Նուէր

Լիզպոնի Գալուստ Կիւլպէնկեան

Հիմնարկութեան կողմէ

Հայկական ՍՍՌ Գիտութիւնների

Ակադեմիայի Մատենադարանին

1966

ՈՒՂՂՈՒԹԻՒՆ
ՀՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

Ի ՎԵՐԱՑ

ԵԳԻՊՏԱՑՈՑ ԿԱՐԴԵՑՈՒՄՆԱՑՈՑ ԱՄՈՐԵՍՏԱՆԵԱՑՑ
ԲԱԲԵԼԱՑՈՑ ՄԱՐԱՑ ԵՒ ՊԱՐՍԻՑ ՄԱՂԵՑՈՒՄՆԱ-
ՑՈՑ ԵՒ ՅՈՒՆԱՑ

ԹԱՐԳՄԱՆԵԱԼ Ի ԳԱՂԴԻԱԿԱՆ ԼԵԶՆԷՐԷ
Ի ՁԵՌՆ ԵՐԿՈՒՑ ՀԱՐԱՋԱՑՑ
Հ· ԳԵՈՐԳԵԱՑ ԵՒ Հ· ԵՂՈՒԱՐԴԱՑ ՀԻՒՐՄՒԻՋԵԱՆՑ
Ի ՄԽԻԹԱՐԵԱՆ ՄԻԱԲԱՆԻՑ

ՏՊԱԳՐԵԱԼ ՅԱՌԱՋՆՈՐԴՈՒԹԵԱՆ
ԴԵՐՅԱՐՈՑ ՏՆ· ՍՈՒՔԻԱՍԱՑ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ՍՄՄԱԼԵԱՆ
ԸՆԴՀԱՆՐԱԿԱՆ ԱՔԲԱՑԻ

Ա֊րդեամբք և ծախիւք Պարոն Աղեքսանդրի Ռոշիայելի Ղարամեան
յերախտագէտ Յիշատակ մեծապատիւ ազգասէր Հօր իւրոյ
Աղայ Եգվարդի Ռոշիայելի Ղարամեան,
որ երբեմն վաճառական ի Մատրաս ի Հնդիկս։

ՀՐԱՏՈՐ ՈՒՈՒՔՅԻՆ

Ձրի տալով
728

Ի ՎԻՆՆԻՍԻԿ
Ի ՎԱՆՍ ՍՐԲՈՑՆ ՂԱԶԱՐՈՒ
1825· ՅՈՒՆՈՒԱՐԻ 5· ՌՄՀԴ

Միջազգային
Ազգ

ԹՈՒՐՔԱՆԻԶՈՒՆ

Ովքեր՝ ի չարագործս Հոլենի գՀնախօսութեան մատեանն, զոր վայելէր իակ վաղ քան զՀոովմէականն տալ մերազնեայց, արդ այժմ անագան անկ եղև թարգմանել։ Այլ վասն զի զշահաւետութիւն պատմութեան երկայն Ճառիւք ինքն մատենագիրն ցուցանէ, մի ընդունայն ի հունձս նորա հասկաքաղ չըմխիմք, այլ սուղ ինչ վասն նորին Հնախօսութեանն ասելի է։

Ի յաւտակ գաղղիաբանութենէն, որով ինքն նախ ի համալսարանին ի Վարիզ եկաց մատենագիրս անստերիւր բնիկ բարբառոյն, առ մերազն ընթերցողն ոչ ինչ շահ է. այլ կարգաբանութիւն և Ճարտարիսօսութիւն ի հաւաքածոյ մատենիս հրաշապէս օթեաւ՝ օգուտ մեծ զործեն. թէպէտ և ի վերջն երևի մատենագիրն խոնջեալ, խակ օգտակար ևս յոլով Հմտութեամբքն է մատեանս այս, իբր ի պատկերի զկարնջուց ժամանակաց և զազգաց և զաշխարհաց և զանասնիրականին և զգեղարուեստից նկարագիրս ի տեսիլ ածեալ։ Վասն զի Հնախօսութիւն զզգ այսմ չև ևս յոլովք յազգաց երևեալ՝ վկայէն մատենայած մարդիկ։

Հանձար ծաղկաքաղի մատենագրիս այսմիկ պահէր, և վայելչապէս մեղու Վաղղիոյ յիւրոյն կոչեցաւ. զի ըզ հելլէն և գՀռոմ՝ օրինակագիրս Համայն ի սմա խմբագրէ, ի շահ համբակաց բանասիրականին։ Վասն զի կեանք սուղ, և մատեանք յոլով. և սա խնայէ ի ժամանակն, ի փոքուն բազմաց ղընթերցողն Հմուտ արարեալ։ Այլ եթէ այս վարժելոյն ի լեզուս՝ օրք յաղթիւրան անդր

մատչել կարէին, ոչչափ ևս անգիտողաց բարբառոյ յո-
լով գրենից՝ որ չէ ևս ի հայ փոխեալ են։ Զ ջուր յա-
կանին ըմպել՝ գիտեմք զի քաղցր է, այլ ընդ խրձս վշխտ
խաղացեալ յաղբիւր առանին՝ վասն հեշտին դիւրու-
թեան հաձոյ ևս. և վկայել կարեմք՝ զի օրինակագրացն
բանք անպղտոր, որպէս մարթ է, ի մատեանս յայս աղ-
բեալսան։

Համդերձ սոքիմբք և այն կարի առաւելութիւն է
սմա, զի զղջումն նախկին մատենագրաց զմիտս խնքեր
զատացեալն ի մի հաւաքեալ, քաջահմուտ ընթերցողս
բազդատութեամբն զործէ։ Զ ի ոչ ամենեցուն այն ու-
շեղ միտք են, որ զկնի խաբ ընթերցեալն անմոռաց՝ ընդ
վերծանեալսն համեմատէ, զի օգուտ մեծ ի զուգա-
կշռոյն գոյժիցի. մանաւանդ եթէ և մատենագիրն օգնե-
ցէ ի խելամտութիւն։ Իսկ սա զի առ մատաղ արբունս
հնախօսէ, բնաւ զաշխատութիւն յանձն առեալ՝ ոչ թո-
զու ընթեռնլեացն ինչ մի յանձնէ խելամտել։ Եւ պար-
զախօսութեամբն գարձեալ, զոր թէ միայն պահել կա-
րացաք ի թարգմանելս, առանց աշխատ ունելոյ զմիտս՝
ընդելուցանէ ի նկարագիրս աղգաց։

Իսայց թէպէտ և գոցին ընտիր քան զայս հնախօսու-
թիւնսը եղեալ, որում ոչ հակառակիմք, այլ մեք և որ
այսմ սատար և յորդորող եղիմ թարգմանութեանս՝ չի-
ցեմք բամբասելի։ Վասնզի սա ընդ միտս մանկտոյն և
զբարս կրթէ ի կրօնս և ի սէր հասարակաց, և խրատս
պիտանիս յաշակերտ՝ վասն խակ հասակին շնայելեալ,
յուղղաձևել նախահոդ խնամովք զդիւրաթեք ուղիղն։
Իսրդ որ ի ձահ է զըղձակամն ուրուն ասել. Իսդ զի
դարձեալ դաստիարակութեան մանկտոյ և յուսոյ ա-
պառնի յաւիտենին այսպիսիք խնամակալք կացցեն։

Ոչ որպէս մշակք զձեռասուն բողքոջն սիրելով՝ գո-
վեմք զմատեանս զայս, և ոչ ի մերոց մտաց, այլ զձուե-
ցեալն հանձարել ընտրողաց երկրորդելով։ Իսրդ որ ինչ

ստգտողացն քննաբանից չմարթեր խորհել՝ զայն մեք անաւասպէս յաւելուած, զի եթէ հայուն պատմութեան տեղեակ եր մատենագրին, բաղում ինչ ուղղութիւնք անսի՝ ի մատենիս յայսմիկ գործեին. և կամ թէ գեթ ժամանակականքն [1]չսեբէաց առ նմա էին, Հշգրտագոյն աներկբայապէս ժամանակագրէր, և զպատշաճ երկբայութիւնն վնասէր վիպագրաց։ [1]Այլ արդ մերազնեայ պատմութեանս հմուտք՝ այլազգ ի սմա զվէպս մեր ընթերցեալ, մի՛ ինչ զարմացցին. զի սա որ ինչ ի վաղեմի մատեանս եգիտ՝ զայնոսիկ յիւրն ամբարեալ, անաղաղրելի է. զի և ոչ ուրուք յայլազգի վիպագրաց՝ որ զիրս մեր ստուգապատում արարչին՝ կան արդ մատեանքն [1], [1]Եթէ գեթ Խորենացոյն մատենագրութիւնքն ամբողջ պահեին, որոց և հայկազնեն վիպասպատում ի գրել զհամազգին վէպս՝ կարօտեր [2], արդ մանն մեծ ի հնախօսութեանս գրաւէաք, փոխանակ թարմատար աւելորդացն ընծայեալ մատենագրին ի զարդ և ի կատարումն շաբաղածոյն՝ զվէպս մերոց դիւցազանց. որոց եթէ յաջողութիւն ըստ բաղդի լեալ՝ մատենագիրք բազմահանճարք վաղեմիք զարուեթիւնս նոցա պանծացուցանէին, հանդիպին օտարաց և նոքա ընդ տիեզերս հռչակէին. այլ արդ անուանք ոմանց աղամղաք՝ հազիւ ի հնախօսութիւնս ազգայ յիշատակին։ [1]Ասկ մեզ բարւոք թուեցաւ թարգմանիչ միայն լինել օտարին շարագրածոյ, և մի՛ նեբքնադրոյնն թերի յաւելուածովք զթանձրութիւն մատենիս ստուարացուցանել. որք և յանհրաժարելիսն՝

1 Բաղում ազգաց լեալ մա- յանգիման կացուցանել։ 2 Կա և ոչ մատենագրութիւնք տենագիրք, որպէս ասինքն է յայտնի, մանաւանդ Պարսից և քազդէացւոց՝ յորս առաւել ազգին մերոյ գաւանին բաղում ինչ միայն յիշելոցդ առասպելք, մեք զչնաւնացն անտուսա գայոտարարութիւն մերոյ ազգաբանութեանս խոստացաբ

Դիւոգորի հուպ էին առ մեզ։ զի ի նմա պահելով զանն՝ անմոռաց ընդ դնան անցանեաք, զի մի ինչ ի մէնջ ձայցէ ի գլխաւորացն և ի պետեսից և արժանի յերշատակի մերոյ չարագրութեանց։ Խոր. ։

հակիրճ պատեղանիչ վեկուցմունսն արարաք , և որ պիղ
ինչ կարեւորք են ի ծանուցումն հասարակաբար գիտե-
լիք , զայն ի վերջ մատենիս ի մոի ունիմք սուղ նշանա-
կել , կամ այս միայն ցայս վայր :

Ոչ երեսայրիս վաստակոց մերոց հայկազին մանկտւոյ
ընծայեալ , զգուշ նոցա եթէ արդարև գործիցի սո-
վաւ առաւելումն համարիմք վարձս . և մատենասի-
յոմնկատեալ ուշ նպատակին յօգուտ ազգի-
ի նկատեալն ի միասին հասանիցեմք , ի
բօտ քնուքեանն :

ՅՈՒՂՂՈՒԹԻՒՆ

ՄԱՏԵՆԱԳՐԻՆ

ԳՕԴՈՒԱԾ Ա.

Օ֊ետուս արտաքնոցն պատմուիլը, մանաւանդ առ էրմս։

Արտաքնոցն պատմէ ուսումն՝ եթէ միայն անդ արդասաւոր հնագիտութիւն կրնչ էր իրաց և ամաց և ժամանակաց, և իւրաքանչիւր անգամ գաղտ քննութիւն, չէր արդեօք արժանի մտախոհ պարապմանն, և աւուրց բազմաց։ Օ֊ի փոյթ է մեզ գիտել թէ կացեալ էն յաշխարհի Ա֊ղեքսանդր, կեսար, Ա֊ղրիպիդէս և Կատոն, և կացեալ յայսմ կամ յայնմ դարու. թէ զասորեստաւ նեայց տէրութեի յաջորդեաց բաբելացւոցն, և զաս Պարսից և Պարթևից, որ և հռովմայեցւոցն մանկեդեռ նացուածք, և սոքա ընդ հռովմայեցւովք։ Ապակին շահ մեծ է գիտել՝ զի՞րդ կանգնեցան տէրութիւնքս այս, ընդ որ աստիճանս և որովք չհանապարհաւ հասին յայն ծագ մեծութեի՝ ընդ որ զարմանամբ. զինչ էր որ նիւթեաց զնոցա աներկիւղ փառն և զչմարիտն բարեբաստուէն, և ոչք գտան վատթարելոյ նոցա պատճառք և կործանման։

Ոչ սակաւ կարևոր է յառել ի բարս ազգաց, ի քնաւորութիւն նոցա և յօրէնս, ի սովորութի և ի կարգ, և առաւել ևս խնամով միտ դնել քնութե, հանձարոյ, առաքինութե, ևս և չարուն առաջնորդաց նոցա, որք կան լաւութե և կամ վատթարութե իւրեանց պատճառք եղեն բարձրութե կամ նուաստութե պետութեանցն, որոց տեսուչք էին և իշխանք։ Ոչ տեսարան մեծ, զոր յանդիման առնակ մեզ հնոցն պատմութի, իբրև ի հան

1

Նկատելի է ի պատմութե բաց յի՝ բաց և ի ժամանակագրութենէն, նաև զպատճառս մի ծագութեան և նուաստուէն տէրութեց։

Երկրորդ ըզ բարս և ըզ քնաւորութե ազգաց և զբնելիս մարդ

դիսի զառաջեաւ անցուցանելով զնմ Թագաւորութիւն և զտէրութիւն աշխարհի. ընդ նոսին և զնմ արս Տէրականս՝ որք յերս իրս ինչ անուն ժառանգեցին. և առաւել քան բանիւ՝ օրինակօք խրատելով զմեզ յոր ինչ միանգամ Թագաւորութեանն արուեստի են անկ, պատերազմանց գիտութիւնք, հմտութիւնք առաջնորդութեանք, կարգաց քաղաքավարութիւնք, օրինաց քաղաքաժողով միաբանութիւնք, և ևս նաց ուղղութիւնք ամ հասակի և ամ կարգի.

Ներբերդ գովութեան և գղջութեան արուեստից և գիտութեց:

Եւ որ ոչ թեթև ինչ գրելի է այմ՝ որոյ զգեղեցիկ հմտութեանցն անօրժակօք բուռն հարեալ իցէ, անդ է տեղեկութիւն գիւտի գիտութեց և արուեստից, բարձաւճառութիւնք նոցին և կատարմանն. անդ է խմանալ և իբր աչերևս նկատել զծնունդ նոցա և զզարգացումն. և այն առաւել զարմանալի զի օրչափ հնոյ մատչիմք՝ ի վայրս բնակութեան որդւոյն նոյ՝ այնչափ կատարեալս գտանեմք զգիտութիւն և զարուեստս. և անյիշատակ դարձեալ և ապախտ կան ըստ չափոյ անջրպետութեանց ազգայ. մինչև հարկ լինելոյ ի սկիզբն անդր, յորմէ ելեալն էինք, ընթանալ՝ առ ի միւսանգամ հաստատելոյ զնոսա: Հաստատագիծ աստ զսոցա տամք զպատկեր, թէպէտ և կէնցաղագրուած են. զի ընդարձակ եղիցեն մեզ բանք զնոցանէ պլուբ [1]:

Մանաւանդ որ ինչ առ կրօնս անկն արկէն:

Եւ և այլ ինչ կարևորագոյն արժանի խելամտութեանց, զհանդէպ թէպէտ արտաքնոյն ձառք բանից պատմութեան զազգայ, որք մանաւանդ էին յամ ցնորս մնոտիապատիս պաշտամանն, և տուեալ զանձինս յամ ազգս անառակութեց՝ ընդ որոյք մարդկանս գրաւեցաւ այն զինչ նախաստեղծին յանցանաց, ամ ուրեք զմեծութիւնն այ քարոզելն, զգօրութիւն նորա և զարդարութիւն, և մանաւանդ զբանչելի խմաստութիւնն, որով տեսչութիւնք նորա խնամք յանձանձէն զտիեզերս [2]: Եթէ զհմարտութեանն այսր խելամտութեանց բարձրացուցանէր զազգն Հռոմայոց՝ ի վեր քան զամենայն ժողովուրդս աշխարհի, ըստ կիներանի առասպութեանն [3], զնոյն է վկայել և զպատմու-

1 Ի՞նչ ե՞ն հոգիք նշանակեն ուսանելոյ:
2 Բարեպաշտութիւն և կրօնիւք և սովին ևեթ խմաստութեամբ, որով զգիան անմահից ծանեաք տեսչութեն ամ առաջնորդ և վա-

թենէ . զոր ոչ ինչ այլ այսպէս պանծացուցանէ ՚ի վէ-
րայ յոլովից գիտուածոց , որպէս այն զի զրեթէ յայտ
պատճէնս թերթից տպատարեալ երևին ցանկալի հետք
և լուսափայլ ապացոյցք մեծի աշխարհութեանն՝ զի ամե
նայն անօգնին որպէս ինքնիշխան տէր , զի ինքն կարգէ
չափ բաղդին իշխանաց , և տէրութեանէ տէրութեանց . փո-
խէ զթագաւորութիւնս ազգէ յազգ [1] , ՚ի պատիժ անիրա-
ւութեանց և բռնութեանց նոցա ։

Աստուած ընտրէ ինամ կատարէ ժողովրդեան իւրոյ ։

Այլ զամենայնի զարերար և զանցելոցանելի ինամսն այդ , որով առաջնորդէր երբեմն ժողովրդեան իւրում , համեմատէ ոք ընդ տեսութեանն այլոց ազգաց , անխնամ սորա երևին և օտարախորթք գոլ , Քանզի հայէր նա յազգն որ իբրև յիւր սեփական ստա-
ցուած և ՚ի ժառանգութիւն ։ Այր առ նոսա իբրև տանու-
տէր յիւրում տանն , և որպէս հայր ՚ի գերդաստա-
նի իւրում ։ Որդի էր նորա Ասրայէլ , և որդի անդրա-
նիկ ։ Անուցանէր զնա հաձելեաւ անդստին ՚ի տղայու-
թենէ , և ինքնին դաստիարակէր ։ Հաղորդէր նոցա պատ-
գամսք , սքանչելարուեստ արարածք առաջնորդէր նոցա ,
և գերահրաշ նշանօք պահպանէր զնոսա ։ ՚Ի տեսիլ այնք
քան հնորհին փառաց ո՛ ընդ մարգարէին ոչ գոչեսցէ .
“ Աստուն տեառն մեծ է ՚ի ձեզ ” ։

Ելից. իգ. 21։

Բայց տքեն և ՚ի վերոյ անհնացն ժո-
ղովրդոց երբ
կրէ ։

Սակայն նոյն տէր , թէպէտև մոռացան զնա հեթա-
նոսք , և մոռացեալք ՚ի նմանէ թուին , իշխէր միշտ ՚ի
վերայ նոցա ինքնակալ տէրութիւն . որ թէ և աքողեալ
հանապազորդ պատահարօք և մարդոյ լոկոյ արբանեկոչ
թէ , ոչինչ ընդհատ հաւատոյն էր և ուծացիկ . “ Տէառն
է երկիր լըիւ իւրով ” ասէ մարգարէն , և լըուի նորա
մարգիկ ամ՝ նոյնպէս նորա են գործածք , և ոչ անտես
արասցէ զնոսա ։ Այնիբաւէ յամ՝ որ միանոյ միոյ տան
կարճէ զնա տէր , և ոչ ընդհանուր ազանց ։

Սաղ. ծդ. 1։

Ասացեալ տեսանի կարևորս այս ճշմարտութիւն՝ եթէ ՚ի նա առա-
ջնորդ եղև
բաժանելոյ
վաղ ժամանակն վերանալք ՚ի նախկին սկիզբն անդր

բիչ . քան զնամ ազգս և ազինս առաւել եղեալք . Ընդէրհանոյ . ղե . ժե ։

փոխի , և վասն անիրաւութեան և հպարտութեանն կորնչին ։ Սիրա . ե . 8 ։

[1] Թագաւորութիւնք ազգէ յազգ

մարդկան յէա ջրհեղեղ։

արտաքնոցն զրուցաց, մինչև ի սփռել որդւոցն Նոյի յայլ և յայլ կողմանս երկրի, յորս բնակացան։ Պատճառաւ այսմիսոր հրդ ընտրութեանն մարդկանն Թուխն լինել ազատութեան, դէպք, ակնկալութեան շահու, ախորժ գաւառաց և որ այլ այսպիսիք։ Նոյ զերդ զեկուցաւ նեն զի յայն աղմուկ չփոթի յեղակարծ խառնակութեանն լեզուաց սերնդոյն Նոյի, ձեռ էր որ առաքեցոդէր խորհրդոց և կամաց նոցա աներեւոյթ ձեռամբ, ոչ ինչ արտաքոյ հրամանի նորա գործեցաւ՝, և ինքն տարաբնակեցոյց զնոսա ազգս՝ ողջմանեն իւրոյ և արդար խրատանցն օրինօք. « Պտուեաց . . . և յղուեաց զնոսա տէր ամ ընդ երեսս ամ երկրի »։

Ծննդ. ԺԸ. 8. 9։

Այլ այն հաստատ է զի յաւուրց անտի առաւելապոյն խնամ կալաւ Ժողովրդեանն՝ զոր յաւուր միում առ ինքն ունէր մերձեցուցանել։ Նոցոյ զտեղին զոր պատրաստէր նոցա. եդ այնմ պահապան զԺողովրդ այլ վաստակաւոր՝ որ մշակութեան նորա և յօրինուածոյն պարապեցաւ և ի յարգել զպատրաստեալն Իսրայէլի ժառանգութիւն։ Պատճեաց զվախճան տոհմիցն, որոց ժառանգեցոյց յայնժամ, ըստ համարոյ ցեղիցն Իսրայէլի՝ որոց ըստ ժամանակին տալոց էր. և զայլ Ժողովրդ՝ որոյ չէր մտեալ ընդ անդիմբէն Նոյի առ Աբրահամ, ոչ կամեցաւ մուծանել ի ժառանգութիւնն՝ որ լրիւ իւրով պահել կայր Իսրայէլի։ « Ցորժամ բաժանեաց բարձրեալն զազգս ամ, որպէս սփռեաց զորդիսն Ադամայ, կացոյց սահմանս ազգաց ըստ թուոյ որդւոց Իսրայէլ »։ Այլ այս երկայնագոյն խնամք ոչ ի վերայ հանդերձելոյ Ժողովրդեան իւրոյ՝ ոչ ինչ հակառակ են տեսլեաւք այլոց ազգաց. որովհետև յայտնութեամբ վկայեն երկարին գլուխք գրոյն՝ զոր առաք ի մէջ. որ և ուսուցանեն՝ առաջի նորա լինել զամենայն յաւիտեանս, և զի ամ ինչ հրամանօք նորա յաղողէ յաշխարհի, և ինքն գարուց ի գարս սահմանել կարգ եղելոց. « Վասն ես, ասէ, որ տեսանիմ զյաւիտեանն . . . յաւիտենից յաւիտեանս ակնարկիմ »։

Մաղ. լԹ. 19։

1 Եթէ հինգն ըստ պինդարոսի մարդկան, այլ ըստ խնամալատենեան (Ոդիմպ. երգ. է.) ասելն ինչ հրամանաց ասելն նոցա բնակութեան։ ծանօթագիր ըստ պատճեան ձրագրեալ

Այլ եթէ անաղարտելի չհնարատուիցէ, և հինն և խարխիս յոչնչանայն արտաքոյս վիպասանութեան լիցի, զնծախանամ տեսչութիւնն գիտել ի յաւիտենից կանոն և առաջնորդ հաստատութեան, տևողութեան և աւերածոյ թագաւորութեանց և տէրութեանց. եթէ ըստ հանդիսաւոր և ճշմարիտ միայն կարգի տիեզերական, որով կարգ և հրիւ սահմանեալ ամ մասանց նորա սքանչելաստեղծ, և թէ ըստ իսրայելեան ժողովրդեանն աւետ. և առաւել ըստ Դրիստոսի իւրոյ և հաստատութեան եկեղեցւոյ՝ որ մեծն է ի գործս նորա, և ամի կէտ և վախճան, " Հայտնի այ ի յաւիտեանսն ,,

Այ միայն ուղղէր ըստ բաղդ ամ տեսութեանց, եթէ ըստ ժողովրդեան իւրոյ, և եթէ ըստ թագաւորութեանց որդւոյ իւ. Գործ. ԺԵ. 18։

Հաճեցաւ ած զրովք սրբովք ցուցանել մեզ փորր ի շատէ զկործդութիւն յոգւոյն ազանց ընդ ժողովրդեան իւրում. և սակաւս այս նորա առ մեզ յայտնութիւն լոյս մեծ ծաւալէ ի վէպս ազգացն աշխոցիկ, զորոց զկեղեւանս միայն տեսանեմք վեր ի վերոյ, եթէ չօգնեմ մեզ այլ և յառաջագէմ յայտնութիւնն խոյանալ։ Այս ի լոյս ածէ զգաղտնի խորհուրդս իշխանաց, զանհնազանդ ստեղծուածս սրտից և զվօլ ամբարտաւանութեան, զամպարիշտս և զանողորմ փառամոլութեան նոցա։ Այս լուսաւոր առնէ զսուտ պատճառս և զծածուկ գօրութիւն յաղթութեց և կոտորածի զօրաց, փառաւորութիւն և անպարզութեան ազգաց, բարձրութիւն և կործանման իշխանութեց. և որ առաջին արգասիքն են պատմութեան, նա ինքն ուսուցանէ մեզ զգաստասան աւետեսչին ի վերոյ իշխանաց և թագաւորութեց, և ստուգութիւն առնէ զմեզ այսմ խեղճամուտ։

Հնոյ բորբոքեալ [1], և զինի դարձեալ տեսարան կացմէ ցաւ արհաւիրն նշանաց՝ զոր հրաշագործեաց ած վասն իսրայելի, մեծամեծ թագաւորութեանք ՝կինուէի և Բաբելոնի բիւրոց իմն տան մեզ հաստատս նախաճառեալ հնարատութեց։ Հաղաւորք նոցա մեծաղօրք՝ հաղ-

Հաղորդ զինի ի բռնութենէ Հերակլեցւոյն հնոցին Յեզեկիայ մարգարեի։ Եզեկ. ը. 6։ սէ։ իր. Օրին. ե. 20։

զաթթաղասար, Աղմանասար, Անկեբերիմ, Կաբուբա-
դոնոսոր, և այլք բազումք, զորձի եկին ի ձեռինՙայ ի
պատուհասել զմեզ ժողովրդեան իւրոյ։ Ի նմին փողոց,
ըստ Հայեայ, Տրդատ տայր նոցա ի ծագաց երկրէ
գալ ժողովել ի լուր պատգամիս իւրոյ. տայր զսուր
իւր ի ձեռս նոցա, ուղղեր դշարխղս նոցա օրըստօրէ։
Իրախտուսեր վառէր զնահատակս նոցա, Տղբր և անապատ
տեղիք առնէր զզօրականսն, և առաջի նոցա կարապետ
արձակէր զահ և զդողութիւն։ Ներագուհինէ յայնմանա-
կաց. Ժ. 13. կաց իւրեանց պարտ էր նոցա ի միտ առնուլ զառա-
ջնորդութիւնն անբեւեայի ձեռինն. տակայն մի ի նոցանէ
զայս ահա բարբառի իրրև ի դիմաց ամենեցուն. « Օ
րութիւնՙ խնայ արարից, և խնամատարիցէ խորհրդոց իմոց
բարձից զահմանս ազգաց. և առից աւար զզօրութիւն
նոցա. շարժեցից զքաղաքս ընակեալս, Տասից ի վերայ
ամ՝ ոտիզերաց ձեռամբ խնայ իրրև ի վերայ բունոյ, և
բարձից իրրև զձուս ինացեալս. և ոչ ոք իցէ որ ապրիցէ
չինէն, և ոչ որ ընդդէմ դառնայցէ ինձ և բանայցէ
զբերան իւր և ձիկ հանիցէ»։ Տակայն Թագաւորն այն
յուսացեալ ի զօրութիւն իւր և յայլ անձին խորհրդա-
կան զինչ էր յայնմ ամենակալին. սպասաւարկու պաշ-
տօնեայ և ծառայ առաքեալ ի տեառնէն իւրմէ, ցուցեալ և
սեփ. 5. զառաջան ի ձեռին նորա. « Կաւազան բարկութիւնՙ և
սրտմտութիւնՙ խնայ »։ Ասէր ձեզ խրատել զորգիս իւր և
ոչ սատակել. իսկ Անկեբերիմ խորհեր ի մտի վանդալ
սեփ. 7. զայնՙ և ի բաց ապականել. « Իսկ նա ոչ այպէս ած
գնաւոյ, և ոչ այպէս Տամարեցաւ յանձին. այլ դար-
ձոյց զմիտս իւր սատակել զազգս ոչ սակաւս »։ Իսկ զինչ
եղեր աստուածամարտ խորհրդոցն։ Իրրև այն ինչ տիրել
կարծեր Երուսաղէմի, ցրուել ած ի մի չունչ զամՙ խոր-
հրդոցն ամբարտաւանութիւնՙ նորա, և ի գիշերի միում
սատակէ ի բանակի նորա Հարիւր ութսուն և Հինգ Տա-
զար այր, և արիւեալ վարպան ի ցուկս նորա, և
դանդանաւանդ ի կզակս իրրև ամեհի գազանի, դար-
ձուցանէ զնա յերկիրս իւր կորակոր ընդ մէջ ազգացն՝

1 Անկեբերիմ.

որ սակաւիկ մի յառաջ տեսին զնա սմբացեալ դառնացուցիչ և գազանութիւն[1]։

Հայհոյանգոյն ևս Ալաբուքդունոսորը արքայ բաբելացւոց երևի առաջնորդեալ ի խնամակալ ձեռանէն՝ զոր անդիտայր. նա իշխէր խորհրդոյ նորա, և ուղղէր զամենայն գնացս նոր։ Հասեալ իւրով սպայուն ի կիցս Ճա- Եղիշ. էմ. 19. 25։
նապարհաց, որոց մին զատանէր Աղրուսաղէմ և միւսն ի Ասորվոյ մայրաքաղաք ամենացւոց, տարակուսեալ վարանեալ խորհէն թէ ընդ որ արշաւիցէ, և արկանէ վճռական, Ասհան տեր զվճռէն ի վերայ Աղրուսաղէմի, կա տարել զսպառնալիս իւր՝ զոր սպառնացաւ քաղաքին այնմիկ սատակել զնա, հրձիգ առնել զտաճարն և վաւրել ի գերութիւն զժողովուրդ իւր։

Ի քաղաքավարութենէ օրինաց Թուրք ստիպեալ աշ- Եղիշ. իվ. Եղ. իբ.
խարհական՝ տալ պաշարումն զՏիւրոսիւ, առ չհողոյ ի Թիկանց իւրոց զքաղաքն Հզոր և ամրապահեատ. սակայն պաշարումն այսորիկ պատուիրեալ եր ի վերին հրամանէն։ Կամէր Ած նկուն առնել զՏպարտութենէն Ասթ բաղալ իշխանի նորա, որ խմաստուն կարծեցեալ զանձն քան զԱստուած՝ զմեծանումն ընդ ամենայն արևելս, և յանդգնական հանձարով իւրմէ համարելով զընդարձակ կուռթի Թագաւորութենէ իւրոյ և զչանաչուց յորդութենէ, Ած անալ խորհէր ի սրտի։ Կամէր դարձեալ պատժել Ած զգեղխութենէն, զգրգանս և զյանդգնութենէ սեգ վաՀառականացն՝ որ համարեցին իշխել ծովու և ի վերայ Թագաւորաց սերձանալ։ մանաւանդ զանագորոյն խրն դութենէ Տիւրոսի՝ որ աւերակօք Աղրուսաղէմ իւրոյ նա խանձաւորին ամն ունէր մեծանալ։ Այս աղագաւ ինքն տէր առաջնորդեաց Ալաբուքդունոսորայ ի Տիւրոս՝ կա տարել զնծային կամն յանգետս։ " Ահաւասիկ ես ա- Եղիշ. իվ. 7։
ծից ի վերայ քո, Տիւրոս, զԱլաբուքդունոսոր արքայ բաբելացւոց ,, ։ Ահ ահաւելն արքային փոխարէն վաստակոյն, որով էառ զՏիւրոս ըստ ոմն բանի, և ի կազդուրել զզօրականն խռնջ երեքտասնամեայ պաշար-

1 Ի բարկանալ քո ինձ, և խայտառակ քո եղ յականջս իմ. և արկից կարթ ի քիթս քո, և դառնացից զքեզ ընդ ճանապարհն ընդ որ եկիր։ ի. ԲԿ. ԺԹ. 28։

մամբ, [1] ընկալաւ զնա սահմանս Աղիպտացւոց իբրև ի բանակէտղ հանգստեան, և առ աւար զգանձս նորա և զկողոպուտս։

Այլն ինքն Յաբուբդոնոսոր անմահացուցանել ցանկացեալ՝ ամիս զիշատակ իւր, ի փառս աշխարհակալութեանն յաւել և զմեծագործութիւնն՝ զարդարեալ զքաղաքն Թագաւորութիւնէ իւրոյ հոչակաւ ձեռակերտօքք և մեծաճախ յօրինուածովք։ Բայց միչդեռ շողշողմարար արքունիքն մեծութիւնք և փառօք առ ի նմանել յօրացեալ, զգոլութիւնս նորա գոչէին Լրնդհանուրս՝ հոլովի վսեմափառ առեան զարթնուն [2] ոգւոց, որ բառնան ի նժարս արդարութիւն զգործս իշխանաց, և հիքն անլուծանելի զբաղդ նոցա։ Քաքայն բաբելացւոց կոչի ի հրապարակ անդը, յորում երինաւորն գահերէց բազմի գատաւոր. այն՝ որոյ արթնուն հակողութիւնն ոչ ինչ է անտես, և ոչ անկարգութիւն առաջի սրբութեանն նորա անգատապարտ [3]։ Քիթ գործք նորա զարմանալիք աշխարհի՝ անդ։ ի հարցփորձ ելանեն մանրախոյզ։ Վեհերկին և գիտոր սրտին՝ քօղանմնդրել զծածկեալ խորհուրդսն։ Լոկ աւարտ ահաւոր հանդիսին, այն ինչ Յաբուբդոնոսոր Ձեռ առեալ յիւրում պալատանն՝ յուշ ածէր խրոխտմամբ զգործս քաջութեանէ իւրոյ, զփառս իւր և զմեծագործութեանէ, և ասէր յանձն իւր. " Քնչ այս այն Յաբելեան է մեծ՝ ուր արկի զաթոռ Թագաւորութեանէ իմոյ, և չինեցի զնա մեծութեանէ բազկի իմոյ՝ ի պատիւ փառաց իմոց " անդ՝ ի նմին վայրի՝ ուր զայր զօրութեանէ իւր և զթագաւորութեանէ յինքն գրաւեալ՝ յափշտակէր զաթոռ երկնաւորին, ձայն՝ ի վերուստ որոտայ զգատաւինէք նորա, և զյափշտակութիւնն աթոռոյ նորա գուժէ, և զշալածէլ յերկնէրութենէ մարդկան. և ընդ գազանս ունել վիճակ, մինչև ծանիցէ թէ տիրէ բարձրեալն թագաւորութեանէ մարդկան, և ումդ կամի տացէ զնա։

Տեսանն այն մշտակաց, թէպէտ և անբերելոյթ, զնոյն

1 Աստուածն Յաբուբդոնոսոր զոգին բանս, և պատգամ սրբոց հարցուածս։ Ե այլ։ Դանիէլ. Բ. 14։ 3 Աբրահամ և սուրբ։
ընդ Աստուած արտայե։
2 Մերկնութեամբ զուարթնոց է

եհատ վճիռ և ի վերայ անուանի աշխարհակալացն և կռամոլ դիւցազնաց, որ իբրև զԱբուբդոնոսոր զանձինս միայն համարելին ձարտարապետս բարձրութեան բաղդին իւրեանց, աննկունս և ինքնատեարս։

Օ որ օրինակ Թագաւորս առաքէր բարձրեալն պաշտօնեայս վրէժխնդրութեան իւրոյ, նոյնպէս ի նոցանէ արար իւր պաշտօնեայս բարերարուն։ Կարգեաց զԱիւրոս գերեդարձ ժողովրդեան իւրոյ. և զի բարւոք չայթ ղեցի Կայն գործ, ետ նմա ի քեան որ ինչ մեծամեծ իշխանաց և զօրավարաց վայելչականն է. և ի դաստիարակութիւն քաջակիրթ եղ զնա՝ ընդ որ զարմացան հեթանոսք, այլ ոչ ծանեան զառաքնորդն, և ոչ զտոյգ պատճառն։

Յարտաքնոցն վէպս երևի ընդարձակութիւն և երաշխութիւն աշխարհակալութեանց նորա, քաջութիւն սրտին, խնամատարութիւն հանճարոյ և խորհրդոյ, հոգւոյն մեծութիւն, աղնուական վեհանձնութիւն, ճշմարիտ սէր Հայրապետութեան ժողովրդոյ իւր, և սէր և գորով ժողովրդեանն՝ որ իբրև Հայր և խնամակալու ունէին զնա քան որպէս թագաւոր։ Օ այս ամենայն գոյ տեսանել առ նոսա, այլ ոչ և զծածուկ սիրեզն պերճ հանգամանացս, և ոչ զթագն զորութիւնն որ վարէր զնա։ Կ՚ասայի բացածանուցս նէ մեզ զայն՝ արժանի փառացն այ և մեծվայելչութեան նորա խօսելով, որ տայր նմա բարբառել։ [1] Ի ներքս ածէ զամենակալ զօրութիւնն զորի զտէրն, որ ունի զձեռանէն Կիւրոսի, կարապետ նմա, և առաջնորդէ քաղաքէ ի քաղաք և գաւառէ ի գաւառ, արկանէ ընդ լծով նորա զազգս, խոնարհեցուցանէ առաջի նորա զիշխանս երկրի, խորտակէ նմա զգրունս պղնձիս, տապալէ զպարիսպս և զպատնէշս քաղաքաց, և տայ ի ձեռս նորա զամենայն

1 Ես յսպէս ասէ տէր ած ցօ. զերծեալ իւր ցԿիւրոս, զորոյ կալայ զաջոյ ձեռանէ նորա հնազանդեցուցանել առաջի նորա զազգս, և զզօրսն Թագաւորաց խորտակեցից, և բացից առաջի նորա դրունս, և քաղաքք մի փակեսցին։ Ես երթայց առաջի քո. զղերինս հարթեցից, զդրունս պղնձիս խորտակեցից, և զնիգս երկաթիս փշրեցից։ Եւ տացքեզ զգանձս խաւարին, և զանգս անթևոյմս բացից քեզ. զի ծանիցես թէ ես եմ տէր ած, որ կոչեցի զանուն քո ած Իսրայէլի։ Եսայ. ԽԵ. 1—3.

զգաման նոցա և զԱՒծուԹիս ։ Ել Թագուցանէ մարգա-
բէն և զպատճառս այսքան աքանչելեաց ։ Ի պատուհաս
Խաբէլնի և ի փրկուԹիւն Յուդայ առաջնորդէ տէր
Ալիւրոսի յամենայն Ճանապարհն նորա , և յաջողէ զա-
ենաւ. ԺԲ. մենայն գործս նորա ։ « Կա յարուցի զնա արդարու-
13. 4 : Թագաւոր , և ամենայն Ճանապարհք նորա ուղիղ են . .
վասն Հակոբայ ծառայի իմոյ , և Իսրայէլի ընտրելոյ
իմոյ » ։ « Մի նա զաչացու եղեալ և ապականաւոր ոչ ծա-
ենաւ. ԺԵ. 4: նեաւ զաչս իւր, և մոռացաւ զբարեգործն. « Կոչեցից քեզ
զամուսն քո , և ընկալայց զքեզ . և դու միս ոչ ծանեար»։

Գէղէցիկ պատկեր ԹագաւորՒԹեան :

Ակաւք են որ ողջմուԹիւն գտանին զՀմարիտ փառս և զստոյգ պարտս Թագաւորի ։ Ի զրոց միայ մեզ առ-
նուլ զՀաւատոյ ծանօԹուԹիւն նէր . և տայ զայն հրաշապէս
ի ծառ մեծ և հզօր , որոյ բարձրուԹիւն հասանի յերկ
կինս , և լայնուԹիւն միևնոյն ի ծագս երկրի . տաղարԹա-
գեղ և պտղաւէտ զարդ և գեղեցկուԹիւն դաշտաց , բա-
րեստուերք հովտի և ապաւէն ամենայն կենդանեաց .
անասուն ընտանի և երէց վայրի բնակեն ընդ նոսա , և
Թռչունք երկնից հանգչին յոստս նորա , և ամենայն կեն-
դանի գտանէ իւր անդ Հարակ ։ Այլ ինչ Հնչգրիտ քան
զայս օրինակ Թագաւորի առ ի խրատ , որոյ ստոյգ մե-
ծուԹիւն և անփոխանորդելի փառք ոչ պատիւք են և շուք
և ՀոխուԹիւն՝ որ փարին զնովքս , և ոչ Հպատակաց մե-
ծարանք և պատիւ երևելի , այլ ամենեցուն ծառայուԹիւն
և Հնչմարիտ օգուտ Հոգւոյն Հասարակաց , որոյ է ինքն բնուԹիւ
և օրինօք նեցուկ և Հովանի , ապաւէն և ասպնջական .
և Հակիրճ ասել , յորդառատ աղբիւր ամենայն բարեաց .
առաւելապէս առ անաւգտն և առ անկածս՝ որ ընդ Հո-
վանեաւ նորա և ընդ Թևովք պարտին գտանել Հան-
գիստ և խաղաղուԹիւն անընդոստ , ուր Թագաւորն մոռա-
ցեալ զՀանգիստ իւր՝ ունի ի դիմի Հարկանիլ մրրկաց և
ամպրոպաց , յորոց յատակՀովէ զայլս ։

Ո ՀնչմարտուԹիւն աքանչելի առակիս և զգեղեցիկ օրէ
նակիս կատարումն , բաց ի Հաւատոյն վկայուԹենէ ,
Թուի ինձ տեսանել իրօք ի ԹագաւորուԹիւն Ալիւրոսի՝
զորոյ Վահնոփոն նկարագրէ մեզ զպատկեր ի գեղեցիկ
յառաջաբանին վիպասանուԹիւն իւրոյ ։ Ի համար մեծա-

նէ անդ յոդնաթիւ ազինս, բազում օթիւք հեռաւորս
՚ի միմեանց, և մանաւանդ ըստ բարուցն և ըստ կրօնից
և ըստ լեզուաց այլակերպս, որք առ հասարակ միացեալ
էին ՚ի մի միաբանութիւն պատուոյ և պատկառանաց և
սիրոյ ազգային, և ընդ ձեռամբ նորա յայն երջանիկ
խաղաղութիւն վայելէին, որպէս զի հնանջնեաւոր մաղ-
թել նմա իշխանութիւն՝ թէ երբ հնար [1]։

Ա՛ս այս ցանկալի և բարեբար թագաւորութիւն մերձ դիւ- Ջնջիլ պատկեր նախնի աշ-
ցուք զօրինակ, զոր տան գիրք զտերութեց և զաշխարհա- խարհի։
կալաց ՚ի վաղ ժամանակս համբաւելոց, որ փոխանակ խաղա-
հասարակաց բարւոյ՝ իւրեանց շահուն տենչացան և փա-
ռասիրք եղեն։ Որինակ զնոսա Հոդին յառաւել նշանա-
գաց ՚ի յուզելոյ ծովուն ՚ի ցուցանութիւն եկելոց ՚ի խռո-
վութիւ յամբոխելոյ և ՚ի բաղխանել ալեացն, և ՚ի տիսի
ամՀի գաղանաց վայրենեաց՝ որ ապականութիւն և աո-
հասիրս արկանեն շուրջանակի, չաղշակեր և արիւնա-
խանձ արքք, առիւծունք, ինձք և վագերք ։ Այ պատ-
կեր . որ նկարագիր ։

Ասկայն բազում՝ այն է՝ զի յաղէտաւոր օրինակս յայ-
սոսիկ ընդելակրթիւն ազատագունդ մանկտին, զաշխար
հակործանման և զպատուհասս ազգի մարդկան յարացոյց
առեալ . որք զարթուցանեն ՚ի նոսա զփառամոլութիւն
և զցանկութիւն պատրոյ մեծութե . և ըստ բարբառոյ
գրոյն առնեն զնոսա կորիւնս առիւծու, կանխագէտս և
յառաջամիտս ՚ի յափշտակել և ՚ի կեղեքել զմարդիկ,
յայրութե և ՚ի թշուառութե նստուցանել, և յաւերակ
յանապատ դարձուցանել զքաղաքս ։ " Այղէ մայր քո ՚ի Եզեկ. 19։
մէջ առիւծուց . կորիւնդ ՚ի մէջ առիւծուց բազմացոյց
զկորիւնս իւր . . . ուսաւ յափշտակել զյափշտակութե,
և եղև մարդակեած ,, ։ Այ իբրև ժամանակաւ կորիւնն
առիւծանայ, յաւելուն գիրք, Հռչակ քաջութե նորա և
համբաւ յաղթութեց ոչ ինչ այլ է քան աշագին մահ-
չիւն բարբառոյ՝ որ աւերած և սասանութե ածէ շուրջա-
նակի ընդ ամենայն կողմանս . " Այրիւծացաւ . . և զեր- Անդ . 7։

1 Ջայն տենչէ էարկ յամենէ որպէս զի ցանկային՝ միշտ ընդ-
սին ընդհա դասանելոց առաջի իւր . իշխանութիւն նորա կալ։ ՌՈՒՖՖ։

կիրն լըմն իւրով ապականեր մանկտլով բարբառոց իւրոց »։

Յայս վայր յիշատակէսյս օրինակք ՚ի պատմութենէ եղիպտացւոցն, ասորեստանեայց, բաբելացւոց և պարսից՝ ցուցանեն բառականաձեր գիրագրութեանն ինքնակալութեր ՚ի վերայ թագաւորութեանց, և որպէս հանդոյն եղև նմա ունել զայլ ազգս ընդ այնմ՝ զոր գտանցեալ յիւրն մերձեցոյց ։ Այսմ ձևմարտութենէն պայծառ փայլէ և ՚ի թագաւորս ասորեստանի և եգիպտոս ՚ի թագաւորանդան Պղերանդրի մեծի, որոց յայտնի է բազում կցորդութեր պատմութենէ ընդ ժողովրդեանն այ գոլ առմանաւորեցուածն ։

Յայս ամենայն յաւելից և այլ ինչ քաջածանօթ ամենեցուն, և ոչ նուազ նշանաւոր, այն է առնուլ Տիտոսի Վեսպ. Ք. զԵրուսաղէմ՝ Յանուն նա ՚ի քաղաք անգր, եւտես զամբուն նորա, և թէպէտ հեթանոս էր այրն, ծանեաւ զամենայն բազուկ ՚ձրն Յորայելի, և ձայն բարձեալ գոչէր Տիտոսին՝ զի ահա յայտնապէս տեր ինքն ետ ընդ մեր պատերազմ, և վանեաց զՔրէայս ՚ի մարտից առաջի . զի ոչ մարդկան ինչ բռնութեր և ոչ մեքենայք ուժ ունին առ այն ։

Զամենայն գրեալսն գրեցաք ընդ ՚ձայնի գրոցն պատմելոյ՝ ի ոգւոյն ՚ձն և այլ ծանկագրէն և հեռաւոր դիտաւորութեր առ Մեսիան։ առ որոյ գալուստ՝ ՚ձն որում այն յանդիման կային գործք իւր, ՚ի հեռաստանէ պատրաստեաց զնոր դիկ յանպիտուէ անդ և յանօրէնութեր, յորում եթող զնոսա ամն չորեքհազար ։ Մնայ ետ ՚ձն գնալ հեթանոս սաց այնպան ժամանակս ըստ Նահապարշայ իւրեանց . ոչ բանին լոյս, և ոչ իմաստասիրութեր խրատք կարացին փարատել զխաւար նոյ, կամ յուղղութեր ածել զանոստ, զի ծանիցուք զՏարկաւոր պէտս միջնորդին ։

Հայեցեալ ՚ի մեծութեր թագաւորութենէդ, ՚ի փառս իշխանաց, ՚ի գեղեցիկ արուեստս քաջազանց, ՚ի կարգս քաղաքավարուց ընկերութենէդ, և ՚ի հարթայարմար միաբանութեր ամենայն անդամոց նոցա, յօրինուածոյն իմաստութեր, յիմաստասիրացն հանճար, ամենայն ինչ վեհ և

հրաշափառ երևի յաչխարհի . այլ յայլ ոյժ անպտուղ
էր սա և խոպան որպէս ’ի սկզբան արարչագործութենն
« աներևոյթ և անպատրաստ » . մանաւանդ աղտեղի և Ծննդ. ա. 2։
պիղծ , քանզի զՀեթանոսոյց է բանս . և էր յայս նորա
ապաստան ապաշնորհ մարդկան և նեղութեւորաց , որպէս
յաւուրս ջրոյնն հեղեղաց . « Լցաւ երկիր անիրաւութիւք » ։ Եզեկ. է. 11։
ասէ , և լցաւ երկիր անիրաւութիւք » ։

Սակայն բարձրեալն էշխան աշխարհի , որ օրինօք էր
մասուցեալ իւրոյ մատակարարել զլոյս և զիաւսար , և գէ-
տ՚ սահմանս կարգել ուղիւիցն ցանկութեանց , ոչ եթ Թոյլ
յապականութիւն մատնեցելոյ բնութեան՝ բնաւ յանգգա-
մելոյ հատանել և անբանս լինել ’ի սպառ՝ նահատակ
իմաստից բնաւորական օրինացն . որպէս տեսանելոյ
յոլովս յազգաց վայրենեաց ։ Այնպարին խոչընդոտս լե-
նէր այն արգելաբոյլ ընթացիցն , որ խոստացեալ էր նա
խաբարոյ աւետարանչաց որդւոյ իւրոյ ։

Այդպէս ’ի վաղնջուց արկ ’ի սիրտս մարդկան սեր-
մանս բազմաց մեծամեծ Հնմարտութեանց , ’ի կարևորա-
գունիցն ընդունելութեանն պատրաստել զնոսա ։ Այմաստա-
սիրացն խրատուք՝ յաւետարանականն ընտելացոյց զնո-
սա . և այսը աղագաւ Թողացոյց նոցա յոլով ինչ խնդիրս
’ի քննին մատուցանել ’ի վարժարանս իւրեանց , և օրէնս
բազումս սահմանել առ բարեպաշտութեն կրօնից պատ-
շաձել , և աղաղակաւ բանակռիւ վիճմանցն կրթել
զժողովուրդս ’ի մտադիւրութեն ։ Հայտնի է առնեցուն
ուսուցանել խնամատարացն յամենայն մտահանս իւ-
բեանց զգայուն ոյժ , զսկսա խնամակալութեն ’ի վարչու-
թեն տիեզերաց , զՀոգւոյ անմահութիւնն , զվախճան մար-
գոյ , զբարեացն փոխարէնս և զչարագործացն դատաս-
տան , զսահմանս օրինաց՝ որ յօդակաց ընկերութեն են ,
զհանգամանս առաքինութեանց՝ որ հինն են բարոյականին ,
օրինակ իմն վիմատութեն , զարդարութեն , զարութիւնն ,
զողջախոհութեն , և որ այլ ևս սոցին սակի հնմարտութիք՝
որք ոչ ևին բաւական յարդարուն վերածել զմարդիկ ,
այլ հալածելին զմտահանուն , և զաղջամուղջն փարա-
տեին ։

Այսրինն խնամակալութեն , որ ’ի հեռաստանէ կազմեր

զՀանապարհս առեւտրանին, արգասիք էին միաբանել առ գալատեամբ Իսխարեայն յաշխարհ բազմաժողով ազգս ի կրկին լեզու, ի յոյն և ի հաւրայեցի, և միշտ ընդ լծով արկանել Աւգիւստոսի մինչև Ափբատ ազգս այլալեզուս, և ազատաբայլ Տօրդել ասպարեզ առաքելոցն քարոզուէ։ Կերվարժութեի արտաքնոցն պատմութեի, եթէ խաստատութի և խոհական Հանճարով յօրինեալ էին, առաջնորդեսցէ մեզ Հիմաստս յայտնի, և ցուցցէ զիարդ զԹագաւորութեիս աշխարհի ուղղէ ած ի Հաստատութեի արքայութեի որդւոյ Իւրոյ։

Զերք արտաքին պատմութեան հեաղ հեթանոսաց։

Իսրատ, սա և արդարապէս կշռել զամենայն փառաւորութեիս աշխարհի, և որ ինչ խոցել զայս, Քրութեիւն, քաջութեի, հմտութեի յարուեստ առաքնորդութեի, խոտխորհուրդ քաղաքավարուէ, վաստակք Իշխանութեի, խելամտութեի որբասիրն գիտութեանց, Հանճար մտաց, ընտրութեի ախորժակաց յամենայնի, տուչութեի անվրէպ յաջողուածոց յարուեստս Իւրաքանչիւր, զայս ամենայն ընծայեցուցանէին մեզ արտաքնոցն պատմութեիք, ընդ որ և զարմանալի, և Է բազում անգամ՝ ղի և նախանձիւք։ Այլ նոքին գարձեալ յուշ արասցեն և զայն՝ զի ի սկզբանէ արարածոց պարգեւէ ած թէնամեաց Իւրոց զայն ամենայն բարգաւաճ Հնոտութեի՝ որ արդ ի յաւս յաւիտեանս և Հաւատ մեծ Հարկանէ. և զընդայ բազում անգամ առ Հաւատարիմ պաշտօնեայս Իւր, որոց չնորհէ այլ ինչ կարևորագոյն և առաւել պատուական՝ զոր աչ

Մմ. Ակթ. 15։

խարէն ոչ Հանալէ և ոչ ցանկայ ամիտ, "Իրանեցելոց ժողովրդեանն՝ որոց այս այսպէս է. Նա երանի ժողովրդեան՝ որոյ տէր ած է Նոցա "։

Զափ գնել գովութեաց Նոցա։

Ա՛ԱԼ ինի խելամտուէ, որ ցայսմայր առացելոցս Հետեւանայ, վախճան արասցէ առաջնոյ մասին յառաջագրանիս։ Վ՛ասնի արդարև այն ամենայն արք անուանիք, որովք պանծայ արտաքնոցն պատմութի, Թշուառականք էին անպիտուէք Հնմարտին ձայ, և Թշնամիք Նորա, զգուշանալ արժան է մեզ և մի շռայլել ի գովութեիս Նոցա։ Այլն ( ) գոստհնոս ի գլուխ նահանջմանց[1] սուրբնանայ ընդ

1 Ընդ այն խակ զի զՊզատան տասերս գովէալ բարեբացուցէ, և զնորայան և զակագեմեան խմաբ- որպես չէր արժան զարս ամբա-

բարձրացուցանելն և ընդ մեծացուցանել զՊղատոն և զպղատոնական խնամատարսն. քանզի ասէ, ամպամբիւղք էին, և վարդապետուէ նոցա բազում մնասուիք հակառակ քան։ Այլ մի կարծեսցի որպէս Թէ ամենևին արգելուլ ՚ուրչն զղարմանս կամ զգովել զեղեցիկ գործոց և ՚ճշմարիտ կարգացն հնթամտոսաց։[1] Այրա կամք են ուղղել զներուածիս նոցա, և ընդունել զօրինաւորսն։ Այա ինքն ի բազում տեղիս գովէ զՀովմայեցիս, և առաւելապէս ի գիրսն յաղագս քաղաքին ՚ոյ[2], որ մի է ի վերջինս և ի գեղեցիկ շարադրածոց նորա։ Յուցանէ անդ Թէ արար զնոսա ՚ուծ յաղթականս աղգաց և տէր բազում աշխարհաց՝ վասն մարդասէր և արդարակորով առաջնորդուածնէ նոցա, մարդկօրէն առաքինութեանցն նոյնպիսի ընտրհլով արիւսւր, որով և չատանայր Թը շուառաբար աղգն այն չկացեալ ի մասնիս յայսմիկ՝ Թէ պէտ և յայլսն կորովաբիբ։ Զայսոսիկ զբարեզարդ աւուրց հասարակապետուէնէն ասէ՝ զը վարդապետն. որով ոչ գՀեթանոսացն աղարտէ ինչ գովաբանուա, այլ զանչափուածնէ նոցա։

Արժինել արժան է, մանաւանդ մեզ՝ որ ի հարկէ պաշտամանս ընթերցմանէ հեթանոսական մատենից սնանիմք Հանապազօր, մի զգենուլ գՀոգի նոցա, չընդունել յանզգաստից զմիտս նոցա ի ներբողելն զնոցա գիւցազունս, և մի ի վերսկակ ինչ սահել՝ որ Թերևս յայտ նոցա ոչ Թուէր այնպիսի, անարատ առաքինուէ անձնաւոր եղելոյն։

Մանաւանդ, որոց բարեկամուէնէ արդարուէնէ իսկ բազմատենչալի է ինձ, և պատուականն իմոյոտուէնէ նոցա, զայս արատ ի դէմս հարկիս ուրեք ուրեք ի գիրսն իմ՝ զոր աշխատասիրեցի յաղագս դասուիարակուէնէ մանկտւոյ, և տարապայման Թուէցան նոցա գովելոք գիւցազունսն հեթանոսաց։ Ոչ կարեմ ժխտել զի անցն ուրեք ուրեք ըստ չափ, և առաւելուէնէ սպրդեցեալ բանք։ Ընդ

1 Որ Թէպ ինչ է՝ ուղղեցեք յամենեսին. և որ ուղիղ՝ ընդունեցեք։ յն. Ար. ընդեմ Դոն. Դոկ. է. 16։

2 Գիրս է. գլ. ԺԲ. և ԺԳ.

բիչսս, ոչ վայրապար սորջանալ եղև ինձ. զի մանաւանդ ընդդէմ մեծամեծ մոլորուէց նոցա ջատագովել պարտ է զքրիստոսական վարդապետուէն։ Նահանջ. ա. 1։

ՅԱՒԱՍԱՐԱՆ ՅԱՌԱՔԵԱՑ ՀԱՅՈՑ ՀԱՅՐԱՊԵՏԱՑ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԿԱԹՈՂԻԿՈՍԻ ԱՐԱՐԱԾՈՅ ԵՒ ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ ՍՐԲՈՅ ՀԱՅՈՑ ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԱՐԱՐՈՒԱԾ ՅԱՄԱՌՕՏՈՒԹԻՒՆ ՍՐԲՈՅ

զպիտանութիւն. բայց քաւ լինիցի դնել ի մոլի թէ յաւիտենական անախտ գտեալ իցեմ ի դմին, թէպէտ և ի նմոյն չգնեի. և յերիտ յայդմիկ, որպէս և այլ բազում ուրեք ընթերցանելեացն կարօտ եմ ներողութեան։

Կրակոց 728

ԳՕԴՈՒԱՆ Բ.

Ընդհանուրքն փեստուիանի առաջելոյ մաթենիս։

Յատուկ զոր տամ ի լոյս՝ սկիզբն է մատենի, յորում առաջի կայ ինձ հնախօսուն եղիսատցւոց, կարքեդոնատցոց, ասորեստանեայցն Լինուեի և Ասաբելոնի, Պարսից և Պարթից, մահեդոնատցւոց, և այլեսայլ աշխարհացն Գաւնաց։

Վասնզի առ մանկագոյնսն է ձառս, և առ որս չեն կամք զհօրէն գիտութիւն ունել զհնախօսութիւն, ոչ ծանեալ բացուցից զմտաեանս հմտութիւնք բազմաւ՝ որ ինքեանն ի ներքս արշաւիցէ, և առ ուշ նպատակիս չիցէ դիպաւոր։ Ի կարգ հնախօսութեաս կամք են ինձ ժողովել ի պատմագրացն Գաւնաց և Հռոմոյ զայն ինչ՝ որ առաւել արժանաւոր թուիցի ի գործս, և օգտակար լիմաստս։

Յանկացի զգուշանալ համայն և յանձնառնդ անարգաւ սաւորութենէ՝ որ ոչ ինչ ունին տալ յատակ տեսութեի, և ի տապտուկ ընդարձակութենէ մանրակրկիտ պատմութեանց՝ որ աշխատ առնեն զընթերցողն, Վխտեմ զի գժուարին է ի միջոցին կալ՝ յերկոցունց ծայրից կշռի բաց փախուցեալ. և թէպէտ յերկուս առաջին մատուցս պատմութիւն այսր առաջին հատորոյ բազում ինչ առ ի նախենեացն ի բաց թօթափեցի, այլ թէ տակաւին չիցեն ինչ երկարապատումք՝ ոչ ունիմ ասել. սակայն զգուշացայ չհեղձուցանել զիրն յառաւելն ամիսս փել։ Հաստարակաց ախորժակք եղեցին ինձ կանոն. և ի զինեան դուն գործեցից հպատակել նմին։

Վասն որ ի բարի եղիս ինձ՝ զի առաջին մատեանն, զոր ետու, ոչ անհաճոյ եղև հասարակաց. զնոյն բարեբաստուն և առաջնակարս ցանկաւ, այլ ոչ խրեմ ամենևին լել։ Յաջմանն պատճառք ձառից բանասիրութիւն,

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍՍՀ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱ

քերթուլեն, պերճախօսուլեն, հաստիսիրը հաստուածք պատմուլեն, նեբէկին ինձ մուծանուլ անդը ի հնոց և ի նորոցս մատենագրաց ինչ ինչ գեղեցիկ պանծալի քաղցը և հաստատուն եղեկ բան և եղեկ խնամս և հանձար։ Գեղեցկուլեն և հաստատուլեն իրացն, զոր մատուցանեկ ընթերցանեկացն, զբօսեցուցին զնոսա կամ ի ներքս պատմուլեիւն շարժելոյն ընդ հանգամանս մատուցմանն, նա զի և իրացն այլակերպուլեն փոխանորդեալ զսեռն ունէր անչ և շարագրուլեն, որ պարտ էին երևել։

Պատասխ ոչ նոյն գիւրուլեն է մեզ, զի ընտրուլենն չեմ իշխան։ Ի կարգաւորք պատմուլեն հարկ է ձանալ զրազում ինչ իրաց՝ որ չէն յոյժ կարևոր. մանաւանդ որք հայեն ի ծագումն և ի սկզբնաւորուլեն ծագուցուլենց. և այսպիսի տեղիք սովորաբար փշուելոյք են, և սակաւս ընծայեն ծաղկիս։ Հետզհետէ յառաջ մղացեն իրք հետագայք, և անցք արժանալուք. և ես ոչ հեղգացայց ի կիր ածել զիարեմամ կարասեն, զոր ձայնաւորք ի մատենագրաց ընձեռեցան։ Պզտկեմ սատանօք գրենիերցողն յիշել ինչ ի չքնաղ և ի լսելիսատարք երկրի ոչ է ամ հունձք տոհմականք, քաջաբեր մարմնովք, գեղածիծաղ մարգագետին և արգաւանդ գառատան. գոտանի ուրբք և խոպան գետին և կորզ և ամեհի։ Այլ զի առիք և այլ օրինակ ի Պլինիոսէ՝, են ի ծառոց՝ որ մի քան զմի փխրելն գաղնային անբաւուլեիւ ծաղկանց. և նովին չարուսա պձնուլեիւ, որոյ փաղփիւն և կինդանի երանգք ակնապարար՝ հեշտացուցանեն զաչս, աւելիս տան քաջաբերուն առատուլեիւ յոտպս ժամանակի։ Այն և որ խրթնատեսիլք են[1], և թեպետ քաջաբերք՝ այլ զծաղկանց վայելուլեն ոչ ունին, և գոգ ցեղ անհաղորդք են խնդուն կինդանանորոգ բնուլենն։

1 Դիոսկ ծառոց՝ խորին գոբ. Նպիոց է ըշանակ, և մատագա. ձին տաբուց. ծաղիկ զուարթուն ծառոց։ Հայիժամ նորատեսիլք, և քան զոր էին՝ այլատարազք երևին. յայիժամ երփն երփն երանգոցն նկարուք մի գիտով և լեալ խոյատն։ Իսայց բացուցք վրկով են ասած. զի ոչ ամենեքին փխրին, և են որ թագնագնեմք են, և անզգալք անոյն ցնծուլեն. ոչ իւիք ծաղկամբ զուարթանան. և ոչ գնուածոյ մրգոյն և գաբշ առաքեալ գուշագոյն պատգամս տալու աւետեան։ Պլին. էն. գիտ. ԺԳ. էն։

2 Ջուրբիոյ Բալենի։

Պիբլին և առակել զօրինակդ՝ ի շարադրածս պատմա-
բանից ։

Խոստովանիմ և զայս, զի՝ ի զարդ և՝ ի Հոխութիւն
իմոյ պատմուձս ոչինչ խղձեմ և ոչ ամաչեմ բնաւ՝ ասե
ուստեք աւար՝ ի նեբբս առնուլ, բազում այն է՝ զի և
առանց յայտ առնելոյ զմատենագիրսն զորս գաղտա-
բեմ ։ քանզի և ուրեք՝ զի համարձակիմ փոփոխել ինչ
ի նոսա ։ Լռնում ըստ կարի՝ ի պէտս և զանկեղլի
խմաստս՝ որ գտանին յերկրորդ և յերրորդ մասին ընդ-
Հանուր պատմութեան Պոսիւէի, որ մի է՝ ի գեղեցիկ և
յօգտաշատ մերոցս մատենից ։ Զոր մեծ գտանեմ և
յերբայական պատմութենէն Խրիտոյի անգլիացւոյ, յո-
րում խորագրին տեսութիւք յայտ սքանչելապէս բացայայ-
տէ զառ՝ ի Հնախօսութիւն պատկանելոյս ։ Զնոյն արա
բրի և ընդ ամենեսին՝ որ՝ ի ձեռս անկանիցին, ՝ի յօրի-
նուած և՝ ի կատարուին զրոցս ըստ պատշաձի յիւրա-
քանչիւրոցն՝ ի կիր ածելոյ։

Գիտեմ քաջ զի չեն պարծանք յօտարին վաստակոց
յօրանալ, և զի ոչ է այս օրինակաւորք մատենագրի ։
այլ չեմ այդմ փառաց յոյժ նախանձաւոր ։ Զ՝ատ է
ինձ և երանի՝ եթէ եղեց քաջ բանաքաղ, և հիշատակաւոր
արարից զպատմութիւնս՝ ընթերցանելեացն իմոց, որոց ոչ
ինչ է փոյթ եթէ յիմմէ անտի յառաջ բերիցեմ և թէ
ոչ, այլ միայն զի նոցա Հանգիստական ինչ եղիցի ։

Ընդունիմ ասել Ն՝չգրեա՝ ի քանի Հատորս բովանդա-
կեալ գործս այս, այլ գուշակեմ ոչ նուազել քան զՀինգ
կամ զվեց ։ Ոսումնասէր վարժարանին Համբակ կա-
րող են ընթեռնուլ զամ տարի մի առանձինն՝ առանց
խափան առնելոյ այլոցն ուսմանց ։ Ի՝ատ իս՝ կարգիլ զամ
յընթերցումն երկրորդի դասուն, որ կարողն է օգուտ՝ ի
սմանէ առնուլ և բերկրուիլ Հանդիպելէ. իսկ զՀովմէա-
կանն պատմութի՝ պահիլ առ Հետեւորութի՝ ։

Պիտանի էր և Հարկ իսկ՝ տալ ընթեռնելեացն տեսու-
թի՝ ինչ և տեղեկութի՝ զՀնոցն պատմագրաց, յորոց քա-
ղեմ զամս առաջիկայ վիպասանութենէս ։ Սակայն կարգ
պատմութենն տայել մեզ տեղի Հառել զնոցանէն, և պա-
տասխանել հաւիղ ինքնայորդոր ։

Դաստատան զոր պարտ է առնել ըզհմտիչ, ըզնշանաց և ըզպատգամաց նախնեացն։

Յառաջօրէ պարտ գտանիմ առնել ինչ կանխաւ զնահատս հաւատս դիւրահաւանութեանէ, որ ի յոլովս պատմագրաց յանդիմանեմ, ի հմուտս, ի հաւատիս, ի նշանս, ի սեփս և յրդռնէս։ Զայս իսկ և մեզ սեանակել զնմանս եղեալ ի մատենագրսն իբրու պարտս և օրէնս առեալ անձանց՝ միով ի չհաս այսոցիկ մանրագնին խուզողութիւն, և իմանալով յերկարել զնմանրատուսուկ հանգամանս ընդին և ծաղրալից արարողուեանց, յայլ կամ յայլ հիակ թուանելոց հաւատս, նշանաց ի ջերմանջերմ ընդերս կենդանեացն նշմարելոց, յաւետս կամ նուազ քաղցր վտանգից ի բաւէն, և բիւրեաց այլոց սոցին տակի աղնաստանց։

Ամէն որ ի գործ ընտերցանելեացն՝ որ առանց զարմանալոյ կարող իցէ տեսանել, զի հնուելեն որը անուանի նիւ գիտուելոյ և խնամուելոյ, զօրավարը գեր ի վերոյ անգիտելոյ բան կարծիս ոսկիին, և քաջահմուտը հարկին չկորսուանելոյ զժամանակն բարեպատեհ, հանդարեզ առեան խրախանաց կատարելոց յարուեստ ճգաւորուեն, պերճ և պայծառ հրապարակ խորհրդարանի առնեա կալաց, պարզաբար իսկ առել՝ ազգը հզօրը և խորագէտը, յառնեացն ժամանակի այսպիսի գուշակեալ առ վտրուելոց և վայրապար խորուելոց ճգուելն գընտրուելն ծանր ծանր իրազուելոց, գհատառարակել պատերազմի, հնգաս առել, յառաջ մղել գյաղթելին. ընտրուելիւնը կարևորը յոյժ, և բազդի և չհնուելեան աչխարհայառիւնը։

Այլ և զայս ժխտել ոչ կարելոյ՝ զի կրծոյր ժամանակին, կարգը և օրէնք ոչ ներելին յհաս կալ ի սովորուելեանց անտի. գատատարակուելին, վազելի և հայրենասուր առանձուելին, հասարակ հաւանուելն և վկայուելի ազգաց, նոցին իսկ իմաստասիրացն պատուելոյը և օրենսգիր, պատկառելի բնաձայեցուցանելին զսովորութիւնսն զայնոսիկ. և այս օրէնք, ձեկպետ և անտեղի երևեին մեզ և իսկ իսկ ձնմարտութիւն, այլ առ նախնիս մեսոնոյը էին հաւատոց և հասարակաց պաշտամանն։

Աստ էին հաւատքն, և մնալոյ պաշտօնն այն, բայց սկիզբն նորա գովելի էր և ձիմնեալ ի բնութենէ։ Ա՛տակ

պղտոր՝ որ խաղայր նա յահմահիտ աղբերւոյ, Խրոմ հանձարով ոչ ինչ Ճանաչէ մարդ անդր քան զՄերձաւ կայն. Հանդերձեալն առաջի նորա վիճ է ներքեալ յատենն և ի սուր խորագիտուէ, և ոչ ինչ ցուցանել նմա ստուգութեաւ յոր ակնհատոյց եղեալ հաստատեսցէ զխոչ հրդեհս իւր։ Ի զորճ ոչ սակաւ փաբրոգի է և ապիկար. խնամով զի ի ներքոյ ներքնակալ աջոյն կայ, որ մարգէ զամ եղեալս ազատ իշխանութեաւ, և ի վերայ ամ Ջանիցս իւրոց և խնամոտութեաւ խոհական զգուշութեաւ Թեթև ինչ խոչ և խուէ արկեալ, անշնարաւոր առնել զհոգեշրդոյն կատարումն։

Ա՛յս մեծագոյն և տկարութեաւ տխրելն զնա ապաւինել ի լոյս և ի զօրութեաւ վերագոյն։ Ջկիւրոց անտի կարեացն բռնադատի և յանժոյժ ցանկութեանէ յաջողել գործոյ՝ գառնալ առ նա, առ որում Հանդերձելոյն ներքեալ է գիտութեաւ, և իշխանութեաւ մատակարարութեան նորա նմա պահել է։ Պաղատի, ուխտս դնէ, ընծայէ պատարագս՝ լսելի լինել ձայնութեան, զի Հաձեսցի ծանօթս տալ նմա պատգամաւք, կամ տեսլեամբք, և կամ այլովք նշանօք՝ որ զնորա կամն լուսաւոր առնիցեն. քանզի աներկբայ է՝ արատաբոյ Հրամանաց նորա լինել և ոչինչ, և ինքն ծանօթութեաւ նորա ցանկայ՝ զի ըստ այմ և վարեսցի։

Խարեպաշտս այս խնամս Հպատակութեաւ և մեծարանաց առնէն զերծուն՝ ընդակից է մարդոյս, և ի սրտի նորա դրոշմեալ. ի նոյն խրատի զգացմանէ կարօտութեաւ իւրոյ, և ամենայնիւ խոչ որ արատաբոյ նորա չուրջ են գնահատ. և է այս Հանապազորդ ապաւինութեաւ առ ձա՝ մի յատուկ ջնն Հինանց բարեպաշտուէ, և անխզելի յօդակապ մարդոյ ընդ արարչին։

Որ միանգամ ձաղկութեաւ եղեն արժանի, և ի Հիւ ընտրութեաւ Ժողովրդեան իւրոյ մնանելոյ, կանխեցեն առ նա Հանապազ ի կարիս իւրեանց և ի վարանս՝ առ ի գտանելոյ օգնութեաւ ի նմանէ, և գկամն նորա խնամելոյ։ Հաձեցաւ և նա ինքն յայտնել նորա զանձն իւր, և առաջորդել տեսլեամբք, երազովք, պատգամաւք, մարգարէութեաւք, և պահպանել զնոսա զարմանագործ նշա-

նօք ։ Իսկ որ կուբացեալք՝ փոխանակեցին զտուէթն ընդ Աչմարտուէթ , զարձան և յօգնուէթ կարգացին զաստուածս սուտս և զխաբեբայս , որ ոչ կարացին կատարել զանկալուէթն նոցա , և հատուցանել զվարձս պաշտամանն՝ բայց ստուէթ և պատրանօք և նենգաւոր կերպարանօք Աչմարտին ոչ առաջորդուէթեն ։

Կնտի յառաջ եկին զրաքան երազահանուէթիք , զոր դիւրահաւան մնապաշտուէն կարծեցուցանէր նոցա փերկական ազդեցուէս երկնից . անտի պատ ՚ի պատ և երկդիմի պատասխանիք պատգամաց՝ ընդ որով հոգիքն խաւարի քօղարկեալ ծածկէին զոգեստուէթիւն իւրեանց , և չարաբուէստ երկբանուէթէ էլս ինչ չայօղուէ հնարէին՝ որպէս զիարդ և զկէպ իրացն լինելոյն ։ Կնտի գուշակուէթիք ապագայից՝ զոր ամն ունէին գտանել ՚ի փորոտին կենդանեաց , ՚ի թռիչս և ՚ի կռիչս հաւուց , ՚ի տեսիլս աստեղաց , ՚ի դէպս պատահարաց , ՚ի յեղյեղուկ ախորժակն բաղդին . անտի արուեստք ահաւորք պակուցանողականք ազգաց և ազանց , որ ոչ իւիք համարէին քաւել՝ բայց միայն տիրական պաշտամանիքն և մերթ ապրիւնհեղուէթէ մարդոյ ։ Կնտի զարձեալ խաւարասէր գիւտք մնգուէթէ , ձեռնածուէթիք և կախարդուէթիւնք , հմայք և մեռելակոչք , և այլ բիւրազգի ըղձուէթիւնք ։

Ա.յս ամենայն զոր յիշատակեցի՝ ընդունելի էր և կատարեր սովորուէթէ առ հասարակ չայ՝ ազինս . և սովորուէթին հիմնեալ էր յիմաստս կրօնից՝ զոր ցուցի կարճառօտիւ ։ Ա կայք այսմ չայանապէս ՚ի գիրս անդ [1] դաստիարակուէթէ Ա.իւրոսի՝ Ա.ոմբիւսէս հայր նորա ՚ի տալ իշխանազուն մանկանն խրատս գեղեցիկս ՚ի հրահանգուէթէ քաջի զօրավարի և մեծի արքայի պատկանաւորս ։ Պատուիրէ նմա ՚ի վեր քան զայմ խոնարհ չարգուէթին ընծայել աստուածոց , մի ձեռնարկել չիրս ինչ մեծ կամ փոքր՝ չև հարցեալ զնոսա և չօգնականուէթէ կարգադրեալ , պատուել զքուրմս և զկիւսաւհմայս , զպաշտօնեայս և զթարգմանս կամաց նոյ . բայց մի և չանգգնաբար չօտալ և ապաւինել ՚ի նոսա , անփոյթ լեալ

[1] Փիլոփ . դաս . կիր .

անձամբ տեղեկանալ զկիտուԹէն ըզնուԹէնց, զիւԹուէնց և հաւատմայից։ Այլ պատճառս ՀպատակուԹէն իշխանաց առ աստուածս, և կարօտուԹէ նշանադիտ լինելոյ չայնի՝ զոյս տայ. զի որչափ և իմաստուն և կորովաբերք իցեն մարդիկ ի հանապազորդ իրողուԹիս, կարձատես են միշտ այլ նոցա և քանակեալ յապառնին. իսկ դիք՝ի քԹԹել ական պարագրէն զանճնայն յաւիտեանս և գնամ անցս։ "Վանգի յաւիտենականք են, ասէ, պիտեն գնամ, և ձանաչէն անխոտոր զանցեալն զմերձակայն և զհանդեր-ձեալն։ Որոց միանգամայ՝ի հարցողացն գնոսա կամիցին բարի առնել, տան խորհուրդս պիտանիս, առ՝ի պիտե-լոց չինչ ձեռնարկել և չինչ ոչ։ Իսկ զի ոչ ամենեցուն տան խորհուրդս այսպիսիս՝ չէ պարտ զարմանալ. զի ոչ հարկ ինչ բռնադատէ գնոսա խնամակալ լինել՝որոց ոչն կամին տալ գչնորհս իւրեանց։"

Այս կը կիտուԹէն ազգայ խնամոնոց՝ի վերայ յոգնա-տեսակ ըղձուԹէնց. և ոչ ինչ է զարմանալի եԹէ պատ-մաբանք ազգացն այնոցիկ պարտ համարէցան խնամով՝ի ձառ արկանել զայն ինչ՝ որ մնան էր կրօնից նոցա և պաշտամանն. մանաւանդ Թէ և հոգի խորհրդոց նոցա, և կանոն անտեսուԹէն։ Զաղագս այսոցիկ և ես ինքն ան-պատեհ համարեցայ լուել ամենևին զայսոսիկ՝ի պատ-մուԹէ ատ՝ զոր՝ի լոյս ածեմ. ԹեպԹս յորով ինչ իրս՝ի բաց գեղչեցի։

Յորհիմ՝ի վերջ մատենիս կարդալ համառօտ ժամա-նակագրուԹէն ամ իրաց, և անվրէպ ցուցակ բանից։ Զի ժամանակագրուԹէ սովորաբար առաջնորդ ունիմ ինձ զՀվսեբիոս։ Զի պատմուԹէ կարքեդոնայոց նշանակեմ ստէպ քառեակ Թուականս. զամաքարչուԹէն աշխարհի, զոր համառօտուԹէ սակս նշանեմ տառիւքս ԱՄ. ԱՀ. զամս չինուԹէ կարքեդոնի և զհռոմայ, և զամս որ նախ քան զծնունդն Քրիստի, զորոյ գիՀուականն հաշուեմ յամէ աշխարհի ՀօօԿ ընդ Հվսեբիոսի և այլոց, որք ոչ ինչ երկբային չորիւք ամօք յառաջագոյն համարել։

ՀՆԱՒՕՍՈՒԹԻՒՆ

ԵԳԻՊՏԱՑՒՈՑ ԿԱՐԲԵՊՈՆԱՑՒՈՑ

ԱՍՈՐԵՍՏԱՆԱՑԻՑ ԲԱԲԵԼԱՑՒՈՑ ՄԱՐԱՑ ԵՒ ՊԱՐՍԻՑ

ՄԱԿԵԴՈՆԱՑՒՈՑ ԵՒ ՅՈՒՆԱՑ։

ՆԱԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆ,

Այէրբն և զարգացումն հասարակութեան նախադրութեանց։

Ընդ ի խելամուտ լինելոյ թէ զիարդ սկիզբն կալան տերութիւնք և թագաւորութիւնք՝ որ զտիեզերս յիւրեանս բաժանեցին, ընդ որ աստիճանս ամբարձան ի կատար անդր մեծութիւն զոր ցուցանէ մեզ պատմիչ, որովք յօգիւք միացան տոհմք ազանց և քաղաքք ի մի միաբանութիւն ընկերութիւն՝ բնակակից լինել միմեանց ընդ միով իշխանութիւն և ընդ հասարակաց օրինաւք՝ արժան է, որպէս բանիւ կարդ է ասել՝ մատչել ի տղայութիւնն անդր աշխարհի, և ի ժամանակն՝ յորս սիրեալ մարդ դիմի ի կողմանս կողմանս յետ բազմաբարբառն լինելոյ, սկսան ընտել զերկիր։

Զաւրութիւն անդ առաջինս՝ իւրաքանչիւր հայր ցեղաց պետեր տոհմին իւրոյ, և էր իրաւարար և դատաւոր ի վիճս՝ որ շարժէին ի նմա, քանիկ օրէնսդիրք փոքու ընկերութեան՝ որ էր ընդ ձեռամբ նորա, հովանի և պահապան այնոցիկ՝ զորս ծնունդ նոցա և մունդ և տկարութիւն ընդ խնամովք նորա պատսպարէին, և գումի նորա գնոցայն օգուտ իրրև զիւր ինչ ցանկալի առնէր նմա։ Այս թէպէտ ինքնակալք էին տանուտեարք, սակայն հայրաբար վարէին զիշխանութիւն, կամ ասել՝ մեծաւ խնայութիւն։ Այլ յոյժ նախանձախնդիրք էին իշխանութեան իւրեանց, վասն որոյ և ոչ գիտէին բնաւ խրոխտաբար պերձանալ, և ոչ հրամանս սաստկութեան հանել։ Հարկաւորեալք բաժանորդ առնել զայլս առ անկն վաստակոց իւրեանց, զնոսա և խորհրդոյ իւրեանց հաղորդս առնէին, և ի բաց նից ընդ նպաստաւորին ի գործս իւրեանց։ Այսու օրինակաւ ամ ինչ միաբանութիւն լինէր և ի բարի հասարակաց,

Օ օրէնս, զոր Հայրական հակուլուքին սահմաներ ի փոքու անդ ընտանեկան ատենի, ամենեքին պահէին եւ կիւրագծուլքե. և ունէին զայն ի տոհմ իւրեանց եթէ կտակ ժառանգուէ, հանգստեան և խաղաղուլքե առնի. Վանդի միայն օգուտ հասարակաց սադրեր զայն. և խոզ հրդոլ որդւոյն երկցագունից հաստատեալ, կրտսեր բագունիցն ընդունելի եր կատարել և ազատ հաւանութե։

Օ ամառան իրք պատճառս եւտուն այլ և այլ օրինաց։ Այն շարժեալ ի խնդուլենէ ծնդեան անդրանկին, որ հայր գնս արաբ լինել, խորհեցաւ փառաւորել գնա ի մէջ եղբարց իւրոց առաւելագոյն բաժնիւ գոյնցն, և մեծագոյն իշխանութե տանն։ Այլ որ փոյթ տարեալ օգտի սիրելոյ հարսինն և կամ գտանէն խանդակաթ սիրելոյ՝ զոր կամէր ամենաւսրել, պարտ համարեցաւ յապահովել զիրաւունս նորա, և առաւելուլ զօգուտն։ Այսերունչ միայնութեի կնոջ որում մարթ եր յանկարծ այրն մնալ, գուշ արկ ումեմն. և նա կանխաւ հոգ տա բաւ կենաց և հանգստեան քաղցր կենակցին իւրոյ։ Այսպա ցանե և յայսպիսեաց աստի տեսուլենանց սկիզբն առին ազգի ազգի օրէնք ժողովրդոց և իրաւունք ազանց՝ յոմ բաւս զմնազանեալք։ Այստ ամէն իւրաքանչիւր տոհմի սերնդովք զատակաց և յաձախուէք եկաց յարելոյ, ընդարձակեր անձուկ տերուլենէ միոյ միոյ, և առ փոքր փոքր չինից և քաղաքաց առին կերպարան։

Այանցանել ժամանակաց իրրև ընկերութիւնքս այս ստուարացան ի բազմութիւն, և ցեղք բաժանեցան ի ձիւզս, որոց եր իւրաքանչիւր գլուխ առանձին, և օգուտ նոցա և բնաւորուլենէ այլ և այլ կարեր վերդուել զհատոզ զուլենէ հասարակաց, Տարկ եղէ միւսմ ևեթ հաւատալ զտերուլենէն՝ զի ամ գլուխք ընդ միոյ իշխանութե միասցին, և հաստատուն պահեցեն զհասարակաց խաղաղուլենի զուգահաւասար առաջնորդութե։ Այիշատակ հայրական իշխանութենէն՝ որ ևս էր աղօտացեալ, և նորին երջանկի ձաշակ, խորհուրդ ի սիրտ արկին նոցա՝ յատուկ քինեաց անտի և յիմանանոց զայն ընտրել յորում աւառել փայլեր հոգի և սիրտ հայրական։ Վառամոլուել և նեղգուել՝ լրջտրուէ անդ ոչ գտանելին տեղի. լաւուի միայն և առաքինութե և արդարուէ անուն գատաւորլինելին, և զարժանաւորսն գահամեծար առնելին։

Ի մեծացուցանել զիշատս նորոյ իշխանութենէն, և ի

1 Օրս ոչ փառասիրուէ ժողո- ծուէ, այլ խոհականութե փորձ վզդեան ամառանայր յայն ծագ մէ- յատաքինեաց։ Յ.....ն. ։ ։

տալ նոցա կարողուն վրէժխնդիր լինելոյ օրինացն պահպանութեան, և զանձինս բոլորանուէր հաստատակաց բարւոյն ընծայելոյ, և պահելոյ զաշխարհն ի ձեռաց մեծատկալից և յապերատութեէ անգոհ քաղաքացեաց, եւտուն նոցա անուն Թագաւորի։ զահ կանգնեցին, եդին գաւազան ի ձեռս նոցա, կարգեցին նոցա շուք, մատուցին պաշտօնեայս և թիկնապահս զնորաք, հարկն նոցա հարկս, Թագաւորացին նոցա ազատ իշխանութիւն դատաստան առնել իրաւանց, և վանս այսորիկ սուբ յազգէր կապեցին նոյն՝ կարձել զանիրաւութիւս, և պատուհաս ածել յանցանաց։

Ի սկզբանէ կային Թագաւորք քաղաքի քաղաքի, որք միտ եդեալ պահպանութեէ տէրութեէն[1] քան ընդարձակ կութեէ նորա, ամիրափէին զիաւասիրութեէն իւրեանց ի սահմանս բնիկ գաւառին իւրեանց։ Հակառակութիւնք գրեթէ անդրաժեշտք ի մէջ սահմանակցաց, նախանձ ընդդէմ հզօրագոյն իշխանութեէ, հոգի խռովութեէ և անհանգստութեէ, բարք պատերազմասէրք, ցանկութեէ մեծանալ և փառասիրութեէ հանձարոյ, պատճառս ետուն պատերազմաց, որոց կատարած՝ բազում անգամ ի սպառ նուաճանէին ամենայապար կողմանն. և քաղաքք նորա անցեալք ընդ ձեռամբ յաղթականին՝ ստուարացուցանէին տակաւ զտէրութեէն նորա։ Իսկ ես առաջինն յազգ Թութեէ[2] աստիճան և զորձի եղեալ երկրորդին, և տուեալ իշխանին համարձակութեէ և զօրութեէ ի նորանոր ձեռնարկս, քաղաքք և գաւառք բազումք միացան ընդ ձեռամբ միահեծան Թագաւորի, և յարուցին Թագաւորութեէն առաւել կամ նուազ լայնածաւալս, ըստ չափոյ բռնութեէ յաղթականին՝ որով մէջք զյաղթութեէն։

Հզօրն ամենք յիշխանաց աստի՝ որոց փառամոլութեէ ոչ պարուրեալ յերգերս ահմանաց միոյ Թագաւորութեէ, ելեղերաբար ծաւալեցաւ ընդ ամ կողմանս. ծուլացաւ և եկաւ զազգս և զԹագաւորութեէն, և փառս համարեցաւ կողոպտել յիշխանութէ իւրեանց զԹագաւորս, որոց չէր երբէք խուեալ գնոսա, հասուցանել միւսեվ ի հեռաւորս զաւերս և զկիզիչսն, և ընդ ամ տեղիս Թողուլ զաբիւնս ոռոգ հետս ընթացից նոյ։ Իսկ եղև սակիզբն հուչակաւոր ինքնակալութեէն, որ բռնակալեցին զմեծ մասն աշխարհի։

1 Օրինք էին զահմանս տէրութեէն ձեռաց, առաւելեալ ուժով հզօպահպանել, և ոչ ծաւալել։ Ի- բագոյն առ այլս մատեաւ. և ա- բաքանչիւր Թագաւորութէ իւրով ազգին յաղթութէն գործի եղեալ հայրենեաց չափէր։ Յոսէփ. ԱԴՐ։ երկրորդին, զամենայն ազգս արեւ-

2 Իբրև զմերձաւորան նուա- լից արկ ընդ լծոյ։ Յոսէփ. ԱԴՐ։

(Ա)ռաքեալքն բազմերիւնակ ՚ի գործ արկանէին զյաղթեալն իւրեանց, ըստ այլ և այլ բարուց իւրեանց և շահասիրութեանէ։ Ալէսք զանձինս ինքնիշխան տեառս հաստատելով յաղթելոցն, և իբրու մեծ ինչ արարեալ՝ հաւիս ել ակեան նոցա չնորհէին. կապտէին զնոսա և զորդիս նոցա յընչից, ՚ի չայրենեաց, և յազատութենէ. արկանէին զնոսա ՚ի խիստ ծառայութիւն. պարապեցուցանէին զնոսա չարուեստս կենցաղոյս, չանարգ սպասաւորութիւն տան, ՚ի դառնաչարիսն չողագործութիւն անդ դատապարտեալ. չոլով ուրեք և անողորմ խոչտանգանօք ստիպէին զնոսա չատանել բռնի, և խորասոյզ լինել յաւը երկրի ՚ի չագուրդ ագահութեան իւրեանց։ Ալոսվ ազգ մարդկան որպէս ՚ի կրկին սեռս որոշեցաւ՝ յազատս և ՚ի ծառայ, կամ ՚ի տէր և ՚ի տարուկ։

Ա.յլք մանչին սովորութիւն փոխելոց զազգս ազգին, չանդեպ ամ տարիք, յայլ կողմանս. բնակեցուցանել զնոսա անդ, և տալ նոցա կալուածս ՚ի մշակութիւն։ Ա.յլք, առաւել մարդասիրագոյնք, բաւական համարելին տարեւոր չարկապահանութիւնք վաճառել ժողովրդոց նկուն եղելոց զազատութիւն իւրեանց և գնաստատութիւն օրինաց և սեփականութեանց. եր զի և զծագատուրս նոցա Յողովուն ՚ի գահոյս իւրեանց, և սպաս միայն պահանջէին ՚ի նոցանէ։ Ա.մանաթագոյնք և քաջահմուտքն քաղաքավարութեան պարծանս տային անձանց՝ առնել չաստատութիւն ինչ նորամուտ ժողովրդոց ընդ բազմաժամանակեայսն. չնորհելով և նոցա պատիւ քաղաքակցութեան, և զբեթէ զամ իրաւունս և չնորհս՝ յոր պէսքն վայելէին։ Ա.ս այս պէս բազմակոյտ ազգքն սփռեալք ընդ ամ երեսս երկրի՝ լինէին իբրև քաղաք մի, կամ ասել՝ մի ժողովուրդ։

Ա.սասիկ զեզ պարզ և չամառօտ տեսութիւն այսոցիկ՝ ըստ վկայելոց պատմութեանց ազգաց, զոր մանրամասն ևս եդից առաջի ՚ի չաս ընդ ազգաց իւրաքանչիւր և Թագաւորութեանց։ Ա.ս միտ ՚ի պատմել ժողովրդեանն այ, և ոչ ՚ի հռովմայեցւոցն։ Ա.ւ մանաւանդ ասա, զորոյ այժմ զառաջին չատոր ընծայեմ ՚ի լոյս, լինի մեզ բան զեղիպտացւոց, զկաբբեդոնացւոց, զասորեաստանեայց, զյաբեղեացւոց, զՍ՚արաց և զՍ՚արսից, զմահեդոնացւոց և զՀնդկաց, սկիզբն արարեալ յեգիպտացւոցն և ՚ի կարգ բերդոնացւոց. զի եգիպտացիքն չնագոյնք են, և նոքա և կաբբեդոնացիք զատուցեալք յայժ յայլոցն պատմեմք. իսկ այլ ժողովուրդք առաւել խառն են ընդ միմեանս, և մերթ ևս յաջորդք երեքաց։

ԳԻՐՔ ԱՌԱՋԻՆ

ՀՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ ԵԳԻՊՏԱՑՒՕՑ.

Յերիս մասունս հատանեմ զձառս եգիպտացւոց. յաւ-
ուրջումն տալ զհամառօտագիծ պատկեր և զհակիրճ
ստորագրութիւն այլ և այլ կողմանց Եգիպտոսի, և զնշա-
նաւոր իրաց. յերկրորդումն՝ զսովորութենէ, զօրինաց և
զկրօնից եգիպտացւոց. իսկ յերրորդումն զձառս պատ-
մութիւն թագաւորացն Եգիպտոսի։

ՄԱՍՆ ԱՌԱՋԻՆ

Յամենուկ տարածութեան Եգիպտոսի էին երբեմն
բազմաթիւ քաղաքք[1], և բազմութիւն բնակչաց անշնա-
րին։

Յարևելից կուսէ ունի իւր սահմանն զծով կարմիր, և
զնեղոսէն Աւետեաց, ի հարաւոյ զԵթովպիա, յարև-
մտից զԼիբիա, ի հիւսիսոյ զծովն միջերկրական։

Նեղոս հոսէ ի հարաւոյ ի հիւսիս ընդ ամ երկայնուն
աշխարհին, իբրև երկերիւր փարսախաւ։ Պատին զաշ
խարհաւս աստի և անտի կրկին գօտիք լերանց. ընդ ստ
սա և ընդ նեղոս ոչ ուրեք է դաշտավայրք աւելի քան
զչնաց կիսոյ աւուր, է ուրեք ոչ և պակաս։

Յարևմտից կուսէ ուրեք ուրեք լայնի դաշտավայրն
մինչև ցքսան և հինգ կամ ցերեսուն փարսախ։ Ածա-
գոյն լայնութենէ աշխարհին եգիպտացւոց ձգի ի Մզեբսան
դրեայ ի Գամիատ, իբրև ասպարէզս յիսուն։

Օ հինն Եգիպտոս մարթի է բաժանել յերիս գլխաւոր
մասունս. ի վերին Եգիպտոս, այլով անուամբ Թե-
բայիդ կոչեցեալ, որ էր առաւել ի հարաւակողմն. ի
միջին Եգիպտոս՝ Հպտանոմոս կամ Հօքենանահանգն

[1] Ածանգին ընդ Աքսեաւ քաղաքս բնակարս։ Լեւտ. ի-
լեալ Յեգիպտոս քան հաղար ձնէ։

անուանեալ, յաղագս որ ի նմանէ հօմէն նահանգաց. և
ի տորին Լիդիացոց՝ յորում էր անուանեալն ի Յու-
նաց Տէլդա, և ամ գաւառք միմեանց ցծովն կարմիր, և
եզր միջերկրական ծովուն միմեանց ցԱիմիկորուբա կամ
ի լեառն Լասիոն։ Իբր Աեսոստրիս Լիդիացոց
միացաւ ի Թագաւորութիւն մի, բաժանեալ յերեսուն և
ի վեց կուսակալութիւնս կամ ի նահանգս, տասն ի Ա-
բայիդ, տասն ի Տէլդա, և վեշտասան յաշխարհին՝ որ
ընդ միջ սոցա։

Աիւնէ և Լիւփաստինա քաղաքք բաժանէին զԼիդիա-
տոս ՀԼիմէովպիոյ. և յաւուրց անտի ()գոստեայ սահ-
մանք էին հռովմէական ինքնակալութեան [1]։

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ։

ԹԵՐԱՑԻԴ։

Իդէաստ. ա. 381։

Ա)Աբէ, յորմէ էառ անուն Ա)Աբայիդ, ի մըցումն
դպրի ընդ Հայաստ քաղաքս տիեզերաց։ Դպրունք նո-
րա Հարիւր՝ երգեալք ի Հոմերոսէ, քաջածանօթք էն
ամ աշխարհի, և եւտուն նմա կոչել Հարիւրդպրեան՝
առ որոշելոյ ի միւս Ա)Աբայ՝ որ ի Լեովտիա Լ)ստ ընդ-
արձակութեան իւրոյ էր և բազմամարդ. և առանդին
Ստրաբ. ԺԷ. 816։ զնմանէ եղեն Հաներ միանգամայն ընդ իւրաքանչիւր
դրունս իւր կառս երկերիւր, և բիւր մի մարտակաց։ Էին
լինէր և հռովմայեցիք հռչակ Հարիւր զՀոյակապութենէ և
զմեծութենէն նորա, թէպէտ և գաւերակն միայն տե-
սեալ էին. այնչափ հրաշակերտք էին մնացուածք նորա։

Տ«իփ. փա. ըեփիր. Բ. ի

Գտան [2] ի Ա)Աբայիդ, որ այժմ Ասիա յորջորջի,
մեհեանք և ապաւանք ցարդ ևս իբր առեղծք, յորս անց
Համարը էն սիւնք և արձանք։ Հարուստք ի նմա քան
զամ է պաւանն՝ որոյ կայինն մնացորդք ի նահանգս-
ցանել գոգոյս զիաւս ականատուր գործոց։ Ներհակք
չորք անկանէին ականն, և ատամ և անտի պատեալ սփիւռ
գալիւք Հայնիւս ներեայ և ահագին մեծութեամբ, Հանեն ի
չորս պատգամս՝ որոց բարձրութենէն պակասանել զաչս։
Որ ստորագրեցինն մեզ գՀարահատոյցս զայս շինուած՝
ոչ երկեր նոցա պարապ ընդել ի նմա միանգամ, և զկեան

1 Երբեմն անջրպետ հռովմէա- 2 Ճանապարհորդութեան Ա)Աբէ-
կանն ինքնակալութեան։ Տ«իփ. փա. կանն տե՛ս Տ«իփ. փա. ըեփիր. Բ. ի։

իսկ մանն չհամարին տեսեալ. բայց զոր տեսին ի նմա՝ աբանչելի էր ամ՝ ի միջև անդ չքնաղ պատատանն՝ էր, որպէս Թուխ, սրահ վերնայարկ բաձեալ ի սեանց հաբիւր և քառից, վերկս վեց ի Յանդրուն, և ի բարձրութիւն ըստ նմին հաւասարեալ, և կոմաղբ ընդ միջ նոցա անասանելիք յերեսաց բազմայոյսով դարուցն՝ Ակարբեալ Թափեալ էր անդ զնամ արուեստ և գնամ գանձս իւր՝ Աերկիք անդամ, որ առաւել կրեն զբանութիւն ժամանակի, տակաւին անեղծ կան յաւերակս անդ սիրալի շինուածոցն, և պահին զկենդանութիւն երանգոցն՝ Ա.յոպէս ձարտասր էր Լէդիպտոս ի գրոշել յիմ գործս իւր զկնիք անմոռանալեաւն՝ Յորաբուն, որ յայն տեղիսն ԺՀ. 805. չքնեցաւ, ստորագրէ մեհեան մի՝ որում պանտատես խոկ եղեալ է Լէդիպտոս, զբեթէ յար և նման վերոյ գրեալոյդ՝

Այն ինքն և ի ձառս անդ ցանկալեացն իրաց Ամոնէ բայիւզայ՝ ի ներքս ածէ և զարձանն Աենմնի զգեբահռչակ, զորոյ ինքնին տեսեալ էր գնչխարս, Ձայն՝ յօդուած հնչել ասեն արձանիս՝ ի հարկանել՝ ի նա նշուլից աթեզականն ծագելոյ այգուն այգուն՝ Օայն ձայն լսել լուաւ և Յորաբուն, այլ երկբայել յարձանէ անտի զոլ՝

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ՝

ՄԻՋԻՒՆ ԵԳԻՊՏՈՍ ԿԱՄ ԵՕԹՆԱՆԱՀԱՆԳՆ՝

Ա.յոր բաժնի եգիպտական աշխարհին մայրաքաղաք էր Աենմիս՝ ի քաղաքի ասա էին բազում մեհեանք մեծահասոյցք, ընդ որս և աստուածոյն Ապոլոյ՝ զոր անգէն ուրոյն պաշտամամբ պատուէին՝ Ձառաքինակազդ ձառէսցուք զամանէ, և զերգանց՝ որ էին առ Աենմիեաւ, զի նոքա զանուն քաղաքին այն համբաւեցին՝ Կառուցեալ էր առ յարևմտից ամին նեղոսի՝

Աենմն Վաֆիրէ՝ որ կարծի յաջորդեալ Աենմիեայ, չինեցաւ յայնկոյս Նեղոսի՝ Ա.յնոյ քաղաքիս [2] ի է՝ ի հրաշագործին իրաց եգիպտացւոց աշխարհին՝ Կանգնեալ կոյ ի վերայ լերին միոյ արտաքոյ քաղաքին, և չինեալ ի քարաժայռի իբրև ի հիմանն, և պարսպեալ շուրջանակ

1 Գերմանիկոս և այլոց հրա- գայթիչն բանեալ՝ ածէր ձայն շուեաց միա եգ. յորս երևելի յօդաւոր. Ե այն՝ Տուիս. գերեգիր. գաան քարեղէն արձանն Աենմ- նի, որ յարեգակնային ձառա-

2 Շամպոլիոնդ-ին Թուբեոց՝

կի բարձրաբերձ և ստուարակարկառ պատուարօք, Հ[ետ]ք ամրոցիս է ընդ սանդուղս Հատեալ յապառաժի անդ, դիւբեւլանելի չոյժ՝ մինչև գրասոք և ուղղը բեռնաբարձք հեշտեաւ գնան ընդ նա։ Ո՛այց գեղեցիկ և չքնաղ քան զամ յամրոցի անդ՝ է ջրհորն Հոլսեփոյ. այսպէս կոչեցեալ՝ կամ զի Հաճոյ Թուեցաւ եգիպտացւոց զԱծագործ ինչ զիւբանց ընծայել առնն Աստ, և կամ թէ արդարև աւանդութիւն այսպիսի պահեալ է աշխարհին։ Ո՛չեմ այս գիտ նշան վաղժամանակեայ Հնութեան գործոյն. և Հաստատուչ ասացեալ արժանի է Աստուածգործուն Հղօրա գունդին Թագաւորաց եգիպտացւոց։ Ո՛ջրհոր այս կըրկնայարկ է, փորեալ յորձաքար ապառաժի ահաւոր խոռուածք։ Ո՛նի իջանել մինչև յատակն, որ ընդ միջ երկուց ջրհորոցն, ընդ սանդուղս երիւերիւք և քան առ տիձանաց, երբև եօթն կամ ութ[ա]սանաւոր[ի] չափու[թե]ի. որոյ գիւբին և անդղալն էջք տայ ամենահեշտ ընթացս արջառոց՝ որք կարգեալ են Հանել ջուր. և սա գղեակ յականի՝ որ գրեթէ միայն է չոր գետառին։ Ո՛ջրհորք Հղովին անդադար զանիւն զորմէ գոյք բազում կաթեալ կան պարտաւ. Ո՛րինակ զայս ելեալ ջրոյն յաւազոյ անտի՝ ի խորագոյն ջրհորոյ, գնայ ընդ խողովակ փոքրիկ յատազան անդր՝ որ է յատակ երկրորդ ջրհորոյնն և առաւ և նովին օրինակաւ ելանէ՝ ի վեր։ Ո՛նոյն ընդ խողովակս խողովակս բաշխի չայլ և այլ կողմանս ամրին, Ո՛անզի վաղեմի չոյժ է Հատեալ ջրհորս չաշխարհի անդ, և Ո՛չնմանաւոր գնահատի եգիպտացւոցն ախորժակս բերէ լինելեան, արժանի Համարեցայ կարգել աստ ընդ այլ Հնաշխարհիկ իրս Հնոյն Եգիպտոսի։

ԺԷ. 807. Ո՛ման այսմ[ա]ն Աստուածս լիշատակէ մեքենայ՝ որ ի ձեռն անուց և Հնարագործ Հանէր ջուր ի Ո՛եղոսէ ի բարձրանիստ մի բլուր. բայց միայն զի փոխանակ արջառոցն կարգեալ էին անդ ի շրջել զանիւս գերիք Հարիւր և չիսուն։

Ո՛չ բաժին Եգիպտոսի, զորմէ խօսիմ, Հնչակաւոր եր բիւրազգի Տրաշալիւքն՝ որոց իւրաքանչիւր առանձին գինուեալ է արժանի։ Ո՛ չլնաւորսն եւեթ ընդ գրոյ արկից, զկոթողս, զբրգունս, զաւերիցն, զԼիճն մերեսեան, և որ ինչ զՈ՛եղոսէ բանք։

ԳՕԴՈՒԱԾ Ա.

Կոխոյ։

Ոչհամ զպարծանս իւր Թուէր Հաստատեալ Աղիպտոս՝ յառաջ եկելոցն Թագուէ յիշատակ։ Կոնդակք նորա մինչև ցայսօր գեղով և մեծուբ իւրեանց առաջին զարդք են Հռոմայ։ և Հռոմկականն զօրութեն անցոյս եղեալ ընդ եգիպտացւոցն գալ ի հաւասարութեն, շատ համառելացաւ ի մեծութեն իւր՝ զԹագաւորաց նոցա մեռանել զյիշատակս։

Կոնդակ է արձան կամ բուրգն քառանկիւնի բարակ և բարձր, ուղղաբերձ և սրածայր, առ ի զարդ հրապարակի։ և բազում այն է զի արձանագրութենբ և նուիրա կան մեհենային գիրբ խոնեալ կան ի նմա։ Աստենային գիրբ կոչեն ձևբ և նշանագիրբ խորհրդաւորբ, որով վարեին եգիպտացիբ ի ծածկել և յառագաստել զսբբբուեն և զխորհուրդս դիցաբանութեն իւրեանց։

ՅԱրեգ քաղաք կանգնեալ էր Աեստաբի երկուս կո Թագու ի կարծրակուռ վիմի, որ հատեալ էին ի քարաՀատաց Աբենեայ քաղաքի յեգերս Աղիպտոսի։ Աինչ միոյ ի նոցանէ բարձրութենի հարիւր և քսան կանգուն, ձոզաչափ երեսուն, կամ հարիւր և ութսուն ոտնաչափ։ Աիջնահարն օգոստոս իբրև խոնեաց զԱղիպտոս ի գաւառս Հռոմայ, էտ տանել ի Հռոմ զերկոսին զոյգ ոստիկ կոնդոյն՝ յորոց մին յետոյ խորտակեցաւ։ Աբ իշխեաց բառնալ և զկոնդոյն կանգնեալ առ Աստուածս, վասն անհնեթե մեծութենն։ յոր աւանդէն աբանց քսան հազարաց վաստակել ի հատանել զոյն։ Աղբ։ ԱՀ։ Ա.ԱԼ Կոստաս, յանդգնագոյն քան զՕգոստոս, էտ բեբ։ Ե։ Բ։ րել զոյն ի Հռոմ, ուր և տեսանին ցարդ երկուբ ի կոնդոյզայ ոստի։ որպէս և միւս այլ Հարիւր կանգնաբ ի բարձրութեի կամ քսան և հինգ ձոզաչափ, և Թանձրութեան նոցա կանգունք ութ, կամ երկու ձոզաչափ։ զոր Կայեսոի կեսարու փոխադրեալ էր Աղիպտոսի՝ բարձեալ ի նաև ստուարամարմրոյն, որպիսի չէր երբէք տեսեալ բան Պլինիոսի։ Աղբ։ Ե։

Աղիպտոս Հանբերն լի էր այսպիսի կոնդոյնբ, յորոց բազմագոյնբ Հատեալ էին ի քարաՀատաց վերինն Աղիպտոսի, ուր և գտանին ցարդ կիսահատ մնացեալբ։ Ա.ԱԼ այն յաւէտ զարհուրելի զի նախնի եգիպտացիբ

փոքեցին առու 'ի քարահատան անդ, յոր ելանէր ջուր Աղեսոսի 'ի յորդել լերուամ, և մատի ապա սիմնս և կոթողս և արձանս բանեցային 'ի լաստս, կառուցեալ 'ի կշիռ ծանրութեէ նոցա, ի ջուրցանէլ 'ի ստորինն Լիկիստոս։ Եւ զի գաւառն ինքեան խրամատեալ էր անհամար առուօք, ընդ որս տեղիս գիւրաւ տանէին զանձռուն բեհեզսն, զորոց ծանրութիւն այլ ազգ ինչ մեքենայ տանել ոչ ուներ։

ԳՕՂՈՒԱԾ Բ.

Խրթոնոյ։

Բուրգն է մայրին հաստատուն կամ գատարկ, որոյ է խարխիս լայն, և չափաւ սովորութեէ քառակուսի, որ 'ի ծայրին շեշտանայ։ Արեգն էին բրգունք Հելիոստոս հռչակաւորք քան զամենեսեան, որք և ըստ Ինոդորի սիկիլեացւոյ արժանի գտան մնանել 'ի հանճար հօմանց հրաշակերտից աշխարհի։ Եւ յոյժ հեռի էին 'ի միմեանս փոս քաղաքէ · զմեծագոյնն յերից անտի շատ լինի յիշատակել։ Որպէս զայնն և սա յապառաժի կառուցեալ էր որպէս 'ի հիմանն, 'ի խարխիսն քառակուսի, արտաքոյ սանդղաձև յօրինեալ, որ տակաւ անձկանայր մինչև 'ի գագաթն։ Շ ինեալ յանհիշելի քարանց մեծամեծ ծաց, յորոց փոքրագոյնք հասանէին յերեսուն ոտնաչափ · գործած աքանչելարուեստ, և մեհենային նշանագրօքն հռծեալ գրուագօք։ Ի սա յոլովից 'ի հնոցն մեռ տեղագաց՝ կողմնն իւրաքանչիւր էր լայնութեէ ութ հարիւր ոտնաչափ, և բարձրութեէ նոյնչափ։ Կատար բրգանն, որ 'ի ստորէ ծայրատուր սլաքաձև երևէր, էր սա լայատակ գեղեցիկ 'ի տանս կամ յերկուտասան ստուար վիմաց։ և մէն մի 'ի կողմանց սալայատակին վեշտասան կամ հօթեն և տասն ոտնաչափ։

Ի չասիկ չափ սորա զոր ետ Տըշտակէ 'ի Ճշմարտութեն գիտութեէց, որ վասն սոցին իսկ իւրաց չքաւ անգր յաջմին 1693։

Կողմն մի քառակուսի խարխիսին 110 ոտղաչափ.
Ա ման որոյ մակերևոյթ խարխիսն է 12100 քառակուսի ոտղաչափ.
Երեսաց հաւասարակողմն եռանկիւնիք։
Ուղղաձիգ բարձրութեի 77 $\frac{3}{4}$ ոտղաչափ.
Եւ ծանրութեի 313590 խորանարդ ոտղաչափ։

Երդ. ը. 3ի՛ք։
Պիտ. ւ. 30-41։
Պլին. լէ. 6ի՛ք։

Պորձաւորը տան բիւր զամիսս էրիս վաստակէին՝ ի գործ անդր, և՝ ի կատարել ամենայն այլ փոխանակէին գնոսա։ Զհան ամ՝ ի գլուխ ծախեցան՝ ի հատանել զքա-
րինն Արաբիա և Աղթիոպիա, և՝ ի տանել գնոսա Աղ-
գիպտոս. և այլ և այ ամբ քանս՝ ի կանգնումն սկայագործ շինուածոյն, յորում էին սեներակք և սրահք անթիւք՝ ի բաղմութիւն։ Ի վերայ բրգանս դրոշմեալ էր եկիպտացի տառիւք միայն ծախքն խաղողոյ, պրասին, սոխոյ, և այլ և այ արմտեաց բաշխելոց՝ ի գործաւորս. և գումարն հասա-
նէր՝ ի հազար վեցհարիւր տաղանդ արծաթոյ. յորմէ գիւրին է խնդատարկել զանբաւութիւն ծախուցն վասն այլ ևս իրաց։

Ա.յսպիսի ինչ էին եգիպտական բրգուհքն համբա-
ւեալք, որ ձևով և մեծութիւք իւրեանց յաղթանակե-
ցին ժամանակի և բարբարոսաց։ Ապայն սրբոյ և Ա-
ղհեսցին մարդիկ, ամ ուրեք ունայնութիւն նոցա տեսե-
րեալ կայ՝ Երգուհքն այս շիրիմք էին. և՝ ի մեծագոյնն անդ երեւի մինչև ցայսօր գերեզմանն Թափտը՝ հա-
մակ վիմափոր անդստին՝ ի նմանէ, լայնութիւն նորա և բարձրութիւն իբրև ձողաչափք երեք. իսկ երկայնութիւն՝ սուղ ինչ աւելի քան զվեց ոտանաւոր։ Ա.յս է այն վախ-
ճան այնչափ Ազնութեանց, ծախուց, և աշխատութեանց բիւ-
բաւորաց մարդկան զանն բազմաց, պատրաստել առն Թագաւորի վիհ փոքրիկ վեցոտնաչափ՝ ի լայնատարբ աւ-
պարիզի անդ և յայլանդակ ամբարտակի՝ Ա.յս աւանիկ՝ և որ զբրգունն զայն ամբարձին Թագաւորք՝ անդ Թա-
գնելոց չեղեն բաւականք, և չկայելեցին զնուբանց դամ-
բարան։ Ա.յլ ոսկակալ քինոյ ամբոխին վասն անելոցն գմեղադուէց նոցա՝ որով կեղեքին զժողովուրդ իւրեանց՝ ի վաստակս տաժանական, ստիպեցան յանուրեք վայրի ընդ հողով մնանել, և խորել զմեքենիս իւրեանց յաշտց և՝ ի վրէժիմղութենէ ժողովրդեան։

Հետին բանս խորհրդով նշանակեալ՝ ի պատմագրաց՝ Դիոդ. ա. 40։
Թրատ, զմեզ զոր դատաստան պարտիմք առնել զմեծա-
պատճ գործոց այնոցիկ հնութեն։ Ի՞նդ բնտրող ախոր-
ժակս եգիպտացւոց՝ ի հարատարակեցուէ մասին, որ մեզ դուստ՝ ի սկզբանէ առաջնորդեաց նոցա՝ առանց ինչ նա-
խապէս օրինակաց նմանութեն յամենայնի վերչ ինչ նկա-
տել, և հարազատ դեղեցկութեանցն պատկառ կալ՝ ա-
ռանց յաղնուական պարզութեն օտարանալոյ, յորում

1 Աթանաս գրէ զայր գերեզմանէ. ԺԷ. 808։

ի աւարտ արուեստին, յիրաւի է զարմանալ և գովել։ Իսկ զինչ ընդ Թագաւորսն առնել՝ որ մեծ ինչ հաշուէին կառուցանել զօրուվքէ բազկի իւրեանց և արծաթ Թոյ չնուաճս վիճնարիս՝ միայն յամմնհոլեին անուան իւրեանց, և ոչ ինչ աճեալին խղճելին սատակել բիւրաւորս մարդկան ի հաճոյս ամբարտաւանութեան իւրեանց։ Յայժ հետ դնեին սորա ի հռովմկականն ախորժակաց, որոց փոյթ էր անմահացուցանել զանձինս այնպիսի մեծագործութիւք՝ որ յօգուտ ազգին կարգեալ էին։

եչ. ՝ե։ Վլինիոս սուղ բանիւ տայ գՀաւատսի տեսութիւն բերքանցս, կոչեցեալ զնոսա անմիտ ցոյցս Հարստութիւն Թագաւորաց՝ որոց չիք ի կատարածին օգուտ. «Ո՞րքունէ գանձուն ընդունայն և անհանճար պարծանք»։ Ո՛չ յա ւելոյ զի յարժանահաս պատուհաս նոցա սուգան առնութիւք իւրեանց ի մոռացօնս, զի այլաձայն են վիպասիրքը զանունսն նոցա՝ որ զզրաջանն վաստակն ետուն կանգնել։ «Ո՛չ յայտ առնոսա՝ թէ յորմէ չինեցան, արդարեպես դիպմանէ ի մոռացումն անկեալ ընդունայնութիւն գործնեիցն»։ Պարզաբար իսկ ըստ իրաւադատ մտաց Վիտրուվի ասացեալ՝ ձարտարապետացն որչափ գովելի և աքանչելի է արուեստ ի բրգունսն անդ, նոյնչափ Թագաւորացն գործ ազգանանելի և անգոհանելի։

Ո՛վ առաւելապարաշ այն է ի վաղնջուց յիշատակսդ զի հաւատոի և անվրէպ ապացոյցք են քաջութիւն եգիպտացւոցն յաստեղաբաշխութիւն. կամ ասել յայնպիսի գիտութիւն՝ որոյ անհնարաւոր Թուի կատարումն առանց բազմամեայ ժամանակաց և յոգնախուռն դիտողութեաց։ Տըշագել ի չափել անդ զմեծ բուբգինն, զորմէ ա սեմք, եգիպ զբոնեին կողմանս նորա կրնա հանդիպա հայեացս քառից ծագաց աշխարհի. վասն որոյ և հարկաւ յուցանէին զՀզրիա միջօրէական տեղւոյն։ Ո՛րդ քանզի այն գիրք անվրէպ, որպէս քաջայայտ Թուի, յայտնանէ ուղղեցաւ՝ որ զանհեդեղ ամբարտաւին քաքանց կանգնեցին յատաջ քան զերեք հազար ամն. ապա յայտ է Թէ գայնքան երկայնաւթիւն չէ ինչ փոփոխեալ յերկինս ըստ այսմ մասին, և կամ ասել ըստ բևեռաց երկրի և ըստ միջօրէականաց։ Օ այս այսպէս յայտնաբանէ Ֆօնդրենել ի ներբողեան Տըշագելոյ։

ՅՕԳՈՒԱԾ Գ.

Բառեր։

Օ Ղատաստան զոր յիրաւի դատեցաք ընդ բզկունն՝ Եզեկ. ե. 3։
'ի դէպ գայ և բաւղէն, զոր ականատեսն Յովսեփոս գեր Դատ. ա. 4.
քան զբզկունն հրաշակերտ լճեալ աւանդէ։ Շ Ինեալ 42.
կայր յեզր միջօրեայ Ա'երխեան ծովակին, զորմէ լեգի Պլին. լշ.
բան 'ի մեծոց, Հուպ Յ'Ա'ղեքսիոյ քաղաքէ տիեզերանց։ Ա'ա Պոլիբ. ժէ.
ոչ մի պալատ էր, քան թէ մեծերք մեծաւորյց երկո- 811։
տասան ազարանից բարեյաջողմանը կարգաւորութիւն. որոց
էր և ընդ միմեանս հաղորդութիւն։ Հազար և հինգ հա-
բիւր սենեակք, խառն հովանոցօք հանդերձ, շուրջ պա-
տէին զերկոտասան սրահիւք, և ոչ տային երես մտելոցն
անդր 'ի տեսութիւն։ Ա'ին անդ և նոյնչափ իմն հինուածք
ստորերկրեայք 'ի դերեզման Թագաւորաց, և զոր չմաս-
թի ոք ասել առանց ամենայն և ողջոյց զկուրծն մարդ-
եղէնն մտաց, 'ի բուծանել զորբազան տիեզերացն՝ զոր
ազգն այն յայնժամ ամենայնի իմաստուն՝ յաստուածս
իւր ընկալաւ։

Դիւրին է իմանալ զի թէ կամէր ոք շրջել 'ի գինն սե-
նեկաց և սրահից, հարկ էր ունել գնոյն զգուշութիւն՝ յոր
Ա'բիագնէ խրատեաց զՅովեսէոս, իբրև սահիցեալ սա
գնալ տալ պատերազմ ընդ մարդացոյն 'ի բաւղէն Ա'րե-
տայ. զոր այսպէս նկարագրէ Ա'յրգիլէոս.

Որպէս պատմին բարձր 'ի Ա'լբեակ լեալ բաւիղ, Էնէա. Ը.
Կայաբր որմովքըն մանուածոյ 'ի շուրջ, 588.
Պոլորահետ ընդ բիւր ուղի դաւ ծուղակ,
Ա'չ տարակոյս մանել անդադրձ և անծագ
Օ ուղիղ հետոց բառերիւբեր ըզնչան.

Ա'յտ է և այն տագնապ կրկին չինուածոյ, անդ. Ը. 27.
Ա'չ անփախուստ հետոյն որոյք մանուածոյ...
Օ պատրանս յարկին ելոյծ Դեդաղ բազմահետ
Ի'ւղղեալ Թեզիւս ընդ կոյր շաւիղս ապահետ։

ՑՕԴՈՒԱԾ Դ.

Ա՛երմեսեան լե՛զ։

Ա՛ԼԾ և սբանչելի յա՛մ գործս Թագաւորացն եգիպ-
տացւոց էր լե՛զն մերմեան, որպես և Հրոդոտոս մե-
ծացուցանէ գնա յոյժ քան զբոլոր ազգսն և զասիղնս։ Ա՛ն-
զի առաւելու՛թեի համ նուաղու՛թեի արգասաւորու՛թեան երկ-
րին եգիպտացւոց էր յառաւել կամ՛ի նուազ ողողանե-
լոյն Նի՛ղեղոսի, և կարի շատ և կամ սակաւ ողողուն միւս-
բնական վտանգ էր երկրին, արբայն Ա՛երմես՝ի բառնալ
զկրկին վտանգն, և յաւղել ըստ կարի զանգատու թե՛ան
Նի՛ղեղոսի, խորհեցաւ յօդնականու՛թեի կոչել զնու՛թե զա-
րուեստս։ Ա՛ստ որոց եւս փորել զլե՛զն, որ յետոյ յա-
նուն նորա յորջորջեցաւ։ Ի՛սա Հրոդոտոսի և Գլոդո-
րի սկիզբնացոյց, որոց միաբան է և Պլու՛տարքոս, շրջապատ
լե՛զն էր երեք հազար վեցհարիւր ասպարէզ. և խորհե՛ի
նորա երեք հարիւր ոտնաչափ։ Զի մի՛շ լե՛զն երեքհարիւր
ոտնաչափ՝ի բարձրու՛թեի և նոյնչափ՝ի խոր ջրոյ՝ ամ-
բառնային կրկին բրգունք. յերկաբանչիւր՝ի նոսա ան-
դրեք սկայաձի՛ք բազմալիք՝ի գահ։ Զայս իմն այսպէս
արարեալ՝ զի յառաջ քան զլնուլ խորխորատին էին
կանգնեալ. և թէ լե՛զն այն անընդհատիս ձեռագործ
մարդոյ էր, ընդ միալ Թագաւորաւ կատարեալ։

Զայս այսպիսի աւանդեն յոգունք՝ի պատմագրաց
զմերմեան ծովակին, թան հաւատարմու՛թեան բնակչաց
երկրին. և Պասիւ, զի չառս ընդհանուր պատմու՛թեի,
անժխտելի համարի զայս. բայց ես յամենեցս մեծաց չգտա
նեմ ինչ ձշմարտու՛թեի յիրիկ յայդմիկ։ Ա՛սրի ինչ էր
զերեք հազար և զվեց հարիւր ասպարիզաց ընդաձակու-
թե՛ան լե՛զին փորել առ միալ Թագաւորաւ. զիարդ և յո՛
տանեին գՀոմն, առ ինչ էր կորուսանել զերեսս այնչափ
երկրին, և զիարդ էր ընուլ զահագին անդունդն յա-
ւերդ ջուրցն Նի՛ղեղոսի։ Ի՛ և այլ ինչ բազում ընդդի-
մադրու՛թե՛ի Ի՛արդ ես լա՛ս համարիմ Պլատոնիսի անսալ
Ա՛ելայ՝ինն աշխարհագիտի. մանաւանդ զի զորայս հազ
տատեն և արդի լուրք բազումք։ Ա՛ա զշրջապատ[1] լե՛զին

[1] Ա՛երթս երբեմն գաշտ, զարդս լե՛զ, ձգի՝ի շրջապատ քայլս
քան հազար։

գնէ քայլը քսան հազար, իբրև հարիւր և լիսուն առ պարէզ։

Իբր լշխս այսմիկ հաղորդութիւն ընդ Ղեղոսի առուիս մեծաս, յերկայնութիւն՝ ուղեացն և հինգ տասարէզ, և լիսուն ոտնաչափ ի լայնութիւն։ Սահանք մեծամեծք բանային և փակէին զլիճն և զառուն ըստ ժամուն պիտոյից։ Ի բանալ և ի փակել գնոսա ծանրէին լիսուն տաղանդք։ Յորոյ ձկանց լշխս էին եկամուտք մեծագուրին անբաւ գանձք. այլ առաւել օգուտ ետուր էր յառաստութեան Ջուրցն Ղեղոսի։ Իբրև անշնարին յորդէր՝ մեծամեծ միասուց արկեալ սպառնային, բանային զառհանան. և Ջուրն ի լշխ անդր թափեալ, ըստ չափոյ որ պիտանացուն էր ի պարարտութիւն, ողողմանէր զերեսս երկրին յոսկ յոր ժամնուազ էր յորդութիւն ջրոյն, և անպտղութեան էր կիւղ էր, հանդէն ի լշխ անտի ընդ խրամն և ընդ Ջրաձրդս բաւական յոտոգումն երկրին։ Այլին ձորատարութիւնք ուղղէին զանկարգուն Ղեղոսի։ Հանդէպ Այտրբոն զի առ իւրով ժամանակաւք, ի կուտակուել Պետրանիոսի ի վերայ եգիպտացւոց, յողողմանել Ղեղոսի ցերկոտասան կանգուն առատ էր յոյժ արգասաւորութիւն. իսկ իբրև հասանէր յոտն կանգուն, չլինէր բնաւ սով յաշխարհին. յայտ է զի զպակասութիւնն գետոյն լնուին ջուրք լշխն ընդ առուս և ընդ խրամն։

ԾՕԳՈՒԱՆ Ե.

Յորդոյն Ղեղոսի։

Ղեղոս առաջինն է ի հրաշալիս Եգիպտոսի. գուն ուրեք անձրեւէ անդ, այլ գետս այս լնու զանձրեւացին պատ կասուէ. զի իւրով կանոնաւոր վեղանելովն արուցանէ զաշխարհն առ հասարակ, և իբրև հարկ ինչ տարեւոր ժողովէ անդր զանձրեւ այլոց աշխարհաց. որ և ետ ասել Հանճարեղ քերթողին [1], Թէ բոլոր Աղեղիպտոս և ի սաստիկ երաշտի ոչ մաղթէն զՁեռնէ[1]ամանդայ պարգեւել անձրեւ.

Վրէ քոյին երկիր ոչ տեղատարափ երբէք պաղատի,
Ոչ բոյս ծարաւի առ անձրեւաձիրն Ամպոզ կողոզի։

1 Մենիս (բն. ինդ. ֆ. ի։) պատմի են. ա. եղեր. Ջ. 25։ ՝ոպոտ ընծայն Ովհեսոյ, իսյոյ Դի-

Ի բազմացուցանել զաբրահամապարտ գէտդ, համձրէն Աստուած խրատեաց էր ի վտակս վտակս յերկսկայսուեցն և ի լսմուեցն համեմատ ըստ չափոյ այլևայլ դրեց և պիտոյից երկրին։ Որ վայրացք բերեր Աղեղոս արգաւանդութ պատուական ջրոյն, կցորդեր զքաղաքս ընդ միմեանս և զծով Կարմիր ընդ միջերկրականին. պա հեր զնաճառաշահութեն ներքոյ և արտաքոյ Թագաւորութեն, և ամրացուցաներ զնս յերեսաց թշնամեաց, լեալ հաճելաբակ և պահպան եղեալսպետական աշխարհին։ Ամա դուն ի նա զանդատանս, և քաղաքք անհնարին երկով կառուցեալք՝ խրթև կղզիս ի մէջ ջուրց ամբարձեալ, հայեին խնդութ ի բարձուէ անտի չուրջ ողղեալ առ հասարակ զդաշտս և պարարտացեալ ի Նեղոսէ։

Որ հասարակաբար ծանօթութեն բնութե և գործոց գետոյս հնչակաւորի առ նախնիս։ Այլ այսպիսի սքանչելահրաշ գործմանցիք, որ ի գարս իւրաքանչիւր ի հետաքննութեն և յասկութեն կրթեաց զիմաստունս, հարկեցուցանի զնս միով ի ձառս մնջրապատումն. բայց համառօտեցից որպէս կարեմ։

Ա. ԱԿՈՒՆՔ ՆԵՂՈՍԻ։

Ակունս Նեղոսի հինք եդին ի լերինս անդ, որ հասարակաբար լերինք լուսնի անուանին ի տասն աստիճանի հարաւային լայնութե։ Սակայն մերս արդի ձանաչ պարծորդք գտին զայնոսիկ ընդ երկոտասան աստիճանաւ հիւսիսային լայնութե. որով չորեքարիւր կամ հինգ հարիւր փարսախ հատանին չընթացից անտի՝ զոր տային նմա առաջինք։ Ուղիղ առ ոտամբ լերին մեծի թագաւորութե Աբոյամայ Աղեթովպիա։ Ապաղ յերկուց աղբերակաց, կամ ըստ բնակչացն խօսեցեալ՝ յերկուց աչաց. քանզի նայն և մի բառ արաբացի նշանակի աչք և աղբերակ *։ Աղբերակունքս այս հեռի են ի միմեանց երեսուն քայլ և իւրաքանչիւր ըստ չափոյ մերոց ջրհորոց, կամ անուց միոյ կառուց։ Օրամայ Աղեղոս ի բազում վտակաց խառնելոց ի նա, և անցեալ ընդ Աղեթովպիա յոլորտս ոլորտս՝ մտանէ ապա Աղեկիստոս։

* Ուրեմն ի հեղ աչն գայ վերին խմողք։

Բ· ՋՐՎԱԺԴ ՆԵՂՈՍԻ·

Ա Յսոյիսս կոչին վայրք՝ յորս սահմանակարկաջք լինին Ալեղոսի և վազէ զսեպագրեալ քարաժայռիւքը· Որ՝ ի սկզբան հեղեղի ընդհանայր ընդ անդունն անապատս Լիթոսի պիոյ, և մնեալ Ալիզիպտոս՝ ընդ սահանս անցանէ· և անդէն առ ժամանայն վայրենացեալ յառաջին բնութիւն, զաւազանացեալ և փրփրեալ՝ յաղթէ ապա ամ՛ ընդդիմամբս բաց· և ի սպառուածոց ժայռից լինանէ ահագին ղընդզմամբ, մինչև լսելի լինել ցվաթսունն ասպարիզ·

Վաւառահանքն, սոսկալիքք յերկար վարժութենէ յայս Ձարտարուն, տան ասա անցաւորաց տեսարան ինն ահաւոր քան զուարճալի· Լերկուք ի նոցանէ ելանեն ի հատակ փորրիկ, մին ի վարել զայն և միւսն ի դասաւորել զքարն ի ներքս մնալ· Որք յերկար ընդ բռնութենէ կոհակացն մերկելոց ոգորելով, անգադար վարեալ զգուշութիւք զնդին լաստափայտ իւրեանց՝ Թոյլ տան ապա յորձանաց ուղխոյն սաստկութենէ, որ հանդոյն նետի փափաքակէտ զնոսա· Օ գրողի հարկանի հանդիսատեսն, և կարծէ կուր լինել զնոսա անդնդոցն՝ յոր անկանին· Այլք՝ Ալեղոս զընաւարական ընթացան առեալ, ցուցեալ նէ զնոսա յերբեմն անդադրեալ հեզասահ ջրոյն· Օ այս այսպէս պատմէ Ալենեկա, և այժմու Ձանապարհորդք ձայնակից նմա են·

1 Սահանք ընդունին զնա (զԱլեղոս), վայր գետնական վասն աբան չելի տեսաքանին· . . . Ընդ ամ բոխեալ նախ զջուրն, զոր երբ անվրդով ընդ հուն հանգարտ, զայրագին և սրընթաց անցանէ ընդ խիտ տեղիս, յանձնէ խոկ օսարացեալ· . . Ապա յաղթա հարեալ զդիմակաց, ի խորան, դուռնդս տագնապաւոր զարհուրեալ անկանէ ահագին գղրգմամբ շրջ. Ջանչ գաւառացն· որում ոչ կարացեալ հանդուրժել, ժողովք գեան զոր անդ բնակեցուցին Պարսք, խլացան ականջք նոցա յանդուլ ձայնից անտի, վասն որոյ և զընակութենէ նբրանց փոխեցին ի հանդարատեալ· Ընդ աբանչելս գետոյն ընկալայ և զանհաւատալի յանդգնութիւն բնակչացն· Ընբ երկու մասանն ի մակոյկ փորր, յորոյ մին զնաւն ուղղէ, միւսն դասարկէ· Ապա յերկար Թաւալեալք ընդ հրասոց պատմուԹէն Ալեղոսի և ընդ մէս ի մէս միանեալս, յեսոյ ուրեմն ըմբռնէն զանձուկ վտակն, ընդ որս Ձողոպրին ի գժտութենէ ժայռից· և հոսեալք Թափ անկեալք ընդ բովանդակ գետոյն, ձեռամբ զնաւին յանկանէն անդ ուղղեն· և սասանմամբ սեսանելոց հասեալք ի սպառուած անդր, իբրև յաբատասուս հարկանիս և զնոսա յայնքան կուսակացն խորասուզանս հանարխս, որպէս զոմն բաբաք արձակեալ անգր քան զանձն յոր անկան նաւեն· Ապեհեալ ալիքն ոչ ընկղմեն, այլ խաղագին ջրոյն ասանգեն· Սենեկ· բեաւ· խոր· գ· ԹԻ·

Գ· ՊԱՏՃԱՌՔ ԳՐՈՂՈՒԹԵԱՆՆ ·

Բազմապատիկ նրբին պատճառս հանդարեցին հինը անհնարին յորդումն Ղեղոսի, զոր և է տեսանել առ Լրոդոտոս, Վիտոդորն սիկիլիացւոյ և Սենեկայի· Հայց այժմ չէք զայսմանէ խնդրել· և հասարակ միաբանութիւք յորդումն այն ընծայի հեղեղաբար անձրեւաց՝ որ տեղան Ս.Թովմայիա, ուր են ակունք գետոյս· Ցերեկ տարափք այնոքիկ այնպէս ուռուցանեն գնա, մինչև որը զանել զԱ.Թովմայիա և ապա զԱ.Պիտոս· և որ յառաջն գետ էր յորդահոսաղց, դառնայ ի ծովակ, և ծածկէ առ հասարակ զդաշտս·

Էրոդ. ի· Թ՚ի·Ե՚: Դիոդ. ա: Սենէկ. էն· Խոդ· ա· ա· Բ:

ԺԲ. Ուանդէ Սարաբան զի նախնիք գուշակէին միայն զյորդումն Ղեղոսի լինել յամանրևաց անտի՝ որ իջանեն Ս.Թովմայիա· և յաւելու զի բազումք ի Հնդկաստանէ յորդացն ականատեսք իակ եղեն այմ՝ ։ Ս.Քանզի Ս.Ղեղայրատէրն Պաղամեաս, հետաքննեն ամենայնի որ ինչ ի պէտս արուեստ տից և գիտութեաց, Հարտաբս յաղագս սոցին իրաց անդր արձակեաց տեղեկանալ զնրան, և հաստատուել զպատճառս մեծի այսր և հրաշանշան իրի ։

Դ· ԺԱՄԱՆԱԿ ԵՒ ՏԵՒՈՂՈՒԹԻՒՆ ԳՈՐՈՒԹԵԱՆՆ·

Էրոդ· ա· ի· Դիոդ· ա:

Ս.Լրոդոտոս, և ըստ նմանի Վիտոդորոս սիկիլիացի և այլք բազումք ասացեալ են, թէ Ղեղոս սկսանի ածել Ս.Ղպիտոս յամարային արևադարձին, այս է մեծ յետ յունիսի, և լցեալ առատանայ աներկդատ մինչև ի վախճան սեպտեմբերի· Ո այնու ժամանակաւ գադարէ, և տակաւ Թողանայ այնու հետև յամանեան հոկտեմբերի և նոյեմբերի· և ապա ամիսսի ի յատակ իւր և ի սովորական ընթացսն դառնայ· Ս.Այս հաշիւ ոչ ինչ ընդհատ է յայսմանէ՝ զոր ընծեռնումք յորդեացն պատմեցին· և հիմի ի բնական պատճառս յորդումն, յամանրևան խմ՝ որ տեղան Ս.Թովմայիա· Ս.Ըստ ըստ հաստատի վկայութեանց ականատեսաց, անձրևել սկսանի անդ յամանեանն սարիլի, և ոչ գադարել զամիսս հինգ մինչև յետ օգոստոսի և ի մեւս սեպտեմբերի· ապա առաւտուն Ղեղոսի Ս.Գիպտոս հարկ է սիզդն առնուլ յետ երից շաբաթուց կամ ամաց միոյ սկսանելոյ անձրևացն Ս.Թովմայիա· Եւ ահա պատմութիք ձմեռապարհորդաց

վկայեն զսիրելն աՀման Աղեքսի յամենեսին մայիսի լե նել. բայց ի սկզբան առանց զգալոյ՝ մինչև չտալ երևոյթ ինչ բարձրանել։ Իսկ հեղեղն զոր ասացաք յառնել ի կատաբաճ յունիսի. և տևել զերիս յաջորդ ամիսս, որ պէս ասէ Աղթոդոտոս։

Որոց զընտգերսն յակն արկանեն՝ հարկ համարիմ ազ դել զի Աղթոդոտոս և Պիտոդորոս հակառակիմաստ գտանին Արաբացոյն, Պլինիոսի և Սոլինոսի։ Որպա յետինքս հա մատատեն յոյժ զժամանակ հեղեղին, և համարին Թողա նալ Աղեքսի յերեսաց երկրին յետ երից ամանոց, կամ աւուրց հարիւրից։ Աչս այն առաւել տապնապ է, զի Պլի նիոս Թուի հաստատել զամս իւր ի վկայութիւն Աղթոդ տոսի. քանզի "Խոլերոպլին, ասէ, ամիսոցի յաջունս իւր ի Աշխեն *, որպէս ասացաք Աղթոդոտոս, յաւուրն հա բիւրորդի»։ Համաձայնոց Թողում միաբանել զայս երկ քանութիւն։

Ե. ՉԱՓ ՑՈՐԴՈՒԹԵԱՆՆ։

Չափաւոր [1] սահմանութիւն յորդութեանն է վերստան կանգնուն ըստ Պլինիոսի։ Աղեքի երկոտասան կամ երեք տասան միայն իցէ, սպառնալիք սոսկալ են. և եթէ անցա նէ ըստ վերստանն՝ վնասակար է։ Աչս է կանգնուած՝ ոտ նաչափ և կէս։ Չորլատոս կայսր՝ ի Թուղթին առ Աղգիպ տիոս Նահապար Աղեքսոսի, նշանակէ զի յամին 362. ի 20 սեպտեմբերի՝ բարձրութիւն յորդութեան Աղեղոսի գտաւ հնգետասան կանգնուն։

Ի չափ յորդութեան նախնիքն ոչ միաբանին Ազդիւ, ոչ ընդ երեսաս և ոչ ընդ արդիս. այլ ոչ մեծ ինչ է խտիրն, և պատճառս այնմ մարթի է իմանալ նախ զայլ և այլ չափս հնոցն և նորոցս, զորս գժուարին է հաշուել ի վե րայ Ազդ և հաստատուն ոմնապատիճ. երկրորդ զնուազու թիւն Ազդուածոյ՝ զի բնաւիկնս և ի պատմագրաց. երրորդ

* Ի Կլիւս ՀինգՀանիերդին, այն ինչ է ի Լոնտոն սեպտեմբերի։

1 Բաւական աՀմամբ է վերստան կանգնոց. Նուազագոյն Ջուրք ոչ զամենայն առուգանեն, յորդա գոյիք խափան լինին՝ անագան ցա մաքեալ. առքա յժամանակ արօ րադրութեան կորուսանեն խոնա ւութիւ երկրին, նոքա ոչ արբու ցանեն պատքելոյն. ընդ երկոսին ևս հոգայ աշխարհն։ Հեղկոտա տան կանգնուն՝ կրէ տուլ, յերեք տասանն տախտին դնելի. չորեք տասան կանգնուք ուրախութիւն ածէն, հնգետասանք յասպետ վուիթիւն, վերստանք զհեղուռ Թիւն։ Պլին. Ե. Ը։

զերկական զանազանութեիւն ասմանն Աղեղոսի ըստ տեղեաց, որ ըստ մերձենալ ի ծով նուազագոյն էր։

Գլխ. ա։ Վասնզի Նոխութեիւն երկրին եգիպտացւոց ի յորդութենէ Աղեղոսի էր, խնամալ միտ եդին ամենայն Տանգամանաց և զանազան աստիճանաց ասմանն նորա. և յոգնաթիւ օրինաւոր գինութիւնք ամաց բազմաց, ի հեղեալ անտի կամխագետ լինելին հնձոց և կիմոց առաջնակաց ամին։ Մատաւորացն եգեալ էր ի Մեմփիս չափ ինչ, յորում նշանակեալ էին այլ և այլ աստիճանք ասմանն, և անդուստ ազգ առնելին ընդ ամ Աղեղտոս, ո չուալ երագեկ լինէր վտանգին կամ բարկացութեիւն հրնձոցն։ Ընտատիկ Սարաւտն և ջրհոր չինեալ ի սոյն պատս յամին Աղեղոսի մեծ ի Մհենէ քաղաք։

Ի մեծն Աստիրէ մինչև յայսօր նոյն սովորութիւն պահի. ի գահլէն ուրեք մկնեմի կանգնեալ կայ սիւն յորում գրոշմեալ էն աստիճանք ասմանն Աղեղոսի, և աւուր աւուր քարոզք հասարակաց ձայնեն յամ ըստ քաղաքին զչափ ասմանն։ Ասէն զոր տան աւքայի վասն կալուածոց՝ է ըստ սակի յորդութենէն։ Մր օր ի չափ ինչ սահմանեալ գայ հասանէ, տուն մեծ յորինեն ի քաղաքին ինջոյիւք և արուեստական հրաշառուքիւք և ամ Հանդիսիս հասարակաց ցնծութեիւն։ Եւ անդստին ի վաղ ժամանակաց յորդութենի Աղեղոսի ուրախութեի մեծ ածէր միշտ ամ երկրին եգիպտացւոց, բարեկենդանութենէն բերող։

Սուր. ա. Հեթանոսք զյորդութիւն Աղեղոսի ի Մերապիս դիցն
Թէ. իւրեանց համարէին, և սիւնն որ զամնան նորա ցուցա-
Սաք. Ը. Ֆ. ներ զչափ, երկիւղածութիւք ի պահեստի կայր ի մեհենի անդ աստուածոյն։ Իբրև կայսրն Կոստանդիանոս փոխադրեաց զսյն յԵկեղեցին Մ[illegible]քսանդրիոյ, գոյժ հարին Թէ ոչ ևս առատասցի Աղեղոս՝ վասն ցասմանն Մերապեայ. այլ նա առնեաց և զերազ գայօղդ ամին որպէս յառաջին Մրացոցն Հռոմէականս, նախամանդայոյզ ձեռնտու կոամնելութեիւ, զարձոյց զսիւնն զսյն ի մեհեան անդր. յորմէ բարձաւ միւսանգամ Մհենոսի հրամանաւ։

Ը. ԱՌՈՒՆՔ ՆԵՂՈՍԻ. ՋՐՀԱՆՔ։

Արիւսւոր խնամեցն, որ ետուն երկրին եգիպտացւոց զբարերար դէսն զսյն, ոչ էին կամք դատարկանալ ընակ չսյն և անաչխատ յանբաւ բարիսն վայելել։ Գայտ իսկ է զի Աղեղոսի ոչ կարելոյ ծածկել զնմ արտորայս,

մեծամեծ ձկանց պէտք էին ի դիւրել զօրուցն ողող ընդ ամ երկիրն, և անթիւ առուց՝ ի բաշխումն ջուրց ընդ ընտ կողմանս։ Վիւղորիք բազմաթիւ ի դաբաւանդս ափանցն Ղեղոսի՝ ունին իւրաքանչիւր առուս, զորս բա նան խաղացուցանել զջուրն յանդաստան անդր։ Ոմն հեռաւորացն գիւղորիից՝ հատեալ է և նոցա իւրաքան չիւր մինչև ի ծագս Թագատորուքին։ Այսպէս մինչև ի հեռաստան վայրս ընթանան ջուրք։ Ձի հրամանն բա նալ զառուն և տանել ջուր ընդ այն, մինչև գետն ելցէ ի սահմանեալ բարձրութիւն ինչ. և ոչ համապատասխան բանալ զամենեսին, զի մի կոյսն ինչ առաւել առատ ջու ցի, և միս այլ նուազ։ Ղալս բանան ի վերին Եգիպտոս, ապա ի ստորինն. և այս ըստ հրամայեալ սակին, զորոյ զգուշութիւն պահէն զբաժ։ Այսու օրինակաւ ինա մով զգուշանան ջրոյն, մինչև ամ դաշտացն մատուռս կին։ Վաւառաք, զորս ծածկէ Ղեղոս, այնպէս լայնատա րածք են և խորագոյր, և առուք այնպէս մեծաթիւ, զի ի ջուրց անտի մտելոց Եգիպտոս զսակաս յուրիս և օգոստոս՝ թէպէ և տասներորդ մասին չհա սանել ի ծով։

Ասացք քանզի ի վերոյ այսպէս առուց՝ տակաւին մնայ երկիրն բազում ի բարձրաւանդակսն անձաշակ արբ բուցմանն Ղեղոսի, և այնմ մատուցեալ ի դարմանս պտուտակաձև ջրհանաւք՝ զոր պտուտիկն արկանք, և ձգեն զջուրն ի ջրմուղս՝ ածել յանդաստանս։ Այսպիսի ա ե։ ինն մենաբնակ պատմ և Վիւղորոս Ճարտարապետ Եգիպ քիմեդեայ ի Ճանապարհորդութեան իւրում Եգիպտոս, որ և կոչեցաւ Ջրհան եգիպտական։

Ե. ԱՐԳԱՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆ ԶՈՐ ՏԱՑ ՆԵՂՈՍ։

Ձիք աշխարհ ընդ արեգակամբ արգաւանդաւոր քան զԵգիպտոս. և այս արգաւանդութեի է նմա ի Ղեղոսէ։ Ոչ ի ուր այլ գետք գերփեն զՏիւթ երկրին և երթեալ ցուցանեն հեղեղաւ, սա արգասաբեր մօրիւն զոր ընդ իւր ձգէ՝ պարարտացուցանէ և յարդիւնատրութեի պատրաս տէ, մինչև բաւական լինելոյ զգենուլ վերստին զգօրու

ա Ա՝ւել գետք լուանան զերկիրն Թիւն։ . . . Ա՝սպէս կրինակի և ծնդեն, իսկ Ղեղոս ոչ միայն օգտակալ անգոյ, զի առոգանէ և ոչ ինչ հեղեղէ և ծախէ, այլ մա պարարտացուցանէ։ Աբեղ. Խոր. նաւանդ յաւելու ի նա զորս։ Ջ. Ե։

թէին՝ զոր յառաջին հունձսն կորոյս։ Յաչխարհի անդ ոչ վաստակի հողագործն ի խոփ արօրոյ պատառել ակօս տաժանական, կամ փխրել զկոշտս երկրին. ի մեհենել Յեղոսի ոչ ինչ այլ է առնել նմա, բայց շրջել զՀողն, և առաջ տակաւ մի ընդ այն խառնել՝ զի բեհեզի զօրուածն նորա. ապա անաչխատ և առանց ինչ գրեթէ ծախուց արկանէ զսերմնիսկ իւր. և յետ ամնոց երկուց ծածկեալ է առ հասարակ երկիրն ցորենով և ամենազան արմտեօքն։ Հասարակ սովորութիւն է սերմանել զամին հոկտեմբերի և զնոյեմբերի ըստ տեղատուութեանն Ջուրցն, և հնձել ի մարտի ամսեան և յապրիլի։

Այն երկիրք ի միում ամի երիս կամ չորս ազգս արմտեաց բերէ։ Սերմանեն հազար և վարունգ, ապա ցորեան, և զհնձոց՝ ազգս ազգս ընդոց որ բնիկ են Այգիպտոս։ Սրանցի բոցակիզագոյն է անդ տապ արևուն և անձրևք սակաւ՝ հարկաւ հիւթ երկրին փութով յամբերք, և ցորեան և արմտիք խամրելին ի սաստիկ տօթոյ անտի՝ առանց օգնականութեան առուոց և ջրամբար գոց, որովք լի է Այգիպտոս, և որք ընդ խրամն և ընդ ջրհս դարձս պատրաստեալս յառաջագոյն՝ տան արբեցին յորդ դառատ և զովացուն դաշտսց և պարտիզաց։

Եւ սակաւ օգնէ Յեղոս և ի ձարակ անդէոց, որք և են դարձեալ պատճառք հարստութեան Այգիպտոսի, Համաճան նոյեմբերի հանէն զնոսս յարօտս մինչև ցվախճան մարտի, Ընձառ է բանի մարգացն առատութէն, և քանիսն ի սուղ ժամանակի վերանան հօտք, որոց ներէ օդոյն քաղցրութէն կալ անդ զցայգ և զցերեկ. Իսկ ի հեզեղել Յեղոսի՝ ջրամբէն նոցա խոր և յարդ ամնրեալ, գարն և բակլայ. այս է նոցա ձարակ օր ըստ օրէ։

Հոդ. ը. Կատարելոյս ընտրեցին ի ձանապարհորդութենս իւր Այնմարթի է, ասէ, լուել աստուածոր զբանչելի խնամակալութէնն, որ ըստ ժամանակին առաքէ անձրեւ Այգիպտոս՝ պիա յոռոգումն Այգիպտոսի՝ ուր գրեթէ ոչ ինչ անձրևէ. և այսպէս զանջրդէպ և զաւազուտ երկիրն՝ յոռոգի և բերրի յարդարէ քան զամ գաւառս աշխարհի։

Այ և այլ ինչ աստուածոր արժանի գրոցս յիշատակի. այն՝ զի ըստ բնակացն վկայելոյ՝ ի սկզբան յոռնիսի, և որ զնի չորեքին ամիսք, անխափանս կարգաւք հնչէ հողմ արևելեան հիւսիսի՝ ի մէջ գիշերի՝ զի մի վաղագոյն ի բաց հոսեցեն անկանել ի ծով, զորոյ աղեխ իմն զգրուանս։ Այնինքն ոչ զանց արարին յիշատակել զայս։

'Լ[յն][1] խնամակալութէն, որոյ առատ են և անսպառ արուեստք և հնարագիտութիւնք, և գիտէ փոփոխել զայս նոսիկ մինչև յաւիտեան, յորժ այլազգ փայլեր 'ի Պաա ղեատին . զոր ոչ, որպէս այլուր օրէնք են, անձրևաբեր ա մպոն 'ի քաջաբերութէն յորդորեր , և ոչ տարեւորական հեղեղաւ 'Լ[յեղոսի՝ որ եգիպտացւոց աշխարհին պահեալ եր , այլ կարգաւոր անձրևաբեր՝ զոր անցեղլի օրինօք ա ռաքեր յերկոսին եղանակս , եթէ եր ժողովրդ իւր հաւատարիմ առ նա . զի քաջ 'ի միտ առեալ թէ կարօտ է տեառն իւրոյմ՝

Ւսպեն ամ բերանով Աստիսի հրամանն տայ նմա խորհել յայն . « Լ[րկիրն, ասէ , յոր մտանելոց էք ժառանգել զնա , ոչ իբրև զերկիրն եգիպտացւոց է՝ ուստի ելէք դուք անտի . յորժամ սերմանեն սերմանս, և ոռոգանեն ոտիւք զպարտէզ բանջարոյ : Լ[յ երկիրն , յոր դուք մտանելոց էք ժառանգել, երկիր լեռնային և դաշտական է . յանձրևոյ երկնից ըմպէ ջուր . երկիր՝ զոր տէր ամ քո դարմանէ զնա, Հանապազ աչք տեառն ոյ քո 'ի վերայ նո ցա , 'ի սկզբանէ տարւոյն մինչև ցկատարումն տարւոյն » : Ցամանն առնու ապա տալ ժողովրդեանն , եթէ հաւա տարիմ կացցէ , զանձրև երկուց եղանակաց , զկանուխն և զանագան. զառաջինն յաշնայնի՝ կարևոր 'ի բոյս ցո րենոյ , զերկրորդն գարնայնոյ և ամարանի՝ յաձումն և 'ի հասուցանել նոցին պիտանացու :

Ե Ր Կ Ի Ն Ց Ե Ղ Ա Բ Ա Ն Ք Գ Ի Ր Ք Ե Ա Ն

'Ի Ն Ե Դ Ա Ս Ի :

Ա[յ ինչ այնպէս գեղեցիկ է 'ի տեսանել [2], իբրև զեր կիրն եգիպտացւոց յերկուս եղանակս տարւոյ, Ո[յ թէ կիրն 'ի լեառն ուրեք ելանիցես կամ 'ի մեծամեծ բղխունս գետ հիրեայ գյուղիս և զօգաստս ամօք՝ երևի ծով ինն քաց արձակ , և 'ի նմա անբաւութէնք քաղաքաց և գեղից զմիմեանք բարձրացեալ . և թռչնիք յոլով՝ որ Հանեն տեղւոջէ 'ի տեղի . և այն ամ խառն ընդ անտառս և ընդ մրգաբեր ծառատունկս՝ որոց գագաթունքն միայն Ձկիք տուրուառ ընդ միջերկրեայս՝ բայց նաւակօք միայն . և որչափ սակաւս յանգոյն իւրեանց տե սանիցեն , այնչափ առաւել խրճ գուներիւն է մարգկանն : Ա[նկէ . ԷՆ . ԽԴ . Ե . Ե :

1 Բազմապատիկ խմաստութէն այ : Եբէ . Գ . 10:

2 Գեղեցիկ է տեսիլն այն, յոր ժամ Ա[նգոս յարտորայն մտանէ: Դ[ամկին գաշտք և ընուն հովիտք . շինք իբրև զկղզիս ծնան արտաքս :

Բ· Օրէն. ԺԱ. 10—15:

երևիլն . տեսաբան՝ որ կախարդէ զաչս ։ Այլ է զպատ-
կերաւն ծիր լերանդ և մայրեաց , որ ՚ի հեռաւորութիւն
անդ եղեալ իմն հատանեն շուրջանակի անհամմատ գե-
ղեցկութիւն ։ Ոսկ ձմերայնի , յամին յուշաւար և փետ-
րաւար , ամ դաշտք մարգագետին գալաբագեղ թուին .
որոց կանաչութիւնն երփնազարդ ծաղկամիջք նկարին՝
պարարէն զաչս ։ Յայսկոյս յայնկոյս երևիլն հօրանք
սփռեալք ՚ի դաշտի , և երամ երամ ՚ի ակաց և պարտիզ
պանաց ։ Օդքն քաղցրանիք յաձախութիւն անուշահոտ
ծաղկանց նարնջի , դիտրոնի և այլոց ծառոց . և այսպէս
յատակ և սուրբ , քան զոր չիք ուրեք առողջարար և ա-
խորժական . և բնութիւնն մեռեալ իմն յայնժամ ՚ի բա-
զում կողմանս աչխարհի , յամենազուարճ հանգստարանի
անդ միայն գոյգես ունի զկենդանութիւն ։

Թ . ԽՐԱՄՆ ՀԱՂՈՐԴՈՒԹԵԱՆ ԵՐԿՈՒՑ ԾՈՎԻՑ ԸՆԴ ՆՈՅԱՆ ։

Եբդ . բ . աջբ ։ Սբբ . ժբ ։ Պաբ . ժբ . ի բ ։ Դիմ . ա ։

Ա յտ է և խրամին տեղի՝ որ զկրկին ծովսն կցորդէր ,
զկայմիլը և զսիներկրկականն ։ Այլ ոչ դոյզն ինչ օգուտ է
և այս՝ զոր ՚ի եղոյս մնատուցանել Նոյեսեանն ։ Վեսոստր
զառաջինն խորհեցաւ զայս կամ Վամեմեսիոս , որ և
սկիզբն ետ գործոյն ։ Այեբաւոյ գՀետ յայնցդակալ , արկ
՚ի գործ զանձս անբաւս , և աւրհոյս բազումս ։ Ընդդէմ
առաւել քան զերկոտասան բիւր եգիպտացի կորուսեալ
՚ի տեղւոջն ։ Հետ այնորիկ ձեռնձափ եղև , զարհուռ-
բեալ յերեսաց պատգամից՝ որ ետուն նմա պատասխանի
Թէ Ձանապարհ հորդեսցի այգու օտարաց յաչխարհդ և
գիպտացւոց ։ Վարեհ առաջին ձեռն արկ միւսանգամ ՚ի
գործ անդր , բայց և նա զանց արար . զի ցուցին նմա
Թէ ծովն Վարմիր բարձր է քան զԵրկիպտոս , և հեղեղ
զաչխարհն ։ Հուսկ յետոյ կատարեցաւ ընդ Պաղտմէոք ,
որ բանային կամ փակէին զերծանն վերադրամբք ըստ
իւրեանց սիտոյիցն ։ Ոյայր նորա էր մեծ ՚ի Տիւզա առ
Ռուբաստ քաղաքաւ ։ Այնուհետ նորա ՚ի հարիւր կանգ-
դոյ , քան և հինգ ձողաշափ , մինչ զի նաւք երկուք դիւ-
րաւ անցանէին ընդ այն . իսկ նորոգեցին նորա բաւական
՚ի տանել նաւս մեծամեծս . և երկայնութիւն առաւել քան
զՀազար ասպարիզ ։ Խրամն այս օգտակար էր յոյժ ՚ի
շահավաճառս ։ Այյժմ գրեթէ ՚ի սպառ լցեալ է , և չա-
զիւ հետք ինչ նորա նշմարին ։

ԳԼՈՒԽ ԵՐՐՈՐԴ

ՅՈՍԻՆ ԵԳԻՊՏՈՍ։

Ապա ինձ ձառնել զատորինն Եգիպտոսէ։ Զևնորա եռանկիւնի ետ նմա կոչել Տելտա *, որ է յորջորջութեն յատնական տառի։ Յատորինն Եգիպտոս կերպարանս իմն բերել կղզւոյ. սկիզբն նորա ի տեղւոջն ուր բաժանի Նեղոս յերկուս մեծամեծ վտակս, ընդ որս երթայ անձկանն ի ծով միջերկրական։ Լերանն աջին կոչի պեղուսեան, միւսն կանոպեան ըստ անուան երկուց քաղաքաց որոց մերձ կան՝ Պեղուսեայ և Կանոպայ, որ այժմ Կահիրէ և Ռոզետ անուանին։ Ընդ միջ երկուց այսոցիկ մեծամեծաց են և այլ ևս հինգ առաջք, ոչ յոյժ ականաւոր։ Կղզիս այս մակեալ է արգաւանդ և հոն քան զայլ ամ կողմանս Եգիպտոսի։ Վաղաքաղ ի նմա գլխաւորք ի վաղ ժամանակս էին Հերմուպոլիս, Հերակլիու պոլիս, Կաւիրատ, Սայիս, Քանոպ, և Պեղուս. և ի վերջին ժամանակս Ալեքսանդրիա, Նիկոպոլիս, և որ ի կարգի՝ Թոպայեզոյիք քնակեցին յերկրին ի Քանոպիս։

Ի Սայիս էր մեհեան մի նուիրեալ դիցի Աթենասայ, որ նոյն ինքն Խոս հայթայի, սովին արձանագրով. ԵՍ ՈՐ ԻՆՉ ԵՂԵՒԻՆ, ՈՐ ԻՆՉ Է, ԵՒ ՈՐ ԼԻՆԵԼՈՑՆ Է. ԵՒ ՉԵՒ ՈՒՐՈՒՔ ԱՆՑԵԼԻ Է ԸՆԴ ՎԱՐԱԳՈՒՐՑՆ ՈՐՈՎ ԾԱԾԿԻՄ։

Հեղուսոլիս այն ինքն է Ալբեգ քաղաք, կոչեցեալ այսպէս ի հայակապ տառիւն՝ որ նուիրեալ էր անդ աբեգական։ Լրագրատուս, և ըստ նմանի այլ պատմագրաց, անցս ինչ ի մեհենի անդ յիշատակին անցանէր, որ ասպա քին աբանելի ինն էր՝ թէ էր Ձմարիտ. և է յաղագս արմաւ կամ փիւնիկ հասուն։ Ծնանէին այս, եթէ արդար ասացին նախնիք, ի միայն է յերուսաղէմ։ Ծնանի յԱլբահա, և կեայ ամս հինգհարիւր կամ վեց։ Մեծութիւն նորա ի չափ արծուոյ, գլուխ նորա պաճուճ ձագարդ և պսպղուն ազնիւ փետրովք, պարանոցին նորա փետուրք ոսկեձամանդաք, այլքն ծիրանեգոյն. տուան սպիտակ խառն ընդ կարմրերփեան փետուրս, աչքն շողշողուն հանգոյն աստեղաց։

Որ երբև ծանրացեալ ամօք տեսանի մեռ զվախձան

* Ձուրտ գիր ալֆաբետին Յունաց ունի յանուն Δ։

իւր, շինէ իւր բոյն ի փայտից և ի ստաշխից զմնէնեհեաց, և ապա մեռանի։ Յոսկերաց նորա և յուղղոյ ծնանի որդն, և այլ ոմն կերպարանի անտի արմատ, որ նախ զաւազինն հատուցանէ ծնողին զպատիւ յուղարկաւորութեն։ Կամն իրի ի բաղում իւղոց անուշից և ի ստաշխից փնդակ յօրինէ կամ ծրար, ի կէտ զոր բազում անգամ փորձ փորձեալ կարող է տանել։ Կապ դատարկէ մանն ինչ ի նմանէ, և հանգուցեալ անդ զմարմին Հօրն, խնամ զգուշութեբ զմեամն՝ ծեփեալ զմեամ և այլովք իւղովք անուշիւք։ Եւ ապա բարձեալ ի թիկնամէջս զպատուական բերեն տանի զնա այրել ի բագնին արեգական ի Հեղիուպօլիս քաղաքի։

Լերդոտոս և Տակիտոս վերկայս արկանէն զհանգամանս ինչ, այլ զՀնչմարտութեբն իրացն ոչ թուէն ժխտել։ Իսկ Պլինիոս ի սկզբանէ անտի պատմութեբն յայտնապէս ցուցանել զնմ յառասպելս գրել։ և համախոհ նմա արդիքս են առ հասարակ։

Ի վաղջուց աւանդութեբ ասի, որ է յայտնապէս հիմնեալ ի ստութեբ։ եղև գրեթէ ամ լեզուաց սովորութեբ, փիւնիկ ձայնել զայն ինչ՝ որ մի է և անգիւտ յաշխ իւրում։ "Հաւ անգիւտ յաշխարհի" ասէ Յոբնաղ, ցուցանել կամեցեալ քանի դժուարագիւտ է կին ամենայնիւ կատարեալ։ Օնոյն և Աենեկայ ասացեալ է՝ զառնէ բարւոյ։ Եր ԺԴ. Ջ.

Եւ զոր զկարապկեցն ասէն՝ ոչ բնաւ երգել բայց միայն յետս հնչմն, և այն քաջ քաղցրաձայն, նոյնպէս ի ուսկիւն հատատակել է վերսկակ։ ասկայն առնն զայն ի պէտս իւրեանց՝ ոչ գերթողք միայն, այլև Հարտարախօսք, այլ և խմաստասէրք գլխովին։

Ա՛վ դու որ տաս, եթէ հաձիս,
Զկանց հաձելոց երգ կարապից,

ասէ Ավրատիոս առ Աէլսոմինէ։ Օ հրաշաձառ ատեանդ նախատեմէն զոր արար Կրասոսոս առ իրրք յառաջ քան զվախձան իւր՝ յատենի աւագանւոյ, հաձեմատել կիկերոն առ քաղցրերգակ բարբառ օրհասական կարապին։ Ց ձրա. Ջ. Ջ.

Ա՛յն ձայն, ասէ, և բարբառ գերաքնարհիկ առնն իբրև զկարապից հնչեաց»։ Եւ Մոկրատ՝ արանց բա-

1 Ա՛այր բարի յայգմ ի սուղ հինգ հարիւր ամ միանգամ ծնանի ժամանակի չմարթի լինել, և ոչ նի։ թ՛ռաղ. խ՛։ յայտնել... իբրև զփիւնիկ ի

բեաց արժան է, ասէր, նմանող կարապից լինել, որ ներ-
քին ազդեցութիք և որպէս գուշակութիք ինն տեսեալ զո-
գուստ մահուն՝ խնդութիք և նուագերգութիք մեռանին։[1]

Օ սուղ ինչ արտաղաղութիս ոչ անօգուտ համարեցայ
մանկտուին. գառնամ ի կարգ անդր։

Օ արջառ ի Ո՛նեւիս անուն իբրև աստուած պաշ- Սուբս. ԺԷ.
տեին Հ՛Աբեգ քաղաք։ Ի՛քքայն Պարսից Կամբիւս սեզա-
նակապուտ մոլեգնութիք վարեալ ընդ քաղաքիս, զմե-
հեանս Հրոյ ձարակ եւ զապարանս կործանեաց և աւեր
ի վերայ հած ամ անզիւտ յիշատակաց հնութիք։ Ա՛ա-
կայն կոձողք ինչ ապրեցան ի կատաղի գազանութենէ
նորա. և կէսք յայնցանէ ի Հռոմ փոխեցան, և են
մնա ի զարդ մինչև ցայսօր։

Ի՛քէքսանդրիա գաստակերտ Ի՛քէքանդրի մեծի, որ և
զանուն նորա կալաւ, հաւասարեաց գրեթէ մեծագոր-
ծութիք հնագոյն քաղաքացն եգիպտացւոց։ Ո՛րոքօրէից
հեռի կայ Ա՛նապարհաւ ի Վահիրեայ. անդ էր վաճա-
ռականութիւն մեծ արևելից. զվաճառան Թաիւէին ի քա-
զաքն ուրեմն յեզր արևմտային կարմիր ծովուն, անուն
նորա Ա՛ասանիփէսա ասի։ Ի՛նտի բարձեալ յուղաս տաս Ներս. ԺԷ.
նէին ի Կոփտ քաղաք Թէբայիդայ, և ապա ի՛ծուցանէին
ընդ Ի՛լեղոս Ի՛քէքսանդրիա, և անդր յամ կողմանց ժո-
ղովէին վաճառականք։

Ո՛ւնի Տարի է ասել զի վաճառականութիք արևելից
Հարստացոյց զդրս միանգամ ձեռնարկեցին ի նմա։ Ի՛նդ
եր աղբիւր ամ առագաստից գանձուցն՝ զդրս ժողովեաց
Սողոմն ի չինուած Հրաշակառոյց տաճարին Ի՛երուսա-
ղեմի։ Գաւիթ իբրև ի Տարվի կացոյց զՅդամ՝ տիրեր Ք. Թագ. Ը.
Ի՛դղեմայ և Գասսինդաբերայ, քաղաքք կրկին յարևելեան 14։
աչն կարմիր ծովուն։ Ի՛նտի առաքեաց Սողոմն զնաւս Ք. Թագ. Թ.
իւր ի Սոփեր և ի Ո՛ֆարիչ, ուստի դարձ առնէին հա- 26—28։
նապազ աղխաղխեալք անբաւ մեծութիք։ Ի՛սյս վաճա-
ռաշահ եկաց ժամանակս ինչ ի ձեռս Թագաւորացն ա-
սորեստանի՝ որ աւրն միւսանգամ զՅդամ, և ապա անց
ի տիւրացիս։ Ապա ի Ի՛ուռնորայ ծովեզերեայ քաղ- Սուբս. ԺԷ.
զաքն, որ է ընդ միջ եգիպտացւոց և պաղեստինացւոց,
բառնային տանել զվաճառս իւրեանց ի Տիւրոս, յորմէ
ապա բաշխեր ընդ ամ արևմտեաս։ Ի՛սյս շահալաճառ
մեծացոյց յոյժ զտիւրացիս ընդ ձեռամբ Պարսից, որոց

[1] Բարեաց մահուն կանխաց վկային ի կենաց։ Ա՛ռ Կիկերի. Գեղք երգով և զուարթութիք ա գրոյ. Նդ. հ։

օգնականութեամբն և նիզակակցութեամբ ի սպառ ժառանգեցին զնա։ Այլ երբեմն Պաղտմէոսը տիրեցին եգիպտացւոց, փոխեցին զնաւատականութեան յաշխարհ անդը իւրեանց, և շինեցին զԱերինիկէ և այլ նաւահանգիստս յարևմտեան եզր կարմիր ծովուն, որ էր եգիպտացւոց։ Յուրևաւրի վաճառացն տեղի առաջին սահմանեցին զՊղէքսանդրիա, որով եղև նա քաղաք վաճառաշահ քան զամ քաղաքս ընդ տիեզերս։ Ընդ այս ձա նապարհ կարմիր ծովուն և բերանոյ Պղեղոմի եղև ընդդարս բաղում վաճառականութեան աշխարհացն արևելից ընդ Պարսս, ընդ Հնդիկս, ընդ արաբացիս և ընդ արևելեան ծովեզերս լիբիոյ։ Իբրև յերկրիւրը ամաց հետէ, յորմէ գտին զնաւապարհ երթևեկուե ի Հնդիկս ընդ հրուանդանն Յարելյուսոյ, լուսնտանացիք կալան զայս շահաւաճառս. որ զարդիս գրեթէ ի սպառ ընդ ձեռամբ է անգղիացւոց և Հոլանդացւոց։ Ո այս կարճառօտ պատմութեան վաճառականութեանն արևելեան Հնդկաց ի Սողոմոնի և այսր՝ հանի ի Լրիստոսէ։

ա. ը։

Տէրոբ. ԺՀ. Պլին. ԼԸ. ԺԲ։

Ի գիւրութիւն վաճառականութեանն ի վարու կղզոջ մեծ Յաղեքսանդրիա կանգնեցին աշտարակ, որ յանուն տեղւոյն կոչեցաւ։ Ի գլուխս աշտարակին էր լապտեր, լուսատու լինել գիշերի նաւացն որ գնային ընդ քարաժայռ ծովափունն և ընդ ծանծաղս։ Ի սմանէ առին անուանս նահուել և այլքն ամ՝ որ ի նոյն ալեաց ուրեք կանգնեցան. որպէս վարուն Պեսանայ, և այլք։ Մատրատեայ հնձակաւորին Ճարտարապետաց կառուցեալ էր զայն հրամանաւ Պաղտմեայ Լրզայրասիրի, որ ծախեաց ի նա ութ հարիւր տաղանդ։ Վասն և սա ի համար եօթանց հրաշակերտից աշխարհի։ Ա ընկաւ ի ինն գործոյ գետնի մատուցին արքայիս, որպէս թէ փոխանակ անուանս իւրոյ զձարտարապետին տուեալ իցէ արձանագրել յաշտարակի անդ՝ և է արձանագիրն սուտ և պարզ ըստ տիպս բանից նախնեացն. ՍՈՍՏՐԱՏՈՍ ԿՆԻԴԱՑԻ ԴԵՒՔՍԻՖԱՆԵԱՑ ՈՐԴԻ, ԴԻՑՆ ՊԱՀԱՊԱՆԱՑ ՎԱՍՆ ՆԱՒՈՐԴԱՑ։ Այսաքէն կարի անիծեալ հարկ էր լինել Պաղտմեայ զանմահ յիշատակաց, որպէս սովոր են ցանկացող յաւժ լինել Թագաւորք, մինչև յանձն առնուլ և զանունն իւր մի մոնծանել յարձանագիր անդր այնպիսի շինուածոյ՝ որ բաւական էր անմահացուցանել զնա, քայց Պ ուկիանոս ի

Յհ. գէ. դժ.

1 Մէծանձնութիւ պաղտմեայ զձարտարապետի շինուածոյն քայլ, որ թեպէտ եւ գրել ի նմա զանուն Սոստրատոսի Կնիդացւոյ պէտ։

ձառս իրաց այսոցիկ՝ հատանէ ի նմանէ զպարծանս ան-
պատկառաւորն հանեստուԹենէ ։ Վասնզի ի սմանէ ուսա-
նիմք՝ զի զնա՛մ պարծանս գործոյն առ ի յեսուոյ յիւրմէ
միայն տանել ցանկացեալ Պատրաստու , քանզի ակեաց ի
կՀի անդ արձանագիրք լիւր անուն , և բռնալ զնիհՀն
կրով , և ի վերայ կրոյն արձանագրեաց ասպա զանուն
արքային ։ Իսկ բազումք ի վերայ անցեալ՝ Թափելոյն
զնիրն , և փոխանակ զանկալեալն փառս պատրաստելոյ
Հարատարապետին , միրկացին յաչս հանդերձելոց յաւի-
տեանսյն զանօրէն խորամանկուԹենէ նորա և զայպանելի
ամբարհաւաճանուԹենէ ։

Իւ ինչ դանդաղեցին մեծուԹիք , որպէս սովորուԹեն է
այս նոցա , մուծանել ի քաղաք անդր զնեղխուԹիւն և ըղ-
խեներուԹիւն , և փափկուԹիւն ՝ աղեքսանդրացոց յաւակս
եղև ։ Յոյժ բարգաւաճեցին անդ և արուեստք և փիտու-
ԹիՀք , որոմ և վկայէ պայծառակերտ շինուածն Խոսո-
տարանին՝ ուր հրապարակ դնեին խնաստունք , և պա-
հէին անդ արքունի ռոճկաք ։ և բազմահռչակ մատե-
նադարանն՝ զոր Լդղեպտոսեցին Պտղոմէոս մեծասիա ա-
ձեցոյց , և Թագաւորք յաջորդք նորա հասուցին յեօԹա-
նասուն բիւր մատեան ։ Ի պատերազմին կեսարու ընդ Պոմ-
աղեքսանդրացիս՝ մասն մի մատենադարանին , որ եղեալ
եր ի Խրուքիոն [2] , հրկեզ եղև ընդ քառասուն բիւր մա-
տեան ։

[1] Եւ աղեքսանդրեան փափկու-
ԹենՀ աննեերվիք ։ կոխնո. ա. Բ ։

[2] Թնտ. Ի տաղտկին Աղեքսան-
դրիոյ ։

ՍՏԱՄԲ ԵՐԿՐՈՐԴ

Յաղագս բարուոյ և սովրուԹենէ եկեղեցւոյ ։

Հուչակեր ի վաղ ժամանակս Լդիպտոս դպրոց քա-
ղաքավարուԹեան և իմաստուԹեան , և սկզբնամասյր արուես-
տից յոգունց և գիտուԹեանց ։ Յգնուական վաստակ և
արուեստ գեղեցիկ՝ եր առ նմա հրաՀանգուԹիւն մարդ-
կան , Վասզ գիտեր զայս յոմնոցանս . որոյ արք անուա-
նիք՝ Հոմերոս , ՊլուԹարքոս , Պղատոն , նոյն և Լիկուր-
գոս և Սողոն երկրքին օրէնսդիրք մեծք , և այլք յոլովք՝
զորս ոչ Հարկ է անուանել , խաղացին գնացին յաշխարՀն
եգիպտացւոց կատարեալս լինել , և անտի առնուլ զնա-
րագոյն գիմուԹիւն ամ գիտուԹենէ ։ Իսքն ևս վկայեաց

Գ.Տիմ. Ե. 22։ զանձնալն վկայութիւն ի գովել զՔ՝ ասելոյ, զի «Ձայրժեւ ցաւ ՚ամ խմնաստութիւք եկեղեցացոյն »։

Ոչ սուղ ինչ խելամուտ առնելոյ բարուց և սովորու թեց եկեղեցացոյն, երկայնադոյն զմագաւորաց նոցա ՚ճառելոյ և զիշխանական առաջնորդութենէ, յաղագս քրմաց և կրօնից նոցա, զպինուորութեց և զպատերազ մաց, զգեստուց զարուեստից և զնշարտարութեց։

Այլ մի ոք զարմացցի՝ ի յիշատակեալսն մեր իբս հա կառակութեի ինչ տեսեալ։ Օի ի զանազանութենէ գա ւառաց պատահէ այս և ժողովրդոց՝ որոց ոչ միտ նոյն սովորութիք էն, կամ յայլ և այլ մտաց պատմագրացն՝ զորս ունիմ ինձ առաջնորդս։

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

Յաղագս նախաստրացն եգիպտացոց և էվխանաութենէ։

Եգիպտացիք երկրագործք եղեն՝ ի գիտութենէ օրինաց առաջնորդուե։ Զգոն այն լուրջ և հանդարտ վարագոյն ծանեաւ, զի բազաբավարութենէ քաջ է յանդորրութենէն կենաց և՝ բարերաղդութենէ ժողովրդոց։

Ձագաւորութիւն ժառանգութիք էր առ նոսա. բայց ըստ Պիտդորոսի՝ Թագաւորք եգիպտացւոց ոչ որպես սովորութենէ է առ այլ ինքնակալս՝ այնպէս վարեին, որք և ոչ մի ինչ օրինս ունէին գործոց իւրեանց՝ բաց ի կա մաց իւրեանց և հաճոյից։ Այոցա առաւել քան զայլս հարկ էր վարել օրինաւք։ զի էին և նոցա օրինք առանձին՝ Թագաւորի ուրուք եգեալ, որք և մեռեալ մեհենականացն յեգիպտացւոց կոչեցեալ գրոց։ Այդ միով վարինքուզ կարգաւ ուղղեալ զնաւ, և ոչ ընդ միտս անկաւ նեբ նոցա՝ այլագգ ինչ կենցաղ քան զնախնեացն վարել։

Ի սորից աք և յետոյ չմոռանէր երբէք առ աքբայ ի սպասաւորութիւն։ այն գործ կարճառ՝ բարեխոսատ որդւոց աղնուացն պահեալ էր։ զի մի իշխանութենէ ունե լոյ կալ առ նմա զոխ և զդիւերն՝ անպատեհ ինչ արքայական մեծութենէն ուսուցանէն նմա, այլ վայելչականս և՝ արուեստական ազգեացն՝ ի նա խորհուրդս։ Ասանդ, ի վերայ բերէ Պիտդորոս, զժամարին է Թա գաւորաց յամառս ինչ Թաւալել՝ եթէ ի պալատականաց անտի ոչ զոր ունիցին անառակութ իւրեանց ձեռնտու, և ախտիցն պաշտօնեայ։

Թագաւորը եգիպտացոց յօժարուբ յանձն առնուին ոչ միայն զխորհուրդս խորտակ զանմնեալն նոցա, և զչափ կերակրոյ և ըմպելեաց, զի այս հասարակաց էր առ ամ եգիպտացիս՝ որք աշխարհաբ ժուժկալք էին, և օդք երկրին պարկեշտութեի ընդէին. այլ և ամ ժամանակ նոցա և գործ յօրինաց անտի կարգեալ էր։ Ընդ այդն ընդ առաւօտն, մինչ դեռ յստակ էն միտք և պայծառ խորհուրդք, ընձեռնուին զնամնականին, զի պարզ և ուղիղ տեսցէն և գատեսցէն զգատաստանս։

Նետ հանդերձիցն զգենուլոյ՝ երթային մատուցանել զոհս՝ ի տաձարին։ Ընդ հանեալ ողջակէզս՝ ի սեղան, ՝ի պարս արբունեացն մնային քրմապետին՝ զի աղօթս մատուցանէր նա՝ ի ձայն բարձր, և խնդրէր՝ ի դիցն առողջութեի արքային և զամ բարութեի և գյաջողութեի, քանզի բարւոք և արդարութեիբ հովանի իւրում ժողովրդեանն, և պահէ անսխալ զօրէնս թագաւորութենն։ Ապա ամ ըստ միոջէ՝ ի մէջ ածէր քրմապետն զպատշաճ արքային զառաքինութենս նորա՝ զի աստուածապաշտ է և մարդասէր և ժուժկալ, արդար, վէհանձն, անխարդախ և անչնչող, առատաձեռն և անհրապոյր, պատուհասէ ողորմութեամբ, և վարձս բազմապատիկ հատուցանէ։ Ապա գյանցանս թագաւորաց խոստովանեալ՝ յաղերս ածէ՝ զվրիպակ կամ զանգիտութեի նոցա. և կուտէր անէծս՝ ի գլուխ իշխանացն՝ որ չարեաց խրատու լինէին նոցա, և թագուցանէին՝ ի նոցանէ զնմարտութեի։ Ըրինակ այս էր խրատելոյ զթագաւորս։ Նանգիմնութեի՝ զառաքինացուցանել համարէին զնոսա, և արուեստ հզօր խրատելոյ զնոսա յառաքինութիւն՝ օրինաւոր գովութեի զգացուցանել նոցա զպարտս իւրեանց հանդարտացոյց լու՝ ի լու աստուածոցն։ Նետ խնդրուածացն և պատուիրակին՝ ընձեռնուին՝ ի մեհենականացն գրոց առաջի արքային զխորհուրդս և զգործս քաջազանց, զի և ինքն նովին կարգաբ առաքինորդեսցէ իւրոյ աշխարհին, և պատհեսցէ զօրէնս՝ որ նախորդացն իւրոց և հնազանդելոց նոցա եղէն՝ ի բարեբաստութեի։

Նուցաբ յառաջագոյն՝ զի թագաւորացն կերակրոյ և ըմպելւոյ որակ և քանակ սահմանեալ էր յօրինաց անտի։ Կերակուր հասարակ պատրաստեր՝ ի սեղան նոցա, զի ոչ յամրել զբիմն էր ձաշ նոցա, այլ զնուեի կալ բիս ընալ։ Որոյ տալ ըստ պատմագրին թէ կանոնքն այն ոչ յօրէնադրէ էին կարգեալ, այլ՝ ի ձարտար բժշկէ՝ ի խնամս առողջութեի եւեթ արքային։ Այդ անպաճոյճ ա-

ՅՈՒՒ Ա ՅՈ. ՀԱՐ. ՀԱՐ. խորժակ էր և յայլսմ ամենայնի և գիտեմք ՚ի Պլուտարքոսէ՝ զի ՚ի մեհենի ուրեմն Ապեթայ էր սիւն, և արձանագրեալ ՚ի նմա նղովք՝ առ որ զառաջինն ՚ի Թագաւորացն էմոյծ ծախս և զեղխլեալն առ եգիպտացիս։

Յառաջին պարտք Թագաւորացդ և կարևոր գործ պաշտամանն նոցա էր իրաւունս առնել ժողովրդեան։ Յայսմ առաւելապես պատկառ կային Թագաւորք եգիպտացւոց, անտի դիտելով ոչ միայն զհանգիստ անձանց իւրաքանչիւր, այլև զյաջողելն Թագաւորութեանն, որ մնայուն աւազակութիւն էր՝ եթէ տկարք անպատելու յիսպացին, և հզօրք յանուն իւրեանց և ՚ի միջոցէն՝ արձակուրդ առեալ չարեաց և հինաւրութեանց գոյին։

Ի միջամուխ քաղաքաց առնուին երեսուն դատաւորս, կազմել առեան դատաստանի առ աշխարհին։ Ի գահ անդր կոչէր Թագաւորն զընտիրս աշխարհին, և գլուխ կարգէր նոցա զնի ոք տեղեկագոյն և սիրայօրինող յօրէնս, և բարեհանուն առ ամենեսին։ Հրամայէր նոցա ոռնձկել, զի ազատացեալք յատենին հոգոյ՝ անդրադարձ ակն գնամ ժամանակին ՚ի զգուշանալ պահպանութեանն օրէնացն պարապեսցին։ Յսպիսւ վայելչաբար դարմանեալք յատատութենէ արբայի, ձերի հատուցանէին ժողովրդեանն զարդարութիւն՝ որ նոցա անկ ՚ի իրաւամբք, և անխուսիր առ ժողովրդեան բայ լինել պարտ ՚ի նմա, մանաւանդ յեղանակաւ լինի առաւել առ աղքատս քան առ մեծատունս. զի սոքա կարող են գտանել ինքեանս օգնութիւն բաղում, իսկ աղքատք և ըստ իւրեանց բաղդի առաւել նեքթոյ կան հարստահարութեանց, և օգնականութեանն օրինացն կարօտք են։ Ի բան գրով վճարեր յատենի անդ, զի մի վրիպակ ինչ գործեսցի։ Յրինչէին ՚ի պատիւ Հարտարխօսութենէն՝ որ զմիտն շլացուցիչ հարկանէ, և զկիրս յուզէ։ Ո՞ւմ անպաճոյճ պարզութեամբ ՚ի յայտնաբանութեան Հնմարտութեանն նուազ գիտէին, և կամին նմա միայն իշխել ՚ի գատաստանի. քանզի մեծատան և աղքատին, հզօրին և անաւգնին, իմաստնոյն և տգիտին նա միայն է ապաւէն։ Պահէրեց աւագանւոյն ածէր քառամանեակ ոսկի ականակուռ, և գմանեակ կախեալ էր կերպարան զաչացու՝ Հնմարտութեանն վերածայնեալ։ Ո այն իբրև առնոյր զնիբեաւ՝ նշան էր սկսանելոյ ատենին։ Յա կոյնն որ յայդմէր ՚ի դատաստանին՝ զայն քայս նմա կապէր գահերէցն։ և այս օրէնք էին վճռոյն հատանելոյ։

Յաւագոյն քան զնմ յօրէնս եգիպտացւոց այն էր,

զի աշխարհաւ ի յօժարութէն պահպանութէն նոցա մնա-
նէին։ Կորաձեւութիւն հրեշ էր Աղեքսիստոս, և էր ամ- Պղտ. ի
ենայն անդ անսփոփոխ. և զգուշութէն ի փոքուհոյն պահպա- Տիմ։
նութիւն՝ պինդ ունէր և զմեծամեծս։ Ալիք ժողովուրդ-
այլ՝ որոյ կարգք և օրինք երկարատև քան զնոցայն պա-
հեալ կային։

Օ կամաւոր սպանութէն ի մահ դատէին, որպիսի ոք Դտ. ա.
և էր սպանեալն՝ ազատ, կամ անազատ։ Ամարդասիրա-
գոյն ի մասինս յայսմիկ եգիպտացիք և արդարակորով
քան զՀռովմայեցիս էղէին, առ որս ազատ իշխանութիւն
էր տեարց ի վերայ կենաց և մահու ստրկաց իւրեանց։
Կայց ապա Ադրիանոս կայսր երբարձ զայն ի նոցանէ,
լաւ համարեալ զթիւրութիւնն աճել յուղղութէն թե-
պէտ և վաղնջուց էր և հաստատուն հռովհէական օրի-
նօք։

Կոյնպէս և ստերգուածին մահապարտ էր, որպէս աս-
տուածամարտ և թշնամանող մեծվայելուչն դիցն՝ վկայ
կոչելով ստութէն զանուն նոցա, և որպէս թշնամի մարդ-
կան՝ զի խղճ զհաստատուն կայ ընկերութէն նոցա, զանւ
կեղծութէն իմն և զհաւատարմութէն։ Կւ զրպարտողին
նոյն պատուհաս էր՝ յոր զանմեղն զրպարտէր։ Կարծոյց՝
որ ոչ ապրեցուցանէին զհարստահարեալն, մահ դատնու-
թէն որպէս յելուզակաց պատուհաս էր նոցա։ Կթէ չէր
ոք կարող ի թիկունս հասանել զրկելոյն, սակայն պարտ
էր յայտնել զհարստահարողն. և դատաստանք էին ընդ-
դէմ վրիպելոցն յիրաւանց աստի։ Կովին օրինակաւ քա-
զաքացիք պահապանք էին միմեանց, և աշխարհն համօ-
րէն՝ անոդեան չարագործաց։

Ալէր ումեք օրէն անպիտան լինել աշխարհին. անձին
իւրաքանչիւր պարտ էր գրել զանուն իւր և զտունն յար-
քունի դիւանին՝ որ էր ի ձեռս իշխանաց, և նշանակել
անդ զգործ իւր, և ուստի իցէ նմա պարէն։ Կւ որ ստու-
թէ՛ լինչ ոք գրեր, մահու մեռանէր։

Ի կարձել զիմոս, զպատճառս դատարկակեցուն և Ելք. ա.
նենգութէն և խորամանկութեան, Կչէքիս արքայ եհան Ղեւ.
հրաման կարի խոհականութէ՛։ Կնմաստունքն և բարե-
կարգք յաշխարհայդ, իբր ասէ Կթէնք և Հռովմ, տազ-
նապեցան յայմ ժամանակի ի գտանել չափ արդար՝ որով
լեզի սանձել զխստուի փոխատուին ի պահանջել զիմոս
իւր, և զիմոսառուին անհատատարմութիւն՝ ի չառնուլ
յանձն, կամ յանիմոյն առնել գհատուցումն պարտեացն։
Կիտաց Կգիպտոս խմաստութէ՛ ի միջոցին կալ, և ա-

ռանց զզուելոյ զանձնական ազատութեն քաղաքացեաց և աւերելոյ զազգատոհմն, ստիպեր տարհնազալ զպարտապանն՝ առ երկիւղի գաղջեցուցանելոյ զնմուն իւր հասա-
տագծութեն։ Զեր օրէն փոխ առնուլ ումեք առանց դրաւ դնելոյ առ փոխատուին գնդրմին հօր իւրոյ, զոր ինամով գմնասել եդիպատացին՝ պահելն պատուով՝ ի
տան իւրեանց, զորմէ ասացաք զկնի. վասն որոյ և գիւ-
րին եր առ ջօջի՝ ի տեղի ածել զայսոսիկ։ Լուծ անկարճ-
տութեան և գաղջութ եին գանգաղել՝ ի Տանել անտի
զգրաւն պատուական. և որ պարտաւոր մեռաներ այսմ
յանցանաց, ոչ տային նմա զպատիւ՝ զոր մեռելոյն ընծայել սովորութեի եր։

ա։ Ոխիդորս նշանակէ զվերխակ ոմանց յօրէնադրացն հելլենացւոց՝ զի արգելուին, օրինակ իմն, առնուլ յերկրագործաց փոխանակ պարտեացն գձիս նոցա, զարօր, և զայլ անօթս հողագործութեն. զի անգիտութեի համարեին խափանել այնու զտուապեալսն և՝ի պարտացն վնարե-
լոյ և՝ի կենացն պահպանութ. բայց սակայն թեպ տային՝ի բամս արկանել զնոսին իակ զհողագործն՝ որոց միայն է զայն ետ գործս՝ի գործ արկանել. որով՝ի նոյն ան-
կանելին եպիբամս, մանաւանդ և զաշխարհն զրկելին յիւ-
րոց անտի կարևոր քաղաքացւոց՝ որ յօգուտ հասարա-
կաց վաստակին, և ուրուք՝ի սոսկականաց ոչ է խնամա-
տարի՝ի վերայ անձանց նոցա։

Հազմանուտեի օրէն եր եդիպատացւոց, բայց միայն՝ի քրմանցն՝ որք ոչ կարելին անցանել յերկրորդ անկողին։ Որպիսի որ և Հանդիպէր կնոյն, յազատաց կամ՝ի սորը-
կաց, որպիսք նոցա ազատ և օրինաւոր համարեալ եին։

Վաղ՝ի միտ առնուլք զնոր աղջամուղջն՝ յոր աղդք ամենիմատաքն կարծեցեալք՝ ընկղմեալ կայեին, իբրև տե-
սանելիք զի ամենատեի եղբարց ընդ քոյս ոչ միայն յօ-
րինաց անտի հրամայեալ եր առ եդիպատացիս, այլ գրե-
տեի և՝ի կրօնս նոցին հաստատեալ, և յօրինակս գիւրն՝
զորս՝ի վաղ ժամանակաց պահեր աշխարհն ամ՝ որ այն
ինքն էն Աիւրիս և Ասիս։

Եբեր. ե. ե։ Ետերոց մեծագոյն պատիւ տանելին եդիպատացիք։ Օրինք եին երիտասարդաց յառնել առաջի նոցա. և ամ ուրեք զպատիւ բարձին՝ նոցա հնորհել։ Լսոտի այս օրինք անցեին՝ի Պարսիս։

Լաջին քան զամ առաքինութե եդիպատացւոց երախ-
տագիտութեի եր։ Լսոյ առաքինութեե պարծանք, զոր ժառանգեցին քան զամ մարդիկ, վկայէ զնոսա և ըն-

դէլաստրս լեալ քան զամենեսեան ։ Հ աղկալ է բաբե-
բաբութեի՛ հասարակաց և իւրաքանչիւրոցն խաղաղու-
թե ։ Որ ձանաչէ զՀնարքն՝ սիրէ և առնէ, և չալածա-
կան եղեալ ապերախտութեի՛ այնչափ յատակի ցանկու-
թե բարերարելոյ , զի անհնարին է այնուհետև չսիրել
զնա ։ Պատուել առ Թագաւորս իւրեանց պարծէին եգիպ-
տացիք լինել երախտագէտս ։ Զի կենդանութե՛ նոցա՝
պաշտէին զնոսա իբրև կենդանի պատկերս դիցն, և յետ
մահու նոցա՝ սգային իբրև զհասարակաց Հայր ամե-
ղոյդեանն ։ Այս խոստովանութե՛ սիրոյ և պատուոյն
յառաջ գայր յանշուշտ հաւանութե՛նէ նոցա՝ զի ամե
որ բազմեցուցանէ զԹագաւորս ի գահ , տալով նոցա
փառս ի վերայ այլ մարդկան . և թէ սոքա յանձինս
իւրեանց բերէն զվեհ նորայն նմանութե՛ , զոյզ ընդ կա-
տարն և կարողութե՛ ունելով բարերարութե՛ ։

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

Յաղագս օրմոյ և երջանկի եգիպտացոց ։

Ո՛չնի Թագաւորաց՝ առաջին աստիճան քրմացն էր
Այգիպտոս ։ Ի՛ւրաքանչիւր ինորհս և բազում եկամուտս
ունէին, և երկիր նոցա ազատ էր յհարկաց ։ Ի՛ս-
տանօր հնոյ բանից ծննդոց գրոցն նշանարին, զի առ ժա-
մանակօք Յոսեփեայ երկիր քրմացն ոչ եմուտ ընդ մէնա կ. 22։
ջնեալոր Տարկաւ Թագաւորին՝ որպէս զսլոյց եգիպտաց-
ւոցն ։

Յառնոյ Թագաւորն ինքնին Տաղորդս կոչէր զնոսա
խորհրդոց իւրոց և առաջնորդութե՛ . քանզի յհամ ձա-
ւայս Թագաւորութե՛ն առաւել քաջակիրթք նոքա էին
և խնամոտունք , և միամտակալք ընդ աքսորսի , և Տասարա-
կաց բարւոյն նախանձաւորք ։ Ի՛նդամանսն աւանդա-
պահք էին կրօնից և գիտութե՛ց , որով պատուականք
էին յոյժ առաջի ևկացն և բնակաց , որք առ նոսա ըն-
Թանային ամենեքին՝ զորբութիւն ուսանել և զխորին գի-
տութիս ։

Այգիպտացիք պանծան սկզբնապատճառք լեալ տնից Երդ. ե.
և Տանդիսից աստուածապաշտութե՛ն ։ Ի՛նչ ի տնից աստի
նոցա էր ի Լուբաստ քաղաքի , ուր ընթանային յամե-
նայն Այգիպտոսէ ոչիք առաւել քան զնոքեին բիւր, Թէպ
զմանկտին ։ Այր միւս ևս տուն Աստղագնացն անուանեալ՝
որ կատարէր ի Այսիս ։ Որոց ոչն գտանէին անդ, պարտ

էր ընդ ամ երեսս երկրին եգիպտացւոց ջահս լուցանել ի պատուհանս տանց իւրեանց ։

Վաղաքդ իւրաքանչիւր այլ և այլ անասունս գենուին ի գոմ, բայց օրինք էին հասարակաց՝ յամ ողջակիզս դնել ձեռս ի գլուխ սպանդին, նզովել գնա, և աղաչել զդիս՝ դարձուցանել ի նա զամ չարիս, որ եգիպտացւոցն պահեալ էին ։

Հեգիպտոսի ընկալաւ Պիւթագորաս զհաճոյականն իւր վարդապետութեան մարմնափոխութեանն։ Վասնզի եգիպտացիք յետ մահու՝ մարմնոց ի մարմինս ասէին անցանել հոգւոց մարդկան. իսկ գնեղասորացն՝ արգելուլ ի մարդ մինս աղտեղի և անարդ գազանաց, զի քաւեսցին անդ զմեղս իւրեանց, և յետ դարուց ելցեն միւսանգամ անձառորեալ այլ մարմինս մարդկան ։

Պլուտ. յԻսիսէ։ Խրոխտ. ։

Անհնեական մատեանքն էին միշտ ի ձեռս քրմաց, յորս ամ կանոնք իշխանութեանն և խորհրդոցն գիցապաշտութեանն աւանդեալ կային, այլ գրեեալ միշտ ընդ քօղով նշանաց և առակաց. որք առադաստեալ զձեմարտուեցին՝ առաւել պատկառելի ընծայեցուանէին զայն, և յորդորագոյնս առնէին զմարդիկ ի ցանկալ գիտութեան։ Պրօշեալն Հարպոկրատեայ, կանգնեալ ի սրբատաճարին եգիպտացւոց մասն ի չըթհուն, ազգ իմն թուեր առնել զի բազում ինչ խորհրդոցդ էն անդ ի պահեստի, զորս ոչ աւանիենգուն է տեսանել։ Օնոն տային խրատ և պիճնգապէք՝ որ կային ի մուտս ամ մեհենաց։ Պիտէ աշխարհ ամ՝ զի բրգունք և կոթողք, սիւնք և անդրիք, և համառօտիւ՝ ամ արձանք հրապարակին սովորաբար դրուագեալ էին մեհենային գրովք, այսինքն է խորհրդաւոր նշանագրօք. որ կամ տառք էին անծանօթք ասմկին, կամ նմանութիք կենդանեաց՝ որ ծածուկ և առակաւոր իմաստս տային։ Օ որօրինակ նապաստակին՝ խորին և սուր մտադրութիք էր նշանակ, քանզի արագաւուր է ի կեանսն. արձան դատաւորի ձեռնատ և ակնկորեալ՝ օրէնսիկը զպարտս նոցա՝ որ իրաւարարքն էին ։

Երկրին բանից պէտք էն ի մանրապատում ձառս կրօնից եգիպտացւոց. այլ ես զերեւելին մասնումն յերբ կուս բովանդակեցից գլուխս. զպատմօն այլ և այլ աստուածոց, և զմանես յուղարկաւորութիքն ։

ԳՕՂՈՒԱԾ Ա.

Պաշտօն այլ եւ այլ ասպուածոց։

Ել եղև ուրեք քան զեգիպտացւոցն ազգ մնոտիապաշտ։ Ի՛ստուածք բազմամբոխ էին նմա՝ կարգաւ և աստիճանաւ զանազանեալք, զորոց ոչ է մեր բանս աստանոր. զի այն առասպելաբանութիւնն անկ է և ոչ պատմութիւն, Ի՛նդ այլոն էին և երկուք պաշտեցեալք առ ամենայն եգիպտացիս, Ոսիրիս և Իսիս, որ համարեցան լինել արեգական և լուսին. քանզի սիրելոյն դիցակրօնութիւն ի պատմանէ լուսաւորացդ եղև։

Իսկ յաստուածոց աստի երկիրս պագանէր Եգիպտոս և անբաժին բազմաց. արջառոյ, շան, գայլոյ, բազեի, տիեռասան, քաջահաւուն կամ ցեղի, և կատուի, այլոցն հանդերձ։ Իսազում այն էին յանբանից աստի՝ որ ի քաղաքս ինչ միայն պաշտօն առնուին. և զոր որ յազգացն եգիպտացւոց ի բագին հանէր ի կենդանեաց, գաւրելի էր այն առ ազգս մերձաւորս նորա։ Ի՛ստի հանապազորդ պատերազմունք քաղաքի ընդ քաղաքի, զոր հնարեցաւ պատիր քաղաքավարութեամբ մոլոյ ուրումն ի Թագաւորացդ նոցա, զի զբաղեցուսցէ զնոսա ի պատեր բազմունս կրօնից՝ չտալ նոցա պարապ և տեղի միաբան նեղոյ ընդդէմ իշխանութեանդ, Պատիր և անհնձանաւ ասէմ զքաղաքավարութիւնդ, վասն զի հակառակ ընդդէմ է Հնարիս բարւոյ իշխանութեանդ՝ որպ է զնմա անդամս տէրութեանն անձուկ յօդիս կապել, և կատարեալ միաբանութեանդ մնասնոյն լինել զորաւոր։

Ազգք իւրաքանչիւր նախանձաւորք էին իւրեանց դիցն։ Ել նոր ինչ է առ մեզ, ասէ Ակիեբրոն, տեսանել աւարառուիս տաճարաց և յափշտակութիւնս արձանաց. այլ առ եգիպտացիս անշուք է և զտիեռն չարչարել ումեք կամ զցեղ կամ զկատու. և քան ամենայնն չտալ մի այսպիսի գործել զնմանէ առաւել յանձն առնուին։ Ի՛նահայրատ էր որ կամաւ զմի ոք ի կենդանեաց նեաց աստի սպանանէր. իսկ զցեղ կամ զկատու ոչպէս ոք և սպանանէր՝ մահուամբ լուծանէր պատուհաս։ Ո՛այս ինչ Ոփոդորոս պատմ ինքնին ականատես եղեալ Եգիպտոս՝ մինչ բնակէրն անդ, զի հաւանմեցուց ուրումն ականաւ և յանգիստս սպանեալ զկատու՝ դիմեաց ամբոխն մնջելին ի տուն նորա. և չկարացին ապրեցու-

ցանել գնա, ոչ սաստ թագաւորին որ անդէն վաղվաղակի արձակեաց ի վերայ ի պահապանաց իւրոց, և ոչ երկիւղ հռովմէական անուան։ Կենդանասպառութեանն յոժարեցին եգիպտացիք ուտել զմիմեանս ի ժամանակի սաստկի սովոյ, քան ձեռս մեռել ի կարծեցեալ աստուածս։

Ելբռ. Ը. էն։ Դիոդ. ա. պլէն. Ը. Ի։

Ի կենդանեաց աստի քան զամենեսեան հռչակաւոր եր արքասէր Պսիս, Լսպատոս ի հելլենացւոց ձախեալ։ Ասեկնեցին նմա մեհեանս հոյակապս. ի կենդանուն[թ]ենորա մեծապատիւ մեծարէին զնա, իսկ յետ մահու բազում առաւելու[թ]ս։ Ի սուգ մտաներ Լսգիպտոս ամ, և զայն մեծահանդէս յուղարկաւորութեն կատարէին նմա, զոր դժուարին է հաւատալ։ Ընդ Ս ադամ Պտղոմեաւ իբրև մեռաւ ծեռու[թ]ս արքասն Պսիս՝ ծախք թաղման նորա, բայ յայլոց սովորական ծախուց, առաւել եղեն քան զյիսուն տաղանդ։ Օ յեռոյ աւուր պատուին հաստուցեալ մեռելոյն, խնդրեին յաջորդ նմին գտանել՝ հետևոյզ եղեալ ընդ ամ Լսգիպտոս։ Ո՞անայեին զնա ի նշանացն՝ որով յայլոց անտի զանազաներ. ի ձակատուն խայտուց սպիտակ ի տիպ շունհանաւն, յոս նորա ձև արծուոյ, և ի լեզուին բզեղի։ Իբրև լսեալ գտանել զնա, յաջորդեր ցաւոյն ուրախու[թ]ի. և ընդ ամ Լսգիպտոս կատարէին տօնք և խնջոյք։ Օ այն ինչ նոր աստուածն տանէին ի Մեմփիս՝ ժառանգել զնորոգ իշխանու[թ]ին, և հանդիսիւք բազմօք պայազատեր զգաշն։ Ցեսցուք զկնի զի Պամբիւս ի գառնալ իւրում կորակոր յարշաւանացն Լ[թ]ովպիա, ի ցնծու[թ]ե տեսեալ զԼսգիպտոս վասն գիւտի Պսիսայ աստուածոյն, և ոտնհարու[թ]ի արկա ծից իւրոց համարեալ, սատակ ի սրամոու[թ]ի բազկու[թ]ե իւրոյ զընչուզ զուարճս, և ոչ տայ նմա վայելել յերկար յիւրում աստուածու[թ]ին։

Ցայտնապես ահ տեսանի՝ զի որ[թ]ին ոսկի զոր կանգնեաց Պարայեւ առ լերամբն Պնոյ, արքասիք էին բնակ կու[թ]եան նորա Լսգիպտոս, և նմանու[թ]ի աստուածոյն Պսիսայ. որպէս և յետոյ ուրեմն կանգնեցան յերկոսին առնմանս իսրայելեան Թագաւորու[թ]է ի Ցերոբովամայ արքայէ, որ և ինքն իսկ բազում ժամանակս պանդխտացեալ եր Լսգիպտոս։

Ոչ շատ համարեին եգիպտացիք խուսնս արկանել կենդանեաց, այլ ցայն վայր անմտացան մինչև յաստուածս[թ]ե ածել զարմանս պատրիզաց իւրեանց. զոր և բազում հանձարով կշտամբէ երկիմաբանն քերդող.

Յ[թ]ես. իբ. գէն. ԺԸ։

Ի՛նքնաճանաչիդ Վ ոլուսիէ ,
Ո՞ր երբէք ոչ վիտիցէ ,
Ի՛մ յետսամիտ էգիպտացի
Որոյ հրեշից պաշտօն տանի ։
Կէսք տիտեռան երկրպագէն ,
Կէսք յօձակուլ ցեծոյն սաբանն ։
Շ ողեալ կապկին սրբանուէր
Ո՛ակեձաճանչ փայլէ պատկեր ։
Ո՛ւր հինաւուրց Ի՛մերէ քաղաք
Հարիւր դրամբք կայ հարթյատակ ։
Նո՛ւ ի Ա՛ենոն կիսակործան,
Հնչէն քրնար լարք դիւթակաս ։
Ինդ ըզծովու աստ ըզգետոյ
Պաշտէն լուղակ մի առ միոյ ։
Ինդ ամենայն քաղաք ըզշուն ,
Ի՛սկ զՊհնահիտ ոչ ոք համբուն ։
Ըզպրաս և սոխ մեղք են խլել ,
Նո՛ւ ատամամբք պատառոտել ։
Ո՛վ սուրբ ազանյն, որոց պարտիզ
Ի՛ուսուցանէ աստուածս այսպէս ։

Ո՛ արմանք են տեսանել զազգ մի պանծացեալ յաչխարհ Հի իմաստութե՛ւ և գիտութե՛ւ և անզգայեալ հեղեալ ՚ի մնասպաշտութիւն յայս այլանդակ և ամօթալից ։ Վ՚Ասի զպաճարսն առնուլ ՚ի պաշտօն և զաղխակ ձՀիս , դնել գնոսա ՚ի տաճարս , մեծածախ [1] խնամածութեամբ դարմանել , ՚ի մահ զսպանդող նորա մատնել , զմուսել և արքունի հրամանաւ շրիմս պատրաստել նոցա , զպրաս և զսոխ և զայծոսիկ աստուածացուցանել , և ՚ի կարիս իւրեանց առ այնպիսի աստուածս կարդալ , օգնութեան առ ՚ի նոցանէ ակնունել և պահպանութե՛ւ , այսոքիկ անազգակուրթիւք դժուարահաւատք մեզ Թուին , բայց ՚ի բռնագնակ հնութենէ վկայեալք են ։ Վ՚տանես ՚ի մեհեան հրաշազարդ , ասէ Վ ուկիանոս, ուր ամենաստ ոգ Պաւիէր ։ կի և արձաթի ձաՀանչէն ։ Տ՚եսք հետաքննին յուզեն անդ աստուածս իմն , և գտանեն արագիլ , կապիկ և կատու ։ Վ՚եղեցկի նկարագիր , յարե գինի , յոգունց ապարանից՝ որոց պաՀուՀանք զարդու չէն տեսքը իւրեանց ։

1 Վ՚ասյե Դիւդորոս զի առ խորով ծախսեալ ոչ ինչ պակաս էին ծախս այս ոտն չհարիւր պատիկ ։ ԱՐ ։

Գործ. ա։ Կենդանասպառնալիքն եղիսպատուհասից ազգի ազգի պատ-
ճառս տան։ Առաջին՝ յառասպելեալ· քանզի ասեն ի
միաբանել երբեմն մարդկան ընդդէմ աստուածոց, փա-
խեան աստուածքն Այգիպտոս, և թաքեան ընդ բազ-
մադիմի կերպարանօք կենդանեաց· և աստի աստուա-
ծական նոցա ընծայեցաւ պաշտօն։

Երկրորդ [1] ի շահից անտի՝ զոր անբանիցդ ազգ տան
մարդկան· արջառք ի մշակութիւն, ոչխարք ի գեղջն և ի
կաճին, շունք յորս և ի պահպանութիւն տանց, որոյ վասն
և զԱնուբիս աստուած շանագլուխ ստեղծին· ցեծ՝ որ
յայգիս արագիլ է, զի որսայ զօձս թռչականս· որոց ա-
զատ ինացեալ՝ ապականէին արգիւք զԱյգիպտոս· տի-
տեռն կենդանւոյ երկակենցաղ, խնս որ ի ջուրս և ի ցա-
մաքի ունի բնակութիւն, սոսկալիութիւնոյ [2] և անձուկն զգ-
րուելիք, զի պահէ զաչխարհն յերբեմն հիւսից ասպատա-
կաւորացն արաբացւոց, և Հիւլոս կամ մուկին փարատ-
նի՝ զի ջտեռանց կարձէ ջսեղունդ չաձել ի բազմու-
թիւն, որ ինասակար է յոյժ աչխարհին։ Կենդանիս այս
կրկին օրինակաւ հատուցանէ աչխարհին զայս օգուտ։
Մի՝ սպառէ ժամուն յորում տիտեռն հեռանայ, և եր-
կեալ խորտակէ զձուս նորա, այլ ոչ ուտէ։ Նա միւս
եա՝ մինչդեռ տիտեռն զբնով անկեալ դնի յամին Նէ-
ղոսի, որ և միշտ բերանաբաց նիջէ, կենդանիս այս չքռ-
տի զօղեալ ի տղմի անդ՝ ոսանու չայան թօթափել ի
կոկորդ նորա, մնանէ մինչև ի փորոտին և կրծէ· ապա
ծակեալ զորովայնն, զի անդ կակուղ է յոյժ մորթ նո-
րա, բանայ իւր անցս և ելանէ անվնաս, չաղեցող եղեալ
խորագիտութիւնք՝ ամէնի զօրութեն անարգիլ գաղանին։

Համաստասիրացն չգտեալ հանդիպատ յանգոր պատճա-
ռանդ ի պատրուակել զանբերելի անտեղութիւնն՝ որ
զՀեթանոսական օրինացն քահանայն ածէն, ընդ որս և
հնբեակաք յանձնիս իւրեանց շինիկին, հանձարեցին, մա-
նաւանդ զկնի քրիստոնէութես արմատանալոյ, և երրորդ
խնս պատճառս անամնապատուհասիք եղիսպատցւոցն, որ-
պես եթէ ոչ ի չնչաւորս անդր նոցա պաշտօնն դադա-
րիցէ, այլ յօրինակեալն նոքօք յատուածս։ "Յամս
տասերքն, ասէ Պղատառքոս ի կիրս անդ՝ յորում ի
քննուն առնուս զերկոսին հնչակաւոր դիս եղիսպատցոց

1 Նորին խակ եղիսպատցիք նշա- նամանէ։ Կիւ. բն. ասք. ա. ձա։
ւակք ծաղուս, ի գաղանաց զոր ոչ 2 Մէնանդրի նոցա հատանէ յեօթն
աստուածացուցին, բայց եթէ առ և տասն կախտանս առասել։ Երդոց.
չահ ինչ օգտի զոր գառանէին ի ք. կէ։

զ|ախս և զ||սիրիս, պատուհէն զպատճէնդ աստուծոյ՝ յո-
լում մասին և երևեսցի, նա և յանկինդանս. ապա և ես
առաւել 'ի կենդանիս : |Ա|րդ գովելի են՝ ոչ որ զաղա-
բանդ պաշտիցեն, այլ որ նոքօք յաստուածաբանէն անդը
'ի վեր ելանիցեն Հայելիս գնասս արժան է ասել՝ տուեալ
մեզ 'ի ընութենէ, յորս նկարի աստուածութէնն սքանչե-
լապէս, կամ թէ գործիս ինն՝ զորս 'ի ձեռն առնու յերե-
ւան ածել նովաս զանհասական իմաստութէն իւր : |Ա|ստ
արդ թէպետև 'ի միոջ վայրի կուտեսցի՝ ամ ոսկի և ա-
կանը աշխարհի 'ի զարդ արձանաց, մի արձանացն ընծայ-
եսցի պաշտօն. զի ոչ 'ի Հարտարարուեստ երանգան է
աստուածութէնն, և ոչ 'ի նիւթ ապականացու անշարժ
և անզգայ,, 'ի գիրս անդ ասէ դարձեալ Պլուտարքոս.
« Օ որ օրինակ արեգակին և լուսնին, երկինքդ, երկիր և ծով
Հասարակաց մարդկուես է, սակայն այլ և այլ անուանք
են նոցա ըստ զանազան ազգաց և լեզուաց, այսպէս թէ-
պէտ մի է աստուածութէն և մի իմանակալութէն տեսուչ
տիեզերաց՝ ընդ որով են յորով արբանեակք, սակայն
միոյ այսմ աստուածութէն այլ և այլ են յորջորջութիւնք
անուանց, այլ և այլ պաշտօն ըստ օրինաց և կարգաց իւ-
րաքանչիւր աշխարհի »:

|Ա|յս իմաստք, յորում է 'ամ փաստ բանական յար-
դարացուցանել զկռապաշտութիւն, բաւական արդեօք
իցեն 'ի վերարկել զամենեսեան : |Ա|յդ ինչ վայելչական
գիտութէն աստուածային յատկութէնն՝ ցոյցս տալ նոցա
և խնդիր լինել կերպարանացն 'ի ջնկս անարգ և փղուն
պաճարաց, 'ի տիտեռն, յօձ և 'ի կատու : |Ո|չ ապաքէն
նուաստութէն է այդ և ձաղանք աստուածութէնն՝ որում
և խօթամիտք զննաշխարհիկն և զվեհ ընծայեն կերպա-
րանս :

|Ա|յս և իմաստասէրդդ աւանիկ ոչ միշտ հաւատարիմ
եկեն 'ի զգալեաց աստ յաներևոյթն աթարիչն վերանալ :
|Ա|սանիմք 'ի գրոց՝ զի կարծեցեալ իմաստունդդ վասն ՀՌովմ. ա.
ամբարտաւանութէն իւրեանց և ապերախտութէն արժա- 21—26:
նապէս մատնեցան 'ի կարիս անարգուե, և չիմաբեցան
քան զնամին, զի փոխեցին զփառս անեղծին ոչ 'ի նմա-
նութէն պատկերի թռչնոց և չորքոտանեաց և սողոց, և
պաշտեցին զարարածս, և ոչ զարարիչն :

|Ի|զգ, որ 'ի տիեզերս ծայրացեալ էր երկրաւոր իմաս-
տութէն, թողացաս չայ՝ լինել տեսարան պլանդակ և ծաս
զգալից կռապաշտութէն, զի երևեսցի զինչ է մարդ. և
ած առ 'ի ցուցանել զամենակարող զօրութէն իւրոց ընտր

Հայն, զհատոր անապատս Կոստանդնուպոլսոյ դարձոյց ի դրախտ երկրաւոր, լցեալ զնոսա ի կանխահատեալ յիւրում ժամանակին երկնակրօնին բազմաժողով դասուք միաչնակեցաց, որ յորդորմամբ բարեպաշտութեան և խստամբեր ասպաշարութեամբ պարծանս հետուն քրիստոսական կրօնիցս։ Եւ զանդաղեմ ածել առ այս յաբացոյց երևելոյն. և ընդ արտուղութեամն ակն ունիմ ներեկոյ հանդիպել յընթերցողին։

Հատոր Շ։ Հրաշակերտ մեծ ի ստորինն Գերմանիդ, ասէ վարդապետն Ֆլեւրի ի եկեղեցական պատմութեան, էր քաղաքն Ասիրինկ. քան այլովք բնակչօքն՝ կրօնաւորօքն յաւետ բազմաւոր ներքոյ և արտաքոյ։ Շինուածք արքունի և տաճարք կոյս փոխարկեալ էին ի վանորայս, որք բազում էին թուով քան զառանձնակեաց տունս։ Այս ի դրունսն անգամ և յաշտարակսն բնակէին միանձունք։ Աստուածասան եկեղեցիք էին հանդիսարան ժողովրդեանն, ի ծոց գնատրունս մենաստանաց։ Այսի ի քաղաքի անդ քան հազար կուսանաք, և բիւր մի աբեղայից։ Օ գայգ և գգերեկ ընդ ամ տեղիս լսելի լինէին ձայնք փառատրութեանցն այ։ Արքունի գնամանաւ կայսեր դէտք ի դրունս, տեսանել գհիւրս և զարքատս. և որ նահին գտանեն՝ նմա անկաներ հիւրընկալել զնոսա։

ԳՕԴՈՒԱՆ Բ.

Հանդէս յոտղարկաւորութենէ։

Մնայ ինձ ձառել համառօտիւ զհանդէս յոտղարկաւորութենն, Պատիւ զոր ամ ազգք յամ ժամանակի տային մարմնոյ մեռելոյ, և բարեպաշտ խնամք զոր տանէին միւտ գերեզմանաց, Թուին տպաւորագոյնս դրոշմել զնշմարտութենին յառաքեանսն Թէ մարմինքն այն յաւանդի կան անդանօր։

Ի բերանոյն ձառի տեսաք կանխաւ զմեծագործութեն շնուածոյ դամբարանացն եդիպտացւոց։ Եւ միայն իբրև նուիրական արձանս յիշատակի աւագամեծաց իւրեանց առ յապա դարս մարդկան կանգնէին զնոսա, այլ և բնակարանս համարեին մարմնոց գայնոսիկ ի դարս Դիոդ. ա։ երկարաձիգս. իսկ զտունս իջևանս կոչէին՝ յորս ի հարեւանցի բնակէ մարդ և ի սուղ կեանս՝ որով չէ արժան յարել ի նոսա։

Իբրև յընտանեաց նոցա որ մեռանէր, ամ տոհմայինք նորա և բարեկամք թողուին ի բաց զառաջին հանդերձս իւրեանց և ի թեփս համակէին. հրաժարեին ի քաղաք նեաց, ի գիւղս և յամ համագամոյ։ Իսկ երկարէին աւուրք սգոյ ցաւուրս քառասուն կամ եօթանասուն, որպես ինքն ըստ պատուականութեանն անձանցն։

Իրրեակ ընծայեալ զմանկիկն զմարմնոյ վառաւորաց զգոյն մեծամեծաց պահել էր, և ծախքն հասանէին ի տաղանդ մի արծաթոյ։ Պաշտօնեայք բազումք ի սպասս կային արարողութեան։ Ելեալ զուգեղն ընդ ռնգունն դատարկէին երկաթով որ սմին իրի կապեալ էր։ Իսկ զքէր զնորա վայթէին և զընդերս, հերձեալ ի կողմանէ եթովպացի քարիւ սուր իբրև զածելի։ Լային զդատարկ տեղին ընուին իւղովք և պէսպէս անուշահոտ խնկովք, Իսկ քանզի դատարկումն այն, առ որ և հատանել հարկ էր, բանսեղծ Թուէր նոցա և անգթասիրտ՝ սպասաւորք դրծոյն անդէն ընդ կատարելն փախչէին. զի որ անդն կային՝ վերջս զՀետ նոցա հոսեալ, հալածէին զնոսա։ Իսկ որ զմարմինն օծանելին դիակապիկքն՝ պատուականք ելին յոյժ. որոց գործ էր ընուլ զայն զմանսով, կինամոմիւնիս, և ամ խնկովք անուշից։ Իսկ ապա պատելին զայն կտաւի ազնիւ պատառակաւքօք, օծեալ խակուղ ռեհատաք, և ծեփեալ ընտիր ընտիր իւղովք անուշիւք։ Յարծի սովին հնարիւք անեղծ մնալ ևերեսացս, և յօնիցն և արտևանաց։ Իսկ զայս օրինակաւ զմանսեալ զմարմինն՝ տային զայն ապա ազգականացն, որ առեալ դնեին ի բաց գդըոցի՝ ըստ չափոյ հասակի մեռելոյն. և ապա կանգնէին զայն ուղիղ յատին, յեց յորմին կամ ի շիրիմն իւրեանց՝ եթէ էին նոցա, և կամ՝ ի տունս։ Իսկ ե ահա զոր Աւուսայն անուանեն. և մինչև ցայսօր գայ Ալեքսիոսէ, և բազումք ի հնասիրաց պահէն զայն ի Թանգարանս իւրեանց։ Իսկ ահա երեւի քանի հոգք էին եգիպտացւոց ընդ դիակունս։ Իրանախտուրեն նոցա առ ծնողս իւրեանց՝ անմահ էր. որդիք ի տեսանել ըզմարմինս նախնեացն, յիշատակէին զառաքինութիւնս նոցա՝ որոց և աշխարհն վկայեալ էր, և յորդորամիտ լինէին ի սէր հայրենասիրութ օրինացն։ Ի յուզարկաւորութեն Ջոսեփոյ Արիմաթեացւոյ տեսանի մանն ինչ ասացեալ արարողութեցս։

Ալ կայեալ էր, ասացի, աշխարհն առաքինութեն նոցա. քանզի յառաջ քան զմուծանելն ի սրբազան պատպաքան շիրմացն՝ դատաւճիռ գնա առնէին հրապարակաւ։

Լու այս հանգամանք յուղարկաւորութեանն եգիպտացւոց է մի յերևելի իրաց հնախօսութեան։

Ախիթարութեան մեծ էր առ հեթանոսս՝ յիշատակ բարի առ մարդիկ՝ ի մահուն իւրեանց. և յայմ երկրաւոր բաց աստի բարեաց՝ զայս ևեթ անկապուտ՝ ի մահուանէ համարէին։ Այլ Եգիպտոս չէր օրէն անխտիր զայմ մեռեալս՝ ի գովութեն առնուլ. այսմ պատուոյ հասարակաց դատաստանաւ հարկ էր հասանել։ Զողով դատաւորացն գումարեր յայնկոյս լճի միոյ, ընդ որ նաւակաւ անցանէին։ Կաւաւարն՝ ի լեզու եգիպտացի կոչէր Վաբրոն, ըստ որում և Հելլենք ուսեալ Աքերփեոսի, որ եղեալ էր Եգիպտոս, ստեղծին զառասպելն իւրեանց նաւակին Վարոնի։ Ընդ վախճանել ուրուք տանէին զնա՝ ի դատաստան. լսէին հրապարակաւ խօսելոյ դատախազին. եթէ զկեանս վախճանելոյն չար ցուցանէր, նզովէին զյիշատակ նորա, և զրկէին զնա՝ ի թաղմանէ։ Օ արմանայր ժողովուրդն ընդ զօրութիւն օրինացն որ և յետ մահու հասանէր. և այր իւրաքանչիւր շարժեալ յօրինակ անտի՝ զգոյշ լինէր երկիւղիւ չխայտառակել զյիշատակ իւր և զազգատոհմ։ Իսկ եթէ արդարանայր վախճանեալն՝ ի մեղաց՝ թաղէին պատուով։

Այլ այն առաւել զարմանալի էր՝ ի հասարակաց յայնմ հարցափորձի մեռելոց, զի և ոչ զահ արքունի կարող ինչ էր ազատել զոք յայնմանէ։ Կնայէին՝ ի թագաւորս առ կենդանութեանն նոցա. զնոյն պահանջէր աշխարհին խաղաղութիւն. բայց չէին նոքա ազատ՝ ի դատաստանէ յետ մահուն, և ոմանք ոչ իսկ արժանի եղեն թաղման։ Այսպիսի ինչ և առ իսրայելացիսն անցանէր, որպէս տեսանեմք՝ ի գիրս՝ չարագործ թագաւորացն ոչ թաղել՝ ի շիրիմս հարց իւրեանց։ Զստի ուսանէին նոքա՝ զի թէ մեծութեն փառաց գեր՝ ի վերոյ դնէ զնոսա դատաստանաց մարդկան՝ ի կենդանութեն, սակայն զկնի գարձեալ՝ ի նոյն անկանին՝ յորժամ մահն հաւասարէ զնոսա ընդ այլս։

Զդէպ իբրև վճիռ առնէին անպարտ առնէր զվախճանեալն, սկսանէին ապա զկարգ թաղմանն։ Զբնականն՝ ի վերայ նորա արտասանէին, այլ առանց յիշատակի տոհմին. զի ամ ազգն ազնուական համարեալ էր։ Այլ ոչ հաստատուն և ճշմարիտ գովութեն համարէին՝ որ ինչ ոչ հայէր յանձնական վաստակս մեռելոյն։ Գովէին զնա թէ՝ ի մանկութեն քաջ դաստիարակեալ էր, և՝ ի զարգանալ տիոյն աստուածպաշտութեն զհետ կրթեալ, ար-

դարուքեն առ մարդիկ, քաղցրուքեն, համեստութեան, պարկեշտուքեն և ամ առաքինուեց որ առն բարուոյ անկ լցեն։ Այս ժողովուրդն առ հասարակ ծափս հարկանեը, և մեծամեծ գովուեիս մատուցանեը վախճանելոյն, որպէս զի այնուհետեւ ի հոյլս առաքինեացն դասու պարախառնիցի յաւեժաբար՝ յաղքայուքեն Սանդարապետին։

Ի վախճան յուղարկաւորուքեցս ձառի ի դեպ է ասել ինչ մանկանց զայլ և այլ եղանակաց՝ որով հինք վարեին առ մարմինս մեռելոց։ Սմանք, որպէս ասացաք զեգիպտացւոց, յետ զմուսելոց դնեին յերևելի տեղւոջ և պահեին զտեսիլ նոցա։ Սկսաք այրեին ի խարուկի, և այս սովորուքեն եր հռովմայեցւոց։ Ասկ այլք հողոյ տային։

Փոյթ պահպանուքեն մարմնոց արտաքոյ ծածկուքեի գերեզմանաց՝ նախատինք Թուի հասարակաբար մարդկուքեն, և մանաւանդ այնոցիկ զորս պատուել համարիին նովաւ. զի նշաւակէ զնուաստուքեն նոցա և զտգեղուքեն. և որչափ խնամ կալցին նոցա՝ ոչ այլ ինչ ցուցանեն յաչս տեսողաց քան զտխրական և ահաւոր նշմարանս կերպարանաց նոցա։ Սովորուքի այրելոց զդիակունս՝ անողորմ Թուի և խժական. քանզի փուքթայ եղծանել զմնացորդս սիրելեաց։ Ասկ Թաղել զմեռեալս՝ առանց իրիք երկբայուքեն, առաւել հնագոյն է և բարեպաշտական. զի հատուցանէ երկրի զառեալն ի նմանէ, և պատրաստս առնէ զմեզ ի հաւատս՝ զի որ միանգամ առ ի նմանէ նէն հաստեցաւ մարմին, կարէ և միւսանգամ յառնել անտի։

ԳԼՈՒԽ ԵՐՐՈՐԴ

Յաղագս վէնուորուքեն և պատերազմի։

Վէնուորուքեն արուեստ յոյժ պատուական եր յունգիպտոս։ Յետ ցեղից քրմացն՝ ականաւոր քան զամենեսեան էին աղգատոհմք ի վէնուորուքեն կարգեալք, որպէս և առ մեզ։ Ոչ շատ ինչ համարէին պատուել միայն զնոսա, այլ և առատաբար հատուցանէին վարձս։ Ամենամիւմ ի զօրականէն էին երկոտասան ածուք, ազատք ի հարկաց և յամ բաժից։ Ածուն եր չափ անդոյ երբեմն ի կէս մերոյ արտաւարի։ Նաց ի հնորհաց աստի տային նոցա օր ըստ օրէ հինգ լիտր հաց ըստ բերան, երկու լիտր միս, և ստոմանաւ գինի։ Այլ չափ ինչ

բաւական էր՝ ի կերակրել զկես տան իւրեանց. և այս-
ա. սկս առաւել վառէին՝ ի սէր և՝ ի քաջուլն. և ըստ Աւետ-
դորի՝ ստունգանուելի համարեալ էր, ոչ միայն օրինաց
ողջամիտ քաղաքավարութեան՝ այլ և ուղղատես մնաց,
զպահպանուելի և գյայտահռուելի աշխարհին հաւատալ
արանց, որ ոչ ինչ շահ անձանց գիտեն՝ ի նորին փրկու-
թենէ։

Ւ։ւ։դ. ։. Աւառատուն բիւր զինուորաց, զորս յոտին ունէր միշտ
։ւ։։—։։։։ Աղիպատոս, ի քաղաքացւոց անտի նոքա էին՝ զորս մեծաւ
զգուշութիւ կրթէր։ Աւրիական և կորովի դասակարգու-
թիւ պատրաստէր զնոսա՝ ի ձգնուլն մարտի։ Աւրուեստ է
որպէս զՅոզին՝ նոյն և զմարմինն ածել՝ ի կազմուելն։ և
այս, զոր սղերգուն թիւ մերով կորուսաք, քաջածանօթ
էր նահապետին, և գիւտ եգիպտացւոց։ Հետի ընթացք
և ձիրնթացք և կառաշաւք՝ սբանչելի ձարտարութիւ ւնէ
Ւ։։գ։։։։ ։. նէին Աղիպատոս։ և չէր ուրեք ընդ տիեզերս ընտիր
։։։։։։։ ։. այրուձի քան զեգիպտացւոցն։ զոր գիրք ոչք յորով ու-
։։։։։։։ ։։։։։։։

ԳԼՈՒԽ ՉՈՐՐՈՐԴ

Յաղագս գիտութեանց և արուեստից։

Եգիպտացւոցդ ազգ հնարագէտ էր ձարտարութիւն, այլ յերս կենցաղոգուստս պարապեցուցանէր զայն։ Եւ զմէկ նոցա լցին զԱգիպտոս նորանշան և նորագիւտ արուեստիւք, և ոչ ինչ թողին նոցա անծանօթ յօգտակարաց անտի ՚ի կատարումն մտաց, և ՚ի հնութիւնս կենց ցաղոյս և ՚ի բարօրութիւն։ Հնարագիւտ ձարտարք սիմանեաց՝ կենդանեաւ և յետ մահու ընդունէին փոխարկնս արժանի վաստակոց իւրեանց։ Զկին իւրն զկիր եր կուց Հերմեսից նոցա որբազանեալ՝ իբրև աստուածեղէն մատեանք պաշտեցան։ Զառաջին ՚ի մէջ ազգաց՝ առ եգիպտացիսդ երևեցաւ մատենադարանք։ Զնուանա կոչումն նոցա ՚ի նախամէ յորդորէր՝ մտանել ՚ի ներքս և կրկտել զգաղտնիս. զի կոչեին զնոսա ԲԱՀԿԱՐԱՆ ՀՈԳԻՈՑ։ որ անդ ապաքինէր ՚ի վշաստկարագունէն ախտից իւրոց ՚ի տգիտութէ։

Զառաջինք եղեն ՚ի հետազօտուէ ընթացից աստեղաց՝ վասն հարթուէն աշխարհին և օդոյն յատակութեան և պարզութէ։ Եւ քննութիւք նոցա առաջնորդեցին ուղղել զշրջան տարւոյ ըստ արեգական։[1] զի որպէս ասաք դէ Պիտոլոմէոս, տարին առ նոսա անդստին ՚ի վաղ ժամանակաց բոլորեր աւուրբք երեքհարիւր վաթսուն և հնգիւք, և վեց ժամիւ։ Եւ ՚ի ձանաչելոյ զանդաստանս իւրաքանչիւր՝ որ ճանկելին ամ ըստ ամէ ՚ի ջուրց ՚ի հեղձ սի, հարկաւորեցան եգիպտացիք ապաքինել յարտաչափս, որով իակ և իսկ ուսան զերկրաչափութէ։ Յորս զնին խուզարկուք էին բնութէ, որ ընդ պարզ երկնիւք աշխարհին և ընդ բոցակիզադոյն արեգականք զօրաւոր էր և ծննդական։

Այս այս է, որ ետ նոցա հանձարել և կատարել զբժշկութիւնս ՚ի ներքինոցն ՚ի ներհակ ախտից, առաջին բնակիչս յաշխարհի, հասին յայս գիտութիւնս յաստուածոցն, որոց վարին հայոց և Յունաց, և Հռոմայ, ինչպէս և ոչ ինչ անվիշտագոյն պահանջիր զգիտութիւնն աբեգիպտեացոյ ասին, զոր Պլուտարքոս մինչեւ ցայսմ ոչ գտաւ զոր ինչ ՚ի ներքս ՚ի ներհակ ախտից։ Եւ զայս ինչ ասեն զգիտութիւնս ՚ի ներքինոցն ՚ի ներհակ ախտից, զոր գրեցին գիտունն վարչինեանս նոսայ։

[1] Ուրեմն զարմանամ զի եգիպտացիք, առաջին բնակիչս յաշխարհի, հասին յայս գիտութիւնս յաստուածոցն, որոց վարին հայոց և Յունաց, և Հռոմայ, ինչպէս և ոչ ինչ անվիշտագոյն պահանջիր զգիտութիւնն աբեգիպտեացոյ ասին, զոր Պլուտարքոս մինչեւ ցայսմ ոչ գտաւ զոր ինչ ՚ի ներքս ՚ի ներհակ ախտից։ Եւ զայս ինչ ասեն զգիտութիւնս ՚ի ներքինոցն ՚ի ներհակ ախտից, զոր գրեցին գիտունն վարչինեանս նոսայ։

կականն արուեստ։ Ալէ՛ ի հաձոյս բժշկացն Թագուհին ըզ-
հանգամանս խնամածութեանց հիւանդաց, այլ սահմանեալ
ունէին կանոնս՝ որոց հարկ էր հպատակել. և էին այսո-
քիկ վաղնջուց քննութենէք հմուտ ձարտարաց, որ և՛ ի
մեհենական մատեանսն գրոչմեալ կային։ Այս որ նոցին
հետևէին, ոչ էին երաշխաւորք յաջողութենէն. իսկ եթէ
ոչ՝ ինքեանք ինային պարտաւորք, և գատաստան մահու
էր՛ ի վերայ նոցա։ Սակաւ յանդգնութենի ստանուն բժշկ-
կացն սահմանէր, բայց մարթ էր և նորանոր գիւտից խա-
փան լինել և կատարման արուեստին։ Ի՛ժիշկ իւրաքանչ-
իւրք, ասէ Հիպոկրատոս, պարապեր՛ ի գործման միոյ սակ. ե. ՅԶ.
ուի. էր որ աչաց, էր որ ատամանց, և յայլսն ըստ սմին
օրինակի։

Ալ ինչ զբրգանցն ասացաք և զբուժելէն և զանհամար
կոթողացն, զտաճարաց և զասպարանից, որոց դեռ կան
նշխարք պատուականք ընդ ամ Հիպիստոս, յորս և մի-
քան զմի առաւել փայլէր մեծագործուն Թագաւորացն՝
որ կառուցին զնոսա, արուեստագիտացն Ճարտարութե՛ն
որ՛ ի գործ անդր կարգեցան, Հարստութե՛ն զարդուց՝ որ
սփռեալ էին՛ ի նոսա, և որ առաւել՛ ի գեղեցկութենէն
էին նոցա՝ Հղկութե՛ն համեմատութեց և չափակցութեց,
չինուածք՝ յորոց՛ ի յոլովն մինչև ցարդ կէնդանի պա-
հեցան երանգք գեղոյն յարկածից ամենասպառ ժամա-
նակին, այս ամ ասեմ՝ ցուցանէն՛ ի ծայրագոյն կատա-
րումն հասուցեալ Հիպիստոս զՀայբարապետութե՛ն,
զնկարչութե՛ն, զքանդակագործութե՛ն և զայլ արուեստս։

Դէտ. ա. Հրամարէք էին առ նոսա Թաւերք և կրկեաք, որ ոչ
օգտէն տալ մարմնոյ հաստատուն կորով և զօրաւոր
առողջութե՛ն. այլ և ոչ զերաժշտութե՛ն[1] համարէին Թէ
իցէ ինչ, որ Թուէր նոցա զաղջուն առ ոչինչ պիտանա-
ցու, այլ և ընտակար և Թուլացուցիչ ոգւոց։

1 Ջերաժշտութիւն ոչ միայն ձեռակար, իբրև մեղկիչ արուեստ
անպիտան համարին լինել, այլ և ոգւոց։ Դէտ։

ԳԼՈՒԽ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

Յաղագս երկրագործաց, հովուաց և արուեստաւորաց։

Երկրագործք, հովիւք և արուեստաւորք, երբեակ առ-
նիմանք յետին կարգի եգիպտացւոց, սակայն պատուա-
կանք էին առնոսա յոյժ՝ մանաւանդ երկրագործք և հո-
վիւք։ Հարկ էր և բարգաւաճագունեցին գոլ գործոց և
անձանց, որպէս աչք են ի մարմնի. այլ նշոյլ նոցա ոչ
անգոմանելի առնէ զազգուկ և զձեռս և զոտս, և ոչ զան-
արգագոյս ի մասանց անտի։ Ետ սմին օրինակի և առ
եգիպտացիս՝ քրմացն և զօրականաց և գիտնոց թէպէտ
և էին առանձին նշանք պատուոյ, սակայն և ամ-
բուեստք թէ և դուզնաքեայք՝ արգոյք էին. զի ոչ ան-
իիրք ի մեղաց համարեին արհամարհել զայր քաղաքա-
յի՝ այր վաստակք, որ զինչ և իցէ, կենցաղօգուտք էն։
Ի և այլ իմն նախնական պատճառս իմանալ այսմ
ուղղագատ և խոհական մտաց նոցա, որով վարեցան
հարուստ ժամանակս։ Վասնզի անհնարին համարեցան սե-
բեալք էին ի Վամայ, առ ժամային յիշատակ հասարա-
կաց հօրն անմոռաց առ ամենեսին յատաջին ժամանակ՝
հաստատեաց հաւասարութեի ինչ առ նոսա, մինչև եգիպ-
տացւոցն ամենեցուն ազնուականս կոչել։ Ի գաբեին զա-
նազանութեի աստիճանաց և նուաստագունիցն արհամար-
հութեի է ի հեռաւորութեի հասարակաց արմատոյն, ի
մոռացօնս արկեալ զի և յետին չինականք, եթէ ի վեր
կոյս ի սկիզբն անդր ընթանային, յաղնականն հօրէ
իջանեն՝ որպէս զաւագ տանուտեարս։

Որպէս զինչ և իցէ՝ սակայն ոչ գոյր Ա>գիպտոս վճ-
ռակ նուաստ և անարգ. վասն որոյ և ամ արուեստք
զարգանային ի կատարումն իւրեանց։ Ճարակ նոցին,
պատիւ, խառն էր ընդ ամ. առն իւրաքանչիւր գործ
օրինք սահմանեին, մինչեւ ինն սերունդ յորդիս։ Ոչ
օրէն երկուս ունել արուեստս կամ փոփոխել։ Ոմն
իւրաքանչիւր ոք տեսեալ հանապազօր, և ի նմն ի վարժ
անկեալ անընդհատ ի մանկութենէ, և զանցինիւր փորձ
ի հայրենին յաւելեալ, առաւել յաջողելիս յարուեստս
իւրաքանչիւր։ Ի[illegible]ոյ զայս, և օգտակարս այս սովորութե
ի վաղ ժամանակաց արմատացեալ յազգի անդ և յաշ-
խարհի հատաներ զամ տարապարտ ամբարհաւաճութեի,

և տայր ամենեցուն ուրախ լինել յիւրում վիճակեալ բաղդին, և մի զատուիլ ԹԷին ածել շահսէր մնօք և ամարտասան և յողդողդ։

Այս իսկ էր պատճառ չքնաղ գիւտից անքակից՝ զոր իւրաքանչիւր ոք հանճարէր ի կատարումն իւրոյ աշրուեստին, առ ի կեանս պիտանացու և ի գիւրութիւն վաճառականուԹ։ Օ առաջինն յառաստկէս գրեի զառ ի Վիտրուրոսէ պատմեալ զեգիպտացւոյն Հարատարուն, արուեստիս իմն բեհեզաւորեալ ձագս հանել առանց ի Թուխոյտալոյ մորեղոյն գնուն։ Վակայն ամ արդի ձագ նասպարհորդք վկայեն այսմ արժանատես ճշմարտուԹիՀ, զոր ոչ անծանօթ լինել ասեն և Հերոդոտս։ Ասա նոյն պատմելոյ՝ գնեն եգիպտացիք գձուս ի փուռն, չաֆուլ ըստ բնական տապոյ մորեացոյ ջեռուցեալ, և ծնանին անտի վառեակք առոյգք՝ որպէս ստածեալքն ըստ օրինի ի ԹուխոյտԹ։ Ոչ ժամանակ է իրացն՝ յերից գեղեռեքերի մինչև ցեղս տապիլի. զի յայլ ժամանակս տարեցոյն տօթ անհնարին է Հրդիպատոս։ Օ չորս ամիսն զայն գնեն ձու ի Թուխոյ առաւել քան զերեսուն բիւր, որ ԹէպԷտ ոչ ամենեքին ի ծնունդ գան, այլ ԹեղԹև ծախիւք մատակարարեն բազմահոյլ երամս Հաւուց։ Վորձ է ըստ պատշաճի զփուռնն ջեռուցանել, և մի քան ըզչափն։ Այուրք իբրև տանն պիտին ի ջեռուցանել զայն, և գրեԹէ նոյնպէս և ի Հանել զձագս։ Օ ուարձանալ իմն ասեն տեսիլ լինել զձագուցն ծնունդ. ոմանց ըզգլուխս միայն Հանելով ի գուբս, այլոց զկէս մարմնոյն, և կիսոց բովանդակ արտաքս ելեալ, և անդէն ընդ միջ ձուոյն վազս առեալ. որ արդարև զուարճալի է։ Օ որ ինչ յոլովք ի ձանապարհորդաց գրեն զայսմանէ, ի տեսանել ի գիրս ձանապարհորդութեաԼ ըզսխալինն կուռ
Յ. ՅԷ. նելեայ։ Օ սոյն և Պլինիոս յիշատակէ. բայց երևի ի Հնումն եգիպտացւոց փոխանակ փռան յաղթևս Հանել զձագս։

Օ երկրագործս և զհաշնագարմանս յարգի յոյժ լինել առացի Հրդիպատոս, սակայն ի կողմանս ուրեք գաղչելի էին խաշնագարմանք։ Վերկուց ասաի արՀեստից Հին ձամ ՀաստուԹիւնք երկրին և առատուԹի։ Օ արմանալի իմն է եգիպտացւոյն ջան և ՀաստատուԹիՀ ԹԷ ծրչափ ինչ Հանելին յերկրէ անտի՝ որ և ոչ ընդարձակ յոյժ տարածուԹիՀն էր, այլ բաբերարուԹիՀ Վերոպի և ի բնակչացն վաստակաՀք ՀնարագիտուԹիՀ աքանչելի լեալ արգասանդուԹիՀ։

Ա.յս և ա՛մ ուրէք հնարաւոր է՝ ուր խնամք առաջ նորդաց զօգուտ հաւատակաց դիտեսցին։ Ա.րքեպիսկոպոսաց լեալ և խաչնարածուլեալ այլբիւր են անսպառ ա՛մ բանից և օգտից՝ ուր ուրէք թագաւորուլեալ և քաղաքավարուլեալ օրինաւք, որպէս Ա.գիպտոս, Ձեռնկալուլեան նոցա և պաշտպանուլեալ եղեցի փոյթ։ Ա.յս մեղ մեծ է՝ զի զարդիս այսչափ անարդ ենթուն յաչս ամենեցուն, թէ պէտ և նոքին իսկ են՝ որ զա՛մ պէտս և զփափկուլեան կենացդ մատակարարեն ա՛մ կարգի և վճռակի, զոր մեք առ փառաւորս ունիմք։ "Վա՛նգն, ասէ վարդապետն Ցովհաննէս՝ ի հրաշալի գիրս բարուցն իսրայէլացւոց՝ յորում խորանին ջննուլեաւ առնէ բանիս այսորիկ, շինականն է որ կերակրէ զքաղաքացին, զզօրավար, զդատաւոր և զշահապ, զանշուշականն և զեկեղեցական. և յոր հնարս և մտանիցեմք գարձուցանել զարծաթն ի վաճառս՝ և զվաճառս յարծաթ՝ հարկ է ամենայնի դառնալ գալ յարդիւնս երկրի, և յանապատս՝ զոր նայն մնացանէ։ Ա.ստ ի բաղդատել ընդ միմեանս զայս ամենայն կարգս մարդկան՝ նուաստագոյն քան զամենեսին ղերկրագործս համարիմք. և բաղում այն է զի տմարդի քաղաքացին և անպիտան, որպ ոչ է զօրուլեի, ոչ ուշիմուի և ոչ վաստակաք, առաւել յարգոյ է՝ ընչիցն և՛ւ եթէ առաւելուլեաբ, և զի բարեկեաց վարէ կենցաղ։ Ա.կայն և այլազգ ինչ խորհեցեալ, յերկիր ուր ոչ յոյժ խոր իցէ բազդի, կամ թէ չիցէ անդ ազնուականուլեի անդորձ կենաք, ուր ոչ ոք՝ բայց միայն օրինաք իշխեսցեն, և իւրաքանչիւր յիւրն գոյից ինքնիշխանաբար կեցցէ՝ սակաւուբն շահագործեալ քան անարգուլեի յանձն առնուլ վանն մեծուլեան, ուր բնաւ իսկ նախատինք իցեն անգործուլիւնն մեղկուլեի և կաբևորացն առ՝ի կեանս տգիտուլեի, և ուր կորովուլեաբ մարինայ և առողջուի փոյթ իցէ մարդկան՝ քան անձնդիւրուբ, անդ ապաբէն առաւել յոյժ պատուական է արօրադիր առնել զերկիր և խաչնա արածել՝ քան ի խաղս և ի զբօսանս անցուցանել ըզկեանս։ Ա.ւ ոչ առ՝ի գտանել զայսպիսի մարդիկ՝ հարկ է՝ ի հնարեալն Պղատոնի ընթանալ՝ ի հասարակապետուլեի։ Ա՛եծ մանն աշխարհիս զանն չորեքհազար այսու կենդաղով ձահաւորեցան, ոչ իսրայէլացիք միայն՝ այլ և եգիպտացիք և Հելլենք և հռովմայեցիք, ազգք առաւելեալք ի հրահանգս և ի հանճար, պատեբազմագք, և լցեալք ա՛մ գիտուլեբք։ Ա.յ սոցանէ ուսանիմք յարդել զնշակուլեի և զխաչնարածուլեի. զառաջինն՝

զի ՚ի վերայ կանեփոյն և վշոյ, ուստի կուտէ է, մնատա-
կարարել և ցորեան և միրգս և արմտի առատութեամբ,
պարէնս ամենից. և զերկրորդն՝ զի ՚ի վերայ փոփուկ
խոտոյնացն՝ զոր պատրաստել մեզ ՚ի սեղան, միայն զօրա-
վիգն է գոգոյես արուեստից և վաճառականութեանն մեր
Թովբն և առաւելութ. Օշոն և Թագաւորք կամին, և
է իսկ յօգուտ նոցա փառք և նպաստ անսպատական
աշխատասիրացն՝ որ զծանրութեն աւուրն արդարև բառ-
նան և զոհի, և զատուար բեռն աշխարհին նոքա տա-
նին. այլ այս Թագաւորացն կամք յոյսով ուրեք դերևա-
նան յանողորմ և յանչագ զօշաքաղութենէն Հարկապա-
Դնդ. ձՀ. 608: Հանք վերակացուաց, Ի ՚ի պատմութեան գեղեցիկ պա-
տասխանի Տիբերեայ կայսեր առ մի ոմն ՚ի կուսակալաց
աշխարհին Ասիոյ, զի առատագոյն եհան նա եկա-
մուտս յերկրէն՝ ընդշն կարծեցեալ գտանել առաջի ինք
քնակալին, և յղեաց առ նա գանձս առատ քան զօրէն
սովորական. Արուր Տիբեր, որ ՚ի սկզբան Թագաւորու-
թեան իւրոյ ձարտար ՚ի խորհուրդս էր, կամ գէթ ՚ի
բանս, արար պատասխանի, Օ կուսիս կամիմ զխաշանց
իմոց, և ոչ զմորթ:

ԳԼՈՒԽ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

Յաղագս պղպեղոյն եգիպտական երկրին:

Պնայ ինձ ասել զանկոց ինչ աշխարհին եգիպտաց-
ւոց, և զառաւելութենէ բերոցն արմտեաց:

Պղպէր է տունկ ինչ երկրին՝ որ շառաւիղս խիտ առ
խիտ վերընձիւղէ եռանկիւնս, վեց կամ եօթն կանգուն
Պլն. ԺԷ. ՚ի բարձրութիւն, Ազանկիւղ ՚ի տերեւս արմատոյ գրեին ՚ի
ԾՀ: սկզբանէ, ապա ՚ի կէղեւս ծառոց, և յետ այնորիկ ՚ի
տախտակս մանապատս գոտւոյն հնարեցան գրոշմել գրեր
Երեմ. ա. Ե, եաւ՝ որպ ասի ՚ի ծայրերսին էր սուր ՚ի գրել, և միւսն լայն
առ ՚ի ջնջել. ուստի եղև ասել Ավետիսոյ,

Ա՛ռ ՚ի զմատեան վերծանելի տալ ՚ի գիր,
Այն զծայր գրչիդ ՚ի ջնջելոյ դադարիր.

յայտ արարեալ զի ընտիր մատենագրին ջնջել պարտ է
յաձախ զգրեալսն և ուղղագրել: Ընդոյ ուրեմն Պա-
պիրն մուծաւ դիւրայարմար հարթ կէղեւօքն ՚ի գրուել,

որ և Պիղատոս կոչէր՝ յորմէ մատեանն հառ անուանա-
կոչել առ լատինս .

Ա՛ինչ չև Ա՛եմիխա ուսեալ ՚ի հիւս Լուկ.
՚ի Պիղատոսացըն գետաբոյս ։

Պ՚իւտ սքանչելի , ասէ Պլինիոս [1], կենցաղօգուտ և կա-
րևոր , որ զմատակս հանգոյն և զմատակաւորս անմա-
հացուցանէ ։ Ա՛յրեան Ա՛ղեքսանդրի ընծայէ զայս մե-
ծին՝ գտեալ ՚ի Ժամմանակի կառուցանելոյ զԱ՛ղեքսան-
դրիա . այլ գիւտս այս երեց քան զժամանակն զայն լեալ
յայտ է , և Ա՛ղեքսանդր յառնեցոյց զայն ՚ի պիտա-
ուտ ՚ի ՝Յաւելս դարձեալ Պլինիոս՝ Ա՛ւմենայ պէր-
գամացւոց արքայի փոխանակեալ ընդ Պապիր Թղթոյ
գնագաղաձի , նախանձ բերելով Պտղոմէոս արքային և
գիպացուց , և յաղթող լինել պանծացեալ մատենա-
դարանին նորա , այր պապիրեայք էին մատեանքն ։ Ա՛յս
է մնագաղաձն մերձ խոյոց յղկեալ ՚ի պէտս գրութեան .
որ առ այլ ազգս պերգամեան Թուղթ անուանեցաւ՝
վասն ՚ի Թագաւորացն Պերգամոյ գտանելոյ ։ Ա՛յսու
նեաւոյն մատենից մնագաղաձեայք են առ Հասապակ , կամ
՚ի մերձ որձու գրեալ՝ որ փափուկ ևս է քան զյաձա-
խեայն մնագաղաձ ։ ՚Ի բերուն է զարմանալ ընդ սպիտա-
կութիւն և ընդ նրբութիւն այժմու Թղթոյս , զոր ՚ի
հնոյն և յաղտեղի կապերտից գործէն ՚ի գունհայոյն ժո-
ղովելոց ։ Ո՛ պապիր և յառագաստս նաւու ՚ի կիր արկա-
նէին նաեւնիք և ՚ի պարանս , ՚ի գգեստս և յայլ ինչ իրս ։

Ա՛ՏԱՒՆ կամ Վ՚ՅՈՍ է բոյս ինչ երկրին բազմանալով ՚ի Պլին. ժԳ. ։
գետս , յորմէ կտաւն գործի բարակաւանն ։ Ո՛ստոյր յոյժ
էին եգիպտացիք ՚ի նկատել զայն և յանկանել , որպէս
զի Տաճիս Թելիցն երևել ՚ի նրբութենէն ։ Ո՛ սա սովո-
րութիւն էր քրմացն և մեծամեծաց զգենուլ զի արգե-
լեալ իակ էր քրմաց ասուեցն զգեստ ։ Ա՛յ ձառաւշտու-
թիւն մեծ էր եգիպտացւոցն յայսմանէ , և յղկէին գոր-
ծաճս կտաւն յաձախութիւ յայլ աշխարս ։ Ա՛յլ ՚ի գոր-
ծել զայնսոսիկ վաստակէին բազմութիւ եգիպտացւոց , մա-
նաւանդ կանայք ։ Ա՛յս և Ա՛ղեսայեայ բանին յայտ է , ԺԹ. ։
՚ի սպառնալեացս աշխարհն երաշտոյն ՚ի վերայ եգիպտաց
ւոց՝ որով վաստակոց նոցա խափան լինէր . « Ա՛մաչեսո-

1 Ա՛ձգա չէտ այնորիկ չաձա- Թոյն պիտաուբ կեայ ազգ մարդ-
խեցին վարել զայն ՚ի գործ՝ որով կան ՚ի չէշտաակս ։
է անմահանի մարդկան ... ՓԶԶ.

ցեն, ասէ, և կատաւագործքն բարեկամինքը, և որ գործէն զբեհեղն »։ Լ դարձեալ տեսանել ի սուրբ գիրս՝ զի և յայս ինչ ՚ի պատակառ եղեալ կարկուտն, զոր տեղացոյց Եփ. Թ. 31։ Աստուած Հրէից, ապականեաց զամ զկատուն՝ որ սերմանացեալ էր յամենեան մարտի։

Պէս. ԺԹ. ՚ի 6։ Ասէ Հեզեկ. ազգ ինչ կատուոյ ամենամուրբ, զոր ծիրանեաց դոյն սովոր էին ներկել։ Լ՚ե Թամկագին էր բեհեզն, և ՚ի զգեստ ձոխ և բարեկենցիկ մարդկան, Պլինիոս ակիզբն յանկիզելի վշոյն արարեալ, երկրորդ զան կարգէ, և ՚ի զարդ տիկնոջն ասէ լեալ և ՚ի սեթևեթ [1]։ Լ՚ե զսա Եփ. Է. 7։ եգիպտացւոցն գործ լմնեալ ահաւասիկն սուրբ գիրք. «Լ՚ահ հեղ ընդ դիպակիկ գործեցաւ քեզ ՚ի պատառաւ Աստղոսոյ »։

Լամմ՚ և ոչ զԱստուածաճանաչեալ բոյս անչիւտակ առնել, զյաձախեաճն և զյարգոյ Աստղիպտոս, զորոյ ըզհատս վաբկին երբեմն ՚ի գործել հաց։ Լ՚ը սորա ազգ ինչ Աստիրկի, յորմէ Լ ուտատակերքն անուանեալ ազգ՝ զի պտղովն նորա պարենաւորէին. որ այնպես հաձոյ եր ՚ի ձաշակել՝ զի եթէ արդար ասաց Հոմերոս, որք ուտեինն յայնմանէ՝ զբաղցր մխտանին հայրենեացն ՚ի մոռացմունս արկանէին. զորոյ և Աղեքսս զվորձ էառ ՚ի դառնալ նրբուամ ՚ի Տրովադայ։

Լ՚ինեայն բերքն և արմտիքն Լգիպտոսի ազնիւք էին, և բաւականքն, որպէս Պլինիոս ասէ [2], ՚ի լուսնի աշխատ էին լաւութենէն և առատութենէ։ Լ՚ոքոբ և գործատուքն ապրէին, որպէս է ահա տեսանել ՚ի չինողս բրգանցն։

՚Ի վերայ դաշտական հարստութենէն եգիպտացւոց, և Լ՚եղեսս՝ որսովք ձկանցն, և պաղպտաթաւտ դաշտս կենդանեացն պատրաստեալ՝ բարելից զանեղանս նոցա կազմէր ազնիւ և ազգի ազգի ձկամբքն, և բազմամանուկդ խորտկօք, որոյ իարայելացիքն ցանկացան Լգիպտոսի յանապատի անդ տրամիոցքն և ապտտամբք՝ ՚ի Թիւ. ԺԱ. 4. 5։ տացէ մեզ միս ուտելոյ »։ և « Օ՚ի միեցաբք զձուկնն, Եզր. ԵԷ. 3։ զոր ուտէաք Լգիպտոս ձրի, և զսեխն և զմեղրապտոյ և զպրասն և զսոխն և զխոտոր . . . Աինչ նատեաք առ կաթսայ մսոյն, և ուտէաք Հաց յագ »։

Լ՚այլ մեծ և գերազանց ձոխութիւն Լգիպտոսի էր ցորեան առատ, մինչև բաւական լինելոյ ՚ի համաշխարհա-

1 Ասկա յետ այնորիկ բեհեզ զիտէ՝ որ ՚ի փափկութենէ տիկնոջն մանուածոյ հնարեցաւ։

2 Եգիպտոս, արգաւանդ աբ դառն ՚ի բերս պտղոց՝ մինչև անձ կանայք նոցա երկիրն առ յոյժ առատութենէ պարենիցն բուսաբերեցաց։ Տես. ԵԷ։

կան սովոր կերակրել զՅաղգս որ չուրջ բնակեալ էին. որպէս և եղևն իսկ առ Յովսեփաւ։ Այլ ի ժամանակս յետինս Հռիփսեոս ամուր էր ապաստանի քաղաքացն Հռոմայ և Կոստանդնուպոլսի. և շահեմարան անսպառ համբարոց։ Ընդ սպառնալիս մի ևս Հռիփսեոսի ի Կոստանդնուպոլիս ածէին ցորեան, որով չարախօսք զրպարտեցին զսուրբն Գրիգորիս Հայրապետն, յիրաւի ծանրացաւումն եղև ինքնակալն Կոստանդիանոս. քանզի առանց պարենիցն Հռիփսեոսի ընդունելոյ՝ քաղաքն այն ոչ կարէր կեալ։ Նմին իսկ ինքնակալ Հռոմայ խնամ յոյժ ունէին ի վերայ Հռիփսեոսի, զի իրրև դայեակ Հռոմայ և մնացիչ նա էր։ Այլ Նեղոս, որ զնա բուսական առնէր ի խնամն և ի զարմանն երկուցն այնոցիկ բազմաճոխ քաղաքաց աշխարհի, և ի սով ուժգնն հասուցանէր զնա երբեմն։ Այս զարմանք են զի խնաստուն հոգոյզ Թեմիսն Յովսեփայ, որ ի ժամանակս կն առաւել ամբարեաց ցորեան վասն ամացն ամոթ Թեան, ոչ ուսան արք անուանիք կիրթք ի քաղաքավարութիւն՝ յապահովել նովին նախահոգ զգուշութիւնք զվնաս երկրին յերեսաց յոզդոզդ և յեղեղուկ ալեացն Նեղոսի։ Պլինիոս կրտսերն ի ներբող Տրայիանոսի ձառ տար նկարագրէ զգետին անձկութիւն սովոյն, որ եղև Հռիփսեոս առ ինքնակալութեամբ նորին կայսեր, և արդէս մարդասիրաբար ի թիկունս եհաս նա աշխարհին։ Օ որ ոչ անհաձոյ ընկերցանելեացն վարկանիմ համառօտել աստ զնմանս նորա։ Հռիփսեոս, ասէ, որ անձրևաձիրն երկնից անկարօտ պանծայր լինել յաձումն և ի ջուղ ցրնոյ, և ի վերայ բարեբեր գետառաց մշտայաղթ, յանկարծակի ինն երաշտիւ պատուհասեցաւ, և անհնարին անպտղութիւն։ Վասնզի Նեղոս աղբիւր անսպառ առատութեան, նուաղեալ ի սովորականն իւր ծովածաւալ յորդութենէն, զմեծ մասն երկրին ոչ ողողեաց։

Խնդրեաց յայնժամ [1] Հռիփսեոս օգնականութիւն, փոխանակ գետոյն՝ ինքնակալին աղերս ածեալ։ Հռ մինչ ի հասանել գուժկանին ի Հռոմ և տալ զլօթեն՝ նոյնպէս և յապաղումն օգնականութենէն եղև. քանզի Թուէր ինն ի փառաւորել զմարդասիրութիւն կայսերն պատահար արկածիցն այն լեալ։ [2] Վասնզոյց կար-

1 Ի ջուրցն ողողելոյ և կամ ա- հած։
սել յարգասաւորութիւն վրիպեալ աչխարհն, որ զգետն միշտ աղբր- սէր ինքնակալին յայնժամ աղերս

2 Համառօտ ի վալ ժամանակ կաց՝ զի ոչ ուսանէք հնար է կեալ և կերակրել քաղաքիս մերում,

ծիք կին առ աւինեսին՝ զի առանց եգիպտական պարեւ-
նիսն ոչ կարէ կեալ քաղաքս մեր ։ Զգոն այն, խրոխտ և
ամբարհաւատ, Թէպէտ և նկուն լեալ՝ սակայն պարծէր
կերակրիլ լինել յաղթականին, և բաղդի նորա մնօրէն,
և գետոյն խրոխ սահմանել զնա ի բարեկենդանութէն
կամ ի թշուառութէն. այլ արդ գՀունձան անդրէն հա-
տուցաք Ղեզոսի, և զառ ի նմանէն ընկալեալ պարէնս
դարձուցաք նմա ։ Ասացի արդ Հրիպտոս զիորձ առեալ
զի ոչ մեք կարօտ եմք նմա, այլ է նա տարուկ մեր. զի-
տասցէ՝ զի ոչ պարէնս յղէ առ մեզ, այլ հարկս հարկա-
նէ, և յիշեսցէ անմոռաց զի կեցցէ Հռոմ առանց Հ-
գիպտոսի, այլ ոչ Հգիպտոս առանց Հռոմայ ։ Այսպա-
մամ արդ լիներ աշխարհն այն արգաւանդ՝ եթէ էր ա-
զատ. տեր նորա՝ փրկիչ եղեւ նմա և Հայր ։ Օ արմացաս
երկիրն զի առանց վատահոգ մշակացն լցան ամբարք ցո-
րեանց. և ուստի յաձախէին նմա, ոչ գիտեր, այն ան-
բաւ տարաշխարհիկ և ձրի Հոխութիւք։ Այսպ ի վերայ
հասեալ Հեռաբնակ աղգին, և աստի առ նոսա զօրաս-
վիզն փուքթով ժամանեալ, ցուցին ակնբեւ Թէ զի՛ բարի
է ընդ ձեռամբ լինել Հռոմայեցւոց։ Օ եղաւ՝ բաղում
անգամ և ողղեաց Ղեզոս զանդաստանս Հգիպտոսի,
այլ ոչ ուրեք յորդագոյն քան զայս ի փառս Հռոմայ։
Հաձեցեալ երկիրք, հաշտեցեալ ի Հանդէս Համբերուե
աղգին և կայսերն մարդասիրութէն, ընդրհել անդրէն
Հգիպտոսի զընիկին արգասաւորութիւն։

Ի կրամբելոյ աստ Պլինիոսի զնաւփառս պարծանս
եգիպտացւոց ընդ յորդել Ղեզոսի՝ երևի մի ի սեփա-
կանագոյն նոցա քնաւորութեանցն. և յուշ ածեմ զգե-
ղեցիկ առածն՝ Հգեհիելիս ասացեալ՝ այ առ փարաւոն
արքայ Հգիպտոսի. " Ի՞նչ ասիկ ես ի վերայ քո, փա- Եզեկ. 32. 2.
րաւոն արքայ եգիպտացւոց, վիշապ մեծ՝ որ նստիս ի մէջ
գետոց, որ ասես Թէ իմ են գետքս, և ես արարի զսո-
սա ,, ։ Վ՞ասղի տեսանէր ասծ զմեծամտութիւն նորա ան-
հնարին, և զյանդուգն յանձնառաստամբութէ, որով հա-
մարեր որպէս անհրամանն յերկրէն զերծել Ղեզոսի, և
զարգասիս յորդւոէ նորա՝ ի խնամոց իւրոց, և իւրովքն

բայց միայն Հրգիպտոսէ։ Պերճանայր բարձրամտեր ազգն այն խրոխտ, զի Թէպէտև նկուն լեալ այլ զյաղթողն ինքն կերակրէր, և զի ի գետոյն իւրմէ և ի ձեռաց իւրոց և մէզ յագուրդ և սով։ Պարձուցաք արդ Ղեզոսի զբարեխ-
իւր. յետս ընկալաւ զգործեանն զոր առաքեաց, և զՀունձան յղեալս յինքն տարաւ վերստին։
1 Բազում անգամ դեսն այն ողղեաց զՀգիպտոս, այլ ոչ ուրբեք առատագոյն քան զայս ի փառս մեր զեղեաւ։

կամ նախորդացն իւրոց վաստակօք յաջողել. « Իմ է դէտս այս, և ես արարի զնա »։

Այնչ չև վախճան արարեալ երկրորդի մասինս զբաւ- դուց եպիստացուց՝ ազգ առնեմ ածայոց բանիցն մտա- դիր լինել, որ աստ անդ սփռեալ կան 'ի պատմութեան Աբրահամու, Յահակայ և Յակոբայ և Յովսեփայ և Մովսեսի, որ տան հաւատոյս և պայծառութեի բազում ինչ իրաց՝ զոր արտաքսոցն մատնադպիրքն զայսմանէ վի- պագրեն։ Օի է տեսանել 'ի բանս անդ զարելայրմամբ կարգաւորութեի Աստիպտոի և զդրանն արքունի և զա- մենայն թագաւորութեին, զհոգս արքայի՝ որ ամ իրաց աշխարհին խելամուտ էր, և զի էին նմա օրինաւոր ա- տեան խորհրդով, և պաշտօնեայք ընտրանաւ, և սպա- ռազինութեի ամենակալ հանապազ 'ի պատրաստի ըստ ազգս իւրաքանչիւր՝ հետեւակազօր և հեծելախումբ, և կառք զեղանդազինք։ Աստանալք յամ գաւառս և պա- հակապանք, ամբարանոցք հասարակաց, և ամբարապետք քաջք՝ իմաստութեբ և կարգօք բաշխել զցորեան, ար- քունիք պատշաճաւոր՝ սպասաւորօք հանդերձ թագաւո- րին, որ են զօրավարք և պահանորդք, տահապետք և մնատակարար. և համայն ասել՝ որ ինչ անկ է 'ի տան Թագաւորի, և որ ինչ վայել 'ի շուք արքունեաց։ Եւ առաւել ինչ քան զայսոսիկ տեսանել անդ զահ և զդո- ղունն յերեսաց ածասաստ սպառնալեաց, զի ոչ ինչ 'ի խորաչնին տեսութեի նորա ծածկի, և զի է ինքն իշխան և Թագաւորաց, և զսրբասի 'ի հնութեի իբրև յերեսս նէ՝ որ և կործանումն Թագաւորութեին հաստատել կա- րող է։

Դան. ժբ. 10. 20։

ՄԱՍՆ ԵՐԲՈՐԴ.

Պատմութիւն Եաֆեթացոյ։

Ի վաղնջուց ժամանակացն վէպս չիք քան զառա- ջնոց Թագաւորացն Աստիպտոսի իբրև նահ և անստգի։ Ընդն այն խորհիլ, յամառեալ պանծացեալ 'ի հնութեի և 'ի դիցախառն ազնուականութեի, փառս համարեցաւ անցեալ ունել սկիզբն 'ի խորս անբաւութեի ժամանակաց՝ իբրև մատաղեր յաւիտենից։ Ուրուք եթէ հաձոյ ումեք Թուեսցի հաւատալ նախ դիք, և ապա դիւցազունքն կիա- աստուածք կարգ ըստ կարգի պայազատեալ տիրեցին

Դեսպ. ա. 41։

ամն աւելի քան բիւրս երկու ։ Ո՞ առասպելք և պարծանք մնոցի ։

Ձետ դիցն և դիւցազանց՝ Թագաւորք ասպ տիրէցին եգիպտացիք, զորոց յերեսուն Հարստուխս կամ՝ ի կարգս իշխանութեանէ արար Մանեթովս մատենագրութեանս ։ Այս էր ինքն Մանեթովս եգիպտացի, քրմապետ և դիւանագիր մեհենական աւանդիցն եգիպտացւոց . վարժ ի հնէ լեալ դպրութեան, որ միոյ եգիպտացւոց՝ ի Հերմէսէ մանաւանդ , որպէս ասէ , և յայլոց՝ ի վաղնջուց յիշատակաց՝ որ՝ ի դիւանս մեհենացն՝ ի պահեստի կային, առեալ վիպագրեաց առ եղեալ բառսերէն Պտղոմեաւ՝ ի հրամանէ նորա ։ Որ եթէ իցէն Ճշմարիտ երեսուն Հարստութիւնն՝ ի նմանէ աւանդեալ՝ ժողովին մինչև՝ ի Թագաւորել Կղեբսանդրի ամք աւելի քան զՀինգ Հազար և երեքբիւր . որ յայտնի իսկ անհատատրմելիք իրք են ։ Այս Նրատոսթենէսի կիւրենացւոյ , զոր Պտղոմէոսն Այերգետէս կոչեաց Կղեբսանդրիա , է արարեալ տումար երեսուն և ուրի Թագաւորաց Թեբայ , այլ՝ ի Մանեթովսի յիշատակացն ։ Ո փոյթ դժուարութեանցս լուծանելոյ յոյժ Ճգնեցան արք բազմահմուտք . այլ դիւրագոյն միաբանելն Հնարք , որով և ամենեքին վարին արդ վիպագիրք իրացս , այս է . մի զիւրաքանչիւրոց Հարստութեանցն Թագաւորս ի միմեանց բարձառուս կարգել , այլ ոմանց աստ և ոմանց անդ ՝ի նմին ժամանակի Թագաւորեալ ։ Զորք գլխաւոր Հարստութիք եղեն Այգիպտոս . Թեբացւոցն և Թիւնացւոց և մեմփացւոց և տանիսացւոց ։

Այլ ես ոչ ածեմ զկարգ Թագաւորացն իւրաքանչիւրոց , որոց Հազիւ յիշատակք մնացեալք են ՝ի վէպս , այլ որչափ ինչ՝ ի Հմտութէ և ՝ի վարժս մանկաւունն գիտացից . զի նոցա զգիրս զայս գրեմ՝ քան զարգացելոցն ։ Այս որ ինչ Այրոդոտեայ և Պիտոդորի սիկիլիացւոյ զԹագաւորսն Այգիպտոսի ասացեալ է՝ զայն ամ Հոգացայց այսր ՝ի ներքս բերել , ոչ ինչ Հայեցեալ՝ ի յայնքդուրեանն Ճշգրիտ կարգ , մանաւանդ առ խարխափ սեմոյ պատմութեանս . և ոչ զերկոսին զոսոս վիպագիրս միաբանել խոստանամ ։ Օ՛ի նոցա կէտ նպատակին , մանաւանդ Այրոդոտեայ , ոչ էր ոզջ ածել զկարգ Թագաւորացն եւ գիպտացւոց , այլ որոց մատենագրութիւնք արժանի վէպք իցեն և օգտակար ՝ի հրահանգս ։ Օ՛ նոցին կալայց և ես շաւիղ . և է ինձ ակնկալութիւն անպարտաւ լինել այնու՝ զի ոչ անձամբ զանձն, և զմանկտին ընդ իս , առեալ ձգիւ-

ցեմ՝ի բաւիղս անել, ուստի և նեբհունք Տաղիւս զերծաւ նել թէ կարասցեն՝ կարգի պատմութեամն Տետևեալ և ժամանակագրութ՝ ի շարագրածս իմասնոց երկայ նապատում զոցանէ գոցեն ինդրողք Ձառագրեալ ։

Լրոդոտոսի՝ի մատենից քրմացն եգիպտացւոց ա ռեալ և վիպագրեալ, ըստ նոցին և պատգամս յոլով ու րեք և Տրաշս՝ի ներքս ածէ, զորս կանխեմ ազդ առնել՝ զի ուշիմ ընթերցողն ուղիղ զառապելեացն արասցէ դատաստան ։

Լգիպտացւոցն նախնի պատմութեան ամբ ժողովին երկու Տազար Տարիւր յիսուն և ութ, ինքեանք՝ի բնէ յե բիս մասունս Տատեալ ։ Լրձամբջին միապետութեանն ժա մանակ, ՝ի Ա՝ենեայ սկիզբն առեալ և՝ի Ա՝եսորեմայ յորդւոյ Լրամայ ։ ՝ի թուականութենէ աշխարՀի 1816, մինչ ցամն 3479, յորում ժամանակի Կամբիւս արբայ Պարսից զմիապետութիւն եբաղձ յաշխարՀին ։ միտ մուռ ամբ 1663 ։ Լրկրորդ՝ յորում ժամանակի պատ մութիւնբ եգիպտացւոց ընդ Յունացն խառնին և ընդ Պարսից մինչև ցմահ Լրեբանդրի մեծի ։ ամբ՝ի միա սին 202 ։ Լրրորդ՝ ի կանգնելոյ վերստին Թագաւորու թեանն եգիպտացւոց՝ի Պ ագոսեանց կամ՝ի Պտղո մեանց իջելոցն՝ի Պ ագոսէ մինչև՝ի մահ Կղեոպատրայ՝ որ վերջին եկաց դՀնոյ Լ՝գիպտոս յամի 3974 ։ միանբ գամսոյն ամբ 293 ։

Օ առաջնոյն սկիզբն կալայց ասել, և զայլոցն յետ այնորիկ կարգաւ ։

ԹԱԳԱՒՈՐՔ ԵԳԻՊՏԱՑԻՈՑ։

ԱՄԱՍՆԱ 1816 - 2188

Ա՝ենէս ։ Յառաջինեցունց՝ի վիպասանիցն վկայեալ սա նախ Թագաւոր եկաց Լ՝գիպտոս ։ և ոչ վայրապար զանձ նել զնոյն ինքն ասեն լինել զՍ՝եսորեմ որդի Լրամայ ։ Լրամ երկրորդ որդի եր Նոյին ։ սա՝ զինի յանդգնութենէ խորհրդոյն աշտարակագործութեան՝ի Լրաբելն, իբրև բաժանեալ սփռեցաւ ազգ Նոյի ընդ տիեզերս, դէմ եգեալ չորաւ՝ի Լրբրահամ ։ և ի ինքն անշուշտ՝ որ յետ ժամանակաց աստուածացեալ անդ, կոչեցաւ Լրամազդ Լ՝մին ։ Սորա էին որդիք չորք ։ Լրուշ, Ա՝եսորեմ, Ծանթ. Ժ.Ե.

1 ՝ի ՀամանուԱնան Մարչմայ Բենչրոնի ։ և՝ի Ձառս Հերն Դիոսանէ սոպեի, ՝ի Մաքենոփոռենոս Հերն Գնոյ և Սչենի։

փուղ և Վաննան ։ Վռուշ կալաւ զԱթովղիա ։ Ինքն արեմ զԱգիպտոս, զոր և ածային գերք յանուն նորա յաձախ և յանուն չոր նորա անուանին ։ Փուղ զկողին Լիբիոյ յարևմտից Ագիպտոսի ։ և Վաննան զգաւառն՝ որ ապա յանուն նորա կոչեցաւ ։ Եւ բնակիչք երկրին քամանացիք՝ նոքին իսկ են, զոր Հելլենք փիւնիկեցիս սովոր են կոչել ։ որում պատճառս տալ ոչ կարեմ, ոչ օտար յորջորջելն և ոչ առաջնոյ անուանն ի մոռացօնս լինելոյ ։ Դարձայց ի Միսոպեան։

Եւսեբ. ք. ա. Դիոդ. ա. 42։

Ինքնեքին զամանէ զնոյն ինքն զՄինոս լինել ասեն ։ որ ի վերստանելին առաջնին Թագաւորեալ պատմի Աղիպտոս, և պաշտօն դիցն հաստատեալ անդ և գահամունս զոհից ։

Ասուրբոս ։ Ոչհետ բազում ժամանակաց շինեալ սա քաղաք անուանի զմոեբէ, և անդ հաստատեաց զաթոռ Թագաւորելն ։ Ո մեծագործ շինուածոյ և ըստ ձոխութեանն քաղաքիս կանխեցի ասել ։ Լակ կառուցող սորին ոչ այն Ասուերոսն է հնագիրն անգթութեան ։

Դիոդ. ա. 44. 45։

Սեմնէս ։ Ո սորա հրաշակառոյց գաստակերտս մանրապատում առնէ Դիոդորոս ։ յորոց ի միում էին ճարտարարուեստ քանդակք և նկարագործ չքնաղ պատկերք՝ ուրեք արշաւանաց նորա ի վերայ բակտրիացւոց, ազգ Լիբիոյ, քանզի ի վերայ նոցա խաղաց քառասուն բիւրու հետեւակաց, և քսան հազարաւ հեծելոց ։ և այլուր գաւառացն հոլմնելոյ յատեան, և զպարտ նոցայա գահերիցուն արկեալ կերպարան Ձմարտութեանն գաւազան, և զնովաւ խոնեալ մատեանք, առ ի խրատ՝ զի պարտ է գաւառացոյ հմուտ լինել օրինաց և անաչառ ի դատաստանի։ Ինդ և ինքն Թագաւորն նկարեալ էր մատուցանելով գերզ զսակին և զարծաթ, որ ի բովլոյն Աղիպտոսի հատանէին ամի ամի, աւելի քան զՀազար վեցհարիւր բիւրս լերայից ։ Փոքր ինչ ի բացէ մանուհատարանն հրաշակերտ, հինն քան զամենեսին ի վեպս, արձանագրեալ հանդերձ ԹԱԳԱՒՈՐԱՆ ՀՈԴՈՑ ։ Եւ առ մատենադարանաւն անդրէն գերք եգիպտացւոց, և միւմ միւմ ի նոցանէ Թագաւորն ընծայէր զպատշաճ ձօնիսն ։ յայտ արարեալ առ յապայ մարդկան, զի զնմ ժամանակս իւր բարեպաշտ առ գիտն եղեաց, և արդար առ մարդիկ ։

Իր նորա շերիմ մեծագործ պատեալ ոսկի շղթայիւ, կանգնաւ միով ի լայնութեն, և շղթայիւ նորա երեքհարիւր վաթսուն և հինգ կանգնոյն, յիւրաքան-

ՇԻԲԱՆ նշանակեալ էր և մեռ արեգական և այլոց համ- ԱՄԱՆՈՒ
աստեղաթեանցն ։ Վ՚ասղի անդստին յայնց ժամանա-
կաց եգիպտացիք բաժանեցին զտարին յերեսնեակս եր-
կոտասան՝ յամիս ։ յաւելուած ՚ի վերայ երկոտասանիցն
արարեալ ամի ամի աւուրս հինգ և ժամ մի ։ Ի հրա-
շակերտ շրջմին՝ հարստահարիւն նիւթոյ և ձարտար ա-
րուեստ մրցեին ընդ միմեանս ։
ՈՒԿՍՈՐ ։ Պայազատեալ զՍիմանդ կառոյց զԱՀ- Դիոդ. ա. 46.
փիս , հարիւր և յիսուն ասպարիզաւ ՚ի շրջաբերեալն ,
՚ի ծայր կոյս Տիւղպայի՝ ուր ՚ի բազում առաջս բաշխի ՚Ն-
ղոս ։ Յո ՚ի հարաւոյ հողակոյտ կանդնեաց բարձրաբերձ ,
յաջմէ և յահեկէ խրամն խորաձորս փոսացուցեալ ընդ-
ունարան յորդուելոյն գետոյն ։ Յո շրջքանակի ամրա-
ցոյց պնոսա քարամբք , և ՚ի կողմանէ քաղաքին Թուխ-
պնդակազմն հաստատեաց՝ պահել զնա ՚ի ջրհեղեղէ գե-
տոյն , և ՚ի թշնամեաց յարձակմանէ ։ Որով քաղաքն այն
ամրակառոյց , և դիպս բարւոք ՚ի բնէ ունելով՝ որպէս
արգարև փակաւոք Ներոսի և տէր աշխարհին , փոխեցաւ
վաղվաղակի յարքունիս Թագաւորացն , որ անդ բնա-
կէին մինչև զՊրքասնդրիա կառոյց Պղեքսանդր մեծ ։
ՈՒՆԵՐՈՒՍ ։ այն որ զլճէն ետ փորել զՀռչակաւոր՝ որ
մերթեւան յանուն նորա անուանեցաւ , զորմէ կանխե-
ցի ասել ։
Յգիպտոս ժամանակս բազում եղեալ ընդ բնիկ Թա- 1920 · 2084
գաւորաց , եկին ապա Հսկին անդր օտարք արաբացիք
կամ փիւնիկեցիք Հիւխաոսն անուանեալք՝ որ յԵգիպ-
տացի բարբառոյ Թագաւոր Հովխոս ՚ի մէջ Թագրմանի . և
կալան զմեծ կէս ստորինն Յգիպտոսի և զՄեմֆեայ .
այլ ոչ զվերինն Յգիպտոս , ուր Թագաւորեն Թեբայ
եկաց մինչև ՚ի ժամանակս Սեսոստրի ։ Յո Թագաւորե-
ցին Հովիւքն Թագաւորք ամ երկերիւր և վեցտասն ։
Յո մինչ ՚ի սոցանէ , զոր ասացաք զոր հասարակաց Ծն. ԺԲ. 10.
անուամբ ամ Թագաւորացն Յգիպտոսի՝ Փարաւոն ա- 20 ։
նուանեն , եկն յերկիրն յայն Յբրահամ , ուր վասնզն 2084 · 1920
մեծ ընդ Սառայի կնոջ նորա էանց . զի լուեալ Թագա-
ւորին զգեղեցկեալ կեղոյ նորա , և քոյր նոյա կարծեցեալ և
ոչ կին Յբրահամու , ամենասաւորել իւր զնա խորհեցաւ ։
ԹՈՒԹՄՈՍԻՍ կամ ԱՄՈՎՍԻՍ · որ հալածական զԹա- 2179 · 1825
գաւորսն արարեալ հովիւս , Թագաւորեաց ՚ի ստորինն
Յգիպտոս ։
Ո՞Հետ բազում ժամանակաց անդր Յգիպտոս ա- 2276 · 1728
ծաւ Յովսէփ ՚ի վաճառականացն իսմայելացւոց , որ գնա

ԱՄԱՀՆԳ. վաճառեցին Պետափրէայ, և նորաբաղնիչ հրաշիւք եղև իշխան ՚ի վերայ ՅԱՀ երկրին և նախապատիւ յարքունեսն։ Օ որպէ այլ ինչ ոչ ինայ ասել, քանզի յայսմանէ ի պատմութեան նորա առ ամենեսեան, քայց միայն՝ զի Յուս
ԼՀ. Ե. տիտոս, որ ՚ի Տրոգոսի Պոմպէի յակատաւոր վիպագրին մատենից ծայրաքաղ արար առ Օգոստոս կայսերաս, ասէ զՅովսէփ հռչակ վերջին յորդիս Յակովբայ, և տարաշխարհիկ վաճառականաց առ նախահնձոյ յեղբարսն վաճառեալ, և զի երազապատում ածելոյն հանձարոյն և հանդերձելոցն գիտութիւք և գերաշխարհիկ իւրով ի մաստութեամբն կեցոյց զՅգիպտոս ՚ի մեծարոյ յոյժ արքայի։
2298. 1706 Լ՚ՅՔ և Յակոբ անդր ամ տամբ իւրով. և ունէին ընդհանս առ ամենայն եգիպտացիսն՝ մինչև երթիտեացն Յովսէփայ յիշատակք ՚ի մոռացօնս լեալ էին։ Բ՚ԱԼ յետ Յովսէփայ մեռանելոյ՝ "Յարեաւ, ասէ գիրն, այլ Թագաւոր՝ որ ոչ ճանաչէր զՅովսէփ"։
2427. 1577 ՀՈՒԱՄԻՍ ՄՈՒԱՈՒՆ. Բ՚ստ Ալվերիոսի սա այն է կոչեցեալն ՚ի սուրբ գիրս Փարաւոն. որ Թագաւորեաց ամս վաթսուն և վեց, և չարիս անհնարինս անցոյց ընդ Լ
Լհ. Ա. 11. սրայէլ. զորմէ "Լացոյց, ասէ գիրն, ՚ի վերայ նոցա գոր-
14: ծավաղս՝ զի չարչարեսցեն զնոսա ՚ի գործ. և չնեղէին քաղաքս ամենս [1] Փարաւոնի, զՎիթոն և զՀամեսէ ... և գաղտեցուցանէին եգիպտացիքն զորդիսն Իսրայէլի բնակութիք, և կեղէին զկեանս նոցա ՚ի գործ խիստ կաշոյ և աղիւսարկի, և չէր գործ դադարեալ. ըստ որմ գործոյ իւրեանց՝ որով ծառայեցուցանէին զնոսա բռնութիք"։ Այսր էին որդիք երկու՝ Բ՚մենովփիս և Բ՚ռսիրոս։
2494. 1510 Բ՚ՄԵՆՈՎՓԻՍ. անգրանիկն պայազատեաց զՀայր իւր. և է սա Փարաւոնն՝ առ որով ելք որդւոցն Իսրայելի եղեն ՅԳիպտոսէ, և ընկղմեցաւ նա ընտրիւքն սպառազ զինօք ՚ի ծով Կարմիր։ Բ՚ԱԼ ըստ Հօրն Վառուսմինայ՝
2513. 1491 Աքեստր, զորմէ ՚ի մեծագ ասացուածք, նա եղև առաջին ՚ի Թագաւորս եգիպտացւոց ՚ի Հալածել զիսրայէլացիսն և ՚ի Հարստահարել զնոսա խիստ վաստակօք. որոմ զուգաձայնի Վիտոդորոս՝ Թէ զօտարս տարաշխարհիկս ծառայեցոյց ՚ի դաստակերտս իւր ՅԳիպտոս։ Որով և Հրաշալի անցք Կարմիր ծովուն յաւուրս որդւոյ նորա Փերոնի [2] ՚ի Հաւատարմութիք իրացս պատմին։ Կա ա

1 Եբերայեցին ասէ՝ քաղաքս գան- ղորենոյ և յիմեոյ և այլ ևս ճոխաւորեալս ձուց. Լաթինն՝ քաղաքս համարաց. Եգիպտոսի։
ևն ինն տասից այնուհետև ամբարանոցս 2 Յոյն նմանօրէն է անանուն այս

ւանիկ և Յորոդոտոս քանիւքն իւրովք ամպարիշտ զնա
ցուցանէ ։ Յաջորիւմէն գործոյն ազատ առնէ զնս ի
ժամանակագիր զննութենէց աստի ։

Օ այս ինչ Պիտոդորոս ի Ճառս Կարմիր ծովուն պատ. ա. 74։
մէ արժանի գրոց յիշատակի , զի աւանդութիւն հին ի
նախնեացն եգիպտացւոց ընդ ամ աշխարհն եր համբաւ-
եալ , տեղատուքեր ջուրցն ի սպառ՝ ցամաքեալ զամն
երբեմն, և գյատակս որ ի ներքոյ կայր երկրին երևեալ ,
և ապա անդրէն մակրնթացեալ ջուրցն փութապէս ի տե-
ղի իւրեանց ։ Որ յայտ խակ ի հրաշաւարիւ անցս Կարպ-
ելի անկարելի ընդ ծովն Կարմիր՝ առաջնորդեաւն Մով
սիսիս ։ Յորհրդով զայս յոյժ արարի համակաց , զի մի
ի վերծանել հնոցն մատենագրոց՝ ինչ մի յայտց վրիս
պեսցի յանդգնի հատուածոց աստի հնութենէ , մանաւանդ
եթէ զուգաձայն կրծնիցս իցեն ։ Յմինոփեայ որդիս
երկու Թոզեալ ասէ Աւսերիոս . անուն միւսին Աեթովս
կամ Աեսոստր . և երկրորդին Յբմայիս , զոր Ռվել Հելլ
լինք անուանեցինք . և զորդիս նորա՝ Եգիպտոս և Պա-
նասս ։

Ի հզօր Թագաւորացն եգիպտացւոց մի և Աեսոստր
եղև , և աշխարհակալ մեծ՝ վաղ ժամանակացն պար-
ծանք ։ Հայր նորա ոչ գիտեմ ասել յորպիսի ազգմա- ահ. 48 և
նէ , կամ բնաւորաբար , կամ որպէս եգիպտացիքն աւան- այլն ։
դեն՝ ի դիցն պատգամաց , խորհեցաւ առնել զնս աշ-
խարհակալ մեծամունս. և ի նոյն որպէս արդարև եգիպ-
տացի կրթեցաց զնս մեծութենէ և ամբռնակալութենէ ։ Հրա-
ման ետ ժողովել ածել յարքունիս զնոսմանկունս՝ որ
ընդ Աեսոստրի ի նմին աւուր ծնեալ էին , և մնդակիցս
զնոսա որդւոց իւրում առնել նովքն խնամած . որում
ոչ եր մարթ պաշտօնեայս հաւատարիմս քան զնոսա պահ
տրաստել , և նիզակակիցս առաւել նախանձաւորս ի
յաջողութիւն զննուց նորա ։ Յնդատին ի մատաղ տիոց
կրթեցոյց զնոսա ի վաստակս և ի խստամարտութիւնս՝
զի ուսցին ի տակ ձգանց պատերազմի ։ Ի հետի և յե-
րիվարական մրցութենէ աշխատ առնէր նախ զնոսա , և
ապա տայր նոցա ուտել . և յաձախ յորս հեծուցանէր
զնոսա ի հրահանգս ։ Օ Աեսոստր առ ոստս Հերմեսի դաս ժբ. է։
տիարակեալ ասէ Յղլիանոս , և ի նմանէ զբաղաքավա-
րութենէ ուսեալ և զպարտեստ Թագաւորութենէ ։ Այս ինքն
է Հերմէս , անուանեալն ի Յունաց Տրիսմեգիստոս՝ որ

Փարատնի , ոչ հաստատեալ ամ խոտորեալն էր եգիպտացոց ։

ԱՄԱՀՆԳ. Թարգմանի Լուսաւոր, գաւառաւ եգիպտացի. յորմէ զբեղեի զամ արուեստս և զմակացութիւս կալան եգիպտացիք։ Արկին մատենիցն, որ մանկպըղին յանուն նորա, այնպիսի հաւաստիք են նորուածին՝ որով ոչ ումեք ընդ ստուգիւ նոցա յերկուանալ է։ Լդղև և այլ ոք համանուն նմին երիցագոյն յոյժ քան զնա ժամանակաւ, ա նուանի առ եգիպտացիս ներհուն գիտութիք։ Լանդէ Յամբղիքոս քուրմ եգիպտացի՝ զի այս իբրև օրինք էին աշխարհին, զամ մատենագրութիս և զհնարս գիտից յանուն Հերմէայ ընծայել։

Իբրև յաբեունս եղև Աեսոտր՝ առաքեաց զնա հայր իւր ի վերայ արաբացւոց ի վարժս պատերազմի։ Ընդ պատանին Աեսոտր ուսաւ ի քաղց և ի ծարաւ, և զանանձելին ցահլայր զաղգն զայն ընդ լծով էարկ. և պատերազմակիցք միշտ ընդ նմա էին մանկտին մնդա կիցք նորա։ Լշխարհակալութեամբն այնուիկ ընդ կերթ գնուորական վաստակոց անցեալ՝ դարձաւ ասպա ի հրա մանէ Հօրն յարևմտից կողմանս Լգիպտոսի ի վերայ լերկացւոց. և անդ գայնածաւալ աշխարհին զմեծ մասն նուաճեաց։

2513. 1491 Աեսոստր. Օ այնու ժամանակաւ մեռանի հայր նո րա, Թողեալ զնա ինքնաբաւ յաւանչորդութիւն։ Որ իակևիսկ խորհեցեալ տիրել տիեզերաց, փոյթ կալաւ ամփացուցանել նախ զաշխարհ իւր. և առատ պարգևօք և արդարութիք և ընտելասէր քաղցրութիք սիրելի եղև ժո ղովրդոց, և չինքն յարեցոյց զսիրտ զօրացն և զզօրա վարաց՝ փոխանակել զանձինս ի վերայ նորա։ Լանգի հաստատեալ գիտէր, զի թէ ոչ նոքա սէր սէրտ և պատ կառանս առ նա ունիցին և առ ի նմանէ չահուց ակնկա լութիւն՝ ոչ յաջողեն խորհրդք իւր։ Լարաբաժին ա ղաչ զԼգիպտոս յերեսուն և ի վեց կուսակալութիսն կամ ի նահանգս, և կացոյց ի վերայ նոցա արս վաստա կաւորս հաւատարիմս՝ յորոց ոչ ինչ խելթք կասկածա նաց էին նմա։

Լպա և ի պատերազմ պատրաստէր, զօր ժողովէր, կացուցանէր ի վերայ նոցա զօրավարս քաջս անուանիս, մանաւանդ ի մենդակացին իւրոց՝ որ էին Թուով հազար և եօթն հարիւր այր, կարողք սպառազինել զզօրականն ի մարտս պատերազմի և ի վրէժխնդրութիւն արքայի։ Լե Թիւ համարոյ զօրացն՝ վաթսուն բիւր հետևակաց և քսան և չորք հազարք հեծելոց. և կառք սպառազինք քսան և եօթն հազար։

Ակիզն արար պատերազմին յաշխարհն եթովպաց-
ւոց, որ ի հարաւոյ կայ Եգիպտոսի, և նուաճեաց զայն.
և հարկս ի վերայ արկ աշխարհին՝ տալ նմա ամի ամի
ոսկեհաղ և փղոսկր և ոսկի այսպիսի։

Եւ ի ծովամարտ սպառազինութենէն՝ տորմիղ կազ-
մեալ չորեքարիւրոց նաւաց, խաղացոյց զնոսա ընդ ծով
Կարմիր. որք զամ կողմն կալան, և զծովեզերեայ քա-
ղաքս։ Յակ ինքն չու արար զօրօքն ընդ ցամաք. և յա-
ռաջ խաղացեալ կալաւ զԱսիա երագ յաջողութեամբ.
եմուտ ի Հնդիկս՝ անդր քան զԵփրակէնն և զԻմիոն-
սոս, և ուր Կղեբսանդր ևս չհասոյ ոչ ժամանեաց։ Օվ
սա անդր ևս քան զԿանդէս ընդարձակեաց զաշխարհս
կալութեն իւր, և եհաս մինչև Յովկիանոս։ Յակ որ
շուրջ զնովաւ բնակեալ էին ազգք, ընդդիմանալ նմա ոչ
կարէին։ Եւ սկիւթացիք հնազանդ եղեն նմա, և հայ-
աստան աշխարհ և Կասպիքք։ Յոր բնակեցոյց յաշխար-
հին եգեբացւոց Կաղթականս՝ ի հին Թագաւորութենէն,
յարևելից կուսէ Կեաւ ծովուն. ուր եգիպտացւոցն սո-
վորութիւք մնացին ի նոցանէ մինչ ի սպառ։ Կբոզոտոս
ականատես եղև արձանագրութեց յայնմ տեղի՝ ի
փոքրն Կսիա՝ ի ծովէ մինչև ցծով, զի յոլով ուրեք անդ
ի վերայ սեանցն գրոշմեալ էր. ՍԵՍՈՍՏՐ ԱՐՔԱՅԻՑ
ԱՐՔԱՅԻՑ ԵՒ ՏԵՐ ՏԵՐԱՆՑ ԿԱԼԱՒ ԶԱՇԽԱՐՀՍ ԶԱՅՍՈՔ
ՍԻԿ ՉԻՆՈՒԻՔ ԻՐՈՎՔ։ Եւ մինչ ի Թագաւորաց աշխար-
հին կային յիշատակքս այս. քանզի ի Կանգէս գետոյ
մինչև անդր ի Կանուբ տարածեաց զձես իշխանութեն
իւրոյ։ Ակեաք հզօրապես ի վերայ աշխարհին մարտու-
ցեալ, և ձեռք անդիմամարտ նուաճեցան. զոր Սեսոստր
լաւ համարեցաւ զկտիրն զայն յարձանագիրս անդ նուի
բանին նշանագրօքն դրոշագիր՝ ըստ սովորութեն եգիպ-
տացւոցն։

Ոչնտի Յաւրոպիա խորհեցաւ գնալ, այլ առ նուա-
զութեն պատերազ արգելաւ ի Թրակիա։ Կա ոչ իբրև
զայլս յաշխարհակալաց զազգս նուաճեալս ընդ իւրև՝ ի
հարկի կացոյց, այլ զյաղթութեն փառս և զաւարհա-
րութեան շատ համարեալ, զհետ ինքնահնազ արշաւա-
նացն ահիոփեցաւ անդրէն ի քնիկ սահմանս իւր՝ տուղ
ինչ ի շրջակայ գաւառաց յիւրում յաւելեալ։ Օվ և
ոչ ի պատմութեն ուրեք գտանեմ զնմանէ կամ զպա-
ջորգաց նորա՝ զաշխարհն զայնոսիկ ընդ իւրեամբք կա-
լեալ։

Կպա դարձ արար լի աւարաւ աղգացն պարտելոց,

աղեաղնեաւ զՀետ քանակին գերի սաստիկ, և յաղթա-
նակաւ և փառօք՝ որպիսի ոչ ումեք յաջողեաց ի նա-
խորդաց իւրոց. փառս իմս ինձ դողացուցանել զաղգս,
յափշտակել զնուռ զօրուն զաշխարհս, և զայլ յոլովս
Թշուառացուցանել: Այլ վարձս մեծամեծս զօրացն և
զօրավարաց ըստ իւրաքանչիւր վաստակոց Տասոյց առաւ
տուեալ: Վասնզի պարտ իսկ և պատշաճ Համարիր ըզ-
կցորդս յաղթանակին իւրոյ ընակեցուցանել խաղաղու-
Թեամբ յանդորրու, իբրև յարդարուԹեան արգասիս
վաստակոց իւրեանց:

Այսպէս բարի յիշատակաց փոյթ արարեալ յօգուտ
և ի փրկուԹիւն ժողովրդեան իւրոյ ցանկայր վարել զիշ-
խանուԹիւն իւր. և ի ժամանակի խաղաղուԹեանն զաւուրս
Հանգստեան ի շինուածս պարապեր, պայծառացուցա-
նել նոքօք ջանայեալ զԱգիպտոս՝ քան անմահ Թողուլ
յիշատակ, և առաւել զարհեստ և զուշիմուԹիւն Ճար-
տարացն երևեցուցանել ի նոսա՝ քան զանբաւուԹիւն
ծախելոց գանձուցն:

Պերճ և նախկին յիշատակք յաղԹուԹենէ նորա՝ հա-
րիւր մեհեանքն էին հռչակաւորք, զոր ի գոհուԹիւն դիցն
կառոյց խնամակալուաց քաղաքացն իւրաքանչիւր, յոր-
ձանագիրս նոցա յայտ արարեալ՝ զի առանց ումեք ի
ժողովրդենէն ծանրանալոյ կառոյց զայն ամ: Վասնզի
խնայել ի ժողովուրդս պարծանս Համարէր, և զգերին
միայն վարեր ի գործ յիշատակաց յաղԹուԹեան իւրոյ:
Որպէս զայս գՈղոմմոն ասեն գերբ ածայինք ի Ճառս
շինուածոց նորա, զի “Ձորդացն իսրայելի ոչ առ Ող-
ոմմոն ի ծառայս ԹագաւորուԹենէ իւրոյ”: Ե.Մոյս.Ը.9:

Հոգացաւ մանաւանդ զինհետեւն Հեփեստոսի ի Պե-
զուսին զարգարել և Հարստացուցանել. քանզի նովաւ
կարծէր ապրեալ ի դարանացն, զոր ի գառնալ իւրում
յարշաւանացն՝ գործեաց նմա ի քաղաքի անդ եղբայր
իւր, քանզի կամէր կորուսանել զնա Հանդերձ ինաւ և
որդւովք՝ Հուր Հարեալ ի տուն անդր ուր ննջէին:

Ձեռն էարկ և ի գործ գժուարին, և ամբարձ Հոգա-
բլուրս ընդ ամ Ագիպտոս, և քաղաքս ի վերայ նոցա
կառոյց՝ զի անդր ամրասցին մարդ և անասունս ի յոր-
դել Ալեղոսի: Այս առուս խիտ առ խիտ երկուստեք գե-
տոյն ետ փորել մինչև ցծով, ի դիւրուԹիւն վաճառակա-
նուԹեն և մնից Համբարոյ, և առ Հեշտ երԹևեկաց ի
քաղաքս Հեռաւորս: Այս անմատոյց այսու գքաղաքն ա-
րար այրուձիով Թշնամեաց, որք ստէպ արշաւանօք նե-

ղէին զնա ։ Եւ Հ[ա]յոցեացն և յարաբացւոց, ի սահմանսն Նակից աղգաց , ամենայնի զՔրիստոս ընդ արևելս ի Պեղուսիոնի մինչև Հ[ա]րեգ քաղաք, ասպարէզս հազար և հինգհարիւր ։ ԱՄ· ՈՀ·

Ընդ մնասնի դիւցազնացս վաղ ժամանակաց և զիւեսսոր օրէն էր համարել, այլ նա զնձանձս պատերազմական արուեստից և զնաղաղասէր առաքինութենէն նսեմացոյց փառամոլութեամբն և յանդգն ամբարտաւանութիւք, որովք մնացաւ զզնուեալ իւր ։ Եւ ագաւորք և իշխանք ազգացն նուաձելոց գային ի սահմանեալ ժամանակի մեծարել զնա , և զսակ հարկին մատուցանել ։ Եւ նա քաղցրութեամբ և մարդասիրութեամբ բազում առնէր ընդ նոսա . այլ երբև ի միհեանս երեսայր կամ ի քաղաքն մնանէր , զտոս ի նոցանէ փոխանակ երիվարաց լծէր , և փառս իւր համարէր զայնպիսի կառաւիղս ։ Եւ առաւել ընդ այն զարմանամբ զի զանգուածութիւնս զայս և զամարդի փառամոլութիւն՝ ընդ մեծագործութեան նորա դասէ Պիտոդորոս ։ Եւ կացին աչք Եսոստրի ի ժամանակի ծերութեանն նորա , և նա զերծուիլն երեսեալ մեռանէր , թագաւորեալ ամս երեսուն և երիս . և եթող զՔրիստոս փարեամ մեծութիւք ։ Եւ եհան պետութիւնս նորա որպէս էրն ի հինգերորդ աղգ ։ Ընդաղ- Տ=ՍԻԲ· ՓՈ· ձակատարը աշխարհակալութեանն Եսոստրի , և բազմութեան աղգացն՝ որք հարկատու էին նմա , մեծամեծ մի շատակը կային և ի ժամանակս Տիբերեայ կայսեր ։ ՐԼԳԲՐ· Ը· Ի·

Պարթևացի ասել համառօտիւ զանցս ժամանակացն, զորս թողի ցայսմայր, առ ողջ ածելոյ զկարգ պատմութեան ։ Ընդ այն ժամանակս հատուածք Քրիստոսեայ երեքեակ՝ ընակեցեալ յայլևայլ կողմանս երկրի ։ Որ ընդ Կերդոփսի գաղթեցան՝ կառուցին քաղաքս կամ աւանս երկոտասան, որովք եկաց իշխանութի Պարթևաց ։ 2448.

Քրիստոս Եսոստրէ՝ Պանասս ի Հելլենաց անուանեալ, որպէս ասացի , գաբան գործեաց նմա ի կորուստ՝ ի գառնալ նորա յարշաւանացն ։ Եւ իբրև ոչ կարաց 2530.
ղեցաւ , փախուցեալ անկաւ ի Պեղոպոնեսոս . և կալաւ անդ զիշխանութի արգիացւոց զՀիմարկեաղն Աինաքայ յառաջ քան զամն չորեքբարիւր ։

Քրիստոս եղեալ Պմենովփեայ անագորուն և խիստ 2533.
բարեյուշքն Հռոմկեալ առ նախնիս , բանանալը Քրիստոս առ կողմամբք Պեղեոս զետոյ , և զանցաւորս օտարս խողխողէր . քանզի աւանդէն ի ժամանակին յայնմիկ ոչ լեալ անդ Եսոստրի ։

ԱՄԱՆՈՒ 2549. Օ այնու ժամանակաւ յերկրէն Խոզոց առեալ եբեր Կագմոս զիր ի յունաստան։ Որմանց Թուեցաւ ասել յերգիստացւոց Հնարեալ զտաւն զայնոսիկ, և Թէ ինքն Կագմոս եգիպտացի էր, ոչ փիւնիկեցի. և եգիպտացիք նախագտողք ամ արուեստից և գիտութեանց, որք քան զնամ ազգս երիցագոյն գոլ պարծին ժամանակօք, նոքա և զայս գիւտ իւրեանցն Հերմեայ ընծայեցին [1]։ Իսկ յոլովք ի գիանոց զուգաձայնին Կագմոսի ածեալ զաւորի կամ զփիւնիկեցի գիր ի յունաստան, որ բնիկ տառք էին եբրայականք։ Վասնզի եբրայեցիք, ազգ սակաւաւոր, ընդ Խոզոսին խառն անուանին։ Յոմանցի Այսպիսեր ի ժամանակականն Լատեբեայ ի ներքնադրոշին բանսն ծանուցանեն, զյունական տառս, և զյատկացուցն՝ որ ի նոցանէ կերպացեալ էն, փիւնիկեցւոցն նախնի գիրս գոլ, որ նոյն են ընդ սամարացւոցն՝ որովք վարեին եբրայեցիք մինչև գերեալ ի Խաբելոն։ Կագմոս վիշտասան [2] տառս միայն եբեր ի յունաստան. և ապա յետ ժամանակաց յաւելան այլ Լս ուրն։

Այսից անդրէն ի վեպս Թագաւորացն Լգիպտոսի, կալեալ այսուհետև զկարգ՝ զոր ունի Լերդոտոս [3]։

2547-1457 ՓԵՐՈՆ զտերութեի Հօրն պապայատեալ՝ Հայրենի փառացն ոչ եղև. ժառանգորդ։ Լերդոտոս ինչ մի միայն զնմանէ աւանդել, որով երևի յերկիւղած մնացումեցեալ Հօրն յոյժ վերջացեալ։ Օ ի յորդել երբեմն Լեզոսի և ի բարձրանալ ի վեր քան զուԹևտոսն կանգուն, զայրացեալ ընդ ապառնալիս չարեաց աշխարհին նետաձիգ

1 Այս և ձեռ բանիս գայոցանէ փեր Ռենեան ի լրիւն ձեռս։ Ի ք ձ. որ արտաքոյրենէ ձեմարանին։

2 Այսոցանէ են վեցտասն գաւառն՝ զոր երեբ Կագմոս ի յոնտոպան. α β γ δ ε ι κ λ μ ν ο π ρ σ τ υ։ Յետ յոսեն Պալամիդես սա պրոյս. ֆան պաքերտման, երկերորդ և չորրորդ ամօթ չեպոյ ֆան վիգոմոս, զայրեսին գայոցսին ξ ϑ φ χ. և ապա չեփ ձամանոյոց Սիմոնիդես այլ ևս ութր ո ω ζ ξ։

3 Վայրագաբար ինչ ասած գրել ի գբաժանութեանէն յանկանելն նեղերս՝ ի գիբաներս գիտիցի զարմի բաժանութեան, զոր ասին երբայեցիքն, ընդ Ասիրեցիսն՝ որ ընդ յորդեան ի գիանոց գիտիցին զարմի Ասիրեցւոցն, որ ընդ Ասիրեցիսն

եղել ՚ի գետ անդր պատուհասել զնա կամելով. և եթէ ամբաւեաց
հաճոյ ումեք թուեսցի լսել Յորդոտեայ, ինքն թագա-
ւորն պատուհասեսցաւ՝ հարեալ շաւղաթիթ ՚ի հատուցումն
ամպարշտութեանն իւրոյ։

ՊՐՈՏԵՒՍ հայրենեաւքն ՚ի Վեմիեայ, ուր և ցաւս Յորդ 2800. 1204
դոտոսի էր մեհեան մի դաստակերտ նորա, և ՚ի նմա մա-
տուռն Աստղկան Աստղջակաւն, զորմէ ասեն զնոյն ինքն
լինել զՀեղինէ։ Յաւուրս նորա Պարթս զրոյցի առն
անկեալ զՀեղինէ իբրև դառնայր ՚ի հայրենիս իւր, վա-
բեցաւ ՚ի մըրկէ ՚ի բերան մի Ղեղսոյ Ականալեանն կո-
չեցեալ։ Եւ ածեալ անտի ՚ի Վեմիէ՝ խստագոյնս զնա
յանդիմանեաց Պրոտեւս վասն վատախորհրդի նենգու-
թեանն, զի զկին ասպնջականին իւրոյ գողացաւ, և զամ-
զոր եգիտ ՚ի տան նորա։ Եւ ասէ, Պաւ լեցի լինձ մնել
զձեզն իմ ՚ի քեզ յարժանիդ մահու, և հակառակ հայ-
բենականացն իմոց օրինաց շաղախել յարիւն հիւրոյ օ-
տարաց։ Եւ զի կինդ այդ ընչիւքն իւրովք հանդերձ կաց-
ցէ աստ՝ մինչև առ բնիկ տէր իւր գարձցի։ Ելակ դու,
ահա աւուրք երեք, և այլ մի կացցես ՚ի սահմանս թագա-
ւորութեանն իմոյ՝ զուցէ հասցեն քեզ չարիք։ Եւ գնաց
Պարթս զհանապարհ իւր, և եհաս ՚ի Տրուադա։ Եւ հաս
զՀետ նորա և տարմիլ նաւացն Յունաց՝ պահանջել ՚ի
տրոյացւոց անտի զՀեղինէ, և զամ որ ինչ յափշտա-
կեալ էին ՚ի նոցանէ Անտուենեայ։ Որոց հետուն նորա պա-
տասխանի, Թէ ոչ է նա ՚ի քաղաքիս մերում, և ոչ ինչ
լընչից նորա։ Եւ զկնի իսկ իսկ հատատարիմ, ասէ
Յորդոտոս, զի Պրիամոս այր ծերունի և խոհական
յամենս առեալ իցէ՝ տեսանել յանդիման ազգ զկորուստ
զաւակացն իւրոց և զՀայրենեաց, և մի լսել Յունաց և
մի զարգար և զօրինաւոր կամն նոցա առնել։ Ընդու-
նայն նորա երդմամբք զամս իւրեանց հաստատէին, քան-
զի Հոյքն ՚ի խաբէութէ զամենայնն առնուին՝ չհատա-
տալ բանից նոցա ՚ի սպառ։ Ասպէս հրամանաք դիցն
եղեալ, ասէ վկապիրն, յուցանել ՚ի տրովացիս աւեր
բաձոյլ քաղաքին և պետութէ նոցա ՚ի սպառ չար և
յերկիւղ աշխարհն, զի ծանուցից անհրաւութէից ծանր և
վրէժք ՚ի դիցն պահին։ Վհնեղաւոս ՚ի դառնալ իւրում
էանց Յունիստոս առ Պրոտեւս արքայ, և ընկալաւ ՚ի
նմանէ զՀեղինէ ամ ընչիւքն հանդերձ։ Յորդոտոս նո-
քին իսկ Հոմերոսի բանիւն յուցանէ՝ զի ոչ զանխոռվ էր
նմա հանապարհորդել Պարթսայ Յունիստոս։

ՀԻՒԱՄՍԱԿԱՆ · որ ինչ զսմանէ Յորդոտոս պատմէ

հարստագոյն քան զամ Թագաւորս եգիպտացոց լեալ, և դանձատուն կառուցեալ, և զի էջ նա ի սանդարամետս, զայսոսիկ առասպելապատում բանս ոչ արժան համարիմ գրոյ յիշատակի։

Եւ դարմանէին և մարդասիրութիւն երևէին դեռ ևս աղջատաբար Այգիպտոս յաւուրս սորա. իսկ առ երկոքոտիքեք յաղթդօք սորա ջնաւ իսկ տիրեցին բռնութիւն և անգթութիւն։

ՎԵՈՊՍ և ՓԵՓՐԷՆ։ Այրկոքին սոքա հարազատք արդարև ըստ բարոյից յաղթել միմեանց ջանային համարձակ ամպարշտութիւք առ ՅԱՇ, և անգթութիւք առ մարդիկ, Եւ Թագաւորեաց ՎԵՈՊՍ ամս լիսուն, և ՎԵՓՐԷՆ զինի նորա ամս լիսուն և վեց։ Ո՞ամ ժամանակս Թագաւորութեան իւրեանց ամրափակ զնհհեանս արարին, և սպառնալեօք մեծաւ արգելին զեգիպտացիս մի մատուցանել զոչս դիցն։ Այեղէին զկեանս ժողովրդոց ի խիստ և ի մնասաստակ աշխատութիւն, և կորուսանէին ի նոցանէ անթիւս ՅանդուգՆ ամբարհաւատութիք, անմահ ցանս կացեալ առնել յիշատակ սկայագործ հաստատուցդ չինուածոցն, գանձս անթաւութիք ի նոսա ծախեալ։ Եւ տէս լինձ զի բրգունք այնքիկ, ընդ որս զարմանայ աշխարհ, անկրճտութիք և անգթութեամբ Թագաւորաց կանգնեցան։

ՀԻԿՍԻՒՆ որդի ՎԵՈպայ աննման հօրն բարուք, և յոյժ ի բացեայ ի հետոց նորա շահիլ կալեալ, զնհ հեանս դիցն նորոգեաց և զոչս սահմանեաց, Հանդոյց գժողովրդոյն և սփոփեաց զնա յանցելոց վշտաց. Թագաւոր լեալ զի իրաւունս միայն արասցէ, հնազանդեցոյց իւրոց, և զի տայցէ նոցա վայելել յարդարութիք և ի խաղաղութիւն, Ոչ մերժէր զաղերս նոցա, սրբէր զարտասուս նոցա, թեթևացուցանէր ի նոցանէ գնեղութիս, Հայր եղեալ նոցա քան տէր։ Այորին աղագաւ և սիրելի եղև յոյժ, և ընդ ՅԱՇ Այգիպտոս գովութիք ընծայեալ ին գնմանէ, և յՅԱՇ տեղիս պատուական էր անուն նորա։ Ի՞նպիսւոյ առն արդարոյ կարծէին ամենեքին թէ հովանի էցէն դիք, այլ յաձախեցոյն ի վերայ նորա արկածք։

Ալսոր դուստր նորա միամօր մեռաւ, խանդակաթ սիրեցեալն և միայն սփոփանն սրտին նորա։ Ալրում նոր ինն մեծարանս սահմանեաց առնել, որ կայցեն ցաւուրս Այրոդոտեայ։ Վախճան առ շիրմաւ արքայազուն օրիորդին ի Այսիս, ասէ Այրոդոտոս, ծխելին զօր ՅԱՇ ազնիւ

խնկենիս, և զդիշեր կանթեղ առնչի նորա վառելին։ ԱՄԱՀՆԻ

Ո Ժամանակ Թագաւորութեանն իւրոյ զիտաց ի դիջն պատգամաց լինել եօթն ամ, և մատոյց նոցա աղերս՝ զի Տէրն նորա և Տիրեղայրն ամպարիշտք և անողորմք՝ յաջողեցան և յերկարեցին ի Թագաւորութեանն, և նմա սուղ և աղիտիւք լի պատրաստեցաւ Թագաւորութեանն որ արար զՅեհ իրաւունս և մարդասիրութեան։ Եւ ընկալաւ պատասխանի՝ զի այսպէս հաճոյ եղև դնդ պատուհասել զժողովուրդն վասն մեղաց իւրեանց՝ հարատահարեալ և չարչարեալ զնոսա ամն հարիւր և չիսուն. և վասն այնորիկ ի չիսուն ամաց Թագաւորութենէն՝ որ իբրև առաջնոցն իւրոց սահմանեալ էր և նմա, նուաղեցին վասն մեծի մարդասիրութենէ նորա։ Եւ և սորա դաստակերտ մի բուրգն, այլ փոքր չոյժ քան զՅայրենին։

ՅՈՒԻՒ. սա փոխառաւաջն օրէնս եդ, զի զդիշ հօր իւրեանց տացեն ի գրաւ փոխատուին. և որ ոք դանդաղեր զպարտսն Տատուցանել և առնուլ չհտս զպատուական գրաւն, ինքն և զաւակ նորա ի սպասուց յաշխատութեան զրկին չհտ մահուն։ Եւ բար և սա բուրգն աղիւսակերտ՝ Տատուչնաւած, եթէ Տատատալ արժան իցէ, քան զայլսն ամ որ չատաչաղոյն կանգնեալ էին. որով պանծացաւ չաղթող լինել ամ նա խորոգաց իւրոց։ Եւ ետ արձանագրել ի նմա՝ ԱՐԱՄԱԶԴ Ի ԴԻՒ ԵՒ ԵՍ Ի ՎԻՄԱԿԵՐՏ ԲՐԳՈՒՆՍ. ԵՒ ԲԱՂԴԱՏԵԼ ԸՆԴ ԱՑԼՈՒՆ ՆԱՒԱՏՒՒՔ ԵՆ ԻՆՁ։ Չաշիւ արարեալ ամաց Թագաւորութենէ վերից նախորգացն ամն հարիւր և եօթանասուն, զորոց ոչ ժամանակագրէ Եղրդատոս, չատերոն ամք իբրև երեքարիւր մինչև ի ժամանակս Թագաւորութեան Աբակայ եթովպացւոյ։ Ի միջի աստ պատկանին նշանակեալքն ի սուրբ գիրս,

ՓԱՐԱՒՈՆ արքայ եգիպտացւոց. որ խնամութիւն արար ընդ Աղոզմնի, և ետ նմա զդուստր իւր կնութիւն. որ աճ զնա և բնակեցոյց չայն կողմն Եղրուսաղէմի ի քաղաքն Դաւթի, մինչև կատարեաց շինել նմա պալատ. 2991 · 1013 Ք· ՓԲ· Ք· 3026· 978 Ք· ՓԲ· ԺԱ· ԺԲ·

Եւ ՍԱՒՈՒԱԿԻՄ արքայ, առ որ փախեաւ Չերոբովամ յերեսաց սրտմտութեանն Աղոզմնի՝ զի խնդրէր սպանանել զնա։ Եւ էր Ա Չդիպտոս մինչև մեռաւ Աղոզմն, և ապա դարձաւ Եղրուսաղէմ, և առաջնորդ եղեալ ասպետ տաճարաց՝ մինչն էարկ ի Ասորվանից յորդւոյ Աղոզմնէ զտասն ցեղս, և Թագաւորեաց ի վերայ նոցա։ 3033· 971 Ք· ՄՆԱ· ԺԲ· 19·

Ա՛ա ինքն էր Ասաակիմ՝ զոր յարոյց Ած ի վերայ Եղրուսաղէմի Տաղար երկերիւր սպառազէն կառաց, և

ԱՄԱՀՆԳ վասնոյն հայոյր հեծեծելով՝ փոխանակ զի մեզան նմա ։ Եւ ոչ գոյր թիւ բազմութեան՝ որ եկին ընդ Պաւսանիւ- մայ Այգիպտոսէ, լըբէացիք, տրոգլոդացիք և եթով- պացիք · որովք զօրացաւ ՚ի վերայ ամուր քաղաքացն Յուդայ, և եկին մինչև յանդիման Երուսաղեմի ։ Եւ Պամէաս մարգարէ եկն առ Ոտոլամ և առ իշխանսն Յուդայ, զի աղաչեցին զտէր, և խօսեցաւ ընդ նոսա յերեսաց տեառն և ասէ · փոխանակ զի պատկառեցէք՝ ոչ ապականեցից զձեզ, այլ Թողից զձեզ ՚ի ձեռս Պաւ- սակիմայ, զի ծանիջիք զծառայութիւն իմ և զծառայուէ թագաւորութեան երկրիս ։ Եւ եղ Պաւսակիմ արքայ Այգիպտոսի, և առ զքանձան որ էին ՚ի տանն տեառն, և զքանձս տանն արքային, և զվհշանսն ոսկեղէնս՝ զոր ա- բար Սողոմն, և տարաւ ընդ իւր ։

3063 · 741 Ք. Ա՝նաց.ժք. 9 · 15 ։

Եւ զԱրեհ եթովպացի, զոր հաւաստեաւ կարծեմ թագաւոր գոլ և եգիպտացւոց · որ եղ ՚ի վերայ Պայի աքային Յուդայ՝ զօրութիւ հազար հազարօք և երեքհարիւր կառօք ։ Եւ գնաց Պաա ընդդէմ նորա, և Ճակատեցաւ պատերազմի, և գոլեաց Պաա առ տէր ՅՃծ իւր · Ցէր, ոչ տկարանայ քեզ սպրեցուցանել բազմօք կամ սակաւուք · զօրացո զմեզ Տէր ՅՃծ մեր, վասն զի ՚ի քեզ յուսացաք, և անուամբ քով եկաք ՚ի վերայ բազմութեես այսորիկ · տէր ՅՃծ մեր, մի յաղթահարեսցէ քեզ մարդ ։ Եւ լսելի եղեն աղօթք նորա հաւատովք, և խռովեցոյց տէր զե- թովպացիսն առաջի Յուդայ, և փախեան եթովպացիքն և կորեան ՅՄ բանակ նոցա · քանզի ասէ գիր, " Եւ անց կան եթովպացիքն՝ մինչև ոչ մնալ ՚ի նոցանէ ապրեալ · քանզի խորտակեցան առաջի տեառն, և առաջի զօրու- թեան նորա ,, ։

Երդ.բ.ձէ։ Դ՝ե.ա.59։ Ասաս ԻՍ կոյր, առ որով

Ասաս արքայ եթովպացւոց ազդեալ ՚ի դիմի պատ- գամաց, եմուտ զօրօք բազմօք Այգիպտոս, և կալեալ զաշխարհն ուղղեր քաղցրութիւք և իրաւամբք · Օ՛մա- հապատս վարեր ՚ի գործ նորոգելոյ Տիզաբլոցնն՝ յորոց վերայ քաղաքք նոցա չինեալ էին ։ Պառոյց և սիհեանս Ջրայակապս, յորոց զմին որ ՚ի Երուբաստ քաղաքի՝ Ճոխ բանիւ և Ճարտար ստորագրէ Երոդոտոս ։ Եւ թագա- ւորեալ Այգիպտոս ամս վիսուն ըստ հրամանի դիցն պատգամաց, դարձաւ ապա ինքնակամ Այթովպիա՝ Թողեալ զաշխարհն Այգիպտոս որ յաղտիւրն զայնչափ ժամանակս ղօղեալ էր ։ Երբեմն Պաբակս այս Պովսէս գոլ արքայ եգիպտացւոց, առ որ Տրհեշտակս արար Ղևիս

2279 · 725 Ք. Ա՝ռաք. ՅԷ. 4.

արքայ Իսրայելի՝ խնդրել օգնութիւն ընդդէմ Սաղ ԱՄԱՀՆՒ
մանասարայ արքային ասորեստանեայց ։

Սենեքն Թագաւորեաց ամն չորեքտասան ։ Սա ինքն
է Հեւեք որդի Աբակային կամ Սուաղայ եթովպացւոյ,
որ Թագաւորեաց Աղիպտոս ամն բազում ։ Սա ընդ 3285 · 719
արքունի հոգով գքրմութիւն սուտ եղև քրմա-
պետ Հեփեստեայ դիցի, բոլորանուէր ի մտոյի պաշտա-
մունն լեալ, և ոչ ինամ կալաւ զօրականին ի պահել
զաշխարհ իւր ։ և իբրև անկարօտ օգնականութենէ նոցա՝
զոմանիկս նոցա խափանեաց և արդել զազատութենէ նոցա,
և անժառանգեաց զնոսա ի կալուածոց՝ զորս յատաջ
քան զինքն Թագաւորք հնորհեցին նոցա ։ Այլ ընդ հնուս
ի վերայ հասեալ պատերազմ, եղոյց նմա զաւերս դժկա-
մակութենէ նոցա ։ մինչև հրաւիրեաց, եթէ առասպելին ըսի-
ցեւք Երոդոտեայ, զերծաւ յայնմանէ ։ Վրանդի Վենե-
քերիմ [1], ասէ, արքայ արաբացւոց և ասորեստանեայց
եին եմուտ յամախագունդ զօրօք Աղիպտոս ։ և իբրև
ոչ ոք ի զօրավարացն հզիպատացւոց և ի զօրաց ելանէին
ընդ առաջ նորա, յայն աղէտս տապակուսի Թագաւորն
քրմապետ Հեփեստեայ դիմեաց ի բագին անդր ։ և ըն-
կալաւ պատգամ՝ քաջ լինել, մի վհատել, գումարտակ
առնել ըստ ձեռին բանականի, և ելանել ի Ճակատ
Թշնամանն ։ Եւ ժողովեաց Թագաւորն գունդ սակաւ
ձեռն ի վաճառականաց անտի և յարուեստաւորաց և
ի սնեալսն խուժանէն, և խաղաց նոքօք ի Պելուսիոն
ուր Վենեքերիմ բանակեալ էր ։ Եւ ի գիշերին յայն-
միկ եռաց մուկն ի բանակ ասորեստանեայց, որ զպարս
աղեղանց նոցա և զկաշին վահանաց կրծեցին ի սպառ և
անպիտանացուցին ։ Եւ զօրացն անդէն մնացեալ՝ հարկ
եղև կորստեամբ բազմաց ի փախուստ դառնալ ։ Վենե-
քերիմ իբրև դարձաւ ի քաղաքն, կանգնեաց ի մեհենին Հե-
փեստեայ անդրի, և մուկն յաջմամ ձեռին նորա, և ալ
Ճանազիր ի նմա՝ ՈՒՍՑԻՆ ԻՆԵՒ ՑԵՍՈՂՔ ԵՐԿԻՒՂԱԾ
ԳՈՒՂ Ի ԴԻՑՆ ։

Օ այս այսպէս Երոդոտոս վիպագրէ, և երևի քա- ժբ. Ե այլ։
ջայայտ ի գիրս չորրորդ Թագաւորութենեանն առասպել
լեալ այս · քանզի Վենեքերիմ արքայ ասորեստանեայց
նուաճեալ զամ ազգս որ շուրջ բնակեալ էին, և զա-
մուր ամուր քաղաքսն Յուդայ կալեալ, խորհեցաւ ապա
պաշարել զԵրեկիա Երուսաղէմ յաձոռ Թագաւորու-

[1] Ասոդեա անուանի ընդ Երուսա[illegible] ։

Թեան իւրոյ՝ Լաւ իմանաք Յունդայ առանց կասից Լզձեկիայ՝ հակառակ խրատուց մարգարէին, որ խոստանայր օգնականութիւն նոցա յայ, իջին Լգիպտոս և Լգեթուլ պիս վասն օգնականութիւն, և յուսացան ի զօրս նոցա, որք չու արարին գալ ժողովել ի ժամադիր տեղի պատերազմին Լդրուսաղէմ։ Ընդառաջ եղև նոցա արքայն ասորեստանեայց, և ձակատու պատերազմի եհար և վանեաց զնոսա մինչև Լգիպտոս, և զերկիրն ապա կանեաց։ Այսպա դարձեալ անդրէն Լդրուսաղէմ, իբրև հանդերձեալ եր զայգոյ աւուրն յարձակել ի վերայ քաղաքին, և իբրեն յանկարծիս հասեալ էին, ի հասանել դիւերոյն եւ հրեշտակ տեառն, և եհար ի բանակին ասորեստանեայց սրով և հրով հարիւր և ութսուն և հինգ հազար. յայտ արարեալ զի ոչ էր պարտ՝ Թեզեհեզեատել ի բանէն այ, յոր և յուսացաւ Լզեկիա։

Լհատասիկ առասպելին ձնմարտութիւն. այլ զի ոչ այս ի փառս եզիպտացւոցն էր, պաձուձեցին զայն ի հաձոյս իւրեանց, ի վերայ այսորիկ և նշմարիքն պատմեն Թեհանն, Թեզեհեզեատ պլատիոնեալ, մեծ և պատուական է այնու՝ զի ոչ դոյզն ինչ զբ ի մատենագրաց զայն առանձ է, այլ հնագոյնսն և ակնառուքն Լրոզոտոս։

Ա աղագայն իսկ բազում ուրեք գուշակեաց Լասայի՝ ընդունայն գոլ զարշանս եգիպտացւոց, որք հանձապրով մեծաս որպես երևի՝ պատրաստեալ, և ձարտարութիւնք բազմաձ՝ ի գործ անգր լինելին՝ խոտնեալ ի մի երկոքինս հզօր տերութիւնք, զօրավիգն հասանել եբրայեցւոցն։ Օ՛ի ոչ միայն ոչ գոյր Հեբելից օգնականութիւն ի նոցանէ, այլ և ի կործանումն Լգիպտոսի այն նոցա արշաւանք հանդերձեալ էին. ի նուաձումն ամենր ա-

Լ։ ԺԹ.ԺԹ. մուր քաղաքաց, յապականութիւն երկրին, և ի գերու
Թ.Ը.Լ։ Թիւն բնակչացն՝ արանց և կանանց, ծերոց և տղայոց։
ՆԼ։

Ի սմին ժամանակի և զկործանումն մեծի քաղաքին
Լմմոնայ [1] հատաստեն լեալ Լվսեբիոս և Խրիսո. զորմ
ԺԸ. 10։ մարգարէն Լսաւմ ասէ Թէ «Հողդողդեալ գերի պնաց-
ցէ, և զտղայս նորա զբաքի հարցեն ի սկզբան Ձանապարհաց նորա, և ի վերայ ամ պատուականաց նորա վձռեսց

1 Ամմոն՝ Լաքենաւոն Ազիբասնդրիա. զի ի հեդ-
ոսի որ Ամմոն էր Լամոցաս տաս Ազեքսանդրիա։ Բերեսս առնել ի պա-
տերազմ հասարի զայն նոյն ընդ Փիլիբոս՝ Լեզեքեսոս Փիլոսոփոսն. և եր իսկ

Դիոս աս Եգիպտացիսն Լեզեքեալ Ամմոն. այլ ի թեզաբ որ Թիլիբեն է, ու անդ Լեզեքսաս յերայ Ազեքսանդրիա։ Իսկ Բերսս անդ և այլ տեղս Ամմոն։

արկանիցէն, և ամ մեծամեծք նորա ձեռակալուվք կա- ԱՄԱՀՆՁ
պեցին ». Նէ այս ամ, ասէ, աղէտք հասցէն նոցա ի
ժամանակի՝ յորում « Նթովսկացիք և Նգիպտոս զօրու-
թիւն նորա ». որ առ ժամանակօքս Ձահաւորի՝ յորժամ
միաբանեալ էին ընդ միմեանս Նտարակ և Նեթովն։ Նայլ
է և աստ գժուարութիւն՝ որով յոլովք յիմասնոց այլ-
ազգ կարծէն. այսպէսի ինչ գիտացեալ լեզի։

Ի սկզբանէ մինչև ցԹագաւորել Նեթովնի՝ քուրմք և
գիպտացիք համարէին երեքարիւր քառասուն և մի ազգ.
յորոց գումարին ամբ մեռասան հազար երեք հարիւր և
քառասուն, հարիւր ամ առ երբեակ ազգ. և Թագա-
ւորս նոցին՝ և քուրմն դարձեալ նոցինպէս համարէին։
Նէ Թագաւորք նոցա դիք և դիւացաղունք և մարդիկ
հուպ ընդ հուպ զմիմեանս փոխանորդեալ՝ նովին միով
անուամբ Նէրդո անուանէին, որ ի բարբառ եգիպտա-
ցի նշանակէ Էթէն և հմուտ։ Նէրեքարիւր և քառասուն
և մի առնուազատկերս Նէրդոմեանցն փայտակերտս նոքին
իսկ քուրմք յուցին Նէրդոտեայ, կարգեալ ի սրահ մեծ։
Նայս զառանցանք էին եգիպտացւոց, սուզանել զսկիզբն
իւրեանց ի խորս ժամանակաց՝ ուր ոչ ոք յայլոց ազգաց
հասանել կարացել։

Թ(ԱՐԱԿ. այն որ աջակցեալ ընդ Նեթովնի բազմիւք 3299 · 705
զօրաց եթովպացւոց էին յօդնականութիւն Նբռնաղէմի։ Ասէին · —
Այետ Նեթովնի մեռանելոյ, որ Թագաւորեաց ամս յոքեր- Սենեքեր. 74։
տասան, կալաւ զաԹոռ նորա Թարակ ամն ուԹսուտասն,
կացեալ վերջին Թագաւոր եթովպացի Հնգիպտոս։
Վասնզի յետ սորա ոչ կարացեալ եգիպտացիք միաբանել
և ընտրել զոք Թագաւոր, կային ամն երկու անիշխանք։
Յոկ խոռվութիք մեծամեծք կցորդք են անիշխանութե։

ԵՐԿՈՏԱՍԱՆ ԹԱԳԱՒՈՐՔ։

Նէ ապա իշխանք երկոտասան յառաջնոցն՝ ի մի 3319 · 685
խորհուրդ միաբանեալ և դաշնաւորեալ, բաժանեցին
զԹագաւորութիւն յիւրեանս՝ տիրել իւրաքանչիւր ի վէ-
ձակի իւրում, հաւասարք ի փառս և յիշխանութի և
մի միասակաւ լինել միմեանց, և մի օտարատեսչք։
Նէսթա եղէն, և երդմամբք աշաւորօք հրաժարեցին յե-
լից պատգամաց դիցն, զի դուշակէին միահեծան ունել
զՀգիպտոս այնմ՝ որ պղնձի սնոթիով քաւութի հեղու-
ցու Հեփեստեայ։ Նէ համաձուկք միախորհուրդք Թա-

ԱՄԱՀՆԻՒ գաւորեցին ՚ի միասին ամն հնգետասան, որք հանդանա-
կաւ յիշատակ աշխարհաքարող կառուցին զաւիղն ա-
նուանի՝ զերկոտասան հոյակապ ապարանսն պարսիսա-
նեալ ընդ միմեանս, ստորերկրեայ նոյնչափ չինուածովքն
հանդերձ, որպէս յիւրում վայրի զայս ստորագրեցաք ։
՚Ի միում աւուրց իբրև երկոտասանեքին նոքա Թա-
գաւորք առընթեր կային օրինաւոր գոհին ՚ի տաճար
Հելիեստեայ, ՚ի բաշխել քրմաց իւրաքանչիւր ՚ի նոցանէ
բաժակ ոսկի առնել քառաթիւն՝ պակասեաց միումն ։
Յայնժամ Փասմետիքոս մի ՚ի նոցանէ վայրապար առանց
խորհրդոյ ընդ բաժակին կալաւ զսակաւարտ իւր պղն-
ձի, զոր ամենեքին կրկին ՚ի նուէրս։ Չար Թուէցաւ
քանն այն այլոցն ամենեցուն, քանզի յիշեցին զնախա-
գուշակ պատգամն. և յապահովութիւն իւրեանց Տարկ
համարեալ՝ աքսորեցին զնա յԵգիպտոս։ Ընդ
ամ ինչ կացեալ Փասմետիքոս պարապոյ սպասեր ՚ի վրէժ-
խնդրութիւն անարգանացն։ Այս ահա ամն սուրհանդակ
եկն և պատմեաց նմա՝ զի հասին որք պղնձիք Աքգիպ-
տոս։ Վասնզի զօրականք Ձգինք ՚ի Պարիոյ և ՚ի Քնիոյ,
սպառազինք պղնձի զրահիւք և սաղաւարտիւ, վարեալ
էին ՚ի մերկ ՚ի ծովեզերս անդր Աքգիպտոսի։ Յիշեաց
յայնժամ Փասմետիքոս, քանզի պատգամ ընկալեալ էր
յառաջագոյն ՚ի դիցն՝ Թէ ՚ի ծովակողմանէ արք պղնձիք
գայցեն նմա յօգնականութիւն, և ծանեաւ գինուլ բանին,
Այս ընդելացեալ օտարականացն այնոցիկ՝ խոստմամբք
մեծամեծօք կալաւ զնոսա առ իւր ։ Խումբ զորձեաց, և
զՅոյնսն զայնոսիկ յառաջամարտիկս եդ նոցա. և ՚ի վե-
րայ Թագաւորացն մեծասանիկ գոհ տուեալ կոտորեաց
զնոսա, և միահեծան կալաւ զԵգիպտոս ։

3334 · 670 ՓՍԱՄԵՏԻՒՈՍ փոխանակ բարութեան, զոր արարին
ընդ նմա կարիացքն և յոմիացիք, քնակեցոյց զնոսա
Աքգիպտոս՝ որ ցայնմայր անասպնջական էր օտարաց.
և ետ նոցա երկիր պարարտ ՚ի կալուածս, և հաս կար-
գեաց նոցա, որովք փոյթ մատացան նոքա զՀայերէնին։
Այս մանկունս յԵգիպտացւոց անտի աշակերտեաց նո-
ցա՝ վարժել ՚ի լոյն դպրութիւն. որով յայնմ ժա-
մանակէ հաղորդութիւն եղև եգիպտացւոց ընդ Հելլէ-
նացիս. և առասպելահաւն նոցին վեպք յայնմհետէ
Հնմարտութեն առին հետևել, որպէս զայս Նրոդոտոս
Հաւաստէ ։

Յորում հաստատեցաւ Թագաւորութիւն ՚ի ձեռս նորա,
յարոյց զաշխժամանակեայ պատերազմն ՚ի վերայ աղ-

քային աստրեստանեայց վասն ելից սահմանաց երկաքան-
չիւր տերութեցն։ Վասնզի յորմէ հետէ աստրեստանեայք
կալան զերկիրն Պարսից և զպաղեստինացւոց, զանձք-
պետ երկուց աշխարհացն, անտի հանապազ գրգիռ պա-
տերազմաց էին նոցա ընդ միմեանս. զոր օրինակ և զինի
ժամանակաց՝ Պաղամեանցն ընդ Պետիկեանս։ Վասնզի
երկաքանչիւր ի վերայ աշխարհին մարտուցեալ՝ զօրա-
գոյնն փոխանորդեր յիրաւունս։ Վասնտիրոս խաղա-
ղութիւ կալեալ զամ երկիրն եգիպտացւոց, և զամ իրս
աշխարհին ուղղեալ և յարգարեալ որպէս զառաջինն[1],
ապա այնուհետև պատեհ համարեցաւ զերս սահմանացն
ամրացուցանել ի սահմանակիցն իւր աստրեստանւոյն,
զի երթայր և մեծանայր նա ի զօրութիւն։ Վասն իրի
եմուտ յոլովաձեռն գնդաւ ի Պաղեստին։

Գ. 67։ Գայ ի սկզբան կռուոյս Ճահաւորի՝ զոր պատմէ Դիոն. զի
դորոս դեպ իմն լեալ դժկամակել եգիպտացւոց ընդ ար-
քայի՝ թէ ընդէր զՀոյնս յառաջադաս յաջորդ թէև
անդ կացոյց, և մեծաւ ամբոխիւ քան զերկերիւր հազար
դասալիք եղեալ. որք Ալեքսանդրիա տարագիր գնացին,
և կալան ի քնակութիւն իւրեանց երկիր արգաւանդ։
Գայ այս ուր ուրեք և Հանդիպի լեալ, սակայն Գասսիւ
աիբոս մտեալ ի Պաղեստին՝ արգելուս Հանդէպ քաղա-
քին մեծի ազատացւոց. ընդ որում քան և ինն ամ
Ճգնեալ պատնէշ պաշարմամբ, Հազիւ ապա կալաւ զայն։
Որում զուգատև պաշարումն չիք ի վեպս Հանուրց վաղ
ժամանակաց։

Ի Հնգից մեծամեծ քաղաքացն փղշտացւոց մի էր
Գազոտոս ի Հնումն։ Սուղ ինչ յառաջ եգիպտացիք
կալեալ զայն և ամրացուցեալ, պատուար անսասան
յայնմ կողմանէ ընդդէմ Թշնամեացն կացուցին զայն։
Որոյ իբրև խորհեցաւ Ալեքսանդրիմ մնանել Ալեքսան. Ե. 7։
առս, Հարի եղև նմա նախ մարտիւ պատերազմի առնուլ
զԳազոտոս քաջութիւ Տանաթանայ միոյ ուրուք ի զօրա-
վարացն. և յայնմ հետէ եկաց ի ձեռս աստրեստանեայց՝
մինչև բազմամեայ պաշարմամբն, որպէս ահա ասացի,
առին զայն եգիպտացիք։

Ո այնու ժամանակաւ ելին խաղացին սկիւթացիք ի Եւրո. ա. 36։
կողմանց Մոլտեան լճից, և հասեալ յաշխարհն Ա-
րաց՝ Հարին զվիաբաբ Թագաւոր երկրին. և զվերինն

[1] ԺամանակԻ իրացս հանդիպի իբրև եօթն ամս զինի գերութիւն Մանասէի
որոյ Յոսիա։

ԱՄ ԱՀՒՆՔ [illegible]սխա հատեալ ի նմանի լսին իւրով՝ բռնակալեցին ամն քան եւութ , և յերկրէն [illegible]ղուց մինչև ի սահ- մանս Աղթևսոսի ընդարձակեցին զաշխարհակալու-թիւն իւրեանց : Որոց ընդառաջ ելեալ Վասակ տրդս ընծայ- իւք , յաղերս խոնարհեցոյց զնոսա մի անդր ևս խաղալ, և յաշխարհաւեր թշնամացն ապրեցոյց զերկիր իւր :

Ընդունայնասարթ մնափառութիւն , երիցս-թեան քան զամենայն ագգս , բարձաւ յեղխլատցւոց ի ժա- մանակի աստ : Վասակ Վասակերթոս անձամբ հաւաս- տել զայն խորհեցեալ անլուր և անօրինակ փորձիւ, եթէ իցէ հաւատարմութեան արժանի , մանկունս երկ- կուղորաձինս յորդւոց աղբատաց՝ ետ մուծանել յամբ շէն վայրի հեռի ի միմեանց յայլևայլ հիւղս , խաչնարաս ձի ուսին պատուէր տուեալ դիեցուցանել զնոսա յայ- ծից . զոր այլք դայեակս առին երկուս լեզուաւոս . սաս- տիս արգելեալ մի զոք մնձծանել ի հիւղս անդր , և ոչ ինքնին խօսել ընդ նոսա քնաւ : Իբրև լցան ամք երկու տղայոցն , և եմուտ առ նոսա խաչնարածն մուռիչս , տարածեալ զձեռս իւրեանց առ նա աղաղակելին պէպէօ պէպէօ : Ընդ որ զարմացեալ հովուին ընդ նորալուր բարբառն , զոր ստէպ տղայքն երկրորդէին , հասոյց զգանն ի լսելիս արքային . և նա ակնատես և ականջալ- լուր լինել իրացն ցանկացեալ՝ հրամայ ետ ածել զման- կունսն զառաջեաւ , որք գնացն և անդ սկսան թոմփռել: Յոր թագաւորն խնդիր արարեալ՝ եգիտ գի ի լեզու փափագացոց բառիւն այն նշանակի հաց . և նորա այ- նուհետեւ կալան զփառս երիցս-թէ՝ իբրև հինք ժամա- նակօք և առաջինք քան զնմ ազգս . որոց հարկեցան տեղի տալ եգիպտացիք , հրաժարեալք ի վրկժխնդրու- թենէ փառացն՝ զոր յերկար ժառանգեցին :

Ի [illegible]նդ այնք դայեակք էին տղայոցս, զորոց լսելու- թենէ կամ զնալոցենէ ինչ ոչ աստ վկպագիրք , թեւս- ցաւ ոմանց ասել ի բառաչելոյ այնցիցն ուսեալ նոցա զբարբառն զայն :

3388 . 616 Օ[illegible]ՆԵՒՈՒՈՎ , որ յաշխարհ ի սուրբ գիրս մնուանի Եր[illegible]. Փարաւոն Ի[illegible]քաւով : Ա[illegible] զԻ[illegible]ղոս կցորհեցաւ ընդ ծոիս Կարմիր , խրամ ընդ միջոց անջրպետութեան նոցա հատեալ , ընդ երկախնութեի առաւել քան զՀազար ասպարէզ : Յոր ամբոխ իբրև երկոտասան բիւրուց մարդ- կան ի գործ անդր կորուսեալ , ապա ձեռնթափ եղև ի

գործոյն. քանզի պատգամ եղև առ նա ի դիջն դիւ-
բամուտ լինել այնու բարբարոսաց յաշխարհն անդր Ա-
գիպտոս։ Եւ բարբարոս զամենայն օտար ազինս կոչէին
եգիպտացիք։

Այնւս այլ և խորհուրդ յաջողեաց նմա։ Կատարեալք
ամենք փիւնիկեցիք ձարտարք ընդ ծով, որ կային նմա
ի ծառայութեան, մեկնեալք ի կարմիր ծովէ ի ինդիր
ծովեզերեայցն Հերկեաց պատեան յաջողութիւք, և
ամն երիս նաւարկեալ՝ դարձան ապա Ա[illegible]գիպտոս ընդ
Ասետաց նեղուցն։ Ամառարհրդութիւն նոր և ան-
լուր, ի ժամանակի յորում կոյնիացոյց չէ և էր։ Հանց
դիպի նաւարկութիւն այս քան և միով դարու նախ քան
զգտանել Կաւնոյ լուսիտանացւոյ զՀրուանդանն Կարե-
յոյոյ յամի հազար չորեքբարիւր ինսնսուն և եօթն, և
շուրջ ընդ այն նաւարկելոյ ի Հնդիկս, ընդ որ փիւ-
նիկեցիք նաւեցին ի Հնդկաց աշխարհէ ի միջերկրա-
կանն ծով։

Կարէացիք և Արաբ աւերեալ զԿինուէ և զԹագաս- Յունկ. գծմ.
տորութիւն ասորեստանեայց, սարսեցուցանիչն յայնժամ Նահ. Ժ. ։
զաշխարհ, և եղեն ի նախանձ ազգաց՝ որ շուրջ զնոքօք Ը. Ծփ. Իզ.
քնակեալ էին։ Օ որ երբեմն եաես Կաբաւով՝ եղ տա- 29. 30։
գնապաւ ի կողմանս Հրաստ գետոյ զօրօք բազմօք՝ ի վե- Ը. Մնաց. Լ.
րայ նոցա։ Ազգ եղև Յովսիայ արքայի Յուդայ, որ էր 20. 25։
նա այր երկիւղած և ածասպաշտ, եւթէ դիմեալ գայ Կե-
քաւով անցանել ընդ հրեաստան, և չար Թուեցաւ նմա։
Եւ զօրաժողով լեալ ամ զօրօք խրտովք եկն բանակե-
ցաւ ի Մակեդով քաղաք ցեղին Մանասէի, յայսկոյս
Յորդանանու, զոր Հրոդոտոս Մագդոլա ասէ։ Եւ
առաքեաց առ նա Կեքաւով հրեշտակս և ասէ, զինչ
կայ իմ և քո, արքայ Յուդայ, ոչ եմ եկեալ այսօր ի
վերայ քո պատերազմ առնել, և ածէ ասաց փութալ
ինձ։ Օ գոյր լեր չայ որ ի ընդ իս, մի գուցէ ապակա-
նիցէ զքեզ։ Եւ ոչ դարձոյց Յովսիա զերեսս իւր ի
նմանէ, և ոչ լուաւ բանից Կեքաւովայ, քանզի չաւեր
և չապականել աշխարհն դառնալոց էր առաքի խոտն
բազմութեան զօրաց նորա, և զի գուցէ զաքելացիսն
նուաճեալ՝ յիւր վերայ զդնէսն դարձուցէ, Հատանել
առնուլ չաշխարհէն մանն։ Օ այսոսիկ զմտաւ ածեալ՝
եղ ընդ առաքի նորա պատերազմեալ։ և զօրք նորա խոր-
տակեցան, և զնա Հարին աղեղնաւորք, և տարեալ ի
ծառայիցն Ա[illegible]րուսաղէմ մեռաւ անդ։ Կեքաւով խրա-
խուսեալ չայԹուԹեանն՝ անդր ևս իսաղաց առ գետոնի

ԱՄԱՀՆԱՊ Լիփրատայ, հեղո զլսաբելայիս, և զԱարքամիս քաղաք ամուր յերկրի անդ՝ էառ պատերազմեալ, և զօրս նստուցեալ անդ և ամրացուցեալ՝ ապա յետ երից ամանց չոբ ա, բար դառնալ յերկիր իւր։

Ե. ԹԱԳ. ԼԵ. 31. 35։ Բ. Պ՚ՆԵ. ՍԼ. 1. 4։

Ա Զգդ եղև նմա զՀամապարհային եթէ առ ժողովուրդ երկրին Աղրաստացւոյ զՅովաքազ որդի Յովսիայ, և Թագաւորեցուցին զնա փոխանակ Տօր իւրոյ, և զնա ոչ Տարբ ցին, և կոչեաց զնա առ Ինքն ի Վերջնումն յերկիրն Իսրայէլ, և կապեաց զնա Ռեբաւոլ ի շղթայս և յղեաց Ասկիպտոս, և մեռաւ անդ։ Եւ Ինքն Տասեալ Աղրաստացւոցն՝ կացոյց զՀողակիմ որդի Յովսեայ փոխանակ եղբօր իւրոյ, և արկ Տարկ երկրին Տարիւր տաղանդ արծաթոյ և տաղանդ մի ոսկւոյ Տարկել ամի ամի. և ապա դարձաւ յաթոռ իւր։

Ադրոտոս զարշաւանս զայս Ռեբաւոլայ պատմեալ և զյաղթութիւնն զոր արար ի Պահեդով, յարէ ապա թէ և զԱզոտիս էառ. և զքաղաքն զայն ստորագրէ ի լերինս աշխարհին պաղեստինացւոց մեծագառոյց խրթև զԱարդիկ՝ որ էր ի ժամանակին յայնմիկ գլուխ քաղաքացն Ի Հուդիոյ, և ընդ ամենայն աշխարհ փոքուն Իսիոյ։ Եւ ստորագրութիւնս այս միայնում ի դէպ գայ Ադրաստացւոցն, զի էր անդ կառուցեալ, և նա միայն ի կողմանսն յայնոսիկ Տաւասարել մարթէր ընդ Պարդիկեայ. և յայտ ի զրոց է դարձեալ զի Ռեբաւոլ զԿիսի յաղթութեամն կալաւ զԱրաստացիս, և անդ էր ի թագաւորեցուցանել զԱղրաստիկ։ Եւ անուն իսկ քաղաքին Կապէս, որ ի լեզու եբրայեցւոց սոբ Նշանակէ, զԱրաստացիս յայտ առնէ զքաղաքն սուրբ, որպէս բանիբուն Իսրիստոս ազգ առնէ։

3397 · 607

Իբրև Ռեբաւոլ զԱարքամիս էառ, Տամ երկիրն Իսրայէլ և պաղեստինացւոց նշանակեցին զԱրաստացսդաստ արքայ Ասքելոնի։ Եւ արքայ, քանզի ծեր էր և տկար նուաՃել իւրև զաստատմբս, գահակից իւր արար զԱարքամիս բռնաբռնսոսը զորդի իւր. և առաքեաց զնա Ծանր ամբոխիս ի գաւառսն անդր։ Իր առ գետոնիս Ադրատայ եբրայ. պատերազմեալ ընդ Ռեբաւոլայ՝ էառ անդրէն զԱարքամիս, և Տնազանդեցոյց վերստին բատ բանին Ադրեմայ զերկիրն վտարանՃեալ, և եՏան ի ձեռս եգիպտացւոց գաշնադրակալութիւն նոցա յանուանեալ Հեղեցատէն Ասկիպտոս [1] մինչև ցԱրիստ զՇմ երկիրն Իսրայէլ և

1 Հեղեցատ Եգիպտոսի, որվ բաշամ ուրեք վերին աստիճան զ-

զպաղեստինացւոց։ Յաւ մեռաւ Ալեքսանդր Թագաւորեալ Ամբ.ՆԽ-
ամն վեշտասան, և Թագաւորեաց որդի նորա ընդ նորա։

ՓՍԱՄՈՒԹԻՍ · Ա՛ո ոչ յերկարեաց ի Թագաւորութիւնէ 3404 · 600
քան զամս վեց։ Յաւ ոչ արժանի յիշատակի գործ ինչ Եւս. ՟ք։
զնմանէ ասանդէն մատենագիրքդ, բայց միայն զաշշանոյ
նորա Ա՛ղեքսիկա։

Օ այսու ժամանակաւ ելլադացիքդ, որ յողիմպիական
խաղն զամ օրինս և զհանգամանս մրցութեանց կարծեին
անթերի սահմանեալ · առաքեցին առ փսամմետիքա՝ զի-
տել զդատաստան եգիպտացւոցն, իմաստնոց աշխարհի և
հանճարեղաց, ոչ իբր ի խորհուրդ հարցանել՝ այլ զի ընկ
կալցին գողութիւն ի նոցանէ։ Յաւ ժողովեաց փսամմե-
թէս զիշխանս երկրին։ որք ասուգադցին տեղեկացեալ
վասն խաղոցն զի անխափր քաղաքացիքն և օտարք ի
մրցութիւնն անդր մտանէին՝ արդարագին Թուի մէզ,
ասեն, մեզնամարտիկ ի մրցութիւնն յայնոսիկ լինել օտա-
րաց և մի խառն ընդ գաւառականն բնիկս · զի յոյժ
հրապոյրք են մարտադրին՝ աչառելոյ քաղաքացնոցն իւ-
րոց ի դատաստանի յաղթութիւնն։

Ա՛ ԵՓԻՆ, զոր սուրբ գիրքդ անուանեն փարաւոն Ա՛ա- 3410 · 594
փաո՛, Թագաւորեաց զՏետ Տօր իւրոյ ամն քսան և Հինգ։ Եւս.Խ.30։
Ա՛ր ի սկզբան Թագաւորութիւնէ իւրոյ յաջողեալ իբրև Դիոդ.ա.62։
զառաջինն իւր, զօրացաւ կալաւ զինուք զԱ՛սորս, և
ընդ ծով և ընդ ցամաք յարձակեալ ի Ա՛իդոն՝ հաս
զանն, և զնմա՛ աշխարհն փլունիկեցւոց և զՊաղեստին։
Ա՛որովք այնպէս բարձրացաւ սիրտ նորա՝ զի զնմանէ ասէ
Ե՛զեկիէլ՝ Տպարտութիւնէ խրոխտաբանեալ՝ թէ և աս- ՒԹ. 1։
տուածք ընկէնուլ զնա յանդունդ ոչ կարացեն, քանզի
այսպէս անսասանելի զտէրութիւն իւր կարծէր։ Օ այսո-
սիկ ակնարկէ Ե՛զեկիէլ՝ ի դիմաց նորա ասել՝ գանա-
դուզն և զամպարիշտ պարծանն՝ թէ « Ա՛ս են գետքս,
և ես արարի զսոսա »։ Ա՛այլ ոչ յամեցոյց ցուցանել նմա
ա՛ճ՝ թէ է տէր նորա յերկինս, և զի մարդ է ինքն հո-
ղեղէն։ և զայրս, որովք պատուհասեալ հանդերձեալ
եր զՏպարտութիւնէ նորա, կանխաւ զնմա՛ եցոյց մարգա-
րէիւք։

Ի՛բրև Թագաւորեաց Ա՛ փարէս, հրեշտակ արար առ Եզեկ.ԺՀ.15։
նա Ա՛եզեկիա արքայ Ի՛ուդայ, և ուսոտ եղ ընդ նմա։

փառն փէր» յերիպոսէ, ու սա ինձն մարդ պետութիւնն ուրուոյ Ասիր-
է Տնեղո», այլ այլ ինչ զաւակ որ հա- համառ, զոր վիճակաւ ապա բաժանեցան
ոչաւ ընդ անոգոգան, անչրդեցիք ընդ յիւրեանս իշխանութիւնս։
երկոսս պատերազմ։ Սա և պերիկլէս ասէ

Ա՛ւ ի միւսում ամի ուխտագրուժ եղեալ առ արքայն բաբելացաց՝ նկահեաց զնա։ Ա՛վէտիսն սաստիւ արգել զնոսա ՚ի մի ապաւինել յեգիպտացիս և ի յոյսալ ՚ի նոսա, և ձախողակի ելիւք իրացն յաձախս խրատեալ էին՝ զի ընդունայն է օգնութիւն նոցա, սակայն անգր ՚ի վտանգս իւրեանց էրբրև յանբոյժ ապաստան դիմէին հաւ նաստաց. որպէս և առ Ա՛ղեկիաւ ՚ճ՚ձապատշտ արքայիւն

ԼՈ. 1. 3: արքային։ Պատճառացաւ նոցա Ա՛տայի յերեսաց աստուծոյ, «Ա՛յ զայք ՚ի ջանեն ա՛յգիպտոս վասն օգնականութեան. որ ՚ի հեծեալս և ՚ի կառս յուսացեալ իցեն՝ թէ բազումք են, և բազմութեամբ երիվարաց յոյժ. և ոչ էին յուսացեալ ՚ի սուրբն Իսրայէլ, և զնա ոչ խնդրեցին... Ա՛ւ յարիցէ... ՚ի վերայ մնոցն յուսոյն նոցա յայր եգիպտացի՝ և ոչ յաձ. ՚ի մարմնոյ երիվարայ՝ և ոչ գոյր օգնականութիւն. այլ աչր արկցէ ՚ի վերայ նոցա զձեռն իւր, և տաժանեցին օգնականքն, և կործանեցին օգնականքն ՚ի նոցանէն, և առ՚՚հասարակ ամենեքեան սատակեցին»։ Ա՛յլ նոքա և մարդարէին անսաստեալ և Թագաւորին՝ աղետիւք իւրեանց ծանեան զՀնամարտութիւն։ Ա՛յսպիսի և աստ. ապրեալ արար Աեզեկիա զկշտամբանս Ա՛ղեկիա միայն, և ուխտ եդ ընդ եգիպտացին. և նա յաջողեցաք զինուցն խրոխտացեալ՝ զի ոչ որ առաջի զօրութեան նորա հանդարտել կարացէ, զօրավիգն եղէ նմա, և յուսացաւ ապրեցուցանել զնա ՚ի ձեռաց Ա՛ստուծոյ նոսորայ։ Ա՛ւ ցաստին այ եղեալ ընդ փոխանակել մարգոյ մահ կանացուի ընդ իւր, այսպէս պյոյլ մարգարէիւ սպառ-

ԵՂԵԿ. ԼԹ. 3. 9: նայ. «Ա՛հաւասիկ ես ՚ի վերայ քո փարաւոն արքայ եգիպտացոց, վիշապ մեծ՝ որ նստիս ՚ի մէջ գետոց, որ ասես՝ Թէ իմ են գետքս և ես արարի զոսոս. և ես արկից զանդամաւանդս ՚ի կզակս քո», և Ա՛ւ յեղեղն ձախ-ձախ առակեալ զնա, յոր Թէ յերեսից ոք ՚ի նա՝ խոցէ զձեռն իւր, յարէ ապա. «Ա՛հաւադիկ ես ածէմ ՚ի վէրսդ քո սուր, և կորուսից ՚ի քէն զմարդ և զանասուն. և եղիցի երկիրդ եգիպտացոց ՚ի կորուստ և յաւերակ, և ծանիցեն՝ Թէ ես եմ տէր. փոխանակ զի ասեիր՝ Թէ

ԼԹ—ԼՀ: գետքս իմ են, և ես արարի զոսոս»։ Օ՛նոյն և ՚ի յաջորդն գուշակէ Ա՛ղեկիէլ զյարիս՝ որ Հանգերձեալ էին ՚ի վերայ Ա՛գիպտոսի։ Ա՛ւ ոչ լուաւ Աեզեկիա զայսոսիկ. այլ յուսացեալ յեգիպտացին՝ զի գայր և մերձենայր Ա՛յրուսաղէմ, և զի զաւերումն եբարձ՝ Ա՛ստուբդնոսոր, ածն ցնծութիւն առնէր և յաղթանակի, այլ ոչ յերկարեաց յուսախաբելիւնն յայն։

Վանզի եկեղեցիք մերձ եղեալ ի քաղդեացիսն, և ընդ յոլովաձեռն և կիրթ բանակին երկուցեալ մարդն չէր փախստեայ գնացին յերկիրը իւրեանց, Թողեալ զԱեղեկիս ի վտանգ մարտին՝ զոր ինքեանք զդուեցին։ Եւ զարձաւ անդրէն Ա՛աքուբդոնոսոր Ա՛ՅրուսաղէմՀԷ՛ և մարտուցեալ ընդ նմա՝ առ զայն և այրեաց հրով։ ըստ նախագուշակ բանին Ա՛րեմիայի։

Ա՛յնք բազումք ի վերայ անցեալ, և ի վերայ Ա՛փրեայ արքային եկեղեցւոց տեղային աստուածաստաչն պա տուհասը։ Վանզի Հիւրենացիք գաղթեալք ի Հնումեաց Ա՛փրիկէ, որ բնակէին ընդ Ա՛իբիա և ընդ Ա՛գիպտոս, տիրապետեալ անդ բաժանեցին յիւրեանս զմասն մեծ լիբեացւոց աշխարհին։ Եւ ժողովուրդն հարստահարեալ՝ ապաւինեցան առ արքայն եկեղեցւոց խնդրել ի նմանէ օգնութիւն։ Եւ Ա՛փրիոս արձակեաց փութանակի ի Ա՛իբիա ընդդէմ հիւրենացւոց զօր բազում. որք երթեալ նոքա եղեն և խորտակեցան ի սպառ, խորհեցան յիւրեանս եկեղեցիք՝ զի ի կորուստ առաքեաց գնասցա անդր արքայ, որպէս զի աներկիւղ ի զօրականէն բըռնասցի ի վերայ ժողովրդեան, և խնդրեցին Թեմեփիւլ զլուծ հասարակաց Թշնամւոյն։ Ա՛զգ եղև Ա՛փրեայ խորհուրդ ապստամբութեան, և առաքեաց զԱ՛մասիս զմի յիշ խանացն իւրոց ցածուցանել զամբոխն և հնազանդել։ Երթեալ խօսել սկսաւ Ա՛մասիս, ածէն ժողովուրդն ի գլուխ նորա սաղաւարտ նշան արքունի, և գոչեցին կեցցէ արքայ։ Եւ ընկալաւ զայն Ա՛մասիս, և գումարեալ յամբոխն իւրմէ խրախուսեաց գնոսա յապստամբութիւնն։

Եւ բարկացաւ Ա՛փրիոս երթալ լուսաւ զայն, և յաչել առաքեաց զՊատարբեմ զայլ զր յիշխանացն երևելի ի դրան, ունել զԱ՛մասիս և ածել առ ինքն։ Ա՛յրա չկաթացեալ առնուլ զԱ՛մասիս ի միջոց ապստամբացն, գաձաւ ձեռնունայն։ Եւ Թագաւորն ոչ ինչ զմտաւ ածեալ Թէ անհնար էր գործ հրամանին, նախատինս անտանելի և անողորմ Թշնամանս ած գնովաւ՝ ծայրատեալ գնա յերկայն և յահագնագ։ Ընդ այն աղէտս առն մեծի, որ պատուական էր առաջի ամ ժողովրդեանն, զայրացան յոյժ եկեղեցիք, և աշխարհաւ միաբանեցին ընդ ապստամբաւ։ Եւ Ա՛փրիոս ամրացեալ ի վերինն Ա՛գիպտոս ի խռովութենէ ամբոխին, անդ ամն ինչ եկաց միչև Ա՛մասիս և զայլ սահմանս աշխարհին նուաճեր։

ՀԵՐ. ԶԷ. 6. 7։

ԵՐԵՄ. ԽԴ. 30. Ե ՅԱՅՆ։ ԴԻՒԴ. ԱՄ. 52։

Ի ինչգեռ եկեղեցիք զայնու աղիաւն էին՝ պատուհաւ Ա՛աքուբդոնոսոր խաղալ յաշխարհ անդր Ա՛գիպտ

տու, դահիճ եղեալ յանգէտս բարկութեն այ ի պատու-
հասել զազգս. զի ինքն ած արկ զայն ի սիրտ նորա։
Յածանեալ սակաւիկ ի յառաջ ի նուաճութեի Տիւրո
սի և տաժանեցուցեալ զզօրս իւր, ընդ ած՝ահրաման աշ-
խարհակալութեն ընկալաւ յայնժամ զԱղեքսոս փո-
խարէն։ Ո՛րպէս մարգասիրաբար զայսմանէ խօսի ած
ցԱղեկիէլ. սակաւ ուրեք ի սուրբ գիրս գտանին առա-
ւել քան զայն խելամտութեի արժանի բանք, և որ տալա
ւորագոյն զամենեխեան տերութեի այ ի վերայ հաւատոյ
ԹԳ. 18. 20: Թագաւորութեի երկրի յուցանիցեն՝։ “Ոդի մարդոյ,
ասէ. Կաբուքդոնոսոր արքայ Կաբելացւոց աշխատե-
ցոյց զզօրս իւր աշխատութի՛ մեծաւ ի վերայ Տիւրոսի։
Կամենայն գլուխք կիզացեալք, և ամէ ուսք գերծեալք.
և վարձ նմա և զօրաց նորա ոչ եղեն առ ի Տիւրոսէ՝
ծառայութեի զոր ծառայեցին ինձ ի նմա։ Ա՝ն այն պատ-
ուիկ, այսպէս ասէ տէր, ահաւասիկ տացի Կաբուքդ-
նոսոորայ արքային բաբելացւոց զերկիրն եգիպտացւոց,
և առցէ զբազմութի՛ նորա, և առաբեսցէ զաւար նորա,
և կողոպտեսցէ զկողոպուտ նորա, և եղիցի վարձք զօրաց
նորա. փոխանակ հարկին զոր ծառայեաց ինձ ի Տիւրոս՝
ետու նմա զերկիրն եգիպտացւոց, ընդ այնմանէ՝ զոր
արարին ինձ. այսպէս ասէ տէր տէր։։ Կամ Երեմիայիւ
ԽԶ. 11. 12: ասէ. “Կգացէ զգէն իւր զնիւքեամբ ի վերայ դուցա, և
մտցէ հարցէ զերկիրդ եգիպտացւոց, զոր ի մահ՝ ի մահ,
և զոր ի գերութի՛ ի գերութի՛, և զոր ի սուր՝ ի սուր
... և որսեսցէ զերկիրդ եգիպտացւոց որպէս որսեսց-
ցէ հովիւ զհանդերձս իւր, և ելցէ այտի խաղաղութի՛։։

Զեղեցիկ ասացուածք, որք զգիւրակատուտ փառս և
զիշխանութիւն պետութեանցն հոլմնեալ ցուցանեն, իբ
բրև զհանդերձս ի կամել այ փոխել այլմի յայլ։

Կրդ զայն աղմիկ շփոթի ընտանի խռովութեանցն
եգիպտացւոց՝ պատեհ առեալ Կաբուքդոնոսոր, եհաս
ի վերայ նոցա զօրօք. նուաճեաց զԵգիպտոս ի Ա՝ազ-
դովայ, որ է ի մէտս երկրին յայսմ կողմանէ, մինչև
ի Սիէնէ՝ որ յելս սահմանացն կայ յեզր Կթովպիոյ.
արար կոտորած խիստ ընդ ամ տեղիս՝ սրով դատեալ
զնակիչս. և յաւէր արար զամ երկիրն, յորում հեռք

1 Ի Բաբելացւոցն բանիդ մարգա- ի նա զամ գիշատիչն խրեանց, փա-
րէին պարտ է գիտել, զի ի պատերազ խեան ի նզովս։ Իբ Կաբուքդոնոսոր
Կաբուքդոնոսորայ զՏիւրոս՝ յոյժ ա- որ առեալ պատուն ընկէմ ի նմա ի-
խոռ եղեւ. և իբրև ի նէզ կարի գնա- նարէն բազմագիրկն վաստակոց խոզ։
դոպտանագործ գազանին բարկեալ Սուրբն Հերոն։

աւերանացն կացին ցքառասուն ամ։ Եւ լցեալ վար-
Թամ աւարաւ զզօրս իւր, և զամ աշխարհն ընդ լծով
արարեալ, ապա ուխտ խաղաղութեան եդ ընդ Իսմասեայ,
և կացոյց զնա փոխանակ իւր, և ինքն դարձաւ ի Խա-
բերն։

Իսկ Ափրիոս տարադէմ յամուր ապաստանին գնաց Երեմ. ք. ՝ի՜.
ցեալ յամին կոյս ծովոս ընդ կողմն Լիբիոյ, որպես և Դիոդ. ա. 62։
բեւ, և զօրս ըստ ձեռին բաւականի գումարեալ ի կա-
բիացւոց անտի և ի յոնիացւոց և յայլոց օտար ազգաց՝
չորաւ ի վերայ Իմասեայ, և հաւ ի քաղաքն Մեմիպա-
ւոց խառնեցաւ ձակատ։ Եւ պատուհասն ամենեցաւ
Ափրիոս, և կալեալ ածին զնա ի Սայիս, և խեղդամահ
արարին զնա անդ յապարանս իւր։

Օ այս ամ աղետաւոր անցս յայտապատում արա-
րեալ էր կանխաւ մարգարէիցն։ Օ Ափրիոս, որ դողա-
ցուցանէին երբեմն զաշխարհ, ինքն ևս նկուն արար՝
տուեալ զսուսեր պատուհասին ի ձեռս Նաբուքոդոնո-
սորայ, ի խոնարհել զամբարտաւանութիւն նորա. որպէս
և ասէ, «Իսաւասիկ ես ի վերայ Փարաւոնի արքային Եզեկ. Ը.
եգիպտացւոց, և խորտակեցից զբազուկս նորա զզօրս 22—25։
գնեաբդապատս և զաճառապատս, և ընկեցից զսուրն ի
ձեռանէ նորա ... և զօրացուցից զբազուկս արքային
բաբելացւոց, և տացս զսուր իմ ի ձեռս նորա ... և ձա-
նիցեն թէ ես եմ տէր»։ Ի կարգ արկեալ Թուխ ապա ՃԽ. ԺԴ—17։
զքաղաքս, զորս հանդերձեալ էր նուաձել զՏմփնաս,
զՊաթուրէս, զՍայիս, զԼխոսուպոլիս, զՀելիիս,
զՈւբաստս և զԲեզ քաղաք, այլոցքն հանդերձ։ Եւ
և զվախճան չարաղէտ կատարածի Թագաւորին մանրա-
պատում առնէ. զմանել նորա ի ձեռս Թշնամեաց.
«Իսաւասիկ ես տաց զՓարաւոն Ա՝ափաս արքայ եգիպ- Եզեկ.Խ.30։
տացւոց ի ձեռս Թշնամւոյ իւրոյ, և ի ձեռս խնդրո-
ղաց անձին իւրոյ»։ Եւ զի դարձեալ Ճնշեսցին եգիպ-
տացիք զամս քառասուն ի ներքոյ ՚ամ տառապանաց,
և յայն Թշուառութիւն հասցին՝ զի և ոչ ոք յազգէ
նոցա կացցէ Թագաւոր. «Ոչ ադաքեցուցից զնշխամբս Եզեկ Ը. 13։
յերկրէն եգիպտացւոց, և ոչ ևս լինիցին»։ Եւ տա-
կաւ ընաւին բանքս այս։ Ի՚անգի ի կատարել ամանց
քառասնից խառնեցաւ ընդ հուպ Ա՚գիպտոս զա-
ւառս Պաբսից. և Թէպէտ Թագաւորք բնիկք կային
յայնժամ՝ այլ հարկատուք նոցա, որով մնասմբ կա-
տարեր մարգարէութիւնն. և ապա ի մեռանել Ա՚ևկտանե-
բայ, որ հուսկ վերջին Թագաւոր եւաց յազգէն եգիպ-

ԱՄԲԱՀՈՒԹԻՒՆ տացուց, ի սպառ լռացաւ գուշակութիւնն։ Վանգի յայմ հետէ Թագաւորը օտարք տիրեցին նոցա. նախ պարսիկք, և ապա յանկանել պետութեան նոցա՝ մահմետականք, ապա Տաճկաստանեցիք, ապա Արաբկիսոսք, ապա Պամալուքաց ազգ, և ապա Ֆռանքք՝ որք և տիրեն նոցա մինչև ցայսօր։

Եբեմ. խգ. խդ. Այսպէս ած և զգաման զոր խօսեցաւ ի վերայ Ժողովրդոյն դեսն իւրոյ, որք իբրև Իսրաէլացիք առաւ ընդդէմ նորա հրամանին չեքան յերկիրն եգիպտացւոց, և զիրեւմիա անդր բռնի ձգեցին։ Որ անդ ի Տաճկաս կամ ի Տայանիս առեալ մարգարէին քարկոնս մեծամեծս, հրամանաւ այ Թաղէաց զնոսա առաջի նոցա յաղիւսադրանն ի մուտս ապարանիցն արքունի, և մարգարէացաւ զի հասցէ ընդ հուպ Նաբուքոդոնոսոր Բաբելացոյս, և արկցէ զաթոռ իւր ի վերայ քարանցն այնոցիկ, և հարցէ զերկիրն Տաճկաստանեայ, և անկցին և նոքա ի ձեռս Թշնամեացն խստից, որ ի սուր և որ գերի գնալ ի Բաբելոն, և սակաւ ինչ մնացորդք եղիցին ի սպառ սպառս աւերածոյն, և դարձցի ապա յերկիրն իւր։ Եւ այս ամ յիւրաքանչիւր ժամանակի կատարեցան։

3435 · 569 ի տրամ. Տէր. Ոմանք յետ Ոչբերեալ մեռանելոյ՝ խաղաղութիւն կալ լաւ գնամ Նաբիստոս ամն քառասուն։ Օսա Պղատոն Երեմ. բ. ձէ. սակեացի ասէ գոլ Հայրենեօք, յորմէ առ ՝անհնդն ազգատոհմին՝ի սկզբան Թագաւորութեանն նորա ոչ ակն ածէին Ժողովուրդն, և էր արհամարհել յաչս նոցա։ Կիսաեր զայն և ինքն. և պարտ վարկաւ Հարտարութիւք կինքն արհանել զնոսա, և քաղցրութիւք և իրաւանիք հնազանդել. և զկնոք ոսկի, յորում զոտս նորա և զսեղանակայսն ամենեցուն լուանային, ետ ձուլել յամդրի և կանգնել ի պաշտօն հասարակաց։ Որում իբրև խուռն ընթանային Ժողովուրդք սպաս առնել դրօշելոյն, Ժողս վեաց զնոսա առ ինքն, և եցոյց նոցա որպիսի ինչ անարգ երեւեին անօթ էր այն, այլ անարգութիւն նորա առաջին ոչ եղև խափան երկիր պագանելոյ նմա և զօրինաւոր պաշտամունն ընծայելոյ։ Եւ ետ նոցա իմանալ զինոս առակին, և ըստ ակնկալութեան նորա յաջողելոյն ելք իրացն. քանզի յայմ օրէ զնամ պատիւ՝ որ պարտ և պատշաճ էր Թագաւորի, առնէին նմա։

Երեմ. բ. ձէգ. Օ գործ կարևոր ընդ առաւօտս կատարէր, ընդունել զդիրս աղերսանաց, լսել մատուցելոցն առ ինքն, առնել իրաւունս, և կոչել առեան խորհրդոյ. իսկ զայլ ժամանակս զբօսաներ։ Օ ուարթ էր յոյժ ի ինքնոյս և

՝ի վարել ընդ մարդկան գուցէ արտաքոյ իսկ քան զօրէնս հաւատոյն՝ մինչ զի իշխեցին երբեմն ազդել նմա զայն աւազանին . որոց պատասխանի արար՝ զի ոչ է մարդոյ լուրջ լինել հանապազ և պարապել՝ի կատարս . զի և ոչ զաղեղն թէ զբ լարեալ միշտ կարասցէ ունել՝

Այս զբնակիչս քաղաքի քաղաքի աշխարհագիրս հրամայեաց առնել արուեստիւքն հմտագիտ իւրաքանչիւր և բաղդիւն . զոր ապա յետ ժամանակաց առեալ եմայ զայս Սողն յիւրագիր օրինան ։

Կառոյց մեհեանս բազումս տոյակասպս , մանաւանդ՝ի Սայես՝ի բնիկ քաղաքն իւր ։ Օ արմանալեօք գրէ Հրոդոտոս՝ մատուռն մի տեսեալ՝ անդ համակ վիմափոր անդաստին՝ի նմանէ , երկայնութիւն նորա արտաքոյ՝ քան և մի կանգուն , և լայնութիւն՝ աւելի քան զչորեքասանն , և բարձրութիւն՝ ութ կանգունն . և նեբբոյք նորա սուղ ինչ ընդհատ ։ Հէ եր բերեալ անդր Հելենիանտինայ քաղաքէ . զոր արք երկու հազար զամն երթիս աշխատ եղեալ աճին ընդ Կեղոս ։

Օ ցոհս մեծարեր Կամասիս , և արար նոցա չորքն մեծամեծս , և հրամայեաց որոց կամիցին կալ Հելիպտոս՝ բնակել՝ի Կաւկրատա , որ եր նաւահանգիստ հռչակաւոր աշխարհին ։ Հէ՝ի ժամանակի անդրէն կանգնելոյ մեհենին Պեղփեայ , զի հրկիզ լեալ եր , առ որ երեքարիւրոց տաղանդայ պէտք եին , օգնական եղև դէղփացւոց՝ արծաթի յոյժ տուեալ՝ի հատուցումն բաժնին նոցա , զորիր մասն ամ ծախուցն ։

Պաշտաւորեցաւ ընդ կիւրենացիս և արար խնամուն ընդ նոսա ։ Այս՝ի Թագաւորս եգիպտացւոց տիրեաց Ափրոսի և առնոյր՝ի նմանէ Տարկս ։

Օ այնու ժամանակաւ եին Պիւթագորաս Հելպիտոս Թղթոյ ընծայութիւն Պողիկրատեայ անուանի բռնաւորին՝ի Սամոս , զորմէ այլուր լեգին մեզ բանք , որ սերտ բարեկամութիւն եր ընդ Ամասիս ։ Ընդ Պիւթագորասն՝ի սրբութիւնս երկրին ընծայեալ՝ ուսաւ՝ի քրմից գնամ խորհուրդս կարևորս կրօնից նոցա . յորոց ապա զմարմնափոխութեանն դաղանդն հնարեցաւ ։

Յաղթաւանս Կիւրոսի , որով զնոսն մեծ զաշխարհն կալաւ , երևի և Հզիպտոս իբրև զայլս՝ի գաւառաց ընդ լծոյ նորա եղեալ . որպէս զայս և Հերոդոտոս վկայէ՝ի սկիզբն մատենին դաստիարակութեանն Կիւրոսի ։ Հայր յանցանել ամացն քառամեայ աւերածոյն զոր գուշա-

ԱՄԱՀՆՈՓ կեաց մարդարէն, և ի զօրանալ տակաւ եգիպտացւոց, ընկէց Իմսխա զլուծ նորա, և զաշխարհն ազատեցոյց։ Օ և Կամբիւս որդի Կիւրոսի պայազատեալ զՀայրն, խորհեցաւ՝ տալ պատերազմ ընդ եգիպտացիս։ Իսկ մինչ չև հասեալ նորա Հեգիպտոս՝ Իմսխա մեռաւ, և Թագաւորեաց Փսամմենէս որդի նորա ընդ նորա։

3479 · 525 ՓՍԱՄՄԵՆԷՍ։ Կամբիւս ի միում ուրեք ի Ձախատու պատերազմի յաղթող եղեալ եգիպտացւոց՝ վանեաց զնոսա մինչ ի Մեմփիս. և նստեալ զբաղաքսն՝ էառ զայն ի սուղ ժամանակի։ Եւ քաղցրութիւն արարեալ ընդ Թագաւորին՝ չնորհեաց նմա զկեանսն, և հաս նմա կարգեաց յարքունուստ։ Իպա զգացեալ զի հնարի ի ծածուկ՝ ունել անդրէն զաթոռ իւր, ետ գնա սպանանել։ Եւ մեռաւ Փսամմենէս Թագաւորեալ ամիս վեց. և կաւ լաւ զերկիրն ամ Կամբիւս։ Հաստատագոյն զգայմանէ ասել հանդերձեալ եմ ի Ձառս պատմութեան Կամբիւսեայ։

Իստանօր սպառի կարգ Թագաւորացն Եգիպտոսի։ Եւ խառնին այսուհետև, որպէս և յառաջագոյն ասացաք, իրք նոցա ընդ Պարսիցն և ընդ Յունաց՝ մինչև ի մեռանել Ալեքսանդրի։ Յորում ժամանակի յարիցէ Թագաւորութիւն նոր եգիպտացւոց, զոր Պտղոմէոսն կացոյց որդի Լ ագոսի. որ և տևեաց մինչև ի Կղէոպատրա սան ամս երեքբարիւր։ Զորոց յիւրաքանչիւր տեղոջ ասասցուք։

ԳԻՐՔ ԵՐԿՐՈՐԴ

ՀՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ ԿԱՐԴԵՑՈՒԱԾՈՑ

Ո՛ Տառաջիկայս գկարքեդմնացուցն պատմուԹի՛ւն յերկուս մասունս Հատանեմ։ Զառաջնումն Հասարակաբար ասել զսովորուԹի՛ւնս և զբարուց ազգին և յաղագս իշխանական առաջնորդուԹե՛ան և կրօնից նոցա և զօրուԹի՛ւն և փարթամ մեծուԹե՛ան։ Եւ յերկրորդումն, սուղ ինչ զշինուԹե՛ունէն ասացեալ և զմեծամասոյց կարքեդմոի, ապա զպատերազմունսն Ճառե՛ի՝ որովք անուանի եղև ազգն այն։

ՄԱՍՆ ԱՒՐԱՀԱՄԻՆ

ՅԱՂԱԳԱՒ ԲԱՐՈՒՑ ՍՈՎՈՐՈՒԹԵԱՆՑ ԿՐՕՆԻՑ ԵՒ ՕՐԻՆԱՑ ԱՒՐԱՀԱՄՆՈՐԴՈՒԹԵԱՆ ԿԱՐԴԵՑՈՒՈՂ ՆԱԽՈՑ

ՅՕԴՈՒԱԾ Ա։

Կաբրէդոն տէղ եղեալ Տիւրոսի՝ յորմէ գաղթեցան։

Կարքեդմնացիք կցորդուԹե՛ն ընդ տիւրացիս ոչ միայն սկիզբն՝ի նոցանէ առե՛ն լինելոյ, այլ և զսովորուԹիս նոցա, զբարբառ, զբարս, զօրէնս, զկրօնս, զնեաւորուԹի և զուշիմուԹի։ Ո՛ այսոսիկ, որ ընԹեռնուն զպատմուԹիս գայս, ՚ի միտ առցե՛ն։ Կարքեդմնացիք Համաբարբառք ընդ տիւրացիս՝ խօսուԹի՛ւն ՚ի լեզու քանմնացուց կամ ՚ի սրայելացուց, որ այն ինքն է եբրայականն, կամ՝ ՚ի նմանէ ՚ամ մասամբ ածանցեալ։ Կրնուանք նոցա մեծաւ մասամբ Բառս։ Ե։ Ե։ նշանականք էնն. որպէս Կինոն, Բարեկեցոյ։ Գիտէ, պէրե գ։ ծ։

է. Այսինքն, խորհրդապահ առնեն. այլ ինքն հանդերձ. Կ՚ես առ կրօնասիրուհի բարեպաշտ անուանիքը սոսկը էին վարել իբրև զերբայեցիսն. զոր օրինակ Մինիքաղդ, որ Մանահայն է երբայեցւոց, նշանակէ՝ պարգեւ Աստուծոյ. քանզի Բաասդն է անդր. Մադրուբաղ, որ է Քարիայն, նշանակէ՝ անդր ծփանաւք վեղ. բան սմին օրինակի և Մորբաղն և Մահերբաղ և Մաստանաբաղ և այլն։ Պէտացիքն ա նուանել կարգեդնացւոց, յորմէ և պունիկեանն, պատճառս ունի ի փիւնիկիոյ՝ ուստի գաղթեցան։ Պղատոն սի ի Մանուկն * փիւնիկեցի է տեսարան մի ի բարբառ պունիկեան՝ որ Ձգնե յոյժ զմիտս գիտնոց։

Եր. բ. ծԷ ե ծբ։

Յոյժ զարմանալի է սերտ միաբանութիւնն փիւնիկեցւոց ընդ կարգեդնացիս. զի և ի խորհել Կամբիւսեայ ածել պատերազմ՝ի Կարգեդոն, փիւնիկեցիքը յորս էր ամ զօրութիւն նորա ընդ ծով խօսեցան ընդ նմա համարձակ և ասեն, թէ ոչ է մեզ օրէն ընդդէմ գառաւակացսդ մերոց մարտակից լինել քեզ. և Ճարկ եղև դադարել նմա ի Պղատ. ի ծբ։ խորհրդոց անտի։ Կ՚ես ոչ կարգեդնացիքը զընկիկ գառաւ Կ՚եր. բ. ֆ։ իւրեանց մուսացան, և զերախտաւոր հաստատութիւնն իւրեանց զհայրենիսն։ Դաւաքէին ամի ամի ի Տիւրոս նաւ լի ընծայիւք իբրև տրիտուր նոցա և Ճարկ, և մատուցանէին զոհս դիցն խնամակալուաց նոցա, զորս և ինք քեանց խնամակալս կարդային. և զերախտիսն ի կալ լուածոց և տասանորդ յատարէ Թշնամեաց և յանկածէ պատերազմի նուիրէին Հերակլեայ մեծի դիցն Տիւրոսի և Կարգեդոնի, ի ժամանակի իբրև պաշարեաց Մեքքսանդր զՏիւրոս, որ ի ներքս անդ էին բնակիչք՝ զմի ինչ իւրեանց զգանալի և զկնայս և զորդիս ամենացուցն ի Կարգեդոն. և կարգեդնացիքը ի տագնապի անդ մեծի պատերազմին այնու սիրով և ամենաանձնէր Տիւրոբնակեալ և ասպնջականեցին զնոսա, որպէս արդարև ի գործադրութիւն և ի փաթամ ծնողաց ոչ էր ակնկալուԹիւն։ Ուր այս հաստատուն և անկեղծ բարեհամբերութեան ցոյցք առաւել են նոցա փառք՝ քան զմեծախտս յաղԹութիւնս և զաշխարհակալութիւնս։

* Phoenulus. Կոմպէդոնիան Պլատոն։

ՑՕՊՈՒԱԾ Բ.

Յաղագս երջանիկ կաթողիկոսացոյ։

Ի վեպս կարքեդոնացւոց յոլով ուրեք տեսանել է՝ զի զօրավարքն նոցա դիցն պաշտամունքք պարտ համարէին սիրելն առնել և վախճան պատերազմի։ Իսիլկար Հայր մեծին Կենիբազաղ մինչև մարտիս պատերազմի մտեալ ի Սպանիա՝ զոն դիցն մատուցանէր։ Օնոյն և որդի նորա ոչ սկիզբեցաս ի Սպանիոյ խաղալ ի վերայ հռովմայեցւոց, եթէ ոչ նախ չորաս ի Կատիքս կատարել զուխտն՝ զոր ուխտեալ էր Հերակլեայ, և հարցանել ի նմանէ՝ եթէ օգնեսցէ նմա։ Եւ յետ պատերազմին Սամոսեայ իբրև աւետիս յաղթութեան կարքեդոնացւոցն տայր, նախ քան զամ հոգացաս և պատուիրեաց նոցա աշխարհախուռն հանդիսիս շնորհս դիցն մատուցանել. "Ուրախ ի վերայ այսոցիկ, ասէ, և այսպիսի յաղթութեց գոհանալ արժան է և շնորհ յայժ ունել զդիցն անմահ հիոյ»։ Իբր ոչ եթէ այսոքիկ ոմանք էին՝ կրօնասէրք ըստ դիպաց ժամանակի երևեալք, այլ տեսանի այս բնաւ րութեն գալ և սովորութեն ազգին։

Օգաշինն, որ կռեցան ընդ կարքեդոնացիս և ընդ Փիլիպպոս որդի Վեմոտրեայ արքային մակեդոնացւոց, Պողիբիոսի վկայագրեալ՝ յուսացեալ ակներև զերկիւղա- ծուրեն նոցա ի դիցն, և զի հաւատային զնոսա առնել թերակացս և անօրինս գործոց մարդկան, մանաւանդ հանդիսի ուխտից և գաղանց՝ որ յանուն նոցա ի մեհեանս կամ յանդիման նոցա կատարին։ Յիշատակէ անդ Պողիբիոս կարգս հինդ կամ վեց այլ և այլ գից, որ գժպատեհ երևիլ այն թէ համարոյ դիցն յաշխարհաժողով հանդիսի անդ ուխտից խաղաղութեն երկուց տէրուեցն։ Օնորին իսկ զմտենագրին բանս, որպէս էն, ածից այսր՝ առ սուղ ինչ ծանօթանալ դիցն կարքեդոնացւոց։ "Կռեցան, ասէ, գաշինքս այս յանդիման Լարսամազդայ, Հերայ, և Պլուղնի. և առաջի պահպանական ոգւոյն Կարքեդոնի և Հերակլեայ և Յուլեսոյ. և Պրեսի գարձեալ և Ջրիտոնայ և Պոսիդոնի. և առաջի դիցն նիզակակցաց կարքեդոնեան բանակին, արեգական և լուսնի և Վեմոտրեայ. և յանդիման գետոց և մարգագ և աղբերաց Ջուրց. և բնաւ ևմ դից՝ որ տիրեն Կարքեդոնի»։ Եւ արդ առ նոսա այնպիսի ինչ էն գաշինքս

Պոլիբ. Է. 502։

Լեռ. Ասո. Ի. 8։

Ագաթ. Ի. 2։

այս, որպէս եթէ մեք զՔրիստակ վկայս կոչեաք և զսուրբս պահապանս աշխարհին։ Օ Երկուց ՚ի դիցն, զորս յաշխատագոյն պաշտեին կաբեդոնացիք, սուղ ինչ յայսմ վայրի ՚ի դէպ է ասել Ալ ՚ի նոցանէ Երկնայինն աստուածուհի՝ Աֆրոդիտէ անուանեալ, այն ինքն է լուսին, զոր յօդուածէն կարդային ՚ի վիշտս մեծամեծս մանաւանդ յեբաշտի, զի գնմանէ ասէ Տէրտուղիանոս. « Ա՛ա ինքն Երկնայինն կոյս անձրևաձիր »։ Օ այս ՚ի պատասխանատուէն իւրում ասաց Տէրտուղիանոս ընդդէմ հեթանոսաց ժամանակին՝ յորում արիաբար ընդդիմ նոցա խոչտանէ ՚ի յաշխատութիւն փառաց կրօնից. քանզի առաջի քրիստոնէից, ասէ, աստուածդ այդոքիկ գնձք յանդիմանին։ Եւ համարձակի իսկ և ասէ. ոը ՚ ոչ կարասցէ ՚ի քրիստոնէից բռնադատեալ զդիս ձեր ՚ի խոստովանուխս յայս՝ մեռցի։ Օ սմանէ և Օգոստինոս ասէ, թէ « Վաղագուրեաց երբէմն Երկնային ՚ի Կարթեդոն, այլ արդ Թագաւորութիւնն նորա ուր իցէ »։ Այս ինքն երևի գոլ Հաստատեալ Տիկինն երկնից՝ որում ասէ Երեմիա կամացն երբայեցւոց երկիւղած պաշտօնեից՝ խոնարհ արկանել և նուէրս նուիրել նմա, և կարգ կանգնակս առնել, որովք պարծէին հացաբլիցս գոլ և փափկացեալս, և չար ինչ ոչ տեսանել. և ասէին՝ երբեք դադարեցաք յաղխանելոյ նմա խոնարհս և նուէրս նուիրելոյ՝ նուազեցաք յամենայնի, և սրով և սովով ստակեցաք։

Երկրորդն յաշխարհ պաշտեցեալ առ Կաբեդոնացիս, որում և մարգաղոն առնէին, էր Կռոնոս՝ Սատուրն անուանեալ յայծային կերպս. զոր ՚ի տիւրացւոյն ընկալան պաշտել։ Ամբրոսիատուի վկայութիւն, զոր ածէ Վիրգիլ, երևի սովորութիւն լեալ ՚ի Տիւրոս՝ յարկածս մեծամեծս զոհել Թագաւորաց զորդիս իւրեանց ՚ի ցածուցանել զսրտմտութիւն դիցն. զի յորդեզոհից Թագաւորաց անտի զոր ՚ի մահուն աստուածացուցեալ՝ յաստեղս անդր վերակարգեցին, Կռոնոս դիւս անուանեալ. յորմէ առաս պէլք՝ Կռոնոսի կլանելիս զորդիս։ Օ նոյն և իւրաքանչիւր ոք ՚ի ժողովրդենէ առ ՚ի խափանել զմտալուտ արկածս, ոչ ինչ նուազ քան զԹագաւորն կրօնասէրք լեալ, զոհէին զորդիս իւրեանց։ Եւ անորդիք առ ՚ի հաւասար պաշտամանէ՝ զորդիս աղքատացն գնոց առնուին։ Ընդ

(1) Որում ուսմբ ՚ի քրիստո- հեղձի անդ ՚ի տեղւոջն արիւն նէից ոչ խոստովան լինիցին եթէ յանդուգն քրիստոնէին։ դիւք են, այլ եչխեսցեն սակս նմա,

Ա. ԿԴ. ԺԲ։

Է. 18. ԽԲ. 17. 25։

երկար սովորուեցաւ այս պահեցաւ առ փիւնիկեցիսն և առ քանանացիս, յորոց ընկալան զայն ասպա իսրայէլացիք ընդդէմ ածասաստ հրամանին՝ և սկզբանէ այրելին խժա բար զմանկունսն՝ ի հուր բորբոքեալ իբրև զընծայիչս ձորոյն Հինոնայ, որպէս յոլով ուրեք կշտամբէն զնոսա գիրք, կամ՝ ի շանթացեալ անդրի Աստուծոյ փակեալ։ Եւ առ՝ ի չտեղոյ զձիւ աղետաւոր զոհին՝ ի խուժադուժ պատուհասունսն՝ զշառաւղղ թմբուկին և զսրինգս հնչե ցուցանելին։ Ընդ մարդ՝ ի կրօնասիրութեան պանծացեալ առանց արատաւոր և հեծուէ առընթեր կային ողորմ տեսարանին. որոց կաթիլ մի ցօղոյ արատաւոր կամ հեծութեան սրտի խոտան առներ զզոհն առաջի դից, և՝ ի դերև համարեին ելանել նուաւ։ Ընդողդողեալ սրտիւ, կամ տալաւորագոյն ասացեալ, խստասիրտք և անգութք՝ խափանել ջանային զձիւ որդւոցն համբուրիւ և գըգուանօք, զի մի անհաճոյ պատարագն լինի ատուածոց լալեօք և դառնութեբ՝։ Ընդ այս յետ ժամանակաց անցուցանելին միայն զոհոցով զմանկունս իւրեանց, որպէս և այս յոլով ուրեք՝ ի սուրբ գիրս. բայց և յայսմ լիներ բազմաց՝ ի նոցանէ փչել զոգի։

Ընդ այս անհամբոյր սովորութեան մարդազոհիցն եկաց՝ ի Աբգեդոն մինչև ցկործանել Նորա. զոր պղծութեան մա նաւանդ քան թէ սրբութեան պարտ է ասել։ Վարեհ ա ռաջին, արքայ Պարսից, սաստիւ զնոսա սրգել՝ ի մարդազոհից և մի զմիս շանց ուտել, և խափանեցան Նոքա ամ քանի մի՝ ի սպառնալեաց զինուց, այլ ստէպ դարձան՝ ի նոյն. զի և առ Ալեքսիոս յաջորդաւն Վարե հի՝ Վեղոն բռնաւոր Սիրակուսայ յաղթութեբ մեծ արա բեալ՝ ի Միկիլիա ընդդէմ Նոցա, և զայս ընդ դաշինս եդ՝ մի ևս մարդազոհ առնել Աստուծոյ։ Որ յառաջմայն ի մօտաւոր ազետիցն երևի չարժեալ յայն. քանզի ընդ ամ ժամանակս մարտին տեւեալ յառաւօտէ մինչև ցեր եկոյ՝ Ալիկար որդի Ասդրուբաղայ կարքեդոնացւոց ոչ դադարեաց՝ ի մարդազոհից, բազմութեբ մարդկան՝ ի փայտակոյտ անդր հրաբորբոք ածեալ։ Եւ իբրև ոչ ա պրեցան այնու զրօքն և ասրեալքն Լա՝ ի փախստեան դար ձան, արկ և զանձն իւր՝ ի հուր անդր զի մի տեսցէ զարև յետ պարտութեբն։ կամ, որպէս ՙՊերոսիոս ասէ

Պլուտ. ցՏերտ. ի կամ. 17։

Տերտ. ի գլ։

Պլուտ. ցմար. Վերթ. 55։

(1) Գգուանօք և համբուրիւ մի որովք զնուէրն մատուցանէ։ բանաւորիւն զայնէն Նորա, զի Ա՚՚՚։ Փեր։

մանեցնագրող իւրացս, զի արեամբ իւրով չկիզուցէ զանձ զրամ զերոյն՝ որ ոչ ինչ օգտեաց նմա [1]։

Ի ժամանակի [2] ժամատաւոն Ճարակելոյ՝ զմտատեղ բամ մանկտին զոհելին դից. և զՀասակ, յոր և խոստացեալ թշնամեացն գութք յուզին, նոքա առանց գթոյնի ի հուր ածելիս. եղեռնագործութիք խափան առնել չարեացն կարծեցեալ, և անցուցանել զգաստութիւն դից առ գթութիք։

Բ. 756։ Որպէսզի աղետաւոր ածէ առ այս Պիտոդորոս։ Ի ժամանակին յորում Լգաթոկղէս խորհէր պաշարել զԼիպարեդոն, քանզի ի յետին տագնապ վտանգին ի յամանակ Լրմնոսի Համարեցան զպատահարս չարեացն. զի ընդ ազատագունդ մանկտւոյն, զոր օրէն էր զոհել, զմանկունս զերեաց և օտարաց խաբանօք փոխանակեալ ելին։ Լնդ որոց մանկունս երկերիւր յազատաց քաղաքին զոհեցին նոքա ի քաւութիւն մեղացն. և արք առաւել քան զերեքարիւր ի բնակչաց քաղաքին ինքեանց պարտաւորք վերիպազեղջ յանցանացն՝ կամաւորութիք ետուն զանձինս ի զոհ։ Լոր անդ, ասէ Պիտոդորոս, անդրի պղնձամոյղ Լրմնոսի՝ ձեռք ի վայր արկեալ, յորս մանկունքն եդեալ անկանէին ի վէրն Տրոյից։

Գ. Ցանողաց։ Լաւ իսկ այս, ասէ Պլուտարքոս, ձեռնպահտութիւն. իսկն աստուածոյն փառք՝ համարել զնոսա մարդասանձս և ծարաւս արեան մարդոյ, և ընդ այսպիսի զոհս հաձել

Ե. Ի կոփ։ նոցա և զայնպիսին խնդրելոյ. Արդեաք, ասէ, երկաւատեք երկիս ժայռք են. անպարտաւութիւն և մեպաշտութիւն։ Այն յանդուգն յանձնապաստան՝ հաւատայ և ոչ ինչ. միւսն կոյր և զայրագոյ՝ ոճրագործատուր է։ Լմպարտաւութիւն լծընկերեց տագնապող երկիւղին՝ ուրանայ զդիս. մեպաշտութիւն ի մեղմել զերկիւղ՝ խնդրէ և կացուցանել աստուածս բան մարդ, բարեկամս և պաշտպանս և օրինակս

Գ. Ցանողաց։ չարեաց։ Լաւ յառաջ մեպաշտեալ զգանս իւր՝ ասէ. Լաւ ևս էր կարգեհդնացոյց ընտրել իւրեանց ի սկզբանէ օրինադիրս զկրիտիաս և զՊիտոդորաս, զերկադլուխ ձեռնմարտսն պանծացեալս յանձնաժողովի իւրեանց, քան

(1) Ի հուր անդր որում զոհէին՝ արկ զանձն իւր, գեթ աբեամբ իւրով չկիզուցանել զայն՝ որ ոչ ինչ օգնել կարաց նմա։

(2) Ժամատաւոն վարակելոյ՝ արիւնաչեղց զոհիցն պաշտամամբ զեղեամն ի խափան չարեացն գոր-

ծէին մարգազոհեցքն. և զմանկունս յոր և թշնամիք գթասիրէին՝ ի բաց հինան անդր ածելով. զի անցուցեն զգաստութիւն գից արեամբ այնոցիկ՝ ընդ որոց կենդանութիւն աղօթս գիցն մատուցանել օրինք են։ Յոյսիս։ Ժը. Շ.

զնեղաթիւս զայս գէն և զանհետեւել յանձն առնուլ։ Տիւփոն և հակաչքն ոսոխք դից, եթէ նոքա յաղթողք լիւնէին երկնից՝ կարող լինչ էին գաթշապոյն զոհս հատուցանել ի վերայ երկրի։

Օ այս այսպէս հեթանոսն իմաստասիրէ զկրօնից քրիստոնացուցն։ Օ՛ն և չէր խոկ և չէր մարթ կասկածել՝ թէ ի ցնորս յայս նէ ի մոլեգնութէն հասանել կարացէ մարդկան ազգ, յորս հատարակաբար հայեցեալ ոչ է ի բնէ արհամարհութէն սրբազան օրինաց բնութեանն մինչև զոհել զորդիսն և խողխողել զնոսա ձեռօք իւրեանց, և անյողդողդ միօք ածել ձգել զնոսա ի բոց։ Արծնք վայրենի, խժական և անագորոյն. սակայն մնացիւքադոյն ընկալան զայն ազգք բարգաւածեալք՝ փիւնիկեցիք, կարքեդոնացիք, գաղղիացիք, սկիւթացիք, և Հելլենք գլխովին և հռովմայեցիք, և երկայն ժամանակաց սովորութէն սրբեցին զայն. զոր ոչ ոք այլ հանձարել կարող էր՝ բայց միայն որ ի սկզբանէ մարդասպանն է, և որում այլ ինչ ոչ է հանձոյ՝ բայց անարգութէն մարդկան և թշուառութէն և կորուստ։

ՅՕԴՈՒԱԾ Գ.

Յաղագս օրինաց առաքինութեանն կարքեդոնացոց։

Յօրէնս բազմահանձար իմաստութէն հաստատեալ էր ՅՀ հասարակ իշխանութէն կարքեդոնացոց. և կարի իմաստութէ ածէ [illegible] զայն Քրիստոսէ՝ ի համար հասարակապետութեանցն որ արդեօք եղեն ի վաղ ժամանակս, և արժանի յօրինակ այլոց։ Ոչ զայս այնու մանաւանդ հաւասի առնէ, ի յամախութէն փառաց կարքեդոնացոց, զի մինչև յաւուրս իւր զամս աւելի քան զՀինգ հարիւր էջր առ նոսա ի վեր երևեալ խռովութէն ինչ մեծ՝ եղծիչ խաղաղութեան աշխարհին, և ոչ բնաւոր հարատահարող ազատութէն։ Վասնզի են կրկին այս չարիք խառն պետութէն՝ որով և կարքեդոնացիքն վարեին, յորս իշխանութէն բաժանեալ էր ընդ ռամիկն և ընդ ազնուականս, կամ ժողովրդեանն զեղծեալ ազատութէ՛ն յայսպիսեաց զառածանել, որպէս ՀՔէնս յամախ և յայլ հասարակապետութիւնս Յունաց պատահէր. և կամ ազնուականացն բռնանալ հարստահարել զազատութէն հասարակաց, որպէս և այս դարձեալ պատահեաց ՀՔէնս ի Հիերակուսս, ի Լորդն

*Թոս, ի Ֆռեբէ, և ի Հռովմ առ Ակղայէս և ի ժա-
մանակս կեսարու։ Ա. յոր աղագաւ գովելի են յոյժ կար-
քեդոնացիք՝ զի խնամոտութիւք օրինաց իւրեանց և այլ
այլ մասանցն բարեչարմար միաբանութիւք, որովք կայր
իշխանութիւն նոցա, ապրեցան զայնչափ ժամանակս յեր-
կուց եւս ի բազմավտանգ ժայռից։*

*Ա. ամէն, զի ոչ ոք ի հնազանդումն վիպագրաց եթող
ստոյգ և անսխալ կարգաւորութիւք զբովանդակումն սո-
վորութեանց նոցա և օրինաց. որով արդ զայսոցիկ հմտու-
թիւ աղօտաբար մարթ է ունել և թերի՝ զսիւրս այլ և
այլ մատենագրացն բանս ի մի հաւաքեալ։ Ա. այս
նպաստաւորէ ինձ Ա. Քրիստոփ, այլն վաստակաւոր յոյ-
սումնական հասարակին, մատենիւն իւրով [1]։*

*Կարգ առաջնորդութեանն Կարքեդոնի իբրև զպարո-
տիայն էր և զՀռովմայ՝ յերից յայլ և այլ իշխանութեանց
բաղկացեալ, որ զմիմեանս ի կշռի ունէին և ի զօրու-
թ. Ա. գաղղիոյ իշխանութիւն՝ երկուց գերագոյն դատաւորաց,
որք Սոփետքն [2] անուանէին. երկրորդն՝ աւագանւոյն.
երրորդն՝ ռամկին Հաւելեալ ապա և առեան Հարիւրա-
բերոյ, որ հզօրք էին ի հասարակապետութիւն։*

ԻՇԽԱՆՈՒԹԻՒՆ ՍՈՓԵՏԱՑՆ

*Սոփետք տարեկանաւ իշխէին, և իբրև զդահաւոս *
Հռովմայ [3] էին նոքա ի Կարքեդոն։ Որով կոչէն զնոսա
ստեպ մատենագիրք Թագաւորս, իշխանապետս * և
դահաւոս. զի զամենեցուն գնոցա գործ վճարէին։ Ա. ոք
ի մատենագրաց զընտրութեն նոցա օրինակ նշանակէ։
Ապա էր իշխանութի կոչել զաւագանին ի ժողով [4]. և
ինքեանք գահերկոք լեալ և գլուխք ժողովոյն՝ վասն որոց
իրաց խորհէին հանդերձեալ էին՝ յայտ առնէին, և զիւ-
րաքանչիւր նոցա հաւանութի առնուին։ Կրաւարարք
նոքա էին և ի կարևոր իրս մեծամեծս։ Ա. էր իշխանու-
թի նոցա սահմանեալ ի քաղաքի կամ յառ տնին իրս,*

(1) Կարքեդոն մոռացեալ ևս Կարքեդոնացոցն հասարակապե-
տութի։

(2) Ձնբերեալքն և ի ֆռանկ բառէս Սաքեան անանկ. ռանկ
նոյն Ըոշեամ գաղափարն ասի։

(3) Ձոր օրինակ բդեաշիք ի Հռովմ. ոսկեպէս և ի Կարքեդոն
ամի ամի կրկին Թագաւորք կային։ Կ. Կեղ. Ա. Է։

(4) Ես կոչեցին Սոփետք, որ իբրև բդեաշիք էին նոցա, գա-
ւառն աւագանւոյն։ Ա. Շ. Ն։

այլ և հրամանատարը երբեմն զօրացն լինէին, և բնաւ Սոփետացն ի ընալ ժամանակի իշխանութենէ նոցա լինէր դատաւոր. որ էր և այն իշխանութիւն մեծ, քանզի ՚ի անդ իրաւարարք ի գատս ինչ լինէին, և նոր օրինս հաստանէին ձեռք պաշտօնէիցն նոքա առնուին. որպէս գայսոսիկ յայտնապատում առնէ Տիտոս Լիւիոս ի Ճառս պատմու- Լիւ. Խ. Խէ. թեան Կինիքացոյ, զոր յիւրում տեղւոջն ասացուք։

ԻՇԽԱՆՈՒԹԻՒՆ ԱԻԱԳԱՆՈՑՆ

Աւագանին, ժողով մեծարոյ արանց հասակաւ, հըրէ տութեամբ, ազգատոհմիւ, մեծութեամբք, և մանաւանդ վաստակաւք, էր առեան աշխարհին և որպէս հոգի տեսչութեան նորա։ Զոմանք ասել հաւաստեաւ զթիւ նոցա՝ թէ քառասնից էին. այլ յոգնաթիւ հարկ էր նոցա լինել՝ զի հարիւր մի ի նոցանէ տեսցուք զատուցեալս ի մծոյ յայլ իշխանութիւն։ Իբրեան մեծ ելանէր յատեան աւագանւոյն. անդ զնամակաւին վերծանէին զզօրավարաց, անդ զաղերս և զբողոք գաւառացն լսէին, և զպատգամաւորսն դեսպանաց. անդ և վճիռ պատերազմին լինէր կամ խաղաղութեանն, որպէս յիւրաքանչիւր ժամանակի տեսցուք։

Զոր ինչ հանիսոհ լինէին ամենեքեան և քաւեալքն նոյն, Աբիսոոէւ։ հաստատուն էր և անգարձ վճիռ. իսկ յերկպառակել նոցա՝ երաւարար ժողովուրդն էր։ Այլ եթէ քանի խնամ տութեք իցեն այս օրինք, և որպէս օգնեն ՚ի խափանել զնուսակցուլս, ՚ի հաւանեցուցանել զմիտս, և ՚ի կացուցանել և զօրաւոր առնել զնորհուրդս օգտակարս՝ ոչ ի հարկ ասէլ Կինդիսին ատեան հարկաւ ի նախանձաւորութիւն իշխանութեան, և ոչ գիւրահաւան ՚ի Թողուլ զայն այլոլմ։ Այս առ այս օրինակ արժանաւորը պատմէ Պո- Լե. 706 և ղիբիոս, զի ՚ի կատարած պունիկեան երկրորդ պատե- 707։ րազմին երբեմն ընդերկեան դաշինք հաստատեցին պայմանեալ ՚ի յաղթողէն, հակառակ եկաց ոմն յաւագանւոյն, և Կինդիքաղ եղոյց նմա՝ զի ՚ի վերայ հասարակաց փրկութեանէ միաբանել ամենեցուն պարտ է, և մի զնճիռ մեծի իրացն Թողուլ ՚ի գատաստան ռամկին. և հաւանեցոյց զնա։ Ետուն աձա յառաջին ժամանակս հասարակապետութեանէ զնոր էր աւագանին և ամենիշխան. ընդ այս մի

(1) Իբրև նոտան Սոփետք առնել իրաւունս։ Լիւ. Լե. Խէ։

ԱՄԱՇ. Ա. 494։ որ յերկուասցի։ Ա՛յոյն ինքն գարձեալ այլ ուրեք՝ Հանճարով, ասէ, և իմաստութիւք վարէր տեսչութեի աշխարհին, և ամ խորհուրդք յայնոցնէին նմա՝ ցորչափ աւագանէին էր առաջնորդ ամի։

ԻՀԱՆՈՒԹԻՒՆ ՌԱՄԿԱՅԻՆ

Ազգա ուրեմն և ի ժամանակս Ադրիստոտելի, որ գովութիւք մեծաւ և գեղեցիկ զտեսչութիւն կարգեդրնացուցին ստորագրէ, մտագիւրագոյն ռամկին զյանձնանձանս իրաց աշխարհին յաւագանին ապաստան առնէր՝ ի նոսա թողել զիշխանութիւն կարևորացս, որով էր հասարակապետութեի նոցա հզօր։ Ադյլ յապա ժամանակս ոչ այսպիսի ռամկին ըմբռստացեալ ձոխութիւք և աշխարհակալութիք, և ոչ վասն այսր ամենայնի չնորհս կալեալ իմաստուն տեսչուէ աւագանւոյն, խորհեցաւ ինքն տեսուչ աշխարհին լինել, և բռնադակ գրեթէ յինքն կալաւ զիշխապետութին։ Ադ ամ ինչ այնուհետեւ դասով վճարեր և կռւսակցութիք. զոր Պողիբիոս պատճառս համարի լինել մեծի կործանման նոցա։

ԻՀԱՆՈՒԹԻՒՆ ՀԱՐԻՒՐՈՐԵՐՈՑ

Հարիւրորեաքն էր ատեան հարիւրոց և յորից առնոյ, թէպէտ առ համառօտի յոլով ուրեք անյիշատակ լինին յոքքն։ Ադրա էին ի Ադաբեդան որպէս պարեւք ի Պարթեւս, ասէ Ադրիստոտել։ Ադրով երեւի սահմանեալ իշխանութեիս այս՝ առ ի կշիռ ունել զռամկին և զառաջնանւոյն. այսու զանազանեալ զի պարեւք սակաւք էին թուովք հինգ միայն, և իշխանութեի նոցա տարեւոր. իսկ Թիւ սոցա առաւել քան զՀարիւր, և իշխանութեի մինչև Ջենաւոր։

ԺԹ. Է։ Հարիւրորեաքս այս երեւի նոյն լինել ընդ հարիւրոցն, զորոց ասէ Ցուստինոս՝ զի ընտրեցան ի միջոյ աւագանւոյն, առնուել համար ի զօրավարաց զգործոյ պատերազմին։ Ադանզի մնգունեանք, որոց էր զօրավարութի, պէտ ձագեալ իշխանութեէն՝ բռնանային։ Ա՛յժմ իրի խորհեցան նուազեալ այսու զիշխանութեի զօրավարաց, զի ի քաւնակի կալեալ զամ իշխանութեի՝ առ տմին սպա տացեն զՀամար իշխանութեան իւրեանց առաջի գատաւորաց. Յոսեփ. ԺԷ. "Ջի առ երկիւղին այնպես իշխանութեն վարեցին ի պատերազմի, որպէս թէ համարս տալոց են ի գառնալն

3609. 487

ըստ օրինաց ։ ։ Հինգ ՝ի հարիւրորերորդն աւագագոյնք ԱՄ ԱՀ.ՇԿ
էին իշխանութիւք, զչափ ժամանակին ոչ գիտեմ։ Կ՚տեսանս
այս հնգից՝ եր իբրև զտասանցն ծերակուտին վճեռակեց-
ւոց ։ Կ՚ալասել միոյ ուրուք ՝ի նոցանէ կամ ՝ի հարիւ-
րոցն, նոցին հնգից էր անկ՝ կարգել զայլ ոք փոխանակ ։
Հզօր էր իշխանութիւն նոցա, և արք վաստակաւորք հա-
մանէին յայն. և վարձք ոչ գոյին վաստակոց նոցա , զի
որպէս արդարև լաւք և բարեաց միայն աշխարհին նա-
խանձաւորք՝ բոլորանուեր ՝ի գործ պաշտաման իւրեանց
պարտ էր լինել նոցա հաւատարմութիւք ։ Պողիբիոս , ՝ի Ժ. 5գ։
Նաև նուաճութիւն Կարքեդոնի ՝ի Կիպրիանէ * , կրկին
զնուազանէ ժողովս առենակալաց ։ Կ՚ի միջ գերելոցն ,
ասէ , կարքեդոնացոց՝ էին առենակալք երկու ՝ի դասէ
ծերախոսին , քանզի այսպէս զհարիւրորերսն անուանէ .
և հնգետասան յաւագանւոյն։ Տիտոս Լիւիոս աստ զյե- ԽԶ. ծ։
տինս զայսոսիկ միայն յիշատակէ՝ զաւագանին . իսկ այլ
ուրեք և զծերակոյտն . որ էին [1] , ասէ, առենակալք ար-
գոյք յայմ աշխարհին, և հզօրագոյնք յաւագանին։

Օրէնսդրութիւնք հանձարեղք բազմադամանակեայք
տակաւ աղաւրտեալ , տեղի տան ապա սպրդել ՝ի ներքս
անկանել ամ ուստեք անկարգութեանց և համարձակու-
թեանց։ Կ՚առենակալք այսոքիկ յահարկուածն յանցաւորու-
թեն սահմանեալ և ՝ի նեցուկ արդարութեն, զեղծեալք
իշխանութիւք իւրեանց՝ եղեն ապա մի քոնաւորք ,
որպէս ՝ի վեպս մեծին Կ՚ենիբաղալ ե տեսանել , որ ՝ի դա
տաւորութեն իւրում դարձ արարեալ Կ՚փրկէ՝ ջանա-
ցաւ ամ զօրութիւք իւրով խափան առնել չարեացն, և
զիշխանութեն հարիւրորերդին զհանդիպեսաւոր փոխեաց ՝ի
ժամանակին յայնմիկ , յետ ամաց իբրև երկերիւրոց 38օ։ 68։
Հաստատութեն նորա , և արար զայն տարեւոր ։

* Ջ.Շ.Խ.Ն.Ն յ.մ.ն.ց ա.ս.ա.ջ.ե.ալ հա- գ.ռ.ն.ա.գ.ի.ք . . . ա.ղ.ե.բ.ա.ս.ա.ր.ս.ս հաշ-
մ.ա.յ.ո.ւ.ե.ց.ս.ս ֆ.ո.խ.ե.ւ ՝ի Ս.ի.կ.ի.ո.ն , ո.ր. տ.ո.ւ.թ.ե.ն ա.ս.ս ե.ք.ե.ս.ո.ւ.ն.ն յ.ա.ւ.ա.ջ.ն.ո.ց
ա.ն.ս ֆ.ա.ռ.ն.ե.մ.ն ա.ս.ա ն.ա.խ.ն.ո.ւ.ն ա.ր.ք ը.ս.ա ծ.ե.ր.ա.կ.ու.տ.ն.ո.ւ.ն, ո.ր ե.ր ս.ր.բ.ա.գ.ո.ւ.ն ա.ս.ա
ա.ա.ղ.ա.գ.ա.ա.ա.ր.յ.ա.ն.ն յ.ա.ն.ո.ւ.ն է.ղ.է.ա.ւ.։ ն.ո.ս.ս.ս ա.տ.ե.ա.ն, և ի.շ.խ.ա.ն.ո.ւ.թ.ե.ն մ.ե.ծ

(1) Հրէ հշտակս արարին կարքե- եր նոցա յաւագանին։ Ը. ծ։

ԹԵՐՈՒԹԻՒՆՔ ԻՇԽԱՆՈՒԹԵԱՆ ԿԱՐԳԵՑՈՒ-ՆԱՑՈՒՈՑ

Քրիստոսէ՝ ի քնին իշխանութեան կարգեդծացոյց երկու ինչ իրս ստգտանէ՝ ի նմա, հակառակս իմաստուե հանձարեղ օրէնադրի, և օրինաց բարեկարգ և ուղղղ քաղաքավարութեա։ Մի՝ հաւատալ միամ ումեք իշխանութեի բազում, որպես կարգեդծացիք առնեին վաստակաւորի առն. զոր նա միայ մեծ բարւոյ աշխարհին վարկանի։ Օ՝ ի որում մի ինչ է իշխանութեի դիւրաւ և յաջողութեա կատարէ զայն, և ուշ ունել գործոյն կարող է և պատրաստ գտանել՝ ի նոյն։ Քայսպես և ընդ ծով և ի պատերազմի՝ ոչ մի զօրավար երկուց հրամայէ քանակաց, և ոչ զեկավար մի նաւս կրկին ուղղել կարէ։ Այլ Թո՛ղ զայս, օգուտ աշխարհին է՝ եռանդն ածել արանց վաստակաւորաց, բաշխելով զիշխանութեի և զիրաւս. որք՝ ի միամ ումեք պարաբաձեալ՝ գերագոյն փառաբեր միայ ինքն շնացուցանել սովոր են, և զայլս՝ ի նախանձ գրգռել, ի գժկամակութեի և ի բամբասանս։ Երկրորդ Թերութեի զոր Քրիստոսէ ստգտանէ, առ ստացուած բարձի և պատուոյ՝ պահանջել՝ ի վերայ վաստակոց և ազնուականութեի և հասս. որով արք լաւք և պիտանիք առ չքաւորութեի մերժին՝ ի բաց, ի զեան մեծ աշխարհին։ Կանչի, ասէ, առաքինութիւն անդ արհամարհի, և յարդին մեծութիւնք՝ իբրև առ ոչ ինչ բաւական. և ընտրաղացուն և տեսչ արծաթոյ տիրեալ քաղաքին՝ վարեն զնա յապականուի։ Կ՝ վերայ այսորիկ և իշխանք և դատաւորք գլխոյ բազմոց զիշխանութիւն ստացեալ իրաւունս ախտահետս վարկանին փոխարինել միաստուն զօրաքաղութե։

Հետս և ոչ մի ինչ գտանեմ՝ եթէ՝ ի վաղ ժամանակս լեալ իցէ ուրեք յաշխարհի շահաւաճառութեի բարձի և պատուոյ, տերութեեց և առաջնեց։ Այլ զոր ասէս աստ Քրիստոսէ՝ ընչիւք ստանալ զայն՝ ի կարգեդծն, ոչ ինչ երկբայիմ կաշառս խմանալ՝ որովք զբռնեալսն բազմացուցանելին. քանզի զայս յաճախ սովորութեի գոլ առ կարգեդծացիսն՝ ասէ Պողիբիոս, առ որս ամէ վաճառաշահութեի էր օրինաւոր։ Այս զի զայնպիսի սովորութիւն զինասակաւն յամենեցունց վկայեալ գտանպարտի Քրիստոսէ, ոչ ինչ են զարմանք։ Այլա եթէ պարտ Հանճրի, որպես կերպարանք բանից նորա երևեցուցանեն, գահամէծար առնել անխորհ զինծատուսն և զաղքատ, Ը. 497։

վրիպասիոՀ յանդիմանի՛ ի հանուրց խմաստուն հաստա-
կապետութեց սովորուե՛, որք առանց անարգելոյ և խո-
ժան համարելոյ զաղքատութե՛ն՝ նախատապատիւ արարին
զիարձամտե՛ն. զի սմա կցորդ է կրճատե՛ն և վտան-
խոՀ միտք, և զի դժուարաւ սա զիաչառս յանձն առնու
և զվատութե՛ն, և է՛ի բնէ իւրմէ հպարհնասեր և խոպա-
ղութե՛ն սիրող և բարեկարգութե՛ն, և առաւել ատեցող
է խոտվութե՛ց և ապստամբութե՛ն։

Այլ ապա վախճանեալ զամս իւր, գովէ յոյժ Աբրիա-
տոտել զկարբեդոնացւոցն սովորութե՛ն զաղձականս առ-
նելոյ սակս յայլ և այլ տեղիս, և՛ի գործ ածուականս
կարգելոյ զբաղաքացիս. որով ոչ լինէին աղքատք մե-
խամ՝ որ և նոքա մասունք տէրութե՛ն էին, և ոչ մնայրա-
քաղաք աշխարհին դատարկասոյրս և անպիտան ամբո-
խին անձկանայր՝ յանարգութե՛ իւր և՛ի ձիաս, և աղ-
մուկք և խռովութե՛ք խափանէին սկիզբըս մարդկանն
նուաղմամբ, որք այնոցիկ առաջնորդքն էին՝ դիւրաթա-
տրաստք՛ի վերդովումն և՛ի փոփոխութե՛ն. քանզի անզոհք
են վիճակեալ իւրեանց բախտին։

ՅՕԳՈՒԱԾ Դ.

Ա՝ ամառաւանութե՛ն կարեդոնացւոց՝ աղքատ ձեռնարկեց նոցա և գործութե՛ն։

Ոչ բաղումն կարևոր կարբեդոնացւոցն էր ստուգիւ
վաճառականութե՛ն, և սա կէս նպատակի չարտարու-
նոցա, և մինք սեփական և յատուկ նոցա, յորում էր
գործութե՛ իւրեանց մեծ, և ամենր հաստատութիւն։ Այս
համայն ասէ, վաճառականութե՛ն յաւել նոցա և իշխա-
նութե՛ն և աշխարհակալութե՛ն և անուն և փառս։ Ի՛ ծոց
միջերկրականին բնակեալ ծովու՝ զոլ ընդ արևելս և
զձախ ընդարձակեալ յարևմուտս, զբռամբ ունելին զամ
զծանօթ աշխարհացն վաճառաշահութե՛ն, մինչև անդր ի՛
Ասիա հասեալ և՛ի Ասորիստանի և՛ի Պաղեստին, և
յետս գնեղոցն Թողեալ և զարձանս Հերակլեայ։ Ընդ
ամ ազգս յածեալք, զիոյն աւելորդս գիւրապէս բար-
ձեալ՝ միւսոմ զայն ածադին վաճառելն զկարևորն
նմա։ Կատաս Ալեքսիոսէ բարձեալ բարակամանս, և
զթղթոյզ և զարմանի և զառագաստս և զպարան նաւից։
Համեմունս՛ի ծովեզերեայց կարմիր ծովուն, խունկս
անուշահոտս և հնդրուկ և օծանելիս, և ոսկի և մարգարիտ

և ականս սատուկանայ ։ Ընդրանի և որդան կարմիր ՚ի Տիբրոսէ և ՚ի փիւնիկիոյ , և դիպակս ազնիւս կամ մեծագնից և օդոյս ծաղկենկարս , և որ այլ ևս ցանկալի իրք ձարտարապետիցք ։ Այլ առանց յերկարելոյ՝ բառնայինս ամուսնիք որ ինչ կարևորն էր, որ ինչ պիտանացու ՚ի դիւրութիւն կենցաղ , և որ ՚ի փափկութիւն և ՚ի զեղխութիւն ։ Այլ անդրէն դարձեալ՝ վաճառս ընդ վաճառոյն ածէին՝ երկաթ և անագ և կապար և պղինձ ՚ի կողմանց արևմտից . և ՚ի շահավաճառս այսոցիկ՝ գանձս յազգաց և յազանց մերերէն, հարկս իմն ՚ի նոցանէ անխափան ընկալեալ՝ քանզի կամաւոր էր ։ Այլ գործակիք այսպէս և հազարապետք լեալ ամ աղգաց , իշխանք եղեն ընդ ծով, և զօրք արևելից ընդ արևմտից և ընդ հարաւոյ , և առուս՝ ընդ որ միայն հաղորդութիւն էր նոցա ընդ միմեանս . և արարին զկարքեդոնն հասարակաց քաղաք ամ ազանց , որ ծովու անդրպետեալ էին ՚ի միմեանց , և կենդրոն վաճառականութեան։

Եւ ինչ նուաստութիւն համարեին այնուականագործք նոցա իբրև զստորինս ՚ի քաղաքացիսդն պարապել ՚ի տուրևառս վաճառուց , և ոչ փարթամ մեծութիւնն տալտկային ՚ի հանապազորդելոյ և ՚ի գժոխըմբէր վաստակոյն՝ ՚ի յաչախութիւն այնոցիկ։ Այսպէս ծովակալեցին կարքեդոնացիք, ընդ այս շուրիր յառաջ խաղացեալ ընդ հռովմայեցիսն ժուժկալեցին ՚ի պատերազմ, և յայն զօրութիւն հասեալք՝ մինչև քառանասնեայ կեղակարծ և բազմաղետ պատերազմաւ հաղիւ նուաճել հռովմայեցւոց զսոսին աշխատ։ Այլ ՚ի կատարած մարտին, Թէպէտ և յաղթող եղեալ, ոչ կարացին նկուն առնել զնա ՚ի սպառ և ՚ի հարկի ծառայութիւն կացուցանել, մինչև բառնէին զզօրավիգն նորա զվաճառականութիւն, որով հարուստ մի ժամանակ ղեմ ուներ զօրութիւն նոցա ։

Եւ ինչ են զարմանք՝ զի Կարքեդոն աշակերտեալ ՚ի դպրոց վաճառականութեան՝ յայն որ առաջինն էր յաշխարհին, ՚ի Տիբրոս, այնպէս փութով զարգացաւ, և շահ ՚ի նմանէ հաստատունս մեծերաց ։ Այլ որ զՀինդկաստիցս նորա ածին Հռիփկէ՝ նոյն նոքին ծառայեցին նոցա ՚ի վաճառականութիւն. և կայս իւրեանց ՚ի ծովափունս արաբիոն Պաղեհոյ , ՚ի Նաւահանգիստս՝ որ տարածեցին նոցա զգիրկս իւրեանց՝ ընդունել զվաճառս նոցա ։ Դիւրութիւնքն և շահուք , զորս անդ գտին կարքեդոնացիք , երբ հնեցին զնորհրդուդ տիրելոյ ընդարձակ գաւառացն այնցիկ , և յանցանել ժամանակաց կալաւ անդ ՚ի նմին նա

Հանգիւ նորն Կարքեդոն կամ Կարթագենէ տէրութիւն
Հաւասար այնմ, զոր ունէր հինն Կարքեդոն Ա՛ֆրիկէ։

ՑՕԴՈՒԱԾ Ե.

Ի՛նչ Պաղնիոյ՝ այլ աղբիւր ջեռուկք և զօրուկք կար. ջերմնացուոց։

Ա՛յ վայրապար ասաց Վիտզորոս՝ զի ոսկեհանք և արծ. Գ. 312 և այլն։
ծաթահանք, զորս գտին կարքեդոնացիք ի Պաղնիա, եղեն նոցա յաղբիւր անսպառ ճոխութեաց. որովք հզօրացեալ՝ կարող եղեն կալ առաջի զօրութեաց Հռովմայեցւոց, և զերկայն ժամանակաց պատերազմունս բերել։ Պանձք այնոքիկ ծածկեալ ի ծոց երկրի՝ անծանօթք բնակչացն էին ժամանակս բազումս, կամ արհամարհեալք յաչս նոցա և խոտանք։ Վիւնիկեցիք նախ զգուշաբարձին վաճառս ընդ մեծագին հանածոյիցն փոխանակեալ՝ անգիտութիւք մարդկանն ժողովելոյն մեծութիւնս անբաւ։ Պպա կարքեդոնացիք տիրեալ աշխարհին՝ ի խորն մտանեան պեղելով, յոր չև սպանիացւոցն ձեռն հասեալ էր. որք յերեսս երկրին գտեալք, որպէս երևի, չատէին։ Ի նոցանէ և Հռովմայեցիք ուսեալ ի թաթել զբոյս ի ձեռաց նոցա, հատին անտի ոսկի և արծաթ բազում յոյժ։

Ա՛յլ գտանել ի բովս անդ և հանել զոսկին և զարծաթ՝ անհնարին աշխատութիւն էր. քանզի բազում այն ել զի յալս երկրի ծածկեալ են երակք ուստի այսոքիկ կղկղին, որով հարկ էր նոցա խնդրել և հետազօտել յահագին խորս՝ ուր յաձախ ջուր ընդ առաջ ելեալ խափանէր զգործաւորս մինչև ի վճատուն։ Ոայց արծաթսերմնացեալ երկայնամիտ է յաշխատութիւն, և ձարտար ի գիւտ հնարից։ Ջ ըհանաւն, զոր Ա՛ռքիմէդէս ի ձանապարհորդել իւրում Ա՛ղեքսոս եգիտ, յաջողեաց հռովմայեցւոց հանել այնու խրթև ի ջրհորոց զջուրս խորոց մինչև ի սպառ։ Ի փարթամութիւն տեառնց բովուցն՝ բազմութիւ գերեաց զկեանն կորուսանէին, վարեալք խրթութիւք, և բրօք ստիպեալք բռնի՝ անդադար լինել ընդ տիւ և զգիչերս յաշխատութիւն։ Պողիբիոս առ ժամանակ կոք խրովք ի բովն անդ մերձ ի Կարթագենէ յորից բիւրուց արանց ասէ աշխատ լինել, որոց էին դարմանք ի Հռովմայ օր ըստ օրէ քսան և հինգ հազար դրամակշիռ։ Ջայս Պտրաբոն ի նմանէ յառաջ բերէ։ Գ. 147։

Ազգ ալ կարքեդռնացիք զսահտիկ Տարուածծմ ընկալեալ և ի սուզ ժամանակի յարուցին անդրէն զօր յոգնախումբ, և Հանդերձեցին ստուար տրմիջս նաւաց, և ընդ ամն յոլովս գանձս Տասուցին անբաւ ծախուց պատերազմի ի տալ աշխարհս, ընդ այն ոչ է զարմանալ. այլ զարմանք մեծաբանիչ այն էն՝ զի ի նոցն և Տռոմէացիքն էին, որոց եկամուտք սակաւ ինչ էին՝ մինչեւ զաշխարհակալուիս իւրեանց ընդարձակեալ, որովք ազգս հզօրս ի Տարկի կացուցին. քանզի և ոչ վաճառականութեի զօրալիցն էր նոցա՝ բնաւ անծանօթն ի Հռոմի, և ոչ ոսկեՀանքն և արծաթաՀանքն՝ որ դուն ուրեք են յԱտալիա, յորոց ի գիւտ՝ քան զչափս որ ի նոցանէն, ծախք բազմանային։ Այլ նոքա ի սակաւապէտ և յանպատճառ կեանս, յեռանգն բարեաց աշխարհին և ի սեր Տայրենեաց՝ բովս գանձուց գտանէին անսպառելիս, ոչինչ նուազ քան զկարքեդռնացւոցն՝ և յաճախութիւ փառաց առաւելեալ։

ԶԻ ՊԱՏԵՐԱԶՄՈՂԻ ԻՒՆ ԿԱՐԹԵԴՈՆԱՑԻՑ

Կարքեդռնացիք ազգ վաճառաշահ էին և գոռ պատերազմող։ Օ առաջինն ի քան ունելով և ի զրկից աշխարհին, զերկրորդս զայս առ Տարկի դիմամարտութեի որ չուրջ զնովաւ բնակեալ էին ազգաց, և առ տենչ ընդարձակելոյ զվաճառականութեի իւրեանց և զաշխարհակալութեի։ Երկոքումբք այսոքիւք, ինձ Թուի, զսոյգ կարքեդռնեան պետութեն առնումբ կերպարանս։ Օ վաճառականութեին ահա ասացաք։

Յոկ զինուորական զօրութեին նորա էր ի դաշնաւորս իւր յազգս, և ի ժողովուրդս Տարկատուս՝ որ զօր և արծաթ Տարկէին նմա, և ի բնիկ քաղաքացւոցն գունդս, և ի վարձկանն այլազգիս՝ յորս ոչ ինչ աշխատ լինէր ի ժողովել կամ ի մարզել զնոսա, զի կազմք և քաջակիրթք ընդ իւրմն գումարէին՝ զորս չիւրաքանչիւր աշխարհաց զօրընտիր առնէր զնաւատակաւորս ի գնդաց և զանուանիսն։ Ի Կրմիզիոյ այրուձի Թէթիւ, խրոխտ, սրընթաց և անխոնջ՝ յորում էր զօրութեի մեծ բանակին. ի վաղէարեանցն կղզեաց պարսաւորս քաջախիզս քան զնամ ազգաց. ի Սպանիոյ հետևակազօր քաջ և անպարտելի. ի ծովեզերեայց Գաղղիոյ և Գաղղիոյ գունդս Տզօրս պատերազմափորձս. և անդստին յաշխարհ

հին Հրէից զօրականս պիտանացուս առ Յամ գործ պա-
տերազմի, ի ձակատամարտ և ի պաշարումն և ի վե-
րամարտումեցն քաղաքի։

Ա՛յսու օրինակաւ յարուցանէր ի սուղ ժամանակի
զօր յոլովաձեռն յընտիր ընտիր գնդաց աշխարհի, և ոչ
զգիւղս իւր անմարդի առնէր և զքաղաքս ի զօրաճո-
ղով, և ոչ զձարտարս ի ձեռակերտիցն խափանէր. ոչ
խոովէր զարուեստաւորս ի վաստակս իւրեանց, և ոչ
խափան առնէր վաճառականութեան, և նուազումն զօրու-
թեն իւրոյ ընդ ծով։ Ա՛րծաթագին արեամբ զաշխարհս
նուաճէր և զպետութիս. և զաղգս օտարս գործել մեծու-
թեն իւրոյ առնէր և փառաց, ոչ ինչ յիւրմէ ծախեալ
բայց միայն արծաթ, զոր և գայն յաղգաց օտարաց ժո-
ղովէր վաճառականութեբ։ Ա՛րկածք անսովոր խորտա-
կելոյ զօրացն ի պատերազմի՝ վերս հարեալոցի ի մար-
մին նորա գործէին, այլ ոչ ի սիրտն ներգործեալ։ Այս
փոխանակէին ինաստուն խոկախոհ գանձք բարգաւաճեալ
վաճառականութենէն, որ իբրև կորով անյողդողդ պատե-
բազմին նորա կայր միշտ առ ընթեր, և էր անխափան
ձեռնտու ի ստանալ զօրս՝ յամ ժամանակի պատրաստս
նմա ի վաճառ. և յընդարձակ ծովափնեայցն, որոց տե-
րէր, դիւրին էր նմա գումարել վաղվաղակի նաւազն և
ծիավարս ի լիութեբ բաւականի նաւախմբեին, և զեր-
կաւարս ձարտարս, և հմուտ նաւապետս յառաջնորդու-
թեն նաւացն գտանել։

Ա՛յլ այս ամ ամբոխս բազմութեբ իբրև ի դիպուածոյ
խմբեբ ի մի վայր հաւաքել, ոչ ինչ ի նմա յօգտակար մա-
սանցն էր ի բնի նեբբին և կարևոր. ոչ հաստարակաց շա-
հուց տենչ պատշաձէր զնոսա ի մի մարմին հաստատուն
և անփոփոխ։ Այլ որ ի նոցանէ ելից իրացն սերտիւ ցան-
կայր, կամ յայցողուածոյ տերութենէն։ Այլ որ լն նախանձ
ձու արիաբար դիմագրաւ լմնեբ վտանգաց. քանզի ի վե-
բայ օտար աշխարհի պատերազմեալ, այլազգ ձգնեբ քան
ի վերայ իւրոյ աշխարհին՝ որոյ բաղդակից և իւրաքան-
չիւր ի քաղաքացեացն էին։ Այս յարկածս գարձեալ մե-
ծամեծս ազգք գաշնաւորք դիւրաւ սարսուրն հատուա-
ծել ի նոցանէ [1], կամ ի նախանձ բնաւորապէս շարժեալ
ընդ մեծութեն տգրօգագունի սահմանակցին, կամ առաւե-
լագունեն ակնկալութբ շահու ի նոր նիւթակապեն, և կամ
առ երկիղն զի մի յաղէտս նորա և ինքն պարանեցցի։

(1) Ուրեմն Աւետ և Մուսխեան ընտրեալ։

Ժողովուրդը Հարկատուը տաղտկացեալը ի ծանրութէ անարգ լծոյն զոր դժկամակութիբ բառնային, մարդասէր բագոյն այլևս տեառն միայն փոփոխութիբն պատահել, և կամ զի անխուսափելի ծառայութիւնն էր՝ անխորը լրմտրութեն տերանցն լինելիս. որպէս բազում ուրեք որ առաջի կայ մեզ պատմութեիս ցուցցէ։ Իսկ դունդք վաղ ձուրբք՝ գշաւատարմութեի ըստ առատութեե և ըստ բազմատև վարձուցն սովոր էին չափել. դիւրապատրաստք յամ ժամանակի՝ առ դոյզն գժգոհութեե և սուղ ինչ յաչելուածոյ ոռնկին ակնկալութիբ՝ առ թշնամին անդր անցանել, և որոց ոսոխն էին՝ զնոցա պատերազմին ընդդեմ առնոցիկ պատերազմել յորոց յօգնութեի կռչեցեալ էին։ Իսկ յայսմ ևեծութեի Վաբդեդունի յեցեալ յօտարին զօրութեի, ի վրիպել անտի՝ Հարկաւ սասանեբ. և սաբտուութիբ ի նաւամարտի ի վաչառականութենէն ևս անկեալ, որ միայն ապաւէն էր նորա, ի կործանումին հասանեբ ի սպառ, ի վատթարութեի և ի վշտութիւն՝ որպէս և եղևն իսկ ի վերջս առաջնոյ կարքեդունեան պատերազմին։

Հրնստոտել ի ցուցանել զյաւութեիս և զթերութեիս օրինաց իշխանութեի կարքեդոնացոց՝ ոչ ստգտանել զնոցա այլազգի զօրականաօքն վարել, քանզի երևիլ յետ բազում ժամանակաց սովորութեի լեալ այս ի Վարքեդոն։ Հպատամբութիբն, որ յաչխեցին ի յետին ժամանակս, խրատել պարտ էր նոցա՝ զի չէք աւագելի ինչ տերութեէց, քան ի զօրուն այլոց ամենայն յորս չէք նախանձ և ապահովութեի և հնազանդութեի։

Իսկ Հռոմ ոչ այսպէսի. անհմուտ էր նա վաչառականութեի և նիազ ի գանձուց, և ոչ էր բաւական ձեռն նորա ի վարձել օգնութեի առ ի ստէպ ընդարձակելոյ զաշխարհակալութիս իբրև զկարքեդոնացին. այլ քանզի անդակնդամ էր ամ մասամբ, յիւրոց անտի զօրաժողով եղեալ՝ օգնութեի առաւել անհասկած քան զկարքեդոնացոցն գտանեբ ի վտանգի։ Ոմն և յետ այսր տերազմին Կաննեայ ոչ էառ յանձն խնդրել հաշտուե, յոր Կարքեդոն առ դոյզն վտանգին խոնարհեբ։

Կին և կարքեդոնացւոցն զօրբ բնիկ, գումարտակ փոքր ի քաղաքացւոց անտի. յոր իբրև ի կրթարանի ուսանելին ի պատերազմ ազնուականագոյնք և որոց էին միտք վսեմախոհ և հանճար և գահաւորութեի. և ի նոցանէ կային սպայք և զօրավարբք ի գունդս գունդս զօրաց, հնզօրբ ի բանակին։ Վանդի նախանձաւորբք յոյժ էին

կաթեդռնացիք, և աղքի օտարի ոչ հաւատային զիշխանութեի զօրաց։ Իսկ քաղաքացոցն տային իշխանութիւն մեծ, ոչ ինչ խիթացեալ ի նոցանէ իբրև զհռովմայեցին և զաթենացիս. և ոչ յոյժ կասկածոտք էին՝ թէ գուցէ զեղծիցին նոքա իշխանութիւնն բռնանալ ի վերայ հայրենեացս։ Հրամանատարուն զօրաց ոչ էր առ նոսա տարեւոր և ժամանակեայ որպէս յայլ հասարակապետութեան. յոլովք ի զօրավարաց ամն բազումս վարեցին զիշխանութեի մինչև ի զրաւ պատերազմին, և յոլովք մինչև ցմահ. սակայն հանապա անխափան պարտապանք էին տալ զդրօծոց իւրեանց. և էր իշխանութեի աշխարհին կոչել զնոսա յետս ուստ յանցանաց կամ ուստ արկածից ձախողելոց մարտին, և կամ ուստ դաւաճանութեի գործելոց նմա ի զօրացն։

ՅՕԳՈՒԱԾ Ե։

Յաղագս գիտութեան և արուեստից Կաթեդռնացոցն։

Ես կարեմ ի սպառ անմանն առնել զկաթեդռն ի պարծանաց ուսման և գիտուեց։ Օ ի և Ա՛ստխիսոսպ՝ որդւոյ մեծազօր արքային ի Կաթեդռն առաքելոյնս առ ի հրահանգս, երևի լեալ անդամսոր գարոց բարւոք դաստիարակութեի։ Ա՛ԷՆն Կ՚ենիքեաղ՝ ասմ՝ մասամբք փառք ՚ՆԵՈ. ՀԱՆ. կաթեդռնացւոց՝ ոչ ինչ անտեղեակ էր գարուեստից, որ ՆԻԷ. ԺԳ։ պէս յուցցի յիւրում կարգի։ Զոր Ա՛ադմն գարձեալ, զօրաւար մեծ, ոչ ինչ նուազ յաւել փառս կաթեդռնի մտաենագրութիւքն իւրովք քան յազթութիւք։ Ա՛ատեանս քան և ուԹ մշակականս գրեաց, որ յարգոյ եղեն յոյժ ԿԻՒ. ՅԶԳ. ճերակուտին Հռովմայ՝ մինչև յառնուլ զկաթեդռն և ա- ՅՕ. ՔՒ։ ի բաւել իշխանաց ոխերկիցոց զմտաենագարանս աշ- ՊԼՒ. ԺՋ. Ֆ։ խարհին, որ և այսու յայտ է զի ոչ ի սպառ մերժեալ էր ուսումն յաշխարհին, պատուէր ետ զմշակականն զայնոսիկ յեղուլ ի լատին բան, թէպէտ և շարագրածս զմիակութենէն արարեալ էր Պատմի յառաջագոյն։ Էր վ՚ՈՐ. ԳՄՀ. և Կ՚ենամի ի լեզու կաթեդռնացւոց Ձառ յաղագս ձա- ՆՀ. Ֆ։ նապարհորդութեին՝ զոր աւագանեցին հրամանաւ արար շուրջ զկ՚ափրիկեաւ բնակեցեալ գաղթականս. որ հետևին Թարգմանութեի եհաս ցմեզ։ Էրևի Կ՚ենամս այս

(1) Ուրէն արեալին մատենագրաց ԱՆԴՐԻԱ։

երկրագոյն գոլ քան զայն՝ զորմէ բանը եղեւն յառաջս։

Պլուտ. յն. Քոռ. Աբեթ. 328։ Լոյերտ. ի Կլեմ. կեն. գլուխ. ե. ծբ։

Ալեքսանդրացի Յ[ոհան]նէս ասէ՝ Կլիկերմ՝ թէ արդարև կարբեդոնացի էր՝ հանճարոյն, և ուսումնասէր յոյժ։ Յատեանս յոլովս շարագրեաց, և ի միում յայնցանէ զկարբեդոնացին սփոփէր՝ որք յետ կործանելոյ քաղաքին իւրեանց կէին ի դառն ծառայութեան։

Ընդ մատենագիրս, որ յափրիկեացոց աշխարհին պայծառացան, էր ինձ և զՀաղչակաւորն գասել զՏերէնտիոս, նա և քան զայլսն նախադաս զնա առնել, որ իւրով մեծաճառութիւնն կարող է անմահ փառս յաւերկնել նմա. այլ սորա ըստ գրաւորականի մասին հայրենիք ոչ են կարբեդոն բնիկ գաւառ իւր, այլ որ մոլորն զնա Հռոմ՝ ուր զպէրճ և զպայծառ և գյատակ մատենագրութեանն ոչ կալաւ, ընդ որ յամ ժամանակի հիասցին մարդիկ։ Յանդէն զնա յարբունս հասակին, կամ մանաւանդ ի տղայ տիս, անկեալ ի ձեռս նուիրագործ՝ որ ի կարբեդոն աստղատակէին ի ժամանակի պատերազմին կարբեդոնացւոց ընդ նոսա, յետ երկրորդի կարբեդոնեան մարտին մնալ ի սկսանել երրորդին։ Ոչ վաճառեցին զնա որպէս գեբի՝ Տերենտիոսի ումին կ ուկանոսի, միում յատագաց ծերակուտին Հռոմայ. որ ետ զնա ի դաստիարակուն, և ապա ազատագիր զնա արար՝ յանուն իւր կոչեցեալ զնա, որպէս ի ժամանակին յայնմիկ սովորութիւն էր։ Ոչ եղև Տերենտիոս Ակիպինի ափրիկեցւոյ կրտսերոյն և կ ելիոսի մտերիմ։ և զերկուցն ընոցանէ համբաւեցաւ ի Հռոմ՝ թէ օգնական եղէն նմա ի քերթուած կատակերգուեցն. զոր նա ի փառս իւր վարկուցեալ պարծէր ընդ այն։ Սորա վեցերկին կատակերգութիւնքն միայն պահեցան առ մեզ։ Պուէտոնիոս, յորմէ և այլք առեալ մատենագրէն, ասէ զնմանէ ի Ձառս վարուց նորա՝ թէ ի դառնալ իւրում ի յոմանստանէ՝ կորոյս զՀարիւր և ուԹ կատակերգուէս, զորս ի Մենանդրի գրոցն Թարգմանեալ էր. և առ կսկիծ ցաւոցն կարձեցաւ ի կենաց։ Յմէ այս Հաւաստեաւ ասել ոչ ունիմ. կալցի որ որպէս և ախորժէ։ Այլ մեռաւ նա յամին Հռոմայ 594, յո-

(1) Կլեմոմաքոս նըրամիա որ ուսումնասէր յոյժ։ Ալոյ. Խոր. պէս արդարև կարբեդոնացի, և ֆ. ղբ։

բում ժամանակի բդեաչնք կային ՚ի. Աուռնելիոս Վո-
լաթելլա, և ՚ի. Փուլուիոս, լերեսուն և հինգ ամաց հա-
սակին. որով հանդիպի ծնունդ նորա յամին Հռովմայ
560։ Ասայց և զայն պարտ է ասել զի ՚ի Կարքեդոն սա
կաւք յոյժ կային գիտասլորք. զի հզօր պետութիւն այն
՚ի միջոց ժամանակի եօթանաց և աւելի ևս դարուց՝ երթս,
կամ թէ աւելի, չորս մատնագիրս ընծայեցոյց երևելիս,
յոր թէպէտ կցորդութեբ բաղում էր նորա ընդ Հունաց
աշխարհին և ընդ այլ ազգս հրահանգելոյ գիտութեբք,
այլ ՚ի նոցանէ դանդաղեր առնուլ զգեղեցիկ հմտութիւն՝
որ ոչ ինչ վաճառականութեն նորա օգնէին։ Այրևի ան-
ծանօթ լեալ անդ ձարտարիսկութեն, բանաստեղծութեն
և վիպասանութեն, Լմաստասէր կարքեդոնացի՝ հրեշ հա-
մարեալ էր առ գիտունս. և ուր երիքրաւսի ոք անդ երե-
ւեր կամ աստեղագէտ, Այր ոչ զբաժկականէն ասել կա-
րեմ՝ թէ յարգեցաւ առ նոսա կենցաղօգուտն գիտուն,
կամ վիրաւորիտութենէ՝ առանց որոյ անմարթ է լինել
քաղաքաժողով ընկերութեն մարդկան։

Ցայսչափ ապահտիս խնդալականէն հրահանգաց՝ յոյժ
թէրի և վարժից մանկանցն հարկ էր լինել, ՚ի կարքե-
դոն ամ ուսումն և գիտութեն մանկտոյն էր գործել,
արուեստ համարողական, և զտուժար հաշուին յօրինել
և սեղանաւորութեն. և համառօտիւ՝ ամ որ ինչ անկ է
վաճառականութեն։ Ո բանասիրութեն և զվիպագրու-
թեն և գիմաստասիրութեն ներկարժմունս առեին կարքե-
դոնացիք, և յետ ժամանակաց համարձակ իսկ հրամանաւ
արգելին՝ մի ուսանել յոյն գործոյ, թէ գուցէ
նամակագիր ոք ՚ի նոցանէ կամ բանագնաց առ թշնամիսն
լինիցին [1]։

Այս զոր ինչ յայսոցիկ հրահանգաց մարթ էր ակնհա-
լել։ Արքին աղագաւ չէին ՚ի նոսա քաղցր և ընտելասէր
բարք և իմաստք առաքինիք, զորս բարգաւաճուն վար-
ժից բնաւորեալ է ամօրինել յագգս։ Լակ սակաւքն այ-
նոքիկ երևելիք առ նոսա՝ ՚ի բնէ իւրեանց և ՚ի գերա-
զանց հանձարոյն եղեն այնպիսիք յերկար հմտութ. այլ
կրթուելի և վարժք սակաւ յոյժ օգնական եղեն նոցա,
Լստի և լաւութիքբ երևելեացն ՚ի նոսա մարդկան՝ խրբ
թնացան ՚ի մեծամեծ թերութեբ, ՚ի վատթար ախտից,

(1) Զրաման եղև յաւագանւոյն՝ մի ուսանիլ ՚ի կարքեդոնացւոց ուսանել ՚ի հելլէն գործել կամ ՚ի բարբառ, զի մի խօսել կարացեն ընդ թշնամին կամ նամակագիր լինել առ նոսա առանց թարգմանի։ Յոսեփն. ք. Է։

և ՚ի գժնեայ կրից. և դուն ուրեք անաստիւտ և անա-
զօտ փայլէ ՚ի նոսա առաքինութիւնք վէպ և արիական և
հաձոյ, և ՚ի հաստատուն հիմն յեցեալ յանդղի ի-
մաստս, որպէս է յաձախ առ Հելլենս և առ Հռովմայե-
նիս. զՀեթանոսացն իմս ինձ զառաքինուն, և ըստ մտաց
նոցա։

Զգտանեմ ուրեք յիշատակ և զձարտարութենէ նոցա
յարուեստս, որ խոնարհագոյնք են աղնուականութենէ և
ոչ յայժ կարևորք, զոր օրինակ նկարչութենէն և քանդա-
կագործութենէ։ Վասն զի ՚ի նկուն եղելոց ազգաց ժո-
ղովեցին երբեմն աւարաբար զձեռակերտս ձարտարաց,
այլ թէ յայսոցիկ ախորժակս պարապեալ իցեն ինքեանք՝
զայն ոչ ունիմ ասել։

Այլա ուրեմն ՚ի յօժարութենէն սրտի և ՚ի բնէ սեփա-
կանագոյնք էին կարբեդոնացիք ՚ի վաձառականութիւն,
և սա Հաստատութէ էր աշխարհին, և Հոդի պետութէ
նոցա, և զօրուն ազգեցող յամ գործս նոցա։ Այնր նոքա
մեծաւ մասամբ վաձառականք քաջք զբաղեալք յառև-
տուրս. և շահուցն տենչիւ զմեծութիւնս միայն յարգէին,
զնմ ուշիմութէ, զիաւս և զպարծանս Հաստատեալ ՚ի
մեծերել ինչս յաձախութէ, և ոչ խորհեցեալ՝ առ ինչ
այսոքիկ ՚ի բնէ սահմանեալ էն, և ոչ զարժանին վայել-
ութէն նոցա։

ՑՕԴՈՒԱԾ Ը.

Յաշտս Բնութեան և բարուց կարբեդոնացւոց։

Ազգս ազգս ըստ իւրաքանչիւր բնութեան զանա-
զանեալ ՚ի միմեանց Աիկերպ[1], զկարբեդոնացիսն խո-
րագէտս ասէ լինել ՚ի բնէ և նրբամիտս, զգաստս և ձար-
տարս. որպիսիք ոմանք էին ՚ի պատերազմի, այլ առաւել
և ՚ի վարել ընդ մարդկան։ Այսմ բնաւորութէնէ նոցա
էր և այլ իմն ընդարձիկ՝ որ նախատինս ածէ նոցա։ Այս-

[1] Որչափ և անձնահաձոյութիւն ունիցիմք՝ սակայն ոչ Թուով քան զսպանիացիս, ոչ կորովութէ քան զգաղղիացիս, ոչ խորագիտութէ քան զկարբեդոնացիս, և ոչ ա-
րուեստիւ քան զՀոյնս, և ոչ գործ-
ձեալ ազգիս այսորիկ և աշխար-
հիս բնիկ և ընտանի հանձարով
քան վերոյգրեալս և զՀատինս, այլ
բարեպաշտութէ և կրօնիւք և սո-
վին Աւետ խնդաստութէ, որով զան-
առածոյն անմահիկ ծանեալ սեւ-
յեռութիւն ձեմ անձինն, քան զնմ
ազգս և ազինս առաւել եղեալ։
Ճշ. ընթերմ. դս. թ։

բագիտուե[1] և նրբամտուեի հրապոյրը էին նոցա ի խոբամանակութեի, ի կեղծաւորութեի և ի խաբէութեի։ Այնուհետեւ սովորեալք անխիղճ լինել ի հնարս չարդուոյ[2] խորհրդոցն իւրեանց՝ զիւրացայեալք էին ի նենգութիւն և ի հաւատադրժուեի։ Այլ այս ամ ի ինչ էր ի բնաւորութենէն կարեզոնացւոց յայտ և համարձակ առ ամենեսին. մինչև յատակս զդրժողութիւն՝ պահպանէին հաւատս կռէլ, և զայլ խորամանկ տպաւորագոյն սահմանել՝ կարեզոնացի հանձարով։ Ինչպարտղուեի և զօշաբանեի էր նոցա ընտանի աղբիւր անհրաւութենէ և չարութեանց։ Քրիսակ ինն. ի ժամանակի յորժամ Վկիսիոն յաղեբս նոցա խոնարհեալ՝ դադարեցոյց զնէնս, նաւբ ինչ հնոմմայեցւոց վարեալք ի մերկ՝ անկան ի սահմանս Կարեզոնի. և ոչ հանդուրժեցին կարեզոնացիք Թողուլ զանձան որսն ի ձեռաց, և կալան զնոսս[2] հրաժանաւ աւագանւոյն և ժողովրդեան։ Ի՝անդղ զամենայն ինչ յանձն առնուին նոքա ի խնդիր շահու։ Օ այս և ինքեանք ծանեան կարեզոնացիք, և խոտոտման իակ ե՛ղեն ուրեք՝ որպէս պատմէ սուբրն Քդոտինոս[3]։

Պլուտ. յԵ. հատ. 1799։

Ի վերայ այսոցիկ և խիստ էին բարուբք և դժնեայ կարեզոնացիք, սէգ և խրոխտք և վայրենիք. որ ի գերեզմանել բարկութեի նոցա՝ ոչ լսէին աղերսանաց կամ ամբեզել, գազանաբար կատաղեալք և մոլեգնեալք։ Ասա մինչ վատ և երկչոտ ի վտանգս, ի սրտմտել իւրում Թէպէտև ինքն զդղոնսի հարեալ չէրեսաց աւագանւոյն՝ սակայն և զայնոսիկ որ ընդ իւրևն էին դաղացուցանէր։ Ի՝նա այս խոիր է ընդ ազգ բարեխրատ և անկիրթ Լոզովուրդ Ի՝թենայ, որ վկայեալ յամենեցունց կինս դրոն էր խնաստից, նախանձայոյզք էին ի բնէ իշխանուե իւրեանց, և գժուարին էր նուաձել գնոսա. այլ որ ի նոսայն խնասք էին մարգասիրութեի և կենցաղասիրուե։

1 Կարգեզոնացիք նենգաւորք և ստաբաչք ոչ ի բնէ ազգին, այլ ի տեղւոյն բնութենէ ... ի զուարս զանազան մարդկանն, վաճառակաց նաց և եկաց բազմութեի, առ սէր շահու. ի խաբեութեի հրապուրելին։ Կիկ. ի. ի Հռոմ. ծի։

2 Հոլոներ ի խորհուրդ ատացեալն։ և ասէին ի սրահս տաճարին խորհրդոց մտնէր, զի մի աւարն մեծ չհրոյցէ և ի ձեռաց. և եկաց բանս այս ի խորհրդեան անդ. Ն այն։ Լիւ. Հ. ծէ։

3 Ի գերեզմանէ ոմն խոհեցաբար խրատեցոյց այսպէս զքաղքենիս որթից նոցա՝ որ առհասարակ ընդվզելոյ նոցա առ ինեն։ Իսկ երբեմն նենգ ցնոսա, առնելոյն գոսա չաւնչեր խորհրդ ի գործ եառնէ՝ ընդհակառակն վառանել և գնել գերեզմանին։ Իւր ամենքինն զծագրա. ծու գերեզմանին բանս վկայեալ ի սրտի, առ սուբրն Օգոստինոս, ընդ անահնեալ Հշմարտութեի բանեզն ծածկ չարին զարմացեալք։ Օգոստ. յԳ. Երբեղդ. ժգ. գ։

թեան՝ կարեկից առնելին մնոսա այլոց, և համբերող և երկայնամիտ՝ ի վերայ թերութեանց առաջնորդացն իւրեանց։ Ինդ Ա՛ստեղն կղեմն գահագլուխ ժողովոյն ինդրեաց երբեմն լուծանել զժողովն, զի փութայր զոհ մատուցանել և մեծարել զբարեկամն. և բանսիմեան ժողովրդեանն զծաղու միայն եկեալ յոտն կացին երթալ յիւրաքանչիւր տեղիս։ "Իսկ ի կարքեդոն, ասէ Պլուտարքոս, մահապարտութեամբ էր գործ համարձակութիւնն այն»։ Ի սմին օրինակի և զԵրեմեայ Ա արքոսն ասէ Տիտոս Լիւիոս՝ թէ՝ ի դառնալ նորա ի Հռոմ՝ ի պատերազմէն կամնեայ, յորում վերնակաս նորա խորտակեցան զօրքն, ընդ առաջ եղեն նմա ամ աւագանին՝ ի գովել զնա՝ զի յուսացաւ ի գթութեն հասարակապետութեան. «Որում առ կարքեդոնացիս, ասէ մատենագիրն, պարտ էր յանձն առնուլ զամ պատուհաս»։ Ա՛նգի էր առ նոսա ատեան՝ յորում համարս տային զօրավարքը, և ամ ինքսուց մարտին նոքա պարտաւորք լինէին։ Ա՛նա զի արկածք անդ մեղք էին քրէական. և զօրավար պարտեալ՝ ի խեղդ կախաղանին դառնայր ի քաղաքն։ Ազգ դժուարընդել, խիստ, անհամբոյր և խուժադուժ, երբ գինք ի հեղուլ զարիւն քաղաքացոյն իւրեանց իբրև զօտարաց։ Եւ ապացոյց՝ դժոխրմբեր տանջանքն զոր ածին զՀռեգուղեաս, որ օրինակ ահաւոր ընծայեցեալ մեզ յիւրում տեղւոջ։

ՄԱՆԻՆ ԵՐԿՐՈՐԴ

ՊԱՏՄՈՒԹԻՒՆ ԿԱՐՔԵԴՈՆԱՑԻՈՑ

Ո՛ միջոց ժամանակի եօթն հարիւր ամաց ի հիմնար-կումենէ կարքեդոնի մինչև ցկործանումն նորա յերկուս հատանեմ մասունս։ Ա՛ռաջինն երկայն է և դժուարա-պատում, որպէս և ամ պետութեց սկիզբն. և յանգի ի նախկին կարքեդոնեանն պատերազմ, որ ունի միջոց ժամանակի հինգ հարիւր ութսուն և երկու ամ։ Իսկ երկրորդն յաւերումն կարքեդոնի, և միջոց ժամանակին հարիւր ութ և տասն ամ։

ԳԼՈՒԽ ԱՒԱՋԻՆ

Յաղագս հիմնարկութեան Կարգեդոնի, և ջնջանալոյ նորա ի վեր ցառաջին պատերազմին Կարգեդոնեան։

Կարքեդոն հատուած բնակեաց Ա[Ք]իբիկէ զաղթեալ ի Տիւրոսէ, որ վաճառականութեամբն անուանին եր ընդ աշխարս։ Ո՝ղ ժամանակաւ յառաջ և այլ գաղթական անդր ի Տիւրոսէ երթեալ կառուցին զՄուսիկէ, զՀռչակաւորն մահուամբ կրտսերն կատոնի անդ, որ աստի խոկ զուտիկեցին կալաւ զանուն ։

Յաղագս ժամանակի հիմնարկութեանն Կարքեդոնի տարբաձայն են մատենագիրքն. զորս միաբանել դժուարին է յոյժ և աշխատութեի անշահ, մանաւանդ առ ուշ նպատակիս։ Ընտ է ի հաւաստին և՛ւթե մերձ մատչել ժամանակի հիմնարկութեանն։

Կարքեդոն սուղ ինչ յերկարակեաց լեալ քան զամն Ե՝ՀՀ. Ը
ԵՀՀ հարիւր, կործանեցաւ ի ժամանակի յորում
բդեաշիւք կային ի Հռովմ Կն. Լ ենտուլոս, և Լ.
Ա՝ումիլիոս. ի Թուականութե Հռոմայ 603, և աշխարհ
ի 3859. որ հարիւր քառասուն և հինգ ամք յառաջագոյն հանդիպի քան զՔ՝ՀՀ։ Եպա և հիմնարկուէնորա պատահէ լեալ յամի աշխարհիս 3156, առ Թագաւորութեամբ Յովասայ արքային Յուդայ, քան և ութ ամք յառաջ քան զվհնութե Հռովմայ, և ութ հարիւր քառասուն և վեց ամք նախ քան զՔ՝Ն։

Ա՝ղաքքին կարքեդոնացւոց հիմնադիր ասեն լինել զՅ՝՝՝՝ԽՒ.ԺԸ.
ղիսա զդվիդոյն սիւրացւոց, որ յառաջս ևս Պիդմ կոչի։ Ե. Ե. Ը.
Ի՝ոթոբաղայ արքային Տիւրոսի, որ հռչակաւորն Ելեզ- Ագգ. դԳԻՄ
բելայ Հայրն եր Յովզաբէլ ի սուրբ գիրս կոչեցեալ, նմա Ա՝՝՝Բ. ԺԷ.
Թոռնորդի եր Պիդմ. կին մերձաւորին իւրում աղգա- 832.
կանի Ա՝ելբրայ կամ Ա՝ելբարայ կամ Ա՝ելհոսի մեծաՊ՝՝՝Բէլ. Ա. Ը
հարուստ իշխանին, և քոյր Պիգմալիոնի արքային Տիրոսի։ Որ երբև սպան զԱ՝ելբես տիրել փարթամ մեծութե նորա, ի դերև եհան Պիդմ զանգութե ընտանքաղցութե եղբօրն՝ խոյս տուեալ յաշխարհէն, առեալ ընդ իւր զՅ՝ամ գանձս առն իւրոյ։ Եւ այսր անդր յեր-

1 Ուսիկէ և Կարքեդոն երկո. Նշանաւոր օրհասիւն կատոնի. քեան հոչակաւոք, և երկոքեան ի երկրորդն իւրում։ Պ՝՝՝Ն. Մ՝՝Ե. փիւնիկեցւոց չինեալք. առաջինն կէ։

կար Թախառեալ, եհաս ապա յայն կոյս միջերկրական-
նին ի ծոց անդր՝ ուր էր Լաւիկէ քաղաք, ի բունն
Աքրիկէ՝ հարիւր և քսան ասպարիզաւ հեռի ի Տունի-
սայ, քաղաք անուանի և արդ ի հինից ասպատակաց՝
որ բնակեն ի նմա. և անդ նստաւ սակաւաձեռն ամբո-
խիւն, գնաց առեալ երկիր ի բնակաց աշխարհին[1]: Այլ
ի շրջաբնակ ազգաց բազումք անդր ընծայեալ ի խըն-
դիր շահուց՝ վաճառել եկայն զկարեւորս, տակաւ յա-
րեցան ի նոսա և բնակակից եղեն. և խնդրելոցն անդր
եղև բազմութիւն յոյժ: Լաւիկէացիք, որ համաչխարհիկս
իւրեանց զեկն համարեին և համազգիս, հրեշտակս ա-
բարին առ նոսա մեծամեծ պատարագօք, և յորդորեցին
շինել անդ քաղաք ի տեղւոջ՝ ուր գառաջինն բնակեցին:
Օ նոյն խրատ ետուն նոցա և բնակք երկրին, որպես և
այս բնութիւնս մերում սովորութիւն՝ մեծարել զօտար-
սն:

Յերև ամենեքին համախոհք եղեն խորհրդոց դէպոյին,
կառոյց նա անդ քաղաք, յանձն առեալ տալ ապրելիս-
ւոց ամի ամի հարկս ընդ երկրին՝ զոր էառ ի նոցանէ. և
կոչեցաւ քաղաքն այն Վարթաստ[2], որ ի փխենիկեցի
բարբառոյ ի մեզ և յեբրայեցւոյն՝ Նոր քաղաք թարգ-
մանի: Լսանդն ի պէտէ դշխունս նորա գտեալ գլուխ
ձիոյ, որ անգամին բարեաց Թուեցաւ լինել գուշակ, և
նշանակ զի պատերազմող յապայն լինելոց էր քաղաքն
այն[3]:

Օ դվիդ խնդրեաց ապա իւր ի հինումէն Հարքաս որ-
քայ Պէնհուլեայ, սպառնացեալ ի վերայ նորա պատե-
րազմ՝ եթէ ոչ հաւանեսցի. Նորա քանզի ուխտեալ
էր այլոի կալ, ոչ առեալ յանձն գրժել առն իւրում՝
ժամ խնդրեաց հաշտ առնել զմեռեալն զոհիւբ. և փոյ-
տակոյտ հրամայեալ պատրաստել՝ եղ ի վերայ նորա. և
սուր ընդ Հանդերձիսն ունելով, անձին արարեալ՝ մեռաւ:

1 Ոմանց ընդհատ առել, թէ խա-
բեալ իցեն Պէտէ զարհիւրեցին՝ գնոյ
խնդրեալ ի նոցանէ երկիր ի բնակուի
իւր, որպէս պէտքեալն մարի արշաւոյ.
և նոյա ընդունելեացն նմա զայն ընդ ընծա-
յեալ յալ նոցա խնդիրն: Այլ նա ի
ֆոյն նոյրքն մարին հաւքալ պարքա-
ւնոց երկիր ընդարձակ, և չկիսաց անդ
ապա ամրոց՝ որ չիրէն գանուին կոչա-
Պիրսա, որ է արշաւակաշի: Այլ
այս ու նմանց ընդունելոցա խնդրոյն, և
ցուցանելն չեբրայական յայնկն Պիրսա,
որ է ամրոցն, պատճառս առեալ յոր-
նոխանդն Պիրսա՝ անուան ամրոցին կոչ-
եկեալ:

2 Վարթ. Եղնա. ա. կկղ:

3 Ըզգուշ մեղոյն անդ պէտէքին խաւեցաւ,
Ջոր էր նշան դշխոյն Հերայ ցուցեալ նմա,
Պատերազմող հանդերձելոյ ազգին այն,
Եւ համբաւոյ նորին անհաչ ի յապայն:
Վէրփ. Եղնա. ա. կկղ:

Ա լրդիլիոս փոփոխե՛ մեծ ՚ի մասին յայսմիկ արար, զդիւցազն իւր զՀեկաս ժամանակակից եդեալ Դիւ դեայ, զերիցագոյն երիւք դարուք · քանզի Կարքեդոն երեքքարիւրով ամաք յետոյ շինեցաւ քան զառնուել Ի. զիսոն ։ Այլ այս դիւրաբար ներելոցի նման · քանզի քեր Թողացին Տարհեալ է համարձակուածիդ այդ, որ ոչ գնոյն ամսոխալ Ձշդութի՛ վկայասանիցն յանձն առեալ եին ։ Կայ աւանիկ և զարմանալի իսկ է Հանձարեղ դիւտը Ա լրդիլ լեայ, որ ախորժելի կամեցեալ առնել զբերթուած իւր Հռովմայեցւոց՝ առ որս գրեր, Հնարեցաւ եմոյծ անգր զանհաշտ Թշնամութիւն նոցա ընդ կարքեդոնացիս, և զպատճառս ոխութեանն ընդ միմեանս երկուց նախանձ ընդդէմ ազգաց՝ անդուստ ՚ի վերուստ ՚ի սկզբանէ նոցա՝ Ճարտարութեամբն ինդրեաց եգիտ ։

Կարքեդոն անգօր, որպէս ասացաք, ՚ի սկզբանէ՝ աՃեաց ապա և զօրացաւ, և ոչ ամիսոփեալ խրոխտն այն Ա՛ֆրիկէ՝ ընդարձակեաց և արտաքոյ զաշխարհակալութիւն իւր ։ Կալաւ զԱրդկիա, և մեծի մասին Աֆրիկէ լեայ տիրեաց, և զՊաննիա գրեթէ բովանդակ նուաՃեաց · և գաղթականս հզօր ընդ ՚ամ կողմանս առաքեալ՝ զամն աւելի քան զվեց հարիւր ծովակալեաց, և զօրացաւ ՚ի մրցումն ընդ յաղթ պետութիւնս աշխարհի՝ վաՃառականութեամբ իւրով, անհամար զօրաց բազմութեամբ, աՀաւոր ամենակազմ նաւուքն, և առաւել ևս քաջութիւք զօրավարացն իւրոց ։ Օ յոլովս յաչխարհակալուելոնց նոցա ժամանակագրութիւք Հանդերձ ատուգա պատումՀ առնել ոչ կարեմ, այլ սուղ ինչ Համառօտիւ ասել՝ զի և աշխարհացն Հմուտ լեցին ընթերցողք զորս յաՃախ յիշատակել Հանդերձեալ եմ ՚ի յաջորդսդ ։

ԵՐԿՐԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆՔ ԿԱՐԴԵՑՈՒԱԾՈՑ ՑԱՓՐԿԷ

Սկիզբն պատերազմանց արարին կարքեդոնացիք ՚ի խա- Յ.....ն · ժ· · ։
փան Տարիկին՝ զոր սահմանեալ էր տալ ափրիկէացւոց ընդ երկրին բնակութեՀ · որով այս պատերազմունքս ոչ են նոցա ՚ի փառս ։ ՚Ի մանչի կամելով ինն ծածկել գնուաստութիւն իւրեանց՝ գնչանակս իրին ինդրելին բառնալ, զդեՏարիկ՝ որ զեկամուտ բնակութեՀն նոցա անդ ցուցանէր · այլ առ ժամն ոչ յաՀողեաց նոցա այն ։ Ա՛ինոյն իրաւունք ափրիկէացւոցն էին, և իրաւանցն ՚ի դէպ պատե

բացին վէմարեցաւ, և յետս մնացին հարկ եղև կարքեդո-
նացւոց զհափշտակեալ հարկին ընուլ։

Գ՚պա ի Պաւրիտանիա ածեալ պատերազմ և ի
Գերմանիա, կալան անդ երկիր բազում. և յաջողու-
թեամբն խրախուսեալ, խափանեցին չայժամ զՀարկին՝
զոր գժկամակութեա տային, և կալան զմեծ մաս զաւրիւ-
կեցւոց աշխարհին։

Ս՚այսու ժամանակաւ վէմէն սաստիկ եղեն կարքեդո-
նացւոց ընդ կիւրենացիս ի վերայ սահմանաց։ Կիւրենն
էր քաղաք ամուր, զոր Ներտոն կառոյց սպարտացի
յետս միջերկրական ծովուն հուպ Լ՚ազուան մեծ։ Պա-
շինս ապա եղեն ընդ միմեանս, զի յերկաքանչիւր կող-
մանց երիտասարդք կրկին ի միում պահու չարձակեալք
յերկուցն քաղաքաց, ի կիւրենայ և ի Կարքեդոնէ, ու-
րանօր հանդիպին միմեանց՝ անդ լծին սահմանք։ Չաղ-
թող եղեն կարքեդոնացիք եղբարք երկու համանուն՝ որ
կոչէին Փիլենք։ Իսկ կիւրենացիք պատճառս ի վերայ
նոցա յուզեալ որպես թէ վաղ քան զժամանակն մե-
կնեալ լցեն ի չարձակարանէն՝ ոչ յանձն առնուին կալ
ի պայման դաշինն, բայց եթէ ի փարատել զնմ կաս-
կած նենգութե թաղեցին կենդանւոյն եղբարքն քաջ
ընթացք ի տեղւոջ ուր միմեանց հանդիպեցան. և նո-
քա յանձն առին։ Որոց կարքեդոնացիք կանգնեցին անդ
բագինս կրկին յանուն նոցա՝ աստուածական առնելով
պատիւս. և չայմ հետէ կոչեցաւ տեղին այն Փիլենեանցն
բագինք, ուր էին սահմանք տէրութե կարքեդոնաց-
ւոց՝ որ անտի ձգեալ տարածանէր մինչև չարձանն Հե-
րակլէ։

ԵՐԿՐԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆՔ ԿԱՐՔԵԴՈՆԱՑԻՈՑ Ի ԿՂԶԻՍ ՄԻՋԵՐԿՐԱԿԱՆԻՆ

Սբռեբ. Ե. 224։ Դիոդ.Ե.296։

Ո՚վ մուտս կարքեդոնացւոցն ի Պաւրդինիա ոչ ոք ի
մատենագրաց ստուգիւ ժամանակագրէ, և ոչ՝ թէ զի-
արգ տիրապետեցին անդ։ Ո՚օրավինն մեծ եղև նոցա
կղզին այն, և չայ պատերազմունս՝ հաստատ կէին նո-
ցա անդ առաւտ կերակրոց։ Կիեղուց իբր վաթսուն աս-
պարիզաւ անջրպետեր զնա ի Սկիւռնայ։ Ի Հարաւա-
կողմն նորա յերկիր արգաւանդ էր մայրաքաղաքն Կա-
լարիս։ Կինդը իբրև հասին կարքեդոնացիք՝ բնակիչք
կղզւոյն ամրացան ի լերինս հիւսիսակողմանն ամմատոյցս,
ուստի չեղև հնար հանել զնոսա։

'Կաև զԿաղէարեան կղզիսն կալան կարքեդոնացիք. որ արդ կոչին ասկորիկ և Կինորիկա։ Կաւանիսն մագոնեան կուչեցեալ՝ անդ 'ի Կինորիկա, 'ի զօրավարէն կարքեդոնացւոց 'ի Կագոնայ զանունն կալաւ, որ անդ զառաջինն եղև և ամրացոյց զսոյն։ Կակ զի ո Կագոնս այս էգէ՝ ոչ է յայտ. երևի բազում իրօք եղբայր գոլ Կինիբալայ։ Կյ և տեղին այն մինչև ցայսօր մի 'ի մեծամեծ նաւահանգստից միջերկրական ծովուն։ Լէո. լը. է։

'Ի կղզեաց աստի առնուին կարքեդոնացիք յաջողաձեռն պատրաստութս, որպիսիք ոչ էին 'ի վերայ երկրի. որք գործ մեծ 'ի պատերազմունս գործէին և 'ի պաշարել զքաղաքս. և որք քան զիշիւս լսեր՝ վէմս մեծամեծս, և մերթ գնտակս [1] կապարեայս, պարսիւքն ձգէին. այսպէս ինքն Թաւիով և ուժգնութիւ՛ մինչև զառաջատս խորտակել և զևահանս և զզրահս ամուրս. և քաջագործութիւն իմն՝ զի և 'ի մազոյ ոչ վրիպէին։ Կիանգի 'ի մանկութենէ բնաւ կիւք կղզեացս այսոցիկ մարզէին 'ի պարսիւ. որոց մանրք յոստս բարձունս ծառոց զհացիկն նախաձաշսն դնէին՝ զի առ քաղցոյն արկցեն զսոյն 'ի վայր պարսաքարիւն։ Լսոտի և կղզիքն Կաղէարեանք 'ի Հռունաց կուէցան, իբր ասել մրցաւորանք կամ կրթաւարանք, յորս մարդիկն 'ի տղայ տիոց պարսաքարել ուսանէին։ Սոր. ֆ. 167։

ԵՐԿՐԱԿԱՒՈՐՈՒՆՔ ԿԱՐՁԵՐԻՆԱՑՈՑ 'Ի ՍՊԱՆՈՒԻ

Կինչ չև 'ի Ձառայն մատուցեալ՝ կարևոր համարիմ տալ սուղ ինչ տեսութիւն զաշխարհին սպանիացւոց։

Հերիւն բաժանի Կպանիա. 'ի Կետիկէ, 'ի Կուսիտանէ և 'ի Ցարակոն։ Կլուս. բ. է։

Կետիկէ, կալեալ զանունն 'ի Կետիս գետոյ, կայր 'ի հարաւոյ. և 'ի նմա աշխարհն՝ որ կոչի արդ Թագաւորութիւն Կրանադայ, և Կ անդալուսիա՝ որ է մասն նորոյն Կաստիլիոյ, և Կետուրիա։ Կադիս քաղաք 'ի համանունն իւր փոքրիկ կղզւոջ յարևմտից Կանդալուսիոյ, հարիւր և ութսուն ասպարիզաւ հեռի 'ի Կեստեայ։ Հերակլէս մինչև ցայսվայր զաշխարհակալութիւն իւր հաստուցեալ, որպէս ամենեցուն յայտ է, աստ զարձանսն եդե- Սոր. ֆ. 171։

1 Լուծանի գունդն կապարեայ 'ի հրոյ հալեալ ծորէ։ Սէնէկ. բն. պարսեալ. և 'ի չիեզոյ օդոյ իբրև Խոտ. է. ծէ։

կուս առ յիշատակէ յաղթութեանն ըստ սովորութեանժամ
մանակին կանգնեաց՝ որպէս ի ծագ աշխարհի հասեալ։
Եւ թէպէտ արձանքն յերկարութենէ ժամանակաց ան-
ԵԴԵՍ. 139-142: հետացան, այլ անուն նոցա պահեցաւ անդ։ Քաջ յա-
ղագս տեղւոյ արձանացս ոչ միաձայն խօսին մատենա-
գիրք։ Եւ ետիկէ էր արգաւանդագոյն մասն աշխարհին,
Հարուստ, և բազմամարդ. յորում էին քաղաքք երկե-
բիւր՝ բնակեալ ի Յունդեաստանեն կամ Յունդուքանից
կոչեցելոց ազգաց։ Բայց Եւետիս գետով էին քաղաքք
երեք. մերձ յակունսն Կասպից, և ապա Կորդուքաց՝
ուստի էին Հուկասոս, և Աենեկա՝ երեցն և կրտեր. և
Հիսպալիս։

Հուսիտանիա ունի սահմանս յարեւմտից զՄիկիանոս,
ի հիւսիսոյ զՈւբիան և ի հարաւոյ զՆաս գետս։ Բայ
ի միջոցի երկուց գետոցս է և գետն Յագուս։ Եւ է ու-
սիտանիա կլեցեալն այժմ փորթոկալ հանդերձ մա-
սամբ նորայս և հնոյն Կասպացոյ։

Տարակոնի սահմանք էին՝ ծնացուած աշխարհին Սպա-
նիոյ, աշխարհ Ոուբիոյ և Ս աղենտիոյ, Կատալանիա,
Աելտիբերիա, Լաւարրա, Հանտաբրիա, Պատրիա,
Վասկեկիա, երկիր Եգիմնի և Կաստելլայքն կրկին մե-
ծաւ մասամբ։ Եւ կոչեցաւ աշխարհս այս Տարակոն՝ ի
Տարակոնայ հռչակաւոր քաղաքէ. առ որում մերձ կայ
և Խարբենն կամ Խարկելլոնն՝ կալեալ զանուանն, որ-
պէս կարծեմ, ի Խարկայ. քանզի այս մանկանուն էր
Միլկարայ հօր մեծին Հնիբաղայ։ Ազգք անուանիք
յաշխարհին Տարակոնայ են Աելտիբերք՝ բնակեալք յայն
կոյս Իբերայ, Կանտաբերք՝ որ են այժմ բնակիչք Խա-
քալոյ, Կարպետանեայք՝ որոց մայրաքաղաք Տոլետոն,
և Կրետայք, այլոլքն Հանդերձ։

Կպանիա փարթամ ի բոլս ոսկւոյ և արծաթոյ, և
բնակեալ յազգայ պատերազմողաց, գրգռեր և զաքա-
հուքիւն կարքեդոնացւոցն և զիառասիրութիւն, որ վա-
ճառականքն էին մանաւանդ քան աշխարհակալք՝ ըստ
սահմանի պետութեանց։ Քաջ գիտէին Նոքա զոր
Ղ. 312: Ղիոդորոս գնահատեաց նոցա ասելր զիւնիկիեցւոց. Թէ
զբարեպատեհ տգիտութիւն սպանիացւոց, որ անգէտք էին
անբաւ գանձուցն ծածկելոց ի ծոց երկրի իւրեանց, յա-
գուտ արկեալ Նոքա զառաջինն կասկածեցին ի նոցանէ
զգանկալին գանձն ընդ անարգ վաճառոյ փոխանակեալ։
Վարձեալ և զայն զմաւա ածէին, զի եթէ երկիրն զայն
Նուաճեսցեն՝ գունդս պատերազմող անդ առաւել քան

զպէտս բաւականին գացեն՝ ի նուաձել զայլ աշխարհս, որպէս և եղեն։

Զնականութեի զոր ետուն կաթեդռնացիք քնակեալց Յ...ի Ադիսայ, որք նեղէին յարեւանց սպանիացւոցն, եղև առաջին պատճառք անցանելոյ նոցա ի Սպանիա։ Գնաց Դ...ն. 500. կէին ի Կադիս հատուած ի Տիւրոսէ, որպէս յԱրիստիկ և ի Կարքեդոն. և էր Կադիս երիցագոյն քան զնոսա ժամանակաւ։ Ի կառուցանել զայն՝ սահմանեցին անդր տիրացիքն պաշտօն Հերակլէայ, և կանգնեցին նմա մեհեան մեծակառոյց՝ որ անուանի յոյժ եղև յամենայն ժամանակի։ Խարեբադէ յաղողութիւ առաջին արշաւանացս իւրեանց ի Սպանիա։ Օ հաւաստի ժամանակ մնից կաթեդռնացւոցն անդր ոչ գիտեմ, և ցոր վայր հաստ ի սկզբան. քանզի երեւի մեղմով յառաջ խաղացեալ նոցա զառաջինն, զի էր առաջն նոցա ազգ քաջ պատերազմող՝ որ ի վերայ աշխարհին այնուհետեւ մարտնչէր. և ոչ յաղթել կարէին նոքա, որպէս նշանակէ զայս Աթաթոն, եւթէ սպանիացիք համագունդ կռուէին ընդ 158. նիզակակիցք միմեանց։ Ի յայլ սոքա ազգ իւրաքանչիւր և գաւառ ինքեան միայնակ պատերազմեալ՝ հարկաւ մի ըստ միոջէ նուազ լինէին։ Յաւուրն եղև պարտուլն նոցա, ասաի և յերկարել պատերազմին, և դժուարել նուաճումէ երկրին։ Ա ան այսորիկ ասէ ամն ի մատենագրաց, [1] զի ի Սպանիա նախ քան յայլ աշխարհս ի ցամաքի յարձակեցան հռովմայեցիք, այլ ի վերջէ քան զամենեսին նուաճեցին զայն. քանզի զամն աւելի քան զերկերիւր ուժգնիւ մարտուցեալ, ապա ընդ լծով սրարին զայն ի սպառ։

Պողիբիոս և Լիւիոս ի ձառս պատերազմացն՝ զոր մղեցին ի Սպանիա Սիփիար և Յոտրուբաղ և Հննիբաղ, զորոց ի մեծոյ ասասցուք, տան իմանալ զի չև եւս ցայնժամ կալեալ էին անդ կաթեդռնացիք երկիր քաղաքաւ, և զի գաւառք բազումք ինային նոցա ի նուաճել։ Ի յայլ ասպ ի քան ամ ի սպառ գրեթէ նուաճեցին զայնոսիկ։

Ի ժամանակի իբրև Հննիբաղ Յոտալիա ասպատա- Պ...էբ. ֆ. կեր, ծովեզերեայք ամ աշխարհին ափրիկեցւոց ի փիւ- 1922, և. 9։ ղիեանցն բազնեաց, որ հնուց առ երի կան Յ...աղաւանս

1 Ի գաւառս ցամաքի նախ ի յետոյ քան զամենեսին նուաճեցին Սպանիա մեին հռովմայեցիք, այլ զայն. Լիւ. իբ. ձբ։

մեծ, մինչև ցարձանան Հերակլի էին ընդ ձեռամբ կարքեդոնացոց։ Յանցանել ընդ նեղուցն՝ նուաճեալ ուշ նէին զարևմտեայսն Սպանիոյ, որ Հայի Յովհաննու, մինչև ի պիւրենեան լերինս։ Այս միջերկրականին ծովեզերք Սպանիոյ, և այնոքիկ ընդ ձեռամբ նոցա էին, ուր և կառուցին զնորն Կարքեդոն՝ կալեալ վաղագոյն զերկիրն զայն, և մինչև յԻբերոս սահմանք էին նոցա։ Այս ընդարձակ տերութիւն էր կարքեդոնացոց. այլ ի միջերկրեայս աշխարհին էին և այլ ազգք՝ որ ոչ հնազանդ դեցան նոցա։

ԵՐԿՐԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆՔ ԿԱՐԹԵԴՈՆԱՑՒՈՑ Ի ՍԻԿԻԼԻԱ

Պատերազմունք, զորս ի Սիկիլիա մղեցին կարքեդոնացիք, առաւել ծանօթք են։ Որոց արդ սկիզբն արաբեալ ի Թագաւորութենէն Լաբդբսի՝ որ հարկեցոյց զպարքեդոնացին ածել զղէնս իւրեանց ի վերայ Սիկիլիոյ, դադարեցուցից զպատմութիւն նոցա յառաջին պուճնիկեան պատերազմին. որ է չափ ժամանակի իբր երկերբուր և քսան ամաց։ Յերեք հազար հինգ հարիւր և ի քսան թուականութենէն ախտացին մինչև յերեք հազար յեօթն հարիւր յերեսուն և ութ։ Ի սկզբան պատերազմացս, Սիրակուսա՝ որ անուանին էր և ամուր ի քաղաքս Սիկիլիոյ, եղև ընդ ձեռամբ երեցուց եղբարցն Վենոնի, Հերոնի և Թրասիբուղեայ, որք հուպ ընդ հուպ զիմիանս փոխանորդեցին։ Յետ նոցա ռամկապետուբ վարեցաւ ամն առաւել քան զվեթսուն։ Այսպա կալան զայն Դիոնեսիոս երեցն և կրտսեր, Տիմոլեան, և Գաթոնիդես։ Այս ապա հնազանդեցաւ Պիւռոսի ամս սակաւ։ Այս իշխանք էին Սիկիլիոյ զամ ժամանակս պատերազմացն, զորոց ահա առաջի կայ ինձ ասել. և ոչ սակաւ այսոքիկ օգնեն ի միտ առնուլ ձրչափ զօրուբեր էր կարքեդոնացոց յորժամ ի մարտ ընդ հռովմայեցիսն խիզախեցին։

Անճն և հուսկաւոր ի կղզիս միջերկրականին է Սիկիլիա ի ձև եռանկիւնի, յորմէ և եռանկիւնն կոչեցաւ և եռակողմն։ Նովքեզերք արևելից կողմանն, որ ի յոնիական հայկն ծուլ կամ ի ծոլն յունաստանի, ի պատքենեան հրուանդանէ՝ զոր արդ Կասսառօ ասեն, ձգին մինչ ի Պեղորն՝ որ է կոչեցեալն արդ գլուխ փարոսի։ Այս անդ քաղաքք երևելիք՝ Սիրակուսա, Տոռոմին և

Ա՝եսսանա ։ Կողմն հիւսիսոյ ։ որ հայի Լ՝ատալիա ։ ի՝ ամա-
հրուանդանէն Պէղորնի ձգի մինչ ի լիլիբեան հրուան-
դան ։ Լ՝ե քաղաքք անուանիք անդ Մ՝ԼԷ ։ Հիմերա ։ Պա-
նորմոն ։ Լիլիբէ ։ Մ՝ոտիա և Լիլիբէոն ։ Լ՝ե հարաւա-
կողմն ։ որ հայի ընդ Լ՝իբիկէ ։ ձգի ի՝ Լիլիբեայ մինչ ի՝
Պաքէն ։ և գլխաւոր քաղաքք անդ՝ Մ՝ԷլԷնոն ։ Լ՝ակրա-
գանդ ։ Գէղա և Լ՝ամարլիեն ։ Օ կղզիս զայս անջրպետէ
Լ՝ատալիոյ նեղուց մղտաւ և կ՝իսով ։ որ կոչի Վարռո
Ա՝եսսանայ ։ քանզի հնուց է ի՝ քաղաք անդր դիտանոց
նեղցին ։ Իսկ ի՝ Լիլիբեայ Լ՝իբիկէ՝ հազար և հինգ հա-
րիւր ասպարիզաց են անցք ։ զոր առ Պարբոնի վրիպա- Ը. 267։
կաւ գոլ եդեալ քան կամ քան և հինգ ասպարէզ ։

Ո՝չ կարեմ հաւաստեաւ կամ դուշակելով ասել՝ եթէ
երբ նախ կարքեդոնացիք գիմեցին պատերազմաւ ի Մի-
կիլիա ։ բայց գիտեմք զայս՝ զի զկողմն մի երկրին ունէին
ի՝ դաշնաւորել ընդ Հռովմայեցիս յորում ժամանակի 3501 ։ 245
բարձաւ Թագաւորութիւն ի՝ Հռովմայ, և բդեաշխք փո-
խանորդեցին, քանն և ութ ամաւ յառաջ քան զծրշա-
ւանս Ա՝նեբդալ յաղթողացոյ ։ ի՝ Հաւս
դաշանց այսոցիկ ։ որ առաջին ի մէջ երկուց ազգացն
կռեցան ։ էն և Լ՝իբիկէ և Սարդինիա իբրև սահմանք
կարքեդոնացոց ։ իսկ Մ՝իկիլիա մասամբքն՝ որ նոցա անկ
էին ։ Լ՝ըգել դնի անդ յայսմանպէս՝ մի ումեք ի հռով-
մայեցւոց կամ ի դաշնաւորաց նոցա անդր քան ըզ-
հրուանդանն Պէղեցիկ նաւարկել ։ որ մօտ էր տեղին այն
ի՝ կարքեդոն ։ և որք վաճառս ի՝ քաղաք անդր ածէին մի
ինչ աւելի քան զվաղնջուց սակն հատուցանէին ։ Յորում
կ տեսանել զկարքեդոնացոցն արհաւն զգուշանի՝ չտալ
մեւս հռովմայեցւոց յերկիր իւրեանց ։ և մի գիտել
զերս իւրեանց ։ իբրև անդստին ի նորածին զօրութենէ
նոցա խիթացեալ ։ և երկնեալ զնախանձ և զկասկա-
ծանս՝ յոր սպա յետ ժամանակաց համարձակեցան եր-
կարաձիգ խիստ պատերազմաբքն ։ և մնչելին առելութիւ-
միմեանց՝ որ կործանմամբ ևԷթ միոյ յերկուցն խափաներ ։

Յետ ոչ բազում ամաց կռելոյ դաշնացս այսոցիկ Դ՝ԽԲ. ԺԱ. 1. 16. 22։
դաշնակից եղեն կարքեդոնացիք ընդ Վ՝ԱեՂքսեայ ար- 3520 ։ 264
քային Պարսից ։ Վ՝ասղի սա ի մտի եդեալ քնջկինք
առնել ըզՅոյնս զանհաշտ Թշնամիս իւր, օգնականութիւ
կարքեդոնացոց խորհեցաւ գյաղողուԹիւն գործոյն հնա-
բաւորել, որք անդստին ահաւորք էին հզօր զօրուԹիւնն ։
Լ՝ե կարքեդոնացիք քանզի ցանկային բովանդակ ունել
զՄ՝իկիլիա, մտադիւրագոյն զպատերհուԹիւն իրին ընկա-

լան ։ Ալփտ եդին , ժամ սահմանեցին յարձակել Ա՛մ զօրուԹեամբ ի վերայ Հունաց , քնակելոցն ի Սիկիլիա և Իտալիա , մինչ ինքն Վասերքսէս անդր ի յոնաստան արշաւեսցէ ։

Օ՛ամն երիս կազմեցան ի պատերազմ ։ Ալփ համապ ցամաքային զօրաց կաբդեդոնացւոց՝ էին բիւրք ի բրև երեսուն , և տորմիղ երկուց հազարաց պատերազմիկ նաւաց , և նաւք փոքունք բեռնաբարՔ աւելի քան զերեք հազար ։ Ի՛յսու ամենակազմ ահեղ պատրաստուԹիւն չու արար ի կաբդեդոնէ Ի՛միլկար զօրավար անուանի ի ժամանակին . և ի Պանորմոն առ վայր մի հանգուցեալ զզօրականն , խաղաց ապա ի վերայ քաղաքին Հիմերայ , որ ոչ կարի հեռի է ի տեղւոջէ անտի , և պաշարեաց զայն ։ Վասերն իշխան քաղաքին խուճապեալ՝ ազդ արար Վեղղոսի որ Թագաւորեր ի Սիրակուսա ։ Ի՛ր փութայցաւ Վեղղոս եՀաս յիսուն հազարաւ հետեւակաց և հինգ հազար հեծելովը . որովք քաղաքացիքն խրախուսեալ , հզօրապէս մարտեան և պահեցին զքաղաքն ։

Վեղղոս այր բազմահմուտ իրաց պատերազմի՝ առաւել և աւ ձարտար էր ի խորամանկուԹիւն ։ Սուրհանդակս եր կու , որք ԹուղԹ ի քնակեալ Ալէլեոն քաղաքի ի Սիկիլիա տանէին առ Ի՛միլկար , կալան ածին առաջի նորա և էր զրեալ ի ԹղԹին այս . զի այրուձի զոր խնդրես՝ գայցի ի սահմանեալ աւուրն ։ Ի՛ր ընտրեաց Վեղղոս մեծ րոց անտի գնդաց հեծեալս և գնոսա արձակեաց ըստ ժամադիր պայմանին ։ Ի՛ր մնեալ նոցա ի բանակ անդր Թշնամեաց իբրև ի Ալէլեոեայ եկեալք՝ դիմեցին ի վերայ Ի՛միլկարայ և սպանին զնա , և գնաւս նորա Տրդիգ արարին ։ Ի՛նդին ժամմանակի և Վեղղոս Հարաւ ընդ կարքեդոնացիս . որք զառաջինն քաջուԹիւ դիմամարտեալ , ապա իբրև զգացին զմահ զօրավարին և զՏրկիւզուԹիւն հաւացին՝ լուծան լքան և ի փախուստ դարձան ։ Ի՛ր եղև կոտորած խիստ ի տեղւոջն , և անկան ի նոցանէ բիւրք աւելի քան զՏնգետասան ։ Ի՛ր ապրեալքն ի նոցանէ ամրացեալ յամայի ուրեք , և ոչ կարացեալ առ ի չգոյէ կարևորացն յերկարել անդ՝ անձնատուր եղեն ։ Ի՛ ժամմանակի մեծի Թերմոպիլեան պատերազմին , յորում երեքբիւրք սպարտացիքն արեամբ չափ Հակառակ կացին Վասերքսեայ ի յոնաստան , ի նմին աւուր եղև պատերազմն այս ։ Ի՛ւլ ինն ազգ զմահ Ի՛միլկարայ պատմէ Էրոդոտոս ։ Հաւանեաւ , ասէ , յաձախեաց ի Կարքեդոն՝ Թէ Ի՛միլկար ի սպառսպուռ ջաղխքանան զօրացն

ոչ ևս հանդուրժեալ կեալ անարգութիւնք, ընկէց զանձն ի ամբարձ-
փայտակոյտ անդր հրաբորբոք ուր զնարդազհան յա-
ձախեր առնել։

Իսկ կարեմ ասել զաղմուկ և զխռովութիւնն կարքեդո-
նացւոց, յոր խուճապ տագնապին և ցաւք և վշտութիւնք
արկին զնոսա՝ ի գոյժ խորտակելոյ ի սպառ զօրացն։
Լուաւեր նոցա որպէս ահա առ դուրս հասեալ Թշնամին։
Արանղի այսպէս բնաւորեալ կին՝ յարկածս վտանգաց
սլտաբեկ լինել զառաջինն։ Հրեշտակս փութով արձակ
կէին առ Վեղոն՝ ազերսել զնա ի հաշտութիւն, յանձն
առեալ զնմա։ Իսկ Վեղոն մարդասիրութիւնք ընկալաւ
զնոսա, և յաղթութիւնն մեծաւ ոչ խրոխտացեալ՝ առա-
ւել ևս հեզ և քաղցր առ Թշնամին ցուցաւ։ Ատա-
դիւրագոյն արար ընդ նոսա խաղաղութիւն, բայց միայն
առեալ ի նոցանէ երկու հազար տղայոց՝ ձծախս պա-
տերազմին. և մեհեանս կրկին հրամայեաց կառուցանել,
զի ի տեսիլ ամ ժողովրդեանն կացցէն անդ ի պահես-
սի Թուղթք դաշնացն պայծառիկ։ Եւ ինչ ծանր Թուեցաւ
կարքեդոնացւոց փոխանակել զայն ընդ խաղաղութեին՝
որում ոչ ակն ունէին, և էր նոցա կարևոր յոյժ։ Այս
որպէս ձախողակի սովորութիւն էր առ նոսա՝ արկածից
մարտին զզօրավարն առնել, զԱրիսգոն որ-
դի Միլկարայ փոխանակ Հօրն պատուհասեցին յաջորոյս.
և եկաց նա ի Աւելիսն քաղաք ի Սիկիլիա՝ մինչև ի մե-
ռանել։

Վեղոն իբրև դարձ արար ի Սիրակուսա՝ կոչեցեալ
զամ քաղաքացիսն գալ ժողովել զնուռք իւրեանց, յան-
դիմանն եղև նոցա անպէն միաչակ տալ զհամար գործոց
իւրոց։ Այս սակս յատենաբանել անդ խափաներ յա-
խտադէտ բարբառոյ ժողովրդեանն՝ որ զարմացեալ
կէին ընդ նա։ Օ՛ի ոչ որպէս զբռնաւոր ոք հարստահար
ազատութեէ աշխարհին ընկալաւ զնա ժողովուրդն, այլ
իբրև փրկիչ և բարերար. և աւետիքին իբրև ի միոջէ
բարբառոյ աղաղակեցին՝ կեցցէ արքայ Վեղոն, Այս չետ
ժամանակաց և երկուց եղբարց նորա չնորհեցին զպա-
տիւն զայն։

Վեգեստացիք կասկածեալին յոյժ ի վրէժիմդրութենէ Դիոդ. ժբ.
սիրակուսացւոց. քանզի ի մեծի պատերազմին՝ յորում 169-171. 179
186։
աթենացիք սաստկապես հարան յանդիման Սիրակու- 359 . 336
սայ, և Նիկիաս բազմութեէ նաւացն կորեաւ, և ինքեանք
գումարեալ կէին ընդ Թշնամիս նոցա։ Այս իբրև սեղմա-
ցիք ի Վեգեստա յարձակեցան՝ առաքեցին նոքա առ

կարբեդոնացիս խնդրել օգնութիւն, յանձն առեալ հնազանդել նոցա։ Յերկարախորհուրդ եղեն կարբեդոնացիք ի վերայ բանիս այսորիկ՝ վարանեալք։ Յանկայնի տիրել անձնատուր եղելոց քաղաքին, տակաւին և խիթալիս ի զօրութենէ սերակուսացոց, որոց յառաջ քան զսակաւ ինչ ժամանակս աճենացւոցն խորտակեալ էր, և ահարկու լեալ յաղթութեան։ Յետոյ ուրեմն աշխարհակալութեամբ տեսնել յորդորեալ՝ խոստացան վաղ հասանել յօգնութիւն նոցա։

Յայնմ եղև հոգ պատերազմին Վնհիքեաղ, որ էր յայնժամ Ոսփետ նախասպատիս յաշխարհին։ Սա թոռն էր Վիւկարայ՝ որ պարտեցաւն ի Վեղենկ, և սպանաւ առ դրունս Հիւերայ. և որդի Վհագոնի՝ որ աքսորեցաւ։ Ծոռ արար Վնհիքեաղ բազմախուռն զօրօք և նաւաց բազմութեամբ՝ վրէժխնդիր լինել ի վերայ տան իւրոյ և աշխարհին, և կարձել զնախատինս պարտութեան։ Եւ հասեալ ի ջրհորն կոչեցեալ Լիլիբեան, յորմէ յետոյ կռչեցաւ անուն քաղաքին՝ որ անդ կառուցեալ էր, նստաւ պաշարեաց զՎելինան։ Եւ ի վերայ նորա սաստկացաւ պատերազմն՝ արիաբար երկուստեք ձգտեալ, մինչև կալ նանց անգամ անդ արիանալ։ Վյա յերկար պատերազմաւ առնն զքաղաքն կարբեդոնացիք, և աւար հարին զայն՝ ոչ խնայեալ յայր և ի կին, ի ծեր և ի տղայ։ Եւ որ փախստեամբ ի նոցանէ ապրեցան՝ զնոսա միայն թողին ի քաղաքի անդ, զոր յապահանութեան դարձուցեալ էր, մնակել զերկիրն և տալ հարկս նոցա։ Վյս ամ էր երկերիւր քառասուն և երկրորդ՝ յետ չինելոյ քաղաքին։

Վյս պաշարեաց Վնհիքեաղ զՀիւերա և առ զայն պատերազմաւ. և ոչ ողորմեցաւ բնակչացն, և զքաղաքն կործանեաց յետ երկերիւր և քառասուն ամաց հիմնարկութեանն նորա։ Եւ զգերին, արս երիք հազար, անողորմ տանջանօք անարգամահ արար ի տեղւոջ անդ՝ ուր Վիլ կար սպանեալ էր ի հեծելոցն Վեղենկի, իբրև հաշտ առնել կամեցեալ և հանգուցանել անողորմ սպանդիւքն զՀոգի նորա։ Եւ դարձաւ Վնհիքեաղ ի Կարբեդոն, և ամ քաղաքն ընդ առաջ եղեալ՝ ընկալան զնա ձայնիւ ցնծութեամբ։

Վշաւել ևս ի յաջողութենէ աստի խրախուսեալ կարբեդոնացիք ի խորհուրդս նուաճելոյ ի սպառ զՎիկիլիա, յետ երից ամաց կացուցին անդրէն զօրավար զՎնհիքեաղ։ Եւ զի յաշխատութենէ պատերազմին հրաժարեր

նա վասն ծերութեն եւտուն նմա օգնական զԱմիկոն որդի Աղնանի՝ ի տանէ նորա։ Եւ կազմեալք մեծաւ առաքեցաւ տոքմիղ նաւացն՝ ի Ախիլիա. և էր բազմութեն զօրականն՝ երիտասան ըստ Տիմէի, և ըստ Լիփորսի՝ եօթն բեւռւն բիւր։ Ինտի և Թշնամիքն կազմեցան զդէմ ուղնել նմա։ Եւ առաքեցին սիրակուսացիք առ ազգս դաշնաւորս՝ զօր՝ ի նոցանէ խնդրել յօգնականութիւն, և առնամ քաղաքս Ախիլիոյ՝ խրախուսել զնոսա քաջութեամբ մարտնչել՝ ի վերայ աշխարհին։

Օ առաջին յարձակումն Թշնամեացն Ակրագանդ հանդերձեալ էր կրել, քաղաք բազմահարուստ և ամրապատրիսպ՝ կառուցեալ իբրև զԱթենսն՝ ի ծովեզր Ախիլիոյ հանդէպ ափրիկեացոց աշխարհին։ Օ քաղաքն զայն պաշարեաց նախ Ինքիզաղ. և զինեալ զայն շուրջանակի, ուստի հնար էր՝ ի ներքս անկանել՝ անդր զամենայն զօրսն իբրև ժողովեաց. և ամբարձ հողաբլուրս՝ ի բարձրութիւն պարապացն յաւելեալ շիրմոյ՝ զորս ետ կորձանել շուրջ զքաղաքաւն։ Յակ յետ աւուրց սակաւ ժամուն՝ ի զօրսն հարաւ, և մեռան անթիւ բազմութիւն՝ ի զօրացն, և ինքն իսկ զօրավարն։ Օ այն արկածս կարքեդոնացիք՝ ի ցասմանէ դիցն վարկուցեալ՝ ի վրէժ Թշնամանացն առ մեռեալս, քանզի և զատուերս նոցա Թուէին քաղումք տեսանել զիշերի, ոչ ևս ձեռն արկին՝ ի գերեզմանսն. և կամեալ յաղթեն՝ ըստ անողորմ և ամպարիշտ կրօնիցն իւրեանց զոհեցին մանուկ մի տղայ Լաւռնոսի, և այլս բազում ծովահեղոյզ արարին՝ ի պաշտօն Պոսիդոնի։

Յակ որ՝ ի ներքս՝ ի քաղաքի անդ էին՝ զօրացեալ առ վայր մի ընդդէմ Թշնամեաց, ապա առ սովոյն վտանգն վհատեցան, և խորհուրդ կալան մերկել անտի՝ ի գիշերին յայնմիկ։ Ա լոյս մեծ էր նոցա Թողուլ զտուն և զտեղի, զինչս և զաշխարհ. այլ յանկուճիւն կենաց առաւել քան զայր զօրանայր՝ ի նոսա։ Եւ Թող զայս. էր անդ տեսանել ողորմ տեսարան զկուռլթս կանանց՝ զի երեքհարիւր տանէն զաղաջերի մանկտին ապրեցուցանել զնոսա յանգթութենէ յաղթականին. և այն անհնարին աղէտ տարակուսի՝ Թողուլ անդ չէերս և զՀիւսդս որ ոչ կարէին փախչել կամ դիմամարտել։ Հասին նոքա ամբացան՝ ի քաղաք մի ժամուտը, որում անուն էր Վէզա, և անդ առ սակաւ ինչ լսան ներել աղէտին հանդեան։

Յայն վայր գիւրամուտ եղեալ՝ ի քաղաքն Ախիլիոն,

ԱՄԱՀՇ Հրամայեաց սրակոս առնել զամենեսեան՝ որ ունացեալ էին անդ։ Այլ ոչ գոյր չափ աւարին զոր բարձին անտի կառքեդմացիք. քանզի եր Ալգրագանդ մի ի բազմադանդ քաղաքաց Ասիկիլիոյ, յորում էին բնակիչք բիւրք քանս, և ոչ երբէք ի պաշարման եղեալ եր կամ յաւարի քաղաքն այն։ Այլ անդ պատկերք նկարագործք բազում յոյժ, և մանրիք և անդրիք չքնաղք և ցանկալիք բնակչացն, անդ և հնչակաւոր ցուրն պղնձի փաղարեան, զորս առհասարակ տարան ի կարքեդոն։ Այլ տեսեալ պաշտօնեայն քաղաքին ամիաս ուրն։ Ասիկիոն հանգոյց զգօրս իւր անդ ի ձմերոցս. և խարխարեալ զպարիսպս քաղաքին՝ եւ ապա անտի ի մուտս գարնանոյն, և պաշարեաց զՎեղա, և էառ զայն պատերազմաւ. քանզի ոչ ինչ օգնեցին նմա զօրքն յօգնութիւն հասեալ անդր ի բռնաւորն Վիտելիոսէ՝ որ բռնանայր ի Սիրակուսա։ Այլ դադարեցոյց Ասիկիոն զպատերազմն, դաշինս հաստատեալ ընդ Վիտելիոսեայ՝ զի կարքեդոնացիք ի վերայ աւազին աշխարհակալութեն ի Սիկիլիա՝ կացցին և զերկիրն սիկացւոց[1], և զԱելիոսն և զԱլգրագանդ և զՀերմերա և զՎեղա և զԱամպրիսէ. և ի քաղաքս անպատրիսպս կեցցեն բնակիչք նոցա, և հարկեսցեն կարքեդոնացւոց, զի լեռնատացիք և մեսսանացիք և այլ ամք ազգք Սիկիլիոյ կացցեն յօրէնս իւրեանց և յիշքնիշխան ազատութենէ, և սրբակուսացիք ընդ ձեռամբ Վիտելիոսի։ Ո դաշինս զայսոսիկ հաստատեալ՝ դարձաւ ապա Ասիլիոն ի կարքեդոն. ուր սրածուէն ախտ անդրէն չարաչար կեալ ամբոխ բազում ի քաղաքացւոց անտի մեռանի։

Դիոդ. ժԳ. 188-278։ Յան 600. 412

Ել յայլ ինչ պատճառէ արար Վիտելիոս հաշտուել ընդ կարքեդոնացիս՝ բայց զի ժամ առեալ հաստատեսցի յիւրականութենէ իւր, և կազմեսցի ի պատերազմ՝ զոր խորհէր ածել ի վերայ նոցա։ Վասնզի գիտեր զհզօրս գօրութենէ նոցա, և ամ կազմութեք պատրաստեր յաղթել նոցա։ Այլ քաջ յաջողեցաւ ի խորհրդս իւր նաև խանձարուրութեք ժողովրդականն։ Վասնզի ի համբաւ նոր բա, և ի ցանկութենէն ընտելանալոյ նմա, ակնկալութեք շահու, և վարձիւք զոր ձարտարացն խոստանայր, խուռն յամ կողմանց ընթացան անդր ի Սիկիլիա՝ որ ի ժամանակին յայնմիկ ընդ ամ ազգս էին հմուտք արուեստից։ Սիրակուսա ողջոյն եղև գործարան մի, և համայն արուեստաւորք ի նմա զբաղեալք ի գործել սուսերս և

1 Ոմ էին երբեմն ծովեզերք ամն ի ընդ սիկիացւոցն։

սաղաւարտ և զրահս և մեքենայս պատերազմի, և զա-
մենայն կազմածս և զսպառազինութիւն նաւուց։ Լաւ հինգ
կարգ թիակաւոր անդ յայնժամ հնարէցաւ. քանզի յա-
ռաջագոյն երեքկարգեան թիովք էին պատերազմիկքն
նաւք։ Իսկ ի Վիտեսիոս առ ընձեռ կացեալ յորդ-
որեր զվաստակաւորս պարգևօք և գովութիւք ըստ իւ-
րաքանչիւր քաջութեանէ. և մանաւանդ ամէնք քաղցրու-
որ քան զնմանէ ինչ առաւել սրէ գՀանճար և զխոյն Ձար-
ատաց. և սեղանակից եւս առնէր ընդ իւր երբեմն ըզ-
Ձարտարս արուեստից։

Իբրև ետ ինչ կազմ էր և պատրաստ, և ատեն և
անտի հասեալ զօրացն ի մի վայր Ժողովեցան, կոչեաց
Վիտեսիոս զսիրակաւսացիս և յայտնեաց նոցա զնորս-
հուրդս իւր, զի կարքեդոնացիք ահա ոսոխք են մեզ, և
խորհին բռնանալ ունել զԱիկիլիա, և զնմանէ քաղաքս
Հունաց նուաճել. և եթէ ոչ զառաջս նոցա կալցուք՝
հասցեն ընդ հուպ այսր ի Սիրակուսա. զի զոր ցարդ
յապաղեն՝ կոտորած ժանտախտին դանդաղեցոյց զնոսա.
պարտ է մեզ զպատեհս զայս յօգուտ արկանել։ Ա-
պէտ և ատելի էին սիրակուսացւոց և բռնաւորն և բըռ-
նութիւն, այլ զօրացաւ ի նոսա ատելութիւն ընդդէմ կար-
քեդոնացւոց, և առ սէր քաղաքավարութիւնէ քան յիրա-
նանց արդարութենէ՝ ծափս Տարին ամենեքին գովելով
զբանս նորա։ Լաւ բռնաւորն զուր տարապարտուց ա-
ռանց հրատարակելոյ զիտորհուրդ պատերազմին՝ մատ-
նեաց յաւար և ի մոլեգնութիւն նոցա զինչս և զանձինս
կարքեդոնացւոց, որք ի դաշինսն յուսացեալ՝ անդ ի
Սիրակուսա վաճառաշահ լինէին։ Լաւ ահա դիմեալ ի
առնս նոցա՝ ուաք առին զնմանէ ինչս նոցա, արդարութիւն
համարեալ պատուհասել զնոսա ի վրէժ անգթութենէ զոր
նոքա արարին ընդ բնակիչս երկրին, և ամենեքին ի նոյն
խորհուրդ նենգութիւն և խժդժութիւն միաբանեցին սիկի-
լացիք. և համարձակ պատերազմին յայտնեցաւ ընդդէմ
կարքեդոնացւոց։ Իսկ Վիտեսիոս ի չքմեղս եղեալ՝
հրեշտակս առաք ի կարքեդոն ազատ առնել զնմանէ քա-
ղաքս Սիկիլիոյ, սպառնացեալ ի վերայ նոցա պատե-
րազմ։ Այնչ դեռ կարքեդոնացիք յայն աղեամն կային՝
երկիւղ մեծ գոյժս այս արկ ի նոսա։

Այսպէս զՎոլտիա պաշարեցին Հռոմք՝ զբաղաք զհնուց
կարքեդոնացւոց ի Սիկիլիա, այնպիսի ձեռնտ՝ զի Վոլ-
կոն զօրաւոր նաւատորմիղն Թշնամեաց ոչ կարաց հասա-
նել յօգնութիւն։ Հառաջ մատուցին զմենեքեանս, Տարին

զբաղաքն մանգլիճօք, և ի սարիսպս անգր զվեցկոմ գեան աշտարակն մերձեցուցեալ զանուանէնն՝ որ ի բարձրութէն տանց հասանէին, անշնարին խուճապ տա- գնապի ի վերայ պաշարելոցն հասուցանէին անտի բաղըս տրօքն նորաշնաւ մինչեւցուիւք՝ նետս և քարինս ի վերայ թշնամեացն ասստուածք տեղացեալ. Ջերկարեաց գործ պատերազմին՝ պաշարելոցն հզօր դիմամարտութիք. և ապա առին զքաղաքն, և զամ բնակիչս նորա սրով կո- տրեցին, բայց միայն յապաստանելոցն ի մեհեանս։ Վխմնեսիոս Թողեալ զաւարն զօրականին, և նստուցեալ անդ զօր բազում պահակապանս, և վերակացու քաղա- քին զայր հաւատարիմ, դարձաւ ի Վիրակաւսա։

Դնդ. ԺՀ. 279. 295։ Յով. ԺԹ. 2. 3։

Ի դառնալ ամին Իմիլկն, Վոփետ ի կարգեդնաց- ացն կարգեալ, եկն անդրէն ի Միկիլիա ստուարագոյն բանակաւ. եհաս ի Պանորմոն, և զՎոլտիա կալաւ վերստին պատերազմաւ, և այլ ևս բազում քաղաքս. և յաջողութէն զօրացեալ՝ խաղացոյց ընդ ցամաք զզօրս իւր պաշարել զՎիրակաւսա, և տօրմիղ նաւացն գծովա- փամբքն երթայր, և առաջնորդ նոցա Վադոն։ Ի տե- սիլ Իմիլկնի զարհուրեցաւ քաղաքն։ Կալաք առաւել քան զերկերիւր, լցեալ աղեղնաւեալ աւարաւ Թշնա- մեաց, գեղեցիկ կարգօք յաղթանակաւ մնին ի նաւա- հանդիսին մեծ. և զՀետ նոցա այլ ևս հինգ հարիւր նա- ւակք։ Եհաս ի նմին պահու և բանակն, երեսուն բիւր հետեւակաց և երեք հազար հեծելոց՝ որպէս հաւաստէն ոմանք։ Ի մեհենին Վրամադրաց անդ եհար Իմիլկն զհօրան իւր, և բանակեցոյց զզօրս իւր հեռի ի քաղա- քէն երկոտասան ասպարիզաւ։ Վյս մատուցեալ յասպա- րէզ կարգայր զԹշնամին. նոքա զդուշացեալք հրաժա- րեցին ի պատերազմէն. և զայն Իմիլկն շատ համարեալ զի խոստովան եղեն զտկարութիւն իւրեանց առաջի զօրու- թեան նորա՝ դարձաւ ի բանակն. յուսացեալ վաղ ընդ փոյթ տիրել քաղաքին՝ իբրև անփախուստ ի ձեռն ու- նելով զօրն։ Իպահանեաց զերկիրն մամ՝ շուրջանակի զաւուրս երեսուն, և յաւեր դարձոյց զաշխարհն, կա- լաւ զարձակավայրս Վկրագնոյ, և կատարեաց զմեհենս Վեմեարի և Պերսեփոնէայ։ Վյս ի պետս ամրութեան բանակին աւերեաց զգերեզմանս շուրջ զքաղաքաւն, յորս եէին և շիրիմք հոյակապք Վեղեմի և կնոջ նորա Վեմարետայ։

ԵՒս յոյժ յերկարեցին յաջողութիքս այս՝ հուպ ընդ հուպ ընդունայնացուցեալ զնախակալ յաղթանակին

փառս . առ՝ ի խրատ մարդկան , ասել վիպագիրն , զի որ խրոխտանայր՝ վաղ կամ անագան՝ ի միտ առցէ զանձրուէթի իւր՝ ի հղօրագունէն : Ինչ գեռ Խմելին որպէս տիրեալ քաղաքաց Ակիլիլոյ՝ խորհէր նուաճմամբ Ասբակուայ՝ ի գլուխ տանել զյաղթութիւն , Ճարակեցաւ ախտ ժանտ՝ ի բանակին, և արար կոտորած խիստ . քանզի ամառն էր , և տօթ սաստիկ՝ ի տաւուծն յայնմիկ : Այսպ տիրիկեցիքն վարակեալ՝ մեռան առիւծս բազում առանց բժշկութեան : Որոց զդեհակունն՝ ի սկզբան անդ թաղէին , ապա՝ ի յաձախել մեռելոցն օր ըստ օրէ , և՝ ի մոլել ախտին՝ ձնացին դեհակունք անթաղ , և չքեռալք ախտիւն՝ անխնամ : Իր ընդ ախտին այնմիկ խառն և ախտ Թանչակալ , և տենդ ուժգին , գելումն աղեաց , կսկիծք ամ անդադար մարմնոյ , զառանցութիւն մտաց , և կատաղութիւն՝ մինչև կեղեքել զամ որ՝ ի ձեռս նոցա անկանէր :

Օ այն յաջողութի գտեալ Ալխինեսիս՝ դիմեաց՝ ի վերայ Թշնամեաց , որք վաղագոյն ախտիւն պարտեալք՝ ոչ զօրէին զդէմ ունել : Նաւացն բազմութենէ կէաք՝ ի գերութի վարեալ , և կէաք հրձիգ եղեն , և ոչ մի՝ ի նոցանէ գրեթէ ապրեցաւ . Հնակիչք Ախրակուայ ծերք և կանայք և տղայք խուռն արտաքս դիմեալ՝ իբր հրաշունչ լինէին : Գեռս՝ ի յերկինս ամբարձեալ զդիմի գոհանալոյն զինամակալաց քաղաքին՝ վասն լուծի խնդրելոյ սրբոց մեհենացս և պղծութենէ չերմանց՝ ի բարբարոսաց անտի : Նա՝ ի հասանել գիշերոյն դարձան ամենեքեան յիւրաքանչիւր տեղի : Օ այն ժամ պատճհ առեալ Խմել կոն առաքեաց խնդրեաց՝ ի Վիտեսեայ՝ զդունդն սակաւ առնել , որ ապրեցան՝ ի հարուածոց , ներել նմա ածել ընդ իւր՝ ի Վաբքեդոն , և որ ինչ արծաթ՝ ի ձեռին ինա՝ ցեալ էր՝ զնոյն ետ նմա վերեբարիւր տաղանդս : Նա՝ ետ հրաման ետ նմա վասն կաբքեդոնացւոցն միայն՝ և գիշեր բագնաց ընդ նոսա փախստեայ լինէր , Թողեալ զայլազգի զօրականն՝ ի ձեռս Թշնամեաց :

Նախպէս մեհենեցաւ՝ ի Ախրակուսայ զօրագլուխն կարքեդոնացի որ յանդուգն խիզախէր , գառն ողալով զաղէտս չարեաց իւրոց և զանխարհին . և առ վշտին ցաւ մմբէ մեծաւ զդիմն Թշնամաներ՝ Թէ՝ ի նոցանէ հասին արկածքն այն : Նէ կարէ , ասէ , պարծել Թշնամին՝ Թէ՝ պէտև միխեթարի՝ ի վերայ չարեաց մերոց . քանզի զնա կաբքեդոնացիք պարտեցին , այլ զկաբքեդոնացիսն մահ , Չաւ է ինձ և խոց կարելիէր՝ զի տեսանեմ զարև յետ

քաջացն պատերազմողաց, որ զԼին ի ձեռին անկան ի պատերազմի. այլ ցուցից ընդ հուպ զի ոչ զիս երկիւղ մահուն ապրեցոյց, այլ զի զմնացուածն հիգ և տառապեալ լինցին ի հայրենիսն տարեալ հասուցից։ Վասնզի ընդ ժամանել ի Կարքեդոն իբրև յանապատ անմարդի՝ եմուտ ի տուն իւր, և զամենեսեան արտաքս հանեալ և զդրկս իւր, և զդրուճան աղխեալ՝ չոքաւ զիւրումն. ա բիւումիթ՝ որ յաչս հեթանոսաց կարծեցեալ զարմանալի, այլ ինքն յոտահատումէ գործ էր։

Օ այնու ժամանակաւ Թշուառումիթք ի ԹշուառուԹենէ հասին կարքեդոնացւոց։ Վասնզի ափրիկէցիք, որ միշտ ոխումիթ էին ընդ նոսա, առաւել ևս յայնժամ զրգռեալք զի զգաւառակիցս իւրեանց Թողին նոքա ի Միհակուսա ի սուր Թշնամեաց՝ միաբանեցին ի զէն ընԹացան որպէս ցնորեալք, և նուաճեալ վաղվաղակի զՀունսն՝ անտի դիմեցին բազմութիւն արանց աւելի քան երկերիւր հազարաց ի Կարքեդոն. և էր կորուստ քաղաքին մեծ առ դուրս հասեալ։ Օ որ կարքեդոնացիք ի ցասմանէ դիմի վարկուցեալ՝ որք մինչ ի քաղաք անդր ի բունն նոցա հալածէին գնոսա, խորհեցան ըստ նա նրահատատ իւրեանց բարոյիցն՝ նախ քան զնոսայ հաշտ առնել գնոսա յադէտս հասարակաց վտանգին։ Եւ կան գնեցին անդրիմ մեծամեծս Վեսիոսրի և Պերսեփոնեայ, որ ցայնկայր անձանօԹ էին յաշխարհին, փոխանակ Թըշնամանացն՝ զի կողոպտեցին զնեհեանս նոցա։ Եւ կացուցին քուրմն նոցա ի մեծամեծաց քաղաքին, և զնոսա և պատարագս ըստ հելլէն կրօնիդ մատուցին, զնոմ գուն գործեալ անցուցանել զցասումն նոցա։ Եւ ապա խորհուրդ կալան պահ ունել քաղաքին։ Բայ բազդին և զնալ կարքեդոնացւոց՝ ստուար բանակին Թշնամեաց, օրինակ իմն անկենդան մարմնոյ, ոչ էր զօրագլուխ, ոչ համբարձ նոցա և ոչ մեքենայք պատերազմի, ոչ կրԹուԹիւն և ոչ հնարՔ. այլ այր իւրաքանչիւր հրամանատու և ինքնիշխան։ Մինչև պատահումն ի մէջ նոցա եղեալ, և տալ ի վերայ նոցա օր ըստ օրէ սատակացեալ զաձան չիւրաքանչիւր տեղիս, և ի մեծալուտ ահեղ վտանգէն վերծաւ Կարքեդոն։

Կարքեդոնացիք, և ոչ ի միոջէ ինչ երկիւղէ վհատեցան՝ ձեռնԹափ լինել ի հնարիցն ընդդէմ Սիկիլիոյ։ Վասն զօրաւոր նոցա, մի յերկուց Սոփետաց, նախնի եղև մեծաւ պատերազմաւ և սպանաւ։ Վերհատոցը քաջ զաբին խորհեցան ի հաշտուԹիՔ. այլ Թշնամիք խնդրելին

մեկնել նոցա յամ՝ քաղաքաց Աեկելոյ, և տուժել զնոսա ծախս պատերազմին։ Զորքս որպէս ընկալեալ զայսմանս խաղաղութեան, խնդրեցին դադարումն առնել զնուագ մինչև հրաման ի Պարքեդոնէ ընկալցին։ ԵՒ պարագ առեալ զօրաժողով եղեն, և մարզեցին զնոսա ի պատերազմ։ և զօրագլուխս եկայ նոցա Աադոն որդի Աադմէ սպանելոյն, պատանի քաջ անուամբ և վաստակաւոր, Աը ի կատարումն ժամանակաւ աւուրցն հասեալ ի Աեկելոս, էս պատերազմ ընդ Պիտնեսիոսի, յորում եկ անոս ոմն ի զօրավարաց բռնաւորին անկաւ՝ սիրակուսացւոցմէ հանդերձ արամբք աւելի քան չորեքտասան հազարաւ։ ԵՒ յաղթող եղեալ՝ իշխանաբար արար հաշտութեան, պահեալ կարքեդոնացւոց զաշխարհակալութեան նոցա ի Աեկելիա՝ յաւելուածով հանդերձ, և զծախս պատերազմին էառ հազար տաղանդ։

Ո այսու ժամանակաւ կարքեդոնացւոց ուրուանն Նամա- Յ---ք. Ք.
կագիր եղեալ առ Պիտնեսիոս յունաստէն՝ մատնել նմա զքո զօրականին, արգելաւ վճռով աւագանւոյն մի և ումեք ի կարքեդոնացւոց ուսանել հելլէն բարբառ կամ դպրութիւն, զի մի և նա կարասցեն բանադնաց լինել առ նմանս։

Ի ժամանակին յայնմիկ արկածք այլ՝ սրածութեամբ պատ- Դիոդ. ԺԶ.
կառեալ զկարքեդոն, և արար կոտորած մեծ։ Ի քրտաւիրք 344։
յանկարծահաս և մոլեգնութեամբ ի վերայ անկեալ վարաւ կէտոց պատուն, էլանէին խուճապաւ ի տանէ սուր ի ձեռին՝ որպէս այն թէ թշնամիք տիրեն քաղաքին, և հարկանէին և սպանանէին՝ որ որ ընդ առաջ լինէր նոցա։ Ո այն ժամ պատուհ համարեցան ափըիկեցիք և սարդինեացիք ի թօթափել զլուծն՝ զոր բռնի կրէին. այլ ոչ որպէս կարծէին՝ պատերազմին վճարեցաւ, քանզի նկուն եղեն։ Ո նոյն և Պիտնեսիոս ի ժամանակին յայնմիկ խորհեցաւ ի Աեկելիա, այլ և ոչ նմա յաջողեաց։ ԵՒ ի վերայ այնորիկ ոչ յերկարակեաց եղեալ մեռաւ, և զնա պատգամատուց որդի նորա համանուն հօրն։

Ո առաջին դաշինս որ ընդ Հռովմայեցիսն և ընդ կարթ- Պոլիբ. ա.
քեդոնացիս կռեցան՝ կանխեցի ասել։ Յերկորդ անգամ 178։
դաշնադրութեանն նոցա զոր Ադրոսիս ի չորեքպարսիւորդի երկորդի ամի չկնութեանն Հռովմայ ասէ Լեալ, հանդերձ զի ժամանակիս այսմիկ։ ԵՒ ի սմա նոյն գրեմք պայմանսն էին, բայց միայն զի յառաջնումն ընդ կարքեդոնացիս և տիբացիք և ուտիկեցիք յանուանէ յիշատակեին։

ԱՄԱՀԱՐԿ ԴԻՒՐ. ԺԲ. 459-472. ՊԱՏՄ. Ի ՏԻՐ. 3656 . 490

Օ՜հի՛ Վիմնեսեայ երիցու մեռանելոյ՝ խռովուեցիք մեծամեծք եղէն ի Սիրակաւսա՝ կրսերն Վիմնեսիոս, որ աքսորեալն էր ի քաղաքէ անտի, եկն եհաս պատերազմաւ ի ներքս և բռնակալեաց զքաղաքն, և արար անգթութիւն բազում ընդ բնակիչս. յորոց կէսք օգնութիւն ի բռնաւորէն լհռնատացոց խնդրեցին զի էր նա բնիկ սիրակաւսացի։ Ինքդեռ նորա զայնու աղմկաւն եկեալ խորհեցան կարգեդռնայիք տիրել Սիսիլոյ, և տոքմիզ յաւ գնախումբ նաւաց անդր խաղացուցին Հայն ազգաս տիրակաւսի՝ զգօնք ի սիրակաւսացւոց օգնուի խնդրելոյն ի կորնթացւոց, որոց ինքեանք զօրավիգն բազում անգամ լեալ էին ի պատերազմի, և զի քան զայր ազգս Հայնոց նոքա առաւել ասիք էին բռնաւորութեամբ և ախոյեանք ազատութեան։ Նոքա զօր ի ձեռն գումարեալ Տիմոլէոնի առն մեծի և վաստակաւորի, որ նախանձու բարեաց աշխարհին ազատեցոյց զՀայրենին ի լծոյ բռնութեանն զայնմանէ առեալ զիւաս ազգատոհմին, յուզարկեցին գնա ի Կորնթոս նաւուք տասամբ. որ հասեալ ի Հռեգիոն՝ ձաթատար Հնարիւք ցրեաց զնորհռոմս կարգեդռնացւոց, որոց զգացեալ զբռ նոքա՝ խորհէին խափանել զանց նորա ի Սիսիլիա։

Տիմոլէոն սակաւաձեռն գնդաւ՝ արամբք որպէս թէ հազարաւ, գնայր անվեհեր ի Թիկունս սիրակաւսացւոց. այլ զօրք նորա երեթալով երեՅային և ստուարանային զՀանդարձին։ Սիրակաւսացիք ի յետին վտանգ հասեալ՝ վհատեալ էին յիւրմէ յուսոյ փրկութեանէ. զի կարգեդռնացիք գնաւաՀանպատն կալան, Խնկատաս զքաղաքն, և զամբոյն Վիմնեսիոս։ Այլ դէպք ի բարի յաջողեցին նոցա՝ Հասանել անդր Տիմոլէոնի։ Վանգի Վիմնեսիոս եթող ի նա և զամբոյն և զզօրս և զպէն և զպատշար, զի ոչ գոյր նմա ուսուեք յոյս օգնականութեան, և ապրեցոյց զանձն ի ձեռն նորա ի Կորնթոս։ Խանաքնաց եղև Տիմոլէոն ընդ այլազգի զօրականին, որ մեծաւ մասամբ Հայք էին, և յորում էր ամ զօրուն բանակին Մագոն՝ որպէս զայս ի թերութիւնս կարգեդռնացւոց յուշ արարի, զի ոչ ի դէպ է Հայնոյ մանել զՍիսիլիա ի ձեռս բարբարոսաց, որք ապա անցցեն անտի ի յունաստան. զի զնդրդ Հնար է յերկրի Հեռաւ տանէ գալ նոցա՝ զի զՍկետաս միայն կացուսցեն բռնաւոր ի Սիրակուսա։ Իբրև զայսոյս այս յաՀախեաց ի բանակին, երկուցեալ անտի Մագոն՝ խորհէր ի բաց մեկնել ի զօրացն, Թէ գուցէ նենգ ինչ կրեսցէ ի նոցանէ։

Այլ հրամանն ետ նահապետին ելանել ի նահատանգատէն, առագաստաւոր ի Կարքեդոն։ Այլ իբրև մեկնեցաւ նա անտի, Ակեստաս անդ միայնակ մնացեալ՝ ոչ կարաց կալ առաջի կորնթացւոց, և կալան նոքա զքաղաքն։

Ադամ իբրև եհաս ի Կարքեդոն՝ կոչեցաւ ի դատաստան. այլ կանխեցոյց նա զպատուհաս իւր երթեալ զիւրոքինն։ Զորոյ զդիակն հանին ի կախաղան ի տեսիլ ամենեցուն։ Օրաժողով եղեն զարձեալ կարքեդոնացիք, և խաղացուցին ի Սիկիլիա բազմութեամբ նահատանգաւ՝ առաւել քան զառաջինն. և ի վերայ այնոցիկ վարքայս երեքարիւր. և թիւ հասարոյ զօրաց նոցա էր աւելի քան զեօթանասուն բիւրս։ Որոց հասեալ ի Լիլիբէոն, առաջորդեալ Լ՝Սիլկարայ և Լ՝Ֆնիբաղայ, փութային բազխել ընդ կորնթացիս։ Եւ սպասեաց նոցա Տիմոկեոն, այլ ինքն կանխեաց ընդ առաջ նոցա։ Ասայց սիրակուացիք այնպէս լուծեալ էին և լքեալ զի յամ զօրաց, որ էին անդ, երեք հազար միայն եկին ընդ նորա բնակեալն, և յորեք հազար այլազգիք, յորոց և հազար ի հետուաձով փախստեայք գնացին առ ածխագործսն։ Այլ և յայսմ ամենայնի ոչ վհատեցաւ Տիմոկեոն, այլ զինուցեալս ի զօրացն խրախուսեր՝ քաջութիւն պատերազմել ի վերայ փրկութեան և ազատութեան հիզակակից բարեկամացն. և Հակատեցոյց զնոսա ընդդէմ Թշնամեացն առ վտակաւն Կրիմեսու, քանզի անդ բանակեալ էին։ Յանդգնութիւն Թուէր ելանել ընդդէմ բազմամբոխ բանակի յորիւք կամ, Թէ աւելի, հինգ հազարաւ հետևաց կայ և հազար հեծելովք. բայց Տիմոկեոն խորհեցաւ ի մոլ իւրում զի քաջութիւն և խիստութիւն յաղթանակէ ի վերայ բազմութեան, և յոտացաւ ի զօրս իւր՝ որոց զդիս իւրեանց եդեալ էր պատերազմել մինչև ցմահ, և մի նահանջել. որք ստիպեալ մեծաւ խնդրելն ի նմանէ վաղ հասանել առ թշնամիսն Ետ ամ ակնկալութիւն Տիմոկեոնի՝ նոյնպէս և պատերազմին վճարեցաւ։ Հաւան ի դիմի, խորտակեցան կարքեդոնացիք. և անկան ի նոցա նէ աւելի քան զրեւր մի, երեք հազարք ի նոցանէ՝ բնակ կարքեդոնացիք. և նոտաւ քաղաքն նոցա ի սուգ մեծ և ի վհատութիւն։ Այլ յանկածէ պատերազմին եղեն թշնամեաց փութամ մեծութիւք և գերի բազում։

Ընդ աւետաւորս յաղթութեան առաքեաց Տիմոկեոն ի Կորնթոս զէնս գեղեցիկս յաւարէ պատերազմին։ Վասնզի ցանկայր զԿորնթոս մեծ և ի վեր առնել առաւել քան զամ քաղաքս յունաստանեայ և ի փառս ամ

երկրի, մեծաշուք զմեհեանսն յօրինեալ՝ ոչ աւարօք բնիկ աշխարհին՝ որ համազգեաց արեամբն շաղախեալ են տիւր ի տեսիլ, այլ յաւարէ բարբարոսաց՝ որ զաւազ ըողոքն զբաջութիւն և զկրօնասիրութիւն գեղեցիկ արձաքանագրութիւնքն ի գէմս ածէին։ Յորս էր և այս արձանագիր. ԿՈՐՆԵԱՑԻՒԸ ԶՕՐԱՎԱՐԱԻՆ ՏԻՄՈԼԵԱՒ ԱԶԱՏԵՑՈՒԹԵԱՒ, Ի ԼՕՈՑ ԿԱՐԳԵՑՈՂԱՑԻՈՑ ԶՑՈՒՑՆՍ ՌՆԱ ԿԵԱՒՍ Ի ՍԻԿՈՒԼԻԱ. ԱՍՏ Ի ՄԵՀԵՆԻՒ ԶԶԷՆՍ ԶԱՑՈՒ ՍԻՒ ԿԱԽԵՑԻՆ Ի ԳՈՀՈՒԹԻՒՆ ԶԴՐՁՆ ԱՆՄԱՀԻՑ։

Տիմոլէոն Թողեալ յերկիրը Թէմաւեաց զայլազգի գունդս յաւար և ի կողոպուտ, ինքն գարձաւ ի Սիրակաւսա. և զՀայաբ զօրականսն գասալիքս աքսորեաց ի Սիկիլիոյ, ժամագրումբ ի վերայ նոցա սահմանեալ նախ քան ըզմտանել արևւու մեկնել ի Սիրակուսայ։ Կա և քաղաքս բազումս յաղթութիւն կալսն կորնթացիք, մինչև խոնարհել կարեգտասցուց խնդրել հաշտութիւն։ Ուանդր սոքա զոր օրինակ ժամանակեայ յաջողութիւնքն իրթիսու սեին ի մեծամեծ Ձգունս և ի գումարել զօրս ընդ ծով և ընդ ցամաք, և զեղծանէին յաղթութիւնքն ի խեռութիւն և յանպատրաստ, այսպէս և յարկածս վտանգաց լքեալ վհատեին. մինչև խնդրել վատութիւնքն հնարս ի տակաւ թշնամւոյն, և յանձն առնուլ պայմանս խիստս և անարգս։ Որպէս և աստ ահա ի պայմանս խաղաղութիւն յանձն առին՝ մի անգր քան զՂլևկոն։ գետ աշխարհս կալել, և զի ազատ իցեն բնակիչք երկրին նոցա տամբք իւրեանց և ամ մեծութիւք երթալ բնակել ի Սիրակուսա, և զի մի ընդ բռնաւորս դաշնակից և համախոհ լիս նիցին։

Յոյսն.եան. Օ այսու ժամանակաւ երևի լեալ՝ զոր Յուստինոս վկայագրէ, զի Կինոն ի զօրաւորաց կարգեդմնի խոր հեցաւ կորուսանել զամ աւագանին, և միահեծան ուհնել զսպատութիւնն։ Եւ յարեաց խորհրդոյն օր սահմանեաց զհարսանիս դստերն իւրոյ՝ յոր հրաւիրել հանդեձեալ էր զամ աւագանին, և անդ դեղ մահու արբեցանել նոցա։ Յայտնեցաւ գաւաճանութիւն, այլ զհզօր եղեռնատուրն վտանգ էր պատուհասել։ Խարւոք Թուեցաւ աւագանւոյն զառաջս միայն չարեացն առնուլ, և հրաւարտակ արար մի ուիք շռայլել ի ծախս հարսանեացս, այլ չափով զպետսն վճարել։ Յորմէ խորամանկ

1 Ոչ ինչ խոչ հեռի էր գնա Պլուտարքոս Լիւնն անուանէն, իսկ այս Ալեքսանդրացւոյ. զոր Գիոդորոս Բոսի. վերոյհաս։

կութիւն այնուիկ ոչ յայլոցանէ Կիմոնի, բռնութիւն ասպա ԱՄ ԱՀ:ՀԿ
խորհեցաւ առնել զայն՝ զինուորեալ ընդ իւր զդերիս ։
Այլ և ոչ խորհուրդն այն ծանկեցաւ յաւագանւոյն .
և Հարկ եղև Կիմոնի քան Հազար սպառազէն գերւոմն
զերծանել՝ի բերդ մի ամուր , և քանացաւ միաբանել
ընդ իւր զաւիրիկեցիս և զարքայն մաւրիտանացւոց , այլ
ոչ կարաց . և Լուծն ըմբռնեալ ածաւ՝ի Կարքեդոն։ Կնդ
բրածէծ արարեալ գնա , խլեցին զաչս նորա և խորտա-
կեցին զգաղուկսն և զգարձս , և սպանեալ գնա՝ի տեսիլ
ամբոխին զկեղեքեալ՝ի Հարուածոց մարմին նորա կախե-
ցին զփայտէ ։ Որդիք նորա Թէպէտև չէին ընդ խորհուրդս նորա , սակայն ընդ նմա՝ի մահ գատապարտեցան , զի մի տալիրատու Թէ նորա զբ Հայոցդ լնցի կամ մանուկն վրէժխնդիր ։ Այսպիսիք էին կարքեդոնացիք խիստ և անողորմ՝ի պատուհասել առանց չափոյ և զանմեղս , ոչ յերաւունս խնայեալ , ոչ՝ի պատշաճսն , և ոչ յերախտիս ։

Ժամանակ է ասել վասն պատերազմից, զոր՝ի Սիկիլ Դիոդ. ԺԲ. 651-760 ։ Յոստիան. Բ. 3685. 527
լիա և զոր անդ Հիփրիկէ մնելոյն կարքեդոնացիք ընդ Հռոմայեցիսդ, որ զգաղուտ առն Հանապազորդեաց ընդ նոսա՝ի մարտս։ Եւ եր Հռոմեդիոս գաւառաւս սիկիլիայ , յանհնարս ազգէ և սոսկական որ . որ օգնականեալ՝ի կարքեդոնացւոց անտի առեալ՝ բռնակալեաց՝ի Սիրակուսա որպէս արդարև բռնաւոր ։ Ոչ յանդգնութեան գործս նորա խափանեցին զառաջինն կարքեդոնացիք, և Հիմիլկար զօրավար նոցա բռնադատեաց երդնիլ և դաշնաւոր արար գնա ընդ իւրեանս , զի առանց պատրիկ մնչ Հնար էր իրաց աշխարհին Սիկիլեայ խաղաղուլ առնուլ։ Այլ նորա ոչ յերկարեալ՝ի գաշինն , նոցին իսկ կարքեդոնացւոց ոսոխ եկաց։ Եւ նկուն եղեալ Հիմիլկարայ՝ի Հնակառս պատերազմի ՝ , ամբացաւ՝ի Սիրակուսա ։ Կնդր Հասին կարքեդոնացիք, և պաշարեցին զքաղաքն ամուր , որով բովանդակ զՍիկիլիա կարող էին նուաճել ։

Հռոմեդիոս տկարագոյն լոյժ քան զնոսա , և վասն խուժադուժ անդթութեն լքեալ յամենեցունց՝ի նիզակս կակուցն, խորհեցաւ խորհուրդ յանդուգն և դժուարաւ գործ, որ և յետ յաջողութեն Թուէր անհնարին։ Վասն զի խորհէր ածել պատերազմ Հիփրիկէ և գալ պաշարել զկարքեդոն՝ի ժամանակի յորում և ոչ յաշխար-

1 Աշ. գետ. և հնդկեպ տղային Հիմերայ։

հին իւրում՝ ի Եկեղիւս կարեր կալ առաջի Թէոմաեաց, և պահ ունել Սիրակասայ։ Եւ երկին զարմանք՝ գաղ- մոի պահել խորհրդոյն. զի ոչ ոք գիտայ ինչ՝ ի նմանի՝ բայց միայն զի ելս վտանգին հնարի. քանզի քաջալերեր նա զամբոխն և առ սուղ ինչ ժամանակ նեղուեցեալ համ բերել պաշարման քաղաքին։ Եւ հրաման ետ զի որ ոչ կամին լմնել ընդ իւր՝ մեկնեսցին ի քաղաքէ անտի. և ելին գնացին հազար և վեց հարիւր արք։ Եթող անդ ի Սիրակասա զեղբայր իւր Գնատնդրոս, և նստոյց անդ զոր բազում, և պահար ի լուծեր բաւականին ետ նոցա, պահել զքաղաքն և սրիթաբար ի վերայ նորա մարտնել։ Գտաեցոյց զամ գերին կարող ի պատերազմ. և ուխ- տիւ հաւատարմութեամբ գումարեաց զնոսա ընդ զօրս իւր։ Եւ արձաքէ յիսուն տաղանդ էառ ընդ իւր՝ որ առ ժամն պիտոյ էին նմա. քանզի յոլով մեծաւ ակն ուներ գտա- նել զամ ինչ կարևոր յերկիրն Թէոմաեաց։ Ոմն արար որդւովքն հանդերձ երկոքումբք, անուն միումն Գրիգո- գաճէն և երկրորդին Հերակլիոս. և ոչ ոք գիտեր յո՞ զտորմիւ նաւացն վարէ։ Արձակեին առնեաքին յԱտալիա կամ՝ ի Սարդինիա առպատակել նոցա, կամ՝ ի ծովեր- գեա Եկեղիւսոյ գիմել յաւար՝ ի վերնակ Թէոմաեաց։ Ընդ յեղակարծ չուս նորա պակուցեալ կարգեդոնացիք՝ խորո- հեին խափանել զնա. բայց Գաթնկղէս եհաս ի խորս ծովուն զերծեալ ի հետամտից։ Եւ ոչ ումեք մերկա- ցաս զխորհուրդս իւր՝ մինչև եկին հասին յԱրիկէ. յայնժամ ապա ժողովեալ զզօրս իւր, եցոյց նոցա առանց երկարելոյ՝ եթէ միայն հնարք ազատութեան հայրենեաց այս է, աճել պատերազմ յերկիրն Թէոմաեաց։ Եւ ասէ. ահա երթայք դուք պատերազմողք քաջք ընդդէմ վա- տաց և մեղկելոց յանձնդիւր դատարկութեան և յախտիյն գրգռանաց։ Ընտիրք աշխարհին տաղտկացեալ ի խիստ և յանարգ լծոյ ծառայութեան, իբրև լսեցին զգալուստ մեր՝ եկեսցեն խառնեսցին ընդ մեզ։ Եւ համբաւն իսկ յանդուգն համարձակութեան խուճապեցուսցէ զքրիստ- ոս, որք զամ գնաւաւ ածեալ՝ այլ առ դուրս քաղաքին տեսանել զմեզ ոչ կասկածեն։ Եւ զի՞ յերկարեմ. չիք առաւել քան զայս օգուտ մեզ և փառք. մեծութիւք ինքն քեզանի՝ յաղթանակ պատրաստեալ էն մեզ, և քաջուե- ձերոյ յիշատակք կացցեն անմահ՝ ի յաւետս ի գովեստ և ի զարմացումն աշխարհի։ Եւ զօրքն ամ՝ ձայնիւ ցնծու- թեաք գովեցին զնա, իբրև անդստին տիրեալք Արքեդո- նի։ Ի յաչ էև փարատեալ էր ի նոցանէ խեթ կասկա-

ծանոյց խաւարելոյ արեգականն յեր իւրեանց ի Սիկիւ-
լեայ ։ Վանդի և աղէտ բարդաւաձեալք ի գիտութիւն չև
էին յայնժամ հասու եղեալ պատահարաց այսոցիկ քնու-
թեն ։ և յերկիցն իւրեանց և ի գուշակաց ուսեալ ի նա-
նրահաւատ և ի մուտի կարծիս անկանելին, յորոց էր առ
նոսա կարևորաց ամի ուղղութիւն ։ Ասացը Պաղթոհղէս
քաջալերեաց զնոսա , թէ այն պատահարք ի լուսաւորն
յեղափոխութեն իրաց աշխարհի գուշակք բնաւորեալ էն
լինել, և վախճան յաջողութեն կարգեդնացուցն սպառ-
նան , և մեզ բաղդին էն կարապետք ։

Պալա իբրև եհաս կալմ և պատրաստ զզօրականսն՝
յանդգնագոյն ևս խորհուրդ կալաւ և դժուարին քան
զառաջինն , հրձիգ առնել զնաւս որովք անցոյց զզօրս
իւր Այֆրիկէ ։ Վանդի նաւահանդիստ ապահով ոչ էր
նմա անդ , և կարգեդնացիքն ծովակալք՝ տիրէին վաղ
վաղակի նաւաց նորա առանց ուրուք ընդդէմ դառնա-
լոյ , և ոչ նստուցանել անդ կարէր պահապանս՝ զօրա
հատոյց եղեալ ի սահմանաձեռն բանակին ։ քանզի այս
պէս ոչ ինչ էր օգուտ յանմոխակ արշաւանաց, որ շուտ
պատն և ամբոխիւ յաջողէ ։ Այս զօրականացն դարձեալ
խորհէր չթողուլ տեղի ապաստանի, զի յաղթութեն միայն
ուշ ունկնդիր ։ Այլ որ ի ծայր քաջասրտութեն չկոչ հա-
սեալ, նա յայսպիսի խորհուրդս մնաքերել ոչ կարէ ։
Պաղթոհղէս հաւանեցոյց և զսպաց , որ մնադիւրագոյն
ամ ակնարկութեն նորա հնազանդէին ։ Այս յանկարծա-
կի ի միջ զօրացն կացեալ պահաւոր ի հանդերձս պայ-
ծառս , որպէս ի պաշտամունս կրօնիցն , ասէ ։ Ի ժամա-
նակի իբրև յուղի անկեալք մեկնեցաք մեք ի Սիբակու-
սայ , ինչ դեռ Թշնամին հալածէր զմեզ , ի մեծի վտան-
գին զինամնակալս Սիկիլեայ զԳեւեռոս և զՊերը-
սեփոնէ , և ուխտեցի նոցա զի ի տապետաղ վտանգէն
նոքօք զերծեալք՝ ընդ հասանել մեր այսր հրկեզ տրա-
ւիս նոցա զամ զնաւս մեր ։ Զեռն տուք , զօրականք ա-
ռաքինիք , կատարել զուխտ իմ։ վարձս ընդ այսքանդ
նուիրի ոչ յամեցուին չնորհել դէք ։ Այս զայս իբրև ասաց՝
ընթացաւ վաղվաղակի ջահ՝ի ձեռին, և խանձ՝ի նեղքս
արկեալ՝ բորբոքեցոյց զնաւ իւր . զկետ նորա և սպայք ,
և զօրականք զկետ նոցա հետևեցին ։ Փողոց հնչեցուցք
և արձագանգք ձայնից ուրախութեան ընդ ամ բանակին
հնչէին . և ի սուղ ժամանակի ամ տորմիղ նաւացն բո-
ցակիզեցաւ , և ոչ եղև պարապ զօրականին ընտրողու-
թիւ զնոցն խորհրդածել՝ զայրացու եռանդեամբ ի

գործն փութացեալք. այլ երբև սեպհեցան, յայնժամ ապա ի միտ առին զահագին անդունդս ծովուն՝ որ անջը պետեր ընոսա ի հայրենեացն. և յերկիր Թշնամեաց անուրեք անփախուստ՝ զձայն ցնծութեան և զդոչիւն միաբարբառ աղաղակին լուեցուցին ի դառն և ի սգաստեսիլ տիրուն Թէ՝

Խորհեցաւ Ղազարոկղէս զբաղեցուցանել զնորհրդս նոցա, և խաղացոյց զնոսա յամուրսն կոչեցեալ Ամեծաքաղաք, որ ընդ իշխանութիւբ կարբեդոնացւոցն էր։ Ձա նապաստիկ ընդ որ գնային՝ վայրք զուարճալիք և զբօսացուցանողք, հովիտք շուրջանակի վայելուչք ի տեսանել, և մարգագետինք ոռոգեալք ի պտուղից վտակաց՝ ուր ազգ ազգ կենդանեացն մակաղէին, շինուածք հրաշալեղք ամարաստան ապարանից, և ծառատունկ բազում ձիթենեաց և ազգի ազգի ծառոց մրգաբերաց, և պարտէզք բուրաստանաց մեծամեծք՝ ձարտար արուեստիւ մշակեալք, և զմայլելոցիչք աչաց գեղոյն։ Ոգի առին զօրականք ի տեսլիւն յայն, և խրախուսեալք հաւսին ի Ամեծ քաղաքն և առին զայն անձան պատերազմաւ, և լցան աւարաւն՝ զոր եձող նոցա Ղազաթոկղէս։

Ղազ եղև կարբեդոնացւոց զի Թշնամիք հասին յաշխարհն, և դիմեալ գան շտապաւ ի քաղաք մեզր ի բուհն նոցա, և զաշխ հարան։ Ամուեցաւ նոցա ի պաշտօնեայ մատնեալ բանակին իւրեանց որ ի Ամերակուսս, և տոքմիր նաւացն խորտակեալ ի սպառ։ Խուժեաց ոամիկն ի հրապարակ մեզր քաղաքին, հոլմնեցաւ աւազանին խաւձապաւ՝ խորհել վասն փրկուելոյ քաղաքին։ Օ օրք ոչ էին նոցա ի պատրաստի՝ հասել ի Հանգստեան Թշնամեաց, և ոչ պարապ առ մեծաշուք վտանգին գուսպեղոյ ի դաշտակամաց անտի կամ ի դաշնաւորաց ազգ գայ։ Ոչ կաց ապա այս բան ի խորհրդի անդ՝ սպառազինել զնոսա քաղաքացիս. և եղև Թիւ հանդերձ նոցա քառասուն հազար հետևակաց և հազար հեծելոց, և կառք զեղմնդազինք երկու հազար։ Օ օրսանաւ ի վերայ նոցա կացին Ղենան և Խոմիկար, Թէպետ և ինքեանք խնդիր էին ընդ միմեանս։ Ընդ առաջ եղեն Թշնամեաց և Հանգստեան ի պատերազմ։ Ղազաթոկղէս ոչ ինչ աւելի զօրք էին քան զերեքտասան կամ զչորեքօրտասն հազար։ Ղենան ետուն մարտի կողմանք երկաքանչիւր։ Ղենան նուիրագանասուն իւրով գնդաւ յընտրելոցն կարբեդոնացւոց՝ յերկար դիմամարտեալ և մերթ ընդ մերթ Հարուածս խիստս ի վերայ Յունաց ածեալ, ապա ի վերջս պատերազմին

ի կարկաչ քարանձն նկուն եղեալ, և անկաւ վիրաւորեալ։ Յակ Խոմիլկար փոխանակ սաստկացուցանելոյ զմարտն, ոչ գիտեմ երբ աղաղաւ, ապախտ արարեալ զիառս Հայրենեացն՝ յետս ընկրկեցաւ զնդաւն իւրով, և ամ բա նակն զՀետ նորա գնացին՝ ակամայ Թողեալ զթշնամին։ Լքաթոկդէս Հալածեալ առ վայր մի զթշնամիս, ապա դարձաւ Ժողովել զաւար բանակին։ Լաւ գտան անդ բան Հաղար զոյզք ձեռակապից ի կարքեդոնացւոց անբ տի պատրաստեալ ի կապանս գերւոյն՝ զոր առանց յերբ կուանալոյ կարծէին ունել։ Լաւ կալան Հոյակը քաղաքս բազում, և ի բնակչաց երկրին բազումք ապստամբեալ ի կարքեդոնացւոց՝ յաւելան ի նոսա։

Լաթ. Խ. Ե։

Լաթ կարծեմ և Ակիպիոնի յետ ժամանակաց յոր դորեալ զնոյն փորձ փորձել՝ ի Սեկիլիոյ Լիբրիկ ասպատակեալ։ Վանդղ և ի ստգտանել Փաբիոսի գլանդուքն խորհուրդս նորա՝ օրինակ ի ներքս երեր նա զԼքաթոկդէս, և եցոյց զի բազում անգամ յաջողէ ընդդէմ Հզօր Թշնամւոյ արշաւել յերկիր նորա. և զի առաւել է արիւնթէն յարձակել ի վերայ այլոյ՝ քան պաշտպանել անձին։

Ինչդեռ կարքեդոնացիք զպնու պատերազմաւն կէնսհաման Հրեշտակաբ ի Տիւրոսէ խնդրել օգնութիւն ընդդէմ Լքեքսանդրի մեծի, զի պաշարեաց զնոսա, և մոտ էր յառնուլ զքաղաքն։ Կարքեդոնացիք քանզի Հայրենասիրեցս իւրեանց զարիւրացեսն Համարէին, ողորմեալ ընդ վիշտս վտանգի նոցա որպէս ընդ իւրեանցն, իբրև այլով իւրք ոչ կարէին օգնել՝ խորհեցան դէթ միմիաբել զնա. և առաքեցին երեսուն այր ի ամենամեծաց քաղաքին՝ կարելիոյ լինել ընդ նոսա զի ոչ կարացին ձեռն տալ նոցա ի վտանգի։ Նոքա վերկեալ ի միակ յուսոյն՝ ոչ վհատեցան. այլ եկեալցն արանց յանձն արարեալ զնաւնայս և զորդիս իւրեանց և զձերս, և աղատացեալ ի Հոգոց սիրելեաց՝ անձանց և քաղաքին պահպանեցին, յանձն առեալ զայմ վտանգս։ Իսկ կարքեդոնացիք սիրով մեծաւ, որպէս կարող էին, զառաւապեալ ընտանիսն հիւրընկալեցին, մարդասիրեալ յարժանիսն կարեկցեցեալ Թեան՝ որչափ ինչ ի բարեգութ ծնողաց մարթ էր անհկալել։

Լքեքսանդրի տիւրացւոյ ի կարքեդոն առ ասպատակութիւ սիրակուսացւոցն Լիբրիկ ժամանակագրե Կ. Կուրտիոս, յորում ժամանակի մինչև ի կարքեդոն Հասին նոքա պատերազմաւ։ Լաւ այսքիկ ոչ ես կիցք

Դէպ. ձէ. 519։ Կոռպ. Թ. Փ։

ժամանակաւ. քանզի պաշարուէն Տիւրոսի Համդիսի կանխագոյն՝ ամօք աւելի քան զքսան։

Բայց կարգեդմանացիք և աշխարհին իւրեանց հնարս ազատութեանէ ի չարեաց խնդրելին։ Վասնզի համարեին զայն ի ցաւմանէ դիցն կրել արժանաւոր պատուհաս. մանաւանդ վասն անարգութեանէ հայրենականացն դից, զի զօրինաւոր զսահմանեալ պաշտամունս նոցա ապախտ արարին։ Վասնզի անդատին ի հաստատելոյ քաղաքիս օրինաք էին նոցա առաքել ամի ամի ի Տիւրոս, ուսուի գաղթեցեալն, տասանորդս յիւր եկամտից պետութենէն ի նուէր Հերակլեայ, զի էր նա խնամակալ և պահապան երկաքանչիւրոց քաղաքացն։ Այլ երբեմն ընդարձակ կեցին զաշխարհակալութիւնս իւրեանց, ի յաձախել եկամտիցն նուագեցուցին ի տասանորդաց աստուածոյն։ Եւ զայս յայնժամ ի միտ առեալ՝ հարան ի խղճէ, և սորջացեալք աշխարհաւ ի չարեաց իւրեանց՝ ընդ սեղա նահապետա ադահունեն առաքեցին պատարագս բազումս ի Տիւրոս, և խոյրս ոսկի ծանրագինս յոյժ։

Այս ևս զեղջ էր մնացեալ նոցա ոչ ինչ նուազ քան զառաջինն՝ ըստ անդորոյ և մտոյ պաշտաման իւրեանց։ Հազատերամ մանկտուցն Կարքեդոնի սովորութիւն էր ի սկզբանէ զոհել տղայս Կռնոսի. և ընդ ամպարիշտ նենգութիւնէ իւրեանց խղճելին յայնժամ, զի ընդ ազատացն տղայոց փոխանակեալ արծաթագին մանկունս աղքատաց և դերեաց՝ զնոսա զոհելին։ Ընդ մեծի օրինազանցութենէն զոհ քաւութիւն արուեստանաւ աստուածոյն մատուցին երկերիւք մանկտի, ըստ ընտրանաւ յերևելեաց քաղաքէն. և վեսասպարտք մեծեղեռն յանցանացն, որք աւելի քան երեքարիւր, մատուցին զանձինս իւրեանց ի զոհ անցուցանել արեամբ իւրեանց զցասումն դիցն։

Երբև վախձան եղև զոհիցն արձակեցին ապա հրեշտակս ի Սիկիլիա առ Գիլիկաւ, յուցանել նմա որ ինչ անցք անցին ընդ նոսա Ասիրիկէ, և փութացուցանել զնա յօգնութիւն։ Բայց հրեշտակացն պատուէր ետուն լուել զյաղթութիւն Գաթոկղէ, և զնախառակն աւետել նմա՝ թէ խորտակեցաւ Գաթոկղ ամ զօրօք իւրովք, և տոքմիլ նաւաց նորա անկաւ ի ձեռս կարքեդոնացւոց. և ի հաւաստիս բանիցն զայրեցելոց նաւաց նորա երկաթս ետուն ընդ նոսա։ Վիւբարտաւան եղեն այնմ սիրակու սացիք. և երբև խորհեցին բազումք ի նոցանէ դաշինս կռել և անձնատուր լինել առ Թէյամիս, ահա հասեալ անդր նաւ պատերազմիկ Թիովք երեմնիւք, զոր

Ղազարիկի նորոգ կառուցեալ էր, եւմուտ ի նաւահանգիստն, և աշխատութիւք բազմաւ և վտանգօք առ պաշար բերելոյ անդր մատեաւ։ Եւ ոչ եղև վաղվաղակի ընդ քաղաքն աւերակք յաղթութեան Ղազարիկի, և քաջալերեալ ցնծացան բնակիչքն նմա։ Եւ ասատկացոյց Ղազարիկ զպակասութիւնս որ ի վերայ քաղաքին, այլ մեծամեծ հարուածովք ի բաց վանեալ՝ երթարձ զպաշարումն, և յղեաց հինգ հնգ զոր այր յօգնութիւն կարգեցոյն։ Եւ ասա զարձաւ միամտամ պաշարել զքաղաքն, և խորհէր գիշերային յանդգնութիւ ի վերայ անկանել Թշնամեաց՝ այլ ոչ ծածկեցաւ խորհուրդն այն, և ինքն Ղազարիկ անկաւ կենդանւոյն ի ձեռս նոցա. որք կատամամբ արարին զնա, և զգլուխ նորա առեալ առաքեցին առ Ղազարիկ ի կարքեդոն։ Որ ի բանակ անդր կարքեդոնացւոց մատուցեալ, լքեցեալ զնոսա սրտաբեկս՝ ցուցեալ զգլուխ զօրավարին իւրեանց, զուշակել նոսաւ զանց չարեացն որ անցին ընդ նոսա ի Սիկիլիա։

Դէպ. 779-781։ Յովհան. Եփ. Է։

Ձօտաւր Թշնամիան կարքեդոնացւոց յաւելաւ և Նոմիկար ընտանի ոսոխ ահաւորագոյն և առաւել վտանգաւոր, որ ի ժամանակին յայնմիկ իշխան էր դաստառոյն։ Այս զի ի վաղ ժամանակաց խորհէր բռնակալել ի Կարքեդոն, զգրգիռ ժամանակին պատեհ առեալ՝ եմուտ ի քաղաքն, և համախոհս իւր արարեալ ի քաղաքացոց անտի և յայլազգի զօրականաց, համարձակ սկսաւ առնել բռնութիւս, սրով հրամայն տուեալ խողխողել անհնազանդս քաղաքացիս՝ որ ընդ առաջ լինէին նմա ընդ փողոցս։ Ի շուտ խռովութիւն քաղաքին՝ կարծէին ամենեքեան Թէ Թշնամիք ի ներքս անկան դաւով։ Եւ գիտացեալ եթէ Նոմիկար բռնակալեաց, զէն առին երիտասարդք վանել զբռնաւորն, և ի վերուստ ի տանց անտի քարընկէց նետաձիգ լինէին յարս նորա։ Երբև եռես Նոմիկար զի մարտամբոխ բազմութիւք յարուցեալ գան ի վերայ իւր, ամրացաւ զնդատն իւրով ի տեղի մի բարձր՝ դիմամարտել անտի քաջութիւք, և մի վայրապար տալ զկեանսն։ Եւ զբա խնայեալ յարիւն քաղաքակցաց, խոստացան մուրհակս առնել մեռացութիւն յանցանացն՝ որ ոք ի նոցանէ զէնդնկէց լիցի։ Եւ ամենեքինեան նոքա անձնատուր եղեն, և ապրեցան բաց ի զօրավարէ նոցա ի Նոմիկարայ. քանզի կարքեդոնացիք ոչ կացեալ յերդմանն իւրեանց, դատապարտեցին զնա ի մահ կախեալ զփայտէ խաչա տանջանօք։ Իսկ նա ի կախաղանի անդ երբև ի բեմնացութիւն վայրի խօսեցեալ,

հշտամբեաց զժողովուրդն որպէս անհրաւէս և ապաշնորհս և հաւատագրու հս. ի համար արկեալ զամուսնի զօրա- վարսն՝ զորս փոխարէն ծառայութեան անարգանաց արա- բեաց ։ Եւ ինքն ի թշնամանսն անդ մեռաւ ։

Դիտ. 777-779. Լ 701-802. Յ---պէն. էջ. Լ. 2։

Լ՚ամենիզէս միաբանեաց ընդ իւր զՀոզը արքայն կիւ- բեսացւոց զԼՓելաս զայր փառասէր , կապեալ զնա ՚ի լոյս մնոտի , զի ԼՒկիլեաւ ինքն շահագեալ նմա թոյլտ զԼՓրիկէ ։ Այլ Լ՚գաթոկղէս ընդ եղեռն շահասէր ոչ ինչ խղճեր , և ընդ հասանել Լ՚Փելասի զօրօք իւրովք՝ անխափանելի հաւատագրժութիւ՚ ետ զնա սպանանել՝ զի յինքն կալցի զզօրս նորա ։ Լ՚որ յայնժամ ՚ի բարւոք յա- ջողեալ Լ՚Փրիկէ , և Լ՚գաթոկղէս թողեալ անդ առաւ Ջնորդ զօրացն զԼ՚ուկագաթէս՝ անց ինքն ՚ի ԼՒկիլիա ։ Համբաւ նորա և հռչակ յաղթութեացն յառաջեցին քան զնա , և առ՚ին բազմաւ յոլովք ՚ի քաղաքաց եղէն նմա անձնատուր ։ Լ՚ՈՂ գուժկանք յափրիկեցւոց աչխար- հէն հասեալ՝ հարկ արարին դառնալ նմա անդրէն. քանս զի կէսրպարտաթոռս եղեալ աչխարհն ընդ հեռանալ նորա , և ամ՚ ձգամբք ոչ կարացեալ ապա յառաջինն կարգ ածել զնա Լ՚գաթոկղէս ։ Լ՚ՈՂաքաք նուաճեալք սարտեան ՚ի նմանէ , և ՚ի թշնամին ձեռն ետուն , և ափրիկեցիկն ե- թող զնա առանց օգնականութե՚ . կէսք ՚ի զօրաց նորա , կորեան , և ապրեալքն չէին բաւական կալ առաջի զօ- րութե՚ կաքերեդնացւոց . և ոչ փոխել զնոսա կարէր ՚ի ԼՒկիլիա , քանզի նաւք ոչ գոյին նմա , և թշնամին ու- նէր զծով. իսկ Հաշտութե՚ կամ կռել դաչանց վճարեալ էր ՚ի բարբարոսացն , զորս անշնարին յանդգնութե՚ն գնդեցոյց՝ զառաջինն զօր թափեալ յերկիր նոցա ընդ ծով. և յաղետս տապակուին զանձն միայն խորհէր ա- պրեցուցանել ։ Այնուհետ ապա որպէս զվատ դասալիք թո- ղեալ զզօրս իւր , և յօրդիս իւր ոչ խնայեալ՝ մնանեաց զնոսա ՚ի սուր , և ինքն գերծեալ ՚ի մեռուցուտ չարեացն՝ եհաս արագիք սակաւուք ՚ի ԼՒրաքուսա ։ Այն զօրքն մնանեալ ՚ի զօրավարէն՝ սպանին զորդիս նորա , և ան- ձնատուր եղեն Թշնամեացւ ։ Եւ ինքն Լ՚գաթոկղէս ոչ ինչ յերկարակեաց եղեալ՝ մեռաւ զամպարշտութե՚ կենացն ընկալեալ զարարեալ կատարած ։

Իա. Ը։

Այս ՚ի դէպ է ասել և զանդգեալն ՚ի Հռոմիոսէ , ՚ի համբաւել աչխարհակալուե՚ Լ՚ղեքսանդրի մեծի կաս- կածէին կարծեդնացիք , թէ գուցէ և յաչխարհ մեզս իւրեանց Լ՚ՓրիկէՒ ածցէ պատերազմ Լ՚ղեքս կործան- մանն Տիւրոսի՝ ուստի գաղթեալն էին , հաստատութե՚ն

Ա՛ղբեսանդրիոյ՝ զոր կառոյց յերես սահմանաց աշխարհին ԱՄ ՌԸ.Շ.Կ
ափրիկեացւոց և Ա՛ղխատոսի՝ ախոյեան և ասիս Կարքեդո-
նի, և անբնդհատ յաջողուելիք փառատիր և բարեբաղդ
Թագաւորին, զարհուրելացանելին զնոսա՝ և ոչ վայրա-
պար։ Ա՛յսպա առ՝ ի քննել զմիտս նորա և հասու լինել
խորհրդոյն՝ Ա՛միլկար մանուանեալն Հռոդանոս, որ-
պէս ֆալածեալ՝ ի հայրենեաց՝ ի զրպարտութեէ Թշնա-
մեացն, անկաւ՝ ի բանակ նորա. և յանդիման եղեալ
նմա՝ ի ձեռն Պարմինիոնի՝ մնալոյ զանձն՝ ի ծառայու-
Ա՛եծարեաց զնա Թագաւորն, և յերկարագոյն նուագօք
խօսեցաւ ընդ նմա. և որ ինչ՝ ի զրոյցս անդ ծանեաւ
Ա՛միլկար՝ փութացաւ առ իւրսն հասուցանել զլուր։ Ա՛պ
կայն և զսա կարքեդոնացիք՝ ի գառնալ նորա յետ Ա՛ղբե-
սանդրի մեռանելոյ, գաւեցան որպէս մնանիչ և վաձա-
ռական հայրենեացն, և գառաքինեցեալն զնա՝ ի մահ ըն-
տանի ապերախտութեէն իւրեանց և լիրեացի անգթու-
թեամբ։

Ա՛նայ ինձ ասել զդաւաերազմոյ՝ զոր մղեցին կար-
քեդոնացիք՝ ի Ա՛ֆրիկիա, առ ժամանակօք Պիւռոսի եաիւ
լացւոց արքային։

Հռոմայեցիք քանզի զիտէին զփառասէր միտս նորա, Պ.Ա.Բ. Գ.
առ՝ ի խափանել զնա՝ ի խորհրդոյն զոր պատրաստեր՝ ի 180։
վերայ Իտալիոյ՝ նորոգեցին զուխտ խաղաղութեան ընդ 3727. 569
կարքեդոնացիս. քանզի և նոքա խիթայիս անցանել նմա
՝ի Ա՛ֆրիկիա։ Ա՛յլ յաւելին յառաջին դաշինն՝ նիզակա-
կից լինել միանգամ ընդդէմ Պիւռոսի։ Ա՛յլ ոչ ընդու-
նայն եղեալ յառաջարկել զդաշնութեէն նոցա. քանզի Պիւ-
ռոս զարձոյց զդէմս իւր Իտալիա, և կալաւ անդ յաղ- Յ.Ա.Բ. Գ.
թութեէն բազում։ Կարքեդոնացիք ըստ պայմանի դա- Բ։
շինին առաքեցին յօգնութեէն հռոմայեցւոց տօրմիղ նա-
ւաց հարիւր և քսանից, որոց առաջնորդ եկաց Ա՛մադն։
Ա՛ս յանդիման եղեալ ծերակուտին՝ ի Հռոմ՝ եղոյց
զիոյնթ իւրոյն՝ ի նիզակակցութեէն նոցա, և զյօժարու-
թեէ իւր՝ ի ծառայութեէն։ Իսկ ծերակոյտն ընդրկ կալեալ՝
յուզարկեաց զնոսա յետս, ոչ ունելով առ ժամն պէտս
օգնականութեան։ Ո՛մին աւուրբք չբաւ Ա՛մադն առ
Պիւռոս, իբր թէ՝ ի պատճառս աղերսելոյ զնա՝ ի խա-
ղաղութեէ՝ ի դիմաց կարքեդոնացւոց, այլ՝ ի գաղտնի
դիտել զնորհուրդս նորա՝ ի վերայ Ա՛ֆրիկիոյ. քանզի
լսէին եթէ խորհի նա խաղալ անդր. և խիթայիս թէ
գուցէ նա ինքն կամ հռոմայեցիք խնդրեսցեն լեալ իրաց
Ա՛ֆրիկիոյ՝ զորս անցուսցեն անդր։

Նա ոչ ընդունայնակարծ եղեւն կարքեդոնացիք. քանզի յետ սակաւ ժամանակի իբրեւ պաշարեցին նոքա զՄիլա-կուսա, բնակիչք քաղաքին հրեշտակս ի վերայ միմեանց արձակեցին առ Պիւռռոս՝ վաղ հասանել նոցա յօգնութիւն. Նա նա առ ինամուեւ կուսակից եղև նոցա. զի զ[1] անասնս դասոյր Աքաթոկղէ ածեալ էր իւր հնութեաբ, և ծնեալ ի նմանէ որդի մի Աղեքսանդրոս անուն։ Նա նաւեալ ի Տարենտոնէ՝ անց ընդ նեղուցն և եմուտ ի Սիկիլիա. Յաջողութեբ բազմաբ ի սկզբան աշխարհակալեաց անդ, և ոչ եթող ի ձեռս կարքեդոնացւոց այլ տեղի բաց ի Լիլիբէոնէ. նա և զայն պաշարեաց, այլ Հարկ եղև նմա բառնալ մտտի ստիպաբ զպաշարումն առ խիստ դիմա-մարտութեբ քաղաքացոցն։ Նա զի գարձեալ փութայր լինել անձամբ Յտալիա, Թէպէտ և ի Սիկիլիա կարեւոր էր լինել նմա. զի ընդ մեկնել նորա անտի՝ գարձան անդրէն սիկիլիացիք ի ծառայութեբ առաջնոց իւրեանց տերանցն. և որպէս ի սուղ ժամանակի կալաբ զայն՝ նոյնպէս և կորոյս. յոր, ի մտանել իւրում ի Նաւ, զարձուցեալ զաչս իւր՝ ասէր մերձակայիցն՝. Ահաբեկ. որպիսի չքնաղ մրցարան կարքեդոնացւոցն Թողուք և Հռովմայեցւոց։ Նա ոչ յատաղեաց, եւ ի գլուխ գուշա-կութեբ նորա։

Իբրեւ մեկնեցաւ Նա անտի, սիրակուսացիք իշխան կա-ցուցին զՀերոն. և Տամ և Տուան եղեալ ընդ իշխանու-թեբ նորա՝ միաբանեցին ասպա անսուանել զնա Թագաւոր։ Սա ընդ կարքեդոնացիսն մղեաց պատերազմ, և կալաբ յաղթութեբս բազումս. և ապա միաբանեցին երկաքան կուբ ի նոյն շահ օգտի ընդդէմ հասարակաց Թշնամւոյ. զի հռովմայեցիքն երեւել սկսան ի Սիկիլիա, յորոց երկիւղ էր յիրաւի եր նոցա։ Աղանդի նոքա մշտայաղթ ի պա-տերազմունս լեալ Յտալիա, կարող եղեն ապա և աբ-տաբոյ Յտալիոյ զէն ածել, և զպայծառաւալ պետութեբն Հին արկանել. և ոչ անհրաւիրմ ասել, Թէ անդստին յայնց ժամանակաց խոկային՝ որպէս յաջողութեբ իրացն հնաբս ինչ գտանել կարացեն։ Սիկիլիա յոյժ կարեւոր էր նոցա, և խորհէին կոխել յերկիրն Յայն. նոքին ազա-գաբ մտագիւբագոյն զպատերն ընկալան անցանելոյ անդր, որ ոչ Հաճոյ եղև կարքեդոնացւոց, և անտի առա-

(1) Քանզի կրկես ինն եղև Սի-կիլիա, ուր կարքեդոնացիք և հռովմայեցիքն մարզեցան ի պատե-րազմ, և զամս յոլովս հակառակ միմեանց Թուէին մրցել անդ։ Պլուտ. ի Պիւռ. 398։

ջին պատերազմն գրգռեցաւ պուռնիկեան . որպէս ակնե-
լև ՚ի յաջորդաց ցուցից՝ յայտապատում արարեալ ըզ-
պատճառս պատերազմին այնորիկ անդստին ՚ի սկզբանէ։

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

Պաֆմաւրէ Աբդէդանի յառաջնոյ պուռնիկեան պատերազմէն վերև յաւերը նորա։

Զթողացուցանէ ինձ որ առաջիկայս է իբ՝ երկարա-
ձիգ առնել աստ զպատմուճան պատերազմացն հռովմայեց-
ւոց ընդ կարքեդոնացիս . զի այս հռովմայեցւոցն պատ-
մուճան անկ է , զորոց սուղ ինչ ըստ անքաժանելի կցորդ-
դութեան իրացն ասել հաւանեալ եմ աստ՝ որչափ ինչ
պատշաճ թուի ինձ առ ՚ի քաջահմուտ առնելոյ զընթերց-
ցողս յիւրս պետութենէն զորմէ խօսիմ. զայն ինչ իրս երբ
կարապատում արարեալ որ կարքեդոնացւոցն են , և որ
ինչ գործք երևելիք եղեն ՚ի Աֆրիկիա , ՚ի Սպանիա , և
յԱլպերկէ ՚ի վերայ այսորիկ տակաւին երկարեսցի մեզ
ձառս։

՚Ի պուռնիկեան նախկին պատերազմէ մինչև յաւերս
կարքեդոնի ժողովին ամք հարիւր ութևտասն , որպէս և
յառաջագոյն ասացի ։ Ո՞ւստի միջոց ժամանակի ՚ի հինգ
մասունս բովանդակեմ։

Ա· Ալ՚ի քսան և չորք առաջնոյ պուռնիկեան պատերազ-
մին ։

Բ· Ալ՚ի դարձեալ քսան և չորք ընդ առաջին և ընդ
երկրորդ պուռնիկեան պատերազմունս ։

Գ· Ալ՚ի եօթն և տասն երկրորդի պուռնիկեան պատե-
րազմին ։

Դ· Ալ՚ի քառասուն և ինն ընդ երկրորդ և ընդ երրորդ
պուռնիկեան պատերազմունս ։

Ե· Ալ՚ի սուղ ինչ աւելի քան զչորս՝ երրորդի պուռնի-
կեան պատերազմին , որում կործանմանբ կարքե-
դոնի եղև վախճան ։ Այնհամուռ ամք հարիւր
ութ և տասն ։

ԳՕՐՈՒԱԾ Ա.

Յաղթութիւն պատերազմին.

Պ.ԵԼԻ. ա. 5: Պատճառք այս եղեւն պատերազմիս, Օ օրականք
կամենայինացիք վարձկանք Յաբիմոկղի՝ որ բռնակալեացն
3724. 280 ի Ասկիլա, մեռեալք խաղաղութիւ ի Եսսանա քաղաք՝
զկէս ի քաղաքացւոց անտի սպանին, զայլս հալածեցին,
զկանայս նոցա յափշտակեցին, զնչս նոցա կողոպտեցին,
և տիրեցին մեծի քաղաքին. և կոչեցան նոքա Ամեր-
տացիք: Օնոյն և լեգէոն մի Հռովմայեցի օրինակաւ
նոցա և օգնականութ արարին ընդ Հռեգիոն քաղաք, որ
է յայն կոյս նեղցին Հանդէպ Եսսանայ: Որթա քաղաքք
երկոքեին ամրացեալք սպա միաւորեալք՝ ահարկու եղեն
շրջաբնակ ազգաց. մանաւանդ Եսսանա, որ հզօրա-
ցեալ՝ տագնապեցոյց զսիրակուսացիսն և զկալբեդոնա-
ցիս. քանզի և սոքա ունէին զկողմն մի աշխարհին Ասի-
կիլեայ: Հռովմայեցիք խաղաղուի առեալ ի թէնատեաց՝
որք յարուցեալ էին ի վերայ նոցա, մանաւանդ ի Պիւ-
ռոսէ, խորհեցան դատաստան առնել ընդ համազգիս իւ-
րեանց՝ որք ի տան ամոց հետէ ունէին զՀռեգիոն ան-
իրաւութ և անգթութ կալեալ: Նոքին պատերազմեալ
զքաղաքն, և որ ի քաղաքին էին անկան յոլովք ի նո-
ցանէ քան զսակաւս ի պատերազմի անդ՝ յոլսահատու-
թէ մինչև ցամՀ մարտուցեալ: Նոյն ապրեալք ի նոցանէ
երեքարիւր այր ածան ի Հռոմ. և գան հարեալ հրա-
պարակաւ՝ գլխատեցան: Որանգի կամէին Հռովմայեցիք
աղետաւոր պատուհասիւն անգթութիւն զՀաւատարմութիւն
իւրեանց և զանմեղութիւն ցուցանել առաջի դաշնաւորաց
իւրեանց: Նոյն զՀռեգիոն զարձուցին անդրէն յառա-
ջինն ի բնիկ տէր իւր: Ամերտք կործանմամբ նիզակա-
կցացն իւրեանց, և կոտորածիւն զոր ի սիրակուսացւոց
անտի ընկալան յետ ընտրելոյ նոցա Թագաւոր զՀերն,
տկարացեալք յոյժ՝ խորհուրդ կալան ի փրկութիւն իւ-
րեանց: Նոյն երկպառակեալ՝ կէսք Թողին զամրոցն ի
ձեռս կարքեդոնացւոց, այլք զՀռովմայեցիս յօգնութիւն
կոչեցին՝ մտանել նոցա զքաղաքն:

Պ.ԵԼԻ. ա: Յաղով կոչեաց ծերակոյտն ի Հռոմ՝ խորհել ուստ
բանին այսորիկ, և ոչ կարէին զնչս իրացն գտանել: Օնի
նենգաւոր և չարագործ մարդկան պաշտպանել համար-

ձակ, որք ոչ ինչ ընդհատ էին ի հռետորացոյն՝ զորս սուղ ինչ յառաջ խոսեալ պատուհասեցին, այս անաբաժան և նախատինք էին հռովմէական առաքինութեան։ Իսկ պլուտարգ և՝ յոյժ կարևոր էր խոհանել զյառաջիսաղացուելն կաքեդոնացոց, որք ոչ շատացեալ աշխարհակալուելոցքն Մակիդիկ և ի Պանիա՝ կալան գրեթէ բռնի վանդակ և զկղզիս ընդ ծով Արգնիսիոյ և Կտրուժրիոյ. և ոչ դանդաղեին զԻկիլիա լրիւն իւրով նուաձել՝ եթէ անկանէր ի ձեռս նոցա Աեսանա։ Կէս զի սա ոչ կարի հեռի էր Յոտալիոյ՝ դիւրամուտ այսու առնելին զՀռոդը Թշնամին յերկիրը իւրեանց, եթէ հրաւիրանաւ զնա անդր ձգեալ։ Կյսոքիկ զօրաւոր էին պատճառք, այլ ոչ հաւանեցուցին զծերակոյտն՝ կուսակից լինել Սամերտացոց, և արդարուելն և փառք յաղթելոցն օրինաց շահասիրութեան և քաղաքավարութեան։ Կայց ի ժողով Թամձրամիտ ռամկին՝ յաղթեաց կալաւ այս բան խորհուրդ՝ ձեռն տալ ի Սամերտացիս։ Ոչ սրաբ վաղվաղ Փիլիպպոս՝ զկռի Կպպիոս Կղաւդիոս բդեաշխ զօրքն իւրովք, և խրախուսեաց հանց ընդ նեղուցն, պատրեալ Հարտարուածքը զնախատ զգուշութեան զօրավարին կաքեդոնացոց. և կէս ահիւ, կէս խաբէութեամբ ի բաց վարեալ զնոսա յաջողէն՝ կալաւ իսկևիսկ զքաղաքն։ Կյս զօրավար իւրեանց կաքեդոնացիք հանին ի կախաղան թէ ընդ որ դիւրահաւան եղև ելանել ի դղեկէն։ Կյս կազմեցին զզօրս իւրեանց, և զՀերոնին ընդ նոսա գումարեցին պաշարել զքաղաքն։ Կայց Կղաւդիոս ուրոյն երկայքանչիւրոցն պատահեալ՝ վանեաց զնոսա, և յաւարի է առ գամ երկիրն շուրջանակի անջան պատերազմաւ. զի ոչ ոք ի Թշնամեաց իշխեր երևել առաջի նորա։ Օ այս առաջին նուագ արշաւեցին Հռովմայեցիք արտաքոյ սահմանաց Յոտալիոյ։

Կրեթէ իրաւամբք և օրինօք վարեցան աստ Հռովմայեցիք՝ ոչ ունիմ ասել[1]. սակայն այս որպէս և է, անցք նոցա ի Սիկիլիա յօգնութեան մեսսանացոց՝ եղև նախկին ոտնախոհ հասանելոյ նոցա յայն բարձրութեան փառաց և մեծութեան, յոր ապա ժամանեցին։

Իրրև միաբանեաց Հերոն ընդ Հռովմայեցիս, զամ հոգ ածին կաքեդոնացիքն ի վերայ Սիկիլոյ, և առաքեցին անդր զօրս բազմութեամբ. և արարին քաղաք զնուռ

Պոլիբ. ա.15-19։

(1) Ի վերայ այսորիկ տագաւորն Էան Էտ ի գէր Պոլիբիոսի։ Ա. ասէն ասելեան Ցիւսս ի Ներսնագրուշ

զԱՀրազանդ։ Օ՜որ Տաւոլմայեցիք զամիսս եօթն պաշարեալ, ասա՛ ի՛ Հակատու ուրեք յաղթող եղեալ տիրեցին քաղաքին։

Լինելոյ և բազում ինչ շահք էին նոցա ի յաղթութենէ ասոի և ի նուաճումենէ քաղաքին՝ որ կարևոր էր նոցա, բայց գիտէին զի ցորչափ կաթքեդոնացիք ծովակալեն՝ ծովեզերեայ քաղաքք կղզւոյն ի ձեռս նոցա կացցեն, և ոչ երբէք յաջողեսցի վանել զնոսա անտի։ Պարտեալ և մասսային ընդ բարւոք խաղաղութենէ իւրաց աշխարհին ափրիկեացւոց, զի Յոտալիա անդադար յարձակեին Թէնամիք։ Վասն իրի խորհեցան կազմել նաւս տուր միով նաւաց, և բառնալ զծովակալութենէ՛ի կաթքեդոնացւոց։ Դժուարին էր գործն, արդեօք և յանդուգն, այլ արուեստ և մեծախոհութենէ Տաւոլմայեցւոց նշանակ։ Վասնզի՛ի ժամանակին յայնմիկ ոչ էին նոցա նաւք և ոչ մի, և վասն Յոտալեայ՛ի Սիկիլիա անցանել՝ հարկ էր նոցա՛ի վարձու ունել նաւս յազգաց որ շուրջ բնակեալ էին։ Նկիրձ էին նոքա ընդ ծով, և ոչ Հարտարապետք կային նոցա՛ի նաւաշինութենէ, և ոչ գէմ և զկերպարանս գիտէին զգուշաւոր նաւաց զհինգկարգեան կազմելոցն Թիովք որ ըստ այնմ ժամանակի հզօրագոյնքն էին՛ի պատերազմիկ նաւս։ Այլ ըստ բազդին եղեալ նոցա՝ ամաւ յառաջ գերի կալան զմի՛ի նաւաց անտի, և եղև նոցա այն՝ նախատիպ՛ի ձև օրինակի։ Նա եւ ելանէր յաջողութենէ գործոյն ամ փութով և Հարտարութիւ՛ի ձեռս նոցա։ Ի նմին ժամանակի մինչ դեռ ի վատահան էին, ժողովէին և Թիտևարս, և ի գործ անդր օտար և անծանօթ մարդկեն զնոսա։ Որոց բազմեալ ի նստարանս առ ծովեզերք, նովին կարգաւ որպէս ի նաւսն էր ուսանէին Թիտևարէ։ և որպէս անդ Թի՛ի ձեռին կեաս կեաս մարձիսնէ ընկրկեալ զազգուհին առ ինքեանս առիծոխէին։ և անգրկին հաւասարութի՛ի նմին պահու, ազդեցութ նշան նեին, յառաջ կոյս զԹևան պարգևէին՛ի կրկնել գործեալ զառաջին շարժումն։ Օ՜ամիս երկու կառուցին նաւս Տարեւր հինգկարգեան Թիովք, և այլ ևս քան՛ երեք կարգեան։ Այս և՛ի նաւսն անդ վարժեալ զԹիավարս, չու արարին Հասանել՛ի վերայ Թէնամեաց. Վոռիլիոս բռնաշխ առաջնորդ էր նոցա։

Պոլիբ. ա. 22։ Այս առ Թէնամին Հասեալ յաչին կոյս՛ի Այէլոս, Ձակատեցան՛ի պատերազմ։ Նաւք Տաւոլմայեցւոց սպառ տերազմիկք շտապաւ կառուցեալ և յամենմեան եղելոց արուեստին՝ դանդաղք էին և դժուարին՛ի վարել։ Նա

զայս Թէրուէ լցին նոքա անդ նորահնար մեքենայիւն [1] որ ապա ագռաւ կոչեցաւ, որով կարթեալ արգելուին զնաւ Թշնամեաց, և աստուածթէ անկեալ ի նոսա՝ պա տերազմին։ Ապա եղև մարտի. և եին կարքեդոնացւոց հարիւր և երեսուն նաւք, և զօրավար ի նոսա Վենի բաղ [2], որ եօթնկարգեան Թիովք ի նաւ Պիւբոսի ամ բարձեալ գայր ։ Քրիստոնէիցն նոքա զՀռոմիայեցիս զանհմուտս նաւատարտի, ոչ յանդգնէլ կարծելով կալ նոցա առաջի իւրեանց. և խաղացին ի վերայ նոցա հասք արձակ՝ ոչ որպէս ի պատերազմ, այլ ի ժողովել զկա պուտս կողոպտուս պատրաստական ։ Այլ երբև յառաջս նաւացն իւրաքանչիւր տեսին ամբարձեալ զնորատեսիլն զայն մեքենայ՝ պակասն ընդ այն. մանաւանդ երբև ի միում պահու չեշտ արկին զնոսա Հռոմիայեցիք ի նաւս իւրեանց և կարթեցին զնոսա. զի ոչ ևս էր անդ ծո վամարտ, այլ բուռն հարեալ զիրերաց՝ այր ընդ ընկե րի երբև ի ցամաքի կռուէին։ Կիսոն եղեն կարքեդոնա ցիք առաջի յարձակման Թշնամեաց, և եղև ի նոսա հարուած խիստ, և ուժասուն նաւք կորեան ի նոցանէ՝ յորս էր և զօրավարին, քանզի մահուամբ ինքն մաղա պուր եղև ։

Հռոմիայեցիք մեծաւ և անակնկալ յաղթութեան խրա խուսեալ՝ առաւել ևս զօրացան յառաջ մղել զպատե րազմն։ Ο դուբլիոս բդեաշխ նոր և չքնաղ փառօք մե ծարեցին, նմա զառաջինն շնորհեալ յաղթամակ նաւա մարտի ։ Այլ կանգնեցին նմա սիւն ցոկաւոր [3] գեղեցիկ արձանագրաւ, որ կայ ի Հռոմ մինչև ցայսօր ։

Ի միւսում ամի և յերրորդումն ևս քան զևս զօրացան Պոպիւ. ա.չ։ Հռոմիայեցիք ընդ ծով, և կալան ի նաւատարտի յաղ թութիւս բազում ։ Այլ այս ևս փորձք եկն և նախա շաւիղ մեծի պատերազմին՝ զոր խորհէին ածել յԱփրի կէ ի վերայ կարքեդոնացւոց ի բունն նոցա։ Այրք ահիւ մեծաւ, քան յայլ իրաց, յայսմանէ զարհուրեալք՝ հաւ տատեցան տալ պատերազմ, յանձն առեալ գայմ ծախս և գչինս՝ բայց միայն զի ի վտանգէ անտի ապրեսցին։

Այսուհետև Հռոմիայեցիք բդեաշխս զի՝ Վոտիլիոս Հռեգուղոս, և զի՝ Մանլիոս։ Կինն նոցա նաւք երեքա բիւր և երեսուն, և ի նոսա հարիւր և քառասուն հազար

(1) Մանրազոտում զինեցնոյս զայս զբր. ա։ տարտիճեն Պոլիբիոս. և նին տրա ագի (2) Ոլ գինն։
ագի՝ զրոյ ասանդե Յիւլոս ի ձա (3) Աչսպես սիսն այն կոչեցաւ ի
ոին իորոմ յազգե այորին։ Ի Պո տեղեաց նոսաց զրուզ զարտաղեր։

ԱՄԱՀԱ. այլ, ի միւմ միւմ երեքաբիւր Թիաւարք, և Տարիւր և քսան մարտիկք։ Իսկ կարգեդմնեանն տորմիլ առաւելոյր քան զնոցայն քսան նաւաւ, և բաղմութիւն զօրաց ըստ ՏամեմատութեաՀ նաւացն. որոց զօրավարք էին Ի՚նեան և Ի՚փիկրատ։ Հանդեպ ԱՀկինոյ մօտ Յ՚Հնդնանն անդ առ միմեանս նաւատորմիղքն երկոքեին Տակատեցան։ Ալ էր Տնար տեսանել զայն ամբոխ նաւաց բաղմութիւն և զանսովոր խլրտմունս նոցա ի պատրաստութիւն պատերազմի, և ոչ սարսել ընդ սպառնալիս վտանգին՝ որ ի վերայ կայր երկուց ազգացն Տզօրագունից ի վերայ երկրի։ Ալբ Տաւասար արիութիՀ քաջք քաջաց պատահեալ, եռան պատերազմ խիտ, և յերկոցունց կողմանց եկաց մարտն անպարտելի՝ մինչև ապա նկուն եղեն կարքեդոնացիք. և գերեցան ի նոցանէ նաւք առաւել քան զլաՀեսուն, և այլ ևս երեսուն սուզան ի ծով։ Իսկ ի Տռովմայեցւոց անտի կորեան նաւք քսան և չորք, այլ և ոչ մի ի նոցանէ անկաւ ի ձեռս թշնամեաց։

Այսմիկ չաղթութիՀ չաջողեցին Տռովմայեցւոցն խորհուրդք՝ նաւարկել Ա՚փրկէ։ ՎՀանդի զնաւսն նորոգեալ, և պատրաստեալ ամՀ կազմութիՀ ի տուկ երկար պատերազմին յերկիր թշնամեաց, Տասին ասպ պատերազմաւ չաչխարՀ անդր, և կալան նախ զԱլլիպէա քաղաք զգեղեցիկ նաւահանգիստն։ Ի՚պա սուրՀանդակս ի Հռովմ արձակեցին ազդ առնել ծերակուտին զՀասանել խրեանց, և առնուլ ի նմանէ պատուէր Տրամանին։ Ի՚ր ինքեանք ասպատակ սիրեալ ընդ գիւղս և ընդ դաշտս, աւար Տարին զամՀ երկիրն, և առեալ ածին անասուն բազում, և գերի քսան Տազար։

3750. 494 Վարձաւ սուրՀանդակ ի Հռովմայ պատգամաւորեալ զպատուէր ծերակուտին՝ ինալ անդ Հռեգուղեայ փոխանակ բռնչքի առաջնորդ պատերազմին, և Ա՚նքիոսի դառնալ յետս մեծաւ մասամբ նաւացն և զօրականին, Թողեալ անդ քառասուն նաւս, և Տնգետասան Տազար Տետևակ, և Տեծեալս Տինգ Տարիւր։ Յայն սակաւաՀեռն տորմիղ ամիրսիեալ զզօրութիՀ բռնչքին, Տամարձակ Տրաժարեցին Հռովմայեցիքբ յարգասեաց՝ որոց յարշաւացին Ա՚փրկէ ակնկալութիՀն էր։

Ի Տամբաւոյ քաջութիՀ Հռեգուղեայ և ի Տռչակեալ Տարտարութիւնէն ցնծուէ եղև ամենեցուն՝ խրբև լուան ՎՀՏ Մ՚՚՚. զի նա զօրավար եկաց պատերազմին Ա՚փրկէ։ Ա՚ալ Տ. Տ։ նմին Ինքեան Հռեգուղոսի ծանր թուեցաւ գործն այն. և աղերս գրեաց ի Հռովմ ստիպաւ առաքել զոք փոխա-

նակ իւր։ Լաւ յամ փաստից աղերսանաց նորա այս էր
հղօրագոյն. զի որ զերկիրն իմ, ասէ, ի վարձու ունիցէ՝
մեռաւ. և ի մշակացն ոք պարապ գտեալ՝ յափշտակեաց
զամս անօթս հողագործուե. և Հարի է ինձ արդ առնել
թէր կալ մշակացն, և գործել անձամբ զկալուածն իմ
փոքրիկ՝ զի կեցցէ անձն իմ, և պահել զտուն իմ կարաւ
ցից։ Լաւ եր չասի եօթն արտաւարի կալուածն այն։
Յանձն էառ ծերակոյտն ի դանձուց հասարակաց գոր-
ծել զայն, և տալ զպէտս կնոջ և որդւոց նորա, և ինա-
սուն փոխարինել՝ զոր մշակն հասոյց նմա։ Լրջանիկ դար՝
յորում այսպէս արգոյ եր աղքատութիւն, և ընդ փառս
մեծամեծ վաստակոց և բարձի և գահոյս կցորդեալ։
Հռեգուղոս թեթևացեալ այսու յառաւնին հոգոց, միայն
այնուհետև ի պարտս պաշտաման իւրոյ խոկայր։

Ոմանք ի վերոյ ամուր քաղաքաց, և առ զնո Պ.էէ. 31.
սա. և եկն պաշարեաց զԱգիս քաղաք հզօր յաշխարհին 33:
Արիմ ոչ հանդուրժեալ կարքեդոնացիք՝ Թողուլ նմա
աւարել, Համարձակ զերկիրք իւրեանց, խուճ գործեցին,
խաղացին ի վերայ Թշնամեաց՝ վանել ի բաց ի քաղաք
քէ անտի։ Լաւ եղիս կացին ի բլուր մի՝ որ հայեր ի բա
նակն հռովմայեցւոց, անտի հարկանել զնոսա։ Այլ յա
ղագս տեղւոյն դժպատեհութեանն ոչ կարէին անտի ամ զօ
րութիւն իւրեանց մարտնչել. քանզի զօրութիւն նոցա մեծ
յայրուձին եր և ի փղակոյսն՝ որք ի դիւրի գործեն։
Հռեգուղոս ոչ ետ նոցա պարապ իջնել անտի, այլ
զվիսակ նոցա մեծ յօգուտ արկեալ՝ յարձակեցաւ ի
տեղի անդր. և դիւրին պատերազմաւ խորտակեալ զնո
սա՝ յաւարի էառ զբանակն, և ասպատակեաց յամ եր
կիրն շուրջանակի. էառ և զՆունիս քաղաք կարևոր մերձ
ի կարքեդոն, և նստոյց անդ զզօրս իւր։

Ի հիւ մեծաւ տագնապին Թշնամիք, զի ամ ինչ ձա
խողեցաւ նոցա. քանզի բեկեալ ընդ ծով և ընդ ցամաք,
և նաւս երկերիւր կորուսին. և առաւել քան զայնօսիկ
ապատամբեցին ի նոցանէ քաղաքք, և ձեռն ետուն ի
հռովմայեցիս։ Լաւ զնաւսակարաւդն նոցա ի Թշնամեաց
նուիրացիք եղեն՝ յապականութեի դաշտաց։ Լաւ ժամ
ի ժամ ինչ կասկածանօք պաշարէլոյ մեծի քաղաքին
իւրեանց։ Վաստկանայր աղմուկ չիրեթն ի գեղջկին՝
որք անդր յամ կողմանց ընթանային ամրանալ կանամբք
և որդւովք իւրեանց, և երկիւղ սոսկալ վտանգի յաւե
լոյր։ Խորհեցաւ Հռեգուղոս՝ Թէ գուցէ այլ ոք կան
խեալ յաջորդեալ՝ տարցի զվառս յաջողուեցին, և փո-

Թացաւ եդ պայմանս հաշտութեան. այլ նոցա խիստ և դժուարին Թուէցան պայմանքն, և ոչ յանձն առին զայնոսիկ։ Ապա Հռեգուղոս քանզի առ ձեռն էր նմա նուաճել ձեզ զԱլպերեդոն՝ խոստացաւ ի վերայ բանիցն։ և շնորհեալ մեծաւ, որպէս յառաջն պատահէ յանկսկիծ յաջողութիւնս, խրոխտանօք վարեցաւ ընդ նոսա՝ իբրև չնորհելով զհաշտութիւն. և ասէ ընդ արհամարհանս. «Ընդ Թէ կամ հնազանդել պարտ է յաղթողին»։ Ընդ որ դառնացեալ կալբեդոնացիք ընդ սէգ և ընդ ամբարտաւան բանս նորա, լաւ համարեցան մեռանել սուր ի ձեռին, քան նախատինս գործել փառաց Կալբեդոնի։

Այնչափ դեռ նոքա յայնմ տագնապի էին, եհաս նոցա ի դէպ ժամանակի զօր ի յունաստանէ յօգնականութիւնն, որոց առաջնորդ էր Ալանթիպատոս սպարապետի հրահանգեալ անդ ի Պարտիա ի գերազանց դպրոցին ի մարզս գինուորութեան։ Այս ամ անցիցն իրագէկ լեալ վերջին պատերազմին, և իւր նկատն եղեալն կալբեդոնացիք, և իւր էր զօրութեամբ նոցա՝ ասէ համարձակ, զոր և սակաւ ապա յունացն սպայիցն երկիւղեր, Թէ մի կալբեդոնացիք ըզչնաս պարտութեանն դիպեն ունել, բայց միայն անչմուտ առաջնորդութեամբ զօրավարացն։ Այնպէս բանին այն յաւտեան խորհրդոյ աւագանւոյն, և հաճոյ եղև առնեցուն ածել զնա ի ժողով անդր։ Որ կացեալ յատենի անդ՝ հզօր և անժխտելի փաստիւք հաստատեաց զբան իւր, և եցոյց ակներև զսխալանս զօրավարացդ նոցա, և զի հակառակն առաջնորդութեամբ նոցա և զաշխարհն մարթէր պահել, և զձնհամին վանել ի բաց։ Վաթալբերեցան ի բանից անտի կալբեդոնացիք, և աղաչեցին զնա և սպիտեցին յանձն առնուլ զառաջնորդութիւնն զօրացն։ Որ իբրև հրահանգէր զզօրս ի քաղաքի անդ՝ ձակատել օրինօք ի պատերազմ, և ի ձայն փողոյ յառաջ խաղալ և յետս ընկրկել, հատանել զնոսա ի գունդս և ի մի ջնջել գնդել զնոսա՝ անսխալ կարգաւորութեամբ և փութով, և համառօտիւ՝ վարել զնոսա իմ գործս պատերազմի և ի շարժմանս՝ որպէս զինուորական արուեստին են օրէնք, զարմանային ամենեքին և վկայէին զի և հմուտքն և քաջք ի զօրավարս Կալբեդոնի՝ համբակք են Թեզ բաւարար առաջի նորա։ Այսչք և զօրականք ամենեքին ի նոյն հիացումն ընկղմեալ, և մխանաք ի նոսա տեղի գտանել ամենևին ոչ կարէին. քանզի երիւղ մտաւուտ վտանգին և սէր հայրենեաց հեղձուցին ի նոսա զայն ամ կերս։ Այսպէս բազմաղէտ սրտաբեկութեամբ զօրացն՝ յա-

ջորդեաց ցնծութեի. և աղաղակաւ խնդրէին Թախանձաւոք՝ խաղալ ի վերայ Թշնամեաց, յաղթող լինել խոստացեալ ընդ նոր զօրագլխաւն, և բառնալ զնախատինս առաջնոց պարտութեացն։ Օ այն եռանդն զօրականին ոչ կամեցաւ Վաճառիպատոս ի դերև առնել, զի և տեսիլ Թշնամեաց առաւել և աւ արծաթելոյոյ զայն ի նոսա։ Իբրև ոչ ինչ հեռի էին ի նոցանէ քան հազար երկերիւր քայլ, առեան կոչեաց խորհել վասն պատերազմին, և մեծաբեաց զզօրագլուխս կարգեդնացւոց խորհրդա-կցութեն. և նոքա միաբան ընդ խորհուրդս նորա՝ հաստատեցան տալ վաղիւ պատերազմ։ Իսկ կարգեդնացւոց երկոտասան հազար հետևակաց, և չորեք հազար հեծելոց, և փիղք իբրև հարիւր։ Իսկ զհռովմայեցւոցն ոչ նշանակէ աստ Պողիբիոս զթիւ համարոյ զօրաց. այլ յառաջնոց անտի բանիցն զուշակի հնգետասան հազար հետևակաց, և երեքհարիւր հեծելոց։

Տեսարան չքնաղ Թուի ինձ քան զազգամիջոս զօրաց պատերազմունս՝ սակաւաձեռն այրընտիր զօրականին ձակատամարտ, որպէս ասաց, ընդ առաջնորդութեբ քաջահմտուժ զօրավարաց։ Վանդի ուր երկերիւր կամ երեք հարիւր հազարք երկուստեք ձակատին, մնարտամբոխ շփոթի հարկ է ի նոսա լինել. և անդ ի բիւրազգի պատահարս, յորս առաւել քան զհանճար բազդն զօրանայ, դժուարաւ ոք հասու լինել կարէ ձարտարութե զօրավարաց, և ստուգագէտ խնդուածով զպատճառս յաղթութեացն գտանել։ Իսկ աստ ոչ ինչ ի հետաքննին տեսութենէ խնդրոյցիս վերկել, որ պայծառ նկատեն ըզկարգս բանակացն, և իբրև ակնդալուր զպատուէրս զօրավարացն իմանան, գնանեն զնմ իւրաքանչիւն զօրակալեին ամերձակ, և զամ Թերութեես երկաքանչիւր կողմանցն, որովք կարող են ուղիղ դատաստան առնել՝ ուր յաղթանակ մարթին՝ և ուր պարտութիւն անկ իցէ։ Վերկէտ և փոքր վասն սակաւուհե մարտակցն Թուեցեալ է պատերազմն այս, այլ ի սա բազդ վարքեդնի հաստատեալ էր։

Իւ էր ձակատուցն երկուստեք կարգաւորութե օրինակ այս։ Վանդիպատոս զվիղն տողաբար ի ձակատուն կարգեաց, և զհետ նոցա փոքու խորոցաւ զհետևակաց զօր կարգեդնացւոցն՝ պնդակազմ ի մի գունդ. և զայլ ազգի զվարձկան զօրականն՝ կէս յաջմէ ընդ հետևակսն և ընդ հեծեալս, և զայլսն Թեղևազէնս զառաջեաւ կրկին Թևոց այրուձիոյն՝ ի խուճաս։ Իսկ հռովմայեցիք

քանզի առաւել քան յամ իրաց՝ ի փղոյն զանգիտէին, Հռեգուղոս զԹեԹևաղէն զօրականն յառաջի լեգեոնացն կարգաւ դասեցոյց, և ի Թիկանց նոցա հետ զՀետաէ զՀետևականս. և զՀեծելազօրս յերկուս Թևս բաշխեալ, անձամբ զՀակառն արար և ստուար ի խորուԹիւ խափանել իմաստուԹիւ զինասակարուԹեան փղոյն, ասէ Պողիբիոս. այլ ոչ զԹերին նուազուԹիւ պրուԹիոյն ընուլ կաբաց՝ որով առաւելոյր յոյժ Թշնամին.

Իբրև կազմ և պատրաստ ամենայն երկուստեք փողոյն հնչելոյ, հրամայն ետ ՎաննիԹպալոս զիփղակոյսն յառաջ մղել՝ խորտակել զռազմ Թշնամեաց, և կրկին Թևոց պրուԹիոյն բաղխել ընդ հռովմայեցիս ի Թևէ նոցա։ Կոքա աղաղակաբ, որպէս սովոր էին, և չկարելով զինուց դիմեցին առ հասարակ ի վերայ Թշնամեաց։ Ապաւաձեռն գունդ հեծելոյն հռովմայեցւոց ոչ կարացին կալ ընդ երկար առաջի բազմաձեռն հեծելազգին Թշնամեաց։ Իսկ որ ի ձախումբ Թևէ անդ էին հետևակք՝ ի վտանգէ փղոյն խուսափեալ, խրախուսեցին արհամարհանօք ընդգէմ այլազգի զօրականին՝ որ զաջակողմն հետևակազգին Թշնամեաց ունէին, և խուճապեցուցեալ զնոսա հալածեցին մինչև ի բուն բանակ անդր նոցա։ Իսկ հաջաւորքը գնդին՝ որ զդէմ ունէին փղոյ, առ աՀաբեր կոխան եղեն նոցա՝ արիաբար մարտուցեալ. իսկ որ զՀետ նոցա կային ի խորուն ձակատուն՝ տոկացեալ առ վայր մի ընդդէմ գազանացն, ապա Իբրև յեռտկացք իւրեանց պաշարեալք ի հեծելոց՝ տիպեցան դառնալ և ձակատել առ նոսա, և որ զիփղոյն պողէին երամ՝ պատսպեցին գնդին կարքեդոնացւոց՝ որք չև եաւ ի մարտ մտեալ. ամենակազմք որպէս ի սկզբանէն կային, ամ ուսաեք լեհկն և վատԹարեցան։ Յորոյք քան զսահկաւս ընդ ստուար մարձիով փղոյն ձմլեցան, այլք ընկապձեալք անխաղացք ի տեղւոջէ իւրեանց՝ ի հեծելոյն հարուածեցան։ Ապակաբ ոմանք հաղիւ ի փախուստ ապրեցան, և ի նոցանէ զբազումն պրուԹիւն և փիղք յարձակավայր ի դաշտին կոտորեցին։ Իսկ փախստեաքն ընդ Հռեգուղոսի, որք Իբրև հինգ հարիւր, և նոքա գէՐի վարեցան։ Իսկ ի կարքեդոնացւոց անտի անկան ի ձակատոյ անդ պատերազմին ուԹ հարիւր այլազգի զօրականք՝ որք հանդէպ ձախոյ Թևին հռովմայեցւոց կային, Իբր որ հալածեինն զնոսա հռովմայեցիք՝ ի խոտան մարմին զերծան, և ապրեցան ի նոցանէ երկու հազարք։ Ասյնք առ հասարակ, բաց ի Հռեգուղոսէ և որ ընդ

նմա գերեալն էին, տասապատ անկան ի դաշտին։ Այլ երկու հազարքն իբրև աքանչելեաք ապրեալք ի կոտորած ձկէն՝ փախեան ամրացան ի Կլիպա։

Յորժամ կարքեդոնացիք զկապուտ կողոպուտ զաւար առնելոց դիակացն, և դարձան մտին յաղթանակաւ ի Կարքեդոն՝ գերի զՀետ իւրեանց ածեալ բերելով զզգեստսն Հռովմայեցի հանդերձ հինգ հարիւրովքն։ Այլ այնչափ ևս առաւել ուրախ լինէին՝ ի մծատուտ կորըս տեղին ապրեալք։ Այլ և կանայք և տղայք և ծերք խոնեին ի մեհեանս գոհանալ զդից. և տօն ցնծութեան կատարէին զաւուրս բազումս, և ինքեայս ուրախութեան։

Այսմիջոցս զանակնկալ զյաջողութենէս զայս առաքեալ աշխարհին խնամոտութեանէ խորհեցան մեհենել անտի և ծածկել յայց կարքեդոնացւոց, թէ գուցէ լինիցի և անթերի փառք յետ անդորոյ պայծառութեանն տակաւ նսեմացեալ՝ նշուլակ լինիցին նախանձու և զրպարտութեանէ, որոց ամ ուրեք նեղքոյ կան՝ այլ առաւել ևս յերկիր օտար անաք անտերունչ ամբոյի յաղգականաց և ի բա րեկամաց։

Պողիբիոս այլազգ զլուռ Այսմիջոցս զանակնկալ զյաջողութենէս զայս առաքեալ աշխարհին իւրեանց, իբր զի հայրենիսն դարձուցանեալով զնա փառաւք բազմութենէ նաւաց, եւտուն զնա կորուսանել զՀանդերձեալսն ընկերօքն Հանդերձ. այլ ոչ կարացին և գյիշատակ վաստակոց նորա ջնջասցչ առնել ընդ նմա, և ոչ զապաշնորհ ապիրատութեն իւրեանց։

Պատերազմն այս, թէպէտ և ոչ յոյժ նշանաւոր, բազում ինչ իսրատս պիտանիս ընծայէ մեզ, ասէ Պողիբիոս, որ Հարազատագոյն արդասիք են պատմուե։ Այսմ զի՞ ի յաջողուելս յոսալ կարէ՝ հպարեցեալ յանցս Հռոմ գուշտսն։ Խրոխտացեալ յաղթութենէն անողբերելի առպարտեալս՝ որոց և լսել ոչ առնոյր յանձն, ի ձեռս նոցա արագապէս մատնեցաւ։ Օ որ և Ակիպիոնի յուշ արար Կինիբաղ՝ ի խրատուելն գնա՝ մի չքանալ ի յաջողութենէն զի նուց։ Այսմիջոց, ասէ, և Հռեգուղոս ընդ սահաւուց այնո-

Ագաթիաս. գրոցի. գլուխ. 30։

1 Ընդ գժուարագէպ օրինակս յայսմիկ, եթէ զՀետ յաղթութենէն բարեբաղդութեանէ և քաջութեանէ լեալ հնորհէր խաղաղութեանէ որոց խըն էր և Մ. Ասոիկոս յերկրիս գրեէնն գայն՝ նախնեացն մերոց.

ցիկ քաջացն և բարեբաղդիկ արանց ՚ի Համարի էր՝ եթէ յետ յաղթութեան, զոր կալաւ յերկրի աստ յորումբ եմք, յանձն առնոյր զինանել ՚ի հաշտութեան։ Այլ նա եթող ամբարտաւանութեան խեռեալ անսանձ, և ՚ի ծայրից փառացն աստղագոյն կործանեցաւ՝ այնչափ առաւել նա խաստինս ընկալեալ։

Այսմ գործեալ ՚ի միտ առնուլ և զձշմարտութիւն Լուսիպիդեայ բանին, զի „Յառաւել է խորհուրդ մի իմաստութիւն քան զբիւրս տեսութեաց“։ Քանզի պատ միայնակ կերպարանափոխ արար զաղդ աշխարհին. Համածեալ զանկուն կործեցեալ զիշխանին, և սրտաբնդեալ զաղգ մի ողջոյն և զանսակ, զհատեալսն ՚ի վարս։

Ոչ այսոսիկ խրատեալ Պողիբիոս առնուլ շահ ՚ի պատմութեանց. զի յերկոցունց իրաց՝ որովք հնար է մարդկան օգտել և ուսանել անձին և այլոց փորձիւ, շահաւորագոյն յոյժ է վերնպահաս այլոցն ուսանել՝ քան անձին։

Պարձայց անդրէն ՚ի Հռետորս. այլ աւանդ զի սպառ ուին աստ բանք Պողիբիոսի ՚ զնմանէ։

Ընդեր. պատմ. գրոց. 2. 3։ Կիր. գրաբ. ՀԸ 3։ Աստ. Գուս. Ֆ. Բ։ Սննիկ. Եպս. գր։

Այս ինչ ՚ի Կարքեդոն գերի կացեալ՝ ապա արձակեցաւ ՚ի Հռովմ խօսել ՚ի փոխանակութեան գերւոյն, ուխտիւ դառնալոյ անդրէն ՚ի կապանս՝ եթէ ոչ ինչ յաջողեսցի։ Յանգիման եղև. ծերակուտին և ետ զպատգամն։ Ապա խնդրեցին գիտել զխորհուրդս նորա, և նա ասէ. Ահ ի օրէն ինձ որպես աւադ յատեան ծերակուտին խորհրդակից լինել, զի կարեաւ չկինէն փառքն այն. և ոչ իբրև քաղաքացի Հռովմայ զայն կարեմ, զի գերի կամ ՚ի ձեռս թշնամեաց. այլ որպէս սոսկական ոք ասել և եթէ ոք ինչ ինձ թուի՝ ոչ հրաժարեմ։ Խազմաշտանդ էր պատահարն, և ընդ չարագէպ արկածս այնքանոյ առնն կարեկից լինելին անհնարին։ Կարող էր, ասէ Պիղերոն, բանիւ մխոյ սառնալ անդրէն և զազատութիւն և զինչս և զիշխառնութիւն և զկին և զորդիս և զՀայրենիս իւր. այլ բանն այն Թուէր նմա հակառակ փառաց և բարեաց աշխարհին. նմին իրի գժպատեհ եցոյց նոցա զխորհանգիստն գերւոյն. քանզի բազում ինչ, ասէ, աղէտս չարեաց զՀետ իւր օրինակդ այդ առեալ ձգէ. և կարեկցաւէ ոչ են արժան ՚ի չափս կալեալ զայսողոքէն, և զնեռաւթիւն բազդին ոչ սանձահարեալ, սասակնգոյն ՚ի գեր ՚ի վերոյ բարձրութեան կործանեցաւ։ Լիս. Ը. ԼՀ

1 ՚ի լուսաբանն ասի Պողիբիոս՝ յոլով ՚ի գիրս ինքնոյն համարին որ ինչ զՀանգիման էտ պատին չէ գերեզմանն նորա։

ժամի, և անպիտանք են ի ծառայութիւն աշխարհին քա-
զաքացիք՝ որք զէնընկէց եղեն վատութիւն ի ձեռս թըշ-
նամեաց։ Այդ ես մի՛ ինչ հոգայցէք, ես ահա ծերացեալ
եմ. զօրագլուխք կարքեդոնացիք առնդրք հաստակաւ՝ նո-
քա կացցեն առ ընդ իմ, որք կարող են զօրավիգն հայ-
րենեացն իւրեանց լինել զամս բազումս։ Ա՛ժ կամակուրք
բազմանք յանձն առ ծերակոյտն զառաքինի աղերս նո-
քա ընդ և ընդ։ Այլ ի՛ հռովմայ նժդեհն վհատ-
զուն դառնալ ի կարքեդոն, անխռով ի՛ միմիւբելոյ քա-
րեկամաց իւրոց և յարտասուս հնծկն և որդւոց, առաւ
ջն ունելով զսպառնալիս տանջանացն որ պահէին նմա։
Վանդի իբրև տեսին զնա կարքեդոնացիք դարձեալ առ
դրէն առանց փոխանակութեան գերւոյն, անգութք և խոս-
ժագուժք՝ զնա՛ ազգ չարչարանաց յաւելին նմա։ Ի՛ անտ
արգել զնա արարեալ ի խաւարչտին տեղի, ապա հա-
տին զարտևանունս նորա, և զնա ածին կացուցին յան-
դիման միջօրեայ լուսակիզն արեգական։ Այնպ փակեցին
զնա յարկղ սպրասուբ սլաքօք պատեալ, և ոչ տային
նմա հանգիստ գտիւ և գգիշեր. և յերկար զնա տան-
ջեալ այնու դժնդակ տքնութիւբ՝ կախեցին ապա զփայ-
տէ, որպէս էր առ նոսա սովորութիւն սպանանել զնահա-
պարտս։ Այս կատարած եղև մեծի առնն և մահ, որ
զաւուրս ինչ կամ թէ աւելի զամն ի կենաց նորա բարե
ձեալ, ծածկեաց զերջնաման յաւերժ նախատանօք։

Ապրակամարն Ա՛պրիկէ ոչ վհատեալ հռովմայեցիք՝ միւսանգամ զօրաժողով եղեն մեծաւ քան զառաջինն պատերազմանէ փոխարինել ինասուն. և ի՛ հասանել գաբ նայոյ հանին ընդ ծով նաւս երեքբարիւր և վաթսուն։ Այնգ առաջ եղեն նոցա կարքեդոնացիք բազմութեամբ երկերիւբ նաւաց, և բեկան հանդէպ Սիկիլեոյ, և նաւք հարիւբ և չորեքտասան գերի անդան ի նոցանէ։ Այս ապա անցին հռովմայեցիք Ա՛պրիկէ փրկել զգունդն սակաւաձեռն՝ որք յետ պարտութեան Հռեգուղեայ փա-
խստեայ անդան ի Ագլեպէա, և պաշարեալ ի կարքեդո-
նացւոց պահ ունէին քաղաքին։

Օ այսպիսի յաղթութիւն մեծ կալեալ հռովմայեցիք՝ երթան Ա՛պրիկէ աչնու բազմութիբ նաւաց ապրեցուցա-
նել միայն զսակաւ զօրականն, ոչ գիտեմ էր աղագաւ յաշխարհակալութեն երկրին ոչ խորհեցեալ զոր Հռե-
գուղոս փոքու գնդացն փոքր մի ևս և նուաճէր։

Ի դառնալ անտի հռովմայեցւոց՝ մերիկ ուժգին ան-
կեալ ի ծով կորոյս զրեթէ զամ նաւս նոցա։ Օ՛նոյն

արկածս և ՚ի միւսում ամի կրեցին Հռովմայեցիք. այլ ՚ի վերայ կրկին ՚ի ձեռսն մխիթարեան յաղթութեամբն ՚ի վերայ Լատուբաղայ, յորմէ կալան փիղս երբեք հաբիւր և քառասուն, Լշգդ եղև բանս այս ՚ի Հռովմ և ուրախ եղեն յոյժ Հռովմայեցիք. զի ոչ միայն տկարանային այսու թշնամիք, այլ զի և քաջալերեին զօրք իւրեանց՝ որք յետ պարտութեանն Հաւգուղեայ չէին ելեալ ՚ի պատերազմ, աճաքեակեալք յամենի գազանացն, Խորհեցան այսուհետև Հռովմայեցիք հնարել վախճան առնել չորեքտասանամեայ պատերազմին։ Ղու արարին երկ երիւր նաւս բդեաշխք երկոքեան, և հասեալ ՚ի Սիկիլիա՝ յանդուգն խորհուրդ կալան յարձակել ՚ի Լիլիբէոն յայրագոյն ՚ի քաղաքս՝ որ էին անդ կարքեդոնացւոց. զոր թէ առնուին Հռովմայեցիք՝ և զայլ ամենայն քաղաքս յետ այսորիկ նուաճեալ անդ, դիւրամուտք լինելին յԼիբիկէ։

Ալմին իբր սաստիկ երկուստեք պատերազմեցան ՚ի հարկանել և ՚ի վանել։ Լր իշխան ՚ի քաղաքին Խիլկոն, ոք բուռ քաց ՚ի բնակչաց քաղաքին էին զօրականք մարտիկք բիւր մի. և Լնդիբաղ որդի Լմիլկարայ յաւել նոքայսափ եւս ածել ՚ի Կարքեդոն՝ ընդ մէջ նաւատորմին Թշնամեաց անցեալ անվնաս։ Եւ քաղաղաբեմբ ՚ի հնաւանդիստ անդր հասեալ։ Լնձապարեցին Հռովմայեցիքն ցիք, յառաջ մղեցին զմենքեներայս, և զաշտարակս քաղաքին բազմութեամբ խոյոցն մանգղնից ակամ հարկանել, և տակաւ յառաջ մատուցեալ ՚ի նեղ արկանէին զպաշարեալսն՝ մինչև կասկածել նոցա ՚ի վտանգէն։ Ալնայն յայս փրկութեբ քաղաքին էր Խիլկոնի հրձիգ առնել զմեքենայս հռովմայեցւոց։ Լր հանդերձեալ կաղմեալ զգուշեալս իւր ջահ՝ ՚ի ձեռին նոցա և խծուծ և այլ իանձս, ընդ ծագել արևուն խաղացոյց զնոսա յանկարծ ՚ի վերայ մենքեներայքն։ Օ դեմ կալան նոցա հռովմայեցիք ամ՝ զօրութեամբ, և եղև անդ պատերազմ խիստ և արիւնայեղց, քանզի յամառեալ էին երկուստեք պատերազմել մինչև ցմահ անդարձ յիւրաքանչիւր տեղւոջէ. մինչև ապա յետ յերկար դիմամարտութեբն և մնլեգին հարուածոց՝ փող հարին կարքեդոնացիք, և դարձան ՚ի քաղաքն՝ թողեալ հռովմայեցւոց զպատմածս նոցա։ Ձետ այսորիկ Լնդիբաղ գաղտագնաց եղև ընդ ծով ՚ի Լրեսպանն՝ ուր էր Լտրեաղ զօրավար կարքեդոնացւոց։ Լր էր Լրեսպանն քաղաք ամուր ՚ի բնէ, նաւահանգիստ գեղեցիկ հուպ առ ընթեր ունելով, հեռի

'ի | Իլլբեայ Տարեւր և քսան ասպարիզաւ . որում կարգ ԱՄԱՀՀ
քեզդնացիք ՝ամ զօրութեամբ պահ ունելին ։
Հռովմայեցիք խրախուսեալք 'ի յաջողութենէ անտի՝
յարձակեցան միաւսնգամ առաւել սաստկութեամբ 'ի
քաղաքն ։ Իբրև ոչ ևս պաշարեալքն յայրեացս մնիքե-
նայիցն խորհէին՝ ձախողեալք միանգամ, և ահա յարեաւ
յանկարծակի հողմ սաստիկ ։ Ա՛ատուցեալ ոմանք 'ի
վարձկան զօրականէն առ զօրավարն ասեն . Հրաման
առ մեզ, զի ժամ է խանձս 'ի մնիքենային արկանելոյ,
զի ահա հողմն ընդդէմ նոցա հնչէ ։ Հաձոյ Թուեցաւ զա-
րավարին . և ՝ամ կարևորագոյն կացմելոք 'ի գործ՝ 'ի վայր
կեան ժամանակի բորբոքեցուցին զմնիքենայսն առ հա-
սարակ ։ Ոչ ոչ կարէին հռովմայեցիք չիջուցանել մըռ-
սա . զի 'ի համաձարակ ծաւալեալ բոցոյն կայծակունս
և ծուխ յայլ նոցա վարեր հողին , և ոչ ներեր տեսանել
նոցա յո՛ դիմեալ երթալին ։ Իակ որ 'ի քաղաքին էին՝
գ՝ամ տեսանէին , և ուր գՀարուածսն և գՀուր պարս էր
մնատցանել ։ Ա՛րով հռովմայեցիք անյոյս լեալ առնուլ
գքաղաքն զայն պատերազմաւ , մնիքենայն կացին 'ի բա-
ցէ , և զակիւղ ածեալ չուրջանակի կալան զ՝ամ անցս քա-
ղաքին . և խուճապ գումարտակս գործեալ՝ նստան գքա-
ղաքաւն, զի զոր 'ի կարձոյ ոչ կարացին՝ երկարու Թեամբ
ժամանակի կալցին գքաղաքն ։

| ուր եՀաս 'ի Հռովմ պաշարմանն | Իլլբէոնի, և կռ-
տորած բազմութեբ զօրացն փոխանակ սլատաբեկելոյ զՀռ-
հռովմայեցիս՝ առաւել եռանդն ած նոցա 'ի քաջութեբ ։
Ա՛յր քան զընակեր փութային մնանել 'ի գինուորութեբ .
և 'ի տուղ ժամանակի կազմեցաւ գունդ բիւրուց արանց .
որոց անցեալ ընդ նեղուցն՝ գնային ընդ ցամաք գումա-
րել ընդ պաշարողս ։

Ա՛նմին ժամանակի և բդեաչին Պ. Կլաւդիոս Պուլ- 3756 . 500
քեր խորհեցաւ յարձակել 'ի Պիրեայսն 'ի վերայ Ա՛տր-
բաղայ՝ յանգգաստից Թշնամեացն . իբրև գի գՀետ փա-
սան, զոր 'ի | Իլլբէոն կրեցին հռովմայեցիք , ոչ էր կաս
կածելի՝ ընդ ծով յանդգնել ելանել նոցա 'ի պատե-
րազմ ։ Ձայս յուսացեալ՝ խաղացոյց զտորմիղ նաւացն
գիշերի զանխնայաբար . այլ ոչ գիտէր որպիսի ոք զօրավար
ասոն էր նմա , որ ժիր և զգաստ աքնութեամբն անբմ-
բռնելի 'ի պատրանս՝ ոչ էտ նմա պարապ ձակատեցու-
ցանել գնաւսն . այլ մինչ դեռ խառն 'ի խուռն տոր-
միղն էր՝ յարձակեցաւ սաստկութեամբ 'ի վերայ նորա ։
Ա՛արբերդնացիք 'ի ձակատու սաս պատերազմի կալան 'ի

սպառ գայաղթուԹիւն. և յայմ տորմիլին Հռովմայեցւոց՝ նաւք երեսուն որ առ ընԹերք բդեշխին էին, նոքա միայն ապրեցան և փնային ընդ նմա փախստեայ՝ զափանիք քերելով որքան եր կարողուԹէ. Ա՛յլն ամ ինքսան և երեք նաւք կաՀիւն Հանդերձ գերեցան. բայց միայն զնաւորք ամանք ընդ բեկորս նաւաց գերծեալ. Որպէս ի փառս իմաստուԹէ և քաջուԹէ Ա՛տրբաղայ եղև յաղԹուԹէն այս, նոյն Հռովմայեցւոց բդեշխին յաւել ամօԹ և նախատինս.

Պ. էբ. ա. 54-63. Ո՛ինչ իմաստնագոյն և ոչ առաւել բարեբաղդ գտաւ քան զնա իշխանակից իւր Նիւնիոս, որ իւրոյն ախալեւլով կորոյս գրեԹէ բովանդակ զնաւատորմիղն. Ո՛չ առ՝ի ծածկել զարկածան մեծադործուԹեամբ՝ բանագնաց եղև ընդ՝ երիքսացիս, և էառ զքաղաք նոցա մատնուԹեամբ. Ա՛նդ՝ի գագաԹան լերինն եր մեհեան երիքսին նեանն անուանեալ Ա՛տղկան, Հրաշակերտ և մեծագանձ քան զնամ մեհեանս Իկիլիոյ. Նաբաւան լերինն քաղաքն եր կառուցեալ, և ընդ Ձանապարհ երկայնաձիգ զառ՝ի վեր Հարկ եր ելանել՝ի քաղաքն. Նիւնիոս զկէս՝ի զօրացն՝ի կատար լերինն կացուցեալ, և զայլս առ ստորոտով, նոտեր անկասկած իբրև պահ զգուշուԹեան կալեալ քաղաքին. Ո՛ասյ Ա՛միլկար Ա՛արկաս, Հայր մեծին Ա՛ննիբաղայ, Հնարեցաւ եմուտ՝ի քաղաք անդր ընդ մէջ երկուստեք բանակաց Թշնամեայն. և բանակեալ անդ՝ զերկեամ մի նեղեր անտի անդադար գՀռովմայեցիս, զի եր տեղին՝ի թնկ յաջող՝ի մատր. Ո՛րպէս կաբբեԹոնացիք պահեցին զքաղաքն զայն՝ գԺամարին է գիտել. քանզի՝ի վերուստ և՝ի ստոր Հարկանէին զնա Թշնամիք, և ելեակուր ոչ եր Հնար անդր անդր՝ բայց միայն ընդ Ձիւղ մի ծովուն որ եր նոցա. Հանդիսարինս յայտնիկ քան՝ի յաղԹուԹիս պատերազմաց՝ երևի ՀմտուԹէ և Հանձարեղ քաջուԹէ զօրավարի.

Օ Հինգ ամն ոչինչ գործք եղեն մեծամեծք աստի կամ անտի. Ա՛արձակեն Հռովմայեցիք՝ միայն ընդ ցամաք պաշարել և առնուլ զ Իլիբէոն, այլ յերկարել գործոյն՝ խորՀեցան կապել տորմիղ նաւաց. յոր գանձք Հասապահաց սպառեցան, և զԹերթն նախանձաւորք՝ի ժողովրդենէն լցին. քանզի այսպէս Հղօր եր՝ի նոսա սէր Հայրենեաց, Իւրաքանչիւր որ ըստ ձեռին բաւականի ետուն աներկմիտ յոտսով յընչից իւրեանց փոխ՝ի պէտս Հասա-

բակաց՝ յոր աշխարհին փառք և ամուրձի հաստատեալ
էր ։ Կէս ի սուղ ժամանակի կազմեցան նաւք երկերիւր ։
Օգոստոս եկաց Յուստինոս զգեաչխ, և առանց յա-
պաղելոյ չու արար ընդ ծով ։ Կէս քանզի տօրմիզ նա-
ւացն Թշնամեաց ամփոփեալ էր ՚ի Քերկիկ, կալաւ ան-
խոհան զամուր վայրս շուրջ զ Իլիբեաւ . և կասկածեալ
լով Թէ ընդ հուսկ հասցէ նմա տալ պատերազմ՝ պա-
տրաստեցաւ ամ կազմուԹեամբ , և զամ ժամ պարա-
պոյ կրԹէր զզօրսն և զնաւաստիս ՚ի ծովամարտս ։

Կէս ահա ազգ եղև նմա զի Թշնամիք մեռ հասեալ էին
բազմուԹեամբ նաւաց , և է Կինան զօրավար նոցա , և
էն արդ ՚ի կղզեակ մի Հերա հանդիպ Պելեպանայ , և
խորհին գաղտ ՚ի հուովմայեցւոց հասանել Յոյրիքս՝ Թա-
փել անդր զաւազս , և առնուլ անտի զօրս յօգնակա-
նուԹիւն , և զԿարիաս՝ զի առաջնորդեսցէ պատերազմին
ըստ իւրում քաջուԹեան ։ Կէս կամեցեալ Յուստինոս զօ-
րահատոյց արար զընտիրս ՚ի գնդաց իւրոց , և խառնաց
նոցօք հանդերձ ՚ի կղզեակ մի Կռուսա մերձ ՚ի Հերա ։
Կէս հրամարակեաց առ վաղիւ պատերազմ . այլ ընդ ա-
ռաւօտն կազմեալ պատրաստեալ՝ վարաներ վասն չարա-
գէպ հողմոյն ընդդէմ լինելոյ եԹէ արդեօք ելցէ ՚ի պա-
տերազմ ։ Յոյրէցաւ ընդ միտս իւր՝ զի նաւք Թշնամեաց
Թափեալ զբեռինս՝ ԹեԹևաշարժ յետ այնորիկ և յա-
ջողագոյնք լինիցին ՚ի գործ պատերազմի, և զօրասցին նո-
քա օգնական գնդաւն և զօրավար ունենալով զԿարիաս ,
վասն որոյ հաստատեցաւ ՚ի պատերազմ . և ոչ ինչ հո-
գացեալ զՀողմոյն ընդդէմ լինելոյ՝ խառնաց ՚ի վերայ Թշ-
նամեաց ։ Կին զօրականք նորա ընտիրք , և նաւազք
քաջք յերկարեալք ՚ի կրԹուԹիւն , նաւք ամենակազմք
կառուցեալք ՚ի ձև օրինակի պատերազմիկ նաւուն՝ զոր
՚ի ցուկս նաւաց Թշնամեաց զամենակատարն զգոն կա-
լեալ էին ։ Յակ կարգեդծնացեցին պատրաստուԹիւն ոչ
այսպիսի . քանզի յամաց հետէ միայնակ ծովակալեալ ,
և զի ոչ իշխեցին հուովմայեցիք կալ ընդդէմ նոցա՝ աւ-
համարէին զնոքօք , և էին անպատճելիք յաչս իւրեանց ։
Կրք երբէք լուան զնոքօսն հուովմայեցւոց , փուԹացան
հանին ընդ ծով նաւատորմիղ՝ յորում շուտ տագնապին
նոցա ամ կազմուԹեամբն յայտնի էր . զօրական և նա-
ւաստի ամենեքեան վարձկանք , դեռ ընտիրք , անփորձք ,
անարիք և անփոյթք ՚ի սեր հայրենեաց և յօգուտ աշ-

1 Ա՛ոս Ւզե՛ւ էրի՛ւ Ււլի՛ն Ն Եգոտք ։

խարհին. որ յայսմիկ իսկ եղև ի պատերազմին, զի և յա-
ռաջնում ձակատու ժուժկալել ոչ կարացին՝ Լաւք
նոցա յիսուն սուզան ի ծով, և եօթանասուն՝ կաշիւն
հանդերձ գերեցան. այլք օգնականութեամբ յաջողակ
հողմոյ անկան ի կղզի անդր՝ ուստի ելին. և գերի առա-
ւել քան զիւրս ի մի անկան ի ձեռս Թշնամեացդ։ Լաւ դալ
ձաւ նոքօք բդեաշխն Հռովմայեցի ի Լիլիբէոն, և խառ-
նեցաւ ի պաշարումն քաղաքին։

Վասն ժ եհան ի Կարքեդոն, և յերակարծում պահու
սասանեցոյց զքաղաքն։ Ամպետ և ոչ լքաւ աւագանին,
այլ ոչ ևս իշխեր մնել զպատերազմին, քանզի Հռովմայե-
ցիք ծովակալեալ՝ ոչ Թողուին նոցա զօրավիգն կամ պա-
շարս յղել ի Սիկիլիա։ Պատուեր առաքեցին վաղվա-
ղակի առ Հաբրկաս զօրավար, առնել ըստ իմաստութե-
իւրում՝ որ ինչ բարւոք Թուեսցի յայս իւր։ Զամպետեր
արիութենէն նորա և ի խոհական հանճարոյ որ ինչ ակն
կալութիւն էր՝ զայմ եցոյց նա ցօրըստ եր յոյս յաջո-
ղութեր իրացն. այլ երբև յանհնարինս իրքն Հասին՝ հրեշ-
տակս արար նա առ Հռովմայեցին խոսել ի հաշտութեի։
Վհանգի այս է խոհեմութեի, ասէ Պողիբիոս, զդէմ ու-
նել և տեղի տալ ըստ ժամանակին։ Օ մնաւ ած Հռո-
մատիոս զի ժողովուրդ Հռովմայ խանձ է և վաստակ յեր-
կարաձիգ պատերազմէն՝ յոր և զօրութեի իւր սպառեաց
և զգանձս. և զաղէտս չարեաց մնողքեելի և յանդուգն
հպարտութեին Հռեգուղոսի յուշ ածեալ, դիւրահաւան
եղև ի հաշտութեի՝ այսու պայմանօք, զի կարքեդոնացիք
մերկեսցին բնաւ ի Սիկիլիոյ. զի խաղաղութեի արասցեն
ընդ Հերոնի, և մի ընդ սիրակուսացիս կամ ընդ նիզա-
կակիցս նոցա տացեն պատերազմ. զի զայմ գերին դար-
ձուսցեն ի Հռովմ առանց փրկանաց. և զի յաման քսան
հատուսցեն նոցա տաղանդս արծաթոյ երկու հազար և
երկերիւր երբեականս։ Օ այսոսիկ հաստատուն կալեալ՝
եղիցի բարեկամութիւն ընդ Հռովմ և ընդ Կարքեդոն,
եթէ և ժողովրդեանն Հռովմայ Հաճոյ Թուեսցի։ Կրդ
ևս արժանի նկատելոյ վարկանիմ զպարզութեի պայմա-
նացս այսոցիկ, զՀշդութեի և զբացայայտութեի, որ սուղ
են բանիւ և Թանձրախիտ իմաստիւք, և ի համառօտ
տողս վերկոցուցց հզօր ազգացն և զինւզակակցաց նոցա
զշահ օգտին բռնանդակեն՝ որ ընդ ծով և որ ընդ ցամաք։

Երբև զպատճէն պայմանաց ուխտին ընկալան Հռով-
մայեցիք, չև ևս հաստատեալ զայն՝ առաքեցին պատգա-
մաւորս տանն ի Սիկիլիա ամ իշխանութեի կատարել

զերծն ։ Զոր զղջմանն որպէս էին ամբողջ պահեալ, ամ ԱՀ.ՀԿ
միայն զժամանակ տուժիցն Հատուցանելոյ ամփոփեցին
ի տան ան . և այլ ևս տաղանդս Հազար պահանջեցին
ի նոցանէ առ ժամայն . և զի մեկնեսցին ի կղզեաց՝ որ
ընդ Ալիվլիա և ընդ Լտալիա , բաց ի Սարդինիոյ ։ Զ- Պ.ԴԷ. ե.
զայն ևս յէտ ամաց ինչ առին ի նոցանէ ի նորոգել 184.
ընդ նոսա զդաշինսն ։

Զայս վախճան եղև բազմամեայ պատերազմին՝ զորմէ 3763 . 605
յառաջն էն բանք ի պատմութիւն . քանզի տեւեաց ամս
քսան և չորս անընդհատ ։ Այլով եւանդեամբ կողմանք
երկաքանչիւր ի վերայ իշխանութեան պատերազմէին .
արիութիւն նոցն էր ի նոսա , և նոյն մեծանձնութի՛ն ի գործ
և ի խորհուրդ ։ Հզօրագոյն էին կարքեդոնացիք ի նաւ-
արկութիւն և ի կառավայս նաւաց , Հարստութիւք և ամբողջիք
ի գործ նաւատուութիւն , հմուտք ի դէկավարել , և աշ-
խարհագիտք տեղեակք ծովախանց և ծանծաղուց և հող-
մոյ . և բազմահարուստ Հռոմէացքն բաւականք էին ի
ծախս խիստ և երկար պատերազմաց ։ Հայցասէ՛ն ան-
բաւք էին հռովմայեցիքն . այլ անվեհերք արիութի՛ն , նա-
խանձ Հասարակաց բարւոյ , սէր Հայրենեաց և գեղեցիկ
տենչ փառաց զթերին ընութիւն ։ Ամերակուժ և անփոյթք
նաւական արուեստին՝ Հակառակ յարդարեն , ծովամարտիկ
լինին ընդդէմ Հզօրագունին յաղագս ընդ ծով , և տանին
ի վերայ նոցա յաղթութիւնս . և ո՛վ ոչ զարմասցի ընդ
այս ։ Ել ինչ գէպք զժուարինք , ոչ ինչ արկածք վնասա
լքուցանէին . և որ զկարքեդոնացիսն խոնարհեցոյց խլնե
դրել Հաշտութիւն յետինս այս աղետ , նոյն այն զՀռով-
մայեցիսն ընկենել ոչ կարաց ։ Ի միում ուրեք ի Հակա-
տու ձախողեալ կարքեդոնացիք՝ վհատեցան ։ Հռովմայե-
ցիք ի մէջ յոլովագունից ձախողութեանց սկզբ-
տիւ խրախուսեցին ։ Օ օրականաց երկաքանչիւրոցն չիք
համեմատութիւն , այնպէս Հռովմայեցւոցն քաջասիրտք
էին ։ Ի զօրավարս նոցա Լմիլիոս Լարկաս առնեցուն
գերազոյն եղև և քաջութեամբն և խոհեմութեամբ ,
ընդ այս մի՛ ոք տարակուսեսցի ։

ԳՕԴՈՒԱՆ Բ.

Յաղագս լիբէական պատերազմին ընդդէմ վարյաւորաց։

Պ-ղէբ. ա. 85-88։

Կռուոյն, որում ժուժկալեցին կարքեդոնացիք ընդ հռովմայեցիս, հուսկ ընդ հուսկ փոխանորդեաց՝ վտանգաւորագոյն այլ ընտանի պատերազմ, սակաւատև քան զայն՝ այլ աղետիւքն և անդթութիւքը դժոդակագոյն քան զամ պատերազմեսցեալ։ Այս էր պատերազմն այս ընդդէմ վարձկանացն զինուորելոց նոցա ի Սիկիլիա, և կոչի լիբէական պատերազմ կամ ափրիկեան։ Ոչ ինչ աւելի տեւեաց քան զերիս ամս և զվեց ամիս, այլ նախագիր բա զումս յոյժ ի նմա գործեցաւ։ Այս պատճառք եղեն մարտին։

Իբրև դաշինքն կատարեցան ընդ հռովմայեցիս, Սիկիլիա քանզի ի Լիլիբէոն էրթեալ էր զօրքըն՝ որ էին Ադրիքս, հրաման ետ Կիսգոնի քաղաքապետին՝ անցուցանել գնոսա ի Լիլիբէոն։ Ա՝ նախահոգ զգուշութիւն զամենեսին միանգամայն արձակեաց՝ այլ առ սակաւ սակաւ. որպէս զի մինչ չև երկրորդի գնդին հասեալ՝ առաջնոյն ընկալեալ զարձն մեկնեսցի ի բաց։ Այս զայս այսպէս յոյժ իմաստութիւք գործեաց։ Իսկ կարքեդոնացիք, քանզի սպառեալ էին նոցա գանձք ի ծախս բազմամեայ պատերազմին և ի տոյժս իբրև երեքպիւր բիւրոց ընդդէմ ընդ հասանել իւրաքանչիւրոց գնդացն էտուն զարձաներ, այլ հաճոյ թուեցաւ նոցա մեալ համախմբել զզօրականին՝ զի այսպէս թերևս լինի հնար նուազել ի սակէն որ նոցա անկ էր. և աստ նախ սկսելեցին։ Ոմն բնաւորուն վաճառաշահ ազգին այն երևի՝ զի քաջ գիտէին զյարգ արծաթոյ, այլ ոչ և զվաստակ զօրակաւ նին. և զարիւն նոցա իբրև զայլս ի վաճառաց դիւրագին առնուլ ցանկային։ Այանզի յաշխարհ, յորում այս այսպէս է, ընդ դադարել հարկի կարօտութեան զինուորաց՝ բառնի և երախտագիտութիւն վաստակոց նոցա։

Իբրև եկին մնին ի Կարքեդոն զօրքն մեծաւ մասամբ, քանզի սովորեալք էին ի համարձակ ազատուիլ՝ եղեռն բազում ի քաղաքի անդ գործեցին. մինչև առ ի խա-

1 Յոմն յորմէ վախճան եղև գրութեան պատերազմին։

փան չարեացն Հարկ եղև հրամայն տալ զօրագլխաց աՃել զնոսա ի մծտաւոր քաղաք մի՝ որում անուն էր Աիկիա, և տալ անդ նոցա դարման մինչև ընկերացն եւս Հասեալ՝ առցեն ի միասին զոռՃիկս իւրեանց և արձակ կեացին։ Այս աստ երկրորդ անգամ սխալեցին։

Յակ երբորդ, զի բռնադատեցին զնոսա՝ իւրաքանչիւր կահիւն և կամաքեք և որդւովք երթալ ի քաղաք անդր, և մի որպէս ինդրեինն՝ Թողուլ զնոսա ի Աարքեդոն, որ իբրև պատանդ մեծ լինէին առ իւրեանս։

Իբրև եկին Հասին ի մի վայր զօրքն ամ՝ ի Աիկիա, Հաշիւ սկսան առնել յաւելուածով ի սակ Թոշակին՝ որ անկ էր ինքեանց. և զազմամատիկ խոստմունն մեծաւ մեծս, որ եղէն առ նոսա ի խրախոյս պատերազմի, իբրև ւունս վարկան յաւելուլ ի Հաշիւն։ Ընդունն, որ ըստ այմ ժամանակի գաւառակն էր Աիքիկէ, Տեղւոյս կուԹեամբ եկեալ առ նոսա և զչքաւորուԹեն աշխարհին ցուցեալ և զձշուառուԹեն՝ առաջի աքար Տրաժարել նոցա ի մանէ սակեալ Թոշակին, և սակաւուք շատանալ։ Աՙըսկս զօրականին լսելի եղև բանն այն՝ ոչ է Տարկ աՃել. որք սկսան տրտնջել և քրԹմնջել և ըմբռստանալ. և արարին ամբոխ, զորոց և ոչ փաստիւք բանաւորք զհառ վուԹի Հնար էր ցածուցանել, զի էին նոքա այլազգեաւք և բազմաբարբառ յայլևայլ ազգաց ժողովեալ. սպա նիայիք, գաղղիացիք, լիգուրացիք, Հաղէարեան կղզեաց բնակիչք, և բազմուԹի յոյժ գերեաց և փախստից, և առաւելագոյն մասամբ ափրիկեցիք. որք լի բարկուԹեամբ մեկնեցան ի տեղւոյնէն արք աւելի քան զքսան Հազար, գիմակալք ի Աարքեդոն՝ Հուպ անդր բնակել ի Ցունիս։

Ընդադն յայնժամ՝ ի միտ առին կարքեդոնացիք զսոսա լանս իւրեանց, և յանձն առնուին զնմ նուաստուԹիւն ի մեղմել, եԹէ հնար ինչ իցէ, զցասումն մոլեգնելոյ զօրականին. և նոքա զնմ նենգ ի գործ արարին՝ ի շահ առաւելագոյն վարձուց. քանզի իրաւախոհ եղեալ՝ դարձեալ և այլ ինչ պահանջէին։ Ապա վարձուց քան զսակ արկեալն առաւել յոյժ սահմանեցաւ նոցա, այլ՝ ի վերջայ այսորիկ Տարկ էր տուժել և զոր ի մահ երիվարաց ասէին ծախս արարեալ, կամ՝ ի զինս ցորենոյ՝ Թանկագնին ուրեք ուրեք գտեալ զայն։ Վարձեալ և զպարգևան խոստացեալս Տարկ էր՝ ի վերայ յաւելուլ։ Այսպիսի իբրև ոչ կարէին ՀաՃել զնոսա՝ Հաւիւ Հաւանեցուցին իրաւարար կացուցանել զոք ի զօրավարացն, որ առաջնորդեցին նոցա՝ ի Աիկիա։ Այս ընտրեցին նոքա զՎիս

գին ընդ որում հաճ և հաւան էին։ Այսօրեայս ընդ նո֊ա Վխտանն ողբով, յուշ արար նոցա զի բաղում ժա֊ մանակք են ծառայելոյ նոցա կարբեդոնացւոց, և ար֊ ծաթ բազում ընկալեալ են ի նոցանէ՝ և զնոմ գրեթէ խնդիրս նոցա յանձն էառ։

Իբրև մերձ էին ի կռիւ զգաշինսն՝ խոռվարարքը եր֊ կու լցին աղմկաւ զբանիւն։ Այնուհետև կապուացին գե֊ րեալ երբեմն ի Հռոմէ և փախուցեալ առ Թէոմիա, այր յաղթահասակ և յանդուգն, որ առ ահի մնտելոյ անդրէն ի ձեռս տեառն իւրոյ, քանզի կախաղանաւ պա֊ տուհաս փախստէիցն գերեաց սահմանեալ էր, հրապու֊ ըեցաւ խափան լինել խաղաղութեան։ Վասն կռուակից էր և Աթթալոս ոմն անդատն ի սկզբանէ մի ի գլխաւորաց ապստամբուն։ Այդպա երկոքեան խոտորեցուցին զսիրտ սիրելեցւոցն, ասելով՝ Թէ իբրև դարձցին զինուորա֊ կիցք մեր, անօգնական գտեալ զմեզ կարբեդոնացիք յեր֊ կիր իւրեանց՝ Թափեսցեն ի մեզ զցասումն իւրեանց, և զհաստարակաց ապստամբութենն՝ ի մէնջ լուծցեն զլրկած։ Եւ եղեն պէտք երկայն բանից. վաղվաղակի զԱպենդիոս և զԱթթալոս զօրավար կացուցին, և որ միանգամ իշ֊ խեր ընդդէմ կալ նոցա՝ անդէն սպանանէին։ Յարձակե֊ ցան ի խորան անդր Վխտանն, յափշտակեցին զարծաթն պատրաստեալ ի վարձ, և զնա ինքն ծանր և դժպատիհ Թշնամանօք կալան յարգելանս իւրովքն հանդերձ։ Այիա բանեցին և զամ բազաքք աշխարհին սիրելեցւոց, յորս պատգամաւորք ի սոցանէ երթեալ էին՝ հրապուրել զնա֊ սա յաջատութենէ, բայց միայն Աւտիկեայ և ի Ալպա֊ կրայ՝ զորս պաշարեցին իսկ և իսկ ապստամբք։

Ի մանգ այսպիսի ոչ էր երբէք լեալ ի Կարբեդոն. քանզի անդ ժողովուրդն ի հասից երկրին ապրէին, և հասարակաց ծախք յեկամտից աշխարհին սիրելեցւոց էին նոցա. և այս ահա միանգամայն պակասեաց, և ամ֊ ինչ ընդդէմ պատահեցին նոցա։ Կոչնչն մնացեալ և ա֊ ռանց զօրաց ընդ ծով և ընդ ցամաք, ոչ կարող էին պահ ունել աշխարհին, կամ նաւս ընդ ծով կազմել. և ի վերայ ամ թշնամութենէն՝ ոչ գոյր նոցա յոյս օգնա֊ կանութեան ի բարեկամաց կամ ի նիզակակցաց։ Այս այսմ ինքեանք իսկ կարբեդոնացիք էին չարեացապարտք. քանզի ի վերջին պատերազմին բռնացան ի վերայ սիրելե֊ կեցւոց՝ հարկս ծանուցս ի վերայ նոցա արկեալ, և ոչ խնայեցին չաղքատն և ի տառապեալ, զաստկապա֊ հանջս ի կռուակալացն մեծարելով՝ որք առաւել կեղչէին

ժողովրդեն, յորոց սակի էր Վհման, և ոչ որ քաղցրու-
թիւն առնէին ընդ ժողովրդեան։ Վասնորի ազգաւ մտա-
դիւրացոյս ձգեցան յապստամբուի. որ իսկ և իսկ համ-
արձակեալ տարածեցաւ ընդ ամ աշխարհն։ Կամայք
որ սովորեալ էին ի վիշտ՝ տեսանելով զարս խրեանց
և զկարս ձգեալ ի բանտ վասն տրոց հարկաց, արիա-
ցան քան զամենեսեան. մերկացին յանձանց զրազդս՝ ի
հայհոյելել զծախս պատերազմին. յորոց առաջորդք
ապստամբութեն զսակ արկեալ զօրականին վարձս քո-
վանդակ հատուցեալ, և մեծութիւնս բազումս ինքեանց
ժողովեցին։ Խրատ մեծ աստի ուսանիմք, ասէ Պողո-
բիոս, ի վարել ընդ ժողովրդեանն՝ ոչ ի մեքձակայս և եթ
նկատել, այլ գուշակել և զհանդերձեալսն։

Հայն աղէտս տարակուսի ոչ լքան կաքեդոնացիք,
այլ խրախուսեցին ի ձիգն մեծ և յանսովոր. կացուցին
զօրավար զՎհման, զօրաժողով եղեն ընդ ծով և ընդ
ցամաք հեծեալս և հետևակ, պատուէր եւուն զնն առ-
նուլ ամենեցուն՝ որ ի քաղաքացոց անտի կարող իցեն
ի պատերազմ, և զօրս վարձկանս ուստեք ուստեք որ-
չափ և եկն ի ձեռս իւրեանց՝ գումարեցին, և կազմեցին
որ ինչ նաւք ձեռացեալ էին նոցա։

Վհման և ապստամբք նովքն փութով պատրաստէին։
Իշ պաշարեցին, որպէս ասացի, զերկոսին քաղաքս՝ որք
յետս կացին ի միաբանութենէն նոցա։ Պատաբացաւ
բանակ նոցա ի բազմութեն եօթանասուն հազար արանց.
յորոց զկէսս ի պաշարումն երկուց քաղաքացն նստու-
ցեալ՝ եկին ինքեանք բանակեցան ի Ջունխս։ Իշ շուրջ
պատեալ զվաքեդոն գրեթէ յամ կողմանց, զարհու-
րեցուցանէին զնա՝ ատելք առ պարիսպն զտիւ և զգիշեր
երթևեկեալ։ Վհման չորս յօգնութեն ուսկիզբոց, և
կալաւ անդ յաղթութեն մեծ. և եթէ յօգուտ արկանէր
զյաջողութեն զայն՝ վճարեալ էր թերևս զպատերազմն.
այլ նա մտեալ ի քաղաքն ի զբօսանս պարապեցաւ։
Ամենամիք որ ի մերձակայ յանտառախիտ բարձրաւան-
դակին ամրացեալ էին, իրաղգած եղեալ՝ յանկարծակի
յերդակարծում պահու ի վերայ հասին, ցիր և ցան արա-
րին զզօրս, և աւար առին զբանակն և զոր ինչ յօգնու-
թեն պաշարելոցն ածեալ էր ի կաքեդոնէ։ Իշ զայս
զմի ի բազում վերկակաց նոցա ասացի, որ ապաքէն
յայսպիսի դէպս յոյժ էն աղետաբերք։ Կացուցին ապա
փոխանակ նորա զՄիլկար Խարկաս։ Ան արդարև քան
Տէրակ Տամբատյն և զպատակն եցոյց։ Իբարձ նախ

զպաշարումն Աստիկեայ . յետ այնորիկ խաղաց ՚ի վերայ զօրացն՝ որ առ Այրեդունաւ էին բանակեալ, և զօրաց ցեալ ՚ի վերայ նոցա՝ զնայրս ամուրս գրեթէ բովանդակ Թափեաց ՚ի ձեռաց նոցա : Եւ յաջողութեամբն այնու խրախուսեցան կարքեդունացիք :

Վարաւս այն ազատորդի իշխան նուիրագուց, քանզի մեծարեր յոյժ զՎարկաս վասն որ ՚ի նմա լուռութեանցն, գումարեալ ընդ իւր երկու հազար այր ՚ի նուիրագուց անտի, եկն յարեցաւ ՚ի նա և եղև զօրավիդն մեծ : Աւրով առաւել հզօրացեալ Վարկաս, խաղաց ՚ի վերայ ապստամբացն՝ որ շրջէր զնովաւ նստէին յընդարձակ հովտին, եՀաղ ՚ի նոցանէ բիւր մի, և կալաւ գերի չորեքհազար . և առաքինացաւ ՚ի մարտի անդ պատանեական նուիրագի : Վարկաս զօրս ՚ի գերելոց անտի կամեցաւն զինուորել ընդ զօրագլուխսն նորա՝ ընկալաւ զնոսա . և զայլս արձակեաց յազատութիւն, երկիւղ մնձու ՚ի վերայ նոցա եդեալ՝ եԹէ դարձեալ ընդդէմ կարքեդունի զէն առեալ ՚ի բուռն անկանիցին : Եւ տէս ասա զիմաստութիւն զօրավարին, զի քան զանաւատ խստութիւն լաւ համարեցաւ արձակել զնոսա . և կարի խնամատէր . զի ուր ապստամբացն ստուար է ամբոխ, և բազումք ՚ի նոցանէ ՚ի հրապոյր այլոց կամ յերկիւղէ յաւելեալ իցեն ՚ի նոսա, յաջողել անդ բազում անգամ գԹուԹիւն :

Պենդխոս առաջնորդ ապստամբութեանն կասկածեալ զի գուցէ յողջ Վարկասայ յոլովք յիւրոցն յաւելցին, խորհեցաւ նորանչան պատուհասիս բառնալ զոյս նոցա ընդէն գտանելոյ անդրէն առաջի նորա : Ոմին իրի արար ընԹեռնուլ առաջի զօրացն նամակաին սուտ կեղծեալ, յորս էին բարւոքք դաւաճանութեանն զինուորաց ոմանց ընդ Վիսգոմի, որպէս Թէ ապատեր խորհէին գնա ՚ի բանտէն՝ յոր արգելեալ կայր ՚ի բազում ժամանակաց, և առանց ողբոմութեան հրամայն ետ սպանանել զՎիսգոմն և զնմ գերին, և որ բանիւ միայն իշխեր կարեկից լինել նոցա՝ մնձու մեռանէր : Հանին ՚ի բանտէ զՀէք զօրավարն և զեօԹն Հարիւր գերին ընդ նմա, և ածին կացուցին յանդիման բանակին. և նախ զՎիսգոմն և ապա զայլոցն առնեցուն հատեալ զՀեռս, և զբարձս խորտակեալ, Թաղեցին զնոսա կենդանւոյն ՚ի խորխորատ մի, Եւ ոչ ղդիակունս նոցա ետուն կարքեդունացւոց ՚ի Թաղել . այլ սպառնացան նոցա զի և պատգամաւոր խաղաղութեան Թէ եկեսցէ ՚ի նոցանէ, կամ դեսպան Թէ արձակեսցի, զնոյն և ընդ նոսա արասցեն : Եւ զօրաժողով

հաւանութիւն սահմանեցին ի մէջ իւրեանց՝ այնպէս զա-
մենայն ոք պատուհասել որ ի կարգեդմացոց անկցին
ի ձեռս իւրեանց. իսկ զնիզակակից նոցա այլազգիս՝ ան-
պիտան ի ձեռացն առնել և արձակել ի բաց։ Զոր և
արարին իսկ։

Այնչափեւ ակն ունէին կարգեդմացիք հանդարտել
առ վայր մի, վիշտք ի վշտաց հասին ի վերայ նոցա։ Ի
զօրավարս բանակին եղև պատահումն. և մերկիկ զհամ-
բարս նոցա կորոյս ի տափնապ ժամանակին. և խոց կա-
րեվէր վտարանդութեան երկուց քաղաքացն եղև նոցա, որք
յիամ ժամանակի հաւատարիմք էին, և սերտ բարեկա-
մութեամբ անլուծանելի կապեալ ընդ նոսա, Լստիկ և
Լսպակրա։ Որք, մինչ պատճառանաց ոչ գիտեմ, յա-
ւելան յապստամբս. և հանդոյն նոցա մոլեգնեալ՝ սպա-
նին զզօրավարն գնդաւն հանդերձ, որ նոցա յօգնակա-
նութեամբ ածեալ էր. և ոչ զդիակունս սպանելոցն եւտուն՝
անողորմելիք յաղաչանս կարգեդմացւոց։

Ի յաջողութենէ աստի խրախուսեալ ապստամբացն՝
եկին պաշարեցին զՎաբգերդն, այլ ոչ անդ յերկարել
կարացին՝ վասնեալք ի բաց։ Ոչ անդադարք ի պատե-
բազմի՝ զօրաժողով եղեն դարձեալ ամ բազմութեամբ
առաւել քան զերբրս հինգ նիզակակցօքն հանդերձ, և
զՀետ եղեն բանակին Վիրկաբայ, և զարձունս հետա-
զտեին զի մի ի դիւրի զօրասցի Թշնամին հեծելովքն և
փղօք։ Վիրկար հմուտ քան զնոսա ի պատերազմ՝ ոչ
եՀաղ զօրանալ նոցա ի վերայ իւր, այլ ինքն նոցա վրէ-
պակօքն զօրանայր, և յարձակեր ասէպ ի բանակ նոցա՝
առ փոքր մի մեկնել զօրականին, և տափնապեցուցանէր
զնոսա, և զորս միանգամ ի բուռն անկանէին՝ գէշ ար-
կանէր գազանաց։ Այնչափ ապա, երբէք ոչ ինչ կասկածէ-
ին, յանդգնացին ի վերայ հասեալ՝ վարեաց զնոսա ի
դժուարածս անձնողպրելի. ուր ոչ ի մարտ համարձա-
կեալ և ոչ ի փախուստ, սկսան ամրացուցանել շուրջս
նակի զանակ իւրեանց իրարմէ և ցանկօք։

Այլ ոսոխ աշաւորդոյն քան զարտաքինն տագնա-
պեր զնոսա ի ներքուստ սով ուժգին, մինչև զմիմեանս
առ քաղցի ուտել. ածախինամ տեսչութենէ այպէս ինձ
ցանե վրէժ խնդրեալ, ասէ Պողիբիոս, զերաժգուժ
անպթութենէն՝ որով առ այլս ինքեանք վարեցան։

ԵՒ եսուրեք գոյր նոցա ապաստան. և գիտեին՝ որպէս
սի պատուհասք մնան նոցա՝ եԹէ ի ձեռս Թշնամեաց
մնանէսցին։ Այլ ոչ իշխեին խօսել ընդ նոսա ի հաշ-

տուեցի և յիրաւախոհութեի՝ յետ անպատուելոյն զոր ա-
րարին ընդ նոսա ։ Եւ օգնականութեի ընդ վայր խնդրե-
ին ի գնդէն որ էր ի Տուինա ։ Եւ սուին եւս քան զեւս
սատակայր ի վերայ նոցա, մինչեւ զանտարգելսն ու-
տել և զգերիս ։ Այս իբրեւ մերձ եկին և ի միմեանս ձեռն
արկանել, ոչ եւս Հանդուրժեալ զօրագլխոց տրտնջելոյ և
խռովութեան ամբոխին՝ որ սպառնային սատակել զնո-
սա եթէ ոչ անձնատուր լինիցին, եկին յանդիման լինել
Պիլկարայ՝ ընկալեալ ի նմանէ կիր խաղաղական ։ Եւ
այս գաշինք եղան ։ ընտրել կաթեդռնացւոց տասն այր
յասպատաքաց, և առնել ընդ նոսա՝ որ ինչ կամք էցէն ։
իսկ այլոց զէնանան միայն Հնօրհեալ՝ արձակել ի բաց ։
Իբրեւ Հաստատեցաւ մուրհակ դաշինն, զնոսին իսկ զօ-
րագլուխս կալան կաթեդռնացիքն, յայտ արարեալ որ
պիսի ինչ էր յայս իւրեանց Հաւատարմութեի ։ Զգէ եղև
ապստամբեայ զի արդեւլան զօրագլուխքն նոցա առ Թէոս-
միս, և ոչ ինչ զդաշնացն պետելոյ դաւաճանութեի Հա-
մարեցան զործեալ նոցա ի Թէոսմեաց, և ի զէն ընթա-
ցան ։ Այլ Պիլկար յամենայն կողմանց խուճապեցոյց
զնոսա փղօք, որք աւելի քան զբիւրս տրս ի նոցա-
նէ առ աճուր Հարին, ի վերայ բազմութեի անկելոցն
սրով։

Պետի ամ քաղաքք աշխարհին ափրիկեցւոց զգաստա-
ցեալ՝ զարձան ի Հնազանդութեի, վասն Թէոսացաւ չու արար
Պիլկար ի Տուինա՝ որ անդստին ի սկզբանէ մայրաքոյ
և տեղի ապաւենի ապստամբացն էր, և պաշարեաց զայն
աստի, և Պինիքաղ իշխանակից իւր անտի ։ Հուպ ի
պարիսպս անդր ետ ամբաստնել կախաղանս, և զնմանէ
ետ կախել և սպանանել զՊենդիոս զառաջնորդ ապըս-
տամբութեին, և որ ընդ նմա կալեալ եղէն ։ Լսեալ Պա-
թոս վերակացու քաղաքին, որ Համախոհ էր ընդ նմա,
ի տեսիլ ողջոյն պատուհասին ծանեաւ և որ ինչ ինքեան
պահեալ էր, և առաւել եւս պատրաստեցաւ ի դիմա-
մարտել ։ Եւ իբրեւ Պինիքաղ անեղիևան ընդ յաղթու-
թիւնն յանդգնեալ էր, յանկարծակի յարձակեալ ի վերայ
նոցա՝ եմուտ ի պատնէշս նորա, եհար զզաւազան ի կար-
քեդռնացւոց անտի, և կալաւ զերծ բազում և զնա ինքն
զՊինիքաղ զօրավար նոցա, և առ աւար զամ առիս
բանակին ։ Լծուցեալ ապա զՊենդիոս ի կախաղանէ
անտի, ետ Հանել անդր զՊինիքաղ խոտ տանջանօք ։
Եւ զգեհակարն Պենդիոյ ետ խողխողել երեսուն այր
ի գլխատրաց կաթեդռնացւոց՝ ի սպանդ վրէժխնդրու-

թեան իւրոյ։ Կանգնի կողմն զկողմամբ ելանել Թուէին ի խժդժութիւն։

Կարկաս ոչ էր անդ յայնժամ. և անագան գոյժ առեալ զաղէտից իշխանակիցն, ոչ կարէր փութալ ժամանել նմա յօգնութիւն վասն դժուարին անկոխ ձանապարհացն ընդ մէջ երկուց բանակաց։ Զարկածից աստի չարեաց զարհուրեցան կարգեդոնացիք յոյժ։ Յրևիւն ի պատերազմն յայս հուպ ընդ հուպ փոխանորդել արկածք և յաջողութիւնք, երկիւղ յուսոյ, և ուրախութիւն՝ տրտմութիւն. քանզի այսպէս յողդողդ եղեն երկուստեք, և չար ի փոփոխութիւն պատահարք։

Չարկ եղև կարգեդոնացւոց պատրաստել ի յետին ձիկն։ Սպառազինեցան ամ այր հասարակաչափ կարող ի պատերազմ. և Կինոն օգնական առաքեցաւ Կիլիկիա բոյ, և ընդ նմա երեսուն այր յառաջնեցոյն՝ յուխտ ընդ աչխարհին մաճծանել զերկոսին զօրավարս որք Թրշնամութիւք էին ընդ միմեանս, զի անյիչաչար լինալ միմեանց՝ ի վերայ բարւոյն հասարակաց Թողգեն զվերնժինդրութիւն։ Չոր և յորդորեալք՝ անկեղծ սիրով համբուրեցան ընդ միմեանս ի հաշտութիւն։ Յայնմ հետէ ամ ինչ յաջող ղեաց կարգեդոնացւոց։ Պաճուոյն մտայաղթ եղեալ ամ ուրեք ի ձախատուս, խորհեցաւ ապա դիմագրաւել մեծի ցանկալի պատերազմին՝ յոր վախձան չարեացն և բաղդ երկաքանչիւրոցն հաստատեալ էր։ Յովին խորհրդով կազմեցին իրանուսեցին երկուստեք զզօրս ի պատերազմ, և ապա ընդ միմեանս գումարքն երկոքին Կարան։ Ել յերկարեաց գործ պատերազմին, և ի փախուստ դարձան ապստամբք։ Պակաւք ոմանք յափրիկեցւոցն ի կոտորածէ անտի ապրեալ, եղեն և նոքա անձնատուր. և Պաճուոյ կենդանւոյն կալեալ ածաւ ի Կարքեդոն։ Չնազանդեցաւ ամ Կիպրիկէ, բաց յերկուց բերտից դրուժ քաղաքացն որք յետ աւուրեցուն վտարանդեցին։ այլ և նոքա ընդ հուպ նուաձեցան։

Դարձան ապա յաղթողքն ի Կարքեդոն, և ընդ առաջ եղև նոցա քաղաքն ամ ձայնիւ ցնծութիւն, և ծափս հարեալ գովէին զնոսա։ Պաճուոյ և որ ընդ նմայն էին՝ նշաւակեալք ի զարդ յաղթանակի, ածան ապա ի պատուհաս՝ զվատ և զանօրէն մատնութիւնն և զանգութ անզգամութիւնն անարգանաց և չարաչար կատարածիւ ընկալեալ զդատաստան։ Կայս վախճան եղև լիբեական պատերազմին ընդդէմ վարձուորաց, որ տեւեաց զերիս ամս և զտաս աւիս։ Կրատ մեծ ամ ազգաց, ասէ Պողո-

բիոս, պատերազմն այս ընծայել՝ մի քան զընկիկն յոլովել զայլազգի զօրականն, և մի պահպանս աշխարհին առնել զզօրս՝ որոց ոչ ինչ փոյթ է գմանել, և ոչ անտի շահ։

Յապաղեցի ցայսօրայր ասել զանցս՝ որ ի Վարդենիս զամենս ժամանակաւ անցին։ Վանդն այսոքիկ իբրև արգասիք չարեաց պատճառս ի պատերազմէ վարձկանացն առին. և նոյն շշուկ ապստամբութեան և անլուր անազգակալութեցն, իբրև հողմ մըրկալից և մրրկիկն անդամսին յափրիկեցւոց աշխարհին հնչեաց ի Վարդենիս։ Վանդն լուր հասեալ անդր ապստամբութենն զօրականք վարձուորք, որ էին ի կղզւոջ անդ, ընկերեցին և նոքա ըզլուծ ծառայուե. և զԽոստաւր զօրավար իւրեանց սպանին, և զկաբեդոնացիս զամենեսեան որ էին ընդ նմա։ Այլ որ փախանակ նոքա առաքեցին կաբեդոնացիք զօրավար. և զօրքն որ ընդ նմանն էին՝ միաբանեալ ընդ ապստամբս, կախեցին գնա զփայտե, և զայր կաբեդոնացի ընդ ամ կղզին անխնայ կոտորեցին։ Այս մի ըստ միոջէ զբաղաքս նուաձեալ, ի սուղ ժամանակի բռնադակ կալան զկղզին։ Այսպա երկպառակութեի եղեալ ընդ նոսա և ընդ բնակիչս կղզւոյն, հալածական վարեցան վարձկանքն ամ զօրք, և անկան փախստեայք Յոտալիա։ Այս կորեաւ ի կաբեդոնացւոց Վարդենիս, կղզի ընդարձակ և բազմաբնակ և արգաւանդաշող, որ օգուտ մեծ նոցա մատակարարէր։

Հռովմայեցիք յորմէ հետէ հաշտութիւն արարին ընդ կաբեդոնացիս՝ արգարութեբ մեծաւ և խոստութեամբ վարէին ընդ նոսա։ Այլ գժտութեի ինչ եղեալ ի նոսա, քանզի կաբեդոնացիք գերի կալան զնաւականս ոմանս հռովմայեցիս՝ որք պարէնս առ Թշնամիս անդր անցուցանէին, դարձեալ միւսանգամ գրգռեցան ընդ միմեանս։ Խողք կալան հռովմայեցիք, և իսկ իսկ ազատեցուցեալ զնաւականսն՝ դարձան անդրէն յառաջինն բարեկամութեին, պանծացեալքն ի վերհանձնութեի և յարդարութե. և ի հաձել զնոսա՝ արգելին որքան էր նոցա կարողութե, մի ուրեք ի վաճառականաց ածել ուրեք պարէնս բայց միայն ի Կաբեդոնս։ Այս մերժեցին զապստամբս սարդինիացիս, որք հրաւիրեին զնոսա գալ տիրել կղզւոյն։

Այլ ոչ կացին ի սպառ յարդարութե[1]. և վկայուի

[1] Ընդ ամ ժամանակս պուհէ. զութե և ի դադարել զինուց, բայկեան պատերազմացն, ի խաղա. զամ ինչ եղեան գործեցին կաթ.

Նեսարու զՀաւատաբմուԹենէ նոցա, զոր ածէ Ապուս- ԱՄԱՀ.Կ
տոս, ոչ ունի աստ արդարանալ ։ Ոչ ի ընդ ամենայն
ժամանակս, ասէ, ափրիկեան պատերազմին՝ բազում
ինչ գրժանս գործեցին կարքեդոնացիք ՚ի խաղաղու-ԹԷ
և ՚ի դադարել զինուց, որոց ոչ գնոյնս փոխարինեցին
Հռովմայեցիք. քանզի ոչ յայն Հայէին զոր արդարու-Ք
օրէն էր առնել, այլ որ փառս նոցա յաւելցուր ։

Որք Իտալիա փախստեայքն գնացին վարձկան զօրա- 3767 . 609
կանք, զորոց ասացի, Հաւանեցուցին զՀռովմայեցիս ան-
ցանել տիրել ՚ի Սարդինիա ։ Իշզ եղև կարքեդոնաց-
ւոց, և սրտմտեցան յոյժ ։ Այս բողոք կալեալ՝ զի ին-
քեանց քան նոցա անկ է իշխանութիւն Սարդինիոյ ,
պատրաստեին ՚ի պատերազմ՝ վրէժ ինդրել յայնցանէ
որ ապստամբեցուցին զսարդինիացիս ։ Ետայ Հռովմայե-
ցիք պատճառանօք որպէս Թէ ՚ի վերայ իւրեանց զօրա-
ժողով լեին կարքեդոնացիք՝ յայսո արարին առ նոսա
պատերազմ։ Այսքա քանզի ՚ի սպառ վատԹարեալ՝ և այն
ինչ սկսանէին յայնժամ զօրանալ , անկարողք ՚ի դիմա-
մարտուԹիւն՝ Հարկեցան ըստ պատշաճի իրաց ժամանակին
տեղի տալ Հզօրագունիս։ Պաշինս անդրէն կռեցին՝ Թո-
ղեալ ՚ի նոսա զՍարդինիա , և յանձն առեալ տոյժս ՚ի
վերայ առաջնոցն Հազար և երկերիւր տաղանդ՝ զերծա-
նել ՚ի սպառնացեալ պատերազմէն ։ ՅանիրաւուԹենէ
աստի Հռովմայեցւոց պատճառս կալաւ երկրորդն պուա-
նիկեան պատերազմ, յոր մնասցի ։

ԳՕԴՈՒԱԾ Գ.

Յաղագս երկրորդի պունիկեան պատերազմին։

Ա յս որ ՚ի ձեռինս է, երկրորդ պատերազմն պունիկ- Լիւ. ին. ։։
կեան , մի ՚ի նշանաւոր պատերազմացն է աւանդելոց ՚ի
վեպս . արժանալուր ըստ արիական ձեռնարկու-ԹեաննՒ ,
ըստ խնամատուն առաջնորդու-ԹԷ , ըստ երկայնամիտ ուժ-
գին ձգանաց երկուց նախանձընդդէմ ազգացն , ըստ դիւ-
րաւարատաստ հնարից նոցա յարկածս մեծամեծս , ըստ
անակնկալ բազմադիմի պատահարաց , ըստ կեղակարծ

քեզոնացիք՝ յորոց յետս կացին Հռովմայեցիք, ապաքեն արարեալ և զպատեհ կարծողու-ԹենՒ . քանզի որ ինչ պատշաճն էր ինքեանց՝ զայն ինդրէին, և ոչ զոր արդարու-ԹիՒ օրէն էր առնել նոցա ։ Սու. դե-զեալ կոտիւ։

ելից երկաբաժիք և խիտ պատերազմին, և համայն ա-
սել՝ ըստ անբաւութեանն չքնաղ օրինակաց բիւր աղգի աղ-
գի վատակոց քաջութեանն, և ըստ բազմաշահ խրատուց՝
զոր ընծայէ պատմութիւն, պիտանիս ի խաղաղութեանն և ի
պատերազմի։ Եւ ուրեք քաջաբեր կամ ազգք պատե-
բազմեցք քան զոսոս, մանաւանդ թէ և հզօրագոյնք,
եւտուն ընդ միմեանս պատերազմ՝ և այս մինչ դեռ երկաբ
քանչիւր ի ծայր փառացն էին և զօրութեան։ Հռոմ և
Պարթեւստան, քաղաքք ականաւորք ի ժամանակին յայնմ
միկ ընդ տիեզերս, յառաջնումն պունիկեան մարտի
զնորձ առեալ զօրութեանն միմեանց, և կողմն երկաբանչիւր
զՀակառակորդին հմտութեանն յիրս պատերազմի քաջ ծա-
նուցեալ, յերկրորդիս յայսմիկ այնպէս հաւասարացեր
եղեն զէնք նոցա, և պատահարք այնպէս յողողոջք և
յեղեղեալք, զի որ յաղթեացն նոյն և ի յետին վտանգ
եղև կորստեան։ Վասն զհզօր զօրութեանն, եթէ այսպէս
պարտ իցէ ասել, առաւել էր ի նոսա ատելութիւն առ
միմեանս։ Ոչ ետ հռոմայեցին սրամտեալ, զի որ պար-
տեցաւն առաջի իւր՝ նոյն դարձեալ իշխէ ի վերայ իւր
յաւնել. և ասի կարբեդմացին ոչ համագործեալ
խաղալութեանն։

Զթողացուցանէ զմեզ առաջարկեալս կարգ մանրա-
պատում առնել զպատերազմունս որ եղեն Հռոմայեա
ի Սիկիլիա, ի Սպանիա և Աֆրիկէ։ Վասնզի այս ընդ
հռոմայականին կարևորագոյն ունի կցորդութեանն պատ-
մութեանն քան ընդ առաջիկայիս։ Ոչ պարտ ինչ ի կարբե-
դոնացոյն ունին ակնարկութեանն, զայն հոգացայց ասել. և
տալ, որպէս հնար է, զտեսութեանն հանճարոյ և գործա-
րութեանն Անիբաղայ՝ որ Թերևս քան զամենեսեան իսկ,
որք ի վաղ ժամանակս կացին զօրավարք, քաջ և հզօր
եղև յիրս պատերազմի։

ՈՒՍՏԻ ԵՐԿՐՈՐԴՈՒ ԱՑՍ ՊՈՒՆԻԿԵԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄ ՊԱՏՃԱՌՈՒՍ ԿԱՌԱՒՆ Ի ՍԿԶԲԱՆՑ, ԵՒ ԱՊԱ ԶԻՆՁ ՊԱՏՃԱՌՈՒՑ ՅԱՂԵԼԱՆ

Ասարի է նախ քան զսկիզբն պատերազմիս՝ զպատ-
ճառսն բնախօսել, ևրք ի սկզբանէ ձեզնամուխ եղեալ այս ի
մէջ հռոմայեցւոցն և կարբեդոնացւոց գրգռեցաւ։
Պոլբիոս յայժ ի Ա՛ գլխոյրեանէ, ասէ Պաղիբեոս, որ
զնուաձառն Ադուստոսի Անիբաղայ՝ համարին ստոյգ

ք. 162-168։

պատճառ պատերազմիս այսմ։ Օ եղբ կարքեդոնացւոց՝ ԱՄ ԱՀ.ՀՀ
ղի վայրապար հրաժարեցէք ի Մնիկիէից ի վախճան ա-
ռաջոյ պատնիկեան պատերազմին ի կռել զդաշինսն,
աներաւութիւն և բռնութիւն հռովմայեցւոց՝ որովք զնուռ-
մեղիա աշխարհին ափրիկէացւոց պատեհ առեալ, Թա-
փեցին ի կարքեդոնացւոց անտի զԱթդիմիա, և յա-
ւելին ի վերայ նոցա հարկս, և յաջողութիւնք դարձեալ
և աշխատհակութիւնք կարքեդոնացւոց ի Պարսիս, այ-
սոքիկ եղեն ստոյգ պատճառք լուծանելոյ դաշինացն, որ-
պէս Ջիտաս Լիւիոս ի Պողբեայ առեալ սուղ բանիւ
ի սկիզբն պատմութեանն իւրոյ երկրորդի պատնիկեան պա-
տերազմիս ցուցանէ[1]։ Ջագնապէր այնմ ամծախոհ ընդ
կորուստ Մնիկիէից և Ասդրնիբէլ։ զի զՄնիկիէիս տարա-
ժամ վհատութիւնք Թողին, և զԱթդրնիբա ի խոտորութեան
աշխարհին նենգութիւնք Հանին ի նոցանէ հռովմայեցիք՝
Հարկս ի վերայ նոցա յաւելեալ։ Քանզի ոչ կամէր Ռաս-
կաս ընդ յետինն այն դաշնադրութեանն, և յարկածից ժա-
մանակին Հարկեալ կարքեդոնացիք յանձն առնուլ զայն՝
ինդրելոյն պարապ լուծանելոյ զդաշինսն։

Իբրև Հանդարտեաց աղմուկ խոտորութեանն յԱթդրնիբէ, Պ.ԱԲ.Ք. 90։
պատրաստեցաւ Ասդրնիբար արշաւել ի վերայ նումիդաց-
ւոց. և անդ առաքինացեալ, կարգեցաւ զօրավար՝ խա-
զալ պատերազմնեւ ի Սպանիս։ Ընդերաքոյ որդի նորա ՟Բ. 167։
մանուկ ինդնեմեան ինդրեր ստէպ երթալ ընդ նմա, և ԼՒ.Ի.Ա.։
մանկական խանդաղանօք, որ յայժ ազդոդակիք են ի
սիրտ հօր, ազերսեր զնա։ Ոչ Հայրն երդմնեցոյց զնա ի
բանսն անհաւատ թշնամութիւն ունել ընդ հռովմայեցիս՝
երբև ի հասակ և ի միտս լինի, և առ տարաւ զնա ընդ
իւր։

Ոչ ինչ Թերի եր Ասդրնիբար ի պատահիդ քաջի զօրա-
վարի. ընդ քաղցր և Համբոյր բարուց կցորդ եր ի նմա
արհուեստ անպարտելի և խոհեմութիւն ծայրագոյն։ Ոլորվք
ի սուղ ժամանակի, Հաւանողական կամ բռնադատական
բանիւ, առաւել քան զկէս աշխարհին սպանիացւոց կա-
լաւ։ և զամս ինն Տրամմատաւոր կացեալ անդ՝ ըստ որ
ժամին իւրում վհատեաց զկեանս, ի ձախատուր ուրեք
անկեալ փոխանակ Հայրենեացն։

Եւ կացուցին կարքեդոնացիք զԱսդրուբաղ փեսայ Յ776 · 520

1 Վիշտ եր մեծի առնն կորուստ ի հռովմայեցւոց յայմահս աշ-
Մնիկիէից և Ասդրնիբէից. քանզի խարէին, և ասյժս ի վերայ այնո-
զՄնիկիա տարաժամ վհատութիւնք բեկ յանձն առեալ։ ԼՒ.Ի.Ա.։
Թողին, և զԱթդրնիբա՝ պատերազմ

Պ-ԸԲ-Ք.101։ Նորա ընդ նորա ։ Ա՛ա զաշխարհակալումն Պաղնիոյ յա-
պահովել խորհեցաւ, և չինեաց անդ քաղաք՝ որ զրկին
օգնականութիւք, նաւակայիցն հանդստութիւք, ամրու-
թիւքն, և առ՚ի դիւրութենէն վաճառականութիւն փարթամ մե-
ծութիւք, եղև ապա մի յերևելի քաղաքաց աշխարհի,
և անուանեցաւ նոր Ալբեդոն որ արդ կոչի Ալբեդա-
գենէ ։

Յերևի յայտնապէս ՚ի գործոց երկուց այսոցիկ զօրա-
վարաց, զի մեծ ինչ ՚ի միտս իւրեանց երկնէին կալքե-
դոնացիք, առ որ և զամ ինչ անդստին ՚ի հեռուստ ուղ-
ղեալ պատրաստէին ։ Օ՞այս անագան և հոռովմայեցիք
ծանեան, և զղջացան ընդ դանդաղելն և ընդ յուշոյն
իւրեանց, զի ինքեանք որպէս ՚ի քուն ներհին՝ մինչ
Թշնամին ընդարձակեր զաշխարհակալուիս իւր ՚ի Սպա-
նիա, և չար ՚ի վերայ իւրեանց պատրաստեր։ Չանկային,
Լեհ էր Հնար, նկուն առնել զնոսա մեծաւ պատերազմաւ,
և հանել ՚ի նոցանէ զաշխարհն. բայց միւս ա՛յլ Թշնամի
ոչ նուազ աշաւոր, գաղղիացին, ուներ զնոսա հանդարտ.
քանզի կասկածելին ունել զնա առ դուրս՝ ընդ ելանել
՚ի պատերազմ։ Ա՛յնմ իրի գաղտաբար հնարիւք գաղթիս
հաստատելոյ ընդ Ա՛գրուբազայ՝ մի անգր քան զԱբե-
րոս իշխել կարբեդոնացւոց, լռեցեալ զայլոց տեղեաց
Պաղնիոյ ։

Պ-ԸԲ-Ք.123։ Ա՛գրուբազ երթայր և տարաճաներ զաշխարհակա-
Լ՚Ե. Ք. Ե։ լութիւն իւր ՚ի սահմանեալ ասպարիզին. և իւրով հաւատ
և ամոք բարոյիւք զամին զմեծամեծս աշխարհին ՚ի քնէն
յանկուցեալ յարեցոյց. և ողոքով քան բազում յաջո-
ղէին իրք կարբեդոնացւոց ՚ի ձեռն նորա ։ Ա՛ւ նա զամե-
ուք ՚ի Պաղնիա կուսակալեալ սպանաւ ողորմ մահուամբ
՚ի միջի ՚ի զօրականացն գաղղիացւոց, որ առ փոքր ինչ
գժտութիւն վրդիժնդիր եղև։

Լ՚Ե. Ք. Ե։ Ա՛ակնապոյն երիւք ամօք քան զմահ իւր գրեաց նա ՚ի
Ն Ք։ Ալբեդոն յղել առ ինքն զՆեբրիդաղ, որ եր յայնժամ
ամաց քսան և երկուց։ Ա՛յլ տարակոյս ՚ի միջի կայր կա-
տարելոյ զնմանիր նորա. քանզի աւագանին երկպառա-
կեալ եր անդստին յաւուրց Ա՛միկարայ ՚ի յանձնանձնս
իւրաց աշխարհին։ Ա՛ոաջնորդ կիսոյն Ա՛ինան, որում
տոհմ և վաստակք և նախանձ բարեաց աշխարհին յա-
ւելուին իշխանութիւն մեծ յատենի խորհրդոց. և սոքա
լաւագոյն զնաղաղալն համարէին և սերկևանն՝ որով և
զաշխարհակալուիս իւրեանց ՚ի Պաղնիա անկորուստ կա-
րող էին ունել քան զկեղակարծ եւս տաժանաւոր պատե-

բազմին՝ որուհի կորձանումամբ Հայրենեացն զրաւ լինել ԱՄ ԱԸ.ՀԿ
կասուծէին ։ Այլ կէաք բարկասեանքն անուանեալ, զի
կուսակիցք էին Խարկասայ և աղգատոհմի նորա, որք
ընդ վաղեմի համբաւոյն ի քաղաքի՝ և արուեստ վաստա-
կօքն Յիւկարայ և Յոգրուբաղայ պանծային, և սոքա
կամէին ընդ պատերազմ։ Այսր աղգաւ Կենոն յատե-
նի աւագանւոյն՝ որ գումարեցան խորհել վասն Յո-
գրուբաղայ, Ա տանդ է, ասէ, ի տարաժամ յայդմ հա-
սակի յղել ի բանակ անդր զպատանի զոր՝ որ ամբաւ-
տաւանութեաւն և իշխանական պերձութեաւ այժմկն համա-
նմանեալ չօրն, կարօտ է ընդ ձեռամբ դատաւորաց կա-
ղոյ յերկար և ընդ հպատակութեաւ օրինաց՝ զի ուսցի հնա-
զանդել, և մի՛ ձոխանալ ի վերայ այլոց։ Երկնչիմ յոյժ
գուցէ հրդեհ բռնածաւալ յարուսցէ ժամանակաւ կայծգ
այդ, որ արդ արձարծանել սկսանի ։

Յայլ նա ի զուր խօսեցաւ, և բարկասեանցն խոր-
հուրդ յաղթեաց յատենի անդ, և չոր արար Կենիքեաղ
երթալ ի Պապնիա ։ Կնդր Հասեալ զնա տեսանելիս և
զսիրտս ամենեցուն յինքն կորզեաց· զի զՅիւկար Թուէ
ին տեսանել ի նմա կենդանացեալ, զնոյն բոց յաչս
նորա ցոլացեալ, զնոյն եռանդն քաջութեաւն ի դէմն, և
կերպարանս նոյն և գնոյն նմանութեաւն։ Այլ առաւել
քան այսոքիսք՝ լաւութեաւնն իւրովք եղև մեծարոյ ։ Ա-
ինչ ի նմա թերի էր՝ որ երևելի մարդկան անկ էն, Կրբ
կայնմտութեաւն անպարտելի ի վաստակս, ժուժկալութիւն
խիստ ի կերիս մարմնոյ, արիութեաւն անսասան ի մեծամեծ
վտանգս, գթաստութեաւն անհնարին ի տագնապ գործոց,
և այն ևս զարմանալի՝ հլութեաւն դիւրապատրաստ ի հնա-
զանդել որպէս ի հրամայել, որով զօրացն առաւել ե-
թէ զօրավարին հաճոյ էր և սիրելի՝ ոչ կարեմ ասել Ա այ
յերկիս ձակատս պատերազմին եղև, մինչ դեռ կենդանին
էր Յոգրուբաղ։

Յերև Յոգրուբաղ մեռաւ, միաբանեցին կարքեդո- Պ.ԱԲ. Ջ.
նացիք զօրականաւն հանդերձ՝ կացուցանել զԿնիքեաղ ւնշ։
փոխանակ նորա ։ Ի ժամանակին յայնմիկ, կամ սուղ 3784. 626
ինչ զինի, խորհեցան կարքեդոնացիք իշխանութեաւնն մեծա-
րել զնա . և կացուցին զնա Ասփետ, որ էր իշխանութեաւն ԱՂԱՖ. Է։
մեծ աշխարհին՝ զոր և զօրավարացն տային մերթ։ Ո այս
Աւանելիոս Կեսոս ասանդէ, ունելով բանին այսպէս .
" Ա այ ընդ դառնալն ի Ալաքեդոն յետ կռելոյ դաշնոյն
խաղաղութեաւն՝ դատաւոր եկաց, որ կանխագոյն քան և
երկու ամաք կացեալ էր Թագաւոր ։

Պոզիէ. ֆ. 170-175։ Լխ. եա. Ը. ծէ։

Ի՛նքեաղ խրբև եկաց զօրավար, որպէս վէճական կալեալ զՅոտալիա և պարտս յանձն առեալ յարուցանել պատերազմ՛ի վերայ Հռովմայեցւոց, անդր զնա՛մ խորհուրդս իւր ժողովեաց. և փուճայր առանց ա՛մ յապաղելո՛ղ ոչ մի խրբև՛ի հայր իւր և՛ի քեռայր կանխեսցէ և՛ի վերայ իւր օրհաս մահն։ Ապաւ քաջութե՛ի Ապահա քաղաքս բազում, և նուաճեաց ազգս յոլովս։ Եւ որո՛մ առաւել քան զրիւրս տան էին Թշնամիք՝ բազմաթիւ յոյժ քան զիւրսն, զտեղի և զժամանակ օգնական իւր առեալ, եհար և խորտակեաց զնոսա։ Իւ՛որ չեա այնորիկ խրևեր կալ առաջի նորա. այլ չեւ ևս բարւոք Թուեցաւ նմա մարտնել՛ի վերայ Ապուննոսի [1] Թէ գուցէ պատճառս կացին Հռովմայեցիք կանխել ելանել՛ի պատերազմ՛ մինչ չեւ էր պատրաստեալ զնա՛մ կարևորս գործոյն մեծի, որպէս խրատ ընկալեալ էր՛ի Տօրէ իւրմէ։ Յոգացաւ [2] քան զնա՛մ ինչ զսիրտս քաղաքացոյն և զդաչնաւոր ազգաց պատրաստել առ ինքն, և յուսացուցանել զնոսա յանձն իւր՝ առատաբար զառար Թշնամեացն քաղելով նոցա, և զխափանած Թշնակին անսխալ Տատուցանելով։ Ա՛յսոցիկ խմաստուն Հոգով կցորդէն միշտ արգահիք։

Ապուննոսացիք կասկածեալ՛ի սպառնալեաց վտանգին՝ ազգ արարին Հռովմայեցոց գյաւաքիատացուցեալն Ի՛նքեաղայ։ Իւ նոքա առաքեցին առս՛ի Ապահա՝ ստուգագոյնս գիտել վասն իւացն, պատուէր տուեալ բազք ունել առ Ի՛նքեաղ յորժամ՛ի դէպ Թուեսցի. և եթէ նա ապահա արասցե զիրաւունս նոցա, երթալ բռ զզրել՛ի Ապրեդոն։ Հայմա՛ վայրի պաշարեաց Ի՛նքեաղ զԱպաւնոսն, զմնաւ ածեալ զի զօրավիգն մեծ էր նմա քաղաքն այն։ Ա՛ռանդ նուաւ գժուարին առնէր Հռովմայեցւոց մնել պատերազմ՛ի Պահա, և ամենայնացուցանէր զքաղաքս նուաճեալս ընդ իւրև, և անկասկած ինքն յառաջ խաղայր՝ ոչ ունելով Թշնամի՛ի Թիկանց. և զի դրամագործոյ խորհէր առնել անտի՛ի ծախս պատերազմին, և աւարհարուածէն խրախուսել զՀետ իւր

1 Ապուննոսացւոցն զքաղաքացիսոցն և զինեալսակից ազգաց զրիւս Ապուննոս՝ որ պայմանել սահմանն էին ապաբարձակալութե՛ն Հռովմայեցոց։

2 Ծանեցուցն զքաղաքացիսոցն զկնի ինքեան յարեցոյց լսելի զնոսա փարեցամ աւարաւ, և զխափանած Թշնակացն արգարութե՛ն հատուցեալ, Լխ. եա. Ը։

զզօրականն, և յինքն արկանել զսիրտս քաղաքացւոցն՝ զկապուտ կողղպուտ քաղաքին յղեալ ի Կաքբեդոն։ Օ այսոսիկ զմոտս ածեալ տատակացուցանէր զպաշտ- պանսն ի վերայ քաղաքին անխնայ. և յանձնէ օրինակ տայր զօրականին՝ գնամ աշխատութեի և զվտանգս մե- ծամեծս յանձն առեալ։

Լ՚հաս վաղվաղակի ի Հռոմի Համբաւ պատերմանն Սագունտոնի. հռովմայեցիք, որոց պարտ էր փութալ վաղագոյն յօգնութեի քաղաքին, դանդաղեցան ի խոր- հուրդս մնոտիս և ի նաիւք պատգամաւորութեն։ Կ՚ա- րս պատասխանի արար Կ՚ենիբալ՝ եթէ ոչ է լինձ պա- րապ ունկնդիր լինելոյ բանից պատգամաց. և չբան պատգամաւորքն ի Կարքեդոն, և անտի դարձան ու- նայն. զի և զտղոցն նոցա և զպատձառս Կ՚ենոնի մերժե- ցին բարկասեռիք։

Այնչ դէտ հռովմայեցիք խորհուրդս խորհէին և պատգամագնաց լինէին, Կ՚ենիբալ Հաննասդրդեալ ի պաշարումն քաղաքին՝ հարկեցոյց զնահակիչս առ սովուն վտանգի խօսել ի խաղաղութեի. այլ զայսմանս խիստ, զորս պահանջէր ի նոցանէ Կ՚ենիբալ ոչ առեալ յանձն գվեսաւորք քաղաքին՝ ածէն ի հրապարակ գնամ ոսկի և զարծաթ, զինչս իւրեանց և զգանձս հասարակաց, և սպրե- ցին ի տուր, և զանձինս իւրեանց արկին ի խարդախ անդր։ Ի նմին պահու և աշտարակ մի քաղաքին ի տեղի հա- րուածոյ թշնամեաց տապալեալ անկաւ յանկարծակի. և ընդ խրամատ պարսպին ի ներքս խուժեալ կարքե- դոնացիք՝ կալան անխափան զքաղաքն, կոտորեցին զոյր կարող ի պատերազմ, և առին աւար բազում յոյժ ի վերայ այրեցելոցն։ Եւ ինչ յաւարէ յաղթութենէն առ իւր ուներ Կ՚ենիբալ, գնամ սպառեալ ի յաջողութենէն խորհրդոցն։ Օ որ և Պողիբիոս ասէ, թէ նուաձութեի Սագունտոյ լցեալ զօրականաք փարթամ աւարաւ՝ խրա- խուսեցին յուսով հանդերձելոցն. և զմիտս աւագանւոցն հաձեաց նովաւ Կ՚ենիբալ՝ պարգևս յաւարէ անտի տուեալ նոցա։

Եւ կարեմ ասել զայս և զվհատութեի հռովմայեցւոց Պ-գԼԲ. 174.
ընդ գոյժ նուաձութեն և աղետից Սագունտոնի։ Կա- 175։
րեկոյսն ընդ չարաբաստ քաղաքին, նախատինք՝ զի Լ՚ս. բա. ծգ.
անօգնական թողին գՀաւատարիմ Հռոմայեցիսն, սրտ- մտութեի արդար ընդդէմ չարեացապարտ կաբքեդոնաց- ւոցն, երկիւղ ահագին աշխարհակալութեցն Կ՚ենիբա- ղայ՝ զոր ի բերն առ դուրս Հռովմայ թուէին տեսանել,

այնպէս խռովեցուցին զնոսա, զի զառաջինին վարանեալք՝ վշտանային միայն, և արտասուս մեծամեծս յաչացն իջուցանէին ի վերայ կորստեան քաղաքին, որ ընդ անմեղադատութեամբ իւրով առ նիզակակից նոցա անմիտ դանդաղանօքն կրեաց զայն աղէտս։ Այսպա իբրև սակաւ ինչ սթափեցան ի չարէն, խորհուրդ կոչեալ հաստատեցան ի պատերազմ ընդդէմ կարքեդոնացւոց։

ՀՐԱՏԱՐԱԿԵԼ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ

Պ-ԴԷՓ. 187։ ԼԽ. Բ. ԺԸ ԺԶ։

Վբողջ զամ զկարգս օրինացն կալեալ Հռովմայեցիք՝ հրեշտակս արարին ի Կարքեդոն, զի եթէ Կինթեալ ի հրամանէ աւտգանէն պաշարեաց զԱգունտոն՝ յայտ արասցեն ի վերայ աշխարհին պատերազմ. ապա թէ յանձնէի իւրմէ՝ խնդրեսցեն տալ զնա ի ձեռս իւրեանց։ Իբրև նոքա ոչ ինչ յայտ եղուն պատասխանի, մի ոմն ի պատգամաւորացն գոգ զդրօշակ հանդերձին գործեալ՝ ասէ սպառնալեօք. Կհա խաղաղութեի և պատերազմ, զոր համայ իցէ ընտրեցէք։ Կոքա եղուն պատասխանի. Զոմ քեզէն ընտրեա։ Կյս նա պարզեալ զգեստից համգերձին՝ Կնտրեցի, ասէ, զպատերազմ։ Կս կարքեդոնացիքդ զայրագին՝ Օնոն և մեք ընկալաք մնադիւթ և ընտրեցաք։ Կյս սկիզբն եղև երկրորդի պատկիկեան պատերազմին։

Պ-ԴԷՓ. Թ. 184. 185։

Կթէ ասէի արդարև պատճառս կալաւ պատերազմին այն, ասէ Պողիբիոս, կարքեդոնացիք գտանին յանցաւոր՝ տարապարտուց զԱգունտոն պաշարեալ, որ ի դաշինսն յայնմանէս արգելեալ էր՝ մի ընդ դաշնաւորս միմեանց տալ պատերազմ։ Կյլ ի վեր և խաղացեալ ի ժամանակ անդր բռնի հանելոյ հռովմայեցւոց ի ձեռս նոցա զԱրդինիա, և հարկս առանց արդարութեի ի վեր լայ նոցա արկանելոյ, հարկ է խոստովանել երկրորդումիք այսոքիւք մեղապարտ զհռովմայեցիսն լեալ՝ որ քնաւ իսկ անիրաւութեիք արարին զայն և բռնութեիք։ Յորոց կարքեդոնացիք եթէ առանց պատ ի պատ բանից անբաւ զայսպէս խնդրելին զհատուցումն երկուց այսոցիկ զրկանացդ, և մերժեալք ի նոցանէ՝ ապա յառնէին պատերազմ ի վերայ նոցա, ամ իրաւունք էին նոցա և արդարութեի։

Կնդ կատարած առաջնոյ պունիկեան մարտին և ընդ սկիզբն երկրորդիս՝ ժողովին ամք քսան և չորք։

Հաստատեցան երկուստեք և հրատարակեցին զպա- 3787. 629
տերազմն։ Իր յայնժամ Ինքնիշխող քան և վեց ամաց Պ.ղէբ. ֆ.
կամ քան և եօթն. որ մինչ չև զխորհուրդն մեծ մերկա- 187։
ցեալ հոգացաւ ամրացուցանել զԱպանիա և զՔրիկէ. և Լե. ֆա. է
և փոխեաց ընդ միմեանս զզօրս երկուց աշխարհացն, զա
փրկեցեալսն ի պահպանութիւն ածեալ Ապանիոյ, և զապա
հեցեալսն աշխարհին ափրիկեացւոց. որպէս զի հեռի ի
հայրենեացս ժրասցին ի գործ, և հաւատարմագոյն եր-
կաքանչիւր ծառայեսցեն նմա՝ իբրև պատանդք միմեանց։
Եւ եր Թիւ հանդերձ զօրացն, զորս նատոյց Ա՛փրիկէ,
քառասուն հազար. հազար և երկերիւր ի նոցանէ հե-
ծեալ։ Ւսկ ի Ապանիա՝ տուղ ինչ աւելի քան զՏնգե-
տասան հազար. յորոց էին երկու հազար հինգ հարիւր
և լիսուն՝ հեծեալք։ Օ օրալար անդ ի Ապանիա կա-
ցոյց զԱդրուբաղ գեղապայր իւր, և նաւս վաճառուն է
Թող նմա՝ պահ ունել նաւօքք ծովեզերեայց, և ետ նմա
պատուէրս իմաստութեաւ՝ որ ինչ պարտ էր առնել ընդ
սպանիացիս և ընդ հռովմայեցիս ի Ճակատու պատե-
բազմի։

Ինքնիշխող մինչ չև յառաքեալ ի պատերազմ՝ որպէս 1587. 628
զրկ զնամանէ Լիւիոս, չարաս ի Վադիա՝ կատարել Պ.ղէբ. ֆ.
զուխտ իւր, և արար անդ ուխտ նոր վասն յաջողելոյ 187։
պատերազմին՝ որ առաջի կայր։ Պողիբիոս սուղ բանիւ Լե. ֆա. է
տայ գՀաւատսի տեսութեաւ վայրացն՝ ընդ որս Հարկ էր
Ինքնիշխողայ գնալ Ա՛տալիա։ Ի Կարթագենեայ, ուս-
տի չու արար, մինչև ցԼբերոս են ասպարէզք երկու հա-
զար երկերիւր. Ա՛լբերեայ մինչև Ա՛նիոբրիոն քաղաք
փորը ծովեզերեայ՝ որ բաժանէ ընդ Ապանիա և ընդ
Վաղղիա, ըստ Ստրաբոնի, հազար վեցհարիւր ասպա- ֆ. 159.
բեզք. Ա՛նիոբրիոնէ ցՀռոդանոս գարձեալ նոյնչափ.
Ի Հռոդանոսէ մինչև Ա՛լպեան լերինս՝ հազար չորեքա-
բիւր ասպարէզք. և Ա՛լպեանցն մինչև ի գաշտս Խոս-
լոյ՝ հազար և երկերիւր ասպարէզք. ի միասին ի կար-
Թագինեայ մինչև Ա՛տալիա ութ հազար ասպարէզք։

Ի բաղում ժամանակաց քաջհմտիւտ լեալ եր Ինքնիշխող Պ.ղէբ. ֆ.
բաղ վայրացն՝ ընդ որս առաջի կայր նմա անցանել, և 188։
ծանուցեալ զսիրտս գաղղիացւոցն՝ Թէ զիա՛րդ են ընդ Լե. ֆա. է
հռովմայեցիս, և զչքնաւորս նոցա զօշաքաղս չինչն ալ

կ'ելաք կաշառօք, որպէս զի ի սէր և ի հաւատարմութենէ մասին ինչ բազմութենէ ժողովրդոյն անկասկած յուսալ ցի [1]։ Վախէր զտաժանաւոր ուղեգնացութենէ [2] Լլեհաստցն. այլ զի ոչ ի սպառ անմատոյցք էին՝ զայն շատ համարեցաւ։

Ընդ հասանել գարնայնոյ չոլ արար ի Այրարատ. նեաց՝ ուր ձմերէրն. և թէպէտ համարոյ զօրաց նորա աւելի քան զրիւրս տասն, յորոց էին երկոտասան հազարք հեծեալ և փիղք ընդ նմա քառասուն։ Ընդեալ ընդ Աբեբոս՝ նուաձեաց ի սուղ ժամանակի զայդս որ էին ի ձմեռնապարհին, ամբոխս բազում ի պատերազմունսն անդ կորուսեալ։ Ընդ եթող զԱյնմն ի վերայ ամ գաւառին ընդ մէջ Աբերոսի և պիւրենեանցն լերանց՝ մեռաւսան հազար զօրօք, և զայնս բանակին ի նոսա եթող. և նոյնպէս այլս ի զօրացն արձակեաց ի տունս իւրեանց, յուսացեալ ի հնազանդութենէ նոցա՝ թէ դարձցեն անդրէն ի տիպել վտանգին ի զինուորութենէ. և այլոց խոստացաւ ազատութենէ թէ արձակել կամեսցին։ Ապա ընդ պիւրենեան լերինս, և խաղաց մինչև ի Հռոդանոս՝ յիսուն հազար հետևակօք և ինն հազար հեծելովք, որք քան ամբոխիս բազմութեն՝ աշաւորագոյն էին քաջութենէ, և որք ի Սպանիա զամն բազում ընդ քաջաշխատ զօրավարօք մարզեալ էին ի հրահանգս պատերազմի, որպիսիք ոչ էղեն ի սկզբանէ ի Այրբեդոն։

ՑԱՂԱԴՍ ԱՆՑԻՑՆ ԸՆԴ ՀՌՈԴԱՆՈՍ

Պ-ւիէ. Ֆ. 195-200։ Լ-ս. թ. եղ Բ։

Անցեալ հասեալ ի Հռոդանոս, իբրև չորեքօրեայ ճանապարհ հեռի էր ի տեղւոջէն՝ ուր բերանացեալ հոսէ գետն այն ի ծով,[3] պատրաստեցաւ անցանել. յայն կոյս ընդ հունն ընդ այն, ուր ընդ յատակին զօրէն հանապազօր ամիսոփեալ էր գետն։ Այլ հաւ ի բնակեաց երկրին արձաթոյ մակոյկս և գետանաւս, զի էին նոցա յառաջսոյնէ ի պէտս վաճառաց ածելոյ. և այլս ևս հրամայեաց կազմել վաղվաղակի նաւակս և վարքայս և և լաստս։ Այնմ անդ կայն կոյս գետոյն բանակեալ գաղ-

1 Գիտացին զի վաղու ևս հրաց ցա մերթ ընդ մերթ կաշառօք, պատրաստ են յԱղեքսեղոյ գաղ. յոր սովի ազգն այն։ Լ-ս. թ. ի. դիտացեք. այլ զի և նմա անսասանեն՝ եթէ ոչ ամրեսցէ զգվաստրս նոր.

2 Սոյն-ինչ ի վայ տան զԱլեքսիոն։

ղեացիք՝ արգելուլ զանցս նորա, ընդ որս ի գիմաց բաղխել ոչ էր հնար։ Իսկ զօրաշատույց եղև Ներսիսեան, առաքեաց զԻնան որդի Խոմիկարայ անցանել ընդ վեր կոյս գետոյն. գիշերային գնաստ արձակեաց, ծածկել ի Թշնամեացդ զխորհուրդ իւր։ Իստ ամ ամենալուեճ նորա եղև յաջողուլեճ, և ի վաղիւ անդր անցին անխափան ընդ գետն։ Իսկ զայն օր դադարեալ յայն կոյս գետոյն ապա գիշերային զանխլաբար հասին կացին յետ կուսէ Թշնամեացդ։ Իսկ ընդ առաւօտն փող հարեալ ըստ ժամադրուլեճ նշանին՝ խաղացոյց Ներսիսեան զզօրս իւր անցանել ընդ գետն։ Նկեսք ի միոց Թամբեալ կային կազմեալ ի նաւակս, զի ընդ հասանել յայն կոյս՝ յարձակեսցին խակեակ հեծեալք ի Թշնամիս. զայլս ի լոյ անցուցանէին երկուստեք նոցին նաւակաց, զերից և զջորից միանգամայն զամնձա կալեալ այլ մի ի նաւակին։ Իսկ հետեւակք ի լաստս էին և ի վարքայս և ի նորաձև նաւակս՝ զոր ինքեանք հիւսանէին, գոգեալ զբազում ծառոց։ Օ ըստ առաքագոյնս ի նաւակաց ի վեր կոյս գետոյն կարգեաց առաջի բանուլեճ ջուրցն հոսանաց՝ դիւրել փոքունցն զանցս։ Իբրև տեսին զնոսա գաղղիացիքն զի ահա անցան նոքա ընդ գետն՝ ընդ գոչիւն ահեղ աղաղակին, որպէս սովոր էին առնել, և ընդ կոփիւն վահանաց՝ զոր վերոյ գաւաճանցն չկարէին ընդ միանամս, տարափս նետից սկսան տեղալ ի նոսա։ Իսկ ահա շուրնդն ահագին խուռապէտ ցոյց գնոսա ի Թիկանց, և դարձան տեսին ի նոյն բոլբոքեալ զնամ զվրանս իւրեանց, և ասուի և անուի պաշարեալ զանձինս ի Թշնամեաց։ Իսկ իբրև ոչ գոյր նոցա այլ ապաստան՝ ցրուեցան փախստեայ յիւրաքանչիւր շէնս, և անցին խաղաղուլեճ մնացորդք զօրացն։

Պժուարէր եր յոյժ զիրկն անցուցանել։ այլ փութով զՆաւարս իրին գտեալ՝ անցուցին և զնոսա յաւուրն երկրորդի։ Ի սաստիկայ երկայն երկերիւր ոտնաչափ, և յիսուն ի լայնուլեճ, իջուցեալ ի գետն՝ ամրագոյնս անդ եցին ընդ գետափն սուուար պարանօք, և բոլանդակ ծածկեցին զայն հողով զի իբրև ընդ տրամ երիվիր գնասցեն ընդ այն գաղանքն։ Իսկ այլ լաստ Վարիւր ոտնաչափ յերկայնուլեճ զոգեալ էր ընդ նմա դիւրախզելի, յոր գաղանքն յատաչեալ անտի անցանէին։ Օ մատակն նախ խաղացուցեալ ընդ այն, և զՆետ նոցա զօրն, իբրև ան-

1 Երեսի անչեալ նոցա ընդ վեր վտ. մուրճ Հոգւոյն սրբոյ։ բայն՝ որ ելնէն Սեաւ Ժայռ, և կայ

յուցանէին զնոսա ի լսատն երկրորդ՝ անջատեալ զայն ձգելին յայս կոյս փոքումբք նաւակօք, և այսպէս զամէ նեսեան դաթիւք կրեցեալ՝ Լդէն ի փղաց անտի որ անկան ի ջուր, և ողջք իբրև զայլսն պրծան յայս կոյս, և ոչ հեղձաւ ի նոցանէ մինչև ի մի։

ՁՈՒ ԲԱՆԱԿԻՆ ՑԱՅՆ ԿՈՑՍ ՀՈՒՈԴԱՆՈՍ ԳԵՏՈՑ

Պ-ղԽԲ. Ճ. 200. 203։ ԼՃ-. ԹՈ. ՂԵ-ԼԲ։

Ի մուտս գարնանոյն ի տուն անկան բդեաշխք երկու, կուսակալք ի Հռովմայ առաքեալ. Պ. Ակիպիոն ի Պաղեխա վաթհուն նաւաւ, երկրաբուքք Հռովմայեցի լեգէոնօք, չորեքհազար հազար հետևակախումբ և հազար երկերիւր ձեծելագունդ նիզակակիօք. և Տիբ. Սեմպրոնիոս ի Սիկիլիա, և ընդ նմա հարիւր և վաթսուն նաւք, լեգէոնք երկու հռովմայեցիք, վեհտասան հազար հետևակք ի դաշնաւոր ազգաց, և այրուձի հազար և ութ հարիւր։ Լ եգէոնն հռովմայեցի էր յայն ժամ խումբ չորից հազարաց հետևակաց և երեքհարիւր ձեծելոց։ Ի Լիլիբէոն, որ է քաղաք նաւահանգիստ Սիկիլիոյ, կալեցեալ Սեմպրոնիոս ահեղ պատրաստուբք անցանել յանկարծ յԱֆրիկէ։ Խորհեցան Ակիպիոն յաջ խորհին սպանիացւոց տալ պատերազմ, քանզի համաբերբ այսպէս՝ թէ տակաւին անդ էցի Կինիբալ. այլ հասեալ լուեալ ի Մարսիլիա՝ զի հասեալ է նա ի Հռոդանոս և խորհի անցանել ընդ այն, յապուշ եղև։ Եւ առեալ ընդ իւր հեծեալս երեքհարիւր՝ չոքաւ լրտեսել զթշնամին։ Օդոյն և Կինիբալ ընդ լսել զգալուստ Ակիպիոնի՝ եթէ հասեալ նա ի բերան Հռոդանոս գետոյ, արձակեաց անդր արս հինգ հարիւր ի նուիրագւոց անմտի, մինչ ինքն զիրակոյսն անցուցանէր յայն կոյս։

Ի ժամանակին յայնմիկ հրեշտակ հասեալ առ Կինիբալ՝ մի ոմն յիշխանաց Վաղղոյ, որ ի կողմն Պաթիոս գետոյ, պատգամաւորել յերեսաց ազգին՝ թէ սպասեալ ինամ և պատրաստ են մնալ իւրազգին միաբանել ընդ նմա ընդդէմ հռովմայեցւոց, յանձն առնոյր անձամբ առաքնորդել բանակին ընդ Ձանապարհ՝ ուր առատ գոցեն կերակուր։ Եւ ժողովեաց Կինիբալ զիւր զգօրս իւր լսել նմա թաղմանաւ. և իբրև մեհենեցաւ իշխանն, խօսեցաւ ապա Կինիբալ ընդ զօրս իւր, և մեծացոյց զպատգամաւորութեն գաղղիացւոց ի խրախոյս նոցա՝ թէ

ազգաս նիզակակից լինին ինքեանց ։ Լաւ գոլեաց զքա-
ջութիւնս զօրացն զոր ցուցին, և յապայն յորդորեաց
զնոսին առնել անուն քաջութեձ և զխառս։ Լաւ նոքա քա-
ջալերեցան, և ձեռս յերկինս ամբարձեալ՝ ասեն, պա-
տրաստ եմք զհետ քո ընթանալ՝ յո և առաջնորդես ։
Լաւ սահմանեաց Կընիքաղ չու առնել առ վաղիւ. և
ուխտս դիցն մատուցեալ և աղօթս վասն կենաց ամ
բանակին, հրաման ետ ապա կերակուր առնուլ և հան-
գիստ ։

Ի նմին պահու նուիրագործք որ ի վերայ հռովմայեց-
ւոց երթեալ էին՝ պատահեցին նոցա սաստիկ պատերազ-
մաւ, և հարուած խիստ երկուստեք ընկալան գունդք
սակաւաձեռն ։ Օ ի հռովմայեցւոց անկան հարիւր և
վաթսուն այր, և աստի աւելի քան զերկերիւր ։ Իսկ
հռովմայեցիքն յաղթող մեկնեցան ի պատերազմէն, քան-
զի նուիրագործք յետս նահանջեցան ։ Յախաշաւիղս այս
մրցութեձ նշանակ ելից պատերազմին թուեցաւ, որ ծան-
րագին և բազմաքիրան յաղթութիւն հռովմայեցւոց
անդստին գուշակեր [1] ։ Կալերեալքն երկուստեք դարձան
պատմել զօրավարաց իւրեանց զանց պատերազմին ։

Ի վաղիւ անդր չու արար Կընիքաղ ի սահմանեալ
ժամանակին, և ընդ միջերկրեայս գաղղիոյ խաղաց ընդ
հիւսիսի. իբր ոչ եթէ զի կարճ էր ընդ այն՝ ձմեռապարհ
Ալպեանցն, այլ զի հեռագնաց եղեալ ի ծովէ մի պա-
տահեցե Ալկիպոնի. քանզի խորհեր ամ զօրութեամբն
մտանել Իտալիա, և մի ձախատու պատերազմի նուազե-
ցուցանել զզօրս իւր ։ Ալկիպոն առեալ տագնապալ փու-
թացեալ, անագան ապա չետ երից աւուրց եհաս ի տե-
ղին՝ ընդ որ էանց Կընիքաղ չայն կոյս. և ոչ յուսացեալ
հասանել զհետ նորա, գարձաւ էլ ի նաւս իւրովքն հան-
դերձ՝ հասանել ունել զառաջս նորա առ ստորոտովք
Ալպեանցն ։ Իսկ զեղբայր իւր զԿնէոս մեծաւ մասամբ
զօրուն եձոյ ի Ալպանիա՝ պահ ունել աշխարհին յերե-
սաց Իգդլուքաղայ. և ինքն չու արար վաղվաղակի ընդ
Վենուա, պատուէր տուեալ զօրացն՝ որ եկն ի Վաղ-
դիա առ Պաեթոս գետով, զդէմ ունել բանակին Կընի-
բաղայ ։

Կընիքաղ հասեալ չորեքօրեայ ի կղզի [2] մի ի մէջ եր-

1 Ցախաշաւիղս այս և գուշակ կարծ ելից գյաղթութեձն ցուցեալ, մարտին թէպէտև կատարած բա- Լխ. բն. իէ։
րեյոջող հռովմայեցւոցն աւեւտր, 2 Ի բնագիրս Պադիխոն և ի
այլ ոչ առանց արեան և կեղա- Լխոխն գոտնէմ ուր վեդխ ցոյ-

կուշ գետոց, որ խառնէին անդ ընդ միմեանս, ըստբեցաւ իբաւարար երկուց եղջերց՝ որ բարձաձիգ լինէին ի միմեանց. և ետ զերաւունս Թագաւորութիւնն որում անկ էր. և նա փոխարէն բարեացն զոր ընկալաւ՝ պատրաստեաց զպաշար, զգենս և զՀանդերձ ամ բանակիցն նորա։ Այս էին յաշխարհն յայն բնակեալ Ալբրդոգք. քանզի այսպէս երբեմն կոչէին ժողովուրդք կողմանցն Կասպեական, և Հինայ և Վրաստանուսպնոյ։ Այս հասեալ Ալնիեցւոյ յաջողութիւնք անվտանգ ի Վրուանիա, անտի յառաջ խաղաց անխափան մինչև ի ստորոտս Ալպեանցն։

ՑԱՂԱԳՈՒ ԱՆՑԻՑՆ ԸՆԴ ԱԼՊԵԱՆ ԼԵՐԻՆՍ

Պ.ղ.իէ. 203. 208։ Լ.ո. թա. լ.ե։

Ի տեսիլ երկնածայր ձիւնախառաղալ լերանցն, յորս ոչ այլ ինչ գոյր տեսանել բայց հիւղս գեղջկից այսր անդր ի կատարս անմատոյց ժայռից, և հօտս և անդեայս վտիտս ընդաղմացեալս ի ցրտից, և զմարդիկ թաւահերս վայրենիս և դժնեհայեացս, յայն տեսիլ յաւելան արհաւիրք զօրացն՝ զոր ի հեռատեսութենէ ուներին, և աշիւ պակեան ամենեքին։ Այս ի վերելակել իւրեանց՝ տեսին զնմանիչս լերանցն զի ունէին զարձրաբերձ վայրս՝ արգելուլ զանցս նոցա, և հասեցան։ Ոչք եթէ դարձանմանս լեալ, ասէ Պողիբիոս, թեղուլին մնալ նոցա ի դժուարածս լերանցն, և ապա յեզակարծում ի վերայ անկանէին, կորուստ անճողոպրելի ամ զօրացն հասանել։ Իբրև գիտաց Հնիբաղ՝ զի զցայգ մեհենին նոքա ի բաց, և զերեկ պահ ունին բարձանցն, գիշերի կալաւ զայնոսիկ։ Այս ընդ առաւօտն դարձեալ գաղղիացիք և տեսեալ զթշնամին տիրեալ բարձանցն՝ ընդարմացան։ Այլ ի վերայ այսորիկ ոչ սրտաբեկեալ, քանզի սովոր էին սողել ընդ ժայռս, յարձակեցան ի վերայ կարքեդոնացւոց ընդ լեռնագնաց անցս, և նե-

ւնալ ի թեզաւոյ որ Աբարբս և Հռոդանոս խառնին յիրեարս, յորում վայրի խառացա ջերայ Լարիցան փայտ. որ յայսմի ի վրիպակ գալ. և ընդ յոմանս հանին ՀԱՆՈՒԱՅ Սկօտաս տպրէալ ԱԲԱՐՈՍ Ալառաօս։ Յակոբ Փրօնտ վիս ասէ ընկերեալ ի միասի առնել ի յերաւոիքեր օրինակաց Լիւիոսի զանոսն գետոյն որ Պիսարտա Bisarat, որ-

յոյս է ոչգետափն գալ ընկերօգոսի խառացա և Հռոդանոս գետ, և ոչ Աբարբս և Հռոդանոս. քանզի նզնին այն, զորս են բանս այս, եր ի թեզաւոյ յորում խոչ և Հռոդանոս գետ խառնին։ Այսոյ յայսմի վայրն և բնակիչսն անդ Ալաբերտ, զորոյ բանս լինին ստորոտ։

զԼԷին զնոսա յԻմ կողմանց։ Վանդլ ընդ ափափայս, ուր Հազիւ կուսան ոտիւ գտանէին, անդ և ընդ Թշնամիս դիմամարտել հարկ էր։ Ա՛յլ առաւել զնոսա տագնապեցուցանէին երիվարք և գրաստք կարասկիրք, որոց խրտուցեալ յաղաղակէ և ի գոչմանց գաղղիացւոց՝ որք զԼերկնս ահագին արձագանգօքն հնչեցուցանէին, և հառաչեալ ի լեռնականաց անտի, անկանէին ի վերայ զօրացն և գահավիժ ընդ խրբեանս հոսէին զնոսա ընդ զառ ի վայր սպառուածոց շաւղացն։ Ո՛մանք ածեալ Ա՛նիբաղայ՝ զի ի կարասւոյն կողտեսնէ և ամ բանակէին Հասանել կորուստ, փութացաք յօգնութիւն զօրացն, վանեաց զԹշնամին, և խաղացոյց զնոսա անխռով և անվտանգ. և եկն եհաս ի դղեակ մի՝ որ էր քաղաք հզօր յաշխարհին։ Այս զայն առեալ և զամ զԼճնն նորա շուրջ Քանակի, եղիտ անդ ցորեան և անասունս բազում ի լիութիւն բառականի եռօրեայ պարէնից ամ բանակին։

Ա՛յլ իմն վտանգ զՀետ յաջողուէին եհաս նոցա։ Վազ զԼայնք իբր յարկածից զրացեայն իւրեանց խրատեալ, որք չար գործեցին դիմամարտել նմա, եկին ընդ առաջ նորա՝ ածեալ զպէտս կարեւորս, և յանձն առին առաջնորդել զայրացն, պատանդս հաւատարմութեան տուեալ։ Այլ Ա՛նիբաղայ ոչ վստահացեալ ի նոսա՝ խաղացոյց յառաջն բանակին զփղակոյն և զՀեծեալսզօր, և ինքն զՀետ գայր ամբոխիս Հետեւակաց ամ զգուշութիւն։ Իբրև հասին ի կիրճ մի անձուկ և դժուարին, անդ ի բարձունսն դարանեալ գաղղիացիք՝ յանկարծ ի դուրս յարձակեցան պաշարել զկարքեդոնացիս, և քաջքինս ի նոսա տեղային, և մերձ էին ի սպառ խորտակել զանանկն, այլ Ձիգն մեծ Ա՛նիբաղայ ապրեցոյց զզօրսն յայնպիսի վտանգէն։

Այհաս ապա յաւուրն հինէլսորդի ի կատարս Ա՛լպեանցն. և անդ երկաւուրս դադարեալ Հանգչել յաշխատութենէ Ճանապարհին, ապա չու արար անդրէն։ Այլ յաւուրս աշխատութ քանզի շարխլք լերանցն ծածկեալ էին յառատ ձիւնաբերեաց, խռովէցան յոյժ զօրքն և սրտաբեկ եղեն։ Ոմանց Ա՛նիբաղ ի բարձրաւանդակաւն կալով ի տեղոջ, ուստի երևէր յանդիման աշխարհ Ամ Իտալիա, եցոյց զդաշտս պարարտաբուսս, ջրաբեր ի Պաթոսէ, զի անդ մերձ հասեալ էին, և խրախուսեաց զնոսա փոքր մի եւս քան յանձն առնուլ հասանել անդր։ Ա՛նով և երկրորդմբ, ասէ, Ճակատու պսակեալ ի աշխատութիւս մեր, և լցնէք փարթամ մեծութիւք, և

լինկջիք տեարը մեծի քաղաքին Հռովմայեցւոց՝ Ի խրա խոյս քաղցր և ողբ բանիցն, և ազդողագոյն ևս Ի տե սիլ աչխարհին քաջալերեալ յցան խնդուքիւք վատասրբ տեալ զօրականքն, և երթային զՀանապարհն. որ ոչ միայն ոչ դիւրեցաւ առաջի նոցա, այլ և առաւել վտան գաւոր էր յԷջմ զառ Ի վայր. քանզի էին վախք յամ կողմանց, և Հանապարհք նեղ և լերիծ, ընդ որս սայԹա քեալ միանգամ՝ ոչ ևս Հնար էր յոտին կալ կամ զկայ առնուլ, այլ Ի վերայ իրերացց գլորել Հարկ էր և զմի մեանս կործանել։

Հասին ապա Ի գԺուարագոյն անցս՝ Ի տեղի Թաւալա գոյն Ի քնե, և առաւել ևս այնու սեպագեալ՝ զի Հողա կոյտ ստուար փլուզեալ էր առաջի նորա, և բացեալ վիՀ խորանդունդ առաւել քան զՀազար ոտնաչափ։ Այս ե կաց արձանացաւ Հիծելազօրն Ի տեղւոջ անդ անշարժե լի. որում ոչ կարացեալ Ճնիւթաղ Հասու լինել գանգա ղելոյ նոցա՝ եկին և ետես անձամբ զտեղին զի անանց էր, Խորհուրդ կալաւ պատել ընդ երկայն Հանապարհ՝ որ ոչ եղև նման դիւրին քան զառաջինն։ Վասզի Ի վերայ բաղմաժամանակեալ սառուցեալ ձեանցն նորոգ տեղա ցեալ ձիւնք, դիւրեցին առաջնոց զընթացս՝ ոտին կռիւ պատրաստեալ նոցա. այլ երբեմն Ի կոխ նոցա և առ աԹաւր գրաստուցն լուծաւ որ չերեսս սառին ձիւնն էր, քանզի և ոչ Թանձր ինչ էր, այնուհետեւ Ի վերայ լոր ծուտ գԺուարակուռ սառին Հարկ էր ընԹանալ՝ ստէպ սահեցմամբ, ուր ոչ Թուլք էին կամ ոստք և կամ ար մատք ծառոց՝ բուռն փոցանել Հարկանելոյ Ի սայԹաքել ոտին, և ձեռամբ կամ ծնգօքն չհնուլ Ի նոսա։ Այս այն ևս չար քան զամ, զի երիվարքը ուժգին Ի վերայ սառին կո խեալ զի մի սայԹաքեացին՝ խրէին ոտիւքն Ի նմա, և ոչ կարէին չարժել զոտս՝ ըմբռնեալք խրվև յորոգայԹի. որում այլ ինչ Հնարս խորհել Հարկ եղև։

Հրամայեաց Ի Ճնիթաղ բանակել զօրացն և Հանդչել Ի սարահարԹ լերինն յԱրդարձակ վայրի, աշխատութիՀ բաղմաւ Ի բաց Ղոսեալ զձիւնն և զառաւն՝ որովք էր ծած կեալ տեղին այն։ Այս ապա երկայնամիտ արուեստիւ և եռանդեամբ մեծաւ Հատին զօրականքն շաւիղ յապա ռաժի անդ. և առ ընդարձակեցոյ զընդմիջաշաւիղն գայն՝ կոտորեցին զանտառս, որ մերձ Ի տեղւոջ անդ էին, և փայտակոյտ արարեալ շուրջանակի գԺայռիսն՝ Հուր Ի նեբբս մատուցին։ Այս բատ բաղդին եղեալ նոցա՝ Հնձեաց Հողմ սաստիկ և բորբոքեցոյց Հրատ մեծ, յորմէ բնաւ և

ասպառաժք չողացան։ Լբդ եթէ արժանի հաւատարմու-
թէ վարկանի աք գՏիտոսին Լևխոսի պատմութէն, քանզի
զայսմանէ ոչ ինչ ծանօթ մտ Պողիբիոս, հրամանն ետ
Ինքնիշաղ Թագեղ ի վերայ ժայռին քացախ բաղում՝ ¹,
որպ Թափանցեալ ընդ խնդրուածս վիմին հերձուածելս ի
բռնութենէ հրոյն՝ կակղացոյց զայն լուծեալ ի կիր։ Լը-
ասպ հատին ի նմա շաւիղ կամակոր՝ դիւրել զվայր-
էջմն, ընդ որ համարձակ զօրքն և գրաստք սղնաղեալք
և փիղք ելին ի լեառնէն։ Լյյ ի յերկարել գործոյն յա-
ւուրս չորս՝ սովամահ լինէին գրաստք. զի ի ձիւնապատ
լերինն անդ ոչ գոյր նոցա ճարակ, մինչև հասին յերկիր
միակեալ և ի պարարտ՝ ուր արօտ երիվարացն և զամե-
նայն պարէնս գտին առատութէ։

ՄՈՒՏՔ ՑԻՏԱԼԻԱ

Ել սակաւք պակասեցին ի զօրացն Ինքնիշաղ յե- Պ-գԷ. Ջ. 209. 212։
լիցն ի Սպանիոյ մինչև ի մուտս Իտալիա. քանզի Լա. Լուս. կէ։
ի Հանապարհին կորեան բազումք ի պատերազմունս
Թշնամեաց և յանցս գետոց։ Ի վերոյ բիւրուց մնացին
երեք բիւրք հետևակաց և ութ հազար հեծեալ, յետ
անցից ընդ Հրոդանոս։ Լյս ընդ Լպեան լերինս կիսոյ
չափ դարձեալ նուազեցին. և մնացին երկոտասան հա-
զար ափրիկեցիք, ութ հազար հետևակք սպանիացիք, և
վեց հազար հեծեալ, որպէս զայս ինքն Ինքնիշաղ ի սեան
ուրեք արձանագրեաց՝ մերձ ի լակինեանն հրուանդան։
Ընդ միջ վեցերորդի ամենայն՝ յետ ելիցն ի Կարթագէ
նեայ, հանդերձ հնդետասան աւուրբք անցից ընդ Լվ-
պեան լերինս, պարզեցոյց Ինքնիշաղ զդրօշակս իւր ի
դաշտավայրս առ Պադոսիս ի մուտս Տրվանին Պեդեմոն-
տեայ, յամենայն որպէս կարծեմ սեպհեմբերի։

Հոդացաւ նախ հանգիստ առնել անդ խոնջ և վաս-
տակ զօրականին. և իբրև կազդուրեցան՝ ած զնոսա ի
վերայ տաւրինացւոցն զի հետեցին նմա, և բանակեալ
զմեծաւ քաղաքաւ նոցա՝ կալաւ զայն յաւուրս երիս, և

1 Բայց յայտնի է որ այս բան, բայց զչորութենէն տարակոյս առնէ Պլինիոս՝ զի Հաքրինս զորս ոչ հերձանէ հուր, քացախ ի վե- րայ արկեալ հերձցէ. (իէ. ա։) Վասն որոյ և Լուկ Տուդոսին Հաւիթ նուաձեալ ամ իրաց. (լէ. է։)

Դիմն ի փշերալ յորամ զգայարանս Լուսաբերիոյ զարմի, զրուկ տարակոյս զարմանս նորա ասէ տիկնու. (լէ. 8։) Ապա անհատականն ևս այն բան, գիտելն Ադնիբալայ առաքուել տուղ- կայ ի լերինն անդ։

սրակոխ հրամայեաց առնել զնա. դիմախաչս։ Յորմէ բարբարոսք երկրին զարհուրեալ՝ եկին անձնատուր եղեն նմա։ Ի նոյն խորհիւն և գաղղիացիք, այլ երկիւղ զօրացն հռովմայեցւոց՝ որք գային և մերձենային, կասեցուցեալ զնոսա։ Ո մեռաւ ած Ինձիբաղ թէ պարտ է ածապարել յառաջ խաղալ և արիանալ ի պատերազմ, զի որ գայթ ի գայթի կայնի ազգք յիւրեանց անկանին աներկեւեան։ Զայն հնարին երագութենէ Ինձիբազայ պակեան և զարհուրեցան հռովմայեցիքն։ Հրամայն առաքեցին ի Ակիլիա առ Աեմպրոնիոս՝ գալ հասանել յօգնութիւն աշխարհին. և Պ. Ակիպիոն բդեաշխ ատեպ տագնապաւ խաղաց ի վերայ Թշնամւոյն, անց ընդ Պաճոս, և եկեալ բանակեցաւ առ Տիկինոն գետով [1]։

ՁԱԿԱՏԱՄԱՐՏ ՀԵԾԵԼԱԳՈՒԻՆ ԱՌ ՏԻԿԻՆՈՆ ԳԵՏՈՎ.

Պ-ԷԲ. Ք. 214-218։ ԼՒ. ԻՍ. ԼԶ. Ի-Ե։

Վայրն հանդէպ միմեանց գունդքն երկոքեան, և զօրավարքն երկաքանչիւր խօսեցան ընդ զօրս իւրեանց։ Ակիպիոն զիաւս աշխարհին յուշ արարեալ իւրոցն և զարուեստ գործս նախնեաց նոցա, ասէ. Ինչուշտ է ձեզ յաղթութիւն, ո զօրականք, ի պատերազմի՝ զոր ընդ կարքեդոնացիսն հանդերձիք պատերազմել. ազգ՝ զոր ի նուաղս բազումս նուաճեցաք, և ի քսան ամաց հարկատու էն մեզ, և ի վաղնջուց սովորեալք մեզ ի ստրկութիւն։ Յաղթութիւն, զոր ի վերայ այրընտիր հեծելոցն կալայք, և անխոթ առհասարակ յաջողութեան մեծի պատերազմիս։ Ո ընտիրս բանակին վանեցաք Ինձիբազ ի լերինս, և ապրեալք նորա տկարացեալ են ի սովոյ և ի ցրտոյ, յաշխատութենէ և ի վշտաց, որք ընդ տեսիլ երեսաց ձերոց՝ իբրև ցորս գիշերականս հալածեսցին։ Վաջութիւն ձերում անն ոնի ոչ միայն Իտալիա ի մեծի վտանգին, այլ և Հռովմ. քանզի բազդ նորա ի պատերազմս յայս հաստատեալ է. որում չիք այլ զօրութիւն հանել ընդդէմ թշնամեաց։

Ինձիբազ զիւրմն Թանձրամիտ՝ ընդ այս նոցա խորհեցաւ յորդորել նախ քան ընդ լսելիս, և մինչ չև ինչ խօսեցեալ ընդ նոսա՝ ի տեսիլ գործոյն եռանդն ած նոցա։ Ի լեռնականացն գերելոց, որ էին ընդ նմա, զի-

1 Գետ էտրի Իտալիոյ ի Լիգուրիա։

նուոքեաց զբազումն, և երկու երկու ՚ի կռիւ մատոյց յանդիման ՅՀ՝ բանակին՝ ազատուԼԵՅ խոստացեալ յաղթ թողացն, և պարգեւս մեծամեծս։ Իսկ ՚ի խնդուԼՅենէ մեծի բարբարոսացն, որով խրախուսեին ՚ի կռիւ ակն կալուԼՅԵ մրցանակին, պատնառաս առեալ Ներսիսեան՝ մեծահայիւն զառաջնակաց պատերազմին Ճշգրիտ պատկեր եցոյց իւրոցն, որոց ոչ գոյր հնար փախստի, և կամաւ ԼԵԼ ակամայ՝ սակաւն հարկ էր նոցա յաղԼԵԼ կամ մեռանել, զի տպրեսցին յանքաւ աղետիցն՝ որ սպառնացեալ էին փախուցելոցն վատուԼԵ ՚ի պատերազմէն։ Օ մեծամեծ վարձս վաստակոց նոցա յուշ արար՝ զեՓուԼԵԼ ՅՀ Իտալիոյ, զազգմահարուստ և գմեծապանծ քաղաքին հռովմայեցւոց զաւար, զյաղԹուԼԵԼ՝ որպիսի ոչ ոք կալաւ յաշխարհի, և զպարծանս յաւիտենական։ ՅՐհամարհ եցոյց նոցա զզօրուն հռովմայեցւոց. Իրն ՚ՀԼԵ, ասէ, մնոտի՝ և ոչ կարէ շրտուցանել զոր ՚ի ՀեՓակլեան արձանաց այսր յաշխարհիդ Իտալիոյ արշաւեցին անվեհեր ընդ ազգս ամենից։ Իսկ ընդ Ակիսխանի հաւատարեցոյն Ներսիսեան, ընդ վեցամեայ զօրավարին՝ մեռաւն մահապարտ և ծնեալ ՚ի վտանս Միխլսրայ Հօր իւրոյ, որ զսպանիացին նուաՃեաց և զգաղ ղհայիս և զբնակիչս Ալպեանց, նա և զԱլպեանն իսկ ղլերինս։ Իր զգրգռեաց զցասումն զօրականին ընդ ժպրխուԼԵԼիւն հռովմայեցւոց, զի խնդրեցին զնա մատնել ՚ի ձեռս իւրեանց Հանդերձ զօրականաւն՝ որ առին զՄագուստոն, և վառեաց զնախանձ նոցա ընդ դժոխսրմեր սէգ և հպարտ ամբարտաւանուԼԵԼ նոցա, որ պարտ Համարէին ամենեցուն Հպատակել ՚ինքեանց, և օրէնս կամին տալ ՅՀ երկրի։ Օ այսոսիկ երկուտեաք խօսեցեալ ընդ զօրականին՝ կազմեցան ապա ՚ի պատերազմ։ Ակիսխան կամուրջ արկեալ ՚ի Տիկինոն՝ անցոյց զզօրս իւր յայն կոյս. այլ նոքա յերկուց ինչ չարեաց գուշակուԼԵԼ խոռոչեալ և զարհուրեալ էին. իսկ կարգեդմացիք լն նախանձու խրախուսէին։ Օ որս դարձեալ վերստին քաջալերեաց Ներսիսեան խոստմամբք. և ՚ի յաղԹ վիճակ զգառն զոչինչս, մաղԹեաց յՅՐամագղպ զնոսն հատուցանել նմա՝ ԼԵԼ զրժեսցէ խոստմանցն իւրոց։

Ակիսխան զաղեղնաւորս և զՀեծելագունդն գաղղիացի առաջի բանակին կացոյց. և զՀետ նոցա զընտիրս ՚ի հեծելոց նիզակակից ազգաց, և մեղմով խաղացուցանէր զնոսա։ Իսկ առաջ եղև նմա Ներսիսեան Համագունդ հեծելովքն. զսանձաւորս ՚ի միջոցին Ձախատեցուցեալ և յաջ

մէ և յահեկէ զայրութեան նուիրակացն՝ չուրջ պատեալ զԹըշ-
նամին։ Օ օրալարք և հեծեալք միով խորհրդով սկսան
ի մարտ։ Յառաջնում ճակատու զօրականք Ալխոմանի
Թեղեաւգինք այն ինչ քուռն յաղեղն արկանէին ի նե-
տադրութիւն, զարհուրեալք ի գրոհելոյ հեծելոց Թըշ-
նամեացն՝ թէ գուցէ առ աճապար երիվարաց նոցա կոխեա-
ցին, յետս ընկրկեցան ամրանալ յանջրպետս գումար-
տակացն։ Յերկարեաց գործ պատերազմին՝ քաջք քա-
ջաց պատահեալ։ Լաւ բաղումք ի հեծելոց իջեալ երկ-
ոտեաք յերիվարացն՝ խառն ի խուռն մարտնչէին հե-
ծեալ և հետեւակ։ Յայնմ վայրի նուիրակացիք պատեալ
զԹշնամին և անկեալ յետ կուսէ ի վերայ աղեղնաւորացն
վախուցելոց՝ սմբակակոխ զնոսա արարին։ Լաւ որ յա-
ւաղն քաջալեթք ի միջավայր բանակին տային պատե-
բազմ հնոլմայեցիք, զի և յամբոխէ դիակացն անկե-
լոց յերեսս դաշտին՝ առաւել բազմաւ կարգեդնացիք
էին, խառնապեցան ապա յարձակմամբ նուիրակացոյն.
մնուատանդ զի և բդեաշխն նոցա վիրաւորեաց, և ոչ և
կարէր պատերազմել։ Օ որ որդի նորա, որ էր յարձակ-
եօթն և տասն ամաց, արիաբար քաջալեթք ապրեցոյց
զհայր իւր ի ձեռաց Թշնամեաց. այն որ յետոյ փառաւ
բազմաք ի գլուխս ածեալ զայս պատերազմ, Ալբրիկեցի
անուանեցաւ։

Խզեաշին խոց կարեւվէր՝ սակայն անխոտով կալեալ
զկարգս պատերազմին, յետս նահանջեցաւ ի բանակն.
չուրջ պար առեալ ի ստուար հեծելազնդէն՝ որ պատսպա-
րէին զնովաւ զհետ և անձամբ. և զօրն ամ գային ըզ-
կնի նոցա։ Հասին ստիպաւ ի Պադոս, և անցեալ ընդ
այն՝ հատին զկամուրջն առ ի խափանելոյ զանցս Ալնի-
քաղայ։

Օ այս առաջին յաղթութէն հեծելովքն խրոխտ կա-
լաւ Ալնիքաղայ. յաղագս որոյ զօրութէն մեծ կարգեդո-
նացւոց բանակին յետ այնորիկ ի հեծեալն համարե-
ցաւ։ Ո՝ ասն այնորիկ և հնոլմայեցիք խոյս տային այ-
նուհետեւ յընդարձակ և յանուրբք դաշտաց, որպիսիք
էին և հովիտք Ալբեանցն լերանց առ Պադոսիւ։

Օ հետ պատերազմին առ Ջիվինան գետով գաղղիա-
ցիք որ չուրջ քնակեալ էին՝ փութացան եկին անձնատուր
ղեն Ալնիքաղայ զնուորել նմա, զնմ հոգս պիտոյից
անակին յանձն առեալ։ Ի Բանդի այս ակնկալութիւն,

1 Ուրս էրիվերտան ու սանյո էին, ու էրեսունս, և ու Բամբ։

որպէս ազդ առնէ Պողբիոս, համարձակեցոյց զՀանճա-
բեղ և զքաջ զօրավարն՝ սակաւաձեռն և վաստակաբեկ
զօրականաւն մնանել ՚ի մարտ, յոր հարկաւորեաւն խոկ
էր. զի ոչ էա հնար էր նմա այնուհետեւ դառնալ յետս,
թէ և կամէր. և ոչ զոյր նմա այլ ապաւէն ՚ի մեծի
վտանգին՝ բայց միայն նիզակակցուն գաղղիացւոց, զորս
պատերազմաւն այնուիկ կարօղ էր յինքն արկանել։

ՁԱԿԱՏԱՄԱՐՏՆ ԱՌ ՏՐԵՐԵԱՒ

Ասմպրոնիոս բդեաշխ հրամանաւ ծերակուտին անց ՚ի Պ. Ք. ամ. 320-227։ Լ. ամ. ք.
Սիկիլիոյ յԱրբիմնոն, և անտի ՚ի Տրեբիա գետ փոքրիկ
՚ի Լոմպարտիա՝ որ անկանի ՚ի Պադոս, ոչ ինչ կարի հե-
ռի ՚ի Պլակենտիոյ. և խառնեցաւ անդ ընդ բանակին
Սկիպիոնի։ Ընդր հասեալ և Ընիբալ բանակեցաւ
յայնմ կուսէ գետոյն. և ատեպ մնաւորութիւ բանա-
կացն զրգռէին ՚ի սկզբնաւաւիղ մարտին։ Այլ ՚ի միւմ
ուրեք ձակատու զօրացեալ Սեմպրոնիոս հեծելովքն ՚ի
վերայ մասին ինչ զօրացն կաղքեդոնացւոց, և կալեալ
յաղթութիւն կիսամասնեայ, ամբարտաւանեաց ընդ քա-
ջութիւն իւր, և ընդ այն զոյգն յաջողեաւծ իւրոմ յաղ-
թութիւն մեծ արարեալ պարծէր՝ յառաջումն ձակա-
տու նուաճելով զթշնամին, յորմէ իշխանակիցն իւր
պարտեցաւ. և որպէս թէ քաջութեամբ իւրով խրա-
խուսեալ զՀռովմայեցիս զորտաբեկեալսն Այպա հաստա-
տեալ ՚ի միոս տալ անգանդաղ զվերջին պատերազին՝
խորհեցաւ հարցանել նախ զՍկիպիոն. բայց նա ոչ հա-
ւանեցաւ ընդ այն, այլ դեռընտիր զօրականին գձմեռն
զսոյն պարապ տալ առաւել օգուտ համարեր՝ զի ուսցին
՚ի պատերազմ։ Այս գաղղիացիքդ, ասէ, յոգդողդք և
կարձամիտք տակաւ ՚ի բաց թօթափեսցին յԸնիբա-
զայ. և ինձ լիցի ողջանալ ՚ի վերաց աստի, և մարտա-
կից լինել ՚ի վերայ հայրենեաց։ Այս յոյժ աղաչեաց զնա
մի փութալ ՚ի գործն յայն մեծ։

Այլ զնա ոչ հաւանեցուցին այս զօրաւոր պատճառք։
Այն առ նմա վերստաւան հազար հռովմայեցի զօրականք,
և բիւրք երկու գաշնակիցք՝ ՚ի վերայ հեծելոցն. քանզի
ընդ այն ժամանակս բդեշխին երկոցունց ՚ի միասին այս-
քան էին զօրք ՚ի բանակի. Հաւասարէին գրեթէ և
թշնամիքն բազմութիւ։ Այս ոչ ինչ թուէր նմա խափան
առ ՚ի չպատերազմելոյ, և ասէր Համբաձակ. ամենևքեան

կամին ընդ պատերազմ՝ բայց միայն յիշխանակից իմն. որ ի վերացն, զոր ընկալաւ, Հոգւով առաւել քան մարմնով ակարացեալ՝ ոչ Հանդուրժէ և զՀառաս պատերազմի լսել։ Այլ ինչ արժան Թողուլ և ամ բանակին վատասրտել ընդ նմա։ Սակայն ամ կայ Ակիպիոն. Թերևս զի բգեաշէս ոք այլ Հասանէ ի Թիկունս, կամ լեգէոնն նոր։ Օ այսոսիկ լու ի լու զօրացն խօսէր, և անդէն իսկ ի խորանին Ակիպիոնի։ Ուանզի ժամանակ իշխանութեանն իւրոյ մերձ ի վախճան Հասեալ էր, և խնայր Թէ գուցէ այլ ոք փոխանակ իւր կացցէ՝ մինչ չև էր վաստակել զգործ քաջութեն, և զի դադեալ զնօքեծու թեն իշխանակցին պատեհ առեալ՝ միայնակ խորհէր տանել զՀառաս յաղթութեն։ Այլ փառամոլութեն ոչ Հայեցեալ ի դէպ ժամանակին, ասէ Պողբիոս, և ի նոյն վրիպակ խորհուրդ յամառեալ՝ Հրամանն ետ զօրացն կազմել ի պատերազմ։

Ընդ այս կամեր և Ուենիբաղ, գիտելով զի զօրավարք որ ի տար աշխարհ յերկիրք Թշնամեացն երթեալ ի գործ մեծ՝ ոչ յայղեսցի եԹէ ոչ նորանոր արուեստք գոյս նիզակակցացն սինդ կալցի. և զի գիտէր դադեալ զի դեռ ընտիր և մանրաժ են զօրք Թշնամեաց, և ցանկայր յօգուտ արկանել զեռանդն գաղղիացւոց՝ որ ծարաւի էին ի պատերազմ, և զակարուԹեն Ակիպիոնի զի ոչ կալ բեր մտանել ի պատերազմ։ Հրամանն ետ Մագոնի ի դարանի առնել արս երկու Հազար, Հեծեալ և Հետևակ, Թփամուտ ի խորաձոր գետափանցն ընդ միջ երկուց բանակաց։ Ուանզի յաձախագոյն յայղոյէ դարան ի գիւրի ի Թփուտս, որպես եը տեղիս այս, քան յամտառս՝ ուր կասկածէն միշտ Թշնամիք։ Այս ասպ Հեծելոցն նուա միպացւոց պատուէր ետ անցանել ընդ Տրեբիա, և ընդ այդն յարձակել մինչև ի սահմանս բանակին Թշնամեաց և զրգռել զնոսա ի մարտ. և անդրէն յետս գադձեալ ընդ գետն՝ ձգել զՀռոմմայեցիսն զՀետ իւրեանց, որ և յայղոյեաց իսկ։ Ուանզի Սեմպրոնիոս անժայժ եռանդեամբն ձակատեցոյց նախ ընդդէմ նուամիպացւոցն զՀեծեալս իւր, ապա զաղեղնաւորս, և ապա զամ բանակին, Այլ նուամիպացւոցն պատՀառանաւք ի փախուստ դարձեալ՝ զՀետ իւրեանց ձգեցին զՀռոմմայեցիս, և անցին անվտախն ընդ Տրեբիա՝ այլ մեծաւ աշխատուԹեբ. քանզի զի փարհաներ ջուր մինչև յանկս նոցա. զի էր գետն յորդեալ յուղիւք՝ որ ի գիշերին յայնմիկ իջին ի մեր ձակայ լերանց. և ժամանակն մերձ ի ձմերայինն արևա-

զարձ յեղկելային յամենան դեկտեմբերի, և ձիւնաբերը
և ցուրտ սաստիկ։ Այլ Թող զայս, հնովմայեցիք ան-
սուաղք էին և անպատրաստ ամենևին. իսկ կարքեդոնա-
յիք կանխագոյն հրամանաւ զօրավարին կշտացուցեալք և
գինեզինք, զարմանեալ վերիվարս իւրեանց և օձեալ
իւղով, և առ հրով սպառազինեալք։

Այսու պատրաստութեամբ մնին նոքա ի պատերազմ.
օրոց հնովմայեցիք յերկար ղգիմ կալան քաջութիւն, այլ
քաղց և ցուրտ և խանջ կիթուցեալ նուաղեցուցեալ էր
զնոսա։ Իրով հեծեալք կարքեդոնացւոց առաւելեալ
յոյժ քան զհնովմայեցւոցն և Թուով և զօրութիւ, հա-
րին վանեցին զնոսա։ Այնուհետև այլ աղմուկ շփոթի անկաւ
ի հեռւսկն. քանզի գունդն գարմանամուտ պատեհ
գտեալ հասին կուսէ և աստիպեալ հարեալ խոր-
տակեցին զնոսա։ Իսիւր մի և աւելի ի զօրականէն քա-
ջութիւն ընդ մէջ գաղղիացւոցն և ափրիկեցւոց անցեալ՝
արարին ի նոսա կոտորած մեծ. այլ ոչ կարացեալ ապա
յիւրեանցն ձեռնտու լինել կամ անդրէն ի բանակն
դառնալ, քանզի հեծեալք նուաճեցուց կալան զանց
նոցա, և գեան և հեղեղք անձրևաց խափան եղէն, խոյս
ետուն կարգաւ պատերազմի ի Պլակենտիա։ Այլք գրե-
թէ ամենեքին կորեան յեղերս գետոյն առ ածուր փղացն
և երիվարաց։ Այս որ միանգամ փախստեամբն ապրե-
ցան՝ եկին յարեցան ի գունդն յայն. և ինքն իսկ Վկե-
սիոն ի միւսում գիշերի անդր ի Պլակենտիա չորաս։
Ի նմ Թերի էր ի յաղթութենէ կարքեդոնացւոցն,
և Թիւ կորուսելոցն ի նոցանէ սակաւ, այլ ցուրտն և
անձրև և ձիւն յերիվարաց նոցա զբազումս կորուսին,
և զիիղն զամ՝ բաց ի միջէն որ ապրեցաւ։ Ի պատե- Պ.ԱՒԷ. Է.
րազմէն յայնմանէ և առ յապա յաջողեցին իրը հնով 228։
մայեցւոց ի Սպանիա. քանզի Կն. Վկիպիոն նուաճեաց Լիս. բա. ի.
կալաւ զամ վայրս մինչև ցԻբերոս՝ խորտակեալ զբա-
նակ Վհննիբ. և զնա ինքն ձերբակալ արար։

Ո Ժամանակ ձմերայնոյն Վհննիբաղ զզօրականն ի ձմե-
րոցս արձակեալ, խորհէր յինքն արկանել զնաւակիւս աշ-
խարհին։ Այնմ իրի զամ գերին, զոր ի նիզակակոցաց
հնովմայեցւոցն կալեալ էր, ձրի առանց փրկանաց ե-
Թող գնալ ի տունս իւրեանց, և ասէ. Վհանգի ոչ ի
պատերազմել ընդ ձեզ եկեալ եմ, այլ ազատել զ-
ւնա և պաշտպանել ձեզ յերեսաց հնովմայեցւոց։

Իբրև ձմեռնն անկանէր՝ փութացաւ չու արար Ա-
տրուբիա, քանզի դժկամակեին ընդ նմա գաղղիացիք՝

տաղտկացեալք ընդ յաճել զօրաց նորա յերկիր իւրեանց, և զի ինքեանք կրէին զհամ ծանրութեան պատերազմին՝ զոր միաբանեցին ածել յերկիր հաստակաց Թշնամւոյն. և զի դարձեալ յանդուգն արշաւանաքն ահաբեկեսցէ զազգս Խոտլոյ՝ մինչև անդր ի Հռոմ մտեալ պատերազմ, և յաւելցէ ի խրախոյս զիւրսն և զդաղվիացիս աւարառ Թշնամեաց։ Իսկ ընդ Պահնիեանն լերինս եղև մնրկի ուժգին, և զբազումս ի զօրաց նորա սատակեաց. որպէս զի ի կորուստ նորա ցուցեալ և անձրև հողմք և կարկուտ դաշինս ընդ միմեանս Թուէին արաբեալ։ և վասնզի Պլեմանցն լերանց Թեթև էին անդ յայս կարբեդոնացւոց, Իբր դարձաւ Պինիքալ ի Պլեմեոս, և երկրորդ անգամ պատերազմ գումարեալ ընդ Ալեմպրնիոսի, քանզի դարձեալ էր նա ի Հռոմէ, երկուստեք էղեն անպարտելի։

Ի՝ն. խա. ծ. Պ. Ա՝ն. ի՛ր. ա. Ն՝ղդ. Հռոմ. ա՝ն. ՅԱյնմ ժամանակի էին զօրքն՝ հնարս որպէս արդարև կարբեդոնացի հնարեցաւ Պինիքալ ի Վանդի զհետս ըստ այլ և այլ չափոյ հասակի, և կեղծամն ըստ նմին պատշաճութեան, և ծպտեալ նոքօք մերթ ի կերպարանս ծերոյ և մերթ յերիտասարդի շրջէր անկասկած. մինչև հաղիւ ձանաչէլ զնա և բարեկամանց իւրոց, Թէպէտ Թէ օտարաց անցաւորաց։

Ի Հռոմէ կային բդեաշխք Կն. Պերուիլիոս, և Կ. Փլամինիոս։ Պզգ եղև Պինիքալայ Թէ Փլամինիոս հասեալ է Պերետին քաղաք Պետուրիա, և խորհեցաւ հանդիպել նմա պատերազմաւ։ Իսկ առ փութոյ համաձօտ կալաւ ճանապարհ զգաճուարակոին և զանպնալի, ընդ աղտիւր մեծ՝ ուր դառնաշխատ եղև զօրականն, զբոլոր տիւս և գիշերս ընդ ջուր ընթացեալ, և ոչ տուեալ նմին աւցին։ Իբր ինքն Պինիքալ նստեալ ի փղին, որ ի կատարածէն միայն ապրեցաւ, նեղութիւք բազմաւ եհաս յայն կոյս. մինչև յանկնդհատ տքնութենէն և ի սովոխեցն Թանձռնից, որ վերածխեին ի տղմուտ վայրացն, և ի դժուռակ օդոյն խստութենէ կորոյս զմի յաւացն։

ՃԱԿԱՏԱՄԱՐՏ ԱՌ ՏՐԱՍԻՄԵՆԵԱՒ ԼՃԻՒՆ

Պ-ԷԲ. Գ-251-258: ԼՒՒ. ԻԲ. Գ-Ը:

Ի բազմամեայ տեղւոջէն Կընիբաղ Հաւատալի զերծեալ, Հանդոյց առ վայր մի զզօրսն. և ապա ած բա նակեցոյց զնոսա ընդ Կրետին և ընդ փեսուլա, յերկիր Ձոխս և բարեբեր ընդ ամ աշխարհն Լատրուբոյ: Հոգա ցաւ գիտել նախ զընաւորութիւն հոմանիցեցւոյ բդեշխին՝ որով իւիք տիարանայր նա, զի զայն յօգուտ իւր արկ ցէ. յոր Պողբիոս խրատէ նախակրթիլ առն զօրավա րի: Լուէ ծանեաւ զնա այր ինքնահաճ, յանձնապաստան յանդուգն, խրոխտ և վառասեր՝: Օ որ ի բնաւորա կանն ըմբռնել խորհեցեալ՝ սկսաւ գրգռել ի յան դգնութիւն, ապականեալ հրձիգ արարեալ առաջի նորա զամ անդաստանս: Իակ նա որ ի բնէ ոչ կարէր հան դարտել ի բանակի՝ թէպէտ և ոչ խլրտեր թշնամին, առաւել և յայնժամ՝ ի տեսիլ աւարհարութիւն և ապա կանելոյ երկրին նիզակակից բարեկամացն զայրացեալ, նախատինս իւր համարեցաւ և վաստութիւն Թողուլ նմա ասպատակել համաձակ յԻտալիա, և դիմել անխափան մինչև ի պարիսպս Հռոմայ: Լուէ մերժեաց զխորհուրդս քաջացն՝ որ խմաստութիւն խրատ տային նմա մնալ իշխա նակին իւրում, և արգելուլ միայն առ ժամն զաւարա ռութիւն Թշնամեաց:

Վասն և մերձենայր Կընիբաղ ի Հռոմ առ Ցրասխ մինեաւ Լճիւնչայմն, և զկորտնա ի ձախմէն ունելով: Կզգ եղև նմա թէ փլամինիոս Հասանէ գՀետ՝ տալ պա տերազմ, և խոպանել զանցս նորա. և տեսեալ զտեղին դիպուն մարտի՝ կազմեցաւ ի պատերազմ: Ցրասխմինեայ Լճին և լերանցն Կորտնայ էր ի միջոցին կապան, որ ա ձեր ի ձոր մեծ գաշտաձև, աստի և անտի մինչև ի սպառ գօտիք բլրոց բարձանց, և ի սպառուածին բլուր սեպա ձեալ գծուարամատոյց: Զոր երթեալ բանակեցաւ Կին նիբաղ մեծաւ մասամբ զօրացն, անցեալ ընդ Հովիտն երկայնաձիգ. և ի վերայ բլրոցն որ ընդ աջմէ կէին՝ գա բան կացոյց, և զկէս ի հեծելոց յետ կուսէ բլրոցն մինչ ի մուտս ձորոյն ինքեան, ընդ որ Հարկ էր փլամինիոսի ան ցանելու: Իակ նա խուճապաւ գՀետ մնեալ՝ Հասանել տալ

1 Ցանդուգն և խուճապող՝ նէլ կամեցեալ՝ զրգռէր և զայրա թուէր ի գործ. և գիւրագայթ ցուցանէր կարգեդոնացին: ԼՒՒ. զնա ի բնաւորական կերպ առ. ԻԲ. Գ:

պատերազմ՝ ի տարաժամու աւուրն եկն ի կապանն . և անդ զկիրեղն զայն առ Լշիւն երեկօթեաւ, ընդ այգն եամուտ ի ներքս ։

Զօտազօրդ գնա Կիւնիբադ յառաջ խաղալ բանակաւն մինչև գՄՂ ձորոյն մեծի . և իբրև՝ ի սպառուած հովտին մերձ եկն յառաջապահքն նորա , փող եհար , և հրամանս ետ իւրոյն ելանել՝ ի դաշտսաց շուրջ պատել զԼշնաձմին ։ Ել ե հարկ ասել զխուճապ տագնապին հռոմկլայեցւոց ։ Կամզի չև ձակատ յարդարեալ և ոչ ի զինս պատրաստեալ, և ահա աստի և անտի ի դիմաց և ի թիկ կանց խուժեցին Թշնամիքն ։ Կէս խառն ի խուռն ամ զբացն շփոթեալ, միայն Փլամինիոս ի հաստարակաց վշտուԹենն անվհետքն՝ ձեռաք և ձախիւ խրախուսեր զնոսա, սրով սուսերի առնել Ճանապարհ ընդ միջ Թշնամեաց ։ Կայր աղմուկ շփոթի և Թշնամեացն գոչիւն ահաւոր , և մանաւանդ Թանձրամած գողանալին զտեսիլ յայց և զլուր յականջաց ։ Կպա իբրև պաշարեցան՝ ի Թշնամեաց առ Լշիւն անփախստան , հարկեցան դիմագրաւել և հզօրապես ընդ ամ կողմն տալ պատերազմ, այնու կատաղուԹիՀ մարտուցեալք՝ զի և զսահմանուԹիՀ երկրին ոչ գիմացին, որ ի ժամանակին յայնմիկ եղեալ ընդ կողմանսն ընդ այնոսիկ՝ տապալեաց զբաղաքս ի հիմանց ։ Ի գաղ զնացուց անտի ոչ կԱնտուբերաց ի խառն անդ սպան զվկամինիոս , և հռոմկլայեցիքն յետս ընկրկեալ նախ , ապա ի փախուստ դարձան ։ Յոլովք ի նոցանէ ընդ լերինս փութացեալ՝ հեղձան ի ջուր, այլք ընդ լեռնակողին դիմեալ՝ մնանեցան ի ձեռս Թշնամեաց յորոց փախչէին ։ Կինայն վէց հազար այր ընդ միջ յաղԹականաց անկան ի տեղի մի ամուր , և նոքա դարձեալ ի վաղիւ անդր գերեցան ։ Կէս անկան ի պատերազմի անդ հինգետասան հազար այր ի հռոմկլայեցւոց , բիւր մի ի նոցանէ ընդ այլ և այլ Ճանապարհ գերծեալ ի Հռոմ։ Օ որ ոք ի կատինայ ի գաշնաւորացն հռոմկլայեցւոց գերի կալեալ էր Կինիբադ՝ զամենեսեան ազատեցոյց առանց փրկանաց. և զդիակն Փլամինիոսի ինդրեաց՝ յուղարկաւորել գնա, այլ ոչ եգիտ ։ Կպա Հանդուցեալ զզօրսն՝ անկելոցն յիւրոց սպային, երեսնից արանց, արար յուղարկաւորուԹիւն ։ Իակ ընդ բնաւ անկեալքն ի բանակի նորա եղեն հազար և հինգ հարիւր այր , յորոց յոլովագոյնք էին գաղղիացիք ։

Աւուրհանդակս արար Կինիբադ ի ԿարԹէդոն աւետաւ տրոս յաղԹուԹեցն՝ զոր ի սկզբանէ մինչև ցայժմ կա-

լաւ յիշատակ։ Ուրախ եղեն կաթողիկոսացիք ընդ յաջողութեան, և հանդերձելոցն յուսով խրախուսեալ ոգիք նոցա՝ մնադիւրագոյն պատրաստելին զամ պէտս օգնականէ՛ ի յաջողութեի պատերազմին Յունից և Պարսից։ Յայնժամ սուգ և արցունիւք զհոմայեցիսն կալան՝ յորժամ՝ ի քաղաքաժողով հրապարակի ելեալ՝ ի բեմ հաղարապետ * Ժողովրդեանն գոյժ ետ նոցա՝ թէ Պատերազմ մեծ կորուսանք։ Զամ փոյթ ի մէջ առեալ ծերակոյտն վասն բարեաց աշխարհին, խորհուրդ կալաւ յահեղ և ի տխրող վտանգին ի հզօրագոյն հնարս ձեռն արկանել. և կացուցին իշխանապետ զԱլուհետոս փաբեոս զայր երևելի ազգաւն և խնամտութիբ։ Այն օրինաք ի Հռոմ դադարել ամ իշխանութեանց ի կալ իշխանապետին, բայց ի հաղարապետաց Ժողովրդեան։ Նոյնպէս Մինուկիոս եկաց զօրագլուխ հեծելոցն։ Այս ամ երկրորդ էր պատերազմին։

ՃԻԳՆ ԱՆՆՐԱՂԱՑ ԸՆԴԴԻՄ ՓԱՐԻՈՍԻ

Պ՝ուէբ. էջ. 239-255։ Լիւ. էջ. 6-ս

Ալ բարւոք թուեցաւ Յունիբատոյ իսկևիսկ գՀետ Ձա կատամարտին Տրասիմենեայ փութալ ի Հռոմ. այլ ա սպատակաւ աւերեր զանդաստանս և զաշխարհն։ Ընդ որ եալ ընդ Ալմբրիա և ընդ Պիկէնոն՝ յաւուրս տամն եկաս ի սահմանս Կդրիոյ [1], առեալ աւար բազում՝ ի Ձանապարհն։ Այլ առ ոխերիմ թշնամեն ընդ Հռոմ մայեցիս՝ պատուէր ետ իւրոցն, զի որ որ ընդ առաջ ելանիցեն նոցա կաթողք ի պատերազմ՝ զամենեսին սպանցեն. և յաղագ խաղաց անհագիան մինչև Լպուլիա, կողոպտեալ զբազաքս ընդ որ անցանէր, և զերկիրն ապականեալ՝ զի զընակիչս ապատամբեցուցէ ի Հռոմ մայեցուց, և ցուցանել ընդ ամ Յունիա՝ թէ նկուն եղև Հռոմ և խոնարհեցաւ։

Զու արար ի Հռոմմայ փաբիոս չորիւք լեգէոնօք և առաջնորդաւն հեծելոց Մինուկիոս, երթալ ընդդէմ թշնամեացն։ Այլ խորհէր ի մտի մի գրգռել զնա ի մարտ և մի բաղխել ընդ նմա՝ մինչև հմուտ լինի վայրացն, և ահեղութիւն զայզողութիւն պատերազմին տեսցէ պատրաս-

* Ձ Տրիբուն զբաղ և ծագեալ էր ի հաղարապետէ։

[1] Աբրիա գաւառ էտրուրիոյ յորմէ առնուն ծագ։

տեալ։ Իբրև մեռ եղեն առ միմեանս բանակք երկո-
քեան, Ներսիսեան առ երկեցուցանելոյ զհռովմայեցիս՝
մատեաւ ի պատեհս անդր բանակի նոցա որպէս ի հրա-
փիրել զնոսա ի պատերազմ։ Եւ իբրև նոքա ոչ ինչ
խլրտեցան, դարձաւ յետս՝ անդամանելով զվատութիւն
Թշնամեացն և նախատելով որպէս թէ զՅայրենին զոյժ և
զկորով և զոգի արիական կորուսեալ իցեն. այլ ի սրտե
վարաներ, քանզի ոչ էս ընդ Աեմոյրոմիոսի և ընդ Փլա-
մինիոսի պատերազմ էք նմա. և զի հռովմայեցիք ի ջա-
րեաց աղէտից իւրեանց խմաստնացեալ՝ գտին զոր որ կա-
րող էր կալ առաջի Ներսիսեան ։ Վասն զի ի յան-
դուգն և յոյժ զինի բաղխմանէ նորա ոչ է երկիւղ, այլ ի
խոհական և հանդարտ առաջնորդութենէ՝ յորմէ վտանգ
մեծ էր նմա։ Աայր նմա գիտել և զանյարդադող միտս
նորա. և փոյթ կալաւ զգուռել զնա, մերթ ասպատակաւ,
մերթ աւարհարուածիւ քաղաքաց, և մերթ հրձգութիւ
գիւղից և աւանաց։ Եւ զի խաղացուցաներ զանասին,
և էր զի ի խորաձոր գադաթեցուցանէր՝ զի Թերևս գրոհ
տացէ ի վերայ իւր ի հովտի։ Եսկ փաբեոս զարձամբք
զիւրմն յածեցուցանէր, գէտսին կալեալ միշտ ի վերայ
բանակի Թշնամեացն. ոչ յոյժ մերձ առ նոսա՝ զի մի գըր-
գռեսցին ի մարտ, և ոչ կարի հեռի ի նոցանէ՝ Թէ գուց
ոչ փախիցեն։ Ապա և համագունդ ունէր զզօրականն,
միայն ի դարմանն երիվարացն Թողացուցեալ ելանել նո-
ցա ի բանակէն, և զայն սպառազէնն ամրութիւ։ Հաղիւ
նախատուիլ առնէր երբեմն մարտին Թեթև մշտնաջո,
և զայն զգուշութիւ զի հզօրագոյն ելցեն իւրքն ի մար-
տէն։ Որով զսրտաբեկեալ զօրականն յերիս ձակատս
մարտին՝ խրախուսեալ անդրէնն յուսացոյց, որպէս եր-
բեմն յաւուրսն յաջողուէ, ի զօրութիւ բազկի իւրեանց
և յօդնութիւ բաղդին։

Ներսիսեան վհերեալ աւար բազում ի Պամպանիոյ
յերկար ասպատակս, չուարար անտի զի մի անդ զամ-
բարեալ պարէնսն սպառեսցէ՝ որոց պէտք էին ապա ի
ձմերան յանբեր ժամանակին։ Եւ զի գարձեալ յայգե-
ւէտ և ի բազմադրախտ երկիրն, ուր տեսաբանս ակնա-
պարար քան կերակուր գտանէին, Հարկ եր յաղտիւր
ի քարախիտ և յաւազուտ վայրս ձմերել, ուր Հռովմայե-
ցիք զնմ զպտս իւրեանց ի Պապուայ և յայլոց բա-
րեբեր կողմանց ածէին գիւրաքար։ Զաղագս որոյ խոր-
Հուրդ կալաւ երթալ գադարել յայլ տեղի։

Խորհեցաւ փաբեոս զի ընդ Ճանապարհ ընդ որ եկն

Ընկիբաղ՝ Հարկ է նմա ընդ նոյն դառնալ, և դիւրին էր ընկերանալ նմա ի ձանապարհին, փութացաւ ամրացոյց զԱսիլինն քաղաք փոքրիկ առ Ալուտրնեաւն կառուցեալ՝ որ գերկիրն փաղերնեաց անջրպետեր յերկրէն Կաղուաց, և նստոյց անդ գունդ բազմաձեռն։ Լուեալք Հաղար այր կացոյց պահապանս ի կիրճին՝ ընդ որս Հարկ էր անցանել Ընկիբաղայ. և ինքն որպէս սովոր էր՝ չորս այլոցվք զօրօքն բանակել ի բլուրս զՀանապարհանեն։ Ընդ հասեալ Ընկիբաղ բանակեցաւ ի դաշտին առ ստորոտովք լերանցն, ի նոյն ըմբռնեալ յորոգայթ խառնամանկ կաթբեդունացին՝ յոր ըմբռնեաց զՎլամիխոս ի ձորն Ջրասխնեաց։ Հայեցաւ Ընկիբաղ և ահա անհնարին էր ապրել ի վտանգէն. զի այն անոյշ և եթ էին, և զայն հռովմայեցիք կալան։ Ասէ Վաթիոս անփախուստ զօրսն համարեալ՝ խորհէր զի հնարիւք մեքենասուրք թէ ինչ լցցի հնար ըմբռնել գնա. և յուսայր հաստատութիւն վհարել նովաւ զպատերազմին. բայց միայն առ վաղիւ խորհեցաւ առնել զյարձակումն։

Վասն այնիբաղ զի հնարիւքն իւրովք զանձն իւր դաւեն՝ ։ Ի վտանգս յայսոսիկ զօրավար քաջ արձուն կայ և արի, խելամուտ լինել մեծամեծ վտանգին անվեհեր սրտիւ, և առանց վարանելոյ ամենայն ապաստանի դիւրապատրաստ գտանել։ Հրամայեաց Ընկիբաղ ածել վաղվաղակի բազմութիւն արջառոց իբրև երկուց հազարաց, և կապել յեղջիւրս նոցա խոփ. և ընդ միջ գիշերի խանձ ի խոխան արկեալ, վարեցին զնախիրն ընդ լերինս՝ ուր բանակեալ էին հռովմայեցիքն։ Այլ ի խառնոյն բորբոքել ազդեալ բոց ի մարմինս նոցա, առ կսկիծ այրմանն այսր անդր ընդ ամենայն կողմանս սկսեալ՝ չուր Հարկն ընդ մացառս և ընդ թուփս ընդ որս անցանէին։ Օ Հետ նոր և օտար փաղանգին արձակեաց Ընկիբաղ և գունդ մեծ ի զօրացն՝ ունել զարձունսն, և չալածել զնա՝ ոսոխ դիմակաց։ Այլ յաջողեցաւ ի խորհուրդս իւր. քանզի հռովմայեցիք որ զկիրճն պահէին՝ տեսեալ զՀրդեհն բոցածաւալ ընդ բլուրս, համարեցան հրազէն զգուշութիւն մեհնել Ընկիբաղայ ընդ այն կողմն. և թողեալ զպահապանութիւն կրճիցն՝ անդր աճապարեցին խաչփանել զնա։ Իսկ որ ի բուն բանակին էին, և ինքն վաճիոս, ոչ գիտելով զինչ իրք խռովութեան էցեն՝ երկեան

1 ։ Ոչ ծածկեցաւ Ընկիբաղայ՝ զի ձարտարութեամբն իւրով դառնին նմա։ Լխ. իբ.

ելանել դիւերայն ՚ի բանակէն Թէ գուցէ դարան դոր-
ծեալ իցէ նոցա ՚ի Թշնամեաց , և մնային լուսանալոյ ա-
ւուրն : Օ այն պարագ առեալ Աստիճանէր խաղացոյց
զղօրս իւր և զաւարն ընդ կիրճն առաջի ՚ի պահապանաց,
և վերծոյց վնասս յահեղ վտանգէն : Օ ի եթէ վաթիոսի
փոքր ի ևս արիացեալ էր՝ սաստկապէս հարեալ զաս-
տակ նոցա խորտակէր, և կամ դէթ բեկեալ զղօրուն Թէ-
նոբա : Կորճ է և զվրիպակս անձին յօգուտ իւր արկա-
նել , և առնել նոքօք պարծանս անձին :

Աստիճանէր կալաւ Ճանապարհ ընդ Ալուլիա , որում
դէմ մնեալ Հռովմայեցիքք՝ խուճապեցուցանէին զնա :
՚ի ժամանակին յայնմիկ Տարի եղև Վաթիոսի գառնալ
՚ի Հռոմ վասն պաշտամանց կրօնից . և մինչ չև էր
մեկնեալ ՚ի բանակէն՝ աղերս արար զօրագլխի Հեծելոցն՝
մի զրգռել ընդ Թշնամին ՚ի մարտ՝ մինչև ինքն չիցէ
անդ : Խայց Աինուվիոս արհամարհեալ վերատ և զա-
ղերսանս նորա , ընդ առնուլ պատէ՝ զի կէս ՚ի զօրաց
Աստիճանէրայ երթեալ էին զՀամբարոց , յարձակեցաւ ՚ի
վերայ այլոցն . և առ փոքր մի զօրացեալ , գրեաց վաղ-
վաղակի ՚ի Հռոմ՝ յայնժամ մեծ կալեալ : Իբրև
այս Համբաւ բարեաց հնչեալ ընդ Հաւլ փոխանորդեաց
գուժկանն , յարեաւ ՚ի Հռոմ տրտունջ և քրթմնջիւն
ընդ դանդաղ և երկչոտ զգուշութեն Վաթիոսի . և այն-
պէս բանն այն Համարձակեցաւ՝ զի Հռովմայեցիքն Հաւա-
սարեցին նմա իշխանութեաբ զղօրագլուխ հեծելոցն . որ-
պիսի ինչ ոչ էր լեալ ՚ի սկզբանէ : Օայս ՚ի Ճանապար-
հի լուաւ Վաթիոս , քանզի փութացաւ մեկնել ՚ի Հռոմ
մայ՝ զի մի տեսցէ որ ինչ Հակառակ անձին իւրոյ Հնա-
րիցին քաղաքացիքն : Աւլ ոչ սասանեցաւ նա ՚ի Հաստա-
տութենէն մտացն . ՚ քանզի գիտէր իսկ զի ոչ որպէս
զիշխանութենէն և Տմտութենէ իւրոց պատերազմի բաժանեա-
ցի ընդ նմա . որ և Հաւատարիմ եղև առա :

Աինուվիոս խրոխտացեալ զօրութեաբն ՚ի վերայ իշխա-
նակիցն, առաջի արար նմա՝ օր ընդ միջ կամ տաճմանեալ
ժամանակաւ իշխել երկաքանչիւր ՚ի բանակին : Աւլ
գայն ոչ էած նմա յանձն Վաթիոս վտանգել զնմա բա-
նակն յաւուրս իշխանութե նորա , այլ լաւագոյն ընտրեաց
բաժանել զզօրս . զի զիւրմն գէթ ապրեցուսցէ :

Իբրև գայն զգաց Աինէբաղ ուրախ եղև յոյժ ընդ

1 քանզի տեղեակ իսկ էր , զի և ՚ի Տմտութենէ իրաց պատերազմի
ոչ եթէ զօրութեաբ իշխանութեանն հաւասարեսցէ իւր : Լխ . ԹԷ :

անմիաբանութեի երկուց զօրավարացն։ Լսորհեցաւ խայծ արկանել, որպայթ լարել ամբարտաւանութեե Պիհուռ կիսոի. և նա զայացու յանդգնութեամբ ըմբռնեցաւ ի նմա։ Վասանդի գրգռեցաւ տալ ընդ նմա պատերազմ ի վերայ միոյ ուրուք ի բլրոց՝ ուր դարան թագուցեալ էր նմա, և խուճապեալ չփոթեցան զօրք նորա, և իբրև մերձ էին ի խորտակել ի սպառ, ընդ գուչուն վիրաւորացն ընդոստուցեալ վաթիոս ձայն ետ իւրոցն։ Փութ թացուք ի թիկունս՝ խլել զյաղթութեի ի ձեռաց թըշնամեաց, և զսպաշաւ ի քաղաքակացս։ Նոյնժամ ի վերայ հասեալ՝ հարկեցոյց զՊինիքեաց փող հարկանել յետս կոչել զզօրականն. որ ի դառնալ իւրում ասէ, Ցառաջատեսիլ ամին այն ի գլուխս լերանց՝ աստ ուրեմն գոռաց ահագին որոտմամբ, և յուզեաց ամպրոպ մեծ։ Ա յս օգնութիւն ի կարևոր վտանգին եթաց զաչս Պինհասի՝ գիտել զվերկայական իւր. և զպատշաճ հնազանդութեին մատոյց անդադար իշխանապետին, յայտ արա րեալ՝ զի քան զչախալել պանծագոյն է երբեմն ուղղել զսխալանս։

ԻՐՔ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ Ի ՍՊԱՆԻԱ

Պ սկիպիոն պատերազմիս յորժամ կայ. Ասկիպիոն չանգգաստից ի վերայ հասեալ նաւացն կաբքեդոնացւոց, որոց առաջնորդէր Ասդրուբաղ, յաղթեաց նոցա և գերեաց նաւս քսան և հինգ և տարաւ աւար բազում, ի միտ առնն հռովմայեցիք թէ հոգ մեծ զերաց աչխարհին սպանիացւոց պարտ է ունել. զի անտի զօրավիդն էր Ասդրուբաղ արծաթով և զօրու։ Ասէ առաքեցին անդր նաւուք զԱսկիպիոն, որ անդ ընդ եղբօր իւրում միաբանեալ՝ վաստակս մեծամեծս հատոյց հայրենեացն։ Ոչ և ևս ցայնժամ հռովմայեցիք անցանել ընդ Իբերոս հարձակեալ էին. և մեծ ինչ Թուէր նոցա զայս կոյս գետոյն նիզակակից իւրեանց ունել և բարեկամ. այլ առ Պօբզիոսիս և անդր քան զգետն զօրացան զինուք։ Ասէ յայնժամեցաւ նոցա այս՝ մանուածէ սպանիացւոց ուրումն ի Ասդուտան, ուր Պինիքեաց զպատանդս սպանիացւոց և զազատագունդ մանկտին նոցա յատնդ Թողեալ էր։ Հատանեցոյց Ասքեղոս, քանզի այս անուն էր սպանիացւոյն, զՎոստար զինչխան դղեկին՝ դարձուցանել զմանկտին ի տունս իւրեանց՝ զի առաւել ի բարեկամութեի

Պոլիբ. գ. 245-250։ Լիւ. խբ. 3Ռ-ԽԲ։

ԱՄԱՀՀ զսպանիայիսն յորդորեսցէ։ Այլ զՀոգ գործիւնացա յանձն առեալ՝ էած զնոսա առ Հռովմայեցիս. և նոքա արձակեցին զնոսա առ իւրաքանչիւր ծնողս, և Հաճոյական ընծայիւն արարին բարեկամս իւրեանց զսպանիայիսն։

ՃԱԿԱՏԱՄԱՐՏ ԱՒՐ ԿԱՆՆԵԱՒ

3789 · 533 Պ-ԱՀԲ · Ք· 255 268։ ԼՒ· ԼԲ· ՒՔ-ՅԲ։

Ի մեւոս գարնանայն կայսէր բդեաշխն ի Հռովմ Կ-Տերենտիոս Վարրոն, և Լ· Լիվիոս Պօղոս։ Յայմ ամ երերորդ եր երկրորդի պատերազմին. Յորում ժամանակի, ըստ ոչ սովորութեանէ, յաւելից լեգեոնաց կազմեցին Հռովմայեցիք բանակ՝ հինգ հազար այր առ լեգէոն մի, ի վերայ օգնական նիզակակից գրեալ գոյն։ Ի՝անզի Հռովմայեցիք, որպէս կանխեցի ասել, ոչ յաւելուին զբազմութեն զօրացն քան զչորից լեգէոնացդ, չորեքհազար հետեւակ առ լեգէոն մի, և երեքբիւր հեծեալ[1]։ Իսկ ի տագնապ վտանգի հինգ հազար հետեւակ առ լեգէոն, և չորեքբիւր հեծեալ։ Այս ի նմանէ զսակաւից զօրացդ գունդս համալեթիս ըստ հետեւակացն գործելոյն, այլ զհեծեալս նոցա՝ երեքկին։ Այս երկաքանչիւրացն բդեշխից լեգէոնս կրկին և զկէս օգնական զրնգացն տային՝ ուրոյն ի միմեանց առնել պատերազմ, գունս ուրեք միահամուռ զամ զբանակն խաղացուցեալ ի մի պատերազմ։ Այլ ասա ի սպառնալեաց մեծի վտանգին այնպես սասանեցան Հռովմայեցիք, զի ի վեց օրայ չորիցն այլ և յաւելին չորս լեգէոնս։ Հաճոյ Յռեցյաւ գարձեալ ծերակուտին, զի որ յառաջն կային բդեաշխք Աերուլիոս և Պոպիլիոս՝ կացցեն և յայսմ հետ ի բանակին փոխանակ բդեշխիցն. բայց Պոպիլիոս, քանզի ծեր եր, ոչ կարաց առնել զայն։

Ա արրոն, երբև չու առներ ի Հռովմայ, խրոխտաբար նեաց՝ ընդ հասանել առ Թշնամին պատահել նմա և վաճառն առնել պատերազմին. և Թէ ցորչափ նմանեալք Վաբիոսի կացցեն զօրավարք՝ ոչ երբեք վճարեսցի պատերազմն այն։ Այաւել և յամբարտաւանութիւն և ի յանդգնութիւն ած զնա յաղթութիւն պատերազմին, զոր ի սկզբան անդ կալաւ ի վերայ կարքեդոնացւոց՝ սպանեալ ի նոցանէ արս իբրև հազար և եօթն հարիւր։ Այս Ա-

1 Պ-ԱՀԲՒ-ս երիւրիւս հեծեալս գնե մարի պայ· ինալուսն մարկնագրին կամ ա-ԼՔՔեան, այլ Յ-ոսոս Լիպսիա հա- գրէին։

նիբաղ օգուտ իւր վարկաւ զկորուսան զայն ՚ի հրապուրանս զեղխին՝ զի յանդգնեսցի սկիզբն առնել մեծի պատերազմին, որում ինքն ցանկայր։ Օ՜, որպէս յայտնի ևս եղև յետոյ, չայն կարօտեալ պարենից հասեալ էր՝ որ և աւուրս տասն ոչ կարէր յերկարել սկզբնա. որք զի և սպասեալք խորհրդոյ ձեռնհասք լինել յօգնականութեանն. և յանհաւատիս հասանելիս իրք նորա, եթէ ոչ բան բաղդին նորա եղեալ՝ ժամանեալ մնար ևս արդեն։

Օ՜ հետ բազմապատիկ խղճմտանց՝ ապա առ միմեանս Հակառակեցան բանակքն երկոքին հուսկ ՚ի Կամնի, քաղաք փոքրիկ Հայոցլիա առ Եփրատ գետով։ Եւ բաւական թուեցաւ Հայկազնեան տեղին այն ՚ի պատերազմ, քանզի Հնինիբաղ բանակեալ էր ՚ի բացարձակ գաշտի առաւել սյրուձիովք. այլ խորհէր ձգել գնա ՚ի տեղի՝ ուր հետևակք յաջողեսցին ՚ի պատերազմ։ Իսկ իշխանակից նորա, անհմտութ իրաց պատերազմի, զհակառակն խորհէր։ Վասնզի այս չարիք են երկուց զօրավարաց իշխելոյ ՚ի միում բանակի, որք յաճախ ՚ի նախանձուէ կամ ՚ի նեղհակակիրք բարուց և կամ յայլախորհուրդ մնաց ոչ միաբանին ընդ միմեանս։

Ի նախաշաւիղ մրցմանէնս բազում անգամ եղեալ կողմանք երկոքին, ապա յաւուր միում՝ յորում առաջնորդ էր Ա արքայն, քանզի օր ընդ մէջ փոխանակաւ իշխէին զդեաղեաքն, կազմեցան հանդուցեալ ՚ի պատերազմ՝ ոչ ինչ հաւցեալ զԱ՜միլիոս, որ թէպէտ և բազում կալաւ, այլ ոչ կարացեալ խափանել զԱ արքայն՝ օգնական եղև նմա, որպէս կարէր, յօգուտ աշխարհին։

Յաւետգաւ Հնինիբաղ ընդ զօրականին իւրում և ասէ. Եթէ էր մեզ իշխանութիւն ընտրելոյ զհակառակ պատերազմիս տեղի, սակայն ոչ կարող էաք գտանել քան զտեղիս զայս քաջադէպ բազմութեանդ հեծելոցս։ Ջուր փառս անմահից՝ զի այսր աձին ձգելոյն զիշնամիս, տալ ի ձեռս ձեր պաղթութեան. և Հնինիբաղայ՝ զի հարկեցոյց զնոսա ասել ՚ի պատերազմ։ Օ՜ հետ երեքկին մեծամեծ յաղթութեանն՝ զորս հուսկ ընդ հուսկ ՚ի վերայ միմեանց կալաք, զինչ տաց խրախոյս ձեզ՝ բայց զքաջութիւնս ձեր յուշ ածել. նոքօք զդաշտս նուաճեցիք, սովիմբ տեսաք լինելիցիք հանուրց քաղաքաց, իշխեցիք տալ զի և առնոյն մեծութեանց և պետութեանն Հռոմայ։ Ա՜յլ աստ կացցեն բանք, ժամնակ է գործելոյ. յուսացեալ եմ ՚ի դիցս օգնականութ, և տեսանիցէք ընդ հուսկ զարդիւնս բանից։

Եւ էր հաւասարութեան բազմութեան զօրացն երկաքան-

ՀԱՐԵՒ. քանզի Հռովմայեցւոց Հանդերձ նիզակակոչքն էին ուԹառն Հազար Հետևակք, և վեց Հազար Հեծեալ սուղ ինչ աւելի : Իսկ կարքեդոնացւոց քառասուն Հազար Հետևակք կերԹք ի պատերազմ, և տասն Հազար Հեծեալ : Լիվիոս առաջնորդեր յաջոյմ Թևի Հռովմայեցւոց, և արդն ի ձախումն. իսկ Պերուիլիոս ի ձախոցդաց բդեշխին ի բուն բանակին : Կինիբազ, որ զնմ յաջոմէԹի յօգուտ արկանէր, այնպես զնւրն ձակատեցոյց՝ զի Հողին Հարաւոյ, որ առՀմամեալ ժամանակաւ ընդ անդ, Հանդեպ երեսացն Հռովմայեցւոց ի ժամ պատերազմին անկցի՝ մերկել ի վերայ նոցա զփոշին : Օգեան Լիբիդ ի ձախմէ կալաւ. և զայրանձին յաջ և յահեակ Թև զատոյց, և ընդ միջ ձակատուն զսպանիացիսն կարգեաց և զպաղտիացիսն Հետևակս, և զսպառազէն ախրևկեցիս ընդ աջմէ և ընդ ահեակ ի մի կարգ ընդ հեծեալսն : Լե իբրև ձակատեցան կացին, եկաց և նիքն ի միջ ձակատուն ընդ սպանիացիսն և ընդ գաղղիացիս Հետևակս, և զնոսա յառաջ խաղացոյց ընկիզն առնել մարտին. և ըստ մերձենալ առ Թշնամին՝ յետս երկուստեք զձակատն երկայներ, ի ձև իմն կիսաթոլոր՝ զի մի ընդ դունդն յառաջխաղացեալ և ընդ կարգ սպառազէնն Հետևակացն, որ անշարժ կային, լինի անջրպետ :

Ակիզբն եղև մարտին. և լեգէոնք Հռովմայեցւոց, որ ընդ աջմէն էին և ընդ ահեակ, իբրև տեսին զՀարուածս խիստս որ ընդ միջ ձակատուն գործէր՝ դիմեցին ի կողմանէ պատահել Թշնամեացն : Իսկ որ ընդ Կինիբազայ էին գունդն՝ քաջութիՔ զդէմ կալեալ, իբրև յետ կողմանց յաձախէին Հարուածք, խուսեցին յամբոխն միջն և ամենայն ի միջոց անդր ձակատուն : Օհետ նոցա մտին և Հռովմայեցիք խառն ի խուռն խուճապս. և երկարին Թևք բանակին Կինիբազայ, Հետևակախումբն ախրևկեցի անխոնջ և սպառազէն, շրջան առեալ կիսաբոլոր՝ պատեցին զվայրն ուր խառն ի խուռն չարձակեալ կեալ էին Հռովմայեցիք խումբք ի պատերազմին. և սատկապես Հարին զնոսա յետ կողմանց, ոչ տուեալ նոցա Հանդիստ և պարապ ձակատ յարդարելոյ : Բայց վայրի և ձեՀեալք աշ և ահեակ Թևացն Հարեալ զայրուձին Հռովմայեցւոց զսակաւաձեռն կէսք զետ մղեցան փախստէից զի մի անդրէն գունդ գործեսցեն, և կէսք պատեցին յետ կուտ զՀետևակազօրն Հռովմայեցւոց, որք միանդամայն ի Հեծելոց և ի Հետևակաց պա-

շարեալ, թէպէտ և արիաբար ընդդէմ նոցա Ձդինեցան, այլ ոչ ոք ի նոցանէ ապրեցաւ։ Լսելիւս վերս բազումս ի մարտի անդ ընկալեալ սպանաւ ապա յանճանութեամ ի խմբէ Թշնամեացն։ և ընդ նմա անկան ի գանճապետաց անաւ երկու, և ի հազարապետաց բանակին քսան և մի այլ, և յոլովք յայնցանէ որ զդեաղիք երբեմն կացեալ էին կամ կուսապալք *, Աերսիլիոս զդեաչն անցելոց ամին, Աինուկիոս զօրագլուխ Հեծելոյն կացեալ ընդ փարիսիս, և ուխտուն այր յաւագայ ծերակուտին. միաշամուռ անկեալք ի պատերազմի անդ ¹ աւելի քան զեօթեն բիւր մարդիկ։ Նչ միայնոգեռ կարբեդոնացիք մեռեալ՝ ոչ գաղարէին ի հարուածոյ, ի խուռն անդ կռուողին գոչեր ատէպ Աինիբալ Շ ատ է արդ։ գադաբեցէք ի զօրականք, խնայեցէք ի պարտեալն ²։ Խակ բիւր մի զօրականաց, որ պահէին զբանակն, յետ պատերազմին և նոքա գերեցան։ Աիայն Ա արրոն փախստեայ անկաւ ի Ա Հնուսիա ընդ Հեծեալս եօթանասուն, և չբնչհաղալ զօրականք ի քաղաքս մնատուրս ապրեցան։ Նչ բռնանդակ կալաւ Աինիբալ զյաղթութիւն. և յաջողեցաւ նմա այն իբրև զառաջինն՝ բազմութիւ Հեծելազնդին։ Նչ անկան ի նմանի ի Ձակատս անդ չորեք հազար զաղղիացիք, հազար և հինգ հարիւր ի սպանիաց ազգն և յաւերիկեցւոց, և Հեծեալք երեկերիւր։

Նչ իբրեւ տեսաւ անդ Աահարբաղ, մի ի սպայից կարքեդոնացւոց, դիմել անդէն ի Հռոմ. և ի հինգերորդումն աւուր խոստանայր տալ Ձաշել անդ ի Կապետոլին. որում Աինիբալ Պարապսով, ասէ, յորդիկ սպառ է վասն բանիդ այդորիկ։ Նչ Աահարբալ Չեմանեմ քաջ և ոչ միում ումեք տուեալ դից զնմ խնամատուութիւն։ Վ Ձաջ ես դու ի յաղթել, Աինիբալ, այլ ոչ և յօգուտ արկանել զյաղթութիւդ ³։

Համարեցան բազումք, և ինքն Ցիտոս Լսելիս ի դանդաղել աստի Աինիբալայ ապրեալ զՀռոմ և զպետութիւն Հռոմոց. յոր և միջոցակս սխալեալ զնա ասեն։ Նայլք խոհականագոյնք զնոսա՝ խնայելին մեղա-

* ՕԳՈՒԵՒՈՒՆ ԸՍՒ ԼԼԻՆ պաշտօնն ձերն դասաւոր Լսելոյ ձերն Կոսասիալ։

1 Տիտոս Լիվիոս Նասաւնյոյն գԼիւսանիկեսին ձիւնն ի գասաւոն և Եբեր հասար. այլ ես արքանի հասապարտա. Ինչան սասանել պՈՒԵՒՆԵՒՈՒ համարիմ։

2 Ի յագեցուցանել զբարտոսս. Թիւն Թշնամեաց բանակք կրկին մեծամեծք հարան, մինչև գոչել Աինիբալայ առ զօրականն Ինայեցէք ի ձեր ձերմէ։ Փաստ. ա։ ը։

3 Նչ որ Ա Ահարբաղ. Ուչ գնմ միում ումեք ետուն գից. գիտես յաղթել, Աինիբալ, այլ ոչ յօգուտ գյաղթութիւն արկանել։ Լիւս. իբ. ծա։

դրել վայրապար այնքանոյ զօրավարին, որ ամ ուրեք հանձարեղ ընտրողն էր, և սմանի և երագ ի կատա-
րումն խորհրդոցն։ Լաւ սոցա ձեռնտու է Պողիբիոս վկայ-
ուածքի իւրով, կամ գէթ լուռեմնամբն. զի ի ձառել
զանցս մեծամեծս, որ գՀետ մեծի յաղթութենէն յաջորդե-
ցին, թէպէտև յուսացեալ ասէ զկարբեդոնացիսն առ-
նուել յետ այնորիկ պատերազմանս զՀռոմէ՝ այլ զի ոչ
ինչ յաւելուլ եթէ ոչ պակս էր հնար զբազմաժողով քա-
զաքն զայն նուաճել և զառաւելեալսն յոյժ հմտութիւ
իրաց պատերազմի, զամբապարիսպն և զզգուշացեալ ի
կրկին լեզուանաց, այսու անհնարին գիրն զայն կարծէ
ցուցանել, և անսուգիտ գԱնիբեալ ի դանդաղելոյ յայն։
Օ որ և հաւաստեաւ քննեալ՝ ոչ ի դէպ էր առնել ըստ
օրինաց պատերազմի։ Վասնզի այս ինչ յայտ է՝ զի ամ
հետևակազօրն Անիբեալայ նախ քան զձակատ մարտին
ոչ ինչ աւելի էին քան զքառասուն հազար, յորոց վեց
հազար ի պատերազմին անկան, և վիրաւորք հարիւս
բազումք քան զանկեալսն եղեն, անվարդք ի պատե-
րազմ. որով ինացին առ նմա քան և վեց կամ քսան և
եօթն հազարք հետևակաց զօրաւորաց ի պատերազմ.
որք զի սակաւք յոյժ էին ի պաշարել զքաղաքն զայն
մեծ և գետով ամրացեալ, յայտ է. և դարձեալ զի ոչ
գոյին նմա մնուբենայք և համբարք, և որ ինչ այլ ի պա
Լե. իբ. ն. շարել զքաղաքս կարևոր են։ Այս ասելիկ յաղթող և
ե իզ. ձէ. զեալ առ Տրասիմենեամ՝ զուր ջանացաւ ապա պաշարել
զՍպոլետոն. քանզի խակիսկ զինի ձակատուն Կան-
նեայ՝ հարկ եղև Թողուլ զայն, զքաղաքն փոքրիկ զան-
նայն և զանզօր։ Վարձեալ և ոչ է մարթ ժխտել՝ զի ի
ձախողել իրացն, որպէս և կասկածելի էր, կործանումն
անհրաժեշտ ի վերայ կայր Կարքեդոնի։ Այլ ուղիղ զայս
ցանկ դատաստան առնելոյ՝ հարկ է հմուտ լինել արուե-
ստին, և ժամանակակից իրացն։ Ի վաղ ժամանակաց
յուղին վէմքս այս, և ներհուն զօրականին անկ է այսո
ցիկ հաւաստեաւ քննութիւն։

Լե. իզ. Ինդ վախճանել ձակատու պատերազմին առ Կան-
ը-ձէ. նեաւ՝ յղեաց Անիբեալ զԱդան զեղայր իւր աւետա-
ւոր յաղթութենէն ի Կարքեդոն, խնդրել օգնութիւն ի
սպառ նուաձելոյ զՔնամին։ Ընդր հաւատ Ադան՝
եղոյգ յատենի աւագանւոյն պերճ բանիւ զարութիւն եղ-
բօր իւրոյ, և զմեծամեծ յաղթութիւնն զորս կալաւ ի
վերայ հռովմայեցւոց։ Լաւ առ ակներև ցոյց հաւատար
մութիւնն՝ եհեղ յատենի ծերակուտին գրուանաւ

մատանիս ոսկի, զորս ի ձեռաց աւազանին Հռոմէից կողոպտեալ էր անկելոց ի պատերազմին, և ի կատարած բանիցն խնդրեաց ձեռն տալ զորօք և արծաթով և օգնականութեամբ համբարոց։ Եւ ցաւ ամ առեանն խընդրելոյ. և ականատես լինելոյն, որ կուսակիցն էր Ընկիբաղայ և համախոհ, զայն ժամ պատեհ համարեալ ի կշտամբել զԸնկնն զառաջնորդ հակառակ կողմանն՝ ասէ, ոչ կամիցիս ընդ պատերազմ ընդդէմ Հռոմէացւոց, կամ թէ խորհիցիս և արդ տալ ի ձեռս նոցա զԸնկնիբաղ։ Ապրում Ընկնն հանդարտութեամբ ետ պատասխանի. Ինձ և արդ նոյն խորհուրդք են. և թէ իցեն իսկ հաւաստի՝ ոչ հաձոյ են ինձ յաղթութեիւք, եթէ ոչ հաշտութիւն ածցին մեզ յօգուտ, և ապա սուտ եցոյց և առասպելս զարուեթեան՝ զորս Ադոն պանծացուցանէր, և զոր ի դիմաց Ընկիբաղայ տայր զոյց՝ թէ հարի ի սուր սուսերի զորս հռոմէացւոց, և արդ ձեռն տուք ինձ զօրօք։ Օ ինչ այլ ինայր նմա, ասէ, խնդրել՝ եթէ նկուն լիներ ի պատերազմին։ Պանծայ՝ երկիցս ասար առեալ զբազմահարուստ բանակ Թշնամեաց գլխն ամ կարևորօք պատերազմի, և ապա պարէնս խնդրէ և արծաթ. մի թէ այլ ինչ ի կորուսանել զզօրսն առներ մեզ զրոյց։ Ընդ որ յաղագս Ատեանց անձնատուր Ընկիբաղայ, կամ խնդրեցին հռոմէացիք հաշտութեիւն, Եւ իբրև նա տիպեցաւ խոստովան լինել թէ ոչ՝ Ապա ուրեմն, ասէ, պատերազմ խիստ սպառնացեալ է մեզ Ատալա՝ քան զոր ի վաղնջուց մինչև ցայսր պատերազմունս կրեցաք։ Եւ կատարեաց զբանս իւր՝ մի առաքել զօրս և մի արծաթ Ընկիբաղայ։ Ասյց կուսակիցք Ընկիբաղայ, հզօրք ի ժամանակին յայմիկ, ոչ անսացին բանիցն Ընկնի իբրև նախանձ և մտաշնեթեք. և հրամանն եղև դրամաժողով առնել, զօր ժողովել յօգնութեիւն Ընկիբաղայ։ Ուս արար Ադոն ի Ապանիա՝ առնել անտի գումարուսակ քան և չորից հազար հետևակաց, և չորեքարիւր հեծելոց. որ յետոյ խափանեցան երթալ գումարել ընդ Ընկիբաղայ, և այլուր ածան ի պատերազմ. քանզի հակառակորդք Ընկիբաղայ հնկնէին խափան լինել մեծի խորհրդոյ զօրավարին՝ ընդ որում խեռային։ Ինչ դեռ ի Հռոմի փառաւորեր բզեռչին փախուցեալ ի պատերազմէ այնու զի յուսացաւ ի քաղաքացիս իւր, կարգեցուսցիք ընդ ակամբ հայէին Ընկիբաղ ի յաղթող զօրավարն. զի ոչ հանդուրժեր Ընկնն ընդ յաջողութեիւն պատերազ-

մին՝ ընդ որ ոչ կամէր ։ Ալ ըհժխնդիը խորհրդոց խրոց քան բարեաց աշխարհին, և առաւել թշնամի հանդգոյ զօրավարին քան հռովմայեցւոյն, զնա՛ւ ինչ հնար բեր զի զակնկալեալ յաջողութիւնն խափանեսցէ, կամ զնախակալն եղծանել։

ԶՄԵՐԵԼ ԱՆՆԻՒԱՆԱՑ Ի ԿԱՊՈՒԱ

Լա։ իզ։ իբ։ Յաղթուէ՛ն առ Կաննեաւ նուաճեցան ազգք հզօրք Իտալիոյ ընդ ձեռամբ Կնիոբաղայ, և յաւելաւ ի նա մեծն յուսասան՝ Տարենտեաւ հանդերձ քաղաքաւ, և Թողին զՀռովմայեցիս վաղվաղուց նիզակակիցք նոցա, յորոց մի յառաջնոցն էր Կապուա ։ Վաղաքս այս պտղաբերութիւք երկրին և ի քնե տեղւոյն և խաղաղութիւքն, յոր ի բազում ժամանակաց վայելէր, մեծացեալ էր յոյժ և զօրացեալ. և զեղխութիւն և փափկութիւն, կցորդք փարթամութեան, ի ներքս սպրդեալ՝ ապականեալ էին զբարս քաղաքացոցն, որ բնաւորաբար ձգէին ի հեշտախտութիւն և ի շռայլութիւն ։ Ո քաղաքս զայս ընտրեաց Կնիոբաղ՝ իւր ի ձմերոց ։ Կնդ զօրականաք, սովորեալ՝ ի տաժանաւոր վաստակս, որ ամենևին ի մեծամեծ վտանգս և մշտայաղեք էին, ի զեղխութենէն և ի հեշտ ախտից պարտեցան, անսովորութիւն առաւել և շռայլեալ ի նոսա զանձինս ։ Զյսոյ օրինակաւ կուրով պատերազմի ընդարմացաւ ի նոսա, և զսակաւն զայն ձիկն յետ այնորիկ՝ խրախոյս առաջնոց յաղթութեանցն զործէր ի նոսա, և ոչ զի զօրութիւն ինչ գոյր նոցա ։ Ոչք ի չուել ի քաղաքէ անտի այլ չայլևի լեալ էին. քանզի գատարկանձնութիւնք ուսեալք ի բնակարանս հանդստեան, և կեցեալք ի յղփութիւն, ոչ ևս կարող էին բերել զքաղց և զծարաւ, զսքնութիւն, զերկար ուղեւնացութիւն, և զայլն ևս վաստակս մարտի. և ոչ լսել զօրավարին և զհնուազական կրթութեանց հպատակել։

Որ ինչ զայսմանէ գտի ասացեալ առ Տիտոսէ Լիւիոս՝ սի՛ զնոյն որպէս է առ մատենագրին ածեմ այսր. կալցի ոք զայսոսիկ որպէս և լսել ախորժէ. այլ նա զձմերել

1 Կնդ ընդ չարկաք զմեծ մասն ձմերայնոյն կալաւ. զզօրն՝ որ զնա՛ւ վիշտս մարգկեղէնս սահել և ընդ երկար կրեալ, անփորձ էր և անսովոր ի գեւրութենէնս մարմնոյ ։

Կշռ որոց ոչն չայթեցին վիշտք և չարիք զնոսա կորոյս զեղխութենէն և փափկութենէ չոյժ. մանաւանդ զի չանդնդել հեշտութենն անչա հեղին զանձինս։ Լա։ իզ։ ծշ։

Ինքեարացայ ՚ի Կապուա ստգիւտ մեծ առաքնորդութեանն Նորա Համարի . և առաւել յոյժ քան զամենայնէն խոսել ՚ի Հռովմ՝ Վանդի սնոտ յայտնեցոյց , ասէ , ՚ի գյաղթութեն . իսկ ատ վրիպակաւն կորոյս ՚ի սպառ զքաջ յոյս յաղթութեն։ Որով բանիւ՝ որպէս ասացն Արիւզոս . Որ ինչ հռովմայեցիք առ Կամնեաս , զնոյն կրեցին ՚ի Կապուա կաքեդոնացիք [2]. անդ պատերազմականն նոցա արութեն շինաւ , և զինուորական կրթութեց տենչ . անդ և փառք նոցա առաջինք բարձան , և պատրաստեցոյն ակնկալութեն ։ Վանդի յայմմ հետէ կաքեդոնացւոցն իրք երեսային և վատթարեին . որպէս այն թէ կուսակից խոհեմութեն քաղդն եղեալ , և յաջողութեն պատերազմի գաշնաւորեալ ընդ հռովմայեցիս ։

Խռովմնակութեք արդեօք , ոչ գիտեմ , ընծայէ Տիտոս Լիւիոս զայն ամ չարիս՝ ձմերելոյ զօրացն կաքեդոնացւոցն ՚ի զեղծ քաղաքին . քանզի մանրախոսութիւ զսյնոսիկ քննեալ , ոչ արդարև կարծին՝ այն ամ արկածք ձախտզութեն զինուցին Կնիքեարացի ՚ի ձմերոցէ անտի առեալ պատճառս ։ Կյաքէն և աստի եղեն նոցա ՚ի նաւաքն , այլ ըստ մասին ։ Կրե ահա արութիւնք , որովք և յետ այնոքիկ զօրացան նոքա ՚ի վերոյ բդեխիցն և կուսակալաց , և նուաճեցին առին ՚ի հռովմայեցւոց քաղաքս , և կացին մնացին Կապուա զամս չորեքտասան՝ անկորուստ պահել զաշխարհակալութիւն , զի և ոչ ոք Կալածել զնոսա կարաց , այսոքիկ յայտ առնեն՝ թէ ստուարացուցանել Լիւիոս զինքսս չարեաց ձմերոցին։

Ի այլ հաւաստի պատճառ եղծանելոյ իրացն Կնիքեարացի՝ զի ձեռնհասք եղեն իւրքն յօգնականութեանէ նորա ։ Վանդի ուագանին զպատգամն զայն ընկալեալ ՚ի ձեռն Կագռնի՝ խորհուրդ կալաւ առ ընդարձակելոյ զաշխարհակալութիւն Կապուա՝ յղել նմա յօգնութեի սպրուձի բազմաձեռն ՚ի նուիրացուց անտի , փիղս քաւստուն , և հազար տաղանդ , և հեծեալս ՚ի վարձունել ՚ի սպանիացւոց բիւրս երկու , և հեծեալս չորեքհազար յամրութիւն քանակացն Կպանիոյ և Կտալիոյ ։ Կայլ ասպս երկոտասան հազար միայն հետևակաց և երկու հազար հինգ հարիւր հեծեալք զումարեցան ՚ի ձեռս

Լէս. իզ. ծՓ. լԲ։

1 Ընդ դանդաղումն յապաղեր պէս կանխ . անդ արութեն սպցոյց զյաղթութեն , ասա վրիպակ բնաւ իսկ երբէք զզօրութեն յաղթութեն ։ Լէս . իզ . ծԸ։

որպէս կանխ . անդ արութեն սպեւրացմէ , անդ զինուորականին հրահանգք , անդ կանխակալ յաղթանակացն փառք և ակնկալութեն

2 Եղև Կնիքեարացի Կապուա հանդերձելոցն չինքան։ Լէս . իզ . Խե։

ԱՄ ԱՀ.ՀՀ Ա՛ազոխ, Որովք էբբև չու առնէը յիտալիա, սակաւա ձեռն գնդաւն քան զահմանեաըն յաւագանւոյն, և զայ նոսիկ պատուիրեցին նմա ածել՝ի Ապամիա։ Եւ մնաց Ա՛ենիբաղ, յետ մեծաւեծ խոստմանց նոցա, առանց օ գնակատելե և հետևակաց և հեծելոց և փղաց և ար ծաթոյ՝ քան և վեց հազար հետևակօքն իւրովք և ինն հազար հեծելովք հնարել զօդուտ աշխարհին։ Եւ որ պէս էր հնար այսու դոյզն գնդաւ ունել զամենբս յեր կիր Թշնամեաց, սանձակոծել զազգս նիզակակիցս, ան կորուստ պահել զաշխարհակալութեն, և այլ՝ի վերայ առաջնոցն յաւելուլ, և պատերազմ մղել ընդդեմ կըր կին լեգեռնախառնն բանակաց հռովմայեցւոց, ընդ որոց ամի ամի այլք փոխանակէին։ Ա՛յս է ահա ստոյգ պատ Ճառ ձախողելոյ պատերազմին Ա՛ենիբաղայ և կործան մանն կարքեդոնացւոց։ Ա՛թէ այսոցիկ պատմութե՛ի Պռ զիբիոսէ վիսպգրեալն հասանէը առ մեզ, գտանեաք անդ՝ քան զձմերելն՝ի Լապուա, զայս պատՃառս արկա ծէցին համարեալ, ընդ այս մի՛ ոք տարակուսեսցի։

ՍՊԱՆՒՈՑ ԵՒ ՍԱՐԴՒՆՒՈՑ ՑԱՑՄ ՎԱՑՐԻ ԻՐՔՆ

3790 · 534 Ա՛Ինչ դեռ Ա՛կիպիոնեանքն երկոքին զօրավարք աշ
ԼՒ·ԻՀ·ՒԷ խարհակալէին՝ի Սպանիա՝ հրամանն եհաս՝ի Կարքեդո
Նէ առ Ա՛նդրուբաղ, որ միայն կարող էր զդէմ ունել նոցա, անցանել յԻտալիա յօգնութե՛ի եղբօր իւրոյ։ Եւ մինչ չև մեկնեալ էր անտի՝ գրեաց առ աւագանին՝ յղել անդր զայլ ոք փոխանակ իւր, որ կարող իցէ կալ առաջ ի հռովմայեցւոց։ Եւ առաքեցին նոքա անդր զՄիլկոն զօրօք հանդերձ, և Ա՛նդրուբաղ չու արար երթալ գու մարել ընդ եղեօր իւրում։ Եթրև լուա եղև բանս այս՝ յաւելան վաղվաղակի յոլովք՝ի քաղաքաց Սպանիաց ւոց՝ի Ա՛կիպիոնեանն։ Որովք նոքա զօրացեալ՝ խորհե ցան խափանել զԱ՛նդրուբաղ մինչ չև եղեալ էր յաշ խարհին, և սպրեցուցանել զհռովմայեցիսն՝ի վտանգէ. որք մինչ դեռ աշխատութե՛ք բազմու զդէմ ունէին միայ նոյ Ա՛ենիբաղայ, և նա և՝ս երթայր ծանր ամբոխիւ յա ւելուլ յեղբայրն իւր։ Եւ հասեալ զհետ նորա՝ ստիպե ցին զնա՝ի պատերազմ, յորում նիւսն եղեալ՝ և ոչ անդ յաշխարհին սպանիացւոց եգիտ ապատան, որ յՏտա լիայն խորհէր անցանել։

Ոչ ինչ առաւել յայլոցէն կարդեցոյց իրը՛ի ԱՄԱՐԱՀԱ
Մարդկինա. զի աղմուկս խռովութենէ արարեալ անդ՝
որպէս օգուտ աշխարհին իւրեանց Թուեցաւ նոցա, եր-
կուասան հազար զօրական՝ի միում ուրեք ձախատու
կորուսին. և գերի բազում ածին՝ի նոցանէ հռովմայե-
ցիք, յորս էին և Կղոդուբաղ՝ մանկանուանեալն Ձաղատ,
և Կինոն, և Մագոն [1], արք երևելիք ազգաւ և ըստ
զինուորական աւագութեցն։

ԱՐԿԱԾՔ ՈՐ ՀԱՍԻՆ ԱՆՆԻՒԱՂԱՑ. ՊԱՇԱՐԵԼ,
ԿԱՊՈՒԱՑ ԵՒ ՓԱՂԱՔԻՆ ՀՌՈՎՄԱՑԵՑԻՈՑ

Ձևս, յետ ձմերելոյ Կինիբաղայ՝ի Կապուա, յա- 3791 · 533
ջորեցան կարքեդոնացիք Յոտալիա նովին փառօք։ Ա- Լխ· Բէ·
Մարկելղոս կուսակալ և բդեաշխ մեծապես այսմ յետս Ն Բե· Խբ·
փոխուեցեալ իրաց եղև սատար։ Վճռեալ սա ամենայնիւ Ն Իզ· Ե֊Ծ֊
ինդրեր տագնապեցուցանել զԿինիբաղ. ոչ նեղէր բա-
նակել ուրեք զօրացն, կամ պաշարել զքաղաքս, և տեղ
՝ի վերայ յարձակէր նոցա. մինչև Սուսեր Հռովմայ կո-
չել նմա, զոր օրինակ Փաբիոսի եղև կոչել Վ ահան։

Կռաւել և պաշարմանքն Կապուայ խուճապեցուցին 3793 · 537
հռովմայեցիք զԿինիբաղ։ Ոչ նախատինս իւր Համա-
բեալ առաջի նիզակակից ազգայ դանդաղել յօգնութենէ
այնոցիկ՝ որ առաջինքն էին՝ի նոսա, փութացաւ անդր,
և յանդիման քաղաքին յարձակեալ՝ի վերայ հռովմայ-
եցւոց՝ յերկարաձգին նուաղօք ետ ընդ նոսա պատերազմ
՝ի վաներ զնոսա. այլ ընդ վայր ջանացեալ՝ խորհեցաւ
ապա բաժանել զզօրութենէ նոցա՝ և խաղոց տագնապաւ
՝ի Հռովմ, ոչ ինչ երկուացեալ անահնկալ աղվիաւ
նուաձել զկողմն մի քաղաքին, և զի՝ի վտանգ անդր դի-
մեցեն զօրավարքը հռովմայեցւոց՝ամ զօրքն յօգնութենէ
հայրենեաց՝ Թողեալ ազատ զԿապուա. և կամ էթէ
ոչ՝ի սպառ բառնայցեն զպաշարումն, սակայն քաժա-
նեսցի զօրութենէ նոցա, և լինի Թեթևս ինքեան կամ պա-
շարելոցն պատեհ՝ հարկանելոյ հեշտեաւ զսակաւաձեռն
Թշնամին։ Հռովմայեցիք զարմացեալ յայժ՝ այլ ոչ խոռ-
վեցան։ Այլ ոմն յաւագաց ծերակուտին խօսեցաւ յա-
տենի՝ կոչել զնմա զօրս՝ի Հռովմ յօգնութենէ աշխարհին.
որում Փաբիոս պատասխանի ետ՝ Թէ նախատինք էն առ

[1] Ուս՝ որ եէ՞տյն էր Անիբաղայ։

ամ խլրտումն Աշնիբազայ խուճապիլ և յեղամոել[1], Նայց միայն Կ. Փոլղուխոսի փոխանակի բզեզիկին, միւսմ յերկուց զօրավարաց, հրաման արարին՝ զօրահատոյց լինել գալ ի Հռոմ։

Աշնիբազ այսը անդր առ վայր մի ասպատակեալ՝ չաւ կատեցոյց ասա զզօրս իւր առ քաղաքաւն ի պատե բազմ. և բդեաշխն ի հանդիպոյ ։ Նէ իբրև կազմեցան երկուստեք քաջօրէն պատերազմել ի վերայ Հռոմայ, մրրիկ խիստ դադարեցոյց զնոսա . և ընդ մտանել ի բա նակ իւրեանց՝ եղև խաղաղութիւն օդոյն և պարզութիւն. և ոչ միանգամ՝ այլ յաճախեցին այս արկածք օդոց. մինչև ի դից ուրեմն համարել զայն Աշնիբազայ, և ա սել՝ Նա առաքել զՀռոմ մերթ բաղդ և մերթ յօժա րութիւն պահանեն յիս ։ Որպէս զայս Տիտոս Լիւիոս ի համբաւոյ առանդ[2] ։

Յառաւել յայժ ի զարմանս եղև Աշնիբազ և յերկիւ ղն, զի մինչ դեռ ինքն առ դրան Հռոմայոյ բանակեալ էր՝ ընդ այլ դաւն քաղաքին խաղացուցին թշնամիք գունդս զօրաց յօգնութիւն բանակին ի Պաճախ . և զի զերկիւղն, յորում բանակեալ էր, վաճառեցին յաւուրն յայնոսիկ՝ ոչ ինչ դիւրագին քան զոր սրճէրն յառաջա գոյն ։ Ընդ այն արշամարհանս զայրացեալ՝ ի վաճառ եհան և ինքն ի ձայն մանեակի զամ կրպակս ոսկերչաց, որ էին շուրջ զմեծաւ հրապարակաւն Հռոմայ ։ Նէ զայն խրոխտ սպառնալիս արարեալ՝ յետս կասեցաւ ի քաղաքէն, և եառ աւար զմեծագանձ մեհեանն աստուա ծուհւոյն Փերսեփոնէ ։

Խոկ բնակիչք կապուայ առանց օգնականութեան ոչ ընդ երկար կարացին դիմանալել. և որք յաւագանւոյն առաջնորդք ապստամբուէին էին, որոց ոչ գոյր յոյս նե բելոյ Թողուել ի Հռոմայեցւոց մտի, մանաւանդ զան ձին յողոյմ մահ. և քաղաքն եղև անձնատուր ։ Ի յաջողութենէ սոսի պաշարմանն Կապուայ, որ զերկա քանչիւրոց կողմանցն զբաղդ սահմանեաց, և զՀռոմ մայեցիսն յաղթող եցոյց, երեւի դարձեալ՝ որպէս ասէ աղբ էին Հռոմայեցիք ի վրէժ պատուհասի հաւատա դրուժ դաշնաւորսայ, և որպէս տեսր Աշնիբազ յօդնել այնոցիկ՝ որ ի նա ապաւինեցան[3].

1 Նախատինք են երկնչել և խուճապիլ յայժ ապառնալեաց Աշնիբազայ ։ Լե. իկ. Շ։

2 Աւանդեն զայս ինչ Աշնիբազայ զայ ասացեալ. Ի Նուաճել զՀռոմ՝ է զի կամք և է զի բաղդ պահանեն յիս ։ Լե. իկ. ԾԵ։

3 Աշխուշա խոստովանութիւն

ԱՄԱՀՀ

ԲԵԿՈՒՄՆ ԶՕՐԱՑ ԵՒ ՄԱՀ ԵՐԿՈՑ ՍԿԻՊԻՈՆԵԱՆՑՆ Ի ՍՊԱՆԻԱ

Զախողակի յետս ընդդէմն ի Պանիա պատահէ- 3793 · 537
ցին Հռովմայեցւոց· Լիւն անդ կարգեդնացաւց բանակք երեք· առաջնումն զօրավար Պոդրուբաղ որդի Վիա- դմի, երկրորդին Պոդրուբաղ որդի Միլկարայ, և երրորդին Ատդն, որ համագունդ ընդ առաջնումն տայր պատերազմ· Յորհէցան Աիկիսիոնականք Կնէոս և Պոբղիոս երկինդել զզօրս իւրեանց, և ուրուն ի վերայ Թշնամեացն իաղալ· և այս եղև նոցա ի կորուստ· Հաս տատեղին զի Կնէոս, սակաւաձեռն հռովմայեցի գնդաւն և երեսուն հազարաւ ի Կելտիբերայս, պատահեցեալ ա- միկարեանն Պոդրուբաղայ, և որ այլ ևս գունդք էին հռովմայեցիք և յազգաց գաշնաւորաց Յոտալից՝ պա տերազմել նոքօք Պոբղիոսի ընդ այլ երկուս զօրավարս· Եկաս ի վերայ Պոբղիոսի եղև Տարուած· Կոտմարեցաւ ընդ Թշնամիս նոցա և Աոսինեսաս, խորխտացեալ յաղ- Թութեամբն՝ որով ի ժամանակին յայնմիկ նուաճեալ էր զԱիմաքս, և Հնդիբիղէս իշխան հզօր ի Պանիա՝ փութայր հասանել զՏետ նորա· Եկն ինչ լմներ ձեռն ի գործ առնել պատերազմին, Տարուածս յիմ կող- մանց ընկալեալ հռովմայեցիք՝ արիաբար զառաջինն մար- տեան ընդդէմ Թշնամեաց, ցորչափ զօրավար նոցա ի գլուխս ձակատուն կայր· Եկն իբրև նա անկաւ դիտա- պատ, հալիւ ապրեալք ոմանք ի կոտորածէն գաղձան ի փախուստ·

Ի աղվաղակի գունդքն երեքեան զրոհ ետուն ի վերայ Կնէոսի, Տարկանել և զնա, և զպատերազմին վճարել· Իակ Կնէոս կանխաւ իսկ հասեալ էր ի վտանգ պարտու- Թեան, քանզի ԹօԹափէյան ի նմանէ զօրքն նիզակա կիսք· ի խրատ մեծ զօրավարացն հռովմայեցւոց՝ զի մի զպարագեն զօրականսն քան զնևնկան յաւելցին ի բանա կին· Իբրև եռես նա զյաղնախումբ Թշնամիսն ի վե-

Թշնամւոյ՝ Թէ օրպես հզօրք էին ի խրատ՝ զդոյշ լինին զօրավարք հռովմայեցւոց մի յայլոյ օգնութեն յոյժ ապատան լինել, այլ առա- ւել զնւրեանց կորով և զքնին զօ- րութեն կալցին ի բանակի· Լխ·չիշ·

1 Ջայս առաջի աչաց ունելով

ԱՄԱՀԱՐ ըսպ իւր Տասեալ դուշակեաց զբեկումն և զմահ եղբօր իւրոյ. և ոչ ինքն յերկարակեաց քան զնա եղեալ անհաւ՝ի մարտի անդ։ Յվերայ երկուց քաջազուն սպասցն կոծեցան քաղաքակիցք նոցա և նիզակակիցք, և ողջոց Պասիխ՝ զի կորոյս զարդարակորով տեսուչս իւր։ Յոր մինչ դեռ վտանգ անհրաժարելի՝ի վերայ կայր հաւմմայ եցւոց կորուսանել՝ի սպառ զընդարձակ աշխարհակալութիւնս իւրեանց՝ի Պասիխ՝քաջութէ մոց՝ի սպայիցն, որում անուն էր Յ։ Պարիսոս՝ ասպետ հաւմմայեցի, անկորուստ պահեցան՝ մինչև եՀաս անդր կրտսերն Պկիպիոն խնդրել զվրէժ հօր իւրոյ և զՀօրեղբօր, և կանգնեաց անդրէն զղօրութիւն հաւմմայեցւոց։

ԲԵԿՈՒՄՆ ՋՕՐԱՑ ԵՒ ՄԱՀ ԱՍԴՐՈՒԲԱԼԱՑ

3798 · 542
պ.ք.ա. ժա.
622-625 ·
Լ.Ս. Լ.
Ս-Ն։

Պարաւած անակնկալ ցրուեաց զնմ խորհուրդս Յնիբաղայ, որ ինչ պատրաստեր առնել Յհռոմ։ Յմի ամ երկոտասաներորդ եր երկրորդի պունիկեան պատերազմին, զանցս յոլովս յայմ վայրի՝ի բաց Թողեալ սմանս համառօտութէ։ Յոր կային յայնժամ բդեշխք Ա։ Կղուդիոս Ցներոն, և Պ։ Իւիոս, որում անհաճոյ բաժին Պտաղիա յայս կոյս Պլեռեանցն՝ ուր ընդ Յադրուբաղայ առաջի կայր նմա տալ պատերազմ, որ՝ի լերինս անդր մեռձեալ էր։ Իսկ Ցներոն յաշխարհին բրուտացւոց և Պուկանիոյ եկաց կուսակալ՝ի միւս ծայր Իտալիոյ, զդէմ ունել Յհնիբաղայ։

Ոչ յոյժ աշխատ եղև Յադրուբաղ յամցս լերանցն, քանզի ձմեռապարհ անդ հորդեալ էր նմա յեղջօրէն, և մեռադիւրագոյն դարձեալ ազգք, ընդ որս անցանէր, ընդունելին զնա։ Յաքեաց ապա սուրհանդակս առ Յհնիբաղ, որք գերեցան՝ի ձմեռապարհն. և՝ի նամակահանէն, զոր տանէին, գիտաց Ցներոն զի Պէմբրիա է զօրաժողով նոցա. և խորհեցաւ՝ի կարևոր վտանգին, յոր փըրկուիցէ աշխարհին հաստատեալ էր, զգօնանալ քան զօրէնս յօդուտ հայրենեաց [1], և անակնկալ յանդգնութէ յամ և յերկիւղ Թշնամեաց՝ փութալ Տասանել խառնել բանակ ընդ բանակի իշխանակին, և միախուռն ուժգին զօրութեամբ պատերազմիլ ընդ Յադրուբաղայ։

1 Քանզի օրէնս էին զրահաւորս չինել նոցա, զոլ պահերազմ. և ի յայլոյ բաժանէիւր սահմանս, որ հատագոյս սահման անուանէր։

Յոբ ոչ զայս մեղադրեացե՛ր ոք նմա՝ ստուգիւբ զնո՛ր իրս պա-
տերազմին քննեա՛լ. զի արդարև տալերեցոյց զաշխարհն՝
խափանելովն զԱդրութեաղ գումարել ընդ եղեօր իւ-
րում ։ Որ Թէ և ազգ լինէր Աղնիւզազայ չու նորա , ոչ
մեծ ինչ էր վտանգ ։ Վասզի ի քառասուն և եղուց
հազար արանց , զօրահատոյց արար նուազուցոյն , եօԹն
հազար այր զընտիրս բանակին . իսկ այլք ի բանակեղ-
անդր զակիզ ածեալ ամրացեալ նստէին , քանզի և ոչ
կասկածելի էր յարձակել անդր Աղնիւբաղայ , և աւերել
զբանակ հզօր՝ ամրապահետ յերեսուն և հինգ հազար
արանց ։

Զու արար Աերոն . և ոչ ինչ նախ զօրականին յայ-
մանեալ իբրև հարուստ մի յառաջ խաղացեալ՝ աներկիւղ
ապա ի վտանգե յայտնեաց նոցա զնորհուրդս իւր , ա-
սե . ԱղԹամբ ահա ի յաղԹութեի աներկեւան , ի պա-
տերազմ՝ յոր համբաւ փախանակ ձեր մարտիցէ , և ընդ
լուր հասանելոյ ձերոյ խուճապելոյն կարբեդունացիք .
իսկ փառք յաղԹութեին բովանդակ ձեր եղիցի ։ Այսպա-
ցին գնացին ատեպ տարհասապա , և հասեալ գիշերային
խառնեցան ի բանակ հրովմայեցւոց , այլ ոչ զբանակ-
ետուն ընդարձակեցին՝ զի մի ինչ զգայցէ Թշնամին ։ Պոր-
կիոս բանակեալ էր մերձ ի բանակ բդեշխին , և եկեալ
յաւետեալ ի գունդս Իւիոսի , ատեան կոչեցին ընդ
առաւօտն՝ խորհել վասն պատերազմին ։ Իւիոս առ
վայր մի հանգիստ ասէր տալ զօրացն , այլ աղաչեաց զնա
Աերոն՝ զի մի դանդաղանօք ի յանդգնութեի խորհուրդս
մեր փոխեսցի , որում Ձեպով միայն հնար է յաջողել .
այլ զնաթս Թշնամեաց փութաստեղ յօգուտ արկանել ,
զՀեռաւորացն և որ մնա աստ առ մեզս կան , մինչ դեռ
անկասկածքն էն ։ Այմին իբրև փող Հարին ի պատերազմ ։
Աստրեբաղ յառաջ անդր մատեաւ ի Ձակատ բանա-
կին , և գյաւելուլ զօրաց Թշնամեաց բաղում իրօք գու-
շակեալ , գիտաց աներկիւղ զի ի միւսմի բանակին անդր
եկեալ էն . և կասկածէր բեկումն չար հասեալ եղեօր
իւրում , և վարանէր յոյժ զի անագանեաց հասանել
նմա յօգնութեի ։ Ի վարանս տարակուսին փող եհար կո-
չեաց յետս զբանակն , և խառն ի խուռն տագնապաւ
խաղացեալ գնոսա ի չու ։ Աիւերք ի վերայ եհաս , և ու-
զեցոյցք հմուտք վայրացն Թողին գնա և գնացին ։ և ոչ
գիտեր յո՛ երԹայր , մինչև եկին անկաւ յանկ Ասեաւս
բոս գետոյ . և իբրև խորհէր անցանել ընդ այն՝ ահա հա-
սին ի վերայ նորա երեքին բանակք Թշնամեաց ։ Նոյն

անշրաժարելի վտանգ մարտին զեմ ինչ հոգացաւ Լա-
դրուբաղ իբրև զօրավար քաջ և հարտաւր՝ անսխալ կալ-
գօք։ Կալաւ ամրագոյն տեղի գիւրձն ձորոյ՝ յոր տա-
րագուհին իւրում ձախոյ Թևին մի կարասցէն Թշնամիք
ի դիմի հարկանիլ, և կամ ի կողոպ. և խորագոյն ըղ-
բուն բանակն իւր և զաջոյ Թևն խորհէր յարդարել առ-
անձամբ ի Հակատուն։ Այս Հակատեցուցեալ Հեծելով
զզօրսն՝ եկայ ինքն ի բուն բանակին, և խաղաց ի վե-
րայ ձախոյ Թևի Թշնամեաց։ Վխտեր զի ի վախձան Հա-
սեալ է պատերազմին, և Հարկ է յաղթել կամ մեռա-
նել։ Յերկարեաց մարտն յերկոցունց կողմանց անսպառ
տելի։ Ամաւտնդ Լատրուբաղ ի Հակատու աստ պա-
տերազմի լուծին արար փառացն՝ զոր ի սկզբանէն արու-
Թեամբք բազմաց ստացեալ էր։ Օ գունդս պատաքե-
կեալս և որ զարհուրեին մարտնչել ընդ Թշնամեայ՝ որ
բազմաԹեամբն և արիաԹիք յոյժ առաւել էր, խաղաց
ցոյց գնոսա՝ խրախուսեալ բանիւ և օրինակաւ. և զգա-
ստիք զօրականն ողջոյն և սպառնալեօք Հնարեցաւ
դարձուցանել. մինչև ասպ իբրև զօրացան Հռոմայեց-
ցիք՝ ոչ կամեցեալ կեալ ի վերայ անկելոցն բիւրաւո-
րաց, որոց Թողեալ գՀայրենիս՝ յօժարամիԹք եկեալ Էին
գՀետ նորա, ետ զանձն ի խուժան մարտամեծոն լեգէո-
նացն, և քաջալիԹք անկաւ անդ որպէս արդարև որդի
Ամիկարայ, և Ամնիբաղայ եղբայր։

Ուր զեմ Հակատս պատերազմին՝ այս առաւել ա-
ղետաւոր եղև կաքեդոնացւոց, մանաւանդ զօրավարին
և անկելոցն բազմաԹիք, զորէն ինն ի վերէ Հարուածոյն՝
զոր առ Կամնեաւ ընկալան Հռոմայեցիք։ Վասնզի ի
կարքեդոնացւոց անտի անկան յաւուր յայնմիկ արք ի-
բրև չիսոս և Հինգ Հազար՝, և վեց Հազար այր գերի
վարեցան. իսկ ի Հռոմայեցւոց անկան ութ Հազարք։
Օ օրականն ապրեալ այնպէս խոնջեալ էր ի կոտոր-
ձէն, զի իբրև ձայն ետ նոցա Լիւիոս Թէ խումբ մեծ
Թշնամեաց Հեծի ի փախստ՝ Եռուն պատասխանի. լաւ
է ապրել նոցա՝ զի տարցին զոյժ պարտուԹիք իւրեանց
ի կաքեդոն։

Օ Հետ պատերազմին խակիսկ ի գիշերին յայնմիկ
չու արար Լիւիոս. և ընդ ամ տեղիս ընդ որ անցանէր՝
ընդ առաջ ելանէին նմա ձայնիւ ցնծութիք ծափս Հար-

1 Պ-ԱՒԻՒՈՒ Նոյնպէս յոյժ գԼԻՒ- ՈՒՒՆԵՑՈՅՆ, ՈՒ ԻՆՔ ՈՒՐԻՒ ՈՒՈՅՆԱԼ ՏՈՒ ԳԼԻՒՈՐ Գ ։

կանելոյ, փոխանակ առաջին արհաւրացն և տագնապին՝ զոր յայմ տեղւոջ ի գալ իւրում եհաղ, Ի կատարած աւուրն վեցերորդի հասեալ առ իւրն, ընկէց ի մէջ բանակին կարքեդոնացւոց զղջալս Աստուածաղաղ՝ յայտ առնել Աստիբազայ զդառն օրհաս եղեալ իւրոյ։ Ընդ ողորմ տեսիլն ծանեաւ Աստիբազ զանկնտս Կարքեդոնի, և ասէ. Աղդ վհատեալ է վասն նորա, արդ ոչ ևս աւետաւոր անդր առաքեցից պանծանօք. կորեաւ ընդ եղեալ խնամ Աստուածազայ և ամ ակնկալութիւն և բաղդ։ Այլ վաղվաղակի ամփոփեցաւ յերկերս սահմանաց աշխարհին բրուտացւոց, անդր գնամ զօրս իւր ժողովել՝ զօրս հաղիւս կեցուցանեալ առանց օգնականութեան ընդունելոյ ի կարքեդոնէ։

3799 · 543
Պատէր. ժա. 650.ժԳ.677. ԺԸ. 689։
Լաս. խԲ. ա. ծղ. Ը. Ֆ. ԹԹ. Ե. Ֆ.

ՆՈՒԱՃԵԼ ՍԿՕՊՈՒՆՑ ԶՍՊԱՆՆԱ, ԵՒ ԲԴԵՇԽ ԿԱՑԵԱԼ ԱՆՑԱՆԵԼ ՅԱՓՐԻԿԷ · ԱՆԴՐ ԵՒ ԿԱՐՔԵԴՈՆԱՑԻՈՑ ԿՈՉԵԼ ԶԱՆՆԻՐԱՂ

Ել ինչ առաւել յաջողեցին երբ կարքեդոնացւոց ի Սպանիա։ Կրտսերն Սկիպիոնի աժխոյժք խորհրդական կանգնեցին անդ վերստին զղօրութիւն հռովմայեցւոց, որպէս կանխաւ յայտնեալ արիական գանդաղութիւն վարբիոսի։ Վասնզի զերեսին զօրաւարս կարքեդոնացւոց, զԱդրուբաղ զիսգոնեան, զԱնննա և զԱզատ, յոչնախումբ զօրօքն բազում անգամ վանեալ խորտակեցին լերկինք հռովմայեցւոց, և կալաւ Սկիպիոն զաշխարհն, և ի սպառ նուաճեաց զայն ընդ ձեռամբ հռովմայեցւոց։ Սասենիսա իշխան մեծազօր ի Սպանիա, և նա յաւելաւ ի հռովմայեցիս։ Իսկ Սիփաքս միաբանեաց ընդ կարքեդոնացիս։ Այլ զարձաւ Սկիպիոն ի Հռոմ, և եկաց զդէսպէս յերեսուն ամի տիոցն իւրոց, և ընդ նմա Պ. Լիկինիոս Կրասոս։ Սկիպիոնի անկաւ բաժին Սիկիլիա, հանդերձ իշխանութիւնբ՝ զի կասցուցանիցէ զկարողութիւն յԱֆրիկէ ըստ պատշաճի իրաց ժամանակին. և չոբաւ վաղվաղակի ի գաւառ իշխանութեան իւրոյ։ Իսկ Կրասոսի կուսակալել զերկիրն՝ յոր ամբացեալ էր Աստիբազ։

Մի այլ դէսպանք ի Լիբիա
Տարցին զնեն համաբան պերճ.
Անկան ընդ մահ Ադրուբաղայ,
Ցոյս մեր և բաղդ առին վերջ։
Ռնոփ. փաքէրտ. ջ. Ե։

2 Ռնոփոս ի գեղեցիկ փաղիս, յորում զբեղոճն զբոյն Աննիբողայ ոտրոտեցէ, այսոքս փայ Բորբոռեալ նմա.

ԱՄ ԱՀՀԱ Ակիսին իմաստութեամբն և արիութիւնբ և ամ ձար-
տարութիւբ, որ անկ է հմուտ զօրավարի, կալեալ զնորս
Կարքեդոն և զամ Պաղեխա, այսու միայն կարող էր
առնել իւր անմահ յիշատակ. այլ նա զայսոսիկ նախա-
դրունս վարկաւ և աշխատասս բարձրագունսն խորհրդոյն՝
զոր երկնէր ի մտի, նուաճել զՀիբիկ. ուր և էանոյն
իսկ, և արար իւր ասպարէզ մարտի զաշարհն զայն.
Ընդ ի բազում տեղիս ասպատակեալ, և զԻտիկէ
զմեծամուբ քաղաքն պաշարեալ, զԱիփաբա և զՆոգու-
բաղ զօրաքն հանդերձ ի սպառ խորտակեալ, զնիոյն բա-
նակեղ հրձիգ արարեալ և զմիւսն զԱիփաբա, որ ամուր
զօրավիգն էր կարքեդոնացւոց, գերի վարեալ՝ ստիպեաց
յետոյ ուրեմն զնմանակիսբ աշխարհին խորհել ի հաշտուի.
Ընդաքեցին նոքա երեսուն այր յառաջնոց աւագանւոյն
ի մեծարոյ առնէին՝ որ Հաբիւբողբեարն անուանեբ. Ոբք
իբրև մտին ի խորանն Ակիսինի՝ անկեալ յերկիր, որ-
պէս էր սովորութիւն յաշխարհին, խօսեցան առաջի նո-
բա ցաճուքեամբ՝ զամ ինաս չարեացն Ընդհիբալ հա-
նելով. և յանձն առին ի գիմաց աւագանւոյն՝ հնազան-
դել ամ ակնարկութեբ կամաց ժողովրդեանն Հռովմայ.
Որոց պատասխանի ետ Ակիսին. Թէպէտև ի նուա-
ճել եկեալ եմ զՀիբիկ և ոչ ի հաշտութիւն, սակայն
զիրեալ նեբեցից. Ընդ դուք զամ գերին, փախստական
առ ձեզ ի հռովմայեցւոց, տուք ի դուբս. ամիոփեցէք
զզօրս ձեր յատելոյ և ի պաղղոյ, և մի ևս մտջիք ի
Պաղեխա, եղիք մեհեսցարուք ի կղզեաց՝ որ են ընդ Իտ-
տալիա և ընդ Սիբիկէ. և զամ գնասս ձեր, բայց միայն
ի քանիցդ, Թողէք ի հռովմայեցիս. և յետուն բիւր գրիւ
ցորենոյ տուժեցարուբ, և երեսուն բիւր դարեայ, և ար-
ծաթոյ հինգ հազար քանեար. Ընդոբիկ եթէ հաձոյ
Թուին ձեզ՝ արձակեացեն հրեշտակք ի Հռովմ՝ Ընդա-
վեր ի վերոյ յանձն առին զպայմանսն՝ մինչև դարձցի
Ընդհիբալ. Իսկ պարապ առեալ՝ խսկևիսկ արձակեցին
ընդ հրեշտակսն, որ երթայնն ի Հռովմ, պատուեր առ
Ընդհիբալ դառնալ յՍիբիկէ.

3802 . 546 Իսկ նա յայնժամ, որպէս յառաջ ասացի, ամրացեալ
յերկն սահմանաց Իտալիոյ. Որ երբև ընկալաբ զհրա-
մանն՝ ոչ կարաց ժուժել յարտասուաց, և հառաչմամբ
և կրձտելով զատամունսն զայրասլբ ի Թողուլ զերն
պատրաստական. Ել ոբ ընդ աբսորել ի հայրենեաց այն-
պէս դժկամակ եղև, որպէս Ընդհիբալ ի մեհեալ յեր-
կրե Թշնամեաց. Պատնայր ստեպ, շուրջ աճեր զաբ

իւր ընդ ծովեզերս Ասորւոց՝ բոլոր կալեալ վասն չա-
բեացն զղից և զմարդկանէ և զանձնէ ևս, ասէ Ի-ւիթոս,
անիծիւք բազմօք՝ Թէ ընդէր իակաւիակ գՀետ պատե-
բազմին Ասանեայ ոչ խաղացոյց զոզոս ի Հռոմ, մինչ
դեռ արիւնք Թշնամեացն ծխէին ի ձեռս նոցա [1]։

Ի Հռոմ դժկամակութեամբ մեծաւ ունկնդիր եղև
ծերակոյտն բաղաքականաց, զոր պատասխանի առնէին
հրեշտակք կաբեբոնացւոց վասն աշխարհին իւբեանց,
և զոր խնդրեին՝ նորոգել զդաշինս Հաւատիոսի։ Հաս-
ցոյ Թուեցաւ ի Պիսիոն զՀոգս իրին առնել ապաս-
տան, որ անդ ի մեծոյ լաւ ևս զօգուտ հայրենեացն կա-
րող էր գործել։ Ընդ այն աւուրս Պետաւիոս կուսա-
կալ միոչ դեռ Համբար ի Պիկիլիոյ ածեր ՊՀիբիկ եր-
կերիւր նաւօք, կալաւ զնա խիստ մերձիկ մերձ ի Կար-
քեդոն, և ցիր և ցան զնաւսն կացոյց։ Ընակիչք աշխար-
հին ոչ Համբերեալ Հանել ի ձեռաց զորոն բազմահա-
րուստ, աղաղակ բարձին՝ փոյթ ի վերայ Հասանել յա-
փշտակել զաւարն։ և աւազանին ծանրացեալ առ վայր
մի՝ մնաղիւբագոյն ապա զնջաւ։ Այս եղ Պետրուբաղ
բազմութեամբ նաւաց ընդ ծով, և կալաւ զյոլովս ի
նաւաց անտի և ած ի Կարքեդոն, դրժեալ դաշինսն՝ զի
դուլ էր յայնժամ զինուց, Թէպետ և պատերազմն չև
էր լուծեալ։

Հրեշտակս արար Պիսիոն առ աւազանին կարքեդո-
նացւոց՝ բողոք ունել զդրժելոյ դաշինսն. այլ ոչ ինչ
փոյթ եղև նոցա, զի մերձ էր Պետրուբաղ յոր յուսացեալ
էին. մինչև խիզախել ժողովրդեան ընդդէմ պատգա-
մաւորացն, և Հարիւ խուսել նոցա Թիկնապահաբ և դառ-
նալ անդրէն անվտանգ։ Պանզի յաղէրս նոցա զինքն
աւազանին, և ետ ընդ նոսա նաւս կրկին յուզարկա-
ւորս։ Այլ զի ոչ ի սրտէ կամէր ընդ խաղաղութեի՝ այլ
խորհէր անդրէն ի պատերազմ, զգացոյց Պետրուբաղայ
ի ծածուկ՝ որ Հրամ էր նաւատորմիոն Ալեքսիկ, դիմ
մէլ ի վերայ պատգամաւորացն՝ ընդ Հասանել նոցա առ
գետովն Ադարադաս, ոչ ինչ Հեռի ի բանակէն Հռոմ-
մայեցւոց, քանզի պատուէր տուեալ էր լքանել զնոսա
անդ ուղեկից նաւացն։ Այս Պետրուբաղ ըստ հրամանին
զոր ընկալաւ՝ արձակեաց նաւս կրկին պատերազմիկս ի

1 Լիւիոս դերի ի տոմս ի վերայ ևս յոյժ Ընդիբաղ, և ինչ ևս ա-
ռանձին ինչ գանգատութիւն տյնոսին ինս. յետոյ յայնմանէ տրըշտա։

վերա նոցա, յորոց հաղիւ վերջոք բաղմօք և վտանգաւ
վերծան նորա ։

Ասէ գրգռեցան անդրէն ազգք երկաքանչիւր ՚ի պա-
տերազմ, խեռացեալք ընդ միմեանս, մանաւանդ և վայ-
րենացեալք ։ Հռովմայեցիք՝ ՚ի վրէժ քինու վատ դաւա-
ձանութեանն, և կարգեդոնացիք առ յոսահատութեանն զի
ոչ ևս գոյր նոցա խաղաղութեանն ՚ի Թշնամեաց ։

Ի ժամանակին յայնմիկ Լեւոս և Փուլուիոս հասին
առ Ալկիպիոն ընդ հրեշտակս կարքեդոնացւոց, աճեալ
նմա ՚ի ծերակուտէն և ՚ի ժողովրդենէ զեմ իշխանու-
թիւն ։ Լուա փոխանակ զի Կարքեդոն զենթադրութեան
պատերազմին զդաչն ելոյծ, և զրժեալ իրաւանց ազգաց՝
զպատգամաւորսն դաւաձանեալ՝ օրէն եր զնոսին հատու-
ցանել ընդ պատգամաւորս նորա առնել ։ այլ Ալկիպիոն ՚ի
մեծախոհութենէ, որպէս արդարև հռովմայեցիք, ոչ նախանձ
ձեալ ընդ լիբեացի նենգութենէն, և ոչ ՚ի հայրենի առա-
քինութենանցն խոտորեալ և յընտանի ուղղութենէնն,
արձակեաց անվտանգ զհրեշտակսն ։ Ընդ այս զարմանա-
լի առաքինութենէ յայտուշ և յամօթ եղև Կարքեդոն, և
մեծ և այսու համարեցաւ Ընդհրալ զզօրավարն հռով-
մայեցի՝ որ նենգութենէ թշնամեացն ուղղութենէ յաղթեր
և վհատանձութենէ, որ քան զեմ պատերազմական արու-
թիւնս՝ այսոքիկ առաւել լաւ էն ։

Ընդհրալ առ ձեռ վտանգի իւրոյն եկն եհաս ստէպ
տագնապաւ ՚ի Ծամս, հինգօրեիւս ձանապարհաւ հեռի
՚ի Կարքեդոնէ, և անդ բանակեալ արձակեաց լրտեսս ՚ի
բանակն հռովմայեցւոց ։ զորս կալեալ Ալկիպիոնէ, փո-
խանակ պատուհասելոյ՝ ըզկեցոյց ընդ ամ բանակն, և զա-
մենայն ցուցեալ նոցա խնամով դաղծոյց անդրէն առ
Ընդհրալ ։ Ծամենաւ նա զպատձառս ազնուական ա-
րութենանն ։ և հայեցեալ ՚ի բազմադէմ անցս որ անցին
ընդ ինքն, ոչ ևս ակն ուներ վերադարձի բաղդին ։ և
իբրև ամենեքին յորդորելին զնա ՚ի պատերազմ, ինքն
խորհեր ՚ի խաղաղութենէ ։ և ակն ուներ օգտակարագոյն
պայմանօք զլծուցանել զՀնդկաստիս՝ մինչ չև եր ՚ի ապա-
տակացեալ, և մինչ դեռ յաղթութենէ պատերազմին եր
նոցա կեզակարծ ։ Ալին իբրև առաքեաց խնդրեաց ՚ի Ալկի-

1 Լիցի ինձ խորհել՝ ոչ որ ինչ կարքեդոնացւոցն անկ է, այլ ըզ-
պատձառս հռովմայեցւոց։ Պ.ԼԲ. 6ց3 ։

Քաւ լիցի ինձ առնել իբս ինչ անաբժան կարգաց ժողովրդեան Հռովմայ, և իմոց բարուց։ Լ.ս. Ը.ԼԲ ։

պիտակ յանձն առնուլ երևել միմեանց երեսաք, և ժամ և տեղի սահմանեցին։

ԱՆՆԻՐԱՎԱՑ ԵՒ ՍԿԻՊԻՈՆԻ ԽՕՍՔ ԸՆԴ ՄԻՄԵԱՆՍ ՅԱՓՐԿԻՑ, ԵՒ ՈՐ ՉՀԵՏ ԱՑՆՈՐԻԿ ՊԱՏՏԵՐԱԶՄՆ

Պ.ՂԷՒ. ԺԶ. 6ցկ-7օ3։ Ա.Ե.Շ.ԷՒ.

Առաքն զօրավարքն կրկին, որ գեր ի վերոյ ամենեցունն ի ժամանակի անգ պայծառացեալ, և քան զնմ ժամս նակաց զՏէրն Թագաւորս և զյաղթող զօրավարս ոչ ինչ ստորև էին, եկեալ առ միմեանս ի ժամադիր տեղին, և որպէս հրաշացեալք ընդ միմեանս և յերեսաց միմեանց պակուցեալ կացին առ վայր մի անբարբառ. և ապա ուրեմն խօսել սկսաս Աշնիբազ զավեայ զԱկիպիոն խոռոմանկ ձարտարխօսութեամբ, կենդանագրեաց առաջի նորա զաղէտս պատերազմաց և զաբիս՝ որ յաղթողացն և յաղթելոց պատրաստին. և իրատ ետ նմա՝ մի շա՛նալ ի ձաձանչ յաղթութենէ։ Օ՛ի թէպէտ և ցայս վայր յաջողեցար, ասէ, սակայն երկիր յարկածից յեղյեղուկ բաղդին. և օրինակ քեզ ի մեծոյ՝ ես որ իւսիմն ընդ քեզ, յինէն խրատեսջիր։ Դու արդ, Ակիպիե, այն ես՝ որ ինչ ոք Աշնիբազ երբեմն էր առ Տրասիմենեաւ և ի Կաննէ։ Մի՛ որպէս զնա զեղծանիր պատերհասութեամբ. այժմէն խոնարհեաց ի հաշտութիւն՝ մինչ դեռ հզօր ես, պայմանել զայն ըստ հաճոյս։ Նո՛ւ վախճանեալ զամս իւր, ասէ. Աշխատասիկ պատրաստ են կարքեդոնացիք տալ ի ձեզ զԱկկելիա և զԱարդինիա և զՊանիա, և որ ընդ Ափրիկէ և ընդ Իտալիա կղզիք են նոցա. մնադիւ բազոյն յանձն առեալ, քանզի այսպէս հրամանաք են դիցն, ամփոփել նոցա Ափրիկէ, և Թողուլ հռովմայեցւոց՝ օրէնս տալ իշխանաբար ազգաց հեռաւորաց։

Որում Ակիպիոն սուղ և հզօր բանիւ արաբ պատասխանի, կշտամբեալ զուխտադրժութենէն նոցա՝ զի կալան զնաւս հռովմայեցւոց մինչ դեռ դուլ էր զնուց. և չարեացպատիր կրկին պատերազմացն զնոսա եցոյց, և պատճառս զանիրաւուն նոցա. և ընդհրչս կալեալ զնոսա նէ վասն խրատուցն՝ զի զկեզակարծ էլս իրաց մարդկայնոց յուշ առներ, և կատարեալ զբան իւր՝ ասէ. Կալմ լեր ի պատերազմ՝ հեթէ ոչ հաճոյ լինիցն սահմանեալս պայմանք, և որ ի սոսա յաւելցին տոյժք՝ ընդ լուծանե՛լ զդադարման զնուցն։

Ո՛ւ կարաց Աշնիբազ յանձն առնուլ զխոստ դա-

լինուն, և մեհենեցաւ ի նմանէ՝ ի մոխ եդեալ համագունդ պատերազմաւ սահմանել զաղդ Կաբբեդոնի ։ Եւ սկսան երկուստեք խրախուսել զզօրս իւրեանց՝ արիաբար ի վերայ աշխարհին մարտնչել ։ Իստի Կինիքաղ յուշ առնէր զկնիսկալ յաղթութեանն ի վերայ Հռովմայեցւոց, և զքաջ զօրավարս՝ զորս սպանին, և զառնախ՝ զորս խորտակեցին։ Եւ մնտի Ակիպինն զանխաբաբ Հակառնեցի Ապանիոյ յուշ առնէր իւրոցն, և զայնզուեցեանն յԱիբերիկ, և զխանարհել Թշնամեաց ի խնդիր հաշտութեան. և զայսոսիկ իշխանաբար խօսեցաւ նա ընդ իւրսն և իբրև կալեալ զյաղթութեն ։ Ոչ եղև երբէք ուրեք ազգաղագաղն քան զայս պատերազմ ի խրախոյս ապիտութեան զօրականաց։ Քանզի աստ հարկ էր միաւորել յերկուց զօրավարաց պահել փառաւք, և յայտնի լինել Հռովմայ արդեօք եթէ Կաբբեդոնի անկ իցէ օրհնագիր լինել ազանց ։

Եւ ստորագրեմ զձակատ մարտին, և զարուեցեալ զօրականին երկուստեք. և ոչ հարկ է ասել զի զօրավարքն երկոքինն քաջահմուտք զնմ փոյթ ի միջ առին ի ձեռս բերել զյաղթութեն ։ Ասոյ կարբեդոնացիք սկսագոյնս յերկար գիմահալեալ ստիպեցան ապա դառնալ ի փախուստ. և անկան ի նոցմանէ բիւրք երկու յերեսս դաշտին, և նոցինչափ գերեցան։ Կինիքաղ ապրեցաւ ի խուռնէ մարտին, և վերծեալ ի Կարբեդոն՝ խոստովան եղև զպարտութեն իւր ի սպառ, և թէ չկը հնար՝ բայց միայն ինդրել հաշտութեն, յանձն առեալ զնմ տոյժս ։ Ակիպինոս զոլեաց յոյժ զԿինիքաղ մանաւանդ հմտութեն՝ որով ոչ ինչ ի կարևորացն և յօգտակարագ թողոյր ի ձակատ յարդաբել և ի միել զպատերազմ, և խոստովան եղև՝ զի հարտար քան զինքն ի պատերազմի անդ առաջնորդեաց թէպետ և ոչ ըստ քաջութեան նորա և ըստ իմաստութեն յաջողեցին ելք պատերազմին ։

Ակիպինոս յաղթող եղեալ, մինչ դեռ թշնամին ի վհատութեն էր՝ պատեհ կալաւ, և ընդ միում ի տեղեակ լոց իւրոց խաղացոյց զանձակ զօրացն ընդ ցամաք ի Կարբեդոն, և ինքն խաղաց ընդ ծով նաւատորմիւն։ Իբրև մերձ եղև ի քաղաքն, և ահա նաւ զարդարեալ դրօշակօք և ոստովք ձիթենեաց, և ի նմա տասն այր յաւազագ քաղաքին գային աղերսել զնա ի գթութեն։

1 Եւ զայնոսիկ նա բարձր ի անգամին յաղթանակել, խօսէր։ Հրեա և զաւրթ գեմք, իբրև Լ.-Ը. Ը։

Որոց Ակիպիոն ոչ ինչ տուեալ պատասխանի, արձակեաց զնոսա ի բաց՝ զի ի Տունէս գայցեն խնդրել զնա, զի անդր երթայր։ Ընդ երեսուն պատգամաւորք ի Կարքեդոնէ ի սահմանեալ տեղին, և խնայուց աղերսաւնդ աղաչէին զնա ի խաղաղութիւն։ Ղողով կոչեաց Ակիպիոն, և յաղթեաց այս բան ի խորհրդի անդ. կոթողաւնել զկարքեդոնն, և ընաբարձ առնել զաղգն ընակեալ ի նմա։ Ալ նորա զնոսա ածեալ թէ գուցէ յերկարել գործոյ պաշարման գժուարամարտ քաղաքին՝ այլ ոք ի տեղի իւր փոխանորդեսցէ ի Հռովմայ, զնջաւ ի մարդահրուէի։

ԴԱՀԻՆՔ ՈՐ ԿԱՐՔԵԴՈՆԱՑՈՑՆ ԵՒ ՀՌՈՎՄԱՑԵՑՈՑ Ի ՄԻՋԻ ԿՈՒՑԱՆ, ԵՒ ԿԱՑԱՐԱՆ ԵՐԿՐՈՐԴԻ ՊՈՒՆԻԿԵԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ

Պ.ղէպ. ժԵ. 704։ Ա.-Շ.ԾԻԲ.

Այլ այս են պայմանք ուխտին խաղաղութեանն՝ զոր եդ նոցա Ակիպիոն։ Ալ յօրէնս իւրեանց և յաղատուէ, և ունել ՅԱյբրիկէ զնմ քաղաքս և զսահմանս՝ զոր նախ քան զպատերազմն ունէին. այլ զդերին և զհատուա-ծեալսն ի նոսա և զկալանաւորս դարձուցանել ի հռով-մայեցիս. Թողուլ ի նոսա զնմ գնաւս՝ տասն միայն առ իւրեանս կալեալ երեքհարիւրեան թիովք. Թողուլ և զա-մենայն փղակոյսն՝ որ էր նոցա պատրաստ ի ձեռին. մի և այլմ հետէ մարդել զօրս ի պատերազմ, զի մի ար-տաքոյ աշխարհին կամ թէ անդ ՅԱյբրիկէ ինքնահրա-ման իշխեսցեն մղել պատերազմ. դարձուցանել ի Ա՝ա սխիսաս՝ որչափ աշխարհս Հանիս՝ ի նմանէ և ի նախնեաց նորա. տալ ղպարման և զռոճիկ նիզակակից գնդացոյն հռովմայեցւոց՝ մինչև ի դառնալ պատգամաւորացն իւ-րեանց ի Հռովմայ. տուժել բիւր տաղանդ արծաթոյ եւբիակաս յամս չիսուն, ամի ամի հարկեալ երկերիւր տաղանդ. և տալ պատանդս հարիւր, ընտրեալս տէր արա-րեալ զԱկիպիոն։ Այս ոչ յանձն եառ Ակիպիոն դուլ առնել գնուց, և տալ նոցա ժամանակ հրեշտակս արձակելոյ ի Հռովմ, մինչև դարձուցեն ի նա գնաւս՝ զոր յառաջսում դլալ գնուցն կալեալ էին. քանզի սպառ նացաւ նոցա՝ առանց այսորիկ ոչ գնուց դադարել, և ոչ լուծանել պատերազմին։

Վարձան պատգամաւորքն ի Կարքեդոն, և ցուցին

յատեան աւագանւոյն զպայմանս ուխտին՝ զոր եդ նոցա Աղխլիոն։ Յետ եկաց Վխզոն, քանզի անբերելի նմա պայմանքն թուեցան, և խօսեցաւ յատենի անդ՝ չքնել զմիտս քաղաքացոցն յամօթասպարտ հաշուոյ թեհնին։ Ասկ իբրև ետես Աղնիբաղ զի հրապուրին ի բանս նորա ունկնդիրք՝ առեալ զազգկէ նորա ընկէց գնա յաթոռոյ, և ի բրթմնջել ամենեցուն ընդ բռնութիւն որ արտաքոյ օրինաց յազատն Աւարքեդն գործէր, ամաչեաց Աղնիբաղ, և ի չքմեղս եղեալ՝ ասէ. Աստուած ինամակայ ի քաղաքիս մեհենաց, և ամն երեսուն և վեց արտաքոյ կացեալ ի հրահանգս պատերազմի, ոչ յերկուանամ ի գլուխ արուեստին հասանել. իսկ անդիտանալ ինձ յօրէնս նաց քաղաքիս և ի սովորութեանց՝ ոչ ինչ են զարմանք, զորս ի ձէնջ անկ է ինձ ուսանելոյ և ապա Ձառա մեծաձիգս վասն անհրաժեշտ հարկի խաղաղութեան արարեալ, յաւել՝ թէ ընորհս մանաւանդ պարտ է ունել զդից զի և նովին պայմանաւք յանձն առնի զայն հաւատացեալք. և թէ հրպէս կարևոր է աւագանւոյն միաբանել յայն խորհուրդ, և մի երկպառակութիւք՝ խորհել ի դատաստան ռամկին զգործն մեծ։ Ընաբանեցին ընդ նմա ամ աստեանն, և հաձոյ թուեցաւ ամենեցուն առնել հաշտութիւն, և զայդ թուեցաւ ամենեցուն առնել հաշտութիւն, և զայդ թուեցաւ ամենեցուն առնել հաշտութիւն։ Եւ գնաւն զպահանջեալս ի Աղխլիոնէ գարձոյց, և պարապ առեալ ի նմանէ՝ արձակեցին հրեշտակս ի Հռոմ։ Որք իբրև հասին անդր, ամենեքեան որք պատուականք հասակաւն և աւագութիք, լուան խօսելոյ նոցա ծերակոյսն։ Աղբրութեաղ, մանաւանաւեալ Լդոս, թէնամութիք եղեալ հանապազ ընդ Աղնիբաղայ և ընդ կուսակիցս նորա, խօսել սկսաւ անդ. և զժողովուրդն անբասիր արարեալ՝ գնաստպարտ ուխտիցն գրժելոյ և ցոյց զամբարտաւանութիւն ոմանց. և ասէ. Որք եթէ կաս մեցեալ եկն ինձ անսալ և Աղնոնի՝ ինքեանք ընորհեին հռոմկայեցւոց զխաղաղութիւն, զոր արդ ստիպին խնդրել ի նոցանէ։ Ասոյց դուն ուրեք յաջողութիւն ընդ խնաստութիւն կցորդ է, և սակաւք ի բարեբաստիկն խղեն խոհ հեմք։ Աղնոնի են հռոմկայեցիք՝ զի ոչ չլանան ի պայծառութենէ բաղդին և ոչ զեղծանին յաջողութիք, որք հակառակաւն առաւել զարմանալիք լինէին. քանզի յաջողութի առ որս նորոգ պատահի՝ գնաս յառաւելութենէ խնդութեանն չշացուցանեն. իսկ ի հռոմկայեցիսն միտյաղեն՝ սակաւ ինչ ի յաջողութենէ ազգի խնդութիւն։ Եւ զայս պարծանս նոցա ոչ ոք ժխտել կարէ՝ զի մարդասիրութիք առ պարտեալս առաւել քան զինուք

ընդարձակեցին զաշխարհակալուիս իւրեանց[1]։ Այլ այլք ի պատգամուորաց ցաւագին զաղէտս Ալաքեդոնի ցուցին յատենի անդ յոր ի գերածայր բարձրութենէն խո նարհեցաւ։ Յերակայն և ժողովուրդ Հռոմայ յօժարեալք ի խաղաղուի ետուն Ակիպիոնի զիմ խնամուոթեն հաստատութեն զաշանց, ի նա զպայմանսն ապաստան արարեալ, և զի յետ գաշանցն կռելոյ գաղձուսցէ զզօրսն ի Հռոմ։ Հրամայն առեալ պատգամաւորացն ի ծեբակուտէն՝ մնին ի քաղաքն ազատել զոմանս ի համա զգեացն գերելոց, և գոյն արս իբրև երկերիս ի փրկա նաւորել. զորս յղեաց ծերակոյտն առ Ակիպիոն, զի ի յաջողել հաշտուէն՝ ձրի առանց փրկանաց ազատեսցէ։

Դարձան պատգամաւորքն ի Ալաքեդոն, և ըստ պայմանացն առհմնեալոց արարին քաղաքացիքն հաշտութեի ընդ Ակիպիոնի։ Այտուն ի ձեռս նորա նաւս աւելի քան ՀՀինգ հարիւր, զորս յանդիման քաղաքին կալքեդոնացւոց հրձիգ արար, դառն աչաց նոցա ի տեսանել. Օ սաբտուցելոցն Լ ատենաց, իբրև դարձան, հրամայեաց հաւտանել զգլուխս նոցա, և զհռոմայեցիսն հանել ի կախաղան։

Իբրև եհաս ժամանակ հատուցանելոյ տարեւորական հարկին՝ ըստ պայմանի ուխտիցն, տրամմեթի եղև յոյժ սւագանցոյն մինչև յարտասուս. զի գանձք աշխարհին սպառեալ էին ի բազմաժամանակեայ երկայն պատերազմէն, և ոչ գոյր նոցա հատուցանել զՀարկն։ Լսանդէն յայն աղէտս տարակուսի ժպտեալ Ընիքբաղայ, և խոտաց գոյնս կշտամբեալ ասդուն Լսդրութաղայ, զի պատճառս հասարակաց աղիտիցն լեալ՝ դեռ ևս ծիծաղեր, ասէ. Լթէ մտանելով որ մտանէր ի սիրտ իմ, և նկատեր ի նմա զկիրս՝ որպէս զկերպարանս դիմաց, թեպետ մուտ լինէր՝ զի այս ծիծաղ վասն որոյ կշտամբիմն՝ ոչ ուրախութե է, այլ խռովութե և յուզելոյ սրտի ի գութ Թշուառութե հասարակաց։ Այլ իցէ ժպտիս այս անժամ՝ քան զարտասուս ձեր։ Յորժամ անգէն մնացաք,

1 Ակաւ ուրեք բազդ և հանճար ի միասին պատահէն ի մարդիկ. Ժողովուրդ Հռոմայ այնուխակ անյաղթելի է՝ զի իմաստուն է յաջողութեան, և զգնահատէ զի ի յաջողութեան, և զայնոսիկ յօգուտ վարէ. որ եթէ ոչ այսպէս էր՝ առաւել էր զարմանալի։ Ջի որոց նոր ինչ է բարեբաղդու-

թե՝ նոքօտ առ անսովոր խնդուէն խելայեղին. խակ առ հռոմայեցիս յաճախեալ և հնացեալ լմն է խնդուէն յաղթութե. և առաւել խնայելով ի պարտեալս քան յազթութեէ ընդարձակեցին նոքօտ զաշխարհակալութե իւրեանց։ Ե։ Ե։

ԱՄԱՀ.Շ.Կ և տորմիլ նաւացս ի հուր սպառեցաւ, և կաչկանդեցան ձեռք մեր առ ի չկռուելոյ ընդ օտարս, յայնժամ յիրաւի էին արտասուք. յայնժամ հարաւ ի մեզ խոց կարեւիր առ ի մահ։ Լ.ԱԼ մինչ չև անձամբ տուժեալ՝ անզգայք եմք աղետից հասարակաց. և կորուստ դրամից այս Թուի մեզ ծայր թշուառութեան և չարեաց։ Նկուն եղև կարքեցան, կողոպուտ յիմ զարդուց, անզէն և անօգնական ի մէջ բազմութեան սպառազէն աղագս հզօրաց աշխարհին ափրիկեացւոց, և ոչ հառաչեաց ոք ի ձէնջ. իսկ զարդ զի դոյն ինչ տայիք են իւրաքանչիւրոց ի ընտել վհարկ աշխարհին, Թախծեալ էք տրտմութիւ՝ իբրև զիմ կորուստ սեալ։ Լ.ԱԼ աւաղ՝ զի որ զարտասուս զայդ իջուցանէ արդ յայսց ձերոց, կասկածեմ զի ընդ հուպ Թեթեւասդոյն սա ի չարեաց Թուեսցի յայսս ձեր։

Ականին զիմ ինչ ուղղեալ՝ եմուտ ապա ի նաւ, անց Լիտալիա, և եկն եհաս ի Հռոմ. որում ամբոխ բազում ժողովրդեանն անձկանօք ընդ առաջ եղեն տեսանել զնա։ Լբ սահմանեցին հռովմայեցիք առնել նմա հանդէս յաղթանակի փառաւոր, որպիսի ոչ էր լեալ ի սկզբանէ. և կոչեցին զնա Լիբերիեցի։ Պատին նորս և չբնաղ զոր ոչ ոք յառաջ քան զնա կալաւ, զանուն ազ-

38օ4. 646 գին նուաճելոյ։ Լ.յս վախձան եղև երկրորդի պատիւ-հեան պատերազմին, որ տեւեաց ամս եօթն և տասն։

ՍՈՒՂ ԻՆՉ ՑԵՍՈՒԹԻՒՆ ԱՌԱՋՆՈՐԴՈՒԹԵԱՆ ԿԱՐՁԵ-ԴՈՆԻ Ի ԺԱՄԱՆԱԿՍ ԵՐԿՐՈՐԴԻ ՊՈՒՆԻԿԵԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ

Պ.ԺԲ. Ջ. 693։ Ոչ ճառս պատմութիւն պատերազմիս հանդուցանեմ առաջ մինաճութեամբն Պողիբիոսի՝ որ ուսուցանէ զկնի տիր զանազանութեան երկուց պետութեցս, զորոց մեր բանքս են։ Լսկսանել երկրորդի պունիկեան պատերազմիս, յեղանակաւ իմն օրէն է ասել՝ Թէ և առ կենդանութիւ Լհնիբալայ, երթայր և վաստերեր Լարքեդոնացւոյն

զօրանալոյ, նշանակէ Պողբեխոս յայլ և այլ կարգաց տես-
չութեանցս ի ժամանակին յայնմիկ։

Յաղագս որդւոյն Աստուածոյ

Յաղագս կարգեդրութեան յիւրս կարեւորս աշխարհին իշխանութեան առեալ ոչ եւս աւազանէն և առնական-
լոյ անսայր. և ամ՛ինչ առ նոսա ծածկապէս հնարիւք և կուսակցութեամբ վճարեր։ Զոր ինչ հակառակորդք Աննիբաղայ արարին ընդ նմա զամ՛ ժամանակս զօրավա-
րութեան նորա՝ զայնոսիկ ի բաց թողեալ ապաքէն ի հա-
ւատս բանիցն Պողբեխոսի շատ է և յեղուզակութենն՝ յոր ի ժամանակի գադարման զինուց բռնադատեալ ա-
ւազանին ի ռանկէն, գործ ճանեայ և սատար եղև չարեաց նորա՝ կալեալ զնաւս հռովմայեցւոց։ Իսկ ի Հռովմ հզօր էր յոյժ յայնժամ ծերակոյտն, առաքեն զբանց իմաստնոց, և պատուէրք նորա իբրև պատգամք հնչե-
ցեալ։ Վրանզի ժողովուրդ Հռովմայ յոյժ նախանձա-
խնդիր էր իւրում իշխանութենն, մանաւանդ յընտրու-
թեն առենակալաց, այն յայտ իսկ է։ Յառենի երիտա- Աբ. Ի. Բ.
սարդաց հարկիրոց, որոց նախ քան զամենեսեան հասա-
նէր տալ քուեայս, և այլք նոցին կարճեացն սովոր էին հա-
մախոհք գոլ ընտրեցան բդեաշխք երկու։ Գալ Վաբիո-
սի յուցեալ՝ զի ի յոյզս մըրկին և յալեկոծ խռովութեն
ղեկավարս ձարտարս կացուցանել պարտ է առ անվտանգ
առաջնորդութիւն նաւու աշխարհին, ասաի շարժեալ
նոցա՝ այլս ընտրեցին փոխանակ առաջնոյն բդեաշխս։

Յայլ և այլ կարգաց ասաի առաջնորդութեն՝ հարկ էր, ասէ Պողբեխոս, զի ժողովուրդ ուղղեալ իմաստութեամբ ծերոց՝ նուաճեսցէ զառաջնորդեալն յանխնամս ռանկէն։ Այս ահա Հռովմ ուղղեալ հանճարեղ խորհրդովք ծե-
րակուտին՝ յաղթող եղև ի կատարած մարտին, թէ-
պէտ և ի ճակատս բազումս պարտեալ յառաջագոյն, և յաւերակս ախոյանին կառոյց զզօրութեն իւր և զմե-
ծութեն։

1 Եւ՞ որ նաւասան և ուղղիչ մեք ոչ ընդ հանդարտ ծով նաւար-
կարող է վարել զնաւ ընդ խաղաղ կեմք, այլ մըրիկս չընկղմել եզաք
ծով, այլ ի սաստկ մրրկի ընդ ի մրրիկս ոչ սակաւ. ամեն իրի
խառնայոյզ ալիս մեզ նաւ ի փուճով մեծաւ և ղգուշութեն
հողմոյ, անդ ձարտարին պէտք են պարտ է մեզ ընարել զոր որ առ
օգնականաւն և ղեկավարի։ Արդ ղեկաւն նաւուցանիցեմք։

ՄԻՋՈՑ ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ԸՆԴ ԵՐԿՐՈՐԴՆ ԵՒ ԸՆԴ ԵՐԲՈՐԴ ՊՈՒՆԻԿԵԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄ

Թէպէտ և ժամանակ երկայն ընդ երկրորդ պատերազմն պունիկեան և ընդ երրորդն էանց, այլ սակաւ յոյժ անցք մնացին՝ արժանի մատենագրելոյ ի ձառս պատմելոցն Կարքեդոնի. զոր յերկուս գլուխս բանիւք բովանդակեմ, ի միում ասել զՀնիբաղայ, և ի միւսում զվիճից կարքեդոնացւոց ընդ Հասխիսսայ արքային նումիդացւոց. կարճ՝ ի կարճոյ զերկաքանչիւրոցն ձառեալ։

ԳՕՏՈՒԱՆ Ա.

Հ արքայութիւն պափոնեանն Հնիբաղայ։

Հնիբաղ ամաց քառասուն և հնգից՝ յորժամ վախճան եղև երկրորդի պունիկեան պատերազմին, որպէս զայս ինքն վկայեաց յատենի աւագանւոյն։ Հոգի ասել զքսան և հնգից այլ ևս ամաց, զորս եկեաց այնմ մեծ։

ՆՈՐՈԳԵԼ ԱՆՆԻԲԱՂԱՑ ԵՒ ՈՒՂՂԵԼ Ի ԿԱՐԹԵԳՈՆ ՉԱՏԵԱՆ ԴԱՏԱՍՏԱՆԻ ԵՒ ԶԳԱՆՁՍ ՀԱՄԱՐԱԿԱՑ

Զոր հանդարտեաց աշխարհն ի պատարազմին։ Հնիբաղ մեծարոյ եղև յոյժ առաջի կարքեդոնացւոց, թէպէտ և ոչ միւնչև ի սպառ. և զաւագութիւնս մեծամեծս պետութեն կալաւ փառօք և պատուով. Զայնու ժամանակաւ դեսպք և պատահարք եղեալ պատերազմաց Հռոմէրիկ զօրավար եկաց գարձեալ Հնիբաղ։ Հռոմայեցիք, որ սաբեկին յանուանէ նորա, եղեալ ի միտս կասկածոտս՝ զին ի ձեռին տեսանել զնա, բողոք կալան կոչել զնա յետս ի կարքեդոն։

Դարձաւ Հնիբաղ և դատաւոր եկաց ի Կարքեդոն, Զրեւի իշխանութեանս այս լինել հզօր, և բաւական առ մեծամեծս. որով նոր ասպարէզ առաջի նորա բացաւ ի

Հանդիսել զառաքինութիւնս իւր, և զքաջութիւնս առնոյ-
նիւ զանազանեալս յառաջնոցն՝ որովք ցոյս վայր զար-
մանալի ցուցաւ մեզ այրս այս, և ծանուցաւ որպիսի ոք
էր քաջազուն զօրավարն։

Ի նախանձու ցանկացեալ կանգնել զկործանումն աշ-
խարհին, խորհեցաւ զի երկրորմբք զօրանայ պետու-
արդարութիւն՝ ի դատաստանսն՝ իրաւունս արարեալ ժո-
ղովրդեան, և միւս ևս՝ ամենեցուք հաւատարմութիւն եւ
մտից հաստատակաց գանձուն։ Վասնզի առաքինին հա-
ւատարեալս առնեաքին վայելէին յանդորր ազատութե-
ան թեւօք օրինաց՝ անկապուտք յիւրաքանչիւր ընչից,
՝ի փառաց, և՝ ի կենաց, և սերտ ընդ միմեանս կցորդին
մարդիկ, և սերտադոյն ընդ պետութե՛ն՝ որով՝ ամ ցան-
կալին նոցա և պատուական իրք պահպանին։ Այսպէս հա-
ւատարմութե՛ն վարեալ զգանձս աշխարհին, անսխալ՝ ի
ժամանակի՝ ամ ծախիք հաստատակաց մատակարարին, և
պահին անսպառ նպաստք կարևորք վասն յեղակարծ սլի-
ցից, զի մի հարկահանք դրամահաւոյք բռնասցին՝ ի
վերայ ժողովրդեան՝ ի վատնելոյ գանձուցն ստիպեալք,
որով ժողովուրդք ստահակին ընդդէմ իշխանութե՛ն։

Այն իրի տրտմութե՛ մեծ էր Կնիքաղաց՝ զերկոսեան
եւս խանգարեալ տեսանելով կարգս, և զատեան արգա-
րութե՛ն և զանտեսութե՛ն գանձուց աշխարհին։ Այլ իրրև
դատաւոր եկաց՝ սիրոյն բարեկարգութե՛ն և օրինաց հա-
գացեալ ընդ ասպիտ լինել նոցա, փոյթ կալաւ ուղղել
զնա՛մ և արիաբար ձեռն՝ ի գործ արարեալ՝ եբարձ զկոր-
կին անկարգութե՛ան զարմանս՝ ամ չարեաց աշխարհին,
ոչ ինչ զանգիտեալ՝ ի հնացեալ ատելութե՛նէ հակառա-
կորդացն, և ոչ ինչ փոյթ արարեալ՝ թէ գուցէ յատելեցէ
իւր ոսոխս, դժպհի եղեալ վրէժխնդրութե՛ն բարւոյն
հասարակաց։

Ատենակալք՝ ի ժամանակին յայնմիկ աներկիւղ համ [illegible]
արձակութե՛ խոտորեցուցանէին առանց ողորմութե՛ զի-
րաւունս՝ ի դատաստանի։ Իրրև մէն մի բռնաւորք՝ հա-
ճոյիւք իւրեանց զդոյս ժողովրդեան և զկեանս անօրի-
նէին. և ոչ գոյր ազատութե՛ն՝ ի բռնակալութենէ նոցա,
զի անփոխանորդելի ունէին իշխանութիւն մինչև ցմահ։
Օ մի՝ ի նոցանէ կուբեաց Կնիքաղաց յատեան դատաւորա-
կան իշխանութե՛ն, զորմէ ասէ Չիտոս՝ [illegible] թէ էր նա
գանձապետ, և համարձակ զեղծանէր իշխանութե՛ն։ Այս
՝ի հակառակորդացն էր Կնիքաղաց, և հանդերձեալ՝ ի
գանձապետութենէ լինել ատենակալ. այլ էր՝ ի նմին

անդստին ՚ամ խրոխտումն և ամբարտաւանութիւն, որով ընթոստացեալ անսաստեաց հրամանին։ Ա. յԼ Աստիճաղ ոչ երկայնամտեր արհամարհանաց ներող քաղցրութիւք. եւ քանի ունել զնա գահի, և ածել ի հրապարակ յանդիման ժողովրդեան։ Այլ ինքն անդ դատախազ կացեալ ոչ զնմանել միայն՝ այլ և զնա ատենակալաց ամբաստան եղև, զի ոչ երկիւղ օրինաց և ոչ պատկառանք ի դատաւորաց սանձահարեն զխրոխտումն նոցա և զբռնութիւն։ Այլ իբրև զիտաց եթէ հաճոյ եղեն աստիճանացն քանք նոքա, և զի ոսկին և արծիքն զոր տիրդէմ ատենակալացն՝ որ քռնահարեին զազատութիւն նորա, առաջի արար և հաւանեցոյց նոցա սահմանել օրէնս՝ զի յայսմ հետէ ամի ամի կացցեն նոր ատենակալք, և տարեւոր ժամանակաւ սահմանեսցի իշխանութիւն նոցա։ Որով սիրելի եղև Աստիճաղ ոմանցն. այլ յաղնուականացն և ի փարթամաց յոլովք թշնամի եղեն նմա։

Աստիճան և բարեկարգութիւն ոչ լինչ նուազ յաձախեաց նմա թշնամիս, զոգ նմին և փառս։ Վասնձք հասարակաց յապահով առնելոյ զանձապետացն՝ յաւար և ի կողոպուտ գլխաւորաց քաղաքին և գատաւորաց վաճառին. և առ ի չգոյէ արծաթոյ ի սակ տարեւորական հարկին՝ զոր հարկէին հռովմայեցւոց, դրամաժողով առնէին ի ժողովրդենէն։ Աստիճաղ հաշիւ արարեալ ձնդիւ ելից և մտից և ծախուց պաշտօնեիցն և ՚ամ պիտոյիցն՝ եցոյց զի գումար, մեծ յանհաւատարմութիւնէ զանձապետացն, խորեր ի գանձուց հասարակաց. և վկայութիւն եդ և խոստացաւ առաջի ՚ամ ժողովրդեան՝ առանց ծանրանալոյ ումեք ի նոցանէ ընուլ յայսմ հետէ զ՚ամ զհարկն հռովմայեցւոց։ Այլ զանձառորացն, զորոց գլխաւորութիւնս և զգողութիւն նշանակեաց առաջի ժողովրդեան, բողոք բարձեալ աղաղակէին՝ իբրև յիւրեանցն յանխրատ զբռնակալք[1] զի զգողանան ի զօշաքաղ ձեռանէ նոցա հաներ։

1 Եւ որք յամաց հետէ ի գանձոցացն ընդ նմա զայրագին, և ձուլ անտի հասարակաց կէին, զհռովմայեցիսն գրգռէին ընդդէմ իբրև յընչից իւրեանց զբռնակալք նոցա. Լե. Լե. Խե. և ոչ ի գողանալ սոցուածոց՝

Ի կրկին բաբեկարգուեց աստի յարեաւ քրիստ. եբ. ե-
ընդդէմ Աստիւածազայ ։ Հակառակորդք նորա ոչ դադա- ե։
րեին նամակագիր լինել զնմանէ ի Հռոմ առ գլխա-
ւորս քաղաքին և առ բաբեկան իւրեանց՝ թէ յայտ-
ատաքուեցաւ խորհի ընդ Աստիրայ արքային Պարսից, և
բանագնաց լինին ատել առ միմեանս, և զի պատգամա-
ւորք յարքային եկեալ գաղտ՝ խորհին ընդ նմա զօրէ
նակ պատերազմին զոր պատրաստէ. և զի իբրև զգացան
ամենի անընդեղէ, այլն այն խոռ և անողորքելի, ոչ հան-
գարտել, այլ վաղ կամ անագան յայտնեսցէ զանձն իւր։
Եւ Հռոմայեցիքն լսեին նոցա. և զնոցա պատերազմացն
յուշ ածեալ՝ յորս միայն դրեթէ ինքն էր առաջնորդ,
Հնմարիտ զամբաստանուելմնն կարծելին ։ Այլ Աիկիսիոն
Հակառակ եկաց մինչև ի սպառ վճռոյն՝ զոր ի վերայ
նորա խորհին առնել. և եցոյց թէ ոչ է արժան ժողո-
վրդեան Հռոմայ՝ զատելոյ և զպարտաւոսուելոյ Հակա-
ռակորդաց նորա անուանէ իւրեանց Հաւատարմացուցա-
նել, և իշխանութիւք իւրեանց զանձինս մեծասիս նոցա
տիրացուցանել, և ոչ շատ Համարեալ զի նմանն զնա ա-
րարին պատերազմաւ՝ արդ և ի գրկաց Հայրենեացն
Հալածել զնա առանց ողորմելոյ ։ Այլ նոքա իմաս-
տասէրեան խրատուցին ոչ անսացեալ՝ արձակեցին զոս ե-
րիս պատգամաւորս ի Պարքեդոն, բողոք ունել և խրա-
դրել զի ի ձեռս իւրեանց տացեն զԱստիրայ։ Որք իբրև
Հասին անդր, Թէպէտ և Թաքուցանել Քանացան՝ վասն
որոյ իրաց եկեալն էին, այլ գիտաց զի գնացն իւր խնդրեն. և պատրաստեալ լուեցեալն նաև՝ զաղտա-
գնաց եղև նահանջ ընդ երեկս, ողջալով զադէտս աշխար-
հին քան զիւրսն ։ Այն ամ ուԹերորդ երկեամ Հաշտուե-
ցաւցին։ Եւ դեպ ուղիղ Հասեալ նահանջ ի Տիւրոս ի
բուն Հայրենիսն, հիւրընկալեցաւ անդ ամ փառօք՝ որպէս
արժան էր նմա։ Եւ եղեալ անդ աւուրս քանի մի, չորաւ
ապա Աստիրոք. և ոչ գտեալ անդ զարքային Պարսից՝ 380. 553
զի այն ինչ մեհենակ էր անտի, եկն եգիսա գնա Ալեք-
սոս։ Ուրախ եղև յոյժ Աստիրոս ընդ գալուստ մեծի
զօրավարին, և Հաստատեցաւ ի պատերազմ ընդդէմ
Հռոմայեցւոց՝ յոր յանձնագոյն վարաներ ի խորհուրդս
իւր։ Ամենասէր ոմն ի քաղաքի անդ, Ձարտաբադոյն ի

Կիւ. Տէր. ք. ԽԵ. Խգ։ Հաւետոս աչխարհին ասիացւոց Հաճըաւեալ, Ճառս մեծաձիգս արկեալ յաղագս զօրավարուե՛ն և զիրաց պատերազմի՝ Ճանապարհակէր առաջի Կ՚Ընկերադաղ. և ՚ամ առեանն յակձիւս եղեալ ընդ պերձախօսութե՛ն նորա՝ Հարցին և զԿ՚Ընկերադաղ կիտել զդատաստան նորա. իսկ նա՝ բազում, ասէ, բազում անգամ տեսի ալևորս աղՃատեալս, այլ քան զսա պակասագի՛տ՝ ոչ զոք։

Վարքեդինացիք, որ ոչ վայրապար խիճայինն՝ ի վնասուց հռովմայեցւոց, փութացան զգացուցին՝ ի Հռովմ՝ եթէ խոյս ետ Կ՚Ընկերադաղ առ Կ՚ետիոքոս, և եղեն՝ ի վարանս յոյժ հռովմայեցիք։ Վ՚Ասղի զօրավիգն մեծ յաւելաւ Լ՚ու. ԸԳ. ։ աղբային Կ՚ըոլոց՝ եթէ գիտեր վարել նովաւ։ Խրատ տայր նմա Կ՚Ընկերադաղ անգամին յայնց ժամանակաց, և՝ ի նոյն յորդորէր գնալ Հանապազ՝ փոխել զպատերազմն յԱ՚տալիա. զի եթէ ոչ անդէն յաչխարհին միեացի պատերազմ՝ ոչ նուաձեացի աչխարհն։ Այս խնդրեր՝ ի նմանէ գումարել՝ ի ձեռս իւր զօրականս մեռացան կամ երկոտասան հազար, և նաւս Հարիւր՝ ածել զնոսա՝ ի ցամաք. և խոստանայր առաջնորդել նոցա զԱ՚ֆրիկէ, և ստիպեալ միաբանեալ ընդ իւր զվարքեդոն՝ անտի անցանել յԱ՚տալիա. և զի ինքն արքայ կազմ կացցէ զօրօք՝ ի յունաստան՝ անցանել և նմա ըստ ժամանակին յԱ՚տալիա։ Խորհուրդ քաջ, որում և Թագաւորն ինքնին հաւանեցաւ զառաջինն։

Խորհեցաւ Կ՚Ընկերադաղ կանխել պատրաստել զբաղեցման իւր՝ ի Վարքեդոն՝ ի միաբանուե՛ խորհրդոյն։ Այս զի կեղակարծ էր երթևեկ նաւամատուց, և զի զարձեալ ոչ զԱ՚մ՝ ի նոսա ստուգապատում առնել հնար է, այլ ձակեաց զոմն՝ ի մտերմաց իւրոց հմուտ և տեղեակ ի բոյն։ Որ երբև եհաս անդր, կասկած գնմանէ առեալ Վարքեդոնացիք՝ լրտես զՀն նորա կարգեցին, և հրամայն ևս եաուն ունել զնա։ Կ՚ալ նա ձմռապարեալ գաղտագնաց եղև գիշերայն, տոմսակս բազում ուրեք յորմն հաստատեալ, յայտնապես՝ ի նոսա ցուցանելով վասն որոյ իրաց եկեալն էր։ Այս աւազանին ազգ արար զոյն վաղվաղակի՝ ի Հռովմ։

Լ՚ու. ԸԵ. ԾԲ. Պ՚ԱՒՒ. Ք. ։ ։ Ա՚ղձակեցան լրտեսք Ա՚յսմ՝ Ձմռնարտագոյնս գիտել զնոսա խորհրդոյն Կ՚Ետիոքոսի։ Ա՚ի իլլիոս մի՝ ի նոցանէ Հանդիպեաեալ Կ՚Ընկերադաղ Ա՚ֆեսոս՝ յերկարաբազոյն նաւագօք խօսեցաւ ընդ նմա, և յաՃախեր առ նա մեծարանօք։ Կ՚ալ՝ ի սրտի խորհեր կասկածելի գնա առնել Կ՚Ընտիոքոսի, որպէս և արարն իսկ։ Ա՚մենք՝ ի մտերնագրաց

ընդ լըտեսս այսոսիկ և զԱկիսիոս ասէն լեալ, և խօսեցեալ ևս ընդ Աղնիբաղայ և հարցեալ՝ Թէ զո՞ յաճախ նայն զօրավարաց առաւել համարիս քաջ. և նորա պատասխանեաց՝ զմեծն Աղեքսանդր, զի դղջին գնդաւն մահեդռնացուալ եհար վանեաց զղաղմանէն յոյժ զօրաց, և ընդարձակեաց զաշխարհակալութիւն իւր յերկիր հեռաւոր՝ յոր և ուղևորել հաղիւ զո կարէ։ Եւ կըրկնեալ անդրէն Ակսիսիոն՝ Թէ զո՞ ասպ յետ Աղեքսանդրի համարիցիս քաջ. և նորա պատասխանի տուեալ զՊիւռոս, զի նա ուսոյց զքաջ բանակելոյն զարուեստ, և ոչ զբերդս զնա եղև հանձարեղ յիշարել զբանակ եղով և ի ձակատեցուցանել զզօրս. և զի դարձեալ տուչութեի յաջողուածոց ունէր զարմանալի՝ յիշելն զոր կանելոյ զաղգս. զի և ժողովուրդք Իտալիոյ առաւել ընդ օտարսն սիրէին նուաձել՝ քան ընդ հաւմայեցուելք, որք ի բազում ժամանակաց յերկրի անդ զօրաց ցեալ էին։ Եւ կրկնեալ անդրէն Ակսիսիոն Թէ զո՞ յետ նոցա համարիցիս երբորդ, և ասէ Համբռնակ՝ զՆոմի բաղ։ Յարուեցաւ Ակսիսիոս, և ասէ՝ զինչ ասպ եթէ և ինձ յաղթեիր։ Յայնժամ և քան զԱղեքսանդր, ասէ, և քան զՊիւռոս և քան զնմա զօրավարս քաջս գեր ի վերոյ էի։ Խելամուտ եղև Ակսիսիոն հանձարաբանուեին՝ որպիսում պատասխանւոյ ոչ ակն ունէր. քանզի անբաղդատ զնա զնա արարեալ ոչ զոք ի զօրավարաց հաւասարեաց նմա։ Օ այս և Պլուտարքոս աւանդէ, այլ Լիւիոս հաւատարմագոյն ինձ Թուի և առաւել հանձարով. քանզի մնդ Աղնիբալ նախադասե զՊիւռոս, և յետ նորա զԱկսիսիոն, և ասպ զինքն։

Յետ յետ բանիցս այսոցիկ ընդ Ակսիսիոսի կամ ընդ Ակսիսիոն՝ գիտաց Աղնիբաղ զի Աղտիոքոս ցրուացեալ է ի սիրոյ նորա, և պատճառեալ առաջի նորա՝ անտես առնէր զայն առ ժամանակ մի։ Եւ ապա լաւ համարեբ ցաւ խօսել ընդ նմա համարձակ, և ասէ. Գիտէ աչխարհ զատելութեի Աղնիբաղայ ընդ իմ հաւմայեցուոյ, և եր դուեալ զնա յայն անդատին ի տղայ տիոց։ Այս ցամս երեսուն և վեց զինուորեաց զաղգով իմ ընդդէմ նոցա, սա և ի ժամանակի խաղաղութեի վտարանդի սպար զիս ի տայրենեաց՝ խնդրել ապաւէն ի քում տերութեդ։ Եւ յատելութենէ ատոի վարեալ հանապազ և խրա խուսեալ, եթէ ատ առ քև վրէպ լինիցիմ ի յոտոյ, տարադէմ դնայից ընդ ծով և ընդ ցամաք՝ խնդրել յաբուցանել Թշնամիս նոցա։ Աղեցի զնոսա, և ատեցից

մինչև ի մահ, և առեցեալ իսկ եմ ի նոցանէ։ Ցորչափ
ի պատերազմ խորհիցիս ի վերայ նոցա՝ է քեզ Աստ-
ված մտերիմ բարեկամ. ապա եթէ զկնի՛ս ի հաշտու-
թիւն, ոչ ևս կրկնեցից, յայնմ ուսիքէ և ոչ Աստ-
ուածաշունչ հարցցես խորհուրդ։ Ի յայսմանէ անկեղծու-
թենէն բանից նորա շարժեցաւ Թագաւորն, և Թուխ պատուհասեաւ հաս-
տատեալ ի պատերազմ, և խոստացաւ տալ ի ձեռս նո-
Ա՛՛. ՀԲ. ՀԲ. րա զիշատակ ի նաւացն։ Աստ յորմէ էարիս չկրկնեն բաւա-
կան շողոմարար աքբունիքէ։ Անազդ չընկրեցին ոմանք ի
նոցանէ յոնկն նորա՝ զի էջ արժան խնամատուիս աքբայի
լինել Աստուածաշունչ ի վտանգաւոր ի հայրենեացս, ի
կարգեցմանցին որում բազդ և քնաւորութիւն խորհրդոց
բազմադիմի ի միում աւուր սաղրեն. զի և ոչ զհամբա-
ւեալն ի պատերազմունս, որում որպէս հայրենի սեփա-
կան ժառանգութիւն են փառք զիւուց, իբրև փոխանորդ
եւեթ աքբայի որ կայցի։ Ուեղ անկ է և ծովապետ լի-
նել և զօրավար բանակին, և զամենեցուն տեսանելիս ի
քեզ արկանել և զսիրտս։ Օ՛ ի եթէ դա ընդ աքբայի
փոխանորդիդ, օտարին միայնոյ լինցին ամ փառք յաղթու-
թիւն։ Այժ դիւրանախանձք են, ասէ Խիտս, այնո-
քիկ՝ որոց վաստակք քաջութիւ ոչ հաւասարին բազդի նո-
ցա և ազգին. քանզի առեան նորա զառաքինութիւն իբրև
օտար յինքեանց։ Օ՛ որ է տեսանել աստ յայտնապէս։
Վիտացին նորա՝ որոյ տկարանային Աստիքեոս նուիին
ընծրհնել գնա։ Աստ անարդ նախանձու, որ է կնիք և
թերութիւն վատաց, չնչոյց ի նմա զայլ ամ խորհուրդս և
զուշ մտացն. և արհամարհեցոյց նմա ի սպառ զԱստ-
ված։ Այլ եւք իրացն լուծիկն զվրիժ անմեղին, առ ի
խրատ՝ զի յոյժ թշուառութիւն է թագաւորի տալ զսիրտ
իւր ի հրապոյրս մախանաց, և զլսելիս ի չարաթոյն բանս
մարդահաճոյից։

Ա՛՛. ԼԷ. Է։ Ցետ աւուրց կոչեաց Աստիքեոս առեան, կոչեցաւ
անդր և Աստուածաշունչ որպէս յառաջն։ Այլ կարգ հասեալ
նմա խօսելոյ, սկսաւ ազդոյնս հաստատեաց՝ եթէ պարտ է
յանձն առնուլ զամ և միաբանել ընդ իւրեանս զՊե-
լիպոս և զաշխարհն մակեդոնացւոց, որ ոչ որպէս կար-
ծելիսն գժուարին ինչ էր։ Ասկ յաղագս պատերազմին
ասէ. Ասձ նոյն և արդ կարծիք են՝ զոր կանխաւն ասացի.

1 Ընդ քան զնոցայն յորդանս. ասան զի առեալ է նոցա առաքե-
խառն միաբ, որոց հանձար առ. Նուէին իբրև անբնական ինչ։
մին և բազդին ոչ հաւասարեն.

որ եթէ հաւատարիմ Թուէին յայնժամ, արդ զ[illegible]տրուս-
բիա և զ[illegible]ղուբիա ի հուր բորբոքեալ, և զ[illegible]ննկեալ,
զարհաւիրս հեռովմայեցւոց, յ[illegible]տալիս հասեալ աւեւտր
համբաւն։ [illegible]ևպէտ և այլոյժ իմիք ցիցեմ բաւական,
սակայն գաջողութեանց և զարկածից բազդին յանձն իմ
զիրծ առեալ՝ գիտեմ պատերազմել ընդ նոսա։ [illegible]ՅԼ
ինչ ոչ ունիմ ի տալ, բայց խորհուրդս ի խրատ, և
զանձն ի ծառայութիւն։ Այլ զոր խորհուրդ և խորհիցիք՝
յաջողեսցին ձեզ գիք։ Հաճոյ եղեւ ամենեցուն բանիք
նորա, այլ օգուտ չայնցանէ և ոչ մի։

[illegible]ետեղոս ի պատրաստս մարդահաւաքութիւն ըմբռնեալ, Ա֊ս. ԼԷ. Ի֊ս։
և հրապուրեալ ի նոցանէ յանկակաձի կայր [illegible]փեսոս,
ոչ ինչ երկուցեալ Թէ գուցէ և յաշխարհ իւր դիմեսցին
պատերազմաւ՝ որ ի յումասոսանէ զնա մնալ վարեցին
հեռովմայեցիքք։ [illegible]ննիքաղ վերստին ընդրն գտեալ առա-
ջի Թագաւորին, իբրատ տայր նմա հանապազ՝ Թէ ահա
ընդ հուպ արշաւեսցէ Թշնամին [illegible]նքա առ գուբս քո.
Հարկ է քեզ հրաժարել յաշխարհէդ կամ զդէմ ու-
նել պատերազմաւ ասմ՝ որ միահնձան խորհի ունել
զոխերս։ Հայտնեալ առ վայր մի սեմափեցաւ Թա-
գաւորն. սակայն յողդողդն և յեղամիտ՝ անդէն ի
նախաշաւիղ մարտին հարուածս սեծամեծս առեալ ի
Թշնամեաց, դադարեցոյց զպատերազմին վտառէ, յանձն
առեալ ի դաշինս հաշտութեան և զ[illegible]ննիքաղ մատնել
ի ձեռս հեռովմայեցւոց։ Այլ [illegible]ննիքաղ անդառնալ
փախեաւ ի Կրետէ՝ խորհել անդ ի փրկութիւն իւր։

Հանկիրք կղզւոյն ասա արձակեալ ի Հռոմէականս, զորս Ա֊ղ. ԼԱ֊
ընդ իւր բերեալ էր անդր, խորհեցան սպանանել զնա։ Ա֊ղ. Ը. Ա֊ Ի֊։
[illegible]ՅԼ նա Հնարագէտ Հարտարութեամբն և զանձն ա-
պրեցոյց և զգանձս իւր։ Օ՛ն եւից կապաք ձուլեցոյ
յանօթս բազումս, և զլերկին երեսս նոցա ծածկեալ ոսկ-
եայ ասանդեաց ի պահեստ ի մեհենին [illegible]բաեմեայ յան-
դիմանս ամ՛ կրետացւոց, երաշխաւորս զնոսա կոչեալ։
Այս յայմ հետէ Թողին զնա ազատ, և շուրջ պատեհին
զմեհեանն՝ որպէս ի ձեռին զգանձս նորա ունելով։ [illegible]ՅԼ
նա Թաքոյց զայնոսիկ յանդրիս սղնձիս մասնիցս զորս
առ իւր ունէր Հանապազ, մինչև պատեհ առեալ՝ խոյս
ետ և անկաւ առ Պրուսիաս արքայ Խիւթանացւոց։

Իբ որում երեւի լեալ ժամանակս ինչ. և ի ժամանակ [illegible]ետեղոս Ա֊ղ. ԼԱ֊
կին յայնմիկ դէպք ինն պատերազմի լեալ Պրուսեայ Ա֊ղ. Ի֊. Ե֊ Ի֊։
ընդդէմ [illegible]ումենեայ արքայի պերգամացւոց, որ բարե- Յ֊ոգ. ԼՅ֊
կամութեամբ էր ընդ հեռովմայեցիս, յաղթութիւն բա- Ր֊. ԼՅ֊ Ր֊

ԱՄԲԱՐԱՎ զուսն արար Լ՚Ընկերացաւ ընդ Ծով և ընդ ցամաք՝ զպատեբազմ՝ նորա պատերազմեալ։ Լաւ ի ծովամարտն ուրեք նորով Հնարիւք, յորովհետև քան զնւրմն նաւաց Թշնամւոյն, յաղթեաց խորագիտութեամբ։ Վ՚ամաղն օձս ազգի ազգի ի սափորս խեցեղէնս փակեալ՝ հրամայեաց ընկենուլ ի նաւս Թշնամեաց ։ Լաւ առաւել ի կորուստ Լ՚անհնեայ ջանացեալ, քանզի ոչ գիտէը յորում ուրեք ի նաւացն իցէ՝ արձակեաց մակոյկ առ Թշնամիս անդր, իբր Թէ ի պատձառս նամակաբուց, առ ի գիտել զնաւ նորա ։ Լաւ հրաման ետ իւրոցն նշանակել զնաւ նորա՝ զի անդր ուղղեսցեն զՀարուածմն։ Լաւ փոքր միւս ևս՝ և ըմբռնեին զնա, այլ նա յաձախեալ զառագաստս՝ երթգեաց ի փա խուստ ։ Լակ պերգամացիք նաւամարտիկ եղեալ քաջօբ Թեամբ, և ընդ սափորոյն Թօթափել ի նաւս իւրեանց ծիծաղէին՝ զարմացեալք ընդ այլատարազ գինն։ Լ՚ալ ի փչրել այնոցիկ՝ իբրև բազմաԹի օձից պատեին զնա քօք, զահի Հարեալ խուձապեցան ի փախուստ՝ պարտեալ առաջի Թշնամեաց ։

5822. 566 Լ՚ա. ՀՊ. ծԳ։ Պարտ իսկ և պատշաձ էը գտանել անդ Լ՚ընկերացայ ևեծամեծ ծառայութեամբքն ամուր ապաստանի առ Թա գաւորին, այլ ոչ Թողին նմա զայն Հռովմայեցիք ։ Հրեշ տակ արձակեցին առ Պրուսիաս զԼուկինտոս Վլամինիոս, բողոք ունել՝ զի յանցաւորին եղև ապաստան ։ Օ գաց Լ՚ընկերացի վասն որոյ իւրաց եկեալն էը Լուկինտոս, և ոչ մնաց մտանելոյ ի ձեռս Թշնամեացն ։ Խորհեցան նախ փախստեանք զերծանել։ այլ իբրև գիտաց զի Պրուսիաս, վասն գնմատ Հաձելոյ Հռովմայեցւոց, մնան եղեալ սասկնդականին՝ պահ ունի եօԹանց զողուզի ելից ապարանիցն նորա , ետ բերել առ ինքն զդեղ մահուն՝ զոր ի չեփն ապաւէն ի բազում ժամանակաց պահէը , և ի ձեռս առեալ՝ ասէ ։ Լ՚ցատեսցուք զժողովուրդ Հռովմայ ի տագնապէն, որոյ ի բազում ամաց նեղեալ՝ ոչ երկայնամիտ օրհասի մահուն առն միոյ ծերոյ ։ Լաւ է քաջօբէն Վլամինիոսի՝ յաղԹել որում ի զինուցն կապ տեալ ի ձեռս նորա մտանի ։ Ո՞ր այս վկայ՝ զի ի նա խնեացն առաքինութեանէ չեխոկան Հռովմայեցիք՝ Լորա զպացուցին Պիւռոսի զդոյչ լինել անձին ի մտանէն , որ դեղ մահու պատրաստեր արբուցանել նմա , ի ժա մանակի իբրև ի միջերկրեայս Խոտորոյ տայր նա պատե բազմ։ Լակ սոքա զայր , որ երբեմն բդեաշխն էր , յղեն հրապուրել զՊրուսիաս չեղեռն սպանութեբ ասպնջա կանին և հիւրոյ ։ Լաւ անէծս ցատագինս կարդացեալ

Պրուսեայ, և առ դիմն խնամակալս և վերադիմիրս սրբոց օրինաց ասպնջականութեանն բողոք արարեալ ընդդեմ նորա, էառ ապա զդերձն, և մեռաւ յեօթանասունն ամի հասակին։ Ա.յն ամ նշանաւոր եղև մահուամբ եւ ըից արանց երևելեաց. Ա.ինիբաղայ, փիլոպեմենի և Ա.կիպիոնի. երիցն էս յերկիր օտար՝ դժպատեհ քաջասյաղնի արուեստից իւրեանց ընկալեալ վախճան։ Ա.րկաքին դեղով մահու. քանզի Ա.ննիբաղ մատնեալ յասլոնիս քահանին իւրմէ, և փիլոպեմեն դերի վաբեալ ի պատեբազմի ի մեսսենիացւոց և արդելեալ յանձուկ բանտին՝ դեղ առին և մեռան։ Ւսկ Ա.կիպիոն աքսորեաս կամաւոր յանձն առեալ՝ առ ապրեցուցանելոյ զանձն ի զրբ պարտութենէ քաղաքակցացն, անչքաբար զկեանս իւր վախճանեաց անդ։

ՆԵՐԲՈՂ ԵՒ ՆԿԱՐԱԳԻՐ ԱՆՆԻԲԱՂԱՑ

Զարմանալի առաքինութեիս Ա.ննիբաղայ, այն որ զայնպիսի փառս յաւել Կարթեգինի, ստորագրել աստ պարտ եր։ Ա.յլ ես զնկարագիրս նորա և զտիպս կերպաս բանաց առաքինութեանն ետու այլոցո՝ բաղդատելով զնդ Ա.կիպիոնին. և ոչ արդ հարկ համարիմ ձոխացուցանել բանս ի գովութիւն նորա։

Զ ինուորականին հետևողք արուեստի ոչ կարէն ըստ արժան բանականին զբանչանալ ընդ այրս այս մեծ. և հմուտք ի նոցանէ՝ ամ մնասմբք կատարեալ զսա ասեն, և ի գլուխ արուեստին հասեալ գեր ի վերոյ քան զամ զօրավարս։

Ե.ւեօթներեւտասն ամն պատերազմին՝ երկոքունքք ևեթ տագտանի սխալեալ. միանգամ յետ պատերազմին կանչեալ, զի ոչ իսկևիսկ խաղացոյց զզօրս իւր երթալ պատրաստել զձմեռոյնն և միւսանգամ՝ զի ձմերեալ ի կապուա կնատեցոյց զզօրականսն։ Ա զբիսակք՝ որք ցուցանեն միայն կ--ե-ք։ զի գոյ և մեծամեծ մարդկան սխալել. զի "թեպետ և գերահանձարք իցեն, սակայն մարդիկ են"։ Ւսայց և վերինպակք այսոքիկ ոչ յամենեցունց տագտանին։

Ա.ՀԼ զայսոսիկ թողեալ անդր, ո՛ր այն առաքինութեի թերի գտաւ յՆննիբաղ։ Ւհանգի եկն ի նմա ընդարձակ

1 եղանակ ուսանելոյ։ Հ--ր. Ֆ։

կուԹիւն խորհրդոյ և Տանձարոյ՝ անդստին ի մատաղ տիոց, և մեծամեծուԹիւն և մնգակազմ արիուԹիւն և անխոռով զգաստուԹիւն՝ զի և ի տագնապ ատենակացեալ պահ տերազմին յօգուտ արիական զնամ, և տուչուԹիւն յաղող զուածոյ առ յիւրքն յանկուցանել զսիրտս ամենեցուն, զի և ի բազմազգի յայլալեզու զօրս նորա, որոց և պահ կասեին ատեպ Տամբարզը և ոռՏիկք, ոչ ինչ խլրտումն ապստամբուԹիւն դիպաս, ոչ ընդդեմ զօրավարին և ոչ սպայիցն։ Ուրախի արգարուԹիւն, զոր չափաւորուԹիւնն Տարկ էր ունել նմա ընդ ազգս՝ որ ի ըստ միոջէ յաւելուին ի նա, և կամակար կայիցն նմա ի ծառայուԹիւն, ԹԷպէտ և Տարկ լինէր բազում անգամ զնամ ծանրուն պատերազմին ի նոսա բառնալ՝ ի բանակել յերկիրս նոցա, և դրամաժողով ի նոցանէ առնել։ Եւ առաւել զարմանալի՝ բազմաՏնար միտք նորա, որով զերկայն ժամանակաց պատերազին կալաս անպարտելի յերկիրս օտար։ ԹԷպէտ յոլովս ի քաղաքակացւոյն ունելով, որ Տակառակ կացեալ նմա՝ զնամ խորհուրդս նորա տապալել քաՏային։ Եւ աւանիկ յնամ ժամանակս երկարաձիգ մարտին՝ եղև որպէս նեցուկ ամրուԹեան, և Տոգի պետուԹեան կարեւորացուց. որք, իբրև Աղնիքազ վՀատեցաւ ի յաղԹուԹենէ, ապա և ինքեանք վՀատեցան։

Որ զԱղնիքազ ի պատերազմի ևԷն նկատէ՝ ի գլուխ կացեալ բանակին, ԹԷպէ զնա Տանապէ։ Որ ինչ զգոյշք նորա աւանդին ի վէպս ընդ փիլիպպեաց արքային մակեդոնացւոց ի ծածուկ, և խրատաք նորա Տանձարեղք՝ ղորս ետ Աղտիոքոսի արքային Ասորւոց, և կրկին բարեկարգուԹիւնն ի Պարքեդոն՝ յիրաւունս գատաստանի և ի մատակարարուԹ գանձուց Տասարակաց, ամ մնասմբք յուցանէին զնա լեալ մի ի մեծամեծ մարդկանէ, և ի տեսչուԹիւն աշխարՀի սահմնեալ։ ԽնամատարՀ և ընդարձակ Տանձարուին խելամուտ էր ամ կարգաց առաջնորդուԹ, և Տարատար ի բանէ ի կատարել զամ փառաւոր։ Եր քաջ պատերազմող, նոյն և քաղաքավար. Տմուտ յիրի՝ որպէս ի պատերազմի։ Եւ առանց յերկարելոյ՝ էին ի նմա ամ ՏարտարուԹիք արուեստից առաջնորդուԹԷ, զօրավարի, իշխանի և գանձուց աշխարՀին անտեսուԹէ։

ԹԷպէտ և անպարապ ի զինուորական վաստակոց և ի Հոծեալ պատերազմաց[1], ժամ առնոյր և գրոց պա-

[1] Եւ այնպէսին և յայնչափ պա- առնոյր երբեք երբեք և գրոց վերատեղամնա պատապեալ ժամ ծանուԹէ։ Ագեղ. յԱղնիք. ծէ։

բասելոյ ։ Հանձնաբաժանութիւնք նորա աւանդեալք ի պատմութիւս, ցուցանեն զձարտարմտութիւնն նորա ի քնի՝ զոր բարւոք դաստիարակութիւնն զարգացոյց ըստ ներելի ժամանակին, և որպէս էր հնար յաշխարհի անդ ի վաթ քեդոն ։ Լսօսէր չափաւորապէս հմտութիւն ի յոյն լեզուս, և մատենագրեաց իսկ գիրս ինչ յոմնարէնս ։ Ի ոտս վաթ սիղեայ ուսեալն սպարտացւոյ վարժեցաւ ի դպրութիւնն յայն ։ որ ընդ այլոց ուսեալն սպարտացւոց , որում անուն էր փիղենոս, ընկերեցաւ նմա յայմ արշաւանս պատերազմի ։ և նորա ի գրի արարին զմեծի զօրավարին վէպս ։

Ի ստ կրօնիցն և ըստ բարուց , ոչ որպէս Տիտոս Լիվիոս ի ևս ։ Ե ։ Ֆ ։ ւիոն զնա բամբասէ՝ անգութ էր և անպիտոյն և նեղ գաւոր՝ առաւել քան զկարքեդոնացի , և անպատկառ ի ձշմարտութենէն , հաւատադրուժ և ստերդուն, աներ կիւղ ի դիցն և ամնարիշտ ։ Ի ամնոյ զնամեակ ասէ Պողիբ ի Ֆայրուսաց 33։ բիոս, թէ սոսկացաւ և զարհուրեցաւ ի գազանամիտ խորհրդոյն՝ յոր ստիպէին զնա նախ քան զմնանեկն Հաննիբա լիա , ուստեր առ ի չգոյէ կերակրոյ միս մարդոյ ։ Նմ ։ Ֆայրուսաց. Դիոդ ։ 282։ առաք ինչ զինի յորդորեալ զնա ոմանց ի կերկեբէլ ըզդիահն Ամպրոնիոսի Վրակկիսի՝ զոր առաքեաց առ նա Պագոն , եւ թաղել զնա փառաւք յանդիման ամ զօրաքանչին ։ Ո կրօնս նորա առ դիս տեսաք բազում ուրեք ։ Նմ ։ Ֆայրուսաց. Լիւս. ԼԲ. ԽԶ։ Նա զայս Հաւատնոս ի հաւատարիմ մատենագրէ ։ ա ռեալ աւանդէ , զի զամբոխս կանանց ի բազմադամանագեայ պատերազմին գերեալ՝ այնու հանկստուքն և դգաստութեամբ եղև ընդ նոսա, զի ոչ ոք կարծեր զնա տիրական յի ։ քանզի անժուժկալութեն ախրիկեցւոյն է , և քնաւ ւոր յաշխարհին նոցա ։ Ընդօրաքաղութեն ի նուաճել զազգս , յորոց կարող էր ընուլ զանձն աւարաւ , յայտ արար եթէ գիտէր բարւոք վարել մեծութիւնք՝ մեծութեամբ պէս իւրում պարտամանին , ի շահել զսիրտ զօրականին և առնել իւր նիզակակիցս, առատաձեռնեալ ըստ պատշաճի իրաց ժամանակին զվարձս և ոչ ձգդելով ։ որ արդարև կարևոր յոյժ առաքինութի է զօրավարի , թէպէտ և սակաւք ուղեն զայն ։ Ո արծաթն ընդ յայնոցն փոխանակէր Ընդնբաղ ։ քանզի գիտեր՝ զի որոց իրք մեծամեծք յանձն էն , ի կատարել գայնոսիկ փառաք՝ ոչ ինչ պակասէ նոցա ։ Կա և ի ժամանակի խաղաղութենէ ի Աարքեդոն ի բարձս աւագութենէց ոչ դադարեր ի վաս-

ւ ։ Ի Տրփոն Պոմպէոս։

տակոց , և զգաստութիւ կեայր . և զայս ինչ [1] գտանէիք աւանդեալ գնմանէ՝ ոչ երբէք ըստ սովորութեան էր կրկին բազմիլ յակուռն առ սեղանով, և զհնի սակաւ յոյժ ըմպէր : Ի զգաստ և յօրինաւոր կենաց աստի իցէ ձեզ իրատեսին պատերազմանիկաւք մեր՝ որք օրհնեա, մանաւանդ և պարտս համարիս սպասել՝ շնայտել ի կերակուր և անձնդիւրութիւ կեալ :

Ահ յայմ ժամու ժերութեան, որովք ստգտանի Աշնիբազ, կամիմ անբասիր առնել զնա . քանզի չարի խակ է խոտոտվանել՝ զի ընդ մեծամեծ առաքինութեան, զորոց ասացի , հէն ի նմա չէտք ազգային բնաւորութեն և կրից , և յուղղութե կենաց նորա իբր արժանի էպերանաց : Պողիբիոս ասէ զնմանէ՝ թէ կարբեդոնացիք ագահ զնա բանբասէին , և հռովմայեցիք՝ անողորմ՝ թէպէտ և ոչ ամենեքին ի նոյն բամբասանս միաբանեալ . և ոչ ինչ դժուարին էր հակառակորդաց նորա, որ էին ի Հռոմ և ի Կարքեդոն, այսպիսեօք չարահանիւաւել զնա : Կալ ի Խաչտուղ. 34 . 35 : ցի ոք զայսոսիկ հաւատարմութե ասացեալ . սակայն Պողիբիոս՝ ոչ ի բնէ և յրնտանի բարուցն ասէ զնա յայտնի ածեալ այլ ի վտանգէ ժամանակին և յերկար և տաժանաւոր մարտին, և առ հարկի զինամելոյ երբեմն ի կամ սպայիցն՝ որոց կարօտ էր օգնականուե, և զի զղջականն իակ ոչ միշտ նուաճել կարէր :

ԳՕՐՈՒԱԾ Բ.

Ա ԷՁ ընդ կարբեդոնացիս և ընդ Աւսինիասա արքայ Նումիդացոց :

Ի գաշինսն զոր յանձն առին կարբեդոնացիք՝ և այս պայման էր , զարձուցանել ի Աւսինիսսա զնմ քաղաքս և զերկիրս՝ որ էին նորա նախ քան զպատերազմն , Լաւ ի վերայ այսոցիկ Ագիսլիոն փոխարէն նախանձու և հաւատարմութե սորա , զոր եցոյց առ հռովմայեցիս , յաւելու և զնմ երկիրն զոր ունէր Ագիսքաս . և աստի յա-

[1] Կերակրոյ և ըմպելեաց զքաղց և զծարաւ չափ սահմանեալ, և ոչ զհեշտութե : Լիւ . ես . է :

Գիտեմք զԱշնիբազ՝ ոչ ի պատերազմին Նէթ ընդ հռովմայեցիս , յորժամ դղրդեր վճռաբա-

յլև ոչ ի գանձալ իւրում՝ ի կարքեդոն ի գերաբդոյն իշխանութեն՝ բազմալ յակուռն ի Ճաշել, և ոչ առաւել քան զչափսա գինի արբեալ : Յ . . . . . է :

բեան վէձը և դժուռի ընդ կարքեդոնացիսն և ընդ նու-
միդացիս ։

Այրիքքն սոքա իշխանք, Աիփաքս և Ասխիսաս, Թա-
գաւորէին ի Նումիդիա ի վերայ այլ և այլ ժողովրդոց ։
Ասահաւ լեամցն կոչէցելոց՝ Աիփաքս, որոց մայրաքաղաք
էր Կիրթա, և Ասխլեամցն՝ Ասխիսաս. այլ երկաս
քանչիւրն ևս աղգք, յոլով ուրեք, նումիդացիք անուա-
նին ։ Սոցա զօրուքն մեծ յայրուձին էր, որք անվճար
երկվարօքն վարէին, և յաձախ ևս առանց սանձից. որով
զնոսա Ա իրդիլիոս անասնձս կոչէ նումիդացիս ։ Լ՝Ենեաս. Ջ.
հ։

Ի սկզբան երկրորդի պատերազմին, քան- Լիւ. Իէ. ԽԵ
զի Աիփաքս կուսակից էր Հռովմայեցւոց, Վաղտա Հայր Խ։
Ասխիսասյ խորհեցաւ խափանել զյառաջխաղացուքեն
Հնոր սահմանակցին, և միաբանեաց ընդ կարքեդոնացիս.
և զօր բաղում ի ձեռն գումարեալ որդւոյ իւրոյ, որ էր
յայնժամ հասակ և տարս ամաց, խաղացոյց ընդդէմ նո-
բա ։ Ի պատուհասէ մնասնեցաւ Աիփաքս ի միում ուրեք
ձակատու. և երեսուն հազար այր, որպէս աւանդէն, կո-
րուսեալ անդ՝ մնազասւոր ինչն զերծաւ ի Ասրիտա
նիա. այլ ապա յետս ընդդէմքն պատահէցին ։

Ասխինսաս զկնի հօր իւրոյ մեռանելոյ եղև ի բա Լիւ. ԽԹ. Խ.
զում անձկութենս ։ Վ՝անզի աստի յարուցեալ աստան՝ Ա։
մերժէր զնա ի Թագաւորութենէ, և անտի Աիփաքս հա-
լածէր զնա աստիութեամբ, և վտանգ էր նմա հանա-
պազ անկանելոյ ի ձեռս թշնամեաց. զօրք Թօթափեցան
ի նմանէ, սպառեաց արծաթ, և ոչ դոյր նմա տեղի ա-
պաստանի ։ Լոր նա ի ժամանակին յայնմիկ գաշնաւոր
ընդ Հռովմայեցիս, և բարեկամ Աիպիսնի՝ ընդ որում
խօսակից իսկ եղև ի Պանիա. այլ յարկածից ժամանա-
կին ոչ կարաց օգնել նմա՝ որպէս պարան էր ։ Իսկ յոր-
ժամ Հլիոս եկն Վ՝ափրկի, գումարեցաւ ընդ նմա Ա-
սինսաս սակաւաձեռն հեծելովք, և յայնմ հետէ անսե-
կնելի միաբանեաց ընդ Հռովմայեցիս։ Իսկ Աիփաքս զՈ-
փունիսբէ զհամբաւեալն էած իւր ի կնութեն, զդուստր
Ասդրուբաղայ, և դարձաւ ի կողին կարքեդոնացւոց ։

Ասիւսանդամ ապա յեղափոխեցան բաղդք երկաքան- Լիւ. Ը. ծա.
չիւրոյն. Աիփաքս նկուն եղեալ մեծաւ պատերազմաւ՝ Ք։
զերի վարեցաւ. իսկ Ասխինսաս յաղթող եղեալ՝ խա-
զաց յարբայանիսա մնդը քաղաք նորա ի Կիրթա, և առ
զայն պատերազմաւ. Ասեծ ևս վտանգ քան զպատերազ-
մին եգիտ անդ զՈ։ոմնիսբէ. քանզի յողբաձաց նորա
հրապուրեալ արար զնա իւր կին, ապրեցուցանել զնա.

ԱՄԱՀ.ՀԱ այլ յետ աւուրց յօժիտ Հարսանեացն առաքեաց առ նա գեղ մահու, ոչ այլ ինչ Հնարս գտեալ՝ ի կատարել զխոստումն իւր, և՝ ի ձեռաց Հռովմայեցւոց գերծուցանել զնա։ Որով և զՀռովմայեցիսն Թշնամանեաց մեծաւ յանգանաքն, զազգ նախանձոտ իւրումն խլեաց։ այլ Ասխինասա փոխանակեաց ապա ընտասուն զօրավիգն ՚ի բաղուստ իրս եղեալ Ակեսինեի։ Ընդ սա, որպէս ասացի, ժառանգեաց զՀայրենի Թագաւորութիւն՝ իբրև նկուն եղև և ձերբակալ Հայր նորա Արիաքս։ և կարգեդմտաց. ւոց Հարկ եղեալ գարձուցանել ՚ի նա զընծիկ սահմանս իւր, ասեի յարեան՝ խռովութիւնքն զորոց մեայ ինձ ասել։

ԼՀ.ԼԳ.ՙՁ Ասերձաւ փորը Լաղուսան եր երկիր բարեբեր և ձոխ յոյժ, զի միայն քաղաքն Եպտես որ էր ՚ի վիճակին Յորմիկ՝ Հարկեր ամի ամի կարգեդմտացւոց քանքար մի, ՚ի վերայ այսորիկ եղև Հակառակութիւն, քանզի զկողմն մի երկրին կալաւ Ասխինասա։ Հրեշտակս արարին երկուստեք ՚ի Հռովմ խօսել վասն բանին այնորիկ յատեան ծերակուտին։ Հաձոյ Թուեցաւ ծերակուտին յղել զնոսա զԱկեսիոն Լիբերիեցի, և այլ ևս արս երկու գործակալս ընդ նմա ՚ի քննել զկրնս։ Կրթա մինչ չև ինչ վճիռ արաբեալ՝ գարձան ՚ի Հռովմ. զի այսպէս Թերևս պատուէր առեալ էր ՚ի ծերակուտէն, Թողացուցանել զերկիրն ՚ի

ԼՀ.Ե.ԵՀ Ասխինասա առ որուն Օ չետ տան անաց վերըս տին գործակալք երթեալ անդր վասն բանիս այսորիկ, դարձան և նորա անդորձ իբրև զառաջինսն։

3833. 577 ԼՀ.ԼԹ.ՀԳ. ՀԵ. Տան ևս ամ կարգեդմտացիք երկայնամտեալ, ապա ուժգնին ևս բողոք բարձին առ ծերակոյտն. քանզի բաց յերկրէն, զորմէ էին վիճեալ, հատեալ էր ՚ի նոցանէ Ասխինասայ յատն երկուս աւելի քան զվաճառուն քաղաքս կամ զամրոցս։ Լաւ ասեն. Յորմէ հետէ դաշինս ընդ ժողովրդս դեամն Հռովմայ կռեցաք՝ ձեռք մեր կաշկանդեալ էն առ ՚ի չպատերազմելոյ ընդ նիզակակիցս նոցա. այլ ոչ ևս բեբել կարեմք զխորհուրդն, զագահաբեթ և զանձգեհուն Ասխինասայ։ Ընդ ՚ի խնդրել եկեալ եմք զմի յերից յայսցանէ. քննեացէ զկրս զայս ծերակոյտն և ի բաւ արասցէ, և կամ ներեացէ մեզ բռնութիւնս վանել զբռնութեան և սրով առնել իրաւունս. ապա եթէ բարեկամանիլ յաղթել արդարութեան, այժմէն միանգամայն սահման հաստանել աշխարհիս՝ որչափ ինչ երկիրս ՚ի մէնջ բաժին նմա հանիցեք, զի գիտասցուք ցոր վայր իշխեցեալք. զի չափով Թերևս հռովմայեցիք ընդ մեզ վարեացին. այլ

Ա՝ասինիասայ ոչ էն օրէնք և չափ՝ այլ անյագ ցանկութի՛ւն։ ԱՄՐԸ.Ը.Հ
Այլ վախճանեալ զնոսա իւրեանց, ասեն. Աթէ կեա՛ք խա՛ղաղութի՛ւն հաստատելոց ՚ի մե՛զ՝ մեղաք հանդիմայելոյց, ինքնին իսկ լուծցին վերէ՛ւ, և մի դահճե՛ւ ՚ի վերայ մեր զբռնաւորն կացուսցեն՝ բռնահարել զաղատութի՛ւն մեր և զկեանս։ Այլ ապա սրտառուչ արտասուօք անկեալ յեր կիր կողմանէին, մինչև ՚ի դուռն ածել զնո՛ւ տաեառնն և ՚ի ցաստնն ընդդէմ Ա՝ասինիասայ։ Ընդ երբ և Գաւրուա սա որդի նորա. նմա եհարց ծերակոյնն՝ Թէ զի՞նչ ասիցես առ այս. և նա ասէ, Հայրե իմ չզգացայց ես զայս մանո՛ւկ՝ ոչ կասկածեալ զի զայս ինչ գնամանի ամբաստանի գեն Ա՝ՍՐ յոյժ լինին հանդիմայելոց պատճառք զգգուռ Թէ սոցա ընդ Ա՝ասինիասայ, անլոյծ հաւատարմութի՛ւն նո՛ր առ մեզ։ Այլ իբրև խոսեցան երկաբանչիւր յատենի անդ, խոստացաւ ապա ծերակոյնն՝ առնել նոցա անյապաղ իրաւունս՝ և փութացոյց զԳաւրուասա երթալ ազգ առնել հօր իւրում՝ զի պատգամաւորս ընդ հրեշտակս կարքեդոնացւոց առաքեսցէ փութով. և ասէ, Ա՝ՐԱՍ ցուք նմա ջնորհս՝ որչափ իցէ հնար առանց զրկելոյ զայլոսքանչի այս են իրաւունք՝ կալ երկաբանչիւր ՚ի բնիկ սահմանի. և ոչ է հաճոյ հանդիմայելոցդ՝ ՚ի ժամանակի խա՛ղաղութի՛ւն հանել ՚ի կարքեդոնացւոց զգաւառս և զքաղաքս, որ Թողացուցեալ են ՚ի նոսա ՚ի պայմանս դաշանցն։ Այլ արձակեցին զնա և զպատգամաւորս՝ զսովորութի՛ւն պարգեւա՛ն տուեալ նոցա։

Ա՝ՐԴ զի զայսոսիկ բանիւք կեղծաւորեր Հռոմ՝ յայտ Պ.ԽԲ. 951։
է. քանզի ոչ ինչ փոյթ էր նմա հաճել զկարքեդոնացիս և առնել իրաւունս նոցա, այլ յերկարաձգէր զերծն՝ առ ՚ի տալ պարապ Ա՝ասինիասայ յաջողելոյ ՚ի յափշտակութի՛ւնն և ՚ի նկուն առնել զքհանային։

Հրեշտակք մեռանէն արձակեցան՝ երթալ գնա՛ել վե- 3848. 592
րսին զերկիրն, և մի ՚ի նոցանէ էր Կատո։ Ելք իբրև Ա՝ՂԳ. ԴՈՒԲ.
հասին անդր՝ ասեն. Լցե՛ հաճոյ երկաբանչիւրոցդ լսել ՐՄՆ ԴՈՒԲԻ. 37։
մեզ, և իրաւ արասցուք ձեզ։ Ա՝տաւիւրագոյն յանձն էառ զայն Ա՝ասինիասա. իսկ կարքեդոնացիք ասեն, Զմեզ իրաւունք անփոփոխելի՝ որում լուիցուք, դաշն զոր ընդ Ա՝կիպիոնի հաստատեցաք։ Այլ ձշդիւ ըստ պայմանացն խնդրելին առնել արգարութի՛ւն, և ոչ եղև վախճան դատաստանին։ Ընդ այս պատգամաւորք հռոմայեցւոց շրջեցան ընդ աշխարհն, և զաւրութի՛ւն երկրին տեսեալ և մանաւանդ զքաղաքին Ա՝ՂԵՔՍԱՆԴՐԻ՝ զարմացան զի ՚ի գոյն ժամանակի, յետ այնչափ աղետից, յայն մեծութի՛ւն և

ի զօրուելն ածեալ էր։ Իսկ զարձան անդրէն պատգամաւորքն, ցուցին զայն ծերակուտին և ասէն. վասնզի Հռովմայ՝ ցորչափ կանգուն է Կարքեդոն։ Իսկ յայսմ օրէ յայմ խորհուրդս ծերակուտին յանէլոյր Կատոն, թէ ինքեան ևս բարւոք թուի քանդել զԿարքեդոն։ Այլ ոչ ցուցանէր խորհրդականն հանձարեղ, իցէ օրէն առ կասկած միայն երկիւղն զօրուէ սահմանակցին՝ քանզդել զքաղաք նորա, զրժեալ ուխտի դաշնացն։ Իսկ Աֆրիկիոն զհակառակն խրատէր, թէ հանգերծան ընդ Կարքեդոնի և պետութիւն մեր անկցի. քանզի Հռովմ, իբրև ոչ ոք իցէ նմա ախոյեան, լքցէ աներկիւղ զա ռաջին գնացս իւր, և շնայլեսցի ի զեղծումն և ի գըրգռանս, որ են ախտք ժանտք ապականիչք բարգաւաճելոց աշխարհաց։

Ի ժամանակին յայնմիկ յարեաւ խռովութիւն ի Կարքեդոն. ռամիկն զօրացեալ ի վերայ մեծամեծաց և ազատագունից՝ հալածեցին քաղաքացւոց, և նզովելեցին զանձինս մի ումեք խօսել վասն դարձի նոցա։ Կոքա անկան առ Մասինիսսա. և նա յղեաց ի Կարքեդոն զերկուս յորդւոց իւրոց զՄուլուսսա և զԱֆիկիսա՝ յաչերս աղաւաղել աքսորելոցն։ Վակեցին քաղաքացիք զդրունս ընդդէմ նոցա, և Ասիլվար մի ի զօրավարաց՝ հալածեաց զմի ի նոցանէ խստիւ։ Իսկ ահա նոր այլ գրգիռ մարտի։ Օ օրաժողով եղեն երկուատեք, եկին բանակեցան առ միմեանս։ Իսկ Աֆիսիոն կրտսերն, այն որ յետոյ կործանեաց զԿարքեդոն, ակնածաւեր էր իրացն որ անցանէին. քանզի սա ի բանակէն Ռուխուլոսի, որ ի ժամանակին յայնմիկ տայր պատերազմ ի Մասինիսա, եկեալ էր առ Մասինիսսա՝ խնդրել ի նմանէ փիղս։ Սա ի պատերազմել նոցա՝ մերձ ի ձակատուն տեղի ի վերայ միոյ ուրուք ի բլրոցն կացեալ՝ զարմացայր ընդ Մասինիսսա, զի այր ծեր ուժգուն և ուժգնամց՝ հեծեալ յերիվար անձամբ ըստ սովորուն երկրին, հրամայ տայր զօրականին որպէս առաջ սպայ, և տա կայր դժուգակ աշխատութիւն մարտին։ Իրղև անդ պատերազմ խիստ յառաւօտէ մինչև ցերեկոյ, և ասպա զարձան ի պատերազմէն կարքեդոնացիք։ Օ որմ ասէր յետոյ Աֆիսիոն, թէ բազում պատերազմաց ի զինւոր կացեալ՝ զայն զուարճալեաւ ոչ ի միում կրեալ էր յանձին. քանզի անխոռով մնաց և անյոյզ ի կրից տեսանելոց անդ զբախել ընդ միմեանս արանց աւելի քան զամն բիւրուց, որ յամառեալ պնդեալ էին պատերազմել ի

վերայ յաղթութեան։ Այլ ի Յունաստան գրոյն, քանզի յերկար ի նոսա դեգերեալ էր, ածէր օրինակ զի միայն Քրամադրայ և Պոսիդոնի լեալ էր տեսանել զայն անյահաձայ տեսարան, միանգն ի բարձանց լերինն Իդայ, և միւսում ի Սամոթրակեայ, ի ժամանակի իբրև ի գնէն կային տրտմացաց մարտին ընդ Հոյնս։ Այլ իցէ արդեօք հնար անտրտում և անկարեկիր կալ ի տեսիլ բազմութեան տանն բնութեան զայնց կոտորելոյ զմիմեանս, կամ թէ իցէ զուարճութիւն այս մարդասիրութեան՝ որ ընդհակիպ է բնութեանս, զայն ոչ գիտեմ։

Այլա աղաչեցին կարեգոնացիք զԱկիսիոն՝ վաճառան առնել պատերազմին, և նա եկաց իրաւարար լսել զաւ գերս երկաքանչիւր կողմանց։ Կարեգոնացիք յանձն առնուին թողուլ ի Սասինիսա զԱմորիսն յորմէ պատճառս կալաւ պատերազմն, և տալ նմա երկերիւր տաղանդ արծաթոյ առ ժամայն, և ի վերայ այնորիկ այլ ևս ութ հարիւր տաղանդ տասնամեակաւ։ Այլ ի պահանջել Սասինիսայ և զդարձ աքսորելոյ, մերժեցին զայն կարգեդոնացիք, և գնացին ի քաղաք մինչ չև իրաւախոհ լեալ։ Յակ Ակիսիոն առեալ զերիսս ի Սասինիսայ, և մեծարանօք շնորհս կալեալ վնտանէ, դիւա ժարեաց երթալ։

Վադարեաց պատերազմին. այլ Սասինիսաս պահ ուներ առ ստորոտով բլրոյն՝ յոր բանակեալ էր Թշնամին, և ոչ թողոյր պարկիս անդր ածել և կամ զօրս յօգնա կանութեի։ Այլ ասէ պատգամաւորք Հասին ի Հռոմ մայ, զի եթէ յարկածից ինչ նկուն լեալ իցէ Սասինիսա՝ զրաւ արասցին պատերազմին. ապա եթէ զօրացեալ՝ խրախուսել և եթ գնա. զոր և արարին իսկ։ Այլ սոքին ևս քան զևս սատկանայր ի վերայ բանակի Թշնամեաց. և նոր այլ աղէտք՝ սրածու թեի խօթուքեի ձաբակեալ ի նոսա, առնէր հարուած սաստիկ. մինչև յանկնարինս մտեալ անձնատուր եղեն ի Սասինիսաս. յանձն առեալ տալ ի ձեռս նորա զՀատուածեալսն ի նմանի, և հինգ հազար տաղանդ արծաթոյ տուժել յաման յիսուն, և լուծանել զերդումն իւրեանց և զարձուցանել զաքսորեալսն։ Նոցին ամենեքին ընդ լծովն, և զրկելեալ միով գնացին ի բաց։ Յակ Գուլուսաս ի վրէժ արհամարհուածեին զոր ընկալաւ, առաքեաց գՀետ նոցա գունդ մի հեծելոց. յորոց ոչ կարացեալ խուսափել և ոչ զդիմունել նոցա անզէն և անզօր, ի լիսուն և ութ հազար արանց սակաւք ոմանք ապրեալ դարձան ի Կարքեդոն։

ԳԼՈՒԽ ՁՈՐՐՈՐԴ

Յաղագս երրորդի պատերազմի։

3955. 697 Երրորդս այս պատերազմ՝ Թեթեև քան զառաջինն Թուէեալ վասն սակաւախոհձման քաջեամ ժամանակին, և զի բաղխմունք ՚ի սմա Ճակատուցն ոչ յոլովք եղեն և ոչ խիտ, սակայն ծանր և սաստիկ կա- տարածիւն եղև, քնաբարձ կործանմամբ Կարքեդոնի։

Ես.17.41.42: Ա՝ղ զգայնն կարքեդոնացիք անդստին ՚ի ժամանա- կի վերջին պարտութենէն՝ զի վտանգ է նոցա ՚ի հռովմայ- եցւոց. որք Հանապազ չարակնեին ընդ նոսա՝ քանիցս անգամ բողոք կալան նորա ՚ի պատճառս վերնոյն ընդ Ասդրուբաղ։ Իւր ՚ի խափանել զվտանգն՝ վճիռ արար աւագանին, և միաբանութեամբ աշխարհին եղոյց զՍդրու- բաղ զօրավար բնիկ զօրականին, և զԱրքեթալեն զինեալ կակիս զօրացն[1], իբրև պատճառաւ առաքինորդ պատե- բազմին ընդդէմ նուիրագացոց։ Հրեշտակս արձակեցին ապա ՚ի Հռովմ՝ գիտել յինչ միտս յինչ խորհրդի էցէ ծերակոյտն, և զի և նմանդեպ հռովմայեցիք. և ընկալան պատգամ խիտ՝ զի աւագանւոյ և ժողովրդեանն Կար- քեդոնի անկ է խորհել թէ ի՛նչ հաձեսցեն զնոսա։ Ալբե- նեալ անդրէն հրեշտակս արձակեցին. և ոչ առեալ պատասխանի, կամ պատ ՚ի պատ պատգամն ընկալեալ՝ ՚ի վաղնս եղեն աշխ մեծաւ անցելոց չարեացն, և մեռ առ դուրս Թուէր նոցա Թշնամին հասեալ, և անդստին զդառնացեալս ելս երկարաձիգ պաշարմանն զնուաձոլեթի քաղաքին յանդիման ասլոց նկարեին։

Պլուտ. ՚ի Նում. 352: Ի՛սկ ՚ի Հռովմ խնդիր եր յատենի ծերակուտին վասն բանիս այսորիկ. և նորոգեցան վէճք ընդ Վատն երեց և ընդ Վկիպիոն Նասիկա, զի հակառակ միաձայն էին խորհրդոք նոցա։ Վատն անդէն իսկ ՚ի դառնալ իւ- րում յաշարհէն ասէրիկեցւոց՝ զանգիտեցոյց զՀռոմ- մայեցիսերկիրսն։ Վ՚ասզի զոի ասէ, զԱրքեդոն՝ ոչ որ պէս կարծէքդ անմարդի և աղքատ և նկուն և խոնարհ, այլ բարգաւաձեալ բազմութիք առոյգ երիտասարդաց, փարեալ մեծութիքը ոսկւոյ և արծաթոյ, բազմամեայք

1 Մի՛տամ գեամ ՚ի նկատմունէ գիտաց եէին այլ և այլ զբաղմունս յիւրաքանչ- լինէր ազգէ, և անհնարին գանգամայն զբաղմամբ էր օգնական Աղգիանոս անուանէ։

թիւրացդի զինուք և ամենակազմ պատրաստութիւնք պա-
տերազմի, և այնպէս խրոխտացեալ՝ի նոսա և քաջայոյս՝
զի առ ՝ամ ինչ յանդգնեալ խիզախել։ Ոչ ապա աւանդ
դէն ընկեցեալ՝ի միջ առնէին Թուրս՝ի Թզենեաց աշ-
խարհին սփրիւկեցւոց՝ զոր ընդ Հանդերձին ծաճկեալ ու-
նէր։ և՝ի զարմանալ ամենեցունն ընդ գեղ և ընդ մեծու-
թիւն նոցա՝ ասէ։ Ոչինա երից աւուրց կուիւք էին։ պիտասիկք պէրճ.ծ.
զի այսչափ ինչ անջրպետուի է վայրաց ընդ միով և ընդ
Հնդկաստան։ Ապատան և Ոսպիկաց երկաքանչիւրոցն էին պատ. ՝ի
պատճառք։ Ոսպիկաց Հայեցեալ՝ի ժողովուրդ Հռոմ. կոփ. 352։
մայ՝ զի առ յոյժ ժպրհուիթէ չիմ ինչ յանդգնի լինել
ձեռներէց, և յաջողուիթքն յոխորտանայ և՝ի վերայ
ծերակուտին, և այնպէս զօրացեալ՝ զի՝ի կամն իւր բըռ-
նադատել զհաստարակապետութիւնն, լաւ համարիր զէր-
կիւղ վտանգին յերեսաց կաքսեդոնացւոց՝ի սամնահա-
րել և՝ի նուաճել զյանդգնութիւն նորա։ քանզի պիտէր
զի ոչ այնպէս զօրաւորք էին նոքա՝ զի և զՀռոմ ընկե-
ճել կարասցեն, և ոչ յոյժ տկար առ արհամարհելոյ ըզ-
նոսա։ Իսկ Կատոն խորհէր այսպէս, զի ժողովրդեան՝
որ խրոխտացեալ յաղթութիւք, և անսանձ համարձա-
կութէն չիմ եղեալն խարդաւանի, չիք ինչ բազմաճառանգ՝
օրպէս ունել իւր ոսոխս նախանձորդ, հնձոր անդատին՝ի
սկզբանէ, և՝ի ժամանակին չայնմիկ խոհեմացեալ և՝ի
զգուշանալ՝ի խրատեալ յիւրոց աղետից։ և ունել դաբ-
ձեալ երկիւղ արատաբուստ՝ մինչ դեռ սպառնալիք մեծա-
մեծ չարեաց են նմա՝ի ներքուստ։

Ոչ առ վայր մի՝ի բաց եդեալ զօրէնս արդարուէ՝
ընտրեսցեն քննողք, ո՞յերկուց աստի մեծարոյ արանց
իմաստասիրաց գտաւ ըստ հանձարեղ կարգաց քաղաքա-
վարութէ, և՝ի շահ օգտի աշխարհին։ Ոչ յոս ինչ՝ հա-
ւասար է վկայուիթէ՝ ամ վիպասպատում մատենագրաց,
զի յետ Կաբբեդոնի կործանելոյ՝ փոխոխուին մեծ եղև-
բարուց և իշխանութէ հռոմայեցւոց։ Ոչնկարագրութէք
այնուհետև ոչ երկիւղիւ և չարամբի՝ի ներքս սպրդե-

1 Իբրև Կարքեդոն, նախանձորդ ախոյեան հռոմայեցւոց աշխարհին, կործանեցաւ՝ի հիմանց, ... վայրենացեալ չայնժամ բաղդն խռովիր զնմ։ Սալուստ.։ ի դարէբ. Կոպէս։

Մինչ չև էր Կարքեդոն կործանեալ, ոսամին և ծերակոյտ Հռոմայոց խաղալուիթ և սղղուհ-

Թեամբ խառն վարէին զնշխանու-
թիւն։ ... Երկիւղ Թշնամոյն՝ի
բարեկարգութիւն ունէր զՀռոմ։
Իսկ երբև արհաւիրք երկիւղին
փարատեցան՝ի մտաց, հռւայ ընդ
հուպ փոխանորգեցին սկրկիւք չա-
ղոցութիւն, խրոխտութիւն և անառա-
կութիւն։ Կոյն. դարէբալ Յոփ։

ցին անկանել, այլ ամ համարձակուԹիւ գրոհ տուեալ. մինչև ի սուղ ժամանակի զօրանալ ունել զամ կարգս պետուԹեան. զի ամ ոք առանց ամենայն հեղգին զանձինս ի զեղուԹիւն և ի մեղկուԹիւն, որք կոծանելոյ աշխարհին կարապետք են։ Երեցն Ակիսիան[1], ասէ Պատերազմողս ի նաւս հռոմայեցւոց, նա հինն արկ հանդերձելոյ նոցա մեծուԹեան. իսկ կրտսերն նովին աշխարհս կալուԹիւ իւրով արար մնալոյ ամ անկարգուԹեաց և ցասփուԹեց։ Երբև կարքեդոն հինն ի վեր կոծանեցաւ, այն որ ի մարզս կրԹուԹիւ ունէր զհռոմայեցիսն անդառնդար ի վերայ իշխանուԹեան պայքարեալ ընդ նոսա, ոչ մեզմով և տակաւ ապականուելի բարուց ի նեղբս եմուտ՝ այլ յախտուն միանգամայն։

Ադդ. 42։ Ապա այս որպես և է, սահմանեաց ծերակոյտն պատերազմ ի վերայ կարքեդոնացւոց՝ պատճառս, մանաւանդ Թէ բաղաղայս ի վերայ նոցա յուզեալ զի հակառակ ուխտի դաշնացն նաւս առ իւրեանս կալեալ էին, և պատերազմ արտաքոյ քան զաշխարհ իւրեանց ածեալ՝ ի վերայ Թագաւորին Նիզակակցի հռոմայեցւոց, և յորդին նորա բռնացեալ, և ի պատգամաւորս հռոմայեցւոց՝ որ էին ընդ նմա։

Ինչ զեռ նոքա յայսմ մտաց խորհրդի էին, դէպք լինի ի բաղի յաջողեալ առաւել և խրախուսեցին զնոսա ի պատերազմն։ Վասնզի հրեշտակք յատուկ ըստ աշխարհին հասին ի հռոմ անծնատուր լինել հռոմայեցւոց, տալ զինս և զերկիր և զբաղաքս իւրեանց ի ձեռս նոցա։ Ինչ բարեբաղդուԹիւն։ Ուսիկ երկրորդ քաղաք էր յաշխարհին ափրիկեցւոց բազմահարուստ ծնխուԹիւք, և առ նմա նաւահանգիստ ապահով և ընդարձակ, հեռի ի կարքեդոնէ վաՀանուն ասպարիզաւ, տեղի քաջագործ ի զօրանիստ։ Որով ոչ ևս դանդաղեալ հրամանակեցին օրինօք զպատերազմն։ Եւ վաղվաղակի հրամանն առեալ Ա. Անիկլեոս և Վ. Արկիոս Ակիսորինոս բդեաշիք առանց իրիք յապաղելոյ չոչ առնել, և ծածկաբար պատուէր ընկալեալ ի ծերակուտէն մի առնել վաՀանան պատերազմին մինչև զկարքեդոն դիցեն ի փոչի, աճապարեցին հասին ի Լիլիբէոն Ակիկլեոյ։ Եւ նա

1 Երեցն Ակիսիան՝ առաջնորդ հռոմայեցւոց ի զօրուԹէ, կրտսերն ի զեղուԹէ։ Քանզի ընդ փարատել երկիրն Կարքեդոնի, և ընդ բառնալ նախանձոր գին, ոչ ոան ոան մեզմաբար՝ այլ սրընԹաց յատաբիուԹէ յախտս չարուԹեան ևս յաւժմուԹէ։ Ագաթեաս։ ։

ատորմիով ընդ նոսա բազմախուռն նաւաց, յորս էին ումեք բիւր հեւաւակաց, և հեծելազ իբրև չորեքհազար։

Ձև համբաւոյն հասեալ ի Կարքեդոն, պատասխանի պ-ԼԲ. 672։
զոր բերին պագամաւորքն՝ առաւել ևս խռովեցոյց զքաղաքն, և յաւելին վարանս կարքեդոնացւոց բանիւն՝ թէ նոցա անկ է խորհել ևս հաձիացին զհռովմայեցիս ։ Նչ յաղեաս տարակուսին արձակեցին հրեշտակս անդրէն ի Հռովմ, տուեալ նոցա զնամ իշխանութեն առնել որ ինչ օգուտ թուեսցի նոցա. մինչև զոր ոչ երբէք յանձն առեալ էին ի պատերազմնա, զանձինս ի բանս և զնամ ինչ թողուլ ի ձեռս հռովմայեցւոց, տեարս ունել զնոսա, և զանձինս՝ ծառայս նոցա ։ Ա.ՀԼ և ի խոնարհութենէ աստի ոչ գոյր նոցա յոյս յաջողուԹե. քանզի կանխեցին ուտիկեցիք բարձին ի նոցանէ զնամ արգասիս կամակար հնազանդութենն ։

Հասին հրեշտակքն ի Հռովմ, և լուան զհրատարաս կել մարտին և զչու զօրացն ։ Նչ գիտացեալ զի սուբ հանդակէք ի Հռովմայ երթեալ էին ի Կարքեդոն՝ ա ծել զվճիռ ծերակուտին և ազգ առնել զչու նաւատորմն մին, ոչ ևս ինայր նոցա խորհել. այլ անձնատուր եղեն ամենայնիւ՝ որ նոցա էր, ի ձեռս հռովմայեցւոց ։ Նոքա Հետուն պատասխանի. ։Բանզի խորհեցարուք զբարին՝ հաձոյ է ծերակուտին տալ ձեզ ազատութեն, վարել ըստ ձերոց օրինաց, և ունել զինչ և զատացուածս զնբա քանչիւր և զհասարակացն. բայց միայն առաքեցէք պատանեսն ի Լիլիբէոն երեք հարիւր մանկտի յազատագրոց քաղաքիդ, և ժամադրութեն ահա սահմանեալ ձեզ աւուրբ երեսուն, և յանձն առնուցուք զնամ զոր միանգամ տացուցեն ձեզ բդեաշխք։ Ինդ յետինս այս պայման խռովեցան յոյժ պատգամաւորքն կարքեդոնացւոց, և առ տաքնապ խորհրդոյն՝ ոչ ինչ կարացեալ տալ պատասխանի կամ յայտնագոյնս ինչ խնդրել հրատման, թէպէտ և ոչ յայտնեալ օգուտ ինչ էր նոցա, մեհենեան գնացին ի Կարքեդոն, և ցուցին անդ զնամ իբրև ստուգութեն։

Խնամ էին և անբերելի պայմանքն, այլ այն առաւել տագնապեցոյց զնոսա՝ զի բնաւ լուեին հռովմայեցիք զքաղաքաց՝ ի տալ նոցա զայլ ազատութեն ։ Ոակայն Հարկ էր Հնազանդել. քանզի ի վերայ առաջոց և զվերջինն զայն Տարուած ընկալեալ՝ ոչ ևս կարող էին կալ առաջի նոցա, այնուհետև՝ զոր և ոչ զդէմ ունել կարացին Ա՝ սինիսացւ։ Յամենայնէ չբաւորք էին. ի զօրաց, ի Հաւ բարոց, ի նաւաց, ի նիզակակցաց, և ի կարեւորէն քան

զամենեսեան՝ ի յուսոյ և ի քաջալերուԹիւն։ Լաւ հաւ մարեցան կախիլ և յատաջ քան զժամանակիէն հրաւ մանին հնազանդեալ՝ ամբոխել զթշնամին, և արձակեցին իսկեալ զպատանդսն՝ ԹէպԹա և օգտի ինչ այն ոչ ուշ նեղուլ։ Այլ մանկտին յուզարկաւոր՝ էին յաղնուական նաց քաղաքին ընտրեալք, ակնկալուԹիւ իւրաքանչիւր ազգատոհմին։ Ի վաղուց անհնարին՝ ի ձայն գուժին և արտասուաձոյ հեծեծանաց ամենեցուն, մանաւանդ մարցն՝ որ ցաւագին ողբովք զՀերսն խղճին, զկուրծս բաղխեին, և խելայեղեալք իմն առ ցաւոց և յուսահատուԹ ողբոմ աղաղակաւն զընտաս խոտասիրուտս ի մարդկանէ ի գուԹ ածէին։ Այլ աղետատոր ևս էր տեսիլ ի չարաժամ պահու մեհենեցոյ նոցա ի քաղաքին։ Օր մինչ ի նաւ անդր յուզարկեալ գնասա մարցն, և գյեղտին հրաժարական ողջոյնն տուեալ նոցա՝ ոչ ևս այն ուշ նեղուլ տեսանել զորդիան, Թանալին գնոսա արտասուօք իւրեանց, և գիրկընդխառն փարեալ գնոքօք՝ ոչ կա բէին Թողուլ գնոսա, մինչև հարկ լինել բռնի ի գրկաց մարցն կորզել զմանկտին. որ նոցա դառն էր քան զանգնան փեռեկել Հանել ի նոցանէ։ Հասեալ նաւացն ի Մխիթարա, անտի արձակեցան պատանդքն ի Հռովմ. և ցպատգամաւորս ասէն բդեաշխքն, ի ժամանել յԱԹտի կէ՝ տացուք գիտել ձեզ զպատուեր ծերակուտին։

Պ-ղԼԲ. 675։ Ընդ. 44-46։ Յայսոսիկ պատահարս կասկած երկիւղին առաւել և առաւել անսանձելի, որով օր անդէտ հանդերձելոցն խիԹայ յամ չարեաց։ Իբրև լու եղև հասանել նաւացն յԱԹտիկէ՝ եկին պատգամաւորք ի բանակն Հռովմայեցւոց, և ասեն. Գամք ի Պարբեդտէ լսել զպատուեր ձեր՝ պատրաստ ի հնազանդել։ Գովեաց բդեաշխն գյօժարուԹէն նոցա և գՀրամայեաց ածել առ ինքն վաղվաղակի զամ զինս իւրեանց առնենգ հատատարմուԹիւ։ Այրքա յանձն առին, այլ ասեն. Դուշ լեցի քեզ յոր վտանգ հասուցանես զմեզ ի ժամանակի յորում Ընդրուքաղ գժգոհեալ ընդ մեզ, այնու գի հնազանդիմք ի սպառ հռովմայեցւոց, մերձ առ գրոս մեր հասեալ կայ երկրաշարժ բիւրուք սպառազինեալով։ Խոհեալն ասէ. Հռովմայ անկ է հոգդ այդ։ Ել գանդաղեցան կարբեդոնացիք առնել գՀրամանն. և ահա հասանէին ի Պարբեդտէն անգր ի բանակն հռովմայեցւոց բազմութիւն սայլից աղխաղեալ ծանրաբեռնեալ կահիւ կարասեաւ պատերազմի, երկերիւր հազարաց մարդկան ամենակազմ սպառազինուԹիւ. և խուռն նետից և նիզակաց, և մեծ

քհնայք երկու հազար, քառաձիգ և նետաձիգ։ Օ՜հետ գային հրեշտակք կարքեդոնի, և ծերունիք արդյք աւա դանդոն, և երկոցունք 'ի քրմացն, 'ի գուշ ածել ըզհռովմայեցիսն՝ որ ահ հանդերձեալ էին դառնալոյ գնոսա 'ի յաւէժ սպրկուն։ Այնուամենայնիւ բդեաշխ, քանզի ինքն էր առաջնորդ բանին, յոտն եկաց ընդ հասանել նոցա՝ գուշ և քաղցրութիւն ցուցանելով. և ապա այլափոխեալ յանկարծակի զդէմն՝ լուրջ և խիստ երեսօք ասէ. Վասն զյօժարութեն ձեր առ պատուէր հրամանի ծերակուտին. այլ հրամանն է ինձ յայտ առնել զլերքինն նորա կամ՝ ելանել մեկնել ձեզ 'ի կարքեդոնէ, զի կործանեալ զքաղաքդ զայդ սահմանեաց, և փոխել ձեզ այլուր զնակուտեն ձեր՝ ուր և հաճոյ թուեսցի 'ի սահմանս տերունեն ձերոյ, 'ի մերկերկրեայս աշխարհիդ հեռի 'ի ծովէ ուխտուն ասպարիզաւ։

Որպէս շանթ 'ի յերկինէ վիհոս այս եղ 'ի բերանոյ բդեշխին. և գուժիւ և աղաղակաւ, որպէս հարեալք յահմանէ կարքեդոնացիք, ոչ գիտեին յարհատրացն՝ ուր իցեն կամ զի գործեցեն։ Իսկ երկիր թաւալեալ, զօձիս պատառեալ, և զտարտնոպ սրտի հեծեծելով և հառաչմամբ յայտ առնէին։ Այսպէս իբրև առ փորր ի անձին զգացին. մերթ առ դիմս գձեռս իւրեանց առ բարձեալ պղտատէին և մերթ առ հռովմայեցիս, աղերսելով գնոսա առնել գթութեն և իրաւունս ընդ ժողովուրդ անոյս։ Այլ իբրև ոչ ոք էր որ լսէր նոցա, դարձուցին զպաղատանսն 'ի թշնամանս և յանէծս ցաւագին, սպառնացեալ վրէժխնդրուել 'ի դիմս ծածկատեսց 'ի վերայ ապրկատութեն և ուխտադրժութեն նոցա։ Այ տեսիլ աղետից ոչ կարէին և ինքեանք հռովմայեցիք ժոյժ ունէլ յարատասուց, այլ անդադար սահմանեալ էր վիհոն։ Այլ ոչ պատգամաւորացն ժամ եւտուն էրթալ միւսանգամ յանդիման լինել ծերակուտին 'ի գարձուցանել զվիհոն. այլ Տարկեցուցին գնոսա տանել զպատգամ Տրամանին 'ի կարքեդոն։ Իսկ անդ քաղաքացիքն ահիւ մեծաւ սպառեալ յիսկոյն ժամ 'ի ժամ Տասանելոյ պատգամաւորացն։ Այդքա աշխատութեբ բազմաւ զամբոխն փարատեալ, քանզի խռնեին գնդօքք լսել զպատգամն՝ զոր և 'ի կերպարանս նոցա մարթ էր վերծանել, եկին յանդիման եղեն աւագանւոյն և ցուցին զնորդոմ Տրամանն։ Այ միաբարբառ գոչեն առնին գուշակեաց ժողովուրդն զպյժ դառնութեն. և էին սգաստեհաւք 'ի քաղաքին ողբք և յուսահատութեն և ցասումն և կատաղութեն։

Տացի ինձ դադարել ասա առ վայր մի, և քննել զոր ինչ արարին հռովմայեցիք ընդ կարքեդոնացիս։ Այլ ա՛ւաղ՝ ի հատուած բանիցն Պողիբիոսի, յորում իրքս այս պատմին, ապառն ասա՛ ի կարևոր մասին պատմութենէ։ Վասնզի յոյժ ցանկալի եր ինձ տալ ինչ մտածութիւն իրաւախոհ մանեակագրին զայսմանէ, քան զերկարաձիգ ձառս՝ զոր Պղպիանոս պատմի հրեշտակացն խօսեցեալ ընդ բդեշխին։ Այլ ես ոչ կարծեմ՝ թէ Պողիբիոս, այլ իմաստուն, խոհական և արդարասէր, անքասիր առնէր զհռովմայեցիս։ Օ՛ի ոչ գտանեմ ես ի գործս յայս ընկերագիրը նախնի հռովմայեցւոցն՝ զինծանձնութենէ, զանզուսականութենէ, զուշզուշէ, գաղշել ի խարդախութենէ, և ի մեղմիկ կեղծաւորութենէ, որ որպէս այլոցս ասացաւ՝ օտար են այսոքիկ ի հռովմկական հոգւոյ։ Օ՛ի ոչ ձանձրացեալ պատերազմաւ բազմկին ընդ կարքեդոնաց յիս։ Այլ ընդ՛որ անլուծանելի սրբազան դաշամբք խոստացեալ նոցա ազատութիւն, և ինքնօրէն աղխիամի զնոսա թողացեալ, թագուցին ընդ նոքօք պայմանս ի կործանումն նոցա ի սպառ։ Հիմ՛ ընենգաւոր խորհուրդ կործանման կարքեդոնի գարանեցին ընդ վատ լուսնթին գաղաղաց, որպէս եթէ անիրաւութենէ ի պատ՛ի պատ բանից արդարացի։ Այլ թող զայսոսիկ։ ընդ՛որ ոչ ետուն ձանձրացեալ զվերջին հրամանս իւրեանց՝ մինչ չև թաւփեալ՝ ի ձեռաց նոցա զպատանդսն և զղէնս, որովք տկարացուցեալ հարկեցուցին զնոսա յանձն առնուլ զնոմ պայմանս։ Յայսմնի իսկ պատճառաքն էն. քանզի կարքեդոն յետ այնչափ հարուածոց և պարտութեց տկար և անզօր և մերկացեալ յամենայնէ՝ տակաւին սարսեալ զնոսա, և ոչ էր նոցա անկասկածելի պատեբաղմանս նուաձել զնա։ Այս վտանգ մեծ է զօրանալ յոյժ մինչև լինել անվտանգ յանիրաւութենէ, մանաւանդ եթէ մեծաշահ օգտութենէ անտի կայցէ անկասկածելի։ Վասնզի ուր շահ օգտին է, անդ անիրաւութենէ անհրաժարելի լեալ՝ յոմ պետութենէն փորձոյ կայցա է։

Պ՝ղիբ. ժբ. 6դ։ Յայժ օտար ի սոցանէ զաքայեցիսն լեալ վկայէ Պոլիբիոս գովութիւ մեծաւ։ Վասնզի ժողովուրդ, ասէ, հեռի ի նենգութենէ և ի պատրէզ զազգս գաշնաւորս առ ի մեծութիւն իւրեանց, որք և ոչ ընդ երկնամիս այնպիսի ինչ առնել օրէն համարէին։ և յաղթուն արդար և փառաց արժանի զայն միայն համարէին՝ զոր վնաւք և արիւնիւ և քաջութիւ կանգնեսցեն ոք։ Այլ յառաջ մատուցեալ զգանան՝ Պռ հռովմայեցիս, ասէ, հաղիւ արդ

հետք նախնեացն իւրեանց առաքինութեանց նշմարին. զոր նշանակել պարտ համարիմ յեղծումն մտաց խնամոցն՝ որ այժմ առ ամ իշխանս աշխարհաց ընկալեալ է, թէ անկեղծ հաւատարմութեամբ և բարւոք քաղաքավարութեամբ ի միասին պատահել ոչ կարեն, և թէ առանց դաւոյ և նենգութեան չիցէ յաջողութեամբ իրաց հասարակաց ի պատերազմի և ի խաղաղութեան։

Ա.Յլ ես դարձայ ուստի էի։ Ել աձապարեցին բը- Եզր. 55։
դեաշխք դիմել ի վերայ Պարքեդմին, ոչ ինչ երկուցեալ Մոր. Ժ.
յանգիտ քաղաքին. և դանդաղութեամբ նոցա պարապ ա- 833։
ռին կարբեդմնայիք պատրաստել ի պատերազմ. և միա բանեցին պահ ունել քաղաքին։ Պատերազմողացն արտաքոյ քաղաքին զօրավար եկաց Խոզրուբադ, երկուց բիւրուց։ Վասնի աղաչաւորս առ նա առաքեցին՝ անյապաղ լինել ի սէր հայրենեաց, զի առ աչի հաւանեցեալ ոմանք անհրաւեցին նմա։ Նա ոչ ի ներքս ի քաղաքի անդ զօրքն էին՝ նոցա զօրավար եկաց միւս Խոզրուբադ Թոռն Վահնիսայ։ Օ հնս անհնարին երագութեամբ անդրէն դարձնեալ պատրաստեցին, զպարանս և զմեհեանս և զերդարակս ի դարբնոց փոխեալ յորս արք և կանայք անդադար ի գործ լինէին գրիւ և գիշերս. և օր ըստ օրէ կազմածոյ զինուցն Թիւ՝ հարիւր և քառասուն վահան, սուսերք երեք հարիւր և հինգ հարիւր նիզակք, հազար նետք, և մինչեւնայք բազմաթիւ ի ձգել զանոսիկ։ Ընդ և ի լնուլ գերիսն նիւթոյ լարից աղեղանց՝ հասին կանայք զդիսակս իւրեանց, և եռուն ի լնուլ թէն բաւականի։

Ասայ Վահնիսայ ընդ այն ինչ գժուարեցաւ՝ զի ի վաստակս իւր մտանէին պղտք. քանզի ինքն զպարեգոտնացեան տկարացոյց ի սպառ, և ապա ի յաղթութիւն մատուցին և ոչ խորհրդակից գնա ընդունէին հաւանմանէ ցկէ, և ցրտացաւ ի սիրոյ նոցա։

Զու արարին հաւանմանէիք երթալ պաշարել զՊարքեդմն, ի մտի եդեալ անձամբ պատերազմաւ ունել զքաղաքն. և ընդ անակնկալ յանդգնութէ պաշարելոցն ի դէմ մանարատուի յոյժ զարմացան։ Վասնի յարձակէին նոքա ստէպ, զմինչեւնայս հրձիգ առնէին, և նեղէին զսոսիկ՝ որ զնարակոյ կենդանեաց երթային ի բանակէն։ Ետուն կենաւրինս, և Վանիլաս անտի հարկանէին զքաղաքն. իսկ Ակիսիոս, որ Ալիքնկեցին կոչեցաւ յետոյ, հազարապետ զօրացն էր յայնժամ և երևելի ի մէջ սպայիցն՝ խնամս տանէր իւրով և քաջութեամբ։ Հաղում ուրէք սխալեաց

ԱՄ ԱՀ:ՀՀ բդեաշխն, որում սա զինուորեր, ոչ անսացեալ խորհրդոյ սորա. իսկ ինքն դեռ ևս ի ծաղկի պատանեկութենէն՝ ի բազմապատիկ չարեաց զգօրան զերծոյց, զվատնգեալս անչմուռճք զօրագլխացն։ Վասէաս ոմն ի քաջաց, որ հին ծերագունդն Թշնամեաց զօրավարն էր, և ստեպ յարձակմամբ Հարկանէր զերթեալսն ի Հարակ գրաստուց, ընդ տեսանել զԱկիպիոն ընդ նոսա՝ ոչ ևս իշխէր երևել առ տաքոյ բանակին. քանզի այսպէս նա ի կարգի ուշեր զգօրս, և զգաստէ պատէ տեղիս առնոյր յօգնականութենէ։ Ի հրաւիրեալ անուանէ նորա ոմանք ի սկզբան ի նախանձ չարժեցան. այլ ի զարմանս զնախանձ նոցա փութեաց Ակիպիոն զգաստութենէ իւրում և զգուշութենէ. մինչ և ի գալ հրեշտակաց ի ծերակուտէն՝ գիտել զզրոյց բանակին, միաբանեցեալ ամ բանակն ի գովել զնա, զօրականք և սպայք, և զօրավարք գլխովին, իբրև ի միոջէ բարբառոյ բարձրացուցեալ զվաստակս արի պատանւոյն։ Վանզի յոյժ կարևոր է աղօտացուցանել զպայծառութենէ նորա՝ դիւրընտրել և Հաւնոտ գնացիւք, և մի զպարզացուցանել զնախանձ սեգ և յանձնապաստան իշխանութեամբ, որ զանձնասիրութիւն պղտոց զգուռել գնաւտ իւրում է, և զվաստակս առաքինութեն ատելի առնել յաչս նոցա։

3857. Ճօ։ Յաւուրն յայնմիկ հիւանդացաւ Ասինխոսա ի մահ, և կոչեաց առ ինքն զԱկիպիոն՝ տալ նմա զնամ իշխանութենէ ուղղելոյ զիւր աշխարհին և զնմ ինչ զիւր, որպէս Հաճոյ Թուեցի նմա և յօգուտ արքայութեան։ Ասէ մինչ չև Ակիպիոնի Հասեալ՝ օրհաս մահուն կանչեցեալ։ Այս պատուէր եմ Ասինխոսա որդւոց իւրոց ի մեռանել իւրում, անսալ առնելոյն զօր և ասացէ Ակիպիոն, և զնա եդ նոցա ի Հայր և յոստիկան. Ո ազգ և զպայազատուն որդւոց Ասինխոսայ ընդարձակագոյն յԼատց Հառեցոյը՝ զի մի կարքեդոնացւոցն ասա կարգ պատմութենէ ընդՀատեսցի։

Պատանին Ակիպիոն յոյժ մեծարոյ եղև առաջի փառաւոց, մինչև լքանել զիւրն և առ Հռովմայեցիսն անդր Հատուածել առելի քան երկու Հազարաւ հեծելոց յանդիման եղեալ նմա. որ ապա զօրավիգն մեծ պաշարք ղացն եղև։

Կալպուրնիոս Պիսոն նորոգ կացեալ բդեաշխ, և փոխանորդ նորա Պ. Ասինկինոս Հասին յԱլբիկ ի մէջս գարնայնոյն, որոց զաւուրս պատերազմի անգործ արաբեալ ոչ միայն արուեստիւն ինչ ոչ գործեցին, այլև Հա-

բուածս բազումս ընկալեալ զԵռնեայ դանդաղեին սաստ-
կացուցանել զպաշարումն ի վերայ քաղաքին։ Որով
կարգեդծացիք քաջալերեալ յաւելուին օր ըստ օրէ, և
ստուարացուցանէին զնիզակակացոյն բազմութիւն։ Ա՛յս-
քեղեն մինչև ի Աղեքսանդրիա առ սուտ վիլլպատն՝,
որ կարծեցուցանէր զանձն որդի Պերսեոսի, հնարել
յորդորել զնա ի գործ պատերազմին՝ զոր խորհեր տալ
ընդ հռովմայեցիս. և խոստանայրն նաւօք և գանձիւք
օգնել նմա։ Ո՛յսոսիկ զգացեալ հռովմայեցիքն՝ կեղա-
կարծեին օր ըստ օրէ ընդ ելս իրացն, և քան զոր կար-
ծէին ի սկզբան՝ ծանրանայր տակաւ ի վերայ նոցա
գործ պատերազմին։

Զոյժ առելի եր նոցա դանդաղութիւն զօրավարացն իւ-
րեանց, և բամբասէին զնոսա. և եռանդն եր ամենեցուն
ի գովել զպատանին Ալիպիոն, և ի պանծացուցանել
զչքնաղ առաքինութիւնս նորա։ Ա՛յս ինքն յաւուրսն յայ-
նոսիկ եկն ի Հռովմ խնդրել զշնորհատուէն. որ իբրև
եկաց յատենի՝ անուն նորա և տեսիլ կերպարանին,
հռչակ համբաւոյն և հասարակաց կարծիք մնաց՝ զի ա-
մենեքին համարէին իբրև ի դիցն զնա սահմանեալ՝ ի
վճարել զերդորդն զայն պատերազմ, որպէս
երեյն Ալիպիոն՝ որում թոռն եր սա որդեգրութիւն զեր
կրորդն վճարեաց, այս ամ յորդորեցին յոյժ զսիրտ ժո-
ղովրդեանն՝ մինչև հակառակ օրինաց և ծերակուտին
օրինասէր վըհմխրութիւնք կացուցանել զնա բդեաշխ
փոխանակ շինապետի. և առանց վիճակ արկանելոյ գա-
ւառացն, որպէս էին օրէնք, հնուսկալ զնա կարգեցին
Ա՛սիոյիկ, Թեսպէտ և իշխանակից նորա Պուբլոս հակա-
ռակ եկաց։

Իսկ իակ զօրաժողով եղև Ալիպիոն, ելից զթիւ պա- Աղ. 69։
հասելոյն. և չու արարեալ ընդ Սիկիլիա՝ հնաս վաղվա-
ղակի ՀՈւտիկ։ Ո՛չ հնաս ի դէպ ժամանակի. քանզի
Ա՛նանկիոս փոխանորդ Պիսոնի յանդգնութիւնք ի գժուա-
բաձս անկեալ, և արգելեալ փակեալ անդ ի Թէնամեաց,
ի վաղուն կոտորել ի նոցանէ հանդերձեալ էր՝ եթէ
ոչ Ալիպիոն, ընդ ժամանել իւրում անդր, իրագէկ լեալ
վտանգին՝ խաղացուցաներ գիշերայն ընդ ծով զզօրսն
հասանել նմա ի Թիկունս։

Ո՛չ ոք զայն զնա՛մ հոգացաւ անդ Ալիպիոն նորոգել զըզ- Աե. 76։
հրահանգս զօրականին, քանզի եղծեալ էին ի նոսա ի

1 Աերեւոյ։

սպառ կարգք և աստիճանք և հնազանդութիւն բարձեալ՝ այլ ամ հոգք էին նոցա յաւարառութիւն, ի շռայլել և ի զբօսանս։ Օ անպիտանս ի նոցանէ ի բաց վարեաց, և որ զնպարտին ածէին՝ հրամանն ետ նոցա կերակուր անպատճառն ըստ պատշաճի զինուորացն ածել, և խստիւ արգել զնփափուկս և զպատս զեղխութիւն։ Օ այսոսիկ ի սուղ ժամանակի և դիւրաբ յարդարեալ և ուղղեալ, քանզի յանձնէ տայր ամենայնի օրինակ, ապա համարձ գաւ ունել զօրս, և խորհել հաստատութիւն ի պաշարումն։ Պատուէր ետ զօրացն բառնալ տապարս և լծակս և սանդուղս, և ած զնոսա գիշերի լուելեայն ընդ կողմն քաղաքին՝ որ կոչէր Աղեգարա. և հրամայն ետ յանկարծ աղաղակ ուժգին բառնալ ամենեցուն, և յարձակեցաւ սաստկութիւն։ Իսկ որ ի ներքս ի քաղաքին էին՝ ի յե զակարծում գիշերային պահուն զարհուրեալք զառաջինն, ասպ զդէմ կալան քաջութիւն, և ոչ որք ետին թշնա մեաց ի պարիսպն անդր ի վեր ելանել։ Վէտանին արկեալ Ակիսիան յաշտարակ մի լքեալ ամայի արտաքոյ քաղաքին հուպ ի պարիսպն, զօրահատոյց արար անդր գունդ առնդի և քաջասիրտ զօրականաց, որք կամէրք արկեալ անտի ի պարիսպն մտին ի Աղեգարա, և ըղ գրուանն խորտակեցին։ Աշտապետաց և Ակիսիան ի ներքս, հալածել անտի զթշնամին։ Վազբա խուճապեալ յանակնկալ յարձակմանէն, և կարծելով եթէ կայսն թշնամիք զբաղքն դիմեցին առնդանել՝ ի դղեակն։ Աղբ և զօրքն բանակեալ արտաքոյ քաղաքին փութա յան զհետ նոցա, Թողեալ զանակատն ի ձեռս թշնա մեաց և փախուցեալ։

Ադդ. 56. 57։
Սոբոէ. 383։

Աղդ. 56. Ասկէ չեմ այլ ևս յառաջ մատուցեալ կարևոր համա բիւմ տեղապրել սուղ ինչ զդիպս և զմեծամեծն Պարքե դոնի, յորում էին բնակեալ ի սկզբան անդ պատերազ մին եօթանասուն բիւր մարդիկ։ Իր քաղաքս այս կա ռուցեալ ի ծոց ծովու իբրև ցամաքակղզի, այր պարա նոց կամ կիրճ կցորդութեամբ ընդ ցամաք՝ քան և չինգ ասպարէզ ի լայնուն. և չրջապատ նորա՝ երեքբարիւր և վեցհարիւր ասպարէզ։ Ջարևմտից կողմանն բաղուկ կար կառուեալ ի ծով իբրև կէս ասպարէզ, որ ընդ տղմուտն անջրպետէր, և ժայռք չամ կողմանց, և միով չրջա պատեալ պարսպաւ։ Իսկ ի չարաչ և ի ցամաք կուսէ, ուր էր դղեակն Խերսա, պատեալ երեքկին պարս պաբ՝ երեսուն կանգուն ի բարձրութիւն, և ամրա ցեալ չուրջանակի մարտկոցօք և աշտարակօք՝ հե-

ոք ՚ի միմեանց ուղեցուն ձորագոփ : Ջորեքջայրկեան աշտարակքն էին , և պարիսպքն կրկնայարկ . և կամարակապք ՚ի ներքոյ , և ընդ նոքօք դադարք փղոյ երեքաբիւրօրոյ՝ ամենակազմ պատրաստութիւք , և ՚ի վերայ՝ ասպատան չորեք հազարաց ձիոյ , հանդերձ մարտագօք : Այս օթևանաք քսան հազար հետևակաց և չորեքհազար այրուձիոյ : Այս ամենայն կազմութիւն ՚ի պարիսպն անդր էին : Ընդ մի ևեթ կողմն քաղաքին խոնարհագոյն էր պարիսպն , և տակաւ յամայի ուրեք անկեան՝ սկիզբն ՚ի բազկաձև ցամաքէին առեալ , և աւարտ ՚ի նաւահանգիստ՝ որ յարևմտից կողմանէ կային : Ուստի կրկին էին անդ նաւահանգիստք հազարդեալք ընդ միմեանս , և մի մուտ էր նոցա՝ եօթանասուն ոտնաչափ ՚ի լայնութիւն , շղթայափակ : Յաջմէնն նաւահանգիստ վաճառականաց , և ՚ի նմա օթևանաք նաւապետ բազում և զինուց . երկրորդն ներքագոյն՝ պատերազմիկ նաւաց , և ՚ի միջի նորա կղզի մի կոթող անուն , և շուրջ զնովաւ և զնաւահանգստիսն թաւմբ քարապատուար , և ՚ի նմա խորշ առ խորշիւ նաւակաչք ուրոյն՝ ՚ի յարկ ծածկութեան երկերիւք և քսան նաւաց . և շտեմարանք ՚ի վերայ նոցա՝ յորս պահէին սպառազինուն և ամենայն կազմածք նաւաց : Ներքանչիւրոյ ՚ի նաւակայիցն մուտք կրկին սեամբք զարդարեալ , սիւնք կնճեայ յոսկեան կարգաւ . որպէս զի և կղզին այն և նաւահանգիստ երկուսեքին իբրև սրահք ճեմելիք հրաշակերտք տեսողացն երևէին : Այս ծովեզերեայն ապարանք էին ՚ի կղզւոջ անդ հանդիպ մտից նաւահանգստին՝ ծովահայեաց ՚ի տեսանել զամենայն , այլ ՚ի ծովէ անտի ոչ էր մարթ ՚ի ներքս ՚ի նաւահանգիստն հայել : Այս ոչ յարտաքին նաւահանգստին ՚ի ներքսագոյնն ակնարկել վաճառականաք կարէին՝ կրկին պարսպօք անջրսկեառեալ . և նաւահանգստիցն երկաքանչիւր այլ և այլ դրունք էին անդստին ՚ի քաղաքն մտանել : Որովք յերես Կարքեդոն բաժանի . ՚ի նաւահանգ Պաւղ . ՚ի պիսան կրկնակ՝ որ յամուտն կղզւոյն Կոթոն երբեմն կոչի , Փաղ . 512 : ՚ի դղեակն կոչեցեալ Իվերսա , և ՚ի բուն քաղաքն տեղի բնակութեանն զդղեկան՝ որ կոչէր Կեգաբա :

Յաղթութեամբ ՚ի վաղիւ անդր զամենայսդայտ հարուած Ագաթ . 72 : ծոյն վըճիռ կայսեցեալ խնդրել ՚ի Թէոդեմաց , և բառնալ ՚ի քաղաքացոց զնմ յոյս հաշտութեանն ներելոյ , եհան

1 Ասի որ նախնոյ պրոկոպեայ Կեսարացւոյ պատմագրի հռոմայեցւոց , և յորմէ ետուն սա տիտղոսին տալոյն :

ի վերայ պարսպաց ի տեսիլ ամ բանակին հռովմայեց-
ւոց զնա զամ գերին, և զնա ազգս տանջանաց ած ի վերայ
նոցա, զանձն բրեալ, և յընչայն և յականջս անսպառն
գնոսա արարեալ, և զմատուցեան ծայրատեալ, և զմերք
մարմնոց նոցա գեղեբեալ սանտրաձև երկաթի քերչօք. և
յետ ամ պատուհասիցն հրամայեաց հռոմէ զնոսա ընդ
պարիսպն։ Ընդ այս գործ անկաթեն Ազգուբաղայ
սոսկացան կաքեդոնացիք. խոկ նա և զբազումն յաւա-
դանչէն, որք խափանել ջանային զնմա, ետ անհնոյ
սպանանել։

Ակիպիոն նուաձեալ ի սպառ զպարսպոցն, հրձիգ ա-
րար զտեղի բանակին լքեալ ի Թշնամեաց, և արար զբ-
բանակին իւրում նոր այլ բանակեցեալ քաջախուսի, պա-
մնեչս շուրջանակի ածեալ սուսար և խոր և չերտափակ
ամրացուցեալ։ Այս ընդ կողմն Թշնամեաց կառոյց պա-
րիսպ երկոտասան ոտնաչափ ի բարձրութեի, խիտ ան
խիտ աշտարակօք և մարտկոցօք. և ի միջումն յաշտա-
բակացն գիտանոց փայտակերտ բարձր յոյժ տեսանել
զնմ որ գործէին ի քաղաքին։ Այս էր պարսպին երկայ-
նութեի քան և հինգ ասպարէզ, ընդ ամ լայնութեի պա-
րանոցին ձգեալ։ Ածէնամիջ նեաբնակեց խորոցաւ հեռի ի
տեղւոջէն կացեալ՝ յոյժ ձգնեցան խափանել զգործն.
այլ սպառ ամ բանակին աշխատեալ գիւր և զգիչեր՝ կա-
տարեցին զայն յաւուրս քսան և չորս։ Արկին յայսմանէ
օգուտ էր Ակիպիոնի. զի անդ անկասկած և յանդորը
կային զօրականն, և զի զպաշար Թշնամեացն խափանէր
ընդ ցամաք, և ընդ ծով միայն մնայր նոցա ածել պա-
ւէնս. և զայն գժուարաւ յոյժ, զի ոչ միայն ստեպ յայմ
կողմանէ հողմակոծէր ծովն, այլ և զի նաւք հռովմայեց-
ւոց պահ ունէին անդ զպուշտէ. որ առաւել ձեպեցոյց
ի վերայ քաղաքին զանձն, և Ազգուբաղ զցորեանն ըն-
կալեալ՝ միայն իւրոցն բաշխէր երեսուն հազար զօրաց,
ոչ ինչ վասն այլոց հոգացեալ։

Աղդ. 74։ Խորհեցաւ Ակիպիոն ի սպառ կարձել ի նոցանէ ըզ-
պաշար, և ձեռն էարկ խնուլ զնուստս նաւաշհանգստին՝
Թումբս արգելս արկեալ ի բաղկաձև ցամաքէնն, որ հուպ
ի նաւահանգիստն էր, մինչև անդր։ Ածնամիջն զառա-
ջինն Թուեցաւ քաղաքացոց գործն այն, և ծաղր առ-
նէին զգործաւորս. այլ իբրև օր ըստ օրէ ելեաներ յաճե-
ղութիւն գործոյն ի ձեռս նոցա՝ սկսան կասկածել, և
խորհուրդ կալան խափանել զայն։ Հասյս ձեռն ի գործ
արարին ամ բազմութեին կամաքեզ և մանկաւոյ, և պա-

տրաստեին ի ծածուկ այնու զգուշանալեաւ՝ զի և ոչ ի կե-
րելոյն ինչ գիտել կարաց Ախիմն , որք դղրդիւն մեծ
լսելի լինել ի նաւահանգստին պատճին նմա , այլ թէ
զի գործեն ոչ գիտեաք ։ Իբրև զամ ինչ կազմեցին կար-
քեդոնացիք , յանկարծակի ասպ ընդ այլ կողմն նաւա-
հանգստին էջս գործեալ՝ ծածկեցին զերեսս ծովու բազ-
մութեաւ նաւաց , զորս նորոգ կառուցեալ էր ի նիւթոց՝
որ ի վաղ ժամանակաց ի շուռամարանն մեծերեալ պա-
հէին ։ Յետոյ անակնկալ էր յարձակումն այն , մինչև
կարծել ամենց՝ զի եթէ յայնժամ կարքեդոնացիք դի-
մէին ի վերայ հռովմայեցւոց՝ գերելին զամ նաւս նոցա .
քանզի նոքա անկասկած յայլ ինչ իրս զբաղեալ էին՝
առանց նաւաստեաց և զօրականաց և սպայից զնաւն
Թողեալ ։ Այլ այսպէս սահմանեալ էր , ասէ վիպագիրն ,
զի կարքեդոն կործանեսցի . նմին իրն նախատինս միայն
արարեալ հռովմայեցւոց և ջոյց քաջութեաւ , դարձան
անդրէն ի նաւահանգիստն ։

Զետ երկուց աւուրց վերստին յարձակեալ պատահել
Թշնամւոյն , գոն զնա կազմ և պատրաստ ։ Ալ երկինս
այս ձախատ մարտի՝ յոր երկաքանչիւր կողմանցն բազդ
հաստատեալ էր , խիստ եղև և ընդերկար՝ անհնարին
զօրութեամբ երկուստեք պատերազմեալ . կէաք ի վերայ
փրկութեաւ հայրենեաց՝ որ յայն յետին վտանգ հասեալ
էր , և կէաք ի կանգնել ի սպառ զյաղթութիւն ։ Ընդ
կարքեդոնացիք փոքուիքը պատերազմիկ նաւակօքն առ
ծոցով ստուարամարմին նաւացն հռովմայեցւոց սողոս-
կեալ՝ մերթ զխէլս նոցա խորտակէին , մերթ զղեակս և
մերթ զծիս . և սրընթաց երագութեամբն ի վտանգս
ի բաց խուսափեալ՝ անդրէն նոյնհետայն գառնային ի
վերայ նոցա ։ Իսկ երկուստեք անպարտելի ստրմիզք նա-
ւացն մինչև ի մուտս արևու մարտուցեալ՝ ապա չետս
կացին կարքեդոնացիք , ոչ առ ուրարութեաւ՝ այլ զի միւս
անգամ ի վաղուն գառնայցեն ի պատերազմ ։ Իսկ
կէաք ի նաւացն ոչ կարացեալ յայծորոյթեամբ ի նա-
ւահանգիստն մտանել՝ վասն անձկութեաւ մնիցն , ամիրափե-
ցան կացին զառաջեաւ ընդարձակ բարձանդակին , որ
յանդիման պարսպացն կամպնեալ էր՝ առ ի թափելոյ
անդ զբեռինս վաճառաց . և ի ժամնակի պատերազմին
դոյզն պատնէշ զնովաւ ածեալ էր՝ զի մի թշնամիք կալ-
ցին զայն ։ Ընդ վերստին զրգռեցաւ նաւամարտ սաստիկ
քան զառաջինն ցմեծ ժամն գլխերցոյն , մինչև կարքեդո-
նացիք հարուածս բազումս ընկալեալ՝ անկան ի նաւա-

հանպիսանս մնացելովք նուաւցին ։ Ի վաղիւ անդր ընդ ա-
ռաւօտն՝ խաղաց Ակիպիոն ի բարձունդակին, և մեծաւ
պատերազմաւ նուաճեալ զայն՝ անդ զտեղի էառ և ա-
մրացաւ . և պատուար ընդ կողմն քաղաքին ետ կանգնել
հուպ ի պարիսպն՝ զուգաչափ բարձրութիւ ։ Եւ անդր
հանեալ արս չորեքհազար՝ հրաման ետ նոցա նետս և նիզ-
ակս տեղալ անդադար ի Թշնամիս , որով խուճապեալ
ցոյց յոյժ զինշամիսն . քանզի ի հաւասար բարձրութիւն
նէին անվրէպ գնետսն դիպելոցս։ և այսու օրինակ
կաւ վախճան եղև պատերազմին այն ։

Անդ · 78 · Ո ժամանակ ձմերայնոյն փոխէ կալաւ Ակիպիոն ա-
մպանալ ի գնդաց Թշնամեացն՝ որք արտաքոյ քաղաքին
էին . յորոց նեղուեալքն յոյժ էր այնոցիկ՝ որ գՀամբարս
իւրոցն ածէին , և Թշնամեացն գիւրութիւն ։ Այնից իրի
յարձակեցաւ յամուրսն մեծամեծ ի կռնեցեալն Վիսե-
րիս՝ ուր ամրացեալն էին ։ Եւ ի յետնումս ձակատու-
եհար ի Թշնամեացդ արս աւելի քան զեօթանասուն հա-
զար ի զօրացն և յամբոխէն՝ որ անդր ժողովեալ էին ։
Եւ աւուրս քսան և երկու պաշարեալ զայն , սաստկա-
գոյդ ասպ զպատերազմն ի վերայ նորա և էառ զայն .
և անձնատուր եղեն նմա յետ այնորիկ ամ քաղաքք աշ-
խարհին ափրիկեցւոց , և Կարքեդոն գլխովին յառնուել
եղև , զի ոչ գոյր նորա հակառակ ։

Ի հասանել գարնանոյդ յարձակեցաւ Ակիպիոն ի նա-
ւահանգիստն ի Լոմեան , և ի վերայ դղեկին տայր պա-
տերազմ ։ Եւ կալեալ շուրջանակի զնաւահանգստիսն
զպարիսպս , էջ ի հրապարակ անդր քաղաքին ի մեծ՝ որ
հուպ էր անդր . և անտի վերելեալ էին ընդ մուտս երկու
ի դղեակն . և աստի և անտի վերելիցն բազմաւ տանց ,
յորոց տարափք նետից ի վերայ հաւմնդեցւոցն տեղայ-
ին ի տանեաց . և հարկ եղև նոցա միով ձև յառաջ մա-
տուցեալ՝ նուաճել զդրս ի ստորոտին էին տուսս , և ի
նոցանէ պատերազմել ընդ դրացի Թշնամիսն և վանել
զնոսա ։ Եւ աւուրս վեց պատերազմն այս տեւեաց , ի վե-
րստ և ի նեղբուստ տանէ ի տուն գործեալ կոտրած
մեծ ։ Իսկ վասն պնդացման մաքրելոյ չանցս զօրականին՝
քարչելին ձանիկօք դղեակատնս քանդելոցն՝ զանկելոցն հա-
րուածովք և գՀոսելոցն ի բարձանց , և վիճ փոսացու-
ցեալ՝ ընկեն ի նոսա , և զբազում ևս ընդ նոսա կիսա-
մեռն՝ որոց գեռ շունչ յունդունն էր ։ Եւ զայս փոխա-
նակաւ գործեցին զօրքն զվեց տիւ և զվեց գիշեր , առ ի
տոկ տարժանաւոր աշխատութեն ։ Այլ միայն Ակիպիոն

զնմ զվեց օրն զայն աբնեցաւ ի հրամայել զօրականին. և հաղիւ զոգեպահ կերակուրն առնոյր։

Ա Ինչդեռ վտանգ էր յերկարաձգելոյ պաշարմանն և Առդ. 81։
արեանց բազմաց հեղլոյ, ահա յաւուրն եօթներորդի եկին յանդիման եղէն արք ոմանք աղաչաւորք, և խընդրեին զկեանն միայն ընդունել՝ որոց կամիցին ինքանել ի գղեկէն՝ և ընդունեցաւ նոցա՝ բաց ի դասալիք փախստեայն։ Այլ էլեն արտաքս յիսուն հազար ոգի, ընդ այր և ընդ կին, զորս զգուշութեամբ պահապանաց անցուցին ընդ դաշտն։ Ոսկ հատուածեալքն յաւսահատեալ արք լինն հարեալ, երթեալ փակեցան ի մեհեան Ա՚պղեպէսի, և Ա՚պդրուբալ ընդ նոսա՝ հնաւն Հանդերձ և երկու օրդ տալք։ Արք թեպետ և սակաւաւորք եկին, այլ տեղւոյն ամրութեամբ զօրեին զդէմ ունել ընդ երկար. զի ի վերոյ բարձրաբերձ ժայռից կառուցեալ եր՝ յոր ընդ վաթսուն աստիձանս եկն վերելք։ Ա՚յլ ի սոլոյ տաւ գնապետ, և յանդրուն սքանչել, և յերկիւղ մնատ լուտ մահուան՝ ոչ ևս ժայռ ունելն. և Թողեալ զերեքհատուն մեհենին՝ ամրացան ի վերնայարկն, ի մտի եդեալ մինչ ի սպառ պատերազմել անտի։

Ա՚այց Ա՚պդրուբալ խորհեցաւ ապրեցուցանել զանձն, և էջ ծածկաբար առ Ա՚կիպիան՝ ոստ ձիոնէն ի ձեռն ոմնելով, և անկաւ յոտս նորա։ Այս վաղվաղակի Ա՚կիպիան ած զնա ի տեսիլ սարսուցելոյն. ընդ որ զայրաց գնեալ յայծ և բիւր թշնամանս առ կատաղութեամբ ընդդէմ նորա արձակեալ, հուր հարին այրել զմեհեանն։ Այս մինդեռ վառեալ բորբոքեր, հնոյն Ա՚պդրուբալայ, որպէս աւանդեն, արկեալ զիւրև որ ինչ զարդ առ ձեռն եկին նմա ըստ ժամանակին, և կայեալ որդւովքն Հանդերձ յերեսելի տեղւոջ ի տեսիլ Ա՚կիպիանի՝ ասէ ցնա ի ձայն բարձր. Ա՚ղքեզ անիծանեմ, ո՛ հալածիչ, զի դու օրինօք պատերազմի վարեցար. այլ քա ամեհական դիք հատուսցեն զդատաստան անօրինին՝ որ Հայրենասացն զից և զնոյն և որդւոց մատն եղեւ։ Այս ասա առ Ա՚պարուբալ ասէ. Վ՚ենգատուր, չարագործ, վատ արանց, հուրս այս լիցի դերեզման ինձ և որդւոց իմոց. այլ դու անարժան զօրավար Կարքեդոնի՝ կեցցես ի զարդ յաղթանակի յաղեղին, արդարապէս լինել նշանակ յանդիման ամ՝ Հռոմայեց։ Այս նա զայս օրինակ զայր իւր նզովելով սպան զօրդիս իւր և ընկէց ի հուր, և զանձն ջնջեցաւ նոցա։ Օ՚չխեր նորա և դասալիք զօրականն այրեցան առ հասարակ։

ԱՄԱՐՇԻ Հայեցաւ Ակիսիոն զի ահա կարգեցաւն, որ յեօթն
հարիւր ամաց հետէ բարգաւաճէալն էր, և մի՛ ի յաղթ
պետութեանցն՝ ընդարձակածաւալ ընդ ծով և ընդ ցամաք
տերութեամբն, աւազակեալ ամբոխիւ զօրացն, և բազ-
մութեամբ նաւաց, և փղերամբն, և փարեմամբ ձիոյու-
թեամբ, և արհուեստիւն և մեծանշանութեամբ՝ ի վեր
քան զամ ազիսս, որ և ի զինուցն կատեալ և ի նա-
ւաց՝ զդէմ կալաւ քաջութեամբ զամս երիս բազմաղէտ
յարեաց երկարաձիգ պաշարմանն, և ահա քաղաքն այն
աւերեալ կործանեալ էր. և ընդ յարայաւր օրհաս նորա,
աւանդեն, ոչ կարացեալ ժայժ ունել յարտատաց՝
Խորհեր չանձն իւր՝ թէ ահա և քաղաքք և ազգք և
պետութիւք, երբեք զմի՛ ի մարդկանէ, ներքոյ կան յերգա-
փոխութեան. և զի նոյն ազէտք անցին երբեմն և ընդ մե-
ծազօրն Ցրուաղատ, և յետ նորա ընդ ասորեստանեայսն
և ընդ Պարս և ընդ Պարսիկս՝ որոց լայնատարած տերու-
թիւնք էին, և ի մեծաց ընդ մակեդոնացիս՝ որոց հռչակ
համբաւոյն ընդհանուր տարածեալ էր. Այլ ի թոխիծ
սրտին գՀռոմերականն՝ յոյժ ածէր՝ թէ եկեսցէ ժամանակ
յորում դիցանուէրն Խլիոն կորիցէ, և Պրեամոս, և
քաջատեսն Պրեամոս ազգն. յայտ արարեալ գՀնդեր-
ձեալ ազէտս Հռովմայ, որպէս ինքն իսկ խոստովան եղև
զայս Պողիբիոսի՝ ի խնդրել նորա զիմաստս բանին.
Այնէ չառապայթեալ էր ի նա լայն Հնմարտութիւնն խե-
Սէր. Ժ. 8. լամուտ լինէր ասացելոյն յիմծայնէն գիւռ, զի " Կա-
դաւորութիւն ազգէ յազգ փոխի. և վասն անիրաւութիւն
և հպարտութեան կորնչին ". Կործանեցաւ Կարքեդոն՝
վասն զի ապահովեալ և նենգութիւն և անգթութիւն՝ ի մայր
յարեաց հասեալ էին. Օ նոյն դատաստան ընկալցէ և
Հռովմ, յորժամ զնպատեալն արտաքոյարգարդ ուղղու-
թեամբ և արդարութիւ՝ զփառամոլութիւն նորա և զամ-
բարտաւանութիւն և զբռնահարուն պատուհասեալ, կոր-
ծանեալ զնա բաշխողն տերութեանց առ ի խրատ աշխարհի.

3859 · 701 Ակիսիոն այսու օրինակաւ տիրեալ Կարքեդոնի՝ ասպա
Ն.Ք.Ո · 83 · տուրս քանի մի պարապ էտ զօրականին ասար առնուլ
զքաղաքն, բայց միայն մի ազգ արձակել՝ ի մեհեանս յոյ-
կին և յարծաթ, ի դրօշեալս և ի նուէրս. և բաշխեաց

1 Ջի դիցանուէրն անկեալ երբեմն Խլիոն,
Եւ քաջատեսն կորիցէ անդ Պրեամ,
Եւ Պրեամոս ազգն ընդ նմին համերամ։
Խլիական. Ը. 447։

մրցանակս առատութիւնք նոցա և սպայիցն , յորս նշանաւորք եղեն յոյժ Տիք. Վրակկոս , և Պաչիոս Փանիկոս , քանզի նոքա կամեցեալ էլլին ի վեր ի պարիսպն . Իսկ նաև մի ակաղձեալ լցեալ յաւարէ Թշնամեաց արձակեաց ի Հռոմ՝ աւետել զյաղթութիւն . Ի ժամմանակին յայնմիկ և ի Սիկիլիա ազգ արար՝ գալ և առնուլ իւրաքանչիւր զնկարագործ պատկերս իւրեանց և զանդրիս , զորս ի նոցանէ բարձեալ էին կաբքեդոնացիք ի պատերազմունս . Իսկ ի դարձուցանել յակրագանդացիս զզազմահրաչակ ցուցն փաղարեան՝ ասէ . Յուլս այս լեցի զբաժան յիշատակի նախնի Թագաւորացն ձերոց անդթութե , և այժմու տեսանդգ բարեդթութիւնք . սա ուսուցէք ձեզ՝ որ լաւ իցէ , ընդ լծով սիկիլացւոցն կալ , քան ընդ իշխանութեամբ հռոմայեցւոց . Յաւարէն կաբքեդոնի և մասն ինչ ի վաճառ ածեալ արգել խստիւ ընտանեաց իւրոց մի ինչ ընաւ գրաւել յայնցանէ կամ գնոց առնուլ . քանզի այսպէս զգոյշ էր առ ի չտալոյ կասկած զօրաբաղձութե զանձնէ կամ զիւրոցն ։

Օ աւետիս նուաճմանն կաբքեդոնի ընկալեալ հռոմ. Ադր 83 ։
մայեցիք՝ լի եղեն ինդութե , որպէս թէ յայնժամ յանդորր եղեալ հռոմ՝ Զիշխին գաբիս՝ զոր անցուցին ընդ նոսա կաբքեդոնացիք ի Սիկիլիա և ի Սպանիա և անդէն իսկ Հաոալիա զամն վերջասան , զի քաղաքս չորեքհարիւր կալաւ անդ Ոչնիբաղ , կոտորեալ ի նուաճել զայնոսիկ , երեսուն բիւր մարդիկ , որ և զհռոմի հասոյց ի յետին վտանգ . Իսկ ասէին այր ցընկերս իւր , եթէ Ոչմարիտ իցէ զի կործանեցաւ Կաբքեդոն . և յաճախէին քան զիմաստնս՝ ի զոհս ելից , և զոչս աշխարհս խոսքիւ հանդիսիս և մաղթանս մատուցանելին՝ զաւուրս բազումս , և խաղս և տեսարանս ի հանդէս ածին ։

Ի բռնակեցան ապա ի ծերակուտէն զործակալք տասն Հ փերկէ՝ ուղղել ընդ Սիկիլիոնի զկրս աշխարհին , և կարգս հնոցիւնաւորս սահմանել անդ ։ Ոորոց առաջին փայթ եղև քանզել որ ինչ միացուած էր քաղաքին ։ Ի անդր Հռոմի ։ միահեծան գրեթէ կալեալ զաշխարհ ,

1 Իբրև յակրագանդացիան դարձուցանէր Սիկիլիան զցուցն զայն, աւանդեն զնմանէ ասացեալ զնոսա . Լեթէ արդեօք լաւ իցէ Սիկիլիոյ՝ իւրոցն ի ծառայութե կալքան ի հնազանդութե Հռոմոց, խորհեցարուք . ահա զցուցդ զայդ ձերոյ ընաանի անդթութե և մերոյ մարդասիրութեն կալ չիք արձան յիշատակի : ԿԻ . Վէրր . ին .

2 Ի՛ր ոչ Հռոմի, նուաճեալ զծագս երկրի, անբրկեան զանձն համարեցաւ՝ զորչափ անուանն կացէ Կարքեդոնի . Քանզի այսպէս և յերկար քան զերկիսն տեւէ աութե պատճառս ի պատե-

ոչ համարեցաւ զանձն իւր յահաւտանալի ցորչափ յիշատակն կացցէ Կաթողիկոսի. զի և ի լուծանել երիվարին՝ տեւէ ատելութիւն, այն որ Ձարակեալ և Հնացեալ է ի խիստ և յերկար պատերազմունս. որ ոչ դադարեաց մինչ չև ատելոյն ի միջի ի բաց բարձեալ։

Հրովարտակ արարին Հաւատացեալքն՝ մի ումեք յայմհետէ բնակել ի Կաթողիկոն. նղովս ահագին ի վերայ նոցա կարդացեալ որք Հակառակ հրամանին կառուցին անդ շինուածս, մանաւանդ ի տեղւոջն կոչեցեալ Խերսա և ի Աեգաբա։ Կայր մնանել ի ներքս օրէն էր. քանզի այսպէս Հաճոյ Թուեցաւ Ակիսխանի՝ զի երևելի կացցեն մարդկան անշուք աւերակք քաղաքին, որ ի վերայ իշխանութեան խիզախեաց ընդ Հռովմայ ի պատերազմ։ Հրամանն եռուն կործանել և զքաղաքն՝ որ ի պատեբազմին յայնմիկ միաբանեցին ընդ կաթողիկոնացիս. և զերկիրն եռուն ի կալուածս նիւթակացաց իւրեանց, պաՀել ուտիճեցւոց զամ զգաւառն՝ որ էր ընդ Կաթողիկոն և ընդ Խպպատա։ Օյլ ամ երկիրն ի Տարկի կացուցին՝ ընդ նահանգաւ արարեալ. և ամի ամի առաքէին անդր կուսակալս։

Ակիսխան զամ ինչ ուղեալ և յարդարեալ՝ դարձաւ ասպ ի Հռովմ նոր և չքնաղ յաղթանակաւ։ Կանգնի անդրէնս բազումս, և որ ցանկալի և պատուական ինչ էր՝ առեալ բերեր ընդ իւր ի Կաթողիկոսէ, և ձեռաւ կերտս անպնիս, զորս ի բազում ամս լինելոց իւրոյ Կաթողիկէ ժողովեալ էր։ Ի վերայ այսոցիկ և արծաթի բազում յոյժ՝ որ մնին ի գանձ հասարակաց։

Ադդ. 85։ Պետ. Դուռն։

Ընդդէմ ամ յառաջագրելոյ զպուշութենէն վերստին չհնազոյց Կաթողիկոսի, մինչ չև էին անցեալ առնը երեսուն, և մինչ գեռ կենդանին էր Ակիսխան, մի ոմն ի Կրակեաց զմիտս կամեցեալ հաձել ժողովրդեանն, սկսաւ բնակիլ յցանէ՝ զկաթողիկոն՝ վեց հազար հռովմայեցի աձեալ անդր գաղթական։ Կայր եղև ծերակուտին՝ զի նշանք չարագուշակք ի տեղւոջ էին մնալնոցա երկար ժամանակս, և կամեցաւ խափանել զգործն. բայց հաղարապետն, որում ոչ ինչ փոյթ էր զկրօնիկ և ոչ երկիւղածութեան,

բազմաց առեալ, և ոչ պատուէր սահմանեալ, և մինչ չև ատելոյն բարձեալ՝ ոչ դադարէ։ Վէթ Պետ. էրէն. ա. ձբ։

1 Որպէս զի տեղին իսկ վկայեսց

աղեաց նոցա ցուցցէ՝ որք բնակ քաղաքին այսմիկ ի վերայ իշխանութեան։ Ակն. յղ. ագաբան. բ. ֆ։

արհամարհել զՀնոյս չարեացն՝ փութացոյց կատարեալ
ի սահս աւուրս զդործս։ Ի.յս առաջին գաղթական՝ ի
Հռովմ առաքեցաւ արտաքոյ քան զԼատիա։

Ի.Ա.ոչ ինչ չինաւածք մեծամեծք, որպէս երևի, կա-
ուցան անդ. այլ աղքատին տնակք։ Վ.Ան՝ի՝ ի ժա-
մանակի իբրև փախեաւ Աթրիոս Ա.փրիկէ, և մինա-
կեաց լինելը անդ, աւանդէն գնմանէ՝ զի աղքատութիւ-
ընդ աւեր և ընդ կործանեալ յարկաբոյն Կաբրեդոնի,
չարաշուք տեսլեամբ նորա ինչն սփոփիլը, և իբր ի սիո-
փանին նմա լիներ նմանաւիշտ բաղդիւն։

Յուլիոս կեսար յետ Պոմպէի մեռանելոյ իբրև անց Ան. 85։
Ա.ֆրիկէ, եաես ի քուն յերազի զոր մեծ՝ որ կարդայ-
ին առ նա արտասուօք. և անտի եդ ի մոլ իւրում չի-
նել վերստին զԿարքեդոն և զկորնեթոս, և ի դիս յի-
շատակաց նշանակեաց զկորՀուրդսն։ Իսկ ինքն կանխա-
զրաւ մահու սպանեալ ի դաւակցաց, ( )դոստոս կայսր
որդեգիր նորա եգիտ զԼիուղիա յիշատակաց նորա, և
կանգնեաց վերստին զԿարքեդոն՝ փոքր ինչ ի բացեայ ի
տեղւոջէ Հնոյն, զի մի զանէծսն ժառանգեսցէ՝ որ ի ժա-
մանակի կործանելոյ նորա եգան, որոյ վերստին կանգնեա-
ցեալն զայն։ Ո.այս այսպէս աւանդէ Ա.պպիանոս՝ ոչ գի-
տեմ յոյր վկայելոյ։ Վ.Անգն Կարաբան զԿարքեդոն վեր- Ժէ. 833։
ստին կանգնեալ ասէ ընդ Կորնեթոսի յաստուածոց ու-
նիմն կեսարէ. և աստուած տուղ ինչ վերագոյն զՀու-
լիոս Կեսար անուանէ։ Իւ Պլուտարքոս ի վարս նորա՝ 83։
նմա յայտնապէս ընծայէ զկիրկին գաղթականաց այսոցիկ
զՀաստատութի՛ն, և զայս ինչ զնոցանէ ազգ առնէ՝ զի զոր 734։
օրինակ ի միւմ ժամանակի նուաճեալ կործանեցան,
այսպէս և միանգամայն կանգնեցան վերստին և լցան
քնակչօք։

Լոկ այս որպէս և է, բայց գիտեմք ի Կատրեռնէ
զԿարքեդոն բազմամարդ լեալ առ ժամանակօք իւրովք՝
իբրև զայլս ի քաղաքաց աշխարհին ափրիկեցւոց. և
յաւուրս կայսերաց որ յետ այնորիկ կացին՝ մայրաքա-
ղաք աշխարհին էր միշտ Կարքեդոն։ Իւ եկաց այլ ևս
իբր եօթն հարիւր ամն ի պայծառութի՛ն, մինչև ասպա ի
սպառ քանդեցին զայն Կարակինեանց ազգն ի մուտս
եօթներորդ դարու, և ոչ Հնոյն գյիշատակ նորա և զտե-
ղի յաշխարհին անդ։

1 Կարթաս գիմեաց Ա.ֆրիկէ. ի Կարքեդոն, և Կարքեդոն ի նա և աղքատութի՛ն կեցեալ անդ ի Հայեցեալ իւրերք մինիարեին։ Հիւզս յաւելն Կարքեդոնի, ինքն Վէսս. Պատերկ. ի. ծի։

ԱՐՏՈՒՂՈՒԹԻՒՆ ՅԱՂԱԳՍ ԲԱՐՈՒՑ ԵՒ ԲՆԱԻՈՐՈՒԹԵԱՆ ԵՐԿՐՈՐԴՆ ՍԿԻՊԻՈՆԻ ԱՔՐԻԿԵՅԻՑ

Ակիպիոս այս աւերող կարգեդմնի՝ էր որդի երևելւոյն Պօղոսի Լիմիլեոսի, այն որ յաղթահարեալն զՊեր-սէոս զվերջինն ի Թագաւորս մակեդոնացւոց, և Թուն համանուան նորա Պօղոսի Լիմիլեոսի՝ որ անկաւ ի կամ նեայ պատերազմին։ Օ սա ընկալաւ իւր յորդեգիրս որ-դի մեծին Ակիպիոսի, և անուանեաց Ակիպիոն Լիմիլիա նոս. քանզի այսպէս օրէնք էին՝ զազգին և զտրդեգրուե անուանին լծորդել։ Որ վերկաքանչիւրոցն զպարծանս [1] անարատ կալաւ ամ առաքինութիւնք՝ որ ի պատերազմի և ի խաղաղութիւն գործէն փառս. և յամ կեանն իւ-րում, ասէ մատենագիրն, գովելի եղև յիր և ի բան և ի խորհուրդ։ Լաւ որ ամենևին իսկ առ մեօք գժուարա գիւտ է ի զինուորականին հետևողս արուեստի, անուա նի յոյժ եղև յախորժակս բանասիրութիւն և ամ գիտու թեանց, և մեծարեր յոյժ զբանասէրս և զգիտունս։ Օ ի ահա և գկատակերգուելիս Տերենտիոսի սմա ընծայէին, որ ըստ ընտիր և ըստ պերճ յօրինուածոյն կատարե լագոյն է ի գործս մատենագրացն հռովմայեցւոց։ Լաւ զայս ինչ ի գովեստ նորա ասանդեն [2], զի ոչ ոք իբրև զնա հանդիպեաց ընդ վաստակոց գիտաց բարեխառնել, և զամ պարապոյ ժամանակս ջանիւ և ախորժակաւ յար-գել։ Պատահեալ ի զէն և ի գերս, մերթ տաժաներ ի գործս պատերազմի, մերթ յանդորր ի գիւանին պարա պեր, էր զի զմարմինն ի զինուորական վարժս կրթեր, և էր զի զհոգին ի գիտութեացն մակացուելիս։ Չայտ արա րեալ՝ զի չէք առն աղնուականի, յոր կարգ և վիճակեալ իցէ, առաւել վայելուչ՝ քան զբանասիրութիւն։ Օ գան նոփոնի գերծն հանապազ ի ձեռին ունէր, ասէ զնմանէ

1 Պ. Ակիպիոն Եմիլեանոս հա-մանման հայրենականացն առաքի-նութեաց հօր իւրոյ Լ. Պօղոսի, և հաւօղն իւրոյ Պ. Ափրիկիկացոյ, քանզ ի պատերազմի և ի խաղա-ղութեան, գեր ի վերոյ քան զամ ժամանակակից իւր հանճարով և գիտութիւք, որ յամ կեանս իւ-րում գովելին եղև յիր և ի բան և ի խոհուրդ։ Վէլլ. Պաթերկ. ա. ծ։

2 Ուր որ իբրև զԱկիպիոն հան-գիստ ընդ մէջ վաստակոց գիտաց բարեխառնել. հանապազ զբաղեալ յերս պատերազմի և խաղաղու-թեան, անպարապ ի զինուց և յուսմանէ. մերթ զմարմինն կրթեալ ի վէյս պատնի, մերթ զհոգին ի հրա հանգս գիտութեանց։ Վէլլ. Պա-թերկ. ա. ծ։

Ակիլերուն, զայն որ լմն է զօրավարական և քաղաքավա-
րական իրաց կարևոր խրատուք ։

Ա՛յս գեղեցիկ ախորժակը բանասիրութեա՛ն և գիտու- Պլուտ. ։ Պո-
թեանց՝ հին արձակաբերը բարւոք դաստիարակութեան, յոր ղ. Կ֊Գ։
Պօղոս Լ֊միլիոս հոգացաւ կրթել զորդիս իւր ։ քանզի
վարժապետս քաջս՝ մա՛ գիտութեա՛ց կարգեաց նոցա՝ ոչ
ինայեալ՝ ի ծախս, թէպէտ և ոչ բազմահարուստ ոք
էր ։ և պարապ առեալ՝ ի հոգոյ աշխարհին՝ հանապազ
և ինքն առ ընթեր կայր ի վարժ֊նոցա, որպէս վկայէն
նոցա ուսուցիչ ։

Ակիլեան և մտերիմ բարեկամութեամբն ընդ Պողո- Պղտխ. ։ 17-
բիոսի՝ զբաբեվճական բնութեա՛ն և զբարւոք դաստիարա- 163։
կութեան ձիրս զարգացոյց ։ Վ֊անգի սա բազմութեամբ
աքայեացւոց, որ կասկածաւոր կին առ հռովմայեցիս ի
ժամանակաց պատերազմին Պերսէայ, ի դիպահող կայր
ի Հռովմ. ուր հռչակ համբաւոյն ծանոյց զնա վաղվա-
ղակի և ցանկալի արար մեծամեծաց քաղաքին ։ Ակի-
պիոն յոլովուստն ամաց հասակին աշակերտեացաւ նմա,
բազդ մեծ վարկուցեալ զսպասիսին ունել վարժապետ՝
որ կենացս կցորդութեա՛ն արդոյ էր յայս նորա քան զա՛մ
մնասի զբաղութիւն, որ հրապոյրք են երիտասարդական հա-
սակին ։

Պողիբիոս անդստին գարշեցոյց զնա յա՛մ ինասակար
և յանմեծոյ կրից, յորս մանկտին Հռովմայ յայնց ժա-
մանակաց մեծաւ մասամբ ըմբռնեալ էին, զեղծեալք և
անկարգացեալք ի զեղխութենէ և ի հանապազու թենէ՝
զորս մեծութիւք և աշխարհակալութիւք մուծին ի Հռովմ՝
Օ՜ սակս հինգ ի դերասանած գպրոցին բազում֊ ինչ օգ-
տակարս ուսաւ ի խրատուց, և զծայրք և գիրապուրանս
հասակիցց մանկտուցն արհամարհեալ յայնմ հասակի
պատկառելի եղև ի քաղաքին, որպէս օրինակ համես-
տութե՛ն և զգօնութե՛ն ։ Նմանի ասպ դիւրաբար և յաղ-
ճուականութե՛ն թևաւորեաց, առեալ զօրաքաղութիւն և
բարւոք ընդհատն վարել ։ Ա֊յս այս են առաքինութիւք կա-
րևորք իշխանաց, որք պայծառ փայլէցին ի Ակիլեան,
որպէս երևի ի գործս նորա զարմանալիս՝ զորս պատմէ
Պողիբիոս ։

Լ֊միլիա [2] հին երեցոյն Ակիլեանի Պ֊բրիկեացւոյ, և մայր
այնորիկ՝ որ ընկալաւ իւր յորդեգիրս զկրսեր֊ Ակիլեան,

1 Հանապազ ի ձեռն խրատ 2 Քոյր Պօղոսի Լ֊միլեայ, որ էր
կրէր զսոկրատեանն Քսանթոսն հայր երիցուդէս Սիհոսի Ա֊ֆրիկեա֊։
Ա֊ֆրիկեցին Ակիլեան։ Տ֊ոմ. ք֊ե։

զորմէ խօսի աստ Պողիբիոս, ժառանգութիւն բազում եղեալ սմա ի մեռանել իւրում։ Իսկ նորա զայ յադամանդին և յայգէի ազգի ականց պատուականաց ի զարդուց տիկնոց՝ և սպասք զոհից ոսկեղինք և արծաթեղինք բազում յոյժ, և կարասի փարեամ և կաւք, և ծառայք և սպրակք և աղախնայք, և ամէն ինչ ըստ մեծու թեան ազգատոհմին՝ որում հարմացեալ էր։ Օգոս ամէն ի մեռանել նորա չնորհեաց Աքիպիոս մեր իւրում Պապիբիոյ, զոր Պողոս Էմիլիոս ժամանակօք ինչ յառաջ ի բաց արձակեալ էր, և առ չքաւորութեան անչքեւութեամբ կեացր, և ոչ գնայր ի ժողովս և յաշխարհախառնութիւն հանդէս պաշտամանց։ Իսկ երբեմն կալաւ անդրէն զնախկին չուքն առատաձեռնութեամբ Աքիպիոնի՝ փառս մեծ յաւել նմա, մանաւանդ առաջի տիկնոց՝ որ ոչ լռէին ի հռչակելոյ զիւրն զգայն ի քաղաքի, յորում ոչ ոք կամէր յընկեցն հրաժարէր՝ ասէ Պողիբիոս։

Էյսպէս և բազում այլ ուրեք զարմանալի եղև Աքիպիոն։ Օի և վասն ժառանգութեանն, զոր կալաւ ի հանոյ իւրմէ, պարտապան լեալ տալ զկնի օժտին երկուց դստերաց երիցոյն Աքիպիոնի՝ տաղանդս իբրև չի սուն յերիս ամս, նա յատկացուցեալ ամէն զամենայն հանգամանսն աւանդեաց ի ձեռս սեղանաւորին։ Օգոր Տիբերիոս Պրակկոս և Աքիպիոն Նասիկա, փեսայք դստերացն, վերիպակաւ գործել զայն Աքիպիոնի կարծեցեալ, չորան ապզ արարին նմա զհամայն ժամանակին՝ զերիս մանն ամի ամի հատուցանելոյ։ Իսկ պատանին Աքիպիոն քանզի քաջ գիտեր զայն՝ պատասխանի էտ նոցա և ասէ, լեցի լինձ առ օտարս Հռոմիս պահել զարգասրուեն։ իսկ առ բարեկամն և ազգականս պարտ է առնս տաձեռն լինել և մի խորագէտ։ և աղաչեաց զնոսա ընդունել առ ժամայն զամ զգալուք արծաթոյն։ Նա գաղձան ի նմանէ զարմանալ յոյժ ընդ ազնուականութեն նորա, և ամենեցեալ ընդ անարգ շահասիրուն իւրեանց, Թէպէտ և յիշմանաց քաղաքին էին և ի պատուականացս։ Նա այնչափ առաւել զարմանք Թուէին նոցա՝ որ չափ գի ոչ ոք ի Հռոմ, ասէ Պողիբիոս, և աւուրբ միով կանխեր հատուցանել հազար դահեկան, Թող Թէ միսուն հազարս ամօք յառաջ։

Էյսպէս և յետ երկուց ամաց ի մեռանել Տօր իւրում Պողոսի Էմիլիոսի՝ գնան ժառանգութիւն իւրոց, աւելի քան զառաջագս վաթսուն, եթող յերկայր իւր ի փաբիոս՝ հաւասարել զնա ընդ իւր մեծութիւք, գի ինքն

ընկերագործն էր։ Պարձեալ նա ինքն Փաբիոս ի մեռա-
նել Հօրն առաքեամբառ առնել կամեցաւ, որպէս սովո-
րութիւն էր, ի պատիւ Ապիտակի նորա. և իբրև ոչ էր
ձեռն նորա բաւական ի յաձախութիւն ծախուցն՝ ինքն
Ակիպիոն պարգևեաց նմա հնգետասան տաղանդ, զկէս
ծախուցն։

Պարգևք բազմագանձ, զոր Պապիբիոս յորգւոյ իւր-
մէ ի Ակիպիոնէ ընկալաւ, ՚ի իբրաւամբք նմա գար-
ձեալ անկ էին յետ մահուն իւրոյ, և ոչ քերցն օրինք
էին պահանջել զայն։ Բայց նա համարեցաւ զայն նա-
խատինս իւր, և որպէս տարբանալ ընդ պարգևին, առ-
նուլ անդրէն զպատուին. և եթող քերցն իւրոյ զայն ՚ի
հարուստ մեծութիւնս. և առաւել յաձախեցին նմա
փառք՝ վերհանձնութեամբն և բարեգործութիւք առ ըն-
տանիսն։

Այս ՚ի առաւաձեռնութիւք Ակիպիոնի, որ համա-
գումար ՚ի միասին գանձ մեծ ժողովին, առաւել և աս-
պայ էն ոլովքն, ժամնամակաւն՝ յորում զպարգևան
առնէր, և մնաւանդ յաղնութական և ՚ի մարդասէր բա-
րութիւն՝ որով քաղցրացուցանէր զնա։

Այսոքիկ, որ ինչ ցայս վայր ասացի, այնպէս օտար էն
՚ի սովորութիւն ժամնամակիս, զի կասկածեալ՝ թէ տուա-
բացուցանել զոր համարեսցի վիպասանին զիաւս դիւցա-
զին իւրոյ։ Այլ ոչ եթէ գոյն զի մնաւնոգիր զայսո-
սիկ աւանդէ, այլ Պոլիբիոս՝ որ սկսաւատ ՚Հնմարտասէր
րութիւն և ՚ի մարդահաճութիւն բանից խորշանի՝ բազում
իրօք վկայեալ է։ Որ և ինքն իսկ ՚ի ձառս անդ խոստա-
նայ գՀաւատին ՚ի քաջութեանց նորա և ՚ի չքնաղ առա-
քինութեանց ՚ի գրի առնել. քանզի Հռովմայեցւոցն տայր
զայն յընթերցուածն՝ որ Հմուտք էին վարուց և գործոց
առնն մեծի, և զտուութիւն նորա կարող էին հաւատմամբ՝ թէ
ուրեք խոտորեր ՚ի ՚Հնմարտութիւն, և մնաւնոգրի՝ որ ըզ-
բարի Համբաւոյ ոչ անհոգեթ արարեալ իցէ, գժարարին
է նմա վայրապար արկանել զանձն ՚ի վտանգ։

Ակիպիոն, որպէս յառաջ ասացի, ոչ յարեցաւ յան-
կարգութիւն և ՚ի ցոփութիւն մանկտացն Հռովմայեցւոց. և
ընդ կանուխ ժուժկալութենէն կալաւ զանվթար առող-
ջութիւն և զկորով մարմնոյ, որով յօրինեալ Հաձոյն
վայելեալ, և զայնպիսի մեծամեծ արուեստիւն գործեաց՝
որ փառս յաձախեցին նմա։ Ոլոսախրութեամբն յաւել
՚ի զօրութիւն, մինչև կարող լինել ՚ի տուկ խիստ և տար-
ժանաւոր աշխատութեանց։ ՚Ի Մահեդոնիա յերկիր քաջ

Երէ , ուր ջեքաս Ակիսին զինի Հօր իւրոյ մեռանելոյ , յապեցոյց զտենչ իւր . քանզի անդ ի պատձառս պատեր բազմի՝ դադարեալ էր ի բաղում ժամանակաց որսոր դուրեն, թագաւորացն Հանապազորդ զբաղումն, և եգիտ զաշխարհն որապէս ։ Պօզոս Լիմիլոս Հայր նորա զբաղումն բարի պատրաստեալ նմա՝ առ ի պահել զնա ի ձեռսակարացն, Թողացոյց նմա ամ ազատութիւ սեռա փէլ յորս , ի ժամանակի յորում զկղմնիքն զանա քիւք գեգերեր բանակն Հռովմայեցւոց՝ յաղթեալ Պերսեայ ։ Լ՚ս պատանին Ակիսին ըստ որսատենչ բարուցն զնամ պարապոյ ժամանակն ի վայելչական մանկականի տից ասպարիզին պատազեալ ի մարզս , ոչ ինչ նուազ առաքինանայր յանմեզանչական գաղանամարտին , քան զՀայրն ի ձակատամարտին ընդդէմ մակեդոնացւոց ։

Լ՚նտի դարձ արարեալ Ակիսին ի Հռովմ՝ եգիտ անդ զՊողիբիոս, և կապեցաւ ոգի նորա ընդ նմա . որ յօգուտ մեծ եղև նմա և յանկապուտ փառս՝ ոչ ինչ ընդհատ յաշխարհակալուեցին ։ Լ՚նդ սոսա երկուս եղբարս նաև սեղա նակից և քնակակից երևի լեալ Պողիբիոս ։ Վեպ եղև օր մի՝ զի միաձայն եղեալ Ակիսին ընդ Պողիբեայ , ողբով և քաղցրութիւ աղերս արար՝ համարձակեալ առաջի նո րա , թէ ընդ էր միայն ընդ եղբօր իմում խօսիս ի սեղա նի . գիտեմ զի և քեզ որպէս քաղաքացոյն իմոյ պղերգ Թուիմ և անմահն յախորժակաց՝ որ արդ յաձախեալ են ի Հռովմ, այսու զի ոչ փոյթ առնեմ առեհական վարժից և ի հրահանգս ձարտարախօսութե ։ Լ՚ապ զի արդ իցէ պարապել ինձ յայդոսիկ , քանզի լսեմ՝ ասելոյ բազմից՝ զի ի Ակիսիմեանցն զօրաւարի սպասեն և ոչ առեհաբանի ։ Ցուր ինձ ասել զիրաւունս համարձակու թեամբ . այդ քո առ իս արհամարհուեքն՝ կարեկիր խո ցէ զսիրտ իմ ։ Օ արմացաւ Պողիբիոս ընդ մեամիկալ բանին, սիրտ եաց զնա որպէս կարէր, և հաւատարմացոյց՝ զի ոչ արհամարհելով զնա՝ ընդ եղբօրն յաձախեր խօսել , այլ զի երկցադոյն եր նա հասակաւ , և ասէ . Ցուսա ցեալ ի համամիտ ելոյդ սիրոյդ ձեր , ընդ միումդ խօ սելով հաւարիմ ընդ երկաքանչիւրդ խօսել ։ Լակ եթէ կեզակարծ քեզ Թուի այս , աղէ հրամայն տուր և պա տրաստ եմ առ ամենայն ։ Վիտուեցաց ամենայնի , որոց ցանկացող զքեզ տեսանեմ՝ գոցես ամբոխ վարժապե տաց , որ Հանապազօր այսր յելեադացւոց աշխարհէն ու զևորէն ։ Լակ ի պատերազմականին ախորժակս , զոր ընտրեցեր և յոր յօժարեալդ ես , անձամբ օգնեցից քեզ ։

Յայնժամ Ակիլեան սկսաւ կալեալ զձեռաց նորա սկ
բուի՝ Օհն այն, ասէ, յաւուրս բարուքեիւ յորում ազա
տացեալ ի բազմազբօս զաղանացդ, ընդ իս միայն էիցես՝
հրաշանգել զսիբտ իմ և զՏոգի. յայնժամ համարիցիմ
արժանի նախնեացն իմոց ։ Այլ յայնմ օրի Պողիբիոս
խանդակաթ եղեալ՝ մտերմութեամբ մեծաս յարեցաւ ի
նա, զայնպիսի ազնուական մտածուքեի տեսանելով ի
պատանին ։ Այլ Ակիլեան իբրև որդի՝ այսպես ընդ նմա
վարէր, մեծարելով զձարտար մտաենագիրն և զբազ
զօրավարն և զհմուտ քաղաքավար։ Հարցանէր զնա ստեպ,
և խրատէր ի նմանէ մինչև յաւուրս զօրավարութեան
իւրոց, խորհրդակից եղեալ ընդ նմա ի ծածուկ, և զա
մենայն իրս պատերազմացն սահմանեալ, զջու բանակին,
գյարձակմունս, և զամենայն հնարս ի յաջողութեիւն պա
տերազմին ։ Այնհանգամանն ասել՝ ոչ վայրապար կարծիք պոլիբ. Ը. 505։
եղեն գնմանէ՝ թէ զամենայն բարուքեիս Պողիբիոսիւ
գործեաց. քանզի ի սկզբանն միայն ոչ եղև նման Պո
ղիբիոս խորհրդակից ։

Վերեսգեն ընթերցողք երկարապատում արտուղու
թեամբ, զի ոչ էր մեզ ըստ կարգի՝ զոր ասէիս ձեռնար
կեցաք զՀռովմէական վիպացն պատկանաւորս. սակայն
և այս առ ուշ նպատակիս օգնեսցէ, ի կրթել զՏասակ
մանկուքեէ. յոյր սակս և Թողուլ զայն ոչ կարացաք,
թէպէտ և ոչ էր այս տեղի նորա ։ Օ ի ահա յայտի ե
ղէ՝ թէ քանի օգուտ է բարւոք դաստիարակութիւն, և
քանի՞ շահաւէտ մանկուցն՝ անդաստին ի մատաղ տիոց
կալ ընդ արս քաջս վաստակաւորս. քանզի այսոքիկ եղեն
օձանք փառաց և անուան Ակիլեանի, և այսոքիկ գնա
հատակեցին ։ Այլ մանաւանդ հրաժարել նորա լըսելից և
դմեծութեիւն արհամարհել յօգնութեիւն՝ լինի
ի խրատ ժամանակիս, յորում տեսչ գոյդն չհոս զեղ
բարս և զբորս հարաշատս բաժանել յաձախ ի միմեանց,
և վերդուիլ զառանինն խաղաղութեի։ Վնգեաւ գիս այս ըն
տիր հատուած Պողիբեայ մատենիցն՝ առ ի չգոյէ ի տպա
գրեալն մեր յերկիսդ, և ոչ կարացի ի բնիկ տեղոջ
իւրում՝ ի ներքս ածել զայս ի ձառս ախորժակաց ստոյգ
փառաց՝ ուր գնախնեացն զանընչաւրութեիւնն ասացի,
և թէ յոր աղնուական գործ պիտանացու էր նոցա ար
ծաթին ։ Այլ աստ հարկ համարեցայ հատուցանել յորմէ
զրկեցի անդ զմանկտին, խոստովանեիմ զայս ։

ԱՄԱՀ.Շ.Հ

ՅԱՂԱԴՍ ԱԶԳԱՑՈՑ ՀՄՒՆ ԵՒ ՅԱՋՈՐԴԱՑ ՄԱՍԻՆՍԱՑ

Ի վերջ կոյս Ճառիցս յաղագս իշխանուէ կարքեդոնացւոց՝ խոստացայ ասել զպատճէ և զայնոքորդաց Ա՛սիանեխասց։ Ազոց պատմելն է մի ինչ յԵկեղեցի անցիկ աշխարհին ափրիկեցւոց, և պատկառաւոր ի տեղւոջս յայսմիկ։

3857 · 601 Ա.ՃՂ · 62։ Ա.ՃՂ · ՎՀՀ· Մ··· Ն. Ի։

Ո՛ղջոյն նիզակակցութեանէ, զոր առ երեցն Ա՛կիսիոնիւ հաստատեաց Ա՛սիանիսաս ընդ հռովմայեցիս, անցեալ կալաւ ի սպառ՝ նախանձու և հաւատարմութեանէ զոր սա կատարէ ի Թագաւորացդ առաքինացան։ Այսպս երբեմն մերձ եղև ի մահ, զբեաց առ փոխանակն բդեշխի աշխարհին ափրիկեցւոց, ընդ որով վկնաւորեր յայնժամ Ա՛կիսիոն, և աղաչեաց յղել զնա առ ինքն. զի առանց զայսմ գնա կացուսցէ կտակի իւրոյ, և զշնչել վախճանն նմին ի վերայ բազմաց նորա ննչեցեալ՝ խնդրութեանէ մեռոյն։ Այլ երբեմն օրհաս մահուն ստիպեր՝ կոչեաց զկին իւր և զորդիս, և ասէ ցնոսա։ Ահաւասիկ ես մեռանիմ, և զայլ աք ի վերայ երկրի ոչ գիտեմ՝ բայց միայն զժողովրդեանդ Հռովմայ, և ի ժողովրդեանէ անտի զԱկիսիոնեան. և զնմանէ խնդրութեանէ հրամայն տալոյ վասն ասոնիկոյ, և բաժանել զնաւորութիւն յորդիս իմ՝ ահա տամ Ա՛կիսիոնի Ա՛ետիոսի. զնմանէ զոր միանգամ ինչն սահմանեսցէ՝ իմ է հրամայն, մի ոք հակառակել այնմ խնդեսցէ։ Այս վախճանեալ զգանս իւր մեռաւ առանց ննչմանէ։

Ա.ՃՂ · ՀՐ։ Այս ի սկիզբն տերութեան իւրոյ արկածս մեծամեծս կրեալ, կաստեալ ի բնիկ աշխարհէն, փախստական անկեալ գաւառէ ի գաւառ, և ի կորուստ կենաց ատելի վտանգեալ՝ վերին տեսչութեանէ, ասէ վկպագրէն, պահեցաւ և վայելեալ մինչև յօրհաս վախճանին ի բազում խաղաղութեան առանց արկածից։ Այս ոչ միայն զբնիկ տերութեանն կալաւ անդրէն, այլ և զնաւորութեանէ Ա՛կիսիոնի Ա՛ետիոսի իւրոյ. և զնմանէ երկիրն ի Ա՛ետիոսէ նիոյ մինչև յաշխարհն կիւրենացւոց նուաճեալ, եւև հզօրագոյն ի Թագաւորս Ա՛ֆրիկէ։ Այնեաց առաջ մինչև ցկեանս՝ պարկեշտութեանէ ի կերակուրս և յըմպելիս, և ի վաստակս հանապազ և յաշխատութիւն զմարմնոյն կրթեալ։ Այնմանէ ամանց հասակին կենցաղավարեր որ

պէս երիտասարդ, և յերիվար անհամբեր հեծանիւր։ Ո՛ նման աւանդէ՝ Պլուտարքոս, ի Պողբեայ առեալ, [թե էր՝ ոմն Ծերոյ անուն Թեսպիացի, որ ի վաղիւ անդր առ գուրս խոյանէին իւրով ձաղիր պատառով միով, և այն էր հաց Թուխ։

[տե՛ս եւ Պլուտարքոսէ. էմոպրոթոպ. գ՝. ԹԲ. 791։

Լսեցող որդիս յեստուն և չորս, երիս միայն հարազատս՝ զՄիկիպսա, զՈլուլոսա և զԱստանաբազ։ Զորս բաժանեաց Ակիսին զթագաւորութիւնն։ Ուստի հարձորդ. ասէ կարգեաց հասս մեծամեծս։ Եւ յետ սակաւուց միահեծան կալաւ զաշխարհն Միկիպսա, քանզի եղբարք նորա երկոքին մեռան։ Եւ եղեն նորա որդիք երկու՝ Ադհրբաղ և Ադմպաղ. ընդ որս և զՅուգուրթ յարբուսնեալ իւր մուսցանէր զորդի եղբօր իւրոյ զԱստանաբազայ՝ նովին հայրենի խնամով։ Յուգուրթ [1] բարեմասնութեամբն իւրով յարգոյ եղև յոյժ. զի էր նա կայտառ մարմնով, վայելուչ տեսանելով, ածխոյժ, հանճարեղ, անյագ յերիտասարդական ցանկութիւնս և ի գրոց գանս ախորժ։ Ընդ հասակակից մանկտին կրթեալ յարշաւանդակս, ի ձիընթացս և ի նետադրութիւն. և առաւել քան զայսոսիկ սիրելի ամենեցուն զանձն ընծայեալ ցոյսյաներս։ Ի՛ երկրութիւն յոյժ էր նմա յորս երթեայ, մանաւանդ առիւծուց և այլոց ամենի գազանաց։ Հասուռօ տիւ ասացեալ յամենայնի էր նշանաւոր, բազմավաստակ և սակաւախօս։

Այսոսիկ հայեցեալ Միկիպսայ և ի հռչակ համբաւ այ նորա՝ վարանեցաւ յանձն իւր. զի ինքն ծերացեալ էր և որդիք իւր դեռահասակք, և խորհէր ի մոլ իւրում [2] թէ յոյժ չզօր է գահաւորսութիւն, և տկարագոյնք հանձարով քան զՅուգուրթ հեշտեսս ըմբռնին ի հրապոյրս գիւրագրգիռ ցանկութեանն. մանաւանդ յորժամ պատհութիւն և հանդամանք անձին ձեռնտու իցեն։ Եւ հեռացոյց զդարանակալն յորդւոց իւրոց, զոր ի ձեռն գումարեալ Յուգուրթայ, և արձակեալ զնա ի թիկունս օգնականութիւն հռոմէացւոց, որք յայնժամ նստեալ պաշարեալ պահէին զԼումանտիա, և էր նոցա զօրավար Ակիպիոն. և անդ ունէր Միկիպսա զի խրոխտ զօրաբերն խիզախեալ ի վտանգ մարտին մեռցի Յուգուրթ։ Եւ

1 Ջմ՛ ի Սալոստիոսէ համառօտ տէմ զԵրս Յուգուրթայ։

2 Ասացոյց զնա բնութեանն մարդկան գահաւորս, և ի լրումն ցանկութեանն սրտի գիւրահաւակ, և ծերութեանն իւր, և որդւոցն տղայութեան, և յոյս աւարին՝ որ և գնին լերթ մարդկի փոխէ ի բնութեան։ Սալոստ։

ԱՄԱՀ.Հ խաբեցաւ, [1] զի ընդ անվճիռքր արիւնն՝ եր նա և խո-
հեմ և հանդարտ. և որ յայսմ հասակի զարմանալին
է՝ ոչ ի զգուշութեն վէհերոտ, և ոչ յարիւնէ յան-
դուկն լեալ, այլ իւր անուն մեծ ի պատերազմին, և
բարեկամութէ ընդ ամ բանակին: Օ որ ապա Ալկիփոն
Թղթով ընծայութէ դարձոյց առ Պիկիպսա հանդերձ
գովութէքը, խրատս զգուշութէ տուեալ նմա: Վասնզի
հմուտ եր ի ճանաչել զմարդ, և ծանեալ զբազմավտանգ
զամբարհաւաճ միտս պատանւոյն:

Պիկիպսա ի համբաւոյ գովութեաց եղբօրորդւոյն շար-
ժեալ՝ փոխեցաւ յառաջին խորհրդոյն, և ջանայր պար-
գևօք զնա լինջն յանկուցանել: Ընկալաւ զնա իւր յոր-
դեգիրս, և ժառանգակից զնա որդւոց իւրոց կացոյց
կտակաւ: [2] Եւ իբրև մերձ եղեն աւուրք մեռանելոյ նո-
քա՝ կոչեաց զերեսեան զնոսա առ միմեանս իւր, և լու ի
լու ամ արքունեացն՝ յուշ արար Յունգութիայ զանձ
նայն զոր միանգամ արար ընդ նմա բարիս, և երդմնե-
ցոյց զնա ի դիս՝ հավատի և օգնական լինել որդւոց իւ-
րոց, որոց ոչ ազգակից միայն եղև, այլ և եղբայր՝ բա-
րեպարութեամբն իւրով. և ասէ, [3] Ոչ զօրք և ոչ գանձք
յաղթութէն են Թագաւորի, այլ բարեկամք. զորս ոչ զհ-
նութք ստացեալս կամ ոսկւով, այլ հաւատարիմ և անդրդ-
ժելի ծառայութեամբ: Եւ ի նը բարեկամ հաւատա-
րիմ քան զեղբայր. կամ զիարդ յօտարս յօտասցի՝ որ
իւրոյն իցէ Թշնամի: Եւ զորդիս իւր յորդորեաց՝ պա-
տուել և մեծարել զՅունգութի, և բարութեանց նորա
միայն նախանձաւոր լինել, և եթէ հնար ինչ իցէ՝ յաղ-
թել նմա յայսոսիկ: Եւ ապա խրատեալ զնոսա հաւա-
տարիմ կալ ընդ ժողովրդեան Հռովմայ, և երախտա-
գէտ լինել բարերարին՝ վախճանեաց զաման իւր. և յետ

3887. 654 աւուրց մեռաւ:

3888. 632 Յունգութի ոչ հանդարտեաց յերկար. և նախ զՅա-
պաղ, փոխանակ զի համարձակութեամբ խոսեցաւ ընդ
նմա, էտ սպանանել: Վիտաց յայժմ Պորքաղ զի

1 Եւ որ յոյժ սակաւուց է, բեկամս. զորս ոչ զինուք ստանալ
քան էր նա և ի գործ պատերազ- է կամ ոսկւով, այլ բարեպարու-
մի և ի խորհրդականութէն, միանգ և հաւատարմութէ: Կամ է որ բա-
ի բաց մերժել զերկիւղ ինձանա- րեկամ մտերիմ քան զեղբայր ընդ
տեսութենէն, և միասին զյան- եղբօր, և կամ զի յօտարսց ա-
դգնութէի ի համարձակութենէ: րասցես զեղ բարեկամ՝ Թէ զոյդդ
2 Ես՝ ի զօրս է և ոչ ի գանձս Թշնամի:
ամրութէն Թագաւորի, այլ ի բա-

վտանգ էր և նմա։ Արկպառակեցաւ աշխարհ նուա-
գացոց, կէսք միւսին կռսակիցք եղեն, և կէսք միւսոյ.
և զօրաժողով եղեն կողմանք երկոքեան զօրօք բազմօք։
Որոյս Արբրաղ զմեծ մասն աշխարհին իւրոյ. և նկուն
եղեալ մեծաւ պատերազմաւ, անկաւ ի Հռովմ։ Իսկ
յայժ զանգիտեաց Յուգուրթ. քանզի գիտէր եթէ անդ
արծաթոյ լեռ ունի. և հրեշտակս արար անդր, պատուէր
տուեալ հրապուրել կաշառօք զպիսաւորս ծերակուտին։
Յառաջնում առեներն իբրև ընդհեցաւ նոցա խօսել, և
ցոյց Արբրաղ զթշուառութիւն իւր, զարիս և զբռնուխս
Յուգուրթայ, զարիւն եղբօր իւրոյ և զկորստս գրեթէ
ամ աշխարհին իւրոյ։ Այլ զՅայրենի պատուէրն յաղերս
ածէր, զոր ի մեռանել իւրում էառ՝ հաստատել զամե-
նայն յոյս իւր ի ժողովուրդն Հռովմայ, ի նեցուկ հաս
տատուն և աներկեան քան զամ զօրաց և զգանձուց
յաձախութիւն. և սրատուչ բանիւք խօսեցաւ Արբրաղ
զամ՝ Համառօտ էտուն պատասխանի հրեշտակք Յու-
գուրթայ, ասեն. Լսմպատ ի նուիրագուց սպանաւ՝
առ անգթութիւն իւրոյ. և Արբրաղ ինքն նախ յարոյց
պատերազմ. և արդ ի պարտութիւն մատնեալ, ի բռղո-
քել եկեալ է այսր՝ զի ոչ կարաց կատարել գչարիս, ո-
րոյ ցանկայր անձն նորա։ Իսկ զայս աղերսէ Յուգուրթի,
ըստ ամ ուղղութեցն զոր ի Լումմնտիա արար՝ այնպէս
դատել զնա և Լիբիկէ. ի գործն հայել և մի ի չա-
խախօսուն ոսոխաց։ Ընարտաւղոյն և՝ քան բանիւքն՝
կաշառօք խօսեցան նոքա, առաւել յաջողեալք նուաւ.
քանզի բաց ի սակաւուց ոմանց յատենի ծերակուտին,
յորս դեռ առկայծէր ցանկութիւն փառաց, և ոչ էին գէ-
րեալք անհրաւութեան, խոտորեցուցին առնէրբեան զիւ
բաւունս ի նպաստ Յուգուրթայ. և սահմանեցին յղել
գործակալս անդր, զի աշխարհաբաժին արասցէն ի մէջ
նոցա։ Այսր է զի և ոչ աստ խնայեաց Յուգուրթ
յարծաթի, և բաժանեցաւ աշխարհն ըստ հաճոյս նորա՝
վեր ի վերոյ հաւասարութիւբ։

Լսյսու յաջողութիւբ խրոխտացեալ՝ յաւել ի համ-
արձակութիւն. և յայտնապէս թշնամութեամբ յարոյց
պատերազմ ի վերայ եղբօր իւրոյ, և մինչ չև պատգա-
մաւորք ի նմանէ հասեալ էին ի Հռովմ՝ էառ զքա-
ղաքն ի քաղաքաց, և ընդարձակեաց զաշխարհակալսն
իւր. և վաճեալ զնա հզօր պատերազմաւ, արգել ի կիր
թա մայրաքաղաք թագաւորութեն նորա։ Լսւ ահա հա-
սին ի Հռովմայ պատուիրակք՝ ածեալ զպատգամ ծե-

բակուտէն և զժողովրդեան ՝ի բաց ընկենուլ զնէնս , և առնել հաշտութեիւն ընդ միմեանս ։

Յաճախեցաւ Հնու եղեալ Յուդուրթ առ ակնար- կութեիւն հրամանին , ապա ասէ ։ Ես կարծեմ զի արգելու- ցու Հռոմի դիմամարտել եղբայրասիրաց զաւազանին ։ այլ ես հրեշտակս անդր արձակեցից՝ պատասխանի առ- նել ծերակուտին ։ Եւ խորհրդակցեցեալ բանիւքն սայ- թաքեալ զպատուէր հրամանին , ոչ թողացոյց նոցա եր- թալ առ Կորբաղ ։ Իսկ նա արգելեալ փակեալ ՝ի քա- ղաքին , հնարեցաւ հասոյց նամակ ՝ի Հռոմի, խնդրել օգնութեիւն ընդդէմ եղելոց իւրոց՝ որ ՝ի հնազանեալ ժա- մանակաց պաշարեալ զնա ՝ի քաղաքի անդ , խնդրէր զանձն նորա ։ Ամենք ՝ի ծերակուտէն խրատ ետուն յա- ւուցանել իսկևիսկ պատերազմ ՝ի վերայ Յուդուրթայ , և մի յապաղել ։ այլ փառք հաւքառոյ նորա և աստ յաղ- թեցին ։ և սահմանեցաւ հրեշտակս միայն առնել անդրէն յատագոյ ծերակուտին ։ Եւ ընդ նոսա և Լիվիլոս Սկաւրոս այր մեծագործ՝ այլ խոտվայրագ ՝ի բարուց , և որ չարաչար ախտիւքն՝ առաքինի զանձն ընծայեցուցա- նէր ։ Ի նոցանէ առ վայր մի երկեաւ Յուդուրթ ։ այլ ապա և զպատգամն ղայն ունայնացոյց , և զպատգամա- ւորն ձեռնունայն յետս դարձոյց ։ Իսկ Կորբաղ յան- հնարս եղեալ՝ անձնատուր եղև՝ զի զանձն իւր միայն կեցուսցէ ։ այլ զնա բազմաշնեամբ նուիրագուց սպան Յուդուրթի կոխելով զգլուխ ։

Ո արհուրեցան ՝ի Հռոմի ընդ եղեռն չարուրթի նո- րա ։ այլ նա և յայնժամ արար իւր օգնականս ՝ի ծերա- կուտին կաշառով ։ Ասյց Կ· Պեմիոս հազարապետ ժողովրդեան , այր եռանդուն և թշնամի անհնականաց, զգուշեաց զամբոխին՝ մի անպատուհաս զոհիցն զայն թո- ղուլ ։ Յայտնեցին պատերազմ ՝ի վերայ Յուդուրթայ ։ և եկաց առաջնորդ զօրացն Կալպուրնիոս Լետիա բդեալն, այն որ զչքնաղ առաքինութիւնն արծաթասիրու- թեամբն ծածեալ անգործ առնէր ։ Ոմն արար նա ընդ Սկաւրոսի , և կալաւ վաղվաղակի քաղաքս բազումս . այլ ոմանսառեաց զնա Յուգուրթի կաշառով[2] ։ Կա և Սկաւրոս , որ ոխերիմ թշնամին էր արքային , չզօր ար- ծաթոյն զդէմ ունել ոչ կարաց ։ Եւ միաբանեցին խօ-

1 Բառգրմ ինչ բարուրթէք մաը 2 Ընտան կաշառօք ՝ի բարուց մոյ և մոտց էին ՝ի նմա , այլ զա անտ և ՝ի պատշաճն ՝ի վատ մնայն եղծանէր արծաթասիրուն ։ Թարգ հրատարակչաց ։

սել՝ի հաշտութիւն, զի պատճառեցաւ Յուգուրթ անձնասպանութիւն լինել՝ի Հռոմմայեցիս, և ետ գանձապետին փիղս երեսուն, և երիվարս թռուով, և արծաթ սակաւ։

Լուր եհաս՝ի Հռոմ, և ցասեան ամենեքին՝ի վերայ նոցա. Պեմիոս հազարապետ յարոյց ամբոխ մեծ, և հաւանեցոյց հրեշտակ առնել առ Յուգուրթ զԱսմբաս, որ էր՝ի ժամանակին յայնմիկ գաւառը, զի եկեսցէ՝ի Հռոմ՝ յուսացեալ յերաշխաւորութիւն ժողովրդեան Հռոմայ, որպէս զի յանդիման նորա քննեսցի կաշառառուն, և չկարաց Յուգուրթ մերժել զհրամանն, և իբրև յանդիման եղև՝ի Հռոմ՝ առաւել և՛ս տեսիլ նորա՝ի բարկութիւն ածաւ ամբոխին։ Պաշ մի ոմն՝ի հազարապետաց ժողովրդեան կաշառաբեկ եղեալ՝ յերկաբեցոյց զդատն, և ընդունայն ապա լուծաւ ժողովն։ Այր՝ի ժամանակին յայնմիկ՝ի Հռոմ իշխան ոմն նուիրագոյն, Թոռն Պասկիսսայ. և անուն նորա Պասսիւա. նմա խրատ ետուն խնդրել զԹագաւորութիւն Յուգուրթայ։ Օգաց զայն Յուգուրթ, և վաղվաղակի ետ սպանանել զնա։ Իբրեւ եկաց սպանողն և ածաւ՝ի դատաստան. և հրաման եղև Յուգուրթայ մեկնել յԻտալիոյ։ Որ իբրև ելանէր՝ի քաղաքէն՝ յետս ստէպ պտուցեալ, ասէ ցհռոմ՝ Ո՛հ՝ի վաճառել զՀռոմ՝ գնողի միայնոյ պէտք էն, և վճարեսցի տուրսն։

Պիսամգամ սկիզբն եղև մարտին, և յայժ ձախո դեցին իրք Հռոմայեցւոց. զառաջինն՝ի դանդաղութենէ, կամ թերևս առ համախոհութեամբ Լբիոսի բդեշխին ընդ Թշնամիս. և ապա յետ գառնալոյ նորա՝ի Հռոմ՝ կռչեցեալ՝ի ժողով, առ անհմտատ առաջնորդութեան եղեալ նորա Լբիոսի։ Վասնզի սա՝ի կիրճ ուրեք զանահին ածեալ, և ոչ կարացեալ ելանել անտի, հարկեցաւ վատութեամբ անձնատուր լինել՝ի Թշնամիս. որ զՀռոմայեցիսն անցուցին ընդ լծով, և ժամանակ դրութեան՝ի վերայ նոցա սահմանեցին աւուրս տասն՝ ելանել՝ի սահմանաց աշխարհին Նումիդացւոց։ Ել և հարկ սակս քանի՛ չար թուեցաւ Հռոմայեցւոց այս անարգ հաշտութեան անհրամանն գործեալ։ Հարկ եղև զի՝ Մեռ տէլլոս բդեշխն՝ զօրաւոր կացուցանել, և ապա խրատ խոսեցան՝ի յաջողութեան երից մարտին [3]։ Վասնզի սա՝՝

1 Ընդ ասանգին գնամնէ՝ զի յե- լանել՝ի Հռոմայ բացամ անգամ եղեալ՝ի վաճառս, և փոյթ կորիցէ՝ եթէ գնող ոք միայն իցէ։

2 Խոպաց գնաց՝ի Կոսիփիա՝ գաթաւ հայեցաւ յետս լռութիւն, և զի ապա ասաց. Ահա քաղաք՝ի յոյս մեծ քաղաքացոյն, վասն

վերայ ամենայն առաքինութեանց, որ անկ են քաջի զօրա-
վարի, և զօշաքաղութեան ստեղծող էր. որով սեփական
նաւգոյն ոսոխ ընդդէմ Յունաց թագաւորին, այնմ որ գնաց զը-
յաղթութեանն առնոյր՝ քան պատերազմաւ։ Այս ի մասնաւ
յայսմիկ անպարտելի գտաւ, որպէս և յայլսն ամ. և
հարկ եղև Յունաց թագաւորին, առանց օգնականաւ արծաթոյ՝
անձամբ միայն և քաջութեամբ մարտնչել. և զամենայն ձիկն
ի գործ արար, որպէս արդարև զօրավար քաջ և արի և
ձարտար, ի վտանգ յոյսահատութեան հզօրագոյն կռուո-
լով և առաւել խորագիտութեամբ։ Լ.ԼԸ.ի զուր հնա-
րեցաւ զամ. զի Աֆետլլոս էր նմա ախոյեան, այն որ
ոչն գթեր, և ոչ տայր պատեհ թշնամոյն՝ զօրանալ ի
վերայ նոր։

Լուաւեալ յոյժ կրեաց վիշտս ի դառնոյց. Վիտաց զի
Խոմիկայ, յոր առանց ամ կասկածանաց յոսացեալն
էր, գաղանակալ է կենաց իւրոց, և ոչ գոյր նմա այնու-
հետև հանգիստ և ոչ տեղի աներկեան. զսիւ և զգիշեր
խոհեմոյր, օտարք և քաղաքակիցք կասկածանս յառնելին
նմա, և զՀարկ քնոյն ահիւ և դողութիւք կատարէր՝ մահ-
ձոյ ի մահճին փոփոխելով, ըստ ոչ արժանի իւրում
միծութեան։ Լոյս ընդոստ եղեալ երբեմն ի քնոյ՝ բուռն
հարկանէր զզինուց, և աղաղակէր խռովեալ յերկիւղէ,
և տատանէր որպէս մնչեղնեալ։

Այսիսս, փոխանորդ Աֆետլլոսի, փառամոլութիք
հնարեցաւ նախ ի ծածուկ՝ արհամարհ առնել զզօրա-
վարն յաչս զօրականին. և ապա համարձակ թշնամութիք
զրպարտեալ զնա, լինքն կալաւ զառաջնորդութիքն պա-
տերազմին՝ ի գլուխ ածել գյաղթութիւնն։ Աֆետլլոս
թէպէտ և արիասիրտ էր, [1] այլ յանախնկալ արիածիցն
ընկճեալ՝ ելոյց և խօսեցաւ բանս գժպատեհ իւրում
միծութեանն։ Ըպաքէն և Աբրիոսին աստ ապիրատութիւն
վատ զփառասիրն անտին նշանակէ յարիս, եթէ որպէս
զառաքինութիւն և զփառաց տենչ շինուցանէ սա յերկրորդ
նեաւսն յիւրմէ։ Աֆետլլոս առ հեռացուցանելոյ յաչաց
զայնպիսին յաջորդ իւր, յոր և չգիտէր ոչ հանդուրժէր,
դարձաւ ի Հռոմ. և ընկալան զնա խնդութիք քաղաքն

քաջահմուտ իրաց պատերազմի և զսպաշաճ խռովել՝ ոչ
ձարտարութեանն, և մանաւանդ կարաց ժոյժ ունել յարտասուաց,
վասն անպարտելի հոգւոյն ի մե- և ոչ գիջուն սանձել, այլն այ-
ծութեց. լով ամենայնիւ արի՝ ախտացեալ
1 ԸՆդ որ առաւել քան զար- ատ զինվորեն։

ամ, և արարչին նման փառս յաղթանակի մեհանուանեալ զնա Կումիդացի։

Որ ինչ առ Աետելլոսիւ և առ Աարիոսիւ այլ և անգք անցին Արիկք, զորոց Աալուստիոս լայն և ձոխ բանիւ ի հրաշալի վէպսն Յուգուրթայ ձառէ, զայնոսիկ պահեմ ի հմուխդացուց պատմուճանի մանրապատում առնել. ասա ի կատարած պատերազմին փուքացայց։

Յուգուրթ ի վիշտս վտանգին անկաւ առ Կոկկոս արքայ մաւրիտանացւոց, զորոյ զդուստրն առեալ էր կնութեան։ Եւ ձգի Աաւրիտանիա յաշխարհն Նումիդացւոց մինչև անդր և քան զծովեզերեան՝ հանդէպ Սպանիոյ. և անդ ընդ աղօտ անուն հմուխդացւոցն ծանուցեալ էր, և ոչ հմուխդացիք զազգն զայն քաջ ճանաչէին։ Այնմ ազգ արար Յուգուրթ, զի եթէ հմուխդացիք հանցեն յԻտալիա զՆումիդիա՝ առանց ամ երկբայութեան և զաշարշ նորա նուաճեսցեն. մանաւանդ զի նոքա ոսոխք Թագաւորաց՝ երդուեալ ինն էն տապալել զանթոռս ամենայն։ Եւ հաւանեցայց միաբանեաց ընդ իւր զԿոկկոս ընդդէմ նոցա, և զօրավիգն բազում կալաս ի նմանէ։ Այլ նիզակացուքն այն հաստատեալ ի շահ օգտի ոչ էր հաստահին, և բարձաս ի սպառ ի խորտակել զօրացն Յուգուրթայ ի յետնում ձակատու։ Իսոր հուրդ վատ ի մտի եդ Կոկկոս մատնել զիեսայ իւր ի ձեռս հմուխդացւոց, և զրեաց առ Աարիոս յղել առ ինքն զայր հաւատարիմ։ Եւ նա ընտրեաց զՄիղդա զմանկագոյնն ի սպային զվաստակաւորս, որ էր գանձապետ ի բանակին. և յուղի անկաւ Միղդա առանց և ոչ մի ինչ երկիւղ ի դառանաց բարբարոսացն։ Իբրև եհաս անդր, Կոկկոս՝ որ ի բնէ սովորութեամբ ազգին առ ոչ ինչ զՀաւատարմութեան համարէր, և խելայեղեր ժամ ի ժամ, զնա ինքն խորհեցաւ մատնել ի ձեռս Յուգուրթայ։ Այլ Մինդիմանարտ խորհուրդն վարանեալ ընդ անձին ոգորէր, մինչև ի սուէպ այլակերպելոյ դիմացն և գործոց՝ յայտնի էր տեսանելեացն սրտին տագնապ։ Ձեզ ոչ ասա զնախկինն խորհուրդ կալեալ, դաշն ընդ Միղդայի հաստատեաց, և ետ ի ձեռս նորա զՅուգուրթ. և նա առեալ տարաւ զնա առ Աարիոս։

Միղդա, ասէ Պլուտարքոս, որպէս արդարև պատանի Պլուտ. ի վարեցաւ ասա. քաղցեալ և ծարաւի փառաց՝ զորոյ այն Մարիոս. ինչ սկսեալ էր առնուլ զձայակ։ Ջի զիտաւս զօրավար բին յինքն մեծաւ մասամբ սեփականեալ, զոր ըստ ան-

ԱՄ ԱՀ·ՀՀ Հեղիւ արդարութիւն օրինաց՝ բովանդակ պարտ էր նմա ընծայել, արար մատանի՛ ի ձեռին իւրում՝ քանդակեալ ի նմա զպատկեր իւր, զի ընկալցուր ի ձեռաց Վտակայ զՅուդուրթ. և զայն յայնմ հետէ արար իւր կնիք։ Ինդ այն նախատինս սրամտեալ Արիոսի՝ ոխացաւ ընդ նմա, և ասէ սկիզբն կալաւ և պատճառս թշնամութեան անհաշտ՝ որ ապա յետ ժամանակաց զայրացաւ ի մէջ նոցա, և նախձիր բազում և մահաբեր գործեաց ի Հռոմ։

3901 · 645 Այնր եմուտ Արիոս ի Հռոմ յաղթանակաւ, գե-
րի ածեալ զՅուդուրթ՝ մինչ ոչ ան ունէին, զահաւոր
թշնամին, որ ցորչափ կենդանի էր՝ ոչ զայր կատարածի
մարտին աւնկալուլեն. քանզի այսպէս ի նմա քաջուլեն
սրտի կցորդ էր խորագիտուն և ձարտարամտուն, և այս-
պէս հնարագէտ էր նա և յանկնարինս։ Լուանդէն վնաս
նէ թէ ի չու յաղթանակին նուազեցաւ, և յետ այնո-
րիկ ածեալ յարգելանս բանտի, և գահձայն փուլաս
ցեալ առնուլ զկողոպուտս նորա՝ զգեստուն հեթէն, և
զղելեակս ականջացն կեղեքեցին ի խլել զգինգան։ Լոյսս
օրինակաւ ընկեցեալ ի վիհ խոր՝ մերկ և թշուառ, զա-
ւուրս վէց ընդ սովոյ և ընդ երկիւղի մահուն մրցեցաւ,
կենաց տենչացեալ մինչև էր շունչ յունդունն։ Լաժա-
նի կատարած, ասէ Պլուտարքոս, և դատաստան ար-
դար՝ ասլիբատուէ այնորիկ, որ չանճնայն ինչ օրինս հա-
մարեր ի սպաս ամբարտաւանութեան իւրոյ, ապերախ-
տութեան, անիրաւութեան, գրժող նենգութեան և արիւնա-
հեղ գազանային անդթութեան։

Կամիմ և ոչ զՅուբաս անյիշատակ առնել ի Հառս պատմութեան տանն Ասպնիսայ, զանասէրն և զգիտու-
թեանց ցանկացողն, զորդի Յուբասայ Թոռն Վռու-
3959 · 703 լոսսայ՝ որդւոյ Ասպնիսայ։ Յուբաս հայր նորա առա-
քինացաւ յաւուրս պատերազմացն Կեսարու ընդ Պոմ-
պէոսի, ընդ որում անմեկնելի եկաց։ Եւ յետ պատե-
րազմին առ Տապսեաւ, յորում ընդ զօրս Աֆրիկեին և
իւրքն կորեան ի սպառ, չոքաւ զերծոլին։ Եւ որդի նո-
րա Յուբաս մանուկ մատնեցաւ ի ձեռս թշնամւոյն, ի
շուք փառաց յաղթանակին։ Երեւի բարւոք գնա հռով
մայեցւոցն գաստիարակեալ, որով զարգացաւ յոյժ հմն
ձարտով, և հաւատարեաց ապա իմաստնոցն քաջաց աշ-
3974 · 719 խարհին Յունաց։ Եւ այս նա ի Հռոմ մինչև չոքաւ
առնուլ զիշխանութիւն հայրենի աշխարհին իւրոյ, զոր
գարձոյց ի նա Գոստոս յետ Ջուտնենեայ մեռանելոյ՝

յորժամ միահեծան կալաւ զգաւառս տէրութեան Հայոց բաս քաղցրութիւն վարեալ զնախաւորութիւն՝ յինքն յաբեցոյց զսիրտս ժողովրդոց իւրոց. մինչև փոխանակ բարութեց նորա՝ ընդ դիմն գնա գասեցին Խնդրի ուրեք յանհնացուցն կանգնեալ նմա՝ վկայէ Պաւստոսեան։ Վանզի վայել էր խակ նուիրականի մեսայիցն քաղաքին այնմիկ՝ հրապարակաւ զմեծարանս իւր ցուցանել առ թագաւոր պայծառացեալ ի դասս գիտնոց։ Վասն որոյ ինչ շարագրածս սմա ընծայէ Մուխաս, յորոց հատու-

Տե՛ս Ց-ա-ր-ա-գ-ր-ո-ւ-թ-ի-ւ-ն Ա-ր-ի-ս-տ-ա-կ-ե-ս Լ-ա-զ-ա-ր-ե-ա-ն։

կաւոր և եւթ բանք առ մեզ հասին։ Վրեաց նա զաշխարհին արաբացւոց զվէպս, զհնախաւսութեի գաւորեստանեայցն և զհաւատոմոց, զթատերաց պատմութեի և գնկարագոց և զարուեստին նոցա, զբնութենէ և զարուց ազգի ազգի կենդանեաց, զբերթողականէն, և որ սմին սահի հմտութեիք. զոր ստուգապատում առնէ Մեւէն ի համառօտ ձառին՝ զվարուց և զշարագրածոց կրտսերն Յուսթայ, յորմէ զայս ծայրաքաղ արարեալ՝ համառօտ յիշատակ կեցաք։

1 Ի գիր. ինչպահոյ բանասիրաց կոչմանէ։ Հատ. է. 457։

ՀՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

ԱՄՈՐԵՍՏԱՆԵԱՑՑ

ՆԱԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

ՑՕԴՈՒԱԾ Ա·

Ա՛պաճուռնէ յաղքս ապքս պէտուներաց։

Բազմերիտակ տեսչութիւն ազգայ իւրաքանչիւր, զոր ըստ առաջիկայ ձառս է, աստուին բանայ մեզ տեսարան արժանի մտախոհութեան, և զքանչելի խորհրդանազանութիւնն ցուցանէ՝ զոր արարչական տիեզերացս եդ՝ի թագաւորութիւնս աշխարհի ըստ այլ և այլ բնաւորութիւն և բարուց ազգաց։ Զայսմ՝ ածպետութիւնն փայլէ հինէք, որ ինքն անփոփոխ չմնէ՝ի գործս իւր՝ բազմակերպ գնոսա հաձելացաւ առնել, հրաշալի արդասաւորութեամբն և առաւելահրաշ պարգևիւք չայսոսիկ մնասուցանել իւր մեծ՝ որով զբազմախառնն մնասնս տիեզերացս և զանհամար գործս բնութեանց զբիւրակերպ զանազանեալն պատշաձէ՝ի չնաւած մի, և՝ի միաբանութեան գեղեցկայարմար։

Ո՛ օրացաւ չարեւելս միապետութեանց, որ՝ի շուք փառաց և մեծութեանց սերձացեալ, և չամբարատաւանութեանց որ անանձկալետ գոգացես կցորդն է աբքունի իշխանութեանց, սպաս առնու՝ի հպատակաց և մեծարանս բազմորանութեանց, նոյնպէս՝ի չունաց աշխարհին թուեր ընդհանուր չամ գազանս տարածեալ սեր ազատութեանց և ոգի հասարակապետութեան. և չամ գրեթէ ազգս Հելլենաց վառեր տենչ ինքնիշխանութեան. որք թեպետ և իւրաքանչիւր այլ և այլ կարգօք տեսչութեանց զանազանեալ, այլ ամենեքին թշնամիք էին լծոյ և ծառայութեանց։ Այնքան ժողովրդեանն էր իշխանութեանց, ուստի ռամկապետութեանն կո-

չեցաւ . և ուրեք՝ խնամոյոց և աւադմանցն , յորմէ ազ-
նուապետուհին . և այլուր՝ սակաւաթիւ ընտրելոց , յորմէ
սակաւապետութիւնն , և այլ ուրեք դարձեալ խօսն և
խուռն յամենայնէն կամ ի բազմից , եւս և ի միապե-
տականէն ։

Ո՛չ ոք ամ ազգք տեսչութեց , որ ի նոյն կէտ նպատա-
կի ընդ այլ և այլ շաւիղ առաջնորդէն , ի զարգ և ի
վայելչութիւն են աշխարհի՝ այն չայտ իսկ է , և գործ ան-
բաւ խնամոյթեն՝ որ վարէ զամ կարգաբք և յարմարա-
ւոր օրինաբք , զոգեալ զմասունն ի միմեանս՝ բովանդա-
կել ի մի ։ Ո՛չ ի թէպէտ և յազգս ազգս պետութեանցն
այլք քան զայլս պատուականագոյնք լցեն , սակայն ա-
ռանց յերկուանալոյ՝ " Ոչ ուստեք է իշխանութիւն եթէ
ոչ յաց · և որ եւնն՝ յաց կարգեալ են „ ։ Իբր ոչ եթէ ամ
որ վարին նովաւ՝ ըստ այ վարիցին , կամ թէ ձանա-
պարհք ամ անգր հաստանելոց յայ լցեն , թէպէտ և ի
նմանի է իշխանութիւն · այլ իբրև պետութիւք ի հարստա-
հարութիւն փոխեն , ի գոռոզութիւն և ի բռնակալութիւն ,
մարդկայնոց կրից՝ անկարգութիւնն այն ընծայեսցի , որ
բնաւ իսկ հակառակ է և եղծիչ հաստատութիւն պետու-
թեանց · թէպէտ և ոչ ինչ է գժուարին երկնաւոր իմաս-
տութիւնն փոխել անգրէնն զանոսիկ յայծադիրն կարգ , ի
լուսին արդար և իրաւացի խորհրդոյ իւրոց ։

Ո՛հաւասիկ , որպէս արդ իսկ ասացի , տեսարան չքնաղ՝
յարիշտակող մնաց , որ ըստ յառաջել միմանց լինել
ի ձառ հնախօսութեանս՝ մերկասցի տակաւ · քանզի ի
կարևոր մասանց նորա մի և այս թուի ինձ լինել , Ո՛
փոյթ զգաստութիւն ընթերցասէրացն խորհեցայ ի վէպս
անգր գործոց և անցից յաւելուլ և զարթուց և զսովո-
րութիւնց ազգաց , որ բնաւորութիւն նոցա և հանձարոյ են
ցոյցք · զոր ոչ թերևս սխալեմ՝ յեղանակաւ ինն հոգի
ասել պատմութեան , Ո՛անզի յիրուն միայն և ի ժամա-
նակին սահմանեալ զտեսութիւն , և ոչ այլ ինչ խնդրել՝
անմիտ ձանապարհորդի է , որ չընթեալ ընդ աշխարհն՝ զնե-
ռաւորութիւն նոցա միայն նկատէ և զդիրս տեղեաց , զկա-
ղացս քաղաքաց և զնև զգետուց բնակչացն , ոչ ինչ փոյթ
արարեալ վարել ընդ մարդկանն՝ առ ի գիտել զարուս
և զմաւորութիւն նոցա , և որով իւիք զանազանին ի բնե ,
և զօրինս նոցա և զքաղաքավարուն ։ Ո՛ամերոս ի դէմս
Ո՛դիսեայ առակեալ զուղևոր իմաստուն և ձանձարեզ ,
անդաստին ի սկզբանէ Ո՛դիսականին քերթուածոյ յոշա-
նէ՝ զի ի շրջել դիւցազնին ընդ քաղաքս , զընակչացն նո-

ցա զրարս և զսովորութիւն փոյթ կալաւ ուսանել։ Օ՜ղին պարտի առնել՝ որ պատմութիւնց քաջահմուտ լինել զանկանայցէ։

ԾՕԴՈՒԱՆ Բ.

Տեղագրութիւն աշխարհին Պարսից։

Պռանզի յառաջիկայս պատմութիւնք լեցի մեզ տեսա-
ցան երևելի Պարսից, ի գեպ համարիմ տալ աստ զնա-
նուց գաւառաց նորա և զմեծամեծ քաղաքաց համա-
ռօտագիծ տեսութիւն։

Օ՜ղ հիւսիսային կողմանցն և զարևելից Պարսից սահա-
ինք՝ ի հնախօսութիւնս լեցին բանք։

Օ՜ղ հիւսիսակողմանցն անկանին ՍԱՐՄԱՏԻԱ ԱՍԻՈՑ,
և ԱՍԻԱԿԱՆՆ ՍԿԻԹԻԱ կամ ԹԱԹԱՐՔ։ Նո՛ւ է Պար-
մատիա ընդ միջ Տանայիս գետոյ, որ զԱ՜զովայն անջրդ-
պետ յԱՊարից, և ընդ Հոռայ կամ Ա՜ղգայ, իսկ Սկիւ-
թիա կրկին է, որ յայս կոյս և որ յայն կոյս Ա՜մասն լե-
ցին։ Ա՜ռանաւորք յազգս Սկիւթիոյ Սակք և Պաս-
քուէք։

Յաշխարհամեջս արևելից են ՃՆՆԴ, ՍԻՆԱՑԻՔ և
Հնդիկք։ Հնդկաստան ծանօթ քան զպարս էր ի վաղ
ժամանակաց, և բաժանեալ կէս յայսմ կողմանէ Պա՜ռ-
գէս գետոյ, որ է արդ աշխարհ Պողղաց, և կէս յայսմ
կողմանէ։

Օ՜յլ մնացեալ Պարսից զորոց ստէպ յառաջիկայս են
բանք, բաժանեալ մնացէ՛ ի վերագ կամ ի վեց նահանգս՝
յարևելից ի մուտս խաղացեալ արևու. որ են այսոքիկ։

Ա. Պ՜ՍԻՆ ՎԱՐԻՆ՝ որ ունի սկիզբն Յ՜ՀՂՈՍ գետոյ. և
գաւառք ի նմա երևելիք՝ են ԳՆՏՈՍԻՆ, ԿՐՄԱՆ, ԱՐԱ-
ԿՈՍԻԱ, ՍԱԳԱՍՏԱՆ, ԲԱԿՏՐԻԱ և ի նմա մայրաքաղաք
Բակտրա, ՍՈԳԴԻԱ, ԽՈՐԱՍԱՆ, ՎԱՐԿԱՆԻ առ Կասպից
ծովուն, ՊԱՐԹԵԻԱ և ՄԱՐՔ՝ և ի նմա մայրաքաղաք
Նիկեատան, ՊԱՐՍՔ՝ և մայրաքաղաք ի նմա Պերսեպո-
լիս, և Ի՜ՆԻՆ կամ Ա՜ղիմիա կամ Ա՜զիմպիս, ԽՈՒԺԱ-
ՍՏԱՆ և մայրաքաղաք նորա Շ՜ՕՂ. ԱՍՈՐԵՍՏԱՆ և մայ-
րաքաղաք նորա Ա՜ինուէ՝ առ Տիգրիս գետով, ՄԻՋԱԳԵՏՔ
ընդ միջ Ա՜փրատայ և Տիգրիս գետոյ, և ԲԱԲԵԼԱՍՏԱՆ՝
որոյ է մայրաքաղաք Բաբելոն զԱ՜փրատաւս։

Բ. Պ՜ՍԻՆ ՄԻՋԻՆ, ընդ եւթնեասան Պա՜տառս և ընդ

ծովին Կասպից, յորում են գաւառք չորք. ԿՈՂՔԻՍ՝ որ ընդ մէջ Ծորոս կամ փասիս գետոյ և լերանցն Կովկասու. ՎԻՐՔ և ԱՂՈՒԱՆՔ՝ որք երկաքանչիւր ի մի խառնեցան աշխարհ, զոր ասմիկք արդ Կիւրդիստան ասեն. և չորրորդ ՄԵԾՆ ՀԱՑՔ՝ որ Խբրատասն սահմանի ի փոքր Հայոց, և լեառն Տաւրոս անջրպետէ զնա ի Մէծ Ջազետաց, և լեառն Կապատ յասորեստանէ։ ՎԱՂՔՔ ի նմա երեւելիք՝ Քաղաքաշատ և Տիգրանակերտ. և ընդ մէջ աշխարհին հոսի Երասխ։

Գ. ՊԱՒԱՆ ՓՈՔՐՔ՝ ըստ այլ և այլ դէպս գաւառացն ի չորս կամ ի հինգ բաժանեալ։

ա. Ի հիւսիսոյ զափամբք եւքսինեան ծովուն՝ ՊՈՆՏՈՍ եւանտն զանազանեալ. և քաղաքք ի նմա Տրապիզոն՝ յոր մերձ բնակեն Խալիբքն կամ Խալտիք, Ամիսիկ բա՝ առ Ամտոնն կամ Ամերմադն գետով, անտանի յԱմազոնացն բնակելոց երբեմն անդ. ՊԱՄՓԱԿՈՆԻԱ և ԲԻԹՈՒԱՆԻԱ, և քաղաքք ի նոսա Նիկիա, Պրուսա, Նիկոմիդիա, ՎԱՂԿԵԴՈՆ՝ հանդէպ Կոստանդնուպօլսոյ, և Քերահլիա։

բ. Յարեւմտից ընդ ելս եգէական ծովուն՝ ՄԻՒՍԻԱ մեծն և փոքր, և քաղաքք ի փոքրն՝ Ալիզիկն, Լամբսական, Պարիոն, Քիդոն հանդէպ Կոստեայ՝ յորմէ նեղցաւն Դարեսդոտեայ զատանի, Վարդանեան, Միգեան, Իոլոն կամ Տրովադա՝ զատաքեաւ Տէնեդոս կղզւոյ. և զետք ի նմա Նաեսոս, Կրամիկ և Միմոյենտա, և լեառն Ոգաս։ Ընդ փռւկդիա երբեմն կոչն աշխարհս այս, որպ է մանն Տրովադա։ Մէծն Միւսիա, և քաղաքք ի նմա Կոստանդրոն, Տրոպհանուպօլիս, Գրամատեան և Պերգամոն, և ի հանդիպոյ կղզին Լեսբեայ, և ի նմա քաղաքք Մեթիմնէ՝ ուր երեւելին Արիոնն եկաց, և Միտիլենէ՝ յորմէ և Միտիլենէ կղզին այն կոչեցաւ։ ԵՒՈՊԱՏԻԱ, և քաղաքք ի նմա Դրէզա, Կումա, և փոքր Էիա։ ՅՈՆԻԱ, և քաղաքք ի նմա Օ՝ միւռնա, Կղազոմենէ, Տէոս, Լեբեդոս, Կողոփոն, Էփեսոս, Պրիէնէ և Միլետոս։ ԿԱՐԻԱ, և քաղաքք ի նմա Լաւոդիկէ, Կոստոբէ, Մարդիսիա, Լաբանդա, և Մենանդր գետ։ ԴՈՐԻՍ, և քաղաքք ի նմա Հղիկառնաս և Պանդիոն։ Յանդիման չորիցս գաւառաց՝ Վորեայ, Կարիոյ, Լուղիոյ և Զանիոյ են կղզիք՝ Ռիոս, Սամոս, Պատմոս և Կոս. և խոնարհադոյն ընդ հարաւ՝ Հռոդոս։

գ. Ի հարաւոյ ընդ միջերկրական ծովուն երկայնաձգի Լիկիա, և քաղաքք ի նմա Տէլմեսոս, Պատարա,

և գեա՝ Վխանթիոս։ Ընտի ընդ երկայնութիւն հատանէ Տաբրոս զԱքիա, և ըստ գաւառս իւրաքանչիւր ընդ որս անցանէ՝ կոչի անուն այլ և այլ։ ՊԱՄՓԻԼԻԱ, և քաղաքք ի նմա Պերգէ, Ատտալեայ և Սիդէ։ ԿԻԼԻԿԻԱ, և քաղաքք ի նմա Ադեւկիա, Կօրիկոս, և Տարսոն՝ զկիդնոս գետով. և հանդիպոյ՝ Ալայոս կղզի, յորում քաղաքք Սաղամինա, Ընմատոս և Պափոս։

Ե. Ընդ վեր կոյս գետոյն Եփրատայ հիւսիսակողմանն գեա՝ փոքր հանդ, և քաղաքք ի նմա Կոմմանա, Ընբա բիսսա, Մելիտինէ և Սատալա. և գեա՝ Մելծս որ Թաւրի Լեփրատ։

Զ. Ի միջերկրեայս՝ ԿԱՊԱՏՈՎԿԻԱ, և քաղաքք ի նմա Ղեկեսարիա, Կոմմանա Պոնտոսի, Մեբաստիա, Մեբաս տուպօլիս, Վոկոհեսարիա, Կեսարիա կամ Մաժակ, և Տիանա։ ԼԻԿԱՈՆԻԱ և ԻՍԱՒՐԻԱ, և քաղաքք ի նոսա Իկոնիոն և Խաւբրա։ ՊԻՍԻԴԻԱ, և քաղաքք ի նմա Անտիոքիա և Պիսիդիոն։ ԼԻԿԻԱ, և քաղաքք ի նմա Թլեւսա, Արքիկէ և Վիրազեղդիա. և գեա՝ Կայիստրոս և Հերմոս, յոր Պակտոլոսն խառնի. և Լերինք՝ Մխալոս և Տմոլոն։ ՄԵՆՆ ՓՈՒԻԿԻԱ, և քաղաքք ի նմա Միւնդոս և Ընդամիա։

Է. ԱՍՈՐԻՔ, արևելք առ Հռովմայեցի ինքնակալօքն անուանեալ. և գաւառք ի նմա երեւելիք,

Ա. ՊԱՂԵՍՏԻՆԷ, որով մերթ իմանի հրեաստան լսիւ իւրով. և քաղաքք ի նմա Ադրուսաղէմ, Սամարիա և Կեսարիա. և գեա՝ Հորդանան։ Պաղեստինէ կոչի և երկիրն քանանացւոց երկայնատարած առ միջերկրական ծովն, յորում քաղաքք Ազծամեծք են Գազա, Ընկաղոն, Ընդոտոս, Ընկարոն և Գեթ։

Բ. ՓԻՆԻԿԻԿ, և քաղաքք ի նմա Պտղոմայիս, Տիւրոս, Սիդոն և Ըներիտոն. և Լերինք՝ Լթմանոն և Լթմանեան։

Գ. Ադրկիքն Յորդանան կամ ԲՈՒՆ ԱՍՈՐԻՔ, որ է երկիր անտիոքացւոց. և քաղաքք ի նմա Ընտիոք, Ընպամիա, Լաւդիկէ և Ալեւկիա։

Դ. ԿՈՄԱԳԵՆԷ, յորում է քաղաքն Ասամոսատիա։

Ե. ՍՏՈՐԻՆ ԱՍՈՐԻՔ կամ ՄՈՐ ԱՍՈՐԻՔ, և քաղաքք ի նմա Ջ Եւգմա, Թափսակ, Մեգդոն և Դամասկոս։

Զ. ԱՊԱՆԱՆՀՆ ԱՐԱԲԻԱ, և քաղաքք ի նմա Ա եմ կիր Պետրա, և Բոստր. և Լեառն Կասիոն։ ԱՆԱՊԱՏՆ ԱՐԱԲԻԱ, և ԵՐՋԱՆԻԿՆ ԱՐԱԲԻԱ։

ԳԻՐՔ ԵՐԲՈՐԴ

Ողպատմութիւն ասորեստանեայցն ինքնակալութիւն, որ ի վինուէ և որ ի Բաբելոն, ունին տալ գիրքս այս, և զթագաւորութիւն Պարսից և զլիւդացւոց։

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

Նախին ինքնակալութիւն ասորեստանեայց։

ՅՕԴՈՒԱՆ Ա.

Ցոչ որպէս ծամանակս եկաց նախնին ինքնակալութիւն։

Ի մեծազօր ինքնակալութեց աշխարհի մի և՚ստ ըեստանեայն գոլ յայտ է։ Վասն ի՚ւր չափ ժամանակի տևողութեն նորա՝ ոչ միաձայն են մատենագիրք. կէսք ընդ Կտեսեայ ասեն տևեալ զայն ամն հազար երեք հարիւր, որում միաբան է և Ցուստինոս. և այլք ընդ Հրոդոտեայ՝ թէ եկաց նա ամն հինգ հարիւր և քսան։ Ի նուազելոյ թերևս զօրութեն նորա և ի լայնածաւալ պետութենէն անկանելոյ՝ պատՀառս առին այս ներհակ կարծիք, զոր դիւրաւ կարծեմ միաբանել։

Ժամանակացն վէպք քանզի մեծին են յոյժ, և որ զնոցանէ արձանագրութիւնք՝ անմիաբան միմեանց, և արդեացն զայնցանէ [1] տարակսորհուրդ կարծիք, դժուար ըլին է յոյժ Ճշմարիտ ինչ և ստոյգ ի նոսա սահմանել։ Ժամն իբրև առ ի չգոյէ Հաւատոցն՝ ես այսպէս համարիմ

1 Որ պէսպիսի պատճառ եղեալ է այնչափ ժամանակի պատճառի ընդ ազգաց նոցա, ի յիշատակարանս բռնութեց Ք. Ե.) և զոր ի Սենեքայ պղպ. նաստուն ընդ ոչ ճանաչել զնոսա ասելոյ. գիրն գրէ Հայոյն Խոսրեանցին։ պահեայցն ինքնակալութիւնք, որ ինչ զնոսա

զՀատանագոյին հաձոյ գոլ հանձարեղ ընթերցասիրին, և ոչ ինչ թուին ինձ սխալել՝ որ զասորեստահեայց պետութեի ժամանակակից ասէն հինաւուրցն Նաբելենի՝ որ մայրաքաղաք աշխարհին էր. և արդ սուրբ դիրք զՆաբելեն Եբրովթայ ասեն դաստակերտ, որ մի էր ի հզօր աշխարհակալացն՝ ընդ այս ոչ ոք երկբայեսցի, և որպես է իսկ կարի հատանագոյն՝ առաջին և երիցագոյն էր նա քան զամենեսեան՝ որ զիւրն ակալութեի թեկն ածին։

Նաբելացիք, որպես խմաստասէրն Պաւղոս Թէոս Եպիսկոպոս յաւագ գրոնն Պղեբսանդրի գրէ առ Նբիստոսէ, ի ժամանակի յաղթահանակաւ մոխց նորա ի Նաբելեն՝ հաստատին ամն ժամանակի աւելի քան զՀազար ինն հարիւր և երիս, որ ի վեր տանի զսկիզբն նոցա յամ աշխատի հազար եօթն հարիւր եօթանասուն և մի, հարիւր և հնգետասան ամբք զինի ջրհեղեղին։ Պղդ հաշիւս այս, սուղ ինչ առաւելոյն կամ նուազու, երեթեալ հանդիպի ժամանակին՝ յորում հիմնադիր հաստիրիք լեալ տերութեն զՆեբրովթ։ Ա կայսրեն Պալխաենեայ, զորմէ ոչ աք այլ ուրեք տայ ծանօթս, կերպարձ թուի ոմանց ի գիտնոց, այլ է հաւաստի վիճաբանութեք ուծայնի տուիցն։

Նստ այսոցիկ տեսութենց վարկուցեալ զՆեբրովթ հիմնադիր թագաւորութեն ասորեստանեայց, ամենայն ժամանակաք փառաւորութեն նոցա և նուաստութեան և առաւել կամ նուազ աշխարհակալութեն հանարին ամք աւելի քան զՀազար չորեքարիւր և յիսուն, ի Նեբրովթայ մինչև ցՊարդանապաղ որ վերջին թագաւոր է կաց յասորեստան. ի Հազար և ութ հարիւր թուական նուաթ աշխարհի՝ մինչև ցամն երեք հազար երկերիւր յիսուն և եօթն։

1 Ու հաւանիմ ասք Ոներիսի ա. ոիսր և ֆսան. այլ գլուխ ժամանակի ասորեստանի խոմ, որ ցժամանակ ին ինոյ Նեբրովնայ ի նոսին առեսմ, գնալուն ասորեստանեայց հանգուցա և ցժամանակ գեստնեայ Սարդանապա-նէ ընդ երրորդեայ յամ հինգ հա ղայ։

ՅՕԴՈՒԱՆ Բ.

Թ.ափառական առաքեալացն Յիսուսի Քրիստոսի, Յիններս ի Շ-
գրաց։ Վարագրոնի Նաբելեցին։ Յիններս ի Պարթամպոյ։

1800 · 2204 Յերբովթ որ նոյն ինքն է Ռհղ [1] զփառաց անունն
Ժ.Ա. Ֆ. յետոյ ընկալաւ՝ ընդ դիմն դասեալ։ Ա՛ա որդի էր Վ.ու-
շայ, Թոռն Վ.ամայ՝ որդւոյ Կ.այի. " Հսկայ, ըստ գրոյն,
որսորդ առաջի տեն „ ։ Խորհրդովք զտարժանաւորն զայն
արուեստ և զգաստնտանգ յանձն էառ, առ յինքն ար-
կանելոյ զսիրտ ժողովրդեանն՝ իբրև յերկիւղէ աստի գա-
զանաց ապրեցուցանելով զնոսա, և ի մարդել զանա-
կտին յորս՝ զի բրտասցին ի վաստակս, կիրթք և հնար
ուսանիցին և ի գէս յաջողակք, զի ի բարձրագոյն ինչ
քան յորս՝ ծառայեցուսցէ զնոսա, պատճառանօք ի պա-
տերազմ ուսուցեալ և ի հնազանդութիւն հրամանաց
իւրոց ։

Օ Ձարտարութիւն նորա և նախնի վիպագիրքն աղօտա-
բար աւանդեն, Թէպէտ և ընդ գործս որդւոյ նորա Վ.ի-
Բ. 90· նոսի շփոթեալ ։ Վ.ասզի ասէ ուրեք Վ.իտոգորս սկիզ-
բեայցի , " Լրբիցագոյն ի Թագաւորս ասորեստանեայց
Վ.ինոս , որ ի վերայն էն, գործեաց մեծամեծս. քանզի այր
գոռ պատերազմող և ցանկացող էր փառաց՝ որ արագ
սկիզբն առաքինութեան . սպառազինեաց զաւազանի մանկտւոյ
ուժգնագոյց և որ իբրև վնաս արիասիրտք էին, և կազ-
դուրեցոյց զնոսա յերկար խոհս և գծնդակ կրթութիւ,
և զնդակամն ուսոյց զնոսա յաշխատութիւն մարտի , և
արիաբար անվեհեր դիմագրաւ լինել վտանգաց „ ։
Ա՛ Յաւելոյ գործեալ՝ Թէ Վ.ինոս գաշինս կռեաց
ընդ արքային արաբացւոց , և ընդ զօրս նորա գումա-
րեաց զնւրան . և այս նշխարք են նախնի աւանդութեան,
և ասացոյց՝ զի որդիք Վ.ուշայ , որ եղբարք էին Վ.ի-
բրովթայ , կառուցին ամենեքեան զբնակութիւն իւրեանց
Ա՛.բրահա առ Պարսից ծոցոյն, Ա՛.ւելիալ ցՎ.ղիհանոս ,
որով գրացեալն իւրեանց արաբացւոց դիւրաւ ձեռն

1 Ռհղ Յոմ Բահաղ, Նշանակէ տէր։

տալ կարէին։ Ա՛րդ զոր սա զ՚Աբիմաէն ասէ՝ առաջին Թագաւոր կացեալ ասորեստանեայց, ՅԾային գրոցն ՚ի Նահ գայ ասելոյ զ՚Աբրովթայ՝ Թէ «՚Ա՛ս սկսաւ լինել հակայ որսորդ ՚ի վերայ երկրի»։ ՚Ա՛նդր անդ զնահակուէ իւր եդ, և կառոյց քաղաքս, և նուաձեաց զազգս՝ որ շուրջ բնակեալ էին, և զայլ և զայլն ընդ միով տերութեամբ հաւասարեաց և ընդ նովին օրինօք, և ՚ի մի քաղաքաժողով միաբանութեամբ, և կալաւ երկիր լայնածաւալ ըստ այնց ժամանակաց, Թէպէտ և անճուկ սահմանաւ էր փակեալ ընդ Ասիրացս և ընդ Տիգրիս։ Այսոյն յետ ժամանակաց և մինչև ՚ի հեռաւորս ընդարձակեցաւ աշխարհակալութիւնն նորա։ «Ա՛յս եղև, ասէ գիրն, սկիզբն Թագաւորութեանն նորա Ասաբելոն»։ այլ յարատեւութեան մնաներ. Ծնն. Ժ. 10։ գրաց՝ բազմագոյնք զՆինուաճ Ասաբելոնի Ը ամիրամայ տան [1], և այլք Ասելայ. որք եթէ զՆինարկոթենէն աւ սկսին, մեծամեծս սխալեն. զի այն ոչ Ը ամիրամայ և ոչ ՚Աբերովթայ է, այլ ընդունայնամիտ անբարատաւաստութեամբ նմանողիկ զորոց վկայէ գիր Թէ աշտարակ խորհեցան շինել և քաղաք, որոյ անմահ կացուցէ յիշատակ։

ՅԱյսմիքէ ՚ի վաղ ժամանակաց Ասիրիայից, զորոյ զգաստս ոչ է մարթի գտանել նախանձաւորութեամբ քրիստոնէից, իբր ոմանց ընծայեալ, ՚ի նմանէ ՅՀովսեպոս առեալ աւանդէ՝ Թէ մերկի և Հողմ ուժգին յաստուածոյն Հնչեալ, տասնալեաց զաշտարակն գայն։ Այր եթէ այսպէս իցէ, մեծ ևս ՚Աբերովթայն յանդգնութիւն էր ՚ի կանգնել վերատին զքաղաքն գայն և զամբարտակ, զվազափուլիս ՅԱստուածոյ նշանօք։ Ա՛յլ սուրբ գիրք ոչ ինչ գայսմանէ ասէն. և Հաւանագոյն է Թէ եկաց այն Թերի որպէս և էրն՝ յետ լեզուացն բաժանմանէ. դադարեալ. և այն իսկ է աշտարակն նուիրեալ Ասելայ, ստորագրեալն Ալեքսանդրեայ, զոր յերկիցն կրկնել խորհեցան մարդիկն։

Հաւանելի է դարձեալ՝ զի ՚ի խափանել անմտութեամբ խորհրդոյն նորով հրաշիւքն, որ այ զօրութեն էր, Թողլն վազվազակի և մեկնեցան ամենեքին ՚ի տեղւոջէ անտի՝ որ դժուարին եղև նոցա. և ՚Աբերովթ նախ ձեռն էարկ պատել գայն պարսպօք առ ՚ի բնակութիւն բարեկամաց իւրոց և նիզակակցաց, և նուաձեաց ընդ իւրև զազգս՝ որ շուրջ բնակեալ էին, անդստին սկիզբն արարեալ Թագաւորութեն, այլ ոչ անդ կացեալ. զի «Ա՛կիզբն Թա-

[1] Ճամիրամայ այն դաստակերտ գնաց Բելայ. որ և արքունիք անէր, և կամ որպէս յոլովք ասեն՝ սահին անդ։ Կ. Կոչ. Ե. ։։

գաւօրուԹԻՆ նորա եղև Իսաբելն։ Ա՛ՀՐ քաղաքք զորս առ ընԹեր յիշատակէն գիրք՝ ևին յերկիրն Վենասար, զորմ հաւատսի կարծեմ Թէ էր գաւառն այն՝ որում մայրաքաղաք եղև Իսաբելն։ Ա՛նտի էանց յաւորեա-
ԾԱՒ. Ժ. ԱԱ. տան, և անդ չինեաց զԱ՛ինուէ. որպէս ասէ, "Ելերկրէն յայնմանէ եւ Ա՛սուր, և չինեաց զԱ՛ինուէ"։ Օ՛ որ այս պէս իմանան յոլովք ի գիտնոց՝ առեալ զԱ՛սուրն յա-
ՄԹԻ. Ժ. Ճ. նուն աշխարհն, և ոչ մարդոյ՝ զորմ նախկին տիրեալ աւեն անդ. որպէս ասէ "Իսկ Ա՛սուր կամ յաւորեա-տան"։ և այս հաստատագոյն երևի իմանալ բազում իրաք՝ զորս ոչ Հարկ է ասել։ Ա՛սորեստանեայցն աշխարհն մի՛ի մարզարէիցն անուն առանձին կոչէ ուրեք երկիր Ա՛ս-
բովԹայ. "Իսկ հովուեսցեն ասէ, զասորեստանեայն սրով, և զերկիրն Ա՛եբրովԹայ ի պատուիղ իւրում. և փրկեսցէ զքեզ յասորեստանեայն յորժամ եկեսցէ յեր-կիր ձեր"։ Իսկ կոչեցաւ այսպէս աշխարհն այս Ա՛սու-
բայ յորդւոյ Ա՛եմայ, որ առանց յերկուանալոյ՝ անդ ընա-կեաց ամ տամբ իւրով. և ասպա, որպէս երևի, բռնաց-ցաւ Ա՛եբրովԹ, և Հալածեաց զնա անտի կամ ընդ լծով արար։
ԾԱՒ. Ժ. ԱԱ. "Ա՛եբրովԹ երբև տիրեաց աշխարհին Ա՛սուրայ՝ ոչ բռնա-նացաւ Հարկանել զայն ասար, այլ յամձախեցոյց անդ քա-ղաքս, և կալաւ ընորէս առաջի ժողովրդեանն՝ որպէս
Դ՚ԹԳ. Ը. ԱՕ. առաջնոցն իւրոց Հպատակաց սիրելի էր. մինչև կարծել մասնենադրաց, որ ոչ ատուգիս խելամուտ եղեն այսմ, Թէ էառնա՛ի ձեռս զասորեստան՝ ի նուաճել զքաղաք-լացիս։ Ի՛ վերայ այլոց քաղաքաց շինեաց նա և զԱ՛ին-նուէ քաղաք Հռչակաւոր՝ յանուն որդւոյ իւրոյ Ա՛ինուի, անհամ ցանկացեալ Թողուլ յիշատակ։ Իսկ որդին փո-խանէն մեծարեալ զՀայրն, աստուած խորհեցաւ առնել զԹագաւորն, և տալ ժողովրդեանն երկիր պագանել նմա, և զայս ի նոյն պաշտօն յորդորել։ Վանգի Հաւաստի երևի՝ Թէ Ա՛եբրովԹ էր Հաւքաւեալն այն Ա՛ել առաջին ի Թագաւորս բաբելացւոց, մեծամեծ և երեւելի գոր-ծովք պաշտեցեալ ի ժողովրդոց, և որ օրինակաւ իւ-րով ուսոյց մարդկան հետամուտ լինել անմահութեանն՝ զոր մարդկեղէն բնութեամս Հաղորդել կարծէին զանՀա-ղորդականն։ Օ՛յաղԹ և զՀաստատադոյց չինուածոյ քա-ղաքին Ա՛աբելոնի և Ա՛ինուէի ասացից ի վէպս Թագա-ւորացն՝ որոց դաստակերտս վարկանին զնոսա արտա-քինոցն մատենագիրք, զորոց սուրբ գիրք ոչ ինչ տան ծա-նօԹս։ Ա՛ռաՋեալ այսուիկ, որ Թէպէտ և Հնասիրացս

մեզ չիցէ ըստ մտի, մարթիմք զգծանակ՝ ի բարեպաշտու-
թեն, խորհրդով աւուրք գիրք առ ընթեր՝ Աերովթայ կար-
գեն զԱբրահամ գՀեռի ժամանակաւ զատուցեալսն ի
միմեանց. ցուցանել՝ ի մին զՀրաշալիս և ցցանակիս մարդ-
կան, և ի միւսում՝ զծածանճայնն և որ առաջի նորա
սիրելի և պատուական են։ Սոքա աւք երկու ներհակաւ
կիրք, առաջինն քաղաքացիք երկնից հակակայից կրկին քա-
ղաքաց, որոց Հարտատապետ՝ սէր կրկին հակառակ մի-
մեանց. անձնասիրութիւն երկրաքարշ՝ արհամարհելով
չափ զանձ, և ածախրութիւն՝ արհամարհելով չափ զանձն՝

ՆԻՆՈՍ

Յոլովք յարտաքնոցն վիպագրաց, որպէս յառաջ
ասացի, զսա ասորեստանեացն ինքնակալութեն հիմաւ
դիր առեն լեալ, և զգործս նոցին, զԱերովթայ կամ
զԱելեալ, որդւոյն ընծայեն մեծաւ մասամբ։

Խորհեցաւ նա ընդարձակել զաշխարհակալութեն իւր, Դէպ. ե.
և զօրս սկսաւ հանդերձել և զօրավարս քաջս ի կատա- 90-95։
րել զնորհուրդ իւր։ Այս արաքացւոցն, որ շուրջ բնա-
կեալ էին, հնգօր օդնականութեբ խաղաց ի պատերազմ.
և յամն եօթն և տասն կալաւ զպյնչափ երկիրն Յակո-
պատոսէ մինչ ի Հնդիկս և ի Կասպիա. այլ անդր ի
ժամանակին յայնմիկ ոչ իշխեաց մնասել։

Նախ դարձ արարեալ, նախ քան զձեռն արկանել ի
նոր աշխարհակալութիւն՝ խորհեցաւ առնել իւր անմահ
յիշատակ, և շինել արժանի մեծութեբ իւրում և զօրու-
թեան քաղաք [2] յարևելեան ափն կոյս Տիգրիս գետոյ.
և կոչեաց զայն Նինուէ. ոչ նոր ինչ ներուս կատուցեալ
զայն, այլ զհներին ի հօրէն նորոգեալ՝ կատարեաց։ Խոր-
հեցաւ, ասէ Ոսիոդոս, գերարհեակ առնել զՆինուէ
և մեծակատոյց ի վերայ երկրի, զի մի որ գինին գայցէ՝
յուսասցին հաւասարել նմա։ Այս յաջողեցաւ ի խոր-
հուրդս իւր. զի ոչ կառուցաւ քաղաք ի չափ մեծութեբ
նորա, որոյ երկայնութեբ հարիւր և չիսուն ասպարէզ,
և լայնուն աւելի քան զինսունն. որով է երկայն քառա-

1 Սկր այլ և այլ կառուցին քա- մարհութեբ չափ անձին։ Օգոպ.
ղաքս կրկին. անձնասիրութեն ար- էդ. ևդ. ժգ. խբ։
համարհութբ չափ ևդ՝ յերկրի ատա,
և յերկինս՝ ածախրութեան արհա- 2 Դիոդորոս յաւել ասելե Նինո-
մարհութբ չափ անձին։ Օգոպ. էդ. ևդ. ժգ. խբ։ ս՝ թէ յաչ Նեբուսա։

կուսի. և չըՋնայատ նորա չորեքարիւր և ուԹսուն ա-
սպարէզ՝. զորմէ և գիրն ասէ, «Լե՛ւ Լինուէ եր քաղաք
մե՛ծ այ՝ իբրև գնաց երից աւուրց Հանապարհի», զոր
գՋրՋաքերուէն է իմնալ։ ԿարձրուԹի պարսպաց նորա
հարիւր ռանաչափ, և ԹանձրուԹի նմին։ յորոյ վե-
րայ կառք երեք առնԹեր միմեանց ընԹանալին. և աշ-
տարակք ի վերայ պարսպացն էին յամենայն կողմանս
զոր և հինգ հարիւր. իւրաքանչիւր երեքերիւր ռանաչափ
ի բարձրուԹի։ Օ՚այն գործ մեծ աւարտեալ, դարձաւ
միամնգամ ի վերայ բակտրիացւոց զօրքն՝ որոց եր
Թիւ հետևակացն ըստ կատեայ հարիւր և եօԹանասուն
բիւր՝, և բիւրք քսան հեծելոց, և կառք գերանդազինք
իբրև վեՀտասան հազար։ Լե՛ւ հաւաստէ զայս Վիտդա
րոս անհամար բազմուԹիՀ զօրացն Վաբէհի և Վ՚սեր-
քսեայ, և զոր առ Վիտնեսեաւ բռնաւորաւ մի մի ի
քաղաքացն Միբահուայ հանդիպն հարիւր և քսան հա-
զար մարտիկ հետևակազօր, և երկոտասան հազար այր-
ուձի, ի վերայ չորեքարիւրոց նաւացն վառելոց, և զոր
սակաւ մի յառաջ քան զՎնիերաղ գումարեր Կատլիա
հարիւր բիւրս սպառազինաց ընդ բնիկ և ընդ նիզա-
կակից։

Կալաւ անդ Լինոս քաղաքս բազումս պատերազմաւ,
և ապա նստեալ պաշարեաց զՎ՚ակտրա գմայր զօրաքաղաք
երկրին։ Վ՚յլ գուցէ ոչ յայլոցէն նմա ամՀ Ձիգն նորա՝
առանց օգնականուԹեՀ և ՀաւատարմուԹեՀ Հ ամիրային։
Կ՚ա՛Հ ամիրամ եր կին միոյ ուրուք յառաջնոց ի սպա-
ՀիՀ զօրացն, արիասիրտ և անվեՀեր, գնամոցի բնութեՀն
արդարև գեղազանգեալ, ծնեալ Վ՚սիաղոն ի քաղաք
Կ՚սորուց։ Կ՚նարժան Թուի լինՀ ածել այսր ի ներքս որ
ինչ Վիտդորոս գծննդհնի նորա ասէ, և գՀրաշալի զաղա-
նաբոյծ մնդհնին, զի և ինքն մատենագիրն առասպելս
զիրս վարկանի։ Կա գՀնարս նուաՀելոյ դղեկին եղոյզ
Լինոսի, և մնանելոյ ի քաղաքն. որոմ ամիրեալ Լին-
նոս՝ եՀիս գանձս անբաւս։ Լսկ զօրավարն այր Հ ամի-
րային, առ ահՀ սպառնալեաց Թագաւորին՝ զի Հարեալ
եր նա ի սեր կնոջն, չորաս զիւրումին. և Լինոս արար
իւր կին զՀ ամիրամ։ Լե՛ւ իբրև դարձաւ ի Լինուէ,
եղև իւր ի՚նամնկ որդի, զոր անուանեաց Լինուաս։

1 Կասիանի առնի ՀՀ սասլաւ Տղան հասնվելոնն հնգերասան ասաց-
Գինորոի գընդապետներն Հազարս, րեալ Հեղնաւակ սահիր։
յորմէ յուղի ի գիտնոյ ևեռվ գլուխ ա- 2 Տարազական ինչ նուխ համար զը-
պարիսպն Նաւապետին, փոխել սա րացոյց, զորմէ խոսնարհագոյն ասացիր։

Այլ ոչ յերկարեալ ի կեանս՝ մեռաւ, և եթող կնոջ իւրում զԹագաւորութիւն։ Այս կանգնեաց նմա զերիմ հոյակապ, որ և յետ կործանելոյ Ալիւսէի եկաց ժամս նակս բազումս։

Հաւատոտութիւն հետս և ոչ մի ինչ գտանեմ ի վէպսն, զոր ոմանք ի մատենագրաց զՔ ամիրամայ աւանդեն՝ Պետ. Բուզ. 7 53։ Թէ որպէս կալաւ նա զԹագաւորութիւն։ Այլ Թէ արդարև իսկ զնոցանէն կործիցէ, աւանդեն այսպէս՝ Թէ անկասկած եղեալ յաւագանւոյն, քանզի գնոսա յինքն յանկուցեալ էր պարգևօք և խոստմամբք, Թալանձեաց զԱլինոս Թողուլ յինքն զիշխանութիւն աշխարհին աւուրս հինգ։ և նորա պատուէր տուեալ՝ամ երկրին հրամանաց տիկնոջն հնազանդել, ի կորուստ իւր պատուէրն այն կատարեցաւ։ քանզի առ օրին, կամ յետ ամաց ինչ բանտարգել լինելոյ, սպանաւ ի հրամանէ դշխոյին։

Ը. ԱՄԻՐԱՄ

Դէպ։ ք. 9։ Ոչ հոգոյ այս այլ ինչ ոչ ածէր զմտաւ, այլ անմահա- յուցանել և՛ի զանուն իւր, և զազգին ցածութեան փա- ռաւորել մեծագործութիւք։ Որովք և քան զնախորդս իւր գեր ի վերոյ լինել ցանկացեալ [1] կատոյդ զԱբե- լոն, ոգիս երկերիւր բիւր ի շէնս նորա վարձկանեալ յամ սահմանաց լայնածաւալ տերութեան իւրոյ։ Այլև և ի յաջորդաց նորա ոմանք յաւելին շքեղացուցանել զայն նորանոր շինուածովք, զորս ի մի վայր բովանդակեցից աստ՝ տալ զամենայնին զՇէրբրտ և զպայծառ տեսութի։

Աշխարհաքարող պարծանք երևելիք քաղաքին Նա- բելոնի եղեն՝ պարիսպքն, գետեզրն, կամուրջն, լճէն, Թումբք և ջրանցք գետոյն, ասպարանք, կախաղանաւոր բուրաստանք, և մեհեանն Բէլայ, հրաշակերտք ապշե- ցուցիչք մնայ։ Այն և Ճոխ բանիւ և ներհուն հմտու- Թեամբ զսոցանէ Ճառէ Յոսիպոս։ զորոյ զբանն համա- ռօտեցից աստ։

1 Ջի զԱխունբիան Քաբելենի էր Քաղաքոյց, ինչ ի հինոց կառա- կոց ոմանց ընծայեն՝ ոչ ինչ էն զոր տեսք իրեն պատճառ։ և ինչ յառեալ ճանաչ է այս առ վէրա ընտա ի հեծանիւն և զորոյ։ Գիր։ պատմ. գրագիրքս կորեալ

Եզեկ. ի· ԶԵնդարձակատարը ՚ի դաշտի Լաբելոն էր շինեալ, ԺԱԷ.ՅԴ. յերկիր պարարտաբօտ և բարեբեր ։ Աուռարակարկատ Դիոդոր. Բ. պարսպաց նորա Թանդրուեղի ՚ի լեառն կանգնոյ, Ձողա- 95· 96· չափք երկոտասան և կէս · և բարձրութիւն յերկերիցս Կ· կ··ր·· կանգնոյ, Ձողաչափք լեառն · և շրջապատ նորա չորեք Ե· ա· հարիւր և ութսուն ասպարէզ ՚։ ՚Լառակուսի միաչափ, և կողմանք իւրաքանչիւր հարիւր և քսան ասպարէզ · շինուած աղիւսագործ ՚ի մեծամեծ թրծեալ աղիւսոց, և կապով զմիմեամբք մածուցեալ, զի է սա հեղամիւք Թանձր և կռուողական՝ որ ՚ի հողոյ երկրին ելանէ, և սերտագոյն քան զաղաս մածուցանէ, և այնգանայ կարծր քան զաղիւս և զքար՝ որոց սատարէ ՚ի շինուած իբրև զկիր ։ Շ ուրձնանակի զպարսպատն խրամ մեծ ջրալից, աղիւսագործ երիւտոտիք ամփացեալ։ Ո խրամն զայս պեղեալ, հողովն այնուիկ վարէին յաղիւսարկն ՚ի շէնս պարսպին ։

Կողմանցն իւրաքանչիւր մեծի քառակուսոյն էին դրունք քսան և հինգ ՚ի ձոյլ պղնձոյ, ընդ ամա՝ դրունք հարիւր։ Լ՚այսր աղագաւ ՚ի խոստանալ Կիւրոսի զԼա- Եսայ. խե. 2· բեւնն՝ ասէ ՏԱՏ · « Ես երթայց առաջի քո . . . զդրունս պղնձիս խորտակեցից ,, ։ Ընդ մէջ դրանցն և ՚ի գլուխս անկանաց էին խիտ առ խիտ աշտարակք, տասն ոտնաչափ ՚ի վեր քան զպարիսպն ամբարձեալ ։

Ի քսան և հնգից դրանց միոյ միոյ կողմանն քառակուսոյն՝ էին առ Հանդիպակաց դրունսն Ճանապարհք, միահամուռ Ճանապարհք լեառնն ուղղակի զիմեանս հատեալ։ Այս էր ՏԱՏ քաղաքն յօրինեալ եւ այարկի և քառասարկ տամբք, որոց Ճակատացն յօրինուած գեղեցկազարդ ։ Ընդ ոչ տունք ՚ի տունս յարեալ էին՝ և կցորդեալ, այլ անջրպետ ընդ մէջ էր նոցա շուրջանակի իւրաքանչիւրոցն, և խորոց լայն ընդ նոսա և ընդ պատիսկաւ քաղաքին ։ Որով առաւել քան զոր երթ՝ երևէր Լաբելոն մեծ · զի կիսով չափ պարուրէր էր քաղաքն այն և անդաստան մնակեալ, որպես զայս նշանակէ Կուիս- Ե· ա· տոս Կուրտիոս ։

ւ Ջայսոսիկ ՚ի հնոց վիպագրաց ա· ՝ի՝ ՚ի՝ ՚ի՝ ՚

Բ. ԳԵՏԱՓՆ ԵՒ ԿԱՄՈՒՐՋ

Ագաղջք մի Լփրատայ հոսէր ընդ քաղաքամէջն՝ ի հիւսիսոյ ի հարաւ։ Լրկուստեք էին պատուարք իբրև գետափն, աղիւսագործ՝ կպրով կառուցեալ սոսկաթա- կարկաս իբրև զպարիսպսն, և գրունք պղնձէք Հանդէպ Ճանապարհացն զառ ի վայր, որ ի գետն ածէին՝ յայս կոյս և յայն կոյս երթևեկել բնակչաց քաղաքին, զի ոչ էր յառաջագոյն կամուրջ։ Լր գրունքն այն բաց էին զամս, և զգիշեր փակեալ։ Եբեր. ա. ջ. ՀԱ. Դիոդ. ք. 96։

Ոչ ինչ[1] առաւել էր քան զայլ հրապարակերս կամուրջն. երկայնութեամբ նորա ասպարէզ մի, ձողաչափք հարիւր և չորք, և լայնութեամբ երեսուն ոտնաչափ։ Կամարք ընդ նմա վա՛ ի մեծամեծ կոփածոյ վիմաց, երկաթագամ և կա՛ պարայօդ մածուցեալ։ Ի ժամանակի շինուածոյ կամրջին՝ յատակ գետոյն ցամաքեալ էր, այլուր զընթացս ջուրցն գարձուցեալ բնակչաց քաղաքին. որպէս ի մեծոյ զպատ- ձառն ասասցուք։ Լր իբրև աւարտեալ շինեցին յայնժամ զկամուրջն և զգետեզր։

Գ. ԼԻՃՆ ԵՒ ԹՈՒՄԲՒԲ ԵՒ ՁՐԱԴԱՐՁՔ Ի ՁՐԱՆՑՍ ՑՈՐԴՈՒԻԹԵՆՆ ԳԵՏՈՑՆ

Զեռակիրտքս այս, զարմանալիք հմուտ արուեստա- պիտացն, կենցաղագուտք էին առաւել քան մեծագործք։ Յամառն կոյս իբրև սկսանէք ի տապոյ արեգական հալ առնուլ ձիւն ի լերինս Հայաստան աշխարհի, յամենայն յարևելս և յուլիսի և օգոստոսի ուղիսք մեծամեծք իջա- նէին յԼփրատ, որովք յորգեալ զեղաներ զափաքք իբրև չՀնեղսն եգիպտական։ Ի խափան մեծի վնասուն՝ զի մի գբաղաքն և զաշխարհն ողողեսցէ, խրամս ի վե- րուստ կողմանէ քաղաքին փորեցին յոյժ ի բացէ, ընդ որս յորգուլեալ ջուրցն անկցի ի Տիգրիս՝ չև ի Խաբէ- Սոր. ժէ. 740։ Պլին. է. ի։ Ասէին. ա. Եբեր. ա. Պաղես. ասէր. ի.

1 Ջնչելայնութիւն խորհի Դիոդոր. զոր ինչ ինձ առաջէգ, ըստ նմա ի թարգմ. այլ է անհնար, չի ըստ ան- գ

ՆԵՐՍ. Ա. ԺԱ։

ՆԵՐՍ. Ա. ԺԱ։

լին ժամանեալ Յաւ առ անկասկած ապահովութիւն՝ Թումբա երկուստեք գետոյն արարին բանձրաբերձս , ա- զիւսագործ կալով մածուցեալ զի մի ըստ յատակ զե- ղուցս գետոյն. և ի ձեռնակերտ խրամոյն մինչ ի քաղաքն ձգեալ Թումբքն այն , անդր եւս անցեալ գնային։

Իսկ հեշտ չհնուածոց այսոցիկ Հարկ եղև փոխել զընդ Թացս գետոյն . և փոքրկեցին յարևմտից Խաբէլոնի լիճ մեծ չորեքբարիւր և քսան քառակուսի ասպարէզ ըստ Հրոդոտեայ ի խորութիւն, կամ ըստ Մեգասթենեայ եօ- Թանասուն և հինգ ։ Յաւ զգետն ողջոյն ածին յայն ա- հագին լիճ ընդ ջրադարձն բացեալ յարևմտից կասկ . և յետ շինուածոցն աւարտելոյ՝ Թոյլ եւտուն ապա գնալ գետոյն ընդ յատակ իւր ։ Յաւ պահեցին զլիճն զայն ջրադարձիւքն Հանդերձ , Թէ գուցէ յառաւասիկ գե- տոյն ողողեսցէ ընդ գրունս զքաղաքն ։ Յաւ ջրվէջքն ի յորդուիլ գետոյն ածեալ՝ պահէին ի լճին անդ որպէս սիմերք Հասարակաց , Հանել անտի ջուր ի ձեռն սահա- նաց՝ յոտոգումն մերձակայ անդաստանաց. որով և ապրե- ցուցանէր լիճն այն զքաղաքն ի յորդելոյ ջուրցն , և պաղաքեր առնէր ։ Իսկ ինչ զՀրաշակերտիցն Խաբէլեան առ ի նախնեացն գոհ աւանդեալ՝ ածեմ այսր . այլ են ի նոսա ինչ ինչ՝ որ ինձ գժուարիմացք են , որպիսի ինչ և Նախաձառեալ լձիս է մեծուվէի անչափ ։

Ներսոսս , Մեգասթենէս և Աբիդենոս , յորոց ի մատենիցն առեալ պատմին Յոսեբի և Յովհաննես , Յա- բուբդոնոսորայ տան զայս ամ. իսկ Հրոդոտոս զկա- մուրջն և զգետեզերս ներկոսին և զլիճն՝ Վիտակրեայ Հարսին Նորա ։ Թէպէտև զի Վիտակրիս աւարտեաց զքե- րին մեացեալ յամերոյ իւրմէ , և զնմ փառս գործոյն նմա ընծայել վիպագիրն ։

Գ. ԱՊԱՐԱՆՔ ԵՒ ԿԱԽՈՂԱՆԱՒՈՐ ԲՈՒՐԱՍՏԱՆՔ

ԴԱՆ. Բ. 96. 97։

Յերկոսին ծայրս կամրջին՝ էին ապարանք կրկին , որոց ընդ գետովն Տաղտղոլեճ էր ընդ միմեանս ստոր- երկրեայ Հաստապարհակ՝ ի ցամաքել գետոյն կազմեալ ։ Մի ի նոցանէ նախնի ապարանք Թագաւորացն Խաբէ- լոնի յարևելից կողմն գետոյն կառուցեալ , որում էր շրջապատին չափ երեսուն ասպարիզաց ։ Հուպ առ նմին էր մեհեանն Բէլայ , զորմէ ընդ հետս լեցին մեզ բանք ։

ՀՈՎՆԱՀԱՄԱՆ Հնոյն՝ ապարանք նոր յարևմտից դեռոյն կառուցեալ, որում էր շքեղասյաս վաՀանսն ասպարիզսդ. երեքիին պատեալ պարսպօք, որ խորոցաս մեծաս անշրջեալ էին ի միմեանց։ Այս երկաքանչիւրոցն ա պարանից պարիսպք Հծեալ դրուագօք, զայգս ազգս կենդանեացն ըստ իւրաքանչիւր մեծութեան ի տեսիլ ածեալ։ Այս ի վերայ ամենայնի պատկեր որոյն՝ յո բուսի Հ ամիրամ Հեծեալ յերիվար, նետաձգելով յընձ առիւծն, և Վկնոս յառիւծն։

Ի յետնում յայս էին օդակառոյցքն բուրաստանք Հրաչալաւորք առ Հելլենս։ Հ ինուած քառակուսի միաչափ, և կողմանք իւրաքանչիւր չորեքտասիւր ռանաչափ, վերամբարձ յօդս սարահարթի զսարահարթիս աստիճանս բարձրացեալ իբրև ի դիտակ տեղիս Թատերաց, զուգաբերեալ պարսպաց քաղաքին։ Այս ի միջնէն ի միւսն՝ ելանելի լայն իբրև տասն ռանաչափ։ Կամարք հոյակապ ի զիով՝ բառնային զՀինուածն զայն. և էր ա մրացեալ շուքջանակի ատուար պարսպաւ քսան և երկու ռանաչափ ի Թանձրութիւն։ Ի վերոյ կամարացն սալայատակ, յոր վիմացն իւրաքանչիւր երկայնութիւն վեՀասասն ռանաչափ, և լայնութիւն չորք. և գնովաւ ածեալ կարգ մի եղէգան կղպով մածուցեալ, և գնովիմբ դարձեալ ապիւս կրկնակարգ պնդեալ կրով. և ի վերայ այնոցիկ տախտակ արձեալ, և ապա Հող ի վերայ ածեալ ի չափ պարտիզաց։ Այս ամրութիւնք այսոքիկ՝ զի մի խոնաւութիւն ի Հողոյ անտի ի խորն անցցէ ի կամարակապս, յոյն Թանձրութիւն Հողոյն՝ որչափ բաւական էր ի տունկս բարձրաբերձ ծառոց. որով ծածկեալ տարահարթիքն իւրաքանչիւր, և զարդարեալ էին ազգի ազգի տունկովք և ծաղկամբք, որպէս արդարև բուրաստանք ցանկալիք։ Ի գերաստիճան բուրաստանին էր ջրհան գողոնդի, ընդ որ ջուր գեռոյն ի վեր խաղացեալ ոռոգանէր անտի զամենայն գարատաստան։ Ընդ ակն կամարացն կրելեաց զՀինուած կամրջին անշրջտեսելոց յերեսաց՝ էին սրահք մեծամեծք և հոյակապք, պայծառք և գեղեցկատեսիլք։

Օ Հինուածս զայս Հրաչակերտ սարք Վաթուքոդոնոսոր ըստ ցանկութեան տիկնոջ իւրոյ Ամիտեայ, որ ի Մադաց աշխարհին մեծաւ ի Թագաւորութենէ Հօր իւրոյ Ժդահակայ՝ գՀովասուն վայրս սերեր լեռնայինս, և ի Վաբելոն այնպիսեաք խնդրեր զեօսանիլ։ Օ այս այսպէս և Վիոդորոս ըստ Վերոսոսի պատմէ, զանուանն և եթ ոչ յիշատակեալ։

98. Դիոդ. Սիցիլ. Ժդ. 98։

99. Ստրաբ. Ժդ. 738, Կուրտ. Ե. ա։

Բերոս. ա֊ Յուստին. Ա֊ դիոդ. ա. ե։

Եւսե· ԷՓ· ԺԸ· Դ·Ե·
Սոզոմ· Բ· 98· 738·

Յաղանաւորաց չինուածոց Խաբելեանն մի էր և մեհեանն Խնկայ, զորմէ ասացին՝ Թէ հուպ առ ընթեր հին ապարանիցն կայր ։ Եւ ելեալ ի նմա և առաւելապէս հրաշ՝ աշտարակին էր քառակուսի ի միջակայր չինուածոյն · որում էր երկայնութիւն ըստ Եւրոդոտեայ՝ ասպամբեղ մի , ձողաչափք հարիւր և չորք · և լայնութիւն նովին չափով , և բարձրութիւն զաւեալ ըստ նմին չափոյ , որպէս է առ Ասորեսն ։ Այլ էր աշտարակին այն յութից զմիմեամբք կառուցելոց աշտարակաց՝ տակաւ անձկացեալ ի բարձրութիւն , որով Ասորեստն բուրգն կոչէ զայն ։ Ոմանց Թուեցաւ ասել զաշտարակս զայս՝ և քան զառաջաբերեալ բրգունս Եգիպտոսի բարձրագոյն · որով է կարծել , որպէս և Պղատոն Հաստատէ, Թէ նայն ամ իցէ՝ առ որով լեզուացն խառնակումն եղև · մանաւանդ զի և արտաքինոյն մասնեակքիցն ի խորոլեալ աղիւսոյ և կպրով ասէն զամ կառուցեալ , որպէս սուրբ գիրք զամբելեեանն աշտարակին ։ Եւ լանելի չըջանակաւ անձր ի ծայրն · վերելս ամենահեշտ , որպէս Թուի , ի Թանձրութենէ որմոյն գործեալ՝ ուղի չըջանաւ մինչ ի գագաթն , որ ըստ տեսիլ ուղիոյ աշտարակացն գործելին զմիմեամբք ամբարելոց ։ Այն ի նմա սենեակք բազումք մեծամեծք կամարակապք և սիւնաբերեալք ։

Փաւստ· Բ· 3· Ե·

Ի ծայր աշտարակին էր գիտանոց աստեղագ , որով բաբելացիքն ներհուն քան զամ ազինս եղեն աստեղաբաշխք , և ի սուղ ժամանակի զարգացումն այն մեծ գիտութենէն եղև անդ , զոր վկայագրեն գնոցանէ մատենագիրք ։ Այր աշտարակ այս սահմանեալ ի պաշտօն աստուածայեաց Խնկայ կամ Խահաղոյ, և այլոց դից բազմաց · որոց էին ի նմա մեհենակք բազումք ։ Զոհութենիքն անդրեագ և նկարուց , բուրուառաց , ըմպանակաց և այլոց նուիրական սպասուց ի ձոյլ ոսկւոյ՝ էին ի մեհենիկ անդ անբաւք · յորոց մի յանդրեագին քառասուն ոտնաչափ ի բարձրութենէ, կշռէր տաղանդս հազար բաբելացկանս · և տաղանդն բաբելացւոց , որպէս Պղոմեոս ի բառարանին դնէ, էր եօթն հազար դրամակշիռ աստիկեան , եօթներորդ մասամբ աւելի քան զտաղանդն աստիկեայ՝ որ էր վեց հազար դրամակշիռ ։

Ոչ ևս մեհենիկն Խնկայ Հաշուի Պոզո

րոս իբրև վեց հազար և երեքարիւր բաբելական տա-
ղանդս ոսկւոյ. և զի եօթներիւր մանն վեց հազար երեք
հարիւրսին՝ ի հազար և չիսուն, ապա վեց հազար և երեք
հարիւր տաղանդք ոսկւոյ ըստ բաբելականին՝ իցեն ըստ
ատտիկեցւոյն եօթն հազար երեքարիւր և չիսուն տա-
ղանդք ոսկւոյ : Իսկ եօթն հազար երեքարիւր և չիսուն
ատտիկեցի տաղանդք արծաթոյ՝ են 22050000 լիբրայ
գաղղիական, ապա զՀամամատութիւնն ոսկւոյ առ արծաթ
ըստ նախնեացն հաշուեալ տասն առ մի, իցեն եօթն հա-
զար երեքարիւր և չիսուն ատտիկեցի տաղանդք ոսկւոյ
220500000 լիբրայ :

Ա՛ն հեռանս այսչափ էր աւերեալ՝ի ժամանակի՝ յորժամ Նէեմ. ա. 3յ՝ :
Ա՛րտաքսես արքայ յետդարձուց աշխարհն արշաւեաց. Սոէսբ. ժդ.
քանզի սա իբրև դարձաւ անտի, աւերեաց զայն՝ի հի- 738.
մանց, բարձեալ անտի զգաղմամբեր գանձան : Իսկ Նեհեմ. է.
Ա՛ղեքսանդրի՝ի հնդկաց աշխարհէն դարձեալ՝ի Բաբե- 480 ։
լոն, խորհէր վերստին կանգնել զայն, և բիւր մի մարդ-
կան վարձկանեաց՝ի բրել և՝ի բաց բառնալ զաւե-
րակսն. այլ նա զհետ երկուց ամսոց մեռաւ, և խոպա-
նեցաւ դործն :

Ա՛յս էն շինուածք հրաշակերտք՝ որ հռչակ հարին
զԱ՛աբելն. և՝ի սոցանէ ինչ ինչ արտաքոյս վիպա-
գիրք ընծայեն Շ՛ամիրամայ, յորոյ արդ՝ի վկայն
դառնամ :

Շ՛ամիրամ իբրև կատարեաց զՀրաշակերտս իւր, խոր- Դիոդ. Բ.
հեցաւ շրջել զկողմանիսք աշխարհին. և ընդ ամ՛ տեղիս 100-108 :
եւթող զիշխանակս մեծագործութիւնք իւրոց, շինուածս կա-
ռուցեալ հոյակապս՝ի զարդ և՝ի պէտս քաղաքաց. և
մանաւանդ յանդղդի վայրս ջրմուղս արարեալ, և արա-
հետ հորդեալ, զլերինս հարթեալ և զձորս լցուցեալ :
Ի՛նչ և յաւուրս Ա՛ինդորի արձանագրութիւնք յօրինի ու-
րեք յիշատակաւ անուան նորա :

Ա՛արսէին՝ի նմանէ ժողովուրդք, և այս այնու իսկ վա՛ղ Մով-
յայտ է՝ զի յերեսաց նորա ցաճեան երբեմն ապստամբք, Թ. Գ.
Ա՛ռանդ՝ի միում աւուրց իբրև զարգաբէր, ազդ եղև
նմա թէ խռովութիւն է՝ի քաղաքին. և չէ զսեթևեթ
գլխոյն աւարտեալ՝ աճապարեաց՝ի տեղի անդր, և փա-
րատեալ զամբոխն՝ դարձաւ : Ա՛յլ յայն անցուք կերտա-
բանս և՝ի ձև, որով՝ի պարտսն փութացաւ, կանգնե-
ցին նմա անդրի :

Ա՛յ վերայ լսելիք աշխարհին, զոր յառնէ իւրմէ
ժառանգեաց, կալաւ քաջութեամբ իւրով և զՀնդով-

պիս մեծաւ մասամբ։ Այլ մինչ դեռ էր յաշխարհի անդ՝ յայց եւ՝ ի մեհեանն Լուսնադպաց Ալինեի հարցանել՝ ի պատգամսխօսէն զժամանակ մեռանելոյ իւրոյ։ Եւ ընկալաւ պատգամ, ասէ Վիոդորոս, թէ՝ ի ժամանակի յորժամ դաւեսցէ Վիմուաս զմայր իւր։ այլ յետ վախճանի նորա պաշտեսցէն զնա ասխայիք մեծաւ մասամբ։

Ի՝ եծ քան զամ արշաւանս Շ ամիրամայ եղև յետինն այն՝ յորժամ արշաւեաց ի Հնդիկս։ Կատեաց զօր սատակիչ յամ գաւառաց տէրութեանն իւրոյ, և՝ ի Վահագնէրնա համախմբեաց զնոսա։ Խորհեցաւ՝ ի մոխ իւրում զի զօրութեն մեծ Հնդկաց՝ ի փլուզն եր, և ետ հանդերձել ուղտս՝ ի ձև փղոց՝ պատրել նոքօք զՀնամիս։ Օ որ յետ ժամանակաց և զՊերսեաց ասէն թէ արար ընդդէմ հռովմայեցւոց, այլ և ոչ միւսմ յաջողեցին հնարք խաբէութեն։ Զի եղև արքային Հնդկաց՝ արշաւել Շ ամիրամայ, և առաքեաց ընդ առաջ նորա՝ թէ դու ո՞ես, և առ ինչ այսր՝ ի սահմանս մեր տարապարտուց դիմեալ առանց իրիք ինասուց կրելոյ՝ ի մեզ։ տես զոյց զարժանի պատուհաս յանդգնութեդ արագ կրնակալ ցիս։ Եւ պատասխանի տուեալ Շ ամիրամայ ցՀնդիկսն տակին ասէ։ Երթայք ասացէք տեառն ձերոյմ, թէ ուսցի ընդ հուսկ՝ ո՞ իցեմ։ Եւ յառաջ փութացեալ՝ ի գետն Հնդոս, յորոյ անուն և աշխարհն կոչեցաւ, եւ պատրաստել բազմութեն նաւաց, և աշխատութեբ բազմաց անց յայն կոյս։ Ի՝ ղեցաւ պատերազմ խիստ՝ ի տեղոջ անդ, և արեանց Հապաղիք յոյժ։ այլ՝ ի կատարած մարտին՝ ի փախուստ դարձան Թշնամիք, և՝ ի նաւաց նոցա ուեալք քան զՀազար գետասոյզ եղեն։ և տուն բիւր մարդկան, և աւելի եւս, ի գերութեան վարեցան։ Եւ յաղթութեամբն այսուիկ խրախուսեալ Շ ամիրամ՝ խառնց՝ ի միջոցս աշխարհին, Թողեալ յիւրոց անտի բիւրս վեց՝ պահել զնաւակամուրջն։ Օ այն իսկ և Թագաւորն Հնարէր՝ կամաւ՝ ի փախուստ դՀազարեալ, զի զնա՝ ի ներքս աշխարհին ձգեսցէ։ Եւ իբրև շատ հառնարեցաւ խառնցեալ զնոսա՝ ի խորս աշխարհին, դարձոյց զերեսս իւր, և Հարաւ նոցա՝ ի դիմի սատակութեբ քան զառաջինին։ Վրակոյսն ծպտեալ ոչ ժուժկալեցին ընդդէմ Ձմարտիցն փղոց, որք առ աՀաւր Հարեալ կառորեցին՝ որոց և պատահեցինն։ Ինդուհայն Քանեցաւ Շ ամիրամ յանձամնձել զկաց մինչ բանակին։ Եւ տես զնա Թագաւորն՝ ի խուռն անդ, ի վերայ յորձակեցաւ, և եՀար զնա վերս կրկին՝ այլ ոչ առ՝ ի մահ։ որ երա-

գուցէ երկարէն ի հետամուխն Թշնամեաց փրկեցաւ։ Այլ խառն ի խուռն ի կամաւրէն փութացեալք անցանել ընդ գետն, առ անհրաժեշտ խուճապ տագնապ նաւին բազումք ի նոցանէ կորեան։ Այլ իբրև զա պրեալն զերծայց Ը ամիրամ՝ ետ հատանել զկամուրջն և արգել զՀնամիս։ Ա.ԱԼ կանխաւ իսկ ի պատգամաց դիցն արգելեալ էր Թագաւորն՝ մի ի գետոյն և անդր հալածել զԸ ամիրամ։ Որ զգերին փոխանակեալ ի Հակտրիա դարձաւ յաշխարհ իւր, հազիւ զերիք մնաց ոչ տարեալ զգօրացն իւրոց՝։ Ը ամիրամ միայն, և յետ նորա Ա.ղեքսանդր, երկեաց արշաւել մարթիւ անդր քան զԱնդս։

Յայս վայր մեծամեծ իրս և չքնաղ ՚ի Ա.ինոսէ և զԸ ամիրամայ Ճառեալ, ոչ կարեմ լռել զի այսոքիկ դժուարին իրք են ՚ի ժամանակին հնոց առ ՔՀելենացն, այն ամենս բազում զօրացն և յորնաթիթ այրուձին, կառք գերանդազինք և անբաւ գանձք ոսկւոյ և արծաթոյ, որ առաւել յետին ժամանակաց ՚ի Ճահ գան։ Օ սոյն և զՇարաչարեցս շինուածոցն ասեմ, որ նոցա ընձային։ Այլև հելլէն վիպագրացն, որ կրսերագոյն յոյժ էին ժամանակաւ, պատրեալ անուանցն նմանութիւք, և ՚ի նաեմ գիտութենէն վաղ ժամանակաց և յանցից իրացն Հանգիտութենէն՝ գյետնոցն իրս նախնի Թագաւորացն ընծայեալ. և զարուեստս քաջութեն և զվաստակ՝ որ յոլովից էին յաջողդելոց միանգամ, միւսմ ևեթ Համարեալ։ Վրանգի և Ֆելս երկու և Ա.ինոսս կրկին մարթի Համարել։ Ա.ախկին Ռել զԱ.երսովէ, որպէս ասացի, Հայր Ա.ինոսի՝ որ յիւր անուն զԱ.ինուել յորջորջեաց. և Ռել երկրորդ զաստղեասանեացն զոր Ոսկերիս Թագաւորեալ ասէ յերկու Հազար վեց Հարիւր ուրեմն և երկրորդում ամի աշխարհի, Հազար երեքարիւր քսան և երկու ամաւ նախ քան զքն, և ամն որպէս առաջնոյն լեալ որդի մի Ա.ինոս անուն։ Ա.ԱԼ՚ի խնդիրս Հայոսական դժուարալոյծս միով ոչ կամիմ։

Ը ամիրամ իրրև գաղձաւ յաշխարհ իւր, յետ աւուրց իրազեկ եղև զի որդին իւր գաղտնակալ լինի նմա, և ձեռն միոյ ուրուք յառաջնոց ՚ի զօրագլխացն իւրոց ՚ի ընդ նմա։ Հիւնեաց յայնժամ զպատգամ Ա.մինին Ա.ղա

1 Կոթխիա, երկիր հռոմայոց գաղթ և գերեզմանական հռոմ բռնկեան։ Ինչ նմա, դեղ գերեզ զբոյն երեսս. Ալայլ կոսկեղէն յասելոսի բռնկեց գեղ բիւր բիւր հեթանոս, և հինգհազար իմ վերագալ ՚ի Բեռն։ այրուձիոյ, ՚ի վերոյ ոսգեբոմոյն

մադէայ, և զօրհաս վախձանին սեռանեղով մերձեալ՝ առանց իրիք պատուհասի զզօրագլուխին արձակեաց, զոր ՚ի դիպահոլ ունէր. և հրաժարեալ ՚ի Թագաւորութենէ նմին՝ ետ զառաջնորդութեան աշխարհին որդւոյ իւրում. և ծածկեցաւ ՚ի մարդկանէ, յուսացեալ աստուածմանալ ընդ հուպ՝ գալով չափ բանի պատկամախօսին։ Եւ ա-ւանդեն ՚ի տիպ աղաւնոյ պաշտեցեալ զնա առ ասորես-տանեայս իբրև աստուածոյ հի։ Եւ եղեն ամք կենաց նորա վաթսուն, քառասուն և երկու ամ Թագաւորեալ։

Հարց. ՟Ը. §43. 4՟Ե, ՚Ի միշատակագիրս բանասիրաց կամառոյն են ձառք կրկին հանձարեղք ՚ի տերունէ ասորեստանեայց, և անդ զԹագաւորութենէն Ը՟ ամիրամայ և զվաստակոց նորա ինքնուրոյն բանք։

Ա. Թ. Իսկ զոր Յուստինոս ասէ զնմանէ՝ թէ չետ առնն իւ-րոյ մեռանելոյ չար Թուեցաւ նմա տալ զԹագաւորութիւն ՚ի ձեռս որդւոյ իւրոյ փինդեռ տղայն էր, կամ անձամբ վարել համարձակ, և ծպտեալ անուամբ և ձեռվ՝ Նի-նուասայ և այնպէս Թագաւորեալ, և չետ քառասուն և աւելի ևս ամաց Թագաւորութենէն՝ տուփացեալ յորդի իւր, և այնր աղագաւ սպանեալ ՚ի նմանէ, այսոքիկ օ-տար Թուին լինի ՚ի Հշմարտութենէն, և զուր ջան Հեր-քել զնոսա։ Ի՟ս է այս Հաւաստի, զի որք զԸ՟ ամիրա-մայ վիպագրեն՝ չիք որ ՚ի նոցանէ որ զդաստուածե նո-րա երաշխաւորէ։

Յհ. Հերէոս. Ա. 461-467. Ամենևս աշխարհակալութիւնք գերահռչակ դշխոյիս աղդեցին ՚ի պղտատն վիճել ՚ի դիրսն յաղագս հաստա-կապետութեան, Թէ ե օրէն և կանանց Թագաւորութեան պատիւ ունել, յանձանձել զիրս պետութեան, պատեր-ազ մնոյս մղել, և որ այլ ինչ Հոգս աշխարհի մտտեսութեան կի իցեն. որոյ Հարկ առնել և կանանց մարզիլ ՚ի Հրա-հանգս՝ յորս կրթեն արք զմարմին իւրեանց և զՀոգի. և ոչ ՚ի մերկամարտիկ մրցութեանցն ՚ի բաց Հանէ զնոսա, բաղդաղանօք՝ որպես Թէ շատ ե նոցա առաքինութեանն զգեստուք լինել վերարկեալ։ Յայժ զարմանամ ընդ Հանձարեղ լինաստասիրին խոտորել ՚ի բնաւորական և ՚ի Հաստարակաց օրինաց Համեստութենէ, որ սեփականա-գոյն կանացի բնութենէն ե զարդ, և ՚ի մեր խորհուրդս պնդիլ. զոր ըստ արժան բաւականին կշռամբեսցե ան-յեղլի սովորութենէ՝ յամ ժամանակի ընդ աղգս և ընդ ազինս պահեալ։

Յհ. Փոխ. Ա. 4։ Ամենասիրագոյն գտեալ Ա՟. ըիստոտել ՚ի մասինս յոյսիկ քան զվարդապետ իւր, առանց իրիք անհրաւէ-

լոյ ի հաւատսի քաջութիւնս ազգի կանանց և ի կարևոր լաւութիւնս նոցա՝ ցուցանել հանձարով որ ինչ արանցն անկ իցեն և որ կանանց՝ յայլ և այլ բնաւորուէ ներքաքնչութեցն, որ ըստ հոգւոյ և որ ըստ մարմնոյ, զոր արարչապետն եդ ի նոսա. զայր սիրադակամ մարմնով և արուեստ սրտի անվեհեր հաստատեալ՝ որ ձահաւորէն գնա ի տարժանաւոր վաստակս և ի տուկ ծանուցից վտանգ. իսկ զկին՝ տկար և գիրգ, աղուս և երկչոտ, որով ի սեփականագոյն ի կեանս հանդարտութիւն, և յօժարսիսի դադարել ի տան, և յառ անկն հոգս ձարտար է և ուշիմ։

Օ այս այսպէս խորհի և վարնոփոն, և առ ի ցուցանել զպատաղումն գնոջ առ անկն՝ յոյժ խնամատեալ նմանութեցուցանել գնա տիկնոջ պարու մեղուաց, որ ինքն տնտեսէ զփեթակն ողջոյն և կարգաւորէ, սահմանէ զմի մի յիւրաքանչիւր գործ, յորդորէ ի վաստակս, վերակացու է շինուածոյ բջջացն, աքսէ ի դարմանս և ի պահեստ խուռնեարամ ընտանեաց, չափով զմեղր տայ ի կերակուր, և ի դէպ ժամանակի արձակէ օրինօք իւրեանց գաղթականս ի դուրս գնորածնն պարուսին, զի մի ի նոյն խռնեսցին փեթակ։ Այլն ինքն և գայլ և այլ ստեղծուած և գործատուր բնաւորութիւնս առն և գնոջ զանազանեն հանգոյն Վրիատոտելի, խրատեալ զերկաքանչիւրս իւրոց անկիցն հպատակել։

Իբր ոչ եթէ անարգ այսու կինն իցէ և անպիտան, այլ յոյժ առաւել փառք են նմա անտեսութիւն իշխանութիւն, որում քաղցրութիւն պէտք են և ուշիմութեան և արդարասոհ և զգօն մտաց. և զի հարկ է նմա ստէպ զգանկալի և զաղնուական լաւութիւնն աքոռել և ամբաւ ցուցանել ընդ շքով հաւատոյ և հլուիլ։ Վանգի զարգացն խոստովանեալ, եղեն յայմ ժամանակի և յա ւնոյն կարգ կանայք՝ որ գեր ի վերոյ քան զնուիլ իւրեանց անյողդողդ առաքինութեամբն ամբարձան. և արք անթիւ՝ որք յարաւար կրիւքն անարգեցին զպատիւ քնութիւն իւրեանց։ Վայ ոչ յարկածից աստի սահմանին օրինք, թէ բռնանայցեն ընդդէմ բնաւորական ճաճադիսն կարգի։

Դէտ. ք. 108։ Ա՛ս զՀայրենի աթոռն ի մօրէն ժառանգեալ, առաքինութեան ծնողացն ոչ եղեւ նախանձաւոր։ Ի գրգռանս սխտից գերեալ՝ յապաւանին կայր միշտ, և գուն ուրեք ժողովրդեանն երևէր։ Այլ ի խաղաղութէ պահելոյ զնոսա՝ էին նմա ի Վիմուէ գունդք զօրաց սահմանեալ, զոր ամի ամի տային գաւառք իւրաքանչիւր, որ էին ընդ ձեռամբ նորա, գունդս համաթիւ յաջորդել առաջնոցն. և զՀաւատարիմն ի զօրավարաց կարգէր ի վերայ նոցա։ Ա՛յս հնարս խորհեցաւ նա, թէ գուցէ սպառապ առեալ զօրագլխացն՝ միաբանեսցեն ընդ իւրեանս զզօրականն, դաւել զանձն իւր։ Այլ որ զՀետ նորա յաջորդեցին պայազատք յազգ երեսուն, նմին նմանողք եղեն, և յուշագիրք քան զնա, որոց վէպք բնաւ ամենևին անծանօթ են, և ոչ հետոյն գան նշմարանք։

2092 · 1912 Ի՛ւ ժամանակաւք Ի՛սբահամու յիշեն գիրք զԻ՛սմաթաւ արքայ գաւառին Ա՛ենասարայ, յորում է Ի՛սաբէլն, միաբանեալ ընդ Վ՛ոնեղոպոմորայ աթոռային Ի՛զամայ, թերևս զի Տարկատաւ էր նմա, պատերազմել ընդդէմ Հնդից թագաւորաց երկրին Վ՛անանու։

2513 · 1491 Ձ՛աւուրս Թագաւորաց ասորեստանի վատաց՝ Ա՛ենոսը արքայ եպիսկոպոսաց ընդարձակեաց զաշխարհս կալաւելի իւր յայժ ընդ արևելս, այլ զի ոչ յերկարեաց յաջողութէին այն, և յաջորդք նորա ոչ զօրացան պահել զՀայրենի ժառանգութէին, զառաջինն իւր կալաւ զլաւդ ասորեստանեայցն ինքնակալութէի։

2820 · 1184 Ք՛ Պղատան, Հնութէնցն բազմահմտութ, զԹագաւորութէի ասորեստանեայց զՀաղարամիներէն անցեալ էր. որ կից ընթանայ ընդ ժամանակին՝ յորում զՀատատութէն նա բա ասացի լեալ։ Ա՛լլ զուարթէն Հոմերոսի յերկեաց կացուցանի զայս, առ որում այսպիսւոյ Տղոց ազգի, որ քաջածանօթ պարտ էր լինել, ոչ գոն յիշատակ. և Տարկ է խոստովանել զի ասորեստանեայցն Հնութիւնք գժուարին են յայժ ի գիտութէի. և ի խոյզս այնոցիկ պարապել՝ արտաքոյ իմումն առաջադրութէի։

ՓՈՒԱ ՅԱՄ ՓՈՒՂԱ

Ի ժամանակի իբրև եւ փուա արքայ ասորեստա- 3333. ղղ՝
նեաց՝ ի վերայ երկրին իսրայելացւոց, որպէս սուրբ Ը.Թագ.ԺԹ.
գիրքն ասացեալ է, եւ նմա Աննայեմ արքայ տաճկաց ցե- 19։
ղեցին, հազար տաղանդ արծաթ՝ եյ՝ լնել ձեռին նորա ընդ
նմա, հաստատել զիագաւորութիւն՝ ի ձեռն իւր։

Իսկ եւս փուա այն ինքն էր արքայ Ղինուէի, որ ա-
պաշխարեաց ամ՝ ժողովրդեամբն իւրով՝ ի քարոզութենէն
Յովնանու։ Կարծի սա Տայր գոլ Սարդանապալայ, որ
հուսկ վերջին թագաւոր եկաց ասորեստանեայց, ըստ
արեւելեայցն յաձախ սովորութեամ կոչեցեալ Սարդանա-
պաղ, որպէս թէ Սարդան որդի փուլայ։

ՍԱՐԴԱՆԱՊԱՂ

Ջէղմ և կնամարդի և վատթար առաւել քան զնա Դիոդ. Ծ.
խորտս իւր, ոչ երբէք յասպարանիցն արտաքս ելանէր. 109-115։
այլ էր միշտ ընդ կանայսն, և մաներ ընդ նոսա և գգե- Ագաթ. ԺԲ.
նայր և շպարէր։ Վառաց և բաղդին տահման զմեծս 529-530։
գանձուց համարէր, հանապազ՝ ի խրախճանս շռայտէր,
և եղեռնագործ ամենապարտ ախտիցն ծառայ էր։ Այս
ոչ միայն իւրով պատուէր ետ արձանագրել զայս իմաստ՝
թէ զոր կերայն և յոր վայելեցի՝ ի հաձոյս մարմնոյ՝ այն
ընդ իս է, զայլն ամ՝ ի բաց Թողի, և էր արձանագրին
օրինակ այս,

ՁԱՖՏԻՅՍ ԸՁՀՆԵՇՑ ԵՒ ՁՈՐ ԿԵՐԻ ՁԱՁՆ ԱՐՊ ՈՒՒՒՄ·
ԱՁԻՆ ԱՄԵՆԱՑՆ ԹՈՂԵԱԼ՝Ի ԲԱՑ ՈՉ ԵՒՍ ԵՆ ԻՄ։ [1]

Ընդանագիր՝ զոր Ընբիստահել խոզաց վայելչացուցանէ՝
Ա արբակէս իշխան Աարայ հնարեցաւ եամուտ յար-
քունիս. և տեսեալ զԱարդանապաղ՝ ի վատթար կա-
նանէն՝ սրամտեցաւ ընդ գժպատահ տեսիլն. և ոչ հան-

1 Եւ զինչ այլ, որպէս Աբրա- կարծէր՝ ի մահուն ունել զայն
համել ասէ, զգեհերացնաւ ար- ինչ զոր և կենդանեաւ՝ի վայելն
ջառոց գրէիր, և ոչ Թէ զոբջայի։ միայն ունէր։ Տ---ի. Խորէն. Ե. ճ։

ԱՄԱՀՆԱՊ դուրժեալ Թէ արանց քաջաց կորովեաց՝ Թագաւորեաց մեղկն և քան զկանայս կնատագոյն , յապստամբութիւն խորհեցաւ և միաբանեաց զԱրեղեսիս իշխան Կաբելունի, և զայլս բազումս ընդ իւր : Իբրև իրքն Հանդակ յայտնեցան , Թագեաւ Թագաւորն ի խորչս նեբբինս ա- պարանիցն . և ասա ի մարտ ստիպեալ՝ եղ վաշտիւք ո- մանիք զօրականաց , զորս Ժողովեալն էր , և ի պարտու- թիւն մատնեալ՝ հալածեցաւ մինչև ի գրունա Կիսեւի : Նդր եմուտ ամրացաւ՝ անառիկ յապստամբացն կար- ծեցեալ զքաղաքն զայն զԺուարամարտ և զպաշարա- պինդ . և յերկարեաց իսկ պաշարումին :

Պատգամ որպէս ի դից էր վաղնջուց ի բերանս ամենեցուն՝ Թէ մինչ չև իցէ գետոյն ի Թշամութիւն գարձեալ Կինակէ՝ ոչ առցի Կինակ : Ցայս յոյսացաւ Արգամասպազ՝ անշնարին զիրան կարծելով ցուցանել պատգամախօսին : Կիւլ իբրև յորդեաց Տիգրիս, և բըռ- նութիւն ջուրցն խրամատեաց ասպարէզս քսան ի պարս- պայն առաջի Թշնամեաց , յայնժամ ի միտ էառ զի- մաստ պատգամին , և վշտացաւ ի յոյսդ : Այլ զվա- տութիւն զանարի և զմեղկ կենացն՝ օրինակաւ մահուն ծածկել խորհեցեալ, փայտակոյտ յապաղանան էտ պա- 3257 · 747 տրաստել, և հուր անդր մատուցեալ՝ այրեցաւ ընդ ներ- քինին և ընդ կանայս իւր զանձիւքն Հանդերձ : Կ'Թե- նէոս զՀամար զանձուցս յորվէ ի հազար բիւր տաղանդ- ոսկւոյ , և ի տանապատիկ առաւել արծաթոյ , որ անշա- ւատարիմ Թուի , մանաւանդ և զայլ մեծութիւնս ի վե- րայ յաւելեալ : Կանգղ բիւր մի տաղանդ արծաթոյ՝ են երեք Հարիւր բիւր լիրայից . որք ի միասին գումարին գանձք անհուելի . որով կասկածեաւ ստուարացուցեալ Կ'Թէնէոսի զՀաշուն . այլ այն Հաւաստի է՝ զի էին գանձք բազմահարուստք :

Պլուտարքոս յերկրորդում Ձառին ի գովութիւն Մե- ծին Կ'ղեքսանդրի՝ խնդիր արարեալ , ո՞ր ստոյգ մեծութիք իցէն Թագաւորի , և զայն ի վաստակս սահմանեալ , Հա- ւատարիմ ասա զքանան առնէ օրինակօք ասորեստա- նեայցն կրկին Թագաւորաց, զորոց աստանօր Ձառեցաք : Շ ամիրամ , ասէ , և Արգանասպազ զնոյն ալՀոտ էր կռթեան կալան , նոյն ժողովուրդք էին նոցա և սահմանք տէրութեն նոյն , և գանձք և զօրութիւն և զօրաց բազմու- թիւն . այլ բնաւորութիւն և խորհուրդք այլ և այլ : Շ ա- միրամ առնապէս քաղաքաւ կառուցանէ Հրաշակերտս , հաւս կազմէ, գունդս սպառազինէ , նուաձէ զաշգս շուրջ

քնահեծալս, յԱ՛րթաբիա սրշաւէ և յԱ՛ղթովպիա, և ցծագս Ա՛սիոյ գյաղթական զվնս իւր հասուցանել, ահ և դողումն համ ուրեք ընդ իւր ածել։ Յակ Ա՛արգամապաղ 'ի սպառ զվնուլթին մոռացեալ՝ 'ի խորս սպառնիցն ըզկեանս իւր անցուցանել՝ պար առեալ յամբոխել կամանց, զնոցին տարազ և զբարս նոցա յինքն բերեալ, 'ի ըոք և յիլ վաստակեալ, զի և ոչ այլ ինչ վաստակք ելին նմա կամ Հարտարութիւն, այլ մանել և ուտել և արբենալ և գարշ ախտիցն պարապել։ Ա՛բձան յետ մահուն կանգնեցին նմա՝ այլ կաքաւաձև, առ անցաւորս 'ի ստորաբերին քարբառելով, ԿԵՐ ԱՐԲ ՆԻ ՉԻՕՍԻՐ. ՉԻ ԱՄԵՆՆԱՑՆ ՈՉԻՆՉ Է. յար և նման արձանագրին՝ զոր զվերմանէն, որպէս ասացի, պատուիրեաց դնել։

Պլուտարքոս զնոյն աստ դատաստան առնէ զՊամբայ՝ զոր արտաքնոցն վիպագիրքը գրեթէ ամենեքին առնեն գիտաց աշխարհակալացն։ Ա՛յլ ողջախոհմտօք տեսեալ իցէ ստորև քան զնեղումն Ա՛արգամապաղայ՝ Շ ամրամայն վնս ամբարհատանալ։ որ յերկուց առ մի առաւել եղև չարեացապարտ մարդկան ազին։

Ո՞ր ինչ են զարմանք զի ասորեստանեայցն պետութիւն վախճան եղև ընդ այնպիսի թագաւորաւ։ Ո՞չ եկաց այն ամն աւելի քան զՀազար չորեքարիւր և յիսուն։ Օ անհրաժեշտ արկածս մեծամեծս յերկարատև պետութիւնեցն և նա կրեաց, մերթ զօրանալ և մերթ վատթարել, և մանաւանդ 'ի խռովութիւնս ապստամբաց։ Ի կործանելոյ մեծի ինքնակալութեանս յարեան երեքին մեծամեծ պետութիւնք. Ա՛արացն՝ զոր Ա՛արբակես առաջնորդ ապստամբութեն ազատեցոյց. ասորեստանեայցն 'ի Ա՛աբելոն՝ զոր կալաւ Ա՛եղեսիս իշխան երկրին. և ասորեստանեայցն 'ի Ա՛լմուէ, որոց առաջին թագաւոր եկաց Ա՛լնոս կրսերն։

Ա՛ռ 'ի խելամուտ լինելոյ պատմութեանց երկրորդիս այսորիկ ասորեստանեայց պետութեան, քանզի նսեմ է և դժուն զնմանէ առ մատենագիրս բանիւ, օգուտ է և կայ բեւր՝ զառ 'ի յարաբերնոյն վիպագրելոյ ընդ ՝ձծայինս տարիցն համեմատել, որպէս զի յերկուցս լուսաւորութենէ կարիցեմք առնուլ զանսխալ և զպայծառ տեսութիւն երկրիս պետութեանցս զԱ՛լմուէի և զԱ՛աբելոնի, որ առ ժամանակ մի զատուցեալք յիրերաց՝ ապա խառնեցան կացին 'ի մի պետութիւն։ Ա՛կիզն յերկրորդէն կալեալ 'ի Ա՛աբելոնի ինքնակալութենէն, ապա 'ի Ա՛աբացն մատեալ։

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

Յաջորդութեան վէճերուն ինչպէս լուծուիլը՝ ի Յինոսէ և ի Նաբէլեն։

Երկրորդս այս տէրութիւն ասորեստանեայց եկաւ ամենքէ երկերիւր և տասն. մինչև յինքնակալել Պիւրոսի յաբեղէսէ եւ կամ ըստ այլոց Ժամուսակի գՀնդկաստանն հպատակ եղեալ՝ գերեդարձ առնել Հրէից յետ եօթանասուն ամաց գերութեանն ի Նաբելեն։

ԹԱԳԱՒՈՐՔ ԲԱԲԵԼՈՆԻ

3257 · 747 Նեղեսոս՝ այս ինքն է Յաբոնասար, յորմէ Յաբոնասարեան յանուն նորա կոչեցեալ նշանաւոր թուականն աստեղաբաշխից սկիզբն ունի՝ ի թագաւորելոյ նորա ի Նաբելեն. և կոչեն զսա ածայիկ գիրք Նաղդան։ Թագաւորեաց ամ երկոտասան, և եւթող զորդի իւր փոխանակ իւր։

-ԽԴ։ Պարովնուր թագաւորեաց։ Սա է որ առաքեաց հրեշտակս առ Յեզեկիա արքայ՝ ուրախ լինել ընդ նմա զի

կաս. Պոչ։ եկեաց ի հիւանդութենէն։ Ո՛չ ետ նորա և այլք կայսիկն թագաւորք ի Նաբելեն, որոց քննաւ անծանօթ են պատմութիւնք։ Կացից ի թագաւորս Ասիոեւի։

ԹԱԳԱՒՈՐՔ ՆԻՆՈՒԷ

ՈՐՔ ԵՒ Ի ՎԵՐԱՑ ԲԱԲԵԼՈՆԻ ՆՈՑՆՀԵՑԱՑՆ ԹԱԳԱՒՈՐԵՑԻՆ

3257 · 747 Ածաղաթագաւոր։ Յետոյ ածայիկ գիրքն անուանեն զնա՝ որ նախկին թագաւորեալ ասի ի Նինուէ, յետ առաջին ինքնակալութեանն ասորեստանեայցն կործանելոյ։ Ո՛մանք

Պոչ. ԼՒՆԴ · իա։ նելոյ։ Այլոքանոս զնա Ախեզդամ անուանէ։

աւանդէն՝ թէ Ադիաբա կրսէր զանձն անուանեաց, փա- ԱՄԱՀ.ՆՒ
ռաւորել զթագաւորութիւնն իւր յամուն նախնեացն և հրա- Կ.Պ. ---
չակաւոր արքայի։ Ե.ԵԲ. 49։

Ի ժամանակին յայնմիկ Ի.քաղ արքայ Յունաց, որ Ֆ. ԹՓ.ԺԷ. 7. ԱՀ.
ոչ ի բարութենէն՝ զոր արար ած ընդ նմա, և ոչ ի պատ-
ժոց պատուհասիցն խրատեցաւ գառնալ ի չարեաց իւ-
րոց, վտանգեալ յերեսաց արքային Պարսից և արքային
Խաբայելի՝ էառ ի գանձուց տան տեառն և առաքեաց
առ Ի.ազգաթիւթագաւոր պատարագս՝ գալ փրկել զնա ի
ձեռաց թշնամեաց իւրոց, խոստացեալ ծառայել նմա։
Եւ լուաւ նմա արքայն ասորեստանեայց, պատեհ ա-
ռեալ զայն՝ յարել ի տերութենէ իւր զՊարիս և զՊա-
ղեստին. և չոր արար վաղվաղակի յամին կողմանէ զօ- Ե.ԺԱ. 4.
րօք բազմօք, եհար զՊատմն և առ զԴամասկոս քա- ԱՀ.Ե. ա. 5.
կեալ զպետութենէն Պարսից զհաստատեալն անդ, որպէս
խոստացաւ ած ի ձեռն մարգարէից իւրոց Ի.սայեայ և
Ի.մովսէսի։ Պետն խաղաց ի վերայ վտակին, և կալաւ
զամ երկիր նորա յամն կոյս Յորդանանու և զՎալիլեա։
Ի.ԼԼ ևեծագնի եղև Ի.քաղու օգնական նորա, որ ի վե-
րայ արծաթոյն զոր էառ նախ յաւել և ինդրեաց ի
նմանէ այլ ևս բազում յոյժ. մինչև հարկ լինել ժողո-
վել զամ ոսկի և զարծաթ զպատեալս ի գանձ տան տեառն
և ի տան արքունի, առ ի տալ նմա։ Եւ ոչ նիզակակ
ցութիւն այն այլ լիմք եղև պատանացու, բայց միայն ի
տարացուցանել զթագաւորութիւնն Ի.քաղու և ի զօրա-
ցուցանել առաւել ևս զտիմանակիցս նորա հզօր Թա-
գաւորս Ասորեստ, զորս ի ձեռն էառ ած խրատել նո-
քօք զժողովուրդ իւր։

Ապրանաձոր. Իբրև Ասպական եթովպացի, զոր 3276. 728
ած ետ Ասա անուանեն, կալաւ զԶերխոտոս Ովկ. Ֆ. ԹՓ. ԺՀ.
սէր արքայ Ամարիոյ գաշնադրել ընդ նմա, քանզի
խորհէր ընկենուլ զլուծ ծառայութենէ ասորեստանեայց,
նշխարեաց զՊաղեմասար՝ ոչ ևս հարկել նմա, և ոչ ա-
ռաքել պատարագս։ Եւ եղ ի վերայ նորա արքայ ասո-
րեստանեայց ծառր ամբոխիս, և զամ արձակավայրս
Ամարիոյ կալեալ՝ պաշարեաց զնա ի քաղաքի անդ ամն
երիս։ Եւ ապա առ զքաղաքն, և զՊվսէկ կապեաց ի
շղթայս և եդ ի բանտի մինչև յօր մահուն. և խաղա-
ղացոյց զԱմարիոյ յասորեստանեայս, և ընակեցոյց զնոսա
ՀՒ.ԼԼԹ և ՀՒ.բովը յաշխարհին Պարսից. և եբարձ
զթագաւորութիւն Խրայելի զտասանց ցեղիցն, որպէս
կանխեալ սպառնացաւ ած յառնխ մարգարէիւք իւ-

ԱՄԱՀՆ Ը բովք ։ Լե՛ւ ամ ժամանակք Թագաւորութե՛ն նոցա յետ բաժանելոց ի Յունաց՝ եղեն ամք երիերիւք և յիսուն ։

Ի ժամանակին յայնմիկ և Ցորիմ, հանդերձ հնաւ իւրով Աշնայիւ և Ցուրեաւ որդւովն, պերեցաւ յասորեստան և եկիտ անդ Հնորմս առաջի Աղամմնասարայ արքայի ։ Լե՛ւ մեռաւ Աղամմնասար՝ Թագաւորեալ ամն չորեքասան ։ և Թագաւորեաց որդի նորա ընդ նորա ։

3287 · 717 Ե·ԺԱ·Ի· Ե·ԺԲ·Ի· Ե·ԺԳ·Ժ· Ե ԺԹ։

Սենեքերիմ ։ Այս վերստին առաքեաց առ Եզեկիա զհարկացն՝ զոր հայր իւր պահանջեաց ի նմանէ ։ Լե՛ւ ոչ ընկալեալ յայոցդ ի վերայ նորա զօր բազում, և խաղաց նոքօք ի Տիւսոստան ։ Օ՛ասի հարեալ ի նմանէ Եզեկիայ՝ զի ահա ապականեաց եր զերկիրն ։ առաքեաց առ նա հրեշտակս և ասէ ։ զարձիր յինէն ։ և զոր ինչ դիցես ի վերայ իմ՝ բարձից ։ Լե՛ւ Սենեքերիմ պատճառանօք՝ որպէս թէ յայնկոյս խնամարհեալ եղ ի վերայ Եզեկիայ արձամբ և ոսկի բազում յոյժ ։ և նա ստիպեալ ի հատուցանել ետ զնմ՛ արձամբ գտեալ ի տան տեառն և ի գանձս իւր ։ Այլ արքայն ասորեստանեայց դրժեալ սրբութե՛ն երդմանցն և դաշանց՝ ոչ դադարեաց ի պատերազմելոյ ։ այլ Համարձակ յառաջ խաղացեալ զնմ՛ քաղաքս նուաձեաց ։ բայց միայն զԵրուսաղէմ և Թող ի վտանգ անհնարին ։ Լա՛ւ ի ժամանակին յայնմիկ հրեշտակ Տեառն եկեալ ։ Թե՛ զարհուրեցոյց զԹողոպացոց զումարեալ ընդ իւր զզօրութե՛ն Եզեկիասայ՝ եւ պաշարել զնա յօդնութե՛ն երուսաղէմացւոց ։ քանզի իշխանք նոցա հակառակ դիմանալոյ տեառն և խրատուց մարդապէն և Եզեկիայ կոչեցին զնա ։ զարձաւ անդրէն ընդ առաջ Թէգաթաց ։ Լե՛ւ առաքեաց հրեշտակս առ Եզեկիա նախատելով զնմ՛ կենդանի ։ խրոխտանալ և սպառնալեօք՝ որպէս թէ զի ոչ կարացին աստուածք այլոց ազգաց ապրեցուցանել զնոսա ։ այսպէս և Խարայելին ոչ փրկել կարացէ զնա ։ Լե՛ւ եհար զեկեղեցիսն և վանեաց զնոսա մինչև Յերիքով։ և զերկիրն աւերեալ՝ եհաս առաջ բազում։

Ե· Թ·Ժ· Ծ ։ Ի· Ա·Ե· ԺԲ· 2Մ· 31։

Ի ժամանակի յայտ հեռանալոյ անտի Սենեքերիմայ զաւուրս բազումս, և կամ սուղ ինչ յառաջագոյն, ի դէպ է կարծել զՀեզեկիայ՝ յորմէ հրաշալեալ եկեաց ։ և նշանակ կենաց, մինչև կարող լինելոյ յետ աւուրց ելանել ի տուն տեառն, ընկալաւ զդառնալ տուէրին զտասնեքաւորիւքն աստիճանաւքն, Լե՛ւ լուեալ Մարովդաք Բաղդան արքայ Խաբելոնի զՀեզեկիայ առողջանալն նորա՝ առաքեաց առ նա հրեշտակս հրովար-

տակօք, և պատարագ՝ ինդալ ընդ նմա, և առաւղղիա
չխաել վասն նշանին՝ որ յիմքանել չոգոյն եղև ընդ եր-
կիր։ Եւ ուրախ եղև ի նոսա Հրեշտակ և երգոյց, նոցա
զնմ ինչ դցանկալի և զպատուականն ի տան իւրում։
Հրեշ զոր մարդկան խորհիցիք՝ օրինաւոր և անմեղ
գործն։ այլ յաչս խորացնին և անհնատես երկնաւոր
դատաւորին՝ մեռապարծութիւն դատեալ եղև և հպարտ
տեղի զարհանալ արդարութեն նորա։ Ա ման որդ և
տապ ցնա մարդարէիւն, թէ աշա աւուրք գան, և առ-
ցեն զնմ զգանձս զգդռսիկ յորս պահեցայիրն առաջի
հրեշտակաց, և յորդւոց քոց տարցին ծառայել ի տան
Թագաւորին բաբելացւոց։ Եւ այսպիսի բնաւ անկասկա-
ծելի էին ի ժամնանակին յայնմիկ. զի բաբելացիք բա-
րեկամ և դաշնաւորք էին ընդ երուսադեմացիս, զի և
հրեշտակս առ նոսա առաքէին. և յերեսաց միայն Աս-
նուէացւոցն խեղճ էին նմա՝ որ դպղացւոցանեն յայն
ժամ զազգս, և էին ոտիք երուսադեմացւոց։ Այլ
կերպարանափոխ լինելոյ էր ամ, որպէս և եղեւն իսկ՝
ձեռնհաս պատգամացն յաւարտումն եկեալ։

Իսկ Աենեքերիմ սաւթ հարեալ զԵզեկիասս, և ա- Ե. Թագ. ԺԹ.
ծեալ զերի սատիկ, դարձոյց զյաղթող զէնն ի վերայ 35-37։
Երուսադեմի. և միանգամ պարարեաց զնա։ Կորուստ
անզարհ եկեալ հասեալ էր ի վերայ քաղաքին, և ի
մարդկանէ ոչ գոյր նմա օգնութեն և յոյս փրկութեան.
այլ էր նմա յերկինս հզօր պահապան, որ լն նախանձու
զամենազշտութեան զնախատինսն լուաւ՝ որովք արքայն
Նինուէացւոց զամուն սուրբ նորա Թշնամաներ. և հրեշ-
տակ ի նմանել սատակիչ եհար ի միում գիշերի ի բա-
նակէն ասորեստանեայց հարիւր և ութսուն և վեցհզ հա-
զար։ Եւ որ պերձացեալ արքայ արքայից զամեն ա-
նաւաներ, նուաճումն ազգաց և դիցն յաղթող, զաշգին
կոտորածն ընկալեալ, սահեցաւ դառնալ յաշխարհ
իւր զոյն միացորդաւ զօրացն, կոր ի գլուխ և ամենա-
լից. և զամիսս ինչ կենացն յետ այնորիկ եկեալ առ ի
տալ միայն զվերջ արհամարհանացն այնմ՝ որ ըստ բանի
գոյն արկեալ կարէր ի բնիծս նորա և դանդանաւանդ
ի կզակս, իբրև վայրենացեալ գազանի, դարձոյց զնա
տեսուր և վայրանկեալ դիմօք ընդ միջ ազգացն, որ սուղ
ինչ յառաջ տեսին զնա խրոխտ և սպառնալից։

Իբրև դարձաւ նա ի Նինուէ, ի չարադէպ արկա-
ծիցն դառնացեալ՝ բռնացաւ յոյժ ի վերայ ժողովրդոց,
և մանաւանդ յերբայեցիսն և յիսրայէլացիս էած զցաւ

ԱՄ ԱՀՆՒ սումն իւր· զի զազգսն ի նոցանէ կոտորեաց, և ի
Տ·Բ· ա· 18-24, գահէն զդիակունս նոցա արկ, պատուէր տուեալ մի ու-
մեք Թաղել զնոսա· Յորում ժամանակի Տովբիթ յա-
ՀՆ նորա երկուցեալ՝ Թաղոյց զանձն իւր, և ամ ինչք
Բ· Թգ·ժԳ· նորա յափշտակեցան յաքբունիս· Մինչև իւրոցն ընտա-
3ղ, նեաց ատելի եղև բռնաւորն, և միաբանեցան երկոքեան
որդիքն նորա երիցագոյնք, Տարին զնա սրով ի տան՝ մինչ
դեռ երկիր պագանէր Ներսեաբայ աստուածոյ իւրում՝
և ինքեանք զերծան յերկիրն Հայոց Հայրասպանքն՝ Թա-
գեալ զԹագաւորութիւնն կրտսերոյ եղբօր իւրեանց Նսոր-
դանայ·

3ղ9գ· 710 կ·Ռ·Ռ· պԻ·ա ՆՍՈՐԴԱՆ· Ց Հետ Նարովդաբայ Նաղդանայ, որպէս
վերագոյն ասացի, կային ի Նաբելոն և այլ Թագա-
ւորք, որոց անուանքն միայն են ի պատմութենէ՝ Ի սպա-
ռել արքունի ազգին՝ յոլով ամ անիշխանութենէն մինչ
դեռ խռով և աղմուկ էր յաշխարհին, պատեհ առեալ
Նսորդան՝ կալաւ զԱբելոն· և խռովեալ զայն յաշ-
խարհ իւր՝ միապետեաց զամն երեքտասան· Նա և զԱ-
սորիս և զաշխարհն պաղեստինացւոց անդրէն նուաճեալ,
որ յառաջ քան զԹագաւորել իւր հատեալ էին ի բնիկ
աշխարհէն, եմուտ յերկիրն Խորայելի· և գերեալ զնոմ
պիճացորդս՝ ած զնոսա յԱսորեստան, բայց միայն սա-
կաւք փախստեամբ զերծան· Նա զի ամ Թափուր երկիրն
ինացել, եկամուտս բազումս ածելով ազգս ի հեթանո-
սաց յայնմ կողմանէ Նփրատայ՝ բնակեցոյց ի Նամա-
Ջ· 8· բիա· Նա կատարեցաւ յայնժամ Նասացեայն Թէ «Ասլ-
և վաթսուն և հինգ ամ, և պակասեսցէ Թագաւորութիւն
Նփրեմի ի ժողովրդենէ անտի»· Ասնգի Հանգէտ ըստ
ժամանակին դադարեաց ժողովուրդն Խորայելի ի լինե-
լոց յազգ երևելի և ի բնակաւոր, և խառնեցաւ ընդ
օտար ազգս·

Բ·Մն·ԼԳ· 11-13, Նսորդան կալեալ զերկիրն Խորայելի, արձակեաց զ-
բաւարս զօրաց Հանդերձ յերկիրն Յուդայ՝ ածել և զնա
ի Հնազանդութիւն, Ընդ Տարին խորտակեցին զզօրս Նա-
նասէի, և զնա ինքն կալեալ ածին առ Նսորդան, և ընդ
նմա շղթայակապ ածաւ ի Նաբելոն· և անդ խնդրեալ
զերեսս տեառն այ սրտեռանդն ապաշխարութիւնբ արձա-
կեցաւ յազատութիւն, և դարձաւ Ա յերուսաղէմ·

Բ·Թգ·ժԷ· 21-41· Ի ժամանակին յայմմիկ զազգս, որ բնակեցին ի քա-
ղաքս Նամարիոյ փոխանակ որդւոցն Խորայելի, կոտո-
րելին առիւծք· Նդդ եղև արքային Նաբելոնի Հա-
րուածն այն նոցա առ ի չգիտելոյ զկրօնս այ երկրին, և

Հրամանն եւս տանել անդր զմի օր ի քահանայիցն վերեւ ԱՄ ԱՀՆՑ
լոց անտի՝ զի երթեալ բնակեսցէ անդ, և ցուցցէ զկրօնս
տեառն այ Իսրայէլի։ Իսկ ապրքն այնոքիկ երկեան ի
տեառնէ և պաշտէին զնա, բայց և զբօշխոցն իւրեանց
ծառայէին։ և այս զկնի պաշտօն եկաց ի նոսա և առ
յապա, յորմէ պատճառս առնէին Հրեայք ոչ խառնա-
կել ընդ սամարացիս։ Իսկ Թագաւորեաց Յորդան խա-
զաղութիւ զամն երեսուն և ինն ի վերայ ասորեստա-
նեայց, և ի վերայ բաբելացւոց զամն երեքտասան, և
մեռաւ՝ թողեալ զորդին իւր ժառանգ թագաւորութեան։

ԱԱԻՊՈՒՒՆ։ Օ որ աստուածային գիրք հաստատեաց 3335 . 669
անուամբ թագաւորացն բաբելացւոց Իաբուբոդոնոսոր
կոչեն. որ առ ի զանազանութիւն յայլոցն կոչի Իաբու-
բոդոնոսոր առաջին։ Ի ժամանակին յայնմիկ գեհենա- Տ։ ԺԷ.
կենդանի էր Տոլբեթ, բնակեալ ընդ գերւոյն ի Նի- 5-13։
նուէ. և մերձ եղեալ ի մեռանել նախայաւմէաց որ-
դւոյ իւրում զկործանումն քաղաքին, Թէպէտ և ոչ ինչ
յայժմ նշանակք էին իրացն։ Իսկ պատուիրեաց նմա
կանխել ելանել անտի, քանզի ասէր. " Իմեռելով լճիկ
զոր ասաց մարգարէն Յունան . . . և Թագէոսես գիս և
զմայր քո ընդ իս, և մի եւս Հանգիցես դու ի կենդանւէ "։
Ձերկրատասաներորդ ամի Թագաւորութեան իւրոյ Եհար
Իաբուբոդոնոսոր մարտիս պատերազմի զարքայն Ասորւոց
ի դաշտին Հրաւատ, և առ զԿիլբատան գմայրաքա-
ղաք Թագաւորութեան նորա, և դարձաւ յաղթութիւ ի
Նինուէ։ Օ որմէ ընդարձակագոյն լիցին մեզ Հառք ի
պատմութիւ Ասորւոց։ Ի ժամանակիս յայսմիկ իսկ և իսկ Ցուդ. ա.
զՀետ պատերազմին առաքեաց Իաբուբոդոնոսոր զմի ի 5. 6։
զօրավարաց իւրոց զՀոլոփեռնն պաշարել զԿետիղեւա-
ս առ որով իբր քաջութիւն Ցուդիթայ։

ԱԲՐԱԿՈՍ, որ և Վիմալադան անուանի. Այս նա- 3356 . 648
խնայն Իաբուբոդոնոսորայ յաջորդեալ անորդեացւ յաջ Ասէս.Բա-
ժոդոլոզեան մեզմ բարեբէն և անխնամութիւք աշխարհին. ղ.Ա.
և Իաբուպազար սպարապետ զօրաց նորա ի Իսբեւ-
լոն՝ տիրեաց անդ այնմ մեռելոցն տեղւոյ ասորեստա-
նեայց, և Թագաւորեաց անդ զամն քսան և մի։

ԻԱԲՈՒՊԱԶԱՐ առ ի յաջորդութիւ ելից ապստամ- 3378 . 626
բութիւն միաբանեաց ընդ իւր զԻսբաքսար արքայ Ասո-
րոց. և գումարեալ ընդ նմա զզօրութիւնս իւր, եկն պա-
տերազմել զԻնուէ. և առ զգին և սպան զԻսարահոս, և
զքաղաքն կործանեաց ի հիմանց։ Իսկ զայսմանէ դար-
ձեալ ի պատուիրել Ասորւոց Թագաւորութեանն երկրաբա-

ԱՄԱՀՆԻՔ զոյն լինչեն բանիք ։ Յայնմ՝ հետէ եղև մայրաքաղաք աշխարհին ասորեստանեայց Խաբելն մինչև ի սպառ ։

Յործանմանիքն Կինուէի աշարկու եղեն բաբելացիք և Աիրք , և նախանձելի ազգաց՝ որ չուրջ բնակեալ էին ։ Յամի և Ա.եքաւոյ արքայ եգիպտացւոց զրգռեալ՝ յարայ զօր բազում , և խաղաց զկողմանիքն Նփրատայ խափանել զաշխարհակալութիւնս նոցա , և եհան ի նոցա նե քաղաքս բազումս ։ Օ այսմանէ , և որ ինչ գՀետ այսորիկ իրք յաջորդեցին , ի ձառս բանից պատմութեանն եգիպտացւոց ասացեալ է ։

Բէր.... սա Յ՚ԷՆԴՈՂ. ՅՈՎՍ. ՆԽՒ. Յ. ՔԱՄԻ. ՅԱ.Ե. ԸՆԴԷՆ ԱՆԴ. Ա. ։

Ի ժամանակին յայնմիկ էառ Ա.եքաւոյ և զԽաբելն , և նշխարեցին զԱ.աբուպաղասար Ասորիք և պատեսխնայիք ։ Ապ Ա.աբուպաղասար քանզի ծեր էր և ախտակիր , և ոչ կարէր անձամբ ելանել ի պատերազմ և նուաճել զմարտնջեալս , Թագաւորեցոյց ընդ իւր և զորդին իւր զԱ.աբուբոդնոսոր , և զնա առաքեաց զօրս՝ ածել զերկիրն ի հնազանդութիւն ։ Ի ժամանակի ասաի Համարին Հրեայք զամն Թագաւորութեանն Ա.աբուբոդնոսորայ , իմա յելից երրորդի ամին Յովակիմայ արքայի Յուդայ , կամ մանաւանդ ի մահ չորրորդին . իսկ բաբելացիք յետ մեռանելոյ Հօր նորա՝ որ զերկեամ մի ի վերայ այնորիկ եկեաց ։

3398 - 606

ՆԵՒ. ԻԵ. 2։ Ե.ԹԱԳ. ԻԳ. 2։ ԴԱՆ. ՅԱ. 1-7։ ԻՍՆ. ԼՀ. 6-7։

Ա.ԱԲՈՒԲՈԴՈՆՈՍՈՐ ԵՐԿՐՈՐԴ։ Այս զԱ.եքաւոյայ արքայն զղօրս եհար առ Ա.փրատ գետով . և առեալ անդրէն զԱ.աբամիս , անտի հանց յԱ.որիս և յաշխարհն պաղեստինացւոց , և զգաւառսն զանտոնի նուաճեաց ։ Ա.նուա ի հրեաստան , պաշարեաց զԱ.րուսաղէմ և էառ զայն . և զՅովակիմ արքայ կապեաց շղթայիւք՝ ածել ի Բաբելոն , այլ ապա ի գութ առեալ զմանարհել նմա՝ դարձոյց զնա յանթոռ իւր ։ Ան զգաւառսն Յորդանոյն Ասորեալք և ի զաւակէ Թագաւորութենն տապաստ գերի ի Բաբելոն . և զնմանէ զգաւառսն Թագաւորին , և բազում ինչ ի սպասուց տանն տեառն աճ ի Բաբելոն , ի լրումն սպառնալեացն առ Ե.զեկիա արքայ՝ զոր սպառնացաւ Ա.սայի ի տեառնէ ։ Ա.յն ամ չորրորդ էր Յովակիմայ արքայի Յուդայ , ամ Նշանաւոր յորմէ զժամանակ գերութենն Երբայեցւոց ի Բաբելոն պարտ է հաշուել , զոր բազում ուրեք գուշակեաց Ե.րեմիա ։ Ան անդ ի Բաբելոն մնացեր յայնժամ ընդ այլս և Դանիէլ մանուկ երեսատասանամեայ [1] , և յետ ոչ բազում ժամանակաց Ե.զեկիէլ ։

1 Ըստ սմանց ասացեալ ։

Կոնան Պոչ։
Բերու։ անդ։

Ի դառնալ հինգերորդի ամին Յովակիմայ՝ մեռաւ Նաբուպաղասար արքայ բաբելացւոց, Թագաւորեալ ամս քսան և մի։ Եւ ասաւ Նաբուքոդոնոսոր որդի Նորա, և յուզի անկաւ վաղվաղակի գալ ի Երուսաղէմ ընդ կարճոյ ժամանակի։ Եւ ձանձրացաւ մանասէհ սակաւ ազատիլ զօրավարացն պատուէր տուեալ ածել զնանդին Հանդերձ գերութիւնն և առաքաւ։ Նա Հասեալ անդր՝ կալաւ զերկրութիւն աշխարհին, զոր զդուշութեամբ պահէին նմա իշխանք, և պայազատեաց զՅոյր իւր՝ Թագաւորեալ ի վերայ աշխարհին քաղդէացւոց, ասորեստանեայց, արաբացւոց, Նաբուտոց, և պատկառեցուց, ամն երեսուն և երեք՝ որպէս Պաղտասիս ժամանակագրէ։

Դան. ք։

Յամին չորրորդի Թագաւորութեան իւրոյ Եհոս երազ Նաբուքոդոնոսոր, և յիմարեցաւ ոգի Նորա, և մոռացաւ զերազն։ Կայեաց զնոգս և զքաղքեացս աշխարհին իւրոյ՝ պատմել նմա զերազն։ և խօսեցան Նոքա ընդ Թագաւորին և ասեն. Ով գոյ մարդ ի վերայ երկրի՝ որ կարող իցէ ցուցանել զայդ։ ասացեալ արքայ զերազն, և զմեկնութիւն Նորա պատմեացուք։ Նմա հրամայն Թագաւորի անդարձ է, և ոչ են սովոր իշխանք լսել մինչ Հակառակ կամաց իւրեանց։ վասն որոյ և Հանդիպեցան չարութիւսեալ Նոցա, և սրտմտութիւն բազում ասաց կատարել զնմա իմաստունս ի բաբելոն։ և գտանիքեցան ընդ Նոսա ի մահ և Դանիել և ընկերք Նորա, զի էին իմաստունք և նա քա։ Նա կարգաց Դանիել առ ինր ած, և մեկալ առ Թագաւորն պատմեաց զտեսիլ երազոյն և ասէ. Դու, արքայ, տեսանիր և աՀա պատկեր մի մեծ, և երեսք Նորա և տեսիլ Նորա աՀագին յոյժ. որպ գլուխն յոսկւոյ, լանջքն և բազուկք իւր արծաթիք, մէջք Նորա և բարձք պղնձիք, և սրունքն երկաթիք. և ոտքն՝ կէս յերկաթոյ և կէս ի խեցւոյ։ Հայեիր մինչև Հատաւ ի լեռնէ վէմ առանց ձեռին, և եՀար զպատկերն ի վերայ ոտիցն և մանրեաց զնոսա ի սպառ. և վէմն որ եՀար զպատկերն՝ եղև լեառն մեծ, և ելից զամ երկիր։ Նա վերայն աւասցեալ յատել և զմեկնութիւն. զերից մեծամեծ Թագաւորութեցն յաՀրդել պիտի ասորեստանեայց, զՊարսից, զՀելքսանդրի մեծին կամ զՀելքսեայ, և զՀռոմոյ. կամ բան այլոց՝ զյաՀրդացն Հելքսանդրի։ Նա յատւոս Թագաւորութեցն այնոցիկ, ասէ, յարուսցէ Աած երկինից Թագաւորութիւն՝ որ յաւիտեանս ոչ եղծանիցի, և ազգի այլում ոչ ինասցէ, մանրեսցէ և Հատեսցէ զամ Թագաւորութիւնս, և ինքն կացցէ յաւիտեանս։

ԱՄ ԱՀՒՆՔ {Յայտնապէս այսու զԱգաւորութիւն Քրիստոսին ցուցեալ ։ Յայնժամ արքայ Ղաբուբդոնոսոր հիացեալ և խելամուտ եղեալ՝ ասէ ցԱնիսիէլ, արդարև մեծն ձեր Նա է մեծ աստուածդ . և մեծացոյց զնա , և պարգեւս մեծամեծս և բազումս ետ նմա , և կացոյց զնա ի վերայ աշխարհին բաբելացւոց , և իշխան նախարարացն և ի վերայ ամ իմաստնոցն բաբելացւոց ։ Եւ Հաղորդ եղեն փառաց նորա և ընկերքն , կարգեալ ի վերայ գործոց աշխարհին բաբելացւոց ։

Դ · ԹՓ · Ի՜Գ ։ Ղարձաւ վտարանքեաց յարքայէն բաբելացւոց Յովակիմ, և զօրավարք արքային որ էին յերկրին գնացին ի վերայ նորա , և սրտմտութեամբ մեծաւ ապականեցին զերկիրն նորա . և զնա պաշարեալ Ա[ն]դրուսաղէմ՝ ի չարձակել նորա արտաքս , ոչ գիտեմ , կամ թէ այլազգ կալան զնա և սպանին սրով , և զդին նորա արկին յաբահետ Ճանապարհին ։

Յովակիմ որդի նորա ընդ Հայրենի թագաւորութիւնն և զանպարշտութիւն հօր իւրոյ պայազատեաց ։ Եւ մինչ դեռ սպոյն Ղաբուբդոնոսորայ նստեալ պաշարէր զԱնդրուսաղէմ, եւ և ինքն Ղաբուբդոնոսոր անդր , և առեալ զքաղաքն՝ եբարձ անտի զնա մանն տեառն և զգանձս տան թագաւորին և զնա անօթս ոսկեղինս զոր արար Սողոմոն ի տաճարին , և տարաւ ի Բաբելոն ։ Եւ խաղացոյց զերդն բազում, և զՅովակիմ ընդ նոսա , և զմայր նորա և զկանայս , և զնա իշխանս և զնա զօրաւորս զօրութեանն . և թագաւորեցոյց զԵհոիաքին նեռ որդի նորա ընդ նորա , և եղ անուն նմա Սեդեկիա ։

Ե · ԹՓ · Ի՜Գ · ԻՐ · ԼԵ · Ա · ԻՕ · Եւ առաւել երկիւղած գտաւ սա քան զՅօսիա իւր , և ոչ բարեբաղդ քան զնոսա ։ Վասնաւորեալ ընդ վաթսունի Ա տիտասի արքային եգիպտացւոց՝ նշկահեաց զսպարսն բաբելացւոց , ուխտին դրժեալ ։ Եւ Ղաբուբդոնոսոր էկն պաշարեաց զնա Ա[ն]դրուսաղէմ՝ վերէ իմն դրեալ ի նմանէ ։ Ընդդէմ և արքայն Եգիպտոսի եհաս զօրօք յօգնութիւն երուսաղէմացւոցն ։ Ղարձ ուրախ եղ զնէն ընդ գալ նորա , այլ ոչ յամեաց ուրախութիւնն՝ ի պարտութիւն մատնեալ եգիպտացոց յերեսաց ասորեստանցւոյն ։ Եւ ասորեստանեայն յաղթող եղեալ՝ էկն անդրէն և սատակացոյց զպաշարուսն ի վերայ քաղաքին իբրև տարի մի , և առ զայն պատերազմաւ՝ սատակագործ

3415 . 589 զընակիչսն Հարեալ ։ Եւ զերկոսին որդիսն Սեդեկիայ սպան առաջի նորա և զիշխանս և զմեծամեծս Յուդայ , և զաչս Սեդեկիայ կուրացոյց , և կապեաց զնա կապա-

նօք և տարաւ ՚ի Բաբելոն։ Եւ եկաց անդ Աեդեկիա ՚ի կապանս մինչև յօր մահուն իւրոյ. և զքաղաքն և զտա-
ճարն յաւերակ առեալ՝ հրձիգ արարին քաղդէացիք, և զպարիսպն Երուսաղէմի շուրջանակի քակեցին։

Եւ զարծրդոնոսոր յաղթեալ պատերազմին Հրէից, Դան. ջ.
իբրև դարձաւ ՚ի Բաբելոն՝ արար պատկեր ոսկի ՚ի բարձրութիւն վեցասուն կանգնոյ՝ և արձակեաց ժողովել զամ իշխանս աշխարհացն՝ զալ ՚ի նաւակատիս պատկերին, և քարոզ հրամայեաց կարգալ զի ազգք և ազինք և լեզուք, որ են ընդ իշխանութիւնբ իւրով, երկիր պագցեն նմա. և որ անսասանն հրամանին՝ ընկեսցին ՚ի հնոց հրոյ բորբոքելոյ։ ՚Ի ժամանակին յայնմիկ երեք մանկունքն եբրայեցիք մերժեալ զանօրէն հրամանն՝ ՚ի միջ հրոյն սքանչելապէս պահեցան կենդանի. Եւ զայն տեսեալ Թագաւորին, հրամայ ետ հրովարտակաւ՝ գլխատ պատ առնել զամենեսեան որ խօսիցին հայհոյութիւն ընդ նոցա. և առաւել շքեղացոյց զմանկունսն, և բարձրացոյց զնոսա յաւագութիւն։

Զամին քառներորդի Թագաւորութեանբ իւրոյ, այն ամ յորմէ որ ՚ի կործանմանէ Երուսաղէմի, դարձաւ անդրէն Նաբոքոս և պաշարեաց զՏիւրոս՝ յորում ժամանակի Թագաւորէր անդ Ղոզբաղ։ Եւ էր քաղաքն այն Եզեկ.ԻԶ.ԻՀ.
առեւր և մեծագանձ, չև ևս ընդ լծով լեալ, և Համբառ- Եսայ.ԻԳ.ւ.
եալ վաճառականութիւնն յայժ զի յոլովք ՚ի քաղաքի անդ որպէս Թագաւորք էին փարթամութիւնբ և մեծապոյծ ապրանիւք։ Ո՛չ քաղաքս զայս սիրտնայիք կառուցին, Յոպ.ԺԷ.Ե.
երկերիւր և քառասուն ամաւ նախ քան զշինուած տաճարին Երուսաղէմի. զի յորժամ զՄիդան առնի փղոշտացին բնակիչք Ասկաղոնի՝ բազումք ՚ի բնակչաց քաղքին փախեան նաւուք, և ՚ի նոցանէ չինեցաւ Տիւրոս։
Եւ յոր աղագաւ դուստր Սիդոնի * զնա կոչէ Եսայիաս, Եսայ.ԻԳ.ւ.
Եւ ոչ գանգատեաց նա զերազանցել զմարքն մեծուբ և ՚ի նոսա ՚ի ժամանակին յայնմիկ զգեմ ունել արքայից բաբելացւոց զան երեք տասան, այնմ որ զարևելս համ խոնարհեցոյց ընդ լծով ծառայութեան։

Զեռ քազում ժամանակաց պաշարելոյ՝ ասա էառ Ցնէնդ գրմ.
Նաբուքոդոնոսոր զՏիւրոս, աշխատութիւբ մեծաց աշխա- նախ. Ժ.քաս.
տանաց և չքեղութեան Ե գնդից Աշո՝ Եզեկ.ԻԹ.ւ8.

1 Լինելոյն ոգւոյնէ։ որ գնէ Դաւգան. Ե և Դաւգան նոյն
* Գուշգիր ուրեմն զեր էսխանակ Էնոն Սիդոն. այս գանազանութիւն յէ
Սիդոնի տալն Սիոն, բայ ՚ի գումէն՝ տաքգոյ է Ե ՚ի յոյնն։

տեցուցեալ զզօրս իւր. որպէս ասէ մարգարէն. « Ըմբռնայն գլուխք ինդացեալք, և ամ ուսք գերծեալք »։ Ինչ ևս յանհնարինս լեալ էր Տիւրոս՝ ելիսն մեկնեցան անտի քանակիչքն մեծաձ մասամբ. ստացուածոց իւրեանց ի կղզի մի՝ որ էր մերձ անդր, հեռի ի ցամաքէ կէս մղոնաձ, և կառուցին անդ քաղաք նոր. որ ապա անուանի եղեալ, ծածկեաց փառաց իւրովք զպէշատակ առաջնոյն՝ որ յետ աւերածոյն այն էր իբրև զմի ի գիւղից, և կոչեր Տիւրոս կին։

Եզեկ. ԻԹ. 18-20։ Ընդ մեծի աշխատութիւն զօրացն Նաբուքոդոնոսորայ յերկար և ի տարժանաւոր պաշարմանն Տիւրոսի, զի ոչ գոյն անդ վարձս ծառայութեանն՝ զոր ծառայեցին տեառն ի խնդրել զվրէժ նորա, խոստացաւ ած՝ որպէս նշանակէ մարգարէն՝ տալ նմա զերկիրն եգիպտացւոց. զոր և առնն իսկ վաղվաղակի և աւար հարին զօրք արքային բաբելացւոց, որպէս յիւրում տեղւոջն ասացաւ ի պատմութիւն եգիպտացւոց։

Նաբուքոդոնոսոր յամենայն պատերազմունսն յաջողեալ, ապա իբրև հանդարտեաց ի բազում խաղաղութեանն՝ ձեռն էարկ բովանդակել զվնասած Նաբելոնի, կամ մանաւանդ չքեղազարդել զայն։ Ո՛համար մեծաց գործուածից նորա գոյն խնդրոյք ի Յովսեպոսի մատենէն, զորս և այլք բազումք ի մատենագրաց նմին ընծայեն Նաբուքոդոնոսորայ։ Ո՛յորվն յայնցանէ վերբառ գոն և ես նշանակիլի ի խօսել զհոյակապ քաղաքին։

Դան. Գ։ Այնչ դեռ ի ծայր բարեբաստութեանն և փառաց Թուէր հասեալ Նաբուքոդոնոսոր, երազ ահաւոր գառնացոյց նմա զկեաղաղուն, և անհնարին խուճապաւ խռովեցոյց զնա։ Տեսանէր և ահա ծառ բարձրացեալ մինչև յերկինս, և ասաք նորա պտղալից ի ծագս երկրի տա բաձեալ. և ի ներքոյ նորա բնակեալ էին գազանք վայրի, և յոստս նորա հանդուցեալ թռչունք երկնից, և ի նմանի կերակրէր ամ մարմին։ Այս ահա զուարթանն և սուրբ իջանէր յերկնից, և բարբառէր զօրաւր և ասէր. Հատէք զծառդ, և քշտեցէք զոստս դորա, և զպտուղ դորա ցրուեցէք, բայց զշառաւիղ արմատոյ դորա թողէք յերկրի. երկաթապատ և պղնձապատ ի գալար վայրի և ի ցօղոյ երկնից հանգիցէ. և ընդ գազանս անապատի բաժին դորա, և ի խոտ երկրի։ Սիրտ նորա ի մարդկանէ փոխեսցի, և սիրտ գազանաց տացին նմա, և եօթն ժամանակք փոխեսցին ի վերայ նորա։ Ա՛ենմուէլեանք զուարթնոյ է բանս, զի ծանիցէին կենդանիք՝

եթէ տիրէ բարձրեալն Թագաւորութեան մարդկան, և ում կամի տացէ զնա. և զարհամարհն ի մարդկանէ յարուցանէ ի վերայ նորա։

Օ Ահն հարաւ Թագաւորն ի պակուցանող տեսլե-նէն, և եհարց զնմա զդէտս և զնոգս, և ոչ կարացին պատմել զբարձն, մինչև եկն Դանիէլ և եցոյց զնկնոյս Թիւն նորա. զի ծառն զոր տեսանէիր, ասէ, դու ես արքայ. և զքեզ հալածեսցեն ի մարդկանէ, և ընդ գազանս անապատի եղիցի բնակութիւն քո, և խոտ իբրև արջառոյ ջամբեսցեն քեզ. այլ Թագաւորութիւն քո քեզ ետուր՝ մինչև ճանիցես զիշխանութիւն երկնաւորին։ Այս խրատ ետ նմա՝ զնեզս իւր ողորմութիւն քաւել. և զանօրէնութիւնս գԹովք մնանկաց։ Այս այս ամ եկն եհաս ի վերայ Նաբուքոդոնոսորայ արքայի՝ որպէս և ասաց մարգարէն. քանզի յետ երկոտասան ամանց՝ մինչ դեռ ի վերայ տաճարի Թագաւորութեանն իւրոյ ձեմէր ի Բաբելոն, հայեցաւ ընդ գեղ և ընդ մեծագործ յօրինուածս քաղաքին, և ասէ. Ոչ այս այն մեծ Բաբելոն է, զոր ես շինեցի ի տուն Թագաւորութեանն, հաստատութիւն զօրութեանն իմոյ ի պատիւ փառաց իմոց։ Զնեղև Թուի յայս մեր այսպիսի ինչ խորհուրդ ամբարշտաւանութեան և մտապատութեան առն Թագաւորի՝ ի տեսիլ մեծագործ այնպիսի դաստակերտիցն, սակայն մինչ դեռ բանքն ի բերան նորա էին՝ ձայն եղև յերկնից և հնչեաց ի վերայ նորա դատաւորիք. և ի նմին ժամու անկեալ ի մտաց՝ ի մարդկանէ հալածեցաւ, և ընդ գազանս անապատի եղև բնակութիւն նորա, և խոտ հանդոյն արջառոյ ուտէր, և ի ցօղոյ երկնից մարմին նորա նեղեալ, մինչև վարսք նորա իբրև զառիւծուց մեծացան, և եղիզունք նորա իբրև զԹռչնոց։ Այս յետ կատարածի աւուրցն՝ միաբ նորա առ ինքն դարձան, և զաչս իւր յերկինս համբարձեալ, ասէ գիր, զբարձրեալն օրհնեաց և զկենդանին յաւիտենից՝ զի իշխանութի նորա իշխանութիւն յաւիտենական, և տերութիւն նորա ազգայ յազգս, և ամ բնակիչք երկրի իբրև զոչինչ համարեցան. ըստ կամաց իւրոց առնէ ի զօրութիւն երկնից և ի բնակութեան երկրի, և չիք որ ընդդէմ դառնայցէ ձեռին նորա և ասիցէ նմա թէ զինչ գործեցեր։ Այս կերպարանք նորա առ նա դարձան, և իշխանք նորա և մեծամեծք խնդրեցին զնա, և անդրէն ի Թագաւորութիւն իւր հաստատեցաւ, և մեծութիւն առաւել յաւելաւ նմա։ Այս խելամուտ եղեալ բարութեանցն Տրուաբատակ եհան ընդ ամ աշխարհ իւր, հրատարակել

ԱՄ ԱՀԱՒՆ զմեծամեծան ՚ի սքանչելիս՝ զոր արար ընդ իւր ։ Այլ ՚ի միւսում ամին մեռանել , թագաւորեալ ամն քառասուն և երիս՝ յետ Հօրն իւրոյ մեռանելոյ . և եղև մի ՚ի մեծաց նուն թագաւորաց՝ որ կացին յարեւելս։ Օ՚Նյա պայազատ տէր որդի Նորա

3442 . 562 ԻՈՄԲՈՊՈՒՆԱՔ . Որ ընդ թագաւորել իւրում եհան
Ե . Թագ . ԺԲ . 27 . 30 , զՀԱՔՈՒԻԱ արքայ Յուդայ ՚ի տանէ բանտին՝ յորում
Դատ . ԺԳ . կայր յամաց իբրև յերեսուն և եօթանց . և վերկեաց
զնա կալաւ զթագաւորութիւն ։ Եւ տուաւ ասեն բազուկն
զՀնարու Վանիելի՝ որով նշանակեաց զբուժման Ներոյ ,
և զի զվիշապն սպան զպաշտեցեալն ՚ի բաղդադացւոց , և
զԵրբաշխն փրկութիւն՝ որով կեցոյց զնա ՅՈՅ ՚ի գուբ ա-
Բէր . . . . . ռիւծուց , ուր Ո՚վքահում բերեր նմա ՀՆՉ ։ Այլ սպա-
Մ Է Գ . Նաւ Իշմարտագաբ՝ նեղեալ գործեալ նմա չըմտանեացն ,
քանզի ատելի եղև նոցա առ մեղկութիւն և զեղծ բա
րուց ։ Օ՚Նա յաջորդեց

3444 . 560 ՅԵՀՈՒԱՍԱՐՈՍ քեռայրն Նորա , առաջնորդ դաւաճա
Դ . Թագ . ԿԻ . 1 . նութիւն ։ Որ ՚ի սկզբան թագաւորութ իւրոյ զօրաժո-
ղով եղև մեծաւ պատերազմաւ ՚ի վերայ Ա՚ՍՈՐաց ։ Այլ
թագաւոր նոցա Նաբոպոլասար զարքային Պաբելոյ զվիւրոս
կոչեաց յօգնութիւն ։ Օ որոց Հանդերձիմ երկաթագոյն
՚ի մեծոյ Ձառէ , և զրկէաս ՚ՅԵՀՈՒԱՍԱՐՈՍ ՚ի պատերազմի
անկաւ՝ յամին չորրորդի թագաւորութեան իւրոյ ։ Ա՚մն
յաջորդեաց որդի իւր

3448 . ԱՒԵՍՈՐԱՒՈՍ ։ Այր վատթար , որ ՚ի բնէ ՚ի չարա-
Աբ . . . . . չար ախտս յօժարեալ ընդ թագաւորել իւրում եհեղ
զանձն անխորհ յիմ չարիս , որպէս իշխանուն առեալ
՚ի գործել համարձակ զանարժանս և զանխրատ գործս ։
Այլ սպանաւ գաւով յընտանեացն , թագաւորեալ զա-
միս ինն ։ Օ՚Հետ նորա թագաւոր եկաց

3449 . ԱՒԻՆԻՒ կամ Ա՚ԱԲՈՒՆԻՈՍ , որում և այլ անուանիք
են . Ե . Խաղտասար ՚ի սուրբ գիրս կոչի ։ Որդի էր սա , որ
պէս Հանանագոյն Ձուի , Ո՚վքահովգաբայ ՚ի Ա՚յտոդիրեայ
դշխոյէ , և Ձուն Ա՚ԱԲՈՒՆԻՈՍՈՐԱՅ . որում մարգա-
Եբեհ . ԻԲ . 7 . բեացաւ Ա՚ՐԵՄԻԱ՝ ՚ի ՚՚Ո՚ՀԱՍԱՒՈՑԵՒՆ ՆՄԱ ՅԱՒ ազգք , և
Եբէդ . ԼԱ . 39 . որդւոց Նորա , և որդւոց որդւոց Նորա ,, ։ Այլ Ե՚Ի Ա՚յտո-
գիրն դշխոյն այն , որ շինուածս պայծառս կանգնեաց ՚ի
Ի՚ԱՔԱԲԷԼՆ , և կառոյց իւր շիրիմ զմիով ՚ի Հոյակապ
դրանց քաղաքին , արձանագիր ՚ի վերայ եդեալ մի ու-
միք ՚ի յաջորդացն իւրոց Հպել ՚ի ծածկեալսն ՚ի նմա
գանձս , բայց միայն ՚ի յետին վտանգ կաթուածէ ։ Ը Ե
բիւն այն ոչ բացաւ մինչև ցամս Վաբեհի . սա ակնկա-

լուծք մեծաց գանձուց եբայ զայն, և եպիտ գրոշմակալ ԱՄՆԵՀՈՒ
ի նմա՝ զի ԹԻ ՈՉ ԴՈՒ ԸՆՉԱՒՈՒՑՑ ԻՒՐ ԵՒ ՍՏՐՈՒԿ
ԱՆԱՐԴ ԱԳԱՀՈՒԹԵԱՆ, ՈՉ ՉՀԻՒՐՄՍ ՄԵՌՆԵԼՈՑ ԲԱ-
ՆԱՑԻՐ ։

Յամին առաջնում Թագաւորութեան նորա տեսանէ Դան. է։
Պանիէլ զտեսիլ գազանացն, զսորից մեծամեծ Թագաւո-
րութեանց, և զԲրիստոսին զհետ նոցա։ Ա՛ւ յերրորդումն ը։
ամի զնոյնն և զաջոյնն, զկործանելոյ Թագաւորութեն
Պարսից Ա՛ղեքսանդրէ մեծէ, և զհալածանաց Ա՛րևե-
եան Ա՛նախոցոսի արքային Ա՛սորեաց ի վերայ Հրէից ։
Յառաջագէմ կոյս գրոցս բացատրեալք ինչ ինչ ի մար-
գարէութեանց յայցմանէ ի թեւլամոէ ընտերցողաց, և
ընդարձակագոյն զայսոսիկ ի ներքս ածեմք ։

Ի ժամանակի մինչ դեռ Ա՛նտիոքոս պատարէր ի Թշնա- է։
մեաց, Ա՛ղաւեսաւր արքայ արար ընթերիս մեծամեծաց
իւրոց յաւուրս տաբեկանի ցնծութեան. և տեսիլ յերա-
կարծ դարձոյց զինադադարին յարկաւիբս, և առաւել
մեկնութեան՝ զոր ետ Դանիէլ. զի վձիռ յորմէ անդր
արձանագրեցաւ՝ բառնալ Թագաւորութեն նորա ի նմա-
նէ և փոխել ի Պարս և ի Պարսս, և ի նմին գիշերի
առաւ քաղաքն և սպանաւ Ա՛ղաւեսաւր ։

Այս վախձան եղև տերութեն բաբելացւոց, որ եկաց 3466 · 538
ամն երկերիւր և տասն՝ ի կործանմանէ մեծի տերութեն
ասորեստանեայց։ Օ պաշարութիւն Ա՛բաբելոնի և զառնուլ
նորա երկարապատում՝ ի վեպս Ա՛լեքսոյ Հանդերձեալ
եմ առնել։

ԳԼՈՒԽ ԵՐՐՈՐԴ

Պաշտաբնի Ռափաորուկեան Ա՛րքայ։

Ի Հառս կործանման նախնի ինքնակալութեն առա- 3257 · 747
րեստանեայց նշանակեցի, զի Ա՛րբակէս զօրավար զօ-
բայն Ա՛րաց էր մի ի գլխաւորաց՝ որ միաբանեցին ընդ-
դեմ Ա՛րդամասպաղայ ։ Ա՛ռազագ կարծիք եղեն՝ թէ
անդստին յայնց ժամանակաց ինքնիշխանաբար կալաւ
նա զաշխարհն Ա՛րաց և զայլ ևս բազում գաւառս ։
և անուանեցաւ Թագաւոր ։ Ա՛յլ այս այլազգ Թուէ Ա՛ր-
ծրոտեայ մեծի մատենագրին, որում և ես հաւանեալ
եմ բանիցն հետևել ։

Եւթ. ա. չ. Կ՚սորեստանեայք, որ ի բաղում դարուց տիրապե-
տեին Ա՚սիա, վտարանդուածք այլ և այլ աղգաց հնա-
զանդելոց նոցա՝ տակաւին տակաւ ։ Կ՚սխլ լծկնկէց և
ղեն Ա՚ստք. որք ընդ ժամանակս ինչ կացեալ յաղա-
տութենէն՝ զոր քաջութիւք կալան, զեղծան ասպա նուաւ ի
համարձակութիւն. և տակաւութիւք իշխանութենն իւրեանց
վարեցան յանիշխանութիւն վատ քան զնախկին ծառայու-
թիւն ։ Կ՚անգղն գողութիւ և յափշտակուի, բռնութիւ և
անիրաւութիւ զօրացեալ ի նոսա՝ ոչ ոք կարող էր նուա-
ձել զնոսա, և չէր ոք որ հատուցանէր զգատաստան ։
Կ՚ստ ահա հարկ եղև կանգնել զիշխանութիւն՝ որով նոր
ինն օրինաւոր բարգաւաձեաց աշխարհն այն ։

Կ՚արաց ազգ ի ժամանակին յայնմիկ վեցերորդութիք ցե-
ղիւք սահմաներ ։ Կ՚ւ մինչ գեռ սոքա գիւղաքնակք էին,
Կ՚իովկ որդի փրաւորտի Կ՚աք յազգէ՝ կանգնեաց յերկ-
կրի անգ միահեծան տէրութիւն. քանզի սա զհօսղ ան-
կարգութեց աշխարհին պատեհ առեալ՝ Թագի ցանկա-
ցաւ ։ Կ՚ւ էր ինքն մեծարոց յոյժ առաջի աներեցուն ըզ-
գաստատիքն և խոհականութիք և արդարութիք, և որ
այլ ինչ ի տեսչութիւն աշխարհի կարգին ուղղութիք ։ Կոկ
յորմէ հետէ խորհեցաւ Թագաւորել՝ առաւել և յա-
ւել յառաքինութիւնն, և դեպք ի բարի յաջողեցին
նմա ։ Կ՚անգղի բնակիչք գեղջն կացուցին զնա իբրեանց
դատաւոր. և իմաստութիք և օրինօք բարեխնամեալ
զնոսա՝ փոխեաց յառաջնոց գնացիցն, և որպէս խորհէրն՝
ած զնոսա ի գաստատութիւն ։ Կ՚որոց և այլք ի գեղից ա-
խանձաւոր եղեալ բարեկարգութեանն, քանզի չար ինչ
քեամբք ի խօովութիք էին, առ նա ինքն Կ՚իովկ գիմէին
ի վէձս գատաստանի ։ Կ՚ւ օր ըստ օրէ յաձախեալ
համբաւոյն, զամ դատ կարևոր առ նա աճէին. զի ոչ
գոյր իբրև զնա իրաւարար յայմ ետկրին ։

Խորհեցաւ այնուհետև Կ՚իովկ զի ժամանակ է զվերջ
ջին հնարս ձարտարութեանն ի գործ առնել ի յաջո-
ղութիւն ։ Կ՚ւ որպէս տագնապեալ ի խնդիրոց զնովաւ
բազմութիք ամբոխին՝ խոյս ետ յառանձին տեղի, և ոչ
ևս կամէր գատել զնոսա՝ թէպէտ և խաղաղասիրքն և
բարեաց աշխարհին ցանկացողք յոյժ թախանձէին զնա.
և եկեղցին ի գատաստան զառ մինն հոգս բաղդատէր՝ և
բրև ոչ ունելով պարապ զայլոց իրս յանձանձելոց ։ Կ՚ն-
կարգութիք, որ առ սակաւ մի խնամովք նորա խափա-
նեալ էին, ապա յետ այնորիկ չար ևս սկսան զայրանալ՝
մինչև ժողովել Կ՚արաց աշխարհաւ, խորհել վասն քա-

նին այնորիկ ։ փառասիրութիւն ոչ նոյնպէս յամենեքին ազդէ ։ յոմանս բուռն է և անասնձ, և առ ուշ նպատա- կին ոչ ինայէ յարիւն, և յերդեռն անօրէնութիւնէ համար- ձակի։ յայլս մեղմագոյն ազդէ՝ որպէս ՚ի Վիտիկ, և քօղ- արկեալ հաւաստութիւնէ և արդարութիւնէ՝ որպէս ընդ եր- կրաւ գողուղի գործէ ձանապարհ, յաջողագոյն եղեալ ՚ի խորհուրդս իւր ։

Իբրև ամ ինչ ըստ ցանկութիւնէ Վիտիկայ յաջողեաց, առաքեաց նա ՚ի Ժողով անդր պատուիրակս հրամանա- գաւ ։ Ընդ իւրաքանչիւր որ հնարս ՚ի խափանումն չա- րեացն առաջի արարեալ, խօսեցան ասպա և պատուիրե- րակը Վիտիկայ և ասեն ։ Լինել ոչ կարգ իշխանութիւնէ աշխարհիս ՚ի սպառ փոխեսցի, եղիցի սա յանապատ անձ մարդի ։ Միայն հնարք էն իցացս այսմիկ՝ Թագաւոր զոք կացուցանել զի նուաճեսցէ զբռնութիւնէ և օրհնս տացէ, և ապա եղիցի խաղաղութիւնէ իրայ իւրաքանչիւրոց ։ ապա թէ ոչ լցցի երկիրս այս անիրաւութիւնէ, և լցցի մեզ չարիկ մնինել հեռանալ աստի ։ Հաճոյ Թուեցաւ ամենեցուն, և յաղթեաց այս բան խորհրդի՝ միապետութիւնէ խափա- նել զարն ։ և խորհեին այնուհետև զոմ ընտրել Թա- գաւոր ։ Ել յերկարեաց խորհուրդն այն ։ քանզի միա- բանեցան ամենեքեան ասել՝ չիք ոք յաշխարհիս Պարաց սեփականագոյն ՚ի Թագաւորել քան զՎիտիկ, և ընտրե- ցին զնա աշխարհախռնմբ ատեանն ՚ի Թագաւոր ։

Ետդ Հայել մտօք ՚ի սկիզբն անդր Թագաւորութեիչ՝ Թէ որպէս յիւրաքանչիւր ժամանակի և ՚ի տեղւոջ հաս- տեցան, տեսանեմբ նախկին պատճառս յանկարգութեցն առեալ նոցա և յանխնամութենէ աշխարհին ։ Վճռեցի անշարժն իսկ և բարեկարգութենէ և խաղաղութենէ տեղի ունել, եթէ ինքնիշխանաբար ամ ոք կամեսցի կեալ՝ ոչ առեալ յանձն ներքոյ կալ հրամանի, և զնոսն ինչ ազա- տութենն ընդ այլեսմ մասինն փոխանակել ։ Օ ի որ հնա- զանդել զայլս, կամ հզօրագունին անհնազանդել կա- մին, յար ՚ի կռիւս լինել հարկ է նոցա ։ Իսկ որ ՚ի խա- ղաղութենէ ինդրեն կեալ և յանկասածի՝ հարկ է նոցա լինել ընդ իշխանութենէ և հնազանդել նմա ։ Ա յս սկիզբն Հաս. ժգ. է իշխանութենէ մարդկան ։ և ՚ի որ գրոց առանինք՝ ասէ ։ ։ ։ տուաճախնամ տեսչութենն ոչ միայն զխորհուրդն զայն և զգործ Թողացուցեալ, այլ և արբազանեալ զայն հաղոր- դութենէ իւրոյ իշխանութենն ։

Ձիք և չիք ինչ մեծ և զարմանալի իբրև զայր քաջ և վաստակաւոր, որ գերիմաստ հանճարովք կարող էցէ

ԱՄ ԱՀՆԴ բարձրագահ ունել իշխանութեի, և քնաւոր համեստա-
թեամբն իբրև զայլս ի մարդկանէ կեցցէ, հրաժարեալ
անկեղծութեբ ի փառաց յոր հրաւիրի Թագաւորել ի
վերայ ժողովրդեան, և զբեռն առաջնորդութեի առ ի
շահ միայն օգտի քաղաքակացոյն յանձն առնուցու.
Ի յիպիսին նովին հրաժարելովն յայտ առնէ՝ թէ ի խե-
լամուտ կարէաւ պարտուց և ծանուցից վտանգաց առն
Թագաւորի, և կրէ ոչի վեհ և գերազանց քան զիշխա-
նութեին, մանաւանդ և քան զփառասիրութեի՝ որ այնմ
ցանկացողն է. և երկիւղիւն, որով անարժան և անկա-
րող զանձն վարկուցեալ՝ խորչի ի փառացն, նովին ցու-
ցանէ զանձն լինել այնմ արժանի: Իսկ քաջութեբ փո-
խանակեալ զհանգիստ և զդիւրութեի անձին ընդ աներ-
կևան խաղաղութեբ աշխարհին՝ հաւաստի առնէ գիտել
զստոյգ փառս իշխանութեի, և որ իցէ մեծութեի նորա:
Վասնզի է պաշտպանել հայրենեացս, արմատացուցանել
զբարին, և զչարիս խափանել, զիրաւունս և զօրինս պայ-
ծառացուցանել, յարգոյ առնել զլաւութեի և զառաքի-
նութեի, և առատութեի և խաղաղութիւն պատրաստել
աշխարհին. և զվիշտս վտանգին սիրով յանձն առնուլ
յուսով այսոցիկ մեծամեծ բարեաց՝ որ նոցա արգասիքն
են: Որպիսի որ եղև Ղումա ի Հռոմ, որպիսիք և
յայլոց ինքնակալացն եղեն, որք բռնադբօսելով եդան
զԹագ:

Վարձայց ասել, չէք և չէք ինչ մեծ և զարմա-
նալի իբրև զայս առաքինութեի. այլ համեստութեի սուտ,
և առաքինութեի իբրև զԻովվկայն ի յաջողութիւն փա-
ռասիրութեի խորհրդոց, այլազգ քան զոր էն ի քնէ՝ է
բևեռցուցանել զանձն, ծանրանալ և հրաժարել յայն-
մանէ՝ որում ցանկութեբ մեծաւ փութայր հասանել խո-
րամանի և գաղանի հնարիւք, է կեղծաւորութեի անարդ
և վատթար՝ որ ածէ նողկանս, և զպայծառութեի այլոցն
վաստակոց նսեմացուցանէ:

ԴԻՈՒՂ

որ ներփաորբեայ ամս չիսուան ևս երեք:

Յ2ղ. 7.10 Երբ որ ու. ընդ. ձա.

Վասին ընդ առնուլ զԹագաւորութեի՝ քանացաւ ոչ
ի գերև հանել զակնկալութեի այնոցիկ՝ որք ի խաղա-
ղութեի աշխարհին կացուցին զնա Թագաւոր: Իսկ և իսկ

յաւել՝ի փառս աքքունի գիմ՝նշանակս պատուոյ և փա-
ռաց՝ որովք ահեղ է և մեծարոյ անձն արքային, և ըն-
արեաց հաւատարիմն ի Պարսս անտի Թիւինապահն զսէ-
բելիս իւր՝ յորս վստահ էր : Այս զանձն յապահովեալ՝
ապա ձեռն էարկ հրահանգել զազգն և ի քաղաքակա-
նութիւն ածել, որք ի դաշտս սովորեալ և ի գիւղօրեա
առանց քաղաքական կարգաց և օրինաց՝ բնաւ վայրէ-
նացեալ էին : Հրամանն էտ նոցա քաղաք կառուցանել
եօթնպարիսպ, և ինքն գՀերմիդ և զձեւ պարսպացն և
ցոյց, աստիճանաւոր զարձրութիւն նոցա առնել՝ պահպօքն
չափ զիերծօք բարձրացեալ : Այս որ և դիւրք տեղւոյն,
բլուրք յամ կողմանց սեպացեալ, ձեռնտու էին : Ի
բուն պարսպամիջին յանձուկ տեղւոյն էին ապարանք
Թագաւորին և նմ գանձք նորա . յրեգ միջաշուխին վեց
հերդ, որ կոչուգ էր այնմ, էին չինուածք բազմայարկք
ի բնակութիւն պաշտօնէից արքային, և յայլն ի հնգեսին
միջոցս պարսպաց էին տունք ժողովրդեան : Պահպին և
ընդարձակ քան զայլս, էր գրեթէ ի չափ մեծութիւն քա-
ղաքին աթենացւոց : Այս կոչեցաւ քաղաքս այս Այկբա-
տան : Չհասկ նորա մեծագործ և հրաշակերտ՝ եօթնկար-
գեան պարսպօքն իւրով զթատերացն չուրջ տեսանելեաց
տեղիս, և շրջունք պարսպացն ի գոյն այլ և այլ հաձոյ
ասաց տեսողացն էրևէին :

Իրբև կատարեաց Դիովկ զՀկբատան և բնակեցոյց,
ապա զարթեկարգութիւն աշխարհին հոգացեալ՝ սահմա-
նեաց օրէնս : Յորհետ զի երեսաց Թագաւորի առա-
ւել ի հեռուստ յատկանէն մեծապանք, և ի սկզբանէ
Թագաւորութեանն իւրոյ՝ ներքսագոյն ապարանս բնակիր՝
անտես և անմատոյց ի ժողովրդոց . և օրէնս եդ գրովք
միայն աղերսանաց կամ միջնորդաւ խօսել ընդ նմա և
զկարիս իւրեանց յայտնել . և որոց մատչէինն առ նա՝
ոչ էր օրէն ծիծաղել կամ խուսս առնել նորա արկա-
նել : Վանդն հմուտ էր քաղաքավարութեանն, և ամեա-
ցոյց այսպէս զԹագաւորութեան իւր . զի ի միջ վայրագա-
սունս մարդկանն բնակեալ, որ չէ և գիտէին զվաստակս
ձնմարիտս, երկեաւ զի գուցէ կարի յոյժ ընտանութիւնն
յարհամարհութիւն գնա ածցէ, և դաւաճանս համախոհս
ի վերայ իւր պատրաստեսցէ, զի նորածնեալ իշխանու-
յոլովք են մանկացաղք և դժկամակք : Այս իբրև ծած-
կեալ կայր ի տեսութենէ ամբոխին, հաստատութիւն միայն
խնամատուն օրինացն ծանուցեալ գնա և անուանս դա-
տաստանաւորն՝ որովք հանդէս առներ արդարութեան, յա-

ԱՄԱՀՆԻՒ Հեղուկին ի մեծարանս և ի պատիւ նորա ։

Լ՚ԱՆդԱԿՆ՝ ԵԹԷ լսեսաք ի նմանի կարգեալք զԻՄ՚ԱՆ մեծ կամ փոքր հասուցանելին նմա, և ոչ ինչ Թաքչէր ի գիտութենէ նորա, և ոչ յանցանք առանց վրէժխնդրուե անցանելին, և զԻՄ՚ եղեռն և զոչնուԹիւն արագ պատուհասիւն խափանէր ։ Ա՚ԼԼ այսոքիկ առհմանաւ իմանալի են։ Իսկ լսէ անպարսաւ սովորութիւն այն, զոր անձին իւրում սահմանեաց Պիտովկ, և ի նմանի կալան այլք ի Թագաւորացն արևելից, Թորթուելլ յաքրունիս և պաշտօնեայս ընդ ԻՄ՚ տեղիս կարգեալ՝ նոքօք միայն անտեսանել զաչխարհն, ի հաւատս բանից նոցա հաստատել զԻՄ՚ գիտութենէ, ի բերանոյ նոցա լսել զորոշ տապետից և զիրաւունս անմեղաց, նոցա՝ որք մտահաձելիք կամ հաշառօք մարթեն խոտորեցուցանել զդատաստան, և խափանել զիրաւունս զրկելոց. մանաւանդ զի դիւրաւ յաչըսկի նոցա պիտոյ ի ծածուկ և անպատուհաս գործել զանիրաւութիւն ։ Այս Թող զայս, խոստովանեալ նուքին իմն անպիտանութիւնք Թուի ինձ այս փոյԹ Թագաւորաց անտես գոլոյ ի մարդկանէ՝ զի մի զվատութիւն իւրեանց ի լոյս ածիցեն ։ Պիտովկ պատահեալ յընդելացուցանել զՍ՚արս, ի զգծուելն և ի հրահանգս ածել զնոսա, և սահմանել նոցա կարգս իշխանութիւն, այ հաւ պարապ պատերազմելոյ ընդ ազգս՝ որ շուրջ բնակեալ էին, Թէպէտ և յերկարաձգեաց եղև ի Թագաւորութիւն. զի մեռաւ՝ Թագաւորեալ ամս ևսնն և երեք ։

ՓՐԱՒՈՐՏ

որ Խափառեցաւ ամս ևսան և երիս ։

3347 · 657 Եբդ. ա. ՃԲ։ Յետ Պիտովկայ մեռանելոյ՝ փրաւորտէ կՍ՚էրաւարտ որդի նորա կալաւ զաԹոռն։ Օ սա նմանութեամբ և եԹ ձայնի անուանն ի դէպ եր կարծել նոյն ընդ ԱՅՍՄ՝ զոր ՃԱՅԼԻՆ գիրք Ա՚ըխաքատ կոչէն. բայց են և այլ ինչ հաւաստագոյն պատՃառք, զորս գտցեն ինդրողք ի բազմահմուտ Ճառին Ա՚ռնիբրմի, յորմէ բազում ինչ առեալ մեծի այսը ։ Որ ի Պիտոս Յուդիթայ գրեալ է Թէ Ա՚ըխաքատ “Շ՚ինեաց քաղաք, և ած շուրջ զեկ-

Ճոսէփ. ա. ։

1 Ա՚յոդէ անուանել սա Սիմէոնէ։

բատանացուվքն պարիսպս ,, , անտի յոգուհք ի մատեռ նագրաց վերպեցին կարծել թէ Ա՛ւրիաքսագ նոյն ինքն իսկ Պիտովկ որ զՅերեսաան չնեաց , այլ յորին ոչ պարզաբար չնել ասէ , այլ վերստին չնել . Թերևս զի ոչ կարացեալ Տօրն քաջ աւարտել զմեծամասոյց քաղաքն , որգին գՏօրն ելից զթերին ։

Վրաւորս այր քաջ պատերազմող՝ Տայրենի ժառանգութեամբն ոչ շատացեալ աշխարհաէն Ա՛արաց , խաղաց ի վերայ Պաբսից . և յաղթող եղեալ մեծաւ պատերազմաւ՝ նուաձեաց և զաշխարհ նոցա ։ Յե հզօրացեալ պարսիկ զօրականաւն՝ տակաւ զտհմանակից ազգս նուաձեր , մինչ գրեթէ բոլորովին տիրել մեծին Ա՛սիոյ , կալեալ զնմ աշխարհն՝ որ կայ ի հիւսիսոյ լերինն Տաւրոսի , յաշխարհէն Ա՛արաց մինչև Ա՛լիս գետ ։

Ի յաղթութենէ տատի խրոխտացեալ՝ ամբարձ զձեռն իւր և ի վերայ ասորեստանեայց , որք թէպետ և տակաւացեալք վտարանդութեաբ ազգաց բազմաց՝ Տզօր էին յինչ քեաեաս ։ Օ՞ զօրաժողով եղև Ա՛ատաքսերքն կամ՝ Ա՛ռաւրոդոնոսոր արքայ ծամր ամբոխիս , և առաքեաց առ ազգս բազումս արևելից՝ առնուլ ի նոցանէ զօրս յօգնականութեէ . և ստահակեալ ասպետս արարին զանս նորա , և մերժեցին զՀրեշտակն , և ոչ երկեան յինչնա կալուլեէ որ երբեմն ընդ խոտ լծուն գյոլովս յայգացն յայնցանէ նուաձեր ։ Յե բարկացաւ Ա՛ռաւրոդոնոսոր ի վերայ նոցա , և երդուաւ յիւր Թագաւորութիւնն և յաթոռ իւր՝ թէ խնդրեցից ես , ասէ , վրէժ ի ներանց անտի՝ սրով զամենեսեան սպառել ։ Յե պատրաստեցաւ և ձակատեցաւ ամ զօրութեբ իւրով ի սահմանս Հնդուաց , և եՀար սատակեաց զվիրաւորս , զՀրեշտակսն նոր քս Հալածեաց և զկառն խորտակեաց , և բովանդակ կալեալ գյաղթութիւն՝ խաղաց Տամարձակ յաշխարհն Ա՛արաց , և նուաձեալ զբազաքս նոցա՝ եՀաս մինչև Ա՛ղեքսանաս , և կալաւ զաշտարակս նորա և զպարիսպս , և զքաղաքն մատնեաց յաւար զօրականին կողոպտել զնմ զարդս նորա ։ Լսակ Հիքն Թշուառականն փրաւորս վերծեալ ի լերինս Հնդուաց , անկաւ ապա ի ձեռս Ա՛ռաւրոդոնոսորայ . որ Տրամայեաց նեետաՀար սպանանել զնա ։ Յե դարձաւ ի Ա՛լիսուէ բազմաձեռն բանակաւ , և էր անդ յանՀոգութեբ և յուրախութեբ ինքն և ամ զօրք իւր զամիս չորս ։

Լսակ զօր ի վրէժ քինու ստուգանալոյ Տրամանին առ ձակաց զՀողոփեեան զօրօք բազմաք ի վերայ ազգացն

ԱՄ ԱՀՒՆԳ անհնազանդելոց, և զյառաջխաղացութիւն և զանգիտուէ գործս Հոլոփեռնեայ, և զահ և զերկիւղ ազգաց ամենեցուն առաջի նորա, և զխորհուրդ քաջութեան իսրայէլացւոցն՝ զի խորհեցան զդէմ ունել նմա յուսացեալք յԱստ, զնեղութիւն բնակչացն Բետիղուայ՝ ի պաշարմանէն և զիմ ազգին Հրեից, զբանակելն մերկութեամբ քաղաքին՝ արի և անվհեր խնամատարութեամբ Յուդիթայ, և միանգամայն խոկ զատաւումն բանակին ասորեստանեայց, զայս ամ պատմեն գիրք Յուդիթայ։

ԿԻԱՒՍԱՐ ԱՌԱՋԻՆ

որ նախաորելոյ անս գահաւորեան։

635 · 3369 · ԱՀ. ՀՀ.

Ո՛վքեր փրաւորեայ մեռանելոյ՝ կալաւ զաթոռն որ դի նորա Կիաքսար. պատանի հզօր և աշխոյժ, որ զամ առումն զօրացն ասորեստանեայց պատեհ առեալ՝ ամրացոյց նաեւ զաշխարհ իւր, և ապա կալաւ զմեծն Ասիա լըհիւ իւրով։ Այս ոմանք մեծաւ խաղաց ի վերայ Կիւ նեւէի, ինդրել զվրէժ մահու հօր իւրոյ կործանմանէ քաղաքին։ Ընդ առաջ եղեն նմա ասորեստանեայք ապրեալք ի մեծի կոտորածէն առ Աստիղուաւ, և ձա կատու պատերազմի ի պարսից թիւն մատնեալ անկան փախստեայ մինչև ի գրուն Կիւնեւէի։ Այս որ Հայաձերն գնասա Կիաքսար՝ պաշարեաց զքաղաքն, մինչև յառնուլ եղև Կիւնեւէ. այլ զի չև էր օրհաս պատուհասի չարեացն՝ զորս անցոյց ընդ այլ ազինս, զերծաւ ի մեծ տալուստ վտանգէն այսպէս։

Առանակ մեծ սկիւթացւոցն եղեալ ի սահմանսդ մեռոյ տեան ընդէմ, հալածեալ զԿիմերս Հայաստոյ՝ խաղային գայլն գՀետ նոցա, և Մադիս արքայ առաջնորդ նոցա։ Յորոց Կիմերքն խոյս տուեալ՝ ինքեանք եկին հասին մինչև ի սահմանս աշխարհին Մարաց։ Զզդ եղև Կիաքսարայ, և թողեալ զԿիմերն խաղացոյց զամենեն ընդդէմ բազմամբոխս խուժանին, որք չանդգնին ուղիւք հնղեցոյց գայլն ողոռմանել զնմա։ Ձակատեցան ի պատերազմ, պարտեցին զՄարս, և համարձակ անհնազանդեան ոչ միայն ընդ աշխարհն Մարաց այլև ցծագս Ասիոյ սփռեցան։ Ընդ գրոհեցին յաշխարհն եգիպտացւոց. այլ Վասմետիքոս արքայ առատ պարգևօք կալաւ զա-

ռաջս նոցա. և դարձան եկին յաշխարհն պաղեստինաց-
ւոց, կէսք ի նոցանէ յաւարի առին Յ|ակաղան զ|ստ-
ղկանն զմեհեան զՆագոյնն ի մեհեանս նորա, և կէսք
ի Յ|եման քաղաք ցեղին Ա|մաաեի յայս կայս Ձորգա-
նանու արարին բնակուԹիւն, յորոց կոչեցաս ասպա քա-
ղաքն այն Ա|կիւԹաւօլիս։

Օ ամս քան և ուԹ կալան սկիւԹացիք զմեծն Յ|սիա.
յորում են մեծն Հայք և Փոքրն, Վասիրք, Պիտոս,
Աղղքիս, և աշխարհն Ա| բաց. և զամ երկիր զոր և կո-
խեցին՝ յաւեր և յանապատ դարձուցին։ Իսկ Ա|ծրք
նեՀգաւ ի նոցանէ ազատեցան. զի իբր յանլոյծ Հաստա-
տուԹեաւ ուխտին ընդ նոսա՝ Հրաւիրեցին զնոսա բազմուԹ-
ի տունս իւրաքանչիւր ի կոչունս, և արբեցուցեալ զնո-
սա՝ այր զիւրաքանչիւր կոչնակաս սպանին, և յորովք
քան զսահաւս ի սկիւԹացւոյն պահպանեալ՝ կալան ան-
զգիչն Ա|ծրք զընտիկ աշխարհն իւրեանց, և ընդարձակե-
ցին միջանգամ զիշխանուԹիւն իւրեանց մինչև Յ|ելիս
գետ, յեզր առաջին ահմանացն յարևմտից կուսէ։

Իսկ որ ոչն էին ի կոչունն անդ սկիւԹացիք, զգա- Եւտր. ս. ԺԲ.
ցեալ զկատարած Համազգեացն՝ փախստեայ գնացին յաշ-
խարհն լիւդացւոց առ Ա|զիաւէս արքայ, որ մարգասէ
բուԹիւն ընկալաւ զնոսա. և ասաի Ա|արացն ընդ լիւդա-
ցիս գրգռեցաւ պատերազմ։ Օ ըր հաղագայց Ա|իաքսար
յԼլս սահմանայ Լիւդիոյ, և զամս Հինգ ազգքն երկո-
քին մարտեան ընդ միմեանս անպարտելի։ Ա|յս ի վեց
երորդումն ամին, այն ամ նշանաւոր եղև պատերազմին՝
խաւարումնք մեծաւ արեգականն գիշեր Թանձր ի տունս
ջեան եղեալ, զոր Թաղեսի միլետացւոյ յառաջագոյն
դուշակեալ էր, մինչ գեռ ստստկապէս ընդ միմեանս
մարտնչէին Ա|ծրք և լիւդացիք՝ զահի Հարեալ ի յերկս
կարծ երևմանէն որպէս յաստուածասաստ սպառնա-
լեաց, յետս կասեցան ի պատերազմէն, և խօսեցան ի
խաղաղուԹիւն՝ Հաշտարար ի մէջ նոցա կացեալ Ա|իւենե
սիս արբայ կիլկեկեցւոց, և Լաբադոդոնոսոր [1] բաբելաց-
ւոց։ Ի անլուծանելի ՀաստատուԹիւն ուխտին՝ խնամե
խօս լինել նոցա միմեանց սահմանեցին Թագաւորք երկո-
քեան, տալ Ա|ղետեայ զդուստր իւր Ա|րիադնէ Ա|ժա-
Հակայ մեդրանկին Ա|իաքսարայ կնութիւն։ Օ արմանալի
ինչ օրէնք էին ազգացն այնոցիկ ի կռել զուխտս, զի ի

1 Ջոր Եւտրոս Լաբինեա անասնէ։

ԱՄ ԱՀ.Ն.Ք վերայ հելլենականացն սովորութիւնց՝ և վէտս ի բազուկս
միմեանց արարեալ, լեզուին զարիւն իւերաց։

3378 · 626 Եւս. ա. 3Հ։ Իսկևիսկ զկնի խաղաղութեանն փութացաւ Կիաքսար դառնալ պաշարել զԿնիւհ, յորմէ յարձակմամբ սիւրացոցն խափանեցաւ։ Կաբուսպատար արքայ բաբելացւոց, ընդ որում այն ինչ դաշինս հաստատեալ էր, միաբանեաց և նա ընդ նմա ընդդէմ ասորեստանեայց, և համադումար զօրօքն պաշարեալ զԿնիւհ առին զայն, և զԱրաքսոս արքայ սպանին, և կործանեցին զքաղաքն զայն մեծ։ Կանգի կանխագոյն հարիւր ամաւ սպառնացեալ էր այ մարգարէիւքն՝ խնդրել յամպարիշտ քաղաքէն զվրէժ արեան ծառայից իւրոց, որով արբեցան թագաւորք երկրին իբրև գազանք արիւնախանձք, և լինել առաջնորդ զօրացն եկելոց ի պաշարել զայն, արձակել առաջն նոցա զահ և զարհաւիրս, մատնել ի սուր սուսերի անողորմ զօրականին զծերս, զմանս և զտղայս, և ի ձեռս անյագ աւարառուաց զգանձս քաղաքին, քակել զայն ի հիմանց և յատակել, զի հարցուասցի ծով հարցանիցեն անցաւորք Ճանապարհին՝ թէ ընաւ ուր իցէ քաղաքն իսրահատեալ Կինուէ։ Կայր ընդկին զմարգարէիցն լուիցուք զլռանս։

Ի· 1· «Ո՜ քաղաք արեանց, գոչէ Կաւուտ, ամենևին սուտ
Ի· 1· լի անիրաւութե՛ն. որպ զինեսցի որսդ։ Կանգի եղ որ փչէ
Ի· 2·3· ընդ երեսս քո։ Զայն հարուածոց, ձայն շարժմանն անուոյ,
շաչիւն կառաց, շահատակիւն ՀԵծելոց, փայլիւն զինուս,
Ի· 4· շողալ սուսերի։ Տեսիլ նորա իբրև զլամպարաց հրոյ, և
Ա· 1-6· իբրև զփայլակն չայս կոյս չայն կոյս ընթասցին։ Ի՞նչ նաւհանդոյ և վրէժխնդիր տէր, բարկութե՛ն խնդրէ տէր
վրէժ։ Կերկիր շարժեցան ի նմանէ և բլուրք սասանեցան, խախտեցաւ երկիր յերեսաց նորա, և համբերին ամ բնակիչք նորա. առաջն բարկութե՛ն նորա ո՞հան։
Ի· 5· զարտեցաք։ Կհաւասիկ ես ի վերայ քո, ասէ տէր ամենակալ, և չայսանեչից զչեւուսւստ քո, և արարից
Ի· 9· զքեզ խայտառակ։ Չափշտակիչն զարձամբ չափշտակիչն զոսկի. և ոչ գոյր չափ զարգուհոյսս. ծանրացան քան
10· զնմ սպառք նորա ցանկալիք։ Կոխեմափումն և ձգտումն
և սոսկումն սրտի և լթումն ծնգաց, և երիսունք ի վերայ
6· ամ միջոց։ Կրունք քաղաքաց բացան, և կործանեցան արքունիք, և ատացուածք չայսանեցաւ։ Կնչեն ելանէր և նաժիշտք իւր առաջի գազանի, իբրև զաղաւնիս ի սրտիկս
Ի· 11· իւրեանց ճչէին։ Կոր էն արդ մայրիք առիւծուցն և որաք կրեանց նոցա. ուր չորաւ առիւծն մնոանել, կո-

բիւն առիւծուն, և ոչ ոք էր որ զարհուրեցուցանէր ։ ԱՄ ԱՇՆ.
Յ.առիւծ որսացաւ բառնական կորեանց իւրոց, և եղից զմսա-
բիս որսով և զճահուէնի իւր յափշտակութիւն։ Յե ձգե. Ս.Ե.Ի. 15.
ցից զձեռն իմ ՚ի վերայ հիւսիսոյ, և սատակեցից զասո-
րեստանեայն, և եղից զԼինուէ յապականութիւն անջրդի
իբրև զանապատ. և արածեսցին ՚ի միջի նորա հօտք և
ամ գազանք երկրի, և գեռնառիւծք և ոզնիք ՚ի յարկս
նորա բնակեսցին, և գազանք գիշեսցեն ՚ի նկուղս նորա,
և սակուռք ՚ի դրունս նորա. քանզի իբրև զմայր է բար-
ձրուն նորա ։ Յ.այս քաղաք վըխժագործ բնակեալ յոյ-
սով, որ ասէր ՚ի սրտի իւրում՝ ես եմ և ոչ ևս ոք իցէ
յետ իմ, ամ որ անցանիցէ ընդ նա՝ շչեսցէ և շարժեսցէ
զձեռս իւր ։։

Նահակք երկոքին լցան աւարաւ Նինուէի, և Կիաքսա-
սար յառաջ մղեալ զյաղթող զէնսն՝ նուաճեաց զամ
քաղաքս աշխարհին ասորեստանեայց, բաց ՚ի Նաբելոնէ
և յերկրէն քաղդէացւոց՝ որ էին ընդ ձեռամբ Նաբու-
պաղասարայ ։ Օ.Հետ արշաւանացս մեռանի Կիաքսար՝
Թողեալ զթագաւորութիւնն որդւոյ իւրում Յ.ժդահակայ,

ԱԺԴԱՀԱԿ

որ Նաբոպաղասարայ ամ էրեսուն և հինգ ։

Օ.սա Յ.սուերոս ՚ճծայինն գիրք անուանեն. որ թէ. 3409 · 595
պէտ և յերկարեաց ՚ի Թագաւորութէ, այլ ոչ ինչ նո-
րա մեծամեծ գործք պատմին ։ Նդէն նմա ուստր մի և
դուստր՝ որոց անուանք յայտնի են, Կիաքսար Յ.երիա-
գնեայ, և Յ՚անդամէ յատաջնմէ տիկնոջէն ։ Օ.դուստրն
Հարմանացոյց Կամբիւսեայ որդւոյ Յ.քեմենեայ արքային
Պարսից, յորմէ ծնաւ Կիւրոս ամաւ միով յետոյ քան
զկիաքսար զքեռւի իւր ։ Նյ կալաւ Կիաքսար զՅ՚ասր
զհետ հօր իւրոյ ։

1 Վերջի նիստիքիր անդրմ ոչխ. ւսորջ բնակիւսը՝ հանուանք գերիւսյս,
հարիւ ինոչսորդն ասորեստանեայց, և խաղաղացանկին գասուն ՚ի Նինուէ։
որ ասորեաբ խղդոցին գամ ոչխ

ԿԻՒՐՈՍԱՐ ԵՐԿՐՈՐԴ

Ա՛ա է կոչեցեալն՝ի սուրբ գիրս Պարեհ Աստ՝ որ՝ ընդ սմա աջակցեալ Աիւրոս՝ առ գԱսբելն, և՝ի նա եթող զայն։ Իսկ յետ մեռանելոյ նորա և Աամբիւսեայ Տօր իւրոյ՝ միահեծան ինքն կալաւ զանձնարհն Պարսից և զԱ՛ստաց. և յայնմ հետէ մի պետուէ յերկուցն եկաց։ Օ՛որա պատմեցեալ՝ի Աիւրոսէ սկսայց, կից ընդ նմին ասել և որ ինչ գնախորդաց նորա զԱիւաքսարայ և զԴժդահակայ աւանդեն վիպագիրք։ Բ՛ԱՀ սուղ ինչ գլխոց դաշտոյն Թագաւորաց նախ Հարկ է ասել, զի Աբեսոսի լուծաչոյն բազում ինչ կցորդութեամբ է ընդ պատմեն՝ յոր մտանել հանդերձեալ եմ։

ԳԼՈՒԽ ՁՈՐՐՈՐԴ

ՊԱՏՄԱԲԱՆԻՆ ԼԻՏԱՑՈՑ։

Ա՛ՐԴԱՏԱՏ զառաջին Թագաւորս լիւդացւոց Կոտ-
[illegible] ասեմս անուանել, սերեալս՝ի Լիւդեայ յորդւոյ Կոտ-
սայ. և որ յառաջն մեռանացիք կոչեին ազգն այն՝ ի Լիւդեայ ընկալան ապա լիւդացիք անուանակոչել։

Հերակլեանք գՀետ նոցա յաջորդեալ, սերունդն Հե-
րակլէսի, կալան զահերութեամբ զամս Հինգ հարիւր և Հինգ։ 2761 · 1223
Կ՛ԱՐԴՈՆ որդի Հերակլեայ Թառնն Կզկեոսի, ՚ի Հե-
րակլեանցն նախկին Թագաւոր եկաց՝ի Լիւդիա, և վերջին

ԿԱՆԴԱՒԼԷՍ. Սորա յոյժ զկին իւր սիրելով վասն չքնաղադեղ կերպարանին, պարծէր Հանապազ. և խոր-
հեցաւ ցուցանել զնա միւսոյ ումեք յառաջնոց իշ-
խանացն իւրոց, որում անուն էր Գիւգէս, զի և նա ականատես եղեալ վկայեսցէ բանիցն.՝ որպէս ոչ բա-
ւական համարեալ զկատուէն իւր, կամ թէ թերի առ-
նէր ըստ թեամբն զգեղ նորա։ Եւ թէպետ յոյժ զգու-
շացաւ զի մի գշխոյն գիտացէ զայն, այլ նա ետես զգ-

՚ Ոչ չատ համաբերեցաւ զգիւ- որպէս եղծումն գեղոյ նորա զգե-
ստուն իւր՚ի լուսոյ ցանկութեն... ռանթիւնն վարկուցեալ։

Վիւգէս՝ միոջ ի տեղւոջէ Թագաւորացն խոյս տայր, և ամ ՌՀՀ.Ն.Ը
չտեսեալսն պարս։ Լսէ եթէ արդար ասէ մատենագիրն,
խորհեցեալ դշխոյին զի գանձ անկանելի պատառանիք
են փշոջ եդ ի մոյ վրէժխնդիր լինել, և մեծագոյն յան-
ցաւորութիւնք զանցեալս առնեն պատուհասել։ Ա.Յլ առա-
ւել թերևս քան զվրէժխնդրութիւն անարգանացն՝ զօրաւ
ցալ ի սիրտ նորա ցանկութիւնն առ Վիւգէս։ Որպէս
ինչ և իցէ, կոչեաց նա առ ինքն զՎիւգէս և ասէ, ընդ
արեա քեզ զմի յերկուց աստի՝ կորուսեալ քոյ կամ
Թագաւորին քաւել զանցսդ։ Ընդունայն աղերս ա-
րարեալ նմա Վիւգէս, յանձն առ անալ զերկրորդ պակ-
մանն։ և սպանեալ զկանդակղէս՝ էառ ինքն զկին նո-
րա և զաթոռ։ և այսպէս ի հերակլեանցն էանց Թագա- 5ա86 . 718
ւորութիւն ի մերինեանս։

Ո այմա ժամանակաւ եկաց Ա.ղբիղոբոս քերթող,
զղջմամբ Ա.յրոդոտոսս պատմէ՝ զանցս Վիւգեայ ի քեր-
թուածս իւր մուծեալ։

Կամիմ և ոչ զայն լռել՝ զոր Ա.յրոդոտ զարձեալ ասէ,
թէ առ լուդացիս և առ ՝ամ գրեթէ խուժադուժ ազինս
յամենի հանարեալ էր և յանարգանս՝ նա և առն մար-
դոյ մերկ երևեալ։ Ո՞ր պարտ է մեծ համարիլ զայն-
պիսի նշմար պատկառանաց առ հեթանոսս պահեալ։ Ա՛ն
է հարկ ասել և որ առ հռովմայեցիսն օրինք էին՝ մին-
կանց ի չափ հասելոց մի ընդ հարս իւրեանց մտանել՝ ի
բաղանիս, և մի փեսայից ընդ անեղս. և զայն պարկեշ-
տութիւն և ժուժկալութիւն առ օրէնս բնութիւն ունելին նո-
քա, և եղծանել զայն՝ յանցանս մեծ ։ Ո արմանք են
զի արդ առ մեօք անկարգութիւնս այս, յայսպիսի առնե-
լոյ իշխանաց, համարձակեալ է՝ի բաղանիս. որ յայնմի
իսկ հակառակ է օրինաց հեթանոսէ մարդկան և պատ-
կառանաց, և միաւսկաւքր պատանեաց և օրիորդաց, որ
և առ հեթանոսս դատապարտեալ էր խստիւ։

Ա.յլազգ Ա.յրոդոտոսէ աւանդէ Պղատոն զվէպս Պղատ. հուլդ.
Վիւգեայ. մատանի՝ի ձեռին առելով ուներ նմա, զո- էՀ. 359 .
րոյ յինքն կոյս շրջեալ զկասիճ ականն՝ անտես յայլոց տե-
սանել ինքն զայլս. և թէ համախոհութիւնք դշխոյին մա-
տանեաւն այնուիկ ընկէց զկանդաւղէս յանթոռոյ՝ քաջ-

1 Օրէնք էն առ մեղ՝ մի յայր- ռանս, որուհ բնութիւնն ինքն ա-
բուն հասակին մատնել որդւոց րաշխրգ է և վարդապետ։ Կիւ-
ընդ ձեռնն՝ի բաղանիս, և մի վե- յդ. գաղղեացի. ա. ձԽէ։
սոյից ընդ անեղս։ Էր պարտ է էչգեռն մեծ համարեր մերկ և
հասատատուն ունել զայս պատկա- բևեր։ Վ.ՂՂ. Մ՜ոս. էՀ. ա։

ԱՄ ԱՀՎՒՔ ձեալ՝ի կենաց ։ Ոլով Թերևս զխորամանկութիւնէ և ըզհնարս չարարուեստ ուշխատելն տայ խմանալ, որպէս վարեցաւ Պիւգէս՝ի յաջողելոյ չարութիւնէ խորհրդոյն, զոր՝ի ժամանակիս յայսմիկ հանձարեղ և ճարտար քաղաքավարութիւն կոչի, որ՝ի գաղտնիս սրտից մարդկան մնեալ՝ զիւրսն ամենայնիւ թաքուցանէ ։ Ոլով ես զայս առաւել քան զԱրդուոտեայն արժանի հաւատ տարմանել վարկանիմ ։

Օ բազմահնձակ առասպելս գիւգեան մատանւոյն և Կինէրոնի յիշատակեալ, ասէ . Ոչն խմաստնոյ Թեպետ և իցէ մատանիս այս , սակայն ոչ զէղծիցի նուաւ . զի առաքինութեանէ ոչ գիտէ և ոչ խնդրէ զնաւար ։

ԳԻՒՂՍ

որ Նափաորքեաց ամն էրէսոսի և ասի ։

3283 . 718 Եւրտ. ա. թգ . թէ ։

Ընդմուկ երկպառակութեանէ յարուցեալ՝ի մէջ լիւդացւոց ընդ մայ կանդաւղեայ , առանց պատերազմի միա բանեցին լսել Կանդիեայ պատգամախօսին՝ի հաստատութեանէ Պիւգեայ . վասն որոյ և ընծայս բազումս Պիւգէս նուիրեաց մեհենին Կանդիեայ , մանն ինչ Թերևս յառաջագոյն կանխեալ առաքեալ՝ զի նպաստաւորս իւր ընկալաւ զպատգամն ։ Ընդ նուէրսն այսոսիկ յիշէ Հերոդոտոս և բաժակս վեց ոսկիս՝ որ կըշռէին տալանդս և բեսուն ։

Երբև յաջողեցաւ Թագաւորութէ՝ի ձեռս նորա , խաչաց պատերազմաւ և էառ զՄիլետոն և զՕ միւռնա և զՂողմիոն , զմեծահարուստ քաղաքս ազգացն՝ որ շուրջ բնակեալ էին ։ Ոչ մեռաւ Պիւգէս , և կալաւ զաթոռն որդւի նորա

1 Երէ իցէ խմաստնոյն մատա- ՚ի ծածուկ ինչ գործին՝ զայն խրն- նիս այս և եթէ ոչ , սակայն ան- դրէ այր լաւ , այլ որ ինչ վայել արժան զմեզս համարի. զի ոչ որ է . յղ. գործոցին. ֆ. 12։

ԱՐԴԻՍ

որ ընթաւորէաց ամս չատասուն և չինն ։

Ա՛ռ սովաւ Ալիմելք հալածեալք ի սիւրեթացւոցն Ա՛ր 3324 . 680
մադաց՝ անցին յԱ՛սիա, և կալան զԱրդիկէ քաղաք ա- Եւտ. ԺԶ ։
ւանց պարսպացն ։

ՍԱԴՈՒԱՏԻՍ

որ ընթաւորէաց ամս երկոտասան ։

Ա՛ա ի վերայ բնակչացն Ա՛ղէտեայ երեթեալ պատէ- 3373 . 621
բազմաւ՝ պաշարեաց զքաղաք նոցա . Ի՛նդ ժամանակին
ընդ այնոսիկ առանց պատերազմի չառնին զպաշարմունս
գործէին՝ նստեալ զքաղաքաջք . վասն այնորիկ և յերկա-
րածգէին՝ նստեալ քաղաքաց յաման բազում ։ Ա՛յլ մեռաւ
Ադիատէս մինչ չև կալեալ զքաղաքն, և յաջորդեաց
որդի նորա

ԱՂԻԱՏԻՍ

որ ընթաւորէաց ամս չետասն և եօթն ։

Ի՛նդ Ա՛ղիաբասայ արքային Ա՛ռաց ետ սա պատէ- 3385 . 619
բազմ՝ հալածեաց զԱ՛ղէտս յԱ՛սիոյ, և էառ պատերազ- Եւտ.ԺՀ-ԺԹ։
մաւ զՕ միւռնա և զԱզոմինէ ։ Ա՛յլ զառ ի չօրէն
իւրմէ սկսեալ զմարդան մեծաց ընդդէմ միլետացւոց, և
աստուածպղծ զպաշարումն քաղաքին զամն վեց՝ որչափ
ժամանակ և հայր նորա պաշարեալ էր ։ Ա՛յլ այս կա-
տարած եղև մարտին ։ Ա՛ղետս հրամայ առեալ ի
Ա՛ղեքսիոյ պատգամախօսէն հրեշտակ աւրաւ ի քաղաք
անդր՝ խօսել ի դադարումն զինուց ամենս ինչ ։ Ա՛ղ
եղև ի(ն)րասխքուղեայ , որ բռնակալէր ի Ա՛ղետեան , և
հրամայեաց ածել կուտել ի հրապարակ քաղաքին ցո-
ւեան և այլ պաշարս ի մէկերից իւրեանց, և ի լցնել
նշանի՝ բազմել ամենեցուն ի խրախճանս կռնոյ . և ա-
բարձին այնպէս ։ Օ՛ր տեսեալ պատգամաւորին՝ զարմա-

ԱՄ ԱՀՒՆՔ ցաւ յոյժ ընդ առաւտիւ պաշարոյն, և գարձաւ եցոյց զնա տեառն իւրում։ Եւ նորա անդրէն եղեալ առնուլ զքաղաքն սովով, լաւ համարեցաւ զնաղաղել քան զկիզեալ պատերազին, և եբարձ զպաշարումն։

ԿՐԵՍՈՍ

3444 · 56։ Ա՛նուն խոկ սորա առակաւ զմեծագանձ Հոխուսիոյ Լայտ առեալ· զորոյ զամբաւ մեծութիւն յրնծայիցն ոք դիւրաւ գուշակեսցէ՝ զորս նուիրեաց ի մեհեանն Դե՛ղֆէայ· քանզի այսքիկ բազմաբիւր տաղանդաց նուէրքն կային ցաման Լդրոտոեայ։ Եւ ին Թերևս մեծուէց նորա աղբիւրք բովքն, զորոց ասէ Ստրաբոն ընդ մէջ Պերգամայ և Ա՛տարնեայ գոլ, և Պահտոդոն գետ փորը ոսկեհան, որ խառն ընդ աւազոյն ծերեր ոսկի։ Ա՛յլ այս ի ժամանակս Ստրաբոնի ոչ ևս էր։

Սթրաբ· ԺԳ· 6ա5.ԺԳ.68։

Երոտ· ա· 1ԷԲԵ։

Ի՛ մեծութենէ աստի ոչ թողացաւ արիւրձէր նորա, որպէս և սովորութի մարդկան։ Վա՛նգիր զանգործ և զմեղկ կեանս՝ նախատինս համարէր առն Թագաւորի։ Օ՛ն՛ի ձեռին ընդարձակեր անդադար զաշխարհակալութիւնս իւր, և զսահմանակից իւր նահանգս խառնեաց յաշխարհ իւր՝ զՓռիւգիա, զԼի՛սիա, զՄամիխլագոնիա, զԼիւթեանիա, զՄամիխլիա, և զայլ երկիրն կարեացոց, եւ աղաղակեաց և դօրացուց։ Ա՛ս նախ ընդ լծոյլ սարայ ըզՀայոս՝ զազգ որ չև ևն անկեալ ընդ իշխանութիւ։ զայս ինչ Լդրոտոտոս աւանդէ զՀունաց, որպէս Հաւաստի կարծեմ, որ ի փոքրն Ա՛սիա բնակիւն։

Եւ այս առաւել է զարմանալի, զի այլ պատերազմոյ և Հարուստ մեծութիւք՝ գիտութենէց ցանկացող էր և բանասէր։ Ա՛ղբունիք նորա էին օթևարան ակամաւ բայց գիտնոց՝ անուանեալ էօթանց խնամասնոյն յունաց։

Էրոտ· ա· էէ-ւֆ։

Ասէն մի յերևելեացն ի նոցանէ օրէնսդիր ա- Պլո՛տ. Դ Սո- ղամ Ա՛թենայ առ ժամանակ մի, և զամն ինչ պա- ղաս 93։ տալ առեալ՝ շրջել յայլ և այլ կողմանս աշխարհի։ և էին ի Մարդիէ, և ընկալան զնա ժողովուրդն փառօք մեծաւ՝ որպես վայել էր նմա։ Եւ երևեցաւ նմա Թագաւորն յատենի, շուրջ լեալ ի բազմութենէ աւագանւոյն, և արքայական փառաւք՝ ի Հանդերձս երևելիս ոսկեՀուռս ընդելուզեալս ակամբք պատուականաւք։ Եւ ինչ

ընդ չքնաղ տեսիլն զարմացաւ Սողոմ, և ոչ բանիւ զարմանս եցոյց. միտս առեալ խմաստոյ՝ զի այնպիսի փոքրոյ մարգման անկ էն, ստոյգ գեղեցկութեամբ և մեծութեամբ անգիտ եղելոց։ Իսդ այս ոչ սիրելի կերպարանս խմաստասիրին դժկամակեալ Թագաւորն՝ հրաման էտ ցուցանել նմա և զնա գանձս իւր, և զասպարանս մեծաս գործս և զազգմածախս, և զնմ կամ արքունեացն, որպէս ի յաղթահարել զանգգայ միտս նորա յանձնառութեամբ ապատուցն և քարանց պատուականաց և անդրեակ և նկարագործ պատկերաց։ Իսկ նա Թագաւորին յայտ եկեալ եր, և ոչ ի տես որմից և սեղեակաց ապարանիցն։ Օ ի ոչ հանգերձանաք շքեղ տպաստց որ արտաքոյ էն անձին Թագաւորի՝ գուշակք էն, ասէր, քաջութեամբ նորա, և ոչ այսքիւք մեծարի արքայ, այլ բնականոր յինքեան լուսովքըն։ Իսկ ուրեմն հարկ եր Թագաւորաց ընդ արհաւիրս ի միայնութեամբ բնակել։ Իսե տեսեալ Սողոմի զնմ, էին անդրէն յանդիմման եղև Թագաւորին, Իշխարց ցնս Թագաւորն. Օ ո՛ յամ ձանապարհորդութեամբ քոմ տեսեր քան զնմ զբ երջանիկ։ Պատասխանի ետ Սողոմ. Օ ՚ետղոս աթենացի զայր լաւ և բարեկեցիկ, զի անկաթոտ զնմ աւուրս իւր եկեաց, և եթող որդիս՝ որ ուներին չորս առ նմ ժողովուրդս, և զորդիս որդւոց իւրոց էտես, և առ կենդանութեամբ իւրով տակաւ զնոյնն նման յաւելեալ ի պայծառութիւն, և մեռաւ փառաւք՝ փոխանակեալ զանձն ի վերայ հոյերնեաց։

Օ այն պատասխանի խմաստասիրին, որով զսկին և զարծաթ արհամարհեաց, համարեցաւ Կրեսոս չնահատադոյն և տխմարագ վայել բանս. այլ ակն ունելով երկրորդի փառացն վիճակել՝ եհարց գարձեալ. Իսե զոհ յետ աթենացւոյն այն տեսեր երջանիկ։ Սողոմ ասէ. Օ եղբարս կրկին արգիացիս՝ զԿղեոբիս և զԲիտոն զանազիթաք օրինակս եղբայրսերութեան և մեծարանաց առ ծնողս[1]։ Օ ի ի միում աւուրց, յորում մայր նոցա քրմանհին ՚երոյ հանդերձեալ եր գնալ սայլիս ի մեհեան և յամենին եղիցն, տեսի գնասս մտեալս ընդ լծոյ ձգել զսայլն մինչև ի մեհեան անդր ընդ քառասուն ասպարէզ։ Իսդ որ սքանչացեալ երանեին մայրք զբերքմանհին զնոյր այնպիսեացն որդւոց. և նա ուրախ եղեալ և գոհացեալ, խնդրեաց յաստուածուհւոյն տալ որդւոց իւրոց փոխարէնս՝ որ ինչ առաւել լաւ իցէ մարդկան։

1 Ջաքս գերազանց եղբայրասէրս և մայրասէրս։

Այլ լուաւ Հերա աղօթից քրմուհւոյն, և ի վախձան լմնել պատարագացն՝ անկաւ մնջորդ քուն քաղցր ի մէջ հնձի անդ, և հանգստեաւմբ վճարեցան ի կենաց[1], որոց արդեացիք անդրմս ի մեհենին Վահեկեայ ի մէջ ծառոյս առաքինութեամբ նոցա կանգնեցին։

Յաւուր ինդ բանս նորա և ասէ. իակ զկարգ, և ոչ զկրեսոս համարիցիս երջանիկ։ Իակ Սողոն զի ոչ մարդասիրութիւն կամիր, և ոչ զգրգռել զնոսա ուրս, ասէ քաղցրութիւն։ Ինդ բազմագիտ պարկաւ զոր Հելլենացս ազգի հնորհեաց աստուած, արքայ լինադացոց, յաւել և գնդի համեստութեամբ և ժուժկալութեամբ, որ զնմանատիպութիւնս զայս զարդ և զանուանս ծնաւ ի մեզ, որ զվերհանձն հանդիսականսն առանց ամբարշաւանութեամբ և մնափառութեամբ բերել յինքեան՝ օտար յարքունեաց, և որ խելամիտ եղեալ մանկանաս ցուացս յորդորդ բաղկի, ոչ ի մէջ բարիս յոր վայելեմբ՝ նեղել պանծալ, և ոչ զայլոց բարեբաստութիւնս երանել զփախչող և զանհաստատ։ Այլ եղոյց ասա՝ զի եթէ անհաստուն անաւ յոլովից կեանք սահմանին. և ի քան և հինգ հաղար հինգ հարիւր և յիսուն աւուրց անայն այնոցիկ և ոչ մին միւսոյմ նման է, և հանգերձեալն իւրաքանչիւրոյմ՝ յայնորդութեամբ բիւրակերպ պատահարաց, զորս գուշակել կանխաւ անհնարին է, վասն որի զնոսա երանեմբ, ասէ, որոց ի բարութեամբ ետուն դէպ զկեանս իւրեանց կատարել. իակ որ բիւրուց վտանգաց նեղբոյ կան հանապազօր, կեղակարծ բաղդ նոցա թուի մեզ որպէս զսպան պատերազմողի՝ որ չէ կալեալ է զղյաղթութեամբ։ Այլ եւ Սողոն յերեսաց արքայի՝ գնդեցոյ զնա խրատուբն։ Ի ժամանակին յայնմիկ եր յարքունիս Կրեսոսի առակախօսն Այսոպոս՝ սիրելի յաչս արքայի. սա կարեկից եղեալ ընդ արհամարհանս Սողոնի՝ ասէ ցնա իրրև ընդ խրատ. Պարտ է, ո Սողոն, կամ ոչ ինչ[2] առ Թագաւորս խոսել, կամ հաճոյական ինչ։ Այլ որ Սողոն Աթենացի ասէ, պարտ է մանաւանդ կամ ոչ ինչ խոսել կամ օգտակար ինչ։

Յաւուրց անտի Պղուտարքոսի կարծիք եղեն ոմանց յիմանալոց՝ թէ վերնակ ժամանակագրութեամբ իցէ ասա, և անհնար վարկան Սողոնի և Կրեսոսի տեսանել զմի-

1 Թ.Ե.Բ.Ո. առ խանի վաճառ.ոյ ձա. Խոպոտրէին դիպաս Նոցա պատանել։

2 Հ.Յ.Ն.Ի.Ն.Ա.Կ.Ա.Ն Նմանակոյն ոսնի պիտոյ, ոչ ինչ և հաճոյական ինչ. ա՛ն

ա՛ուցտա, ա՛ս ի՛պ՛ի՛ս՛տա ա՛ս խրատա, զոր ու և նոր օրդնս ն՛ն՝ ի՛ն՛ա՛ք՛ն՛ի՛ն՝ ի՛ա՛ր՛ք՛ա՛մ՛ն՛ե՛լ՛ն՛ա՛յ՛ս՛ ե՛ա՛ք՛։

մեռանս և խօսակից լինել։ Խայց Թուսկանուհիէն ժամա-
նակին անյայտութիւ՝ ակաթ զառաջուածն զայն Համա-
բեցաւ Հանձարեղ վիպագիրն, ընդդէմ բազմաց Հաւա-
տարիմ մատենագրացն վկայելով՝ որք զպատմութիւնս
զայս առանդին։

Որ ինչ զՎրէսոսէ ասացի, այս և առ Տամ Թագաւորս
և իշխանս յաձախ պատահի պատրել՝ ի մարդահաձոյ-
ից։ Եւ երկու ինչ կուրութեանս պատճառք Հանապազ
Հաւաս վկայեն իրքս այս. առաջին զանզգոյշ յօժարուի
սրտի ընաւորեալ՝ ի մարդիկ, մանաւանդ՝ ի մեծամեծս,
ի լուր գովութեան և ի պատուել զայնոսիկ՝ որ զարմա-
նան ընդ նոսա և զՀանձոյս նոցա առնեն Հանապազ. և
միւս ևս՝ նմանութիւն մարդահաձութեան ընդ անկեղծ
սիրոյ և ընդ պատշաճ մեծարանաց, որ Հարատար կեղծա-
ւորութեամբն և զկարի իմաստնս պատրէ՝ եթէ ոչ
զգոյշ լինիցին անձանց։

Օ կրեսոս գիտեմք ի պատմութենէ լեալ Թագաւոր
քաջ և բազում մասամբք գովելի, զի էր նա քաղցր և
մարդասէր և ազնուական, և արբունիք Նորա աստղա-
կան իմաստնոց և Հանձարեղաց. և յայտ յայտնի է,
զի և ոչ ինքն անբաժ էր յիմաստութէ և՝ ի գիտուեց,
Այլ ընչասիրութեամբն աՀա և մեծութեցն ցանկութք
զառածեալ՝ ի չափ Ձորհութեց զերծանութէ իւր սահմա-
ներ, և զատոգ և զանանցանելի փառս Թագաւորութէ
ընդ շքոյ և պերձութէ փոխանակէր, և ի տարապարտ
մեծարանս այնոցիկ բերկրէր՝ որք սակաւ ինչ ընդՀատ
ի դից պաշտօն մատուցանէին նմա։

Որ գնովաւն էին իմաստնոց և Հանձարեղաց, և առ-
դամն բազմութեան՝ որք ի սեղանոյ Նորա ուտէին Հանա-
պազ, և զեղծութեանցն կցորդք էին, և խորհրդակիցք
խորհրդոց Նորա, շահեալք յատուցաձեռնութէ Նորա,
և ի պարգեւաց Նորա մեծացեալ, ոչ ինչ փոյթ էր Հա-
կառակել Հանդիպից կամաց Նորա, և ոչ ի պատրանացն
ազատել զնա և ի վրիպակ խորհրդոց. այլ մանաւանդ
առաւել էնա ի նոյն հրապուրիչն զնա գովութիք՝ որպէս
թէ ոչ որ ի ժամանակին յայնմիկ էր իրրև զնա Հա-
րուստ ի Թագաւորս, և ընդ բազմադամս մեծութեան
զարմանային և ընդ մեծագործութէ ապարանիցն, կա-
տական բանիւք ստուերացուցեալ զայնոսիկ. զի այսպէս
յաջողէր նոցա Հնարս գտանել առ նմա։ ՎՀանգի մար-
դահաձութէ զինչ է, բայց տուրևառ ստութէ՝ Հաձա-
սիրութէն փոխանակեալ ընդ փառասիրութէ։ Օ՛ր որ

մարդահամէն՝ զաւագութէ թեկն աճէ, և խնդրէ շահել մեծութէս. իսկ թագաւոր ցանկայ գովելի լինել և ի զարմանս ամենեցուն, և է ինքն նախ անձին իւրում շողոմարար. չարաթոյն զդէղ մահուն անդամք անձին պատրաստեալ քան զոր այլք ընծայեն նմա չարբուսին։

Լաւալոյս, այն որ երբեմն գերին էր և ոչ օտարացեալ ապա յառաջին բնաւորութենէն և ի մտացն՝ այլ յաւելեալ ի նոյն և զնարտարութէն հմուտ և խորագէտ պալատականի, սուղ բանիւն զոր ասաց ցՅողոն՝ թէ ընդառն թագաւորի կամ մի բնաւ և կամ զհաճոյն պարտ է խօսել, չայտ առնէ քանի խուճապն մարդահամոյից էին չարքունիս կրեսոսի, զի անկեղծութէն անդ ոչ էր, և ոչ հաւատարմութէն և օրինաւոր ծառայութէն։ Վ ան աշորիկ ոչ հաճոյ եղև նմա վէմ և առաքինի համարձակութիւն խնամատարին, զոր պարտ էր մանաւանդ մեծ համարել՝ եթէ գիտէր զի է գանձ ցանկալի այլ բարեկամ, որ յանձն և եթէ թագաւորի և ոչ ի բաղդ նորա հայեցեալ և ի մեծութէն՝ ոչ թաքուցանէ ի նմանէ լըռչմարիտն. որ թէպէտ և անձնասիրութէն նորա գառն է առ ժամանակ մի, այլ ապա օգտակար լոյժ նմա և պիտանի ի կեանս։ Ո՞ անկեղծ և դհաւատարիմ բարեկամին օգուտ մեծ առ թագաւորն՝ ցուցեալ Վենեկայ, յարէ ապա որպէս զնոյն ինքն զՎրեսոսէ առեալով։ Տուր թագաւորի խորհուրդս պիտանիս, և գէթ միանգամ ի կեանն լուռ զբաբառ ճշմարտութէն յունէն նորա՝ զոր հանապազորդ մարդահամոյիցն ճարիք հնչեցուցանեն։ Իսկ որով իւիք օգտեացես նմա՝ որ ի բուն ծայր բարեբաստութէն անցեալ է. ուստ նմա մի յուսալ յայն, և բարձ ի նմանէ զմտաի վստահութէն ի կարծեցեալ մխտաւոր փառս և ի մեծութէն, և յողդողդ և կորստական ցոյց նմա զշնորհս բաղդին և զոխրոտութէն։ Խեղճամտ արա զնա, զի ընդ բարձրանէ և ընդ կործանումն՝ բազում այն է զի վայրկեան մի խորոց է ի միջի։

Լրեսոս · ա · ԳԼԻՒ ։

Ո՛վ յետ բազում ժամանակաց զիորձ հաս Լրեսոս Աշմարտութէ բանիցն Սողնի։ Այն նորա երկու որդիք

1 Ձնունն լեալ չորմնութէ՝ նորա գյանդուքն վատահութէն ազդեցի գեթ երբեմն Աշմարտու. ի կարծեցեալ մշտաւոր մեծութէն, թէն բաբառ. տուր խրատ նմա և յողդողդ զպարգեա բաղդին ոչ օգտակար։ Իսկ իւ օգտեացես երբ սուցեալ նմա, և զի ընդ բարեքանկին. Թերայոյս զնա արա յերբ. բաղդութէն և ընդ չարաթոյնդուքն կործանութէն խրտ։ Օգուտ մեծ Թէն չիք բազում անգամ խոհ։ գործես նմա՝ բարեալ ի մտաց Սենէկա. յդ. Բառեր. Ը. ՃԼ։

մի ի նոցանէ համբացաւ, և էր հանապազ վիշտ սրտի նորա. և զմիւսն, զառաւել սիրելին, որ քան զհասա- կակից մանկտին զարգացեալ էր ամ առաքինութիւք, և անուն նմա Ալոխ, տեսանէր յերազի անկեալ սրով, և այլ վիշտ յայսմանէ յաւելեալ նմա։ Ի բաց հրամայեաց բառնալ ի տեղւոջէ բնակութեան մանկանն զամ զէն, զսուր, զդեզարդն, զնիզակ և զնետ, և արգել մի ու- մեք առնել ընդ նմա զրոյց պատերազմի կամ պաշարու- ց քաղաքաց կամ բանակի։ Վասն եղև յաւուրն յայ- նոսիկ ազատագունդ մանկտոյ պալատանն յոգս արշա- ւել, զի կինդ վայրենի զամ զշրջակայ վայրս աշխարհին ապականեր, և զնա եղիցն հարկանել։ Ուր Թախմանեակ Ալոխ զՅայրն՝ զի տացէ հրաման ի զնին կալ Տանդիխն, Ոչ կարաց Յայրն մերժել զՅոյժաւած նորա, և երիտա- սարդ մի էչխան Ալգրատոս անուն նորա՝ որ փախստեամբ անկեալ էր անդր, զնա պահապան կացոյց նմա։ Այս ինքն Ալգրատոս վերպակաս զնեաց ի մանուկն ուղղեալ զնա փոխանակ որոյն սպան։ Ալդ ես ոչ կարեմ զնկիճ Տօքն ասել ընդ գոյժ մահու մանկանին, և ոչ զանպատա- կան սպանողին, այն որ առ վիշտս ցաւոյն անգնին իսկ ի խորհեցաւ թաղաւորն զոյժ մի գժուարագուշակ գոլ ընդ ՅԸՆԹԵՑՔ
Ալմ կրկին ի գառն հեծուելիէ եղեալ ընդ կորուստ մանկանին, ապա սթափեցաւ ի Տամբաւոյ Կիւրոսի և ի ամեծամեծ քաջութիւնց նորա. և փարատեալ գուգ խոր- հեր այնչհետև Թուաբս ամբարտակս ընդգէմ զօրութիւն Պարսից կանգնել, որ օր ըստ օրէ յառաջ խաղացեալ ընդարձակէին զսահմանս իւրեանց։ Ալև երկիւղած էր նա ի գիշն, և ոչ կամէցաւ միանչ չև գնացս Տարցեալ՝ մեռ- ի գործ առնել. բայց և ոչ կայր յանդգնութիւք յուսա- ցեալ ի պատգամս նոցա՝ խորհեցաւ Տաւատալ նախ թէ խօսիցին ճշմարիտ։ Ամն իրի Տրեշտակ արար ընդ ամ աշխարհն ելլադացւոց և ընդ Ալքրիկէ առ Տռչակաւորս ի պատգամախօսացն, Տարցանել թէ, զայս օր յայս ժամ պինչ Տանդերձեալ լիցեմ գործել։ Կատարեցաւ Տրա- մանն, և յամենեցունց ի նոցանէ Վհեղփեայ պատգամն գտաւ արդարախօս, որ ի վերոյ ասացեալ տողս ունէր զայս խնդաստ. "Վխտեմ զառաջին թիւ, և զչորի ծո- վս. զարբառ Տամերն լսեմ և զդիեցկիս. ի զգայու- թիւնս իմ Տարաւ Տոտ զրահանորթ կրպչին, որ ընդ ոչխարենւոյ եփի պղինձ ի վերոյ պղինձ ի ներքոյ։ Վանա զի խորհեցաւ Թագաւորն գործ մի գժարագուշակ գոլ ծել, և եթէ զկրայ ընդ գառնն ի սան պղնձի։ Օրմ

սուրբն Ոգոստինոս յոլով ուրեք ազդ առնէ, զի՛ ի պա-
տուհաս կուրութենէ կռամոլիցն՝ նեղեր երբեմն ած պատ-
գամն Աշխարհատ տալ գիւաց ։

Ապա այնուհետեւ ոչ ինչ Թերահաւատութենէ եղեալ Աբեսոսի յաստուածն՝ զոր խորհեր Տարցանել, մնայոց նմա զոհս երեք հազար . և սպասս բազումս և եռոտանս նախ և սեղանս ոսկիս ետ ձուլել՝ ի քաւուրս գառագնաց ձեւս Հարիւր և տասն, որոց մէկն մի կշռեին կրկին տա-
ղանդ, և նուիրեաց զայնոսիկ՝ ի գամնա մեհենին Դելֆիս։ և այլ նուէրս բազումս, յորս էր և առիւծ ոսկե ձոյլ՝ ի կշիռ տասն տաղանդաց, և անօթք կրկին մեծա-
մեծք յոյժ, մէկն ոսկի՝ ուրից տաղանդաց և կիսոյ, և միւս արծաթեայ՝ որ տասեր սափորս վեց Հարիւր։ Ոյսու-
սիկ Աբգարոսոս աւանդէ, և այլ բազում նուէրս՝ որ ցա-
ւուրս նորա կային . զորոյզ զնոյ առնեմ՝ Համառօտու-
թեան խնամ տարեալ ։

Աբգիս ինչ պատգամուորեցան հրեշտակքն Տարցա-
նել յաստուածոյն . մի՝ Թէ ելցի՞ Աբեսոս ի պատերազմ ընդդէմ Պարսից, և միւս եւ՝ Թէ կոչեսցի՞ իւր նեղակա-
կիցս յօտար ազգաց ։ Այլ ընկալան նախ պատգամ, զի Աբեսոս երթեալ ընդդէմ Պարսից՝ քակեսցէ զնշխա-
նութենէն մեծ . և առ երկրորդն, Թէ՝ ի քաջացն Հելլենաց առեալ զօրավիգն՝ բարւոք արասցէ ։ Ոյսոսիկ ընկա-
լեալ պատգամն՝ եհարց գարձեալ Աբեսոս, Թէ՝ ցմբռաւ ժամանակս կացցէ Թագաւորութենէ նորա . և պատգամն ասէ, մինչև Ջրոյ ի գահ Ասպաց ելանիցէ . զոր Աբեսոս յաւէրժ հաստատութենէ աթոռոյն նշանակ համարեցաւ ։ Այս ըստ դիցն Հրամանին յուխտ եմուտ ընդ աթենացիս, որոց առաջնորդէր յայնժամ Պիսիստրատ, և ընդ սպարտացիս . զի առքս՝ ի ժամանակին յայնմիկ առաւել քան զայլ ազգս Յունաց հզօրք էին՝ առանց իրիք երկ-
բայութեան ։

Ի լուգացուց անտի ամն, անուանի խնամատութեամբ, Իրատս Հանձարեղս ետ Աբեսոսի և ասէ . Ցուսմ բա-
նագատեալ, արբեայ քաջ, զէն ածես՝ ի վերայ Պարսից . ազգ՝ որ յերկիր կորդ և՝ ի խիստ ծնեալ, ի տարժանա-
րոր աշխատութենէս՝ ի մանկութենէն բրտացեալ են, որ խոշորագոյնք և վայրագասունք ուսեալ՝ Հացիւ միայն և Ջրով շատանան, որ ոչ գիտեն զդիւրութենէ և զփափ-
կուն . որք, միանգամայն իսկ ասացեալ, ոչ ինչ՝ ի պար-
տէն կորուսանեն, այլ յաղթող եղեալ՝ զնմ՝ ինչ ստաս-
ցին . և որոց միանգամ տուեալ զձաշակ փափկութե՝ աշ-

խատուԹիՒ մեծաւ ապա յերկիւղ ածի վանել զնոսա կա-
բասցուք ։ Իսկ Թուի՝ զոհանալ մանաւանդ պարտ էր
զդից վի ոչ նեբեցին Պարսից խորհել ՚ի վերայ լուսաց-
ուցս ՚ի պատերազմ՝ քան մեզին զրգռել զնոսա ։ Ասայց
Արեսոս յամառեալ ՚ի խորհուրդս իւր՝ ոչ լուաւ նմա ։

Օ մնացորդ բանիցն Արեսոսի բովանդակեցից խառն
ընդ պատմուԹիՒ Արիւբոսի , յորս ահա մնաջիմ ։

ԳԻՐՔ ՉՈՐՐՈՐԴ

ՍԿԻԶՐՆ ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՐՍԻՑ ԵՒ ՄԱՐԱՑ

ՆԱԽԱԴՊՈՒԹԻՒՆ

Ո պատմեմ Թագաւորութիւնէ Կիւրոսի և Կամբիսեայ և Շ մերդեայ մոգի ունկն տալ գիրքս այս. այլ մանաւանդ զԿիւրոսն, զի վերկացոյն այլոց սա կաւ ինչ իրք են մատենագրելոյ արժանի, և պատմութիւն նոցա հանառօտ յոյժ։

Ես գոյզն վարանս 'ի սկզբան առ գրոցս կրեցի. զի զպատմութիւնս, զոր աւանդեալ եմ այլոցս 'ի գիրս իմ[1], հարկ է ինձ երկորդել առ 'ի քնիկ տեղւոջ իւրեանց։ Լաւ ևս էր այլազգ դպիրսսիկ շարադրել առ վերատին. այլ ոչ է յիս այս հանձար բիւրաբերգուն և ոճ բազմակերպ. և դարձեալ զի է աշխատութիւն անշահ։ Այլոց և այլոցս 'ի գիրս իմ հրաւիրել զընթերցողն՝ ընդհատեալ զկարգ պատմութեանս, և զլուծել գործոցս Թերի առնել և կիսամամնեայ։ Խորհեցայ ասել, և ոչ վայրապար, առնուլ և ածել անտի այսր զկարևորս յանսխալ շարադրութենէ վիպասանութեանէ խմոյ, վնասն և չատաչագիմ կոյս գործոցս հաստատեալ եմ առնել։ Ո՛վ որ զվեսամակս այլոց առանց կշտամբութեանէ, որպէս ինձ Թուի, տալ մնդրձակեցայ գրուել. յիս 'ի պատեհ պատեհ տեղիս, ա ռաւել և ևս ներբեսցեն ինձ վերծանողք՝ զիմ բանս ասելոյն կրկնագրել։ Այս ազատութեանէ, զոր յանձին կալայ ոչ 'ի փառս ինձ՝ այլ ձեռնտու պերգութեանէ, ոչ սակաւ օգնեմ 'ի չատաչագիմութենէն գործոցս և 'ի զարդ, լցեալ զայն վայելչութեանէ և փարթամ Հռետութեանէ զոր չայլոցն ժողովեցի։ Ո՛չ այս և հաստարակաբար կարեմ ասել զդովանդակ գործոցս. զի միայն աչխատութենէ է ինձ ասա՝ առնուլ ընտրանաւ 'ի նախնի մատենագրաց զդէղեցիկ հա-

[1] Եղեսիոյ ասացեալ. Հատ. Գ. 'ի Յոյն գործոցն.

առաջս բանից ըստ անցից իրացն պատմելէն և ըստ մնացումելէցն, ոչ ինչ գրելէ յաւելեալ՝ ի նոսա։

Զնմանատոյն մանագրեալ [1] ի վարիչեան օրագրին ասդաստանիս՝ զի զՀռովմայեցւոցն պատմութիւն Թողն ի բաց ի կարգէ ասի, որ և այն ի տեղւոջ իւրում ցանկալի կալի էր։ Փառս մեծ անձին իմոյ զատիւս զայս վարկուցեալ՝ չկարեմ լռել զպատասխանին։ Զի ժխտեմ զի զայն մանն հնախօսութիւն արտաքոյ Թողն ի կարգէս, իբր ոչ եթէ խոտան ինչ և անպէտ համարեալ զայն՝ որ քան զնմա մնացեանն ձոխ և առատ ցանկալին է մեծաւ մեծ և բիւրազգի դիպուածովքն, և մեծերք պանծալի վկայութեանց նախնեացն գնացանի՝ հրապուրեն նպաստութիւն զմտենդագիրն յայն վաստակ՝ թէպէտև և դժուար բաբիրան, այլ զի անաց բազմաց գործն այն կարօտ էր։ Զդդ էս և առանց այսորիկ՝ իմնատութեամբ արդեօք, ոչ գիտեմ, ձեռն արկի յայսմ հատակիս յերկարաբանութեան գործս յայս՝ վիպագրել զպատմութիւն Հռոմայ, առ որ ոչ ինչ մեծերեալ պատրաստեալ ունիմ նիւթս, բայց միայն հատարակաբար նախնեացն բանից ունելով տեղեկութիւն, որպէս է այս ամենեցուն օրոց իմում կարգիս սակի էն, առանց կանխակալ այսր դիտաւորութեան՝ ի մնատեանս նոցա պարապելոյ։ Վ՚ժխտեմ քաջ զի առ գործ մի այսպիսի՝ հարկ էր զերիս և զչորս ամ մնադիր լինել յընթերցումն այնոցիկ, և նշանակել որ ինչ առ ուշ նպատակիս անկ էն։ զի բազում ուրեք անկցորդ ընդ մերձակայ Ճառիցն և անակնկալ ընդ առաջ լինին իրք ցանկալիք և քննութիւնք կարևորք։ Զի էս ոչ կալայ զայս դիւրութեի՝ փութացեալ ի գործ։ Զնայ ինձ ասել, զի ի մեծարանս և ի չնորհակալութեն իմնասնոց՝ որ զվաստակ իմ յարգեն, ձեպիմ ողբան ի յիս կարզութեի՝ յառաջ վարել զայն, և ի նոյն լինել անգադար ամ ջանիս՝ ի բաց թողեալ որ ինչ խափան ինձ իցէն ի գործս յայս։ Վանդի մանն կարևոր պարտուց իմոց և պաշտամանս հանդիսիմ արդ զայս ի ցանկալի պարապութեն՝ զոր ի բազում ամաց չնորհեցին ինձ երկինք, զոր մարթ էր ինձ լաւ ևս յարկել՝ եթէ վաղագոյն խորհէի յայս վաստակ հնախօսութես։

1 Յաղագս մասին մարդ. 1730։

ԳԼՈՒԽ ԱՌԱՋԻՆ

Պատմութիւն Կիւրոսի։

Օքսորդ իբր պալազդ Հրոդոտոսի պատմի եւ պալազդ Քսենոփոնի։ Որում եւ ես հաւանեալ եմ հետեւիլ ընդ մասնաւոր յայսմիկ յայժ առաւել արժանահաւատ է քան զՀրոդոտոս։ Քանզի եւ զՀրոդոտեայն յաւելից սուտ բաւ նիւ՝ յորս ինչ երկեան է ի նմանէ։ Օ Քսենոփոն գիտէ ամ՝ որ ժամանակս բազումս ճառայեալ կրտսերին Կիւրոսի ի բանակին, յորում յոլովք յաղնաւականացն Պարսից էին, եւ ընդ նոսա առանց երկիք երկայաւելի խօսիլ յաձախ եւ խելամուտ լինիլ բարուց եւ սովորութեանց նոցա եւ աշխարհակալութեանց, մանաւանդ Կիւրոսի՝ որ կանգնեաց զպետութիւն նոցա, քանզի զպատմութիւն նորա հանդերձեալ էր գրել։ Այսքն իսկ ի գլուխ գրոյն դասս տիարակութիւն Կիւրոսի ասէ. «Պանզի կանխաւ ի սկզբ բանի սքանչելի էր ինձ վիճակն այն, խորհեցայ քննել զծնունդ նորա եւ զնաւարութիւն եւ զմնունդ՝ իւ եղև նա այսպիսի, եւ գիաւասարն ուսեալ պատմիմ»։

Իսկ զոր Կիւրոն ասէ յաւաջնում թղթին առ եղբայր իւր Կամբիսոս, «Պքսենոփոնի ոչ բան ձշմարտուն իրացն արարեալ զպատմութիւն Կիւրոսի, այլ ի տալ օրինակ ուղիղ առաջնորդութեան, ոչ այս գիտատարմութիւն բանից խոհական մատենագրին եւ գլարգ նորա նուազել, այլ միայն բանիւն այնուիկ խնամանք ասացեալ զնի Քսենոփոն, խնամատարն հանձարեզ եւ քաջ զօրավարն, ոչ զպատմութիւն Կիւրոսի։ Եւ եթէ Կիւրոսի ուշ կալաւ գրել, այլ եւ խրատեալ նովաւ զնագատաւոս ի բարւոք առաջնորդութիւն, եւ զնի պերձութեամբն հանդերձ եւ բարձրութիւն աքբունի իշխանութեան՝ սիրելի իցէն ժողովրդեանս։ Այս յաւել նա ի գիւցազն իւր խորհուրդս ինչ եւ խնամատս եւ բանս, այլ գիպք իրացն եւ գործք զորս պատմ՝ Ձշմարիտք են։ Եւ ապացոյց՝ համաձայնութեամբ այնոցիկ ընդ ածային գիրս։ Օ այսմանէ խօսի եւ Պանիէլ ի յիշատակագիր բանասիրացս կաձառոյն[2]։

---

1 Ուր Ձշգրտապատում գիրս օրինակ եւս ուղիղ առաջնորդութեան։ Կիւրոսի աբար Քսենոփոն, այլ 2 Հրոդ. գ. 400։

Օ պատմեցէք Աիւբոսի յերիս բաժանեամ՝ առ՝ի քաւ ամաչ.ն.ր
ցայսմանէ. յառաջնումն ասել՝ի ծննդենէ նորա մինչև
ցպաշարումն Յաբելոնի. յերկրորդումն նկարագրել
զպաշարումն և զառնուել քաղաքին, և որ ինչ՝ի գոթս
յայս ունէ պատկանին. և յերրորդումն՝ի նուաճումենէ
Յաբելոնի սկիզբն արարեալ՝ հանգուցանել զամս՝ի
մահ նորա։

ՊՐԱԿ ԱՌԱՋԻՆ

Պատմութիւն Աիւբոսի՝ ի ծննդենէ նորա մինչև ցպաշարումն Յաբելոնի։

Օ գաստիարակուի Աիւբոսի և զերթ նորա՝ի Պարս առ Ք.ժդահակ հաւ իւր, և զառաջին զօրաժողովս նորա պատմէ պարագս այս, և որ զհե տայնոցիկ զարշաւանս նորա։

ԳՕԴՈՒԱԾ Ա.

Դաստիարակութիւն Աիւբոսի։

Աիւբոս որդի Կամբիւսեայ արքային Պարսից՝ի Պարս 3405 · 599
զանեայ դաւելէն Ք.ժդահակայ Պարսից արքային, ծնաւ Ք.-Ն.Ի.Ք.
ամաւ միով զկնի Աիւաքարայ քեռւոյ իւրոյ եղբօր Պարս զանեայ։

Ի ժամանակին յայնմիկ Պարսք, երկոտասան ցեղաւ սլետուելք, ամենեքեան սահմանեցին՝ի գաւառ մի այրը ընդարձակ աշխարհին՝ որ յետ ժամանակաց յանուն նո ցա կոչեցաւ. և ոչ ինչ աւելի էին բազմութիւք քան զերկոտասան բիւրս արանց։ Իսկ Աիւբոս խնամոտելոյ իւրում և քաջութիւք կալեալ զիշխանութիւն արևելից՝ անուա նի վնասս ազգ ընդ երկիր յաջողելով բաղդին, և ընդ արձակեաց զաշխարհն Պարսից յարևելից յարևմտեան Հնդոս գետոյ մինչ՝ի Տիգրիս, և՝ի հիւսիսոյ ընդ հաւ բաւ՝ի Կասպից ծովէ մինչև Հիւկիանոս. որ է և այժմ պարսկաստան։

Ի յս Աիւբոս գեղապատշաճ մարմնով՝ առաւել և նախամտութեամբք հոգւոյն էր պատեալ, քաղցր՝ի

քնել և մարդասէր, սիրող գիտութեաց և նախանձաւոր փառաց, որ և ոչ ի միոջէ ինչ երկիւղ սասանեցաւ, և ոչ լքաւ յաշխատութենէ ի նուաճել զիառս։ Կրթեցաւ ըստ օրինացն Պաբպից՝ որոց ոչ ոք յայլոց ազգաց հաւասարէր ի ժամանակին յայնմիկ ի մասին դաստիարակ կոնեաց։

Պռոփ.ա.3-8։ Ակնզէն և վախճան ամ օրինաց նոցա՝ էին օգուտ և բարին հասարակաց. վասն այնորիկ երկիցագոյն խնամ դաստիարակութենէ որդւոց իւրեանց ունէին, և էր այս առաքինութիւնէ աշխարհին կարևոր մասն։ Ել Թագուհին զայն ի ծնողաց՝ որք բազում այն է զի կոյր և դորովալ կան սիրոյն ոչ բարւոք դաստիարակէր էն նոցա, այլ աշխարհին էր այն հոգ։ Խազմեալ մանկտոյն ի ազգ դաստիարակութենէ էր. ամ ինչ սահմանեալ էր նոցա, տեղին և ժամանակ կրթութենչ, ձաշաժամն և կերակուր և ըմպելի, վարժապետացն թիւ, և պատուհասք զանազանեալ։ Վճռեցուն նոցա տղայոցն և պատանեաց պահքն հաց և կոտեմ ջրոյն և ջուր. զի ի մանկութենէն զնոսա կրթէին ի սակաւակերութենէ և ի պարկեշտութենէ. և այսու պարզ կերակրոյն անխառն ի հանդերձանաց և ի համեմից՝ կազդուրէին մարմինք նոցա, և ի զօրաւոր առողջութենէ հաստատեին տանեալ ծանր վաստակոց պատերազմի մինչ ի ծերութենէ։ Օ արդարեւ ի զպրոցս ուսանէին Պարսք, որպէս այլք յայլազգ զպրութենէ և զդիւտութենս. և քան զամ եղեռն խոտիւ առ նոսա պատուհասէք ապերախտութենէ։

Օ այսոսիկ խնամտութենէ կարգս՝ յաւաքարգելս չաբեաց սահմանեցին նոքա, լաւագոյն գիտելով խոխանել զչարիս քան պատուհասել. և իբրև այլք յազգաց պատիժս միայն ի վերայ չարագործացն օրինադրէին, նոցա փոյթ եղև՝ զի և բնաւ իսկ չարագործք մի իցեն յաշխարհին։

Ի ինչ ցվէշտասան և ցեօթին և տասն ամ տիոյն կայրն ի զպրոցս տղայոց՝ ի վարժս ազեղութեան և ի նիզակաձգութենէ. և ապա մնանէին ի կարգ պատանեաց։ Որոց առաւել խստութենէ էր՝ վասն այնր հասակին առաւել քան զամ հասակս խեղուէին։ Օ ամն տասն և աստ կացեալ՝ զամ զիշերս ի խումբս գիշերապահաց հսկէին, ի պահպանութենէ քաղաքին և ի տուկ աշխատութեանց։ Եւ զցերեկ յոտուին պարապէին առ ոտս վարժապետաց կամ ի հրահանգս վարժից, և կամ ընկերակից զբօսից ի հեծանել յօրս։

Ընդդարձի դասուն կային զամն քսան և հինգ արք ի չափ հասեալք. յորոց ընտրեին իշխանք ի գործաւորուն և յատագուժն և ի վերայ գործոց աշխարհին. Ի յինամանից և ի վեր ազատք եկին ի զինուորուն արտաքոյ աշխարհին։

Ինսի անցանելին ի վերջին դաս. ուստի իմաստնագոյնքն և քաջահմուտք լինելին խորհրդականք արքային, և ի նոցանէ կայր ատեան դատաւորաց։ Որովք քաղաքացոցն առնեցուն օրէնք բարի և պատուոյ ակն ունել. այլ ընդ կարգս աստիճանաց այսոցիկ հարկ էր անդր հասանել, զի տակաւ կրթութիւքն լիցին արժանի իշխանութեանց։ Յմենեցուն ազատութիւն էր մնանել ի կարգսն յայն, այլ յաձախ սովորութիւք մեծատունքն միայն մուծանելին անդր զմանկունս իւրեանց, որոց ձեռն բաւական էր ի պահել զնոսա առանց կարօտութեան։

Ի հրահանգս յայսոսիկ մնաւ Կիւրոս, յամի գերաց զանգեալ ի մէջ ընկերացն՝ ուշիմութիւք և արիութիւք և ամենաջողակ ձարտարութեամբն։ Դասք. ա. 8-22։

ԳՕՊՈՒԱՆ Բ.

Լուր Կիւրոսի առ Աքթահակ հաս էր և գառնալ անդրէն ի Պարս։

Իբրև եղեն Կիւրոսի ամք երկոտասան՝ Մանդանէ Մայր նորա աճ զնա ի Մարս առ Աժդահակ հայր իւր, քանզի յայժ ցանկայր նա տեսանել զմնուկն վասն բազում համբաւոյն՝ զոր լսեր զնմանէ։ Յտես անդ Կիւրոս բարս ներհակութիւրս աշխարհին իւրոյ. քանզի անդ ամենայն պերճութիւք էր և զեղջութիւք և մեծադործութիւն։ Օ արդարեր Աժդահակ ի հանդերձս երևելիս, զայնս ի ծալիր՝ և զդէմս ի մեպոյր շալարեր, և կեղծամս ընդ 3418 · 586

1 ի վազ ժամանակս ի պայծառ թ. 30.) էի ։ Ձարդեաց զայս ոյոգոմեն պիղծ դեմոն ի յարեաթայէլ իւր ։։ Ըստ դէպ այս սեմմաման զպայն նիմեայ մարմնոյ աղէտալիս բոլորեն ինիր զարհամարհս, և մի վիմարս յոմնէ մինէն ի նոցանէն ծագան այն երկնէն, որ նախնեացն ծորբեին. և զարհամարհան նոյնպես հաճոյ էր. (Պլին. լիբ. ը.) Ընտի ի վտանգսն ալոյ. Ասա ե առ ե Հռոմէս և զատաստանն կոմա Բրայեանի յամարիաւ էր, որպես չգիե չեայս խոլ։ ։։ Մեծամարհան Հեդրիանոյ փառնէն առաջեալ (թ. լեգ. բա ։։

վարսս իւր խառնամաներ. քանզի սովոր էին Աարք մեղ-
նել իբրև զկնայս, ծերանագգեաց լինել, և քառամա-
նեակս արիանել և ապարանչանս, ընդ հակառակն Պար-
սից՝ որք անպատճոյ զգեստուին։ Ոչ շեացաւ Կիւրոս ի
պայծառութենէ անտի, և ոչ պարսաւագիտ լեալ տեսե-
լոցն՝ սիրդ կալաւ զուսումն մանկութենէ իւրոյ։ Օ մայ-
լեցուցանէր զԻժդահակ աչխոյժ հանձարաբանութեանն,
և ունէր ընդ առ ամենեսեան աշխատական և սիրելի
քնաւորութեամբն։ Ի բազմից անտի հանձարեղ գոյ-
ծոց նորա՝ միոմն և զայս ընթերցողք գուշակեսցեն։

Խորհեցաւ Իժդահակ մոռացուցանել նմա զՀայրե-
նիսն, և ետ պատրաստել մեծասպաս կոչունս ամ շնայ-
լութիւ՝ ըստ յաճախութենէ խորտկացն և ըստ աշխուժե-
կակ Կիւրոս յայն ամ սպասս ցանկալիս արհամարհանօք
Հայեցեալ իբրև զարմանայր ընդ նա Իժդահակ, ասէ.
Ոչ այսու բազմապատիկ և երկայն աշխատութիւք յաղե-
ցուցանեն Պարսք զքաղց. Համառօտ է առ նոսա Ճանա-
պարհ, Հացիւ և կոտեմաւ շատանան։ Իսկ հրաման ա-
ռեալ ի նմանէ բաշխել անձամբ զկերակուրս՝ որ էին ի
սեղանի անդ, ետ ամենեցուն իշխանաց արքային մասն՝
ըստ իւրաքանչիւր վաստակոց, միայն զի ձիավարել ու-
սուցանէր նմա, և միւսում զի բարւոք ծառայեր արբ-
քային, և այլում զի խնամեր զհայր իւր, և տակառա-
պետին Իժդահակայ, որում անուն էր Շակաս, ոչ է-
հան բաժին. զի էր այն ոչ միայն մատառակ արքային,
այլ և զամենեսեան որ կամէին մտանել առ արքայ՝ ընդ
մէճմաներ. և զի ոչ որպէս կամէին Կիւրոս մատուցա-
նէր զնա առ Իժդահակ, դժուարեալ ընդ այն՝ եթէպէ
զգասուսին իւր անդ։ Իսկ ի գժկամակել Իժդահակայ
ընդ նախատինս իշխանին՝ զի յոյժ սիրելի էր նմա ձաղ-
տար մատառակութեամբ բաժակին, ասէ ցնա Կիւրոս.
Իմէկ ոչ այլով իւիք քան զայդ, Հնար իցէ գտանել
ընդ առաքի քո, Հայր, դիւրաւ գտանիցեմ զայդ ձաղ
տարագոյն քան զնա մատառակելով։ Իսկ զգեցեալ ան
դէն զկերպարանս մատառակի՝ մատեաւ մեջմարայ և
ակնածութիւք, զերկնակ ի յուս, և զբաժակ ի ձեռին բա-
րեձևութիւք ծայրիւք մատանցն ունելով, մատոյց արքայի
այնպէս ձարտարութեամբ մինչև ի զարմանս զնա ածել
և զմանդակ զհայր իւր։ Իսկ ասա անկեալ զպարա-
նոցաս Հաւոյն իւրոյ և Համբուրեալ զնա՝ գոչէր ինդու-
թեամբ, Իշամ ո՞Շ ակաս կորուսեր զիպառագ, և ես կա-
լայ զայն։ Իսկ Իժդահակ սիրեաց զնա և ասէ. Վկաջ

է, որդեակ իմ, և ոչ էր հնար լաւ ևս սպասաւորել. այլ զկարեւորն մոռացար՝ առնուլ նախ զձայնակ գինւոյն։ Իսկ զայդ այս սովորութեամբ էր մատուռակին՝ արկանել, սակս կաւ ինչ՝ ի բաժակէ անտի յահեակ ձեռն իւր, և անյամբ նախ ձայնակեալ՝ ապա մատուցանել զբաժակին առքայի։ Պատասխանի ետ Կիւրոս, Իչ ակամայ սխալեցեալ զայդ։ — Այլ ընդէր։ — Օ՛ի մի Թոյն իցէ՛ ի բաժակին, — Ճշմարիտ, և ասէպս։ — Իսկանզի յառաջ քան զաւուրս զայսոսիկ՝ ի կուտնան՝ զոր ետուր մեծամեծաց քոց իշխանաց, իբրև սակաւ մի՛ ի բաժակէ այտի արբին՝ կոչնականացն ամենեցուն շուրջ դալ Թուէր աշխարհս, և երդեին և աղաղակէին և բամս զառանցելոց մեռց բազբանջէին. նոցա զծառայութեի իւրեանց մոռացեալ, և զո զաբքայութեի, և իբրև կաքաւել կամիքի՝ ոչ կարաց ցեր յոտին կալ։ — Այո՛ երբէք այդ անցք և ընդ հայր քո անցին։ — Ինձ ամենևին ոչ։ — Իսկ ասպէս. և ասէ Կիւրոս, Իսկանզի ըմպելեաւ նա զծարաւն բուժէ, և այս միայն անցք անցանեն ընդ նա։

Իսկ է մարթի ըստ արժան բաւականին զարմանալ աստ ընդ Ճարտարութեի վիպագրին՝ ի տալ զիշատս զայս զգաստութեե։ Իսկ վասն բանիւք իշխանաբար մատուցանել զայն հանդոյն խնամտասիրի, այն որ ընդ պատերազմող քաջութեին ոչ ատրև էր և խնամտասիրութեք քան զվար դապետն իւր զՈկրատ, այլ մանկան տղոյոյ տայ բաւ բաւել, և քօղարկել զայն դոյզն պատմութեք, որ՝ ի յոյն ընագրին ՚ամ արուեստիւ և գեղեցկութեք վիպագրեալ է։

Իբրև պատրաստեր Կանդամեն դառնալ՝ ի Պարս, Կիւրոս՝ ի Թամանձամաց Կժգահակայ յանձն էառ մոռացիւր միալ անգ՝ ի Կարս. քանզի ասէր Կժգահակ՝ զի չև ևս քաջ ձիավարել ուսեալ, և պարտալով աստ զարգացիս՝ ի կատարումն արուեստին՝ որ անծանօթ է՝ ի Պարս. զի առ՝ ի չգոյէ անդր արօտոյ՝ ի լեռնակոխ աշխարհին՝ ոչ էր հնար երիվարս դարմանել։

Կնդ յարքունիս Կժգահակայ ժամանակս բազումս կացեալ՝ անուանի եղև յոյժ և սիրելի ամենեցուն. զի էր նա քաղցր և ընտելասեր, բարերար, ձեռնտու ամենեցուն և առատ։ Կի ձեռն նորա մանկունք խնդրելին շնորհս յարքայէ. և ինասասալարսիցն՝ ի նոցա նէ նա ինքն բարեխօս լինէր առ արքայ, զբարին նոցա իբրև զիւրն հոգացեալ. և զամ զոր և խնդրէր՝ առնոյր յարքայէ Ճարտարութեամբ։

Իբրև էին նորա ամք վեցտասան՝ Կդմբովգաք որդի

ԱՄԱՀՆՈՒ [1]աթուղդոնոսորայ արքային բաբելացւոց [2], մինչ էին եր ամանացեալ, յորս արշաւեաց . և խորհեցաւ ապա առնել քաջութիւն, և ասպատակեաց անտի յերկիրն Աբրահամ ։ [3]Ընդ առաջ եղև նմա [4]ժրահակ զօրագլուխ . և անդ նախ զնորձ հաւ Աիւրոս զգործոյ պատերազմի . և այնչափ արիացաւ յասպարիզին՝ զի առաւել քաջութեամբ նորա պատեհան բաբելացիք ։

343ա . 583 [1]Ի միւսում ամին կռնեցեալ [2]ի Կամբիւսեայ՝ դառնալ [3]ի Պարս, և զկարգս կրթութեցն ետարտել, յուղի անկաւ վաղվաղակի՝ թէ գուցէ զանդաղանօքն [4]ի Տօրէն իւրմէ կամ [5]ի քաղաքացոցն բամբասեսցի . Աչ յայտնի եղև յայնժամ՝ որպէս սիրելի էր Աբրահամ ամենեցուն . զի յուղարկաւորքն նմա մանկտին հասակակիցք իւր և երիտասարդք և ծերք երեսային . և լինէն իսկ [6]ժրահակ հարուստ մի ըստ քաղաքն արտաքս եւ ընդ նմա հեծեալ յերիվար . և [7]ի մերկել նոցա [8]ի միանց՝ բազում ար ատաուտաց հեղմունք լինէին ։

Աչ դարձաւ Աիւրոս [9]ի Պարս, և զայն ամ ևս եկաց ընդ մանկտին [10]ի տաորին դասու . [11]Ոչ ոք համարէին օտար ըացեալ զնա յատաչին բնութենէն՝ տալորեալ [12]ի գրան արքային Աբրահամ [13]ի զեղծութիւն և [14]ի պերճութիւն . այլ իբրև տեսին գնա՝ զի հասարակաց իւրեանց կերակրովն շատանայր , և [15]ի կոչունս ուրեք լեալ՝ առաւել քան զա մենեսին զգաստ էր և պարկեշտ , առաւել և զարմանային ։ [16]Ի տաորին գասէ անտի յերկրորդն անցեալ [17]ի կարգ պատանեաց , և անդ տուչութիւք յաջողութենէն և համբերութեամբ և հլութեամբ առաւելեաց քան զամենեսեան ։ 343ա . 572 [1]Ոչ ոք յետ տասն ամաց եմուտ [2]ի կարգ երիտասարդաց , և եղև անդ զերբաստան ամ՝ մինչև առաջնորդաց , և եղև անդ զերբաստան ամ՝ մինչև առաջնորդ եկաց պարսկական զօրաց՝ գնալ [3]ի Թիկունս քեռոյ իւրում Աիաքսարայ ։

1 Ջբաբելացիք՝ աստրոպանեայս ամ Նինուէացիք՝ յորոց բարեաս ամենայն
աստեն իւրն Աբրահամ . որ բերեալ և իշխանութենէ իւրեանմէ մայրաքաղաքին
աստրոպանեայ էին՝ այլ բնակիլ ի՛ն Նորա Ղնինուէի, որպես յոյսած ։
Բեւնի . և ի ընոսա վերնեսէ ոչ ընդ

Ի չախէն պատերազմ Կիւրոսի զոր եւ ընդ Քաբելացիս յերկիր Խորոմ յօգնականին Կիւքսարայ։

Ովժգահակ արքայ Աստուած պայազատեաց որդի նո- 3444 · 560
ցա Կիւքսար քեռի Կիւրոսի ։ Որ իբրև կալաւ զիշխա- Դ·ԽԲ· ա·
նութիւն՝ եհաս նմա տալ պատերազմ մեծ · քանզի ազգ 22-27։
եղև նմա զի Կիւղաստարոս արքայ բաբելացւոց զօրաժո-
ղով է ի վերայ նորա , ընդ իւր գումարեալ զազգսն
ի Թագաւորայ , նա և զԿիրեսոս արքայ Լուգացւոց · և զի
առ արքայ հնդկաց հրեշտակս արարեալ է յաղացուցա-
նել զնա ի վերայ Աստուց և Պարսից , զարհուրեցու-
ցեալ զնա Թէ գուցէ երկրեաւն նոքա ազգք հզօրք միա-
բանեալ ընդ միմեանս ուխտիւ անլուծանելի , նուաձեա-
ցեն զնա՝ ազգս՝ Լեհ ոչ այժմէն կանխեսցուք ունել զա-
ռաջս նոցա ։ Այլ առաքեաց Կիւքսար առ Կամբիւս
խնդրել ի նմանէ օգնութիւն , պատուէր տուեալ հրեշ-
տակացն՝ զի հնարեսցին զԿիւրոս տալ կացուցանել զօ-
բսաւոր օգնական գնդին . և դիւրաւ յաղողեաց նոցա ,
Վասդ եղև ի Աստուս զի Կիւրոս զօրավար եկաց բանակին,
և ուրախ եղեն ամենեքեան ։ Այլ էր Թիւ զօրաց նորա ե-
րեք բիւրք և հազար մի հետեւակաց , զի չէ ևս յայնժամ
հնձելազօրք էին Պարսից · ամենեքին արք ընտիրք , և
կրթեալք՝ ոչ իբրև զայլազգի զօրականս ։ Հազարա-
գունդ բազմութենէն զատոյց Կիւրոս երկերիւր սպայ ,
և հրամայեաց նոցա ընտրել իւրաքանչիւր այլ ևս չորս
իշխանակից իւրեանց , որ միահամուռ եղեն հազար այր ,
և անուն նոցա Համապատիւ , որք ապա յետ դէպս
նշանաւորք եղեն ։ Այլ եաւ նոցա իշխանութիւն՝ առնուլ
իւրաքանչիւր յամբոխէն տիգաւորս տասն Թերեւս ոչ էին,
տասն պարսաւոր , և աղեղնաւորս նոյնպէս · որ գումա-
րեցան եղեն ընդ առաջինն երեսուն և մի հազար այր ։

Ինչ չև երկերիւրոց սպայիցն զօրընտիր լեալ՝ խո-
սեցաւ ընդ նոսա Կիւրոս , գովեաց և բարձրացոյց զքաջ
ջուարճ նոցա , և աներկիւղ յուսով յաղթութեան քաջա-
լերեալ զնոսա՝ ասէ · Վասն որոյ ընդ այդ է ձեզ պա-
տերազմ , ընդ արս մեղկս անպիտանս և կիսամարդս ,
որ այժմէն գրեթէ պարտեալք են ի զեղուածէն , որ

ԱՄԱՀՆԿ ոչ կարէն քաղցի համբերել և ծարաւոց, և ի դիւրն աշխատութենէն և ի վտանգաց վատասրտեն. ընդ սոսս երթայք պատերազմել՝ սովորեալքդ ի մանկութենէն ի զգաստ և ի խիստ կեանս. որոց համեմք կերակրոցդ՝ քաղց է և ծարաւ, և զրօսանք աշխատութիւն, և քեզ կրօնքդ՝ ի վտանգս, և ՚ամ ցանկութիւն սրտի ձերոյ՝ սէր հայրենեաց և փառաց։ Լաւ[1] ինչ յաչս ձեր Թուի ի վերայ արդարութենէ մարտնչել. Թշնամիք ի վերայ մեր յարուցեալ են, դաչնաւորք զմեզ ի Թիկունս կոչեն. զինչ այլ իրաւացի՝ քան զդէմ ունել անխրատութենէ. և որ փառք առաւել՝ քան նպաստ ի կռիւ լինել բարեկամաց։ Լ՚այլ առաւել ի դիմս յուսացեալ եմք. զնոցա օգնականութիւն, մինչ չև ձեռնարկեալ ի պատերազմն էայս, մաղթեցեր ի Թիկունս. վիտէք իսկ զի ատոյ սկիզբն է հնձ ՚ամ գործոց։

3445 . 559 Ի՚նանգամ ասա մինչ չև չոբ արարեալ՝ զդիմն խնա մախալս աշխարհին յօգնութիւն կարգաց, զայս ի հօրէն խրատ ընկալեալ՝ մի ինչ անհրամանն ի դիցն գործել։ Վ՚անգն ստէպ յուշ առնէր նմա կամբիւս՝ զի սահմանք են իմաստութենէ մարդկան, և անձուկ միտք նոցա, և ոչ կարեն զհանդերձեալն զուշակել, և ի շահ բազում անգամ վարկանին՝ որ ինչ է նոցա ի կործանումն։ Լ՚այլ դիք անժամանակք են, և հանդերձելոյն վիտանել և անցելոյ հիքեալ է առ նոսա անխտիր. և սիրելեաց իւրեանց զօգտակարսն ցուցանեն, ոչ ըստ պարտեաց՝ այլ ընդհարհիւ, որոց կարդանն առ նոսա և զնոսա հարցանեն։

Լաւ յուղարկեաց զնա կամբիւս մինչև ի սահմանս պարսից, և խրատս գեղեցիկս տայր նմա զհամապարհայն երթել ոխսկս պարտ է զօրավարել։ Վ՚անգի կիւրոս երկարբուսումն լեալ առ ոսս հնձատ վարժապետաց՝ որ էին ի ժամանակին յայնմիկ, համարէր գնամ իրս պատերազմի։ Լաւ եհարց զնա կամբիւս, Թէ զօրէնս տետեսութեան ուսեալ է քո՝ նախահօդ լինել պետոյից զօրականին, պատրաստել զպարէնս նոցա, խափանել ի նոցանէ զախտս, առողջս ունել զնոսա, և կազդուրել տեպ երթեալք, եռանդն նախանձաւորութեան ածել նոցա, հնազանդել զնոսա, և արգոյ և սիրելի լինել նոցա։ Լաւ կիւրոս ասէ. Լ՚այդ իսկ լսեմ զայդոսիկ։ Լաւ ասէ. Օ՚ինչ ապա ուսուցին քեզ վարդապետք քո։ Լաւ կիւրոս ասէ. Օ՚էն շարժել, աղեղն լարել, արգնչնկեց լինել, կազմել զօրինակ մարտին, զակիւ ածել, ռազմ կարգել, հանդէս առնել զօրականին, խաղացուցանել

զնոսա և ածել ընդ կիրճն, և քանակ տարկանել։ Նո֊ ծաղեցաւ Կամբիւս և ասէ. Ցգէտ ուրեմն ես կարևո֊ րաց քաջի սպայի և հզօր զօրավարի։ Այլ սուղ քանիւք, յորս համբակաց զինուորութե՛ւ արժան է խոհալ և խե֊ լամուտ լինել, ուսոյց նմա առաւել յոյժ՝ քան զքաջա֊ մեայ վարժս զինուորութե՛ն։ Որպէսզի միով կարձա֊ ռօտիս զլռեցեալն տացուք գուշակել։

Իմդիւք ի մէջ անկեալ՝ թէ ոչ պատս պարտ իցէ հլու և հնազանդ առնել զզօրականն, Պիւբաս որպէս կարծեմ, ասէ Կիւրոս, և անխիտն յաջողեսցի սա՝ ի գովել զհնազանդեալս ի նոցանէ և ի վարձատրել, և ի պա֊ տուհասել և նշաւակել զանապատս։ Այս Կամբիւս ասէ. Ե՞ստ է այդ ի հնազանդել զնոսա բռնութե՛ւ, այլ զործ է յօժարեցուցանել զնոսա ի հնազանդութե՛ն, Իակ առ այս հարկ է խելամուտ առնել զնոսա, թէ որ առա֊ ջնորդէն՝ լաւ ևս զօգուտ նոցա գիտէ. զի վատահո֊ղե֊ն այնուիկ մնագիւք հնազանդին։ Օ՛ն ոչ այլ իւիք հե֊ ւանդն անբժկիմ լսէ բժշկի, և անապ առաջնորդին ու֊ ղեօր, և նաւորդ ղեկավարին, բայց զի զբաժնին և զա֊ ւաջնորդ և զղեկավար առաւել քան զինքեանս գիտեն հմուտս գոլ և յիւրաքանչիւր արուեստս քաջախոհ։ Այ֊ հարց Կիւրոս. Այս ոչպէս հմուտ զանձն և քաջախոհ հնար է կարծեցուցանել զօրականին։ Կամբիւս ասէ. Այդեալ այնպիսի. իսկ առ այս հարկ է մանացու լինել արուեստին, ուսանել զնո՛ օրինս նորա, և զհմուտս այնոցիկ Յանիւ և հլուեալիւ հարցանել, և մի անփոյթ առնել ամենայնի՝ որ ի յաջողուե՛ն գործոյն օգնեն. և առաւել քան զնո՛ մնաղեալ զդիպ օրականաւո֊ր֊ե՛ն որոց է տալ վնասատուե՛ն և գյաջողուե՛ն։

Կիւրոս Հասեալ ի Սարս առ Կիւաքսար, յետ պա֊ Դասք. Ք. տուհասրուե՛ան բանից աղջնկին՝ փոյթ կալաւ գիտել 38-44. վաղագոյն զե՛ւ և գհնազանդութս զօրաց նորա և զծնօ֊ ղեացս։ Այս գտաւ Թշնամեացն վեց բիւր հեծելոց, և եր֊ կոտասան բիւր հետևակաց. իսկ Սարացն և Պարսից միանգամայն հետևակք կիսոց չափ Թշնամեացն, և հե֊ ծեալք նուազ քան զերիս մասն։ Այս վարանեալ Կիւաք֊ սար, քանզի երկեաւ սակաւաձեռն զօրաքն կալ առաջի բազմութե՛ Թշնամեաց, խորհեր միայն հնարս ի վտան֊ գին՝ ածել այլ ևս օգնութե՛ յաշխարհին Պարսից. սա֊ կայն և այս դժուարին էր, և յոյժ անագան։ Խորհուրդ օգտակարագոյն և դիւրին ետ նմա Կիւրոս, փոխել զղէնս Պարսից, և փոխանակ աղեղան և գեղարդեանց՝

որովք ի հեռուստ մարտնչէին ընդ Թշնամին, և հարկ էր նոցա սակաւուցն պարտել ի բազմաց, վառել սար-
ռազէն, և համախուռն ընդ Թշնամին ի մեծոյ կռուել, զի անպիտան ամբոխ բազումքէն լինցի նոցա : Հաճոյ
Թուեցաւ առնել ըստ խրատուն Կիւրոսի : Եւ յորժ-
նեաց նա արուեստիւ զնախան, և ձոխ պարգեւօք և
աղնուական մարդասիրութեամբ նախանձեցոյց զզօրսն
ընդ միմեանս : Վասնզի զարծաթ ի վարձս միայն զօրա-
կանին պիտանացու համարեր . և բաշխեր ամենեցուն
պարգեւս առատապէս ըստ իւրաքանչիւր քաջութեան և
ըստ պատուոյ , ուստիև վահան , միւսում սուսեր , և այլ
ինչ այլումք : Եւ այլ ինչ խոտոր օրէն համարեր առնել զօ-
րավարին ի զօրականէն՝ բայց միայն զնիճանձնուել , զա-
ռաքինութեն և զյաժարութեն ի բարերարել , և ոչ զեղ-
ծութեն սեպհականոց պերձութեն , կամ մա-
Ը. 207. նաւանդ ամբարտաւանութեն և խրոխտութեն : Եւ կարեւր,
ասեր , բարերարել առ ամենեսին , սմին իբրև բարեկա-
մեթիւն առ ամենեսեան ունել պարտ համարիմ . զի
բաշխիւք պարգեւաց՝ և օրէք զի չքաւորի իշխան , այլ
մարդասէր կամաքէն ազնիւազ է՝ ի կարեկից լինել և իբրև
գակից պղտոց յանկեղծ մտաց և գործուք :

Յաւուր միում իբրև հանդէս առնէր զօրացն Կիւ-
րոս՝ եկն սուրհանդակ ի Կիլիաբարայ կոչել զնա , և ա-
սէ . Պատգամաւորք հասին ի հնդկաց , և արդ առա-
քէ արքայ պատմէնան չքեղ՝ զի զգեցեալ փառաւք յան-
դիման լինցին նոցա ի պատիւ : Եւ փութացաւ Կիւրոս
եւ գնաց գնդաւն իւրով առ Կիլիաբար՝ նովին անշուք
զգեստուն , և որպէս հելլէն բնագիրն ունի , անսխեղծ
պարսիկ պատմէնանուն : Եւ իբրև գժգոհեցաւ Կիլիաք-
սար ի տեսանել զնա , ասէ ցնա Կիւրոս . Եթէ առա-
ւել մեծարիի զարքայ՝ յապաղեալ ի զգենուլ ծիրանիս
և յատարանջամս ածել և շղթայս ոսկի , քան զոր այժմ
ընդ քեզոն եկեալ եմ՝ առ շտապ տալոյ տագնապի կատարելոյ
հրամանիդ յօրինակ ամենեցուն : Եւ Հաճոյ Թուեցաւ
արքային , և հրամայեաց ածել ի ներքս զպատգամա-
ւորսն : Խօսեցան նոքա և ասեն . Պիտեր եկեալ եմք
զպատճառս պատերազմիդ բաբելացւոց ընդ Ասորւոց . և
աստի անդր առ բաբելացիս անցանել հրամայեն ի մեզ՝
լսել և ի նոցանէ , զի որոց իրաւունք իցեն և արդա-
րութիւնք՝ զպատերազմ նոցա և տէր մեր արքայ պատե-
րազմեացի : Յորմէրբդ ազնուական և գովելի . արժա-
նի հզօր իշխանութեն սրում իրաւունք և արդարութիւն

առաջնորդէն, և որ խոովութեամբ պլոց ոչ ինդրէ մե- ԱՄԱԸ·ՆՁ
ծաճառ, և խրախուսէ ընդդէմ անվրաւեն՝ օգնական
լեալ անմեղին։ Կիաքսար և Կիւբրս եւուն պատասխա-
նի։ Ի՝ներ անվրաւեալ չէք առ նոսա, և զարքայն եհմով
պացւոց մնադիւրագոյն ընդունիմք չերբաւարար։ Յա-
յնց գնա ընդ Տուտ ի կողմն եղեալ Ի՝արաց։

Ի Ժամանակին յայնմիկ հայաստանեայք հարկատուք 3447· 55ղ
Ի՝արաց՝ հայեցեալ ի սպառնալիս ահեղ միաբանութենէն Դ·ոոր· ք·
ի վերայ նոցա, ժամ պատեհ համարեցան լինել լծէն 58·6ա·ֆ·6ա·
կեց. և խափանեցին զսակ հարկին, և ոչ առաքեցին նո-
ցա զօրս յօգնականութի՝ ուխտից զրժեալ։ Ի՝ վարանս
եղև Կիաքսար, և երկեաւ յաւելուլ իւր թշնամիս ի
զբոիս ժամանակին, և ստիպել գնոսա կալ ի պայման
ուխտից։ Իսկ Կիւբրսի տեղեկացեալ վայրաց աշխար-
հին Հայոց և զօրաւորէ նոցա՝ յանձն եառ զգործ վրէժ-
խնդրութեան. այլ դժուարին էր գնորհուրդսն թաքուս
ցանել, յորմէ էր ամ յաջողութիւն գործոյն։ Որս մեծ
պատրաստեցաւ առնել ի տանմնոս հայաստան աշխար-
հին, որպէս սովոր էր յառնալ ընդ արքայորդւոյն Հայոց
և ընդ ազատագունդ մանկտւոյն նոցա հեծանել զկետ
երկոց. և օր և ժամ սահմանեալ, խառնց ամբոխիս մե-
ծաւ. և զօրականին պատուէր ետ ի հեռուստ հետևել
միմեանց այլ ինչ տացէ նոցա հրաման։ Այս եղեալ յարշա-
ւանս որոցն աւուրս քանի մի, մինչև մերձ եղեն յա-
միւրն՝ ուր բնակեր արքայն Հայոց իւրովքն, ապա յայտ
նեաց զիտորհուրդս իւր ապայից զօրականին. և զօրահա-
տոյց եղեալ զԻ՝բհամատոս զմի ի նոցանէ յղեաց ի վե-
րայ միոյ ուրուք դժուարամատոյց լերին՝ ուր ի վտանգս
երկիւղի անկաներ արքայ Հայոց ընտանեաքն Հանդերձ
և մնասուք գանձուցն։

Հրեշտակ արար ապա առ Թագաւորն Հայոց յիշե-
ցուցանել զպայման ուխտից, և յառաջ խառնացոյց
զգօրս իւր։ Այս զարհուրեցաւ արքայ և խոովեցաւ, և
անագան ի միտ էառ զանխրատուն իւր։ Այս առաքեաց
ընդ ամ կողմանս աշխարհին զօրաժողով լինել, և գիրս
սեր որդի իւր զՀ աւարշ, կանաչքն Հանդերձ և գտանէ-
լոցն և ամ ծանրագին առիւծ, յղեաց ամրանալ ի լե-
ռինս։ Ի՝ւր գիտացեալ ի լրտեսաց իւրոց՝ զի Հալածէ
գնոսա Կիւբրս, լքաւ ի սպառ. և ձեռնհասի եղեալ ի
դիմամարտելոյ զանձն միայն խորհեցաւ ապրեցուցանել.
ըստ նմին օրինակի փախեան և ամ Հայք՝ ամրացուցա
նել իւրաքանչիւր զինչս իւրեանց ցանկալիս։ Հայեցաւ

Կիւրոս յամբոխ փախստէից՝ զի երթայրին ամրանալ յով և ձմեռալքէը ոք, և առաքեաց առ նոսա՝ նստել հանդարտել իւրաքանչիւր ընդ յարկաւ իւրով, զի ոչ ումեք հասցէ չար՝ բայց միայն որ ի փախստի ըմբռնեսցին։ Նոքա հանդարտեաց ամ բազմութիւն՝ բաց յերեսաց զնոցն զհեռի արքայէն։

Յակ որ զտիկնայն ածեալ տանէին ի լերինս, նոցա դարանակալ եղեալ Ս. Հրիսանտոս գերեաց զբեթէ զամենեսեան. և անկան ի ձեռս Պարսից որդի արքային և դստերք նորա և կին նորա և Տարսն անդրանիկն, ամ գանիւքն հանդերձ։ Գոյժ եհաս արքային, և վարանեալ յանձն իւր՝ անկաւ ի մի ի բլրոց, և շուրջ պատեալ ի թշնամեաց՝ հարկեցաւ լինել անձնատուր։ Նոքա հրաման ետ Կիւրոս ածել կացուցանել զնա ամենայն տաճկին ի միջ բանակին։ Ընդ որ ի նմին պահու հանեալ և անդրանիկն նորա Տիգրան, զի դառնայր ի տուր աշխարհն, և տեսեալ զաղէտսն՝ ոչ կարաց ժոյժ ունել յարտասուաց։ Նմա ցնա Կիւրոս. Ի դէպ ժամու եկիր, արքայորդի Հայոց, լինել առ ընթեր յատեան դատաստանի հօր քո։ Նոքա վաղվաղակի ժողովեալ զզօրաց գլուխս Պարսից և Մարաց, հրամանն ետ կոչել և զմեծամեծս Հայոց. այլ և տիկնայն, որ անդր մերձ էին կառաջ իւրեանց, Թոյլ ետ լսել և տեսանել զամենայն։

Յորև կազմեցաւ ատեանն, լռեցոյց Կիւրոս զամենեսեան, և սուիսեաց զարքայն Հայոց միամտութեամբ առնել ամենայնի պատասխանի. քանզի չէք, ասէր, առն Թագաւորի դժպատեհ քան զկիզճիս և զստութիւն։ և յանձն էառ Թագաւորն։ Նոքա եհարց զնա Կիւրոս հարցուածս բազումս. Ո՞ դու ի պատերազմի անդ պարտեալ կուեցեր ընդ նմա դաշինս. ո՞ ի դաշինն անդ յանձն առեր հարկս տալ և զօրս այլեպէս, և ոչ ունել յաշխարհիդ բեզդաքաղաք։ Նոքա ոչ կարաց Թագաւորն ժխտել և ոչ բան մի, քանզի համարձակ ամենեցուն յայտնի էին իրքն այն։ Նոքա ասէ Կիւրոս. Յակ ընդ ելեր դժբեցեր ուխտիցդ։ Հայկազնն ասէ. Վանզի գիտէի զի փառք են լծնկեզ լինել, ազատօրէն կեալ, և ազատ որդիս Թողուլ։ Կիւրոս ասէ. Փառք են, գիտեմ և ես, ի վերայ ազատութեն մարտնչել. այլ Թէ ի սարկաց քոց ի փախուստս ոք խորհէր՝ զինչ առնէիր դու ընդ նմա։ Ն. լբայն ասէ. Պատուհասէի զնա։ — Նոքա Թէ յիշխանաց քոց յանցաներ ոք։ — Փոխան նորա զայլ ոք կացու-

յանեի։ — Ա՛ւ եթէ գանձս բազումս յարագործուածքեն մեծերը։ — Օ՜ ամենայն ինչս նորա յաչըռնիս հատա- նեի։ — Ա՛խ ապա եթէ ընդ թշնամիս քո միաբանիր, Հայոց Թագաւորն ասէ։ Ա՛յս ուրեմն ինքնագլա՛ խնդիրս, սակայն զՀշմարտութենէն Տիգրանայ չհալ է խոստովանել. մահապարտ գնա առնեի։ Ա՛ւ ընկէց որդի նորա զկոյրն ի գետոյ իւրմէ, և պատառեաց զՀանդերձս, և ձիչ բարձեալ սիրէացն գոչեին, քանզի անձամբ զանձն դա- տակիքեաց ի մահ։

Ա՛ւեցոյց դարձեալ Կիւրոս զաճիռն, և խօսեցաւ ընդ Նմա Տիգրան և ասէ. Օ՜ Հայր իմ խորհիս սպանա- նել իշխան մեծագոր. և իցէ իմոյսոյն քում արժան արհամարհել զօգուտ քո։ — Ա՛ւ զո՞ր օգուտ։ — Ա՛յն իսկ զի ծառայեսցէ նա քեզ յայսմ հետէ՝ որպէս ոչ երբ- եք ծառայեաց։ Կիւրոս ասէ, Իսկ որպէս. եթէ վրէ- պակք նախագործք յաւելուցին զքաջնաթիւն և մեծա- բեսցեն զայր։ Տիգրան ասէ. Ա՛ւ կարի իսկ քաջ՝ եթէ զգծնասցի նոքօք. զի յոյժ ծանրագին է իմոյսոյն, և անկշռելի ընդ գանձուց և ընդ աջողուն և ընդ արիու- թեան. Հայրն իմ աշա արդ իմոյսոյնացաւ, գիտէ արդ զինչ է ուիտագործուածիւն. ծանեաւ զի դու ի վեր ես քան զնա։ Ա՛յս չկարաց և ոչ ինչ ի խորհրդոյ իւրոց կա- տարել, դու զնմա կատարեցեր այնու երագուածիւմբ և ծածկանօք՝ զի յանզգաստից փակեցեր զձիշամին ընդ ձեռամբ, և ի տեղի ապաւինին՝ անդ պատրաստեցեր նմա կորուստ։ Կիւրոս ասէ. Ա՛յլ չէ ևս չար ինչ պա- տահեաց նմա ի զգաստութենէ։ Տիգրան ասէ. Երկիւղ չարին, որպիսի սպառնացեալն էր, առաւել քան զչարն ազդէ ի սիրտ։ Ա՛յլ ներեա ինձ ասել, զի և բարեբա- րուածի առաւել յորդորէ ի զգաստութենէ. որպէս զի թէ չնորհեա նմա առատաբար զինչսն, զազատութենէ, զձագ, զկեանս, զհանգիստ և զօրդիս, չիցէ ոք երեխատապարտ քեզ քան զՀայրն իմ, և ոչ Հզօրագոյն և բազմոպատիկ յոգիս յանկուցանիցես զոք քեզ ի ծառայութենէ։

Դարձաւ ապա Կիւրոս ի Թագաւորն և ասէ. Ա՛նաք է. և որպէս ինչ զօրս և գանձս տացես ընդդէմ բաբէ- լացւոց՝ եթէ լուայց ազաչանաց որդւոյդ։ Թագաւորն ասէ. Ըստ զօրք են ինձ և գանձք, ամենայն քո է. են յաշխարհիս չորք բիւրք հետևակաց և ութ հազար հեծեալ. և գանձք ի Հայրենի ժառանգութենէ իմէն երեք հազար տալանդ արծաթոյ. այլ ամ առաջի քո է։ Ա՛ւ Կիւրոս զկէս զօրացն, և զկէսն եթող առ նմա ի

պահպանուէին աշխարհին ընդդէմ Յաղթեաց՝ զի պատերազմին ընդ նմա։ Եւ զկրնապատիկ տարեդարձին հարկին պահանջէաց ի նմանէ հարիւր տաղանդ՝ փոխանակ յիսնից, և հարիւր եւս փոխ էառ ի նմանէ, և ասաց. Եւ զինչ փրկանս տացես ընդ կնոջ քումմէ։ Պատասխան. Ո՞ամենայն որ ինչ է, ինձ յաշխարհի։ — Եւ զինչ ընդ որդւոյդ քումմէ։ — Ո՞նդր դարձեալ։ — Պատ ուբեմն կրկին զոր ունիցի՝ պարտասեան ես ինձ, Եւ առ Տիգրան ասէ. Եւ զինչ դու տացես ընդ կնոջ քումմ, Եւ նա առ խանդակաթ սէր նորոյ հարսինն՝ զանձն իմ, ասէ, բիւր անգամ ընդ նմա փոխանակեցից։ Եւ առեալ եմոյծ զնոսա զամենեսեան Կիւրոս ի խորան իւր ի ձաշ։ Ել է հարկ ասել՝ քանի ուրախութեամբ ի կոչումն անդ եղեւ։

Եւ ի խօսակից լինել նոցա միմեանց զկնի ձաշուն, Կիւրոսի առեալ ի կողմն զՏիգրան՝ եհարց զողջոյնն իշխանի ուրումն, զոր ստէպ տեսանէր յորս և յոյժ մեծարոյ եր յաչս իւր, թէ զի՞ եղեւ նմա։ Եւ Տիգրան հառաչեալ ընդ միտ նորա՝ ասէ. ոչ կարեմ ասել ծրպես զնա կորուսի։ Եւ բռնադատեաց զնա Կիւրոս, և ասէ Տիգրան. Վասնզի յոյժ մտերմութեամբ սիրեի զնա՝ հայրն իմ՝ ի նախանձ մնեալ սպան զնա։ Յայլ պարն ապրուանս կոչեաց զնա առ ինքն ի չունչ վախճանին և ասէ. Որ մանկի՝ ի սերտ քո, Տիգրան, առելութիւն չար ընդ ինձ մի՛ ունիցի զի ոչ նա առ չարութեամբ սպան զայս ընդ իս, այլ ի կանխակալ մտոտի կասկածանաց։ Եւ Կիւրոս ասէ, Արդեւ պրն մեծ. և մի դու մոռասցես զերծատ նորա յեսին։ Եւ ապա Կիւրոս զիրկս արկեալ ամենեցուն ի նշան հաշտութեամբ, արձակեաց զնոսա։ Եւ նոքա երեալ ի կառս հանդերձ կանամբք իւրեանց՝ մեկնեցան անտի գոհութեամբ և մեծաւ զարմանալեօք։ Եւ զնմանէ ընդ երթալն իւրեանց խօսէին, կէսք զնմանատութեամբ նորա գովեցուլ, այլք զարհուրեալ, այլք զբաղցրութեամբ, և կէսք դառձեալ զգեղապատշաճ վայելչութեամբ անձինն և զվէմ կերպարանս նորա։ Ապաքէն Տիգրան և ասէ ցՏարսն իւր. Տեղ զնարդ Թուեցաւ Կիւրոս։ Խակ նա ասէ. Ել խակ հայեի ընդ նա, Տիգրան ասէ. Եւ յո՞ հայեիր։ Եւ նա ասէ. Ինչն որ ասեր բիւր անգամ փոխանակել զանձն ի վերայ իմ։

Ի վաղիւ անդր առաքեաց արքայ Հայոց պատարագս առ Կիւրոս, և կերակուր ամ զօրաց նորա, և զկրնապատիկ արծաթոյն՝ զոր պահանջեաց։ Յայլ Կիւրոս զգաց

հանդէսն միայն կալաւ, և զկէսն դարձոյց ի բաց։ Իսկ հայակոյտ գնդին պատուէր եղեւ կազմել պատրաստել ի չուս յաւուրն երրորդի, որոց ինքնակամ զօրավար էս կաց Տիգրան։

Հազմապատիկ իրօք պարտ համարեցայ մանրապատում առնել զերս զայս ի Վաչէհոփոխէ, թէպէտ և կիս այ կէս զեղչեալ։ Վասն զի ծանիցէն սովաւ ընթերցողք զկերպարանս բանից քոյին վիպագրին, մանաւանդ եթէ ի յոյն բնագիրըն վերծանիցէն։ Վանգն բնական վայել չուեցեալն, որ ի նմա, և անբռնազբօս ձօնով բանիցն արդարանան քաջախոհքն քննաբանք, որ ի սկզբանէ հետէ յարգելոյն զընտիր պարզախօսութեն նորա։ Իսկ որ լիցի օրինակ միայն անկեղծ պատասխանի հարցմանն Տիգրանայ՝ թէ ի քեզ միայն յաւեալ նայիէ. զիարդ պատկառանօք է և հաւատուածէ և ընտանի և գողտր, Իսկ երկրորդ՝ զի այն հակիրճ և ստիպող հարցուածք, որ ոչ տային տեղի բաղբաղանաց, ցուցանեն զՎաչէհոփոխ ախորժակաց վարդապետին իւրոյ Յովհաւսեայ քաջ աշա կերտեալ։

Վարձեալ տացէ սա հմուտին դաստիարակութեանն Կիւրոսի մատանեալ գրոցս Վաչէհոփոխայ, ուր զնշանաւորութենէ խոհ և պերճ հանգամանօք պատկե մատենագրին՝ խրատս պիտանիս և օրէնս գերիմաստս ասացեալ ուղիղ առաքինութենէ։ Օ՜ի ահա ձեմարտութենէ պատմութեանս՝ այս ինչ է. ուխտադրժութենէ արքային Հայոց և ոչ տալ հարկս Պարսից, և Կիւրոսի յանկարծահաս տիրել ամրին և տամ նորա, և տուժել ի նմանէ զսակ հարկին և զղօրս ըստ նիզակակցութենէ դաշինն, և քաղցրութենէ և ազնուականութենէ յինքն արկեալ զնա՝ առնել նիզակակից արքային Պարսից՝ հատատարիմ և սիրելի քան զնա՝ դաշնաւորս։ Իսկ ահա սեթեւեթէ՝ վիպագրին հանդարտ է, և ոչ իրացն ստուգութենէ։

Իսկ կարելի գուշակել զկորստրդի հարցուածոյն Կիւրոսի ցՏիգրան վասն իշխանին՝ զոր սպան հայր նորա, թէպէտ և զիտէի զիտաւորսն ինչ լինել անդ մատենագրին, եթէ ոչ միայ ուրուն յերևելեացս ի հանդարեղ և ի քաջ պերճաբանից անցելոց դարուն, ներհուն հելլէն մատենից՝, խելամտեցուցեալ եր զիս ի բազում անաց հետէ ստոյգ իմաստից, որպէս ինձ Թուխ, առակաբան նուէնն. զոր տակաւին յիշեմ՝ թէ ասէր զհաճ վարդա

1 Սեպ-ան Թուխեանց։

պետին իւրոյ Մոկրատայ ակնարկել անդ Վրաստոփանի, Վրացոյ նա մանկաւարն ածենայուց յոյժ սիրելի եղեալ կասկածաւոր եղև իշխանութեանն, և նմին իբր զդատակնիք մահուան հեղութեանն և անտրտունջ ընկալաւ։

Հանդերձ այսու ամենայնիւ՝ խորհեցայ և զչքնաղ առաքինութիւնս դիւցազնին, զորմէ խօսիմ, ցուցանել այսու պատեհաւ. Վրացոյ այսորիկ սակաւուց էն նմին վիճակելոց բաղդի, և որոց էնն՝ առաւել քան զպատերազմական արուեստեցն հանդէս փառաւորեն զնոսա, և ի յաղողութեն խորհրդոց նոցա սատարեն. Այն՝ի յոլովս յաշխարհակալաց՝ տուչութեն յաղողուածոց՝ ի մարտս, համարձակութեն, արիութեն, քաջասրտութեն, և այլ ինչ սոցին սակի առաքինութեանք հաշակատրեք՝ որք պայծառու թեամբն իւրեանց զաչս շլացուցանեն. իսկ բարութիւն, քաղցրութեն, կարեկցութեն, ի չափս ունել զանձն և մի խրոխտալ ի յաղողուածս և ի յաղթութեսն, որոք և անհրիչ բարք, յիրեն արկանել զսիրտս, սիրով քան վար ձոք առնել բարեկամն, փոյթ մնդութեն, և անխոտոր յարդարութեն առնել հանապազ ուղղութն և իրաւունս՝ որ ի թշնամեաց է պատկառելի, անոխակալութեն ակա մայ և ոչ առ չարի յանցուցելոցն, և տեղի տալ սարքա նաց և զգաստութեն, այսորիկ գժուարադէպ առաքինու թիւնք են՝ յաշխարհակալս անուանիս նահանի ժամանա կացն. սակայն էին ամենայնին ի Կիւրոս։ Ա՛յլ ես ի կարգ պատմութեանն դարձայց։

Դասք. ք. 70-76։ Ա՛ինչ և մեկնեալ էր Կիւրոս յաշխարհէն Հայոց, խորհեցաւ սպաս մեծ առնել արքայի. Խաղտիք սահման նակիցք աշխարհին, ազգ պատերազմող, անդադար սասա տակաւ նեղէին զՀայս, և անդաստանիք բազումք աշ խարհին խափանեալ էին անգործ. Վրնտեաց տեղեկա ցաւ Կիւրոս զազգին զայնոցիկ զոյժ և զընութի և զվայրս աշխարհին նոցա, և խորհեցաւ ի վերայ նոցա պատերազ մաւ։ Ա՛զգ եղև Խաղտեաց, և ամրացան ի լեռնակող մանս ի վայրս ապաստանի իւրեանց։ Իսկ Կիւրոս առնա պարեալ ի վերայ նոցա՝ ոչ եթող բանակ կազմել։ Հայք յառաջամարտիկք երկուցեալ զառաջինն՝ ի փախուստ դարձան. բայց Կիւրոս նախատէտ խորհրդով առաջի բանակին կարգեալ էր զնոսա՝ զի զրգռեալքն թշնամիք ի պատերազմ։ Ամք երբև ընդ պարսիկս Հարան ի պա տերազմ, ոչ կարացեալ կալ առաջի նոցա և խոռ վեալք՝ ի պարտութեն մատնեցան. բազումք ի նոցանէ գերեցան, և այլք ցրուեցան։ Յօտեցաւ Կիւրոս ընդ

գերին և ասէ. Ահ՛ի՞ պասել եկեալ եմ և յաւար հար- ԱՄ ԱՀ.ՆՔ
կանել գերկիր ձեր. այլ օրինաւոր պայմանօք իրաւա-
խոհ լինել ընդ ձեզ՝ ի հաշտութիւն: Ահ արձակեաց զնո-
սա. և հասին հրեշտակք՝ ի խաղտեաց, և խօսեցան՝ ի
խաղաղութիւն: Ահ՛ ի հաստատութի՛ երկաքանչիւրոցն
կամք կատարեալ Կիւրոս ի բարձրաւանդակ լերին աւրոց
պարահայեաց՝ ի վերայ ամ երկրին, և նստոյց անդ զօրս
՝ի պահպանութիւն՝ վրէժխնդիրք լինել որ ոչ կացցեն
յուխտին:

Վախճացեալ Կիւրոսի եթէ բազում ինչ բանք էին
խաղտեաց ընդ եթովպացիս, խորհեցաւ՝ ի ձեռն նոցա
առաքել զպատգամաւորս իւր՝ ի հնդիկս: Վանգի խրն
դրէր առնուլ՝ ի նոցանէ արծաթ՝ ի պէտս նոր զօրաց
ժողովելոյ յաշխարհին Պարսից, խոստացեալ արքային
հնդկաց ոչ ապաւտաւոր լինել նմա՝ եթէ օգնականութիւ
դիցին բարւոք պատերազմին վէմարեսցի: Վիւրին էր խաղ
տեաց քաջ կատարել զայն՝ ցուցանելով հնդկաց զա-
րուին նորա, և թէ որպիսի ոք էր Կիւրոս: Ոչ արար
ապա՝ ի վաղիւ պատգամաւորն, և ընդ նմա յերևելեաց
աշխարհին արք՝ որոց պատուէր տուեալ էր հնարել ա-
ռանց ամ յապաղման կատարել զգործն զայն, փոխանակ
բարեաց զոր արար ընդ նոսա Կիւրոս:

Յաղթողութեամբ բազմաւ վէմարեալ զարչաւանսն՝ ի
Հայս՝ չուեաց ապա Կիւրոս դառնալ առ Կիւաքսար, և
ընդ տաղաւրք ընդ նմա այրընտիր զօրականք՝ ի խաղ-
տեաց անտի: Ահ արքայ Հայոց խաղաղացեալ՝ ի թշ-
նամեաց, յաւել՝ ի տամբր արանցն՝ զոր խոստացեալ էր
տալ նմա յօգնականութի: Ահ եհաս Կիւրոս ի Մարս
բազմութեամբ գանձուց, և առաւել բազմանձեռն զօրօք
քան զորս էին նմա յերթալն իւրում:

ԳՕՂՈՒԱՆ Ը.

Յաղթութիւն արշաւանացն Կիւրոսի և Կիւրոսի ընդդէմ
Բաբելացւոց, և նախկին ճակատու պատերազմին:

Զերեամ աստի և անտի՝ ի պատրաստութի՛ պատե- 3448. 556
բազմին եղեալ և՝ ի յոլովել նեղակրիցս, ապա երբև Դ.Ոոր. Ֆ.
եաես զԿիւրոս սիրադակազմ յօժարամիտս՝ ի պա- 78-87:

տեբազմ՝ խօսեցաւ ընդ Վիւաքսարայ ածել զնոսա ի վէրայ ասորեստանեայն. ասէ, Վաւելեմ թէ թեւացուցանել ի քէն վաղագոյն զնոդ և զպահպանութիւն կրկին բանակաց. ընդէր զերկիր տէրութեանդ քո սպառեսցեն, և ոչ մանաւանդ զձիաժողովս։ Զարհեան արշաւանաց ատելի սարսեսցէ Հնդեաստանն, և խրախուսեսցեն մեզբս ի պատերազմ։ Վասնզի յաղթութիւն, որպէս յառաջն ի քէն լուեալ եմ և ի հօրէ իմմէ, ոչ ի բազումն է՝ այլ ի կորովիս և ի քաջասիրտս։ Հաճոյ Հռուեաւ Վիւաքսարայ խորհուրդն այն. և զօրինաւոր զհնն մատուցեալ խաղացուցին զզօրսն։ Օ դիւն խնամակալս աշխարհին աղաչեաց Վիւրոս ի դիմաց ամ բանակին՝ յաշղել յարշաւանս նոցա, մերձ կալ, առաջնորդել, համադունդ ընդ նոսա պատերազմել, ազդել ի նոսա զօրութիւն և խնստութիւն ի բազմախտանդ մարտին, և տալ նոցա յաղթութիւն ի սպառ։ Յառաւօր Վիւրոս զպատուէր հօրն կատարեաց՝ որպէս խրատեալ էր սիրիզն և աւարտ ամենայնի զաղօթսն առնել։ Եւ ամ ուրեք նախ քան զպատերազմն և յելս մարտին էլից անխափան զայս պարտս կրօնիդ յանդիման ամ բանակին։

Ինչ դեռ Թշնամիք իբր տասնօրեայ ձանապարհաւ հեռի էին՝ տեսին Վիւրոս զվիաքսար աճապարել ընդ առաջ նոցա։ Եկին ձակատեցան բանակքն երկոքեան առ միմեանս. ասորեստանեայցն բանակեալ ի դաշտի, և որպէս էր նոցա սովորութիւն, զօր և հաւլ մայեզիք կալան յետոյ, իբրամ լայն շուրջ զբանակսն հատեալ յարմուրեղէ. իսկ Վիւրոս յետ կոտ զիվրից և բլրոց՝ զի մի սակաւաձեռն զօրութիւն իւր նշանակեսցի։ Եւ կացին երկուստեք աւուրս ինչ՝ պահ կալեալ բանակին։ Յայս ի դուրս յարձակեցան ասորեստանեայք՝ առ բոլոիս մեծաւ, և խաղացոյց Վիւրոս զզօրս իւր ընդ առաջ նոցա։ Ինչ չև նետընկէց մի մեծ հասեալ առ Թշնամիս՝ նշան ետ կազմ լինել իւրոցն. և էր բարբառ նշանին՝ Վիւրոս մարտակից մեզ և առաջնորդ։ Եւ հրաման ետ զսովորութիւն նուագն ի պատիս Վիւրոսկուբացւոցն հնչեցուցանել Կաստոլոի և Պոդիտևկեայ. և զբանակն երկիւղածութեամբ գՏէտ կցէին յորդ ձայնիւ։ Եւ էր յայմ բանակին Վիւրոսի ցնծութիւն, նախանձ, սրտութիւն, քաջալերել զմիմեանս, խրախոյս ի գործ ակնարկութեանց զօրավարին։ Ուրոյ յայտ առնէին, ասէ

1 Ջէյս Պուրդ հեւսն անուամբ խոչեմ խալս ասք Քունեֆեֆ.

մաեհնագիրն, զի որ երկիւղածքն էն յայ՝ աներկիւղք
էն ՚ի մարգիանէ ՚ի վտանգս ։ Խորեստանեայցն աղեղ-
նաւորք և պարսաւորք և տիգաւորք, մինչ դեռ անգր և
էին Թշնամիք քան զվնասկեց, ձգէին զվնաս իւրեանց ։
Ընդ Պարսք խրախուսեալ գՀետ Կիւրոսի՝ առնապարե-
ցին ՚ի վերայ Թշնամեաց, հարին ցրուեցին զնախաման-
տիկ գունդս նոցա ։ Ընտի Կրէսոս լուգացին, և Թա-
գաւոր նոցա քաջալերէին զզօրականսն. այլ նոցա ոչ կա-
րացեալ կալ առաջի Թշնամեաց ՚ի փախուստ դարձան ։
Օ՚Հետ հեծելազնդին նոցա Տասին հեծեալք Պարաց,
և ՚ի հարուածս մեծամեծս վանեցին զնա։ Լրե սաստիկ
պէս զԹշնամիսն հարեալ հալածէին մինչև անգր ՚ի բա-
նակեղ նոցա ։ ՚Ի խուռն անդ անկաւ և Թագաւորն
սորեստանեայց Կրէզոսարոս ։ Խորհեցաւ Կիւրոս՝ զի
վտանգ է մինչ ՚ի պատնիշս անգր բանակին Թշնամեաց
Տուսլ լինել, և փոյ Տնչեցոյց յետս դառնալ զօրականին։

Մինչ դեռ սորեստանեայք ընդ մահ ալքային իւ- ք. 87-104.
րեանց և ընդ կորուստ բազմութեի քաջացն լքեալ վհա-
տեալ կային, յայն ամենն չիտեին ոչ ևս յուսացեալ
Կրէսոս սրտապնդել զնոսա՝ դարձաւ յետս ։ Խստ նմին ը. 160։
օրինակի և այլք ՚ի նիզակակցացն Տատեալ գյոյս, զի
չերթդնաց փախստեացք ապրեցան ։

Ա ազագոյն գուշակեաց զայս Կիւրոս, և պատրաստէր
Տալածել զնոսա ։ Խայց հեծեալք սակաւք էին յոյժ
Պարսից, որպես նախ ասացի. և ենկն Կիւրոս յայսմեաց
Կիւաքսարայ զնոՏուրդ իւր ։ Ընդ Թուեցաւ նմա խոր-
Տուրդն այն. զի գՀնդօր Թշնամին վտանգ է, ասէ, խուձա-
սեցուցանել՝ Թէ գուցէ առ տապնալ վտանգին արծարծ
ծեսցի ՚ի նմա ոգի զօրութե. խնամտութի է ՚ի չափս
ունել գաջողուած բաղդին, և մի առ յոյժ եռանդեան՝
կորուսանել զարգասիս յաղթութե. տացուք առ վայր
մի Տանգիստ զօրականին՝ որում արժանի է, և մի ՚ի
սպառ աշխատեցուք զնա ։ Խակ Կիւրոս խնդրեաց ՚ի
նմանէ՝ Տրամայ տալ այնոցիկ որ ինքնակամ գՀետ իւր
գայցեն ։ Ընդում Կիւաքսար դիւրաՏաւան եղև. և ինքն
առանց Տոգոց պարապէր ՚ի կոչունս և յուրախութի ընդ
սպասս, և վայելէր չարգասիս յաղթութե[ն]ն ։

Օ օրականին մեր գրեթէ առ Տասարակ ամենեցուն
ընդ Կիւրոսի գՀետ Թշնամեաց ։ Ընդ առաջ եղեն նո-
ցա զՀանապարՀայն սուրՀանդակք [1] վրկանիկք, ազգ

1 Վրիպիւ սուտ ու է պարտ խմբագրել զպատ բեակ ու կապոյտ ծո-

դաշնաւոր ընդ աստբեստանեայս , յուշանալ Թէ պա-
արաստ են ձեռն տալ ՚ի նա՝ ընդ հաստանել նորա՚ի Ա ըր-
կանս , որպէս և արարին իսկ : Ալ դանդաղեաց ընդ նո-
սա Ալիւրոս , այլ զդիւրեցն ամ առիւսաւ վարեալ զգօրն՝
մերձեցաւ առ Թէշամիս : Արեստի յառաջագոյն զկա-
նայսն յուզարկեալ էր գիւբերայն՝ զի մի ՚ի տօթի ու-
ղևորեացին, քանզի ամառն էր . և ինքն հեծելովք ոմանքք
երթայր զհետ նոցա : Իբրև տեսին աստբեստանեայք
մեծ հասեալ զՀնշամիան, խուճապեալք հալածական եր-
թային առաջի նոցա , և բազումք ՚ի փախստի անդ ան-
կան . և ինացեալքն ՚ի բանակին՝ եղեն անձնատուր :
Հրաման ետ Ալիւրոս պահել զգուշութիւն զերիվարս՝ որ
էին ՚ի բանակի անդ , և յայնմ ժամանակէ խորհուրդ
կալաւ կազմել և Պարսից հեծելագունդ , զի չև ևս եր
նոցա : Օ ամենայն ինչ աւար ցանկալի պահեաց Ալիաք-
սապաց , և զդերին արձակեաց յաջատութիւն. բայց միայն
զՀնդկէից աթար ընտա և զգաւառակիցս նոցա՝ զի մի
դարձցին ՚ի պատերազմ. և խոստացաւ պաշտպանել նո-
ցա ՚ի Թէշամեաց , և խաղաղութիւն առնել աշխարհին՝
գործել զերկիր իւրեանց անեղևականութիւն :

Ալ՚ինչ դեռ Ա՚ալբ և վրկանիկք զհետ էին Թէշամեաց,
հրամայեաց Ալիւրոս պատրաստել ձաշ և բաղանիս՝ զի
՚ի դառնալն առցեն կերակուր . և զաւարն յետ դարձի
նոցա ձեռք բառնել : Իսկ յայնմ վայրի քաջ ասպարա-
պետն և ամենատեսուչ յորդորեր զպարսիկ զօրականն
մեծասոհ լինել առ նիզակակիցսն . Ալ՚ի, ասէ, ծանր
Թուեսցի ձեզ՝ վայրիկ մի սպասել , մինչև եկեսցեն խոտ-
նել ընդ ձեզ յաւարատուն և ՚ի ձաշ պղտիկ՝ յորոց
զօրավիգն մեծ ընկալայք, և մեծագունեին ամն ունիք առ
յապայն . աստանօր քան զամենայն օգուտ և զդիւրուՀ՚
զայնոյն լաւագոյն ընտրեցէք՝ Ա՚յսպէս զնոսա բարեկեան
ձեզ առնիք՝ լինել նորօք միաբան ձեր . և ՚ի գոյն շահից
առ սեր դաշնաւորացդ զիւեալ , զբազմապատիկն սպա
շահեսջիք : Ալ՚ւ հաւանեցան նմա՝ Իսկ իբրև հետամուտք
՚ի փախստեից զարձան , եդ Ալիւրոս առաջի նոյ սեղան՝
զոր պատրաստեալն էր , և հաց աշտուձ ասաց տանել
առ պարսիկ զօրականն՝ որպէս Թէ ոչ իւիք կարօտ
իցեն նոքա կերակրոյ կամ ըմպելեաց : Ա՚յլ նոցա քաղցն

ՀՀՀ, այլ որ ըրեւօրէն լիսի հնգ. հարու բնակելէն, ընդ որ անցանէր
բեայ ճանապարհս ՚ի Ըսբէլտնի ընդ յոյնքամ բանակն Ալիւրոսի :

էր ՚ի կերակուր ընդ հացի, և ջուր գեղոյ յերմկելի. քանզի այսպէս ՚ի մանկութենէ սովորեալ էին։

Ի վաղիւ անդր առաւօտուն ՚ի բաժանել զաւարն կռնեաց Կիւրոս նախ զքուրմն՝ ընտրել անտի որ ինչ պատշաճ էր ՚ի նուէր գինւոյ։ Ապա տրաման ետ Մարաց և վրկանիկ զօրականին բաշխել զնուագեալսն ՚ի զօրուն առ հասարակ։ Այնքա՛ զՊարս ստիպելին լինել բաժանարար, և ոչ առնն յանձն պարսիկք. և Տարկ եղև առնել ըստ հրամանացն Կիւրոսի, և առնէրքին հաճ և հաւան եղեն։

Օ գիւղքն, յորում չէ արար Կիւրոս գՏետ Թշնա- Ք. 104-108։
մեաց, Կիաքսար հանեալ ՚ի խրախուճէն և ՚ի գինէրբուս՝ արբեցաւ ինքն և ամ սպասք նորա։ Նէ իբրև զարթեաւ Թեւս ընդ առաւօտն և սթափեցաւ, տեսեալ զիւրև սակաւս ումանս ՚ի զօրականէն՝ յապուշ եղև. և լի բարկութի՛ սուրհանդակս գՏետ Կիւրոսի ՀՀեպեցոյց ՚ի բանակին՝ խոտիւ կշտամբել զնա, և զարձուցանել անյապաղ այսրէն զզօրս Մարաց։ Ոչ ինչ փոյթ եղև Կիւրոսի ընդ անիւրաս հրամանին. և արիաբար համարձակութի՛ գրեաց առ նա Թուղթ՝ յորում ցածուն՛ի առնէր վասն անձին պատասխանի, յուշ արարեալ զի ոչ ինքնաս հրաման եկին գՏետ իւր Մարք։ Նէ յաշխարհն Պարսից առաքեաց խնդրել անդրէն զօրս յօդնականութի՛, զի ՚ի մտի եդեալ էր՝ անդր ևս մղել զաշխարհակալութի՛ իւր։

Նէր ՚ի մէջ կերէլոյն երիտասարդուհի չքնաղագեղ, Ե. 114-117։
Պանթէա անուն նորա, դշխոյ Ապրադատայ արքային Ը. 153-155։
խուժաստանի, զոր պահեցին Կիւրոսի։ Այլ Կիւրոս իբրև լուաւ զգեղեցկութենէն նորա՝ ոչ կամեցաւ տեսանել զնա, թէ գուցէ ՚ի տեսիլ կեղոյ նորա հարեալ խանգեսցի ՚ի մեծամեծաց իւրոց խորհրդոցն։ Ել ինչ երկբայիմ զի Կիւրոս բարւոք դաստիարակութի՛ն ՚ի մանկու- ա. 34։
Թենէ եկն յայս զդաստութի՛. քանզի առ Պարս ոչ էր օրէնն առաջի մանկտոյն խօսել զարտփանայ, թէ գուցէ յօժարութի՛ բնութենն գիւրաշարժ ՚ի նոյն ըստ մատաղ հասակին թէթեւութի՛ զրգռեալ յեղուցւ զնոսա ՚ի խնդիր պղծութի՛։

Պարապ երիտասարդ ազնուական Պար ազգաւ՝ պահպան էր տիկնոջն, և սա ՚ի ժուժկալութիւն իւր յուսացեալ էր, յամառեալ՝ թէ իշխէ այր ՚ի վերայ սրտի իւրոյ։ Օ՜ սա Կիւրոս, միւսանգամ նմա զՊանթէա յանձնեալ, խրատեաց խնամութի՛ թէ բազումք հզօրք յաչս անձանց՝ ակամայ ըմբռնեցան սուտ ՚ի հնարոյս

սխտին, և ամաչելագալը և սորջացեալը խոստովան եղէն
Թէ՝ ի գերութենէն յայնմանէ չկը ազատանալ, և է
ցաւ անբուժելի ապստամբ ի դէղոց և՝ ի հնարից մարդ-
կան, և հարկ իմն անհրաժեշտ և կապանք դժուարա-
խզելի քան զամ շղթայս զօրաւորս։ Ել ինչ է երկիւղ,
ասէ Ի՛բասպ, վստահ եմ յիս, և մեռցի Ի՛բասպ՝ Թէ անց-
ցէ ընդ նմա չար։ Ասյց ժամանակաւ ցանկալի՝ ի նմա
զայրացեալ, իբրև քաղցրութիւ հրապուրել զնա ոչ կա-
րաց՝ բռնաբարել խորհեցաւ։ Ո՛ զաղջց զայն կիւրոսի
Պանթէա, և վաղվաղակի Ի՛բրատաւղ մի՝ ի սպայիցն
եկեալ՝ ի նմանէ առ Ի՛բասպ՝ խօսեցաւ ընդ նմա սաս-
տիւ, խստագոյնս կշտամբեալ զնա։ Ասկ նա՝ ի խոր խո-
ցեալ, առ տագնապ յուսահատութենէն յարտասուս հա-
բաւ։ և առ յոյժ ամեծոյ և յերկիւղէն խելայեղեալ՝
կորուսեալ զանձն համարէր։

Իբրև աւուրք ինչ՝ ի վերայ անցին՝ կոչեաց զնա առ
ինքն կիւրոս, և էին եկաց առաջի նորա դողալով։ Ել
առեալ զնա մեկուսի կիւրոսի, փոխանակ դառն կշտամ
բութե՝ որում ակն ունէր, ասէ քաղցրութիւ։ Ես ինձէն
անձամբ անձին արարի թշնամանս, զի ոչ իմաստութիւ
գործեցի՝ յարկակից քեզ զահաւոր թշնամին տուեալ,
Ի՛նամնտնելի քաղցրութեամբն զդաստացեալ Ի՛բասպ,
և առ ինդուրեի և պատկառանաց և երախտագիտ սի-
բոյն՝ արատասս յորդ յաչացն ի՛ջուցանելով ասէ։ Ի՛նչ
արդ ծանեայ զանձն, գիտացի արդ զի ոչիք կրկին հա-
կառակիք էն յիս՝ ի յորդոր բարւոյն և՝ ի հրապոյրս չա-
րին։ և յաղթէ բարին՝ եթէ դու օգնես ինձ և խօսես
ցիս ընդ իս, իսկ եթէ ոչ՝ յաղթականէ չար։ Ել ինա-
սուն փոխարինեաց ծառայութեամբն մեծաւ՝ զոր արար
կիւրոսի։ քանզի գժդմուելիւն ընդ նմա պատճառեալ
էանց առ ասորեստանեայս՝ լըտեսել և տալ զոյցս կիւ-
րոսի։

Ի՛նդ կորուստ քաջի առնն, զոր արդարև առ գժդմու-
Թէ կարծէին Հատուածեալ առ Ի՛ժամիս, խոովեցաւ
բանակն ամ։ Պանթէա առ իւթ խռովուելին՝ խոստացաւ
զայլ ոք համանման՝ ի տեղի նորա փոխանակել, զնա
ինքն զի՛բրադատ զայր իւր։ Ել գրեաց առ նա՝ գալ
վաղվաղակի՝ ի բանակն երկու Հազարաւ հեծելոց։ Ել
մեծեալ զնա նախ՝ ի խորան իւր, պատմեաց նմա խրն-
դութեամբ և արտասուօք զոր մարդասիրուելն և խնամն
արար ընդ նմա կիւրոս։ Ել Ի՛բրադատ ասէ, զի՞նչ
ընդ երախտեաց առնն Հատուցուք։ Պանթէա

ասէ . Օ սէր՝ զոր ինքն արար ընդ իս ։ Այլ ընթացեալ
վաղվաղակի Աբրադատ առ Կիւրոս, և համբուրեալ
զբարեմատոյց ձեռնն, ասէ . Ասասի է առաջի քո մեծ
բիմ ի բարեկամն, յօժարագոյն ի ծառայս, և հաւա-
տարիմ ի նիզակակիցս քո, որ այլով իւիք ոչ կարացեալ
երախտահատոյց լինել քումմ բարերարութեանդ զանձն քո
լոյսնտեր տայ քեզ ի ծառայութեանդ։ Այնմարեաց գնաց
Կիւրոս, և սէր և քաղցրութեամբ բազում յոյժ արար ընդ
նմա, որպէս զի զոր ինչ ի կնոջին լուեալ էր Աբրադատ
վասն առաքինութեանց նորա՝ ոչ ինչ թուելին նմա ։

Օ օրալիւղն մեծ եղեն Կիւրոսի և իշխանք երկու՝ Դաս. Ֆ.
հզօրք յաշխարհին ասորեստանեայց ։ Այզ եղև Կիւրոս 111-125
սի զի խորհին նորա հնազանդել ։ Այն ի նոցանէ էր Վա-
բրիաս այր ծեր՝ պատկառելի հասակաւն և իմաստու-
թեամբ, զոր ՚Ի հեզաստրոս ընդ մեծի վաստակոցն պա-
տուեալ խորհեր տալ զդուստր իւր որդւոյ նորա ինու-
թեանէ, և վասն այնորիկ առ իւր ունէր զորդին նորա յար-
քունիս ։ Այդև ի միում աւուրց հեծանել նմա ընդ ար-
քայորդւոյն յորս, և էհար նետիւ զմի յերկոց վայրկ
որ ի նետից արքայորդւոյն զերծեալ էր . և նա ցասեաւ
և էհար նիզակաւ զորդի իշխանին և սպան ։ Ի սոյն ա-
նորիկ աղաչէր Վաբրիաս զԿիւրոս՝ ինքդիւ զվրէժ սպա
նութեանէ որդւոյ իւրոյ և պաշտպանել ամ տան իւրոյ . զի
և դուստր էր նորա միամոր ի բազում ժամանակաց խո-
սեցեալ ի հարմանութեանէ արքայորդւոյն՝ որ դեռ ևս յայն-
ժամ Թագաւորեալ էր , և ոչ կամէր սպանողին եղբօր
նորա առնել գնա կին ։ Այն ինքն է Աբեսորաբոս՝ որ
զինն ամիս Թագաւորեաց , և որում յաջողեաց Կյաո-
զինոս կամ Աբինիտ՝ անուանեալն Կադատասար , և
Թագաւորեաց ամն եօթն և տասն ։ Այնմ ետ Վարդա- Ջ. 121-124.
տաս իշխան նախարար մեծի և հզօր ազգի , արշամար-
հել յաչս արքային ի սկզբանէ Թագաւորութեանէ նորա,
քանզի մի ի հարճիցն երանեաց առաջի արքայի ասմ՝
որում լինի հարճանալ Վաղատայ՝ վասն բարեմեսիլ
առնն գիտոյ ։

Ի յայս օգնականութեանէ նոցա հասատեցաւ Կիւրոս Ջ. 119-123.
միջամուխ լինել յերկիրը Թշնամեաց . այլ նախատակ առ
պարիզին Վաբելոն էր , մայրաքաղաք աշխարհին, և
զնամ խորհուրդս իւր ուղղէր ի նուաճել զայն. և արշա-
ւէր անդր ոչ ի չարձակել իսկ և իսկ պատերազմաւ ի
վերայ նորա, այլ ի զննել տեսանել անձամբ զքաղաքն,
և որպէս հնար էր՝ սարսուցանել զնիզակակիցս Թա-

գաւօրէին, և կանխել պատրաստել որ ինչ կարևոր էին ի պաշարումն նորա։ Ձու արաբ երթալ նախ առ Վաւ բրիաս. զի էր քաղաք բնակուելոյ նորա անառիկ, ի տե ղի մի դժուարամատոյց՝ ամբացեալ յամէ կողմանց։ Ինդ առաջ եղև նմա Վաւբրիաս՝ կերակուր ամ զօրականին բերեալ ընդ իւր։ Իբրև եմուտ Ալիբոս յամուրն՝ ած կատեաց Վաւբրիաս առ ոտս նորա անօթս և սպաս ոսկի և արծաթի անթիւս, և քսակս բազումս լի ոսկւով՝ ի դրամոց երկրին, և զդուստր իւր կացոյց առաջի նորա զչքաղաղելն առդիգ հասակաւ, որ սպազդեաց ձևովք ընդ մահ եղեալ իւրոյ՝ վայելուչ ևս երևեր, և ազա չեաց զԱլիբոս խնամարկել նմա, և զնուէրսն մտերիմ սիրոյ հաձել ընդունել։ Որում պատասխանի էտ Ալիբ րոս. Ինկալայ սիրով զպանձս զայդոսիկ, և յօժիտ գըս տեր քո յաւելումն. գոցես ի գրան իմում այլ դմա ալ ժանի, որ ոչ գՀարսինն և ոչ զևւր Ճոխութեն հանարէս ցի ինչ, մի երկմտեր. զի բազումք են առ իս, որոց ար համարհ են գանձք Ինաբելոյի՝ առանց քաջութեան և առաքինութեն. և չանդգնագոյն ասացից, յանձնէ ու սուցեալ եմ նոցա՝ մեծ համարել միայն զՀատատար մուն առ բարեկամս, ահաւոր լինել առ թշնամիս, և առ գիմս երկիւղած։ Այս բռնագատեաց Վաւբրիաս զԱլիբ րոս ձաղել առ իւր, և ոչ յանձն էառ Ալիբոս. և ա ռեալ ընդ իւր զՎաւբրիաս՝ գարձաւ ի բանակն, և ընդ սպայն սեղանակից իւր զնա արար։ Ինարգագետին գա լարագեղ բազմական էր նոցա, և այլն ամ սպասք սեղա նոյ ըստ այմ ախորժակաց։ Ի միտ էառ Վաւբրիաս հան ձարոյն՝ զի քանի առաւել էր այն այնպէս պարզութիւն քան զընդունայն պերձութեին իւր. և ասէր համարձակ՝ թէ մնախառք են ասօրեսյանեայք, իակ Պարսք ի վա տակս քաջութեան փառաւորեալ։ Այս մնաւանդ ընդ գգոն զուարձաբանութեան և ընդ խրախուսս սեղանոյն զարմանային։

124-140։ Ալիբոս զկատարած խորհրդոյն երկիւղ հանապազ ի մտի իւրում. և ի միասին ընդ Վաւբրիայ ջրաւ առ Վա դատաս յերկիր իշխանութեն նորա յայն կոյս Ինաբելոյն։ Ինքն ի սահմանս անդր էր դղեակ ամուր՝ որ հայէր ի վերայ Ինակաց՝ երկրին և Ինատասց, և անդ իշխան յար քային բաբելացւոց կայր՝ ունել ի հնազանդութեն զեր կիրն։ Ձև ևս յայնժամ հանդրձակ յայտնեալ էին իրք

1 Ոլ են ոտս սիւնաձեւք։

միաբանութիւն Պատգամսդ ընդ Պաբոս, և նա օգնական եղեալ իշխանին ի պահպանութիւն կարեւոր ամրին՝ ետ զայն ի ձեռս Կիւրոսի, կամեսար համախոհ եղեալ ընդ նմա։ Ո ամրոյն զայն կալեալ՝ նուաձեաց առա Կիւրոս զամ երկիրն Սակաց և Կատաց։ Ապա ի քաղցրութենէ նորա և ի բազում մարդասիրութենէն յորդոբեալք յարեցան ի նա ամենեքեան։ Իսկ գումարեցին ընդ նմա Կատուք բիւրս երկու հետեւակաց, և Սակք բիւր մի աղեղնաւորաց և երկու հազար հեծելոց։

Ի ժամանակին յայնմիկ էլ աբքայ ասորեստանեայց հնազանդել զՊատատաս զապստամբեան։ Ընդ առաջ եղև նմա Կիւրոս, եհար զզօրս նորա ի հարուածս մեծամեծս, և հարկեցոյց զնա դառնալ ի Կապելոն. և զաւուրս բազումս ասպատակէր յերկիրն յայն։ Աբգահրութիւք զօր արար ընդ գերին՝ ազատեցուցեալ զնա, հրամէտեցաւ համբաւ նորա ընդ ամ տեղիս, և յաւելաւ ի նա ազգք բազումք, և ստուարացան գունդք զօրաց նորա։ Իբրև մերձ եղև Կիւրոս ի Կապելոն խնդեցաւ ընդ աբքային ասորեստանեայց՝ մինամսեայ ձիաւորացն վձարել, այլ ոչ յանձն էառ զայն Թագաւորն. և խորհեցաւ Կիւրոս գալ առնել զնուազ ժամանակ մի, զի ի միեղել իւրում ի կողմանց ամուր՝ անկասկած լիցին նիզակակիցք իւր. և միաբանեցին երկուսեքեան Թագալ համարձակ պարապել իւրաքանչիւր արարչ իւրում։ Իսկ Կիւրոս լտեսեալ զաշխարհն ամ և զդիրս Կապելոնի, և յաւելեալ բարեկամս իւր և նիզակակիցս, և յամախեալ զայրուձին, գարձ արար առա ի Կապս։

Հասեալ ի գլուխ սահմանաց աշխարհին, առաքեաց հրեշտակս առաջի իւր՝ տալ զրոյցս Կիւրոսի, և զիտել զնորհուրդս նորա Կ բարւոք Թուեցաւ նմա՝ զայն ամենայն զօրաց մեծամեծ յաշխարհ իւր, մնայատիք զի չորք կամ բիւրք յերկիրն Պարսից գային յաւելուլ ի նոսա. և եղ ի վաղիւ անդր ընդ առաջ նորա մեացեալովք առ իւր հեծելովքն։ Իսկ ելին առ նա Կիւրոս բազմութիք զօրաց՝ որ առաւել էին Թուով և աջողագոյնք. ընդ որ յարաւնեաց Կիւրոս և խոժոռեցաւ, և վեր ի վերոյ ընկալեալ զնա, և զերեսն գարձուցեալ ի համբուրելոյ՝ արտասուեաց։ Իսկ հրամն ետ Կիւրոս հեռանալ անտի զօրացն, և խօսեցաւ ընդ նմա առանձինն քաղցրութեամբ և ցածութեամբ և աղերսիւ, և հաւասի արար նմա զանկեղծութիւն իւր, զպատճառանս,

զսէր անդրժելի, և զիոյթ սկսուելիք յօգուտ նորա, և փարատեաց զայմ խէթ կասկածանաց ի նմանե. և գալ ձան յառաջին սէրն՝ զերկ ընդ խառն եղեալ ընդ միմեանս արտասուօք։

Ուրախ եղեն յոյժ զըրջ Աբրամ և Պարսից՝ որք գուշեամբ և կասկածանօք ինային վախճանելոյ բանից նոցա։ Էյտպ Կիաքսար և Կիւբրոս ոտն ածեալ ի ձի աշտանակեցին, և գրոհ ետուն Աբրը զՀետ Կիաքսարայ, և զՀետ Կիւբրոսի Պարսք, որպէս ինքն խոչ Կիւբրոս ակնարկեաց նոցա, և այլ ազգք իւրաքանչիւր զՀետ բնիկ զօրավարացն։ Հասին ի բանակն և իջուցին զԿիաքսար ի խորանն՝ որ յառաջագոյն պատրաստեալ էր նմա. և անդր յոլովք ի Աբրամ գային պատարագօք ողջունել զնա. կէաք ինքնայօդոր, և այլք ի տրամանէն Կիւբրոսի, Օ ուարձացաւ յանձն իւր Կիաքսար, և խելամուտ եղև՝ զի ոչ խոտորեցուցեալ էր Կիւբրոսի զսիրտ ժողովրդոյ նորա, և զի զառաջին սէրն ունէին ընդ նմա Աբրը։

Ա՛յս վախճան եղև առաջին արշաւանացն Կիւբրոսի ընդդէմ Կրեսոսի և բաբելացւոց. և աշխմանեցաւ յաւուրսն խորհրդոց յանդիման Կիաքսարայ և ամասպայիցն՝ մնել չառաջ զպատերազմն։ Վ՚անգի զայսոցիկ պատմեալ է առանց ժամանակագրութեան կարգի Վ՚ենոփոն, լնցի մեզ չաւելուլ ընդ Ասկերիոսի ամն յոլովս ընդ մէջ երկուց պատերազմացն՝ ընդդէմ Կրեսոսի և բաբելացւոց, յորս երկուստեք կազմէին ի պատերազմն մեծ՝ որ առաջին կայր։ Էյտ ի միջոցի թուի ինձ լեալ ամս մնասորել Կիւբրոսի[1]։ Օ ի իբրև խորհէր նա դառնալ ի Պարսս յետ հպելից և կամ վեց ամաց մեկնելոյ իւրոյ անտի, յայտնեաց նմա Կիաքսար զսէր իւր մեծ, և մեծարեաց զնա յոյժ։ Օ ի ոչ գոյր նորա որդի՝ այլ դուստր

1 Քենոփոն չեզոյ ժամ պատահալ Քաբելացի ամէ զԿիւբրոս ամասպացիս. այլ զի ի ժամանակի ամէ զնմանէ ինձոն պատմեալ էր՝ անհատականացն ի ամ ինչ ցոյնիամ չորանալ նմա զամասորէն. այլ ազգաս հատաքար. Համարիմ ինչ ի ամ կանելու գիամանակ էրայն։ Մանաւանդ զի զամ նորա ի ամ նէն եղեն ամաց գիամանակ Կիաքսար ի ամ փառս ի ամ, և ըստ ինքնամանն կամ հնգից պատահ ամաց վճամանելու, որամ ոչ ճամասորէն այս արշաւանք նորա յերգիպտոս և յԵրիոպիա։ Ե ոչ այլ ևս անդր յառաջս նորա ևս պատմէ ի վիպագրոյս։ Ա՛յլ ինքնա պատահալ ի ամ ինչ ամանակ ի ամ ինչ ամանակ ի ամ ինչ ամանակ

միամիտ, և զայն մատոյց Կիւրոսի ի Տարսոնէ՝ պաշտատական տուեալ նմա զաշխարհն Կարաց։ Ուրախ եղև յոյժ Կիւրոս, և ընդ մեծի պարգևին շնորհս կալաւ զնմանէ, այլ ոչ կալաւ զայն յանձն մինչև հրամանս առցէ ի հօրէ իւրմէ և ի մօրէ. և եթող աշխարհի չքնաղ օրինակ խոնարհ հպատակութեամբ առ ծնողս, և անթերի հնազանդութեամբն զոր պարտական էն որդիք ի մասինս յայտիկ առ նոսա, թէպէտ և ի չափ հասեալ իցեն և յաջողեալ բարձր մեծութեամբ և իշխանութեան։ Եւ իբրև դարձաւ անդրէն Կիւրոս, էառ զօրիորդն զդուստր Կիաքսարայ իւր ի կնութ յորմէ ծնաւ զԿամբիւս։

Իբրև յանկ ելին աւուրքն հարանեցին՝ եկն Կիւրոս ի բանակն, և ի ժամանակի խաղաղութեան որ մնայր նմա՝ ամրացոյց զսահմանս իշխանութեամբ իւրով, և խորհեցաւ ընդ նիզակակիցսն ի հնարս կարևորս յաջողութեամբ մեծի խորհրդոյն։ Եւ քանզի կասկածէր, ասէ Վէնոփոն, [ժ. 151։] յերկարելոյ այլ և այնպատրաստութեամբ պատերազմին հրամանն ետ զօրացն բանակել ի դիպան տեղւոջ ընդ առաջ օդոյվք, և որպէս էր հնար՝ ամրացոյց զտեղին զայն, և անդ կրթեալ զզօրս իւր, և սնդակազմ ունէր զնոսա՝ որպէս յանդիման ունելով զթշնամին։

Ու եղև ի փախստէիցն և ի գերեաց, որք օր ըստ օրէ ածեալ լինէին ի բանակն, թէ արքայն բաբելացւոց անց ի Լուգիա յաշխատութեամբ գանձուց ոսկւոյ և արծաթոյ։ Օրնականն ի կարծիս եղև՝ թէ առ ահի զգամնան զերծուցանէ, իսկ Կիւրոս կասկածէր թէ գնայ միաբանել ընդ իւր և զայլ ազգս ի վերայ նոցա. և պատրաստէր ինքն միանգամ ի պատերազմ։ Ամենանդ զայրեալ ձին պարսիկ զօրացոյց, և նորանձև Հարտարութիւն գիտնոն ետ սպառազինել. քանզի առաջինքն ի տրտմացւոց անտի ածանդեալ որովք ցայն վայր ամ ասիացիք վարէին, Թերակատարք էին և դժուարին ի գործ։

Ի ժամանակին յայնմիկ դեսպանք հասին ի հնդկաց՝ [156-159։] բերեալ գանձս բազումս առ Կիւրոս, և ցուցին նմա զպատգամ տեառն իւրեանց. քանզի յոյժ ուրախ եղև զի գիտաց զկարօտութիւն նորա, և բարեկամ նմա և նիզակակից ցանկայր լինել. և ասեն, եթէ այլ ևս պէտք ինչ իցեն արծաթոյ՝ ծանուսցես մեզ, զի այսպէս պատուէր ընկալաք յարքայէ՝ լսել առնոյնի զոր հրամայեսցես ցնա։ Ընդ նորա կալաւ Կիւրոս ընդ այն ամենայնս, և մեծապարգև մեծարեաց զպատգամաւորս. և զմտադիւր

յօժարութիւն նոցա ի ծառայութիւն պատեհ առեալ, ասաց երիցն ի նոցանէ պատգամաւորել առ Թէնամիս իբրև յաբբայէն հնդկաց, և խելամուտ լեալ խորհրդոյ նոցա՝ դառնալ յուսցանել նմա զայն։ Յանձն առին հանեցեալ նմա արքն, և կատարեցին զպատուէր նորա յաջողութիւն։ Ապա Կիւրոս խոտորեցաւ աստ յբնտանի ուղղութենէն, և ոչ տեսանէմ աստ ի նմա զառաջինն հաստատութիւն։ Վասն չէր իսկ հնար անգիտանալ նմա զերաբանութեան ազգաց, որոց դրժեալ՝ զլուսեան իբրև պատգամաւորս առաքեալ, որոց դժպատեհ էր և պարտութեան այն և նենգութենէ։

Ել դադարէր Կիւրոս ի պատրաստութենէ պատերազմին, ի մեծամեծս զուշ մտացն յառնել։ Ել զահմանեալն և եթ յատենի խորհրդոյ փութայր առնել, այլ և նախանձեցուցանել զսպայս ընդ միմեանս ի գնալ շարժել, ի ձիավարել, յաղեղն և ի տեզընկէց, և ի տակ աշխատութենէ։ Վայելն էրի և յորս արշաւեցուցանէր գնոսա ատեպ, և շահատակելոցն պարգեւս տայր փոխարէն։ Այլ ի սպայէն որ բարւոք վերակացու լինէին զբաց՝ գովէր զնոսա հանդիսակ առ ի խրախոյս նոցա, և ըստ ձեռին բաւականի մեծարէր։ Ի խուճապ տօնից վարժք գնուորութենէ էին խաղք նոցա, յորս առատ մրցանակաբեր յորդորէր գնոսա, և յեռանդն մեծ ածէր։ Այլ միանգամայն ասէր, սպարապետն այն յամ գործս ի հանգստեան և ի բերկրութենէ, ի խնջոյս և ի զրոյց և ի զբօսանս՝ ի յաջողութենէ պատերազմին խորհէր. որոյ եղեւն իսկ աշխարհակալ անուանի ի վերայ երկրի։

Այլ զաբձան դէսպանքն լըտեսեալ զանակ Թէնամեաց, և պատմեցին Կիւրոսի՝ եթէ Կրէսոս սպարապետ ընտրեցաւ ամ զօրացն, և Թագաւորք և իշխանք նիզակակիցք միաբանեալ էն օգնել նոցա արծաթով՝ ի ծախս զօրաց ժողովելոց, գումարեցան և Թրակացիք ընդ զրօշակաւ նոցա, և յօդութենէ հասանէն նոցա ընդ ծով Յոպիպոսէ բիւրք իբրև երկոտասան, և գունդ պղ՝ ի Կիւպրոսէ։ Այլ ի կիլիկեցւոց, և ի մեծէն Փռիւգիոյ և ի փոքունէն, ի Լիկայոնիոյ, ի Կամիրոյ, Ասիքիոյ և ի փինիկիոյ վաղագոյն հասեալ էին։ Այլ և ասորեաց տանեաք և արքայ բարելացւոց և յունիացիք, եւ ողաքացիք և Ցիպիք ամ բնակեալք Ասիա կոչեցեալ էն յօնգնականութենէ։ Հրեշտակս արար Կրէսոս և առ սպարատայիս՝ միաբանել ընդ իւրեանս։ Այլ գպղիս ժողովէին մերձ ի Պակտոլոս՝ երթալ անտի ի Թիմբրեա, զի անդ

էր զօրաժողով զօրացն։ Ի յամ ամենայնի և գերեալքն վիրաւորեին, և այլ լսեալք։ Իւ զարհուրեցաւ զօրականն ի լուր համբաւոյն, և ժողովեալ առ ինքն Կիւրոս զսպայս բանակին, եցոյց նոցա զիարիր մեծ զօրացն իւրեանց և Թշնամեաց, և քաջալերեաց զնոսա անդրէն։

Օ՞ւմ պէտս կարևորս զչէ և զգործ պատերազմին 148-163։
յառաջադոյն խորհեցեալ Կիւրոսի՝ ետ պատուէրս զօրացն յերկար և գեղեցիկ բանախօսութեամբն, զոր մանեակարկ Վ[անենափան, մինչ ի յետինն ի սպայից ինձ-ցեալ զնաւս իւր. քանզի գիտեր զի ի փոքունս յայտնի յաջողութիւն յաղթութեն հատատեալ է, և ի դոյզն իրաց անփոյթ առնելոյ՝ ձախողին արկածք, զոր օրինակ կասի և դադարէ անդործ և անշարժ կալմած գործատանտրն՝ ի թերութենէ որ ի նմա փանաք և փոքրիկ անուշն։

Օ իւրաքանչիւր որ ի սպայիցն յականէ և յանուանէ Ե. 151. 152։
գիտէր Կիւրոս, և առակ իմն Թանձր՝ այլ զօրաւորք ի-մաստիւք ածեալ, ասէր ստէպ. Օ արմանք են զի զիւ-րաքանչիւրոց ի գործեացն գիտէ արուեստաւոր զա-նուանս, և սպարապետաք գիտել զսպայիցն, որ են նոցա գործիք յաղթութենն, անփոյթ առնելն։ Անաւանդ զի ի փառաց անտի արիանան նոքա ի պատերազմ՝ իբրև յանուանէ ճանուցեալք զօրավարացն, և պատուականք յաչս նոցա։

Իբրև տի ինչ կազմ էր և պատրաստ՝ չու արար Կիւ- Ե. 160. 161։
րոս, և Կիւաքսար եկաց անդ ի Մարս երից մասամբ զօ-րականն՝ զի մի թափուր մնասցէ աշխարհն և անպատս-պար։ Խորհեցաւ Կիւրոս զի առաւել օգուտ է տալ պատերազմ յերկիրսն Թշնամեաց, և ոչ մնացեալ բարե-լաւացոյն յարձակելոյ յերկիրս անդր՝ խաղացոյց ինքն զզօրս իւր, զի զարդիւնս երկրին Թշնամեաց կերիցեն զօրքն, և զի զարձեալ երագութեամբն և յանդգնու-թեամբ խուճապեցուսցէ զԹշնամին։ Իւ Ձմեռապարհ բազում արարեալ՝ եհաս առ նոսա ի Փիմբրիա քաղաք Լիւդացւոց, մերձ ի Մարդիկէ մայրաքաղաք աշխարհին։ Իւրքա քանզի չհաւատային Թէ Կիւրոս սակաւաձեռն գնդաւ, կիսով զօրաց նոցա, դիմեցեալ ի բուն անդր յեր-կիր նոցա՝ տագնապեցան ի տեսանել զնա մեծ առ իւ-րեանս հասեալ. և ոչ եղև նոցա պարապ՝ պատրաստել բազմաթիւ զօրականին պաշար, և համախմբել կազմել գնոսա ի բանակ։

ԳՕԴՈՒԱԾ Զ.

Հաղթիւ Ճակատու պատերազմին Ալէքսեայ ընդ Ալբեսեայ առ Լիմնքեաս։

Ի նշանաւոր անցից հնախօսութենէ մի է և պատերազմն այս, որով դադարեցին վէճք ասորեստանեայցն բաբելացւոց ընդ Պարսս ի վերայ ինքնակալութեան Ասիոյ, Հոր Վիրէրէ, ի բանասիրաց կամառայս, պարապով աշխատասիրեաց[1]. զի որպէս ինքն իսկ նշանակէ, ի կարգառուր պատերազմն՝ որոց մանրապատում վէպք հասին առ մեզ, սա առաջին է։ Ո վաստակ այլոց յօգուտ ինձ գրաւել ոչ խղճեցի, այլ ոչ զիւառս նոցա խորհրդով և փոփոխութիւնս ինչ կարևորս առնել ի նոսա օրէն համարիմ։ Ասա ոչ սովորութիւն իմոյ երկար և ձիգ ի մտի եդեալ էր առնել զնկարագրութիւնն պատերազմիս. քանզի և Ալիբոս ընդ քաջ զօրավարսն կարգեալ՝ որք կային ի սկզբանէ, համարեաւթիցն նորա պատերազմականաց ցանկալի է զնոսին որս ոսն ոսն հետևել։ Այլ առանց այսորիկ, օրիւնակ պատերազմի առաջնոցն՝ մնան է կարևոր պատմութիւնս նոցա։

Դասք. ջ. 167։ Այնմ ժամանակի Ալիբոսի բաժանեալ ի խումբս խումբս հարիւրոց հետևակաց, և կային իւրաքանչիւրոց նոցա հարիւրապետք. և խումբքն հարիւրեակք բաժանէին ի գումարտակս չորս, իւրաքանչիւր արք քսան և չորք և սպայ մի ի վերայ նոցա. և գումարտակք իւրաքանչիւր ի կրկին դասակարգս։ Քառասն ի խմբիցն հարիւրեակաց էր հազարապետ մի, և ի վերայ տասանց հազարապետաց այլ ոք՝ զոր բիւրապետ մարքի է անուանել։

Ալիբոս, որպէս կանխաւ նշանակեցի, ի գալ իւրում երիւք բիւրուք պարսիկ զօրականաւ առ Ալիաքսար քեռի իւր՝ արար փոփոխութիւն մեծ ի նոսա։ Վասնզի զօրք նորա կրկին երիւք մասամբ ազեղնաւորք էին և պարսաւորք, և ի բացաւստ միայն կարէին պատերազմել. զորս Ալիբոս լանջապահ զրահիւ սպառազինեալ և սպայսաբաւ՝ եդ ի ձեռս նոցա տապար և սուսեր, և սակաւք

1 Ի յիշատակարանի բանասիրաց հատուածս։ Հատ. ջ. 53։

'ի նոսա ինացին Թէթևազէնք ։ 'Ի ժամանակին յայնմիկ
ևևա հեծեալք էին առ պարսիկս. և խորհեցաւ Կիւ- Ք. 99. 100.
բոս՝ զի զօրավիղն մեծ 'ի պատերազմի այրուձին է, և Ե. 118.
խմաստուԹեամբ բազմաց հոգացաւ դժպատեհ լերին դար-
ման առնել. և կազմեաց տակաւ հեծելագունդ պարսիկ
յինտրելոց զօրականին երբև բիւր մի արանց։

Չուզից այլուր և զօր 'ի սպառազէն կառն արար
փոխոխաւԹի, Համանակ է արդ զԹիւ Համարոյ զօրացն
ասել զերկաքանչիւր բանակաց, զօր դուշակել միայն կա-
րեմ՝ զայլ և այլ բանս Ինենոփոնի 'ի տեղեաց տեղեաց
'ի մի վայր ածեալ. քանզի նա զՀամազումաւր Թիւ զօ-
բացն ոչ գնէ, ընդ որ յոյժ զարմանամ ընդ պատերազ-
մափորձ մատենագրին ասելոտիս ։

Լինն Կիւբոսի ինն և տասն բիւր և վեց Հազար զօ-
բականն՝ ընդ հետևակ և ընդ հեծեալ. եօԹն բիւրք 'ի
նոցանէ բնիկք յաշխարհին Պարսից, յորոց բիւր մի հե-
ծեալք էին զօՀաւորք, երկու բիւրք հետևակք զՀաւա-
ւորք, և երկու այլ բիւրք տիգաւորք, և բիւրք զարձեալ
կրկին Թէթևազէնքն։ Իսկ ինացելոց անտի յերկուտասան
բիւր և 'ի վեց Հազար զօրականէն՝ էին քան և վեց Հա-
զար հեծեալք 'ի Հարաց 'ի Հայոց և յարաբացւոցն
բաբելացւոց. և այլ տասն բիւր հետևակաց 'ի նոյն ազ-
գաց ։

'Ի վերայ այսոցիկ էին Կիւբոսի և կառք գերանդաւ Ք. 152. 158.
զինք երեքարիւր, 'ի չորից չորից ձգեալ յերկիլեաց, որ
առ միմեանս լծեալ էին, և զրահիք ընդդէմ նետից
ամփացեալ. երբև զօսպառազէն պարսիկ զօրականն։ Ի-
կազմել և կառս մեծամեծս բազումս, մարտկոցս 'ի վե-
բայ նոցա ամբարձեալ յուԹ և տասն կամ 'ի քան ո-
անաչափ, յորս ազեղնաւորք ամրանային. և եղինք վեշ-
տասն լծեալք առ միմեանս ձգէին զկառն զայնոսիկ,
և անիւք փոքրիկ էին կառացն։ Ի ուղտերամիակք էին
Կիւբոսի, յորս երկու երկու յաղեղնաւորացն արաբա-
ցւոց հեծանէին՝ առ միմեանս Թիկամբքն յեցեալ միասին
'ի գլուխն կոյս հայելով և միւսամբ 'ի գաւառն։

Իսկ Կրեսոսի կրկին և աւելի ևս զօրք էին քան զՊ-
արսիցն. զի էր Թիւ նոցա քառասուն և երկու բիւր զօ-
բանակաւոց, վեց բիւրք 'ի նոցանէ հեծեալք։ Յոլովք
քան զանակաւս 'ի նոցանէ էին բաբելացիք, լուդացիք,
փռիւգացիք, կապադովկացիք, էլլեսպոնտացիք և եգիպ-
տացիք. ընդ բնաւ՝ երեսունն և վեց բիւրք, յորոց էին
եգիպտացիք երկոտասան բիւր, և տասներք նոցա ամրա-

ծածուկ բոլոր անձին, և տէգը երկայնաձիգը, և սակը
ընդ սուսերի։ Իակ այլք ի զօրացն փուխիկեցիք էին և
կիսոլացիք, կիլիկեցիք, լեկայոնացիք, պամփիլագոնացիք
և Թրակացիք և Հոյիք։

166-170։ Իսկ Ձակատեցան զօրք Կրեսոսի ի պատերազմ, ուազմ
գործեալ հեռեւակազօրն ի միջակին և հեծելագունդք
ի թեւս։ Իլինչ աւելի էր Թանձրութեի Ձակատացն քան
զերեսուն արանց։ Իդիպատացիքն, որպէս ասացի, երիս
տասան բիւրք՝ յորս էր զօրութի մեծ հեռեւակազօրացն
Կրեսոսի, ի միջավայրին էին, բաշխեալք յերկոտասան
ի ստուար խումբս՝ վաշտ քառակուսի բիւրք իւրաքանչ
իւր կազմեալ՝ հարիւր այր ի լայնութիւն և հարիւր ի
Թանձրութի. և վաշտք իւրաքանչիւր անջրպետեալք ի
միմեանց՝ զի համարձակ անխափան յիրերաց մարտիցեն։
Խորհէր Կրեսոս այլ ևս զԹանձրութի նոցա նուազել,
և յաւելուլ երկայնել զՁակատն, քանզի ի դաշտ լայ
նատարած երկուատեր բանակեալ էին՝ յորում յայլ և
յահեակ մարթ էր զԹիւս ընդարձակել, և փակել շուր
ջանակի զբանակ Պարսից՝ յոր ջամ յոյս յաղթութենն
հաստատեալ էր. այլ ոչ յանձն առին եղեալսացիք փո
խել զկարգ իւրեանց։ Իսկ էր Ձակատս բանակին երե
կայնութի ասպարիզք իրրև քառասուն։

Իբրասոյ, այն որ պատճառանօք գժդութի հատուա
ծեցաւ ի բանակ Կրեսոսի՝ գինել տեսանել գյօրինուած
Ձակատն, որպէս պատուէր ի Կիւրոսէ ընկալաւ, ա
ւուրբ յառաջ քան զպատերազմն գարձաւ անդրէն. և
ստուգագոյնս ի նմանէ տեղեկացեալ Կիւրոսի զամ՝
ըստ այմ զզօրն Ձակատեցոյց։

Ձակատն Պարսից խորութի էր սակաւականն քան
և չորից արանց. բայց Կիւրոս փոխեաց զայն, և որպէս
էր Տնար առանց տպարագուցանելոյ զդասդս իւր՝ եր
կայնեաց զայն, զի մի ի Թշնամիք պաշարել կարասցեն։
Հեռեւակք նոցա էին ընտրեալք սպառազինք զրահիւք,
և տէգք էին նոցա և աշտեայ սուսեր. որոց առաջի
լուդացիքն տիգաւ միով և ԹէԹև իւրեանց վահանօքն ոչ
կարէին կալ ի մեծոց։ Իյոր ազգաւք զբազմութի կար
գացն կիսոց չտիւ նուազեցուցեալ, կարգս երկոտասան
եՀազ ի խորութիւն։ Իակ ընդ քեռաւ Հեռեւակք պար
սիկք էին ինքեանք և երեք հազարք։ Հեծելոցն որ
յաջ և յահեակ Թև բաժանեալ էին՝ աջոյն զօրավար
էր Տիբրիանտ, և Ալ շատագոյ ձախոնն։ Իյս ամ էր
կայնութիւն Ձակատն ասպարիզք երեսուն և երիս,

անձկադոյն երկուստեք քան զՀակատ Թշնամեաց երիւք ասպարիզօք՝ սուղ ինչ աւելի ։

Յետ կոսկ առաջնոյ դասակարգին կացոյց զսիպա-ւորս, և զՀետ նոցա զաղեղնաւորս, որ յառաջակաց զօ-րակառուն ամրացեալ՝ ի վերոյ գլխոյ նոցա նետաձիգ և տէգընկէց ի Թշնամին լինէին։ Եւ զօր ընտիր ի մի-ջի բանակին կացոյց վերջապահն՝ դիտել զյառաջա-կացս, քաջալերել զսրտի զօրականն, և վատասրտելոցն սպառնալ, և զխախտեալս երբև զնահնչիւն սպանանել, զի առաւել ի Թիկանց քան յառաջագ ի Թշնամեացն երթ կիցեն վտանգ ։

Զետ պարսիկ զօրականին կայեն մարտիկքն՝ զոր ասացի՝ շարժականք, յասպարէզ զուգահաւասար յեր-կայնութեն Հակատացն՝ անջրպետ ուղիղ ի միջին ունելով. յորոց աղեղնաւորք տապնապէնն գՆշնամին անդադար, և էին այնոքիկ զօրացն Պարսից որպէս ամրոցք կամ դղեակք կրելի՝ յորս ի Հալածելոյ կամ ի Հարուածոց Թշնամեաց ամրացեալ, կազմին անդրէն ի պատերազմ։ Զետ այնոցիկ էին և կարգք երկու դարձեալ ընդ երկայնութեն Հակատացն զուգահաւասար անջրպետաւք ։ ի միում աղեղք, և ի միւսում կառք՝ որ բարձեալ բերէին զկանայս և զանկարգոս ի պատերազմ։ Զետ ամենայնցն և յամրութեն նոցա կացոյց Կիւրոս ի տասրոտ բա-նակին՝ երկու հազար այրուձի և ուղտերաձայս անթիւ ի բազմութենէ։ Զայս ձև օրինակի զաղեամախան կաղ-դեալ՝ խորհէր ստուար քան զոր էին կարծեցեալ Թշնամեաց զբանակ իւր, և Հարկ առնել նոցա՝ զի Թե պարտեսցեն զղօրս իւր, որպէս և Հարաւար դիտէր ըզ-խորհուրդ նոցա, տակաւասկին մեծաւ չրջանաւն ։

Յակ կառք սպառազինք Պարսից բաժանեալ էին յե-րիս Հարիւրեակս. ի միջավայր Հակատացն մի ի նոցանէ եկայ՝ որում վերագոյն եր Ա՛քբադատ արքայ խու-ժաստանի, և երկուքն այլք յաջ և յահեակ Թև։ Ա՛յս յօրինուած եր Հակատս պատերազմին՝ յոր կազմեցան երկուստեք առուրբ յառաջ ։

Ի վաղիւ անգր ընդ առաւօտն մինչ դեռ զօրքն առ-նուին կերակուր ի զօրանալ՝ զոմ մատոյց Կիւրոս, և զօրականք քաւուքեաս հեղեալ դիցն՝ ի վէն ընթացան։ Ա՛նդ շուք պերճ սպառազինացն, ամենեքին նոցա և զրահք և սաղաւարտք և սպասքը գմայլեցուցանէին զաչս տե-սողացն ։ և մանդիկ և երիվարք փողփղեալք ի շղիւն սղնձապատ զինուցն և ծիրանեաց ։

Մինչ դեռ Քրդաստ ասդնաթռուոյ կայնիւն կոտա-
ւի զրահաւորեր, ըստ սովորութեան երկրին, կին նորա
Պանթեխ երեք մատոյց նմա սաղաւարտ ոսկի և բաղ-
պանս և ապարանջանս, և օձոց ըստ պատշաճութեան
հասակին խորշաքաղ՝ ի վերջաւորսն, և ցցունս սաղա-
ւարտին ծիրանեգոյն, զորս գաղտ յատնէին պատրաս-
տեալ էր՝ սպաս առնել նմա։ Եւ ոչ կարաց անհագ աչօք
զդեցուցանել զայնոսիկ՝ թեպէտ և յոյժ բռնաւորեր
զարտասուս։ Վակայն և առ յոյժ սիրոյն յորդորեր
զնա զչին ի ձեռին քաջութիւն մեռանել, և առնել անուն
արժանի ազգատոհմին, և արժանի գովութեանն՝ զոր ա-
րար զնմանէ առ Կիւրոս։ Վանդի, ասէ, յոյժ երախ-
տապարտ եմք նմա. զի ի գերութենէ վարեալ և ի կնու-
թենն սահմանեալ եղէ ազատ, և փառօք ազատեցոյց
զնս։ Իբրև զՀարպն եղբօր իւրոյ՝ այնպէս կալաւ զնս
առ իւր. և խոստացաւ էս իբրև ի քէն ոչ ապաշնորհ
լինել առ երախտիս նորա։ Եւ Քրդաստ զայս ի վեր
ամբարձեալ ասէ մեծամտեալ. Ցուր ինձ, ո Քրամազդ,
լինել յաւուր յայսմիկ արժանի իմոյն Պանթեխայ, և
վհշմեն բարերարին արժանի բարեկամ։ Եւ վաղվա-
գեաց ի կառս իւր, մինչև Պանթեխայ ոչ ժամանեալ
գերկս արկանել նմա՝ զկռուան հանդուերձից, և սկս-
ցեալ հայէր զՀետ նորա՝ մինչև ծածկեցաւ յաչացն, և
ապա դարձաւ յետս։

Իբրև վախճան եղև զոհից, և կատարեաց Կիւրոս
տալ զպատուերս սպայիցն, յուշ արար նոցա աղօթել
դից. և ապա կալան զօրքն զիւրաքանչիւր տեղի։ Հայեմ
վայրի մատուցին նմա զօրավարք գինի և կերակուր. և
նա սակաւ ինչ յոտնկայս ձաշակեալ՝ ետ զինւոցեսին
բաշխել որոց անդն կային։ Եւ ի բաժակին քաւութիւն Ա. 123.
հեղեալ գինւն, ապա զինւոցեալն արք. զոր և այլք ամե-
նեքին ըստ նմին օրինակի արարին։ Եւ դարձեալ վե-
րստին զդիմն Հայրենիս մաղթելով առաջնորդ լինել իւր
և հոլանի՝ եղ յերկար, և հրամայն ետ զօրացն գալ ըզ-
հետ իւր։ Եւ իբրև վարաներ ընդ ոմ կողմն հորդան տալ
զօրացն, և ահա յայնմ կողմանէ ձայն լուաւ որոտման և
ասէ. Օ հետ քո ընծայուսք Քրամազդ մեծ.[1] և մերձ
կեաց զերկիրացն, առեալ ընդ այնմ զԿրնսամատ զօ-
րագլուխն հեծելոց, և զԿրշամ՝ի ձախմէ առաջնորդ
հետեւակաց. և պատուէր ետ նոցա խաղացուցանել ըզ-

1 Եւ ոտրուն յետ անդրադարձ առաքեցեալ նմա, այլ ոչ Կերամազդին։

զօրսն միանգամայն, և քան զնոսա զդուշութիւբ պահել զդիօջն արքունի զարծուենչան, որ եր ի տեգ նիզակի աբծուի տաւառնեալ ոսկեձոյլ՝ Արվին դիօջու յամեմ հետե վարեցան Թագաւորք Պարսից։ Ի հանգոյս երևս՝ առ պարէզս իբրև քան յառաջեալ, տեսին ապա զԼճնա մի։

Իբրև յանդիման եղեն միմեանց կողմանք երկոքեան, առ- 175-176։
ատրեստանեայք յուսացեալ յընդարձակութեն հանա- տուն իւրեանց քան զԼճնաւեացն՝ յառաջ խաղացին յամեմ և յահեկէ պատել զնոսա չուրջանակի, և միանգամայն յիմ կողմանց յարձակել ի նոսա. բաբելացիք որ ի միջոց հակատուն էին՝ նոքա անդ զկայ առին։ Ել ինչ զանգիտեաց Կիւրոս՝ քանզի կանխաւ գիտէը զայն։ Նշան ետ զօրականին կամ լինել, և էր բարբառ նշա- նին՝ Բամանդ հուլանի մեր և առաջնորդ. և մեկնեցաւ յամեմ Թևէ՝ քաջալերեալ զնոսա վաղ հասանել անդ դրէն, մարտակից լինել նոցա ի յաղթուի՝ գիշն օգնա- կանութեբ։ Իսկ ընդ դասակարգս զօրացն ընթացեալ պատուէր տայր և խրախոյս, և որ յառաջն մեղմով և ցածուխեամբ խօսէր՝ անդ իշխանաբար վճռաւ տալ մեղբ. զհետ իմ լերուք նիզակակիցք քաջք, անշուշտ ի մեզ յաղթուիլն, համագունդ ընդ մեզ դիք պատե- բազմիւ։ Իսկ հայեցեալ ետես զի բազում՝ ի զօրագըլ- խաց, և Բքրադատ ինքնին, խուովեալ ելին ընդ խլրտել լուդացւոցն յամեմ և յահեկէ՝ զի գային յարձակել ի նոսա, և ասէ. Բհասարիկ յորոց զարհուրիքն ի նոցանէ սկսցի խորտակումն ի Թշնամիս. և այն ժամ Տարուա ծոյն, Բքրադատ, լեցի քեզ նշան, և խաղացուցանես զդառս ընդդէմ Թշնամեաց։ Իսկ եղև այնպէս։ Իսկ Կիւրոս կատարեալ զպատուէրսն՝ զարձաւ անդրէնն ի տեղի իւր։

Իբրև գունդք կրկին լուդացւոցն Տարուստ մի յա- ռաջ խաղացին՝ ձայն ետ Կրեսոս իւրոցն յարձակել ի վերայ Պարսից, մինչ դեռ լուդացիքն ի կողաց յարձա- կէին, և փակել պաշարել զզօրս Կիւրոսի յերից կող- մանց՝ իբրև երիւք ստուար բանակօք. և որպես Բաե- նոփոն ասէ՝ քառակուսի ի քառակուսւոջ երևէր բա- նակն Կիւրոսի։ Իսկ Նշան ետ զօրացն Կիւրոս, և զարձան իակևիակ, և խաղալ լուսնեայ զէւս իրացն ինքնին տե- սանել։ Օ այն ժամ պատեհ Համարեցաւ Կիւրոս և զը- պատերազմական նուագն հնչեցոյց, և ամ բանակին զհետ կցորդեալ զԲրէս յօգնութեն կարգեցին։ Իսբ առեալ

ընդ իւր գունդս հիծելոց և ամբոխ հետևակաց, աճա-
պարեաց ՚ի վերայ Թշնամեաց՝ որ զայլ Թև բանակին
խորհէին պաշարել, և յարձակեալ ՚ի Թևէ խուռնեաց
գնոսա : Կռիւ և կառացն բուռն զօրութիւք հասեալ՝ հա-
րին խորտակեցին ՚ի սպառ զլուծացիսն : Իսկ որ ՚ի ձա-
խումբ Թևի անդ էին՝ յամբոխել աղաղակին զգացեալ
զաղետել այլ Թևացին՝ խուռացին և նոքա ՚ի վերայ Թշնա-
մեաց, յառաջայ զուզաերամակսն վարեալ՝ որպէս պա-
տուէր ետ նոցա Ալիբոս. զոր ոչ զմտաւ ածէին հիծելոք
Թշնամեաց : Յոր ակն ընդ մերձենալ առ նոսա ուղտուցն՝
խրտեան երիվարք ՚ի հոտոյ նոցա . և յետս զմիմեանս
խռնեալ, և բազումք ՚ի նոցանէ յոգն երթեալ՝ հարին
զգետնի զվերելեակս իւրեանց : Յր Ա՛ռատագրսաս ջո-
կատիս միայ փոքու հիծելոցն Ալիբոսի սատան եղև նո-
ցա , և ոչ եթող կազմել անդրէն ՚ի պատերազմ: և
կառք գերանդազինք ՚ի վերայ հասին սաստկութիք ՚ի բե-
կումն և ՚ի կոտորած աշագին Թշնամեաց :

177-180: Յայնմ վայրի Ա՛ռատագատ, քանզի զայն նշան ՚ի Ալի-
բոսէ ընկալաւ բաղխելոյ ընդ բուն բանակին Թշնամեաց,
խուռացոյց յանկարծ զնմ բազմութիւն կառացն . որոց ոչ
կարացեալ Թշնամիք զդէմ ունել բռնութեան՝ խռովե-
ցան ընդ միմեանս : Յր Ա՛ռատագատ խորտակեալ զնոսա
և ցրուեալ՝ եհաս ասպ ՚ի վերայ գնդին եգիպտացւոց :
Նոքա ասպաբարիկ շուրջանակի գործեցին՝ մի տալ
մուտս կառացն, և կացին յերկար պնդակազմ: այլ ապա
՚ի Թափոյ երիվարացն՝ որք առ աՀՀոյ զնոսա կոխեին,
քակտեցաւ ռազմն : Յր եր տեսիլ ահաւոր՝ շէջջակոյտ
մարդկանն անկելոց և երիվարաց, և կառացն խորտակե-
լոց և բեկելոց զննուց , և արշաւիրք սպրասուր գերանդ-
դեացն՝ որ միջակտուր առնէին զմմ խոչ դիմադարձ .
Ա՛յլ յարիածիչ չարի՝ կործանեալ կառացն Ա՛ռատագ-
տայ , և յերկիր ինքն տապալեալ՝ սպանաւ իւրովքն ,
արուեստ բազմաւ պատերազմելոյ : Իսկ եգիպտացիք վա-
հանափակ հովանեաւն յատաջ խաղացեալ՝ հալածեցին
զՀետևակազօրն պարսից անդր ևս քան զշրջրորդ գա-
ւակարգ բանակին մինչ ՚ի մուրբենայսն : Ընդ տագնապե-
ցան եգիպտացիք ՚ի Թանձրատարափ նետիցն և նիզա-
կաց՝ զորս ՚ի մարտկոցացն տեղային ՚ի նոսա Թշնամիք .
և գունդք վերջապահք Պարսից սուսերամերկ ՚ի վերայ
հասեալ՝ եղէն խափան ապերնաւորացն յետս խուսափե-
լոյ , և Հարկեցուցին զնոսա ՚ի պատերազմ:

Յ Հիծելոց և զՀետևակս ձախոյ Թևին եգիպտացւոց

հալածական տարեալ Ալիբոս՝ գՀետ լինէր տակաւին փախստեից. և վարեալ զնոսա ի միջավայր անդր ձա-կատուն, եւ ետես ապա զՊարսս նեղեալ ի թշնամեաց և ի վտանգ փախստեան, և տրտմեցաւ յոյժ։ Եւ ածեալ զնոսա զի չետոտսա միայն յարձակմամբ ուրթ է զառաջս ունել եղիպատացւոց՝ հարաւ չետ կուսէ. անգր և այրուձիս փութանակի հասեալ՝ անկաւ ուժգին ի վերայ նոցա։ Եգիպատացիքն պաշարեալ չուրջանակի՝ քաջապէս ընդ ամ կռղ՚ա դիմամարտէին։ Յայնմ վայրի վտանգ մեծ և Ալիբոսի հասանէր՝ վերաւորել երիվարին ընդ փոր և անկանել ընդ նովաւ, և մնալ նմա ի մէջ թշնամեաց։ Ընդ յայտնի եղև, ասէ Խենոփոն, զի յոյժ կարևոր է և օգուտ մեծ զօրավարին՝ սիրելի զօրացն լինել. քանզի սպայք և զօրականք խոռվեալք առ հասարակ ընդ վտանգ սպարապետին, յարձակեցան գազանաբար ընդ մէջ բիւրաւոր նիզակաց և սուսերաց՝ ապրեցուցանել զնա։ Եւ հեծաւ Ալիբոս յայլ ձի, և աստիճացաւ պա տերազմն և արեան հնապաղնք գնային։ Հայեցաւ Ալիբոս ի քաջութիւն եգիպատացոցն, և կարեկից եղեալ ընդ կորովի ազգին կորուստ խօսեցաւ ընդ նոսա գալ ի հաշտութիւն առանց վատութեան, մինչ դեռ յայմ բարեհամբաւ անօգնական միացեալ էին։ Եւ քաջ յանձն առին պայմանս՝ զի մի սատիպեսցէ զնոսա տալ պատերազմ ընդդէմ Արեսոսի, զի յօգնութիւն եկեալ էին նմա. քանզի ոչ ինչ ընդհատ ի քաջութենէն և հաւատարիմէ էին։ Եւ յայմ հետ անկեղծ հաւատարմութիւն զմմ պատերազմնա Պարսից պատերազմին։ Եւ ետ նոցա Ալիբոս զի արիսա քաղաք, և զկիլլենի հուսկ ի Կումս առ եզր ծովու, և այլ ևս ամուր տեղիս ի միջերկրեայս աշխարհին, և բնակիչն անդ զաւակ նոցա մինչև ցամն Խենոփոնի՝ որ զայսոսիկ և զանուն քաղաքացն այնոցիկ մատենագրէ, զի կոչէին յատուրս նորա՝ քաղաքք եգիպատացոց։ Յայսմանէ, և որ այլ ինչ այսպիսի ի հաւատարմութիւն պատմեցին յոլով ուրեք ի ներքս ածէ Խենոփոն, յայտ է առուգապատում առնել նմա զանցս Ալիբոսի, եթէ ոչ ամենայնիւ՝ գԵթ կարևորագոյն մասամբ։ Ո՞չ այսպէս խնամատեաքն ազգ առնէ աստ Ֆերերէ։

Յերկարել գործոյ պատերազմին մինչև ցերեկոյ՝ փութացաւ Արեսոս անկաւ ի Սարդիկէ հանդերձ բանակ կուսն, և այլ ազգք իւրաքանչիւր գիշերագնաց եղեն յաշխարհն իւրեանց։ Եւ Ալիբոս յաղթող եղեալ պա

տերազմին՝ կարդեաց գունդս ի պահպանութիւն, և հրամայեաց զօրացն առնուլ կերակուր, և հանգեան ի պատերազմէ։

Յորժամայ ի նկարագիրս յայս՝ անտեսիւր հեղինէն բնագրին հետևել Խենոփոնի, զի ոչ ամենայնիւ հաւատաւ զթագաւորութիւն գոյ։ Օ կարգաւորուն պատերազմիս ցուցի հմուտ եղելոց արուեստին, և գտին սխալեալ անդ Կիւրոսի՝ զի ոչ ամենայնցոյ զկողս բանակին, պահել ի վտանգաց զչերանդազէն կառս, և զդէմ ուղղել երկուց խմբից՝ զորս Կրեսոս խառնացոյց հարկանել զնա ի թևև։ Խ.ԼՀ թերևս ինքն Խենոփոն մոռացաւ նշանակել զայն յիւրում պատմութեան։

Ըստ որ երկայնասցի թէ յաղթութիւն պատերազմիս ի պարսկական հեծելագնդին քաջութենէ յաջողեաց, զոր Կիւրոս մնադիւրութիւն իւրով և ձարտարութիւն հնարեցաւ նորոգ կազմեաց՝ ի բարեկարգել և ի զարգացուցանել զազգ իւր և ի մնասիս յայսմիկ պիտուղութիւն, յոր մինչև ցայնժամ թերի էին։ Օ օրալիդն մեծ եղեն ի պատերազմի անդ և գերանդազէն կառք, որովք յայնմ հետէ վարեցան Պարսք։ Խ ուղեբամակքն և այլ պիտանացու եղեն անդ՝ զորս Խենոփոն արհամարհէ իբրև մնպիտանս, քանզի կարասեկիրս միայն պնդացեալ ասէ թէ էին յաւուրս իւր։

Ըստ ե հարկ պանծացուցանել աստ զքաջութիւն վատուհան Կիւրոսի. համառօտիւ ասացեալ ամենեւին ի նմա տեսանի նկարագիր քաջի սպարապետի։ Կախ քան զպատերազմի՝ խորագիտութիւն և ամենազգաստ արթնութիւն, որով հնարք թշնամանի նշաւակեալ նանրանան. փոյթ և նախահոգ խնամք կարօտութիւն զօրականին և կատարելոյ հրամանացն իւրոց անխափան, ձարտարութիւն մեծ յինքն արկանելոյ զսիրտ զօրականին և իրախոյս և եռանդն ածելոյ նոցա։ Կակ ի տաստկացեալ պատերազմի՝ աշխոյժք անշփոթք ի հրամանատարութիւն պատրաստ ձիոյն, անվեհեր արիութիւն, և մարդասիրութիւն առ թշնամին՝ պատուեալ ի նմա զքաջութիւն, և զնայելն ի նոսա պարտ համարել։ Կակ որպես յետ պատերազմին յօդուտ հարկ գյաղթութիւն տեսցուք ի մեծոց։

Խ.ԼՀ առաւել խելամուտ և զարմանալոյ արժանի այն թուի ինձ ի Կիւրոս, զի ոչ ուրեք վերջացաւ ի պաշտամանէն՝ զոր պարտ համարեր ընծայել դիցն։ Օ ի ոմէ ոք զանց պատերազմիս ընթերցեալ՝ ոչ զարմացի ընդ նա, զի յանդիման ամ բանակին յաձախ զդիմն կար-

դայը, զոհս ստէպ մատուցանէր նոցա, քաւութիւն հե-
ղոյը, ի նոսա ապաւինէր, և ի նոցանէ խնդրէր օգնու-
թիւն։ Այսոսիկ որպէս առ մատենագրին գոի՝ ա-
ռանց յաւելուածոյ ասելի, զորս ոչ նախատինս համա-
րեցաւ այլեն պատերազմիղ մանրապատում առնել։ Որ
ամեն և որ յանդիմանութիւն զօրավարացդ քրիստո-
նէից և սպային, թէ ամաչէն իբրև զհեթանոսն իշ-
խան կրօնասէրքդ երևել ի պատերազմինս, և թէ ա-
ռաւել գտանիցին ազդեցեալ ի նա մնոտիապատիր
դիցն կրօնք, քան ի սոսա հաստատ ճշմարիտ յայծն զո-
րութեց։

Իսկ Արեսոսի ոչ ինչ հանդէսք քաջութեե պատմին ի
պատերազմի անդ. և Ալենոփոն խորին լռութիւն զա-
զարեալ ինչ թուի ինձ ասել, և տայ մեզ խմանալ եթէ
մարթի լինել և թագաւոր հզօր և մեծահարուստ վեր-
ջացեալ ի քաջութենէ պատերազմի։

Ինդր ի պատերազմն Պարսից գառնամ։ Ոչ է հարկ 184-186։
ասել զարտմութիւն Պանեթէայ ընդ գոյժ մահուն Աբրա-
գատայ առն իւրոյ։ Ձեզր Պակտոզոս գեղոյ զդիւնորա
ետ բերել կառօք, և զգլուխս նորա առեալ ի վերայ
ծնգացն, և որպէս ցնորեալ անմարթափ աչօք պղու-
ցեալ Հայեր ի նա, և սգալի արիւնաթաթաւ տեսլեամբն
զգաւս սրտին ճարակեալ զայրացուցանէր։ Ազդ եղև
Կիւրոսի, և ընթացաւ անդր՝ արտասուակցորդ լինել
հիւծացելոյ հարսինն, զամ փոյթ ի մէջ առեալ ի միւ-
թարել զնա. և հրամայեն ետ յուղարկաւորել զդին մե-
ռելոյն փառօք մեծաւ։ Իսկ իբրև մեկնեցաւ անտի Կիւ-
րոս, Պանթէա յաղթեալ ի ցաւոցն ետս զդաշոյն և
մխեաց ի սիրտ իւր, և ի վերայ առն իւրոյ անկաւ մե-
ռեալ։ Այս կանգնեցին նոցա շիրիմ ի տեղւոջ անդ, և
եր մինչև ի ժամանակս Ալենոփոնի։

ԳՕԴՈՒԱԾ Է·

Լ՚ընդոյ Կիւրոսի զՍարդիկէ, և յերբեմն առնել զՎրէսոս։

Ի վաղիւ անդր ընդ առաւօտն խաղաց Կիւրոս ի վերայ Սարդիկեայ։ Ոչինչ չև հասեալ էր ի քաղաք անդր պաշարել զնա՝ փուճացաւ Կրէսոս, ըստ Հերոդոտեայ, եւ ընդ առաջ նորա պատերազմաւ։ Իւրացիքն, ասէ Հերոդոտոս, էին Լ՚ասիա ազգ դուռ պատերազմող, և էր զօրուքեն նոցա մեծ յայրուձին։ Օ որ Կիւրոսի անպիտան առնել կամեցեալ՝ յառաջ մղեաց զուտերամարկան. և ձիոցն ի տեսլենէ նոցա և ի հոտոյ հրտուցեալ՝ չետս փախեան։ Հե՛ւ հեծեալք իջեալ յերիվարացն՝ դարձան զայրագին ի պատերազմ, այլ ապա նկուն եղեալ՝ անկան փախստեայ ի քաղաքն։ Ընդ պաշարեաց զնոսա Կիւրոս, և մինչքենայս ի պարիսպն մատուցեալ՝ սակս դուռս վերելից անդր պատրաստեր։ Որովք զսարդիկեցիսն պատաղեցուցեալ՝ ի վաղուեան գիշերին կալաւ զդղեակն, առաջնորդեալ ընդ դաղուղի անցս յումինէ ի պարսիպ գերեացն՝ որ երբեմն իշխանի տեղւոյն ծառայեալ էր։ Հե՛ւ ընդ ծագել արեւու եհաւտ անխափան ի քաղաքն, վասն մեծ կալաւ անդ ի խափանել զզօրսն յաւար հարկանելոյ, քանզի գիտաց զի քաղդեացիքն թողեալ զանառիկն՝ այսր անդր ցրուեալ էին։ Ի քաղաքն առնինաճոյն լցեալ մեծութիւք, ի Սարդիկէ, հզօր իշխանութենէն Կիւրոսի էր՝ հրամանաւ լսկով արգելուլ, և որպէս կալել զձեռս ընչաքաղց այլազգի զօրականին յաւարառութենէ։ Վարազ ետ կարդալ ի քաղաքին՝ կեալ ամենեցուն, և մի ձեռն ուրուք ի կանայս նոցա կամ յորդիս մերձենալ, բայց միայն եթէ տացեն ի դուրս զամ ոսկի և զարծաթ գտեալ ի քաղաքին։ Լրեալ յանձն առին, և Կրեսոս եղև յօրինակ ամենեցուն՝ զամ ըզգանձս իւր տուեալ ի ձեռս Կիւրոսի, քանզի զնա ձերբակալ արարեալ՝ ածին կենդանւոյն առաջի յաղթականին։

Յերկրորդ զամ իրս քաղաքին յարդարեալ ուղեաց Կիւրոս, խօսեցաւ ապա առանձինն ընդ Թագաւորին և

ա. 45-46։

Դասք. է. 180-183։

եհարց զնա՝ յինչ խորհուրդս յինչ միտս իցէ զդեղիեան պատգամացն և զաստուածօդն զոր պաշտէր։ Ասայ Կրէս սոս անձին իւրում մեղ դնէր՝ թէ ես ինձէն չարժեցի զարգար զգաստին նորա ի վերայ իմ, թերահաւատ եղեալ բանից նորա, փորձելով զնա անպատեհ և ծաղր հարցուածովն, և ոչ կարեմ բողոք ունել զնմանէ։ Օ՜ չարցի զնա թէ ի՞նչ կեցցեմ ի բարուքեն։ և ետ ինձ պատգամ, թէ գիտիցես զանձն՝ ի ծայր բարեբաղդութեան կեցցես անցողդողդ։ Ա՜յլ իմ մոռացեալ զանձն, և ի չաճախ գովութեցն պատրեալ՝ թուեցայ յայնմ անձին որ պիսի ոչն էի ի բնէ, և կացեալ սպարատես ի վերայ մեծի բանակին, յանդուգն ձեռն արկի ի պատերազմ ընդդէմ հզօրագունին յոյժ։ Ա՜յլ արդ ի պարտութենէ աստի խրատեալ, սկայց գիտել զանձն՝ զի լցիմ բարեբաղդ. և եղէց՝ եթէ դու ինձ օգնեսցես, զի ի քեզ այսուհետև հաստատեալ է բաղդն իմ։ Վթացաւ ի նա Կիւրոս տեսանելով զնա յանկարծ ի բարձրութենէն փառաց յայն թշուառութեն անկեալ. և ընդ անխոռով ապրիլն նորա զարմացեալ յայնմ յեղափոխութեն բաղդին՝ արար ընդ նմա մարդասիրութեն յոյժ. և եթող ի նա զանուն և զիշատս թագաւորութեան և զայլ ինչ, բայց միայն զի մի իշխեսցէ տալ պատերազմ որով թէ թագաւորեսցէ ի նմանէ զծանրագոյն բեռն թագաւորութեն, որպէս ինքն խակ Կրեսոս խելամուտ եղև այնմ. և արձակեաց ի բարեբաղդութեն եկեաց յայնմ հետէ ազատ ի հոգոց և ի տառապանաց։ Այս յայմ պատերազմինս Կիւրոսի՝ էր ընդ նմա, քանզի սիրեաց զնա Կիւրոս, և խորհուրդ հարցանէր ի նմանէ, և խորագիտութեամբ դարձեալ առ իւր ունէր զնա՝ զի անբեկեան լիցի ի նմանէ։

Արդոտոս և այլք ի մտաենագրաց իրս ինչ արժանի գրոց յիշատակի չաւելուն ի պատմութենս յայս, զորս ոչ կամիմ լուել. թէպէտ և զարմանալի քան հաւատալ իմ թուին ինձ բանք նոցա։

Կրեսոսի որդի մի մնացեալ էր, որպէս կանխաւ ասացի, և էր համր։ Այս յառնուլ քաղաքին տեսեալ զմի ի զօրականացն սուսերամերկ ի վերայ հօր իւրոյ յարձակեալ, յանդիմաս, առ տագնապ սրտին և հայրասէր գոլով՝ բուռն արար անձին, և լուծան կապանք լեզուի նորա, և աղաղակեաց. Մի՛ հարկաներ ով դու զԿրեսոս։

Կիւրոսի ձերբակալ արարեալ զԿրեսոս՝ հրամայեաց Էրդ. ա. այրել զնա կենդանւոյն։ Խակ իբրև պատրաստեցաւ խա-

ըղկին, և մատուցաւ նա ի հուր, յիշեալ զբանն Աղօ-
նի [1], և խելամուտ եղեալ Չէմարտութեանցն կարգադ
երեքկին, Ո՛վ Աղոն Աղոն Աղոն։ Յակ լուեալ Կիւ-
րոսի, որ անդ ի գինին կայր աւազանւոյն Հանդերձ, և
գիտացեալ Թէ ընդ Էր զանուն մեծի խնամտասիրին կար-
գադ յայնմ ի յետին տագնապին, յուշեցան գուշք
նորա ընդ յեղյեղուկ բաղդ մարդկան և ընդ աղէտս
Թագաւորին, և հրամայեաց ներել նմա զտանջանսն, և
մինչև ի վախճան ի պատուի ունէր զնա։ Լուա Աղոնի
եղև ի փառս՝ բանիւ միով զմի ի Թագաւորաց ապրե-
ցուցանել, և զմիւսն խրատել։

Այլոյն հրամանաւք Դեղփեայ պատգամախօսին խրա-
խուսեցաւ Կիւրոս ի պատերազմն յայս. Մի՛ զի ասէր,
յորժամ Ջորի Թագաւորեսցէ Պարսից, յայնժամ վտանգ
է Կիւրոսի. և միւս կա՝ Թէ Կիւրոս անցեալ ընդ
Ալիս գետ, քակեսցէ զիշխանութեն մեծ։ Զոյժսունիս
պատերեցաւ՝ անհնարաւորութեանէ իրին անկասկած եղեալ,
և երկրորդումն՝ զի յուսացաւ քակել զիշխանութեն Պա-
րսից։ Իսկ իբրև ընդդէմ եկին պատահեցին նմա, սուրհանդակս հրամանաւ Կիւրոսի յղեաց ի Դեղփիս՝ շղթայս
ոսկի ի կշտամբանս աստուածոյն տանել, զի ի վերայ
յաձախումն պատարագացն խոբեաց զնա անիրաւ պատ-
գամաւք։ Զայլ դիւրաւ զպատասխանին ետ պատգամա-
խօսն, Ջորւով զԿիւրոս խորհրդաբանեալ՝ քանզի երկաս
սեռ էր, պարսիկ ի հօրէ և Մար ի մօրէ. և քակա-
մամբ իշխանութեանէ զԿիւրոսին և ոչ զՄարացն։ Զայս
քիւք առապատիր պատգամաւք՝ առումեցին հայր դևն
խաբէր զազգ մարդկան ի խաւարի անդ տգիտութեանէ,
երկիւղս պատասխանեաւ՝ որ և ի հակառակ եկս իրացն
արդարանայր։

Լուտ. ա. 3ԽԱ-ՅԲԳ։

Զազգ եղև յոմիսացոցն և էօղացոց՝ եթէ կալաւ
Կիւրոս զԼուդիա, և հրեշտակս արարչին առ նա ի
Սարդիկ. և աղաչէին զնա՝ նուիլն գաշանաքք, զոր ընդ
լուացեալն էդ, տիրել և ի վերայ Լուդեանց։ Իսկ Կիւ-
րոս քանզի յառաջագոյն յորդորեալ էր զնոսա միաբա-
նել ընդ Լուբ, և ոչ կարացեալ Հաւանեցուցանել, իբրև
եհաս զնոսա յայնժամ ակամայ խոնարհեալ՝ առակաւ
ետ նոցա պատասխանի, Թէ ձկնորսի զորինգն սուլելով
ի հրաւեր ձկանց՝ ոչ ինչ օգտեալ, միայն հնարս եգիտ
որսալոյ զնոսա՝ արկանել զուռկան ի ջուրս։ Այսպա վրկ-

1 Ջորի Խոխա ասացաւ. Գիրք. Ե. գլ. Ե։

պէտք ՚ի յուսոյ՝ առ սպարտացիսն անկան խնդրել ՚ի նոցանէ օգնութեան. և սպարտացիք հրեշտակս արարին առ Ալիբոս՝ զի եթէ ՚ի վերայ Հռովմայեցւոց ածիցես, պատրաստ լեր ՚ի պատերազմ: Ծածաղեցաւ Ալիբոս ընդ պատգամն և ասէ, ապա և դուք պատրաստ իցէք պահ ունել անձանց և աշխարհիդ:

Մնակեաց կղզեացն ոչ ինչ երկիւղ էր յայնժամ, զի չէ ևս տիրեալ էր Ալիբոսի ՚ի վերայ փխենիկեացոց, և ոչ էին Պարսից նաւք պատերազմի:

ՊՐԱԿ ԵՐԲՈՐԴ

Լրեալ հրովք պաշարեաց Ալիբոս զԱթենքն և առ պարս պաշտօնեայսն:

Եւտր. ա. 36: Դիոդ. Ի. 186-188:

՚Ի փոքրն Ասիա զտեղի կալաւ Ալիբոս մինչև ՚ի նուաձել ՚ի սպառ զընակիչս աշխարհին՝ յեգեան ծովէ մինչ ՚ի դէսն Լիկիրատ: Ելնտի էանց յերկիրն Ասորւոց և առ բաբաացւոց, և զայնոսիկ նուաճեաց: Եւ ապա եմուտ յասորեստան՝ հասեալ ՚ի վերայ Բաբելոնի, որ միայն մնացեալ էր յասւրեղէն դիմակաց նման: Եւ էր քաղաքն այն դժուարամատոյտ. քանզի պարիսպք բարձրաբերձք էին նման անմահացելի, և ամբոխ բազում պահանոցդաց ՚ի վերայ նորա, և պաշարպինդ ամմայեալ էր համբարօք մինչև քսան ամաց: Եւ այլ այսոքիկ ոչ խափանեցին զԱլիբոս ՚ի խորհրդոցն. այլ այս եղեալ պատերազմաւ առնուլ զքաղաքն՝ կեղծաւորեցաւ սովով նուաճել զայն: Հրամայեաց ետ խրամն խորացնոյր ընդարձակ շուրջ զքաղաքաւն հատանել. և զի մի վաստակաբեկ զզօրսն արասցէ՝ բաժանեաց զնոսա յերկուտասան դասս, ամենօրեայ ժամանակաւ կալ իւրաքանչիւր ՚ի պահպանութեան խրամնոյն: Եւ որ ՚ի ներքս ՚ի քաղաքն անդ էին՝ յամենայնի իւրեանց յուսացեալ և ՚ի բազմամեծ հարձարոցն առատութեան, թշնամանէին ՚ի բարձանց պարսպացն զԱլիբոս, և այսպէս առնէին զնա զի ՚ի նահիր աշխատ եղեալ ձգնեալ ընդդէմ նոցա:

ԳՕԴՈՒԱԾ Ա·

Իրեն ժրպէս գէր՛ ամենայնի պղտպղրել ի պատուել Իսրայելեան ըստ
նաբաւոր հանգամանացն նշանակելն այլ և այլ տեղեր ։

Վասնզի առնուլ Իսրայելոյ ի մի յերևելի անցից վաղ ժամանակաց, և բազում ամաքս յառաջագոյն յայտնի շունչ գիրս գուշակեալ՝ որ ինչ անդ մեծամեծք իրա- գործեցան, յառաջ քան զարտաքնոյն մատենագրացն զոյացս՝ ի գէպ համարիմ համառօտել աստ զբանս սուրբ գրոց վասն հետի ընթերցողացն, զի զարգիւնս իրին ընդ գուշակութեանն բաղդատել կարասցեն ։

Ա՛ ԳՈՒՇԱԿՈՒԹԻՒՆ ԳԵՐՈՒԹԵՆԱՆՆ ՀՐԻՒՑ Ի ԲԱԲԵԼՈՆ ԵՒ ԺԱՄԱՆԱԿԻ ԳԵՐԵԳԱՐՁԻՆ

Վաղ ժամանակաւ յառաջ գուշակեալ ՚այ մարգա- րէիւք զգէրութիւն ժողովրդեան իւրոյ ՚ի Իսրայէլեան, յա- ւել ծանոյց և զստոյգ ժամանակ գերութենն՝ ամ եօթա- նասուն, և զգերեդարձ նոցա ՚ի ընուլ եօթանասուն ա- մացն, անկանգնելի կործանմամբ քաղաքին՝ յոր գերե- ցան ։ „Ո՛ւառայեսցեն ազգքային բաբելացւոց եօթանա- սուն ամ“ ։

Երեմ. ԻԵ. 11.

Բ· ՊԱՏՃԱՌՔ ՅԱՄՄԱՆՆ ԱՍՏՈՒԾՈՅ ՚Ի ՎԻՐԱՑ ԲԱԲԵԼՈՆԻ

Սրոխտ ամբարտաւանութեանն Իսրայէլի, և անգութ խստութեանն ընդ Հրէայս, և սեղանագործ ամբարշտութեան Թագաւորին, այսոքիկ յուշեցին զգաստանն ՚այ ՚ի վերայ քաղաքին այնորիկ ։

Ես. ԽԷ. 7· 8։

Ո՛ Հպարտութենեն գրեալ է այսպէս · „ Իսկայեր յաւիտեան կացից իշխան ... որ նստիմի յանձնապաս- տան, և ասէիր ՚ի սրտի քումմ՝ թէ ես եմ և չկայ ոք իմ

բնակեր . ոչ նատպոյց յայրերէ , և ոչ ծանեայց զերբու-
թէ ։ | Չէ զանգեմելենէն ինքն ՅԱ ըսպոր կալեալ ա-
ած ։ „Չո բարկացեալ եմ ի վերայ ժողովրդեան իմոյ ... ած. 6. 7 և
ես մատնեցի զնա ի ձեռս քո , և դու ոչ արարեր ի վե- 11։
րայ նորա ողորմութիւն. ծանրացուցեր զլուծ ծերոց յոյժ ...
և եկեսցե ի վերայ քո թշուառութիւն “ ։

Իսկ սեզանակապատութիւն նորա յայտ է ի Յատտա-
սար . որ ոչ միայն զան կկուսան անարգեաց զՅԱ , այլ
որպես յաղթող եղեալ նմա՝ յափշտակեաց յաւարի էառ
զանօթս և զսպասս սրբութեց նորա , և ի պէտս իւր առ
անկն վարեաց զնոսա արհամարհանօք , որովք զպրացոյց
զՅԱ ։

Գ. ԴԱՏԱԿՆԻՒ Ի ՎԵՐԱՑ ԲԱԲԵԼՈՆԻ ԵՒ ԳՈՑԱԺ ՀԱՐԵԱՑ ՆՈՒԱՃԵԼՈՑ ԵՒ ԿՈՐՆԱՆՄԱՆ ՆՈՐԱ Ի ՍՊԱՆ

Զայն տայ մարգարէն Պարաց և Պարսից . „Ազա՛մ Երեմ. ծա. 11։
ջիկ ազեղունս , լցէք զնա զապարանս ։ Օ ի զօրեղոյց տէր զգի
Թագաւորին Պարաց . զի բարկութիւն նորա ի վերայ Բա-
բելոնի , և ջնջեսցէ զնա . զի վրէժխնդրութիւն տեառն
է , վրէժխնդրուն տաճարի նորա ։ ... Ազատիկ զի մերձ Եր. ժբ.
է օր տեառն ... զի ահաւասիկ տէր զօրութեց հասեալ 6. 9։
է անհնարին զի բարկութիւն , սրատմուա-
թիւ ։ ... Ի հասասիկ ես ինդրեցից վրէժ յարքայէն բա Երեմ. ծ. 18.
բելացւոց և յերկրի նորա , որպէս ինդրեցի վրէժ յար- 14. 15. 20.
քային ասորեստանեայց ։ ... Ձակատեցարուք շուրջ
զԲաբելոնիս ... զի տեառն մեղաւ ... Հատուցէք դմա
ըստ գործոց իւրոց , ըստ ամենայնի զոր արար արարէք
դմա ։ ... Ի՛ի խնայէք յերիտասարդս նորա , և ասպակա ծա. 3։
նեցէք զՅԱ զօրութիւն նորա ։ ... Ի՛ր բռնաւեցայի ի պար Եր. ժբ.
տութիւն մատնեցայ , և ժողովեալքն ի սուր անկցին ։ Ոչ 15-18։
զորդիս նոցա առաջի նոցա սատակեսցեն և զտունս նո-
ցա աւար հարկանեցեն , և վկանայս նոցա խայտառակեա-
ցեն ։ Ի հասասիկ յարուցանեմ ի վերայ ձեր զՄարս՝
որ ոչ ինչ համարին զարծաթ և զոսկի ։ Օ աղեղունս երի-
տասարդաց խորտակեսցեն , և որդւոցն ձերոց մի ողոր-
մեսցին , և ի մանկունս ձեր ոչ խնայեսցէ աչն նոցա ։ ...

1 Կարծանաբեր Ղևոնդեան ։

Սվ. ՃԸ. 11. 12։ Պատառ բաբելացւոց Թշուառական, երանի որ հատցէ զՀատուցումն քո զոր դուս մեզ հատուցեր. երանի որ կալ լաւ զմանկունսն քո և հար զքարի ։

Եզեկ. ԺԷ. 19-22։ » Այս եղեցի Տէրն Աստուած, որ փառաւորն կոչի ի Թագաւորէն քաղդէացւոց, որպէս կործանեաց զԱ՝ զՈդոմ և զԳոմոր ։ Այս ոչ բնակեսցէ յատիտեանս ժամանակաց, և ոչ մնացեն ի նմա յաղգս բազումս, և ոչ եւս անցցեն ընդ նա արաբացիք, և Հովիւք ոչ հանդիցեն ի նմա ։ Այլ անդ հանդիցեն գազանք վայրենիք, և լցցին տունքն նոցա աղաղակաւ. և անդ հանգիցեն համբարբառք, և անդ դեւք կաքաւեսցեն, և յուշկապարիկք բնակեսցեն ի նմա, և ոչնիք ձագս հանցեն յատարանս նորա։...

ԺԳ. 22-24։ Այարից զԱբէլեան աւերակ զի բնակեսցեն ի նմա ոչնիք, և եղիցի յոչինչ, և արարից զնա խորխորատ տղմոյ ի կորուստ ։ Ցարեայց ի վերայ նոցա, ասէ տէր Այաբաւոթի, և կորուսից զանուանս նոցա և զզարմ և զազգս։ Այսպէս ասէ տէր զօրութեանց. զոր օրինակ ասացի՝ այնպէս եղիցի, և որպէս խորհեալ եմ՝ այն կացցէ ։

Դ. ԽՐԱԽՈՑՍ ԱՌ ԿԻՒՐՈՍ Ի ԿՈՐՆԱՆՈՒՄՆ ԲԱԲԵԼՈՆԻ ԵՒ Ի ԳԵՐԵԴԱՐՁ ՈՐԴՒՈՑՆ ՅՈՒԴԱՑ

Եզեկ. ԽԸ. 1-4։ Ովիւբոս, զոր էառ ՚ի ձեռն՝ կատարել նովաւ զխորհուրդս բարութեի իւրոյ և զթուլթե առ ժողովուրդ իւր, աւելի քան երկերիւր ամաւ յառաջ քան զծնանել նորա՝ յանուանէ կոչեաց ի գործն յայն, և բարձրապատում բանիւք խոստացաւ առաքնորդել և ձեռնտու լինել նմա յայմ արշաւանս նորա, և հնազանդել նմա զամ Թագաւորս երկրի, զի մի ընդ երազ աշխարհակալութեան նորա ոք զարմացի ։ » Այսպէս, ասէ տէր ՚ի ձեռն ծառայիցն իւր ցՈվիւբոս. զորոյ կալայ զաջոյ ձեռանէ նորա՝ հնազանդեցուցանել առաջի նորա զազգս, և զգօրութիւն Թագաւորաց խորտակեցից, և բացից առաջի նորա դրունս, և քաղաքք մի փակեսցին ։ Այս երթայց առաջի քո, զլերինս հարթեցից, զդրունս պղնձիս խորտակեցից, և զնիգս երկաթիս փշրեցից. և տաց քեզ գանձս խաւարենս, և զաւանդս աներևոյթս բացից քեզ, զի ծանիցես թէ ես եմ տէր ած՝ որ կոչեցի զանուն

քո, ՚ած իսրայէլի, վասն Յակոբայ ծառայի իմոյ և Իսրայէլի ընտրելոյ իմոյ “։

Ե. ՀՐԱՒԻՐ ԱՍՏՈՒԱԾԱԽՐԱՒՈՑՆ ԱՒՐ ՉՕՐԱՑՎԱՐՍ ԵՒ ԱՒՐ ՉՕՐՍ ԵԼԱՆԵԼ Ի ՎԵՐԱՑ ԲԱԲԵԼՈՆԻ

„ Ի վերայ լերինն դաշտականի առէք նշան “, զի և Եսայի. ԺԳ. 2-17։
հեաւաւրը տեսցէն, և որ անասնն իւր առնէքին՝ ծանիցեն զնա զՏրամանս իմ։ „ Խարձրացուցէք զաւրբառ ձեր “, լսելի առնել մինչև ի ծագս երկրի։ „ Կոչեցէք ձեռամբ“, ձեպել ի հեռաստանէ զազգս ի լուր պատգամաց։ „ Հաւաքեցէք իշխանք “ զվրանս ձեր, զի առ ձեզ ժողովեսցին ազգք ի պատերազմ։ „ Այս տաց հրամայն. նուիրեալք էն, և ես ածից զնոսա “. զԹագաւորս՝ զորս ես կացուցի, և հնազանդեցուի նոցա զազգս՝ արբանեկիկ հրամանաց իմոց։ „ Կիմեալ գան սկսցք՝ յապեցուցանել զաւրամատևէն իմ“. լինի է զօրուէն նոցա և յաղթուէն և ժուժկալուէն մարտին և խնատուէն և յաջողուէն գործոց նոցա. անհնունք են՝ զի արբանեկիկն Տիրանանց իմոց. սարսեն առաջի նոցա տիեզերք՝ զի գահիճք են բարկուէն իմոյ և վրէժխնդրուք։ „ Կմտան գան միանգամայն “. յիս պանծացեալ յառաջորդ իւրեանց, և զի գան փրկել զժողովուրդ իմ զոր ընտրեցի, լե՛ի պատերազմ մտեալ՝ անբեկանք ընդ յաղթուէն։

Լե՛ս ապա ածախօս մարգարէն զաւրամացեալ ընդ մտա-
գուէն՝ զոչէ. „ Զայն ազգաց բազմաց ի վերայ լեռանց ի նմանուէն ազգաց բազմաց, ձայն Թագաւորաց և ազգաց միահամուռ ժողովելոց։ Տէր զօրութեաց հրամայեաց զաւրս սպառազինաց գալ յերկրէ հեռաստանէ ի ծագաց հիմանց երկնից “, ուր և ազդեցոյց Տրամանս իւր։ Կայ ոչ տեսիլ աշարհիս բանակին պահուցանել զիս, և ոչ Թագաւորաց երկրի. զաւր միայն տեսանիմ մեզ. այլն ամ՝ պաշտօնեայք են արդարութեան նորա։ „ Հասեալ է տէր իւրովք սպառազինօք աստակել զամ տիեզերս։ Կհազին է տեսիլն, և խոստուէն պատմեցաւ ինձ։ Որ արհամարհէցոյն է՝ արհամարհէ, և որ անօրէն նեղեցոյն է անօրինէ։ Ի վերայ իմ հասցեն եղամացիք,

1 Բաղաւսար արքայ Բաբելացոց։

և հրեշտակք Պաբսից գան ՚ի վերայ իմ՝, խափանել
Յիսուսի զանօրէնութիւնս նորա։

Զ· ՄԱՆՐԱՊԱՏՈՒՄ ԳՈՒՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԱՆՑԻՑՆ
ՈՐ ԱՆՑԻՆ ՚Ի ՊԱՇԱՐԵԼ ԵՒ ՑԱՌՆՈՒԼ.
ԲԱԲԵԼՈՆ

Ա Ես ինչ աղդոզագոյն թուի ինձ ՚ի յորդորել զմիտս
յերկիւղածութեան առ կրօնս, և ՚ի խելամուտ առնել մե-
ծութեան այ, ոչ գայտատպատում գուշակութիւնս մարգա-
րէից· որովք ած և զպաշարումն և զառնուլ Յարեւե-
նի ըստ կարևոր մասանցն ծանոյց կանխաւ ՚ի վաղ ժա-
մանակաց։

Ա· Օ՛ջրք Պարսից և Պաբսից հանդերձեալ էին առ-
նուլ զԱբաբելն, որպես տեսաք վերագոյն, առաջնոր-
դեալ ՚ի Կիւրոսէ։

Ես. խէ. ԺԱ։ Բ· Հարուած և առնուլ քաղաքին հանդերձեալ էր
լինել յեղակարծ և անակնկալ· որպես ասէ, "Հասցէ
՚ի վերայ քո կորուստ՝ զոր ոչ գիտիցես, և խորխորատ՝
և անկցիս ՚ի նա· և եկեսցէ ՚ի վերայ քո Թշուառութիւն՝
և ոչ կարասցես սուրբ լինել, և եկեսցէ ՚ի վերայ քո
յանկարծակի կորուստ՝ և ոչ ծանիցիս։ ... Յո ըմբռնե-
Երեմ. Ծ. 24· սեսցիս, Յաբելն, և ոչ խնասցիս։

Գ· Յուսացաւ Յաբելն լինել անառիկ՝ Յիփրատայն
պարսպեալ, և խորխորատացաւ ՚ի խորայատակ գետոյն մեծի.
Ծաւ. 13։ այլ ասէ, "Քարացէ տեր զոր ինչ խօսեցաւ ՚ի վերայ
բնակչացն Յաբելոնի՝ բնակելոց առ ջուրբքն բազմօք"։
Օ՛ի եղև գեան այն նոցա ՚ի կորուստ, քանզի Կիւրոս
նորաստեղծ արուեստիս այլևս զջուրս գետոյն գարձու-
Ծաւ. 36։ ցեալ՝ եմուտ ՚ի քաղաք անգր բնդ ցամաք։ "Յերեկոյից
Ե. 38։ գծով նորա, և ցամաքեցուցից զաղբիւրս նորա։ ... Այս
Ծաւ. 39. 57։ ՚ի վերայ ջուրց նորա, և ամաչեացին"։

Դ· Յո առաւ քաղաքն գիւրիւր, յօր ցնծութիւն և ՚ի
ժամ ուրախութիւն՝ մինչ գեռ բնակիչքն ամ էին ՚ի գիւ-
ղերքուս· որպես ասէ, "Ի՞ Քերմն խշտեաց իւրեանց տաց
նոցա արշալիրս, և արբուցից գնոսա՝ զի Թմբրեսցին և
ննջեսցեն քուն յաւիտենից ... Ելքն տեր Տատուցանէ
նմա զՏատուցումն, և արբեցուսցէ արբեցութիւնք զզօրա-
վարս նորա։

Ես. իա. 3- Ե· Յո խուճապեցաւ Թագաւորն և տագնապք անչնա-
8։

բին պատաբէին զնա որպէս ասէ, „Լ ցաւ մեզ իմ դո-
ղուձիք, և երկունք կալան զիս իբրև զծնեղական. այլև
գեցայ զի մի լուայց, փութացայ զի մի տեսից։ Ուրա
իմ դարձաւ ի մելորուն ... անձն իմ եհաց ի դողուզ“։
Լաւ եղև տապնապս այս ի վերայ Նազտաւարայ յերևել
ձեռինն՝ որ գրեր ի վերայ բռնելոյ որմին գիր, զոր ոչ
ոք կարեաննոյն քաղդէացոց մեկնել կարացին կամ ըն-
թեռնուլ, մանաւանդ՝ իբրև եցոյց նմա Գաբրիէլ նշա-
նագրօքն զդատաստիսն մահուն՝ „Հատան, ասէ գիրն, Դան. է.
գոյիսք թագաւորին, և խորհուրդք նորա խռովեցուցա-
նէին զնա, և յօդք միջոց նորա լուծանէին, և ծունկքն
նորա զմիմեանս բաղխէին“։ Որպէս յայր և նման մի-
մեանց նկարագրէին մարգարէք երկոքեան զահ և զգո-
ղումն և զաւազակ թագաւորին, մին գուշակութիւք և
միւսն ականատես իրացն պատմիչք։ Պարտէին անշուշտ
նեղիլ լուսով գՅաղթելեալն նկատեր մարգարէին, զի
գՀետ նկարագրելոյ զաւազակ մեծ Նաղտաւարայ յարէ
վաղվաղակի. „Պատրաստեա սեղան, կեր, արբ“։ Օ՛ի Եսա. ԻԱ. ե.
ի խռովութենէ անտի և ի վհատութենէն մխիթարեցաք
զարձեալ թագաւորն փաղաքշելով իշխանացն, մանա-
ւանդ մեր նորա՝ որ անդադարն ի սկզբանէ տեսլեանն քա-
ջալերէր զնա, թէ „Մի՛ խռովեցայեն զբեղ խոր-
հուրդ քո, և գոյն երեսաց քոյ մի եղծցի“։ Լաւ խրա-
տեալ ի նոցանէ՝ պահանորդացն էտ հրամանն զգուշա-
նալ և զգացուցանել նմա զայր, և զարձաւ յառաջին
ուրախութենէն և ի խաղաղութիւն յորմէ խռովեցաւ եր-
կիւղիւն. „Պատրաստեա սեղան, կեր, արբ“։

Զ. Այլ իբրև մարդիկ իշխանաբար հրամանն տան՝ Եսթ. է.
հրամայէ և ած. „Քերք իշխանք, պատրաստեցէք վա-
հանս“. և ինքնին խրախուսէ զթագաւորս ի գին, մուա-
նել անդերկիւղ ի քաղաք անդր ընկղմեալ ի քուն յար-
բեցութենէ։

Է. Երկու ինչ կարևոր յայտնապատում առնէ Լայոյն՝
որ եղեն յառնուլ Բաբելոնի։ Մի՛ զի ոչ ոք ի բաղմու-
թենէ զօրացն, որովք լի էր քաղաքն, ընդդիմանայր
թշնամեաց յարքունիս կամ ի դիրկն կամ ի քաղա-
քամիջն անդ. այլ ամենեքին ի փախուստ գնային յոմ
և աձապարեր որ։ „Լաւ եղիցին, ասէ, ինացեալքն իբրև Եսա. ԺԴ.
գայծեանն փախուցեալ, և իբրև զոչխարս մոլորեալ“։ ԻԹ.
Լաւ միւս ևս՝ զի յոլովք ի զօրականաց անտի վարձկանք
էին և այլազգիք, և փախստեայ գնացին յիւրաքանչիւր
երկիր. որպէս ասէ. „Օ՛ի մարդն անդրէն ի ժողովուրդ

իւր գարձցի, և այլ իւրաքանչիւր յերկիր իւր հալածեսցի "։

Ը. Ցոդեալ գահակին կոտորած բնակչաց քաղաքին, ձերոյց և տղայոց և կանանց և որ յարգանդի մարդն էին մանկունք, որպէս ի բանս մարգարէիցն ասէ տեսաք, միանգամայն իսկ գնչանաւոր կատարած իրացն ասացից, զմահ արքային բաբելացւոց. զի գիահին նորա անձամբ եկաց, և անձէտ եղև ազգ նորա, զոր ՚ձ՚ձային գիրք ՀԲ. 19. 21։ ահեղ նկարագրէն ի խրատ Թագաւորացդ։ „Ո՛չ Թագաւորը ազգաց ննջեցին պատուով ... և գուբանկիս ի վերայ լերանց իբրև զմեռեալ գարնէլի ի մէջ բազում գիականց կոտորելոց սրով իջելոց ի գժոխս ... զի ապա կանեցեր զերկիր իմ, և գժոխոլուրդ իմ կոտորեցեր "։ Օ այսոսիկ ի վերայ Թագաւորին գատակիքեաւ, անկ ձանէ ապա և զղջաւակ նորա գահակից և հաղորդ հայրենի իշխանութեն, և գանկալութէն արքունի տանն, զորոյ մարգահաձոյք գՀանդերձեալ փառն պանծացուցանէին հանապազ, և զերծունդ Թագաւորացդ բազմոց ի նմանէ։ „Ո՛չ միասցես յաւիտեանս ժամանակաց զաւակ չար. պատրաստեա զորդիս քո ի սպանումն վասն մեղաց հարց իւրեանց, և մի յարիցեն և ժառանգեսցեն երկիրն։ ... Յարեայց ի վերայ նոցա, ասէ տէր Ա՛աբաւոթից, և կորուսից զանուանս նոցա և զզարմ և զզաւակ "։

ԳՕԴՈՒԱԾ Բ.

ՅԱՆ ԱՐՔԱՅ ԱՍՈՒՈՅ ԻՍԱՔԵԼՑՒ։

Յառաջիկայ է զսպառնալեացս մարգարէիցն գկատարումն տեսանել յամենարշտեալն Իսաքելցն, և զառաւմն քաղաքին։

Ի՚կատարել գայմմ գործ իրամանցն կատարեալ, պատրաստեցաւ ասպա Ա՚իւրոս ի գործ մեծի խորհրդոյն՝ զոր չէ եւս յայտնեալ էր ումեք։ Ի՚նամբ ՚ձեռ յաջողեցին նմա գայրս պատեհ, և ոչ լաւագունին մարթի էր ցանկալ։ Ի՚զգ եղև նմա զի տճն մեծ հասեալ է բաւելացեոց, յորում գգիշերն զնմ՚ ի գիներբուս շուայտին։ Դան. Ե. 1- Իսաղտասար արքայ առաւել քան զամենեսեան շուայլեալ 29։

'ի խրախուսանս, արաբ ընթերիս մեծամեծաց իւրոց և տիւ-
հանաց ։ Այլ երբեմն ընդ վինիս եմուտ՝ հրամայեաց բերել
զսպասս արծաթեայ և զոսկւոյ զոր եհան Հայրը նորա 'ի
տաճարին որ Յերուսաղէմ. և որպէս 'ի նախատինս ասէն
Ֆրէդիկ՝ ընդելին նոքօք թագաւորն և մեծամեծք իւր և
հարէմ նորա և կանայք ։ 'Ի նմին ժամու եղև ցասումն
այ 'ի վերայ ամենայնի տեառն և յանդիմանեաց նորա՝ յայ-
տնել նմա զփառս իւր, և ելին մատանեաւք ձեռին մարդոյ
և գրէին հանդէպ 'ի վերայ բեւեռացն որմոյ ։ Ցորմէ զար-
հուրեալ թագաւորն աղաղակեաց զօրուն՝ ածել զնոգս
և զքաղդէացս և զգէտս բաբելացւոց ։ զի ընթերցցին
զգիրն զայն և զմեկնութիւն նորա ցուցցեն նմա ։ Այլ ոչ
կարացին ընթեռնուել զայն և մեկնել՝ ըստ բանին Դանա-
եայ, որ գլուխարծ չարիան ասառնացեալ 'ի վերայ
բաբելացւոց՝ ասէ ։ „Ի՛նչ, կայ դու այժմ 'ի գիւմու- Եչ. 12-14.
թիս քո և 'ի բազում կախարդութիւն քում ... եթէ կա-
րասցե՛ս ինչ օգտել ... յարիցեն և ասիցեն զքեզ առ-
տեղադաբեր՝ որ նշմարեն զաստեղս երկնից. պատմեսցեն
քեզ վինչ գալոց է 'ի վերայ քո “ ։ Այլ զադացեալ զաղ-
մուկն մայր թագաւորին Վիտակրիս, տիկին բազմավաս-
տակ, եմուտ 'ի տաճար անդր խրախուսին, և քաջալերեաց
զնա, և խօսեցաւ ընդ նմա վասն Դանիէլի ։ քանզի գի-
տեր վինասուածն և զՀանճար նորա 'ի մեկնել զերազս.
զի յայմ դորձս աշխարհին ծառայեցուցեալ էր վնա ։

Յայնժամ հրամանն ետ արքայ և ածին առաջի նորա
զԴանիէլ և խօսեցաւ ընդ նմա Դանիէլ, համառձակու-
թիւբ իբրև յայ, և յիշեցոյց նմա զորպէս Նաբուքոդոնոսոր
հայր նորա զպատուհաս ամբարտաւանութեան ընկալաւ՝
զի զհզձանէր իշխանութիւնն՝ զՀաճոյս իւր որպէս օրէնս
կալեալ ։ „Ո՛րս կամէր՝ հարկանէր, զորս կամէր՝ սպա- Դան. Ե. 19-
նանէր, և զորս կամէր ինքն՝ բարձացուցանէր, և զորս 22-28.
կամէր ինքն՝ խոնարհեցուցանէր ։ Այլ դու, ասէ, որդի
նորա Նաղտասար ոչ խոնարհեցուցեր զսիրտ քո առա-
ջի այ, ուստի զայդ ամ գիտեիր. և ընդդէմ այ երկնից
հպարտացար, և զսպաս տան նորա բերին առաջի քո.
և դու և մեծամեծք քո, հարձք քո և կանայք քո ըմպէին
նոքօք գինի. և զաստուածս զոսկեղէնս և զարծաթեղէնս
և զպղինձս և զերկաթիս և զփայտեղէնս և զքարեղէնս,
որ ոչ տեսանեն և ոչ լսեն և ոչ իմանան, օրհնեիր. և
զայն՝ որոյ շունչ քո 'ի ձեռին նորա է և ամ ճանապարհք
քո, զնա ոչ փառաւորեցեր ։ Ի այն այսորիկ յերբեսաց
նորա առաքեցաւ թաթ ձեռինն, և զվիրդ զայդ գրեաց.

և այս ինչ է գիրդ՝ որ գրեալ է. մանկ, Թէկղեղ փա-
րէս [1], Լաւ այս է մեկնութիւն բանիդ. մանկ՝ չափեաց ա՞ծ
զԹագաւորութիւն քո, և վախճանեաց զնա. Թէկղէլ կըշ-
ռեցաւ ի կշռոս, և գտաւ պակասեալ. փարէս՝ բաժա-
նեցաւ Թագաւորութիւն քո, և տուաւ Պարսից և Պար-
սից։

Պարտ էր առաւել ևս տագնապել Թագաւորին ի
սպառնալեացն. այլ նա հեռաւոր զարիւն համարեալ,
և հնար խափանել զնոսա, ոչ կամեցաւ խռովել զը-
խրախուսն կռնականացն. և զհոդ կալեալ իրացն այ-
լում ժամանակի պահեալ, գործեալ բազմեցաւ ի սե-
ղան՝ շուայտել և արբենալ ցմեծ ժամս գիշերոյն։ Ալիւ-
րոսի տեղեկացեալ զամբոխ աղաղակի ոտնին յարբունխս
և ընդ քաղաքն, կացոյց զկնաս ի զօրացն ի տեղւոջ ընդ-
որ ի ներքս ի քաղաքն մտանէր գետն, և զայլս՝ ընդ որ
ելանէր գետն ի քաղաքին, և հրաման ետ նոցա՝ ընդ-
ցամաքել գետոյն գիտել գիշերային ի քաղաքն ընդ յա-
տակ նորա։ Լաւ զայմ պատուէրս տուեալ, և զսպացեալ
զՀետ իւր խրախուսեալ ի գիտն յատաջնորդս մարտին,
եբաց ընդ երեկս ղներսամ ի վայր և ի վեր կուսէ քաղա-
քին, և ընդ այնսոսիկ զջուրսն գնացուցեալ ցամաքեցոյց
զԱփրատ։ Լաւ գունդքն երկոքեան գրոհ ետուն ի քա-
ղաքն՝ որպէս պատուիրեաց նոցա Ալիւրոս. որոց ելին ա-
ջնորդք՝ միւսն Վոլբիաս, և միւսումն Վադատաս.
և ոչ ոք ընդդիմացաւ նոցա։ Օ՛ի որ խոստացան Ալիւ-
րոսի բանալ առաջի նորա զայմ գրունս, անբևդ[1]ձ ձե-
ռամբն առաջնորդեալ նմա՝ անհոգութիւ և անկարգու-
Թիւ քնակեաց քաղաքին կատարեաց զխոստումն իւր։ Օ՛ի
յուրախութիւն գիշերին ընկղմեալ ամենեքին ի գիներ-
բուս՝ ոչ փակեցին ընդդէմ Ալիւրոսի զդրունսն սղնձիս,
որ Տանէին ի գետոյն։ Լաւ մտին զօրքն անխափան ի
ներքս ի քաղաքամէջ անդր. և ըստ յառաջագոյն ժա-
մադրութեանն՝ Տանդիպեալ միմեանց գունդքն երկոքեան
յսպարանս Թագաւորին, յանդգնաստից ի վերայ անկան
պահապանացն, և Տարին սպանին զնոսա։ Իսկ որ ի
ներքս անդ էին՝ յարմարկ աղաղակին ընթացեալ, բացին
առաջի նոցա զդրունսն. և նոքա ի ներքս մտեալ Տամ-
պատակ՝ տիրեցին պալատանն. և զԹագաւորն, որ սուր
ի ձեռն գայր ընդ առաջ նոցա արամբք անկասուք՝ որ
առ նմա գտան յայնժամ օգնական նմա, սպանին. և

[1] Ո: Բոփմանն Թիւ, կշռեւ, և բաժին։

զարմն կոտորեցին անխնայ։ Եւ յաղթող եղեալ, գոհա- ԱՄԱՀՆԴ
ցան նմա զդիցն՝ զի հատուցին զդատաստան անօրէնու-
թեանն Թագաւորին։ Օ արմայեալ հիանամ աստ՝ սրպէս
Աստուածն կից և համաձայն ընդ ածային բանիցն խօսի
վասն անօրէնութեանն Թագաւորին։

Որոտեաց Աստուածն Աբելոնի բարձաւ ինքնակալութիւն քա- 3466. 538
բելացւոց, յետ երկերեսեան և տասն ամաց՝ յորմէ հետէ
հիմնեցոյց զայն Ներեսխա՝ յետ յիսուն ի վերայ անցեալ
աւերածոյ քաղաքին և տաճարին Երուսաղեմի, և խը-
րոխտ սկերձութեան աւերողին կործանեցաւ, որպէս սպառ-
նացան Եսայի, Երեմիա և Ամբակում։ Ինան ահաւորա-
գոյն այլ սպառնալիք և առաւել անահնկալ, այլ զայգ
նմին յայտնագոյն և հաստատագոյն գուշակեալ, և ամ-
մասամբքն անսխալ կատարեալ, բնաւարձ քանդումն
Աբաբելոնի, որ անժխտելի ճշմարտութեն հաւաստիք
կան մինչև ցայսօր։ Օ մեծի պատգամացս լուծմն ցու-
ցեալ, ապա մատեայդ՝ ի պատմել զանցս՝ որ անցին ի հետ
առաման քաղաքին։

ՑՕԴՈՒԱԾ Ջ.

Լրոյն սպառնալեաց մարգարէին՝ ի սպառ առեբածոյ Աբաբելոնի։

Օ սպառնալիս զայս յորով ուրեք գուժեն մարգարէք, այլ առաւել քան զամենեսեան Եսայի. զորոյ զրանն՝ ի ներբեւ ածի վերագոյն, զի ասէ կործանել Աբաբելոնի՝ ի հիմանց որպէս զԱդոմ և զԳոմոր զբաղաքսն ամպարշ տեալս, և ոչ ևս լինել նմա՝ ի բնակուտիւն, և ինալ աւեր բակ յաւիտեան, և մի արաբացւոց գրշակս պարզել անդ, և մի հովուաց դՀօտս իւրեանց տաւաղել. այլ գա զանաց վայրենեաց հանդչել՝ ի նմա և յուշկապարկաց, և եղիցի՝ ի տեղւոջ նորա խորխորատ տղմոյ, և հեւք նո- րա ծածկեսցին։ Օ այս վճիռ ետ Աստ՝ ի վերայ Աբաբելո- նի. և՝ ի հաստատուտիւն ճշմարտութեն երկնիցս օգնէ յոյժ քննել՝ եթէ արդեպս մի լսատ միտիւ ամ իրք մարգա- րէութեն կատարեցան։

Ա. Ասէ քան զամ բարձաւ շուք արքայական՝ ի Աբա- բելոնէ. քանզի Թագաւորք Պարսից Թողին զնա, և փա-

ԱՄ ԱՀ·ՆՒ ռաւորեցին զՔ օշ, զ|ակաատան, և զՊերսեպոլիս. և զամն ինչ նորա ինքեանք աւերեցին։

3880. 124 Բ. Յորում և Պլինիոս [1] աւանդէն, թէ մանեղա- նացիք յաջորդեալ զՊարս՝ ապատ արարին և նոքա զքաղաքն զայն, ոչ ինչ հոգացեալ նորոգել զնա և պայ- ծառացուցանել. և մերձ ի քաղաք անդր զԱելեւկիա կառուցին, զի լիցի նա ամայի և անբնակ։ Յայնժ հաւաս- տի քան զայս լրումն գուշակութեան թէ „Ել բնակեսցէ յաւիտեան“. ահա իշխանք նորա՝ նոքա հնարին մա- պատ առնել զնա։

Գ. Ա|ուամագամ ապա Թագաւորք Պարսից տիրեալ Խաբելեան, ի սպառ անմարդի զնա արարին զՏիսբոն կառուցեալ [2]։ Վասղն յորմէ հետէ ընդ անիծիւք ան- կաւ քաղաքն այն, ատելի իսն եղև և տեսարժն, և նոքա աւերել զնա ջանային. իբր ոչ համարձակ Թէնամուքն այլ անհնամ Թագեալ զնա. որով յայտնագոյն տեսանի ձեռն տեառն ի վերայ նոցա։

Ա|ուս. Գ. Ձետ ժամանակաց առաւել և աւերեալ, պա- Ա|ուտ.5օց. րիսպէն միայն մնացեալն. քանզի այսպէս զնմանէ ասէ Պաւ- սանիաս [3] ի գիրս Տիւռէ-Թէց յատնաստան. „Խաբելեան մեծն այն քան զամ քաղաքն՝ որ ընդ ամ երկիր կառու- ցան, այժմ ի պարիսպն միայն կայ“։

Ե. Ի|ադաւորք Պարսից տեսեալ զնա ամայի և աւե- րակ՝ արարին բակ երեից վայրենեաց, սեձափել անդ յորս. և լցան առ նա բանք մարգարէիցն լինել նմա ի բնակուի գազանաց, և ցիւք և վարազք, արջք և ընձ- առիւծք բնակեցին անդ փոխանակ մարդկան, և եղև Խաբելեան որջ ահարկու և ստուերախոյտ գազանաց։ Ա|այս և սուրբն Հերոնիմոս հաւաստարիմ առնէ յայս հաւատս ումեմիկ լուեալ, որ եր ազգաւ պարսիկ և ինքն հաւատացեալ „| ուաք, ասէ, յԵրամայուդ ումեմիկ, որ երբեմն միաբանակեաց գոլով այժմ միակեցական վարէ կեանս Հերմասաղէմ, որսոց Թագաւորացն տեղի լեալ

1 Ջաման մի քաղաքին Պարսք կործանեցին, և զման սպառեաց Ժամանակն և մանկտնացոյն Թողուալ զնա անհնամ, մանաւանդ յորմէ հետէ Աելեւկոս Նիկատոր կառոյց զԱելեւկիա յարեն Տիգրէ սի՝ երեքտարիւր ասպարիսաւ հեռի ի Բաբելոնէ։ Պլին. ժգ. 138։ Եղև անապատ և անմարդի Սե- լեւկիան՝ որ մերձ եր անդր, զոր վասն այնորիկ իսկ կառոյց Դե- կատոր ննուսուն (կամ քառասուն) տունաւ հեռի։ Պլին. ը. իզ։

2 Փոխանակ նորա զԱելեւկիա կառուցին և զՏիսբոն, որ էին քա- ղաքք հոյակապագ Պարսից։ Հերոն. ի ժգ. գլ. Եօ։

3 Պաուսանիաս Յարեհագիր եւնց յա- ուր Աիտտիկոսի խոյսէ՝ որ յոլոր տեսոյն Վաերիանոս։

զԱբաելեն, և զմայ ազգս գազանաց ի շրջապատ պարսպացն նորա փակեալ «։

2. Ասէ եր եթէ և պարիսպքն Աբաելեայ կային անկործան. սակայն և այնոքիկ տակաւ իրամնատեալ քայքայեցան, և բազմացն երեսից որսակամաց փախեան ի շրջափակէն, և մնացին անդ օձք և կարիճք յահաւոր կուեթի հնասիրացն՝ որ անդր երթային յայց։ Այս գեան Աբբատա, որ ընդ մէջ քաղաքին անցանէր, ոչ ևս գտեալ անցս ընդ այն՝ գարձոյց զգնացն ընդ այլ. մինչև յաւուրս Մանոգրեետայ և վտակ փոքրիկ, որ ընդ աւերակն գեռ ևս հոսէր, գադարեաց. և ոչ տեղի գտ ի վայր՝ հնասացն օգնեալ, ժողովեցան ջուրքն ի լիճ[1]։

Ե. Յայնմ հետէ ապականեցաւ ի սպառ Աբաելեն և որ շուրջ զնովաւ սահմանքն էին, և եղև ի սոսկումն և յարհաւիրս ամենեցուն.[2] մինչև ձարտարք յաշխարհս գիտաց ժամանակիս ոչ կարեն սահմանել զվայր բնակուեթ քաղաքին, որպէս ասէ. «Աբաելեայ գնա խորխորատ տղմոյ ի կորուստ»։

Զ. Ո այս ամ սպառնացեալ այ մարգարէիւք, և որպէս երդմամբ հաստատեալ զամս իւր հաւատով առնէ յաւետեն. «Ո որ օրինակ ասացի՝ այնպէս եղիցի, և որպէս խորհեալ եմ՝ այն կացցէ»։ Ապակոյն սպառնալիքս այս ոչ ի Աբաելեն միայն սահմանին, և ի բնակեալ ի նմա յիշխանս և ի ժողովուրդս, այլ տեղագրական զօրուեթէ է նմա, և ընդարձակագոյն յամ տիեզերս անէծքն այն և նզովք տարածանին առ ամ ամպարիշտս։ Վասն ահաւոր, որով որոշին յաւիտեան Աբաելեն և Երուսաղէմ ի միմեանց, անջրպետեսցէ ընդ սուրբս և ընդ ամ պարիշտս։ Ոչ նախագուշակ տուաք մարգարէիցն կացցեն յօր կատարման իւրեանց՝ որպէս գատաստիք յաւանդ ի եղեալ ի հաստատակաց դիւանի կրօնիցս։

Ը. Զայսպէս եթէ սպառնալեացս ի վերայ Աբաելեայ գրեթէ զամ առ ի լրութիւր մատենէն երկասիրողն ուրուն ի մարգարէուեան Հայոց, որ չէ ևս ի տիպ ածեալ է։

1 Երբեմն ընդ մէջ քաղաքին եր- քեան անցաներ, այլ արդ ջուրցն ընդ այլ շաւիղ գեռահասեալ, գոյզն ինչ վտակ ընդ աւերական հոսէ։ Թէոդոր. Լեւիտ. ե. 38։

2 Ոչ է արդ ապաւէն և ամայի, և ոչ աւերակք նորա կան։ Պ-։

ՅՕԹՈՒՆԱԾ Դ.

Որ ինչ չէիք առաքեալն Ադաբելին անդ։

Դ.Թագ. Ը. 193-208։

Ադիւրոս, որպէս վերոյ ասացի, մնեալ ի Ադաբելոն՝ հրամայեաց զօրացն կոտորել զամենեսեան որոց և պատահէսցէն, և ապրեցելոցն ածել ընկենուլ զղէնս իւրեանց՝ և փակել ի տունս իւրաքանչիւր։ Վասն որ ի միջ նաբերդին էին պահապանքն, ի վաղիւ անդր ընդ առաւօտն խմացեալ զառնուլ քաղաքին և զթագաւորին մահ, անձնատուր եղեն Ադիւրոսի. և խաղաղութիւն առանց պատերազմի կալաւ զքաղաքն Հզօր ընդ տիեզերս։ Ադևիսակ ապա գոհունիւնս դիցն մատուցեալ վասն յաղթութեանն՝ ժողովեաց զամ զօրավարս, և առաջի ամենեցուն գովեաց զարութեանն քաջութեանն նոցա, զնախանձ և զսէր նոցա առ ինքն, և բաշխեաց պարգեւս ամ զօրաւ կանին։ Յօսեցաւ ընդ նոսա և ասէ. Յաղթութեան, զոր ստացայք, կորիցէ ընդ հուպ՝ եթէ ոչ ի նոյն յառաջին առաքինութիւնդ կայցէք. զեղծանի յաղթութիւն որ չետ յաղթութենէն դատարկ և ըստ անձին դիւրն կեաց. և է ամենի մեծ յաղթող լինել զինուք քաջութեամբ, և նիւթոն յախտից։ Ձարկ է առ հաստատուն ունելոյ զփառս այլազգ վարել աստ ի Ադաբելոն, և մի որպէս ի հայրեն նիս մեր. և ի նոյն ըղդիս իւրաքանչիւր քաջ դաստիարակել ամ ինամբք։ Օ ի օր ըստ օրէ զարգասցին մանկունք օրինակաւ բարւոյն յառաքինութենէն, և դժուարին է նոցա ի վատթարութենէ հատանել՝ եթէ զառաքինութենէ եթ յորդորմունս տեսցեն ի մեզ, և լսեցեն հանապազօր ի պատշաճիցն գեղեցիկ կրթութենէ։

Այս կացոյց Ադիւրոս արս քաջս, ըստ իւրաքանչիւր վաստակոց, իշխանս և վերակացուս ի տեսչութենէ իւրաց աշխարհին. այլ զօրավարս և կուսակալս և սպասաւորս արքունի և դեսպանս ինքն ընտրեր, պահեալ անձին զգործն զայն իբրև պարտս թագաւորի. զի յայս իսկ հանատեալ գիտեր զիարս անուանն, գյաջողութենէ գործոց, և զիաղաղութենէ աշխարհին և զբարօրութենէն։ Օ առն առն զքնութենէ և զքաջութենէ ուսեալ կարգեր իւրաքանչիւր գործ անկաւոր՝ զի լցեն ամենեքեան պիտանի ի բա

բին հասարակաց . և այնու կարգօք վարեր զաշխարհն ,
զի ամենեքին ընդ միմեանս կցորդեալ և աղխաղեալ՝
օգնեսցին իրերօք : Ի՝անզի իւրաքանչիւր զիւրոյ պաշ
տամանն զհամար առագադունին տուեալ մինչ ի թա
գաւոր անգր ընդ կարգս իշխանութեանց իւրեանց վերացեալ
հասանէին . որով ընդ ամենեսեան նոցա և թագաւորն գոր
ծէր՝ որպէս հոգի ի մարմնի եղեալ յաշխարհին . և այ
նու դիւրութիւք վարեալ զաշխարհ՝ որպէս տանուտէրք
տնտեսի զտուն : Օ կնի ժամանակաց նախարարս ի վե
րայ նուաճելոց գաւառացն կացուցեալ, զստորակարգ ը. 229.
իշխանս քաղաքաց և զպետս զօրաց զորս կարգէր ի
պահպանութիւն տեղեացն՝ ընդ իւրով միայն հրամա
նաւն ունէր . զի եթէ իւրոխտացեալ ոք ի նոցանէ ընդ
բարձր աւագութեամն պատիւ կամ ընդ մեծութիւնս՝
զեղծանիցի իշխանութիւնն, իսկն յաշխարհի անդ անկրա
ւութիւն նորա վկայք և դատախազք : Ի՝ան յամ իրաց
զգոյշ էր ի հաւատալոյ միւսմ ումեք մինչեւիշխան տե
րութիւն . քանզի գիտէր թէ հարկ է սորինանալ ընդ հակ՝
նեբելոնիսնա խանարհեցուցանել զամենեսեան ընդ իւրև:
Կարգս գեղեցիկս իրաց պատերազմի և արբունի գան
ձուց և յատեանս գատաստանացն էր : Ի՝ին նմա լուտեաք 200-225.
յամ գաւառս՝ որք վկայեալք լաւութիք : Օ որս քաջս
և զվատահաւատս մեծապարգև մեծարէր : Ի՝ռաւել
յոյժ լաւ համարէր զգթութիւն քան զքաջութիւն ի պատե
րազմի . զի սա կործանումն և աւեր սովոր է ածել աղ
գաց և ազանց , իսկ ամ ուրեք բարերար է գթութիւն և
փրկաւէտ : Կ՝իտէր զի զբարս հրաշանգէն օրինք , այլ
զի առաւել պարտ է թագաւորի օրինակաւ տալ օրէնս
կենդանիս . և անկարող զնա համարէր ի հրամայել՝ որ
ոչ քան զՀնազանդեալն առաւել իւրէ գիտութիք և ա
ռաքինութիք : Ի՝չ զի ոչ է հնար մեծարոյ լինել առաջի
իշխանաց, և որ շուրջ զնովաւ են աւագանւոյն՝ առանց
մեծարելոյ զնոսա, ապա և մի ինչ առնել կամ խօսել ա
ռաջի նոցա օտար ի համեստութենէ և ի պարկեշտու
թենէ :

Օ առատաձեռնութիք բնիկ առաքինութիք համարէր
թագաւորի , և զփարթամութիք ի բաշխել միայն այլոց
մեծ և բերկրական . և ասէր ցիւրսն յաճախ , են ինձ
մեծութիք բազումք , ոչ ժխտեմ. նա՝ կամիմ զի և գիտասց
ցեն այլք : Օ ի որ ինչ իմ է՝ այն և ձեր է , և ոչ յիմ
պէտս միայն , կամ՝ ի վայելս զայնոսիկ ժողովեալ եմ, զի
զայս թէպէտ և կամիցիմ առնել՝ ոչ կարեմ , այլ ի

վարձս վաստակաւորաց, յօգուտ աշխարհին և յօգնութ կարօտելոցն։

Արեսոսի երբեմն խրատ տուեալ նման, թէ գուցէ ի քա-զում առատաձեռնութենէդ հասցէ չբաւարել քեզ՝ որ մեծահարուստ քան զամ թագաւորս երկրի կարող ես լինել և կուտել զանձս բազումս, ասէ ցնա Կիւրոս. Ընչասէր ծուխ քեզ թէ կարկեցեմ մխերել զանձս։ Ընդ Արեսոս ասաց նման զանձս բազմանել յոյժ։ Յայնժամ գրեաց Կիւրոս առ մեծամեծս դրան իւրոյ՝ թէ արծաթոյ պէտք են ինձ. և վաղվաղակի առաքեցին նմա զանձս առատս քան զոր Արեսոս ասաց։ Ընդ Կիւրոս ա-սէ. ահաւասիկ զանձք իմ, ահա արկեալք յորս զանձ ձեզ պահին ինձ մեծութենէք, ի սիրտ և ի սէր ժողովրդեան իմոյ։ Այրին աղագաւ և կարի մեծ համարէր զա-ռատաձեռնութեն. այլ առաւել ևս քան զայն զբարու-թեն, զքաղցրութեն և զմարդասիրութեն՝ առ ինքն ար-կանելոյ զսիրտ ժողովրդեանն և սիրելի լինել նոցա, զի այս իսկ է թագաւորել։ Օ՛ի ըստ յաճախաւէ մեծուեցն առաւելուլ քան զայլս առատաձեռնութիւնք՝ փոքր են զարմանք, քան յեզամակաւ ինն խոնարհել յանձուդ և հաւասարել ժողովրդեան։

Այլ քան զամ ինչ մեծագոչ պատուէր զբարեպաշ-տութեն առ գիս և զկրօնասէր երկիւղածութեն։ Այնմ երբ ի նուաճել զԱբելոն, երբ հանդարտեաց ի հո-գոց, նախ զամ խնամ կալաւ։ Ամրոց կացոյց երգել ա-ռաւօտուց գոհութեն գիցն, և զոմն մատուցանել. որ և յապա ժամանակս պահեցաւ կարգն այն։

Սովորութ է ժողովրդոց ըստ օրինակի և ըստ հաճոյից թագաւորացն վարել, և այն օրինք են և կանոնք յօժա-րութեն նոցա։ Տեսեալ Պարսից եթէ զամ ինչ յաջողէ Կիւրոսի՝ համարեցան ի միտս իւրեանց ի նոյն յաջողու-թեն բարեպաշտութեք ըստ նմին նմանութեն վայելել, մա-նաւանդ զի նովաւ և հաճոյ և սիրելի լինելին նմա։ Ա-րդարև լինէր Կիւրոս ընդ այսպիսի միտս նոցա, քանզի գի-տէր եթէ որ երկիւղածն է և կրօնասէրն նա և հաւատա-րիմ առ թագաւորսն է, և զանձն փոխանակէ ի վերայ նոցա և բարեաց աշխարհին։ Վարդեցիկ խնամոք և զգա-մանալի, այլ ի ձմարիտ կրօնս ստոյգ և հաստատուն։

Կիւրոսի կամեցեալ բնակուել իւր հաստատել ի Բա-բելոն քաղաք հզօր, այր բնակիչք կեզակարծք էին նմա, խորհեցաւ առաւել ևս զգոյշ լինել անձին։ Ել զոք ի բաղանիս և ի ժամ ձաշոյ և քնոյ, յորս վտանգք բա-

զուսք են դաւաճանութեաւ, թողոյր ընդ իւր՝ բայց միայն յորս վստահ էր և անկասկած։ Ի՞նչ այս ընդբերնիս ձանձրացուցանէ վարկաւ, որը զի անկին են և անզուսակ և ոչ դուն նոցա ընտանիք, և զի զարձեալ ցածագոյն են և անբարդ ի բան՝ հաւատարմիք առ տէրս իւրեանց սովոր են լինել, յորս է ամ բարեբաղդութեի իւրեանց և փառք և մեծութեիք։ Վայն իբր ի նոսա ապաստան արար ինամ դործ տանն աբբայնի. և կանխակալ սովորութեին այն՝ ընդ հանուր այնուհետեւ արհեստ տարածեցաւ։

Ընդ ասա, որպէս յայտ է, Հանց սովորութեաւ այս ի կայսերս Հռոմայ՝ առ որոյք հզօր կին յայժ ներբերնիք։ Վանգի տեսանելով զնոսա իշխանին վերաժխոյիս և քաջս ի պահպանութեի իւր, հարկաւ վստահեր ի նոսա՝ և զերս աշխարհին և զանձն և իւր հաւատայր ի նոսա։ Այդ խորագէտ աւազանին այն, յօգուտ արիական զգաստ հնութեի, յորժամ Թագաւորք ազատեալք ի ծանրաբեռն հոգոց իբրև սոսկականք ունայք ընդ պաշտօնեայսն վա րելին, կերպարանօք հաւատարմութեաւ նուաձեալ զսիրտս նոցա՝ համարձակեցան յաքքունեսն և զօրացան, կալան զառաջնորդութեի և գյանձանձանս իրաց աշխարհին, և ինքնիշխանաբար բարձ և պատիւ այլոց ընդհեին զրաւեալ շինքեանս զգերագահ իշխանութեի։

Ի յԱ ինքնակալք քաջք, որպիսի որ և Ի՞նքեանդրոս Աւերեցոյն էր, անարգելին զնոսա իբրև շահատեցս իւրեանց և Թշնամիս հաստարակաց ի բան, որը հնարելին պարանել զսիրտ իշխանին, և Թագուցանել ի նմանէ զկատութեի իրաց, մերժել ի նմանէ զարս քաջս վաստակաւորս, և սահմանել զնա յանձուկ չջնարակ երից կամ չորից արանց պաշտօնեից՝ որ տիրելին ի վերայ նորա և ծառայեցուցանելին զնա իւրեանց։

Ալիբոսի զինի իրս աշխարհին ուղղեալ և յարդարեալ կամեցաւ ապա ցուցանել զնաւս իւր առաջի ժողովրդեանն՝ զոր ստացաւ, և առաջի իւրոցն. և տօն մեծ դիցս արար՝ երիվարօք և բաղում երեւելի ապաստք մինչև ի բագինս անդր նոցա երթեալ՝ զոհ մատուցանել։ Օ՞նմ շուք և զսիրձութեան եղոյց ի հանդիսի անդ ի զարմացուցանել ընդ իւր զամբոխն։ Օ՞ն այն առաջին նաւագ խորհեցաւ, ասել մատենագրին, պատկառելի զանձն ընծայեցուցանել՝ ի պայծառութեի առաքինութեն յաւելեալ շուք և ապաս երեւելի, որ զանձն զօշտեն և զսիրտս կախարդեալ ձգէն առ իւրեանս։ Այնէսոց առ ինքն Ալիբոս զիշխանս Պարսից և զնիզակակից ազգաց,

և ետ պարգևս իւրաքանչիւր զգեստս ՚ի ձև Պարսից պատմուճանաց պճղնաւոր երփնագոյն գեղազանեալս՝ ուր կիՀուռ մանեալ արծաթով։ Այս այլ պատմուճանս ՚ի պարգև ստոյգակայից իշխանացն ետ նոցա՝ ոչ իբրև ըղ-նոցայն փառաւորս։ Յայնմ ժամանակի զձև Պարսից զգեցան Պարսք, և ըստ օրինակի նոցա զոյն ծարրելին և զգեստն շղարելին՝ վի ազազեղք և կարմրայտք տեսա-ղաց երևեսցին։

Ի հասանել աւուր հանդիսին՝ ընդ ծագել տուընջեան եկին ժողովեցան ամենեքին առ արքայ։ Օ օրակարք չը-բեքշազար Թիխնապահք՝ ըղբք ըղբք կարդեցան կացին յանդիման պալատանն, և այլք երկու հազար աստի և անտի։ Ընդ և հեծելազօրն Պարսից յաջմէ, և նիզա-կակցացն ՚ի ձախմէ կային, և կառք սպառազինք կէս աստի և կէս անտի։ Ընդ բանալ դրանց ապարանիցն ելանէին նախ բազումք ընտրելոց գեղեցիկ զուարակաց ըղբք ըղբք, զորս պատուիրանաւ մեծուցն ածէին ՚ի զոհ Աբամազդայ և այլոց դից։ Օ հետ նոցա գնային երիս-վաքք ՚ի զոհ արեգական. և ապա կառք սպիտակ ծաղ-կազարդեալ՝ ոսկիազօծ առեղաւ՝ ՚ի նուէր Աբամազդայ, և զհետ նորա այլ կառք արեգական, հաւասարք երկո-քեան ՚ի գոյն և ՚ի զարդ։ Այս ապա դարձեալ այլ կառք, և կաղմած երիվարաց նորա ՚ի գոյն ծիրանի. և յետոյ նորա բարձեալ տանիկին արք հուր սուրբ ՚ի վառարան մեծ։ Օ հետ ամենեցուն երթայր Կիւրոս ՚ի հառս, խոյր երկայնաձև ՚ի գլուխս նորա և պսակ գնովաս կամ գլխա-պատ արքունի, զգեցեալ պատմուճան ծիրանի սպիտա-կածաղիկ՝ որ Թագաւորացն պահեալ էր, և օձոց գար-ձեալ ծիրանի լայն վիւրև արկեալ։ այլ ձեաք նորա մերկ էին, և ոչ էր ածեալ ձեռս։ Յակառ ինչ ՚ի խոնարհ նստեր առ նմա և վինակիրն իւր, այր բարձրահասակ՝ որ առ նովաւ նկուն երևէր։ Ընդ սեասնել գնա՝ խո-նարհէին ամենեքեան, և օրինակաւ ազանց կարգելոց ՚ի խուռն ամբոխին, կամ ինքեանորդորդք յահաւորս Թիկնէ հանդիսին և ՚ի մեծաշուք պայծառութենէ արքունի փառացն՝ երկիր պագանէին նմա, որում չևևս ոք ՚ի Պարսից զայն սպաս արարեալ էր։

Ընդ ելս կառացն Կիւրոսի՝ չորեքհազար զօրքն Թի-կնապահք յառաջ խաղացին, և երկու այլ հազարքն երկ-ուսուկք կառացն երթային։ Նիզեքնիկք և իշխանք մե-ծամեծք սպասաւորք արքունեացն երեքարիւրք՝ ՚ի զգեստս պայծառս, նիզակ ՚ի ձեռին, հեծեալք յերիվարս ահի-

պարանոցս՝ կից զՀետ երթային կառացն, և նժդգռ առ պատանիսկս ամենակազմն զՀետ նոցա ածէին ասլք՝ ոսկեսարս և ոսկիասանձս։ Յետոյ նոցա գայր և Հեծելազօրն պարսիկ բիւրք չորք՝ի չորս գումարտակս. և զկնի նոցա Հեծեալք Պարաց և ազգաց դաշնաւորաց. զՀետ ամենեցուն կառք գերանդազինք չորք չորք զՀետ միմեանց։

Իբրև Տասին յանդաստանս դիցն, զոհ մատուցին Պռամադդայ՝ աղջակիզեալ զղուարական, և զերիվարս՝ աբեգական։ Օ ենին և Վեմէորի զոհս բազումս՝ ըստ մեզուցն Հրամանի, և կիսադիցն խնամակալուաց Պսորս[1]։ Խորհեցաւ ապա Կիւրոս Հանդիստ և ամփուսին առնել զօրացն յետ ահաւոր և լուրջ Հանդիպին, և ձէ ընթացս Հրամայեաց առնել և կառարշաւս։ Այլ զի էր տեղի ասպարիզին լայն և ընդարձակ՝ Հեռի իբրև Հինգ վտաւանաւ մրցանաւս եդ այլ և այլս ըստ իւրաքանչիւր ազգաց։ Օ պարսիցն մրցանակ ինքն կալաւ՝ի ձիընթացս, զի ոչ ոք քան զնա կորովի ձիավարէր։ Կրնպակս և կառացն արշաւաձանդէս՝ ուրոյն իւրաքանչիւր ազգացն կատարեցաւ։ Այսօրուընթաց այս ձիընթացից ընդ բազում ժամանակս յերկարաձգեցաւ ասպա առ Պարսս, Թէպէտ և զոհս ոչ միշտ զենուին՝ի նոսա։ Ի կատարած Հանդիսիցն զարձան ասպա նովին կարգաւք՝ի քաղաքն։

Յետ աւուրց ինչ արար Կիւրոս, իբրև՝ի Հանդէս 210-224։
յաղթանակի ձիավարական մրցանացն, ընծրխս մեծ իշխանացն Պարսից և Պարաց և այլոց ազգաց, որոց այնպիսի ինչ պերճ և մեծաժախս կոչունս ոչ էր տեսեալ։ Այլ պարգեւս մեծամեծս յետ ընթրեացն ետ իւրաքանչիւրոց նոցա. և զարձան՝ի նմանէ լի ուրախութիւ, զարմացեալք եւթատագէտ սրտիւ։ Այլ ինքնակալն Կիւրոս ընդ այմ արեալ էր, ընդ որով էին ազգք բազումք, ոչ ինչ նուաստութեի համարեցաւ յօդարկ երթալ նոցա մինչև՝ի դուռն բնակութեի իւրոյ. քանզի այս սովորութեի էր այնր ժամանակի մարդկանն՝ վաւաշութեի ընդ ցածուԹեան կցորդել։

1 Ջաւրեսպանեան բազմ. սրբ. Պսորս խնդիր նախկին տպագրութ.։

ԱՄԱՀՆ.

ՊՐԱԿ ԵՐԲՈՐԴ

Ի նոսաձելոյ Խաբելէնի դնել ցմահ Կիւրոսի։

Կիւրոս նուաձումէ Խաբելոնի կալեալ զնմ արևելս, ոչ յետ այսորիկ իբրև զայլս բազումս յաշխարհակալաց նահանգաց զիաուս յալեցումէն իւրոց՝ զախտն գրգռելով, որպէս օրէնն համարեալ զհետ տաժանակիր վաստակ կոց հեղուլ զանձն ի հեշտութէն. այլ խոհական և բազմատակ կենօքն, որովք ստացաւ անուն բարի, նոյնպէս և կալաւ զսմն հաստատուն ի պատշաճիչ իշխանութէն ոչ խոտորեալ։

ՅՕԴՈՒԱԾ Ա.

Երթալ Կիւրոսի ի Պարս, և գառնալ անդրէն, և սահմանել ի Խաբելէն զերկրի գահերձան պետութեանն. և յաղագս իշխանութեան Դանիէլի։

Դան. կէս. 1. Իբրև յաջողեցաւ իշխանութէն Խաբելոնի ի ձեռս Կիւրոսի, չորս ընդ աշխարհն Պարսից ի Պարս առ Կիւրոսայ քեռի իւր պատարագօք մեծամեծօք՝ տեսանել զողջոյն նորա, և ասէ. Ալպարանք շքեղ և ամենակազմ են ինձ ի Խաբելոն, յորժամ կամեսցիս՝ եկեսջիզ անդր առ իս իբրև ի բնիկ քաղաք քո։ Այլ ցորչափ ժամանակս եկեաց Կիւրոսայ՝ հաւատարուեցաւ ընդ նմա ուներ Կիւրոս զիշխանութէն աշխարհին, թէպէտ և քաջութէ իւրով ստացեալ էր զայն. նա և զառաջին պատուին նմա 3466. 538 մատուցանէր։ Օ՜ Կիւրոսայ զոյս սուրբ գիրքս Պարեհ Պարս անուանեն. առ սորա գերկեամ մի Թագաւորութիւն բազում յայտնութէնք եղեն Պանիէլի, որպէս հանդերձեալ եմ ասել։ Ի դառնալ Կիւրոսի յաշխարհին Պարսից Թուի ընդ իւր ածեալ զՊարեհ Կիւրոսայ ի Խաբելոն։

Դան. կէս. 1-29. Իբրև հասին նոքա անդր՝ միաբան խորհրդով սահմանեցին կարգս միահեծան տէրութէն աշխարհին, բաժա-

նեալ զայն ի Տարեւր և ի քաղաս նահանգս . և ի սկսա Դասք. Կ.Ե.
յաձախս տարաբերից արբունի հրամանաց՝ կացոյց Կիւ- 212:
րոս Հանգոյց ի Հանդուցէ օձեանս՝ յորս սուրհանդակք
կամ նամակատարք անդուլ ընթացուցք՝ գոցէն երկիսքս
պատրաստական . և երագուն ձեամբ բազմանալ երեւելիք
պատգամացն լինելին : Այս նախարարս ի վերայ գաւա-
ռացն կացուցին զպետսն՝ որ զօրավիգն էին ի պատե-
բազմի և վաստակաւորք : Այս ի վերայ նոցա երիս հրա-
մանատարս , որք յարբունեան էին, տալ նախարարացն
հրամանս և առնուլ ի նոցանէ համարս : Յերիսն ի նո-
սա էր իշխանութեամբ մեծ , և հոգ ամ աշխարհին . և մի ի
նոցանէ էր Վանիւել , և առաջին ի նոսա վասն բազմա-
հանճար իմաստութեանն՝ որով լցեալ ամ արեւելս հռչա-
կեալ էր , մանաւանդ յանգիտից անցելոց յընթերից Ղաղ
ատասրայ , և վասն երիցս եւեթ հասանելոյ և բազմամանաւ
կեայ հմտութեամբ ի գործս աշխարհին . քանզի ամք վաթ-
սուն և ութ անցեալ էին՝ յորմէ հետէ եկայ ի վերայ
ամ իշխանացն բաբելացւոց՝ ի չորրորդ ամի Թագաւո-
րութեան Աքաբուզոնոսորայ :

Այս նախանձեցան աւագանիքն ընդ փառս Վանիւելի ,
քանզի նա յամ Թագաւորութեանն երկրորդ էր յետ աք-
քայի և միաբանեցին կորուսանել զնա : Այս ոչ գտեալ
ուստեք պատճառս գնմանէ՝ բայց եթէ յօրէնսն այ իւ-
րոյ , բռնադատեցին զԹագաւորն՝ հաստատել հրամանն
զի եթէ իշխեսցէ ոք խնդրել խնդրուածս յամ աստու-
ծոյ կամ ի մարդոյ , բայց միայն յարքայէ , մինչև ցերե-
սուն օր՝ անկայն ի գուբն առիւծուց : Այս գտեալ զՎա-
նիւել զի ի Հանապազորդ աղօթեան կայր ընդդէմ Երու-
սաղէմի , ածին ընկեցին զնա ի գուբն : Այլ երից ամ
զբերանս առիւծուցն , և Հանուս Վանիւել ողջ ի գոմ
անտի , և արքն չարախօսսը ընկեցան ի գուբն , և ծախե-
ցան յառիւծուցն : Այս յայնմ հետէ առաւել յառնա-
խաց հռչակ Համբաւոյն Վանիւելի :

Ի վերջ կոյս տարւոյն , որ հանդերձ առաջին ամ Դան. Թ.
Վարեհի կոչեցելոյ Աշար , խելամուտ եղեւ Վանիւել 1-27:
Թուոյ ամաց կատարածի գերութեանն Յուդայ զոր Երե-
միայի մարգարէին ցուցեալ էր , և եկայ յաղօթս առ
տէր ամ պահօք և խորգով՝ յիշել զժողովուրդ իւր ,
տեսանել զաւերակսն Երուսաղէմի , և գԹուէք հարել
ի քաղաքն՝ յորոյ վերայ կոչեցեալ էր անուն տոքա , և
ի սրբութեանն որ ի նմա : Այս երեւեցաւ նմա Վաբրիէլ ,
և հաւաստի արար ոչ միայն զազատութեն որդւոցն Յու-

դայ ի ժամանակեայ գերութենէն, այլ և զհրաշափառ ազատութէն ազգի մարդկան ի ծառայութէ մեղաց՝ յետ եօթանասնից եօթներորդաց յելից անտի հրամանին վասն նորոգութեան Երուսաղէմի. այսինքն է յետ չորեքարիւր և հինսուն ամաց. քանզի օր ընդ տարւոյ հաշմարեալ, որպէս է ուրեք ուրեք սովորութէն գրոց, եօթանասունն եօթնեակք՝ գումարին ի չորեքարիւր և հինսուն։

Դան. կի։ 33։ Կիւրոս իբրև գաՀճաւ ի Բաբելոն՝ հրամանն ետ նմա զօրացոյց գալ ժողովել անդր։ Որոց հանդէս արարեալ եգիտ բիւրս երկոտասան հեծելոց, երկու հազար գերանդազէն կառս, և վաթսուն բիւր հետեւակ։ Եւ ի նոցանէ նստուցեալ զօրս ի պատեհ տեղիս ի պահպանութէի աշխարհին, չու արար այլովքն Ասորիս. և ուղեցաց անդ զնամ, և նուաճեաց զաշխարհն լրիւ իւրով մինչև ցծովն Լաբմիր, և մինչև ի սահմանս եթովպացւոց։ Ի միջի ասո, որպէս կարծեմ, պատահէ ընկենուլ Գանիէլի ի գուբ առիւծուցն և ապրել աքանչելեօք, որպէս ահա ասացաւ։ Ասա ի միջոցի կարծեմ և զդաբեհեան հրաւիրակաւոր ոսկի գրամոցն հատանել՝ որ յանուն Գարեհի կոչեցան, և ընդ դարս բազումս առ գեղեցկութենէն և ազնուութէի քան զայլ ամ դրամս յարգունք էին ընդ ամ արևելս։

ԳՕԴՈՒԱԾ Բ.

Աիէրքն նորոյ ենթականալոցն՝ գիտելոցն Աստուծ և Պաբելոյ։ Հաւանմանալ հրովարտակին Կիւրոսի. և յաղագս մարգարէութեանն Գանիէլի։

Ոգի Պարսից և գԱստուած Թագաւորութէ զսկիզբն քնաքսօսելով՝ ասա գտանեմ զայն, յորում ժամանակի յերկաբանչիւրոցն իշխանութենէն միապետութէի նոցա եկաց։ Եւ ժամանակ Թագաւորութէ նոցա՝ ի Կիւրոսէ, որ առաջին Թագաւոր եկաց, մինչև ի Գարեհ Կոդոմանոս՝ զոր Աղեքսանդր միծն նուաճեաց, ամք երկերիւր և վեց, յերեք հազար չորեքարիւր վաթսուն և ութ Թուականութէ աշխարհի մինչև յերեք հազար վեց հարիւր եօթանասուն և ի չորս։

3468 · 536

Եւ Կիւրոս Պարսից թագաւորեալ ամս եր[եսուն]. և յետ Կամբիւսեայ մեռանելոյ ի Պարսս դարձաւ Կիւրոս ի Բաբելոն, և միահեծան կալաւ զաշխարհն։ Ո ժամանակ թագաւորութեան Կիւրոսի այլ ոչ այլազգ հաշուէն. ոմանց յամս երեսուն ժողովեալ՝ սկիզբն յառաջին տուեալ նորա առնելով, յորում ժամանակի զօրավարութեամբ տղաւ յաշխարհն Պարսից յօթնեքի Կիւրոսեայ. և այլոց զումարեալ զայն յետ ամ՝ յորս յետ մահուն Կիւրոսեայ և Կամբիւսեայ միաւ պետեաց։

ԿԻՒՐՈՍ ա. Ի[ՒՐ].

Ի սկզբան եօթն ամաց ինքնակալութեանն նորա լցան եօթանասուն ամք գերութեան Իսրայէլ ի Բաբելոն. և ետան զհրովարտակն հռչակաւոր զդարձի գերւոյն. ուանց իրիք յերկուանալոյ՝ գերեդարձն այն օգնականութ[ի]ւ և աղերսանօքն Դանիելի յայրղեաց. քանզի յայժ մեծասոյ եր նա և պատուական ի գրան արքունի. Որ ած ի յորդոր մեծի ինքնին յայժ հաւանագոյն թուի թէ և զմարդարէութե[ի]ն Երայեայ եղոյց արքայի, որ առաւել քան երկերիւր ամաւ յառաջ քան զծնունդ նորա՝ յա նուանէ գուշակէր զնա սահմանեալ յայ տիեզերակալ հզօր, ի նուաճել ընդ տերութե[ի]ն իւրով ազգս բազումս, և լինել ազատարար Երեկին հրամանն տուեալ նոցա շինել վերստին զտաճարն, և ունել անդրէն զՀրաւտակեմ և զնիւթ աշխարհն իւրեանց զհրեաստան։ Կարաւղ ինձ թուի զհրովարտակն զայն ածել բովանդակել այսր, զսանդագոյնն ի գործս Կիւրոսի, որ և զայլ գերաշխարհիկ առաքինութեան նորա, և զմիահեծ յաջողութեան և զիշաւս յաղթութե[ի]ն յուշանել ածապարգև ձերս ի նմա եղեալ։

Ա. Եզր. ա։

«Հառաջնում ամին Կիւրոսի արքայի Պարսից, ի կատարել բանին տեառն ի բերանոյ Երեմիայի մարգարէի, զարթոյց տէր զոգին Կիւրոսի թագաւորին Պարսից, և ետ հրաման պատուիրանի յամ թագաւորութե[ի]ն իւրում, և գրեաց առ ամենեսեան օրինակ զայս։ Այսպէս ասէ Կիւրոս թագաւոր Պարսից. զամ թագաւորութե[ի]ն երկրի ետ ինձ տէր ած երկնից, և նա հրամայեաց ինձ առնել և շինել նմա տաճար Երուսաղէմ հրէաստանի։ Ո ոք և իցէ ի ձեզ յամ ժողովրդեան

տեառն, ընդ որում հիւծ նորա ընդ նմա, ելեալ Յերուսաղէմ հրեաստանի և չհեսցէ զառն տեառն ի խորանէն. և ինքն ած որ բնակեալ է Յերուսաղէմ՝ եղիցի ընդ նմա, և նա զնա պատրաստութեի իւր առցէ ընդ իւր, և տարցի ի տեղին յոր՝ ուր ինքն բնակեսցէ. և առցէ այր ընդ իւր զնա կազմած իւր՝ որ ինչ և իցէ պահաթեղէնն և ոսկեղէնն, և զայլ կահ և զանաստն հանդերձ ընկերօքն իւրեանց առցէն ընդ իւրեանս ի պատրաստութեի տաճարին տեառն ի Յերուսաղէմ »։ Եւ ես կիւրոս ի ձեռս Հրեից զնա սպաս և զկահ տաճարին տեառն՝ զոր առ Նաբուքոդոնոսոր Յերուսաղէմ, և եդ ի պահ ի տուն աստուածոց իւրոց։ Եւ կիւրոս ինչ ելիս Հրեայք ի Բաբելոնէ՝ դառնալ Յերկիր իւրեանց, և առաքեցոդեր նոցա Ովոբաբել։

Ա. 1-5։ Ամենայնիւք, ի սկզբանէ անտի ասելոք Հրէից, զնա հնարս հնարեցան ի խափանել զշինուած տաճարին. որք թէպէտ և զհրամանն հրովարտակին շրջել ոչ կարացին, այլ կաշառօք և նենգութեաբ հրապուրեալ զգործա կալս աւգուտի և զվերակացուս գործոյն՝ դադարեցուցին զգործն և յամեցուցին սմն բազումս։

Դան. Բ. 1-3։ Ընդ այս յերկար խափանումն հրովարտակին, որպէս կարծեմ, վհատացեալ Դանիէլ յերեքտասն ամի Թագաւորութեն Կիւրոսի ի Բերբերդումն ամենեան՝ ի սուգ եմուտ երից եօթնեքորդս աւուրց և պահէր. և էր յայնժամ ի Պաբա առ ափն գետոյն մեծի՝ որ է Տիգրիս։ Եւ ի կատարել պահոցն՝ եղև ի վերայ նորա տեսիլ յաջորդութեն Թագաւորութեն Պարսից և ինքնակալութեն

Ե. Ես. Ա։ մանկեդոնացւոց, և տիեզերակալութեն Յունաց, որպէս ի գիրն իւրում արձանագրեաց, և ի մեռոյ Հանգերձեալ եմ ասել զայնցանէ։

Օ որ ի կատարած երկոտասանեերորդ գլխոյն ասէ՝ Ձայն եղեալ նմա՝ թէ « Այդ հանգիր զի տակաւին են աւուրք և ժամք ի կատարումն վախճանի, և Հանգիցես և յարիցես ի ժամանակի քում ի վախճանի աւուրց »։ Եւ մեզ անտի ի միտ առնուլ զօրհնաս մանկու նորա. և լուեալ աւուրցն իսկ ցուցանէ՝ սակաւակեաց լեալ զնա Յետ այնորիկ. զի ոչ էին նմա յայնժամ նուագք քան զուեաւն և Հինգ ամն, Համարեալ զնա երկոտասանամեայ ի գերեվն ի Բաբելոն։ Ընդ սոսին յայնց ժամանակաց եցոյց նա յանձին իւրում զգերահաստատութեան իսկոստուածութեն՝ զզրպարտեալն Ը ուշան փրկելով։ Իսկ ապա Հնարէ մեծ կալաւ առ նմա Թագաւորս բաբելացւոց, փառաւո-

րեալ՝ ի նոցանէ մեծամեծ աւադութեամբք աշխարհին ։
Եւ միայն հանձար ածային էր ի նմա, և կենցաղա-
կան կարգաց իմաստութիւն, այլ և արուեստից և գիտու-
թեանց, և մանաւանդ հարտարապետութիւն ։ Օ նմանէ Պմ. նախ.
ասէ Յովսեպոս՝ թէ չինուած հրաշակաւ գործեաձև հառոյց Ժ. ձէ ։
ի Շ օշ՝, որ մինչև ցժամանակս մատենագրին կայր անկեղծ հրաշագան յօրինուածովն՝ իբրև նորահարտ գնահ-
կին պայծառութիւն պահեալ ։ Վասն էին չինելոյն յոլովից
ի Թագաւորացն Պարսից և Պարթեւաց ։ և առ ի պա-
տիւ հարտարապետին՝ առն հրեի պահպանել տեղւոյն
յանձնեալ էր յատուկ Յովսեպոսի ։ Վասնզի էր
բնակեաց աշխարհին թէ անդ ի նմին քաղաքի մեռանել
Վանիկէ, և զչիրիմ նորա ցուցանէին ի տեղւոջն։ Օ այս
ինչ գիտեմք հաւաստի զի յամենեսեան անդր Վանիկէ,
որպէս և ինքն ասէ գործել ի քաղաքի անդ զգործ ար- Դաս. ջ. 27։
քունի ։

ԽՈՐՀՈՒՐԴՔ ԳՈՒՀԱԿՈՒԹԵԱՆՑՆ ԴԱՆԻԷԼԻ

Յապաղեցի ցայս վայր զխորհուրդս մարգարէութեանցն
Վանիկելի յուշ առնել, որ առ հանձարեղս աներկբայա-
պէս հզօր ապացոյցք էն ձշմարտութեանն կրօնիցս ։
Եւ ինչ հարկ է ասել վասն պատուհասի ամբարտա- Է ։
ւանութեանն Վաբուբոդոնոսորայ, որպէս գուշակեալն էր
ընդ գազանս անապատի ունել նմա բնակութիւն, և
ի սահմանեալ ժամանակի դառնալ անդրէն յաթոռ ։
Վանիկ գիտեալ ամ որ՝ թէ այսոքիկ ըստ ամենայնի, որ-
պէս և ասացին Վանիկէլ, կատարեցան. զոր և ինքն իսկ
Թագաւորն խոստովան եղև աշխարհաքարոզ հրովար-
տակաւն ։ Եւ զնոր հրովարտակ սուտ կեղծել Վա-
նիկելի իբրև յաբբայէ, և արձանագրել զայն ի գիրս
իւր, և ընդ ամ աշխարհն սփռեալ ասել զայն, եթէ
չէր ուրուք տեսեալ զնոյն, և ի Խաբելոն ի մէջ քաղ-
մանել Հրէից և հեթանոսաց՝ ի տաճար ածել զխոս-
տովանութիւն զայն ի նախատինս յայժ Թագաւորին, եթէ
մարթի էր ստել զայն ։

1 Օ այն և Հերոդիոսի տաճարել բաժան որպես անկն այնմոս օրինակի ի գիտուրեն Վանիկելի. (գլ. ջ. 2.) Յովսեպոսի մատենի։
տնոսն տեղւոյն գնե Շօշ, և ոչ նեւ

Օ Համառօտագիծ պատկեր գուշակութեցն ընծայեմ ի տեսութիւն՝ յորս գայօրդութիւն յորեցունց Հզօր Թա-
գաւորութեցն ցուցանել մարգարէն. քանզի այսոցիկ ստոյգ
և ի բան կցորդութիւն է ընդ խնամ՝ բանիս՝ որ վերջնա-
կաղութեցն զայնցանէ հնախօսեր.

Ր Այլ է առաջին՝ի բանից անտի տեսիլ բազմանուագեայ
պատկերին, զոր եառեալ Կաբուքոդոնոսոր, յոսկւոյ և
յարծաթոյ՝ ի պղնձոյ և յերկաթոյ, զոր վեմ փորելիկ
եհար և մանրեաց իբրև ցիւրն, և եղև վէմն լեառն
մեծ, որպէս ընդարձակագոյն այլուր ասացաւ։ Այլ ե-
րբև յիսուն ի վերայ անցեալ՝ նա կնքեն Վանիել զտես-
իլ գաղանացն եառեալ՝ որ յահա ասացեալս ունի ակնար-
կումն։ Վանզի տեսանէր գազանս չորս մեծամեծս ելեալ
ի ծովէ՝ առաջինն իբրև զմատակ առիւծ Թևաւոր, և
Թևք նորա իբրև արծուոյ. երկրորդն նմանն արջոյ և եր-
բորդն ընձառւ, և չորք գլուխք էին նմա. և չորրորդ գա-
զանն՝ ահեղ և գարմանալի և առաւել հզօր, և այլա-
կերպ քան զնմա գազանսն՝ որ յառաջ քան զնա, և ժա-
նիք նորա երկաթիք. ուտէր և մանրէր, և զինացորդսն
առ ոտն կոտորէր, և եղ ջուրք տասն ի նմա. և այլ եղ-
ջիւր փոքրիկ ելանէր ի միջ նոցա, և աչք իբրև զաչս
մարդոյ յեղջերն յայնմիկ, և բերան՝ որ խօսէր զմեծա-
մեծս. և աձեաց եղջիւրն այն և մեծացաւ քան զայլսն,
և տայր պատերազմ ընդ սուրբս, և զօրանայր ի վերայ
նոցա. մինչև հինաւուրցն անժամանակն ած նստեալ յա-
Թոռ բարձրութեէ, և բիւրք բիւրուց հրեշտակք առաջի
նորա, էած դատաստիկք անդարձ ի վերայ չորից գազա-
նացն՝ որոց ատմնեալ էր ժամանակ, և էտ որդւոյն
մարդոյ իշխանութիւն ի վերայ ամ ազգաց և ազանց, և
իշխանութիւն նորա իշխանութիւն յաւիտենական՝ որ ոչ ան-
ցանէ, և Թագաւորութիւն նորա ոչ եղծանիցի։

Հաւաստի է առ ամենեսեան խորհրդ չորեքեիւս
Թեաց պատկերին և չորից գազանացն, զի են չորք Թա-
գաւորութիքք՝ որ հանդերձեալ էին յաջորդել միմեանց
կործանեալ մի ըստ միոջէ, և ապա տեղի տալ անանց
Թագաւորութեէն Քրիստոսի՝ որում պահեալն էին։ Այս
այս գարձեալ անհակառակաբար ընդունելի է ամենից
ցան՝ զի չորեքին Թագաւորութիքն այն էին բաբելացւոցն,
Պարսից և Մարաց, մակեդոնացւոցն, և Հռոմայ[1].

1 Ցառաջնում ակ Բազաւորաց առանց դէնն վերափոխ Աստուած և
սրտին Բաբելացւոց։ եթէ պարսից գաշնէրդ Աղեքսանդրի։
2 Կէտ ի հինգ խոնարհ Ձ.

որում և կարդ պայազատուէ նոցա յայտնապէս վկայէ ։
Ի.ՀԼ զայն ուստի Ծանեաւ Պաղիւլ . « զփոփոխութիւն տերութեանց ցուցանել նմա կարէր , այլ այն՝ որ « Փոփ- Բ. 21 ։
խէ զժամանակս և զժամս , կացուցանէ զԹագաւորս և փոխէ , տայ իմաստութիւն իմաստոց և խորհուրդ խորհրդականաց , ինքն յայտնէ զխորս և զդաղտնիս . գիտ տէ որ կայ ՚ի խաւարի , և լոյս ընդ նմա » ։

Վնդ իսկ ՚ի յաջորդ բանս մարգարէութենն՝ պարզ և Ը: 20-22 ։
ընդարձակ խորհուրդ տեսանելոյն բացայայտեալ է . զի ընդ ձեռ զազանացն ցուցեալ նախ զԹագաւորութիւս Պարսից և զմահեդոնացւոց , ապա յայտնաբանէ . « Խոյն զոր տեսանէիր եղջերաւոր՝ Թագաւորն Պարսից և Ա՚ա բաց է . և քօչն այծեաց՝ Թագաւորն Յունաց է . և եղ- ջիւրն մեծ , որ էր ՚ի մէջ աչաց նորա , նոյն ինքն է Թա- գաւորն առաջինն » ։ Լաւ ուստի գիտաց Պաղիւլ Թէ յեր- կուց ազգաց , ՚ի Պարսից և ՚ի Պարսից , կայցէ միապե- տուի պարագայիւն , և Թագաւորուէ Յունաց հարցէ գնա և կործանեսցէ . և ո՞ եղոյզ նմա զպատկեր արագաթռիչ ընթացից աշխարհակալութեանն Ա՚ղեքսանդրի , զի վայե- լուչ նկարագրէ զայն՝ Թէ « Պայր ընդ երեսս երկրի , և յերկիր ոչ մերձենայր » . կամ ո՞ խելամուտ արար գնա՝ Թէ ոչ ոք Հաւասարեսցէ Ա՚ղեքսանդրի ՚ի յաջորդաց նո- քա , և որ զվիահեծան պետութիւն Յունաց գՀիմն եղ՝ նոյն և ՚ի կարգս Թագաւորաց նոցա Հղօրագոյն իցէ . Լա- իւ Եառնս դարձեալ ՚ եթէ ոչ լուսով երինասարգև Հոր- Հայ՝ չունել Ա՚ղեքսանդրի ժառանգ , և բաժանել իշխա- նութիւն նորա ՚ի չորս Թագաւորութիւս , և Թէ համապղիք պլատոնվիկք յաջորդեացեն նմա , և յաւերածոյ Թագա- ւորութենն , ՚ի սուղ ժամանակի Հղօրացեալոյս , բաժանե- ցին Թագաւորութիք ընդ չորս Հողմս երկնից , ընդ արևելս և ընդ արևմուտս , ընդ Հիւսիսի և ընդ Հարաւ ։

Պարձեալ և յաւելորդ և ՚ի մեսասանելորդ գլուխս գրոյն որպէս վաղ ժամանակօք յառաջ առ Կիւրոսիս [2] եղոյզ զգործս՝ որ գործեցան , յառնել չորրորդին [3] ՚ի

1 Եւ յարիցէ Թագաւոր Հզօր, և տիրեսցէ տերութիւ բազում, և արասցէ ըստ կամս իւր. և իբրև յարիցէ Թագաւորութիւն նորա փշրեսցի, և բաժանեսցի ՚ի չորս Հողմս երկնից, և ոչ ըստ վախճա- նի նորա և ոչ ըստ տերութեան նորա՝ զոր տիրեաց։ Դն. Յ. Ի։

Ըզոր Թագաւորք յաղգէ նորա յարիցեն, և ոչ իւրեանց զօրու- Թեամբ։ Ը. 22։

2 Ահա երեք Թագաւորք յա- րիցեն յերկիրէ Պարսից , և չոր- րորդն մեծասցի մեծութիւ մեծ քան զամենեսեան . և յետ զօրանալոյ նորա ՚ի մեծութիւ իւրում՝ յա- րիցէ ՚ի վերայ Թագաւորութեան Հունաց։ Դն. Ի։

3 Ռ-Եէ-Ե-Ե-Ե։

յաջորդաց Ակիբոսի՝ ի վերայ Յունաց առնոյին զօրուձէր իւրով։ Եւ որպէս զանցս ժամանակացն մնալա բայեցոց՝ ի հեռաստանէ մանրապատում արար, զՀալածանս Նտիոքոսի՝ ի վերայ Հրէից, զխափանել Հանալ պաշտօնդ զոհից՝ ի տաճարին Երուսաղէմ, զպղծուձէր սրբութեանն՝ պաշտամանէ զբօշելոց անդ, և զնաճասատ վրէժխնդրութենէն՝ ի վերայ այնորիկ։ Օ խորհ անդամին յառաջիկ ամ թագաւորութեն Պաբսից գուշակեաց զպատերազմունս յաջորդացն Ալէքսանդրի՝ որ Այնսբոս և որ Այգիպտոս, և զարշաւանս նոցա յերկիրս միմեանց, և զուխտագործութեն նոցա և զնենգաւորն խնամութեն։

Հանձարեղն և բարեպաշտ ընթերցող ՝ի միտ առնուլ՝ որ ինչ՝ ի յայտապատում գուշակութեց առաջ պարտ է խնամատարել։ Օ որոց անժխտելի Հշմարտուն այլով իւրք հերքել ոչ կարացեալ անպատկառ ոտիս քրիստոսական կրօնիցս Պորփիւր, ժպրհեցաւ ասել՝ ի՞նչ տոց յերեւութեալ զայնոսիկ իրրև անցից իրացն պատմուձի, և ոչ գուշակութենի Հանդերձելոց։

Ձերբեր. ի Դան. յԱԼ։

Այնչ և զտեսութենէ մարգարէական բանիցս տեսո՛ տեալ՝ աղաչեմ՝ որ զդիւրս զայս յայն արկանիցեն՝ ով վայ բասյար Հայել՝ ի խորհն, զոր գնե Հոգին ընդ Թագաւորութեան աշխարհի և ընդ Այրիատասին։ Այանգ՝ ի նոսա Համ ինչ պերձ և պայծառ երևին։ զօրութենէ, քաջութենէ, փառք, մեծվայելչութենէ որպես օժիտք են նոցա։ Այնոսա պայծառանան գոռ պատերազմօք, աշխարհակալք անուանիք, չանթք պատերազմի, ահ և սոսկումն տիեզերաց, ախոյեանք անպարտելիք։ այլ ամենեքին նոքա գազանք են վայրենիք, արջք, առիւծք, ինձք գիշխանձք յափշտակողք և ապականիչք։ Այնա Հշգրիտ պատկեր և նկարագիր Թագաւորութենէ աշխարհի, որ նշանակին զպատերանս մեր՝ եթէ բարձրագոյն ինչ զնացական կամ զՀիմնարկողաց նոցա և զառաջնորդաց կարծիցեմք։

Յակ Այբիատասին ոչ այսպիսի. եթէ՝ ի սկիզբն և՝ ի ծնունդ նորա Հայեցիմք, և թէ՝ ի զարգացումն յիւրաքանչիւր ժամանակի, երևի՝ ի նմա որպես գրոյմ խոկութենէն՝ խոհարհուն և տկարուն. մնասուցանդ, եթէ այսպէս ինչ մարթի իցէ ասել, և նուաստութենի, խոր է՝ ի զանգուած ծի, Հատ մնանմպոց, և վէմն փոքրիկ Հատեալ՝ ի լեռնէն։ Այակայն չկը մեծութենէ Հշմարիտ իբրև զնորայն. նախայաւիտեան Յանն Հինն էարկ նմա, և վարկ զայն. Համ թագաւորութենէ երկրի սպառ մնասցականն նմա, և յերկիր խոնարհին առաջի նորա։ Այապաւորի՝ ի փրկել

զմարդիկ, անանց ՀՈՐՀԵԼ նոցա բարեբաստութեի, առնել իւր ժողովուրդ սեպհական զսուրբս և զարդարս, և զնի ի նոցանէ Թագաւորս և տիեզերակալս։ Այդպա կայ աշխարՀս լըիւ իւրով, և իբրև լցոյի Թիւ նոցա՝ ապա եհեսցէ կատարած, ասէ առաքեալ, յորժամ տացէ ՏԸ. Կ.ՒՐՒԼ. ՎՐԻՍՏՈՍ ի ձեռս զԹագաւորութիւնն ՅՂ և Հօր, յոր. ԺՆ. 24։ ժամ խափանեսցէ զնամ իշխանութիւնս և զնամ պետութիւնէ և զգօրութիւն։

Ի բանից աստի մարգարէին խելամուտ եղեալ կատարածի Թագաւորութեց՝ զի ի ընալ իւրաքանչիւր չափու, զոր սահմանեաց ամենաԹագաւորն ԱԾ, ամենեքին ընդ Թագաւորութեամբն Վրիստոսի նուաձեսցին, մանտեղիսը վիպատամամ յարտաքնոյն զոգոյս պատասղեալ՝ ոչ դարձուսցէ զաչս իւր Հայել մերթ ընդ մերթ Յայն նպատակ մեծ, և ոչ այնմ ուշ կալցի առաջի աչաց ունել միշտ, կամ գնեթ ի հեռուստ նկատել զայն։

ՅՕԴՈՒԱԾ Գ.

Ա ԷրԷնն ամ էչեսցն Աւետրոսի և Տաի Դորա։

Աւետրոս սիրելի եղեալ քենիկ ժողովրդոց և ազգաց Դասպ. Կ.ՒՐ. նուաձելոց ընդ իւրև, վայելէր ի խաղաղութեան յաւր Ը. 353։ գասիս վաստակոց իւրոց և յաղթութենց։ Պահմանք էին տերութեն նորա ընդ արեւելս՝ աշխարՀն Հնդկաց, ընդ Հիւսիսի՝ ծովն Կասպից և եւքսենեան, ընդ արեւմուտս՝ եգեան ծով, և ընդ Հարաւ՝ Աթովպիա և ծովն արաբացւոց։ Ի միջոց աշխարՀացս եգ զաթոռ իւր, և զՅմուռն զամիս ԵՀԼՆ բնակէր ի Աւգբէնն՝ վանն օդոց երկրին ՔԸրմանեի, զգաւառն ամիս երիս ի Շ օշ, և Ա Ի Կ ա տ ա ն զաւառս ՔԸրոտ ամառայնի՝ զամիս երկու։

Ո ամն ԵՀԼՆ ի քաղաքն յայսոսիկ բնակեալ, չոքաւ ասա ԵՀԼՆերորդ անգամ ի Պարս՝ յետ ՀաստատուԹեան միահեծան պետութեն։ որոյ երեւի սովորութիւն կալեալ ամի ամի երԹալ անդր։ Ի ժամանակաց Հետէ մեռեալ էր Կամբիւս. և ինքն Կիւրոս ծերացեալ յոյժ, զի էր Յայնժամ ամաց ԵՀԼՃամասից, ի քառասներորդ ամի ընտրեալ սպարապետ Պարսից, ի վաԹսուն և ի միւմ առեալ զԱւաբելն, և ի վաԹսուն և երբ

ըորդում միապետեալ՝ մահուամբն Կիւաքսարայ։

Իսկ ինչ՝ ի վախճան կենացն եկեաց ի խոր առողջութեան և ի զօրութեան, որ զգաստութեամբ նորա և սակաւապէտ կենացդ արդասիք էին։ Ընդ հակառակն շռայլութեան և զեղխ մարդկան՝ որ անդէն յերիտասարդութեան կրեն յանձինս զտառապանս ծերութեան, կիւրոս ի ծերութեան հասակին եր կորովի իբրև երիտասարդ։

Իբրև մերձեցաւ օրհաս մահուն, կոչեաց զորդիս իւր՝ որ ընդ նմա երթեալ էին ի Պարս, և զմեծամտիս իւր. և զոհացեալ զդիցն վասն ամբարութեանց՝ զոր արարին ընդ նմա ի կեանսն իւրում, և զնոսն օգնականութեամբ ի վերայ որդւոց իւրոց և բարեկամաց և հպարհնաչոյն մադթեալով, եցոյց զկամբիւս զանգրանիկ իւր ժառանգ թագաւորութեան, և զկրոսեան գՃանաչբաար կացոյց կողմնապահ՝ ի վերայ գաւառաց բազմաց աշխարհին։ Յետ խրատս դնելոյ ետ նոցա և ասէ. Ո՛չ ընդարձակութեամբ աշխարհաց և ոչ ի բազում զօրս և ի մեծութիւն է հասատութեան առնել, այլ յերկիւղածութեան ի դիցն, ի միաբանութիւն եղբարց, և ի յաճախել բարեկամս։ Պատուիրեմ ձեզ, որդեակք, յանուն դիցն՝ մեծարել զմիմեանս, եթէ ցանկայք և յետ մահու Հաշտ ունել զիս. քանզի յոտացեալ եմ՝ թէ ոչ կարծիցէք չքանալ ինձ մահուամբ։ Ո՛չ սպէտ և անբեւեղելի իցէ հոգիս, այլ ի զործոց նորա հատաստիք գոյութեանն անչեքնաւալի։ Այսպէսկն այսու կենօքս սահմաներ պատիւ ազոցդ՝ որոց մարմինք յաձիւն լուծան, եթէ հոգիք նոցա անքաժան էին յամենայն զօրութենէ։ Հոգին կենդանի ի մահկանացու մարմնի՝ չարթի մեռանել անջատեալ ի նմանեն։ Իսկ թէ խաբիմ, և չիայցեմ յետ մահու, սակայն ի դիցն անմահից երկերութ յամենատեսչէն և ի հզօրացս։ Ո՛չ նոցանէ երկերութ, և ոչ ինչ հակառակ կրծկից և արդարութեան զործիցէք կամ՝ թէ խորհիցէք բնաւ։ Ո՛չ ի մարդկանէ յետ դիցն երկերութ, և ի հանգերձելոց ժամանակաց։ Ո՛չ թողին զձեզ դիք ծածկեալ ի խաւարի, այլ ի լոյսս մեծ աճին ի տեսիլ ամ աշխարհի։ Ո՛չթէ իցեն զործք ձեր ուղիղ և սուրբ, անշուշտ յաւելցին ձեզ փառք և զօրութիւն։ Յակ զդիտեն իմ, որդեակք, մի սակաւ պատեր կամ արծաթասէր կամ

1 Ընդոբեն կիւրոս ի վերջին ծերութեան ժամակ և ասէ՝ թէ ոչ բանան զոր մեռանի ի մահ խոսեցաւ. գիտացի վկայով երիտասարդութեան որպես աւանդէ Քսենոփոն, յայնս նուազեալ չես։ Կիւ. չ. ծէ. Ը։

այլ ինչ պատուական նիւթով, այլ փուխրայք տուք զնա ԱՄ ԱՀՒՆՔ
հողոյ ։ Վասն զնաւնել և միանալ ընդ բարեբարի մեր
հասարակաց՝ զինչ այլ բարի կայցէ ։ Այլ ամենեքին որ
անդն կայիք համբուրեցին զաջ նորա. և նա իբրև յա-
դուցոյ պարզել ապաստան եղև՝ ասէ. Ի՞նչ թաղաղութ-
որդեակք իմ սիրելիք, տացին ձեզ դիք աւուրս բարու-
թեան. և զողջոյնս զայս յետին տուք և մեր ձերում յի-
նէն ։ Այս գուք, բարեկամք հաւատարիմք՝ որք աստ մնա
առ իս կայք և որ հետ, ընկալարուք զողջոյնս վերջին,
և կեցջիք խաղաղութիք ։ Այս վախճանեալ զանս իւր՝
միւսաւ. և կոծեցան զնա ամ ժողովուրդն ։ 3475. 529

ՆԵՐԲՈՂ, ԵՒ ՆԿԱՐԱԳԻՐ ԿԻՒՐՈՍԻ

Ի մասանագոյն յաչխարհականս և լաւ քան զնմ թա-
գաւորս, որ յարտաքինոյն վէպս յիշատակին, օրէն է
ասել զԿիւրոս ։ Ի՞նոյնէ ինչ որ անկ էն մեծամեծ մարդ-
կան՝ զրկեալ անթերէն էին ի նմա. խնամատարել, չա-
փաւորել, արիւթել, վեհանձնութել, մեծախոհութ,
աջողութել յինքն յանկուցանելոյ զոգիս, քաջահմտութել
ամ՝ ժամանց գիտուորականին՝ որպէս մարթ էր ի ժամա-
նակին յայնմիկ, ընդարձակութել մտաց և հանճարոյ, և
ելկայմամութել ի խորհել և ի գործել զմեծամեծս ։

Որ յասպարէզ և ի գործ մարտի պայծառանան քա-
ջազունք, այլ ուրեք և յայլ գործս սովորութել է նոցա
նախամեծառս լինել ։ Օ արմասի որ ի տեսանել գիտոս
պատարոյ ասպարիզին անդէն առանց զօրականի, ի միտ
առեալ զրպէս ի միմանց զանազանին նուաստախոհք էն
նորա և անարիք, յորդանախանձք, շահասէրք, և առե-
լիք խրոխտ ամբարտաւանութեամբն . զի որով գիտաս
իւրեանց հնարին անկորուստ ունել՝ նովքին ձգէն յան-
ձինս քանհանս ։

Ի՞նչ ինչ յայսպիսեաց աստի ախտացաւ կիւրոս, ան-
այլայլակ յիւրում՝ բնութէն, միշտ մեծ՝ նաև ի փոքունս ։
Ի՞նաքինութիքն անկապտելի ունելով զմեծութի՝ քաղցր
և դիւրընտել առնելոյն զանձն ընծայելոցանէր, և
որչափ նա խնդարհէր հաւատարել ժողովրդեանն՝ այնչափ
առաւել ժողովուրդն զնա մեծարէր ։ Ի՞նչ որ ի թագա-
ւորաց գիտաց իբրև զնա սիրելի լինել ժողովրդոց. որ

կարևորն է արուեստ ի տեսչութիւն աշխարհի, և ի սա կատուց յոյժ ի կիր արիեալ։ Վասնզի նա թէ քանի՛ տգէտ է բան մի ի դէպ ժամանակի խօսեցեալ, և կէսպարան սիրոյ, պատճառաբ ի հրամանն խոտնեալ, պարգևաբ հանդերձ գովութիւն, և մեծաւմեծ ամաչ, որովք լի են վէպք պատմութեան նորա։

Ի՝ մեծագանձ ձոխութենէ նորա յոլովք ի թագաւորաց թափուր գտանին, որք զնմա՛ ինչ ունէին՝ և ոչ գոն նոցա բարեկամք հատատարիք. և մեծութիւնն զրաղեալ և յամբարտութիւն փառաց՝ կարօտանէ իւրեանց ոչ զգան։ Այլոյոս սիրելի էր ամենեցուն՝ զի սիրէր զամենեսեան՝. զի որ ոչ զոք սիրէ՝ ոմ իցէ նմա բարեկամ, կամ թէ իցէ՞ նա արժանի ունելոյ բարեկամ։ Վաղուց է տեսանել առ Վաճենփսին եթէ սիրելոյ Այլոյոս վարէր ընդ բարեկամս. զի միայն զպարտ և զպատշաճ պատիւն պահէալ, այլով ամենայնիւ օտար էր ի դժոխի ամբարտաւանութենէն՝ որով զրկին մեծամեծք յօրինաւոր զուարճութենէ, ոչ լեալ կենցաղակից ընդ խոնարհագոյնս իւրեանց ընդ պաշտ. վաստակաւոր ունձինս։ Ա՝ նա կանոն անվնաս աւագորեց՝ ոչ ի վարել ընդ բարեկամս. զի ոչ ազատութիւն միայն՝ այլ և պատուէր տայր բարեկամաց իւրոց, ասել համարձակ որ ինչ հաճոյ թուէր նոցա։ Վասպիտ և գերահաս ձար էր քան զնմա՛ աւագանին, այլ ոչ ինչ առանց խորհրդոյ նոցա առնէր. եթէ նորոգել ինչ խորհէր յերս աշխարհին, կամ զկարգ զօրացն փոփոխել, և կամ ձեռն ի գործ ինչ առնել, զնւրաքանչիւրոց նոցա լսէր զդատաստան, և յօգուտ արկանէր. Վակառակ այմ՝ զորմէ պաշտ. ա. խ. ասէ Տակիտոս, թէ զնմա՛ խորհուրդ քաջ արհամարհէր, այնու զի ոչ ինքն խորհեցաւ։

Թագ. ա՝ ա. ա։ Ել ոք, ասէ Վիկերոն, լուաւ բան խիստ ի նմանէ՝ որ զդերագոյ իշխանութիւն ունէր։ Ել և առն թագաւորի և իշխանի գովութիւն մեծ այս բան սուղ։ Վայս ուրեմն Այլոյոս ի բազմայոյզ խոտովութիւն աշխարհին, և ի ծայր իշխանութիւն, յիմնասութենէն ոչ խոտորեցաւ՝ անյողդողդ ի խաղաղութիւն կացեալ. և ոչ յարկածս ինչ կամ ի յեղակարծ պատահարս, և ոչ ի դժկամակս փոխեցաւ յընտանի քաղցրութենէն, կամ ձեռնամուխ ինչ և երգիծանօք ընդ ումեք խօսեցաւ։

Գ. ոտ. կ՝ ա. ձ։ Ի վերայ այսոցիկ և այլ ինչ մեծ և առաւելահրաշ առաքինութիւն այս էր ի նմա, զի զնմա՛ խորհուրդս ևր

1 Են քո բարեկամք, զի և դու ինքն բարեկամ։ Աերբ. Տուլ։

և զինամն ուղղէր ի բարեբաստութիւն ժողովրդեանն. քանզի համարեր առն Թագաւորի ոչ փառաւք մեծուձից և երևելի սպասուք, զեղծութիւք և բազմախորհուրդ սեղա նով զանազանել ի ժողովրդենէ, այլ առաւելութեամբ քաջութիւն յիրս իւրաքանչիւր. մանաւանդ անխոնջ վաս տակաւք յօգուտ ժողովրդեանն, և ի պատրաստել նո ցա հանդիստ և առատութիւն։ Իլը զպարտուց Թագաւո- Ե. 210։
րացն խօսելով ընդ աւագս գրանն՝ ասէր, Թէ պարտ է լինել նոցա իբրև Տղվիւս, որպէս և սրբազան և արտա քոյն Հնախօսութիւնք անուանեն զԹագաւորս քաջս՝, և տքնել որպէս զնոսա և խնամել զժողովուրդս և զԹա սիրել ի նոսա, Տկիել ի պահպանութիւն, սաստնձնել զՏոգս և զանձկութիւս նոցա, զօգուտ նոցա խորհել, և խափա նել զվնաս, ցանկալ առնլոյ նոցա և բազմանալոյ, և զանձն ի վերայ նոցա արիութիւք փոխանակել։ Ա.յս են Ձգրիտ տիպք և իսկաբանչ պատկեր Թագաւորի։ Պարտ է իշխեցելոցն զամ պէտս նորա Տարկանել, այլ առա ւել և պարտ է իշխանին փոյթ ունել բարօրութիւն նո ցա. զի չայս իսկ Թագաւորն, որպէս Տղվիւս ի խնամել զՏօտն, Օ ի որ Թագաւորն է՝ Տասարակաց է, և որ իշ խէն՝ վասն ժողովրդեան իշխէ։ Իլը ի Տրամայել ծնանի՝ այլոց ծնանի. զի իշխանութիւն յօգուտ այլոց սահմանեալ է։ Ահիմն և խարխիս բաղդին Թագաւորաց այս է՝ զի ոչ ևն անձանց, և գրաչմ մեծութիւն նոցա՝ փոխանակել զանձ նէնս ընդ բարւոյն Տասարակաց, իբրև Տրապի՝ որ ի բարձու եղեալ սփռէ զլոյս իւր յամենեսեան։ Լոյն ասէի արքայական փառացն նուաղութիւն։

Ա.յսքանեաւք առաքինութիւք լցեալ՝ ի սուղ ժամանա կի կանգնեաց զմեծատարած տէրութիւն, և վայելեաց ի խաղաղութիւն զամս բազումս յարդասիս աշխարհակալու թեանց իւրոց, այնպէս սիրելի եղեալ և պատուական առաջի բնիկ ժողովրդեանն և ազգաց ընդ իւրև նուա ձելոց, զի ի մեռանելն սուգ առին ամենեքին ի վերայ նորա իբրև Տօր Տասարակաց։ Լ.ւ արդ զի զայս ամ ա ռաքինութեանս ուղեաց Վիւրոս, առաքինութիւն իմն՝ որ Տեմանասցն անկ էր, ոչ ինչ են զարմանք. զի ինքն ամծ յարգարեաց զնա իւր պաշտօնեայ՝ արքանեկիկ կը թութիւն իւրոյ ի վերայ ժողովրդեան իւրում Լարայելի։ Իրը ոչ եմէ յանկարծակի չարան թօթափել արա րեալ զնա այնպես զարմանալի, որպէս վիպագիրքն նկա

1 Պետ Տովսեսեացես ժողովրդեան Ե. 2։) Ըստ Հերոդոս բարսմ ասելի իմոյ. ասէ ած Տրեսնէն (Ը. Թագ. Ժ հուէ- ասաքէ պէչեսան։

բագրէն, այլ ոչ-ոք բարւոյ վիճակեցոյց ինա, և արկ ի սիրտ նորա սերմանս գեղեցիկ բնաւորութեաց, և յօժարութեաւ առ չքնաղ առաքինութիւնս. և մանաւանդ քաջ դաստիարակութեաւ նորա խնամ կալաւ, որպէս զի կարող իցէ կատարել զնիծամեծ խորհուրդս իւր ցուցա-
ցեալս։ Վասնայն առաքինութիւնք Պիւրոսի բարւոք դաս-
տիարակութենէն էին արդասիք, ընդ այս մի ոք երկմտեա-
ցէ. զի ընդ ամենագիտից իւր հանասարեալ, և ոչ ինչ ընդհատ ի նոցանէ ներքոյ կացեալ իշխանութեաւ վարժա-
պետաց, զինքեան ի նմա խրոխտացոյց բնաւորեալն յան-
ձինս իշխանաց. ուստ լսել խրատուց և հնազանդել նախ քան զհրամայել, բրատցաւ ի վաստակս և յաշխա-
տութեաւ, և կրթեցաւ ի ժուժկալութիւն և ի պարկեշտու-
կերակրոյ և զգեստուց. միանգամայն ասացեալ՝ եղև այնպիսի որպէս տեսաք զինա ի Ճառս պատմութեանն, քաղցր, հաւատ, ազնուական, դիւրընտել. մարդասէր, առեցող զրգանաց և պերձութեաւ, և առաւել մարդա-
հաճութեան։

Ցաղագաւոր այսպիսի է մի ի մեծամեծ պարգեւաց՝ զոր երկինք չնորհեն մարդկան, զայս ոչ ոք ժխտել կարէ. զոր և հեթանոսք գլխովին ճանեան, և ստուերք մնալոց դէպին նոցա ոչ կարացին աղօտացուցանել զնշմարտու-
թիւնս զայս՝ եթէ ոյ պարգև է Թագաւոր բարի, և թէ ի միւսմի չայսմ պարգևի և այլք բազումք գանձեալ կան. քանզի չիք ինչ առաւել լաւ քան զպատկեր ոյ, և է վերագոյն նմանութեաւ ածականին Թագաւոր արդար և խնաստուն, ողջախոհ և բարեկիրթ, առ որով Թագաւ-
որէ առաքինութիւնն։ Վասպես նկարագրէ Պլինիոս զՏրայիանոս՝ յար և նման Պիւրոսի. քանզի ասէ, "Չիք գերագոյն և գեղեցիկ պարգև ոյ առ մարդիկ՝ քան զԹագաւոր սուրբ, ժուժկալ և ածանմանն"։

Օգիւցաղէն, զորմէ խօսիմ, զվէպսն մանրախուզիւ քննեալ՝ գտանեմ ինչ մի թերի ի պարծանս նորա. զի առաւել ևս փառք էին նմա՝ եթէ և յադեաս Թշուա-
ռութեաւ լեալ էր առ ժամանակ մի. և զգժուարաթաղ-
արկածից զփորձ առեալ Վխտեմ զի ինքնակալն Վաղ-
դա, յորժամ յորդեդիրս իւր ընկալաւ զՊիսոն, ասէր ցնա. "Չայս վայր զձախողակ բաղդին գփորձ առեր, գմեղեգոյն խնամեաւ յաջողուածք վարեն զոգի"։ և զպատճառան յաւել, զի Թշուառութիւք իբրև ծանրա-
նան ի վերայ մարդոյ՝ կազդուրի ոգին և զգօրութիւնս իւր յինքն ժողովի. իսկ յաջողուածք որպէս յանդգաս-

տից ՚ի վերայ Տաճատ ըմբռնեն զնա ՚ի տիարութեան, և զմահացու Թոյնան ծաղկապէս դեղուն ՚ի նա։ « Ա)ՀԸ-
շուտութեանց, ասէ, համբերեալք. բաւեքաղդութիք զեղ-
ծանիսն »։ Ա)ակայն և ՚ի Թշուառութիւնս սրինանալ և
անպարտելի համբերութիք յաղթել նոցա՝ փառք մեծ և
պարծանք են Թագաւորի, և ՚ի նոսա պայծառանան բազ-
մապատիկ առաքինութիքն նորա՝ որ ՚ի յայդողութիս ծած-
կեալ մնային. զոր օրինակ մեծանձնութիք՝ անայլայլելի
յարկածից, հաստատութիք սիրգակազմ՝ անսասանելի ՚ի
խիստ հարուածոց, արիութիք անվեհերք՝ որ առաւել և
՚ի վտանգս խրախուսէ, բազմաշնար ձարտարութիւն ՚ի
յեղակարծ պատահարս, ամենազգաստ արթնութիւն ՚ի
խնամել զիմ և ՚ի հրամայել, և ՚ի վերայ ամենայնի երբ
կասկածութիք՝ ոչ միայն զի մի ինքն վհատեսցի, այլ զի և
զայլս քաջալերեսցէ։

Ա)ՀԸրի եղեն Ալիբոսի այս փառք, որպէս և ինքն Դ֊սդ. կՒ֊ր.
վկայէ՝ յիմ կեանս իւր առանց արկածից հանապազ ջ. 234։
եղեալ ՚ի յաղողութեան, այլ ընդ նմին և դժուարա-
հաւատալի ինն ասէ զանձնէ, որով և առաքինացաւն
իսկ զգածութեին զայն և զչափաւորուն արժանի զարմա-
նալոյ, զի յանէրևևան յաղողութեան խիթայր միշտ՝ թէ
գուցէ պատահարք արկածից ինչ լինիցին. և երկիւղիւս
այսուիկ խափանէր ՚ի խրոխտ ամբարտաւանութենէ, և
՚ի չափս ունէր զուարթութենէ։

Պարտ էր մանրաքննին առնել զՀանգամանս յաղթու-
թեանց և աչխարհակալութեանցն Ալիբոսի, յորում է
ՀԱՄ գովութիւն նորա, այլ համառօտիւ ասացից։ Օ ի թէ
արդարև փառասիրութիք և անհրաւութիք բռնակալեր
զաշխարհս, փոխանակ գովելի ՚ի թիւս աչխարհաւեր ա-
նուանի ահագնակոյս կարգէր՝ Թշնամեաց ամենայն մարդ-
կան, որոց իրաւունք՝ բռնութիւնք նոցա եղեն [1], և զ-
րեթս արդարութեան համարձակ կարգեալ ամբոխիս մի-
այն, և անպատեհ Թագաւորի. որոց սահմանք ցանկութ
և իրաւանց՝ եղեն զինք իւրեանց, և առ փառամոլ ախտին՝
ոչ խնայէին յարիւն բիւրաւորաց մարդկան, և փառս
համարէին հեղեղաբար կամ բոցոյ ինն օրինակաւ աւեր-
ել ապականել զիմ, [2] և որպէս արջք և առիւծք այս-
պէս Թագաւորէին։

1 ՚ի ծայր բարեբաստութեան՝ յափշտակել Տակիտ. պատկ. ժԸ. ա։
բռնագործէին և արգարութիք՝ իւ- 2 Ա)ՀՐ ինչ ընդհանրեթէ առիւծք
րուն չառանձալ ժողովգեան, իսկ և արջք Թագաւորէին։ Ա)ԼՆԷ. յԶ.
պարծանք Թագաւորի՝ զօսարին գԲ. ա. խԸ։

Ի՝ամառսիկ ձմեռքիտ պատկեր բազմագունիցն ՚ի կար-
ծեցեալ գիւցազանց՝ ընդ որս զարմանամբ : Ալ՚ւէս տե-
սանէաք պարտ է ուղղել զմիտս բանից մատենագրաց
ոմանց՝ զոր ձախողակի գովութիւքն ազդեն յոգիս , և
զդաստատան բազմաց խաբելոցն ՚ի պատիր մեծութենէն ,
Ընդ որ եւ մնաչառութեամբ և ես գոլեցի զԱլիբոս . այլ
հնձ թուի խոիր մեծ լինել ընդ սա և ընդ այլ գիւցա-
զունս՝ զորոց ետուս զնկարագիրս : Իսկ ոչ եթէ ամենևին
արդար զսա ասիցեմ և անբաժ ՚ի փառասիրութենէն՝ որ
առանց երկբայութեան զրգիռ էր նմա յիմ՚ մեծագործու-
թիւնս , այլ զի Հպատակեր օրինաց , գիտեր զի ՚ի պա-
տերազմսյ՝ են որ անիրաւք են , և որ յանիրաւի որ զէն
առնու՝ արիւնհեղութենէց պատերազմին ինքն և պարտա-
ւոր : Ի՚ւ անիրաւ է պատերազմ յոր ձեռն արկանէ որ
իշխանսիրութի՚ւ՝ ընդարձակել կամեցեալ զաշխարհ իւր ,
կամ՝ առնել իւր անուն և մտոտի պերճանս , և կամ՝ ա-
հաւոր լինել այլոց :

Դ՚ոփ. Կէս. ա. 25։ Ի՚մ Ալիբոս , որպէս տեսաք գնա , գյաջողութի՚ւն պա-
տերազմին յարդարութենէն նորա գուշակեր , և նովաւ
քաջայոյս առնէր զիւրն արիանալ : Ալ՚ մեր , ասէ , յա-
րուցեալ եմք ՚ի վերայ այլոց՝ այլ նորա ՚ի վերայ մեր .
և դիք համագունդ ընդ մեզ մարտիցեն , որ ինքեանք է-
տուն զէն ՚ի ձեռս մեր՝ հասանել յօգնութի՚ւն նիզակակ-
ցաց մերոց նեղելոց յանիրաւաց բռնութե՚ւ : Իսկ զաշ-
խարհակալութենս Ալիբոսի ստուգիւ ոչ քննեսցէ , գտանէ
զամենայն արգասիս լեալ յայղութենէն՝ զոր կալաւ ՚ի
վերայ Կրետոսի արքային լիւգացւոց , որ իշխեր մեծի մա-
սին փոքուն Ա՚սիոյ , և ՚ի վերայ արքային բաբելացւոց՝
որ զմեծն Ա՚սիա ուներ բռավանդակ և այլ ևս աշխարհս
բազումս . և ահա երկոքին իսկ ինքեանք նախ յարեան
՚ի պատերազմ՝

Ա՚յս ուրեմն ոչ վայրապար Ալիբոս ՚ի կարգ մեծամեծ
թագաւորացն առաջնոց դասեցաւ , և օրինակ զինի եկե-
ղոյն տուաւ ՚ի բարւոք առաջնորդութիւն . որ եթէ ոչ
յարգարութի՚ւն հաստատեալ լեալ՝ ոչ է մարթ լինել նմա
բարի : Ո՚վ Ալիբոս , ասէ Ալիկերն , ՚ի տիպ պատկերի աբ-
դար թագաւորութե՚ւ նկարագրեաց Ա՚ղեքսիան ։

Թէոդ. — Կոնիոն. եպիս. ա. ա։

ՅՕԴՈՒԱՆ Դ.

Որ ինչ օտար ի Վախճոփէայ յաղագս Կիւրոսի պատմէ Յերդոտ։

Յերդոտոս և Վախնոփոն կիսին և կէսն թէսն պատմեն Կիւրոսի միաբանեալ, մանաւանդ յաջաւանս նորա ի Խաբեղոն և յայլ յաղթուս, իբր ինչ կարևորս օտար ի միմանց պատմեն. զոր օրինակ զծնունդ նորա և զմահ և զհաստատութիւն տէրութեան Պարսից։ Օ՛որ պարտ համարիմ և զՅերդոտեայ բանսն գլխաւորելով համառօտել աստ։

Վասնզի սա և ըստ սմանէ Յունաստնոս աւանդէն՝ երազ տեսեալ Աժդահակայ արքային Ասորւոց, զի որդի մի ծնանել դաստերն իւրում՝ մերժէր զնա ի Թագաւորուէ. և զարհուրեալ ի տեսլենէն՝ ետ զդուստր իւր զՄանդանէ հինաթեան առն ումեմն պարսկի ամենազան, որում անուն էր Կամբիւս։ Եւ իբրև ծնաւ որդի նմա՝ հրամայն ետ Աբրահայ ումեմն յիշխանաց իւրոց սպանանել զնա։ Կայց Աբրահ ետ զնա ի ձեռս միոյ ուրուք յարքունի հովուացն՝ ընկենուլ յանտառի։ Եւ զարմանալի իմն ի վերայ մանկանն լեալ ապրել յանտառին՝ մնուցանել զնա կին հովուին. և յետ ժամանակաց հասանել համբաւ իբրացն յաունին Աժդահակայ. որ տարաբրեալ զմանուկն ի սահմանս աշխարհին Պարսից՝ զամ զցասումն իւր ածէ ի վերայ Աբրահայ, զորդին նորա խորտիկ առաջի հօրն պատրաստեալ ի սեղան։ Յակ իբրև առնէր հայրն զորդի իւր, և սադրեալ ի նմանէ և գրդռեալ՝ զօրաժողով եղև յաշխարհին Պարսից, խաղաց գնաց ի վերայ Աժդահակայ, և յաղթեալ նմա պատերազմաւ՝ խառնեաց զտէրութիւն Ասորւոց ի Պարսս։

Այսր ինքն դարձեալ այլազգ աւանդէ զմահ Կիւրոսի, որպիսում ոչ էր արժանի աշխարհակալն մեծ։ Ի վերայ սիւրեցւոցն, ասէ, խաղաց ի պատերազմ. և յառաջնում ձակատու որպէս ի փախուստ դարձեալ՝ ելեղող զրանակն առաջի նոցա լի պաշարաւ ուտելեօք և ըմպելեօք. և իբրև սիւրեցիքն ցանկութիւն աւարին յառաջ

Յերդ. ա. ճե-ձէ։
Յոան. ա. ը-է։

Յերդ. ա.
Յոան. բ. ը։

մղեցան՝ դարձաւ ի վերայ նոցա Կիւրոս, և անդրան պա-
տերազմաւ զարբեալսն և զմնեալսը ի գիւղ եհար սա-
տակեաց, և տարաւ գերի բազում՝ յորս էր և որդի
Տոմիւբեայ դիւղայի զօրավարի զօրացն. զոր ոչ էառ
յամձն Կիւրոս արձակել առ մայր նորա։ Եւ իբրև սեաւ
փեցաւ պատանին Թագաւորացն ի գիւղ՝ առ յոյժ
ամենայ գերութենէն չորաւ գիւրովի։ Ընդ որ զայրացեալ
դիւղային՝ ձակատեցաւ միւսանգամ ընդդէմ Պարսից
առնուլ վրէժ ի նոցանէ. և դարձեալ ած ձգեաց
գնոսա անդր, ի նոյն խաբէութեն փախստեան ըմբռնեալ
գնոսա. և եհար ի նոցանէ բիւրս աւելի քան զքսան. և
զկիւրոս Թագաւոր նոցա սպան, և հատեալ գգլուխ նո-
քա՝ արկ ի տիկ արիւնալից, Թշնամանեալ գնա ասելով.
Լաւդ ի մահուդ, անողորմ դու, յայդեսքիր արեամբ
որում անյագ ծարաւեիր ի կեանսն քումմ։

Ոը ինչ գծինդեանէ Կիւրոսի վիպէ Ներոդոտոս՝ առաս-
պելք Թուին ինձ քան պատմութիւն։ Իսկ գմահուանէն՝
զոր ասէ, որպէս Կիւրոս բազմահմուտն իւրաց պատե-
րազմի, և խոհեմութեամբ առաւելեալն քան բազումք՝ որ
ա. ձիշ. գայթեաւ լինէր ի կնոջէ։ Պարծեալ և զոր գյանդուգն
ցասումնն նորա ասէ և գծանծաղամիտ վսեմիմնգրուէն,
Թէ զԼինդէս գետ հրամայեաց զօրացն իւրոց բաշխել
յերեքբարիւր և ի վաթսուն վտակ՝ փոխանակ զի ի
նուիրեալսանց ձիոցն իւրոց հեղձամ մնա ի նմա, գնաւ
Սէնէկ. յղ. օտար ե ի քաղցրութենէ նորա և ի հեղութենէ։ Եւ Թող
Ներն. գ. ԽԱ. զայս. եր հնար նմա յարշաւանսն անդ ի Խաբելոն՝
ի զոր ծախել գժամանակն՝ որ եր նմա պատեհական,
և սպառել զեռանդն զօրականին յընդդունայն վատա-
կոր ուսանիլ զպատերազմելոյ ընդ գեղջուկ փոխանակ պատերազմելոյ ընդ Թշնամիս։

Ահաձայնութենէ ածային գրոցն պատմութենէ հաւատա-
րիմ առնեմ զԱբենոփոն։ Վասնզի գտանելք անդ՝ ոչ
կործանմամբ տերութեան Ասորւոց կանգնեալ Կիւրոսի
զՊարսիցն, որպէս վիպէ Ներոդոտոս, այլ զի Պարսք և
Ասքը համադունդ ի վերայ Խաբելոնի չորան ի պատե-
բազմ, միաբանեալք ընդդէմ հզօր պետութենէն։ Օ մե-
ծի տարաձայնութենէ նոցա պատճառս ինքն իսկ Ներոդո-
տոս յայտ առնէ. որ ի պատմել զծնունդ և զմահ Կիւ-

1 Յագեսքիր, ասէ, արեամբ՝ որում ծարաւի էիր և անյագ՝ ի կեանսն քումմ։ Յոյսփ. ա. է։

ըոսի՝ զբոյցս պէսպէս գնացմանէ առեւ լինել. և ինքն ընտրեւ ԱՄ ԱՀՅՈՒ
յայցանել զոր կամի. բայց զղարմանալին և զդժուա-
բադէպս ախորժել Թուի վիլպակերն այն, և այնպիսեաց
գիւբահաւան գոլ. Իսկ Ալենոփոն խոհականագոյն էր
քան զնա և գժուարահաւան, որ և անդուստ ի սկզբա-
նէ պատմուճէն տայ հաւաստիս՝ Ձնմարտագոյն տեղեկու-
Թեանն վասն ծննդեան և քնութեանէ և դաստիարակուԹե
Կիւրոսի։

ԳԼՈՒԽ ԵՐԿՐՈՐԴ

Պատմութիւն Կամբիւսեայ։

Կամբիւս ընդ Թագաւորել իւրում խորհեցաւ խա- 3475 · 529
զալ պատերազմաւ ի վերայ եգիպտացւոց, ի վրէժ քի- Ընդ. Բ.
նու Լիւդամանացն՝ զոր արար նմա Կիւրոս։ Ո այս պատ-
Ճառս տայ պատերազմին Հերոդոտոս. այլ Հաւանագոյն
Կս է Թէ Կիւրոսիս նուաձեալ ընդ Կիւրոսիս և Հարկա-
տու եղեալ նմա, ապա յետ մնալոյ նորա ոչ էառ յանձն
Հարկս Հարկանել որդւոյ նորա. և ընկեցեալ զնուճ
Պարսից՝ յարոյց զնոսա ի վերայ իւր ի պատերազմ։

Ի յաջողուԹիւն եղեալ մարտին արար Կամբիւս պա-
տրաստուԹիւն մեծ ընդ ծով և ընդ ցամաք. և միաբանեաց
ընդ իւր զԱխալոս և զԱիւնիկեացս՝ օգնական լինել նա-
ւուք։ Իսկ բազմացոյց զզօրս իւր ընդ ցամաք ի յունա-
ցւոց ամուր և յԱւղացւոց, յապզաց հզօրաց ի Հնդս։
Իսկ զօրավիգն առաւել քան զամենեսեան եղև Նաս ի
պատերազմին յայնմիկ Փանէս աղեկառնացի, զօրավար
սակաւուց Հնդացն՝ որ գումարեալ էին ընդ Կիւրոսեայ.
քանզի սա վասն գժուԹեաՀ իրիք անց ի կողմն Պարսից,
և առեղեակցոյց զԿամբիւս վայրագ աշխարհին և զօրուե
Թեամբ և օրինակի պատերազմին, որ ինչ կարևաւոր
էր ի յաջողուԹիւն յաղԹուԹեաՀ։ Իսկ և խորհրդով նո-
ցա Հաւանեցոյց Կամբիւս զաբքայ արաբացւոց, որ Հուպ
ի սահմանս Եգիպտոսի և աշխարհին պաղեստինացւոց
Թագաւորէր, արբուցանել ջուր բանակի իւրում ընդ
անապատն անձրևի՝ որ բաժանէր ընդ երկաքանչիւր աշ-
խարհն։ Իսկ առաքեաց նա ուղտերամարկ ջուկիրս յօ-
գնութիւն նմա, առանց որոյ ոչ էր Հնար Կամբիւսեայ անց
յանել ընդ անապատն ընդ այն բանակաւ։

Իբրև կազմեցաւ պատրաստեցաւ, ի չորրորդ ամի Թագաւորութեանն Իւրոյ խաղաց պատերազմաւ Յ|գիպտոս։ Եւ հասեալ ի մուտս սահմանաց աշխարհին՝ լուաւ համբաւ եթէ մեռաւ Լ|մասիս, և որպէս նորա վասնզի Թագաւորեալ՝ պատրաստի ամ զօրութեանն չԹողուլ նմա կոխել յերկիրն տերութեան Իւրոյ։ Իսկ եր հնար կամ|ուիս սեպ մտանել յաշխարհն անդր՝ մինչ չև կալեալ զինն զուսիոն, որ յայմմ կողմանէ իբրև դուռն եր Յ|գիպտոսի։ Եւ եր քաղաքն այն ամուր և դժուարամարտ. այլ նա հնարս իմն այսպիսի խորհեցաւ ի նուաճել զայն դիւրաւ, եթէ պարտ իցէ հաւատալ Պղինեոսի։ Վասն զի իրազեկ լեալ թէ պահակապանք քաղաքին եգիպտացիք էն, ի ձակատու ուրեք պատերազմին խաղացոյց առաջի իւր բազմութեանն շանց և կատուց և խաշունց և այլոց կենդանեաց՝ զոր պահեին ազգն այն։ Եւ ոչ իշեալ պահապանացն ձգել նետս և քարինս՝ թէ գուցէ հարցեն զոք ի կենդանեաց անտի, անխափան տիրեաց քաղաքին։

Եւրտ. Թ. ԺԵ. Եւ ահա գայր հասանէր Փասմենէս ստուարագոյտ զօրօք ունել զառաջս նորա. և մեռ առ միանգամ բանակքին երկոքեան ձակատեցան յահեղ պատերազմ։ Եւ մինչ չև զեն ի գործ արարեալ՝ ՀՀայեաք որ էին ընդ Փասմենէսեայ ի վրէժ քինու վտարանդութեանն Փանեայ կալան զերկոսին որպէս նորա, զոր ի փախչել իւրում հարկեսցաւ Թողուլ Յ|գիպտոս, և փողոտեալ գնասս յանդիման երկուց ձակատուցն՝ արբին զարիւն նոցա։ Եւ խրժդժութեամբն այնուիկ կորուսին զյաղթութեանն. քանզի ընդ անագորոյն տեսիլն զայրագնեալ զօրք Պարսից, յարձակեցան կատաղաբար, և զամ բանակն եգիպտացւոց հարին խորտակեցին. և բազումք ի զօրաց անտի կոտորեալ, սակաւք ոմանք մնացեալք զերծան ի Մեմփիս։

Ի ձառս պատերազմիս և զայս ինչ իբրև ականատես պատմէ Հերոդոտոս, թէ էին տակաւին ի տեղւոջ անդ ձակատուն խաղաղակոյտ ոսկերացն Պարսից և եգիպտացւոց ուրոյն ի միմեանց, և գանկք եգիպտացւոց կարծր և սերտք էին, և դժուարաւ յոչ և ուժգին հարուածովք վիմաց հազիւ ջաղխէին. իսկ Պարսից կակուղ և դիւրաիշխելիք։ Եւ պատճառք՝ զի եգիպտացիք ի մանուղ տիոց սովոր էին բաց ունել զգլուխս իւրեանց և զերծուել, իսկ Պարսք ծածկել միշտ փակեղամբ՝ որ շուք մեծ է առ նոսա։

Փախստեից զհետ մտեալ Լամբիւս մինչև ի Մեմ-

փես, յղեաց ՚ի քաղաք անդր հրեշտակ խաղաղութեան ՚ի նա՛ մխիթարացի՛ խօսել ընդ բնակիչս զի յանձն առ-ցեն հնազանդել կամաւ։ Ժողովուրդն սրտմտեալ, կա-լան զսպառազանսն և զորս ընդ նմայն էին, և անդամ անդամ կոտորեցին զնոսա։ Յետ սակաւ ժամանակի նուաձեաց Կամբիւս զքաղաքն, և ելոյծ զվրէժ անօրէ-նութեան բնակչացն, սպանեալ առաջի ամենեցուն ՚ի մեծամեծացն եգիպտացւոց տասն առ այր մի, որ չափ էին ՚ի նաւակի անդ՝ զորս սպանին։ Ընդ նոսա և անդրանիկն Փսամմենեայ սպանաւ. այլ ընդ Փսամմենս քաղցրութեամբ արարեալ՝ ոչ միայն զկեանսն ընդհեաց նմա Կամբիւս, այլ և ոռճիկ և դարմանս ըստ պատշաճի մե-ծութեանն նորա կարգեաց նմա։ Իսկ Թագաւորն մեծ եգիպտացւոց ոչ շատացեալ բարութիւնքն զոր ընկալաւ, յուզեր դարձեալ սրտիւկ չիմութիւն զարձուցանել զթագաւորութիւնն իւր։ Ոլ զդաստատան յանդգնութենէն ընկալաւ արեամբ ցլոյ, և մեռաւ՝ Թագաւորեալ զամիս վեց. և ՚ի Եգիպտոս եղև ընդ ձեռամբ Կամբիւսեայ։ Նա լրեկացիք և կիւրենացիք և բարկիսացիք լուեալ զհամբաւ նորա, առաքեցին պատարագօք հանդերձ հրեշ տակս առ նա հնազանդել նմա։

Ընդ չորս ՚ի Սայիս ՚ի գերեզմանս Թագաւորացն եգիպտացւոց. և մնեալ յարքունիսն՝ զդիակն Ամասեայ հրամայեաց հանել ՚ի շիրմ, և նախատանօք բազմօք և հնամանօք ետ այրել զնա ՚ի հուր, որպէս ոչ էր սովո-րութիւն Պարսից և եգիպտացւոց։ Ո՛ր չէիմնդրութենէնն այնուհետև ՚ի գիակն Ամասեայ՝ յայտ արար Կամբիւս զո-խութիւն իւր ընդ նմա. զորոյ Թէպէտ և զպատճառսն ա-սել ստուգութիւ՛ն ոչ կարեմ, սակայն յայնմանէ գրգռե-ցաւ նա զէն առնուլ ՚ի վերայ Եգիպտոսի։

Ո՛ գառնալ տաբօղն, ՚ի վեցերորդի ամի Թագաւո-րութեանն իւրոյ, խորհեցաւ հանել զօրս ընդ առաջս երթս, տալ պատերազմ ընդ կարքեդոնացիս, ընդ ամենացիս և ընդ եթովպացիս։ Ո՛չ ընդ կարքեդոնացիս ոչ կա-րեր. քանզի փիւնիկեցիք, որ միայն զօրավիգն էին նմա ՚ի պատերազմին, ոչ առին յանձն մարտակից լինել նմա ընդդէմ համազգեացն յինքեանց սերելոց, քանզի կար-քեդոնացիք ՚ի Տիւրոսէ գաղթեալ էին։

Հաստատեցաւ ապա դիմել ՚ի վերայ այլոց երկուց ազգացն. և առաքեաց հրեշտակս Ա՛յնեթովպիա՝ պատ-ճառանօք լատեսել զիրս աշխարհին և զզօրութիւն նոցա, և բերել նմա զրոյց։ Նա տարան նորա ընդ լուբեանս

պատաւրագ, ըստ սովորութեանն Պարսից, ծիրանիս և ապա
բանջանս ոսկիս և բուսաճառս և դինի։ Զայդ արարին
եթովպացիքն զընծայսն, զի ոչ ինչ գոյր ի նոսա պիտա-
նացու ի կեանս՝ բաց ի գինւոյ, և անարգեցին զՀրեշ-
տակն՝ զգացեալ զի ի լրտեսել զաշխարհն եկեալ էն։
Այլ Թագաւորն եթովպացւոց փոխարէն պարգեւեաց
արքային Պարսից աղեղն լայնալիձ, զոր այր պարսիկ հա-
զիւ քառնալ կարէր, իսկ լարել՝ ոչ ոք ի նոցանէ. զոր
և ձգեալ առաջի հրեշտակացն՝ ասէ. Օ այս խրատ տար
ջինք ինձէն առ արքայն Պարսից. յորժամ կարողացցին
Պարսք վարել դիւրաբար իբրև զիս զաղեղն մեծ և լա-
տուար որպէս զնա, ապա ելցեն ի վերայ եթովպացւոց.
սակայն և ոչ յայնժամ բաւեսցեն միայն զօրքդ Կամ-
բիւսեայ։ Այլ նա երթեալ շնորհս կալցի դինւոյ՝ որ ոչ
արկին ի սիրտ եթովպացւոց ցանկութեն ընդարձակելոյ
զտէրութեն իւրեանց արտաքոյ բնիկ աշխարհին։

Օ այն պատգամ ընկալեալ Կամբիւս ծանրացաւումն
եղև, և խաղացոյց իսկևիսկ զգանձսն՝ ոչ ինչ հոգա-
ցեալ պաշար ի լնութեն բաւականի զօրացն, և ոչ զայլ
ինչ պէտս։ Այլ զգունդն յոմանցն նստոյց յաշխար-
հին, զոր նորոգ կալաւ, պահ ունել ի թշնամեաց և
յապստամբելոյ քնակչացն՝ մինչև ինքն դարձցի։ Այս-
հաեալ ի Մեմբիտ՝ որ ի վերինն Եգիպտոս, զօրա-
հատոյց եղև ի վերայ ամենայնացւոց յիսուն հազար այր՝
ասպատակել աւար հարկանել զաշխարհն նոցա, և զի-
մացդայ Լիմենի զմեհեանն որ էր անդ աւերել։ Եւորա
ընդ բազմօրեայ ձանապարհ անապատին՝ ի հարաւային
սահմի հողմոյ ընկելոյ, որ զաւազ երկրին ի վերայ նոցա
մրրկեր, ընդ աւազակուտիւն Թաղեցան։

Իսկ Կամբիւս մնեցին ցասմամբ վարեր զզօրս իւր
ի Եթովպիա. այլ առ ի չգոյէ պաշարոյ՝ եհաս ի վերայ
նոցա սով սաստիկ։ Ուստր տակաւին ժամանակ, առէ
Հերոդոտոս, խափան առնելոյ չարեացն. բայց նա նախա-
տինս համարեցաւ ձեռնթափ լինել ի գործոյն, և առեալ
տագնապաւ վարեր զնոսա՝ մինչև առ քաղքի ուտել նո-
ցա զխոտ, զարմանս և զտերևս ծառոց, և ապա յան-
խոտ վայրն՝ զգրաստս բանակին։ Այս այնպէս ապա սաստ-
կացաւ ի վերայ նոցա սովն՝ զի վիճակաւք զտանեերորդս
ի զօրացն ուտէին։ "Զազուրդ դժոխոյ քան զսով"
ասէ Այեսխիլոս։ Իսկ Թագաւորն յամառեալ էր ի խոր-
հուրդս իւր, և ոչ ինչ փոյթ էր նմա ընդ կորուստ զօ-
րացն. բայց ապա կասկածեալ ի վտանգէ անձին՝ դար-

Ցն. Բուն. գ. Ի.

ձայց զնոսա յետս։ Ա՚յլ այն ևս զարմանալի՝ զի ՚ի սովի
անդ ոչ ինչ պակասեցին արքայի համադաքե. քանզի
« Ա՚յնմ նման տակաւին հաւք աղնիւք, և զսպաս խորտ- Ած.
կաց բարձեալ բերին ուղտք՝ մինչ դեռ զօրք նոցա
վիճակ արկանէին եթէ ո՛ չարաչար կատարածիւն կո-
րիցէ, և ո՛ չարաչար ևս կենօք կեցցէ ,,։

Ա՚հա բանսարկուն իւրով՚ի ՍԱբէէ՝ կորուսեալ զըն-
տուարագոյն մասն զօրաց իւրոց։ Եւ յաջողութիւք բազ-
մաև եւ անդ պատերազմ ընդ դիս՝ ընդ դիւրանկուսան
քան զմարդ։ Ա՚յ էր քաղաքն այն մեծագործ և բազմա- Դ.Ես. ա.43.
գանձ մեհենօք. զօրս կողոպտեալ զնա՛, հրամայեաց ա-
պա հուր հարկանել ՚ի նոսա։ Յաձախսութիւն գանձուցն
որ էին անդ՝ վկայեն և մնացուածք նոցա ապրեալք ՚ի
հրդեհէն, երեքբարիւր տաղանդ ոսկի և երկու հազար
երեքբարիւր արծաթի։ Ա՚յս և զանուանի զշընջանակ շիր-
մին Ա՚խմանդեայ արքային զոսկեղէնն, երեքբարիւր վեճ-
ատն և հինգ կանգուն ՚ի շրջաբերուն, յորում՝ համաս-
տեղութեանցն ելումուտ նշանակեալ էր, եբարձ անտի
Ա՚ամբիւս։

Ա՚յլ զարձեալ ՚ի Ա՚ՀԻմիխս, հրաման ետ Ձունոց որ եբարձ. Ե.
էին ընդ նմա՝ երթալ իւրաքանչիւր յաշխարհ իւր։ Ա՚յլ Եսթ.
տեսեալ զքաղաքն ՚ի ցնծութիւն մեծի՛ լի եղև բարկութիւ,
համարեալ ընդ միտս իւր՝ թէ ոտնհար լինիցէ եգիպտա-
ցիք ընդ արկածս ձախողութիւն իւրոյ։ Ա՚յլ զիշխանս քա-
ղաքին Տարոյեալ՝ լուաւ ՚ի նոցանէ զպատճառս ցնծութեն,
զի դեռ ևս գտեալ էր Ա՚սիս աստուածն նոցա. և ոչ հա-
ւատացեալ բանիցն՝ ետ կոտորել զամենեսեան որպէս
խաբեբայս միաբանեալս ՚ի ստէ։ Ա՚յլ ապա կոչեցեալ
առ ինքն զքուրմն, և ՚ի նոցանէ զնոյն պատասխանի
լուեալ՝ ասէ. իսկ եթէ այդպէս քաղցր և բնտելասէր
աստուած է ձեզ՝ մինչև երևել մարդկան, ածէք զնա առ
իս. կամիմ և ես տեսանել զնա։ Ա՚յլ ածին զուարակ
ընծուղ առեալ ածելին փոխանակ աստուածոյ. զոր ի-
րրև ետես Ա՚ամբիւս, առաւել ևս սրտմտեալ՝ ած զդա-
շոյն և եհար զաղջր նորա։ Ա՚յլ կշտամբեալ զանմտուն
քրմացն, հրամայեաց սաստիկ գան հարկանել զնոսա,
և կոտորել զամ եգիպտացիս՝ որ կատարելին զոճսն։
Ա՚սկ զաստուածն տարան անդրէն ՚ի մեհեան. և անդ
առ գաւոց վիրին տապալեալ առ վայր մի, մեռաւ։

Ա՚յնժէ առասպելին եգիպտացւոց պարտ իցէ հաւա-
տալ, ՚ի պատուհաս մեծի ամպարշտութեանն որպիսի ինչ
ոչ երբեք գործեցեալ էր յաշխարհն անդ, ախտ մոլե-

գնաւթն Հարաւ ի Կամբիւս։ Ի՛րլ զի վաղագոյն ախ-
ոյեան այնուիկ ըմբռնեալ էր՝ ի գործոց նորա յայտ է.
զոր և ապա բազում ուրեք երևեցոյց, որպես և յա-
ջորդք ցուցանեն։

Իբր նորա և այլ եղբայր Համանհայր և Համամայր,
անուն նորա Ջանաբասպ ըստ Ակենոփեայ, զոր Հրո-
դոտոս Շ միրդ անուանի, և Յուստինոս՝ Միրդիս։ Ինդ
սա մնասցաւ Թագաւորն զի նա միայն ի Պարսից գլուխ-
նալեձն առաքեալ յարքայն եթովպացաց ձգեաց երբ
կռուելիք գրեթէ մատաղիք. և ոչ Հանդուրժեալ ունել
գնա ընդ իւր ի բանակի՝ դարձոյց ի Պարսս։ Իբր ապա
երազ եառեալ Թագաւորել Շ միրդեայ, և կասկածեալ
Թէ խորհի նա յափշտակել գիշխանութիւն իւր, փութա-
ցոյց գՀետ նորա ի Պարսս զՊերքասպ զմի ի մտերիմ
ծառայից իւրոց՝ սպանանել զեղբայր իւր. որ և կատա-
րեաց գՀրաման ալբայի։

Իսաի ի միւս ևս յերեւնագոյն սպանանել ածաւ։
Իբր ընդ նմա ի բանակի անդ կրասեբագոյն քոյր նո-
րա Աերովէ, զորոյ դժպատեհ օրինակ ամենայնոցունե-
Թեանն ընդ եղբօր իւրում՝ այսպէս աւանդէ Հրոդո-
տոս։ Զքնազագեղին սիրով անշրաժարելի ըմբռնեալ,
կոչեաց առ ինքն գիրաւագետս զգաստասրտս աշխարհին՝
Հարցանել ի նոցանէ Թէ իցէ օրէն եղբօր զքոյր ամուս
նասրել ընդ ինքեան։ Արդ զմծղնէաբնութիւն նեղել
Համարձակ ոչ իշխեցին, և Հակառակել դարձեալ կա-
մացն Թագաւորին՝ երկուցեալ ի մոլեգին ցասմանէ նո-
րա, պատ ի պատ էառուն զպատասխանին։ Այլ է օրէն
եղբօր կին ածել զքոյր, բայց գիտեմք յօրէնս լեալ Թա-
գաւորացն Պարսից՝ առնել զնոմ որ Հանդ Թուի յայս
նոցա։ Ո՛ այն պատասխանի իրրև վՀաս ընկալեալ,
Հակառակ Հարմացոյց ինքեան զքոյր իւր. և եղև նախ
կին օրինակ ազգասիրէ սովորութեանն, յոր և յօրվէր
ապա ի Թագաւորացն Պարսից անկղմտացան ընդդէմ
օրինաց Համառաւել և բարեկարգութեան։

Ո՛նա Կամբիւս ամ ուրեք ընդ իւր շրջեցուցանէր
և ի պատերազմունս, և յանուն նորա կռուեաց Աերովէ
զցամաք կղզին՝ որ էր ի Լեզու ընդ միջ Լիգիպտոսի և
Աթովպիայ, ուր և ևՀան նա ի յանդուգն արուեստս
իւր ի վերայ եթովպացւոց։ Իբր պատճառք սպանանե-
լոյն գնա եղև այս։ Ի գազանամարտի ուրեք՝ չուն ընդ
կորեան առիւծու կռուեալ իրրև նեղուն լինէր, ևՀաս
նմա յօգնութիւն այլ չուն Համամայր, և սրաբ գնա յալ-

Թող։ Ո ուարձացաւ ի տեսիլն յայն Կամբիւս, այլ Պերովէ չարտասուս չարժեցաւ. և բռնադատեալ յարքայէ եթէ զի լաս, խոստովան եղև՝ Թէ յիշեցի զմահ եղբօր իմոյ Ը մերդեալ, որ քան զայս չարաբաղդագոյն։ Ո՛յն ինչ բանիք ի բերան նորա էին՝ վայրենաց ցեղ սրամտութիւն Թագաւորն Էջիպ առաքի զորժամն նորա, զի էր յղի յաւուրսն յայնոսիկ, և սպան զնա։ Ո՛չորեկն ամուսնացն արժանի կատարած։

Ո՛ր ոք ամ զմի ոք ի մեծամեծաց իւրոց սպանանէր Կամբիւս բարկութիւն։ Պլեբասպէ մի յառաջնոց իշխաց նաց նորա և մանկիմ պաշտօնեայ՝ հրամայն առնել յայտ նել նմա որ ինչ խորհելին և խօսկէն զնմանէ պարսիկք, ասէ. Ո՛արմացեալ են ամենեքին, ընդ բազում քաջութիւն քո, տէր արքայ. այլ քրմինդին Թէ յաձախիցես ի գինեբուս։ Ո՛չ Կամբիւս ասէ. Կարծէն ուրեմն զառանցել ինձ ի գինւոյ, այլ զուտ տես և տուր ինձ զիրաւն։ Ո՛չ առեալ դաշտարանաւ արբ գինի բազում յոյժ առաւել քան զսովորականն. և հրամայեաց մատառուածի իւրում որդւոյ Պլեբասպայ՝ աթձանանալ Հանդէպ ի սրահին, և ունել զաշեակ ձեռն զգլխով։ Ո՛չ լարեաց զաղեղն, և ասէ՝ Հարից զնա ի սիրտ, և ձգեաց։ Ո՛չ հրամանն էառ բանալ զսիրտ պատանւոյն, և ցուցեալ ի նմա զհարուած նետին՝ ասէ ցՀայր նորա պարբ ծանօթ և հնդնեղով, եթէ ոչ քաջաձիգ և աջողաձեռն եցեմ։ Յակ Թէոտառական Հայրն, որում նուազել պարտ էր ընդ ազէտսն և սնչչանչ լինել, վատաբեր էառ պատասխանի՝ Թէ և ինքն Ո՛յդոյն ոչ կարէր ձգարտարագոյն նետաձիգ լինել։ Ո՛ետեկայ զպատմութիւնս զայս Հ՛րոդոտեայ առեալ, զանգիտի Թագաւորին նման խոտա գոյս կշռատիլ, և ապա զանարի և զանընդելական մտիւ գաշնաւորեալ Չօրն. բանդի ասէ, “ Ո՛մպարտագոյն էր գովեստ նետին քան արձակումն ,,

Համարձակեալ երբեմն և Կրեսոսի խրատել զդժեայ բարս նորա՝ որով վատաբանէին ի նմանէ ազգք, և զաւհաւոր վանգոս իրին յուցանել նմա, հրամայն էառ Կամբիւս սպանանել զնա։ Յակ որ ընկալան զպատուէրն՝ առեալ զմատս գի ընդ փոխի սարքացի նա ընդ հրամանին, յատպազեին կատարել զայն։ Ո՛չ իբրև յետ սակաւ միոյ սկսաւ Կամբիւս ապաշառել, ասէն ցնա Թէ տակաւին կենդանի է Կրեսոս, և ուրախ եղև յոյժ։ Ո՛այց զարն որք խնայեցին ինա և ոչ կատարեցին զպատուէրն՝ հրամայեաց իսկ իսկ սպանանել։

Օ այսու ժամանակաւ Աղվեսէս նախարարք Աղբիւ-
սեայ, կողմնապահ ի նմանէ կացեալ ի Պարզիկէ, նորօ-
րինակ մահուամբ սպան զՊողիկրատէս որ բռնակալէր
ի Սամս ։ Օ սորա արժանի գրոյ յիշատակի էրս՝ ասա
ի գէպ հանդիպեցայ կարգել ։

Էյբտ. ֆ. Պողիկրատէս իշխան Յամ կեանսն իւրում Յամ իրս
ԱՒ.ԻՋ. ըստ ցանկութեան սրտի իւրոյ յաջողեցաւ, զորոյ զբարե-
բաստուածն ոչ ինչ ի ձախողակացն արկածից խոտո-
ղեցոյց ։ Մինչ Ամասիս արքայ Եգիպտոսի, բարեկամ և նի-
զակակից նորա, գրեաց վասն բանիս այսորիկ և ասէ ։
Ձոյժ խելացի է ինձ բաղդ քո, յայդ երկարատև և մե-
ղաղրդ յաջողուած կասկած մեծի վտանգի դարանեալ
է ։ զիք ժանաք և յաշաղկոտք, որք չարակնեն ընդ բա-
րեբաստուէն մարդկան, վալ կամ անապան կործանեսցեն
զքոյդ ։ Իսրատ տամ քեզ առ ի խափան մահացու չա-
րեացն՝ անձամբ անձին քում պատրաստել չար, կամս
գործակալիդ ինչ կորուսեալ ի քէն ։ Ուստ նմա բռնա-
ւորն, և զմտանեին զմրուխտ զոր ոչն կշռեր ընդ գան-
ձուց, մանաւանդ վասն Ձորտարին Համբաւոյ՝ որ զքում
գործեալ էր, եհան ընկէց ի ծուլ առանց
ուրուք տեսանելոյ՝ մինչ զգնայր նաւաս ընդ մեծամեծս
իւր ։ Ձետ աւուրց կալեալ ձկնորսաց ձուկն մի մեծ
յոյժ, ածին զայն առ Պողիկրատէս ի պարգև ։ Նա ի
բանալ գիտր ձկանն՝ գտաւ ի նմա մատանին ։ և զարմա-
ցեալ բռնաւորն, և ուրախ եղև յոյժ ։ Ասայ չար Թուէ-
ցաւ Ամասեայ բանն այն, և գրեաց առ նա այսպէս ։
Օ ի մի լեցի ինձ վիշտ անհնարին՝ տեսանել զբարեկամ
և զնիզակակից ի Թշուառութիւն մեծ հասեալ, այժմիկն
հրաժարեմ ի բարեկամութենէդ, և ոչ ևս եմք նիզա-
կակիցք ։ Ալեւր զոյդ, որպէս եթէ բարեկամութեն պէ-
տակ անուն էր անգոյ և Թափուր յիրաց ։

Ասդ. ՃԻ-ՃԼ. Ալ այս որպիսի ինչ և իցէ, եւք իրացն ըստ գուշա-
կութեն եգիպտացւոյն պատահեցին ։ Վանգի ամք ինչ
ընդ միջ անցեալ, ի ժամանակս հիւանդանալոյ Ամա-
սեայ, Աղվեսէս կողմնապահ ի Պարզիկէ ոչ հանդ-
դուրժեալ Թշնամանաց ուրուսի ի նախաբարացն, որ նա
խատեր զնա՝ Թէ զՍամս զտահմանակիցն իշխանութեն
քում և որ անկ էր ի ժառանգութեն արքային Պարսից՝
չև ևս կարացեր նուաճել, էդ ի մոի առնուլ զայն՝ կո-
րուսեալ զՊողիկրատէս որով իւիք Հնարիւք և չաջո-
ղեացի ։ և Հնարեցաւ այսպէս ։ Ալպատմել կեղծաւո-
րեալ ի Ամասեայ իբրև առ գժտութեն, և կամե-

ցեալ յամենայն վայրի զգանձս իւր պահել, ի հաւատարմութեի նորա ապատանեալ զանձդն ցանկալի. և գկնի գանձուցն շնորհեաց նմա վարել ըստ հաճոյս, և նուաճել նոսա զշրջակայ կողմն՝ որում ի բազում ժամանակաց ցանկայր։ Վասնզի գիտէր Վլադեսէս զնոյնպէս զարմանալութեի նորա և զյանկուցիչ ընդարձակելոյ զիշխանութենէն, և նոքօք հնարեցաւ ըմբռնել զնա՝ միտիկն ընծայիւք զերկաքանչիւր ցանկութեան հրապուրեալ։ Ելոյծ հիացաւ Պողիկրատէս մի վայրապար ձեռնարկել ի գործն մեծ և կարևոր, և առաքեաց պատգամաւորս առ Վլադեսէս՝ Չշմարտագոյնս գիտել զնա բանիւն այնորիկ։ Յորժ եղոյց նմա Վլադեսէս պարս ոսկւոյ բազումս, որոց ի վերին երեսն միայն էր ոսկին, և ի ներքոյ քարալիցք էին։ Ընդ դառնալ պատգամաւորին՝ Պողիկրատէս առաւել անկասկածելութեան գանձուցն յուզի անկաւ գնալ ի Սարդիկ, ոչ ինչ անսացեալ խրատուց բարեկամացն։ Ընդ իւր տարաւ անդր և զԱեմիկեդէս բժիշկ անուանի զիրոտունացին։ Ընդ հասանել նորա ի Սարդիկ՝ կալաւ զնա Վլադեսէս որպէս թշնամի աչաքարշին, և ետ հանել զնա ի կախաղան։ Յոր նա անարգամամբ պատուհասիւն զպարառնալ յաղագս թիքք և բերկրութեամբք զկեանսն կատարեաց։

Կամբիւս՝ ի սկզբան ութերորդի ամի թագաւորելոյ իւրոյ յաղի անկաւ Աղգիպտոսէ դառնալ ի Պարս։ Յոր ժերկիրն Խորոց հասին առ նա հրեշտակք ի Շ օշ քաղաքէ քարոզել ի բանակին՝ եթէ թագաւորիցաց Շ մերդ որդի Կիւրոսի, զի ամենեքին հնազանդեսցին նմա։ Վասնզի իբրև մեհենեցաւ Կամբիւս ի քաղաքէ անտի խաղալ Աղգիպտոս, կացոյց ի վերայ աշխարհին զՊատիզիթէս մոգպետ. և էր նորա եղբայր մի՝ նման կերպարանօքն Շ մերդեայ որդւոյ Կիւրոսի, որ ասեի Թիւս և զանուն նորա կալաւ։ Յորմէ լուաւ մոգպետն զմահ Շ մերդեայ արքայորդւոյն, որում սակաւք իրաց գիտ էին, և ետես զմիջոցեալն Կամբիւսեայ անհնարս դուրժելի լեալ, Թագաւորեցոյց զեղբայր իւր զՇ մերդ իրբև որդի Կիւրոսի, և արձակեաց քարոզս փութանակի ընդ ամ ասխմնս տէրութեին, հնազանդեցուցանել նմա զամենեսեան։

Օ այրն պատգամաբեր հրամայեաց Կամբիւս պահել ի կալանս, և խոստ տարցեալ զնա առաջի Պրէքսասպեայ՝ որում զպատուէրն տուեալ էր սպանանելոյ զեղբայր իւր, ստուգեաց զի նա արգաբև սպանաւ, և է

բռնացեալն Հ մերդ մոգ։ Այլ սորքացաւ յոյժ կամ-
բիւս զի տարապարտուց սպան զեղբայր իւր, գիւբահա-
ւան եղեալ տեսչեան երազին, և ի նմանութիւն անուանին
պատրեալ։ Այլ հրամայեաց վաղվաղակի չուս առնել զօ-
բացն՝ երթալ կորուսանել զբռնաւորն։ Եալ՝ի հեծա-
նել յերիվար՝ սահեաց սուսեր նորա ի պատենէն, և
խոցեաց զնա կաբելիր յազդրէն, և յետ սակաւ միոյ
մեռաւ։ Օ որ տեսեալ եգիպտացւոց եթէ յորում չամ
գամանն Հշար նա զԱյսիս՝ ընդ այն գշարուածն ընկա-
լաւ, համարեցան աստուածառաք պատուհաս ամպարշ-
տութիւն նորա հասեալ։

Ինչ գեռ Կամբիւս Այգիպտոս էր, անկաւ ի միտս
նորա Հարցանել զպատգամախօսն Հռուեայ զանուանին
Յաշխարհն անդ, և ընկալաւ պատգամ ի նմանէ՝ եթէ
մեռցի Այգիպտան։ Օ որ նա զԱրաց աշխարհին
զԱյգիպտան իմացեալ, եդ ի մտի մի բնաւ երթալ անդր։
Եալ յորմէ խուսափէրն յաշխարհին Արաց՝ եգիպ-
զայն Այսրիս զի և քաղաքն այն, յորում Հարկ եղև
նմա զնայ առնուլ ի գարման վիրին, կոչէր Այգիպտան։
Իբրև գիտաց զայն, և ծանեաւ Հաստատութիւն եթէ անդ
մեռանելոց է, կոչեաց առ ինքն վաղվաղակի զՇամ մեծա-
մեծս Պարսից. և զստուգութիւն իրացն եցոյց նոցա, և
թէ Հ մերդն այն մոգն է՝ որ նենդաւ գահակալեաց։ Այլ
յոյժ գգուշացոյց զնոսա՝ մի խոտարհել ընդ ձեռամբ նենգ
գաւրին, և մի զթագաւորութիւն Պարսից Թողուլ ի
Արս, զի եր մոգն այն յաշխարհին Արաց, այլ Հնա-
րել ջանալ կացուցանել զընիկ զոք Թագաւոր։ Այլ
իշխանացն Պարսից յատելութիւն եղբօրն առեալ զբանս
նորա անարգեցին. և ընդ մեռանիլ նորա՝ առանց ընդ
բանս ածելոյ Հնազանդեցան խաղացութիւն Հ մերդեայ,
համարեալ զնա եղբայր արքայի։

ր. Նդր. գ. 6. Այլ Թագաւորեաց Կամբիւս ամ եօթն, և ամիսս
Հինգ։ Օ սա ձմայնի գիւրք Պաբսոյեր կոչեն, առ որ
ի սկզբան Թագաւորութեանն Թշնամիք Հրեից գբեղին
արգելուլ գշինուած տաճարին, որպէս և արգելն խակ. զի
Թէպէտ և ոչ եղծ գՀրովարտակ Հօր իւրոյ Կիւրոսի,
Թերևս զի չև յիշատակ նորա անկեալ էր ի սպառ ի
մէնացն, սակայն բաղում մասամբք անգործ արար զայն՝
լքուցեալ գՀրեայս. վասն այսորիկ յաւուրս նորա ոչ
եղև յաջողութիւն շինուածոյ տաճարին։

ԱՄԱՀ.ՆԲ

Գ. ԼՈՒԽ ԵՐԲՈՐԴ

Պատմութիւն Հերբեայ Խզէ։

Ոչ սա ածային փիլիք Լրտաչէս անուանեն, որ Թա- 3482. 522
գաւորեաց ամիսս եօթն կամ սուղ ինչ աւելի։ Իսկ Ե. Լուս. Գ.
յաջորդեցաւ Թագաւորութեն ի ձեռս նորա պշեռ կամ 7.24։
բիւսեայ մեռանելոյ, նամանաւանդ եղեն առ նա սամա-
րացիք զՀրեշտակ, Թէ ապստամբոզք են անհնազանդք և
խռովայոյզք. և հրաման կալան արգելուլ զնոսա ղի մի
շինեացեն զքաղաքն և զտաճարն, և խափանեալ գատաք
կացաւ գործ շինուածոյն մինչև յերկրորդ ամն Դարեհի
ընդ ամս երկուս։

Յորհեցաւ Շ մերդ զի հարկ էր ծածկել զնաքեռու-
թեն, և ի սկզբան Թագաւորութեն քնաւ և արտաքս
ոչ ելանէր, այլ փակեալ կայր յապարանսն և զնմ ինչ
գործ արքունի ի ձեռն ներքինեաց ամենց գործէր, և
ոչ զոք մատուցանէր առ ինքն՝ բայց միայն զմոերիմ սէ-
րելիս իւր։

Իսկ ի հաստատութեն իշխանութեն՝ փոյթ կալաւ ան- Լրտ. Գ. ԺԵ-
դաստն ի սկզբանէ սիրելի լինել Ժողովրդեան. վերեամ ԺԶ։
ի ապահարի արար զնոսա և ի զինուորութենէ ազա-
տեցոյց. և այնչափ բարիս արար նոցա՝ մինչև արտասուել
բազմոց ի Պարսից ընդ մահ նորա, յորժամ սպանաւ
ապստամբութե Ժողովրդոց։

Իսկ նովին իսկ զգուշութեբն յաւելոյր կասկածանս
աւազանեցն և Ժողովրդեան ընդ խաբէութե իւր։ Այս
էառ Շ մերդ զնմ զկնայս Կամբիւսեայ իւր ի կնու-
թե, յորս էին և Լրտոսա դուստր Կիւրոսի, և փեղջ
մս դուստր Ոտանայ իշխանին Մեծ Պարսից։ Այս առա-
քեաց եհարց զդուստր իւր ի ձեռն հաւատարիմ մար-
գոյ՝ եթէ ձշմարտիւ Շ մերդն այն եղեալոյր եցե Կամբիւ-
սեայ թէ այլ ոք։ Այս նա պատասխանի արար՝ Թէ զգ-
Շ մերդ չէք իմ տեսեալ զորդի Կիւրոսի, և ոչ զսա կա-
րեմ ձանաչել։ Իսկայց Ոտանայ ոչ հանդարտեալ՝ առա-
քեաց առ նա անդրէն զի տեղեկացի զայն Լրտոսայ,
որում հարկ էր ձանաչել զեղբայր իւր։ Լրտ պատաս-
խանի փեղիմա՝ Թէ յառաջմէ օրէ անտի զատոյց աք-
քայ զնմ զկնայս իւր յայլ և այլ յարկս պալատան՝
առ ի չտեսանելոյ մեզ զմիմեանս, և ոչ է հնար խօսել

ինձ ընդ Լ՚ոտսայ ։ Պարձեալ առաքեաց Յոան և ա-
ած . այսպէս ստուգեսցես ինձ զերդ զայդ ։ ի գիշերի յո-
րում առ քեզ իցէ Ճ մերդ՝ քննեսջիր զգուշութեամբ
Թէ իցեն նորա ականջք . քանզի զՃ մերդեայ մոգուն
Տատեալ էր գականջս Կիւրոս վասն յանցանաց իրիք ։
Օ ի եթէ իցէ նա արդարև ակընջատ՝ ոչ է նա , ասէ ,
քեզ արժանի , և ոչ աՀառոյ Թագաւորութեան ։ Լ՚ս խոս-
տացաւ վեդիմա կատարել զպատուէր Տօր իւրոյ ։ ի Տա-
ռանել աւուրն , յանձն առեալ զայմ վաճագ ։ Լ՚ս ընդ
գտանել պատեհ գինեայ գականջս Ճ մերդեայ՝ զի Տա-
տեալ էին , և զեկոյց Տօր իւրում՝ և յայտնեցաւ
նենգն ։

Յայնժամ փութացաւ Յոան միաբանեալ ընդ իւր
արս հինգ ի մեծամեծաց Պարսից . և Պարեհ պարսիկ
այր ականատես , որոյ Տայրն վըտասպ վերակացու էր աշ-
խարհին Պարսից , ի դէպ ժամընձակի ի վերայ Տասեալ՝
յաւելաւ ի նոսա , և առաւել գրգռեաց զնոսա ։ Խոր-
Տեցան ի ծածուկ , և Տաստատեցին առ օրին զգործն
վՀարել Թէ գուցէ յայտնեսցի խորՀուրդն ։

Ո՚Ինչ դեռ նորա յայմ խորՀրդեան էին , արկածք
անակնկալ խոովեցոյց զնոգս ։ Վ՚անզի սորա առ ի բառ-
նալ զայմ կասկած երկիւղն՝ խորՀեցան ժողովել զայմ
ժողովուրդն , և յորդորեցին զՊրէքբասպէ վկայել առա-
ջի նոցա Թէ Ճ մերդ նա ինքն է Ճնճղուրիս որդի Կիւ-
րոսի , և նա խնդացաւ առնել ըստ բանի նոցա ։ Լ՚ս
յաշխարՀաժողով Տրապարակին էլեալ Պրէքբասպէ յաշ-
տարակ բարձր , խօսեցաւ ի Տիացումն ամենեցուն , և
խոտովան եղև Տամարձակ զՃնճղուրեայն ։ Լ՚ս , ասէ ,
իմով ձեռամբ սպանի զՃ մերդ Տրամայնաւ եղբօր նորա
Լամբիւսեայ . և որ այժմ Թագաւորի նա ինքն մոգն է .
քաւեսցէ զնս դիք , և դուք ներեցկէք յանցանաց՝ զոր
ակամայ և ի Տարկէ գործեցի ։ Լ՚ս զայս իբրև ասաց ,
ընկէց զանձն յաշտարակէ անտի գլխիվայր , և մեռաւ
անդէն ։ Ել է Տարկ ասել զաղմուկ չիՀնի արբունեացն՝
ընդ Տասանել անդր Տամբաւոյն ։

Լոկ ՏամախոՀք անգէտք իրացն մնին ի պալատ
անդր առանց ուրուք կասկածելոյ գնացանէ . զի ատա-
գադրեալ էին յարբունեին , զորոց և ոչ զպատճառս գա-
լատեանն Տարցին դռնապանք ատորակալք ։ Լ՚ս ի
ներքս անդր Տուպ ի բնակարան արքայի արգելեալ ի
պատճանիցն՝ մերկացին զնոսա և Տարին զայմ դիմակաց ։
Լոկ Ճ մերդ և եղբայր նորա մինչ դեռ խորՀեին ընդ

միմեանս վասն իրացն եղելոց, լուեալ զչշուկ աղաղակին՝ զնն առնն պաշտպանել անձանց, և Հարքն զոմանս ի համախոհիցն։ Ոմն յերկուց եղբարց անկաւ առեղէ, միւսն խոյս ետ ի սենեակ մի հեռագոյն, և զհետ նորա մտին Վոբրեայ և Վարեհ։ Խուզն եհար գնմանէ Վռբրեայ, և պինդ ունէր ի մէջ բազկացն. և Վարեհընդ խաւար գիշերոյ ոչ իշխեր հարկանել զնա՝ թէ գուցէ և զՎոբրեայ ընդ նմա սպանցէ։ Վասն Վոբրեայ զվաթանել նորա, և ստիպեաց զնա մեռանել զասուր իւր։ Ոչ նա այնու ձարտարութեամբ արկ զսուրն, զի որ անհնազբինն Թուէր՝ ապրեցաւ Վոբրեայ անվտանգ, և միայն սպառնաւ մտին։ Ոչ արիւն ի ձեռին արտաքս ընթացեալ յապարանիցն, ածին ի հրապարակ ի տեսիլ ամբոխին զգլուխ սուտանուն Ճ մերդեայ և զերկոսր նորա, և մերկացին համարձակ զնենգն։ Ոչ ամբոխն զայրագին յարեան ի վերայ կուսակցաց բռնակալին, և Հարքն զոմս և զամն ի նոցանէ։ Ոչ կարգեցին զօրն զայն առ յամէ տօն տաբեհմատց ի Պարս, կոչեցեալ ՆՈՏՈՐԱՑ ՄԱԳՈՒԱՑ, յորում աւուր ոչ ոք ի մոգաց երևէր ի հրապարկի։

Ոչ յետ դադարելոյ ամբոխին և խռովութեան, որ կցորդք են յայսոցիկ գէպս, ժողովեցան իշխանք ի միաս սին խորհել՝ եթէ զոր կարգ իշխանութե կացուսցեն յաշխարհին։ Լսեալ կալաշ նախ Ոտան, և զմիահեծան պետութեին եցոյց զվտանգս և զդժպատհութիւն՝ նզօր բա նիւք, մանաւանդ յամենիշխան զօրութենէն Թագաւորի՝ որով և լաւ ի մտրդկանէ հրապուրեալ զեղծանին. և լաւագոյն դատեցաւ զռամկապետութի։ Ո հետ նո րա Ոնգաբիս եկաց խօսել, և որ ինչ Ոտան ընդդէմ միապետութեին խօսեցաւ՝ զայն ամ հաւատարմացոյց, այլ ոչ էառ յանձն տալ ի ձեռս ռամկին իշխանութե։ Ոնգալ ժողովուրդն, ասէ, գազան է ամենի, վայրագ և անսանձելի, և հաճոյք և ցանկութե օրինք են գործոց նորս. սակայն Թագաւոր գիտէ զոր գործէն. իսկ ամ բոխն ոչ ինչ գիտէ, և ոչ լսէ այլոցմ. այլ յանդուգն է և կամեռոտ։ Ոպա լաւագոյն հնձ Թուի ազնուապետու թե, յորում նուազունք՝ արք հանճարեղք և գմուտք ընտրեալ վարեսցեն գնչխանութե, Լսեսցաս նպա Վռբեհ, և եցոյց զչարիս ազնուապետութե կամ սակաւապետութե, յորում յաճախեն նախանձ և կասկած զմիմեանց և անվիաբանութե և իշխանսիրութե, որ են աղբիւրք դաւակցութե և խռովութե և արիւնհեղութե.

որոց ոչ ի մարթ այլազգ խափան առնել՝ բայց միայն հրամանի ամենեցունն հնազանդեալ, որ ի ինքն միապետութեի։ Այլ սա քան զամ կարգս իշխանութեաց լաւ ի և աներկիւղն և չահաւէտ. և չէք ի բաբեաց՝ որ հաւասարէ բարեգործութեաց Թագաւորի, որում բարութեի կամացն հպարդ իցէ զօրութեի։ Այլ որ անժխտելի ինձ ի և հզօր ի վախճանել զինդիրս զայս, աղէ, որմամ իշխանութեի երախտաւորեալ իցէ պարսկականս հզօր զօրութեի. ոչ միայնեծան տէրութեի պատրաստեաց զանս մեզ։ Այլ յաղթեաց խորհրդոն Պարեհի, և ամ աւագանին հաստատեցին գհիմնարկեալն ի վերուստ հաստատուն առնել զկարգ միապետութեի։

Այսպա խորհրդ կալան ընտրել Թագաւոր, և զօրինս ընտրութեին սահմանել։ Այլ ի գիմն ապաստան արաբեալ զայն, ժամադիր եղեն՝ զի ի վաղիւ անգր ի ծաղել արևու հեծեալք յերաքանչիւր երիվար՝ էլցեն առ տաբոյ քաղաքին ի տեղի մի սահմանեալ. և որ ի նոցա նի երիվարն կանխեսցէ խրնդել՝ նա Թագաւորեսցէ։ Վանդի զարեգակն գերազոյն ամ աստուածոց պաշտեին Պարսք, և համարեցան այսպէս իշխան առնել զնա որութեին։ Յօրն գիտաց զայն ախոռապետ Պարեհի՝ հնարս խորհեցաւ ի տէր իւր ձգել զարքայութեի. և ի գիշերին յայնմիկ ձի մատակ ի տեղւոջ ժամադրութեին կապեալ, ած անդր զերիվար տեառն իւրոյ։ Այլ ի վաղիւն այն իբրև երթային իշխանքն ի միասին, ընդ հասանել երիվարին Պարեհի անդր՝ ուր գմատաղն տեսեալ էր, սկսաւ խրնդել։ Յայնժամ անկեալ իշխանացն երկիր պագին Պարեհի, և ասեն՝ կէցցէ արքայ. և Թագաւորեցաւցին զնա։ Այլ էր նա որդի Վ շահապեայ առն պարսկի արքայազնին ի տանէ Վաքեմենեայ։

Համատուեալ և զօրուեալ եօթանաս նախարարացս հասատացաւ և ամրացաւ ինքնակալուել Պարսից. և բար ձրացոյց զնոսա Պարեհ յատաղին բարձս տէրուէ իւրոյ, և մեծապարգև մեծարեաց զնոսա։ Այս նոցա իշխանութեի մտանել առ ինքն յորժամ և կամք իցեն, և յամ իրս աշխարհին առաջին խորհրդականս զնոսա արար։ Այլ զգլխապատան կամ զնոյր, զոր Պարսից ամենեցուն սովորութեի էր կրել յետս կոյս գալարեալ, քանզի Թագաւորին միայն ուղիղ էր, սոցա հրաման ետ յառաջ կոյս ածել առ ի յիշատակ կոտորածի մեզուցն. զի զայն նշան յաղթուեալ շիոեի անդ հնարեցան նոքա առ ի քաջ ձանաչելոյ զմիմեանս։ Յայմ հետէ ամ Թագաւորացն

Պարսից կայնի խորհրդականք եօթին ի տանէ եօթանց աչխոյիկ նախարարացն, նովին իշխանութիւնք և փառօք։

Ի՞ստ զկայ առեալ հանգուցից զպատմութիւն Թագաւորացն Պարսից, զթերին ի յաջորդ հատորս բովանդակել։

ԳԼՈՒԽ ՁՈՐՐՈՐԴ

Բարւ և առաքինութիւն ասորեսպանեայց, Խաբէութիւն, Պարաց և Պարսից։

Ցսովութիւն և զարս աղգաց այսոցիկ ի մի վայր բանիւդակեմ, զի ի բազում հնչ իրս կարևորս համառօտեալ էն մնասցեն, և հարկ եր հնձ կրկնաբանել եթէ ուրոյն գիւրաքանչիւրոցն ձառէի. և դարձեալ զի դոյն հնչ զարուց այլոցն առանդէն նախնի մատենագիրք՝ եթէ զՊարսս ի բաց առնուցում։ Ո՞ առաջիկայս ձառ ի տրս պարակս բաժանեմ, ասել նախ զօրինաց առաջնորդութէ նոցա, ապա յաղագս պատերազմի, ապա զկիւտութենէ և զարքունեաց, և ապա զկրօնից նոցա. յաւելից ապա զսոյդ պատճառս վատթարելոյ և կործանման յաղթ պետութէն Պարսից։

ՊՐԱԿ ԱՌԱՋԻՆ

Յաղագս օրինաց առաջնորդութէ։

Մուղ հնչ համառօտիւ զիշխանութէնէ Պարսից բնաւ խօսեալ և յաղագս դաստիարակութէ արքայորդւոց, քառեակ իրս ապա առաջի կայ մեզ տեսանել. զառեան խորհրդոյ իրաց տէրութէ, զկարդ դատաստանաց, զգնդս գաւառաց, և զարքունեկարգութէն ելից և մտից արքունի գանձուց։

ՑՕԴՈՒԱԾ Ա.

Ա՛նաղդտութիւն. Պատի՛ր ընթացուցանել. Դասատիրակութեան պատրաստութիւն։

Պե՛տք է ի ճեմարանս. 125։ — Խնդիր 780։

Ա՛խ հեղեալ տէրութեան, զոր Թագաւորութեան ասեմք, երիցագոյն է՛ի կարգս իշխանութեանց մարդկան, և առաւել յաձախեալ, և սեփականագոյն՝ի պահել զաշխարհ՝ի խաղաղութեան և՛ի միաբանութեան, քան զոր յառաջագոյն՝ի նմանէ և՛ի խռովութենէ որ վերագոյն զազգս։ Ա՛յն այսր ըսկի խնդասուէրոսի՝ի նախնի մնասնագրաց՝ Պղատոն, Արիստոտէլ, Պղուտարքոս, և յառաջ իսկ քան զնոսա Դրադոս, համարձակապէս նախամեծար ասացին զայս ազգ իշխանութիւնն քան զայլն ամ, Դէ սա միայն զօրացաւ կալաւ զամ արևելս, և ընկերաշահ ազատութեան անձանձել էր անդ։

Պէտ. ՚ի Տէր։

Ա՛յդ ժողովրդոց առնեսանասարհ մեծարանս մնասուցանելին Թագաւորի, զի զնմանութենէ այ նկատելին՝ի նա սա իբրև՝ի կենդանի պատկերս նորա և՛ի փոխանորդս յաստնատեառնէն կարգեալ, որ իշխանութենէ իւրում՝ Տաղորդս զնոսա արար՝ արբանեակել բարութենէ նորա և խնամակալութենէ առ ժողովուրդս։ Օ այս այսպէս խոր-

Պէտ. Ա՛ԷՓ. Տէր։

հեցան և ուսուցին նոքին իսկ ՏեՀեանոսք, Թէ «Ա՛յդ կարգեալ են իշխանք՝ լինել փոխանորդ Տոգոս առ Տամ ազգս»։ Վա՛ռելոցիկ են այս խնդասք և Ձնմարիտք։ Ա՛ և մարթի ժխտել զայսպես մեծարանաց իշխանութենէ՝ որ յայլ կարգեալ է, և միայն՝ի բարին հասարակաց սահմանեալ։ Դէ այն գործեալ յայտ է՝ զի իշխանութի առանց պատշաճ մեծարանացն, որ ըստ Տամ զօրութենէ նորա անկ են նմա, անպիտան է ամենայնիւ՝ կամ մեծաւ մնասմբ անարգասաւոր յաղնկալեալ՝ի նմանէ բարեացն։ Ա՛յլ զայս Տարկ մեծարանաց արտաքս և օրինաւոր՝ ոչ կալաւ՝ի սահմանի Տեռնասուն։ Վ՚րիստոսականս ևս Տի կրօնք ունին զամ չափով անցեղ լի, ըստ որմ զոր Տերտուղիա՛ նոս ասէ՝ի գեմս քրիստոնէից. «Պատուեմք զԹագաւոր որպէս վայել է նմա և մեզ անկ. պատուեմք իբրև զայր

՚ Պաշտեմք զինքնակալս որպէս այր, յորմէ զամ ինչ ընկալեալ նմա մեզ անկ է և նմա վայել, պաշ- մեցնող նեղբոյ կայ։ — Ա՛ՒԳ։ տաւեմք որպէս զմարդ՝ երկրորդ յետ

նախատապատեալ չէտ ՝ի . յորմէ ունի նա զնմ, և ո-
բում միայն ներքոյ կայ ՝ի վերոյ երկրի : Այն իրի և
այլուր կոչէ զնա " Երկրորդ մեծվայելչութեի ,, առա- Պե. Լ.
ջնումն միայոյ ստորակայ :

Յորեհասանելոյցն Թագաւորք , և մանաւանդ պարբ
սկիք՝ անուանեցին զնոսին ԹԱԳԱՒՈՐ ՄԵԾ և ԱՐ-
ՔԱՑԻՑ ԱՐՔԱՑ· երկու ինչ իրօք զիաւոց անունս ին-
քեանց սեփականեալ . մի՝ զի Թագաւորութիւնս բազում
նուաձեալ՝ ընդ նահանգս արարին. և միւս և՝ զի Թա-
գաւորք բազումք հպատակօրէն սպասաւորէին նոցա յար-
քունիս :

Որդի ՝ի հօրէ ունէին նոքա զԹագաւորութիւնէ , և ան- Պ.Օ.Ա. ;ԱԼ.
դրանկին անկ էր ժառանգել զայն . և ՝ի ծնանել նորա ԼԲ· 121·
ոմն ցնծութիւնէ ամ աշխարհն կատարէր զոհս և խնջոյս ,
և ազգի ազգի քաղաքաժողով ուրախութեաց հանդէս .
և կարգէր օրն այն տարեկան մեծ յամ աշխարհն Պար-
սից : Ընդ օրէնս մանդեան Թագաժառանգ արքայորը-
դւոյն աքանչացեալ Պղատոնի, ընծայել զայն Հնաւաց յօ-
բլիսակ բարւոք դաստիարակութեի :

Եւ Թողուին զնա ՝ի դայեակին , որ էր յաձախ կին ոք
անառակ և աննշան , այլ ՝ի ներքինեաց անտի յատագ
իշխանաց զվատակատրոմն և զլաւս իմանալեաս կար-
գէին քաջզօրութեի մանկանն արքայորդւոյ մինչև ցեօթն
ամ տիոցն՝ նախակրթել զբարս նորա : Այս յետ այնո-
բիկ յանձն առնէին զնա ՝ի դաստիարակս մանկածուս ,
զնոյն իմաստ ունել ՝ի մտունդ և ՝ի կրթութեի նորա , և
ըստ ասել ՝ի նմա զօրութեան՝ մարդել զնա ՝ի ձիավարու-
թեի և յորս :

Յբեւ ՝ի միտս լինէր մանուկն ՝ի չորեքտասան ամ հա-
սակին՝ վարժապետս չորս տային նմա զնմանատունս աշ-
խարհին գՀամբատեալսն առաքինութեի : Օ մին , ասէ
Պղատոն , յուսուն մնդութեի . քանզի այսպէս կոչէին
նոքա զգեն իւրեանց և զդիցակրօնութեի ըստ հին աւան-
դից և ըստ օրինաց՝ զոր եղ նոցա Օ զարդաշտ արդ
Աւրմզդ . և ՝ի նախակրթութեի իշխանական առաքինու-
դւոյ՝ Օ երկրորդն ՝ի կրթութի ձմարտուէ և ուղղելոյ
զիրաւունս ՝ի դատաստանի : Օ երրորդն ՝ի հրամանատ
տալոյ անձնիշխանութեի, տիրել ցանկութեցն և մի նկուն
լինել յահից : Յբ չորրորդն ՝ի քաջալերել զնա ընդ-
դեմ երկիւղի՝ որ զերկ զմարդ , և ազդել ՝ի նա խոհա-
կան և արիական վստահութեի՝ որ յոյժ կարեւոր է յա-
ւանջորդութեի : Յորաքանչիւր ոք ՝ի նոցանէ կատարեալ

էր ի պաշտամանն. մին ի գիտութիւն և յարուեստ առաքինութեանն, միւսն յիրաւասիրութիւն և յարդարութիւն, այլ ոք ի ժուժկալութիւն և յարհամարհութիւն ախտից գրգռանաց, և միւս այլ ի քաջութիւն և յարիւթիւն զարմանալի։

Կազմութիւն վարժապետաց, որոց անհնար էր համառօտիւ լինել միանգամ, և դուն ուրեք նորին բարւոյ խընդրող, կասկածեմ թէ առ ուշ նպատակին ոչ յոյժ օգնեիցեն Ձի որպէս մարթ էր ջրից արանց ի նոյն խնամոյս և ի նոյն դիտումն միաբանս լինել։ Այլ տես ինձ զի ոչ յուսային Պարսք ի միում ումեք գտանել զամ կատարեալս ի բարւոք դաստիարակութեանն արքայորդւոյն ժառանգաւորի։ Այսքան փոյթ և խնամք եկեղեցոյս յայնմ ի զեղծեալ ժամանակին ի դաստիարակութեն Թագաւորի։

Որպէս և է՝ այս ամ խնամք, ըստ որում անդ ի նմին վայրի ազգ առնէ Պղատոն, ոչ իմիք պիտանացու լինել ի շքոյ ի զեղծութենէ և ի պերձանացն՝ որ ամ ուստեք զգեաւծաղիկ համբաւին շուրջ պատեին։ Այմ բոլո պաշտօնեից՝ որք ծառայօրէն ձեռք սպասաւորին նմա, հրապոյրք ամենայորդորք ի մէջ կեանս և ի հեշտութիւն, ուր այլ ինչ ոչ էր նոցա փոյթ՝ բայց միայն հնազանդել նորանոր զգրգռնս ախտից, հրապոյրք և ի քաջաց առաքինեացն անպարտելիք, այսոքիկ զեղծ սոլորութենէք ազգին ոչ դանդաղէին ձգել զնա ետ հանոյիցն՝ որոց դաստիարակութեն խափան առնել ոչ կարէ։

Որ ինչ աստ զդաստիարակութենէ արքայորդւոյն առանձինն Պղատոն, ամենայնին յորդիս Արկամենեանն Արտաշիսի, որդւոյ Վահեքսեայ և յաջորդի, առ որով եկեալ Ագաթիանգէս՝ զոր Պղատոն ի ներքս մուծանէ ի Տիմէոս, ուստի զայսոսիկ ծայրաքաղ արարեալ Մովսէսի։ Վասնզի նա ինքն յայլում վայրի ի բանս իւրում, զոր ի յաջորդող հանդերձեալ եմ ածել, ասէ՝ թէ ոչ Ալիբոսի և ոչ Դարեհի փոյթ եղև՝ տալ զորդիս իւրեանց ի քաջ դաստիարակութի։ և գտանեմք ի պատմութենէ՝ Արտաշիսի առաւելագոյն քան զնախորդս իւր այսմ խնամ տարեալ։ որում ոչ եղէն նմանողք՝ որք զհետ նորա թագաւորեցին։

ԳՕԴՈՒԱՆ Բ.

Կ՚ուզեմ խորհրդով տալ լուծել իրաց պատմութիւն։

Ես Հեպտ և ամենիշխան էր Թագաւոր ի Պարս, սակայն էին և իշխանութիւնք որոց տայիմք՝ առեան ետքին խորհրդականաց, զորս ազատօրէն կացուցանէր յատուկ ազգին, պատկառելիս իմաստութիւնն և հանճարով քան ամենատեղեակս իւրեանց։ Օ սիրոյն հաստատութիւն տուս տեսաք ի տանիմահուէ ետքինոյն ընդդէմ Շ՚մերդեայ մոգի՝ զոր սպանին։

Վերեալք ի սուրբ գրոց զկնի ի հրեաստան առաջ. եզր. է. քեալ " յերեսաց Կ՚ղրտաշեսի Թագաւորի և ետքին խորհրդակցաց ,, Վարձեալ և կանխագոյն առ Թագաւորութիւնն Վարեհի Կ՚ղրտաշեսի, որ զՇերդ յաջորդեաց, վկայեն աստուածային գիրք գՀմանեայն նոցա յաջորդէնս և յիմաստս առաջնորդութեան և ի նախնեացն սովորութիւնս, և զի նորա ամ ուրեք առընթեր կային Թագաւորին, և բերանով նոցա կարգեր ամ։ Կ՚անգիր " առ սեղ ցսկերելոն իւր ... արդ արարեք այսուհետև օրէնս և իրաւունս. և մնասեան առաջի նորա ... իշխանք Պարսից և Մարաց՝ որ էին մերձաւորք և ամենամեծք արքային ,, Որով բազում ինչ ի միտ առնուլ կ զօրինաց և գկարգաց տեսչութեան Պարսից։

Նախ զի Վարեհ արքայ մի յերևելեացն էր ի Թագաւորս Պարսից իմաստութեամբ և հանճարով, թէպետ և ոչ ամենայնիւ կատարեալ. որում և զօրէնս հանձարեցս, որք հին եղեն ազգ և կանոն տեսչութեան աշխարհին, ընծայեն մեծաւ մասամբ, և այլով մասամբ՝ նիւթոսի։ Զդիւ այնպիսին, բազմահանճարն և գերիմաստ, կարեաւր վարուք իւր զհորհրդականս. և ոչ երկեաւ թէ գուցէ յիշխանակից իւր առնել զնոսա յիւրս աշխարհին՝ անբաւական ինքն Թուեցեալ, նուաղեցի ի փառաց։ Որով զմեծախոհ միտն եցոյց՝ զբազմապատիկ առաքինութեանն տարացոյց, որ սակաւուց է։ Կ՚անգիր Թագաւոր, այլ միաք և հանճար անձուկ են, ընթացասէր և անձնահաճ է. և ըստ չափոյ ազբատիմոց մնացն անհնար Կ՚ալասանիս իւր համարի եթէ զչխորհեցեալսն յուշ առնել, և թէզամանս՝ եթէ իշխան և տէր ամենայնոյն վիճակեալ՝ ոչ համարեսցի իմաստուն և գերահան

ձար քան զայլս։ Եւ այժ այլազգ խորհեցաւ Վարիճ, այն որ ոչ ինչ առանց խորհրդակցութեան գործեր։

Վարձեալ և ինքնիշխան տէրութեան կարող էր վրէժ խնդիր լինել փառաց իւրոց. այլ նա ոչ նուաղութիւն համարեցաւ փառացն և պատուոյ զատեան խորհրդակացս, որք խորհրդոյն միայն կացուրդք էին խնամուութեանն և հանձարով օգնել նմա, անհայրդրդք իշխանութեանն՝ զոր բռնադատ յինքն ունէր Թագաւորն։ Վիտաց հաստատութեանն զի գերագահ իշխանութեանն վերնկարգիր, մինչ չև ի զեղծեալ և ի բնէ իւրմէ և յառաջագրութենէն խոտորեալ, ի առաջնորդել՝ օրինօք, հպատակել այնպիսի գՀաճոյս, և յորոց արգելուն՝ հրաժարել։

Ոչ դարձեալ՝ առեանն այն խորհրդականաց, "որ էին մեծաւորք և աթոռակիցք արքային ,, , հաստատուն էր և մշտնջենաւոր, յինսնոյց և յիշխանաց աշխարհին կազմեալ. որք ընդ առաջնորդութեամբ Թագաւորին և ընդ ձեռամբ նորա՝ էին որպէս ազբերք բարեկարգութեանց բակաց, և ակզբնապատճառք ամենայնի՝ որ ինչ խնամուութեամբ նեղբայ և արտաքոյ աշխարհին գործէին։ Այսպէս զհոգս աշխարհին Թեթևացուցանէին յարքայէ, որ ոչ կարէր տակաւ ծանրութենէն՝ առանց օգնականութեամբ նոցա, և ի ձեռն նոցա զպատգամս իւր ածէր ի կատարումն։ Եւ տեառնս այս մշտակաց աւանդապահ էր և օրինաց կալբևորաց տէրութեան, և անսխալ առնէր զընդակից արքա սիս նորա։ Այս գիւրաքանչիւր ժամանակաց գիրգոյնութեամբ պատշաձէր ի մի բովանդակութեամբ, և զամ՝ նորաձևութեց և գյեղափոխութեանց զառաջս ունէր։ Վանգի ի հասարակաց և յաշխարհագոյ յայնպիսում տեղի՝ անուսանատես է ամ, և առնկապաւք իւրաքանչիւր տեսուչք էն միմեանց, և առնեցուն հանձար ի մի օգուտ աշխարհին միաբանին։ և է անդ իւրաքանչիւր որ բառական առամ՝ որ ինչ առաջնորդութենէն էն անկ, քանզի պարտ է նոցա հմուտ լինել ամ՝ մտանց արուեստին՝ առ ուղիղ գատաստան, թէպէտ և վաստակ գործոյն յիւրաքանչիւրմն մանաւանդ։

Ի վերայ այսոցիկ և այլ իմն ինայ մեզ ի միտ առնուլ զի զատագանին խորհրդական՝ ցուցանէն տարբ գիրքն ներ հունս տոհմութենց, օրինաց, կարգաց ուղղութեն և իրաւ

1 Ի քէն առաջնորդեալք, և քեզ որպէս օրինաց հպատակեմք։ Նեղ. Տէրս։

ւանց . քանզի ՚ի նոսա Թագաւորն կ՚եթող առնել զաբ-
դարութիւն և զիրաւունս :

Այրկու ինչ դարձեալ աւանդէն զիրք սուրբք զՊաթսից որով՛ք բազում ինչ հրահանգք կարևորք ՚ի բարւոք տես-
չութիւն աշխարհին առ ձեռն պատրաստ էին Թագաւորացդ նոցա և խորհրդակցաց : Յումէնէ՝ դիւանք ազգունի , յորս արձանագրեալ կային ամ վճիռք և հրամանք Թա-
գաւորաց և ազատութիւք ժողովրդոց , և որ ինչ ումեք ումէք չնորհք պարգեւեալ . Յոր միւս ևս՝ գիրք յիշատա-
կարանաց , յորս գրոշմեալ կային ձիւղ և մանրապատում ամ՛՝ որ ինչ անցեալ էին ՚ի ժամանակս Թագաւորացն առաջնոց , և խորհուրդք նոցա , և սահմանք բարեկար-
գութ , և առն առն հաւատարիմ ծառայութիւն . Օրոմ զգուշութիւք բազմաւ պահէին , և ստէպ վերծանէին զայն Թագաւորք և իշխանք , և խոհեմքն ՚ի նոսա՝ խելամուտ լինել իրաց աշխարհին , խորհել յինքնահաճ յանկարգ և ՚ի կեղակարծ օրինաց , գնոյն հաստատուն ունել կարգ ուղղութեան , և ՚ի գրոց անտի ընթերցուածոյ առնուլ խրատս պիտանիս ՚ի բարւոք առաջնորդութիւն :

Ե. Եզր. Ե. 17 ; Ե. 3 ; Ե. 13 ; Եսթ. Ը. 1.

ԳՕԴՈՒԱՆ Գ.

Խօսեան դաստիարակել :

Ա՛յլ ինչ է խոհ ընդ Թագաւոր և ընդ դատաւոր , Խոտեան է դահն արքունի , և հանգուցեալն ՚ի նմա գե-
րագոյն իշխանութիւն՝ արդարուն հոգւոյ պաշտօնեայ : Որ-
պէս տիկինն Աթոսա ասէր . « Ո՛չ ազգաց սիրելոյ տեառն ամ-
նոյ քո գ՚Սպանիայել՝ եւ զքեզ ՚ի վերայ դոցա Թագաւոր , առնել իրաւունս և արդարութիւն » : Օ Թագաւոր՝ իշ-
խանս եղ ամ և զամ ինչ հնազանդ արար ՚ի ներքոյ ձե-
ռաց նոցա՝ զի ՚ի նմանէ միայն երկիցեն : Յոտ նոցա զամ ազատութիւն՝ զի արդարութեան օրինացն միայն հնա-
զանդեցին : Օ ամ իշխանութիւն իւր եղ ՚ի ձեռս նոցա՝ զի մի զտկարութիւն իւրեանց բազդատեցեն . և ամենայնի բաւականացոյց զնոսա ՚ի խափանել զՀարստահարութիւն և զանիրաւութիւն՝ զի անօրէնութիւն սարսեսցէ առաջի նո-
ցա , և մի իշխեսցէ բռնանալ ումեք :

Ա. Մակ. Բ. 8 ;

Իսկ զինչ է դատաստան՝ զոր իբրև յերկրպիսի ետ ՚ի ձեռս նոցա ամծ . կարգ հաստատեալ ՚ի հաւատարութիւն , զի մի բռնութիւն փոխանակեսցէ ընդ օրինաց , և որ ու-

մեք ինչ անկ իցէ՝ մի յափշտակեսցի ի նմանէ, և զի մի քաղաքաժողով ընկերութիւն զօդ խղեսցի, և մի խաբէութիւն և նենգութիւն յայտնեսցին անմեղութիւնն և պարզմտութիւն, և զի ամ ինչ ի խաղաղութիւն իցէ ընդ ելեալք օրինաց, և տրտպ քաղաքացին գոցէ սպասին ի հասարակաց իշխանութիւն։

Յոլով ուրեք ի պատմութիւնս ասեալեւ տեսանի՝ թագաւորացն Պարսից անձամբ դատաստան առնել։ Այնմ իսի փոյթ եղև Պարսից՝ առ ի բաւականութիւնի գործոյն նախակրթել զնոսա անգամին ի մանկութենէ յօրէնս աշխարհին. և ուսուցանել նոցա ի համալարանս զարդարութիւն, որպէս զԱլիբռաս, ասացի, զոր օրինակ այլք յազգաց ուսուցանելին զմանկտին ի ձարտարախօսութիւն և յիմաստասիրութիւն։

Այս են կարևոր պարագք թագաւորի։ Որպէս է, և կարևոր իսկ, ունել նմա օգնականս ի գործն մեծ՝ որպէս յայսմ ամ, այլ օգնականացն ոչ գերծանի նա ի պաշտաւնին։ Թագաւորութիւն կցորդ է անանձնգոյնի դատաստանութեան. Տալոցդ տալ տալորդէ այլոց գնչխանութենէ իւր, այլ մերկանալ յայնմանէ ոչ կարի, կամ նուազել զայն։ Այսպա անհրաժեշտ պարագք են նմա՝ պարտադէ առ ժամանակ մի յիրաւագիտութեն. ոչ ի մանրամասն օրինացն խելամտութեն՝ այլ կարևորագոյն իրաւանց աշխարհին, զի մի վայրապար տացէ դատաւորիք ի դատաստանս մեծամեծս։ Թագաւորացն Պարսից նախ քան զթագաւորել Տալի էր աշակերտել առ ժամանակ մի առ ոտս մոգուց, և ուսանել ի նոցանէ զգիտութենս զայս. քանզի աւանդապահք օրինաց նոքա էին, որպէս և դնէին իսկ գլխովին։

Յայ քանզի թագաւորին յանձն է արդարութիւն, և յայմ աշխարհին չէք ոք որ իշխէ դատաստան առնել բայց միայն որ ի նմանէ ունին իշխանութենէ, ապա ուրեմն պարտ է նմա քաջ ջննել՝ որում զատանդն մեծացնիս մատնուորէ, և գիտել եթէ իցէ արժանի Տալորդ լինել իշխանութեանն՝ զոր վերառեալ Տուպ ի գահոյսն մատուցանել, և մերժել առանց ակնառութենէ զորս ան արժան գտանի։ Այսմ յոյժ զգուշանային Թագաւորք Պարսից, որպէս երևի, զի արգարութիւնք և առանց զօ- Եւտ. Ն. ԽԷ. շաքաղանէ ուղղեսցին իրաւունք ի դատաստանի։ Վասն զի գնաշառաբեկ գոմն լեալ յարքունի դատաւորացն, զի այսպէս կոչեին նոքա, առանց ողորմութեան եւ սպանանել Կամբիւս. և զմորթ անօրինին գրամայեաց գերծանել և արկանել զանթոռոզ դատաստանին, և ի

տեղի ֆօրն զորդի նորա նստուցանել դատաւոր , զի տե-
ղին ինքն ազդ արասցէ նմա հանապազ զպարտս պաշտա-
մանն ։

Ա տորակարգ դատաւորս ընտրեսցին ի ծերոց . և ոչ որ Բ-ԻԹ. ԻԾ-ԻԹ.
ի յիմնամէնից և ի խոնարհ լինելոյ դատաւոր . քանզի Կ-Ը. Ա. 7.
խոհեմութիւնդ բազում կարեւոր համարեին պարսք ի դա-
տաստանի, յորում զընդեց, զհամբաւդ և զկենաց պարտ
եր տալ վճիռ ։ Ոչ եր օրէն ումեք ի ժողովրդենէ սպառ Ելից. Ը. Ե.
նանել զատրուկ, կամ խշմանի կամ թագաւորի դա-
տաւորել զոք ի մէնջ միով յանցաւորութիւն . զայն առա-
ջին փորձ չարեաց դիւրագոյն տկարութեանն մարդոյ՝ քան
չարութեան գործ համարելին ։

Պարտ եր ընդ չարեաց յանցաւորին և զարիս նորա
ածել ի կրկին արդարութեն , ընդ վնասուն և զվաստակս
նորա . քանզի անիրաւ համարելին միոյ յանցանաց ծած-
կել զնոմ բարութեամ՝ զոր ոք չիմն կենանն իւրում գոր-
ծեալ է ։ Այլն իբրև վարէ զմնդպարտ ոք ի դատաս. Է. ՃԾ.
ւորաց , որ իշխանութիւն իւրով զեղծաւ , վասն մեծամեծ
ծառայութեացն՝ զոր աշխարհին և արքայի մատուցեալ
եր , ապրեցոյց ի ժամ պատուհասին . եղծեալ զդատա-
կնիքն՝ զոր շտապաւ առանց քննութեն տուեալ եր , և ոչ
խմնաստութեն ։

Այ ին և այլ կարեւոր և անհրաժարելի օրինք դատա-
ւանաց , չդատապարտել զանբաստանեալն մինչև յան-
դիման ունելոյ զդատախազն , և տալ պատասխանի
վասն նմ ամբաստանութեացն . և չարդարսնալ ամբաս-
տանեցին , ի նմին պատուհաս տալ զչարախօսն՝ յոր պան
մեղն զրպարտեր ։ Ա րտաչէս արքայ եւս զեղեցիկ օրինակ Դ-ԻԲ. ՃԾ.
արդար խստութեն ի մասին յայտնի։ Այն ի սիրելեաց 335-336։
նորա ցանկացեալ բարձի և պատուոյ միոյ ուրուք յէշ-
խանացն քաջաց , ամբաստանեաց զնա որպէս նենգաւոր,
և մատոյց զնմանէ զքր զրպարտութեն բազմաս , յուսա-
ցեալ ի մոեբմանեն արքայի՝ թէ բանիս միայն առանց
քննութեն դատապարտեսցէ զնա ։ Ա՝անզի այս քննութեն
է չարախօսացն՝ զանկատել ի լուսոյ և ի փորձոյ , և փա-
կել հնարիւք առաջի անմեղին զդրաւնս ատենի, և չտալ
նմա տեղի պատասխանւոյ ։ Ա՝րքաստանեացն արկեալ ի
բանս՝ խնդրեաց չարքայի կարգել ի վերայ իւր գա-
տաստան և փուրիշ . և ոչ գտաւ այլ ինչ վկայութիւն
յանցանաց նորա՝ բայց միայն ի զրոյն զոր զրեալ էր
դատախազն ։ Հայտնեցաւ անմեղութեն իշխանին , և ար-
գարացաւ օրինաւք դատաստանի յատենի երից աւազաց՝

զորս ի քննութիւն նորա կացոյց Թագաւորն, Այլ զամ զցասումն իւր ած Պարեհ ի գլուխ նենգաւորին որ մտերմութիւնն իւրով ժպրհեցաւ զեղծանել, Պանդխտութիւնդ հանձարոյն՝ դիտեր կինք իմաստուն առաքինութեանդ զօրինացն երկիւղ և ոչ զչարախօսից [1], և համարեցաւ պյղպզ ինչ առնելով լուծանել զկարգ բնական իրաւանց, և կոխել զօրինս մարդկութեան, [2] և համարձակել մխանայ, առեւրութեան, քինախնդրութեան և զրպարտութեան, և սպառազինել արքունի իշխանութիւն զդատն և զչար ախրատութեան զրպարտողացն՝ ընդդէմ անմեղութեան հաւատարիմ մարդկան, և կապտել զաչս արքունի՝ ի պերճ ընծրկին՝ որով է ապաւէն արդարոյն և անմեղութեան յերեսաց հարստահարողացն և զրպարտչաց։

Ե-ՒԲԲ. ԺՂ. Վ աղագոյն քան զնա այլ ոմն ի Թագաւորացն Պարսից Պարեհ վշտասպեան, որպէս կարծեմ, զոր գիրք սուրբք Պարտէս կոչեն, եցոյց մեծ և օրինակ իրաւաբեր և անսասան առաքինութեան։ Պանդխտ սա ի հզօր աղերսանաց Համանայ սոխակեալ զՅովարտային զայն ետ յաղէտս ազգին Հրեից՝ կորուսանել զնոսա յաւուր միում ընդ ամ երկիր իշխանութեան իւրոյ։ Այլ եթէ ած զայնոցա ի ձեռն Աստուածոյ, և ոչ գանդաղեցաւ նա ուղղել ի սխալանաց իւրոց. ոչ միայն զվերկակ հրամանն եղծեալ ահեղ պատուհասիւ նենգաւորը չարախօսին, յորմէ պատրեցաւն, այլ և աշխարհադիւժ զսխալանան արարեալ խոստովանութեամբ՝ որ յամ ժամանակի լինի ի խրատ Թագաւորաց, ուսանել ի նմանէ զի ոչ է այն նոցա յանսդգնանս և ի նուաղութեան նուաստեն, այլ պատկառելի և այնու զանձինս ընծայել ցուցանիցեն Պանդխտին Հրովարտակաւ զչարախօսացն բառ մահաւոր խաբէութեան նշանակեալ՝ զի սուրբ են նոքա խոստանակել զմարդասիրութեան իշխանաց, որք անկեղծութեամբն իւրեանց ի նոյն և զայլս կարծեն, խոստովանին ապա առանց ամենայ՝ թէ և ինքն պատրեալ՝ չարիս խորհեցաւ ի վերայ ազգին Հրեից, որք գան զայ՝ ժողովրդոյ հաւատարիմք եին նմա, և որդիք բարձրելոյն մեծի կենդանւոյն ՚այ, յորոյ ի բարեաբեր առատութենէն ուղղել առեր զիւր և զազգին իւրոյ զիշխանութեան։

[1] Հօրինաց պարտ է երկնչել, և մի՛ չարախօսաց։ Պաւե. Նէբե. Տէօ։

[2] Իշխան որ ոչ պատուհասէ զչարախօսն, յաւելու գրգռել զնա Սոռե. ի Դոռե. Թ։

Ոչ միայն անիրաւութիւն թշնամիք էին պարսիկք, որ- Եւտր. ե. պէս առացաքն, այլ և առեցողք ստուէ. զի այն անարդ և վատթար քան զամ ախտս թուէր նոցա, և չէտ այ- նուհետ փոխով կեալ. քանզի դատարկապորտ զայնոսիկ կեամն համարէին և ի նախատինս և ստրկայ վայել, և առաւել ևս ատելի էր նոցա այն՝ հրապուրանօքն ի ստութիւն։

ԳՕԴԻՒՆԴ Դ.

Տէսլութիւն գառաւոյ։

Պիւրին է ի թագաւորեալ քաղաքի պահել բարե- կարգութիւն, ուր զուղղութիւն իշխանացն և զդատաւորաց ի մեծոյ առաջի աչաց տեսանել թագաւորն, և տեսիլ արքունի պահոն ի հնազանդութիւնէ ունի զժողովուրդն։ Իսկ յայլ գառաւս՝ հեռաւորութիւն թագաւորի և անն- կալութիւն ապրելոյ ի պատուհասէ, տեղի տան յանձախ անիրաւութիւնէ իշխանաց և դատաւորաց, և անկարգու- թեան ժողովրդոց։ Այսմ առաւելութիւնէ խնամ կալեն թագաւորք պարսից. և յայնոցեացն իսկ ի նոսին։

Ի հարիւր քան և եօթին՝ գառաւս բաժաներ տէ- Քրիս. ծոփ. րութիւն պարսից, և կուսակալք իւրաքանչիւրոցն կոչէին նախարարք։ Այնմ նոցա վերակացուք երեք՝ տեսուչք ուղղութեան նոցա, որք և համարս ի նոցանէ պահանջէին վասն ամ իւրաց իւրաքանչիւր վճռեալ երկրին, և յու- յանէին արքային զնմանէ։ Պարեհ Աստ այսմ բարեկար- գութեան օրինադիր եղև, որ այն ինքն է Ալիաբար, մա- նաւանդ թէ Ալիբոս՝ ընդ անուամբ Ալիաբասայ քեռւոյ իւրոյ։ Ալախարարացն այնոցիկ ըստ հարկի պատուհասն իւրեանց պարտք էին՝ հսկել իւրաքանչիւր յիւրում գա- ւառի յօգուտ և ի շահ ժողովրդոց իւրեանց և թագաւո- րին։ Ալանզի ընդ օգուտ երկրաքանչիւրոցն ոչ ինչ խոտոր համարեր Ալիբոս, այլ մանաւանդ կից զերկրաքանչիւրն ընդ միմեանս լծորդեալ։ Օ՞ի ոչ է մտքի կեալ ժողովր- դոց ի բարուքէ առանց զօրութեան թագաւորի՝ որ կա- րող իցէ պատժանել նոցա, և ոչ հզօր է թագաւոր՝ եթէ չիցէն ժողովուրդքն ի բարուքէ։

Ալախարարքս այս էին յատուկապ աշխարհին, որոց կար-

1 Ի թիւ բաժանման նախարարութեանցն պարսից ոչ գտայոյնն մոգենաբերք։

գեաց Վիբրոս կալուածս և եկամտաս ըստ մեծութեաւ իւ-
րոքանչիւրոցն պատուական ։ Հոգացաւ կեալ նոցա փա-
ռօք ի գաւառս իւրաքանչիւր, զի պատկառելի իցեն մե-
ծի և փոքրոյ՝ որ ընդ իմամովք նոցա կան ։ Այլ զպա-
տրաստութեանն սպասուց նոցա և կահին և հանդերձանաց
սեղանոյ՝ ըստ նմին օրինակի կամեցաւ պատուոյ նոցա
հաւասարել, ի չափ սահմանի իմաստուն և պատշաճ հա-
մեստութեան ։ Եւ այս յանձնել խրատեալ զնոսա, ցանկ
կայր և միւսմիւսմի ի նոցանէ լինել յօրինակ իւրում
նոցին ստորակայից իւրեանց. զի նոյն արքունեացն բարե-
կարգութեանն, և յասպարանս նախարարացն պահեսցի, և
ի տունս աւագաց ։ Այլ որպէս մարթի էր՝ խորհեցաւ
հնարս յառաջագոյնս չարեաց մեծագոյ իշխանութեան
նախարարացն, անձին պահեալ զընտրութիւն նոցա, և
զբաղաքապետս և զզօրավարս և զայլ պաշտօնեայսն՝ ին
քինիչեանս ընդ իւրև կացուցեալ, միայն արքունի հրամա-
նաց անսալ նոցա. զի եթէ իշխանութիւնք իւրեանց զեղ-
ծանել խորհեսցին նախարարքն՝ գիտասցեն զի են գէտք
նոցա ։ Այլ ի պէտս յաձայս երթևեկից նամականեաց,
ընդ ամ աշխարհ տերութեանն իւրոյ կարգեաց սուրհանդ-
ակս՝ որք զտիւ և զգիշեր ընթանային. զորոց ի կա-
տարած յօդուածոյս լեզի ինձ բան ինքնութեան, ասա
միահետ ածեալ զնաւս բանիս։

Ել ի նախարարս միայն և ի քաղաքապետս ապաս-
տան առնէր Թագաւորն զտեսչսն գաւառաց, այլ ան-
ձամբ տեղեկանայր իրաց աշխարհին. զմնաս ածեալ զի
է կիսամեամեակ՝ միջնորդանն Թագաւորել։ Կարգեցին
և ազգաբար յարքունիսն, ասել ընդ առաւօտս ի զար-
թնուլ արքայի ի քնոյ. Լրի, տէր արքայ. զգործ պաշ-
տամանն, յոր կացոյց զքեզ Աստղիկ, փութա կատա-
րել։ Այլ է Աստիկն անուն դից՝ զոր վաղ ժամանա-
կաւ պաշտէին Պարսք։ Օ այս ինչ Պլուտարքոսի պատ-
մեալ, յաւելու ասել՝ Թէ բարւոյ Թագաւորի այսպիս-
սեաց պաշտօնէից յիշելոյս յանողոյց ոչ են պէտք. սէր
ժողովրդեան և սիրտ բարեկիր յիշելոյսցեն նմա զայն
ըստ արժանի բաւականին։

Պլուտ. — Էսէ. 780։

Ամին իրի Թագաւորը Պարսից, ըստ նահանեացն իւ-
րեանց սովորութեաւ, հոգ յանձին առնէին այց առնել գա-
ւառաց աշխարհին իւրեանց։ Այլ զոր օրինակ զՋրայիա-
նոսն ասէ Պլինիոս, բարւոյ Թագաւորի փառս անեղ-
ծական համարելին և հնդուեալի ձմարիտ՝ մերթ ընդ
մերթ երևել ժողովրդեան, զի տեսցեն զնոյր իւրեանց

Քսէնոփ. — Կիւրոպ. 628։

զՀաստարակաց, և [1] զքաղաքս որ Հեռիւ և գժտուք իցեն ընդ միմեանս՝ Հաշտ առնել, փարատել զանմտրոպս մետաղտս խռովութիւն՝ Հաւանողական քան բռնաւորական բանիւ, խափանել զանիրաւութիւն և զբռնութիւնս դատաւորաց, բառնալ որ ինչ Հակառակ է օրինաց և բարեկարգութեանն, և Համառօտիւ՝ որպէս աստղ բարեբար ՚ամ՚ ուրեք ազդեցութիւնս արդիւնաբեր գործել, և որպէս աստուածաբար խելամուտ լինել ամենայնի, ամենատես և ամենալուր, և զբողոք և զաղերս մի ապախտ առնել։

Վասնզի ոչ կարէր թագաւոր անձամբ չրջել ՚ի գաւառս, առաքեր փոխանակ իւր յատագաց իւրոց գառաւելեալս խնամոտութեամբ և առաքինութեամբ, որք աչք և լսելիք թագաւորին Համարէին՝ որովք լրտեսեր նա և գիտեր զամ՚։ Կէս որով զաւազանին խորհրդական աբքայի և զպաշտօնեայս՝ այս և լսելիս նմա Համարեին, նովին խրատեին զթագաւորն՝ որպէս զպայծառութիւք վարել զողջոյ. քանզի զսոսա կրեալք ոչ առ ՚ի Հանգչել՝ այլ առ ՚ի գործել սոքօք. և զաւազանին խրատին՝ մի անձնց սպաս տանել, այլ աբքային՝ որ է նոցա և բոլոր աշխարհին գլուխ։

Գայժ զարմանալի է թագաւորացն կամ գործակալաց և փոխանորդաց տեսուչ ՚ի նոցանէ կացելոց խնամիք քննել զամ՚ ՚ի չրջել իւրեանց ընդ աշխարհն. որով ցուցանեն խելամուտ լինել Հանճարոյ և Հմտութեանն առատ Ընորդութեանն։ Այլ զկարևորս միայն Հոգացին իշխանք և թագաւորք՝ զգործ պատերազմաց, զել և զմուտ գանձուց, զդատաստանաց ուղղութիւն և զտուրքաւորիկ վաճառաց շահաչատութիւս, այլ և զամրութիւն և զչինութիւն քաղաքաց, զՀանդիստ քաղաքացոցն, զյարդարուն արահետ Հանապարհաց և զկամրջաց և զթմբից, զպահպանութիւնն անտառաց՝ զի մի ապականեսցին, և մանաւանդ զմշակութիւն երկրի։ Այս ամ՚, և որ այլ ևս որ բուսեալ յարուեստից և անարդք, քաղաքավարութեանն մնասուք էին, և արժանի խնամոյ դառեալ։ Օ՜ի որպէս Ժողովրդոյն, նոյնպես և որ ինչ Ժողովրդեանն են՝

1 Հաշտ առնել զքաղաքս նամանաւանդ՝ երբեմն տեղ երթալդ խանձաւորս միմեանց, բանիւ քան Թող զամ տեսանել և լսել, և սասաիս. վասն Ժողովրդոց յաստուածաբար Հասանել ամ ուծուցանել, խափանել զանիրաւու- րեք և մերձ կալ։ Պետ. Ներս. թիւն գաւառաց, արգելուլ զոր Տէսյ։
ոչն արժան է գործել, և Համայն

ման է պաշտամանն, յանձնեալ՝ի փոյթ և՝ի խնամս և՝ի
Հարտարութիւն գլխոյն հասարակաց[1]. սեր նորա ընդ Հա-
նուր աշխարհն տարածանի, զամենեսեան սիրէ, առ ա-
մենեսին հասանէ, ամենեցուն և իւրաքանչիւրոց բաւա-
կան է։ Ո գառաւս, ղքաղաքս և զգերդաստանս իւ-
րաքանչիւր՝ի սրտի իւրում կրէ. զունկն յուշեքն ոչ՝ի
բաց դարձուցանէ, ամենայնի մտադիր է, ամենեցուն
խնամ ունի։

Ք.ԼՆոէ. Ա՛շակութիւն երկրի առաւել խնամոյդ ասացի զպար-
Թոթ. 827- սիկս։ Վասնզի Թագաւորացն փոյթ մեծ եր՝ի բարեաւա-
830։ ՀՀել զայն. և նախարարքդ, որոց երկիր քաջ միաբեալ էր
և բարեբեր, առաւել սիրելի էին յայս նոցա։ Ո՛ որ օ-
րինակ զօրավարքդ կային, այսպէս և երկրագործութեան
տեառչքդ. և ընդ այս և ընդ այն ոչ ինչ եր խոթր, քանզի
զի մին պահպանէր և միւսն յարգասաւորութիւն ածէր
զերկիրս։ Ո՛չ Թագաւորքդ միօրինակ խնամ ունէին եր-
կաքանչիւրոցն, քանզի երկրքեան կցորդք և կարևորք են
՝ի բարին հասարակաց։ Վասնզի երկիր ոչ միակի առանց
նպաստից և պահպանութեանէ զօրականին՝ որ պահէին զաշ-
խարհն։ և ոչ զօրական կեաց և գտանել դարմանն առանց
հողագործին աշխատութեանէ և վաստակոց միակին։ Ո՛յսր
աղագաւ կարի խնամատութեամբ Հնդիս Համար առնուին
Թագաւորքդ՝ի վերակացուացս՝ զնշանակութենէ գաւառաց
իւրաքանչիւր և կողմանց աշխարհին, եթէ ոչ ժամանակին
այց առնել անձամբ։ Վհնդկին և խնդրելին եթէ արդեօք պտղաբերիցեն կողմանքդ իւրաքանչիւր ըստ ար-
ժանադութեան երկրին. և մանրաքննին եւս, որպէս զկրտ
սերն Ալիւրոսի առանդ Վսենոփոն, Թէ և զպարակս
իւրաքանչիւր քններ Թէ գարմանիցեն քաջ ժողովուրդն՝
առնուլ արդիւնս առատութեամբ։ Ո՛չ զորս՝ի գաւա-
ռաց և՝ի կողմանց գտաներ բարւոք միակերալ ընտեսուչս
նոցա և զպահպանս վարձատրէր, և զայլսն և զթերա-
հոգս՝ որ անգործ և անխնամ ունէին զերկիրն, պատու-
հասեր։ Ո՛ր ինչ դժպատուհ էն Թագաւորի խնամքս այս,
որ ընդ շահ գանձուցն և առատութենէ երկրին՝ նա և՝ի
գործասիրութենէ և՝ի վաստակս կրեթէ զմարդիկն, որով
և՝ի դատարկապորտ խուժանն բառնի՝ բեռն ծանր
աշխարհին և նախատինք տէրութենէն։

ՈՒԳ. 833։ 830- Ո՛չ յառաջ ևս մատուցեալ զբանն՝ Վսենոփոն՝ յո-

1 Որում յանձն է հոգ ևմ, իբրև զնւրն խնամ։ Սենեկ. յղ. զամ ինչ հասարակապետութեան գի. ժգ։

ըինէ ՚ի դէմս Սոկրատայ, զոր մեղր ՚ի ներքս մուծանէ ՚ի զրուցատրելէն, ներբողէ զեղեցիկ երկրագործուէ. և ցուցանէ զայն վաստակ արժանի մարդկան, երկրագործել յարուեստս և ընդելադրէն բնութեան մերում, դալ եակ ամենաբոյծ մեծի և փոքու, ոսակին և անոսակին, պատճառաք առաղջութեան և զօրութեան, աղբիւր առատու թեան և մեծութեան, և անբաւ զբօսանաց և բերկրութեաց՝ պատշաճելոյն և պարկեշտից, վարդապետ և դպրոց հաւ մատութեան և ժուժկալութեան և արդարութեան և կրօնից, և համարն ասել՝ ամ արութեաց և բարեկարգութեաց։

Վասն զարձեալ և զհանճարեղ ասացուածն Լիւսան դրի սպարտացւոյն, որ ՚ի զգնալ իւրում ՚ի Սարդևիկ ընդ կրտսերն Կիւրոսէ, լուեալ ՚ի նմանէ թէ յոլովք ՚ի ծառայ, զորս տեսանէր, ձեռաւորունկք նորա էն՝ գո չեաց և ասէ։ Վասն զի՞ այժ զբազդ քո, Կիւրոս, զի ՚ի քեզ առաքինութեան հաւասար է բազդի. և ՚ի պայծա ռուլթէ փառաց և ՚ի պերճութէն՝ անեղծ ունիս ախորժ ակս և քաջախոհ[1]։

Չհանիկայն և մերոյ աղատագունդ մանկտւոյն, որոց ՚ի ժամանակի խաղաղութէ ոչ ինչ զբաղումն է, զախորժ ակս զայս երկրագործ զբօսանաց յանձին բերել. զորոյ զգեղեցիկ օրինակն տեսեալ ՚ի Կիւրոս՝ ոչ ոք յանար դութեն նմա համարեսցի զայն։ Վհանգի ահա և հռոմ մայեցւոցն, ազգի պատերազմողի և որ հզօրագոյնք էին ընդ տիեզերս, այս զբաղումն էր ընդ դարս բազումս։

ՏԱՐՈՒՐՔԵՐՔ ՆԱՄԱԿԱՆՈՑ ԵՒ ՀԱՆԳՈՑՔ

Օ՞ր զսուրհանդակացն Ճառել խոստացայ, աստ ա հա կատարեմ։ Հնարագիտ իրացս զԿիւրոս ասեն, քաջի քանզի յատաջ քան զնա ոչ ինչ ուրեք այսոցիկ չիշա տակք գան։ Այս զՀետ ամ աշխարհակալութէնն ՚ի բա ժանել զնախաբարութէնս, յիւրաքանչիւրոցն ՚ի նոցանէ և ՚ի սպարապետաց զօրացն առնոյր զբոյս՝ որ ինչ անցք

Ք. ՅՅՀ։

1 Եւ Կիւրոս ասէ. Եղ զաւ դոցա գործեցի զկարգ և զձև, և յոլովք ՚ի ծառացդ իմ են ձեռա առունկ։ Յայնժամ Լիւսանդրի հայեցեալ ՚ի ծիրանին նորա, ՚ի պայծառութէն մարմնոյն, և յոս կհնուա և յականակաւ զարդս նորա ըստ պարսիկ սովորութէն, ասէ. Ցիրաւի երանելո, Կիւրոս, քանզի բազկին քոյմ կցորդ է ա ւաքինութէն։ Կին. չր. ծէր. ծԹ։ Աստղագոյն ևս ասի յոյնս. Աբ դաթագէս, Թոմս ինձ Կիւրէ, բարեբազդ զոլ քանզի լաւութիք հանդերձ բարեբազդ ես։

անցանէին ի գաւառս իւրաքանչիւր և ի գունդս։ Ա-
անվտանգ և անյապաղ երթևեկ նամակաբուց, զի մի
անագան լուր ընկալեալ՝ ի տարաժամու հասցէն պա-
տուէրք, սուրհանդակս կարգեաց յամ գաւառս, և
հանդոյցս ամ ուրեք ։ Վասնզի ձիոյ քաջընթացի միոյ ա-
ւուր մտրակաւոր գնացիւք հեռի ի միմեանց կառոյց
ասպաստան, և եղ ի նոսա ձիադարմանս, և վերակա-
ցու՝ որ զծրարս ժամանելոց Թղթաբերացն ընկալեալ
աւանդէր յայլս. և ընդ վաստակելոց երիվարացն ան-
խոնջս փոխանակէր ։ Ա յսոսւ օրինակաւ գոյգ և գեղեակ
սահեպ տարնապաւ երթային սուրհանդակք. ոչ ձիւնա-
բեքք զնոսա խափանէին, ոչ յոյզք անձրևաց և ոչ տօթ
և ոչ այլ ինչ ձնասակարուեքը օդոց ։ Ա յսոցիսիս ոմանս
Յիշատակէ Ա րտոտոս առ Վ ահբքսեաս ։

Պե-ր. ի-
ին։

Զ ոսոս կոչէն պարսիկք Ա նկառա [1] ։ Վ երակացուքի
սուրհանդակացն Թղթաբերաց եղև առ նոսա ի պատիւ
մեծ. և Վարեհ վերջին ի Թագաւորս նոցա, նախ քան
զգահակալել կալաւ զաւագուքին զայն ։ Վինչև ի ժա-
մանակս Վ ահնտիոնի այս կարգք սուրհանդակացն էին,
որպես ինքն իսկ նշանակէ. որում և ետ այսչիսին քաջ
միաբանիւ բանք ի կիրս Ա ռաքելոյ. զի հրովարտակ ա-
զատուքե Հրեից ի ժամանակեալ օրհասէն, զոր արար
Ա լրաւէս, այնու փուքով ընդ ամ աշխարհն Պարսից
տարածեցաւ՝ որում անչնաւ էր առանց ասպաստանացն
կարգելոց ի Վիւրասէ ։

Յիրաւի զի զարմասցի ի տեսանել՝ զի զԹղթաբեր
սուրհանդակացն կարգս, զորս Վիւրոս հնարեցաւ յա-
րևելս, և դարուց ի դարս յաջորդք նորա վարեցան նո-
քօք, որոց օգուտ մեծ էր աշխարհին, ոչ ընկալան քնա-
կեալ յարևմտեաս ազգք և ժողովուրդք կիրքք ի քա-
զաքավարուքեի, Հելլինք և Հռոմք ։ Ա յլ այն առա-
ւել զարմանալի՝ զի և ոչ ի Պարսս էին ի զարգացումն
գիւտս այս. այլ ընդ ժամանակս բազումս յարքունի Ա ևեմ
գործ վարէին սուաւ, ապահաս արարեալ զաւդմասա-
տիկ կենցաղօգուտքենն որ ի նմանէ ի գիւրուքեի ըն-
տանուքե կենաց մարդկան, ի վաճառաշահուքեի, ի
գամմափոխուքեի, ի յաջողուքեի իրաց իւրաքանչիւրոց,
յերագ Ա ամապարհորդուքե ի տիպող ժամանակի, առ

1 Ա նկառա Ա նանկե ի Բ իբլիա- Լատին angariare անկառասել ։
պարսի բռնի ծառայուքեի. յորմէ Լատ Ա ստեղծ Հելլէն ջառապաշտական վարքէն
Հելլէն ջառապաշտական վարքէն Ն astendae ասթենալ ։
ասոյն ἀγγαρεύειν անկառևէին, Ն

հեչսի կցորդութիե ազգատոհմից և քաղաքաց և գաւա-
ռաց լմի միանան, և անցուցանելոյ անվտանգ քաղա-
քէ ի քաղաք գանձս բազումս։ Ա[illegible] Հարկ է ասել քանի
զժուարին էր յայնժամ, և յայնմ հետէ ի յոլով գերս՝
առնուել զոյց զմիանալոյ, կամ զերաց ինչ բանագնաց
լինել. քանզի հարկ էր կամ զմի ոք ի ծառայից յղել
առ որ ծախուց բազմաց և ժամանակաց պէտք եղեն, և
կամ սպասել ուղևորելոյ ուրուք ի կողմանս յոր գերն
ուղղէր. և այս գործեալ նեղբոյ կայր բազմապատիկ
խափանաց և յապաղման և արկածից։

Ոչ զարգիս դիւրութիե յոյժ է մեզ և ծախք սակաւ,
այլ զմեծամի բարեացն ոչ ստուգապէս ի միտ առնումք.
ի վայրիկ մի գործել բարւոյն՝ յայնժամ թեւատուտ
լինեաք։ Վասդիա ի մասինս յայսմիկ հնարհպարտ է
համալսարանին Փարիզու, զորոյ գերախտիւն հարկ է
ինձ ասել առատ. և ամէն ունիմ ընդ գոյնն պատուղութիեն
նեբուսին գտանել։

Վասդի յայմ աշխարհիս սա միայն էր համալսարան՝
յոր ի հանուրց գաւառաց և ի սահմանակից ազգաց
գային ժողովելին ամբոխ համբակաց, սահմանեաց ի դիւ-
րութիեն նոցա սուրհանդակս ի տարբերեր գգեստուց,
ոսկւոյ և արծաթոյ և ականց պատուականաց, մուրհա-
կաց, խնդրոյց և տեղեկութեանց, որք և ուղևորաց ա-
մենեցուն անխտիր ուղեկից լինէին՝ պատրաստեալ նոցա
երիվարս և պաշար. և նամականի կամ ծրարս յանձնէ
յանձնէ բարձեալ տանէին։ Սուրհանդակք այսոքիկ
յոլով ուրեք յարձանագրութիեն պրուետից աղգաց՝ ա-
նուանին սրաթիչք պատգամաւորք՝ յերդաց ընտրելոյն
որ պատ էր նոցա։ Սոքա և հասարակաց ծառայէին և
համալսարանին։

Ցիրաւի ապա երախտապարտ եմք աշխարհաւ համա-
լսարանին Փարիզու՝ վասն հնարից սուրհանդակացն թեղ-
թաբերաց։ Ա[illegible]յա հասատատեաց զնոսա ի գանձուց իւրոց,
փոխանակ բարեացն՝ զոր ընկալաբ ի թագաւորաց մե-
ծոց և յազգէս, և հաստատուն կալաբ զայն ծախիւք
բազմօք անդստին ի հազար հինգ հարիւր եօթանասուն
և ի վեց ամ, ընդդէմ բազմադիմի հնարից այնոցիկ՝ որ
զհարկապահանջութեի աշխարհիս վաճառաշահ յինքեանս
ունէին. մինչև ապա ի նմին իսկ ամի երբորդն Վհնրիկոս
աբբայ հրովարտակաւն, զոր արար յամենան նոյեմբերի,
հաստատեաց սուրհանդակս աբբային ի պէտս հասարակաց
ի քաղաքին՝ յորս էին սուրհանդակք համալսարանին. և

զնոյն Տիրէս և ազատուէ ետ նոցա՝ որ ինչ յառաջ քան զնա Թագաւորք տուեալ էին սուրհանդակաց Համալսա-
րանին ։

Յետ եկամտից անտի սուրհանդակաց կարգեցան Հաք Համալսարանին ։ Վրանդ Լուդովիկոս Հռգետասանե-
րորդ, որ արդ ևս Թագաւորէ, երբեմն ամաք յետոյ յամ սեան ապրիլի՝ որ օր յորերեքտասաներորդ էր ամսոյն, վճռով տաճեակալաց և հրովարտակաւն իւրով որ ար-
ձանագրեալ կայ ի դիւանի աւագանւոյն և Համարա-
կալացն, հրամայեաց յետ եկամտից անտի ձրի զկարգս Համ ումանց Տաստատել ի Համալսարանի անդ, սահմանեալ առ այս զքսանհերորդ ուղերորդ բաժ եկամտից Համ աշխարհիս յերթևեկող Թղթոց ։ Լու գումար բաժնին էր յայնժամ իբրև Տարիւր քսան և յորից Տազարաց լի-
բեից ։ Լյս ոչ վայրապար իբրև հիմնադիր Համալսարա-
նին Համարի նա ինքն Լուդովիկոս՝ որ կարգաւորութիւն այնուիկ զայս պայծառութիւն յատել նմա . և Տնորհիւ մե-
ծաւ ելոյծ զՏարին անարգ և ամենայն՝ պահանջելոյ ու-
սուցչաց վարձս ընդ վաստակոց , որ ի նախատինս ինն էր արուեստին , և ներհակ անկարօտ վիճ առաքինուէին՝ որ նմա վայելէ ։ Վրանդի վաստակոց վարժապետացն ոչ է պարտ կորնչել , այլ և ոչ վաձառել [1] ։

Համալսարանին երախտաւորութիւն ցուցաբ բեմբա-
սացութեամբ . և ինձ վիճակեցաւ այն փառք՝ տաճեալ խօսել ի յոգնախառնի պատկառելի Հրապարակին . և քերթողական տաղիւք բազմաց ի յոյն ի լատին և ի գաղղիական բարբառ . և առաւել ևս՝ բազմահանդէս Թափօրիւն , զոր առաջնորդ [2] Համալսարանին սահմա-
նեաց առնել . որպիսի ոչ էր սովորութիւն ի սկզբա-
նէ ։ Լին բազմութիւն արանց Տազարաց կամ երկերիւրից աւելի , Համախմբեալ ի յորից ընկերութենէ , և անցին առաջի արքունի պալատան և առ ապարանիկ քաղաքա-
պետին , որ մերձ է անդր , և յորան ի սուրբն Հռորս , ուր վեհմախառ ծիրանազգեացն Վրայել արքեպիսկոպոս Փարիզու մատոյց ձայնաւոր պատարագ , գոՏելութիւն առ ամենիշխանն Տած վերընծայեալ , և զսրտեռանդն ուխտս միաբան Ժողովոյ Համալսարանին՝ վասն կենաց Թագաւո-
րին , որ երբեմն որդի իւր ընկալաւ զայն՝ Տորոգող լեալ այնմ , մանաւանդ և հիմնադիր երկրորդ ։

[1] Բարերարութիւնս այսմիկ՝ ոչ վաձառել և ոչ կորնչել օրէն է ։ [2] Իշր առաջնորդ համալսարանին որ ի Պիւէնի Քաֆէն ։ Կ-ՒՒ. ԺԲ. Է։

Այլ մեռասցին և չնորհք աւրէնէան իշխանին զոր ա-
րար յայնժամ ընդ համալսարանին, այն որ ի ժամանա-
կին յայնմիկ երիցագոյն էր յաղքունի տանէ, և խնամա-
պետ աշխարհին։ Բայց սա, ըստ դէղեցիկ իւրոց ախոր-
ժակացն ի փոյթ գիտութեանց և քաննսիրութեան, ընդ լսել
զնորհուրդ ձրի հրահանգութեանն մանկտւոյն՝ լցեալ խըն-
դութեամբ, և ի միտ առեալ եթէ բիւրք յաճախեսցեն
անտի փառք արքային, և օգուտ մեծ աշխարհին գործեա-
ցի, առանց յոգնաթափանձ բանից և աղերսանաց՝ հաձե-
ցաւ ընդ այն, և վաղվաղակի կատարեցաւ ամ՝ Օ հոգս
իրացն յանձն արար արքայ ՝ այսոցիկ՝ զորոց գիտէր
զձարտարութիւն. որք և փութով մեծաւ կատարէցին
զհրամանն արքային ըստ ամ յանկութեանց նորա։ Յակ թա-
գաւորին շատացեալ քաղցր խնդութեամբն՝ զի խնամա-
կալ եղև փառաց և հասից բազմաթիւ ուսուցչացն ի
վարժս հասարակաց, ոչ բարձրացոյց ձնոտմ բանիւք
զմեծ և զկարևոր պարգևսն։ Այլ իբրև համալսարանին
պետք եկին չնորհ ունել գնմանէ՝ որպէս պարտն իսկ էր,
ինքն ցաճռութեամբ ասէր ի լսելիս ամենեցուն. Ես չը-
նորհ ինչ արարի համալսարանին, այլ գնորայն հատուցի
նմա։ Վասն համալսարանին ընկերութեի երախտագէտ
է և չնորհատար առ այնպիսի բարերարութենէն։ Օ չը-
քաղաղոյն զայն և զդուն ուրեք լուեալ ի թագաւորէ,
կամեցաւ արձանագրել ասա յանմոռաց յիշատակ, որով
արհամարհել կամեցեալ գլարգ չնորհին՝ նոյնչափ առա-
ւել մեծացոյց։

Յաւելում ասա և զպատձէն հրամանաց առաջնորդի
համալսարանին՝ յաղագս ձրի հրահանգութե մանկտւոյն.
որ ընտիր և գեղեցիկ յօրինուածովն լեցի ընթերցողացն
ի զօսանս։

ՀՐԱՄԱՆԱԳԻՐ ԱՌԱՋՆՈՐԴԻ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆԻՆ

Պարոնս Վիոֆէն պետ համալսարանին գիտութեց
ի փարիզ. ասմենեցուն որ զգիրս զայս յայն արկանիցեն՝
ողջոյն։

Վարձք վաստակոց թէպէտ և իրաւունք էն անդրժե-

1 Որ էին Իլէոնն Տոքթոռս Իտալիէ առաջի. և Իլէոնն Ֆրան-
ցիսքոս պետ։

լի, սակայն համալսարանին սէնթ որ 'ի Փարիզ՝ փառաց առաւել քան շահու խնամ կալեալ, դժպատեհ համալ- բէնն միտս վարժապետաց՝ վարձս տարեւորս յաշակեր- տացն առնուլ, որ տարին էր քան պատշաճ։ Իսկ ար- դարև իբր անդատին 'ի սկզբանէ հաստատուեցեալ համա- լսարանին կարգեալ նման, և Թագաւորացն ամենեցուն տրուաքահանայ և գրովք հրամանաց շնորհեալ, որ ինչ յերթևեկաց նամականւոյ ամ աշխարհիս գանձին եկա- մտից. որք և 'ի սկզբանէ անտի կարգեալ էին 'ի հաս վարժապետաց 'ի նուազուցեալ սակի պարտուց աշակեր- տելոցն։ Ա.յլ եկամուտքն այն, թէպէտ և բազմագու- մար, ոչ էին ըստ արժան բաւականի վարժապետացն։ Ա ուդովիկոսի հնգետասաներորդի արքայիս պահեցան անմահ փառք լըռե դործոյս։ Վ.անդի կամքն այ և յոր- դորմամբ պերձախառ խնամապետին, որ և գիտուցեալ ամենայնի և գիտնոց խնամ ունի, բաւեպաշտ արքայն աշակերտ բանասիրուեց՝ նոյն ինքն և ծնող 'ի բարեսէր կամաց իւրոց և յարդար իրաւանց տաձեցեալ, յառա- ջինն անդր եկամուտս այնչափ ինչ յաւել աձեցոյց, զի Թագաւորին Վ.աղ ղիոյ գտեր անդրանկի էսէ օժիտ ըստ արժանի մեծութեն, և մի յաշնուականութենէ իւրմէ վերջացոյն՝ վաձառական լինել ազատական և ասիկա ա- րուեստիցն։

Ը նորհիւ մեծաձ կացոյց արքայ վարժապետաց, ոչ որոց 'ի Փարիզ միայն քնակեալ էրեն, այլ և ամ գաղղիացւոց, համայն և այլասեռիցն մանկանց։ Վ.իտութենէն աղբիւր ականակիտ, որ առ մեծք մինչև ցայժմ ոչ անմատոյց էր յումեքէ՝ նաև յաղքատացն, յորոգոյն և այսու- հետև ծաւալեսցի՝ գիւրամատոյց լեալ ամենեցուն։ Ա.յս աւետաւոր սկիզբն երանաւէտ Թագաւորութեան՝ այժմէն լցուսցէ խնդութենէ զսիրտս լաւաց ամենեցուն և հանդերձելոցն յուսով։ Օ ի որ 'ի տիս մանկութենէ զայս առհասարակ ուղղութենէ ետ, գինչ ոչ ուղղեսցէ յար- բունն հասանել։

Ի.պա այսուհետև գիտասցին ամ վարժապետք հա- մալսարանիս՝ մի ինչ առաւել քան գհամեստ և գհաւա- տութենի՝ պահանջել յաշակերտացն. և սկիզբն կարգացս յառաջնմէ օրէ ամենեն ապրիլի կալեալ լեցի։

Ֆրանսն տամբ և ամ ուշիմ և հանճարեղ մանկտուն՝ խնդամիտ յօժարութենէ յուսմնարան այսր յաձախել գի վայելեսցեն յերախտիս հասակակից իւրեանց արքային՝ ուամ զարգացեալ մտանին ինքեանք, և նա վասն նոցա.

և զի ձրի ի պարգեւս նորա վայելեալ՝ ատստին ծանիցեն զնա Տայր հասարակաց ։

Ինչ չև զմեծահանդէս գոհութեին քաղաքաժողով միաբանութեաբ մատուցեալ, հրամայն տալք յամ մեծաց մեծ գործոց զգովաբանական երգն նուագել, և զինն և տաներորդ սաղմոսն „Լուիցէ քեզ տէր“ վասն կենաց և բարեկենդանութեան բարերար արքային. գործեալ և բոլորով սրտիւ պաղատանս մատուցանել վասն պերձաբ փառ խնամապետին, և ի պարգեւատուողէն ամ բարեաց մաղթել վարժապետացն հոգի իմաստութեան և ածպաշտութեաբ որ ցանկալի է քան զդանձս պատուականս, և զի ինքնին զաշակերտեալսն դաստիարակեսցէ ի բարին՝ այն որ ամենեցուն միայն ուսուցիչն է ։

Օ առաջիկայ աւուրս երկու, վերկուշաբաթի և զերեքշաբաթի, դադարեսցեն գործք ։

Ցամին հազարերորդի եօթն հարիւրորդի ինն և տասն երորդի, յամենեան մայիսի՝ որ օր երկոտասաներորդ երանոյն, տուաւ հրամանագիրս այս ի Վարմանն Վեզիր վակեայ ։

ԳՕԴՈՒԱԾ Ե ։

Հոգի արուեստի գանձոց ։

Ա Ռագաւոր սուսեր և վահան է աշխարհին՝ առ ի պահել զնա յանդորր և ի խաղաղութեաբ ։ Օ ինուց պէտք են նմա և զինուորաց և ամրոցաց և զինարանաց և նաւաց՝ առ ի պահել զաշխարհն. իսկ այս ամ առանց բազմայոլով ծախուց ոչ յաջողեն։ Վարձեալ և հարկ է նմա ունել բազականութեաբ ի շուք իշխանութեանն և պատկառելի զանձն ընծայելոց ։ Ճշտասիրկ կրկին պատճառք կարևորք սահմանելոց հարկացն ։ Գուտ հասարակաց և պէտք՝ պատճառք եղեալ այնոցիկ, հարկ ի վերայ ածին՝ և ի նոսա զմեծս գանձուցն ծախել։ Ոչ քան զայսպիսի հարկապահանջութեաբ զինչ արգար և պատշաճ կայցէ. զի իւրաքանչիւր որ ի ժողովրդենէն երանելի զանձն իւր վարկանի՝ դիւրագին զհանդիստ և զանդորը կենացն առացեալ ։

Ցկամուտք աշխարհին Պարսից էին ի գրամաժողով հարկաց, և յարմնեաց երկրի՝ զոր հարկէին ժողովուրդն, զոր օրինակ ցորեան և պաշար և խար և այլ արմտիս և երկնաբոյս և ուլտս, և յամենայնի՝ որ ինչ ի գա-

Եւտ. ֆ. ՀԱ-ՂԱ.

Բ. 530. ւառաս իւրաքանչիւր ազնիւ և ցանկալի էր ։ Վասն որոյ զրեթէ Ասորեստան՝ զնախարարութենէն հայաստանի՝ թէ ամի ամի հարկեր անասնեաց արքային Պարսից մտրուկս ձիոյ բերէին երկու ։ Այսու և զայլոց աշխարհացն մարդի է դուշակել։ Օ հարկս ի նուաճելոց ազգաց առնուին . իսկ բնիկ ժողովրդն պարսիկ ազատարկ էր ։ Օ այս ևս սովորութենի Պարեհ արքայ օրինադրեաց . և զումար տարեւորական հարկին ամ գաւառաց սահմանեցաւ , որ ըստ Հրոդոտեայ հաշուին՝ երեւի լինել չորեքհազար և չորեքբարիւր բիւր լիրայից . այլ այս չհաւատալի ինձ թուի ։

Վասնզարան առ Պարսս կոչեր խապէ , և պահեին մեծերք գանձուցս ի Շ օշ , ի Պերսեպոլիս , ի Պասարգաթ , ի Վամասկոս և յայլ քաղաքս ։ Օ ոսկի և զարծաթ ի քծուարս գաւազանաձեւս պահէին , հատանել յարդանաւ գրամս՝ ըստ պէտս իրաց արքունի ։ Վրամ յառաքեսել առ նոսա՝ էր ոսկին դարեհեանն կոչեցեալ յանուն Վարեհի ՝ , որ զառաջինն եւ հատանել զայն՝ ի մի դէմն զիւր պատկեր տպաւորեալ և ի միւսում՝ այր աղեղնաւոր ։ Օ դարեհեանն կոչեն երբեմն մատեանս նազիրք սատեր ոսկի , զի որպէս զատտիկեանն սատեր՝ էր երկդրամեան ոսկի , որ արժէ քսան դրամական արծաթի . հաւասար տասանց լիրայից ։

Կ-ուրտ. Դ. ՅԲ։ Եբեր. Ե. ՀԸ-Ը, ա. ՅԸ։

Ի վերայ դրամաժողով Հարկաց այսոցիկ , էին և այլ տուրք համբարոյ և պարէնից ի պատրաստուիլն սեղանոյ արքայի և արքունեացն , և որ ինչ արմտիք և խոտ և դարման պէտք էին զօրականին և երիվարաց հեծելոցն։ Օ տուրս զայս ի հարիւր և ի քսան նախարարութենէ ընտրին , ըստ սակ հարկին՝ որ անկ էր իւրաքանչիւր ։ Նախարարութենէ Նաբելենի , որ ընդարձակագոյն էր և բազմահարուստ քան զայլսն , զնորից անտոյն տայր՝ որպէս ասացեալ Հրոդոտոս . որով երբեմն մնան հարկին ի նմանէ լցեալ , մնացեալ մասին Նիսիոյ նախարարք միանգամայն զկրկին զերիր մասունսն ընծայ ։

Նոր թագաւորք Պարսից ոչ զնեմ հարկս աշխարհին ի գրամաժողովս լցեալ , այլ կէս անտի և կէս յարմտեաց ի բերոյ երկրին , յայժ իմաստութենէ և գիտութենէ և բարեկարգութենէ վարչացն ։ Վանզի քաջ գիտէին թէ գժուարին է յայժ , մանաւանդ ի գաւառս՝ յորս չիք վաճառաշահութենէ , փոխել զվաճառս ի դրամ առանց

1 Դարեհ Մեծ, որ և Կիւրոսեան նկնեցաւ է, երեւի զառաքինն հաւատարիմ զարմն ասի։

մեծի Աքաւոս. իսկ ի հակառակին, չէք դիւրագոյն Հարկ և առանց Հարստահարուե՛ և տուժից ժողովրդոց՝ որպէս ընուլ զայն ի բերողիւրաքանչիւր աշխարհաց։ Հարկ դիւրահատոյց, արդար և ընդել ընուլեիս մերում։

Լ֊ին և կալուածք կարգեալք ի ծախս զարգուց և ի զգեստս տիկնոջ Թագաւորին, և գօտւոյ և քօղոյ, և որ այլ ևս սոցին սակի ապաք Հանդերձից։ Լ֊ու կալուածքն այն, վայրք ընդարձակք մոյ աւուր գնաք Հանապարհի, յիրացն յորս սահմանեալ էին առ ին անուանակոչել Վօսոի և Վօղ, այլովքն Հանդերձ։ ()րկնքս այս կայ֊ին մինչև յաւուրս Պղատոնի։

Լ֊ատ սմին օրինակի և ի պարգևել զայլ Թագաւորք Պարսից կալուածս կարդէին դարմանն և ուռնիկ նոցա։ Ո֊ի ահա և Ալեքսանդրի դարմանն կարգեաց արքայն Պարսից քաղաքս չորս, ի միջէն ունել գինի, ի միւսմէն Հաց, և յայլ միւսմէն խորտիկս, և յայլմէն դարձեալ զՀանդերձս և զսպասս։ Ա աղաղդին ևս քան զնա կիւրոս զՊերսեաքոս կիզիկեցի մեծապարգև մեծարեալ՝ Հասս նմա կարգեաց դեօղեր քաղաքաց։ Հառաջագիմ կոյս պատմուածիս ի մէջ անցցեն և այլ օրինակք։

Գ. 1. 3.

Գ. 1. 3.

Գ. 1. 3.

Ա. 1. 3.

Ա. 1. 3.

ՊՐԱԿ ԵՐԿՐՈՐԴ

Հաղագս պաթէրազի։

Ժողովուրդք Լսիոյ էին պատերազմողք քաջք, և արիք ի բնէ. այլ ի փափկութենէ և ի կրգանաց սխուժոյն Թուլացան, բայց միայն ի Պարսից՝ որք յառաջ քան զկիւրոս և առաւել ևս առ Կիւրոսիս ցուցան կռուիք, որպէս արդարև ճնեալք և զարգացեալք ի պատերազմ։ Լ֊րիք նոցա ապստաժուտ և լեռնային տարաբեր նոցա առ խիստ և ժուժկալ կեանս՝ որով էին զօրականք քաջք։ Վոռ և սնդակազմ պարսկականի ոգոյն՝ առաւելագոյն պատճառք էին բարւոք դաստիարակութենի մանկտոյ նոցա։

Լպա ուրեմն յայժ պյլաբարոյք էին ազինք Լսիոյ, մանաւանդ ըստ պատերազմականին։ Ալը լինչ ապա լաւ և կիրճ ըստ պատերազմական կարգաց և օրինաց Հանդերձ ձեալ եմ ասել ի յաջորդադ՝ այնորիկ անկ էն Պարսից առ ժամանակօք Կիւրոսի։ Լսկ այլն ամ՝ մնացելոց ազգացն Լսիոյ, ասորեստանեայց, բաբելացւոց, Ալարաց, Լուդացւոց, և նոցին իսկ Պարսից ի վաստիարել նոցա

փոքր ինչ յետոյ քան զԱիւրոս, ոչ յիւրում տեղւոջն ասասցուք։

Ա. ԶԻՆՈՒՈՐՈՒԹԻՒՆ

Սոփ. ժԶ. Ղ. Ա մատաղ տիոց վարժեին Պարսք ի պէսպէս հրա-
Ղ՚Ա, հանգս զինուորութեան. և ի քառասնիցն մինչև ի յի-
Ա՚ա-ն. Մ՚ուխ. գ. նամեայ տիս կային ի զէնս, ի պատերազմի և ի խաղա-
Դ Ուրէն՚։ ղութեան կրելով սուսերն՝ որպէս առ մեօք ազատագունդն, որ ոչ էր օրէն առ Հելլենս և առ հռովմայեցիս։ Հարկ էր նոցա ի հասանել ժամանակին մտանել՚ի զինուորութեան. և որ հրաժարեալն խնդրէր՝ յանցաւոր էր՝ որպէս յայտ լինի ստորև յանդղորմ վերէ՚ինդրութեանէն՝ զոր Պարեհ արքայ և Աքսերքսես արարին ընդ երկուս ազնուազգի պատանիս, զորս հարք նոցա խնդրէին ազատ առնել՝ ի զինուորութենէ՝ ի սփոփումն ծերութեան իւրեանց։

Էրոդոտոս Լիւտատակ գունդ մի բիւրուց Թիւհնապա-
Ե՚ա-դ. Ն. յԷ. հաց արքայի՝ որ Աատեան կամ անմահ գունդն կոչէր. որք ոչ նուազէին, զի ընդ մեռանել միոյ՝ ի նոցանէ այլ որ ի տեղի նորա փոխանակէր։ Էրեւի սկիզբն հաստատութեան նոցա լեալ՝ ի հազար զօրականէն՝ զոր Կիւրոս էտ ածել՝ ի Պարսից իւր Թիւհնապահս։ Ընդանաւորք էին նորա՝ ի միջ քանակին պերճ սպառազինութենէն, և առաւել եւս
Ֆ. Ճ. քաջասիրտ արիութենէ։ Օ այս և Կուինտոս Կուրտիոս Լիշատակէ. և ի վերայ այսորիկ և այլ գունդ հինգհետասան հազար արանց՝ Թիւհնապահս արքային, որ կոչէր գունդ նիզակաւոր։

Բ. ԶԻՆՈՒ

Օ Հնք սովորականք Պարսից էին դաշոյն կամ վա-
ղակաւոր, ազգ սուսերի՝ զոր զգեստով ածէին ընդ աջմէ, գեղարդն կամ նիզակ կարճ ծայրասուր։ Էրեւի կրկին ազգ լինել նիզակաց նոցա, մին՝ ի ձգել՝ ի հեռաստ, և միւսն՝ ի մօտոյ մարտնչել։ Ձահախաղդն և ասղեզամբ վարեին և կապարձիւ և պատկանդարանաւ նետից։ Էր առ նոսա և պարսատիկն, այլ ոչ՝ ի պատուի։

Քս-ն. ՟ա. Ա յոլով ուրեք առ մատենագիրս առանց սահմանի
Ա՚ա-. Ի՚ա-ի. Ճ. տի վարել Պարսից՝ ի պատերազմունս, խուրձն զոր՝ ի
ձ63։ խաղաղութեան կրեին. որ յայտնապէս գկրտսերն Կիւրո-

ահ և զզօրաց նորա ասացեալ է . Ասկայն նոքին մնասե-
նագիրք և տաղաւարտաւորս ընտա ասեն այլուր . որով
չայտ է՝ ըստ ժամանակաց փոխոխեալ առ նոսա սովո-
րութիւն այս :

Հետևակաց զրեթէ ամենեցուն էին զրահք պղնձիք ,
ամ յօդիւք և խաղալեօք պատշաճեալ մարմնոց նոցա՝
որով անարգելք և դիւրաշարժք էին . ըստ նմին օրինա-
կի և բազպանքն և առնապանք : Այս և յերիվարաց նո-
ցա բազմագոյն մասն պղնձապատք էին ի ճակատուն և
ի լանջս և ի կողս . և այս են զրահազգեստքն կոչեցեալ
ձիք :

Օ ձևոյ վահանաց նոցա ոչ միաձայնին վիպագիրքք . ի
սկզբանէ փոքրիկ և Թեթևք էին , և յոստոց ուռենւոյ
հիւսեալք . բայց և բազում ուրեք յիշատակին նոցա
վահանք պղնձիք երկայնաձիգ չայժ : Առուաբազդին մասն
բանակին Պարսից և Ասորոց էին չատագնին ժամանակս
Թեթևազգին զօրականք , աղեղնաւորք և արդնըձնկեցք .
Կիւրոսի զիտէ առեալ՝ զի ի հեռաստանէ միայն չայթա-
ղղ նոցա պատերազմել էրբև ի նախաչաւիղ մարտի ,
փախեաց զկարգն և նուազեցոյց չոյժ ի Թուոյ նոցա ,
սպառազինեալ և ի նոցանէ զյաղթվա՝ զի կարող էցեն ի
մեծոյ կռուել ընդ Թշնամին :

Գ· ԳԵՐԱՆԴԱՉԻՆ ԿԱՌՔ

Փափաքումն մեծ եմայծ Կիւրոս ի կառս պատերազ- Ք·ԵՒ· Ժ·Ա·
մի , Վհանգն այսոքիկ ի վաղնջուց ժամանակաց էին , ո- ԿԻ·Ր· Ը· 152·
րում և ճաշոյն գիրք վկայեն և Հոմերոս : Նախ կըր-
կին էին նոցա ի սկզբանէ , և չաճախ սովորութիբ՝ երե-
վաբք չորք լծեալք առ միմեանս . յիւրաքանչիւրսն ի
նոցանէ մի մի ախոյեանք էին մարտնչողք՝ չաղնուակա-
նացն ի քաջաց , և այլ որ կառավար : Խորհեցաւ Կիւ-
րոս՝ զի ծախք բազումք էին կառացն այնոցիկ , և օգուտ
սակաւ . քանզի երեքարիւրոց կառացն՝ հազար և երկե-
րիւր ձիոց պէտք էին և վեց հարիւր արանց , յորոց երեք
հարիւրն միայն մարտիկք էին . իսկ այլք , որք քաջք և
կորովիք՝ որ կարող էին զօրավիգն լինել ի պատերազմ,
ձիավարէին , Կռ ի խափան ինասուն՝ փոխեաց զձև կա-
ռացն , զի և կառավարք մարանչել կարասցեն , որով ի
մարտիկն չաւելան նոքունք :

Այս և զանիւսն ամրացոյց զգիւրաքեակս , և զլառունս
անուոցն երկայնեաց՝ առնել հաստատագոյն , և յերկա-

քանչիւր Ծայրն յաւել կայորդեաց գերանդիս ուղղա-
ձիգ երեք ոտնաչափ յերկայնութիւն, և այլ գերանդիս
անդր դարձեալ ի Ծայրս լուռանցն հաստատեաց՝ յերկիրը
վայրաչափ, հարկանել մանրել զայր և զձի՝ որ բռնու-
Լ.Ե.Ե.Ե. թիւ կառացն կործանեսցին : Յերեսի ի բանից մատեհնա-
գրաց՝ զի յաւելան ասա և գեղարդունք կրկին երկայ-
նաձիգք ի սայլացիցն , հարկանել զնմ դիմակաց . և
յետս կոյս ուսերք սայրաստուք կարգ ըստ կարգի՝ զի մի
կարասցեն վերելակել ոք :

Ի՝ներգ բաղմայոլով գարս վարելացն սոքօք ամ ազգք
արևելից, և սոքա զօրավիգն էին բանակին նոցա, և առ-
հասարակ անշուշտ յաղթութիւնն , և սպառազինութիւն
ահացուցիչ թշնամեաց : Ա՝մ ըստ զարգանալ զինուո-
րականին արուեստի, Թէրութիւնը նոցա նշանակեցան՝
մինչև ի սպառ խափանելոյ : Ի՝անգի ի գաշտ լայնալիր
և ի դիւրի միայն յաջողելին , ուր ոչ էին ձորք և
վտակք , այգեստան և ծառ : Ա՝նասանդ զի ի ժամա-
նակս յետինս հնարս խորհեցան ի սպառ անպիտան առ-
նելոյ զայնոսիկ, և թարմ փորրիկ առաջի նոցա բացեալ՝
խափանէին վնասս յընթացից : Յ՝ր մերթ զօրավարքը
Ճարտարք և իրաց պատերազմի հմուտք՝ կարգէին ընդ-
դէմ կառացն այնոցիկ , որպէս Յ՝ունհնէս արար ի պա-
տերազմին՝ զոր եւ Ա՝ինիայն ընդ Ի՝նտիոքոսի , պարսա-
ւոյս և նետաձիգս և տեղընկէցս , որք պատեալ պաշա-
րեալ յիմ կողմանց՝ նեղէին զնոսա տարափով քարանց
և նետից և տիգաց , և աղաղակաւ միահամուռ գոչելոյ
զօրացն աշաբեկ արարեալ խուճապելոցանելին զձա-
ռաձիգ երիվարս , մինչև բազում անգամ յետս ի վերայ
Պ.ը.ը.Դ տերացն իւրեանց դարձուցանել զնոսա : Յ՝ր այլք դար-
Սէս. 465. ձեալ անգործ առնէին զզօրսն նոցա , անդէն ի սկզբ-
բան յարձակեալ կալեալ երագուձիգ զմիջոց երկուց բա-
նակացն . քանզի կառք գերանդազինք ընդ երկայնաձիգ
ասպարէզս ընթացեալ՝ այնու առնուին Թափ և ուժ
գնուի . իսկ առանց այսորիկ տկարք էին և դանդաղք ,
Ի՝սյոս հնարիւք հռոմայեցիք ի ժամանակս Ա՝ղեղայ
ի պատերազմին առ Ի՝երոնեաւ վանեցին զկառս Թշնա-
մեաց, և ծագուղ մեծաւ ձայն տային իբրև ի հրճիւկ՝ զայլս
ի կառացն խաղացուցանել յասպարէզ :

Դ. ՀՐԱՀԱՆԳԻՒ ԶՕՐԱՑՆ Ի ԽԱՂԱՂՈՒԹԵԱՆ ԵՒ Ի ՊԱՏԵՐԱԶՄՈՒ

Ի ծայր բարեկարգութեձ և հրահանգաց հասին զօրք պաթսից առ Կիւրոսիւ ի պատերազմի և ի խաղաղութեձ, Որ ինչ ի ժամանակի խաղաղութեձ կարգս հնարեաց նա, զոր յաձախ ի դիրս դաստիարակութեձն մանրապատում առնէ Վահենոփոն, մարգել ստէպ զզօրաձինն և ի վաստակս տաժանակիրս սովորեցուցանել զնոսա, ի կեղծ պատերազմի՝ ի ձշմարիտն ընդելուցուցանել, և խրախուսել արիացուցանել զնոսա խոստմամբք պարգևաց, զայն ամ՝ կալցին յօրինակ՝ որոց ըզհոգս զօրաց յանձն առեալ է, ամենայնիւ նմանեալ նոցա. քանզի պարապ և խաղաղութիւն միաստակաբ են նոցա ի քնել, և մեղկեին զնոսա առ ի թուլութենէ կրթութեան, և զգօրգոր արիութեձ նոցա չիջուցանեն. զոր խելամտեցք և եթ բանակաց և տեսիլ թշնամեաց ևս քան զևս արձարծանեն։ Ասէր այր իմաստուն նախահոգ զպատերազմի ի ժամանակի խաղաղութեձ պատրաստէ զկարևորս պատերազմի՝։

Լուել անդ բանակին ամ ինչ կամ էր և պատրաստ որպես յաւուր ձակատամարտի, և ոչ ոք իշխէր ի զօրացն կամ ի սպայից՝ թողուլ զտեղի իւր և ի դրօշէն հեռանալ։ Սովորութիւն էր ամ ազգաց Ասիոյ՝ ի բանակ կալ ուրեք, թէպէտ և օր մի, թէպէտ և գիշեր մի, իսկամ խորաձոր շուրջ զանակատն հատանել՝ թէ գուցէ յեզակարծում յարձակեսցի թշնամին, և Հարկեսցին ի պատերազմ։ Լաւ մերթ, այլ գուն ուրեք, ոչ շատացեալ Դիոդ. ժ։ իսկամբն ամրանալ, զկիւր ամուր աձելն շուրջանակի՝ Եր. Եէ. շերտաւորս փակեալ ստուար և երկայնաձիգ ցիցս։

Ի բարեկարգութենէ, զոր ի ժամանակի խաղաղութեձ ունէին և ի լուել իւրեանց և ի բանակել, անտի և ըզկարգ պատերազմին նոցա դիւրաւ ոք գուշակեսցէ։ Զինք ինչ առաւելահրաշ՝ քան զոր Վահենոփոն ստէպ ի դիրս դաստիարակութեձն յեղյեղէ։ Լաւ ոչ ի տան ուրեք փոքու էր այն բարեկարգութեձ և փոյթ և ամենայորդոր հնութեձն՝ որպես ի մեծի բանակին Կիւրոսի։ Վանդր

1 Կամ Նախահոգ թէ գգուշութեձ ոք յանդգնիցի, Կացուկ որ ինչ է ի մարթն պիտանացու։

Ոչէ. Երեմ. ԿԱ. Ե։

ինքն իսկ կրթեաց զնոսա յայն՝ յոր ամ յաջողելի պա-
տերազմին հաստատեալ է։ Օ՛ ինչ շահ գերահանձար
գլխոյն խնամոտելի եթէ բազուկք անսաստեալ և չգոր-
ծելեն ըստ ակնարկութեանէ հրամանաց նորա։ Ի սկզբան
առ սակաւ մի խոտութեի արար ընդ զօրականին, որպէս
էր կարևոր ի հաստատել ի նոսա զարերակարգութիւն.
այլ և զայն աղերսիւ և ողբով։ Օ՛ օրագուխս՝ որ առ-
ամ ինչ ինքն յառաջամատոյց էր՝ օրինակաւ իւրով զգ-
բանսն հաւատարիմ առներ, և քաղցր զհրամանսն։
Անհրաժարելի օրէնս սահմանեալ անձին, վաստակոց
միայն առնել փոխարէն՝ առանց ամ ակնառութեան,
եռանդն ածէր և փոյթ սպայիցն յիւրաքանչիւր գործ։
Անանձն չէր ինչ՝ վհատեցուցիչ զօրականին, թէպէտ
և նահանձառողք աշխարհին իցեն և տիրասէրք, որպէս
տեսանել յարգասիս բազմավտանգ և արիւնագին վաս-
տակոցն զայլս վայելեալ։ Վիտեր Կիւրոս զՏնառս յոր-
դորելոյ զամենեսեան, նաև զխուժան զօրականին, ի
սէր և ի նախանձ բարեկարգութեի՝ յորդորելով զնոսա
ի սէր և ի նախանձ հայրենեացն և քաղաքացոյց և ան-
ձնոց. և առաւել ևս՝ սիրելի եղեալ նոցա լաւութեին և
առատ պարգևօք։ Այս են զօրք անխզելի զհնարա-
կան կարգաց, և որ միայն կարող են հաստատուն և ան-
շարժ ունել զնոսա։

Ե. ԿԱՐԴՔ ՊԱՏԵՐԱԶՄՈՒ

Ա՛ժամանակօք Կիւրոսի քանզի սակաւք էին քա-
ղաքք ամուրք, ձակատամարտիւ գրեթէ միշտ վճարէր
պատերազմ։ Վիտեր Կիւրոս և ի փորձոյ՝ եթէ չիք զօ-
բալիկն հզօր ի մարտի որպէս այրուձի քաջ և բազմա-
ւոր, և թէ յաձախ միւսմ և եթէ օրինաւոր յաղթութեի
դհետ յաջորդէ աշխատակալութեի. նմին իրի զպարսկա-
խոսմէ զօրականին անօգնական ի հեծելոց գտեալ, որպէս
կանխաւ ասացի, զամ փոյթ ի մէջ էառ և ջանիւք և
խնամով կազմեաց այրուձի պարսիկ՝ առաւել քան զթէ
Եւտ. Է. Ի. հնամէնին, եթէ ոչ թուոյ սակայն զօրութեի։ Վ՛ին յաշ-
խարհին Ասորւոց և Պարսից բազմութեի ձիոյ՝ այլ ի

1 Աքսաձայ, բացաւ գլխով. գէր. ժէ. Ը։
ընդ զօրականին և ի վաստակս յաձախեացէ զօրավար. ի գովու-
թեի քաջաց, ի խրախոյս ակտաց, յորբերն։ Տ՛ին. ժ. ԺԲ։
2 ի զուր են վաստակք, եթէ զվարձս վտանգաց այնոքիկ միայն
տացին՝ որք ոչ եղեն մեռք ի վտանգն։ Ա՛ն. պաք. Ը. ՃԲ։

'Ակեհ գաւառի ընտիրքը՝ յորոց պատրաստէին Արքևարքը Պոէե. ժո. արքային։ ||Նայ ասել զօրինակ վարելոյ 'ի պատերազմի՝ 330։
հեծելազունդին և հետեւակաց։

'||Ո հակառակորդ պատերազմին առ ||Խմբերեաւ 'ի ժամանակս Կիւրոսի՝ երեւի արուեստս ձախատեցուցանելոյ նախնեացն զօրս, և որպիսի հմտութիւք ուաղմ կարգէին և պատերազմ մղէին։ Վ'անգի խելամուտ եղեն նոքա դիպաւորագոյն կարգին, և զհետեւակս 'ի միջոցին կացուցեալ՝ զայրուձին յաջ և յահեակ թեւ բաժանէին, զրահաւորեալ առաւել քան զիւեսս 'ի նոցանէ։ ||Որով հետեւակազօրն պատսպարէր 'ի կողոց, և հեծեալք ազատագոյն և համարձակ զնաղացմունսն գործէին։ Այս դասակարգս բազում գործէին հետ զհետէ, զի իրերօք օգնեսցին. քանզի առանց այսորիկ 'ի խորտակել միոյ դասակարգին, որ ոչ գժուարագիպ ինչ էր, իսպառ եղեալ զօրացն՝ ոչ ևս կարող էին միաւորել, և խռովէր ուազմն։

'||Ո դասակարգն առաջին կային սպառազէն հետեւակք՝ երկոտասան այր 'ի խորութիւն[1]. որք զառաջինն կարձակ բուն նիզակաւ մարտուցեալ, ապա 'ի խառնել ձախատուցն՝ վաղակաւորաւ կամ՝ սուսերաւ կռուէին։

Ընկերորդքն գասակարգին էին թեթեւազէնք զօրակամք. որք զգաղաթամբք առաջնոցն տեգընկէց լինէին 'ի թշնամիս, տեգս ծայրատուբս և բուն նոցա ձամբ յոյժ՝ զի թափով արձակեսցին։ ||Որովք շփոթ և խռով արկանէին 'ի թշնամիսն՝ մինչ չև մերձենալ առ նոսա։

Ըներորդումն էին աղեղնաւորք. որք լնագիրկ զայսնալեանն լարեալ, 'ի վերոյ գագաթան յառաջակաց երկուց կարգացն նետաձգութեամբ տագնապեցուցանէին զթշնամիս։ Այր զի և պարսաւորք խառնէին 'ի նոսա, և քարինս մեծամեծս կորովութեամբ ձգէին 'ի թշնամիս։ Ընտոյ հնոգացիք գնտակս կապարեայս ընդ պարսաքս բացն փոխանակեցեալս, որովք կրկին ևս հեռաձիգ լինէին։

Ո հետ առնեցուն էր և այլ դասակարգ սպառազէնն գինուորաց, 'ի թիկունս հասանել նոցա և զգուշանալ զի մի 'ի փախուստ ձգասպարեսցեն, և լինել վերջապահ բանակին և գունդ պահեստի՝ 'ի վանել զթշնամին, եթէ երբէք զերիսն ևս խրամատեսցէ կարգս։

'Այս և զդէմակք իմն գնայուսնք էին նոցա 'ի վերոյ մե-

1 'Նոյն ինն գնդապետք էին նոցա 'ի խորութիւն։

ծամածՃ սպրդից՝ զորս եդինք վիշտասանք ձգելին . և յիւ-
րաքանչիւրն 'ի նոսա էին արք քսան մարտիկք՝ սեզընա-
կեց լինել և քարանձիք 'ի թշնամին . Պայքն նոքա յետ
կոսկ քանակին 'ի Թիհանց վերջապահ գնդին. յորս դիւ-
րին եր յոյժ զկաց ինոց փախստեից զօրացն և զխորտա-
կելոց համախմբել .

Յայնմ նոցա գարձեալ՝ որպէս յառաջ ասացի , և բազ-
մութիւն գերանդազէնն կառաց՝ զորս առաքի Նախատուն
կարգեին յաջոյն . և մերթ զկնա 'ի նոցանէ 'ի կողոց՝
եթէ կասկած եր անտի պաշարելոց բանակին .

Յայս վայր ժամաներ Ճարտարութիւն առաջնոցն յիրս
պատերազմի. այլ ոչ ուրեք զդիրս վայրացն յօգուտ աղ-
կանէին՝ կանխել ունել զդիպեան տեղիս , յամառաս և
'ի մացառախիտս ածել զպատերազմն , զօրահատոյց լի-
նել 'ի վերայ թշնամեաց՝ առ 'ի նեղելոյ զնոսա կամ հար-
կանելոյ անդէն 'ի լուն և կամ զյարձակումն նոցա խա-
փանելոյ , դաբան գործել Ճարտարութիւն , յերկարձգել
հնարիւք զպատերազմն և մի սաստկացուցանել զայն 'ի
վերայ հզօրագոյն թշնամւոյ , այլ 'ի նեղ արկանել զնա՝
զի ինքնին տալով վտանգեսցի : Այլ ոչ դարձեալ գետս
կամ Ճահիճս և կամ լերինս ջանային ունել 'ի Թեւէ ,
որով սակաւք ընդ բազումս ժուժկալէին 'ի պատերազմ՝
աներկիւղ զջ 'ի պաշարմանէ : Այրեին 'ի նախկին պատե-
բազմունս Պիւրոսի ընդ Հայս և ընդ բազելացիս հետք
իմն և նշանարանք այսր արուեստի , այլ յոյժ ընդ ազօտ :
Ժամանակն , խելամտութիւն և փորձ ուսուցին ապա զզե-
բաւարս քաջս յայս ամ զգուշութիւն և 'ի Ճարտարութիւն
զինուորական . զոր և 'ի կարգեդմտեան պատերազմունսն
տեսաք Ալէնիբաղ , 'ի Փաբիոս և 'ի Պիսիոն , և յայլս
'ի սպարապետաց երկաքանչիւրոց ազգացն .

Զ. ՎԻՐԱՄԱՐՏՈՒԹԻՒՆ ՌԱՂԱՌԱՑ

Վանմնիք խորհեցան Հանիբարով և Ճարտարեցին զնա-
հնարս , ըստ բաւականութեանէ զինուց ժամանակին և զօ-
րութ բազմակերպ կազմածոց պատերազմի , 'ի նուաճել
կամ 'ի պահել զքաղաքս .

ՆՈՒԱՃՈՒՄՆ ՔԱՂԱՔԱՑ

Ի սկզբանէ ժամանակաց պաշարմամբ նուաձէին զաս մարս, ածէաւ չուրջ զքաղաքսն պատուար աղիւսա գործ խիտ առ խիտ մարակոցօք, և կամ ցցապատնէշս ստուարակարկառս չուրջանակի կանգնեալ խափանել զնոսա և զմուտ քաղաքին, զպաշար և զօգնականու թիւն։ Լուծ նետեալ սպասէին նեղել սովու զպաշա րեալսն, մինչ չև արուեստ և բռնութիւն օգնական էր նոցա[1]։ Քանի յերկարաձգել պաշարման քաղաքացն՝ որ ի վեցս վաղ ժամանակաց յիշատակին. որպէս և Տրոյադացին՝ որ տեւեաց ամս տասն. և Ղազուանցին՝ զոր փառաւորէրս պաշարեաց զամս քսան։ Քան սոցին օրէ նակի հարկ եր և Ալիւրոսի յերկար ժամանակաւ նստել առ պարսպօքն Լաւելենի պաշարելնդ քաղաքին, յո րում էին մեծերք պարենից քան ամաց, եթէ ոչ այլ ձարտարութեամբ ի գործ առնէր ի նուաձել զայն։

Քանզի եւս յերկարաձգելոյ պաշարմանն Հնարեցան՝ զազմունէ սանդղոց ի պարիսպն մատուցանել և անդր դասուց զինուորացն մխանգամաչն վերելակել։ Քա ի խափան այսմ հնարից՝ և քաղաքացիք բարձրացուցին զպարիսպս, մանաւանդ զաշտարակսն՝ որ խիտ առ խիտ յամրութեամբ պարսպացն կառուցեալ էին, յորս ոչ հասա նէին սանդուղք։ Հարկ եղև ապա ձարտարել այլ հնարս ի վերելս պարսպացն. և արարքն աշտարակս փայտա կերտս շարժականս՝ բարձրաբերձ քան զպարիսպսն, սա րահարթ ի գագաթան իւրեւ զտանիս, յոր զինուորք կացեալ՝ նետիւք և նիզակօք և բաղտարօք և մանգղիո նօք հալածէին զպահակապանս, և կամուրջ բառնալի արկեալ անտի ի պարիսպն՝ խուժէին ի քաղաքն։

Վտին և այլ իմն հնարս կարձելոյ զպաշարումն. խրա մատել խոյովք զպարիսպս, և մատս առնել ի քաղաքն։ Քան եր խոյն գերան ստուար, ցուցուկ յերկաթոյ կամ ի պղնձոյ ի ծայրին ունելով հարկանել նոսա ուժգին ըզ պարիսպս։ Այսոքա բազում ազգք են, զորոց ընդ այլ մեզ քննեցաս պէտք լինիցին մեզ բանք։

Ընդ սոսա իմն ջորրորդ գանանահատութիւն հնարեցան՝ կրկին օրինակաւ։ Ի մերձ ձանապարհ ստորերկրեայ ընդ հիմամբք պարսպացն գործեալ դիւրամուտ ի քաղաքա

[1] Ջոյուց և վիճակաց պաշերազի ծանօթ ինչ ու պատ Հոմերոս։

ձեջան լինէին. և մերթ զհիմունս պարսպացն պեղեալ, և մոլեր և նեցուկ ներքոյ հաստատեալ, ընուին զիոն ազգի ազգի դիւրավառ նիւթիվք. և խոնձ 'ի ներքս արկեալ և զմոյնն այրեցեալ՝ մանն ինչ ստուար 'ի պարսպացն կործանէին, 'ի կիր դարձուցեալ զքարինս։

ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹԻՒՆ ՔԱՂԱՔԱՑՑ

Ի դէպ ի կարծել թէ ծանեան նախնիքն զմեմ օրէնս կարևորս և զկարգ, յորում ի սրբ արուեստ ամրութիւն, 'ի զօրացուցանել զքաղաքս և 'ի պահել զնոսա 'ի թշնամեացն, Վանդի առուս շուրջ զքաղաքօք գնացուցանէին՝ անմատոյց առնել զնոսա. և խրամն խորացորս դժուարակուս գործեալ, շերտաւորս փակէին զափամբ՝ խառփանել զկնի. պարիսպս հողակերտս և աղիւսագործս ստուարակարկառս կանգնէին ընդդէմ բռնութիւն հարուածոց խոցոյն, և զի բարձրութիւնք նոցա 'ի սանդղոց թշնամեացն ապրեսցին. և զպարիսպսն խիտ առ խիտ աշտարակաձև թևօք ամրացուցանէին, յորոց արդիքս այս հողապատուարք հնարեցան. բազմահնձաքար մեծ քէնայս ձարտարեցին՝ նետահիպս և ակզընկեցս և որ վիմս մեծամեծս բուռն 'ի թշնամին արձակիչս. զսակ և մահարձանս պարսպացն գործէին յամրութիւն զօրակոհն, և ձանապարհ յարկածածուկ շուրջ զպարսպօքն՝ իբրև զողոզի ստորերկրեայ, և պատնէշս առ խրամաւիւք պարսպացն և առ մուտս աշտարակացն կանգնէին. յարձակիչն 'ի հրձիգ մեքենայիցն թշնամեացն և 'ի կոր ծանել զպատնէշս հողաբլուրս նոցա, զդեակս կառուցանէին տեղի ապաւինի և ապաստան յանհրաժեշտ վտանգ նուաճուելոյ 'քաղաքին՝ զի ընդունայն լինի թշնամեացն զնուաճուելն 'քաղաքին՝ զի ընդունայն լինի թշնամեացն մեաց ունել զքաղաքն, և կամ զի շահաւորագոյն գաշանքք խօսեսցին 'ի հաշտուելն, Ա՛յս են հնարք՝ որովք արուեստ ամրուն ուսոյց նախնեացն պահել զքաղաքս, և որովք արդիքս վարին՝ փոքու փոփոխութիք, յոր այլաձևուելն զինուց ժամանակիս հարկ առնէ։

Ո այսոսիկ 'ի դէպ վարկայ մանրապատում առնել՝ զի ծանիցէն ընթերցողք եթէ, որպէս 'ի վաղ ժամանակս պահ ունէին քաղաքաց, և յեղծումն մտահանդուելեանն ոմանց յարգեաց՝ որք յայլազան այժմիս անուանցն պատրեալ, համարին և իրօք և կարգօք զանազանել առ յա 'ի նախնեացն. Ա՛յսքանէն զինի վառօդոյն գտանելոյ՝ ընդ խոցոյն փոխանակեցին թնդանօթք, և ընդ քաղքս

տրացն և բաբանայ և * կարձայ և նիզակաց և պար-
սատակայ՝ հրացանաւձիգն անօթք պատեբազմի . այլ այ-
սոքիկ զօրէնս պաշտպանութեանք քաղաքաց ոչ փոխելոյն ։
Օ որ ինչ արուեստ բազմահնդանաբ՝ կարծրութ մարմնոց
և ձիափոխ գործել մարթեր՝ զամ հնարեցան նոքա ։

Է. ՀԱՒՆՈՒՐՈՒԹԻՒՆ ՊԱՐՍԻՑ ՑԵՏ ԿԻՒՐՈՍԻ

Օ քաջութիք և զաչխոյժս պարսիկ զօրականին, որ-
պէս յառաջ ասացաք, ի ժամանակացն Կիւրոսի գուշա-
կեալ ոք՝ սիալէ ։ Ա՛լ ախմանեցիկ զՀառս հնդնարեզ տե-
սութիքն Պոսիւէի՝ որ ասէ զնոցանէ, թէ Օ հետ Կիւ-
րոսի մեռանելոյ անգիտացան գրեթէ ի սպառ՝ եթէ որ-
չափ զօրէն ի պատերազմի խստութիւն և հրահանգը,
կարգաւորութիք խմբից, օրինաւք և կարգաւք չուել և բա-
նակել, և պարզաբար՝ բարւոք առաքինութեան, որ զմե-
ծատաւած մարմինն զայն անխոտով և ըստ պատշաճին
շարժէ։ Ա՛յլ ընդունայնապարծ եղեալ յիշխանութիւնն
և ի մեծութիք իւրեանց՝ զզօրութիք լաւ քան զիմաստու-
թեի համարեցան, և զազամութիք զօրից քան զընտրու-
թեի։ Կարծեցին զամ կազմեալ պատրաստեալ ի գումա-
րել ընդ գրօշակաւք իւրեանց ամբոխ աւազակեայ զօրաց՝
չանգուզն խաղալ ի պատերազմ. այլ խառն ի խուռն
էր ամ բանակն, և ծանրագանդաղ չանքաւ բազմու-
թենէ անպիտան խուժանին՝ զոր ծագաւորն և մեծա-
մեծք նորա ածէալ ձգէին զՀետ իւրեանց։ Վ՛ասզի այս
պէս զեղուք էին՝ զի զնոյն սպառ և զնոյն գրգանս արթու-
նեացն և ի բանակի ունէին. մինչև ծագաւորացն ընդ
իւրեանս շրջեցուցանել զկնայս և զՀարձն իւրեանց՝
նեբբհնեաքն Հանդերձ։ Ա՛ծօթք ոսկեղինք և արծաթեղ-
զինք և կաՀ չանկալի չանախուր, և ամ սպասք ախտիցն
գրգռանաց գնային զՀետ նոցա ։ Ա՛նակ խառնամբոխ ի
բազմութենէն զօրաց՝ կրկին և խոներ չանմարտիկ խու-
ժանէն ։ Ա՛յս ի խուռոլութենն չայմ՝ ոչ էր մարթ բաբե-
կարգութեք լինել, և ոչ Հրամանաց կատարել ըստ ժա-
մանակի. և ամ ինչ էրբև ի գիպուածոյ խնդք անդ
գործէին, և ոչ գոյր խափան անկարգութենն։ Ա՛յս Թող
զայս, Հարկ էր փութալ կատարել զզործ պատերազ-
մին, և սահպ վայրաց ի վայրս չոչ առնել. զի աշխար-

* կարծէ չայմի պահելոյն է տրեղ գիտի։

հաղօր բաղմանձին անյագ, ոչ գիարևորն միայն խնդրե-
լով այլ և պէհտալին, լիզանէր սպառէր զնմ 'ի սուզ
ժամանակի, և դժուարին էր յոյժ հայթայթել պարէնս
նոցա։

Ապայն այնու ամենայնիւ բաղմապատս հանդերձա-
նօքն սարսեցուցանէին Պարսք զաղինս՝ որ ոչ առաւե-
լուին քան զնոսա հմտութիբ իւրաց պատերազմի։ Կամ ա-
նանկիկ և հմուտքն պատահեալ յիւրեանս և տարա-
ցեալ՝ նկուն եղեն 'ի բաղմանձենէ նոցա։ Վասնզի և
Նգիլատոս, որ իւրմէտացեալ պանծացոր 'ի հնութիւն
և յօրէնս խոստութեան և յաշխարհակալութիւնս
Աեոստրի, անկաւ ընդ լծով ծառայութեան Պար-
սից։ Ոչ ինչ գժուարին եղև նոցա հնազանդել և ըզ-
փոքրն Կոլիա, և զգաղթեալսն 'ի Յունաց ազգս՝ որք
ասկական զեղծութեամբն վատթարեալ էին։ Կայ իբրև
Հայելագա արշաւեցին՝ անակնկալ իբր գիպեցան նոցա
անդ, որոց ոչ էր տեսեալ այնպիսի քանակ կարգաւոր,
զօրավարս ներհնուս և զօրս սովորեալս 'ի սակաւապի-
տութեի, բրատցեալս 'ի վաստակս, և աշխոյժս 'ի յաձախ
զօտեկռիւ մրցութեաց և յագդի ազգի հրահանգացն որք
յօրէնս էին յաշխարհին, զօրս սակաւս Թուով այլ կո-
րովիս մարմնով ջղապինդս աձառատուտս և լի քաջու-
թեամբ, որք միաշունչ միախորհրդ առ միմ ակնարկ
կուռելի զօրավարին գիւրանասգբ էին, և հնուք ընդ բար-
ւոք առաջնորդութեամբն. քանզի այս միաբանութիւնս
էր յամ շարժմունս նոցա։

ՊՐԱԿ ԵՐԲՈՐԴ

Լրտեսք և գիպուածք։

Ոչ միմ 'ի ձառս քերթողութեե ազգացն արևելից,
զորմէ ոչ ինչ ունիմք առաւել գիտութեի քան զոր գիրք
սուրբք աւանդէն։ Կայ այն ցանկալի հատուածք քեր-
թուածոց բաւականք են 'ի ցուցանել ուսոմ պատձառս
կալաւ բանաստեղծութեի, և յոր ինչ կարգեալ է 'ի քնէ
և գրկէս ածարեալ մարդկան՝ 'ի փառաբանութեի մեծու-
թեն նոյ վարեցան նոսա և յերգս սքանչելեաց նոցա,
և զլեհ և զսեմ կերպասանս բանից՝ որ պատշաձ է նիւ-
թոյ քերթութեն։ Ո ցուցասրութիք բարեկամացն Յո-
բայ, որք էին և նոքա արևելեայք, և ակնառուրք 'ի հե-

Թանոսս իմաստութեամբ և ազնուականութեամբ, տան
զտեսութեի պէսզամսօսութեե ժամանակացն այնոցիկ ։

Օ՛ր քուրմք եզիպտացւոց զՀելլենացն ասէին, և
մանաւանդ զաթենացւոց, թէ մանկունք էին երբեմն,
որպէս աւանդէ Պղատոն, չհմարտեալ ի չարուեստս և Տ։մ։ Տ։մ։
ի գիտութիս. որոց հնարագիտաս սուտ առասպելին նո- 22։
քա զդիւցազունս իւրեանց՝ որ կրասերագոյնք են յոյժ
քան զժամանակ ջրհեղեղին ։ Վասնզի ածային գիրք ըղ- Ծ։։։։ ։
հնարս արուեստիցն այնոցիկ վաղ ժամանակաւ յառաջ
ցուցանեն տուեալ մարդկան, զարօրագիր մշակութիւն
երկրի, զվընաջնեալ կեանս հովուաց, մանել զսոյս և
զվուշ և գործել ի նոցանէ կերպասս և կտաւս, և դար-
բնել զերկաթ և զպղինձ առ ի պէտս կենաց մարդկան և
քաղաքաժողով ընկերութեե ։

Իսկ դարձեալ ի սուրբ գիրս, սուղ ինչ այսր քան
զջրհեղեղն, գտանեմք Հարտարութեե մարդկան բազում
ինչ հնարաւորեալ արժանի զարմանալոյ. նիւթել զոս-
կի ի թելս, և խառնամանել զայն ի կերպասս անկուա-
ծոյս. կռանել զոսկի ի տուրբ թիթղուենս, և պատել նո-
քօք զիայտ և զայլ նիւթս. ձուլել զՀրահալն՝ զպղինձ,
զարծաթ և զոսկի ի պատկերս բազմադիմիս յար և
նման նախատիպն բնութե, և ազդի ազդի տեսիլս ձևա-
յուցանել նոքօք, և կազմել զամ սպասս զարդուց և ա-
նօթոց ։ նկարել և քանդակագործել ի փայտ, ի քա-
րինս և ի կիր, և ներկանել զկերպասս և զկտաւ չքնաղ
և երփնագոյն։ Այս քանզի յետ աշխարհաւեր ջրոյն Ա՛Ն
սիա բնակեցին նախ մարդիկ, ապա գիտութեամբ ամենայ-
նի և արուեստից անդ եղեն խանձարուրք. զի յիշատակք
այնոցիկ աւանդութեամբ պահեցան առ նոսա, և Հարկ
և պիտանութեի ստիպեցին զնոսա ի նորոգել զայնոսիկ,
կամ մանաւանդ յարուցանել զկենցաղօգուտեի նոցա ։

ԳՕՊՈՒԱԾ Ա։

Ա՛րարածոցն։

Տ՛ենուած վաղափուլ աշխարհիկն, և սուղ ինչ յե-
տոյ՝ անկանաւոր քաղաքացն Հրաշակերտից, Խաբելոնի
և Նինուէի, մեծագործ ապարանք Թագաւորացն և ա-
ւագանւոյն բազմայարկք և բազմասրահք, և ամ զար-
դու զարդաբեալ՝ որպէս օրինք են վայելչութեե և դիւ-

րութիւն, համեմատութիւն և չափակցութիւն սեանց և կա-
մարաց զմիմեանսիք ամփաղնէլոյց ; մեքենագործ դրունք
քաղաքաց . պարիսպք թանձանսիք և ատուարակարկատք,
Թուսիք և ամրարտակք կենցաղօգուտք գետոց մեծամե-
ծաց՝ բարձրաբերձք և հաստատչեսնք , կամուրջք հոյա-
կապք զյիսնաձոր գետովք, այս ամ և որ հանդոյն սոցին
հնարագիտիւք ցուցանեն՝ յոր զարգացումն հասեալ էր
ձարտարապետութիւն ի վաղ ժամանակս ։

Այլ թէ ևհան յայնժամ ի կատարումն յոր ապա
հասուցին զայն յունաստան և Իտալիա, կամ թէ յան-
հեղեղ շինուածս անդ ասիացւոցն և եգիպտացւոց , ի
պանծացեալսն ի վէրս վաղ ժամանակաց՝ Էր և համե-
մատուն ըստ մեծուն նոցա և ըստ տարածուն՝ ոչ ունիմ
ասել ։ Այն հնգեակ կարգք ձարտարապետութեանն եւրո-
բեան , դորացին , յունական , կորնթացին և խառն .
իսկ ասիական կամ եգիպտացի ոչ ուրեք . և ասասի կաս
կածեմ՝ թէրի լեալ ի շինուածն նոցա զչափակցութիւն
գեղ և գհամեմատութեան սեանցն և խարխարաց և այլ և այ
զարդուց ։

ԳՕԴՈՒՆԻ Բ.

Հրաժշտութիւն ։

Ո՞ր ինչ են զարմանք եթէ յասիական աշխարհին ,
յասպնջականն հեշտութենց և զրպանաց և գեղխութեանէ ,
յարգեցաւ և խնամով ի զարգացումն ածաւ երաժշտու-
թիւն , կարևորագոյն ամենայն զարդոց : Նուագք իսկ գլխա-
ւոր եղանակաց նախնեաց երաժշտութեանէ , որ պահին և
արդ՝ դորացին , փափուգացին , լիւդացին , եւռոպացին և
յոմիականն , ցուցանեն զվայր ծննդեան նորա , և կամ
գնեմ ուր մնան և զարգացաւ : Վստահեմք ի տուրք
ղիրս անդստին ի ժամանակաց աքսանաւ յայնմանեալ
զերաժշտութիւն և զնուագարանս յաշխարհին ի Պիջա-
գետս՝ ուր բնակէին Ասքան ։ Չկանգիւ սա ի կրտսերել
զՀոկոր յաւել և ասէ . Թէ « գաղտագնաց եղեր յհնէն
և գողացար զիս ... եթէ ազգ արարեալ էր ինձ՝ առաքիւ
զքեզ ուրախութիւնք և արուեստականօք Թմբկաց և քնա-
րաց ։ Իրաժիշտ աւարին, զոր զատպէ Պիւրոս Պիաքսաս
քայ քեռւոյ իւրում, յիւատակին և երաժիշտք երկու
քաջարուեստք՝ որ ի գերութեի վարկեան ընդ տիկնոջ
ումեմն շօշափոյ , որում գուսանքն էին ։

Ծ.ՆԴ. ԸՈ. 27.

ՔՒԵՒ. ԴՈՊ. ԿԻՒ. Ը. 13.

Իսկդիր դժուարալոյծ է առ խմաստունս՝ թէ հոր զաբ-
դացումն աճառ ի վաղ ժամանակս երաժշտութիւնէ. քան-
զի ի լուծումն այսորիկ հարկ եր եղանակս բազումս առ՝ ի
նախեացն ունել խաղիւք նշանագծելոս, և ի լուր ա-
կանջաց առնել զնոցանէ գատաստան. իսկ այսոքիկ,
յարկածից չարաց, ոչ որպէս զբազում ինչ պանծալի
միշտակս քանդակագործացն և քերթողաց անկորուստ
պահեցան, որով մարթեաք սահմանել՝ եթէ նախեացն
երաժշտութիւն էր որպէս զարդիս զայս ի գլուխ արուես-
տին հասեալ։

Իզաթէն երբեակ ազգ ներդաշնակութիւնէ և առ նոսա
ճանաչեալ էր ձայնականն, գործական, և որ յերկուց
յայնցանէ խառն։ Իայլ և ի չափն, վկայեալ յամե-
նեցունց, զերազանցեցին նախնիքն։ Իչ չափ է միաբա-
նութիւնն ամենակաց յարմարեալ կարգաւ և համեմատու-
թեամբ։ Իզ ի խելամտութիւն բանիս հարկ է գիտել զի
երաժշտութիւնէ, զորմէ ասա խօսիմք, չափական տողիւք
կատարէր միշտ՝ որոց վանկք իւրաքանչիւր երիցս էին
կամ սուղ, և սուղն կրկին երագութիւք քան զերկարն
արտասանէր, որով էր երկարն երկամեայ, և ի սպին
մի ամանակ էր, և կամ ասել՝ երկարն կրկնամանակ էր
սպին. և գիտել զարձեալ զի նուագաւորք տաղիցն տողք
իւրաքանչիւր բաղկանային թուով ոտից յերկար և ի
սուղ վանկից աստի բազադրելոց, և չափ երգոյն չափոյ
ոտիցն անսխալ հետևէր։ Իչ քանզի բազմազան ոտիցն
չափք և ամանակք յերկուս մասունս միշտ բաժանէին ի
հաւասար կամ յանհաւասար, յորոց մասն նախորդ էզ
կոչէր և մասն հետևորդ անչ, այսպէս և չափ եղանակին
ընդ ոտինն արհէր հաւասար կամ անհաւասար, որ է
ոլորակն և հանգիստ։ Իայնինք մանրագնին տեսութիւք
քանակի վանկիցն՝ ի ձայնական երաժշտութիւնէ զչափն
առաւել կատարեալս գործելիս և կանոնաւոր քան զներս.
քանզի մեք ոչ ըստ երկարութիւնէ և սղութիւնէ վանկից տա-
զաչափեմք, թէպէտ և ոչ արգելու սա զքաջարուեստ
երաժիշտն՝ առ ի չայսմանէզդ քանակ վանկիցն երկա-
րութիւք և սղութեամբ եղանակիս։ Օ այս ամ՛, որ ինչ
զչափդ ասացի, ի Պլուտեթեայ Ճառէիցն առեալ եմ
վասն մանկտոյն. որոց այս սուղ բանք օգնեսցեն յայժ
յիմացուած յոլով բանից հնոց մատենագրացն։ Իայլ
ես դառնամ անդրէն։

Իսմաստնոցն վէճք երաժշտութենէն այս էն՝ թէ որ-
դեօք բազմամասին անտանեալ երաժշտուի էր առ նախ-

նիս ծանուցեալ. յորում մանն իւրաքանչիւր ինքնու-
բոյն եղանակ է կարգաւոր, և յամենայնին բազկանաց
բազմամանեայն, որպէս է առ մեօք հակաձայն ներ-
դասնակութիւնն՝ պարզն և խառնուն Օ այսմանէ և հա-
սարակաբար զնախնեաց երաժշտութենէն գոցեն խրն-
դրոյզ ի բազմահմուտ ձառսն Պիւռնեթեայ, յերրորդ
ի չորրորդ և ի հինգերորդ հատորս յիշատակաց գրոց
աւրհնելի կաթողիկոսին բանասիրաց. յորս տեսանի ներկուսն
հմտութեն և ընտրող ախորժակք մատենագրին։

ԳՕԴՈՒՆԴ Գ.

Խնջալուխն։

Եւ բժշկականն ի վաղ ժամանակաց հնարեցաւ ա-
րուեստ. որ և առ իւրքն գոյլս յարուեստից և ի գիտու-
թեանց անարդ և անկիրթարան ի սկզբանն էր։ Այրս
գոտոս և ըստ նմանի Սարաքան աւանդեն սովորութիւն
լեալ առ բաբելացիս՝ դնել զհիւանդն առ դուրս ի տե-
սիլ անցաւորաց ձանապարհին, զի թէ որ ի նոցանէ ըզ-
նոյն ախտակիրեալ իցէ՝ գիտասցէն ի նմանի զդէղ դար-
մանոյն որով ապաքինեաց։ Ասի կոչեցաւ բժշկութիւն
արուեստ դուշակական և փորձական, որ ծնաւ ի քնա-
զննութէ բազմազան պիտից, և որոց ինչ օգտակար են
կամ վնասակար առողջութէ։ Ել է մարթի ժխտել զօ-
գուտ մեծ զփորձոյ, այլ սա ինքն միայնակ ոչ է բաւա-
կան։ Ձաձախագոյն զփորձ ի կիր արկ և երևելին Լայ-
կրատ, այլ ոչ յայն միայն յուսացաւ։ Այս զանատանգ-
լոյն ամենեցուն, քանզի սովորութէ էր նոցա ի կեալ ի
հիւանդութենէն իւրեանց՝ զդէղ և զպատճառս բժշկու-
թեն տալ գրով ի տախտակի ի մեհեան Ասկղեպեայ,
զպատճէն տախտակացն էառ, և բազում ինչ օգուտ
ի նոցանէ եգիտ։

Ձաւուրց անտի տրուական մարտին՝ բժշկութէ յա-
ճախեալ էր և յայժ ի պատուի։ Օ Ասկղեպիոս, որ զայ-
նու ժամանակաւ եկաց, համարին նախագտող արուես-
տիս՝ զոր նա զարգացոյց յայժ տնկաբանականին քաջա-
հմտութ մանկացուբ, դեղոց և սպեղանեաց բաղադրութ
և վերաբուժական ներգործութեանցն. քանզի այս ամ տն-
սունք բժշկականին չև եկին զատուցեալ, այլ էր ամե-
նայնն արուեստ մի։

Լյուտ. ա. 16։
Ակտ։
Սուբ. ժգ. 746։

Պլին. ը. ե. Սուբ. ը. 374։

Դիոդ. ե. 341։

Որդեք Աբգէպեհայ Պոդաղերիոս և Վաքաւան, հիւա- Ա-Ագ.Խէ.
մանատարք գնդաց ի պատերազմի անդ՝ զօրավարք քաջք, Ե. 821-847.
էին և բժիշկք քաջարուեստք. որք բժշկական ձարտա-
րութեամբն ոչ նուազ օգնեալ մատուցանէին քանակին
քան զինուորական արուեստն։ Կա ասանիկ և Աբելլէս,
և կէտ ժամանակաց Աղեքսանդր, ոչ անպէտ հմտութե- Պլուտարք.
ան առն զօրավարի զայս հմտութեամբ և ոչ դժպատճ. Ալեք.ԽԸ.668:
Վիրմեհայ ի մարդացոյն ուսուա զան Աբելլէս, և ու-
սոյց Պաւորակղի բարեկամին իւրում, որ նուաճ կեցոյց
զԱրբպիղոս ի վերայն։ Վասնզի արմատ ինչ ի վերայ
վերին եգեալ փարատեցոյց իսկութիւն գլուան, և դադա-
րեաց արիւն, և վերքն բուժեցան։ Ընկաբանութիւն,
մանն բժշկականին՝ որ բնախօսէ զնոտոց և զանկոց, անդ-
ի վաղ ժամանակս յոյժ յաձախեալ էր, և գրեթէ նո-
ւաճ միայն վարեին բժիշկք։ Ա իրգիլիոս զամ արուեստ Էնէլ.Ա.Ժբ.
զձարտար բժշկին, որում ինքն Պաղոսն ուսուցեալ էր 396,
բժշկութիւնն, ի բնագիտութեան անկոց սահմանէ՝ յասել
զնմանէ,

Կա և վհատողն ցանկացաւ դիտել զոյժ,
Եւ ըմբռնացն պէտս ի դարմանն ախտերոյժ.

Ինքնութիւն ինքնայօրէնդր մատուցանէր մարդկան զայսո-
սիկ անվնաս և օգտակար դէղս, որպէս հրաւիրելով զնո-
սա վարել նոքօք. պարտէզք, դաշտք և անտառք ձրի Պլն.Ժբ.Ա.
այսոցիկ մատակարարիլ լինէին։ և չև ևս յայնժամ հա- Իբ.Ա.Իթ.Բ.
նածոյից պիտառութիւն էր և թիւրակիին կամ այլոց դէղ
արարութեաց՝ որ յերկար խուզարկութիւբ բնութիւ յհ-
ատոյ հնարեցան։ Բժշկութիւն, ասէ Պլինիոս, արդդ ե-
դեալ յոյժ առ Պսկեպեաս ի ժամանակս տրոյական
մարտին, փութով ասա ի մուացմնս սուգս, և որպէս
ի խաւարի թաղեալ եկայ մինչև յատուրս պեղպանե-
սեան մարտին. յորում ժամանակի Խոլոկրատ որպէս
կենդանաբորգ պայծառացոյց զայն։ Այլ այս թերևս
յաչխարհին էլլադացւոց. քանզի ի Պաբսս չէր ժամա-
նակի արդդ էր և բարգաւած։ Էրեկսն Կլիւրոս, որպէս Քեն.Փ.Ա.
պատմէ Վաճենոփոն, ընդ չոր բանակին շրջեցուցանէր և Կիւր.Բ.Ա.29,
բժիշկս ականատեսս, և առանիկ և դարմանն առատու- Ը. 212։
տայր նոցա, և մեծարեր զնոսա յոյժ. և զայս վաղնջուց
օրէնս լինել ասէ առ զօրավարս նոցա, և զնոյն նաև Ճէ Ուլ.
կրտսերն Կլիւրոսի կալեալ սովորութեի։ Կիւր.Ը.311։

Պաւքէն Խոլոկրատ տարաւ բարձրացոյց զբժշկութի

'ի ծայր արուեստին. յոր Թէպէտ յաւելան յետոյ այլ եւս հմտութիւք բազումք, սակայն միւսք ցայսօր և ձարտարագոյնք 'ի բժշկայ վարդապետ արուեստին գնա ձառնալոյ, և խրատեն յուսումն վարդապետութեան նորա պարապել՝ որոց քաջահմուտն լինել ցանկան բժշկութիւն։

Որք միանգամ 'ի գիրս ձարտարս բժշկայ յերկարուսումն եղեալ, նախնեացն և արդեաց, և 'ի բնագիտին բուսոց և անկոց և յօրէնս բնաբանութիւն և կազմածոյ մարդկային մարմնոյ, և զգաստմաժամանակեայ փորձ յաւելուն 'ի նմին և խելամուտ լինին 'ի նոսա, այսպիսիքն 'ի բարեկարգ իշխանութիւն առաւել արժանի են վարձուց
Եւ.ԺԲ.ԺԱ. և մեծարանաց. որպէս և ՅՁաջային գիրք հրամայեն պատուել զբժիշկսն Վրանդի նոքա զնմ վաստակս յանձն առնուն և զտքնութիւն 'ի վերայ առողջութիւն կենաց քաղաքացոցն՝ որ է յայժ բարութիւնս աշխարհի ցանկալին և պատուական, Թէպէտ և ապահաս լեալ 'ի մարդկանէ. որք ոչ միայն անժուժկալութեամբն խանգարեն զանձն, այլ և անհանճարաբար ապաստանին 'ի տգէտ և յանհմուտ բժիշկս՝ որք հրամանադրելով կամ քաղցր յուսով առողջութեն պատրեալ հրապուրեն զախտացեալսն[1]։

ՅՕԴՈՒԱԾ Դ.

Յաթեղեաբաչոսխեան։

Ելլենք, վասն իմդիրք փաստոյ հնարաւորութեամբ արուեստից և գիտութեանց, ոչ կարացին բնաւ գիտաստեղաբաչխականին հիմնադրութեամբ յիրբեանս գրաւել 'ի բաբելացւոց անտի։ Աբաբելն[2] յընդարձակ գաշտի 'ի դէպ տեղւոջ կառուցեալ, ուր տեսիլ աչաց անպատրաստ էր 'ի լերանց, և օդ երկրին ջինջ և պարզ՝ որ ոչ խոչընդոտանէր երբեք զտեսիլ աստեղաց, Թերևս և աշտարակին բարձրաբերձ՝ որ գիտանոց իմն երկնից Թուէր կառուցեալ։ պատճառաւ ետուն ազգին այնմիկ և զօշտեկինն զայն նոցա 'ի նկատել զկարգաւոր շարժմունս և զշրջա-

1 Ճառամագոյնք 'ի նոսա, որ պէս յայտ է, իշխեն վաղվաղակի 'ի վերայ կենաց մերոց և մահու ... քանզի այսպէս ողբի այր քաղցր յուսով բաբեացն Իւրոց։ ՊԼՒՆ. ԻԹ. ա։

2 Աբորեսատնեայք Նախ, հարթեցեալ երկրին և ընդարձակութեամբ աշխարհին իւրեանց՝ ամ ուստեք համարձակ տեսանել զերկինս ... նկատելով, խելամուտ եղեն խաղացից և շարժման աստեղաց։ ԿԻՒ. յղ. ըա. ա. Ֆ։

գայութիւն երկնային մարմնոց ։ Ախնոտոց ի Հաւս Հոլա-
գնտոյս ՝ ցուցանէ՝ զի Ալենաաք ի սուրբ գիրս կոչեցեալն
գաշտ , յորում Խաբէլն կառուցաւ , է նոյն այն՝ որ
յարաթացւոյն կոչի արդ Ալինաք ։ ուր ամիրապետն Ա-
մանն՝ եօթներորդ յարատեանցն , առ որով գիտութիւք
առին բարգաւաճել յԱլբաթիա , հրամայեաց ստեղա-
գիտութիւնս առնել , որք գարուց ի գարս զօրավիգն եղեն
աստեղաբաշխիցն եւրոպացւոց ։ Օ նոյն և Մուլգան
Ալեյլեդգին Ալելքշահ , երրորդ ի սալտկեանց , ան-
դէն ՝ ինամն տեղւոջ հրամայեաց առնել երկաքարիւր ամօք
յետոյ . որով երևի տեղին այն քաջագէպ առ նոսա հա-
մարեալ ՝ ի գիտել զաստեղս ։

Օ նոյնութեանն բաբելացւոց Թերի հարկ էր լինել յայն
ժամ առ ի չգոյէ գիտական . քանզի սակաւ ինչ ժամա-
նակ է՝ յորմէ հետէ գտաւ սա , և ի ժամանակս յայսո-
սիկ յետինս օգնեաց յոյժ ի կատարումն աստեղագի-
տութեան . սակայն որպիսի ինչ և էին այնոքիկ՝ ոչ հա-
սին առ մեզ ։ Ապիւհէնոս մնատնայիւք մեծ և հաւատա-
րիմ ըստ Պլինիոսի , գնուեցին աստեղաց ասէ արարեալ Բաւպմ. է.
նոցա ընդ սմա եօթն հարիւր և քսան , և դրոշմեալ անդ ծե՝
զայնոսիկ յաղիւսս Թրծեալս , որ վաղեմի Հնուէ էրացն
նշանակ է ։ Իսկ զորս Կալլիսթենէսն յիշատակէ իմաս- Պիւթ. ա-
տասէն յաբբունիս Ալգէքսանդրի , և որ ինչ գրի զայն- Սէմդէլէոյ.
ցանէ առ Արիստոտէլ՝ էին գնուեցիք Տաղար ինն հա- Բ. յղ էրէթէ.
րիւր և երից ամաց , որք մինչև անդր իսկ յաւուրս Ջոր-
Հեղելոն Հռոմ մնացին՝ ի ժամանակս յորում Ալերսէլ
կառոյց զԽաբէլն ։

Պարտ իսկ է երամտագէտ մնօք Հարց ունել գնաս-
տակոց Հետաքննին խուզարկուաց՝ որք ի գիւտ և ի զար-
գացումն այսմ բազմաշխոյ գիտութեան օգնական եղեն ,
ուստի ոչ միայն երկրագործութեանէ և նաւարկութեան օգուտ
մեծ է՝ տեղեկութիւք կարգաւոր ընթացից աստեղաց , և
աքանչելի անսխալ Հաւնմատութիւք աւուրց , ամաց , եղա- Ցև. օրի.
նակաց և տարեաց , այլ և կրօնից գլխովին ։ Ալանգի , 992. 989.
որպէս Պլատոն ասէ , պարտ իւն սէրտ և կարևոր ածէ
ուսումն աստեղագիտութեանէ՝ որ ի Հանապազումն մեծութեանէ
այ սահմանեալ է ի բնէ , որ անքաւ իմաստութիւք վարէ
զտիեզերս , և ուղղիչ և տնօրէն նա է յամէ գործս մեր ։
Ալ որոյ արտասուաց չկրէն արժանի նոքին իմաստա-
սէրք , որ գեղեցիկ վաստակօք իւրեանց և աստեղաղնե-

1 ՝ի գիր՝ չէ՝ պոռ՝ իւ բանաւիրոյ կամառոյն ։ Հպ՝ ր ։ տող է ։

նուիրեամբք հուսկ յարարիչն մատուցեալ՝ ոչ գոհն զնա
թշուառականքն, զի ոչ ծանեան և ոչ պաշտեցին զնա,
և ոչ բան ձաճատանդ օրինակին ուղղեցին զգործս իւ-
րեանց [1]։

ԳՕԴՈՒԱԾ Ե։

Աստղագիտութիւն։

Փոխանակ զի պարտ էր բազելացուց և ամենեցուն
իսկ ազգաց արուելից՝ աստղագիտութեամբն գալ՝ի ծա-
նօթութիւն արարչին և տեառն, բազումք՝ի նոցանէ զա-
ռածեցան յանկարշտութիւն և՝ի խոլական սխտասին,
յարուեստագիտութիւն սուտ և՝ի յանդուգն գուշակել
աստեղքըզ զհանդերձեալս, և զպատահար բան զանազան
դրից և երևութից մնրբակաց նախապատմել. զոր յայժ
իմաստութիւ՛ ողջախոհագոյնք և՝ի հեթանոսացն մատե-
նագրացն ցնորս և զառածացանս անմիտս կոչեն ։ "Ա՛վ
ցնորք անլուր ,, գոչէ Վիկերոն, կրտամբելով զանագա-
գուշանս աստեղահմայիցն ։ Ապա յաձախ ևս քաւ-
դեալք կոչին կամ քաղդեայք յանուն աշխարհին ուր
գիտութիւն այն կալաւ սկիզբն։ Այլք քառասուն և եօթն
բիւրուց ամաց աստեղագիտութիւ՛ն նախնեացն իւրեանց
՝ի վերայ ՚ամ անցից անցելոց՝ խոստանային գիտել ան-
վրէպ՝ի դրից և՝ի հանդիսաւորութիւն աստեղացց և մո-
լորակաց անցիւն՝ի ծնանել մանկան, գՀանդեր նորա,
զբնաւորութիւն, զբարս, զկազմած մարմնոյն, զգործս,
և միանգամայն ասացեալ՝ զամ՛ անցս և գժամանակ կե-
նաց նորա ։ Խիւրս իմն ծաղրալից և անտեղի իւր Վիկե-
րոն՝ի ներքս ածեալ՝ նշանակէ զանիտարս ։ Յոր նախ
զայն հարցանէ՝ եթէ զի՛ի բիւրաւորաց համածնելոց
մանկանց, հարկաւ ընդ նովին դրիւք աստեղաց, և ոչ
երկուք ոմանք համանմանիք պատահէին միմեանց բազիւ-
ն կենօք ։ կամ թէ բիւրք բիւրուց մարդկանն, որ նո-
վին միով մանեւ կորեան՝ի պատերազմին առ Ալան-
նեաս, համածինք արդեօք էին ամենեքեան նոքա ընդ
նովին համաստեղօք ։

Պլուտարքոս՝ի մեռոմ, հաստատեալ՝ի ստուգի

1 Ճարտարամտութիւն մեծ, փոյթ ... քանզի հեղգացան ինդրել
մեծ. այլ գինեալ զարարչն, որ զնա։ Օգոս. ի Մոզս. կեր. ։։
ոչն հետ էր ի նոցանէ, ոչ գոհն

և ի խաբէութէն, առանց ամ անկասկած մեծարեցաւ, ասէ Պլինիոս, յամ ժամանակի առ ամենայն ազգս։ Վասնզի բնաւորեալ է ի մարդիկ ցանկութէն հանգերձ ձերոյն խելամուտ լինելոյ, և մանաւանդ կանխագիտուէ իւրաքանչիւր բաղդին, և նմանապահատատ դիւրահաւաս նուէն հրապուրեալ ի մեծամեծ խոստմունս զոր ձև խաղացանէն բարեգուշակէն զոմիսոք[1]։

Լրդի մատենագիրքը, և ընդ նոսա երկոքին իմաստասէրքն մեր երևելիքն՝ Կասատի և Պոմօլ, միով քաջութէ զինեցան ընդդէմ ցնորից պատիր գիտութէն, և ցուցին զայն անհնարին ի բնէ և ի փորձ։ Ի բնէ՝ զի երկիրքն ըստ աստեղագիտացն այնոցիկ յերկրատատն հաւասար մասունս բաժանին, ոչ բատ բուն բևեռաց՝ այլ բատ կէս դանաբերին, և իւրաքանչիւրոց ի մասանցն է մեծութէն և գիտուի կամ ակնաւատհմութէն կամ այլ զօրութէիւ։ Ուէ և հզօրագոյն ի մասանց անտի է հպագոյնն յերկրս՝ համաճագող իւրաքանչիւրոց ի մարդկանէ ծնրնդեան, որով վերելեալն կոչի։ Իսկ ի մոլորակացն կէսք բաւերաբաք են, կէսք ձեռասակաբք, այլք խառն ի բաբաւոյն և ի չարէ. և տեսիլ նոցա, որ է հեռաւորութիւն յերերաց, մերթ բարեաց և մերթ չարեաց է գուշակ։ Ծոդեալ անդր զայլ ևս առասպելս նոցա, զիարդ այր աղջամիսն բաջազանաց խաբեբայիցն վայրապար հաւատս ընծայեսցէ առանց ապացուցի և հետոց ձնմարտութէն։ Ի նդէր ամ բաղդ մարդոյ ի կէտ ծննդեանն հաստատեալ լեցէ և ոչ ի յորութէն. միմ աստեղք յինքնամեակ աւուրս ոչ ինչ ազդիցեն, կամ թէ իցէ հնար յայնմ ան հնարին երագութէ արփայնոցդ գիտել անվրկպ գնդից գրիտ կէտ վայրկենին, առանց առաւելոյն կամ նուազին՝ որ բնաւ իակ զամ ախտարան եղծանեն։ Ոչ ինձ և բիւրս այլ հարցուածս մատուցանել։

Ոչ առաւել ինչ և ի փորձոյ կարող են ցուցանել, Վասնզի առ այս հարկ էր յայ և նման միմեանց դէպս ի համանման հանդիպաւորութէս մոլորակաց գտանել գործեալ. իակ առ մի և էթ գաղձ երկնից շրջանի՝ բիւրաւորաց ամաց պէտք են, յամենեցուն առ հասարակ յատեղաջրիցն վկայեալ. զի և ոչ ի սկզբանէ աշխարհի լեալ է այն հանդիպաւորութէիւն և դիրք աստեղաց՝ որ առ վաղիւն լինելոց է, ընդ այս մի ոք տարակու-

1 Յամբ և ի ցանկալի խոսք որ միգապատ մատախուվ մածեալ մունս յաւել և վկծնից զբուն՝ է ցարգ և առաջի մարդկան։

սեսցի. Կայցէն խնդրողք՝ ի գիրս երկուց խմաստասիրացն, զորս յիշատակեցի, մնաւանդ առ Աստուածայ Ծնողապոյն զայսմանէ Ճառեալ. Յոյսիկ հիմունք են՝ յորս յեցեալ կայ ամ չինուած պատարագին։

ՅԱւգն առաւել զարմանալի և յետին մելորութիւն մտաց է՝ զի կարծեցեալ խմաստունք յաբեհնիս և լուսաւորեալք մտօք, որք ոչն երբէք խոնարհէն զմիտս անձիւրելի Աշմարտութեանց Հաւատոյ և ՅԱծախօս մարգարէիցն յայտնի և անուտ պատգամից, նորա դիւրաՀասանք երբեմն լինին պատիր և մտոի աղեխարացն գուշակութիւն։ Սուրբն (Գրոտիոս յոլով ուրեք՝ ի գիրս իւր գայն ամենայնի և զանխմաստ դիւրաՀասանութիւն նոցա ցուցանէ յարդար պատուհաս նոցա Թողեալ յայ՝ որ գկամաւոր կուրութիւն Թանձրագոյն աղբամնջաւ պատուհասել սովոր է, և նեղրել գիւաց առաւել և Թակարդասատել զայնպիսին՝ տալով նոցա գուշակել երբեմն գՀանդերձեալս, մնաւանդ ուր ուրեք ակնկալութիւնս իսպառ տանջոզական է նոցա [1]։

ՅԾ որ գամենայն տիեզերս՝ ի բռնի ունի, և առ ոչ րամս՝ Հանդերձելոցն գխոստիւնս կնքեալ է, կտամբէ [2] յԱՀաս՝ ի սուրբ գիրս զգիտութիւն Հաւակելոց աստեղագիտացն բաբելացւոց և գիաբէութիւն նոցա, և քնաւ իսկ գիրն ձայն տայ՝ պատմել և գուշակել գՀանդերձեալսն, և ցուցանել Թէ ՅԱծը իցեն։ Այս ասացառ բաբելացիսն սպառնայ մի ըստ միոջէ գամ՝ չարիս՝ որ երկերիւրք ամաւ յետոյ Հասանելոց էին նոցա, յորոց աստեղաՀմարքն կախարդք՝ որք պատրէին գնոսա, որպէս Ճակատագրեալ ցուցանելով յաստեղս գՀանդերձեալ մեծութիւն նոցա,

1 Ջայս ամ առաջի աչաց ունելով. ոչ վայրապար Հաւատամք գաստեղագիտացն բազում ինչ Ճշմարիտ պատգամս գարմանալիս՝ գիւացն գալանի ազդեցութ գոլ, որ Հնարին զսուտ և գժամս Հասուսա առաջագուշակ պատգամացն՝ ի միոս մարգկան մուծանել և Հաստատել. և ոչ ախտարակայ արուեստիս կամ աստղաՀմայութ։ Ցգ. Գաբէն ած. Ե. Է։

2 Հասցէ՝ ի վերայ քո կորուստ՝ զոր ոչ գիտիցես, և խորխորատ՝ և անկցիս ի նա. և եկեսցէ՝ ի վերայ քո Թշուառութիւն, և ոչ կարացես սուրբ լինել, և եկեսցէ՝ ի վերայ քո յանկարծակի կորուստ՝ և ոչ ծանիցես։ Ալէ կայ դու այժմ՝ ի գիւթիսն քո և ի բազում կախարդութիւնք քումբ՝ զոր ուսար ի մանկութէ քումմէ, եԹէ կարացեն ինչ օգնել, եԹէ կարացեն կազդուրել, գի աշխատեցար ի խորՀուրդս քո։ Յարիցին և ապրեցուսցեն գքեզ աստեղագէտքն՝ որ Ն֊Հմարեն զաստեղս երկնից. պատմացեն քեզ գինչ գալոց է ի վերայ քո։ Ահաւասիկ ամենեքեան իբրև զխոխ՝ ի հուր այրեսցին, և մի ապրեցուսցեն զանձինս իւրեանց ի բոցոյ անտի։ Եսայ. խե. 11-14։

ոչ ունկին առլեցուցանել զնոսա, և ոչ ժամանակ չա-
րեացն գուշակել։ Օ՛ր որպէս կարէին զայն՝ որք և՛ի
ժամանակի կատարելոյ իրացն առ Ի՛նդոսարաւ բա-
բելացւոց աքթպիւն, յորժամ զանխիլ ձեռինն եառնս որ
գրէր յորմն գիր նոր, ոչ կարացին վերծանել զայն ամ-
մոզըն և քաղդեայք և գետք և բնաւ իմաստունըն Հրե-
ւակեալք յաշխարհին։ Այլ աստեղագիտացն և մոգու-
տիւնէն և տկարութիւն նշանակեցաւ անդ՝ ուր առա-
ւել արգոյ և պատուական էր, և՛ի ժամանակի յորում
կարօտութիւն անձանց Հարկ առնէր՛ի կիր արկանել զնմ
գիտութիւն և զկար։

ՊՐԱԿ ԶՈՐԲՈՐԴ

Յաղագս դէնին։

Պ՛Ետն զնմ պաշտամունս դիցակրօնութիւն վաղժամա-
նակեայ և առաւել յաձախեալ էր պաշտօն արեգական
և լուսնոյ։ Այրաստագիտութիւնն գժպատեհ, որ փոխա-
նակ յայծգիտութիւն յորդորելոյ նոքօք՝ առ վարագուրս
գաղարեաց, որ յերևեցուցանէ զարարիչն միանգամայն
և ծածկէր։ Այայց սուղ ինչ մնացեալով մարթ էր ընդ-
արել ընդ աչերն Հրամանատու, և ընդ պաշտօնեայն՝ *
որ արբանեակեր Հրամանին։

Յամենայն ժամանակի և առ ամ ազգս ծանուցաւ
Հարկ կցորդութեան մարդկան ընդ այ. և առ պաշտօն
երկրպագութիւնն Հարկ է՝ զի երկրպագելումն լսելի էցեն
ուրեք, և նա կարող էցէ կատարել զայնոսիկ։ Ընդ
քանզի Հեռաւորութիւ արեգականն և լուսնոյ անկնար էր
կցորդութիւն ունել ընդ նոսա, էլ իրացն Հնարեցան
մարդիկ՝ ձեռս՝ի բերան ածել[2] և ասպ՝ի վեր առ կար-
ծեցեալ աստուածն, որպէս յայտ առնելով զիրշն իւ-
րեանց և զտկարութիւն կցորդելոյ ընդ նոսա։ Յամպա-
րիշտ կրօնիցդ ասաի, որ յաձախեան էր ընդ ամ արև ելոյս,
ազատ լեալ Հոգւ՝ երանէ ինն անձին յասելն, "Ա՛մ՛Թէ
ոչ տեսանիցեմ զարեգակն լուսաւորիչ Հուաղեալ և զլու-

1 Ա՛Ե Եբրայեցիս առաջոյն անուն արեգականն նշանակի պաշտօնեայ։

2 Ա՛մբոխն նանաշաւասո ձեռն՛ի վերայ բերանոյ եդ, և չրթամբք համրուբեաց։ Մ՛Խոհ. 2։ Յոր-

ձ Լատին՝ վերլրագիրն յոմ զդաչել adorare աստուած ասէն, որպես ձե բան անել։

սին մաշեալ ... եթէ խաբեցաւ զաղտ սիրտ իմ, եթէ ձեռն եդեալ ի վերայ բերանոյ իմոյ համբուրեցի, ապա այն ի մեծ անօրէնութենէ համարեսցի ինձ»։

Եւս. ա. ձ։ Յորիւրազանութենէ բազմաւ պարտէին Պարսք զարեւ զանն, մանաւանդ ի ծագել նորա։ Յաւրիւնն նմին կառս շքեղս՝ ընտիր երիվարօք, որպէս և Ալիբոս ի հանդիսի մեծի հեծելոյ նոցին։ Այն սովորութիւն էր և առ բաբելացիս, յորոց ուսան և ոմանք յանօրէն Թագաւորացն Հայոց։ Յաւ մերձ զոհին նմա Պարսք աբեջառս, և կոչէին զնա Հիրը աստուած։

Քսենոփ. Կիւր. Ը. ա. 15։ Ի պատմանէ արեւու իբր ինքնայօրդոր եկին ի պաշտել զկրակ, և զնա նախ կարգային ի գենմանս զոհից. և առաջի աբքայի տանէին զայն շքոյ ուր և երթայր, և որպէս սրբութեանցն ինչ մանր մոգուցն յանձն էր պահպանութենի նորա, քանզի համարէին յերկնից իջեալ զկուր. և թէ երբէք շիջանէր՝ յարկածիլ չարաց կասկածեին։

Ջնոփոն. Կիւրոպ. Բ. ա. կաճէին։ Հերակլէս կայսր, որպէս պատմեն, ի խաղալ իւրում յաղթարան Պարսից՝ աւերեաց մեհեանս բազումս, և զաստուածսն՝ յորում պահէր հուրն այն. ընդ որ յայժ տրտմեցան Պարսք՝ ի սուգ մեծ ընկղմեալ։ Յաւ զջուր և զկող և զհողմն պաշտէին Պարսք իբրև զաստուածս։

Եւս. ա. ձ։ Զգուշութիւն կրօնք հրայրեաց առնելոյ զմանկունս՝ պատճառս առին աներկբայապէս ի կրակապաշտութենէ, յոր անխտիր էին Պարսք և բաբելացիք։ Օ այս յայտապատում առնեն ածային գիրք զընակեցոյն Քիջագետաց, որք գաղթեցան ի Սամարիա, թէ ածէին զորդիս իւրեանց զոցոյլ, կամ այրէին ի հուր։ Յաւ զի դժնեայ սովորութիւնս այս յաձախեալ էր ի բազում գաւառս Ասիոյ՝ յայտ է։

Պլուտ. յԱթեն. Ա. 169. Այլ Պարսից և այլ երկու գիք սեփականք, Որմիզդ և Արիմն. Այն բարեաց արարիչ, որ էր Որմիզդ, և Արիմն արարիչ չարեաց՝ զոր կրկին Օ սոցանէ յերկարազոյն հանդերձեալ եմ ասել ստորև։

Եւս. ա. ձ։ Այլ էին պրօշեալք և մեհեանք և բագինք իշոյ Պարսից, քանզի նոքա զզոհս իւրեանց ի բացի կատարէին, և յաձախ սովորութիւն ի բարձրաւանդակս և ի լերինս։ Օ որ օրինակ և Ասիրոս ի հեծելու իւրում՝ յարձակեալ դաշտ պաշտեաց զզոհս։ Յանդէն զԱսեր քսեայ արքային Պարսից՝ Թէ հրձիգ արար խաստուած և յորդորմամբ մոգուց զմեհեանս Հաւնաց, նախատինս հաներալ օրմահակ առնել ըզնս զանվայրապահսն, և որոց

ախէկերք նմա տուն են և տաճար [1] ։ Իմաստնագոյն քան զՊարսս Համարի Ակիկերն [2] ի մասնիս յայսմիկ զՆինոս և զՀառվենցեկիս՝ որք տաճարս դիցն կանգնեցին ի քա-
ղաքս Իւրեանց, տուն քնակութեան կարգեալ նոցա ընդ Իւրեանս՝ որով յերկիւղածութեան և ի կրօնս յորդորին ժողովուրդն ։ Օ այս պլատպ խորհեցաւ Ա սերսն, որ-
պէս և առ Ո գոստինոսի Հատուած բանից նորա ։ Իսկ Ցն. Տաղտիոն
զի անդ զՀառվենց ասէ՝ Թէ զամն աւելի քան զՀարիւր ։ Ցն. Ֆ. Ա.
և Եօթանասուն առանց դիւրաշլոց զդիւն պատեցին, և
ապա յարէ. Ալր եթէ պահէր և արդ սովորութեին այն՝
արուածք ևս և երկիւղածութիւք պաշտամունք դիցն կա-
տարէին ։ Եւ օրինակաւ Հրեից Հաստատութիւն առնէ
զնոսա իւր ։

Ալ ումեք օրէն էր ի Պարսից՝ զոմ վասն առանձին Եւ.Ա.Ե.
կամ առանին օգտի մատուցանել ։ Ալվին Ձարատ ա
բինակօք զսիրտ իւրաքանչիւրոց ի սէր Հաստատակաց բա
րեաց յանկուցանէին, խրատեալ զնոսա ընդ իւրաքան
չիւր բարւոյ և վասն Թագաւորին և աշխարհին բարեաց
յաշտ առնել, յորում և ինքեանք ընդ այլոն կղօրդին ։
Ա՝ոգք յաշխարհին Պարսից առանդատուհք էին օրէ
նաց դիւակրօն պաշտամանց . և ի նոցանէ Հարցանէր
ժողովուրդն և ուսանէր զոչ ի դից, յոր աւուրս և որ
պէս պարտ իցէ զոհել ։ Եւ մոգք քանզի Համացեղք էին,
և ոչ այլուստ ումեք օրէն էր բաց յորդւոց քրմաց՝ Թէին
ածել քրմաբել , պահէին ինքեանց և զաւակի իւրեանց
զուսումն և զՀմտութիւն իւրաց կրօնիցն և աշխարհին, և
ոչ այլուստ ուսուցանել կարէին առանց արքային Հրա
մանի ։ Օ Թէմիստոկղեայ ասէ Պլուտարքոս, Թէ ընդ Ի Թեմ. ։
մեծ գահել առաջի արքային՝ ուսաւ զկրօնս նոցա ի քրք ։ ։
մաց ։ Ալսմանէն այնուհետև և Հմտութեամբ կէտէին, զոր
Պլատոն մոգութիւն կոչէ՝ որպէս գիտութիւն մոգուց և ա
րուեստ պաշտաշ մեծարանաց դիցն, արդեօք էին առաջի
ժողովրդեան և արքային, որք ոչ իշխէին առանց սպասա
ւորութիւն նոցա և առընթերակայութիւն զոհս դիցն տա
տուցանել ։ Եւ Թագաւորք մինչ չև գահակալեալ՝ աշա

1 Ա՝ևանդեն զմեհեանս յատնա-
ւանի հրձիգ աթաթել քեսբ-
քսեայ՝ խթատուք մոգուցն ։ զի մի
սրմագրել զդիւն պատցեն , քան-
զի պարս է առաջի նոցա բաց լի-
նել և ազատ ամենայնի ։ և աշխարհ
ևմ տուն է նոցա և տաճար ։ Կէս.
ՀԴ. օրին. Բ. Խ։

2 Քաջախոհք քան զնոսա եղեն
Ձոյնք և մերաշնեայք , որք ի յոր-
դոր բարեպաշտութիւն քնակեցոյս
զնոսա խորհեցան առնել ընդ մեզ
ի քաղաքս ։ Քանզի կրօնք պիտա-
նիք յաճախեին սովաս ի քաղաքս ։
Ա՝ե ։

ձերակէին նոցա, ուսանել զաղուեսս առաքինութեանէ եւ
զարժանի պատասխանս դնել[1]։ Այլ ոչ վճռել կարէր թա-
գաւորն իբս կարեւորս՝ առանց հարցանելոյ ի մոգուց։
Որով ասէ գնացանէ Պլինիոս[2] թէ էին և յաւուրս իւր
ընդ ամ արեւելս իբրև վարդապետք թագաւորաց և որոց
արքայից արքայքն անուանեին։ Որքա էին խնաստուն-
գրագէտք և խնաստասէրք աշխարհին Պարսից, որպէս
մերկնամարտակքն և Խրակմանք առ Տնդիկս, և Ջրեւ-
իսքն անուանեալք առ գաղղացիս։ Այ հռչակեալ
համբաւոյ նոցա խռնէին ի հեռաւոր աշխարհս՝ որ
միանգամ խնաստասէրքն լինել ցանկային և հմուտք ի
դէնիմոզդէն։ Զոր օրինակ և Պիւթագորաս ի նոցա-
նէ և յեգիպտացւոց ընկալաւ զվարգապետութիւն իւր՝
որով մեծարեցաւ առ Ձոյնս։ Այս և զմարմնաւիոխու-
թիւն յեգիպտացւոց կալաւ, որով և անարգեաց և ազաւա-
ղեաց զնախնի աւանդութիւն մոգուցն զանմահանալ տգէտ։
Յաջորդէ քէլին և ազանդապետ համարին ամենից
քեան զՕ բագաշտ, այլ ի ժամանակ իրացն այլաձայն են
մատենագիրքք։ Այր ինչ յաղագս այսորիկ Պլինիոս ասէ
դէ՝ նուաւ զտաւթաճախութիւն կարծեաց բազմաց դիւրին
է միաբանել, որպէս խնաստութիւ ազգ առնէ զայս Խրիս-
տոյ։ Վասնզի Օ բագաշտս կրկին ասէ Պլինիոս կացեալ
վեց հարիւր ամաւ հետ ի միմեանց. զառաջինն ի թուա-
կանութիւ աշխարհի երկու հազար և հինս հարիւր՝ նա-
խագոյ աղանդոյն. և զերկրորդն, որպէս հաւաստի
Թուի, առ Թագաւորութիւ Կիւրոսի յարեւելս կամ Վա-
բելի Ա շատապէս, որ թերևս նորոգող եղև աղանդոյն։

Արկին ազգք դիցակերծնից էին ըդ ամ արեւելս. սա-
բեայք՝ որ կուռս պաշտէին, և մոգք՝ որ զկրակ։ Սա-
բեայք սկիզբն կալան ի քաղդէացւոց. քանզի սոքա առ
տեղագիտութեամբն, և մանաւանդ զնիւթիք եօթանաց
մոլորեան աստեղացն՝ յորս մէն մի աստուածս համա-
բէին իբրև Տոգի վարիչս նոցա, մոլորեցան առնել դրօ-
շեալս պատկերս Լրսեակին* և Լուսնթագի և Հրատին
և արեգական և փայլածուի և Աղուսեկին և լուսնոյ, և

1 Եւ ոչ օրէն էր ումեք թա-
գաւորել ի վերայ Պարսից՝ մինչ-
չև զուսումն և զդիտութիւն մո-
գուցն ուսեալ։ Ագաթ. էջ. 30. տե։

2 Ձոյն բագաշտութիւ եհաս (իշ-
խանութիւն մոգուցն), զի և արդ
առ յոլովս յաղգաց հզօր է, և ար-
քայիցն ազգայք հրամայէ յարեւել-

Պլին. Բ. 8։

* Ասյս յաւելուած ի հինգերորդէն
և այլոց մխիթարեան և պոլ. և ալա-
մեան հինգ տարբերութեանց, որ ըստ
Կաթող. վաւերագիր Հռոմայ. ըս-
Հրաւ Լաբէ. գտեալ Լատէն.
պիայեան Հերմէս. վկայեալ
Ապոլի և ըստ Ասիփա։

համարեցան ընակել և ի նոսա զերծ ի բուն մոլորական վարկանելն ։ Այլա յետ այնորիկ յաձախեցին առ նոսա աստուածք. և պաշտօն նոցա ընդ ամ արձելը յաշխարհին քաղդեացւոց սփռեցաւ, և անտի անց յԱրգիպտոս, և ապա ի յունաստան, ուստի ընդ ամ ազգս արձմանից ծաւալեցաւ ։

Մոգուցն աղանդ քնաւ հակառակ էր սաբեանցն, և սա դարձեալ յարեւելս կալաւ սկիզբն ։ Մոգք քանզի գտէնին ի կռոց՝ ընդ կերպաբանաւ հրոյ պաշտելին զաստուածուքեն, համարեալ զնա մաքրութեամբն և նշուլիւք և աղդեցուք և նրբութեք և բնկնաւորք և անապական բնութեամբն՝ ածականին առաւել նմանող ։ Վասն այս ծնեալ ի պարսկաստան՝ անտի մինչ ի հնդիկս տարածեցաւ, ուր և ցարդ կայ ։ Այս է աղանդ մոգուցն այս. երիս սկիզբն ասէին՝ բարւոյ և չարի. զբարեացն արարիչ լուսով յայտ արարեալ, և զչարեացն՝ խաւար, սեփականեալ նոցին նշանօք ։ Զառաջինն կոչէին Յեզդան կամ Որմիզդ, զոր Յոյնք Ոռոմազդ ասեն. և զերկրորդն՝ Ահրիմն ։ Յաղագս այսորիկ և Պլուտարքոս իբրև կամեցաւ ոչի չար ի Թշնամին զրգռել զի զարս քաջս ի քաղաքացոց իւրեանց և զլաւս հալածեսցեն, որպէս հալածեցին զԱնտիոքոսոկղէս ամենացիք, զԱրմին աղաչեաց զբարեացն արարիչ արկանել ի նոսա զոզին զայն, և ոչ զբարեացն արարող զՈրմիզդ ։ Պլուտ. ի Թեմիստ. 26։

Զերկուց զոցանէ աստուածոց այլ և այլ կարծիք էին առ պարսիկս. կէսք զերկոսին ևս յաւիտենականս դնէին, և այլք զբարեացն միայն արարիչ անժամանակ և զԱրմին եղական ։ Այլ այս ամենեցուն էր ընդուն նելի՝ անհաշտ թշնամութիւն ունել նոցա ընդ միմեանս մինչ ի կատարած աշխարհի, և թէ զօրասցի յայնժամ Որմիզդ ի վերայ չարին, և կալցին ապա երկաքանչիւր զաշխարհ իւր ։ Որմիզդ զիւրն՝ հնդերձ բազմութեք բարեացն հնազանդելոց նմա, և Ահրմին զիւրն բազմութեք չարաց՝ որ երթիցեն զհետ նորա ։

Զբադաշտ երկրորդ, որ եկաց առ Պարեհիւ, ձեռն էարկ նորոգել զդէն մոգուցն՝ որով ընդ դարս բազում վարեին Պարք և պարսիկք ։ Այլ իբրև առաջնորդք քեզին ձեռն ձգեալ թագաւորել՝ սպանան, և արբանեակք նոցա կոտորեցան, անարգեցան կրօնքն այն ։ Յնկերատան նախ սկսեն երևեալ զՁբադաշտ ։ Ծախտսուքեն մեծ զայս ազար Զբադաշտ ի կէշան, զի զոր քէշակարկատքն մոգք կրկին էակս դնէին գերբարւոնս՝

զմին բարեաց արարիչ և զմիւսն չարեաց, լոյս և խաւար գնաս անուանեալ, և յանհաշտ նոցա ընդ միմեանս հա-կառակութենէ կերպացեալ զզոյից խառնուածէ, սա մի միայն ասաց հակ ինքնաբուխն աստուած աներևոյթան, ա-րարիչ լուսոյ և խաւարի, և՝ ի խառնուածէ երկուց այ-սոցիկ տարերց՝ արարեալ նորա զամ ըստ հաճոյս։

Ա՛յլ առ՝ ի տարակուսելոյ Թէ ուստի չարիքն լինիցին՝ հնարեցաւ ասել հակ իսն գերաբուխն ինքնիշխան և ան-էղ ինքնակաց՝ ի յաւիտենից, և ընդ նմաւա հրեշտակս երկին, հրեշտակ լուսոյ և հրեշտակ խաւարի, զմին բա-րեաց և զմիւսն չարեաց պատճառս. և յերկուց՝ ի նո-ցանէ՝ խառնուածէ լուսոյ և խաւարի կերպարանեալ զե-զեալքս ամ. և երկուց նոցա լինել ընդ միմեանս յար ի պատերազմ. և՝ ի զօրանալ հրեշտակին լուսոյ՝ բըռ-նանալ բարւոյն՝ ի վերայ չարի, և խաւարային հրեշտա-կին յաղթութենէ՝ բռնանալ չարին՝ ի վերայ բարւոյ. և Թէ կացցէ պատերազմն այն մինչև՝ ի վախճան աշխար-հի, յորում ժամանակի հասցէ յարուցեալն հաստատաց և օր դատաստանի՝ առնուլ իւրաքանչիւր ըստ գործս իւր. և ասպա հրեշտակին խաւարի հնազանդելոցք իւրովք տա-րագրեալ յայլ տեղի՝ ընկալցի զարժանին պատուհաս յանցանաց իւրոց՝ ի խաւար մշտագիւտ, և հրեշտակին լուսոյ գնասցէ իւրովքն յայլ տեղի՝ յարդասիս բարեացն վայելել՝ ի լոյս մշտնջենաւոր. և գատուցեալք միմիա՛ ի միմեանց, մի՛ ևս լոյս ընդ խաւար խառնեսցին՝ շփոթել ընդ միմեանս, Հետևողք ասացոյս, որ և արդ գտա-նին՝ ի Պարսս և՝ ի Հնդիկս, յետ այսչափ դարուց պինդ ունին և անփոփոխ զամ օրինս դնին իւրեանց։

Ա՛յս ամ վարդապետութիւնք, Թէպետ և յոյժ աղա-ւաղեալ, սակայն բազում իրօք միաբանին ընդ սուրբ գիրս՝ որպէս յայտ է։ Ա՛ռանզի և երկուցն իսկ Ա՛ստ-ղածոյ ծանօթ էին մատենից ՅՈՎՍԷՓԱՅ՝ որոց գ՝ԵՒՍԷԱՅՍ տեսեալ էր և ծանուցեալ. նախնոյն Ա՛ՍՈՐԻՍ՝ ուր՝ ի բազում ժամանակս բնակացեալ էին խորհելացիք, և կրտսերացն՝ ի Ա՛ՍՈՐԼՈՆ՝ ուր՝ ի գերութենէն վարեցան, և անդ՝ ի գրան արքային Պարսից Տիզր էր յոյժ Ա՛ՍՈՐԻՒՀ, յորմէ մարթէր Ա՛ստղատ գիտել վասն կրօնից նոցա։

Ա՛ԻՒՍ ևս նորոգումն արար Ա՛ստղատ՝ ի դէմն մե-գուց, և ետ չնել ատրուշանս՝ պահել՝ ի նոսա ամ՝ ինա-ք մէջ զՀուրն սուրբ, զոր՝ ի յերկնից ասէր բերեալ ընդ իւր։ Այս Հակերն քաւիլք զանս և զպիշերն անչէջ պա-հել զոյն։

Օ պարսկադէն մոգուն ազանդոյ Ձառա՛ս մեծաձիգս
հմտութիւք բազմաւ արարեալ է Քրիստոյն՝ յերկուս յա-
ռաջին հատորս երեքտեղոյն պատմելէ, ուստի ծայ-
րաքաղ արարեալ զսակաւս զայս յիշատակեցաք։

ՀԱՆԴԻՊ ՀԱՐՍԱՆԵԱՑ ԵՒ ՑՈՒՂԱՐԿԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆ

Մինչև ցայս վայր երկարապատում արարեալ զկրօնս
ազգաց արևելից, որպէս պարտ էր զկարևոր ժամանկն
պատմեւ նոցա երկայնագունիս անցանել բանիս, ասե-
լիմ ասա զերեզ որ ինչ այլ սովորութիւնք են նոցա,
բայց միայն յօրինաց խառնուելէ և հարսանեաց։

Օ ինչ առաւել ապրատիման լսելեաց արժանի կացեղ Եւտ. ա. 199
և Թամար խառնել կատարտուեցեան նշանակող, որ
պէս համարձակ պոռնկել բաբելացւոյն կանանց. որ ոչ
միայն օրինօք հաստատեալ էր՝ այլ և պատուիրեալ ի
կրօնից ի ոճոս տարեկանս Խաղկանն, զոր նոքա Մի-
լետոս կոչէին. և առ սիրտ սովորութեան մեհեան նորա
բազմոց կարգեալ էր։

Ի ժամանակի՝ յորում իսրայելացիք գերեցան ի Նաւ- Բ. Թագ. ի. 42-43։
բեղեն, յաճախեալ էր անդ սովորութիւն այն. վասն այ-
նորիկ հարկ եղև Եզրեմիայ զգուշացուցանել զնոսա և
սպառապիեալ ընդդէմ եղեռնաւոր գայթակղութեան։

Պատիւ և սրբութիւն ամենասքանչելի էր Եւտ. ա. 216։
ի Պարսս. ոչ միայն զի բազմախոհուն ամբոխիս կանանց
և հարճից լի էին ապարանք թագաւորաց, որոց էր նա-
խանձաւորութիւն ի վերայ բազմութեան կանանցն՝ որ
պէս ի վերայ միոյ, զորս ուրոյն ի միմեանց բնակեցու-
ցանէին, սաստիկ պահ զգուշանալ եղեալ զնորօք գներ-
քինացն՝ զի մի ընդ օտարս և մի ևս ընդ միմեանս կալ-
ցին կցորդութիւն, այլ և զի ոչ կարող է ոք առանց ար-
հատաց ընթեռնուլ զսոր մոռացումն նոցա և զարհա-
մարհութիւն հասարակաց օրինաց բնութեան։ Օ ի զմծղնէ-
ութիւն ընդ քեռ հարազատի ներկին նոցա օրէնք, և
կամ զելի մոգք առանդապահք օրինացն, խնամատուքն
համարեալ ի Պարսս. որպէս և ասացաւ այս ի պատ-
մութիւն Կամբիւսեայ։ Ել Հայր ի դստերին գարշելր, և
ոչ մայր յուսաներէ. զի ահա, որպէս Պլուտարքոս պատ-
մէ, Պարիսատիս Հայր Ափեղեն Խ. թագաւորի զմիոս կա-
մեցեալ Հաճել զղջութիւ իւրոյ, փոխանակ խափանելոյ
զառաքինի նորա ի դստերի իւր Ստատա՝ յորդորեաց

օրինօք ամուսնասւորել զնա ընդ իւր, այսպէս արարեալ զօրհնիս և զվարդապետութեան Յաւետաց՝ մինչև եղեւնաս-
ւոր մարդահամարելեացն ասել. «Վասնզի զքեզ ետուն դիք օրհնս Պաբսից և միայն կանոն պատշաճիցն և ան-
պատշաճից, բարւոյ և չարի։

Ա.յս նոցկալի սովորութիւնն մինչև յաւուրս մեծին Ներսիսի զքեզանգրի զօրանայր, որ զ'Աւարեճ պարտեալ և սպա-
նեալ՝ նուաճեաց զՊարսս, և արգել զերեզման զայն օրէն նոցա։ Որոյ այսօրիկ խեղամուտ առնեն զմեզ՝ յորմէ
անդնդոց հանաւ աւետարանաւն, և որպէս տկար է իւ-
մաստուն երկրաւոր և ընդդէմ մեծիդեռն անօրինութեց։

Եւրտ. Ֆ. ծԷ. Այուր ինչ և զյաւրարկաւորութենէն ասացեալ, վախ-
ճան արարից ճառիս՝ ի փոյթ համառօտութեն։ Եւ եր
սովորութեն աղգաց աբեւելից փայտակոյտ խարոյկ դիզա-
Ք.ՒՆ. դ.ոց. նել, և հրածախ առնել զդիակունս։ Ո՛ այն այսօրիկ և
Կ.Ն.ր. ՀԸ. 238. Պիւրմս ի մեռանել իւրում խոտիւ պատուեր ետ որ
դոց իւրոց Թաղել զմարմին իւր, և որպէս ինքն ասէ,
հատուցանել զայն երկրի. իբրև մայր իւր համարեալ
Եւրտ. Ֆ. ծԷ. զերկիր, և դառնալ ի նոյն[1] իրատւոյն[2]։ Եւ Կամբիւս
բազում և մեզի ազգի անարգանօք Թշնամանեալ զգ-
դիակն Ամասեայ արքային եգիպտացւոց, ի լուսն ան-
գ.Թուելն ետ այրել զայն ի հուր, զի ոչ այրելին Պարսք
և եգիպտացիք զդիակունս. այլ Պարսք պատկեր զայ-
նսոսիկ մնալով՝ զի ժամանակս բազում կացցեն առանց
ապականելոյ[3]։

Կարևոր համարեցայ յերկարել ցայս վայր զճառս
բարւոց և զսովորութենէ Պարսից, որպէս զի բազում
ուրեք զայսցանէ խօսեցեալ ի գիրս յայս, մի լիցի ինձ
դառնալ հրկին վերստին ի նոյն ճառս բանից։ Եւ առնա-
բաս Պրհան գահերեց աւագանւոյն ի վարիչ, զօրա-
վիկն եղև ինձ մատենիւն յաղագս պետութեն Պարսից։
Հաւաքմունք այսոքիկ ի ձեռն ձարտարաց՝ դիւրին յոյժ
մատենագրին, և պատրաստեն նմա գիմութեն բազում,
որով սակաւ ինչ վաստակեալ՝ յոլով ուրեք յաձախել
իւր փառս։

1 Քան զնմ ազգս յուղարկա-
ւորութեան վաղագոյն Թուի ինձ
որով Կիւրոսն վարեցաւ, որպէս
վկայէ Քսենոփոն. քանզի գաս-
նոյ մարմինն յերկիր, և հանդա-
ցեալ ի նմա և ամփոփեալ՝ որպէս
մարդն պարտածոյին։ Կիւ. յդ.
օրիւ. Ը. ծ։

2 Եգիպտացիք գիտպատեալ
զմեռեալսն պահել ի տան. և Պարսք
մտեալ պատեալ զմսանեն, զի որ-
պէս է հնար՝ յերկար կացցեն գիա-
կունքն։ Կիւ. գ.ոոո. Խեր. ւ. ձը։

ՊՐԱԿ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

Պատճառ վարքաբերչ պերոզներէնն Պարսից, և յեղափոխելոց բարուց նոցա։

Որք նախ քան զԱլիւբոս և որք առ Ալիւբոսիւն կացին Պարսք՝ զնոսա ընդ յետնոյն բազդատեալ, ոչ որ հմանաք ցեղս համազգիս զնոսա կարծեսցէ. և խելամուտ լիցի ձնմարտութեանն՝ զի յամ՛ աղգս եղծումն բարուց զհետ խուզ ձգէ զկործանումն տերութեանն։

Ի բազում պատճառաց յեղափոխելոյ իրացն Պարսից սից՝ չորք ինչ առաւել նկատելի են. զեղուելն նոցա և պերձուելն, խստուելն ընդ ժողովրդեան և ընդ ազգս նուաճեալս իբրև ընդ գերիս, անկիրթ դաստիարակութիւն արքայորդւոց՝ սկզբնապատճառ համ անկարգութեանն, և արհամարհութեան ուստից և դաստից։

ԳՕՂՈՒԱՆ Ա.

Ի ԷղեռունիսԵ և պերձուիսն։

Պարսկահասմբ զօրականն առ Ալիւբոսիւ անպարտելի ցուցաւ ժուժկալութեամբն և խստամբեր կենօք, յոր ընդելանայր ի մանկութենէ, ջրով և հացիւ և արմտեօք շատացեալ, գեռնախշի լեալ, կիրթ ի տարժանաւոր աշխատութիւնս, և զխանգս մեծամեծս յաչս եդեալ. առ որ և քնիկ գաւառ նոցա, գժուարուտ և անտուռ ռախտ և լեռնային, երևիլ ոչ սակաւ օգնել՝ ի վին իրի և Ալիւբոս ոչ էառ յանձն լսել այնոցիկ՝ որ խրատ տային նմա փոխել ի մեղմագոյն և ի դիւրագոյն գաւառ օդոյ։ Ի արուրք գաստիարակութեանն նոցա, որպէս այլուր լիով ասացի, որ ոչ ծնողացն հոգ էր՝ այլ գաստատորաց, և որով յօգուտ աշխարհին նախակրթեին, կազմ և պատրաստ առնէր զնոսա պահել յիմի և ամ ուրեք ձնդիւ հրամանաց խստոց։ Ի ողջմ զօրինակ Թագաւորաց՝ որոց փառք էին բարեկիրթ և ժուժկալ լինել քան զամենեսեան, պարկեշտ ի կերակուր, անպաճոյճ ի զգեստս, անմանջ ի վաստակս, կորովի և անվեհեր յարութիւն քաջութեան։ Ոչ զօր ինչ ոչ գործեսցէ զօրականն այսպիսի սովնակազմ, ահա նոքիմբք զօրացաւ Ալիւբոս և կալաւ զմեծ մասն աշխարհին։

Պլուտ. հմ. ձոլոբ. 173։

Այլ երբեմն աշխարհակալեաց՝ յորդորէր յոյժ զիւրսն՝ մի խոտորել յառաքինութենէն՝ զի հաստատուն կացցեն զվաւս, պինդ ունել զպարզութեն, զզգաստութեն, զժուժկալութիւն և զաշխատասիրութեն՝ որովք տիրեցին աշխարհին։ Ապայն կասկածեմ թէ նա ինքն կիւրօս անդստին յայնց ժամանակաց արկ զսէրսմանս զերկութեն՝ որ ապա տակաւ ածեցեալ տարածեցաւ ընդ աշխարհն ամ, և ապականեաց զսգգն։ Օ՛ի՛ ի մեծի հիմնելութեն հանդիսին, զոր այլ ուրեք մանրագոյնս արարի, յորում ցառաջինն արքայական կերպիւ յանդիման լինէր նուաճելոց ազգաց, հանդէս ընծայեցաւ նմա զգենուլ հանդերձս պայծառս, և առ երեսին սպասուք ցուցանել զփառս արքայութեն. յորում ժամանակի և զձև զգեստուց իւրոց և զիշխանաց փոխեաց՝ զգենուլ ըստ կերպի Պարսից ոսկեհուռս և ծիրանիս, փոխանակ պարզ կականին՝ որ անշուք էր և անպատշաճ։ Այլ՝ ի միտ էառ եթէ արքունեացն օրինակ չար, և յօժարութիւնն մարդկան՝ ի յարգել և՝ ի սիրել զպարմանալիս և որ զայս զօշտեն, և յանկութեն լաւ քան զայլս երևելոյ՝ որ ըստ առաւելուլեն լինիցին և շքոյ առաւել գիւրաստաց նային է, որպէս հզօր էն՝ ի զեղծուցանել զանգիսն զնախնի բարս, և՝ ի փայլ ծաւալել ընդ հանուր աշխարհին զպերճանսն և զգեղեցիկ։ Այլպէս և եղևն խոկ, զի յայն շուրջ և ի զեղեցիկն զատածան՝ մինչև Թագաւորացն ընդ իւրեանս շրջելոցանել՝ ի բանական զնանսին. և զհանդերձանս չուշ նոցա ոչ է հարկ ասել։ Օ՛ նայն և զօրավարքն և սպայք գործէին ըստ իւրաքանչիւր ձևոին բաւականի։ Ա՛յաջուն պատճառէին, որպէս թէ որ քան զնմ ինչ սիրելին էր նոցա՝ զայն առաջի այնց տեսանել լալ արիանայցեն մարտնչել. այլ բարւոքք էին, հեշտասիրութիւն էր հաւատոյն պատճառ, յորմէ պարտեալն էին և զերեալ նախ քան զմեռանել՝ ի պատերազմ։

Ա՛իսս այլ մոլութեն նոցա՝ զեղծուլեն՝ ի սպասս բանսս կին, ի վրաս, ի կառս, ի խորտիկս և ի խրախուսնս՝ առաւել քան զոր զեղեկին ի քաղաքն։ Ա՛երակարք հաստատեալ, որոք պարարտք և հաւք ազնիւք պատրաստէին ի սեղան արքայի՝ ուր ուրեք և բանակէր։ Ա՛չօթեք ոսկեզնիք և արծաթեզնիք ոչ Թուէին ի բազմութեն՝ սպասքն զեղծուլեան, որպէս ունի ի մատենագրեալ ասէ՝, և ոչ

Սենեկ. ոչ. 6-էի. 6.

1 Այսպէս ոչ պատերազմի այլ՝ ի ծիրանեփայլ բանակին Պարսից, զեղծուլեն ... յոր Ա՛ղեքսանդր որ աւարս բարձեալ բերէին և ոչ հրամայէր հայել յոսկեհագանձ և զվնս։ Կ. Կուրտ.

յաղթութիւնէ. որք զթշնամին հզաւրէն ընդուզ աւարաս, և ոչ վանել զնոսա կամ նուաճել կարող էին։

Իսկ զիտեմ էր աղագաւ յառաջին ուղղութենէն խոտորեցաւ Կիւրոս մերձ ի վախճան կենացն։ Պատրաստ է Թագաւորի արքայավայել ունել պերճութենէ, մանաւանդ ի հանդիսի առաջի ժողովրդեան, զոյս ոչ որ ժխտէ. այլ հաստատուն փառք առաքինութենէն վաստակոց՝ բնութագրի օրինակաւ ընդն զթերին շքոյ և պերճութեան։ Մնքն Կիւրոս խելամուտ էր այսմ՝ թէ Թագաւոր առաւել մեծարոյ է ինաստուն ուղղութենէ քան երևելի սպասուք, և թէ առաւել ունի հնարս առաջի ժողովրդեան սիրոյն և մտերմութեամբ՝ քան մսափառ պերճանաւք։ Ոչ այս որպէս և է, սակայն օրինակաւն Կիւրոսի միտս մեծ գործեցաւ։ Ճ ուք և չուայլութենէ յարբունեացն ի քաղաքս և ի գաւառս յաճախեալ՝ նուաճեցին ի սուղ ժամանակի զազգն ողջոյն, և եղեն պատճառք կործանմանն պետութենէն զոր նա ինքն կանգնեաց։

Այս ազետաւոր եղեր զեղխութեն ոչ ընդ Պարսս միայն անցին. այլ որպէս մնասեցաւիրք քաջախոհք և հանճարեղ խմաստասերք և ներհուն քաղաքավարք տան վնասուն և անեղի, զեղխութենէ կարապետ է կործանման և բարգաւաճելոյն և յաղթ պետութեց, վկայեալ ի փորձոյ յամ ժամանակի և յամ աղգս։ Այլ որ ասպ Թոյնք ասատիկք, ընդ նշողիւք զեղխութենէն և ընդ խայծիս գրգռանաց գարմանեալ, ջլատեն և կիսուցանեն հասմայն զմարմնոյն և զհոգւոյ զոյժ և զկորով։ Իսկ ինչ զբաժառքին է զգաստաձառն գուշակել։ Այդպիսի մեղք և ըստ անձին գիւրի ուսեալք՝ որպէս աշխատութենէ տոկայցեն և ձգանց մարտի և արկածից օդոյ, սովալուսկ լինել և ծարաւահոյծ, և տքնել անբուն ըստ հարկի ի բաց ժամանակին, վարել կեանս խոստմբերս, դիմագրաւել ի վտանգս, և զնոյն արհամարհել։ Վասնզի այս գերգ և փափուկ կենացն ընդաթոյս արգասիք են, և զեղխութենէն կցորդք անանձնատք. կարօտել յոլովից կամաւոր կարեաց և յանհրաժարելի աւելորդացն և ի դիւրութենէց, կաչխանդել բիւրութ անեթևելին տոռամբք ի ցանկութենէ կենաց, որ զաղնուական տենչ փառաց և զսիրասերք նախանձ և զիոյզ հայրենեաց հեղձուցեալ ի մարդ՝ անարի և վիհերոտ առնին զնա, և ոչ տան նմա խրախուսել ի վտանգս՝ թէ գուցէ ի մի վայրկեան ժամանակի բաթձի ի նմանել կործեցեալն բարեբաստուե։

ՑՕԴՈՒԱԾ Բ.

Ընդդէմ ՚ի սորինաբար ծառայութիւնն Պարսից։

Ընդ պատճառս կործանելոյ պետութեանն Պարսից և զայս ինքն իսկ Պղատոն կարգէ ։ Վասնզի ոչ թիւս համարոյ՝ այլ կորով և արուեստիւ զօրականին պահէ զաշխարհ և կանգնէ յայնժամ ։ և ըստ հանճարեղ իմաստից յառաջնոցն ուրուսն, ընդ կորուստ ազատութեանն՝ պա- Հ.Գէր.ՈՒԻ. կասէ առն կէս զօրութեան նորա ։ Ի յիսախուսն ոչ և ա. 322։ փոյթ է բարւոյ աշխարհին, զի ոչ իբրև լիւր հոյի ՚ի նա . և ՚ի սերակցող զօդիցն պահասեալ՝ ապրեստ առնէ զյաջողուածս իւրոց հասարակաց , զփառս և զզարգաւածութիւն հայրենեացն , յորոց չէք օգուտ նման և ոչ փոփոխութիւն բաղդին ակնկալութիւն ։ Ի պաքէն առ Կիւրոսիւ ազատք էին Պարսք . զի ոչ տիրաբար վարէր նա, և ոչ արժան համարէր թագաւորի ազատաբար հրամանս տալ, և ոչ պարծանս՝ իշխել ստրկաց ։ Ասէն նորա բաց էր ամենեցուն՝ խօսել ընդ նմա համարձակ ։ Ո՛չ խուսէր յումեքէ , պատրաստ էր առ ամենեսեան , ընտրեալսեր և գիւրամատոյց , ոչ զարձուցանէր զունկն ՚ի լսելոյ զբողոք տառապելոց , անձամբ քննէր գայմ, և վարձս ընդ վաստակոց հատուցանէր . սեղմասիրէ իբ առնէր ոչ միայն զզօրավարս և զաւագս ՚ի սպայիցն , այլ և զառօրակարգ պաշտօնեայս , մերթ և զբնակչէրսն զօրականն ։ Պարզ և սակաւապէտ կոչունք ՚ի բաւական առնէին զձեռն նորա ՚ի յաձախել յայն ։ Վասն զի խորհէր խօսել զսպայս և զզօրականն , ընդ զնոսա ոգւով արուէ , սիրելի լինել նոցա իբրև քան զքնակչի իշխանութեամբն , նախանձաւորս զնոսա առնել փառաց իւրոց , և առաւել և բարեաց աշխարհին ։ Այս այս իսկ է իշխել և առաջնորդել ։

Վասզոր է ընդհատնուլ առ Վահնափնի՝ ոչ միայն զաշ խոյժս մնայ նորա անդ, զձարտար պատասխանիս և զբնհանգարեղ զուարճաբանութիւնս , այլև զուրախութիւն և զիրախառնս կենցաղ՝ ուսան մերժելոյ էր զեղծմանէ . և համադամք անդ՝ քաղցր և համեստ ազատութիւն՝ խօսել

1 Փոքրեամ մեծութենէ պատ- ասխան են ՚ի լինելի յաձախուն ճառք են սակաւապէտ կենաց թա- ռոմկաց և պարգևաց։ Պլին. Նեբէ. գաւորք, և ինքեանն միայնակ բա- Տէոյ։

և գործել իւրաքանչիւր ըստ Տաճկաց, և ընտանութեան՝ որով ոչ միայն ի պատշաճ յարդութենէ Թագաւորին ոչ վերջանային, այլ և յաւելութիւն ի նոցն եռանդն և աշխոյժ՝ որ սիրոյ և գորովանաց է։ Ա. յսու օրինակաւ առանց ծախուց բազմաց յաւելցին զօրականն կրկին և երեքկին. զայս Տամարձակիմ ասել։ Վանզի Տազար մի յայսոսիսեաց աստի առաւել զօրէն քան զրիւրս գերեաց, որպիսիք եղեն յետոյ Պաբաք։ Ա. Տաւատովք իրացս ցուցաւ ի Ձակատտս պատերազմին առ Քմիքբեաւ, յո բուամ երկաքանչիւրոց կողմանցն սահմանելոյ եր բաղդ, ուր առաւել քան զամենեսեան Թագաւորն գիտէր Տշմարտութենէն։ Վանզի ի տապալել երիվարին ընդ նա վաւ՝ ծանուցաւ անդ, ասէ Վսենոփոն, Թէ քանի օգուտ է զօրավարի սիրելի լինել զօրացն։ Ա տանգ Թագաւորին Տանուրց զօրացն Տամարեցաւ, և ի մեծի վտանգին զնամ արիւնքի և գործով ի գործ արար զօրականն։

Ա. Ա որ զՏետ նորա Թագաւորը կացին՝ սակաւուց ի նոցանէ յաջողեաց այս, որք Տաւոր միայն իշխանութեամբն Ջանային լինել. և առ այս զօրավիգն եղեն նոցա արքունական զարգք, ոչ ժիտեմ։ Օրինակի պիտիս առնել՝ ասղնեգործեալ Տնոսեքը, խայր երկայնաձև՝ աւարտեալ ի պակ բազմաՏարուստ, գաւազան ոսկի, գաՏյեալ գերամբարձ, աւագանի յորնաձիւ չքեղաՏանդերձ և ամբոխ պաշտօնեից և Թիկնապահաց խոնհալ զնորքա՝ յաՏախելին նոցա փառս. այլ այսոքիկ ինքնին գոյն օգնեն։ Վանզի և ոչ գովելիք զԹագաւոր այր յերևելի զարդուն է ամ շուք և պարծանք։

Ա. Ա ի Թագաւորացն արևելից փակեալ կային յապարանս, դուն ուրեք երևէին ամբոխին՝ Թէ գուցէ յաՏախ տեսուԹեամբն անարգեսցին։ Վիսիկ, որ առաջին Թագաւոր եկաց ի Ա՝արս, նա ընդ գաՏախելէն սահմանեաց զսովորութիս զայս՝ որ ապա յաՏախեաց ընդ ամ արեւելս։ Ասկան յոյժ մնոլորին՝ որ կարծեն Թէ չիցէ մարթ Թագաւորի խնարՏել ի բարձրութենէ իւրմէ, և մտերիմ սիրով ընդ Տնազանդեալսն լինել՝ առանց նուաստութենէ և անարգելոյ փառացն։ Օ այս ոչ այսպէս խոր Տեցաւ Ա. բատչէս. զորմէ Պլուտարքոս ասէ, Թէ ցանկայր նա և տիկին նորա Ատատիրա՝ յաՏախել ընդ ժողովոցն և դիւբամատոյց լինել ամենեցուն, որք և դաւել այնու մեծարեցան։ 1613։

Ա. մենեցուն, որ յանդիման լինէին արքային, պարտ եր խոնարՏել երկիր պագանել նմա. ոչ միայն զնիկ աշխար

Ցն ԲՈՒԶ. Ք. ԵՒՏՐ. Ք. ՅԷ.

կուէ զայն Պետեկա , այլ և օտարաց ։ Որոց չելլենք , որպէս տեսցուք ի յաջորդսդ , ոչ առին զայն յանձն , նախատինս համարեալ անձանց՝ որ ծնեալ և մեծացեալ էին յազատութիւն ։ Այլ և ի նոցանէ եղեն ոմանք , որք ոչ յոյժ փառաց ցանկացեալ՝ խոնարհեցան յայն , Թէ-

ԵԶԻՈՒ. ԱՐԵ. պէտ և դժուարամուտ բարձաւ ։ Օ ումեմնէ ի նոցանէ աւանդէն , Թէ առ ի ծածկել զամենայնի ցածութիւնն՝ ընկեց յերկիր զմտանիկն իւր ի յատել առ Թագաւորն , զի այնու պատճառանօք կորացի յանդիման նորա ։ Այլ ընկէց ազգայնոցն յանցանք մեծ էին դանդաղել կամ ծանրանալ ի հարկ մեծարանացն , որում վրէժ-խնդիր էին Թագաւորք ։

Օ որ ինչ վիրք մեք յաղագս երկուց Թագաւորացն ասեն՝ , յորոց մին հրաման ետ ամ ժողովրդեանն սպառ-նալեօք մահու՝ անկանել և երկիր պագանել առաջի պատ-կերին իւրոյ , և միւսն նովին սպառնալեօք արգել՝ մի յումեքէ յաստուածոյն ինդրուածս առնել , բայց եթէ միայնի , և զբաբելացւոյն փոյթ և զայացու հնութիւն՝ որ ընդ ակնարկուէ հրամանին խուռն ընթացան կրկնել , ծուխր դրօշելոյն , և որ զաստուածն Թողեալ զամ խրն-դրուածս կանխէին մատուցանել արքային , յայտ ամե-նայնի եմայտ է յոր ծայր ամբարտաւանութիւնն հասեալ էին Թագաւորք ազգացն արևելից , և յոր մարդահա-ւասութիւն և ի գերութիւն ժողովրդեանն ։ Այնչափ խտիր էր ընդ Թագաւորն և ընդ ժողովուրդն , զի սոքա ամենեքեան՝ նախաթաղք և իշխանք և ազգատոհմ արքային և եղբարք ոչ ինչ ընդհատ էին ի գերեզաց ։ Իսկ Թագաւորն պաշ-

Պետ. Հան. Ժամ. ԻՐ. 213։ տեցեալ յամենեցունց որպէս ինքնիշխան աեր ։ Պարզ ասել ։ Նախարարքիր և կինք ազգացն Ասիոյ , մանաւանդ

Թուղթ. Ասորի։ ազգին Պարսից , էր ծառայութիւն և տուրքն երի զինքնիշխան տէրութենէն , զոր խորհէին հաւասնել ցիք հաստատել ի հասարակապետութենէ , ասէր Ալիկերն , Թէ անբերելի է լուծն այն ոչ միայն հաւասնայեցոյ՝ այլ և առն պարսկի ։

Ցն. ՕՐԻՆ. Ք. ՃՃ։ Այդ այս ամբարտաւանութիւն Թագաւորաց և տուրկու-Թիւն ժողովրդեան էղեն , որպէս Պղատոն ասէ , նախկին պատճառք կործանելոյ ինքնակալութիւն Պարսից՝ նպաստ զնի զոդ միաւորութիւն արքային ընդ ժողովրդեան , և ժո-ղովրդեան ընդ արքային ։ Վասն զի ի սա ամբարտաւա-

նուէրն չիջուցանէ ի սպառ զգուէն և զմարդասիրութիւն. և ի նա տուրկութիւն՝ զկորով, զնախանձ և զիրաւասիրութիւն։ Թագաւորք սպառնալեօք հրամայէին, և ժողովուրդն դժկամակութիւն հնազանդեր և բռնի երեսայր ի պատերազմ. վասն որոյ զարմանայր Վեսբքսես, որպէս Յրոդոտոս ասէ, եթէ որպէս Հայքն՝ ժողովրդ ազատ՝ կամակոր դիմին ի մարտ։ Որպիսեաւ արուէ և որպէս միաձայնութիւն մարթ էր այն ունել ի Յունկերսն և ի սովորելոց ընդ լծով, որպիսիք էին Պարսք՝ մանուկք հայոց անարգ ծառայութիւն. յորում, որպէս Պ ունկիմոս ասէ, իբրև ի բանտ նուաղն Հոգին, և փոքրկանայ ինն։

Կամի քնաւ իակ լուել, եթէ և զայս իրօրոմ ամբարտաւանութիւն թագաւորացն, և զտարկուիլն ժողովրդեան նա ինքն երեցն Կիւրոս ետիպ ի Պարսս, որպէս կասկած ծէմ։ Ի հեծելութեն, զոր ասացի, ժողովրդն գայն վայր նախանձայոյզ ազատութեանն և որ ոչն կամէր նախատեալ զայն ամենայնիւ վատութեան՝ անդ զառաջինն ծուխն կրկնեաց թագաւորի, անկեալ յերկիր անարգաբար։ Ոչ զայն ոչ վայրապար ինչ արար, այլ որպէս յայտնապատում առնէ Վենոփոն, Կիւրոսի այնմ փառաց ցանկացող եղեալ՝ կացոյց արս զՀանապարհայն, օրինակ նոցա յորդորել ի նոյն գայլս. որպէս և ուսանին և ոչ դանդաղեցան բազմութեին հետևել նոցա։ Ի փորձս զի ձարտարութեին յայսոսիկ և ի չարարուեստ հնարս ոչ գտանեմ զազնուական մեծամեծութիւն՝ զընտանին Կիւրոսի։ Մնձ թուի զի ի բուն ծայր բարեբաստութեան և փառաց հասեալ՝ ոչ ևս զօրացաւ զդէմ ունել բռնութեան, որով ընդ քաջս ի թագաւորաց մնքառիւ հաղնագաղ յաջողել։ Եւ պերճութեան և ամբարտաւանութեան, կզորդք գերագոյ խրախնութեան, օտարացուցին զնա յանձնէ և ի բարւոք բնութենէն։

Դ-ած. կէ-ր. ը. 218։

ԾՕԴՈՒԱԾ Դ.

Աղիէրն դասախարհուիլ արքայորդոց՝ պատճառ երջանկան պերճանքին Պարսից։

Պարձեալ և զայս նոյն ինքն վէմ խնամատիրացն Պղատոն ազգ առնէ. և թէ քանի խնամատութիւն և արդարութեամբ՝ տեսցի ընդ հուպ ատյգ քննութեամբ

Ձչ. ոյն. Ֆ. 6չ։

1 Վատակաբեկ առնեն զոգիս խմաստնոց յաջողուածք։ Սաշ-ած.

իրացն , որով Կիւրեղս պարտաւոր ի մասինս յայսմիկ պատճի ։

Ոչ ումեք որպէս Կիւրեղոսի պարտ էր գիտել զՀարկ արքայորդւոյն բարւոք դաստիարակուե , քանզի ինքնին զօգտուելեց նորա զիտօք առեալ էր , և յանձին իւրում այնոցիկ խելամուտ լեալ ։ Կամ և ի գեղեցիկ առնեսիսս սուլեն , զոր ի նուաճել զԱթելեղն խօսեցաւ առ իշ- խանս զօրացն , առ հաստատուն ունելոյ զփառս և զա- նուն զոր ստացան՝ պատուիրեր նոցա քան զամ ինչ խնամ ունել դաստիարակուելոյ իւրեանց , որպէս անդ ի Պարսս , և մի ինչ ապախտ առնել ի կարգաց աշխար- հին ։ Կրկ որ զայս այսպէս խորհէր , և ի նոյն և զայլս խրատէր , մանր էր նման ապախտ առնել դաստիարա- կուելոյ որդւոց իւրոց ի սպառ . սակայն անիծեալ արար Կիւրեղոս ։ Կոռացաւ զՀայրուելոյ , և աշխարհակալուեցն միայն ուշ արարեալ՝ եւ ծով զՀոգ նոցա ի տիւնայս , մնեալս ի գաւառի ուր ամ ինչ պերձուելոյ էր և զեղ- խուելոյ և գրգռմամբ . քանզի էր գշխոյ նորա ի Կաթաց աշխարհին , և կամ ելս և Շ մարդ արքայորդիք մնան ի ձեռս նորա ։ Կմնացն ցանկութիւնք նոցա առ ձեռն պատրաստք էին նոցա . զորս և ոչ օրէն էր տրտմեցուցա- նել , կամ հակառակ ինչ մնոց նոցա ասել , կամ ըստ գոհանել զնոսա կամ խրատել ։ Կովել միայն պարտ էր զգործս նոցա և զանս , ծուռն ածել , խոտարհել յոտս նոցա՝ որք գերարուն իշխանութեամբն Թուէին և այլասերք ի մարդկանէ ։ Օ այսոսիկ Պղատոն ասէ . քանզի Կխենոփոնի խնայեալ , որպէս կարծեմ , ի գիւց- ազն իւր Կիւրոս՝ լռէ զդաստիարակութիւն որդւոցն , զՀօրն երկարապատում արարեալ ։

Կհւ ես յոյժ առաւել ընդ այն զարմանամ , զի և ոչ ի յեթէն պատերազմունս ած զնոսա ընդ իւր՝ առ ի մեզ և ի կնատազդն կենացն սքափեցուցանելոյ զնոսա և կրթելոյ ի պատերազմ , զի և ի հասակ և ի տիս հա- սեալ էին յայնժամ . այլ գուցէ կանոյքն ոչ թողացու- ցին նման ։

Կթէ այսպէս և եթէ այլազգ , սակայն ըստ մնդեանն եղեն արգասիք նոցա ։ Կհւ Կամբիւս ի գալոցէ անտի այր , որպիսի է ի վէպս , սեգ և ամբարտաւան և մտա- պարծ , չուայտոտ և յամեթալիս զեղխ , անգութ և անզգամ՝ որ և զեղբայրն իւր ի պատճառս տեսլեան և բազոյ խողխողելոյ . և միանգամայն ատոյեալ անբան և մոլի և կատաղի , որ մերձ ի կոլճանուելն զաշխարհն

հասոյց ։ Հայր նորա , ասէ Պղատոն , եթող նմա ի մեռանելն երկիր ընդարձակ , բազմագանձ Ձոխութեամբք , և զօրս և տորմիղ նաւաց անթիւ ի բազմութենէ ։ այլ զայն ինչ ոչ ետ նմա՝ որով պահէր զայնոսիկ , բարւոք վարեցեալ նոքօք ։

Օ սոյն և ի Պարեհ և ի Վաղերքսէս իմաստասիրէ Պղատոն ։ Վասնզի Դարեհ ոչ էր աքսայորդի , և ոչ զփափկասուն դաստիարակութեամբ աքսայորդւոյն ընկալեալ , ի գահակալել իւրում՝ կիրթ էր ի վատակս , զգաստ և ժուժկալ , և արիութեաւ ոչ ինչ Թերի գտեալ քան զԿիւրոս . որով յաւել ի սահմանս իւր դաւառս այնչափ , որչափ ինչ Կիւրոսի կալեալ էր ։ Ի յԼ ի հայբենի պարտուցն վերջացեալ իրրև զԿիւրոս , ոչ խրատեցաւ ի սխալանաց նորա՝ խնամ ունել դաստիարակ կութեան որդւոյն . վասն որոյ և որդի նորա Վաղերքսէս՝ երկրորդ ոմն ցուցաւ Կամբիւս ։

Յայսմ ամենայնի զրազմապատիկ վտանգս անհրաժարելիս աւագացն և Ձոխից ցուցեալ Պղատոնի , ապա պատձառս վատնաբերելոյ և կործանման ինքնակալութեանն Պարսից զգաւրաւոր դաստիարակուէ աքսայորդւոյն զհետ բերէ . քանզի սոքա առաջինք՝ յետնոցն գրեթէ ամենևին ցուն նախատիպք եղեն , առ որովք երեսայիս և եղծանելին իրք աշխարհին՝ պարսկական զեղխութեանն սանձահեկ լեալ և վազեալ ըստ սահմանի ։

ԳՕՐՈՒԱԾ Դ ։

Հատագրքն Ռ ։

Զայս վիսպասպատուհն Վաճնոփոն ազգ առնէ պատճառս զեղծանելոյ բարւոյն Պարսից և քակելոյ սեբուէ նոցա ։ Ցվաղաւորն , ասէ , և որ ընդ նովաւ իշխանք՝ պարտս անդրժելի ունէին ի սկզբանէ՝ պահել զոյութս , և կալ ի դաշինն՝ զոր երդմամբք և կրօնիւք հաստատէին , նա և առ դաշակիցս գրժոդս և յանցաւորս . և այսու խնամատուն ուղղութեաբ անկասկածելիք էին ժողովրդեան , և ազգաց՝ որ շուրջ բնակեալ էին ։ Պարծանաբ մեծ էն այս Պարսից , և պատկառին աներկբայապէս ի ժամանակս Թագաւորութեաբ Կիւրոսի մեծի , զոր Վաճնոփոն և ի փոքրն յարի ։ Վասնզի հաստատեալ էր , ասէ , և միխրեք պատձառանօք օրէն Համարել զրժել բանից կամ խոս-

Դասք. Կիւր. Ը. 2ՅՕ։

Աւրա . Կիւր. 207։

տման և կամ դաշին ։ Հաղաւորը այնոքիկ ծանեան զՀաստատի կերպարանս փառաց արքային, և խնաստա-
խոհք եղեն՝ զի ձգնարտութեի և լռութեի հալածեալ ի
վերայ երկրի, միայն ապաւէն ի սիրտ Թագաւորի ունի
դտանել ։ Վասնզի սա, զոր և միջակեա է ընկերութեի,
և պարտ է նմա պաշտպան կալ և վերհմկիր հաստատ-
մութեի՝ յոր և հաստատեալ է ։

Դասագ. կիր. ա. 239.

Այս խնամոք գեղեցկիք, արժանի յառաջնորդութեի
կարգելոցն, ոչ յոչ ի երկարեցկին ։ փոխանակեաց պա-
տիր խոհեմութեի և խորամանկ քաղաքավարութեի ։ Այս-
ուր երբեմն արգոյք էին և Հաճոյ Թագաւորին վաստակք
ձշմարիտք և քաջութեի և հաստատմութեիւն՝ զօրացան
ապա յարբունիս անդ, ասէ Վահեւոփան [1], տիրասէրք
խաբեբայք՝ որք ի շահ օգտի և Հաճոյից իւրեանց չհամ
եղեռն երագէին, Համառօտ և անվրէպ շաւիղ յուշ
նպատակին կալեալ զանխիղձ ստութեի, զնենգութեիւն և
զստերդմնութեի. իսկ երկիւղածութեի և փոյթ ի պահ-
պանութեի ուխտից և դաշանց՝ բնաւ վատութեի եր առ
նոսա, և փոքրագի և անարի երկչոտութեի ։ Այս զի եր-
կայնեմ. արուեստ Թագաւորութեի եղև առ նոսա, նա-
խամեծար առնել զշահ՝ քան զերդմանցն պահպանութեի,
զոր ուխտարձակ Հաստատեին ։ Այս յառաջ մատուցեալ
զոմանս իւր Վահեւոփոն՝ ասէ. Հաղագս որոց Ի սիրոյ փոյթ
ուսան զնենգութեի և զխորամանկութեի, Թագաւորացն
իւրեանց աշակերտեալ ։ Այս վաղվաղեցին ի բռնութեի,
յանիրաւութեի և յանպարկշտութեի. որով անբնդելական
յեղափոխութեի բարուցն գործեցաւ ի նոսա, և արհա-
մարհողք եղեն Թագաւորաց՝ որպէս Հարկ իսկ եր, առ
ի պատուհաս նոցա սահմանեալ Հայ փոխանակ զի ար-
համարհեին զսրբութեիս կրօնից ։

Այսպէս երգումն, որով կռնեն դաշինք՝ ի վկայութեի
ածեալ զԱՅ իբրև առընթերակայ և երաչխաւոր, և ա-
րարողութ սուրբ և Հաճոյ՝ զԹագաւորս նեղբոյ արկեալ
ամենադատաւորին Հայ, որ միայն իշխէ նոցա. և նուա-
ձեալ զիշխանութեի նոցա ետ Հայոցն, առ որով ոչ ինչ
իսկ է նոցայն ։ Այդ է Հնար յինքն արկանել զժողո-
վուրդս՝ ուսուցանելով նոցա չերկնչել Հայ ։ Օ՛ի իբրև
բարձցի երկիւղս այս յիշխանէն և յիշխանաւորաց՝ Հնա-

[1] Առ Հասանելոյ ցանկութեին՝ սուրբ և նենգութեի իսկ զպարսն
Թագաւ նմա կարձառօտ Հանա- ասել և զՀնարինթ՝ զոյն անմոռն
պարհ սուրբութեի և սոսկա- Համարել ։ Ասէր. Կիր. ա. 292։

զանգուածի և հաւատարմութեան ուր իցեն այնուհետեւ, և
յեր վերայ հաստատեցին գահոյք։ Ել վայրապար ասաց Ա.Եե. Գ՟՟Գ.
Կիւրոս, եթէ չիք ծառայ բարի և հաւատարիմ՝ քան ի Կ՟Ը՟Ը 204։
կրօնասիրացն և որ երկիւղածք իցեն ի դէց։ Ապա ու-
րեմն ոչ ինչ են զարմանք՝ եթէ թագաւոր ամենարիշտ և
անմահ և գթած ողորմիլ, խափանէ զչարքն պե-
տութիւն, և վաղ կամ անագան տապալէ զաշխարհն։
Յաստատմիել ժողովրդոց, ասէ Պղուտարքոս, յանի- Ի. Պ՟՟Գ՟.
բաւի բողոք ունին թագաւորք զանհաւատարմութենէ 390։
նոցա. ի միտ առցեն՝ ի ինքեանք ուսուցին նոցա զայն,
արհամարհեալ զարգարութիւն և զհաւատս, և ի կամն
անձին զինչպիտութեան վարեալ նոքօք անխիղճ և հաւճ
արձակ։

ԳԻՐՔ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

ՀՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ ԶՍԿԶԲՆԱՆ ԵՒ ԶՀԱՍՏԱՏՈՒԹԵՆԷ

ԱՑԻ, ԵՒ ԱՑԻ, ՊԵՏՈՒԹԵԱՆՑՆ ՑՈՒՆԱՑ

Զկը քան զյունաստան աշխարհ անուանի ՚ի սկզբա-
նէ ժամանակաց, և որ յիշատակս ցանկալոս և
մեծագործ արուեստ յաճախաւորս քան զսա ընծայէ վկ
պատմիչն։ Այլ թէ ըստ փառս պնդուց, եթէ յիմաստուն
օրինաց և թէ ՚ի հրահանգս գիտութենէց և արուեստից,
յամենայնի ծայրացեալ էր ազգն այն. մինչև յիրաւի
ոք ամենայնի այսոցիկ դպրոց զնա ասասցէ և վարժարան
ազգի մարդկան։

Ուր իսկ հնար է վեր ՚ի վերոյ հայել ՚ի պատմութիւն
նորա. մանաւանդ վասն մատենագրացն, որ զայն վկսա-
գրեցին, հռչակաւորաց արանց՝ յորոց բազումք նմանա-
գրեալ անուանի եղեն ՚ի սուր և ՚ի գրիչ, զօրաւորք բազ-
մահմտուք, նոքին և քաղաքավարք հանճարեղք և մա-
տենագիրք քաջք։ Օ՜ զօրավիգն մեծ է ինձ, ոչ ժխտեմ,
զայնպիսիսն առաջնորդ ունել զքաջախոհն և զգերա-
հանճարս, զյստակատեսս և զամենակիրթն ախորժա-
կօք յընտրութեամ ամենայնի. որ ոչ միայն զանցս իրացն
ընծայեն և զիմաստս և զպատշաճեալ նոցա զարդս բա-
նից, այլ որ յոյժ առաւել են՝ զհանճարեղ մտածուխս,
որ կցորդ այնոցիկ պարտին լինել, և որ պատուականա-
գոյն արգասիք են պատմութեան։

Յհասեալ գանձ բազմամեայք՝ որովք ձեռնացայց յետ
քննախօսելոյ զսկիզբն ազգին, սուղ բանիւ զդիւրատաղ-
տուկ ձառսն աւարտեալ։ Այլ մինչ չև ՚ի գլուխս բանիցն
մատուցեալ՝ կարևոր համարիմ տալ զհամառօտագիծ
պատկեր աշխարհին և զայլ և այլ մասանց նորա։

ՊՐԱԿ ԱՌ ԱՋԻՆ

Տեղագրուխան նախնյաց յունաստանի։

Նախնին յունաստան, որ է այժմ հարաւային մասն տաճկաստանի Հ[այ]ր[ոտ]ա, յարևելից ունէր սահման զԱգեայն ծով, որ կոչի այժմ Ա[րխիպե]ղագոս. ի հարաւոյ զծովէն կրետայ կամ Ք[րէ]ամատիոյ. յարևմտից զդր նականն, և ի հիւսիսոյ զԼիբիկէ և զՄակրակիա։ Նա հանգ նախնյոյն յունաստանի՝ Հայիրոս, Պելոպոնեսոս, թուին յունաստան, Մակեդոնիա և Թ[ես]ա[լ]իա։

ԵՊԻՐՈՍ

Յարևմտից աշխարհին կայ նահանգս այս. և անկըր պետեն զնա ի Մակեդոնիոյ և ի Թ[ես]ա[լ]իոյ Պինդոս և Ակրոկերաւնեանքն լերինք։ Այս ազգք անուանիք ի նմա մողոսացիք, որոց մայրաքաղաք Դոդոնէ ականա ւոր ի նմա մեհենաւն և պատգամախօսիւն Զ[ե]ւսի։ կանոնացիք, որոց էր քաղաք Իրիկ. թեսպրոտացիք, և քաղաք նոցա Էւթրոտոն, ուր էին ապարանք և քնա կուն Պիւռոսի. Ակարնանացիք, և քաղաք նոցա Ամբրակիա՝ յորմէ և ամբրակեան ծոցն անուանակոչեցաւ։ Ընդ է Ք[ա]լիոն հռչակաւոր յաղթութիւն Օգոստա՝ որ հանդէպ քաղաքիս յայմ կողմանէ ծոցոյն կառոյց ի վե կոպատոս։ Ի նմ Հայիրոս և գեղ կրկին փոքունք, Համ բաւեալք յաստղէզ, Կոկիտոն և Ք[ա]ռերոն։

Յրևի բազմամարդ լեալ յայժ երբեմն Հայիրոս. քանզ Ա- Մոլոս- զի ի Տարկանել Պօղոսի Ամիլիոսի զՊերսէոս, զվերջին Ն. Ք. 322. Թագաւոր մակեդոնացւոց, աւերեալ ասէ անդ Պողո բիոս քաղաքս եօթանասունս՝ յորս առաւելագոյն մա սամբ մողոսացիք բնակէին, և գերի խաղացուցեալ բիւրս հնգետասան։

ՊԵԼՈՊՈՆԵՍՈՍ

Ի սա ցամաքակղզի, կոչեցեալ այժմ Մոռէա, որ նեղցաւն Կորնթոսի կցորդ ընդ յունաստան. և է լայ նութեն նեղցին վեցից մղոնաց։ Յոլովք ի Թագաւորաց մնաւաստակ եղեն ի հատանել զնեղուցս զայս, որպես յայտ է։

Պատառք ի Պէղոտմնեոսս են ԲՈՒՒՆ ԵՔՐԱՅԻՒ, և քաղաքք մեծամեծք ի նմա՝ Կղմնեմոս, Միկիոն, Պաարմ, պյլովքն հանդերձ։ ԵՂԻՍ, յորում է Ղեմմնաի՝ որ և Պիսա կոչի, կառուցեալ զափամիք Լևկիոն գեոդ, ուր ողիմպիականքն խաղք կատարէին։ ՄԵՍՍԱՆԻՒ յորում են քաղաքք Մեսսենա և Պիւդի, քաղաքն Կեստորի, և Կոդոնէ։ ԱՐԿԱԴԻԱ, և ի նմա Կիլլենի լեառն՝ ուր ծնաւ Հերմէս, և քաղաքք ի նմա՝ Տեգեա, Մանտինեա և Հեգաղեսպոլիս՝ ուստի էր Պողիբիոս։ ԱՀԱՈՆԻԱ՝ յորում կին պարտուա կամ և հեդեմոն և Միկիէ. և լեառն անդ Տայիգետոն, և գետն Էուրոտաս, և հրաւանդանն Տենարոն։ Եւ ԱՐԳՈՂԻՍ, յորում էր Ադրաս Լոպիոնն կռնցեալ, ականաւոր վասն մեհենին Հերայ. Նեմէա, Միկէն, Կաապլիա, Տրեզէն և Հպիդաւրոս՝ ուր էր մեհեանն Էսկղեպեայ։

ԲՈՒՒՆՆ ՕՈՒՆԱՑԱՆ

Պատառք ի սմա մեծամեծք այսոքիկ են. ԵՏՈՂԻԱ, և քաղաքք ի նմա՝ Կլադիս, Կալիդոն և Պղեռոն. ԴՈԴՈՒՒՆ. ողոլեանն Լոկրիս, և ի նմա Կաուպակտոս՝ որ արդ կոչի Լեպանտոն, հռչակաւոր՝ կռտորածիւն անդ Տաճկաց, յամի Հազար հինգ հարիւր եօթանասուն և մի. ՓՈՒՆԻՍ, և ի նմա Ֆեռիկիւբէ, Վեղմիս՝ որ է առատորոտով լերինն Պարնասոս, մնուանի՝ Պիւթիայն պատգամաց. անդ է և Լուկիոն լեառն. ԲՆՈՒՑԻՒ, և ի նմա Կիթերոն լեառն. և քաղաքք՝ Ելըսմինոն, Կիւսպլիս, Կերոնէա բազմահռչակին Ծնունդեամբ Պլուտարքոսի անդ, և Պղատիէս՝ պարտութեամբն Արդոնիոսի, Կաբեբ, Լեղա՝ Համաւասել ի ջուր Հելլեսպոնտոս, որք ի նաւահանգստի նորա խաղացին պաշարել զՔրիզագա, և եւկտրա՝ երևելին յաղթութեամբն Էպամինոնդայ. ԱՏՏԻԿԱ, և ի նմա քաղաք՝ Եգալա, Էլեւսիս, Վեհեղէա, Պարաձոն՝ առ որով Իլիսոսդա զՊարսս խորտակեաց, Լեթէք, որում էին նաւահանգիստք՝ Պիրէէն, Մունիքիա և Փաղէրա. և լեառն անդ Լիկաւտոն մնուանի՝ մանաւանդ աշխիս մեղրըն. և Լոկրիս։

ԹՆՍՍԱՂԻԱ

Ի սմա քաղաքը երևելիք են Վոմիմիս · փարատոն՝ առ որով Հուլիոս կեսար յաղթեաց Պոմպէի · Մոտևսիա · Ալեքսանդրիա · Ի ժամանակի պաշարելոց զքաղաքն զայն · Վերմոպիլէ կիրճ, Հրչակաւոր՝ հզօր դիմակալութիւ երեքբուրտոցն ապարտացւոց առաջի սմ բանակին Խերքսեայ, և սահմանալի յաղթութիւնոցա · Փթիա · Վոլէ Վոհասպիոյ · Ի արիասա · Պեմերիադա · Հովիտք Գեմպեայ զետաձնիւք առ ափամբք Պենեայ · և լերինք՝ Պղմիոս, Պենդոն և Ասսա, համբաւաւոր յառապատել ի պատերազմելոց անդ հակայիցն ·

ՄԱԿԵԴՈՆԻԱ

Ծ ահաւս զոյսոսիկ ի քաղաքաց Մահեդոնիոյ յերևատակեմ · Ամփրաքիոս կամ Ամբրակիս, որ արդ Ջուռաացցոյ կոչի · Մպոդոնիա · Պելլա՝ մայրաքաղաքն Հանդիոն, ուր ծնաւ Փիլիպպոս և որդի նորա Մլեքսանդր մեծ · Մդեսա · Մդեսսա · Պաղենէ · Մղկինեաս՝ յորմէ ողնեձականքն յորջորջեալ Մսեռոմենեայ Հառաք · Ջոբոնի · Մկանտոն · Վոհատոնիկէ՝ որ արդ Մլեքսիկ կոչի · Մտագիրա՝ ուստի էր Մրիստոտէլ · Մմֆիպոլիս · Փիլիպպէ՝ հռչակաւորն յաղթութիւ Օգոստեայ և Մնտոնիոսի ընդդէմ Բրուտոսի և Կասիոսի · և Վկտոսսա ·

ԿՂԶԻՔ ԳՈՒՆԱՍՏԱՆԻ

Կղզիք բազումք են առ աշխարհաւս՝ յարևմտեալք ի վիպս · Ի յոնիական ծովս են Կորկիւրա՝ հանդերձ համանուն քաղաքաւ, որք այժմ Կօրփոս կոչին · Կեփալոնիա և Օ ակինթոս, որ արդ Զեֆալոնիա և Օ անդա ասին · Ղեմակէ՝ ուստի Մդիսեւս էր · և Վտուղիքոն · Ի հրուանդանսն Մտեայ Հանդէպ Մակրոնիոյ՝ Կիւեբա · Ի սարմատեան ծովս՝ Ղրիմ և Մաղամինա, համբաւական նաւամարտիւն Խերքսեայ ընդ Ջոյս · Ընդ յունաստան և ընդ Մրիա՝ Մպոդոդէն կամ Մվիւռ կղզիք և Կիւիլադացք կամ Կոլոբ կղզիքն՝ յորս ակա նաւորք են Մղգրոս, Դելոս, և Պարոս՝ ուստի Հատա

նի կիմ ազնիւ։ Ի խորս անդր Լուեայ Յովնան՝ Լսեքիա, որ արդ Վերծանեցեալ կոչի, Լսբրիպեւսն անջրպետեալ ի ցամաքէ անձուկ կրճիւ. ի սմա քաղաք երևելի է Նաղկիս։ Ի վեր կայ ընդ հիւսիսի Ակիւռոս. և անդր ևս Ի եմոս, որ արդ Ալթալիմնի ասի. և Սամոթրաքէ։ Ընդ ի խոնարհ Ի եսբոս, որոյ մայրաքաղաք Միտիլինի, յորմէ և գղձին զանունն կալաւ. Վիոս՝ հուշ կեալ ազնիւ գինւոյն. և Սամոս։ Ակաբ ի կղզեայ ասի Յեսնոյ ընդ Ասիաս Համարին։

Արեւել կամ Վանահա մեծագոյն է ի կղզիս՝ որ առ ընձեր կան յունաստանի. և ունի ի հիւսիսոյ զեգեա կանն ծով կամ զԱբրիպեզագոս, և ի հարաւոյ զսիրեա կեան ծով։ Նաղաքք մեծամեծք ի նմա՝ Վորտինա, Կիղան և Գնոսոս։ Նչ լերինք՝ Վիկտեան, Իդաս և Սորիկոս։ Նշնուանի է ընդ ամ աշխարհ բաւիղն՝ որ անդ։

Սէրբ. ը. 253։ Ի կղզիս յայսոսիկ գրեթէ յամենեսեան գաղթեցան Հոմք։ Ինակեցին և ի Սիկիլիա, և ի կողին մի Իտալիոյ մերձ ի Կաղաբրիա՝ որ ասի անուանակոչեցաւ յունաստան մեծ։

Գէն. ֆ. ի։ Նայ ազգաս բնակեցին նոքա ի տիրին Ասիա, և մանաւանդ՝ Հայոցիս, ի Հոնիա և ի Վորիս։ Նչ հինս քաղաք մեծամեծք Նւոդիոյ՝ Նումա, Փոկիկա և Նղեա. և Հոնիոյ՝ Օ միւռնա, Կղազոմինէ, Տէոս, Ե բեզոս, Կողոփոն և Նփեսոս. իսկ ի Վորիս՝ Սղիկառնաս և Կնիդոս։

Նչին և յայլ կողմանս աշխարհի հատուածք բազումք գաղթեալ ի նոցանէ, զորոց ի գէպ ժամանակի ասասցուք։

ՊՐԱԿ ԵՐԿՐՈՐԴ

Նաքանաան հնախօսութիւն Հունաց ի լրս ժամանակս։

Ոպատմեցաք Հունաց բաժանեա՛մ ի քառեակ ժամանակս, ըստ չորից նշանաւոր թուականութեանցն՝ որոց միաշամուռ ժողովին ամք երկու հազար հինգ հարիւր և չորք։

Ա. Ի հաստատութեանէ սակաւաւոր պետութեանցն յունաստանի, ի սկիզբնացուցոյն սկսեալ՝ որ երկայնագոյն է ժամանակաւ քան զայլսն, մինչև ի պաշարումն Տրովադայ, նչ և չոի ժամանակիս հազար ամ. ի հազարդ

ութ հարիւր և ի քսան թուականութիւնէ աշխարհի մինչև ցայն երկու հազար ութ հարիւր և քսան ։

Բ. Ի պաշարմանէն Յրուսադայ մինչև ցԹագաւորել Պարեհի որդւոյ Ա շտասպեայ , յորում ժամանակի իրք Գունաց խառնին ընդ իրս Պարսից ։ Այս է չափ ժամանակիս վեց հարիւր վաթսուն և երեք ամ. յերկու հազար ութ հարիւր և ի քսան Թուականութենէ աշխարհի մինչև յերեք հազար չորեքհարիւր ութսուն և երեք ։

Գ. Ի Թագաւորութենէն Պարեհի մինչև ի մահ մեծին Ղեքսանդրի , որ է ժամանակ բարգաւաճութեան Գունաց ։ Այս չափ ժամանակին հարիւր ինհսուն և ութ ամ. յերեք հազար չորեքհարիւր ութսուն և երեք Թուականութենէ աշխարհի մինչև ցայն երեք հազար վեցհարիւր ութսուն և մի .

Դ. Ի մահուանէ Ղեքսանդրի , յորում ժամանակի սկսան վատթարել Հայոք , մինչև ի նուաճել նոցա ընդ Հռոմայեցւք ։ Այս ի սպառ կործանումն պետութեանն նոցա Տամարի մեսսամբ ի ժամանակի արկածիցն Կորընթոսի՝ զոր Ա ուտիոս բդեաշխ յամին երեք հազար ութ հարիւր վեսուն և ութ էառ զայն և աւերեաց . և մասամբ՝ ի բառնալ Թագաւորութենէ սերևերևանց Ա շխա ի ձեռն Պոմպէի յամին երեք հազար ինն հարիւր երեսուն և ինհերորդի , և Թագաւորուե զազգսեանցն Ա շ դիպտոս ի ձեռն Օգոստէս յամին երեք հազար ինն հարիւր եօթանասուն և չորս ։ Այս է վիջոց ժամանակիս երկերիւր ինհսուն և երեք ամ։

Ի քառից աստի ժամանակաց զերկուց ևեթ առաջնոցն խօսեցայց աստ , և զսոցանէ Համառօտիւ . քանզի իրք ժամանակացս այսոցիկ Թէ ոչ բովանդակ՝ սակայն մեծաւ մասամբ առաստելաբանիցն անկ են քան վկայասանից . քանզի առ յայժ նահանջեն դժուարատեսք են, մանաւանդ և բնաւ իսկ անտեսանելիք ի նոսա հետք ձշմարտութեանն . և յորով ուրեք կամիցեմ ասել զի ի խրձին և ի բազմանձիւն վաստակս աստի , Թէպէտ և պիտանի յոյժ՝ որոց քաջհմտեան լինել պատմութեանցս անկանայցեն , առաջարկուն գործոյս ազատ առնել զիս ։

ՊՐԱԿ ԵՐԲՈՐԴ[1]

Աղաբանութիւն Յունաց։

Յարկ է յաճախել մատեանսն հետազօտել՝ զի հզօր
ծՆ. Ժ. 2։ մարտիւ ինչ ազգաբանել մարթիցեմք զՅունաց ։ Յա-
ւան կամ՝ Յոյն , քանզի յերբայականն նոյն նշանակիւքդ
այլազգ կետադրեալ՝ ասեն զկրկին ընթերցուածդ , որպէս
Յաբեթի և Թուռն Կոյն , Տայք եղև Հելլենաց ։ Թէ-
պէտ և առ յոմիացիսն միայն պահեցաւ անուն նորա ։
Վասնզի Մովսէս ազգն այն կոչի արդ առ այլ ազգս , թէ-
պէտ և երբայեցիք , քաղդէացիք , արաբացիքդ և այլք
Յոյնս զնոսա անուանեն . որպէս ասի և զՊարսիկսդ
Թագաւոր Յունաց կուչաց Վասիլէ՚ի գուշակութեան ՝ ։

Յաւանայ եղեն որդիքդ յաղիսա , Ասարսիս , Կետ-
թիմ և Դոդանիմ ՝ ։ Յետ քանզի Յաւան նախահայրդ
ի Յունաց , ապա առանց երկբայութեան և որդիքդ նորա
նահապետքդ գլխաւորք ցեղիդ և տոհմիդ ազգին՝ որ ապա
ժամանակաւ անուանի եղև յարուեստս և՛ ի պատերազմ ։
ծԲ. Ի։ Յաղիսա և Յելլաս նոյն ձայն է՝ որպէս քաղդէացին
Թարգմանէ ունի . ասի ապա Հելլենք կոչեցան ազգն
ողջոյն , և աշխարհն Յելլադա ։ Յաղիս քաղաք հինաւ ։ ըզդ
՚ի Պելոպոնեսոս , և գաշտք եղիսեան , և Յաղիսոս կամ
Իղիսոս զետ գարուց ՚ի դարս գլխաւորակ Յաղիսոյ առնք
զեալ՝ առաւել անկորուստ պահելոյն զանուն նորա քան
զվիպագիրս ազգին , որք զհետ օտարաւուց եղեալ՝ զբունն
իւրեանց զսիզիզն անգիտացան . քանզի և ոչ գիտել
զայն կարելին անտեղեակքն ձմարիտ կրօնից ։ Ասի և
այլ ընդ այլոց պատճառս ասի Հելլէն անուանակոչու-
թեն և Յունին , որպէս ասացից ստորև . քանզի և զնոյ
ցայն կարծիս հարկ է ՚ի ներքս ածել ։

Ասարսիս , երկրորդ որդի Յաւանայ , բնակեաց ընդ
այլ եղեարս իւր ՚ի յունաստան . և Թերևս յԱ՚քայիա
և ՚ի մերձակայ գաւառս՝ որպէս Յաղիսա ՚ի Պելոպո-
նեսոս ։

Ո կետթիմ՝ նախահայր մակեդոնացւոյն ցուցանեն
հաւաստի առաջին գիրք մակաբայեցւոց , ուր անդէն ՚ի

[1] Քոյն այծեաց Թագաւոր Յու-
նաց ։ Դան. Ը. 21։

[2] Մէջ ուրն կիտայիք և Ռո-
դայիք ։

սկզբան ասացեալ է զԱրքեպսնդրէ որդւոյ Փիլիպպոս սի Մակեդոնացւոյ՝ թէ խաղաց գնաց նա յերկրէն քաւմնացւոց, հարկանել զԱթարհ ազքայ Պաբսից։ Եւ յուեթերդ գլուխ գՀռոմմայեցիսն յիշատակեալ և գյաղթութիւնս նոցա ի վերայ Թագաւորացն վերջնոց Մակեդոնիոյ՝ Փիլիպպոսի և Պերսեայ, կռէնն գնոսա Թագաւորս քեռիմնացւոց *։

Վոդոնիմ յորորդ որդի Հաւանայ գնահեաց, որպէս Հաւաստի Թուի, ի Լաեսացիա և Լայոլիոս. որում և պաշտօնն անօրէնութեանց դոդոնեանն Քամադզայ, և ինքն քաղաքն Վոդոնէ 1 վկայեն, գնախահօրն յիշատակ պահել յորդիսն՝ որք ի նմանէ սկիզբն կալան և հաստատութեան։

Եւ յոչափ ինչ ստուգութիւն մարթի է ազգաբանել զՀունաց։ Վերք ձեռայինք, որ առ ի կրօնս միայն գրեցան՝ և ոչ ի ընդ գրանկութեան գիտութեան մարդկան, արտաքոյ նշանակեցս այսոցիկ Թողուն զմեզ ի խոր խաւարի, և յարտաքնոյն մատենագրաց ինոյ մեզ գիտել զայլ ևս պատմութեան ազգիս այսորիկ։

Պլինիոս, եթէ հաւատալ նմա արժան իցէ, գՀոյնս ք. ե. Կաեզս ասէ կոչեցեալ յամառանէ ուրումն յանկիւատակ առաջնոց Թագաւորացն։ Հոմերոս կոչէ զնոսա ի քերթուածս իւր Հելլէնս, գանայեցիս, արգիացիս և աքայեցիս։ Եւ զայս ամենեսեան՝ զի Հելլիոս ոչ ի կիր արկանէ ուրեք զամուն Կաեզուս։

Ովաղ ժամանակացն Հոյնս ոչ էր մարթ վայրկենաբարոյս, որպիսի և ինն, կարծել՝ եթէ ոչ նոցին վկայիցն զիրք վկայէին այսմ։ Եւ ազգ վրէժխնդիր փառաց նախնեացն իւրոց, որ առասպելախառն զվէպս նոցա յօրինեաց, ոչ առնոյր յանձն վայրապար նախատինս դնել նոցա։ Ընդ այս մի ոք յերկուասցի։ Խոկ ո Հաւատասցէ զազգի այսպիսւոյ, որ մայրն է և դայեակ իմաստից և դիտութեանց, ի վայրկենից նախնեաց սկիզբն կալեալ՝ որոց օրէնք բանալի էին, որոց և երկրագործութիւն անճառելի էր, և խոստաձարակք իրքն զանուանս կէին, Ո կայ այսմ և ձեռակերտ պաշտօն ընծայեալ ի նոցա նէ ի պատիւ այսորիկ՝ 2 որ ուսոյց նոցա կաղնւոյն իրքն առաղջարար և փափկագոյն կերակրով պարենաւորել։

1 Վոդոնէ ի դոդոնեանն Ակամանացւոց և յԱրտոսայ։ Ստեփ.

2 Պեղասգոյ։

* Մերթ այլազգ անդ. տանգ առ. Զփիլիպպոս և զաքքայն կիմա. գոյց։

Ա յսպէս և յայնժամ հեռի էին նոքա ի կենցաղական կարիցս, և յետ բաղում ժամանակաց ապա զգօնացան։ Ցկարապոյիք ի նոսա վաղագոյն ծանեան զՏարկ քաղաքաժողով միաբանութեանն, զի ապրեացին ի բռնութենից և ի հարատահարելոյ։ Ցունս կառուցին, և ի յաձախելոյ այնոցիկ հերպացան աւանդ և քաղաքաւ։ Ա յլ և ոչ համակեաց բնակութիւն ածան ի քաղաքականութենէ. եգիպտացւոց և փիւնիկեցւոց պահեցան այս փառք՝ գաղթականօքն իւրեանց հրաւանագիր ընտրս. ք. ծէ. զնոսա և ածել ի քաղաքականութենէ։ Ո փիւնիկեցւոց ուսան նոքա նաւարկել և վաճառաշահ լինել։ նաև զդիր ի նոցանէ կալան. իսկ յեգիպտացւոց՝ զօրինս, զդիտուպլ. ե. ծէ. թեան և զարուեստս, և զհարկաւորս սրբութեանց։

թագ. իդ. ա. 3. Յառաջին ժամանակս յոյզք խռովութեաց եղեալ ի յունաստան՝ ստէպ իրք աշխարհին յեղափոխէին. քանզի չէր զօդ կցորդութեան բնակչացն, և ոչ իշխեցող ոք օրինադիր ամենեցուն, և ամ ինչ բռնութիւք վնասեր։ Հզօրագոյնք ունէին զարգասանդահաղոյն երկիրք՝ հալածել զնուիկ տեառն. որոց Տարկ էր այլուր խնդրել իւրեանց բնակութեան։ Ա՛ւ քանզի Ա թոիկ անձրկդ և ամուլ էր՝ բնակեալ ժողովուրդք ի նմա ազատք էին ի խռովութեաց ասի, և կացին մնացին յերկիրս իւրեանց. որով և բնիկք կոչեցան՝ որոշեալք յայլոցն ի վտարանդի ժողովրդոց։

Ա յս սկիզբն եղև ամ աշխարհին յունաստանի. այլ արդ ժամ է զիւրաքանչիւրոց ազգաց նորա զՏատուածս տութեան համառօտիւ ասել։

ՊՐԱԿ ԶՈՐՐՈՐԴ

Ա յլ ի պէտս աշխարհին Յունաց։

Թագաւորութիւնք ի սկզբանէ անձուկք էին յոյժ. մինչև քաղաքաց, որոց փարսիս ինչ շուրջանակի տասմանք երկրի ընդարձակէին, թագաւորութիւնս առնուանել։

ԱՄԱՀՆԻ

ՄՈՎՍԻՈՆ

Վասն գլխոյ Թագաւորութեանս Յունաց վաղ ժամանակաւ նահապետ սիկիոնացւոցն է. զորոյ գՀաստատութեան Հաղարք երեքբարիւր և երեքտասան ամաց երիցացուցանէ Լուսեբի քան զսկիզբն ողիմպիադին. Լրիւ սա տեւեալ ամս իբրև Հազար։

2915. 2089

ԱՐԳՈՍ

Սկիզբն Թագաւորութեանն արգիացւոց եղև ի Պելոպոնէսոս, կանխագոյն Հազար և ութեւտասն ամաւք քան զառաջին ողիմպիադն, առ ժամանակաւք Մեքրահամու. Նա Թագաւորեաց նախ ԻՆԱՒՈՍ, ապա որդի նորա ՓՈՐՈՆ, ապա ԱՊԻՍ. յորմէ Մպիա աշխարհն կոչեցաւ. ապա ԱՐԳՈՍ. և այլք բազումք ի միջի աստ յաջորդեալ՝ ասպա գՏետ նոցա ԳԱՂԱՆՈՐ, զոր ԴԱՆԱՒՈՍ եգիպտացի կապտեալ յիշխանութենէ՝ կալաւ գԱրգոս, և նմա յաջորդեցին յաղգէ նորա՝ ԼԻՆԿԻՈՍ որդի Մկիպտոսի եղբօր իւրոյ, որ միայն ի միմիայն եղբարցն ապրեցաւ յանգթութենէ գատերացն Դանաւոսի, և ԱԲԱՍ և ՓՐՈՒՏՈՍ և ԱԿՐԻՍԻՈՍ։

2930. 1474

Ի Դանայեայ գատերէ Մկրիսիոսի ծնաւ Պերսէոս, որ ապա յարկածից եմն գՀաւ իւր գՄկրիսիոս սպանեալ, և ոչ Հանդուրժեալ կալ Մրգոս՝ ուր եղեւն այն ի ձեռս նորա գործեցաւ, էլ անտի և գնաց ի Միկինս, և անդ Հաստատեաց զաթոռ իւր։

ՄՈԿԻՆՈՒ

Պերսէոս Թագաւորեալ ի Միկինս, ծնաւ որդիս բազումս, ընդ որս և զԱգկէոս և զԱԹենեղոս և զԼրէկտրիսն։ Մգկէոս ծնաւ զՄմփիտրիոն. Աթենեղոս զԼրսիսթէոս. և Լրէկտրիոն զԱգմենէ, զոր Մմփիտրիոն կածէ իւր ի կնութիւն, որ ծնաւն Մլամանդայ զՀերաքլէս։

Լրսիսթէոս և Հերակլէս ի միում աւուր ծնան երկոքեան. բայց ի նենգութենէ Հերայ Լրսիսթէոս յաւաջեալ ի ծնունդ՝ Հնազանդեցոյց ընդ իւրև զՀերաքլէս, որ ի Հրամանէ նորա զերկոտասան նահատակութիւնն գործեաց՝ որ Հռչակին յառասպելս։

ԱՄԱՀՆԴ Օհետ Պէրսեայ Թագաւորեցին ի Մակեդոնացւոց եւ Սթենեղաս և Եւրիսթենես։ Լսելիքեւս յետ մահուն Հերակլեայ յաղոյժ պատերազմ ի վերայ որ դուց նորա՝ թէ գուցէ յաւուր մուտ մերձենայն վնասիչ խաւսելնէ, որ եղեւն իսկ։ քանզի ի ձակատու ուրեք պատերազմի սպանին նորա զԼսելիքեւս, և մտեալ յաղթանակաւ ի Պէղոպոնեսոս տիրեցին նմա։ Եւայց զի կանխեցին քան զահմանն ժամանակին ի գործն, ախտ ժամու ի հրամանէ դիցն ձաղակեցաւ յաշխարհն, և վարեցան անտի ի բաց։ Այլա յետ երից ամաց պատրաստեալք ի տարտամ բանից պատգամաց՝ միւսանգամ ձեռն արկին ի նոյն, այլ և ոչ յաջողեցան։ Ըստ հանդիպելի այս կանխագոյն իրրև քան ամբք քան զիղճոնա կան պատերազմն։

ԱՏՐՆՈՍ որդի Պէղոպայ, քեռի Լսելիքեւսի, յաջորդեաց գնա. որով անց Թագաւորութիւն ի պէղոպոնեսոս, և յանուն նոցա կոչեցաւ աշխարհն Պէղոպոնեսոս՝ որ յառաջն կոչէր Մոլիա։ Եւ է յարկ ասել զանհաշտ ատելութիւն երկուց եղբարցն զԱտրեայ և զԹիւեստեայ զհաւկաւորն։

ՊԱՆՍԹԵՆԵՍ որդի Իտրէոսի կալաւ զհետ հօր իւրոյ զՄիկինա, և ժառանգեցոյց զայն որդւոյ իւրում։

Օհետ նորա ՈՒՌԱՆԻՈՆ, զոր և պայազատեաց որ դի նորա ՈՎՐԵՍՏԷՍ։ Յորմէ հետէ Թագաւորութիւնն Միկենացւոց անց ի պէղոպոնեսոս, ոձիրք և արհաւիրք յարեաց յաձախեցին ի նմա։

ՏԻՍԱՄԵՆԷՍ և ՊԵՆԵԼԱՈՍ որդիք Ովրեստեայ Թագաւորեցին զհետ նորա, մինչև հերակղեանքն ասպատակ կեալ՝ հալածեցին զնոսա ի Պէղոպոնեսոս։

ԱԹԵՆՔ

1448 · 1356 Կեկրոպ, գաւառաւ եգիպտացի, հիմնարկեաց զքաղաքավրութիւն աթենացւոց։ Յորմէ քնահեալ Այտիկն բաժանեաց զահմանս աշխարհին յերկուասան մասունս։ Սա և զԱրիսպագն հաստատեաց զսնեմափառ աստեան, որ առ ԿՐԱՆԱՈՍԻ յաջորդաւ նորա գաւառաց զհանգուցեալն գաւառացան ընդ Պսպեղն և ընդ Ակտէս։ Ընդ սուաւ եղև ջրհեղեղն դեւկալիոնեան. իսկ ովքիգեան Այտիկն երկոցունց ի յոյժ, ամօք իրրև հազար և քսանիւք կանխագոյն քան զսիկիզն Ասիմիաշիկն, յամի երկու հազար երկերիւր և ութ։

ԱՄԲԱՐԿՈՒԹԻՒՆ, Երբորդ Թագաւոր աթենացւոց. սա միա- ԱՄԲԱՐՆԻ
բանեալ ազգս Երկոտասան՝ սահմանեաց ժողովել նոցա
Երկիցս ի տարւոջ ի Քաղմոպիլէ, միաբանութիւն զոն
պիցն մատուցանել և խորհիլ զերաց ամ աշխարհին և
զիւրաքանչիւրոց ազգաց։ Ա ամն այնորիկ կոչեցաւ ժո-
ղովն այն ամիփիկտիոնական ատեան։

ԵՐԵՔԹԻՈՍ· առ սուաւ աւանդէն Եկեալ Վեմե- 1720 · 1284
տեաց Ա՛տտիկէ՝ չետ առաւանկելոյ գաւերն իւրոյ, և
զեղեւսեան խորհրդատանն սահմանեալ։

ԵԳԻՈՍ որդի Պանդիւնի, առ որով դիւցազնացն 2720 · 1284
վէպք պայծառանան։ Յաւուրս սորա բազմահնչակ ար-
դիական նաւատն եղեն արշաւանք, և նահատակութիւնք
Հերակլեայ, և պատերազմն Մինոսի արքային Կրետա-
ցւոց ընդ աթենացիս, և իւրք Քեսեսի և Պրիդնեայ։

ԹԵՍԷՈՍ որդի Ա՛գեայ պայազատեաց գՀայոց իւր։
Ո՛ւտտիկէ, զաւժանեաւքն ի Վերոպոյ յաւանս կամ
ի մարզս երկոտասան ինքնիշխանս, միացոյց Քեսեսս
յորդորեալ զժողովուրդն ի շահ օգտի միաբանական
առաջնորդութեան, և կացոյց յերկոտասանիցն մի իշխա-
նութիւն։

ԿՈԴՐՈՍ չետ ամենեցուն Թագաւորեալ աթենա- 2934 · 1070
ցւոց, ի Ճակատու ետ զանձն ի մահ փոխանակ ժողով-
դեանն։ Ո՛չ չետ սորա բարձաւ Թագաւորութիւն յաթե-
նացւոց։

ՄԵԴՈՆ որդի Նորա եկաց ի վերայ Հաստատակապետու-
թեան Ա՛ռքոն կամ իշխան։ Իշխանութիւս այս մինչև ցկեանս
սահմանեցաւ ի սկզբանէ. բայց ապա տապալեցեալ
անտի աթենացւոց՝ զի ոչ ինչ ընդհատ եր ի Թագաւո-
րութենէ, սահմանեցին զայն տասնամեայ. և ապա դար-
ձեալ փոխեցին զայն, և կացուցանէին իշխանս տարե-
ւորս։

ԹԵՐԻ

ԱՆԴՐՈՍ ի կողմանցն փիւնիկեցւոց ի սահմանաց 2549 · 1455
Տիւրոսի և Սիդոնի եկեալ ընդ ծով, կալաւ զաշխարհն՝
որ ապա կոչեցաւ Անդոսիա. և շինեաց անդ քաղաք
կամ աւան զՍնդեբէ՝ չիւր անուն կոչեցեալ զայն Կադ-
մէա, և անդ Հաստատեաց զաթոռ տէրութեան իւրոյ և
իշխանութեան։

Ա՛քսածք | այսոքս, որ մի էր ի չաղորգաց նորա, և
Յոկաստեայ քնոջ նորա և Ա՛մփիսոսի որդւոյ նոցա, և

Լատեկդեայ և Պողինիկեայ ծնելոցն յազգապիղծ խառնակութենէ Հոկաստեայ և Լոփսոսի, եւտն պատճառս բազմապատիկս առասպելապատում վիպասանիցն և Թատերգուեցդ։

ՍՊԱՐՏԱ ԿԱՄ ԼԱԿԵԴԵՄՈՆ

Ի ԵՒԼԱՒՍ նախկին Թագաւոր՝ի Լակոնիա՝ հազար հինգ հարիւր և վեցտասան ամաք նախ քան զՔրիստոս գահակալեաց, որպէս աւանդեն,

ՏԻՆԴԱՐՈՍ, ինքներորդ Թագաւոր՝ի Լակեդեմոն, ծնաւ՝ի Լեդայ զկայսեր և զՊողիտեւկիս երկուորեակս, և զՀելենէ և զկլիտեմնեստրա կին Ագամեմնոնի արքային միկենացւոց։ Յորմէ որդիք նորա երկուորեակք մեռան, խորհեցաւ Տինդարոս ամուսնացուցել զդուստր իւր զՀելենէ, և ժառանգ Թագաւորութեանն իւրոյ առնել զնեայ իւր։ Հակատափղձ գտեալն միաբանեցին երդմամբ՝ հաւանել ընտրուեն հարկին, և նա ընտրեաց զԱլենեղաւոս։ Մինչ չև ամբ երեք լցեալ էին հարսնեացն՝ առևանդեաց գնա Ալքեսանդր Պարիս որդի Պրիամու արքային տրովացւոց. յորմէ տրովական պատերազմն զրգռեցաւ. և անդ յոտնաստան եղեալ նախ զաշխարհախուժն զօրութենէ իւր՝ի վերայ մեծի քաղաքին. յոր Հայեցեալ Լպիա ընդ Աքիլլեան նորա և ընդ Լյաս ընդ Լեստոր և ընդ Ոդիսեա, և ընդ ամբոխ կորովեացն, կասկածեաց անգստին յայնց ժամանակաց գնուաձել իւր ընդ զաւակաւ նոցա։ Ցառն ամ պաշարեալ զքաղաքն զայն, ապա տիրեցին նմա Յոյնք։ Լբ Հանդիպէին իրքս այս առ ժամանակօք դասատուութենէ Հեսիեդեայեայ, կամ ըստ Լվաներիոսի՝ յամին երկու հազար ութ հարիւր և քսան, կանխագոյն հազար հարիւր ութսուն և չորիւք ամօք քան զՔրիստոս։ Լհանուր է Թուականս այս՝ի վէպս, և խնամով պարտ է ունել զսա իբրև զողիմպիադան։

Ողիմպիական չորեան է չորից ամաց՝ ըստ քառեամողիմպիական խաղուցն չորեանի։ Լյսուբ ինայ ինձ ասել զսոփանաելոյ մտցուեցից՝ որ՝ի լուսին չորից ամաց կատարելին առ քաղաքաւն Պիսաւ, որ և Ողիմպիայն անուանի։ Ակնարկ ողիմպիական չորեանին համարի առ՝ի բազմաց յամարայնոյ երեք հազար երկերիւր քսան և ութ ամին, ելոյն հարիւր ելոթանասունն և վեց ամաւ նախ քան

ՀԻՒՐԻՍՏՈՍ Նա՛ ի մրցումն անդ յաստպարիզին նախ ԱՄ ԱՀՒՆՔ
Կուսաբիծս յաղթեաց ի հետ ընթացս։

Ելք ուխտուն ի վերայ անցեալ տրովացւոց աւերա-
ծոյն՝ մանն միւսանգամ հերակլեանք ի Պելոպոնես,
և կալան զ ակեդեմոն. և եղբարք երկու Նաբուխոդոնոսո-
և Պրոկղես որդիք Արիստոդեմայ Թագաւորեցին անդ
ի միասին։ Նա զաւակք նոցա յետ նոցա Թագաւորք
կրկին ի միասին միշտ Թագաւորէին։ Յանցանել ապա
ժամանակաց՝ օրէնս սպարտացւոցն կարգեաց Լիկուր-
գոս, որ փառս մեծ յաւել նմա։ Ո այսմանէ յերկարա-
գոյն յիւրում տեղւոյն ասասցուք։

ԿՈՐՆԹՈՍ

Վասն յիմ քաղաքս յունաստանի, զորոց ասացաք,
անապան ի կորնթոս կային բնիկ Թագաւորք։ Վանզի
սա ի սկզբանէ ընդ լծով եկաց Թագաւորացն արգիա-
ցւոց և միկենացւոց. և ապա Սիսիփոս որդի Նաւղեայ
կալաւ զոյն. այլ զաւակ նորա Գլաւկոս Գալաճեցին
անտի հերակլեանք, ամօք իբրև Հարիւր և տասսամբ
զնի տրովական պատերազմին. ապա բակքիդեանք տի-
բեցին անդ, առ որովք աղնուապետութիւն ընդ միապե-
տութիւնէ փոխանակեաց, քանզի երիցագոյնք ժամանակաւ
իշխէին՝ ամի ամի ընտրեալ զոք յիւրեանց նահապետ,
զոր Պրիտանիս անուանէին, և էր նա որպէս Թագաւոր։
Նա ապա Կիփսեղոս յինքն էարկ զժողովուրդն, և կա-
լեալ զկորնթոս՝ ժառանգեցոյց զայն որդւոյ իւրում
Պերիանդրեայ, որ երևելին է յիմաստունս յունաստա-
նի և ընդ նոսա դասեալ, քանզի գիտութենէ ցանկացող
էր և սիրող գիտնոց։

ՄԱԿԵԴՈՆԻԱ

Ո՛չ ժամանակս բազում Մակեդոնիա արհամարհե-
ցաւ առ Յոյնս. և որ անդ Թագաւորք կային՝ որպէս
յառաջագոյն և ի լերինս բնակեալ ոչ ունէին կցորդութիւն
ընդ նոսա։ Նայց մակեդոնացիք պարծէին ի Հերակլէս՝
որպէս ի նահանջ սերելոյ ընդ ԿԱՐԱՆՈՍ։ որ նախ Թա- 3210. 794
գաւորեաց նոցա ի հերակլեանցն։ Փիլիպպոս և որդի
նորա Աղեքսանդր յայժ փառաւորեցին զաբգայութիւնն
մակեդոնացւոց։ Նա՛ եկաց իշխանութիւն նոցա ամն չո-
րեքարիւր եօթանասուն և մի, մինչև ի մահ Աղեքսան-

դրի. և յետ այնորիկ այլ ևս ամն հարիւր յիսուն և հինգ, մինչև ցնուաձել Պերսեայ ի հռովմայեցւոց. որ միանգամայն գումարին ամք վեց հարիւր քսան և վեց։

ՊՐԱԿ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ

Պատմել Յոհաննայ ի թուին Աբէա։

Ո՛չ հետ ուրեմն ամաց տրտմացուց աւերածոյն, որ պէս վերագոյն ասացաւ, միւսանգամ կալան հերակլեանք զՊեղոպոնեսոս՝ վանեալ անտի զպեղոպոնեսեան զՀիսա մինէս և զՊենէթիղոս զորդիս Պվլեաոեայ, և բաժանեցան յիւրեանս զիշխանութեն միմեանցուոյն և զարգիացուց և զսպարտացւոց։

Ի յորդս մեծի ամբոխին կերպարանափոխս եղև գրեթէ բովանդակ աշխարհն Յունաց. և հատուածք բազումք մեծամեծք ի ժամանակին գաղթեցան։ Բայ ի ստոյգ իմացուածն այսոցիկ, և ի քաջ տեղեկութեն վասն բնակութեն ազգացն իւրաքանչիւր յունաստանի, և չորից այլազան բարբառոց նոցա, հարկ է անդուստ ի վերուստ կարգել զպատմութեին։

Սոյնպ. ը. 583։ Պ---ան. է. 796։

Դեւկալիոն Թագաւորեալ ի Թեսաղիա, առ որով եղև գեւկալիոնեան ջրհեղեղ, ծնաւ ի Պիւռեայ որ դիս երկու զԷլլէնոս և զՄիխիկտիոն։ Միխիկտիոնի վանեալ ԱՏթենայ զԱրամաւոս կալաւ զթագաւորութեն նորա։ Իսկ ԱՏլլենայ, ըստ վկայասանիկ ազգին, ընկալան Յոյնք զյորջորջումն՝ յամէնէ հետէ հելլենացիք անուանեալ։ Նորա եղեն որդիք երեք, Դօրոսս և Վոսբոս և Վասութոս։

Ընդրանիկն ի նոցանէ Դօրոսս պայազատեաց զՀայբէ, և յաւել ի վերայ Թեսաղիոյ ունել և զ ոկրիս և զԼեվտիա։ Խազուքն ի սորա սերնդոյ մնին ի Պեղոպոնեսոս ընդ Պեղոպայ որդւոյ Յանտաղոսի արքային փռիւգացւոց, յորմէ Պեղոպոնեսոս զանուն կալաւ, և բնակեցին ի Լակոնիա։ Որ շուրջ զՊարնասեաւ սահմանքն էին՝ Վորայ վիճակեցան, յորմէ կոչեցաւ երկիրն այն Վորիտ Իսկ Վոսբոս պատճառանաւք ինչ գժտեալ ընդ եղբարն՝ սոխրեցաւ Թողուլ զՀայբէնի աշխարհն և չորաւ ԱՏտոլիկէ, և ամուսնացեալ անդ ընդ դստեր Եթեքթեայ արքային ալէնացւոց, ծնաւ ի նմանէ որ դիս երկու զԱքէոս և զՅոն։

Աքէոսի սպանումէն զօրծեալ յանդէս՝ հարկեցաւ մեկնել ի Պեղոպոնես, որ կոչէր յայժամ Դպատոս, ի սմանէ կողմն մի երկրին կուեցաւ Աքայիս։ Եւ բնակեցին որդիք սորա ի ։ ակեդեմոն։

Յոն քաջայաղթ արուեստն անուանի եղեալ հրաւիրեցաւ ի Թէհէս յառաջնորդութիւն, և յանուն նորա կոչեցաւ աշխարհն, և առտիկեցիք Յոյնք անուանեցան։ Ի բազմմնալ մարդկանն հարկ եղև ի Յունաց անտի գաղթականս առնել ի Պեղոպոնեսոս։ որը երթեալ անդր՝ յանուն իւրեանց կոչեցին զերկիրն, յոր բնակեցին։ Եւ տի ամ բնակիչք Պեղոպոնեսեայ, ժողովուրդք այլ և այլ նովին միով անուամբ ազգեցիք և Յոյնք կոչեցան։

Ի ւթնաւն ամաւ յետոյ քան զառնուլ քաղաքին տրոյացոց՝ խորհուրդ կալան Հերակլեանք նուաճել անդրէն զՊեղոպոնես , որ նոցա անկ էր։ Վն նոցա իշխանք աւագագոյնք արք էրեք որդիք Աբիստոմաբեայ՝ Տեմենէս և Կրեսփոն և Ափիստոդեմոս։ Իբրև Ափիստոդեմոս մեռաւ՝ երկոքին որդիք նորա Ափրսթենէս և Պրոկղէս յաջորդեցին նմա։ Ի սա ամ իրաւանց նոցա ելք արշաւանացն եղեն՝ և միւսանգամ կալան նոքա գնահանի տունէն իւրեանց։ Տեմենէսայ վիճակեցաւ Ափդոս։ Կրեսփոնի Մեսսենիա, և երկուց որդւոցն Ափիստոդեմեայ՝ երկիրն լակոնացւոց։

Աքայեցիք սերեալք Ախաղեայ, որը բնակիչն ի ։ ա կոնիա, հալածեալ յայժամ ի գորացւոց՝ որը ընդ հնաբակեանցն մնին անդրէն ի Պեղոպոնեսոս , և աստ անդ յաճեալ՝ եկին բնակեցին ասլս ի սահմանս փոքուն Ափսիոյ։ և երկիրն յոր բնակեցին՝ կուեցաւ Ախաղիա, ուր և կառուցին զ Օ միւռնա և այլ ևս միւռասան քաղաքս։ Ասայ զ Օ միւռնա կալան ապա յունիացիք։ և ի ։ եսոս տիրեցին եւ ղեալեաք քաղաքաց բազմաց։

Իսկ որը ի ։ Նիկիոն և ։ Ափդոս բնակէին աքայեցիք՝ վանեալ ի հերակլեանց , կալան զգաւառ բնակութեան Յունաց՝ զի և նոքա ի Պեղոպոնես բնակէին։ Ընդ զառաջինն խոյս ետուն Յոյնք ։ Թենս ի բնիկ հայրենիսն։ և ապա յետ ժամանակաց խոտացին գնացին անտի՝ առաջնորդեալք ի ։ Նլիոսէ և ։ Նդրոկղեայ յորդւոցն Կոդրեայ, և կալան զերկիրը փոքուն Ափսիոյ ընդ մէջ Ախաիոյ և ։ իւդիոյ , որ ապա յանուն նոցա կոչեցաւ Յոնիա։ Ափ շինեցին անդ քաղաքս երկոտասան՝ զՓէսոս, զԼեղեզոնին, զԼամս, այլոլքն Հանդերձ։

ՅաԹէնս Թագաւորեր յայժամ Կոդրոս։ խսկ երբև Մոսե. 393։

զօրացան աթենացիք և առնէին ի՛ բազում ամբոխել եկայն՝ որ ամրանային յաշխարհն նոցա, խորհուրդ կա- լան հերակլեանք նուաճել զնոսա, և դիմեցին ի վերայ նոցա պատերազմաւ. Պարտեցան աթենացիք, այլ Ա՛ն- գարիս եկայ ի ձեռս նոցա. ուր և կանգնեցին յապա զԱ՛նգարա քաղաք, և բնակեցուցին յաշխարհի անդ փո- խանակ յոմիացւոց զդօրացիս։

Ս٠բՠ٠653 ։ Յետ Արդեայ մեռանելոյ՝ կէսք ի դօրացւոց կացին յաշխարհի անդ, այլք անցին ի Կրետէ. Եւ- յել յոլովք գոյիք բնակեցին ի մասին փոքուն Լիբիոյ՝ որ յանուն նո- ցա կոչեցաւ Կորիս. Ընդ հինեցին զՊղնկառնաս և զՔ- ևիդոս և այլ քաղաքս. և բնակեցին ի կղզիս՝ ի Հռո- դոս, ի Կոս, և յայլսն ևս ի կղզեաց։

ՋԱՆԱՋԱՆ ԲԱՐԲԱՌՈՑ ԳՈՒՆԱՑ

Պ՝իբագոյն արդ իմանին չորից բարբառոցն Յունաց պատճառաք, ատտիկեացոյն, յոնիականին, դօրացւոյն և եւղացւոյն. Լ՝յսրիկ այլ և այլ լեզուք իւրաքանչիւր կատարեալ յայգի իւրում, որովք վարէին այլ և այլ ազգք, համաբոյնք ի միջի բարբառոյ էին. Ընդ այս ջանազանութեի լեզուաց աշխարհին Յունաց մի՛ ոք զար- մասցի. զի թէպէտ և համաչխարհիկք էին ազգքն այն, այլ անկցորգք միմեանց՝ իւրաքանչիւր վիւրն ունելով պետութեի։

Ա. Ատտիկեացոյն վարէին աթենացիք, և ոչք շուրջ ի սահմանս նորա բնակեալ Յոյնք։ Այսու առաւելա- պէս վարեցան և Ալեքսանդրիա և Լ՝ըիատիանէս, Պղա- տոն, Խոսկրատէս, Ա՛ռիստիոն և Պ՝ետոմենէս։

Բ. Յոնիականն սակաւ զանազանէր ի նախնի ատտի- կեացոյն. բայց ապա անցեալ ի քաղաքս ինչ փոքուն Լ՝սիոյ և ի մերձակայ կղզիս, ուր էին գաղթականք ա- թենացւոց և աքսորեցւոց, նոր իմն ընկալաւ կերպարան. և ոչ ժամանակաց յայն փափկութեի՝ յոր ատտիկեացին ա- ծաւ ապա յաթենացւոց։ Այսմ մատենագրեցին Իպո- կրատ և Լ՝րոդոտ։

Գ. Կորացւոցն վարէին նախ սպարտացիք և արգիա- ցիք. ապա փոխեցաւ Լ՝ակերոս, ի Լ՝իբէա, ի Ա՛ֆիվլևա, ի Հռոդոս և ի Կրետէ։ Այս աշակերտեցան Լ՝ըքիմե- դէս և Ա՛ֆեկրիտոս սիրակուսացիք, և Պ՝ինդարոս։

Դ. Լ՝եղացին առ քէովացիս սկիզբն կալաւ և առ բնակիչս սահմանաց նորա. և ի նոցանէ փոխեցաւ Լ՝ե-

ւողիա, որ է՝ ի սահմանս փոքուն Իսիոյ ընդ Հռոմիա և ընդ Միւսիայուր էին քաղաքք տասն՝ բնակեալք ի գաղ-
Թականաց Հոյնաց։ Սակաւ Սափիով և Իզմիոս տաղա-
չափեցին. յորոց քերթածոցն գոյն ինչ եհաս առ մեզ։
Ինչ ինչ և ըստ եւողացի բարբառոյս գտանին և ի քերթ-
Թած Լեւկոլիտեաց և Պինդարոսի և Հոմերոսի և այ-
լոց բազմաց։

ՊՐԱԿ ՎԵՑԵՐՈՐԴ

Հաստատումն հաստաբակեպատուիճ ոչ ինչ պակաս ընդ ամ իողմանս
աշխարհն Հոյնաց։

Ի սակաւուց բանից, զոր յաղագս այլ և այլ պետու-
Թեանց յունաստանի ասացաք, յայտնի է ամենեցուն նո-
ցա միապետութիւք վարեցեալ ի սկզբանէ՝ որ վաղա-
մանակեայն է քան զամ ազգս իշխանութեանց, և համա-
խարհական, և առաւել զօրավիգն խաղաղութիւն և միա-
բանութիւն, և որպէս Պղատոն իմաստասիրէ՝ սահմանեալ Տես. օրն. ե.
ի սիպ տանուտէրական քաղցր և բարեկարգ իշխանու- 680։
Թիւն՝ որով՝ ի սկզբանէ տիրապետէին հարք յիւրաքան-
չիւր գերդաստանի։

Այլ ըստ կեղծանել նորա յանիրաւութենէն բռնա-
ւորաց, և ի խաւարել բնիկ տէրանց, և յայտառամ
բռնութենէ Ժողովրդոց, և յայլ և այլ բիւրագոյն խռովուեց
ի պետութիւն, առելութիւն միահեծան իշխանութիւն ընդ
բնաւ աշխարհն զօրացեալ, բռնն տենչիւս վարեաց զա-
մենեսեան ի ցանկութիւն ազատութիւն, բայ ի մակեդոնա-
ցւոցն, հաստատել հասարակապետութիւն զանազանեալ
ըստ քաղաքաց՝ ըստ բարուց և ըստ բնաւորութեանց ազգացն
իւրաքանչիւր։

Ի վերայ այսորիկ և կայծակին ցանկութիւն նախնին իշ-
խանութեանն ծածկեալ ի նոսա մերթ ի խրթխրատոյնս
ի քաղաքացեացն արծարծանէր, տիրել ի վերայ հայ-
րենի աշխարհին։ Ո՛չ գրեթէ յամ պետութիւն յայտ-
սիկ յունաստանի սակաւաւորս՝ եղեն բազումք, որոց ոչ
ինչ իրաւունս ունելով գահակալութիւն ոչ ըստ տոհմին և
ոչ ըստ ընտրութիւն քաղաքացոցն, խորամանկութիւք կամ
նենգութիւք և կամ բռնութիւք ջանացան հասանել յայն,
և ոչ օրինաց հպատակեալ կամ բարեաց հասարակաց՝
եղեն ինքնատեարք, հաճոյիւք իւրեանց վարել զիշխա-

նութիւն։ Այլ առ ի հաստատութիւն բնականալութիւն յերբեսց նենգաւորաց և ապստամբաց՝ դառն հալածանաւք փութային խափանել զգաւաճանութիւս գիտակաւ կամ կասկածանաւք, և առ խելթ մտաց սպանանել զսիրտսիկ՝ որք վաստակաւք քաջութիւն կամ աւագութիւք կամ մեծութիւք կամ սիրով ազատութիւն և հայրենեացն՝ ահարկու էին խաբեսուլ և կեղակարծ իշխանութիւնն, որ ամենեցուն առելի էր և արժանի առելութիւն։ Այսմիկ անգթութիւք առեցեալք յամենեցունց՝ բռնաւորք՝ կոչէին։ որք և բազում պատճառս ետուն բեմասացութիւնց և ողբերգական թատերգութիւնց։

Այս ամ քաղաքք և գաւառք յունաստանի՝ Թէսկիտ և զատուցեալք ի միմեանց, որպէս ասացի, օրինօք և բարուք և ի շահ օգտի՝ զօգեցան ի մի լրութիւն մարմնոյ, և այնպէս հզօրք եղեն՝ մինչև սարսեցուցանել զյաղթ պետութիւնն Պարսից առ Վարեհիւ և առ Վերքսեսս. և անդստին յայնց ժամանակաց կործանեցին զայն ի սպառ՝ եթէ կային ի համաշունչ յանապարհելի միաբանութիւն։ Ո այս աշս տեսարան նոր և չքնաղ հանդերձ առաջի առնել մեզ պատմութիւնս։ Ցեսցուք ի յաջորդսդ՝ զի ազգք սակաւաւորք, սահմանեալք յերկիր անձկագոյն քան զբոլոր մասն աշխարհիս Վաղվէոյ, ժուժ կալեցեն ի պատերազմ ընդ պետութիւն՝ որ ըստ ամենայն ժամանակի հզօրագոյնն էր, և զօրացեալ ոչ միայն զդէմ ունել աւազակեայտ պարսկախառն բանակին, այլ և վանել զնա և ցրուել և խորտակել և խանարհել զպարսկական խրոխտութիւն յորոց և ի խնդիր խաղալոցն ամենայն թագաւորք դաշանիք ի փառս յաղթականին։

Ի քաղաքս յայսոսիկ յունաստանի անուանի եղեն քան զայլսն Պարտտա և Աթենք, որք քաջութիւք իւրեանց աւագութիւն և իշխանութիւն ի վերայ այլոցն կալան։ Այս քանզի զերկուց զսոցանէ յաշխարհս են բանք յառաջիկայս պատմութիւն, մինչ չև ի ձեռն մատուցեալ՝ Տարկ համարիմ տալ սուղ ինչ տեսութիւն զբնաւորութենէ նոցա զբարուց և զսովորութենէ և զօրինաց տեսչութեանն։ Ոչ է ինձ զօրավիգ Պլուտարքոս մատենագրութիւն իրացն Լիկուրգոսի և Սողնի։

1 Աստ այս պատճառն ի հնումն չէին ասացեալ եւ արտայայտական չէին գտանեալ։

ՊՐԱԿ ԵՕԹՆԵՐՈՐԴ

Տեսլեամբ սպարտացոց, և որ ինչ օրինօք սահմանեալ էր ի Լիւրգոսէ։

Յարտաքինոյն զրոյցս չկր առաւել ինչ դժուարագտաւատալի, միանգամայն և յամենեցունց վկայեալ, քան զկարգ տեսլեամբ սպարտացոց, և որ ինչ օրինս սահմանեաց նոցա ի Լիւրգոս։ Ի Լիւրգոս որպի եր Լչնա- Պլ.-ի Լիւրգոս մեայ, միոյ յերկուց գահակից Թագաւորացն սպարտա- ւթ.-ից։ ցւոց. և իբրև եղբայրս նորա երեց մեռաւ անուսոր՝ և Լիւրգոսի անկ եղև Թագաւորել։ Որ յաւուրսն առաջնում Թագաւորութեանն իւրոյ ծանուցեալ Թէ եր յղի կին եղբօրն՝ ինքնին ղիւրաւունս մանկանն յայտնեաց, Թագաւորեցուցանել զնա եթէ ծնցի արու. և յայնմ հետէ որպէս խնամակալ մանկանն վարեաց զաւրացութեան։ Ակ մայր մանկանն առաքեաց առնա ի ծածուկ, և խոստացաւ անցուցանել զաղջիկն՝ եթէ միայն առցէ զնա ի Լիւրգոս կնութեան։ Որոկացաւ նա ընդ եղեռն այն, և բաղ բաղանօք յատպղեաց զպատասխանին՝ մինչև ծնաւ մանուկն։ Եւ հրամայեաց քարոյ կարգալ, և Թագաւորեցոյց զնա, և խնամով մեծաւ կարգեաց նմա մտցիչս։ Իմգուէի մեծ եղև ժողովրդեանն ընդ ծնունդ նորա, վասն այնորիկ կոչեցին զնա Վարիլաւոս։

Ի ժամանակին յայնմիկ եր յանկարգութեի մեծի տեղութեի սպարտացւոց, և Թագաւորք արհամարհեալ առաջի նոցա, առաւել ևս օրէնք. և յանդգնութեի ժողովրդեանն դժոխրեբեր սանձից՝ խեռեր օրըստ օրէ, խորհուրդ քաջ և յանդուգն եղ ի մտի Լիւրգոս՝ կերպարանափոխ առնել զկարգ տեսլեանն։ Եւ զի բարւոք յաջողութեի լինի գործոյն, և օրէնս հանճարեղս սահմանեսցէ, խորհեցաւ շրջել ընդ աշխարհ, և զայլ և այլ աղգաց սովորութիւնս գիտել անձամբ, և ի հմտագուն նիցն և ի փորձականաց իրէն խորհուրդ հարցանել։ Ղոքաւ նախ ի Կրետէ, քանզի օրէնքք բնակաց կղզւոյն այնորիկ սաստիկք և խիստք համբաւեալ էին. անտի էանց յաշխարհն ասիացւոց՝ որոց օրէնքք աւելացուիւ հնագոյնք էին կրետացւոցն. և անտի ապա չոքաւ Վ[ա]- գիպտոս՝ յօթևարան գիտութեանց և իմաստից և հանճարոյ։

Յազմաժամանակեայ ուղևորութիւն ցանկալի յոյժ եղև Յիսուսդոս քաղաքացոյն, և Թագաւորք երկոքին փութացուցին զնա ի գարձ, քանզի նա միայն կարող էր ունել զժողովուրդն ի հարկի և ի հնազանդութեան։ Դարձաւ Յիսուսդոս ի Պապատա, և ձեռն էարկ փութել բովանդակ գկարգ տեսչութենն. քանզի գիտաց զի նորոգութիւն անդ սակաւ օգտէ։

Ինչ չէ սկիզբն արարեալ գործոյն չքաւ ի վեղ փիս, հարցանել զՅոզոն. և ի վերայ զոհիցն պատաբագաց եղև նմա պատգամն այն հաշակաւոր՝ յորում կոչեաց զնա հարցուհին, ԲԱՐԵԿԱՄ ԴԻՑ ԵՒ ՄՕՏԱՍԵՐԱ ԳՕՑՆ ՆՈՑՆ ՓԱՆ ՄԱՐԴԿԱՆ։ Յետ վանն ազօթիցն զի խնդրեր օրհնս բարիս յաշխարհին իւրում սահմանել, վկայեաց քրմուհին թէ լսելի եղեն աստուածոյն, և գուշակեաց գեր քան զամ հաստատակատեսութիւնս աշխարհն լինել զսպասաւորացոյն զոր հանդերձեալ էր հաստատել Յիսուսդոս։

Յայսպա դարձեալ ի Պապատա զմեծամեծս քաղաքին լինքն էարկ, և յայտնեաց նոցա զնօրհնութիւնս իւր. և իբրև գիտաց թէ հաստատուածք միաբանեալ են ընդ իւր՝ եղ ի հրապարակ քաղաքին սպառազէնս ամբոխիս, ահ և երկիւղ արկանել զի մի ոք հաստատութիւնք օրհնացն հետեսցէ։

Յորեակ կարևոր կարգք էին նորոյ տեսչութենն՝ զոր Յիսուսդոս սահմանեաց ի Պապատա։

ԿԱՐԳ ԱՌԱՋԻՆ

Յորեան առաքեալն։

Պե-ա.1 Եբ. ե-ը. գլ. ե-ը. գլ. Վրան գնամ կարգս ուղղութենց հաստատեալ ի Յիսուսդոսէ՝ մեծ և կարևորագոյն ի հաստատութենէ աւագանւոյն, որոց հաւատացելոցը արքայիցն իշխանութիւնք զամենիշխանն զորութիւն նոցա ի չափու կալեալ, որպէս Պղատոն ասէ, եղև նախկին պատճառք փրկուիւ սպառ տացւոյն պետութենէ։ Վրանդի սա յառաջագոյն գայթ ի գայթի կայր՝ մերթ ի բռնաւորութենէ հակեալ Տարսոս Տարուեցի Թագաւորացն, և մերթ ի ռամկապետութենէ՝ Յիսուսիշխանութենէ ժողովրդեանն. իսկ ապա որպէս հակ իմն հաւասարութենէ եղեալ ատեան աւագանւոյն՝ ի կշիռ ուներ զնժար երկաբանութեանց իշխանութենէ, և անսասան

պահէը զնա ։ Վասնզի առնակալք քսան և ութ [1], որովք կազմէը առեան աւազանացն, Թագաւորացն կու, սակիւք կալին՝ յորժամ բռնանայր ոմանիկն, և ոմանիկն՝ ի բռնանալ Թագաւորացն ։

Ի Հիւրդոսի այսու օրինակաւ զպետութիւնն կարգաւ բեալ, որք գՀեռն նորա յաջորդեցին՝ Հոգացան և նորա գերեզմանին այնոցիկ զուռն զիշխանութիւն սանձել իշխա նութիւն պարետացն [2], ամէն երբև Հարիւր և երեսնիւք ձեռ Ի Հիւրդոսի ։

Այնմ պարետք Հինգ այր, և իշխանութիւնն նոցա տարեւոր ։ Ընտրեցինն նոքա ի միջոյ ժողովրդեանն, և էին երբև գՀա զարապետս ժողովրդեան ի Հռոմի։ Այր նոցա իշխա նութիւն և զՀաղաւորս ի դիպահաղ ունել և արկանել զնոսա ի բանս, որպէս արարին իսկ ընդ Պաւսանիասա ։ Այլև սկիզբն Հաստատութեանն պարետացն առ Թագաւո րութիւնն Հռոմայեցւոց ։ որ վասն այնորիկ կշռամբանս եր քեմն ի կնոջէն լուեալ, Թէ իշխանութիւն Հզօր Հայրենի ժառանգութիւն կալեալ՝ տիարազգին որդւոցն Թողցր, ասէ ։ Վա ասանիկ Հզօրազգին Թողուս երկարայաւէտ Հաստատութեամբն ։

Յայսմ ամենայնէ յայտ է՝ զի կարգ տեսչութեանէ սպաս տացւոց ոչ էր ամենայնիւ միասեռական ։ այլ Հզօր էր անդ աւագանին, այլ և ոչ ժողովրդեան մեծաժ յիշխա նութենէ ։ Այս որով մեստութիւք իւրաքանչիւր միաբանեին յօգուտ Հասարակաց, նուիրն զօգուտ իւրեանց գործէին ։ Արդէս զի, Թէպէտ և յողդողդ է սիրտ մարդկան և անանդորը, և գիւրատապտուկ բնութիւք ցանկալ յար ի փոփոխութիւնէ լինել, սակայն զամ աւելի քան զեօթին Հա րիւր պինդ կային սպարտացիք յօրինս իւրեանց ։

[1] Ասրամբ երեսնից ասեաս այս Հողմէ՝ ի փոխն ընդ երկուց ընտ րեցուց ։ [2] Յառնանն Լիփորս նշանակի Հանդերձակալ, քննիչ ։

ԿԱՐԳ ԵՐԿՐՈՐԴ

Ուսուիչ կալաւածոց, և պատարագամատոյց գրամոց ոսկւոյ և արծաթոյ։

Պետ. Դ. 1.Ջ. Ի. 44։

Երկրորդն կարգ, արիագոյնն՝ յոր ձեռն էարկ Ի կուրգոս, են բաշիք կալուածոց։ Ի ամսոյն առանց այսոցիկ անհնարին վարկաւ իրաց աշխարհին խաղաղութեան առնուլ և բարեկարգութեան։ Հոգւով ի քաղաքացոյն այնպէս ազքատք էին՝ զի երկիր և ոչ թզաւ միով էր նոցա, ժողովել անտի արգիւնս. այլ սակաւք ունէին զիմ երկրին ժառանգէին։ Ի մին իրի առ ի խափանել վնաս առնել, գնահատ, զեներգութեան, զբաւյութեան, և զբռնաւգոյն քան զայսոսիկ և զպատաւեալսն յաշխարհին անօտս, զկիսոց չքաւորութեան և զայլոց առաւելագնից ձնհնուէ, հաւանեցոյց զիմ այր քաղաքացի՝ ունել զիմ կալուածս հասարակաց, և բաշխել գայնս յամենեսին՝ կեալ իւրաքանչիւր հաւասարութեաբ, և շուք և պատիւ առաքինութեան միայն և վաստակոց քաջութեան ընծայել։

Ի աղվաղակի ի գործ անկեալ բաժանեցին զիմ Ի առնին ի վիճակս երեսուն հազար, և բաշխեաց գայն Ի կիւրգոս ի վիճակսնս. և զ Ակեդեմոն կինն հազար, և ետ զայն քաղաքացւոց։ Ի Լանգեն՝ յետ ամաց ինչ ի տարագնաց ուղևորութենեն դարձեալ Ի կիւրգոսի, և յանցանել ընդ անդաստանս Ի ակռիոյ ի ժամանակի հնձոց՝ տեսեալ զբարգս որայիցն հաւասարս միմեանց, և առ ուղեկիցսն ասացեալ ժպտելով. Ի Հա վիճակք հաւասարաբաժին ժառանգութենէ եղբարց բազմաց։

Ի վերայ հաստատուն գոյիցն և զայլ ինչս իւրաքանչիւր խորհեցաբ բաշխել հասարակաց, զի ամենայնիւ հաւասարք իցեն։ Ի Ալ թէ գուցէ ծանր թաւեսցի նոցա իշխանաբար համարձակ գործել զայն, այլ ինն խորհուրդ կալաւ. քանզի նախ զդրամն ոսկեղէնս և զարծաթեղէնս խափանեաց՝ երկաթիս ընդ այնոցիկ փոխանակեալ ստուարածոյս և անարգ սակիս, մինչև սայլից կարօտել և ջոյ եզանց ի բառնալ զգումար տանն քանքարոց, և հաղիս ի սենեակ մի մարթել ամփոփել վճռելզայն։ Ի գա և զարուեստս անպիտանս և զաւելորդս եբարձ յաշխարհէն. զոր թէպէտ և Ի կիւրգոսի ոչ էր բարձեալ՝ ինքնին առաւելագոյն մասամբ անչեզոք լինելին

խափանմամբ նախինի դրամոյն. զի ոչ էր մարթ այնու հետեւ արուեստագիտացն զձեռակերտս իւրեանց վաճառել, և զի ոչ դարձեալ դրամբն այն երկաթիք առ այլ ազգս Հնդկաց գնային, որք առ նոսա յարգունք ոչ գտնէին այլ և ծաղուս նշաւակք էին։

ԿԱՐԳ ԵՐԲՈՐԴ

Սեղան հասարակաց։

Ձարձեալ և ի խնել զընտրութիւն արմատաբիլ, մարտ գծնդակագոյն ընդդէմ մեղկութեանն և զեղուութեանն մղեալ, այլ ինն կարգ ուղղութեանն սահմանեաց Լիկուրգոս՝ զսեղան հասարակաց։ Վասնզի ի խափանել զայնշայլութեանն և զմեծատպաս կոչունս՝ հրաման ետ՝ ամ քաղաքացոյց գնոյն զօրինադիր կերակուրն առնուլ ի միասին, և արգել խստիւ մի ուրեք առանձինն ձաշել ի տան։

Ասյսու օրինօք և սահմանօք անպաճոյճ կերակրոքն, զոր սահմանեաց Լիկուրգոս, փոխեաց ինն զընթացն[1], բարձեալ զամ պատճառս ընչասիրութեանն և դատիրացութեանն և զձոխութեանն. քանզի և ոչ հնար էր ուրեք այնուհետեւ վարել դրամովք և ի մեծութենան վայելել, և ոչ մնափառել անձնացոյց լինել նոքօք, քանզի աղքատն և մեծատունն սեղանակիցք էին, և ոչ օրէն էր ի սրահս անդր հասարակաց երթալ յափ. քանզի միմեանց լըտեաք էին բազմականք, և որ ոչն ուտէր ինչ որ կամ ընկէր՝ կշտամբիւր որպէս անժուժկալ և փափկասէր, զհասարակաց կերակուրսն խոտան համարեալ։

Հոյժ գժալի երեւն մեծատանց օրէնքս այս, և ի խոտ ամբոխին երիտասարդ ոմն անուն Պղկանդրոս եհար գաւազանաւ և կուրացոյց զմի յաչաց Լիկուրգոսի, Հողմ վըրդն զայրացեալ ընդ անկրաւութենին՝ կալան զերիտասարդն և ետուն ի ձեռս Լիկուրգոսի։ Նա գեղեցիկ վըհէժխնդրութեամբ քաղցրութեամբ արարեալ ընդ նմա և մարդասիրութեամբ, զխեռն և զստամբակ ի սուղ ժամանակի զգօնացոյց, հեզ և խոնստուն արար։

Աղք իբրև հնդետասան ի մի սեղան բազմէին. և յե-

1 Ջինչս անկողոպտելի մանաւանդ թէ և աննախանձելի արար, և փոխեաց յանընչութեանն, Պլուտ։

բախան նոցա առանց ամենեցուն Հատանուելեան ոչ էր օրէն ումեք յաւելուլ։ Այլ իւրաքանչիւր ամի յամնոյ ածելին գրիւ մի ալէր, ուր չափս գինւոյ, և պանիր լաւրս Հինգ, և երկու և կէս լիտր Թզոյ, և գրամ Հինգ երկաթիս ի պատրաստուելն կերակրոց և ի սպաս Հաշակաց։ Հարկ էր ամենեցուն ի Հաստատուած սեղանոյ անտի կերակրել. զի և արքայ Այգիս, յետ ժամանակաց իւրոց գառնայր յաղթականաւ ի պատերազմէ, ազատ լինել կամելով յօրինաց աստի և առանձինն ընդ տիւնոջ իւրում առնուլ կերակուր, կշտամբեալ պատուհաս սեպեաւ։

Այս և մանկունք գնային անդր որպէս ի վարժարան իմաստից և ժուժկալութեան. քանզի անդ ամ ինչ ի հրաւանգս մանկատոյն էր, և անդ լսէին խրատս վանս առաքինութեան։ Հանձարաբանուելք և կատակք յաձախս ի խրախճանս անդ լինէին ի զուսանս, առանց Թշնամանաց և երկիծանաց. զի և զգաժուարալուր այլոց բանս կարձէին վաղվաղակի։ Ուսանէին անդ մանկտին և խորհրդապահ լինել. քանզի ի մտանել անդր նոցա, եւ ելեցադոյն ի ծերոցն ձեռամբ զդուռն սրահիցն ցուցեալ ասէր, Ոչ ինչ որ աստ խօսիցին ելցէ ընդ դուռնդ։

Զգնաւագոյն ի կերակուրս նոցա էր կոչեցեալն ի նոցանէ Համեմ սեաւ. զոր քան զամ կերակուրս, որ պաշ- կէն. ըսսն. տելին ի սեղանի անդ, ախորժելին ծերոց։ Ասացը բռնաւ- էջ. Շ. շշ. ւորին Պիտեաց եղեալ երբեմն անդ՝ յոյժ անախորժ Թուեցաւ այն։ Ուրեմն խոհակերն ասէ. Ով ինչ են զայս մանուկ՝ քանզի պակասէ քեզ Համեմ։ Այս որ Համեմն իցէ, ասէ բռնաւորն. և նա ասէ. Ընծացք, բիբեռն, աշխատութեան, քաղց և ծարաւ, այսոքիկ Համեմն աստ զամ կերակուր։

ՈՐ ԻՆՉ ԱՑԻ, ՕՐԻՆՈՒ ՍԱՀՄԱՆԵԱԼՔ Ի ԼԻՊՈՒՐԴՈՍԻ

Պտ. Դ. Լ. Ի. Ե. Ե. Ի. Ե. Ե. Ի. Ե. Ե

քան զլուծ բռնութեան։ Այլ մանկտին յայսոսիկ մեռեալ և նախակրթեալ անձամբ անձանց օրինք են և օրինադիրք։ Այրին աղագաւ և Իկուրգոս անդիր օրինաց ի բաց նոցա վարժիւքն առանձեաց։

Վասն զայսմ հոգա օրինագրին մեծ և կարևոր զգաստութեան մանկտոյն համարէր, անչեղ զնմանատիպ ունելով զի աշխարհին են նոքա քան իւրաքանչիւր ծնողաց։ Այնմ իրի և ոչ Թողացոյց նոցա ըստ Հանդիպ զոր դիպ դաստիարակել, այլ աշխարհին յանձն արար զհոգն զայն՝ կրթել զնոսա յիմաստս հաստատուն և յանփոփոխ, և անդատին ի մանկութենէ վառել զնոսա ի սէր հայրենեաց և առաքինութեանէ։

Ինդ ծնանել մանկան՝ երիցագոյնք իւրաքանչիւր ցեղին երթային տեսանել զնա. և եթէ էր մանուկն կայտառ և զօրաւոր և առոյգ՝ մնացկէս կարգէին նմա և կալուած ժառանգութեան յինն հազար վիճակացն ։ Այլ եթէ վատ էր մանուկն նիհար և անզօր, որպէս զի անդատին կարծիս տալ տեսողացն՝ որ ի նմանէ լինելոց էին ոխած և խօթութիւնք, ընկենուլն զնա անխնամ ի բացի առ ի կորուստ ։

Ի տղայ սիոց կրթելին զմանկտինս մի լինել հետ և մի փափկասէր ի կեբակուբս, մի ի մեծամեծ կամ ի միայնութենէն զարհուրել, մի կամակորել ի յամառութենէ, մի գուժել և ողբալ. բոկոտն շրջել, բրտամաղ ի վաստակս, գեռնախշոխ լինել, և զնոցին ամարթիսի և ձմերայնի զգեստս նուլ առ տուն զրայոյ և տօնից ։

Հելոթներորդի տարի սիոցն կարգէին մանկտինք ի դաստ՝ դաստիարակել ի միասին ։ Ակ առ դաստիարակութենի նոցա Հնդիւ՝ էր Հնազանդութեան ։ Այնպէս գիտաց Իկուրգոս զի եթէ ոչ ի մատաղ տարի ուսցին ակնածակութենէ վարժապետացն Հնազանդել, և ոչ ապա Հազ տակեսցեն օրինաց և իշխանաց, յոր Հաստատեալ է բազ ընկարգութեան աշխարհին և բազդ ։

Ի ժամ Հաշտ ինդիրս առնէր վարժապետն, թէ զոր օրինակ՝ ո՞ ի քաղաքին լաւ էիցէ քան զամենեսեան, կամ թէ որպիսի՞ ինչ էիցէ այս ինչ կամ այս ։ Այլ պարտ

Ի Ոլ գիտել ուրեք խորհուրդ ամենայն խորհրդեան մեն մի խնդրածն ինչն հազար վիճակով՝ որ տազատացոյն առնիանեցան. զի համարս տազատացոյն զիարդ մարի էր ինչ ի նոյն լուծ. և ոչ յոտնեցուլ ըան զինն հազար ։ Քահանայ

Եւ ասա, որպէս ի վիճակս էրիցին աւետեաց, գիտանիցէ յիշատակել լաւ ցանուն վիճակացն ցերեկ ի ցերեկ, այլ ուրուոյ ի հուզ անդրդնելի ուսուցանեն ։

Քուն. ի հասարակաց. պարտ. 677։ Զլուա. ի Լիւրք. 50։

եր փուԹով և Հանդերձ պատՀառաւ և Հակիրճ առնել զպատասխանին . քանզի անդստին ՚ի լակոնական տիպս քանից ուսուցանէին զնոսա , ի սուղն և ՚ի ձիզդ . այսպէս կամեցեալ Լիկուրգոսի՝ դրամոց նոցա ստուարաձոյլս լինել և սակաւագին , և քանից նոցա սուղ և բազմիմնաստ ։

ՊատրուԹիւն զկարևորն միայն ուսանիլն . զիտուԹիւնը Ամ տարագիր էին յաշխարՀէ անտի . Ամ Չան նոցա և ուսումն էր ՚ի հնուԹի , ի տակ աշխատուԹեց և ՚ի յաղԹուԹիւն պատերազմի ։ Ա՚ի ոմն ՚ի պատուականագունից քաղաքին և ՚ի լաւաց՝ տեսուչ կարգեալ էր դաստիարակուԹեան մանկտոց , և դասուց իւրաքանչիւր կացուցանէր վարժապետս իմաստունս՝ վկայեալ յամենեցունց լաւուԹեամբ ։

Պատուհասք Ի Հնումն Ազգս Ասորեստանեայս Եւ Ի Պարսս Եւ Ի Յունաստան , Եւ Ի Նոսին Ի Հռոմ , Եւ Ի Նոսին Ի Հայս , Եւ Ի Նոսին Ի Վրաստան , Եւ Ի Նոսին Ի Ղազարացիս , Եւ Ի Նոսին Ի Ղազարացիս , Եւ Ի Նոսին Ի Ղազարացիս

շունչ վախճանին հասեալ, քաջալերէին զնոսա սլիզ-
կալ, մինչև ի սպառ համբերել քաջութիւն։ Այսմ Պաւ-
տարքոս վկայէ՝ ականատես լեալ յոգունց ի մանկանց
անտի յանագորոյն խաղոն անդ փչելոյ զոգիսն։ Այսո՛ւ ի ---
Աղաւաիոս համբերողս զսպարատային կոչէ. և այլ ոք ի ---
մատենագրաց զայս ինչ տայ բարբառել Հարուածելումն
լուսեաեամբ երիցս գաւազանաւս. Հարուածս երիս ըն-
կալայ սպարատացի արիւսեաեամբ։

Սպարատացիք յորս զբաղէին, և յայլ ազգի ազգի հրա-
հանգս կրեաուէ մաբմնոյ։ Այսկ ծառայական արուեստից
պարապել արգելեալ էր նոցա։ Այղոսացիքն անուանեալ
առ նոսա ազգ գերեաց՝ նոքա գործէին զերկիր, և գնաս
ամի ամի հատուցանէին նոցա։

Այաեցաւ Երկուրդոս և պարապ առ ի զբօսանսն տալ
սպարատացւոց։ Այնին գահլիճք հասարակաց՝ կամառել
նոցա անդ ի միասին. ուր թեպետ և զկարեւորաց և
զծանուցից իրաց ձառք ստէպ ի ներքս անկանէին, այլ
այնու քաղցրութեամբ և զուարճութեամբ համեմեալ՝
որ ի խրատսն անդ զբօսացուցանէին։ Այլ կային նոքա
առանձին ուրեք, այլ իբրև զպարս մեղուաց՝ այնպէս
ի մանկութենէ սովորէին հանապազ ի միասին և զա-
ւանջորդաբար կալ։ Այեր հայրենեաց և աշխարհին չինու-
թեան հոգը էր ի նոսա քան զնմա՛. և նոցա համարէին
ծնեալ՝ և ոչ անձանց։ Պեզաբետոս ոմն ոչ հասեալ ի
փառս իշխանութենէ երից հարիւրոց աւազաց քաղաքին,
գարձաւ ինդութենէ ի տուն իւր և ասէր՝ թէ Հոյժ
ուրախ եմ, զի գտան ի Պարտս երեք հարիւր այլ քան
զիս լաւք։

Այեի ինչ ի Պարտս գործ և բան, նաև արձանա-
գրութիւք հրապարակատեաք, ի սէր առաքինութենէ յոր-
գորելին և յատելութենէ չարութեան։ Այս որ այսպիսի կար-
գօք մնանէին՝ օրինակս առաքինութենէ կենդանիս առաջի
ունելով, նոցա գժուարին էր խոտորել յառաքինութենէ՝
որ և հեշտասաց անկ։ Այմին իրի՝ ի պահպանուել բար-
ւոք սովորութենէն՝ ոչ Թոդացոյց Երկուրդոս անխտիր ամ-
ուսիք ձանապարհ առնել ի տար աշխարհ, թէ գուցէ
բարս օտարս և սովորութիւս մեղս առեալ բերիցեն ընդ
իւրեանս՝ առելի առնել նոքօք և ձանրատաղտուկ զօ-
րէնս և գուղղուի կենաց քաղաքացոյն։ Այս զեկս տար-
աշխարհիկս վարեաց ի քաղաքէն՝ յորոց օգուտ ինչ ոչ
էր, այլ ընդվայրայածք անդր եկեալ էին, զի մի զախտս
չարս աշխարհն իւրեանց մուծցեն ի քաղաքն. քանզի

առաւել քան ջերելոյն ժամտախտիւ՝ ընդդէմ այսոցիկ պարտ համարեր փակել զդրունս, որք անկարգ և ապա կանադործ բարուք ախտացեալ իցեն։

Պարտացուցոյն արուեստ և բնիկ հրահանգ՝ պատերազմ էր։ Այլ ինչ նոցա յայն բերէր, ամ ինչ՝ ի զէն անյարիէր՝ ի բանակի մնագուբագոյն կէին քան ընդ յարկաւ. ազգ՝ որպիսի ոչ եղև՝ ի վերայ երկրի, որպ յաւուրս պատերազմի՝ անդ էր ժամանակ հանգստեան. քանզի առ փոքր մի համարձակուէին եր նոցա յարձամ և ազատուէին ի խիստ և ի ծանր օրինաց ընդ որոյք էրդ. Ե. ՃԸ. էին Պարսս։ Կարևորագոյն և անլոյծ օրինք էին նոցա ի պատերազմի, որպէս Վեմնաբատոս վկայէր առաջի Վաղերքսեայ, մի խուսել ի Թշնամեաց՝ թէպէտ և բազ մամբոխ իցեն քան զինքեանս, և մի դաւաճիք լինել կամ զինկակից, և համառօտիւ՝ յաղթել կամ մեռանել։ Ոչ Պլուտ. օրէնս. ասպա. 239. այնպէս հաստատեալ էին ի սմին խորհուրդ, զի իբրև Հաքիլղոս քերթող էին ի Պարսս՝ հալածեցին զնա իսկ իսկ ի քաղաքէն, քանզի լուան զնմանէ՝ սաեւ ու րեք ի քերթուածս իւր. Ոչ ած ի զինկակից լինել՝ քան զինապրաս ի մահ։

Հայսպէս ուսեալ էր մեզըն սպարտացի՝ որ պատուիրէր որդւոյ իւրում յերթալ նորա ի պատերազմ, կամ առ պարսն հանդերձ դառնալ, կամ ի վերայ առպարին՝ Ոչ ած զարձեալ՝ որ ի գոյժ մնշոյ որդեկիցն, որ ի վե կին. Բ. ԺԲ. ԽԸ. ա. ՃԸ. րայ հայրենեացն անկեալ էր քաջքաթիբ ի պատերազմի, Պլուտ. Լաց. 612. ասաց անխոռով թէ Ջայն իսկ ծնայ զնա։ Հայս խոր հուրդք էին առ սպարտացւոց. Օ՜հետ մեծի պատերազմին առ Լեւկտեաւս, յորում աղէտք անբաւ հասին ի վերայ նոցա, հարք և մարք անկելոցն ի մարտին ուրախ լինէին ընդ միմեանս, և ի մեհեանս Ձեպիին գոհանալ զգից՝ զի զսպարտս իւրեանց գործեցին մանկունք նոցա. իսկ ծնողք սպրելոցն ի կոտորածէն էին ի սուգ անմխիթար. Օ՜հետոր դասալիք ի Պարսս էր անուանարկ ի սպառ. ոչ միայն մերժեալ ի փառաց և յատգոյ Թենէ, և ի ժողովոց և ի տեսարանաց, այլ և նախատ տինք էին ինամենալ ընդ նմա. և էր հրաման ամ համ արձակուէին Թշնամանել զնա։

Պլուտ. Դ ԼԷ Ի վաղ քան զպատերազմ զդիցն օգնականս ընդհիւբ

1 Ես կնճռոտ այլ մատուցեալ օրէնս ասպա. 241։ Քաղաքն Կանէս որդւոյ իւրում զնամանն՝ պա. ի Նոցի ի վերայ առպարտան Խրէնոյ տուխերս. Ոդեսակ. ասէ, կամ զպա երբեմն բարեկամ բերելն։ կամ ի վերայ այսորիկ։ Պլուտ.

և քաղաքաժողով մաղթանօք հայցեալ, ապա երթալին ի վերայ Թէոմաէոյ՝ քաջայոյսք աներկիւղութեամբ ի պատերազմութիւն նոցա. կամ որպէս Պլուտարքոս ասէ՝ թէպէտ այն Թէ համագունդ ընդ նոսա կռուէին դիք, Հռոմ ցրուեալ վանեալ գերծեսցին, գիտէ լինելիս փախստից՝ մինչև աներկեան ունել ցաղթութիւն. իսկ ապա դառնայեն յետս, նախատինս համարեալ և ոչ արժանի աշխարհին իւրեանց կոտորել զմարդիկ՝ որ տեղի տուեալ փախչէին։ Այլ և ի փառս եր նոցա և յօգուտ. քանզի գիտէին Թէոմաէոյ եթէ ներեն փախստից և զղխմա կոց կոտորէն անթնաց՝ ընտրելին յաձախ ձեպել ի փախուստ քան դիմամարտել։

Իբրև հասատատեցան օրէնիք | ինուրդեայ և յաձախեցին, և կարգ տեսուէին զոր հաստատեաց՝ զօրացեալ ամրացաւ, յայնժամ զոր օրինակ Պղատոն գոյ ասէ՝ Թէ արաբչագործեալ զաշխարհ, բերկրեցաւ ի տեսանել՝ զնոյնպիսեաք շրջագայութիւն և գկարգաւորս շարժմունս նոցա, այսպէս օրէնագիրն սպարտացւոց գմայլեալ ընդ գեղխնաստ և ընդ չքնաղ օրէնսն՝ կրկին ևս զուարճանայր ի տեսանել գնոսա որպէս իւրմէն անոյպիսեաք շրջագայեալ։

Ասայ խորհեցաւ նա և ըստ մարթելոյ մարդկեղէն խնամատարեաց և հանձարոյ՝ անմահս զանմոռաց առնել և անփոփոխս, և ծանոյց ժողովրդեանն՝ Թէ ինայ և այլ գործ մեծ և կարևոր. և Թէ պարտ է հարցանել վասն բանին այնորիկ զԱպոլոն։ Այս երդմնի արարեալ զամենեսեան՝ պինդ և հաստատուն ունել զնմ կարգս ուղղութեցին մինչև գարձցի անդրէն, եւ և գնաց։ Այս հաստեալ ի Վէոլիսս՝ հարց պատգամ եթէ որպէս օրինադրեաց, և Թէ իցէ Թէ օրէնքն այն երանելոյս գաղաքն, և ըզբնակեալսն ի նմա առաքինիս գործեսցեն։ Այս քրմուհին պատասխանեալ Թէ բարի են յոյժ, և Թէ սպարտացւոց զօրինսն զսյնոսիկ պահել՝ լինին անուանի ընդամ երկիր և կեցցեն ի բարութիւն, զայն պատգամ յղեաց | ինուրդոս ի Պարտս. և այնուհետև որպէս լցեալ զպարտս պաշտամանն իւրոյ, կամակար անդ ի Վէոլիսս սովամահ եղև. քանզի խորհէր այսպէս ի մտի իւրում՝ Թէ քաջագանցն և իշխանաւորացդ և զնոյ յօգուտ աշխարհին պարտ է մեռանել, զի լսցի նոցա այն ի լռու-

1 Ջայս Պղատոնի ի Տիմէոն ասա- զամ՝ զոր որպէս, և այս բարի են ցեալ է. յորմէ երեսի ընդհերքեալ Նորա յոյժ։ Ցն. ։ ւ5։ Ամոլիսի գերեզ, ըն Լաես ած

վաստակոց քաջութիւն, և որպէս մի ի մեծամեծ արուեստից որ առաւել քան զայլն յամենեսեան նոցա փառս՝ Աստուծոյ իբրև կենք և աւարտ ամ գործոց իւրոց և բարութեանց, զոր արար քաղաքացւոցն ի կեանսն իւրում, ընտրեաց զայն մահ. որով հարկ առներ նոցա զպահպանութիւն օրէնս նացն իւրոց ի սպառ, որպէս երդուան նմա պահել զայդ նոսիկ անյուծանելի մինչև ի գառնալ նորա։

Ո՞ խորհուրդս կամաւոր մահուն Լիւրգեայ ի Պլու- տարքոսէ առեալ աւանդեցի, այլ ոչ գովեմ զայնոսիկ։ Ո՞այս և բազում այլ ինչ իրաց կայցին ընդհերցողք ասացեալ՝ զորս առանց այսր զհետցման ի ներքս աճեմ; զի ոչ եթէ գովելի ընծայեցուցանել կամիմ զայնոսիկ։ Լինաւանեալ խնամատոցն հեթանոսաց, ի մասինս յայսմիկ՝ որպէս և այլ բազում ուրեք, յայժ նսեմ եր լոյս գիտութեան և Թանձր խաւարաւ մածեալ։ Լինդունելի եր առ նոսա, զարմանամ, խնամոն այն և յամախոսել ի գիրս նոցա՝ Թէ որպէս զինուոր ի զօրավարէ կարգեալ ամ որ յաշխարհի, ոչ կարող է լքանել զեղէնն անհրաժեշտ յայնմանէ՝ ընդ որով էն, որ է ինքն ած ։ Լոչ կամ որպէս պետասպարտ որ ի խիստ բանտ դատապարտեալ՝ ցանկայ ազատութիւն, այլ հրամանաւ միայն գատաւորացդ և առենին օրէնս է նմա ելանել անտի, և ոչ բռնութիւն գՀՂեղեայն խզեալ, և խորտակեալ զդրսունս ։ Վեղեցկի համատը, զի են իսկ Ճշմարիտք. այլ ի գործ անդր մնալ լմին ի Ճշմարտութենէն, հրաման ոչ համարեալ զայն որ քնաւ իսկ տկարութիւն կամ ամբարտաւանութեան գործ էր՝ երթալ զիւրովին առ ազատութեդ ի վշտաց կենցաղոյս, կամ անմահ յիշատակաց ցանկացեալ, որպէս ասէ Լիւրգոս և Կատոն և այլք բազումք։

1 Զհրամայէ Պիւթագորաս՝ մնալ ի գեղէն և ի կայանէ մերմէնոյ՝ անհրաման ի զօրավարէն Հեյ։ Կիւ. չդ. ծէբ. հբ։

Եւ յայսմ ել Կատոն ի կենաց՝ ուրախ լեալ ընդ պատեհ մահուն։ Քանզի չկամի որ աներէն ի մեզ ած՝ ինքնահրաման մեկնել մեզ ի կենաց։ Իակ յորժամ ինքն պատճառս օրինաւորս ասցէ, որպէս անդ ուրեմն Սոկրատայ, ասա կա- տուն, և յամախ ևս այլոց բազմաց, արգարև յայնժամ այլ է մասուն խնդութիւն ի խաւարէ ասամէ անցանել ի լոյս։ Իբր ոչ զհպանիս բանտին խզեալ, քանզի զոյս խափանեն օրէնք, այլ որպէս յատնէ կամ յօրինաւոր իշխանէ՝ կոչեցեալ Հեյ և արձակեալ, ելանել ի կենաց։ Կիւ. գոոմ. Խոր. հբ։

ՄՏԱԾՈՒԹԻՒՆՔ Ի ՏԵՍԱԶՈՒԹԻՒՆ ՍԳԱՐՏԱՑ ԵՒ ՅՕՐԻՆՍ ԼԻԿՈՒՐԳՈՍԻ

ՑՕԴՈՒԱԾ Ա.

Որ ինչ էր փոխ-ի-էին յօրէնսն | լիկուրգոսի.

Յելից իսկ իրացն զատաստան արարեալ՝ հարկ է խոս-տովանել՝ եթէ գանձ մեծ իմաստութեամբ և խոհեմութեամբ էր յօրէնսն | լիկուրգոսի. քանզի ցորչափ ժամանակս պինդ կալան զայն սպարտացիք, ընդ ամս աւելի քան զհինգ հարիւր, յոյժ բարգաւաճեալ զօրացաւս պետութիւնն նո-ցա. և՝ ոչ էր այնուհետեւ տեսանել զ||պարտա, ասէ Պլուտարքոս՝ի Ձառս լիկուրգեան օրինաց, ոչ իբրեւ զանձնաձս՝ի քաղաքաց առաքնորդեալ, այլ ըստ օրի-նաց և ըստ կարգաց առն իմաստնոյ՝ որ՝ի հրահանգս աս-տուածոյ կենցաղավարի. և՝ ոչ յառաջ ածեալ զբանսն յաւելու. Ո՞ր օրինակ քերթողք զՀերակլէս առիւծեբ-նեաւն և լսխաիս կերգեն շրջեալ ընդ աշխարհ, և սրբ-բեալ զայն յաւազակաց և՝ի բռնաւորաց, այսպէս ||պարբ-տա փոխիւն [1] մագաղաթեաւ և աղքատին գրգռեկաւ օրէնս տայր ՚ամ աշխարհին Հնդկաց, որ կամակար հնազանդէր նմա. զբռնաւորս յաղթահարէր և զանիրաւ իշ-խանութիւն. դադարեցուցանէր զպատերազմունս՝ յորբ-ժամ կամէր, և զաղմուկս ցածուցանէր՝ առանց սուր և աստղ շողացուցանելոյ, պատգամաւ միայն յանձին զիրսն վճարեալ. զի՝ի տեսիլ պատգամաւորին՝ նուաս-ձեալ ազգք և ազինք խոնարհին գնովաւ որպէս մեղուք զթագաւորաւն. քանզի այսպէս պատկառելի էր քա-ղաքն այն արդարութեամբ և բարւոք տեսլութեամբ։

1 Ջոա պարտաչիւ գլանաձիր ա- ղբաւորին, առ որ գիրն էր, վնաա- նասնէին. և էր ինն կաշւոյ կամ մա- սար գլխին առ իւր տանելով պարիր գաղտնեաց, որ ձերպարտնեբ գիլանաս- նեւոա գայն ի հողբսրեբ և ի չորա- պատեալ էր ի իրամաբ ի հրաստան- ադրսնեբ պատեբն, որ առանց այնորիկ հայցէ, գիրեն ի վերայ ներա. և ապա ցան և չեր անբնեբցրե էին։ Պլուտ. լսածեալ անգրեն առաւիրն գայն։ Էր ի Լիւս. 444։

Ա· ՈՐՊԻՍԻ ԻՆՉ ԵՐ ԿԱՐԳ ՏԵՍՉՈՒԹԵԱՆ ՍՊԱՐՏԱՑ

Ո՞չայս ինչ Պլուտարքոս՝ի կատարած Ձառէն ի Լիւրգոսի իմաստութէ ազգ առնէ, որ շատ խակ էր՝ի յաՁախել փառս մեծի օրհնգրեն, «Բանզի ասէ. Պղատոն և Պիթագենէս և Օենոն և որ այլ ոք զբարեկարգ պետութենէ Ձառագրեցին, ամենեքին կալան յօրինակ ըզհաստատեալն՝ի ի Լիւրգոսէ· այսու զմտազանեալ՝ զի նոքա՝ի բանս և՝ի զործս զկայ առեն, իսկ ի Լիւրգոս անդր ևս քան զտեսութէն մտաց և քան զխորհուրդս անչեալ՝ յարփիւնս էած զայն, զչքնաղ տեսլութէնն յաշխարհ հաստատեալ, և զբաղաք իմաստասիրաց։

Ի յայնոցէ խորհրդոյն և՝ի հաստատուէն պետուէ, որ՝ի բուն ծայր կատարելութէ Հասեալ իցէ, ձուլեաց ինն և խառնեաց զսիտանին և զօգուտ Հասարակաց ազգի ազգի պետութեցն, իբերօք զմիաձայն նուագէալ, և զթերին իւրաքանչիւրոց բարեխառնուքն լցեալ· Օ իշխանութէ Թագաւորացն երկուց՝ի միապետականէն կալաւ Պարտս. զատեան երեսիցն կամ զաւագանին՝ յաղնուապետութենէ. և զիշխանութէ ժողովրդեանն յընտրութէ աւագանւոյն և՝ի հաստատութէ օրինաց՝ի ռամկապետականէն։ Ի վերայ այսոցիկ և պարետացն իշխանսւէ յաւելեալ յետ ժամանակաց, ուղղեաց՝ եմէ ինչ Թերութիք էին՝ի նմա, և էլից բովանդակեաց զնա՝։ Պղատոն զարմանայ ստէպ ընդ իմաստութէ Լիւրգոսի՝ի սահմանել զաւագանին՝ որ Թագաւորացն և ժողովրդեան եղէն՝ի փրկութէ. քանզի այսպէս իշխեցին օրէնք Թագաւորաց, և ոչ Թագաւորք զօրինօքն բըռնացան[1]։

[1] Քանզի օրէնք Թագաւորեցին մարդկան, և ոչ մարդիկ բռնացան՝ի վերայ օրինաց։ Պղատ. Խոսք. Ը։

Բ. ԲԱՇԽՔ ՀԱՒԱՍԱՐԱԲԱՐԻՆ ԿԱԼՈՒԱԾՈՑ ԵՒ ՏԱՐԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ՈՍԿՒՈՑ ԵՒ ԱՐԾԱԹՈՑ

Որհնութիւն ընդ կալաւ | Լեւոնդիոս ի բաշխել հաւասար սպարտացւոց զվճռական կալուածոց, և տարագրուել ոսկւոյն և արծաթոյ հալածել յաշխարհէն զեղծուածս, զզօշաբաղձութիւն, զկագ և զկռիւ, թուել և մեզ թուէր խորհուրդ հանձարել՝ այլ անհնարին ի գործ, եթէ ոչ վէպք վկայէին ընդ բազմայոլով ժամանակս պահել զայս ի պատուի։

Ընդ գովելի իրս օրինադրութեցին | Լեւոնդիոսի կարգեցի և զբաշխս վճռական, այլ ոչ ամենայնիւ արդար համարեալ զայն. քանզի յոյժ դժուարին է միաբանել ընդ օրէնս բնութ՝ որ ինչ այնմ չհետ գայր, զայլոյ ստացուածս այլոմ ընծրհել։ Այլ ես յայսոսիկ զգովելին միայն ունիմ ետատեմ և որ ինչ զարմանալի է. զի որպէս հնար եր փարթամացն և որոց բազմամեայ գանձուց ստացուածք էին՝ կամակար հրաժարել յայնցանէ և ի կալուածոց իւրեանց, և ընդ աղքատսն հաւասարել խիստ և դժնդակ կենօք, և միանգամայն իսկ մերժել զնա՝ որ առ մարդիկ քաղցր և երանաւէտ գործէն գնեաս։ Այսպէս զայսոսիկ արար | Լեւոնդիոս։

Ել յոյժ զարմանալի էին օրէնքս այս՝ եթէ առ կենդանութեաբ միայն օրէնսդրին կային հաստատուն, այլ ստքա և յետ մահուն նորա կացին ընդ դարս բազումս։ Ի՝ սենսիոն ի նեբբող Գեսիդոյոսի, և Կիկերոն ի միում ուրեք ի հրաշալեաց ձառիցն վկայէն, թէ սպարտացիք միայն յաշխարհի ընդ այնչափ բազմայոլով դարս յերկարեցին յօրէնս իւրեանց։ Վանզի ասէ Կիկերոն. "Սրբա միայն ընդ տիեզերս, զամս եօթեն հարիւր և աւելի, կեան նոքին կարգօք՝ անփոփոխ զօրէնսն կալեալ"։ Ա՛ն ժամանակօք Կիկերոնի, որպէս կարծեմ, յոյժ տկարացեալ էին և Լուգուրգեալ կարգք և օրէնք սպարտացւոց ընդ իշխանութեբ նոցա, սակայն և ի վերայ այսոցիկ յամենեցունց առ հասարակ ի մատենագրաց վկայի անմեղկելի զօրութեբ նոցա մինչև ի Թագատորութեբ Ա՛գիսայ։ առ որով | Իւսանդրոս, ինքն անընչասէր և անշահալի յոսկւոյ, ելից զեղխութեամբ և արծաթսիրութեբ զՀայրենի աշխարհն, մերթ բազմագանձս ոսկւոյ և

արծաթոյ աւար ածեալ ՚ի պատերազմէ, և հինն ՚ի վեր տապալեալ զօրէնս | իկուդոսի։

Ա՛յլ ոչ յոյժ այդ և յարծաթոյ զնախկին վէրսն ընկալան օրինք. այլ այս արգասիք չարեաց էին կարևոր բաղուխին իրիք յօրինացն եղծանելոյ։ Փառասիրութեանէ հոգեաց ձանապարհ յայգեստնէն։ և աշխարհակալութեանէ տենչ զհետ իւր ձգեաց զընչացն ցանկութեանէ, քանզի այն առանց այսորիկ ոչ յաջողէ։ Արհեցաւ | իկուդոս մանաւանդ տարագրելով զոսկին և զարծաթն, զոր պէս խնամոտութեամբ ազգ առնէն Պողբեխոս և Պլուտարքոս, սանձել և նուաձել զանբարհաւաձութեանէ քաղաքացւոցն, և բառնալ ՚ի նոցանէ զՀրապարոյր աշխարհակալութեանէ, և որպէս բռնի ամբոխել ունել զնոսա յանձակ սահմանս աշխարհին իւրեանց՝ զի մի զիրեն և զգամս կուրծ մեռչութենէն ՚ի պահպանութենէ ևեթ սահմանաց իւրեանց բաւական առնէր զնոսա, և ոչ յընդարձակել զաշխարհակալութենէ։

Ա՛յս ուրեմն | իկուդոս ոչ աշխարհակալս կամեցաւ զոսպարտացիսն յարդարել. այլ մանաւանդ և զարուեստ նաւարկութենէ և զծովամարտի արգելլ նոցա, և մի տորմիղս նաւաց ունել՝ թէպէտ և ՚ի միջ ծովու բնակեալ էին, թէ գուցէ հրապուրեսցին նոքօք յաշխարհակալութենէ։ Այրկիւղածութեամբ կացին նոքա յօրինս յայսոսիկ ընդ դարս բազումս, մինչև ՚ի ժամանակս պարտութեան Քաերքեաց։ Ա՛յլ յայնժամ զայն պատեհ առեալ խորհեցան ծովակալել, և ամբանալ յերեսաց աշխարհ թերեւս նամանդս։ Այսոքիրքն զիարձ առին՝ զի հետ ՚ի հարկերեցաց ընդ ծով զեղծանին զօրավարքն իշխանութեամբն, ոչ դանդաղեցան հրաժարել յայմանէ, որպէս զայս յիւրում տեղւոջն ՚ի ձառս Պաւսանիայ ասացուք։

Օ էն և ասացար ՚ի ձեռս սպարտացւոցն եդ | իկուրգոս՝ ոչ յանկրաւել և ՚ի բռնանալ նոքօք հանճարձակ, այլ ՚ի դիմամարտել անկրաւաց։ Այսպատուհասեաց քաղաքաժողով ամբոխս մարտից՝ զի ընդ հովանեաւ կռուոց կեցցեն յապատել, յուղղութենէ, յարդարութենէ, ՚ի միաբանութենէ և ՚ի խաղաղութենէ, հաձը և հաւանք աշխարհանն իւրեանց՝ առանց զօտարին գրաւելոյ. քանզի այսպէս համարեր, առանց առաքինութենէ ոչ քաղաքին և ոչ քաղաքացոյց լինել յաւելր ՚ի բարութենէ։ Օ եղծ մարդկան, ասէ դարձեալ Պլուտարքոս, որք ատձութենէ ցանկացողք են և լսմալիք նզօք պետութենէ, Թերևս ա-

Պլուտարքոս. Բարուք զարանց. 298։

Ե. 491։

ռաւել Թուին բարեբաղդ ինքնակալութիւնը մեծամեծք՝ որ բռնակալեցին զաշխարհ։ Այլ | իկուրգոս և առանց այնորիկ համարեր մարթել երանաւետել զքաղաքաւ։ Վաղաքաւարուն կարգաց նորա, ընդ որս յամ ժամանակի զարմացան ազգք, հինն և նպատակ էին արդարութիւն, չափաւորութիւն, ազատութիւն և խոստացուցանել, նուաճել նոքօք զանիրաւութիւն, զբռնութիւն, զփառասիրութիւն և զանկնդ աշխարհակալութիւն։

Ա. յոքիկ, զորս մերթ ընդ մերթ ի քաջազունն իւր նկատէ Պլուտարքոս, և որ ասդր և զեղեկիկ զարդք են մատենագրութեան, ցուցանեն զանկատուտ փառս աշխարհաց՝ որով ի բուն ծայր բարեբաստութեան կայցեն, և կանխեն խափանել զվերիպատոյ մեծամարտանդիսիր մեծութեան աշխարհակալ պետութեանն և անուանի աշխարհակալաց՝ որք բռնութեր և յափշտակութեր տիրապետեցին։

Գ. ԲԱՐՈՒՐ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ՄԱՆԿՏՈՑՆ

Ո՞ր ամանակք, և յիրաւի, ընդ բազմաժամանակեայ հաստատութեր օրինացն՝ զոր կարդեաց | իկուրգոս, այլ ոչ ինչ նուազ ընդ այն զարմանալի է՝ որով հաստատուն պահեցան օրէնքս այս։ Ա՞մենախնամ հոգք դատաւարութեան մանկտւոյն ի խոստ և ի դժուեայ հրահանգս՝ եաուն իրիս այսմիկ յաջողութեր։ Ո՞ւ որպէս իմաստութեր խորհն Պլուտարքոս, երդմանն կապանք դիւրախզելք եկն՝ եթէ ոչ դատաւարութերն և մնդեամբ ի բառս նոցա բնաւորեր զօրէնս, դիեցուցեալ նոցա ընդ կաթին զսէր կարգաց։ Ոմն ահա կարևորագոյնք յայնցանէ կացին զամս աւելի քան զչինգ հարիւր, որպէս ներկուած իմն ներդոյացեալ և տարացեալ[1]։ Ո՞նդն և Կիկերոն ասէ. «Ի կոչել յամենեցունց վեհ՝ ի փոխ. կ. առաքինութերն քաղաքին այնորիկ՝ ոչ ի բնութերն միայն, այլ և դատախարակութերբ երևի բարգաւաճեալ»։ Ա՞յս ուրեմն օգուտ մեծ է աշխարհայ՝ ինամ տանել դատախարակութեր մանկտւոյ, զի ի սէր հայրենեաց և յօրէնս ի մտատալ տիոց կրթեսցին։

Ա՞յսպէս համարեր | իկուրգոս, և Ա՞րիստոտել զնոյն հաստատ, իշխանութեանն ա՞յլ համարեալ ընդնկունս

(1) Որպէս անապակ և սասպիկ ներկուածով վարակեալ։

տալ՝ի դաստիարակութեի՛ որպէս օգուտ աշխարհին և, քանզի նորա իսկ էն, Ա ամն այնորիկ և կրթաբանս նո֊ ցա հաստարակաց կարևոր՝վարիչանէր կարգել՝ղի մի՛ ի հա֊ ճոյս ծնողացն թողցին՝ որք վրիպագուժ գործոյնիւք զմանր մին և զոգիս միանգամայն կ՚ուզանէն զորգւոյն։ Ա՚ան կոին սպարտացի՛ ի տղայ տիոց բրտանայրը յաշխատուի և ի վաստակ՝ ի հրահանգս որոց և արշաւանաց, և սովսրք էին՝ի քաղց և ի ծարաւ, ի ցուրտ և ի տօթ։ Լ՚ս այս ամ՝ խիստ և դժուգակ կրթութենէք կազդուրէին զնոսա ի զօրաւոր առողջութեի՛, մինչև բաւական լինել ի տուկ տաժանաւոր պատերազմաց՝ յոր ամենեքեին նորա ծնանէին։ Լ՚ս թերևս չհաւատալի մնոյ Թուկեցի, այլ արդիւնք իրացն վկայեն։

Դ. ՀՆԱԶԱՆԴՈՒԹԻՒՆ

Պ՚երազոյն՝ի հրահանգս, յոր զմանկունսն կրթէին սպարտացիք, այս էր՝ ամենահնու հնազանդութեի՛։ Լ՚ա տի նուաճող մարդկան զքաղաքն զայն կոչէ քերթողն Ա֊իմմնիդէս, յայտ արարեալ փառաց անուամբն՝ թէ նմա պահեալ էր նուաճել զերիտ, և առնել զմարդիկ հնու և հնազանդ օրինաց, իբրև երիվարս՝ի մնտաղ տիոց կրթեալ և վարժեալ։ Ա՚մին իրի խրատեր Լ՚գեսիպայոս զՊ՚ևեոտին՝ առաքել զմանկունս իւր՝ի Ա՚պարտա, ՝ զի ուսցին զմեծն և զգեղեցիկ յազգս գիտութենց, հրա֊ մայել և հնազանդել։

Ե. ՄԵԾԱՐԵԼ ՉՅԵՐՄ

Պլուտ. յորէնո տոխ. 237։

Ա՚տկ և խստիւ կրթէին սպարտացիք զմանկտին՝ի մեծարանս ծերոց՝ ամ ուրեք առնել նոցա պատիւ, ոչ ևնեալ զնոսա, տեղի տալ նոցա գշնանապարշոյն՝ի փո֊ ղոց, յոտն կալ առաջի նոցա՝ի ժողովս, և մնտաւանդ զխրատս առ՝ի նոցանէ և զկշտամբանս ցածուքե՛ և հնու֊ թե՛ լսել։ Լ՚ս յսուիկ չհանդէր այր սպարտացի, և պլուտ֊ քինչ ոք սովորեալ՝ նախատինս իւր և հայրենեացն անի֊ բաւութեի գործել։ Ո՚չերոյ ուրուն աթենացւոյ՝ի տե֊ սարան ուրեք երթեալ, ոչ ոք նմա՝ի քաղաքացոյն տե֊ ղի ետ, իսկ անդ դեսպանք սպարտացւոց սպասաւորքն հանդերձ բազմեալ էին, և իբրև մատեաւ առ նոսա

1 Ուսեալ զգեղեցկագոյնն յոտմունս՝ իշխել և իշխել։

ծերն՝ յոսն կացին ամենեքին, և առեալ բազմեցուցին զնա ընդ իւրեանս։ Ի վին իրի ասէր | Իւսանդը՝ Թէ Պպարանք ծերութեան՝ ի վերայ երկրի Պպարտա. և Թէ Խարի ի ծերանալ անդ։

ՑՕԴՈՒԱԾ Բ.

Ո՞ր ինչ էր պարսաւանօղ յօրէնան | Լիւթրփոսի էին։

Ա՛ռ՝ ի խելամուտ լինել Թերութեի օրինացն | Լիւթրգոսի՝ շատ է ընդ մանկահասդիր օրինն բադդատել զնոսա, որ զերկնաւոր իմաստութեին ակներև՝ ի գեմեն ածէն։ Այլ աստ ոչ զնմ պարսաւելիսն յայդպանի մանաւանդ բարաբ քննեմ՝ այլ Համառօտիւ զայն ինչ իրս՝ ի նոսա մնառնելով՝ որ Թերևս կանխագոյն՝ ի միտս ընթերցողացն ածեալ են յընթեռնուլ զօրէնս ինչ նորա արդարապէս ցոյսնմբ։

Ա. ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆ ՏՂԱՑՈՑՆ ԶՈՐՍ Ի ՍՆՈՒՑԱՆԵԼ, ԵՒ ԶՈՐՍ Ի ԲԱՑՑ ԱՐԿԱՆԵԼ

Սկիզբն յընտրութենէ ատեի մանկտւոյն արարեալ, ո՛ ընդ անիրաւ և ընդ անգութ օրէնս սպարտացոցն ոչ սոսկասցի, ընդ գառակնկրել նոցա՝ ի մահ զտղայս՝ որք անբաղդութ՝ տկար և գիրզ կազմածով՝ ի ծնէ վիճակին, անտաքք օրինադիր վաստակոյն և հրահանգաց։ Այնմ իսկ ինչ անշնարին, կամ Թէ ոչ արդեօք պատահէ տկարացն՝ ի ծնէ և քնքշոյ՝ ըստ առնել տիոյն կազդուրել։ Այլ այլազգ ևս՝ եթէ բազկաւ միոյն Հայրենեացն օգնել մարթ իցէ, և իմաստութեի չիցէ ինչ և խոհականութեի և Հանճար և առատաձեռնութեի և արիութեի և ազնուականութեի, և ընաւ իսկ ամ առաքինութեիցը Հոգւոյ, Պպարքին և զպատշաճսդ, զոր՝ ի գերագոյ և յաղնուա- կան Հոգւոյն պահանջեմք, Հոգւոյ զօրութեի՝ և ոչ մարմնոյն կատարի։ Այնմ ընդհատ ինչ՝ ի քաջայ զօրավար

1 Ասանգեն զԼուսանդրէ զրու- պարտացւոյ Թէ ասէր սահ՝ օրէն- ւան ամենավայելուչ գոլ ծերու-

Թէ Պպարտա։ կէս. չդ. ծեր. կգ։ ի Լակեդեմն գեղեցկագոյնս ծերանայցեն։ Պլուտ. էթս. դ. 795։

բացն, որ յաղթութեամբ կանգնեցին, առաքինացաւ Յուլիանոս՝ի փառս աշխարհին օրինաքոյ՝ զոր եդ։ Այլեսէ զայսու փոքր եր յանձնէ և նկուն կերպարանաւ, յորոյ՝ի տեսիլ ոչ կարացին եգիպտացիքն հանդարտել զձաղը, սակայն այնպիսին սասանեցոյց զՀոգւոյ սրբոյն Պարսից միտս՝ի բուռն իւր յիւրում պալատան։

Այս առանց այսորիկ. ով կարէ իշխել կենաց մարդկան՝ բայց կենդանատուն աճ. յափշտակող է ածպսեառքն որ լինքն ժպրհի գրաւել զիշխանութեամբ զայն։ Տանաբանեալ պատուիրանին հրամայն՝ որ բնական օրինացն նորոգումն էր, ՄԻ՛ ՍՊԱՆԱՆԵՆԻ. զամենեսին դատապարտ առնէ գնախնի ժամանակացն մարդիկ՝ որք չունէին իշխանութեամբ ունել՝ի վերայ կենաց և մահու զերեւոյն իւրեանց և որդւոց։

Բ. ՄԱՐՄՆՈՑ ԵԻԵԹ ԽՆԱՄՔ

Զերութեամբ մեծ յօրինն Յիսուքրոսի, որպէս դատեն Պղատոն և Քրիստոտէլ, այս եր՝ զի պատերազմ միայն խորհեցաւ առնել նոքօք զսպարտացիս. և զամ փոյթ և խնամն սահմանեաց՝ի կազդուրել զմարմին, անխնամ արարեալ զՀոգին։ Որդիքն Հալածել յաշխարհն զաղգս աղգս արուեստից և գիտութեանց[1], որք՝ի վերայ յոգունց արգասեացն՝ և զբարս ամբարեն, զմիտս հրահանգեն, յարդարեն զսերտ, և ընտելասիրս քաղցունս գործեն զմարդիկ և զգաստս, և միանգամայն ազատեալ՝ սեփականագոյնս՝ի քաղաքաժողով ընկերութեն, և հաճոյ՝ զկենաց կցորդութեն։ Այսին իրի սպարտացիքն սակաւ ինչ խիստք էին բարուք և դժնեպաք, յորով ուրեք և վայրենիք, որ այնպիսւոյ դաստիարակութեամբ նոցա առաւելապէս չարիք էին, որով աղգացն նիզակակցաց եղեն ատելի։

[1] Զաղգս աղգս արուեստից՝ որ զմանկտին՝ի քաղաքականութեան կրթեն, կէս. յԱրր. է։

Գ· ԳԱԶԱՆԱՄՈՑ ԱՆԳՈՒԹԻՒՆ ԱՌ ՄԱՆԿՏՈՒՆ

Պէղեցիկ էր կրթել զմանկունս ՚ի տղայ տիոց ՚ի ցուրտ և ՚ի տօթ և ՚ի քաղց և ՚ի ծարաւ, ՚ և խիստ և դժուագակ տղայ տղի հրահանգօքն նուաճել զմարմին և հնազանդել հոգւոյ՝ որում սա պարտի արքանեկել, և ոչ կարէ՝ եթէ չիցէ նախակրթեալ ՚ի տուկ աշխատու- թեց ։ Ա՛յլ օրէն էր այնպէս անգթանալ առ նոսա՝ որ- պէս առնէիմն. և ոչ էր գազանութիւն և անգթամիտ ճողոպ՝ անկարեւիր ՚ի գնին կալ հօսելոյ աբեան և կե- ղեքելոյ մարմնոյ մանկանցն իւրեանց ընդ հարուածովք գանից, և փչելոյ իսկ բազմից ՚ի նոցանէ զոգիսն ։

Դ· ԱՆԸՆԴԵԼ ԱՐԻՈՒԹԻՒՆ ՄԱՐՑ

Զարմանամբ ընդ արիսն մարց սպարտացւոց, որք առանց արտասուաց զդոյժ մահու որդւոցն իւրեանց ընկ կալեալ գանկելոյց ՚ի մարտի, և ուրախ լինէին ընդ այն՝ Ա՛յլ էր թէ սակաւ ինչ զօրանայր ՚ի նոսա աստ քնութիւն, և ոչ սէր հայրենեաց հեղձուցանէր ՚ի սպառ զգուշ մայրենի գորովոյ ։ Ալի ոմն ՚ի մերոց զօրավարաց ՚ի սաստկացեալ պատերազմի գոյժ առեալ՝ զի մեռեալ էր որդի նորա, խնամատուբ և ետ զպատասխանին. Ա՛յժ մի ժամանակ է յաղթելոյ թշնամեաց, առ վաղիւ ողջ բացայայ զորդեակն իմ ։

Ե· ԱՌԱՒԵԼԱԶԱՆՑ ՊԱՐԱԳՈՑ ԺԱՄԱՆԱԿ

Ձգիտեմ արդեօք անբասիր առնել զԻսուբդոս, որ սպարտացւոցն օրինադրեաց՝ բաց ՚ի գործոյ պատերազ- մի զնոմ ժամանակս պարապորդ և անգործ կալ։ Օ՜նմ արուեստ և զՀարտարութիւն ՚ի գերին եթող և չեկն յա- րեցեալս ՚ի քաղաքացիսն. իսկ նոցա ասպար և նիզակ եդ ՚ի ձեռս։ Ի՞տղեալ անդր զվտանգն, որ էր առաի, բազ-

1 Կրթել պարտ է զմարմին, զի զաշխատութիւն։ Կիւ. յղ. գործս հոյլութիւ արքանեկեացդ խորհրդոյ ՃԿդ. ա. կէ։ և բանին ՚ի գործել և ՚ի կրել

մանալոյ գէւնացն քան զանարս՝ քանզի կարևորը ևին ի մշակութիւն, յորմէ և բազում յոյզք խուովութիւք անցին ի Պարսս, յոր անկարգութիւնս չարեաց ոչ հասանէին մարդիկ յոյնք զայն պարապ առեալ, և յառօրեայ գործոց ազատացեալ և ի կարևոր վաստակոց։ Կայսու գժպատեհ կենցաղով և արդ առ մեօք յոլովք յագնուա կանաց վարին. և ե սա արգասիք ոչ բարւոք դաստիարակութիւն նոցա։ Ուսանել պատերազմաց՝ ազատանին մեր առաւելագոյն մասամբ անգործ կեան։ Օ երկրագործութիւն, զարուեստս, զվաճառականութիւն՝ նուաստութիւն իւրեանց համարին և անպատկանաւոր փառաց։ Կասզումք զնոս և ևեթ ուսանիլն շարժել. իսկ գիտել՝ զկայ բևորագոյնն միայն ծանծաղ համոթիւք։ Կայ բազումք ևս բնաւ իսկ տգիտք են, և մերժեալ ի նոցանէ իղձք և ախորժակք բանասիրութիւն։ Ոչ ոք ապա զարմացի՝ զի զշաղուկն նոցա և գործ կարևոր՝ ինքնիւք են և խաղք և որք և այցելութիւք միմեանց և զոյգք յամախ սովորութիւք մտոքք։ Ով կհանգ անբևբևելի՝ որոց ոչ անհանձարք վերծանիցին ի բնէ։

Զ. ԽՍՏՈՒԹԻՒՆ ԸՆԴ ԵՂՈՒԱՑՒՍ

Կայթէ արդարև, որպէս ամբաստանին, ինքն Լիկուրգոս հրամայեաց սպարտացւոց առնել զայն խաւարութիւն և անգիտութիւն ընդ եղուսացիս, բնաւ ոչ այդպարանոյ։ Կզգասցիկ գերիք եկն՝ որք գործէին վերկիր ի Պարսս։ Օ սոսա յամախ արբեցուցանէին տեարքն՝ի նպաւակել առաջի որդւոց իւրեանց զարիս անարգ և ամենայն ախտին, և ի գալշեցուցանել զնոսա անտի։ Կէ ի վերայ այսորիկ գնամ անգիտութիւն արարեալ ընդ նոսա, և բռնամարհ գնոսա առնելին. օրինս բաղդաղեալ իբր թէ պատրաստ են հանապազ յապստամբութիւն։

Պէտ ինն լեալ պատմ Քսենիփիդէս կորնթէլ երբեմն երկուց տղայոց միանգամայն ի վերեաց աստ. և ոչ գիտացին տեարքն թէ զի եղև նոցա։

Օ անգիտութիւնս զայս յետ մնդհուն Լիկուրգոսի ասէ հնարեալ Պլուտարքոս, և թէ ոչ էր նա չարեացն խոր հրդակից։

Ի· ԱՊԱՒԵՏՒԻ ՀԱՄԵՍՏՈՒԹԵԱՆ ԵՒ ՊԱՏԿԱՌԱՆԱՑ

Արեւի աստ յոր անկարգութիւն եւ յոր Թանձրամած խաւար ընկղմեալ էին հեթանոսք դիցակերծք· եւ աստ առաւել գանի Լիւսերգոս կշտամբելի, զի ոչ խնամ կալաւ հաւատալ եւ պարկեշտ գաստիարակութեամբ օրիորդաց եւ օրինաց ամուսնութեան· յորմէ պատճառաւ առին ամ չարիք ի Պարթեւս, որպէս խնամատարիք ազգ առնի Քրիստոսի· եւ ընդ այս մի ոք յերկուասցի· Օ այսոսիկ Ցն· հատր· համարձակ յոտիմեն օրէնս, զոր խնամանագործին չար- կոդ· բ· ե· տաքնոյն օրէնադրաց եդ, ընդ աւետարանականացն անպատ սրբութեան բաղդատեալ՝ խելամուտ լինելոյ չարիք քրիստոսական օրինացս։

Օ նոյն խելամտութիւն և ի բաղդատութենէ գովելեացն իրաց երկաքանչիւրոցն կալցուք· Պարզն զարմանալի է, գիտեմք, միաբանել նոցա ազգաւ և յանձն առնուլ զբաշխս կալուածոցն, և մեծատանց հաւասարել ընդ աղքատս, և տարապրութեամբ արծաթոյն և ոսկւոյ դառնալ չքաւորել։ Ապակին օրէնադիրն սպառ- տացւոց սուտերը զօրէնն հաստատեաց· իսկ մերս ասաց ևէթ "Երանի աղքատաց հոգւով", և բիւրեք բիւրուց հաւատացելոց յամ ժամանակի հրաժարեալք յընչից՝ վաճառեն զանդաստան, թողուն զամ, և զկեա երթան աղքատացելոյն Յիսուսի։

ՊՐԱԿ ՈՒԹԵՐՈՐԴ

Կարժ ակնարկել յԱրեւն և օրէնս Սողմն, և իբր հասարակապէս պատմել ասելեացս՝ ի Սողմն ինչ՝ ի նախաստրութիւն Վարուձն առաքելոյ։

ՅԱրեւն անդստին՝ ի սկզբանէ կային Թագաւորք, որպէս և յառաջ ասացի, այլ Թագաւորութիւն նոցա պէտակ անուամբ սահմանէր· որք գրեթէ՝ ի բանակի միայն իշխէին, անզօրք՝ ի ժամանակի խաղաղութեան։ Ճանուցեալքն իւրաքանչիւր ինքնիշխանք էին։ Կոդրոս վերջին Թագաւոր կացեալ յԱրեւն, իբրև վախճանեցաւ՝ առեալ զանձն՝ ի մահ՝ ի վերայ ժողովրդեան, որդիքն նորա Այեդն և Վիղէոս անկան ընդ միմեանս յաւիշտա-

ամբարիշտ ելլ զարթայութիւն։ Այլ աթոռացիք պատճառս աստի առեալ բարձին զնագաւորութիւն, թէպէտ և ոչ ծանրա- նայր նոցա, և քարոզեցին զԱրամազդ Թագաւոր Աթե- նայ ի ժամանակի յորում երբայցելիք յաղագս գործոյ յաձգպետութենէ, խնդրեցին լինել ընդ մարդով ։

Օ այս ինչ Պլուտարքոս ազգ առնել, զի Հռոմեոս ի համար նահատից զաթենացիս միայն կոչէ ժողովուրդ. չայլ արարեալ զի անդստին չայնց ժամանակաց յօժա- րեալ ելին նոքա ի ռամկապետութիւն, և վազուց ևս գլխա- ւոր իշխանութիւն ի ձեռս ռամկին էր ։ Աթենս։ Փոխա- նակ Թագաւորի կային անդ իշխանք ցկեանս, Աքքոն ըստ հելլէն բարբառոյ անուանեալք ։ Աստ և իշխանու- թիւնս այս, զի մշտնջենաւոր էր, նահատեալ ևս ոչ ժողովրդական կենդանատիպ Թագաւորականին, զորոյ և զուրաքանչիւր բառնալ հնարելին, Աքսին իբրև տանտա- պիտի սահմանեցին զիշխանութիւնն զայն, և ապա տարեւոր, զի առեալ չայլմէ չայլ փոխեսցի՝ զոր դժկամակեալքն տային ի ձեռս իշխանաց ։

Ի վերայ այսորիկ մարդիկ խռովասէրք և ծայրայեղ նախանձայոյզք ազատուէ և սատկապահանջք ընկերա- հաւս հատասարութեան՝ ոչ համադատելին և ընդ այն ան- ձուկ իշխանութեան, դիւրաբզիւթք ի կասկած առ գոյնն նշմարանս բարձրութեան և պետութեան։ Ի ինչին ի նոսա չայնմս վիշք և հերձուածք. և ոչ համախոհք էին ոչ զկրօնից և ոչ զկարգաց տեսչութեան։ Ամօթ Աթենք ժա- մանակս բազում առանց զարգանալոյ եկաց, դժուարա- դէպ բազումս ապրեալ ի բազմոյոյզ խռովութեան՝ որք հուպ ընդ հուպ փոխանորդէին ։

Ասոյց չարիք ի զգաստութեան ածէն և ի խրատ. որովք անագան ուրեմն ուսան աթենացիք զի ձշմարիտ ազա- 338ա. նչ տութեն և հպատակել արդարութեան և բանին ։ Այսպ առ այս կարօտ էին օրէնսդրի. և ընտրեցին զԴրակոն զայր երևելի՝ վկայեալ իմաստութեամբ և լաւութեամբ ։ Յառաջ քան զսա ոչ էին Յունաց, որպէս կարծեմ, օրէնք դրա- ւորք. սա առաջին օրինադիր եկաց նոցա, և խիստ օրէն։ Նաբէ անդստին ստոյիկեանցն ազանդոյ ձեռնտու, զիս- քրաաձին իբրև զեղեռնաւոր մահապարտ առնէր ։ Օրէնք Դրակոնի ոչ դեղով, որպէս Աեմոնդէս ասէ, այլ արեամբ գրեալ, զոյն անցս կրկնեցին որ ինչ առ- նուելեց հարկ է ։ Աուելք մարդասիրութեամբ դատաւո-

։ Աւելք թուելոյն յոյն Պատրի։

բացն, կարեկցելէ ընդ ամբաստանեալսն՝ որ չարաբաստ ԱՄԱՀՆԲ
քան պատժապարտ Թուէին նոցա, ահ երկիւղի դատա-
խաղիցն և վկայից՝ Թէ գուցէ ստուարացուցանեն զամ-
բաստանութիւնն, միաբանեցին Թողացուցանել զոքիսս.
և տակաւ անդրձուելոյն խոտանեալ՝ զարձաւ խոստու-
Թիւն յանպատուհաս համարձակութիւն։

Վ տանդ առաջին անկարգութեանցն ի նոր հնարս զգու-
շութ ստիպեաց զնոսա։ Վամին Թուացուցանել զանձն
երկիւղիւն, այլ ոչ բնականել զայն։ Վչ զի անՀնարի զհարկ
օրինացն հատուցանն՝ որով նուազեցուցանելն կամիցին
զայն, խնդրելին զիմանատագինն և զաւլ ի մարդիկ ժա- 3400. 604
մանակին վՀողոն, որ չքնաղ առաքինութեամբքն, և
մանաւանդ ընտելսաեր քաղցրութեամբն, սիրելի և պա-
տուական էր ամՀ Ժողովրդեանն։

Հուսումն խնամատարութեան առաւելապէս պարա- Պետ. Ե Ս-
պեալ էր Վողոն, մանաւանդ ի հիմնադիր քաղաքավա- տ.
րականի մասին, և որ ինչ առաջնորդութեանէ արուեստին
են անկ։ Վնդ մեծի վաստակոյն ընդ առաջինսն դասե-
ցեալ յեօԹանց խնամատարաց աշխարհին Հունաց, որք
զդաբն զայն պանծացուցին։ Վարս այլ առնելին ատեպ
միանց. և ի միում աւուրց երԹեալ Վողոն ի Վի-
լետոն առ Վծաղէս. և ի տեսանել զնա՝ ասէ. Օ աբ-
ժանամ զի ոչ կամիցար ինձ ածել և որպիս ծնանել,
Վրդեամ Վծաղէս ազինչ առ ժամն պատասխանի տուեալ,
յետ աւուրց առաքեաց առ նա այր մի օտարական՝ որ-
պէս Թէ տասն աւուրցք յառաջ մեկնեալ ՎԹենայ, և
գնեալ եկեալ ի Ճանապարհէ։ Վհարց զնա Վողոն և
Թէ ողջոյն իցէ, և զինչ զրոյցք են ի քաղաքէն. և նա
յառաջագոյն խրատեալ՝ ասէ. Վչ ինչ այլ բայց զի մե-
ռաւ պատանի մի, և քաղաքն ամՀ յուզարկաւորելոյն
զնա. զի ասէին զմանուկ Թէ եթ որդի առն երևելւոյ՝ որ
յաւուրս յայսոսիկ մեկնեալ է ի քաղաքէն։ Վնդ լուր
առեալ՝ Վծաղ, ասէ Վողոն, եղիցի Թշուառական
հայր նորա. և զինչ անուն էր առնն։ Վյն օտարականն.
գիտեմ՝ այլ որդ ոչ ևս յիշեմ, բայց միայն զմամուտեն
և զուղղութեն նորա ամՀ ուրեք հռչակեն։ Հնարաքան
չիւրոյն ի բանից նորա յաւելուն արհամարհք կասկա-
ծանաց Վողոնի ընդ մահ որդւոյ իւրոյ. և ասէ, Վի
գուցէ որդի Վողոնի իցէ պատանին։ Վչ օտարականին
ասէ. Վյդպէս իսկ է, զի Վողոն հայր նորա կոչի։ Հայն,
ժամ պատառեաց Վողոն զպատմուճան իւր, և մինչ դեռ
զկուրծսն բաղխէր արտասուօք և կոծովք, և զմահ մանր

կանն ողբայր, քուռն Հարեալ կաղալէսի գձեռանէ նորա և ժպտելով ասէ. Վաշալերեայց, բարուքը էն ամ. և ահա ամն իրի ոչ ածի կին՝ զի ապրեցայց ի վշտաց աստի։

Պլուտարքոս կշտամբէ յերկար զայս պատճառանս իմաստասիրին՝ իբրև զրկել Համարեալ մարդոյ ի ջնաքան և յօրինաւոր յօժարութեցն, ընդ որոց յանգնա կանն և յանօրինս խոտորեալ՝ ի նոյն վիշտս ըմբռնի։ Այսպէս, ասէ, չարեաց՝ զոր ածէն կորուստ ընկից և սխալեալ՝ և որդւոց, ոչ աղքատութիւն է և ի բաց կալ ի բարեկամութենէ և անկին կենցաղավարել, այլ զնամ ինչ իմաստութիւն և բանիւ ուղղել։

Վթենացիք ժամանակս ինչ յանդորը և ի խաղաղութիւն կեցեալ՝ իմաստութեամբն և արիութեամբ Աողնի, զի էր նա այր քաջ պատերազմող ընդ ներհուն քաղաքավարութեն, անդրէն յառաջին հերձուածս հասարա կապետութեն դարձան. և յայդմ ազգս բնակացն պառակտեցաւ Լոտիկ։ Լեռնարնակք ռամկապետութեի իմնորեին, դաշտակիք սակաւապետութեի, իսկ ծովեզերեայցն բնակիչք՝ խառն յերկուցն. նմին իրի զգուշանային ի կրնս ունել զերկաքանչիւրոցն զօրութեի։ ԵՒս աղբատաք Հարստահարեալ ի մեծատանցն պարտատերոց զի ոչ էր բաւական ձեռն նոցա ի հատուցանել, խորհեին կացուցանել զոք առաջնորդ՝ զի փրկեսցէ զնոսա յանողոքամ խստութենէն, և յեզափոխել վկարզ տեսչութեան աշխարհին, և վճռակս կալաւածոց նորոգ սահմանել։

Ի մեծէ վտանգէն իմաստնագոյնք յաթենացւոց յուսացան ի Աողնն, յոր անկասկած էին կողմանք էլեսքսինեայք, զի և անիբաւութեի մեծատանցն և ստութեան աղքատաց ատեցող էր. և Հարկեցուցին զնա ձեռն տալ, դադարեցուցանել զաղմուկ խռովութենէն, թէպէտ և Հրաժարեալ նա զբազմավտանգ գործոյն Հոգ յանձին ունել։ Լնդունեցաւ ապա իշխան և իրաւարար գերագոյն և օրինադիր՝ ամենեցուն միահամ Հաւանութէ. քանզի մեծատանց՝ մեծութենէն Հանդոյ էր՝ և աղքատաց՝ լաւութեամբն։

Կարող իսկ էր Աողնն թագաւորել, և բազում ի քաղաքացոյն յորդորէին զնա յայն, և իմաստնագոյնք ի նոցանէ ոչ յուսացեալ փաստիւք բանականաւք կամ օրէնադրութիւք խափան չարեացն առնել՝ խորհէին կացուցանել զոք ամենիշխան՝ առաւելեալ Հանձարով և ուղղութ

քան զամենեսեան, այլ ոչ խոտորեցաւ նա ի Թախանձանս նոցա՝ Թէպէտ և այնու փոքրոգի և վատ և անարի Թուէր յաչս բարեկամացն. և խորհեցաւ հաստատել ի հայրենի աշխարհին կարգ տեսչութեան որով յիմաստուն և յօրինաւոր ազատութեամբ կեցին ամենայնիք։

Եւ իբրեւ Սողոմ զանխափանելի զօրացեալ զաւրիս և զանկարգութիւնս ուղղել, և զայնոսիկ միայն խորհեցաւ բառնալ՝ յորս հաւանողական կամ բռնաւորական բաներ հնար էր յորդորել զազգն, խառնեալ իմաստութիւն որպէս ինքն ասէր՝ զղօրութիւն ընդ արդարութիւն՝ Այնմ իրի հարցեալ ապա յուսամնիք՝ Թէ ոչ լաւագոյն այլ օրէնս մարթ էր սահմանել, ասէ. Լաւագունացն քան զայսոսիկ անառաքելիս ամենայնիք։

Անհամապատասխանութիւն յընկերախօսս հաստատուէ կայ։ Խորհեցաւ Սողոմ զի եթէ հաւասարութիւն գոյից օրինաց դրեսցէ՝ առնել զԱտտիկէ իբրև զ ակնոխա վճռական հաւասարաբաժին ժառանգութեան եղբարց բաղմաց, գուցէ յասպատամբութիւն զրգռեսցին փարթամք. Նմին իրի զբաղաքացիս միայն ազատեցոյց ի պերութենէն, յոր մեծաւ մասամբ ըմբռնեալ էին՝ ի պատճառս պարտուցն բազմաց և յոլովիցդ վաշխիցն վաճառելոք ի ծառայութիւն. և հրովարտակ եհան՝ Թողուլ առնել պարտեաց։

Զարիւք ինչ այսմ գէտ եկին ի տրամուէ յայժ Սողոմեան։ Վասն զի ոչ ամենևին արդար օրէնք են եղծանել զոյարատս, և հնար էր անտի խռովութիւնս յառնել. Նմին իրի խորհեցաւ գեղերեսել զայն ձարտարութիւնք ի սկիզբն բանից հրովարտակին, և ցուցանել ի նմա իրաւունս և արդարութիւն՝ որ ոչ էին։ Այլ գնորհուրդս իւր յայտնեաց այնոցիկ՝ որք ամենայնի խորհրդակիցք էին նմա, և միաբան հաւանութիւնք կարգեցին զանոս հրովարտակին։ Այնչ չէ հրատարակեալ էր՝ բարեկամք նորա զօշաքաղք փսխ առին գաղտաբար ի փարթամաց գանձս բազումս, և ստացան նոքօք ագարակս՝ որ անկորուստք էին։ Այլ իբրև էլ հրամանն Թողուէ պարտուցն, սրամտեալ պարտատէրք գնացս վատ և անիրաւ խաբեութենէն ի Սողոմոն արկին, որ անպարտ էր յիրիս յայսմիկ։ Ասայ իշխանի ոչ անձամբ միայն պարտ է արդարագործ լինել և ատեցող զօշաքաղութենէ, այլ և միւրոն այնպիսիս յարգահարել զկին և զազգակիցս, զբարեկամս, զգնականս և զծառայս. քանզի և յանցանք նոցա ի նա ելանէին, և ամ անիրաւութենէց և յաւիտենական մահու անհոգութենէ նորա կամ անտեսութենէ գործոյն, ինքն է միասապարտ.

զի ոչ վայրապար յաւադուէն առքարձաւ, այլ՝ի խաչ փանել զայրիս։

Ոչ մեծատանց և ոչ աղքատաց հաճոյ եղէն օրինքս սուտ. նոցա՝ զի հատուցումն պարտուցն խափանեցաւ, և սոցա՝ զի ոչ բաշխեցան վճռակք, որպէս աչն ունէին, և որպէս Ղ Իկուրգոս ասաբ՝ի Սպարտա ։ Ո՛չ Սողոն տակաբ էր յոյժ քան զ Իկուրգոս, զի և ոչ այլ իշխանութիւն էր նմա բաց՝ի հաւակեալ անուանէն և յիմնաստութենէ՝ յոր յուսացեալ էին քաղաքացիքն ։ Ի վերայ այսորիկ տակաբ ընդունելի եղէն օրինքն այն, և հաստատեցաւ Սողոն յիշխանութենն ։

Այս գիտ զԱրտակոսի օրինն եղէ, բաց յայնմանէ՝ որ՝ի վերայ սպանողացն սահմանեալ էր ։ Ո՛չ պատճառք եղծանելոյն՝ զի յոյժ խիստք էին. քանզի պատուհաս՝ի վերայ ամ յանցանսաց զմահ կարգեաց Արտակոս, մինչև զծոյլս և զպարապուրդ մարդիկ, և որք զխաւարտս և զըմբիրդ գողանային՝ի պարտիզաց, ընդ սեղանաղերծս և ընդ աւազակս պատուհասել։

Օ բարձ և զպատիւ և զտեառն դատաստանի ետ մեծատանց, և յերիս կարգս զաւոյց զնոսա՝ըստ յաձնախոհելն եկամտից և ըստ առաւելութեանէ գոյից իւրաքանչիւր. զի որոց հինգ հարիւր կեղեւ ցորենոյ և գինւոյ ամի ամի եկամուտք էին՝ զառաջինն պատուէն կալան, և որոց երեք հարիւր՝ զերկրորդն, և որոյ երկերիւր՝ զերրորդն։ Այլ՝ի չորրորդ և՝ի յետին կարգէ, որոյ պակաս քան զայն եկամուտք էին, ոչ ամբառնային յաւագութիւն։ Ո՛չ նոցա փոխարէն ընտրէաց՝ի ժողովս և յատեանս ժողովրդեան փաստաբանել զկարծիս իւրեանց. որ առժամն ինչ թեթև ինչ թուեցեալ նոցա, ապա գօրացան նոքաւք՝ իշխել՝ի վերայ ամ իրաց աշխարհին։ Զանգի զհանգուցեալ և հակառակութիւնք յաձնախոհոյն յատեան ժողովրդեան ձգէին՝ յոր յամ առնէին օրէն էր բողոքել. և կարևորագոյնք յիրաց պետութեանէ, խաղաղութեանն և պատերազմ, ի ժողով ռամկին սահմանէին։

Տեառն Ա՛րիստոտէլն, որ՝ի տեղւոյն՝ ուր ժողովէին՝ զանուն կալաւ, ի վաղ ժամանակաց կարգեալ էր ։ Այս ըստ հաստատեաց և յաւել վիչխանութենն նորա. և արար զայն տեառն զերագահ՝ յանձանձել զամ իրս աշխար-

1 Բնագրում գ եր գրվ յԱրիստո՛ Ա՛ ... ...

հին, և վրէժխնդիր լինել օրինաց՝ որոց աւանդապահ զնա կացոյց։ Զառաջ ժամանակաւ պատուհասադրօք ի քաղաքացւոյն կային անխտիր դատաւորք Հ[illegible]բիսպաս գին։ Ապրեցոյց նախ ի դէպ համարեցաւ տալ զպատիւն զայն այնոցիկ՝ որք իշխանք երբեմն կացեալ էին։ Ել եր ընդ տիեզերս իբրև զատեհանն զայն արդ. և համբաւ խնամատարէն նորա և ուղղութեանն յոյժ տարածեալ եր, մինչև հաւմայեցւոց զդժուարալոյծ դատաստանաց սահմանս ի նոցանէ խնդրել։ Ընդ ձմեռուանէն լսէին դաւառք, և առ անզգալ ունկնդրութեն՝ զիշերային կամ ի խաւարին տեղի ժողովէին. և փաստաբանիցն ոչ էր օրէն յառաջաբանիւ և վերջաբանիւ կամ արտուղի ձառիւք կարգել զդատաստացուածին։

Ապրեցոյց առ ի չզեղծանելոյ ժողովրդեան հզօր իշխանութեամբն՝ զոր էառ նոցա, սահմանեաց և այլ ինչ առեան չորեքարիւրոց արանց՝ հարիւր այր յիւրաքանչիւր ցղեղից, և ամ ինչ յատեան նոցա յերկար քննելոյ՝ ապա անցանէր յատեան ժողովրդեան, որում և չորեք հարիւրքն անսայթն՝ քանզի նման էր իշխանութեն սահմանելոյ զամ։ Այնն իբրև Ընաբարսիս ի սկիւթականն ի տար աշխարհն եկեալ ի համբաւ խնամանոցն Հնոնաց՝ առեր ցՈպրեցն. Օ արմենամ զի խորհել միայն ետուր խնամանոց, զսայթանել անմոռաց պահեալ։ Ար այլ երբ բեմն ի խօսել ընդ նման Ապրեցի զկարգաց՝ զոր խորհեր զօրինադրել, զարմացեալ ընդ նա Ընաբարսիս՝ զի համարեր գբաւոր օրինօք նուաճել զազգհնութեն և զանիրաւութեանն աթենացւոց, ասէ. Ար այլ գիտասքիր զի օրինքդ այգ ոստայնք են սարդից, յորոյ տրտուղք և տկարք ընկրկին, իսկ մեծամեծք և հզօրք հերձեալ անցանեն ընդ այն։

Ապրեցի, խնամատուին և հանճարեղ, գիտեր զչարիս ոսկեպատեալ. բայց և զբարս և զընտրողութեն աթենացւոցն ստուգագոյն ծանուցեալ՝ զի ընդունայն եր բառնալ ի նոցանէ զգերագոյն իշխանութեն, քանզի առ ժամանակ մի յայնմանէ հրաժարեալ՝ զինուք ապա անդրէնն նուաճեին զայն, չատ համարեցաւ սանձ ի վերայ ածել զիշխանութեանն Ար[illegible]բիսպագին և չորեքարիւրոցն, երկուց հզօր ատենից. որովք իբրև կրկին խարսխօք կայկայեալ պետութեին՝ ոչ ևս ի ծփանայ ալեաց տանջէր, և առաւել այնու ի խաղաղութեն լինէր ոսոխին։

Ի բազմապատիկ օրինացն Ապրեցին սակաւս նշանակեմ, որովք և զայլոցն մարթի է դատաստան առնել։

Հրամանն էտ որոց կամիցին վարել զդատ միմեանց, և որ նախ պատահիցէ հարստահարելումն՝ զարել, և մնանել զարագործն ի դատաստան։ Ոմով օրինադիւրն խնամատուն խրհիր կրթել զազգն ի վշտահոգութիւն միմեանց՝ որպէս զանդամս նորին մարմնոյ։

Վարձակալ՝ որք ի հերձուածս աշխարհին երկուստեք ձեռնհասք իցեն, և ելից իրացն միայնոյն յաւելուլ ի յաղթողսն, զնոսա չարաշահմնաւել և յաբսոր անդարձ յուզարկել, և զինչս նոցա յարբունիս հատանել։ Վնասող յերկար հմտութ խելամուտ եր, զի մեծատունք և հզօրք և իմաստունք և լաւք ի մարդկանէ սակաւ են զգուշանալ, և ոչ առնուն յանձն զանպատեհս՝ յոր հերձուածք և խռովութիք հարկեցուցանեն զմիաբանեալս, և զի ցաւումն զնոցա ամենից յանդգնեան գործել ի կորնճռումն աշխարհին, քան նախանձ հասարակաց բարւոյ՝ արիս զնոսա ի պաշտպանութ։ որով բարւոյն կուսակիցք անօգնական եղեալ ի նոցանէ՝ որոյք կարող եին զօրանալ և յաղթող լինել, տկար զօրութեամբ պարտին ի յանդգնութեան և ի բռնութ սակաւաձեռն չարացն։ Զդ առ ի խափանել զանկարգութեան զայս, որ չարիս մեծամեծս գնէտ իւր ձգէ յաձախ, խորհեցաւ Ոզոն առաւելագոյն չարեացն երկիւղիւ զարթեկիրսն ընդ արգարասէր կողմանն միաբանել ի սկզբանէ, զի քաջալերեսցէն զարարսն վրէժխնդիրս՝ կցորդեալ ի վտանգ նոցա, և իբրև մանրիկս հայրենեաց եցոյց զանիպոյեթս հասարակաց վտանգին, որով յատաջագոյն պատրաստեաց անհնար զօրավիղն աշխարհին ընդդէմ յեղակարծ դաւաճանց չար քաղաքացեաց։

Ոյա և զօժիտս հարսանեաց եբարձ, որք ոչ միամօր էին ծնողացն, և սահմանեաց ածել նոցա առ փեսայն պատմուճանս երիս և կարասի դիւրագին. որպէս զի մի շատ հաւաձառ իցէ ամուսնութ, այլ կցորդութ պատուական յաձուին ժողովրդեան, և ամուսնացն հաճ և հաւան կեալ ընդ միմեանս, և սիրով գալ զիմեամբք։

Յառաջ քան զՈզոն ոչ եր օրէն կտակաւ ումեք Թողուլ ժառանգութ, այլ ընտանեացն անկ եր ժառանգել զինչս մեռելոյն։ Ոզոն հրամայ էտ որոց անօրդի մեռանիցին՝ Թողուլ զինչս ումն և հաձոյ իցէ, նախապատիւ արարեալ զարթեկամութ քան զազգականսն, և զընտրութ քան զկարկ և զառնադատութ, և զիւրքաքանչիւր որ՝ իշխան ընկից իւրոց, ազատութեամբն զոր էտ նոցա։ Ոչ ոչ զայմ հրետակ օրինաւոր սահմանեաց,

այլ զազանն և զկամաւոր և որ զգաստութիւն ծոցելոյ
իցէ, և ոչ ի հրապոյրս կամ յողբս կամ ի գեղ կամ
ի գգուանս ըմբռնեալ. քանզի զնաթէութիւն ոչ ինչ ընդ-
հատ ի բռնութիւն համարէր՝ կարի իմաստութեամբ. և
զպատրանս, զբռնութիւն, զցանկութիւն և զցաւս առ հա-
մարակ գաւառանս բանին և կապտիչ ազատութիւն ծորա։

Ա՛ւուազեցոյց Աղուն և զմիջնակս խաթմանն և ողիմ- Պե՛տ. 9։
պիական խաղացուս. և սահմանեաց խաթմանին գրամա- Դ՛ատ. Լ՛ա.
կշիռս հարիւր, և ողիմպիականին՝ հինգ հարիւր։ Օ՛ի Եր՛ռ. Ի՛ Ա՛ղ.
անպատեհ համարեցաւ ըմբռնոյ գօտեմարտից գանձս 3։
մեծամեծս պարգևել, յորոց ոչ ինչ օգուտ էր աշխարհին՝
այլ մանաւանդ վնաս. քանզի մարթ էր պահել զայնոսիկ
անկէտըզն ի պատերազմի ի վերայ հայրենեաց, ի մուռ-
ցանել և ի դատիարակել զորգիս նոցա զի առաքինաւե
հարցն իւրեանց յաջողգեսցեն։

Ի զարգացումն արուեստից և Ա՛ստատացն և ձեռա-
կերտաց՝ սահմանեաց առնել Ա՛րիստագէն համարս յիւ-
րաքանչիւրոյ առնուլ՝ թէ իւ կեցցէն, և զանգործս պա-
տուհասել։ Ի վերայ զարգանալոյ արուեստից և Ա՛ստ-
ատրութեցն՝ ելին և այլ կրկին պատճառք Ա՛ստատութեն
օրինացս։ Ա՛յ՝ զի խորհէր Աղուն թէ մարդկիկ դատաբ-
կապոտք, որոց ոչ ինչ գործ է և արուեստ ի հայթայ-
թանս կենաց, գիւրահրապոյրք են յեղեռն առ գիւտ
կերակրոյն, և առ ի չգոյէ նոցա կարևորացն՝ երդուունք
են ի զրկանս, ի յափշտակութիւն, ի խորամանկութիւն և
ի նենգութիւն. որով գալոց իւն անտից չարաց լինէր այն
ի Ծոց աշխարհին, և խոնր Ա՛ստգեալ՝ որ տակաւ ա-
ձեցմանէն զեղծուցանէր զաբս։ Ա՛յլ միւս ևս՝ զի սոքա
անպիտանք և ատեցողք աշխատութեն՝ Տանուրեցան յա-
մենայն ժամանակի առ ՆերՀուն քաղաքավարութեն որ-
պէս պատակաւքը աշխարհին, անՏղդաբարք, դիւրատաղ-
տուկք, խռովասէրք և աղմկայղք, և յեղափոխելոց
իրաց աշխարհին ցանկացողք՝ զի Թերևս այնու և քաղ-
դէն իւրեանց լցցէ փոխոխուն։ Օ՛այսոսիկ զմտաւ ա-
ձեալ Աղուն՝ Տատատեաց զօրէնսն զայն, զորմէ խօսիմ.
որով ազատ արար զորդիս ի կերակրելոյ զՏաբս իւրեանց՝
որ այն տացեն գնոսա յուսումն արուեստից։ Օ՛նդոյն էտ
ազատութեն և ի պոռնկութեն Ձնէալ որդւոց։ Ա՛՛Ա՛նձ
զի, ասէ, որ զՏամեստութեն և զսրբութեն Տարսանեացն
քակիցեն՝ ոչ է նոցա կէտ նպատակին պատշաճ և օրէ
նաւոր, այլ լռութեն անյագ ցանկութեն՝ առանց իրիք երկ-
բայութե։ Յակ ասկաղիսին ընկալեալ նովաս զիոխարէնն,

ԱՄԱՆ. ՆԲ ոչ ևս իրաւունս կալցի ՚ի վերայ այնոցիկ՝ որ ՚ի խառնիճն անտի ծանիցին, որոց ՚ի նախատինս յաւիտենից ետ զկեանսն և զծնունդ։

Ալ եր օրէն զմեռեալսը բանիւտել զորբագանսն ըստ կրօնից նոցա։ ՚Ի՚անդր օրինք են արգարութեանն՝ խնայել ՚ի բացականն, և օրինք մարդկութեանն՝ ամ ինանձեռաւորել յատելութեանն։ Ալ եր օրէն և ՚ի միհեանս զոք թշնամանել, կամ ՚ի տան դատաստանին, կամ ՚ի հրապարակս ժողով առնելի, և կամ ՚ի տեսարանս ՚ի ժամ խաղոցն։ ՚Ի՚անդր անհրաժանգ և անընդհատ մարդկան է՝ անմուաձելի ունել զարկութեանն, իսկ իշխանաբար սանձել զայն յամ ժամանակի և ՚ի դէպս՝ առաքինութեանն զերաշխարհիկ և աւետարանին օրինաց պահեալ։

Վկիերոն, առ որով օրինադրութեանցն Յողոմի կային ՚Ա՚թենս՝ ՚ի հզօր հասարակապետութենէն, ոչ ինչ օրինս ասէ սահմանեալ իմաստուն օրինադրին ՚ի վերայ հայրապանցին։ ՚Ա՚ զպատճառն հարցեալ՝ ասէ. ՚Ի սահմանել օրէնս և պատուհաս ՚ի վերայ անլուր և անգործ եղեռան, ինձ թուի ուսուցանել զայն քան խափանել՝։

Ամենայն անդր որ ինչ օրինս ամանսութենէ և ՚ի վերայ հնացելոցն սահմանեաց. յորս բազում ինչ հակառակ գտանին որպէս լայս ընդ խաւար խառնեալ. զի և ոչ իմանայոց և հանձարեղացն ՚ի հեթանոսաց էր անվերապ կանոն ուղղութենէ։

Յողոմի զօրէնսն հրատարակեալ, և երդմնի արարեալ զնոմ աշխարհն՝ հպատակել այնոցիկ երկիւղածութեամբ զան զէթ հարիւր, բարւոք վարկաւ ասպ մեկնել ՚Ա՚թենայ՝ մինչև առնեցեալ հաստատեցին օրինադրութենէն, և սովորութեամբն առցին զօրուն, զի և տաղտ կացեալ իսկ էր ՚ի յաճախս երթևեկից՝ որք գնմանսոյս օրինացն գային հարցանել, և իսրէնէր զերծանել ՚ի բրթմնջելոյ և յատելութենէ քաղաքացեացն. քանզի ասէր իսկ ինքնին՝ թէ ՚ի մեծամեծ գործս յայժ դժուարին է առնեցոն հաճոյ լինել։ Ա՚ր պանդխտեցաւ նա զամս տասն, յորում ժամանակի երևի արարեալ և զգնալ իւր ՚Ա՚թէսոս, և ՚ի Լուդիա առ Կրեսոս ազբայ, և յայլ բազում աշխարհս։

3445 · 559 Ա՚ր դարձեալ անդրէն՝ եգիպ զաշխարհն ՚ի յոյզս խառ-

1 խնայութենէմբ վասն յանձ ՚ի թուեսցի ուսուցանել զայն քան ցանաց չև ևս գոլեձելոց ոչ ինչ օրինադրեալ առեն (Յողոմի)։ զի արգելուլ ՚ի Ա՚՚՚։ Ա՚ե։ ՚։

վուեց ։ Հերձուածք, որ երբեմն էին յաչխարհին, դալ
ձեալ զօրացեալ յերիս պատակտեցին զաշխարհն ։ Ի Պլուտ. ի
կուրսոս առաջնորդ եկաց դաշտականացն ։ Այեգակղէս Սուէտ. 94.
որդի Այղկմանի՝ ծոմեզերեայցն ։ Ա Պիսխատաս՝ լեռ,
նահանացս, յորս գումարեցան և արուեստաւորք և գոր
ծատորք՝ որք ի վաստակոց ձեռաց իւրեանց կերակրեալ
խեռայինն ընդ մեծատունս ։ Հզօրագոյնք յերիս առա
ջնորդս հերձուածոյն էին Այեգակղէս և Պիսխատաս ։

Այեգակղէս որդի Այղկմանի մեծացաւ յոյժ ի կրե Եւրէ. ի.
սոսէ, փոխանակ ծառայութեանն զոր մատոյց նմա ։ Ա Ֆէ-ձե ։
Հարսն նորա, օրիորդ մեծահարուստ, երեք նմա յօժիտ
գանձս անթուա ։ քանզի էր նա Այգարեան զուստր Աղնս
Թենեայ բռնաւորին սիկիւոնացւոց ։ Վանզի այս Աղնս
Թենէս, հարստագոյն և ընչաւէտ յամ Թագաւորս Հու
նաց՝ որ էին ի ժամանակին յայնմիկ, խորհեցաւ զար
ժանին փեսայացուցանել իւր՝ անձամբ զարս և զընտա
նութենէն նորա փոխեալ ։ և զազատագունդ մանկանին
Հունաց հրաւիրեաց լինել առ իւր տարի մի, քանզի
այս սովորութենէ էր ի վաղ ժամանակս ։ Ի կին ժողովե
ցան առ նա ի կողմանց կողմանց երիտասարդք երեքտաս
սան ։ և զօր հանապազ արշաւանդէք և խաղք կա
տարէին առ նմա և զհնութեան մրցութենէք, ինչքան մե
ծասպառ և կառնառք զամ իրաց ։ Ա ի սմ ի մանկտունն,
որ ցայն վայր ամենեցուն յաղթող լեալ էր, ի պարս ու
րեք անթարեձև շարժուածովքն անհաձոյ եղեալ յոյժ
Աչխենեայ՝ ոչ եհաս փառացն ։ Ա յս ի կատարել ամին
ընտրեաց ի նոցանէ զԱեգակղէս, և զայլս ի պատա
նեացն մեծատարգև մեծարեալ՝ արձակեաց ։ Ա յս ոք
էր Այեգակղէս ։

Յակ Պիսխատաս այր քաջակրթեալ, քաղցր, չանկու Պլուտ. 95 ։
ցող, երագ ի թիկունս հասանել աղքատաց՝, խնամատուն
և ոչ խիստ ընդ Թշնամիս, Ձարտար քան զամ մարդ ի
կեղծաւորել. որ զամ կերպարանս առաքինութենէ ունէր
յանձին, առաւել քան զայնոսիկ՝ որք ստոյգն իցեն առա
քինեալ, և վրէժխնդիր զանձն ցուցանէր Հաւասարութենէ
քաղաքացոյց, և սիրելիմ Թշնամի նորաձեւութենէ և փո
փոխութենէց ։ Կեղծաւորութեամբն այնուիկ չայոզեցաւ
պատրել անաչխատ զամիին ։ այլ Յողոն անդէն ծա

1 Ա՛ստ՝ ոչ ի տեղւոջի է. քանզի ի Հռոմ ոչ էր ժամանակին յայնմիկ, այլ ի Կոստանդնուպաւլիս։ Ա՛ստ՝ ի Տոլէ Նօսքէն. տեղւէ ի Հռոմ ուսեալ ի քաղաքացոյց սովամահ լինել, կամ մուրացիկ կենաւք անարգել զկեանս նման ։ Շ՛՛՛ Աւրէոպոփ. 509։

նեաւ զխորհուրդս չարաուեստ խորամանկութեանն նորա. և զգուշութեանբ վարեր ընդ նմա զառաջինն, յուսացեալ ածել զնա ողբով ի զգաստութեան։

Օ այսու ժամանակաւ Ալեսպիա փոփոխումն յողբեր գութեանն եմոյծ, քանզի էր և յառաջ քան զնա ողբեր գութեան. և ի նորութենէ իրացն ձգեալ անդր ի տեսս բանն յաձախէին ժողովուրդն։ Ընդ նոսա չքաւ և Աղն լսել զԱլեսպիա, քանզի ըստ սովորութեան նահատի քերթողացն անձամբ դէրասաներ։ Ւրբև վախձան եղև տեառնին՝ կոչեաց Աղն զԱլեսպիա և ասէ. Ւյո ոչ ամաչեցեր ստել առաջի մեծի հրապարակին։ Պատասխանեաց ետ Ալեսպիա. Ալ ինչ ինաս է ի քերթողաբար ստուէն, և ի կեղծեաց՝ որ ընդ խաղ անցանեն։ Ւյո Աղն՝ հաւ ընաւ ուժգին զգաւազանն ընդ գետին ասէ. Ւյո, սա կայն այգոցիկ գեղեցիկ խաղուց տեղի տուեալ ընդ հուպ և ի գաղնս և յերս կաւկաւոս սպրդեացին մտանել։

Ւյուդ. ա. ծբ-ից. Պետ. գ. 95.

Ւնայեց Պիսխտարատ յառաջ մլեր զխորհուրդս իւր, և խորամանկութենւն ի գործ արկեալ՝ ի գլուխ տարաբ զայն ըստ ամ՝ աւնկալուլե իւրոյ։ Վ՝անգի վերջ անձամբ յանձին գործեալ, համակ արիւնաթաթաւ՝ ածաւ կաւոք ի հրապարակ քաղաքին, և զչարեցոյց զամիկն՝ որպէս ի թշնամեաց վիրաւորեալ և ընդ նախանձուն իւրոյ ի վերոյ հասաբակապետութենէ ի սպանդ վարեալ։ Ւ՝սեան կուգեցին վաղվաղակի ժողովուրդն, և ոչ լուեալ յանդիմանութենէ բանիցն Աղոյնի՝ սահմանեցին յիսուն այր թիկնապահս Պիսխտարատայ։ Իսկ նա փութացաւ ստուարացոյց զգունդն զայն, որպէս ձանձոյ թուեցաւ նմա, և կալաւ նոքօք զվիշնաբերդն։ Ալ՝նամիք նորա սանեկքին փախեան խուճապաւ. իսկ քաղաքացիքն ահիւ մեծաւ խռովեալ էին, բայց միայն Աղոյն մերթ զվստուն աթենացւոցն խաստոյնս կշտամբեր, և մերթ զբռնաւորին խորամանկ նենգութենէ։ Հարցին ցնա՝ Թէ ուստի է քեզ արիութենդ այդ, և ասէ՝ ի ծերութենէ։ Վ՝անգի զի անցեալ էր զաւուրբքդ, և ի վախձան կենացն հասեալ՝ ոչ ինչ Թուէր նմա վատնգ մահուն։ Թէպետ և բազում այն է զի յերկարել մարդոյ ի կեանս՝ ըստ պակասել ի

ի Ալբերթոնի բազում ծամանակաս յաոաջ ես ասի վերնոյն, այլ յոյն ծամ պարբերութենի էին յարամ գերբա ասէին վիճաս երթիանեին։ Ալեսպիա նախ երկոյն ի նոսա այր մի՝ որ ի հան գիւղ և ի գերբոնի նոյն, զի ոգի առնեն, պարծէր ընդեղ առաւած ի գիւղ տանեն. և ի վերոյ ասէր առնի պարծանս ալբերթոնի։

նմա պատճառաց ակնկալութեանէ բազմութեայ կենաց, յաւելու ի ցանկութիւն։

Պիսիտրատոս զամ ինչ նուաճեալ, թերի համարեր զյաղթութիւն՝ մինչ չև զՅոզոն պարտեալ։ Ամուտ և տեղեակ էր՝ ի մարթի յանկուցանել զծերս, և զամ քաղցրութեի և գյարգանս և զառաքեամունի արար ընդ նմա. մեծարեր զնա ամ պատուով, հրաւիրեր ստէպ առ իւր, և նախանձաւոր օրինաց նորա զանձն ընծայեցուցանէր՝ զգուշացեալ նոցա անձամբ, և զայլս զգուշացուցեալ։ Խորհեցաւ Յոզոն զի ոչ է հնար հրաժարեցուցանել զՊիսիտրատոս ի բռնակալութենէն ողբով կամ բռնութի, և լաւ համարեցաւ մի զպատիր մեծարանսն առ համարհեալ՝ գրգռել գյափշտակողն. քանզի ակն ունէր մտերիմ և խորհրդակից լեալ նմա՝ յուղղութիւն և ի կարգ ածել զիշխանութիւնն, զոր ոչ կարէր բառնալ ի սպառ. և մեղմել զարբս՝ զոր խափանել ոչ կարէր։ Այլ զերկեամ մի կեցեալ յետ բառնալոյ ազատութէ աթենացւոց՝ մեռաւ. քանզի Պիսիտրատ առ Լոմիաւ սաւ Լիշանաւն բռնակալեաց՝ յառաջնումբ ամի յիսներ բորգի առաջնոյ ողիմպիադին, և Յոզոնի ամաւ զկնի եղև մեռանել առ Լդեատրատեաւ իշխանաւն՝ որ զՈլիմպիաս յաջորդեաց։

Յոզոնէ երկոքեան, որոց առաջնորդք էին | Իկուրգոս և Միեգակղէս, միաբանեալ՝ մերժեցին զՊիսիտրատոս Լիշխանութէ։ Այլ ապա հրաւիրեաց զնա անդրէն Լիշխանութիւնն Միեգակղէս, և զդուստր իւր ետ նմա կնութէ։ Այսպա վէճք հակառակութէ եղեալ ի նոսա ի պատճառս հարսանեացն, միւսանգամ գրգռեցան ընդ միմեանս. և ի պարտութէ մնոնեալ առկիմոնեանք՝ վանեցան ի քաց։

Լրկիցս Պիսիտրատոս մերժեցաւ յաթոռոյ, և կալաւ զոյն անդրէն. Նարտարութէ գահակալեաց, և առանց խոտութէ յերկարեաց ի գահ։ Աթենացիք, անդստին ի սկզբանէ գիւրըմբռնելիք ի պատրանս պերձախօսութէ, ապաքէն Նարտարիօսութեամբն Պիսիտրատեայ հրապուրեցան՝ որում և Կիմէրոն գովաբէ մեծաւ վկայէ, մինչև մերժել զսէր ազատութէ[1]։ Լսիտ

1 ՋՊիսիտրատեայ ասէն կորոյաբան լեալ, զի և աթենացիք պերձախօսութէ նորա պատրեալ՝ թոյլն ի նա զիշխանուն ապըճն. Նէ։ Վ.Ղ. Մ.Ժ.Ա. Ք. Ի։

Ջնոյն ոք ի ժամանակն յայնոսիկ գիտաւն քան զՊիսիտրատոս գտանելիք լեալ, կամ բանմահմուտ քան զնա ի պերձախօսութէեան։ Կիմ. Յ.Ղ. Ծէր. Ք. Ծ.Ե։

ԱՄԱՀՆԴ օրինապահումն զանազանեալ ի նմանեացն իւրոց բռնակալաց, և քաղցրութիւք բռնակալելն ամենեցուցեալ զազգումն ի թագաւորացդ, յերեսաւի ոչ ի սակ բըռնաւորացդ այլոց կարգեցաւ։ Այնիկերան զՀետ յաղթեալսն՝ զոր կալաւ Կեսար ի փալատացիս, ի վարանս եդեալ թէ զինչ յետ այնորիկ գործելոց էր, գրէ առ սիբելլին իւր Ատտիկոս. Ձնէ ևս դիտեմք՝ որ ինչ պատրաստեալ է բազդ Հռովմայ, հեծել ընդ փաղերեան բռնութեամբ, թէ ընդ Պիսիտրատեաւ կալ։

ՎՀԱՆ. Ք. ՇՈՒ. Ա. ԺԳ. 532։ ՆԵ ԳԵԱ. Ը ԺԱ։

Վհանդի բռնաւորս այս, եթէ բռնաւոր օրէն էիցէ կոչել զինքն, քաղցրութիք էր միշտ ընդ ժողովրդեան և չափաւորութիք, զի և կրտսերութեաց և ծնողաց բաղում ժուժկալութիք հանդերձէր՝ զորոց բանիւ լսիւով կարող էր վերժ խնդրել։ Պարտիզք և բուրաստանք նորա բաց էին առ ամենեսեան, որում նախանձաւորը բարեացն եղև ապա կիմոն։ Կա զառաջինն, որպես ասացաք, կանգնեաց մատենադարան հասարակաց Հռովմայ։ Յոր ապա յոլովեցան յոյժ մատեանք, և Պաերբոսս ի նուաստ ձեռ զբաղաքն զայն՝ փոխեաց զպետսիկի ի Պարսս։ Հայց Ալեքսոս Սիկատոր միւսանգամ դարձոյց ապա զպետսիկ Հռովմ։

ՅՆ ՅՐՈՒ. Ի. ՅԼԵ։

Այնիկերան այսպէս Համարի՝ թէ նա և ըզքերթուածս Հռովմայ Պիսիտրատոս նախ ծանոյց առ Թենացւոց, կարգաւորեալ զպետսիկ որպէս այժմ են. քանզի յառաջագոյն խառն և անկարգ էին։ Այլ դարձեալ՝ թէ նա ինքն ետ վերծանել զպետսիկ յաշխարհս իսրայէլ ի Հռոմայեցւոյն կոչեցեալ տօնս։ Հայց

ՅԻՈՍՒԱ. 228։ ՊՀՈՍՈՒ. ՅՂ. ՀՈՐՈՎՈՒ. Ե. ՅԲ։

Պղատոն զփառս զայս ընծայէ որպէս նորա խաղաղութիւն։ Այլ մեռաւ Պիսիտրատ խաղաղութիք, և ժառանգեցոյց որդւոց իւրոց գիշխանութիւն՝ զոր յերեսուն ամաց Հետ բռնակալեալ էր, և զամս եօթն և տասն կալեալ զայն խաղաղութիք։

3478. 526

Ոմանք նորա Պիսիաս և Իպարքոս, յորս միւս այլ յաւելու Թուկիդիդէս զԹեսսաղոս, ընդ Հայրենի Թագաւորութիւնն որպէս այն Թէ և զգեղեցիկ պատրաստակս Հօր իւրեանց ժառանգեցին, զանասիբուէն և զկենցաղակիցս

ՅԻՈՍՒԱ. 228։ ընտանութիւնն ընդ գիտունս։ Պղատոն Իպարքոսի ընծայեալ զիտութիւն, զոր գՀոմերական քերթուածոցն ասացի, յաւելու և՝ Թէ նա ած Յ[1]Թենս զՊինդարեան զբաղմահակակ քերթողն, որ էր ծննդեամբ ի Տէոս քաղաքէ

[1] Ձև ևս յայս Է՝ փաղերեայ Թէ Պիսիտրատեայ լեցի նմանող։ Ա՝ Աստ. Ե. ՅԲ։

Չհոգիոյ, նաև յիմնաթէն առաքեալ առ նոս։ Ի՛ա և ըզ-
քեզ Թեոփիլէ Աղեքսիդէս զակամաւորն առ իւր ուներ, որ
եր ի Ակէս կողզոյ, ի միջի ի Կիւկլադացւոց յեղեան
ծով. որում և առձիկս առատս տայր, և Հարուստ պատ-
գեաւ։ Իշխանք այսոքիկ, ասէ Պղատոն, զիմաստունս ի
մարդկանէ ժողովելին Ա՛ԹԵՆՈՅ յամեռնել և ի հրաման-
գեալ զողով քաղաքացոյն, և եռանդն առաքինութեան
ածել նոցա, և վառել զնոսա ի սէր գիտութեց։ Ոչ այս
և զչնաւկանս խորհեցան կրթել, կանգնեալ ի փողոցա-
ւէջս և ի գլուխս արահետ Ճանապարհաց անդրիս քա-
րեզինս Հերմէայ, յորս քանդակեալ էին խմասոք Հան-
Հարեղք օգտակարք ի հրահանգս բարուց՝ որք անձայն
խրատուք կրթէին զանցաւորս Ճանապարհաց։ Երբեմն ի
բանից Պղատոնի՝ Լսպարքեայ պայազատեալ զՀայրն,
կամ երկուց եղբարց միանգամայն Թագաւորեալ։ այլ
Ծուկիդէս զԼպիասայ ասէ յաջորդեալ յաթոռն, է. 215։
քանզի նա անդրանիկ էր։ Ոչ այս ինչ և իցէ, զՀետ Պղա-
տոնի նոցա, և բարձաւ այսպէս։

Ա՛ռմդիոս և Ա՛րիստոգիտոն ազնիացիք մտերմութիւ- Թուին Ե. Է.
էին յայժ ընդ միմեանս։ Լսպարքոսի գժգոհեալ ընդ Ա՛ռ- 446։
մդեայ, իբրև Թշնամանս ի նմանէ ընկալեալ, խորհ-
հեցաւ վրէժ խնդրել։ և նախատեալ զքոյր նորա Հրապա-
րակաւ, մերժեաց զնա անարգաբար յօրիորդացն պա-
րուէ՝ որք յաշխարհախումբ Թափորի գիղովսն սուրբս
Հանգերձեալ էին կրել, անարժան զնա բաղադեալ
Հպել ի պատարմունս։ Ո՛ այսպիսի գառն Թշնամանս ըն-
կալեալ սրամտեցաւ յայժ եղբայր նորա, և առաւել ևս
Ա՛րիստոգիտոն բարեկամ նորա։ և յայմ օրէ խոր-
հուրդ կալան՝ բառնալ զբռնաւորն։ Իսայց սպասեալ
մնային Հանաքնիական տօնիցն Տաճանեղջ՝ որ յայժ պա-
տեհ էր խորհրդոց նոցա։ քանզի անդ՝ ամ արուեստաւո-
րաց պարտ էր սպառազինել։ Այս առ երկիւղի Տանա-
խոհեցին յայտնելոյ՝ սակաւուց յայժ ծանուցին զայն։
քանզի Տամարելին ընդ յառնել խռովութե՛ միաբանել
առնեցուն ընդ իւրեանս։ Ի Տասանել տօնին ձեպեցին
ի Տրապարակ վառեալք սուսերաւ։ և իբրև Լպիաս է-
լեալ յապարանիցն երեթայր ի Կերամիկն արտաքոյ քա-
ղաքին՝ ուր էին յայնժամ գունդ Թիկնապահացն, պա-
տուիրել նոցա՝ որ ինչ կարևոր էր ի տօնին, զՀետ նո-
ա գնացին և Ա՛ռմդիոս և Ա՛րիստոգիտոն։ Որոց տե-
սեալ զնի ի Տամախոհին՝ զի մտերմութե՛ խօսէր ընդ

Ալիսատոյ, կասկած մնասուլեն առնին զնմանէ. և խորհեին ահա սպանանել զնա, այլ կամեցան յառաջնորդել Թէոմանացոյն սիլզան առնել վասն ժինդրուլեանն։ Եւ դարձեալ՝ ի քաղաքն պատահէին Ալաղբեայ, հարին սպանին զնա, և ինքեանք ըմբռնեալ՝ սպանան. և Ալիսատ պարապ առեալ՝ յաճոյց զաղմանին։

Համարձակ ամուսհետև սկսաւ Ալիսատ բռնակալել, և սպանանէր զբազումն՝ ի քաղաքացոյն, և ապատան ամրուէ՝ ի չարեացն արտաքոյ աշխարհին խորհեցաւ պատրաստել՝ զի մի և ինքն դաւեսցի, և ետ զդուստր իւր ի հնուլեն որդւոյ բռնաւորին լամպակոնացւոց։

Եղեր. Ե. ԺԲ. Ի. Լամբեանց Պիսիդացւոց։

Ելզկմոեանք, զորս ի սկզբանէ խռովութեանն հալածեաց Ալէքեայ Պիսիդատոս, ի ձախողել դաւոյն վերոյգրեալ յաղթելոյ՝ առանց վճռելոյ ամենեցուն ի մահ՝ ի խորհուրդ կալան։ Օ ի էին նոքա աբք հղօրք և բազմահարուստք, և հաւանեցուցին զամիրխոմոեան ատեանն, որ յերիտասան ազգաց Հունաց ժողովէր, յանձն առնել յիւրեանս զշնուած մեհենին՝ զոր նորոգ կանգնէին ի Վեղիս, տակ արկեալ ընդ նոսա երից հարիւրոց քանքարաց։ Եւ առատաձեռնութեամբ, քանզի էր առատաձեռնելոյ նոցա պատճառ, յոլովեցին զծախան. և զձակատ մեհենին յօրինեցին համակ ի պարոսեան կճոյ՝ որ ոչ էր ի սակին, քանզի նախ քարակերտ միայն խոստացան առնել։

Իսկ ձերի և վայրապար առատաձեռնեցին զայն ազգիմ ոմեանք, և ոչ առ կրօնասիրութեանէ զմեծագործ մեհենին կանգնեցին Վպողոնի. քաղաքավարութեամբ խորհուրդ ի ներքս խառնեցան, և զարգասիս գործոյն գրեթէ բովանդակ յիւրեանս գրաւեցին։ Վկին ունէին նոքա իշխել այնու ի մեհենի անդ, որպէս և յայլոցեացն ի խորհուրդս իւրեանց։ Վանզի ոսկւոյն և արծաթով, զոր լնաձեռն ընձեռէին քրմունդոյն, եղեն տեղք իշխեցողք աստուածասէս պատգամացն և կարծեցեալ աստուածոյն, որ զօրէն իմն արձագանգաց հաւատարմեեաւք այնուհետև զընկալեալն ի նոցանէ անդրէն կրկնէր պատգամ, երախտաշատոյց լեալ նոցա հանապազ ձայնիւ և իշխանութիւ։ Եւ եկացոյ սպարտացւոց հարցանել զքրմունդին վասն անձանց կամ աշխարհին՝ պայմանաւ ազատութեան ամենացուց ի լծոյ բռնաւորութեան խոստանալոյ օգնութիւն։ Որք ի յաչախել պատուիրանին՝ հաստատեցան յանդել պատերազմաւ ի վերայ պիսիդատեանց, Թեպետ և հղօրագոյն յօդիւք

բարեկամութիւնէ և ասպնջականութիւնէ կցորդեալ էին ընդ ԱՄԱՀՆ
նոսա . քանզի մեծարեցին , ասէ Յովսեփոս , զպատուէր
աստուածոյն՝ առանց ակնածութեան մարդկան [1] :

Չառաջիւոյ յարձակել անդ ոչ յաջողեաց նոցա . և
դունդք երթեալք ի վերայ բռնաւորին բեկան : Եւ ոչ
յերկերորդումն յաւացան . քանզի յընդերկարել պաշար-
ման Ա.թենայ՝ բազումք ի սպարացւոց Յողին և գնային ,
և մնաց դունդ սակաւաձեռն : Ա.ւր երբև որդիք բռնա-
ւորին , զորս գաղտ փախուցանէին ի քաղաքէն , ըմբռն-
նեալ եդան ի պահ՝ բռնադատեցաս Հայրն ի փրկութիւն
նոցա կռել դաշինս ընդ աթենացիս , ժամադրեալ յանձն
առեալ յաւուրս հինգ մեկնել ի սահմանից Ա.տիկեայ ,
Եւ եկաց ի գաշինն , և մեկնեցաւ ըստ ժամանակին յետ 1469 . 535
ութ և տասն ամաց Թագաւորութեան իւրոյ . և յոքաւ
քնակեաց ի Աիգէոն քաղաք Փռիւգիոյ , ի տեղւոջ յո-
րում Աիամանդր դէտ բերանացեալ յանկի ի ծով :

Չամին յորում Թագաւորութիւն բարձաւ ի Հռով- Պէն. Ը. Ե.
մայ՝ որպէս Պլինիոս ազգ առնէ , բարձաւ և բռնաւորուե
Ա.թենայ : Եւ կարգեցին աթենացիք զյիշատակ ա-
նուան Ա.ռմռդեայ և Ա.րիստոգիտոնի ի տօնս տարեկա-
նաց , ամ ամի պաշտել զնոսա որպէս աստուածս : Եւ
կանգնեցին նոցա վաղվաղակի անդրիս ի մեծի հրապա-
րակին , զառաջինն նոցա ՀՈրհեալ զայն պատիւ : Ետկիր
և եթէ անդրեացն այնոցիկ յանդիման ածաց ամենեցուն
կացեալ Հանապազ՝ ատելութիւն և արհաւիրս գործէր ի
սիրտս քաղաքացւոյն ընդդէմ բռնաւորուե , և երախ-
տագիտութիւն յոյժ առ վերնաղն վրէժխնդիրսն ազա-
տուե , որք ոչ թնայեցին փոխանակել զկնճռս իւրեանց
ի վերայ նորա , և հնարել զայն արեամբ իւրեանց : Ա.ն- Ե. Ը.
ծին Ա.ղեքսանդրի գիտելով զյաւէրժ անմոռաց յիշա-
տակս նոցա առ աթենացիս , և զնախանձ փառաց նոցա ,
ՀՈրշա մեծ Համարեցաւ առնել , և դարձոյց առ նոսա
զանդրիս երկուց դիւցազանցն՝ գտեալ զայնոսիկ ի Պարսս
ի Տարկանել զՍարեհ արքայ . քանզի Ս.ներքսեայ բաղ-
ձեալ էր զայնոսիկ յաթենացւոց : Օ այս Պաւսանիաս Պէն. Է. ԺԲ.
Ա.ղեքսանդրի . և յաւելու թէ և զմատեանս աթենաց- Պ---Ա---.
ւոց , զորս փոխեաց ընդ իւր Ս.ներքսէս ի Պարսս , դար-
ձոյց անդրէն ի նոսա :

Ա.թենացիք ազատագեալք ի բռնաւորութենէն՝ ոչ

1 Զի գան զնորդկային՝ աստուածոյքն նախապատիւք եղեն :

միայն առաջնորդաց ազատութիւն եղեն երախտագիտիք, այլ և ումանից՝ որ անդ արիացաւ. և էր նա կին պատնիկ, անուն Իռենէ։ Ընդ գրկիւք գեղջ էրեսաց նորա և քաջամանն քնարահնչութիւնք՝ հարեալ էին ի սէր նորա առաւելութեամբ Աբդիշոյի և Աբիատագիտոն։ Արբև նոքա սպանան, գիտելով բռնաւորին՝ զի ոչ ինչ էր Թագուստ ի կնոջէն, ասիպեաց գնա տանջանօք՝ յայտնել զգաւակիցս։ Ապա ժուժկալութեամբ բազմաւ կտտանաց եղեալ, եցոյց զի գոյ և տկար բնաւ արիանալ յանկարծ, և ոչ նչանակել զգաղտնիս. և զայս յիշատակ մեծի արուեստ նորա անմոռաց կալան աթենացիք։ Ապա և պոռնկութիւն աղարտեր զփառս նորա, այլ նոքա քօղարկեալ ծածկէին զնախատինսն՝ կանգնեալ նմա անդրի անվեզս։

Պլուտ. յԱթ. էրես. 339։

Յառաւելութիւն փառաց աթենացւոց իբս ինչ գարձեալ պատմի Պլուտարքոս՝ նշանակ մեծի երախտագիտութեան նոցա և մեծահաւանաց առ ազատարարն իւրեանց։ Ումանք զդատերկ որդւոյ Աբրիատոկլտոսի՝ Թէ Թշուառութեամբ կեայ ի Աթինաս, և ոչ է բաւական ձեզն նոքա պատրաստել իւր ծաւիտ, և ածեալ զնա Աթէնս՝ ամենասաստիկին ընդ ումանից ի քաղաքացւոց ընչաւէտն առն և երևելւոյ՝ կարգեալ նմա պարտատական անդս ի Պոտամս աւանի։ Ընդ գրկիւն ազատութեանն Թուէր Աթենք և զնախինն քաջութեի ստացեալ. և յամին և յոյլ ընդ բռնաւորաց ի մէջ զմարտ նոցա, իբրև ազատացաւ՝ ժրացաւ ի սպառ, զի ընդ անձին վաստակէր։

Աայլ ոչ վաղվաղակի եղև նա յանխոտով խոստոյթէ, Արկուք ոմանք ի քաղաքացւոցն, Ալխմէնէս յազգէ ազիմանեանցն և Աստազորա՝ Ճոխք ի քաղաքին, վասն իշխանութեան գրգռեալ ընդ միմեանս՝ երկպառակեցին զքաղաքն։ Ալխմէնէս միաբանեալ ընդ իւր զոամիկն՝ փոփոխեաց զկարգս նոցա, և փոխանակ չորից ցեղիցն՝ յոր մինչև ցայնժամ զատանէին, սահմանեաց տասն. և եդ նոցա զանուանս տասանց որդւոցն Ջնանայ, զոր վիպադիքք յոչիք Հայր և նահապետ ազգին ասեն։ Ապա գործս արհամարհեալ առաջի հակառակորդին՝ անհաս առ սպարտացիս։ Արդեօ՞ն Թագաւոր նոցա, մի յերկուցն, Հարկեցոյց զԱլխմէնէս մեկնել ի քաղաքէն, և զեօթն հարիւր ազգատոհմն՝ որ ընդ նմա միաբանեալ էին։ Աայլ ոչ յապաղեցին նոքա մնանել անդրէն ի քաղաքն՝ առաջնորդանն իւրեանց, և ժառանգեցին միւս անգամ զնոյն զիւրեանց։

Սպարտացիք զրդռեալք յարհամարհանաց, և ի նա՛
խանձուէ զի պանծալին ամենայնիք ինքնիշխան լինել, և
ոչ առեալ յանձն կալ ընդ նոքօք՝ սորջացան զի բարձին
զբռնաւորս վասն բանից պատգամաց, քանզի և նենգս
նշաւակեցաւ։ Այլ խորհուրդ կալան հաստատել անպրէն
զվախաս զորդի Պխիսարատեայ, և կոչեցին զնա ի Սի
գոնէ՝ ուր ամբացեալն էր։ Այլ ի միում ուրեք ի ժողո
վի պատգամաւորաց նիզակակից ազգաց, որոց օգնակա
նութիւն խորհէին կատարել զկործն, յայտնեցին նոցա
զխորհուրդ իւրեանց։ Յօսեցաւ նախ հրեշտակն կորըն
թացուց՝ զարմացեալ զի սպարտացիք ոխերիմ թշնամիք
և զարհուրեալք ի բռնաւորութենէ, կամէին հաստա
տել զայն այլուր։ Այլ եղոյց յայտ յանդիման զանիրաւ
և զանգութ տերութիւն բռնաւորաց, զորոյ այն ինչ զկործ
առեալ էին կորնթացիք։ Այլ ամ առեանն գովեցին
զբանս նորա. և նանրացաւ խորհուրդ սպարտացւոց, և
նշաւակեցաւ անարգ նախանձաւորութիւն նոցա, և լցան
ամթոռով։

Վախաս անկեալ ի յուսոյ՝ խոյս ետ Ա՛ջիա առ Ա՛ք
տափեռնէս, որ նախարար յարքային Պարսից կայր ի
Սարդիկ. և զամ ջան ի կործ արկեալ գրդռեր զնա
յառնել պատերազմաւ ի վերայ ամենայնոցց, յուսա
ցուցեալ զնա նուաճմամբ հզօր քաղաքին նոցա՝ իշխել
ամ աշխարհին Յունաց։ Հրաման արար Ա՛քտափեռն
առ ամենայնիս՝ դարձուցանել զվախաս յանդոյ։ Այ՛ս
քա համարձակ մերժեցին զհրամանն. և ասեն սկիզբն
եղև պատերազմացն ընդ Յոյնս և ընդ Պարսս, զորս ի
յաջորդ գլխոյդ պատմեմ։

ՊՐԱԿ ԻՆՆԵՐՈՐԴ

Ա՛յդ ոմանք արդ երեսելիք անուանի եղեն ի փիլոսոփայս։

Սկիզբն ի քերթողաց արասցուք՝ որ քան զայլսն երի
ցագոյնք էին։

ՀՈՄԵՐՈՍ

Պատերազմեցաւն ի պարս քերթողաց՝ որ առաւել
քան զամենեսին պայծառացաւ վաստակաբն, նորին և
քաղաքն անձանօթ է և ժամանակն՝ յորում եկաց։

ԱՄԱԸ·ՆԲ· Յեօթանց քաղաքաց աշխարհին Յունաց, որ մաքառին՝ յաւիւտակել՝ի միմեանց զիաւս ծննդեան նորա, Օ միւռնա առաւելագոյն իրաւամբք Թուի ժառանգաւոր փա-
Բ· ՃԾ· ռացն։ Արդարոտոս չորեքարիւրը ամաւ երիցագուցանէ քան զնիքն զՀոմերոս, որում Հանդիպի երեքարիւր քա-
3ւ6ո · 844 ռասուն ամաւ յետոյ քան զառնուալ Ցրոյազայ · քան-զի Արդարոտոս եօթն հարիւր և քառասուն ամաւ յետոյ եկաց քան զերկնական պատերազմին ։

Ասմանց՝ի մատենագրաց Թուեցաւ ասել՝ առ՝ի ծնեալ կուրութեն կոչեցեալ զնա Հոմերոս · այլ Պատերկուղոս մերժէ զկարծիսն · ասէ, Որ ոք զՀոմերոս կոյր՝ի ծնէ համարի՝ հարկ է թէ ինքն կոյր է այնպիսին և զերկեալ
Տ···ի· Խ··· ի զգայութենէ ։ Վանգի, որպէս կիկերոն ասէ, քեր-
Ե· ՃԾ· Թուեքը Հոմերոսի նկարք են առաւել քան քերթուածք, առ յոյժ կենդանատիպ տեորագրութեցն՝ որովք յանդիման առնէ զպատկերս իրաց զոր՝ի ներքս ածէ · և որ ինչ գեղեցիկք են՝ի բնութենէ և զուարճալիք՝ Քանայ զայնոսիկ իբրև՝ի հանդիսի յառաջ ածել ։

Այլ է այն՝ առաւելաշքառ՝ի սէս՝ զի նախ քան զնմ քերթողս, գեթ յայնոսիկ՝ որ ծանօթ են մեզ, ՝ի բարձրագոյն թեւակոխեալ և՝ի գժուարին յազգս քերթութեց, և յերագասլաց՝ի թռիչս հասոյց զայն յայն ծայր կատարելութենէ, որ յայլս յարուեստիս յամբընկաց և բազմահոլով ժամանակօք յաջողէ ։ Վանզի գժուարագոյն՝ի քերթածս՝ գիւցազնականն է, եէւեէ առ՝ի Յունաց անուանեալ · քանզի էէօո առ նոսա Վէպ է, և վիպէ անդ քերթողն զգործ գիւցազնին ։ Վ էպք գիւցազնականին պարտին լինել մեծ, և օգտակար առ՝ի խրատ, և լուրջ · և գիւտածնի մի՝ ըստ երևելի մասին՝ յոր այլն առնեայն պատշաճեացի · և ժամանակ իրացն ոչ աւելի քան զմի ամ ։

Արդ՝ի գիւցազնականս քերթեաց Հոմերոս, զՎղիսականն և զՎդիսական ։ Յառաջագոյն վէպք՝ քէն Ա՛բիլեայ՝ որ զանբաւ աղէտս ած՝ի վերայ Յունաց՝ որք պաշա-

1 Ջոր թէ համարեցեալ ոք կոյր՝ի ծնէ, ինքն կոյր է այնպիսին յետ զգայութենէ։ Վէ՛՛՛էէ։ Պ՛՛էէ։ ա· է։

2 Պայծառագոյն ասա փայլեաց Հոմերոսին հանճար, անօրինակ գերազանցեալն, այն որ մեծամեծ գործոցն և՝ի ճաճանչ ասղիցն՝ միայն արժանի եղև քերթող ա-նուանակոչել։ Յորում այս մեծ յոյժ՝ զի ոչ ոք նախ քան զնա և կաց՝ որում նմանիլ լիներ ։ և ոչ գաբձեալ զնի՝ նորա կարաց ոք նմանել նմա։ և ոչ զոք նախկին օրի-նակագիր յազգս մտանեագրութենէ կատարեալ գտանէ՝ քաց՝ի Հո-մերոսէն և յԱ՛բիլերեայ։ Վէ՛՛՛էէ։ ա· է։

բեկին զՎղհան կամ զՏրովադա . իսկ երկրորդին՝ Ճանա-
պարհորդութիւն և արկածք Ոդիսեայ յետ նուաճելոյ
քաղաքին ։

Տէս ինձ զի ոչ ոք ՚ի քաջակիրթ աղգաց գնահատն նմին
հանդարեաց . և որ միանգամ քերթուածոց ինչ այսպէ-
սեաց յօրինողք եղեն ՚ի նմանէ ընկալան զկերպարանս
և զօրէնս արուեստին , զնս կալան իւրեանց նախապէտ
օրինակ, և ըստ չափոյ նմանութեան եղև քաջութիւն նոցա ։
Վանգղ նախատիպ էր Հոմերոսին հանճար , և արժանի պէս. ժէ. է.
՚ի նմանութեան . « Հոմերոս աղբիւր հանճարոյ » ։

Որք ընդ ամս երկու հազար և հինգ հարիւր կամ վեց՝
աբք անուանիք և գերահանճարք կացին ՚ի յունաստան
և յԱտտալիա և որ յայլ աշխարհս , ընդ որոց մատենա-
գրութիւն հարկ է զարմանալ միշտ , և որ մինչև ցայսօր
վարդապետք են մեր և ուսուցիչք ՚ի խորհել և ՚ի դա-
տել և ՚ի խօսել և ՚ի մատենագրել , սոքա ամենեքին,
ասէ տիկինն Տասիէ ՝ , վեհագոյն քերթողաց դասանէն
զՀոմերոս , և զքերթուածս նորա՝ օրինակ գեղեցիկ ա-
խորժակաց ։ Նա՛ ասպա , Թէպէտ և ՚ի կարի իմաստնոցն,
իշխեցէ արդարախոհ մտօք՝ մեծարել զդատաստան իւր
քան զՀանճարեղ և զպատկառելի դատաւորացն այնո-
ցիկ բազմաց ։

՚Ի վաղնջուց յանփոփոխ և ՚ի միաձայն վկայութենէ
աստի քաջ արդարանայ Ոդիսեայն մեծին ասել զՀո- մերական քերթածոց , Պատուականագոյն և չքնաղ ՚ի պէս. է. ժ. ։
մարդկէղէն հանճարոյ ծնունդս ։

Նուիրեալնոս ներքոյ պերճ ՚ի Հոմերոս յօրինեալ՝
սուղ բանիւ տայ ասպա զնկարագիրս հանճարոյ նորա և
զտիպս կերպարանաց քերթողութեան նորա . ասէ , Ոչ ոք
քան զսա առաւելաս ՚ի մեծամեծս վեհմտութիւն , և ՚ի փո-
քունս՝ չքղմտութիւն ։ Սա գարձեալ պատարուն և ձիշդ և
զուարթ և լուրջ և ձոխ և սուղ բանիւքն յոյժ զար-
մանալի ։

ԵՒՒՈՊՈՍ

՚Ի քաղմաց վկայեալ՝ ժամանակակից եկաց Լսխիոդոս
Հոմերի ։ Նա ասեն զսա ծնեալ ՚ի Կումա քաղաք Ա-
ւոլիա , և յԱթակրա քաղաք փոքրիկ ՚ի Բեոտիա մնեալ
և զարգացեալ , որ ապա հայրենին նորա գաւառ համա-

1 ՚Ի վեր՝ Հոմերոսի ՚ի գլուխ գրոց Բարգմանութիւն Լսխիոսին ։

Հռոմ. ե. 7՝ բեցաւ։ Այսպէս Պօղոս «մահացաւ ծերունին» զնա անուանէ, «ի քերթուածոց ինչ սորա, որ Հասին ցմեզ, գիտեմք զսա. որ առ Հասարակ վերոյիշեալ չափեալ են, և են այսոքիկ. Վարդք և Տիւք, Ծննդաբանութիւնն աստուածոց, և Ի գհան Հերակլեայ։ Այլ յետինս այս երկուսքեան է։

Յառաջսում քերթուածին, ի Վարդն և ի Տիւս, տաղ զմեակութեան, որ ի վերայ ժիր վաստակոց կատարի և զմնութեան ժամանակաց և յեղանակաց և աւուրց։ Ի սմա վկինք և խմասք առ ի խրատ ուղղութեան կենաց՝ հոծ են և խիտ։ Ի սիկզբն քերթութեան սուղ և կենդանատիպ զկրկնակի վէմն նկարագրէ. զմին վիսակաւոր մարդկան ծնող կադաց և պատերազմաց, և զմիւսն՝ կաբնոր և օգտակար յոյժ՝ որ սրէ զհանճար, և զարթուցանէ ի մարդիկ նախանձ վեհ, և է պատճառք գիւտի և բարգաւաճութեան արուեստից. և ապա զգործեսին զայլ և այլ դաս աշխարհի պերճ նկարագրեալ զանազանեն, զսակին և զարծաթի, զպղնձի և զերկաթի։ Որք յաւուրսն անդ յասկի գարուն կեցին՝ զահասիկ Աբրահամդ ի մանուն իւրեանց փոխ ի հրեշտակս կամ ի քաջս, և պահապանս զնոսա կարդէ մարդկան, յաւ ծել ընդ երկիր՝ արօդեալ մեզն ամպոյ, և լցուեալ ըզգործս նոցա զարի և զար։

Օսա ի երկիրսս նախատիպ իւր կալաւ ի քերթել Մատթ. ե. 17. զհնականն, որպէս ինքն իսկ ասէ,

Ես զսակրացոյն երգեմ նուագ
Ընդ գիւղս Հռոմոսի և ընդ քաղաք։

Սորա երկոքին քերթողք անուանիք զմեակութենէ տաղեալ, ցուցանեն՝ թէ քանի պատուականք էին առնախնիս երկրագործութեան և հոգւոյն, աղուիքք կրկին արդար մեծութեամբ և առատուն աշխարհի։ Այլ զի ի յետին դարս շինեցան այս գեղեցիկ ասղործակք, ընդ գեղական բնութեանս միջոյ և անմեղութեան կենաց պատճառան. ագահութեան և գրգռանք անտից շինուցին զայն։ Պլին. յոոո. Ը. ԺԹ. «Այսպէս փոփոխեցան կարգք, յայլ ինչ իրս պատահեալ են միտք մարդկան, և ագահութեան ևս եթէ բարգաւաճեն արուեստք»։

Օ ծննդաբանութեան աստուածոցն Հեսիոդեայ և զքերթածս Հոմերոսի՝ գիւտս իմն մարթի է ասել և արձանագրիս անեղծս դիցաբանութեան նախնեաց, և որպիսի

ինչ զդիան դաւանեին։ Օ՛ի ոչ էր մարթ յօդել նոցա ԱՄԱՐՆՈՒ
զառաւելոն՛ի գիրս իւրեանց, այլ որ ինչ՛ի ժամանա-
կին յայնմիկ սահմանեալ և յաձախեալ էին յաշխար-
հին իւրեանց կարգք դիցակրօնութեանն՝ զայսոսիկ աւան-
դել յետոյց։

Ո՛ւ ահան Հերակլի՛ է յընդարձակ քերթուածին պա-
տառիկ յորում զհանապա զիւացաւնս, որք՛ի վաղ ժա-
մանակս կացին անուանիք, գուշակին պանծացուցանել
Հոմեդեայ։ Ո՛չ կոչեցաւ քերթուածոյն անուն Ո՛ ահան
Հերակլի, զի է՛ի նմա մանրամասն ասացաւ նորա նիւթ
բագրեալ։ քանզի զդէպս ինն Հերակլեայ վիպէ անդ
քերթողն։

Վ՛իերթածք Հոմեդեայ, ուր ուրեք ձահաւոր ունին
զգաղդան, դեղեցիկ են յոյժ և ախորժելի։ այլ ոչ իրրև
զՀոմերոսին վեհ և վսեմ՛։ միջակացոց մատենագրացն
պարու առաքինի զսա կարգեն Կալիմաքոս։ «՛Ո՛ մի՛ ա. է։
ջինն, ասէ, ազգ մատենագրաւն՝ սա զյաղթանակն ունի»։

ԱՐՔԻԼՈՔՈՍ

Վ՛իերթողս այս նախագոյն մեծաւերջ տողիցն, 3ւ80ո. 724
ճանեալ՛է Պարսս, եկաց՛ի ժամանակս Անդաւդեայ
արքային լիւդացւոց։ Օ՛ սա Պատերկուղոս Հաւասարէ Ժ. ա։
ընդ Հոմերոսի այնու՝ զի զնաթաձևն ազգ քերթուածիւ,
զոր եգիտ, հասոյց վաղվաղակի մերձ՛ի ծայր կատարե-
լութեան։ Ո՛՝եճաւերջ ոտից, յորմէ և ազգ քերթուածին
զանունն կալաւ՝ զի՛ի սկզբանէ այլ ինչ ազգ ոտից ոչ
խառնէին յայն, եթէ կրկին վանկք՝ սուղ մի և երկար։
Ո՛ւ ան որպ հնարեալն այն Ո՛՝քքիլոքեայ երևի ճահա-
գոյն՛ի սաստկի և յազդոյ բանս։ քանզի և Ո՛՝վրատիոս Ա՛ր-ե-ե-
ասէ զքերթողն՝ թէ բարկութիւն զինեաց գնա մեծաւերջ։ 1ր8ե. 79։
Ջաւն՛ի վրէժխնդրութիւն։

Ո՛Ւ ՄԵԾԱՎԵՐՋԻՆ ԻՒՐ Ո՛Ւ՝ՔՔԻԼՈՔՈՍ ԶԻՆԵԱՑ ԶԱՅՐՑԱՅԼ։

Ո՛ւ կայէ Կաւրնտիլիանոս[1], թէ եր՛ի քերթուածս նորա
աստուածային յոյժ, խմաստք յանդգնութիւն, ասացուածք
սուղ և հանդարեղ և աշխոյժ, և բնաւ տիպք յօրինուա-
ծոյն կոծովի և զօրաւոր։ Ո՛րկաքսագոյնք՛ի քերթուածից

[1] Կորով մեծ եր՛ի յօրինուած սուղ և չեշտ, և ջիղ՛ի նմա և քերթուած նորա, խմաստք ազգոյ, արիւն առաւ։ Կ՛ուինթ. Ժ. ա։

նորա ընտրեալագոյն համարեին. զոր օրինակ և առնեա-
բանութիւնքն Աւեմոթենի և Ալիկերնի այսպէս դատեալ
եղեն[1]։ Օ սոյն դատաստան առնել Ալիկերն զերազոյ
բարեկամին իւրոյ Լատիկոսի։

Ոնոմ. ԸՐՈՄ. Ը։ ԹՈՒՐ. Ա։ ՅԺ։

Վերթաճաք Լբիւղոքեայ երկիծաբանաք և ցոփք եկին. վկայեին այամ և զորս առ իւրամբէս աներ իւր զրեաց, որովք յոսահատեցոյցն զնա ի մահ։ Յաղագս այսորիկ տարապիր եղեն ի Պարթեայ[2] որպէս զերծիչք բարուց և ընաւորութեանն մանկտուցն՝ քան մեացն հրահանգողք, թէպէտ և այլով մեամբք արգոյք եկին։ Պատառիկք ի քերթուածոց սորա հասին առ մեզ։ Ալի անտեսեցի աստ գովելի զգուշութեան հեթանոս մարդկանն յընտրութեանն գրեանց՝ զի մի զնոսին անխտիր առցէ մանկտին յընթերցուածն. որ ապաքէն դատապարտութեանն ածէ բազմաց ի քրիստոնէից։

ԻՊՊՈՆԱԿՍ

Վերթողս այս եփեսացի էր հայրենեաք, ամաք ինչ յետոյ քան զԼբիւղոքոս պայծառացեալ ի նմին ապա քերթուածէ, նովին սաստկութիւք։ Վիպք էր նա յանձնէ[3] և ոտեղ և նկուն կերպարանաւք։ Յղացաքք երկու անդրիադարձք անուանիք, անուն միումն Խաւսազ և երկրորդին Լթենոս կամ Լնթեմոս, որպս ինն կերպարաք նաց ընդ հինգն համաչարեալ՝ քանդակեցին նմա անդրի ծաղուս նշաւակ։ Յակայն վտանգ է ընդհարկանել երկիծաբան քերթողի։ Յապտնաքս ընդդէմ երկուցն եղբարց տաղս երկիծականս սաստիկս գրեաց, մինչև յուսահատ եղեալ նոցա խեղդեցան. իսկ այլք ասեն մեհեալ և եթ նոցա ՀԻՓեսոսէ, զի անդ բնակիր Յապտնաքս։ Այս և

1 Որպէս զԱրիստոփանէսին և զԱրքիղոքեան մեծաւիրջ. լաւ է Թուէթ երկայն՝ որպիսի ինչ և իցէ։ ԿԻՒ. ՌՈՄ. ԱՐՓ. ԺՅ. ՅԸ

2 Հրաման եառն ոսպարացիք՝ տարագիր առնել ի քաղաքէն իւրեանց զդիրս Աբքիղոքեայ, քանզի զնապարեշտ մարդկան և ցոփասիրաց զընթերցուածն այնոցիկ վարկան։ Էր չար Թուեցաւ նոցա կրնել ի նոսա մանկուցն, թէ գուցէ առաւել քան զմտացն հրա հանգա սրտիւքն զեղծիցին։ Վասն որոյ զվհատոյնն կամ շշաւորք վհատագունին զքերթողն, զի զաւելին իւր զազգ զազիր երկիծաբանքն թշնամանեաց, աքսորեալք քերթուածէն պատուհասեցին։ Վաղ. Պ՚՚՚. Ղ. Ֆ։

3 Յապտնաքս զանգեղեացն՝ անդրի ի խաղեղ խեղկատակացն յայսոն կատանաց կանդնեցին։ Լնգ որ սրամտեալ քերթողին, տասիւքն կակզելիւք նշաւակեաց զնոսա մինչև կարծել տանց զնոցանէ թէ ի խեղդ մտաքերեցին, այլ սակն։ Պ՚՚՚. Ղ. Ֆ։

յասլբեցուցիչս իւր ոչ խնայեաց, և երգիծոյց գնաս, եւ
ղեհան մեծ, ասլիրատ գրչաւն։ Ալբատիոս՝ զաս և զԼ.Բ-
քիղբոս ի միասին ի նեբբս ածէ որպես ձիասակաբս ի
բերթոզաց. և են ի Ղատկաբաւն վերտառուիք երեք
կամ չորք՝ որ զԱպոլոնաբս ահարկու և յետ մահուն ցու-
ցանեն, խրատելով զանցաւորս՝ հեռի կալ ի դամբանի
նորա՝ թէ գուցէ հարուածեսցին ի կարկտէ.

Ի ԿԱՐԿՏԱՁԻԳ ԵՒ ՅԱՀԱՐԿՈՒ
ՃԻՄԻԷՊ Ի ԲԱՑ ՓԱԽԻՐ ՈՎ ԴՈՒ

Ասլրա առեն հնարեալ զկաղն մեծամբերք՝ յորում ընդ
երբորդ ոտին, որ միշտ մեծամբերք կայ, փոխանակէ
համբոյր։

ՍՏԵՍԻՒՈՐ

Խմերացի էր Հայրենեաք, և անուանի եղև ի քնար-
երգակ քերթուածիք հատասլր ասլոցիկ զորոց հանդեր-
ձեալ եմ ասել։ Այս է քնարերգուածիք տալ կամ նուագ
յեղանակեալ ի քնար կամ յայլ երաժշտական գործի։
Ասեսկբոր յերեսներորդի եօթնեներորդի ողիմպիադին Պ---ած. ի
եկաց, կամ ի քառասներորդի եօթնեներորդի։ Պատաս- Լ-ին. 200։
նիաս ընդ բազմայօդ առասպելն և զայս ինչ պատմէ՝
թէ Ասեսկբոր ի պատուհաս դառն երգիծանուածեանն,
զոր քերթեաց ընդդէմ Հելինեայ, կուրացաս անբժշկե-
լի՝ մինչև այլով քերթուածով եղծ զառաջինն զայն։ և
անուն կոչեցաս քերթուածոյն այնմ Հակերգուածի։ Պա-
տերազմունս մեծամեծս, ասէ Կուինտիլիանոս, երգեալ
սորա [1], և գիւցազունս երևելիս. և զազնուութիւնն և
զվսեմութիւն գիւցազնական քերթուածոյն յեղանակեալ
ի քնար։

1 Ջերգոյշ լեր ոմ դու, զի ոչ խնայեմ
Եղկելոբ ջաբին ածել ընդդէմ,
Իբը զգվեսցայն արհամարհեալ,
Հաւատացդուժբն Լիկամբեայ,
Կամ զՀուպազայն ոսոխ դժնեայ։

Վերծ. Ե։

2 Գիրացն իսկ զորս երգեաց՝ ի սկբոբայն հանձար հզոր, որ զգիւց-
մեծամեծ պատերազմացն և ի քա- ազնական տպղին վսեմութիւնն ի
ջայողի զբրավարաց, երևի Սահ- քնարերգուածիք կալաս։ Ֆ. Ա։

ՂՂՄՏԻՈՆ

Պատառաւ սպարտացի, կամ որպէս այլոց Թուեցաւ ասել՝ սարդիկեցի՝ ի Լուդիոյ. և եկաց զժամանակաւք Ստեսիքորայ։ Ոչ սա համարին ոմանք գտող աղու տա-
ղին։

ՂՂԻՆՈՍ

Ի Մխիլինեայ՝ որ է քաղաք ի Եսբոս։ Ի սմանէ աղկեանն չափաբերութիւն կալաւ զանուն։ Սա ոմերիմ
ասին բռնաւորացն Լեսբեայ, մանաւանդ Պիտտակոսի,
Երոդ. Է. ՃԵ. սակս՝ ի քերթուածս իւր զնա կշտամբեր։ Պատմին զգ-
սմանէ թէ՝ ի պատերազմի ուրեք առ ահին զղէնսն արկ՝ ի
բաց, և ապրեցաւ՝ ի փախուստ։ Ոչ զսխալ ինչ և զանձնէ
ասէ Անվեստիոս [1]. քանզի քերթողք ոչ յարուցեալ պան-
ծան՝ այլ՝ ի հանճար։ Աւրխիլիանոս ասէ [2] թէ Ալկեայ
քերթուածոցն յօրինուածք արագաբան և պերճ էր և
ողբերգ, և որ առաւել փառք են նմա՝ բազում իրօք նմա
նեաղ Հոմերոսին։

ՍԻՄՈՆԻԴԷՍ

Կէացի էր հայրենեօք. և ի կէա կղզի յեգեան ծով։
Ալկեայ սա մինչև ի ժամանակս Վաներքսի յելլադացւոց
աշխարհն արշաւելոյ. և էր ձարտարագոյն ի քերթուե-
եղերեբսկականին [3]։ Տեղական յիշողութեան, զորմի այլ
Գլ. Փ. Բ. ուր ասացեալ է [4], զսա հնարագիւտ առեն։ Աւթնամե-
Բղ. 784։ նեի՝ ի մրցմունս քերթողականին տարաւ գյաղթութեան։
Այս զհնչակաւորն պատասխանի ետ ուսեալն ի Թագա-
ւորաց, հարցեալ՝ ի նմանէ՝ սահմանել զնուիթիւն այ։
ԿԻՒ. ՃԼ. ԲՒ. Վասնզի եհարց զնա Հերոն արքայ սիրակուսացւոց՝ Թէ
ՍՓՓ. Ա. զինչ է ա՛ծ. և քերթողն խնդրեաց ի նմանէ պարապ՝

1 Ի փիլիպպէ անարգաբար,
Եւ՝ ձեզ ոտին փախստական,
Հեզ մարտակից լբի զասպար։
Տ՚ուդդ. Է. Բ։

2 Սուզ ի յօրինուածն, պերճ
և ողբերգ, և բազում իրօք նման
Հոմերոսին։

3 Եւ մի, յանդուգնն Մուսա,
Ընդգոյն Թոդեալ երգոց խաղ,
Ընկեցուցոյն Ալենեայ
Եղերերգել առնուս տաղ։
Անդրդ. Փ. Բ. Ա։

4 Ընկերացոյն քան ըզլսիս Սիմո-
նիդեայ։
Պաղդ.։
Ընդ Յեղանայն ուսանելոյ։

խորհել զանմահն օր մի . և ի վաղիւ անդր Հարցեալ վերստին՝ խնդրեաց երկուս . և որպէսի նա տիպեր՝ սա զԹիւ աւուրցն կրկնապատիկ : Ընդ որ զարմացեալ Թագաւորին և զպատճառսն խնդրեալ, պատասխանի ետ քերԹողն . Օ ի որչափ խորհիմ՝ առաւել մեծանայ լինձ բանին : Հանձարով ետ զպատասխանին՝ եԹէ արգարև խելամուտ էր մեծուԹենէ փառացն ՅաձուԹենն, որ անհնար է մնոց և անձառ բանիւ [1] :

Ա՚ն ընդ բազում քաղաքս Ա՚սիոյ չքնեալ, և գանձս բազումս մեներեալ գովասանական տաղիւքն, յայնցանէ՝ որք վարձս առատութենէ տային նմա, եւմուտ ասպ ի նաւ՝ դառնալ ի Կիպ ի Հայրենիս իւր : Ա՚յլ ի նաւաբեկին լլկեալ իբրև իւրաքանչիւր ապրեցուցանէին ընդ իւրեանս որ ինչ էր հնար, Ամմինիդես ոչ ինչ էառ ընդ իւր . և ի Հարցանել այլոց՝ Ա՚ւնոյն ինչ իմ ընդ իս ասէ : Ա՚նաւ զուտ յուղեկցացն ծովասոյզ կորեան՝ ծանրացեալ քեզ ոսկեբն . և որոց փրծանեալ եղև յերկիր՝ և գնոսա ա՚ւազակք կողոպտեցին : Ա՚յս եկին առնէքբնն անկան ի կղզաղանեակ քաղաք, ոչ ինչ Հեռի ի տեղւոջէն ուր նաւ էաբեկն եղէն : Ի՚ քաղաքացոցն անդ ունի բանասէր, որոյ ընԹերցեալ էր զտայս Ամմինիդեայ, և յոյժ ընդ քերԹողն սքանչացեալ, ուրախ եղև, և փառս մեծ Համարեալ՝ ժողովեաց զնա առ իւր . և զամ կարեւորս սպաս տաւորեաց նմա՝ իբրև այլք Հարկէին մուրացիկ ընդ քաղաքն չքնել : Որոց Հանդիպեալ քերԹողն յուղղի՝ ինչ ևեցոյց նոցա զկամխատաց զարդար պատասխանին . Ա՚նաց ի ձեզ, ասէ, ԹԷ իմքն բնաւ առ իս են, և զոր բարձէքն դուք շտապաբ՝ աՀա կորեաբ ի ձէնջ :

Օ տա կշտամբէն որպէս զօրաքաղուԹիւք անարգեալ զքերԹողնէն՝ վարձկանելով զգրիչն, ոչ երկեալ մինչ չև վարձուցն սակ արկեալ [2] : Ա՚յ կայծ այսմ և պատուական Ա՚ր իստատել, որ ոչ յոյժ փառք են քերԹողիս : Ա՚ռանձինն զի չընԹացաս ասպարիզին յաղԹող եղեալ ուրումն, ա-

1 Ա՚նձն խակ է ոճ՝ որ և՝ ի Յաձուձէ գնմանէ է անձառ, ի քննելն՝ անքննելն, ի Համեմատելն՝ անհամեմատն մաս, և ի սահմանելն՝ ի վեր քան զսահման: Ա՚է Օ՚ռոպ. յղ ՅՀԱ. 109:

Մ՚իսք անձուկ են մեզ առ իմացուած . վասն այնորիկ յորժամ անքննելի գնա համարիցէ՝ յայնժամ զպատշաճ կարծիան ունիմք գնմանէ : Խօսեցայց ապա որպէս գիտեմ : Որ զմեծուԹէն ոչ գիտել կարծէ՝ նուաստացուցանէ գնա. և որ ոչ կամի նուաստացուցանել՝ ոչ Ճանաչաբ գնա : Մ՚ՀՈՒ. Փ՚ԵՒ. ՖՈ՚ :

2 ԸզյաղԹողացն երգել ըղծով. Վարձս ընդ ասղից ընդուռնելով: Օ՚ր Ե՚ռ. ընԹ՚ՆՈՒ.

Վարձս ընդ ասղից սակեալով: Փ՚ԵՒ. Ֆ. Ֆ՚:

ղաչեաց զՍիմնիդես նուագել նմա տաղ յաղթական։ Հայեցաւ նա՛ի սակաւութիւն վարձուցն, և ասէ. Ոչ կա՛ր եմ ըստ արժանին նուագել զայդ։ Վասնզի՛ ի ջրեհ մարտս յաղթեալ էր, և ջրերն այն կենդանի՛ ոչ թուէր նմա արժանի գովելոյ։ Այլ ապա վարձուցն յաճախու թեամբ ազնուացաւ իշխէնն, և երգեաց քերթողն տաղ յաղթականին։ Այսպէս՛ ի վաղ ժամանակաց հնոյր է արծաթ՝ ի տալ զգեղ և զազնուականութեի՛ն.

Ոչ՛ զազգ և զպերճ կերպարան
Պրամն ընծայէ դէմոյն այն։

Ոչ. Բաբ. ի՛. Ե. 37.

Վասնզի կիսէշ է ջուրն՝ հայր միայն պէ՛ս ունելով, քերթողն, որպէս հանձարով նկատե՛ Էրիստոտէլ, ի սկզբան անդ՛ ի նուաստ կէսն հայեցաւ. բայց արծաթ այլազգ արար նմա հայել, և գոչէր ապա առ ջուրեան,

Ա՛ըրկոան երիվարաց դատերդ վերհազուցանք։

ՍԱՓՈՎ.

Վերթողուհի հայրենակից և ժամանակակից Սափեայ. յորմէ սաւեանն անուանեցաւ ազգ տաղաչափեա՛ց։ Այրա բազում եկն քերթուածք, այլ՛ ի բազմաց անտի երկուք միայն հասին առ մեզ. վկայէ՛ թէ ոչ վայրապար յիմա՛ ժամանակի գովեցան տաղք նորա՝ գողտր և գեղեցիկ յօրինուածո՛ւն, թուով և չափով ոտից և ներդաշնակութե՛ւ։ Ա՛ս տաներորդ՛ ի Աւսայն կաթ գեցաւ, և գրան միմիլնայիք հատին՝ զնորայն տպաւորելով պատկեր։ Ոչ՛ թէ բարւոք հանձարոյն հաւատ և գովասն ունէր. այլ նա չարաչար ախտիւքն եղե՛ ի նախատինս իւրատեր ընութե՛ն։

ԱՆԱԿՐԷՈՆ

Պատառաւ տեսայի՛ ի Հոմերոյ. և եկայ յԷօթանասներորդի երկրորդի ոտիմնիադէն։ Այդև սա ժամանակս բազում յարբունիս Պոլիկրատեայ բարեբաղդ բռնատէրն՝ ի Սամոս. և կենակից և խորհրդակից նմա։ Ի պարբոս մի յորդւոց Պիսիստրատեայ, որպէս պատմէ Պղատոն, առաքեաց նաև յիմնաթի առ Անակրէոն, և թուղթ գրեալ առ նա յարդուե՛ բազմաւ երդմնեցու-

Էրոտ. ֆ. 32։

յԱրտբ. 228.

ցանէք զնա գալ փութով Յ[1]ԹԷնս, զի անդ տաղք նո-
ա յարգեսցին և զպատշաճ փառս կալցին։ Օ սմանկ
ասեն Թէ՝ի զրգանս և՝ի զուարճութե՛ հանապազ կեալը.
որում և ՅՈացօրդք տաղիցն վկայեն, զի գՅամ կիրս իւր
՝ի նոսա զեղու։ Օ փափկութիւն տաղից նորա մարթ է
զգալ՝ քան բանիւ ցուցանել զայն։ Ույ ինչ քան զքեր-
թուածս նորա պատուական էր՝ եԹէ լաւագոյն ինչ պատ-
ճառք էին տաղիցն։

ԹԵՍՊԻՍ

Ա՛ա առաջին ողբերգող եկաց. և գնմանէ ասացուք
՝ի Ճառս ողբերգուացն քերԹողաց։

ԵՕԹԱՆՆԵՒՒՆ ԻՄԱՍՏՈՒՆՔ ԱՀԱՐՀԱՒ ՑՈՒՆԱՑ

Հարկ է և զսոցանէ ասել՝ի հնախօսութի՛ն՝ զի ա-
նուանի յոյժ եղեւ՝ի վաղ ժամանակս. զորոց զվարս
գրեաց Դիոգենէս լայերտացի։

ԹԱՂԱՍ ՄԻԼԷՏԱՑԻ

Իշխան յեօԹանեսին իմաստունն[1], եԹէ հաւատար Ցե. ե. ոդ.
մարթեամբ ասաց Կիկերոն։ Ա՛ա նախ յաշխարհին Յու- ա. ԻԵ.
նաց արկ գՀիմունս իմաստասիրութեան՝ գյոնիականն ա-
զանդ սահմանեալ, զի էր ինքն՝ի Յոնիոյ։

Ակիզն ա՛մ իրաց Համարէր սա զՁուր, և գՅամ ինչ
յայնմանէ իմաստութեամբն ա՛յ կերպացեալ։ Օ առա-
ջին կարծիսն յեգիպտացւոց էառ, որոց զարգասանգու-
Թի՛ երկրին իւրեանց՝ի Ա[2]ղեղսէ ընկալեալ՝ Համարեցան
զՁուր ա՛մ իրաց պատՃառ։

Ա՛ա առաջին աստեղաբաշխ եկաց՝ի Յոյնս. և գուշա-
կեաց ստուգիւ զժամանակ նուաղելոյ արեգականն, որ
եղև առ Ա[2]ժդահակաւ արքայիւ Պարսից, զորմէ յիւ-
րում տեղւոջն ասացաք։ Ա՛ա և զարեգակնային տարեաց
բոլորմանցն սահմանեաց՝ի Յոյնս. և զստուարութի՛ն ա-
րեգական ընդ լուսնին Համեմատեալ Համարեցաւ գտա-
նել զքանակ լուսնոյ եօԹն հարիւր քսանեւորդ մասն

1 Թաղէս յեօԹանցն մի և ա. գոյն պատիւ շնորհեալ ասեն՝ի
ասացն՝ի նոսա, որում զդէրա. վեպկցն այլոց։ Աե՛տ. Խե. ։. ՃԷ։

ԱՄԱԸ.ՆԳ. արեւու, որով առաւել քան զեօթն հարիւրապատիկ մեծուԹի ետ արեգական քան լուսնի։ Ի.ԱԼ. յոյժ սխալեցաւ. քանզի արեգակն ոչ միայն եօԹն հարիւրապատիկ մեծ է քան զլուսին, այլ եւ հարիւր բիւրապատիկ։ Ի.ԱԼ. ի սկզբան ամենայն իրաց, մանաւանդ յայսոսիկ՝ զորմէ խօսիմքն, յոյժ Թերի են գնուԹիւք եւ գիւտք հնարից՝ որպէս յայտ է։

ՊԱՒ.ԼՂ.ՅԲ. Յուզեւորել իւրում Ա[ղ]դիպտոս՝ եգիպտացի՝ հարցս ի տալ փել հեչտեաւ եւ ձնդիւ զբարձրուԹիւն բրգանցն ի տուեալ նոցա նոցա, յորում աւուր ստուերք զուգաւոր հասակի մարմնոց անկանիցեն։

ԿԻ.ՃԸ.ԸՍ. Ի կտակել գայոսիկ՝ որք զնմանատեսս անկարող եւ անաջողակ հանարէին ի կենցաղական իրս, եւ ի ցուցանել՝ ԹԷ եւ նոքա կարող են մեծանալ, եԹէ կամեսցին, գնոց կալաւ զնմ երկրին միլետացւոց զպտուղս ձիԹեւ նեաց՝ մինչ չև ծաղկեալ էին ձիԹաստանք, դուշակեալ զառաւտ պտղաբերուԹեան՝ ԹերեւսխելամտուԹիւնն պատահարայ բնուԹեան։ Ի.ԱԼ. յաջողեցաւ, եւ արար անտի մեծուԹի բազում յոյժ։ Ասէալ գոհանայր զդից վասն երից, մի՝ զի բանաւոր եղև արարած եւ ոչ անբան, երկրորդ՝ զի արու ծնաւ, եւ երրորդ՝ զի Հայն եւ ոչ դուժ։ Օ սա իբրև բաշնադասէր մայր նոքա յամենամանաւոր՝ զառաջինն զմանկուԹիւն պատճառեցաւ, եւ ապա յետ ամաց բազմից՝ ի տպառ հրաժարեաց՝ որպէս անցեալ զաւուրքդ։ Ի.ղեւ երբեմն անկանել նմա՝ ի խորխոռատ՝ մինչ զնեալ զաստղս։ եւ՝ ի պառաւանց ոմն ասէ, եԹէ զմերձաւորդ եւ որ ինչ առ ոտս կան ոչ տեսանես, իսկ որ յերկինսն են զբարձրագոյնս զիարդ զիտից ես։

ՅԿՅ.ՆԿ. Յառաջաւորի ամի երեսներորդի հինգերորդի ողիմպիադին ծնաւ Աղաղէս, եւ մեռաւ յառաջաւորի ամի յիսներորդի ուԹերորդի ողիմպիադին, կեցեալ ամս աւելի քան զվիճասուն։

ՍՈՂՈՆ

Ո՞ւմանէ յերկար ասացաք յառաջագոյն։

ԿՒՂՈՆ

Ապարտացի հայրենեաւք. սորա սակաւ ինչ պատմին։ Հարցեալ երբեմն Աչսովպոսէ՝ Թէ զինչ զբաղումն է Պրամազդայ, ասէ. Խմարհել զբաձունս, զիմնարհս բարձրացուցանել։

Իբրեւ մեռաւ Վիղոն՝ ի Պիսա առ իննդուէն՝ զի յաղ- Աւս. ֆեա. թեաց որդի նորա՝ ի բռնամարտին. և ասէր՝ ի մեռա- ա. ֆ. նելն իւրում յանդուգն անձնահաճութէ՝ արժանի հիւ թանոսական խմաստասիրութեն, Թէ ոչ ինչ գիտեմ անձին իմոյ սխալեալ, բայց միայն զի՝ ի գատաստանի ուրեք ակն առեալ բարեկամի՝ ոչ քննեցի զիրաւունս, գուցէ անդ յանցուցեալ իցեմ։ Իբրեւ եկեաց Վիղոն մինչև՝ ի յիսներորդ երկրորդ ողիմպիադն։

ՊԻՏՏԱԿՈՍ

Պիտիլինեցի՝ ի Լեսբեայ. սա միաբանեալ ընդ եղբարս Ալկեայ մեծի քնարերգակ քերթողին, և ընդ նմին ինքեան Ալկեայ՝ որ առաջնորդ եկաց աքսորելոցն, հալածեցելն ի կղզւոյն զբռնաւորն՝ որ բռնակալէր անդ։

Ի պատերազմին միտիլինեցւոց ընդ աթենացիս՝ Պիտտակոս զօրավար եկաց բանակին. և խնայեալ յարիւն քաղաքացոցն, խօսեցաւ ընդ Վրիմոնի զօրավարի Թըշնամեաց՝ մենամարտութէ զպատերազմն վճարել։ Ածող Թուեցաւ խորհուրդն այն, և պարտեաց Պիտտակոս և սպան զսխոյեանն։ Օ՜ որ փոխարէն բարեաց՝ իշխան՝ ի վերայ ամ քաղաքին իւրեանց միաբանեցին կացուցանել միտիլինեցիք։ Չանձն էառ Պիտտակոս զիշխանութէն, և խնամատարէ և ուղղութէ առաջնորդեալ արդեայ եղև և սիրելի ամ քաղաքացոց իւրոց մինչև՝ ի սպառ։

Սակայն Ալկեոս ոսոխ բռնաւորաց՝ ի վերայ ամ քաղցրութէ նորա ոչ խնայեաց և՝ ի նա՝ ի տաղս իւր, և Թշնամանեաց զնա յոյժ։ Օ՜ որ Պիտտակոս զբռնամբ աՃեալ՝ առանց վրէժխնդրութէ ազատեցոյց զնա. յայտ արարեալ զԹուլթէն և անչափառութէ՝ Թէ անուամբ միայն բռնաւոր էր։

Այլ կալաւ զիշխանութիւն ամն տասն՝ արդարութիւք և իմաստութիւն, և կամակար ապա հրաժարեալ՝ առանձնակեաց լինէր։ Իսկ նա ստէպ ի թէ առաջորդութիւն քաջ այն է՝ զի հնազանդեալք մի յիշխանէն երկիցեն, այլ վասն իշխանին՝ [1]։ Իսկ օրէն համարեր չարախօսել ումեք զբարեկամէ, նա և ոչ զթշնամոյ։ Այլ մեռաւ Պիտառակոս ի յիսներորդի երկրորդի տոլմպիադէն։

ԲՒԱՍ

Ոչ այլն ինչ զամանէ աւանդեն մատենագիրքը։ Սա Ձարտարութեամբ հարկեցոյց զԱչիատէս արքայ լուծաւ ցոց՝ բառնալ զպաշարումն Պրիէնեայ քաղաքի, յորում ծնեալ էր։ Իանզի ի վիշտս վտանգի սովուն պարապ ելալ ջորիս երկու, արձակեաց զնոսա հնարիւք ի բանակ թշնամեաց։ Որ տեսեալ արքային զգրաստոն յոյր, հրեշտակս արար իբր թէ ի պատձառս խաղալոյ ելանել, լրտեսել զքաղաքն։ Այս հրամանս ետ Իփաս զաւազակսյա մեծ ծածկել յորևնուղ։ Վարձան հրեշտակքն և ցուցին արքայի զառատութիւն քաղաքին, և փութայցեալ խօսեցաւ ի խաղաղութիւն, և եմող ազատ զքաղքն։

Ի վեր քան զամ ինչ խրատեր Իփաս, զամ բարի՝ դիցի պարգև համարել [2]։

ԿՂԶՈՐՈՒՂ

Այս սորա ոչ ինչ առաւել գործք պատմին։ Այր հայրենեաք հռոդացի՝ ծնեալ ի Ռնդոս, կամ ըստ այլոց՝ Կարիացի։ Սա զՀոդոս ընդ իւր հրաւիրեաց երթալ առանձնակեաց լինել, յորժամ Պիսիստրատ բռնակալեր զԱթենս։

ՊԵՐԻԱՆԴՐ

Այս սա ընդ իմաստունսն դասեցաւ բռնաւորն կորնթացւոց։ Որ ի բռնակալել իւրում՝ գրեաց առ Թրասիբոզոս բռնաւոր ի Միլետոս, ուսանել ի նմանէ զօրինակ առաջորդութեան։ Այս նա ընդ բանիւ պատաս-

1 Թէ զՀպատակս յարգարեալ՝ Եւրիպ. Խնամ. 153։
Թէ Եղիսանն երկնչել ոչ ի նմանէ, այլ վասն նորա։ Պետ. ի Խոնթ. վերընծայեալ։
2 Որ ինչ բարի գործիցես՝ գիցն

խանուց՝ աճ զԹղԹաթէրն յանդս ցորէնոյ, և անդ ձեմ առեալ՝ հարկանէր եղեգամբն, որ ի ձեռին իւրում, զհասկս բարձրագոյնս. և եցոյց առականն Թէ պարտ է Պերիանդրի բառնալ զհոգս ի կործնթացուց՝ զի կեցցէ անհասկած։ Ա՛յլ ոչ լուաւ Պերիանդր անգԹուէ խօր- Ի ԽՐԱԽՕՒՆ ԽՈՍՔ։
հրդոյն, որպես Պլուտարքոս վկայէ։

Այս ինքն ուխտ եղեալ գից՝ ընդ ողիմպիայացի մրցա- ԴԻՏԵ. ԼԱ ՏԵՐ. Ի ՊԼ ՒՏՈՒՔ։
նակին կանգնել նոցա պատկեր ոսկի, ապա ի լնուլ զուխտն կապտեաց զզարդս տիկնոց կործնթացուց և զա- կանս պատուականս և որ ինչ ծանրագին էր նոցա. քա- ջիկ նուէր։

Հրաւիրեաց նա շրջաբերական թղԹով զամ խնամ տունս՝ գալ ժողովել և լինել առ իւր ժամանակս ինչ, որպէս յառաջնում եղէն ի Պարսիկն առ Կրե- սոս։ Ի՛անգի Թագաւորը ժամանակացն այնոցիկ փառս համարեին՝ զայնպիսի հիւրսն ասսնդականել առ իւ- րեանս։ Օ ընԹրիսն զոր ետ նոցա՝ մնալոսպատում առ- նել Պլուտարքոս. որ աշնուական պարզութեամբն, ասէ, Ի ԽՐԱԽՕՒՆ ԽՈՍՔ։
ըստ պատշաճի ախորժակաց և բարուց կոչնականացն յաւել նմա փառս քան զմեծահաց կոչնուս։ Ի հնձին ի սեղանի անդ զրուցատրութիւք՝ էր որ հանճարեղ և լուրջ, և էր որ զուարթ և բերկրական։ Ի՛սարց ոմն անդ՝ Եթէ ոք ի ռամկապետութեաց առաւել բարեկարգ է։ Պատասխանի ետ Պաղտն և ասէ. Յորում ընդ զրկելումն վշտանան աւնեալքն։ Ի՛ս Խիտ ասէ. Յորում բռնա- կալեն օրէնք։ Ի՛ս Քաղեա ասէ. Յորում իւրաքանչիւր ոք ոչ չոյժ փարթամ իցէ, և ոչ չոյժ աղքատ։ Ի՛ս Նաբարսէս ասէ. Յորում արգոյ է առաքինութեի, և չա- րութիւն անարգ։ Ի՛ս Պիտտակոս ասէ. Յորում լաւք իշխանութեի հասանեն, և մերժին չարք։ Ի՛ս Կղէօբուղ ասէ. Յորում առաւել իցէ երկիւղ ի տարահամբաւու- Թէ քան յօրինաց։ Ի՛ս Վիտոն ասէ. Յորում ոչ առեւ- նախօսք, այլ օրէնք լսելի լինին և արդար։ Ի՛ս ի վերայ ամենեցուն հած Պերիանդր. Ի՛սամկապետութէ ըստ չա- փոյ մերձաւորութեին յաշնուապետութէի՛ առաւել կա- տարեալ է, սակաւուց ունելով զիշխանութեին արանց լաւաց։

Ինչ դեռ խնստասէրքս էին առ Պերիանդրի՝ եհաս հրեշտակ նաւմախանուով Ա՛մասիայ աքքայէն եգիպտա- ցւոց առ Խիտս, որում մեռնումէի յոյժ էր ընդ նմա, հարցանել Թէ զինչ պատասխանի տացէ աքքայէն եհռով պացւոյ՝ ընդ որում բաստ արկեալ էր ըմպել զամ

զնուբս ծոլու և առնուլ ի նմանէ քաղաքս այսպիսի, և տուժէլ՝ թէ ոչ կարասցէ։ Ի՞նդ այս սովորութիւն էր այնր ժամանակի թագաւորացն, զրաւ դնել ընդ մէ մեանս և առեղծուածս դժուարալոյծս արկանել։ Պա տասխանի ետ Խոսրով, թէ կալցի նախ արքայն եհռոմայ ցուց զՀոռոմս ամ գետոց ի ծով. զի զծով խոստացեալ էր ըմպել և ոչ զգետս։ Ի՞սկսին ինչ պատասխանի առնէ և Խոսրովոսի երբեմն առեալ։

Կամիմ և ոչ զայս անյիշատակ առնել՝ զի իմաստասէրքս այսոքիկ սիրողք էին և քերթողութեան, և արարին իւրաքանչիւր քերթուածս, մնաւանդ ի վերայ բարուց և քաղաքավարութեան որ պատշառս արժանիս ընծայեն զրչի քերթողին։ Հայց Սողոմ ոչ արդարանայ ի ցուի տաղիցն, որովք նշաւակին կարծեցեալ իմաստուհիք հեթանոսաց։ Պւսդ. ԻՍ. ղն. 79։

Այն որք ընդ ոմանց յեօթանց ասեն իմաստնոց զայլս փոխանակին, զՊիտաքոսիս, զՊինոն, զՀսոպիմենիդէս և զԲերիկլիդէս։ Յորոց առաջինն առաւել անուանի է,

ԱՆԱՔԱՐՍԻՍ

Ա աղ ժամանակաւ յառաջ քան զՍողոն անուանի էին յոյժ սկիւթացիքն Հոմադք՝ անկեղծութեան իւրեանց և սակաւասէր կենցաղ և ժուժկալութեամբ և արգա- Իպէոն. Ք. 6։ րութ, զի և Հոմերոս ազգ արդարակորով զնոսա անուանէ, և Հ ոսոցանէ էր Պնաքարսիս արքայազն. որ Հայրենեաքն կրտսերեալ երբեմն յուսմունէ Հ յոյ, ասէ, իմովս ոչ փառաւորիմ ես Հայրենեաք, այլ քոյդ ոչ փառաւորին քո Հայրենիք։ Հանձաքոյին, և խորին գիտութիւք և քաջՀմտութեամբ ընդ եօթն իմաստունսն դասեցաւ։ Հ երթեաց նա տաղս յաղագս զինուորականին արուեստի, և զօրինացն սկիւթացւոց արար գիրս։

Ա ա ինքն յայց երթեալ Սողոնի, ի զրոյցս ուրեք նմանեցոյց զօրինադրութիւնս նորա ոստայնի սարդից՝ յոր մանուկք ի Հանձից թակարթեալ, մեծամեծք հեշտեաւ հերձուն զայն։

Ասէ՝ թէ խիստ և յաղքատին կեանս ի Սկիւթիա, արհամարհէր զմեծուհիս։ Օ սա հրաւիրեաց Հրեա սոս գալ առ ինքն, և որպէս Թուի՝ կամէր մեծացուցանել զնա. քանզի ասաց ցնա Պնաքարսիս, Ո՞վ ինչ պէտք էն ինձ ոսկւոյ քոյ. իմաստութեամբ ևեթ եկի ես յաշ-

խարհս յայս ձեռնամուխ, և շատ է ինձ եթէ դարձայց անդրէն ի հայրենիս իմ իմաստուն և առաքինի քան փոքր թեամբ։

Պլուտ. ի Բրութ. եր. 155։

Այսացն ուրեք կանխաւ՝ զի յարհամարհել Սողոնի ըզՄեծուքեթիւն գանձուց Կրեսոսի և զշքեղ ապարանսն, առաւել կամեցեալ տանուտեառնէն աքանչելի լինել, զարմացաւ յոյժ Հռոմոլոս. և ի գժկամակել ընդ այն, ասէ ցնա Նաքաբսիս. Հա՛ ոչ յիշես զառասպելն քո զաղուեսուն և զյովազայ, որ ի խայտուցն և յոզղրկ փայլիւն պարծեր. իսկ աղուէսն ընդ անպատճոյհ մարթոյն մեծ և խորագիտութեի և ձարտարութեի ծածկեալ։ Օ՛ի այսպէս և դու արդ՝ ի ձանձնչ վերին փայլմանն շլացեալ, արհամարհես զներքինն՝ որ ի մեզս է և մեր, որով հանապ մարդ։

Լր աստ ըստ կարգի համառօտել և զվարս և զաղանդ Պղեհեագորայ՝ որ եհաց ի ժամանակս յայսոսիկ։ Համ զգաստութեի սորա ընդ այլ իմաստասիրացն այլոցը կարգեցից, զի համեմատել ընդ միմեանս կարասցեն ընթերցողք զվարդապետութեի նոցա և զիմաստս։

ԵՍՈՎՊՈՍ

Յաւելում և զՀռոմոլոս ընդ իմաստունս աշխարհին Յունաց. զի ոչ միայն յաձախն էր ընդ նոսս, որպէս և տեսաք, այլ զի և զձշմարիտն իմաստութեի ձարտարապետին արուեստիս ուսոյց՝ քան զորս սահմանադրութիք և կանոնօք աւանդեցին զայն [1]։

Հռոմոլոս գաւառաւ փախուգացի, այլ հանձարեղ՝ այլ անկերպարան յոյժ մարմնով. փոքրաճասակ, և սպաստոն, և դիմօք ոգեղ և չարաասիկ՝ յորում հաղիւ նշմարանք մարդոյ էին, և խօսել ոչ կարէր ժամանակս բազումս։ Լր նա գերի, և վաճառականն՝ որ գնոց էառ զնա, յոյժ աշխատ եղև ի վաճառել անդրէն վասն գժալսի կերպարանին և նկուածև հասակին։

Տէր նորա, որում նախ ծառայէր, յղեաց զնա յագարակ իւր՝ գործել զերկիրս, անպիտան զնա համարեալ

1 Եսովպոս փախուգացի առաւ այլ բերկրական առասպելս և կախուան ոչ վայրապար ընդ խոս զուարճալիս հանձարեալ, նորօք տունսն գասեցաւ. քանզի խրատս զոգաւորսն և գհանճարեղս ի պիտանացուս ոչ խոսիւ և իշխա միտս և յոգիս մարդկան հնչեղ՝ նաթաթ էս և սահմանեաց, որպէս որպէս հրաւոր բերելի զանբիս։ Նա իմաստասիրացն սովորութիւն է, գԵւս. ք. ի։

յայլ ինչ, և զի հեռացուսցէ յաչաց զդժոխրմիսեր տեսիլն։

Այսպա վաճառեցաւ նա Վասանէթոսի ումեմն իմաստասիրի, Ի մնոքպատուտմ առնել զնմ հանձարեղ բանս նորա և զգործս՝ յանհունս վարեսցի ձառս։ Վեպ եղև օր մի՝ զի ընթերս տայր տէր նորա բարեկամացն, և հրամայեաց նմա գնել՝ որ ինչ պատուական գտանէ, և նոքա երթեալ գնեաց լեզու բազում, և ի սկզբանէ մինչև ցվախճան սեղանոյն խորտիկս ազգի ազգի ի նմա նէ պատրաստեալ էտ ածել ի սեղան։ Յաստեւ Վասանէթոս և ասէ. Ո՞չ պատուիրեցի քեզ գնել յամենայնէ՝ որ ինչ պատուական իցէ։ Պատասխանի էտ Վսովսոս. Զի զինչ պատուական քան զլեզու կայցէ. սա յօդակապ է քաղաքաժողով ընկերութեանէ մարդկան, և փականք գիտութեանց, և գործարան հնմարտութեանէ և բանին։ Սորա քաղաքք կանգնին և բարեկարգին. սորա և մարդիկ խրատին և ամբքին, և իշխեն ի ժողովս. և սորա ըղկաւռուն մեր պարտս կատարեմք՝ բարեբանել զդիս։ Յայնժամ Վասանէթոս Վաղ է, ասէ. և կրտսերել գնա կամեցեալ, հրամայէ գնել առ վաղիւ՝ որ ինչ յոռեգոյն գտցէ, և պատրաստել սեղան բազմախորտիկ նոցին գալ ձեալ կոչնականաց։ Զի ի վաղիւ անդր Վսովսոս զնոյն խորտիկս ած ի սեղան, և ասէ. Վանգի չէք յաշխարհի չար քան զլեզու, որ զկապս ծնանի և հակառակութեանէ և գայեակ, և աղբիւր հերձուածոց և պատերազմաց, և արբանեակ մեղրութեանէ, ստութեանէ, զպարտութեանէ և հայհոյութեանէ։

Զսովսոս աշխատութեանէ բազմաւ ազատեալ ի ծառայութենէն՝ ետքաւ վաղվաղակի առ Կրեսոս, որ ի հրաւիրակ համբաւոյ նորա ցանկայր ի բազում ժամանակաց տեսանել զնա։ Ցեսիլ կերպարանաց նորա և հասակին արհամարհեցոյց զնա առաջի աքսիւն։ Զի՝ ասա Տանն Ադոնյն գեղ մերկացեալ զքոյ տգեղութենէ կերպարանացն՝ ընդ որով ծածկեր, փայլեաց ընդ հուպ. և խելամուտ եղև Կրեսոս, որպէս այլ ուրեք ասաց Զսովսոս, Թէ չէ պարտ ի ձև մնօքնոյն հայել այլ ի ներքս ի հեղանիւթն անդր՝ որ ի նմանէ։

փետր. ա. ֆ. Վասանէնակս բազումս չրջեցաւ նա յաշխարհին Յունաց ըստ կամաց իւրոց, և զնոն իրաց Կրեսոսի։ Զի իբրև անցանէր ընդ Փռիգիս, տեսեալ զժողովուրդն՝ զի գրժկամնկուեն բերելին զլուծ զանսովոր զԱխխաթարատեայ բռնաւորին, քանզի նա ախրապետէր անդ յայնժամ՝

բարձեալ զուսմնասիրութիւնէ, արկ նոցա զառաջարկել զորոտոցն՝ որ թագաւոր խնդրէին Ալեքսանդրայ։

Կարծիք եղեն ոմանց՝ թէ առաքեալ Յովսէպայ, որչափ ինչ հասին առ մեզ, չէին նորա բովանդակ. կամ գէթ ի շարագրածս այնոցիկ լեալ իցէ փոփոխումն։ Զոլովս յայնցանէ Պղատոնդեայ ասեն արարեալ, որ ի չորեքտասաներորդ դարուն եկաց, և զվարս Յովսէպոսի գրեաց։

Հայր և նախագտող այսր պարզ և ընդել հրահանգութեան առակաց և առասպելեաց հաւարի Յովսէպոս. ուստի ասէ փերոս. ի նախերփ։

Զոր Յովսէպոսըն հանձարեաց նախագտող,
Զայն վեցտանեան ոլորեցի ես ի տող։

Այլ տողդ քննութիք Յոսիդեայ քերթողին են փառքս այս[1]. որ թէպէտ և ոչ յոյժ կարևոր և ոչ բազմահանճար ինչ իցէ առասպելեացն գիւտ, սակայն մեծարգոյ եղև, և խնամոտասէրք գերիմացք և քաղաքավարք քաջք վարեցան նմօք։ Սոկրատէս մերձ ի մահ, որպէս աւանդէ Պղատոն, տաղաչափեաց զառակս ինչ Յովսէպոսի։ Եւ նա ինքն Պղատոն պատուիրէ խնամով կանխել դայեկաց և նախակրթել նոքօք զմանկունս յուղղութիւն կենաց և ի սէր խնամոտութիւն։ ի փէդոնէն. 60։

Արդ զի համօրէն առ ամ ազգս ընդունելի եղեն առասպելք, որպէս և տեսանեմք, հարկ է ասել՝ թէ գանձ մեծ ճշմարտութիւն կայցէ ի նոսա ընդ անպաճոյճ և անյարդար ձևոցն, որ յատուկ է նոցա։ Վասնզի և արարչապետն սիեզերաց ի հրահանգել զմարդ ի տեսիլ քննութիւն, բաշխեաց ի կենդանիս յօժարութիւնս և բարս ազգի ազգի՝ զի իւրև ի պատկերի տեսցէ ի նոսա մարդ որ ինչ պարտ է նմա առնել, և զբարին՝ յոր յօժարել պարտի, և զչար՝ յորմէ խոյշել։ Վասնզի իբրև զգառն արար պատկեր կենդանի հեզութեան և անմեղութեան, զշուն՝ հաւատարմութեան և բարեկամութեան. և ի հակառակէն՝ զգայլ և զառիւծ և զվագր, և այլ ևս սոցին սակի գազանս, բռնութեան և յափշտակութեան և անագորոյն բարուց. խրատս լինի և կշտամբանս առանց բարբառոյ ա-

1 Եւ նոքին խակ առասպելք՝ որք թէպէտ և ոչ Յեսովպոսի առնին սկիզբն, քանզի նախագտող այնոցիկ Թուխ լինել Լսիոդոս, այլ Եսովպոս ընծային, հրաշանք. գեն զմիոս՝ մանաւանդ զդիզկիայն և զգիտաց, որք պարզմտութեամբ զկեղծեան սեան, և զուարճալեօքն բերկրեալ գիւրաս անսան։ Կոմինեան. Ե. թ։

ըարեաւ մարդկան, եթէ ապաիսա արասցեն զայն ինքեանք՝ որ ինչ յանբան անասունն սիրելի է նոցա կամ ատելի։ Եզու նոցա անձայն լսելի է ամ ապգաց, և խմաստք այսոքիկ տպաւորեալ են ի բնէ յիւրաքանչիւր ոք։

Յարտաքնոյն մատենագիրս Ասովպոս նախ ուսաւ զայն և զարգացոյց, և ի բազում ինչ օգուտ էարկ զայն, և ուսոյց զմարդիկ յայս ընդհանրական հրահանգս՝ որ ամ կարպի մարդկան և փոքու և մեծի մերձ կան։ Ապա նախ խորհեցաւ անձնաւորել զառաքինութեի և զչարութեի և զխմաստս՝ որ ի դէպ ընտանութեե կենաց են մարդկան, և զպարտն և զպատշաճ. և հնարիմաց ձարտարութե և անդատապարտ խաբէութեամբ զգեցոյց նոցա կերպարանս վայելուչս՝ առեալ անդստին ի բնութենէ, տալով բարբառել անանոց, և զգայութե ծառոց և տնկոց և անշնչից իրաց։ Ընտասպելք նորա անզարդք են և անպաճոյճք, այլ թանձրախիտ իմաստիւք և դիւրիմացք տղայոց՝ առ որս գրեցան։ Ոսկ փետրս սին պերճք են և ձոխք, այլ և տոքա պարզք և ընտիրք, նմանեալ բազում իրօք ատտիկեցւոյն պարզ ոճոյ՝ որ նրբագոյն է և փափկագոյն ի բարբառս Յունաց։ Ասֆոնդէնի գիտացեալ՝ զի պարզութիւնն այն և պերճութիւն ոչ կայջողէ ի բարբառ գաղղիացի, զուարճախօս զառակս իւր յօրինեաց նոր ինն ոճով՝ որ նման միայնոյ յատուկ է, և ոչ ոք ցայժմ նմանել կարաց այնմիկ։

Ընդհատեմ որպէս պարտ է իմանալ զբան Վենեկայ՝ որ չև ևս առ ժամանակօք իւրովք համարի լեալ առ հռովմայեցիս զայս ազգ մատենագրութե. թերևս անծանօթք էին նմա առասպելք փետրոսի։

Ցս յոմր էրէ. ծ--ղ դէղ. 556։

Օ օրինակ մահուն Ասովպայ այսպէս աւանդէ Պլուտարքոս։ Ընդաս նա երբեմն ի Դելփիս գանձիւք ոսկւոյ և արծաթոյ յերեսաց Կրեսոսի՝ զոհ մեծ առնել անդ Ապողոնի, և պարզևել բնակչաց քաղաքին իւրաքանչիւր գումար մեծ արծաթոյ [2]։ Եւ գժտութիւն եղեալ ընդ նա և ընդ դեղփացիս, յետ կատարելոյ զոհին դարձոյց զարծաթն առ Կրեսոս և ասէ, թէ անարժան են

1 Ոչ զբեզ բռնագատեմ՝ որ ցես։ Վենեկ. յղ. Ֆիլ. առ Պոպէս զի առակս և Եսովպեան առասպելս, հռովմէական հանձարոյ գործ անմատոյց, ընտանի քոյով վայելչաբանութե յօրինեաց։

2 Մնասս լուս՝ որ են գանձամայն բոյ գործ անմատոյց, ընտանի էրիերի-ը և տոտասոն էիրայ։

ՀՈՐՀԻՆ՝ որոց պարգևէր ։ Այլ դեղփայլիք խրբև սեղա-
նակատուտ գնա դատապարտեալ՝ գահավէժ արարին ։
Ինդ որ ծանրացաւսուն հղեալ Պողոսի, ախտ ժամու ձա-
րակեցոյց ի նոսա և սով ուժգին ի պատուհաս . մինչև ի
դադարեցուցանել զՀարուածան ազդ արարին յայմ ա-
տեանս Հնոյց աչխարհին , զի թէ գայցէ որ խնդրել
զվրէժ մահուն Աստուծոյ՝ արասցեն նմա իրաւունս ։

Յերրորդ ազգէ սամսոացի ումն , ազգակից տէրանցն Ղուկ. ԺԹ.
Աստուծոյ՝ որք ատացան զնա , եկն ի Վեղփիս ։ Վեզ-
փայլիք մնադիւբազոյն արարին նմա հատուցումն , և ա-
պրեցան ի տանջողական ախտէն և ի սովէ ։

Պէնեացլիք , դատաւորք արդարք ատոգ փառաց , ան-
դրի ևՀոգոծ կանգնեցին իմատուն և Հանձարեղ գե-
րեզման . յայտ արարեալ , ասէ Վետրոս , զի բաց է առա- Ա. Պետ. Ե.
ջի ամ մարգոյ անխափ Հանապարհ փառաց , և ոչ ազ-
գին այլ վաստակոց քաջութեանն փառք ։

Աստուծոյ անդրի յաղթ
Պատիկեցիք կանգնեցին ,
Պզծառայն կառուցեալ
Հանմահական խորընխին ,
Հոլորից առ ի խրատ
Եի բաց փառացն է ուղի ,
Այլ պատիւ՝ վաստակոց
Այլ ոչ ազգին ընծային ։

ԿԱՏԱՐԵՑԱՒ ԱՌԱՋԻՆ ՀԱՏՈՐ
ՀՆԱԽՕՍՈՒԹԵԱՆՆ

ՅԱՆԿ

ԳԼԽՈՑ ՄԱՏԵՆԱԳՐԻՑ

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ ՄԱՏԵՆԱԳՐԻՆ

ՅԵՐԵՍ

ՅՕԳ. Ա. Գեղար արարածոցն պարզմունք, մանաւանդ առ էրծիս։ 1

ՅՕԳ. Բ. Մնդհնարային պեսունք առաջնիոյ մարքնէս։ 17

ՆԱԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

Այհեղքն և պարփակումն հասպարունք Բաֆառոնեցւոյ։ 25

ԳԻՐՔ Ա.

ՀՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ ԵԳԻՊՏԱՑՒՈՑ

ՄԱՍՆ Ա. Առաքաբունք Աբգիպտոսի, և որ ինչ էրևելի էրբ ի նմա։ 29

ԳԼ. Ա. Ծնեբայիք։ 30

ԳԼ. Բ. Ի Նղլիս Աբգիպտոս համ եօրինանականքն։ 31

ՅՕԳ. Ա. Կլիմաքս։ 33

ՅՕԳ. Բ. Հրբունք։ 34

ՅՕԳ. Գ. Հասնիցն։ 37

ՅՕԳ. Դ. Ի Երկնեան լէձ։ 38

ՅՕԳ. Ե. Հորդոյն Նղլոսի։ 39

Ա. Ի մանուկ Նղլոսի։ 40

Բ. Ի բուն ծոց Նղլոսի։ 41

Գ. Պատճառք յորդոյնեանն։ 42

Դ. Համանաւք և պետղունք յորդոյնեանն։ 42

Ե. Հաւք յորդոյնեան։ 43

Զ. Ի մուտս Նղլոսի։ Ըրկանք։ 44

Է. Երթաստանդոյ ընդ դայ Նղլոս։ 45

Ը. Կրկին պետարանս փորձելոյ ի Նղլոսի։ 47

Թ. Սրամն հաստրդոյն երկոց ծովոց ընդ Նղլոս։ 48

ԳԼ. Դ. Ի տրբն Աբգիպտոս։ 49

ՄԱՍՆ Բ. Հաղագս բարուց և սովրունեց եգիպտացւոց։ 53

Գլ. Ա. Յաղագս բաժանման եկեղեցւոյ և իշխանութեան։ 54
Գլ. Բ. Յաղագս երկուց եկեղեցւոյ։ 59
ՅՕԴ. Ա. Պաշտօն այլ և այլ ասուածոյ։ 61
ՅՕԴ. Բ. Հանդէս յոտնլուայութեան։ 66
Գլ. Գ. Յաղագս ընծայութեանն և պատերազմի։ 69
Գլ. Դ. Յաղագս փխրութեան և արուեստից։ 71
Գլ. Ե. Յաղագս երկրպագութ, հովուաց և արուեստաւորաց։ 73
Գլ. Զ. Յաղագս պղտութեանն եկեղեցական երկրին։ 76
ՄԱՍՆ Գ. Պատմութիւն բաժանման եկեղեցւոյ։ 81
Ծաղկաւոր եկեղեցւոյ։ 83
Երկրորդական բաժանք։ 99

ԳԻՐՔ Բ

ՀՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ ԿԱՐՏԵԶՈՒՆԱՑՈՑ

ՄԱՍՆ Ա. Յաղագս բարոյ սովորութեանց երկրին և օրինաց առաջնորդութեանն երկրեքեանցոյ։ 113
ՅՕԴ. Ա. Արուեստն ոչ եղեալ Հնդուաց՝ յորմէ գաղղիացիքն։ 113
ՅՕԴ. Բ. Յաղագս երկրին երկրեքեանցոյ։ 115
ՅՕԴ. Գ. Յաղագս օրինաց առաջնորդութեանն երկրեքեանցոյ։ 119
Իշխանութիւն Արեւելեան։ 120
Իշխանութիւն ասպետանոյն։ 121
Իշխանութիւն տաճկին։ 122
Իշխանութիւն հարկաբերութ։ 122
Ներքինի իշխանութիւն երկրեքեանցոյ։ 124
ՅՕԴ. Դ. Ազատականութիւն երկրեքեանցոյ՝ աղէկութ ընծայութեանց նոցա և պէրութեան։ 125
ՅՕԴ. Ե. Խով Արեւելեան՝ այլ աղէկութ ընծայութեան երկրեքեանցոյ։ 127
ՅՕԴ. Զ. Օր պատերազմող էին երկրեքեանցիք։ 128
ՅՕԴ. Է. Յաղագս փխրութեան և արուեստից երկրեքեանցոյն։ 131
ՅՕԴ. Ը. Յաղագս բնութեան և բարոյ երկրեքեանցոյ։ 134
ՄԱՍՆ Բ. Պատմութիւն երկրեքեանցոյ։ 136
Գլ. Ա. Յաղագս հիմնարկութեան Արեւելեանց, և ընդհանուր նորա հնչեալ յառաջին պատերազմին երկրեքեանն։ 137

Երբեմնալոնէ կարեւորագոյն յԱբբիէէ։ 139
Երբեմնալոնէ կարեւորագոյն ի նղնէ գլխոր գլխանին։ 140
Երբեմնալոնէ կարեւորագոյն ի Պանիա։ 141
Երբեմնալոնէ կարեւորագոյն ի Սիկիլիա։ 144
ԳԼ. Բ. Պաղմանիան Պարսկաստան յառաջնոյ պատմչէն պատերազմն գնալ յառաջ նորա։ 169
ՊՐԱԿ. Ա. Յաղագս առաջնոյ պատմչէն պատերազմին։ 170
ՊՐԱԿ. Բ. Յաղագս Լիբեացն պատերազմին ընդդէմ վերոյհռոմայեցւոց։ 188
ՊՐԱԿ. Գ. Յաղագս երկրորդ պատմչէն պատերազմին։ 197
Թէ որո՞ւ երկրորդ այս պատմչէն պատերազմ պատճառս ելեալ ի սկզբանէ, և զոր գինել պատճառ յառնէն։ 198
Հրաւիրակել պատերազմին։ 204
Սկիզբն երկրորդ պատմչէն պատերազմին։ 205
Յաղագս անձին ընդ Հռոդոնոս։ 206
Զո բանակին յայն կոյս Հռոդոնոսի գետոյ։ 208
Յաղագս անձին ընդ ալպեան լերինս։ 210
Ասոյ Հիմալէա։ 213
Զակառամարտ Հեծելազդին առ Տիկինոս գետով։ 214
Զակառամարտն առ Տրեբիա։ 217
Զակառամարտ առ Տրասիմենեան լճաւն։ 221
Զկնի Պանիբաղայ ընդդէմ վիմբուսի։ 223
Իւր պատերազմին ի Պանիա։ 227
Զակառամարտ առ Կաննէա։ 228
Զերել Պանիբաղայ ի Կապուա։ 234
Պանիդոյ եւ Սարդինիոյ յայսմ վայրի երթն։ 236
Զբիւճաւ որ դառն Պանիբաղայ. պալարել կապուայ և դաղափն հռոմայեցւոցն։ 237
Ռեգիոն գործոյ և մահ երկուց Սիփիոնեանցն ի Պանիա։ 239
Ռեգիոն գործոյ և մահ Պարբոբաղայ։ 240
Վրաձել Սիփիոնի զՊանիա, և բռնալն նա ջեալ անցանել յԱբբիէէ. անդր և կարթեգոնա գոյ գոլել զՊանիբաղ։ 243
Պանիբաղայ և Սիփիոնի խօսք ընդ միմեանս յԱբբիէէ, և որ ոչնչ այնորիկ պատերազմն։ 247
Դաշինք որ կարեւորագոյնն և հռոմայեցւոց ի մէջ կողցան, և կատարած երկրորդ պատմչեան պատերազմին։ 249

Առաջ ինչ պէսութ առաջնորդութեան Պարէզպետ
նի՛ւ ծամանակս երէյրդրդ պատմիչեան պատե-
բազմին : 252
Պէյոց ծամանակիւն ընդ երէյրդրդ եւ ընդ երէյրդրդ
պատմիչեան պատէրազմ : 254
ԾՕԳ. Ա. Շարայարութիւն պատմութեան Պանիբեաղայ : 254
Ելոյթիւնել Պանիբեաղայ եւ ուղղել՛ի Պարէզպան գա-
գեան դարպասականի եւ զգնդին հասարակաց : 254
Վախուսս եւ մահ Պանիբեաղայ : 257
Պէյբիւղ եւ նէյրապէյ Պանիբեաղայ : 263
ԾՕԳ. Բ. Պէյձի ընդ երբէզնացիս եւ ընդ Պահիկսաս
արքայ Նռումիզդացոց : 266
ԳԼ. Գ. Յաղթս երէյրդրդ պատմիչեան պատէրազմին : 272
Պարտուղունի յաղթս բարոյ եւ բնաւորութիւն
երէյրդրդ Պիւլէնտի ազբիւնեցոյ : 292
Յաղթս ազգապահին եւ յաջորդաց Պահիկսա-
սայ : 298

ՆԱԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

ԾՕԳ. Ա. Պաճուճութիւն յաղթս պէտս պէտութեան : 309
ԾՕԳ. Բ. Տեղափոխութիւն աշխարհին Պահոյ : 311

ԳԻՐՔ Գ

ՀՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ ԱՍՈՐԵՍՏԱՆԵԱՑՑ

ԳԼ. Ա. Ելախնի ընդհանրութիւն ասորեստանեայց : 314
ԾՕԳ. Ա. Ծնունդ ազգիւք ծամանակս եկաց նախնին ընդհանրու-
թեան : 314
ԾՕԳ. Բ. Ծնոտաժառք ասորեստանեայց Ելբերվիր եւ ծա-
ղիկ Նէլ, Ելինոս եւ Շարբաս : Պատերազմունք
Նաբելոնի : Ելինոսայ եւ Պարբանապաղ : 316
Ելինոս : 319
Շարբաս : 321
Ա. Պաբելոնի Նաբելոնի : 322
Բ. Պէտութիւն եւ կամարք : 323
Գ. Լեզուն եւ նուագք եւ ըրանցս յորդո-
րումն փեղոյն : 323
Դ. Պատարագ եւ կանանցաւոր բուրաստանք : 324

Ե. Ընկերանն Ներսէս։ 326
Կիւրեղաս։ 332
Փոքրս Եմ Վռամ։ 333
Արքեպիսկոպոս։ 333

ԳԼ. Բ. Ներքին վէրքերուն ինչպէս ըլլալնին ի Հոգեւոր Հայրէն։ 336
Ծանօթագրութիւն Հոգեւոր Հայրէն։ 336
Ծանօթագրութիւն Կիւրեղէ՝ որ ան ի վէրս Հայրէնին նոյնպէս բանաւորելոյն։ 336

ԳԼ. Գ. Պատմութիւն Բանաւորութեան Արաց։ 349
Դիմումն որ Բանաւորեաց ամս չորեսն ի Երեք։ 352
Վրացորդ որ Բանաւորեաց ամս չորեսն ի Երիս։ 354
Կիսաւար առաջին որ Բանաւորեաց ամս չորեսն առանձն։ 356
Ընդհակառակ որ Բանաւորեաց ամս երեսուն ի հինգ։ 359
Կիսաւար երիցորդ։ 360

ԳԼ. Դ. Պատմութիւն Լիպարտոյ։ 360
Վէմիքէս որ Բանաւորեաց ամս երեսուն ի ութ։ 362
Ներսէս որ Բանաւորեաց ամս չորեսուն ի չորս։ 363
Պարիսպս որ Բանաւորեաց ամս երկոտասան։ 363
Ընդհակառակ որ Բանաւորեաց ամս չորեսուն ի երկուս։ 363
Հրեսուս։ 364

ԳԼՈՒԽ Գ

ՍԿԻԶԲՆ ԹԱԳԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՐՍԻՑ ԵՒ ՄԱՐԱՑ

ՆԱԽԱԴՐՈՒԹԻՒՆ

ԳԼ. Ա. Պատմութիւն Կիւրոսի։ 374

ՊՐԱԿ. Ա. Պատմութիւն Կիւրոսի ի ծնանիլնէ նորա մինչև գոյալարտին Հարելնի։ 375

ԾՕԳ. Ա. Ղտապիարախուն Կիւրոսի։ 375

ԾՕԳ. Բ. Կրնն Կիւրոսի սա Հնգետակ կամ էր ևս գտանել անդրբեն ի Պարս։ 377

ԾՕԳ. Գ. Հանդիպ պատերազմ Կիւրոսի ընդ երիս բանբերելոցն չերրեալ էրամ յօգնականն Կիւրոսի։ 381

ԾՕԳ. Դ. Հաղագս արշաւանացն Կիւրոսի և Կիւրոսի

ընդդէմ բաբելացւոց, և նախկին ձակատաւ պա-
տերազմին : 392
ՑՕԳ. Ե. Յաղագս ձակատաւ պատերազմին Կիւրոսի ընդ
Կրեսոսս առ Հալիմբեաս : 404
ՑՕԳ. Զ. Պատմել Կիւրոսի զվարդիկն, և յերբեմնակաւ առ-
նել զԿիւրոս : 414
ՊՐԱԿ. Բ. Նորին արդիւն պաշարեալ Կիւրոս զԽաբելն և
առ նովա պատերազմաս : 417
ՑՕԳ. Ա. Նորին արդիւն փերի ածցինէ պղտշարել և պատ-
նոալ Խաբելնի ըստ կրեսոս հանգամանացն
նշանակին այլ և այլ տարբ : 418
Ա. Պատշգամբն փերսեպոլիս հերեթց ի Խաբելն և
գամանակի փերեզարգին : 418
Բ. Պատճառք յաճախման ազգաց ի վերայ Խա-
բելնի : 418
Գ. Պատասխանի ի վերայ Խաբելնի և փոյթ տալեցոյ
նոցա ձերբանման նորա ի տպատ : 419
Դ. Խրախոյս առ Կիւրոս ի հրճանոսն Խաբել-
նի և ի փերեզարգ արքունի Հնդկաց : 420
Ե. Հրաւէր ատաղձակերտոյս առ պշրաձաբս և
առ պշրս ելանել ի վերայ Խաբելնի : 421
Զ. Անդրապատում գրաւչութեն անցին որ անդին ի
պաշարել և յաճախել Խաբելնի : 422
ՑՕԳ. Բ. Ձէ տրեալս առաս Խաբելն : 424
ՑՕԳ. Գ. Լրումն ատաղձակեաց մարգարէին ի տպատ ա-
ւերածոյ Խաբելնի : 427
ՑՕԳ. Դ. Ոչ ինչ չեաւ առանձին Խաբելնի անց : 430
ՊՐԱԿ. Գ. Ի նոաձելոյ Խաբելնի գինեաց գմահ Կիւրոսի : 436
ՑՕԳ. Ա. Նշխարաւ Կիւրոսի ի Պարսս, և գտանել անդրբն, և սահմանել ի Խաբելնի պէտք գա-
հակալան պերսեպոլիսին. և յաղագս եղևանեսնելոցն
ի նոսին : 436
ՑՕԳ. Բ. Այնպէս նորոյ ընձեռակալութեն դիպեսցելոցն Պա-
բոյ և Պարսից : Հաստատուիլ հրովարտակն
Կիւրոսի, և յաղագս մարգարէութեն ի նո-
նէից : 438
Կիւրոս : 439
Յարհուրդ գրաւչութեցն ի նոսին : 441
ՑՕԳ. Գ. Ի երկրին ասի կենացն Կիւրոսի և մահ նորա : 445
Նշերեղ և նշաբարբէր Կիւրոսի : 447
ՑՕԳ. Դ. Ոչ ինչ օտար ի Պարսկաստանեայ յաղագս Կիւրոսի
պարզ Հրոդոտ : 453

ԳԼ. Բ. Պատմութիւն Կամբիւսեայ՝ 455
ԳԼ. Գ. Պատմութիւն Շ հիրդեայ մոգի՝ 465
ԳԼ. Դ. Խաբէ՛ եւ սովորութիւն սասքսպանեայց, բաբելա-
ցւոց, Պարսից եւ Պաբուէց՝ 469
ՊՐԱԿ. Ա. Յաղագս օրինաց սահմանադրութեան՝ 469
ՃՕԳ. Ա. Ի՛նքնակալութիւն. Պատիւ խափարաց. Վասա-
կութեան արժայորդոց՝ 470
ՃՕԳ. Բ. Կրեան խորհրդոյ ողղորութիւն իրաց պետական՝ 473
ՃՕԳ. Գ. Կրեան դատաստանի՝ 475
ՃՕԳ. Դ. Տեղւոյն փառաւորց՝ 479
Յարութեան նամակաւոյ եւ հանգիստ՝ 483
Հրամանագիր առաքինութեան հանդերձեալին՝ 487
ՃՕԳ. Ե. Հոգի արդեանն փանդոյ՝ 489
ՊՐԱԿ. Բ. Յաղագս պատերազմի՝ 491
Ա. Օրհնութիւն՝ 492
Բ. Օրէնք՝ 492
Գ. Ի՛երանգաքեն կառք՝ 493
Դ. Հրամանագիր զօրացն ի խաղաղութիւն եւ ի պատե-
րազմի՝ 495
Ե. Կարգ պատերազմի՝ 496
Զ. Ի երամարդութիւն գաղտուց՝ 498
Կրօնաձոյն գաղտուց՝ 499
Պատգամաւորիկ գաղտուց՝ 500
Է. Օրհնութիւն Պարսից չեռ կիւրոսի՝ 501
ՊՐԱԿ. Գ. Կրեանգագ եւ փիւռնիկ՝ 502
ՃՕԳ. Ա. Ձարարապետութիւն՝ 503
ՃՕԳ. Բ. Կրաճգիւռնի՝ 504
ՃՕԳ. Գ. Կծղիւռնի՝ 506
ՃՕԳ. Դ. Կարեկամալիւռնի՝ 508
ՃՕԳ. Ե. Կարդահմայ՝ 510
ՊՐԱԿ. Դ. Յաղագս դերանց՝ 513
Հանդէս հարանեաց եւ յաղարկութեանց՝ 519
ՊՐԱԿ. Ե. Պատճառ վարուցելոյ պերսունեանն Պարսից,
եւ յեղափոխելոյ բարուց նոցա՝ 521
ՃՕԳ. Ա. Օրէնսդրութիւն եւ պերճանաց՝ 521
ՃՕԳ. Բ. Կարգ եւ սարքաւոր ծառայութիւն Պարսից՝ 524
ՃՕԳ. Գ. Կանէրն գասակարգութեան արժայորդոց՝ պատ-
ճառք երջանկութեան պերսունեանն Պարսից՝ 527
ՃՕԳ. Դ. Հասարակութիւն՝ 529

ԴԻՐՔ Ե

ՀՆԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ ԶՍԿԶԲԱՆԵ ԵՒ ԶՀԱՄՏԱՏՈՒԹԵՆԵ ԱՑԼ ԵՒ ԱՑԼ ՊԵՏՈՒԹԵԱՆՑՆ ՅՈՒՆԱՑ

ԳԼՈՒԽ· Ա· Տեղագրութիւն նախնեաց յունաստանի· 533
Աթէնք· 533
Պելոպոնէսոս· 533
Յունաց յունաստան· 534
Թեսաղիա· 535
Մակեդոնիա· 535
Կղզիք յունաստանի· 535
ԳԼՈՒԽ· Բ· Ծագումն հնախօսութեանն Յունաց ի լոյս քա-
նանիս· 536
ԳԼՈՒԽ· Գ· Պատմութիւնք Յունաց· 538
ԳԼՈՒԽ· Դ· Այլ և այլ պետութիւնք ազգաբնակ Յունաց· 540
Աիկիա· 541
Արգոս· 541
Աիկեոն· 541
Քենքրէ· 542
Թեբէ· 543
Պատրա կամ Ալեքեմն· 544
Կորնթոս· 545
Մակեդոնիա· 545
ԳԼՈՒԽ· Ե· Վասն Յունաց ի տուրն Պարսից· 546
Օ անուանն բարբարոս Յունաց· 548
ԳԼՈՒԽ· Զ· Հատատութիւնք հասարակապետութեանն ոչ ինչ պա-
կաս ընդ ամ կողմանս ազգաբնակ Յունաց· 549
ԳԼՈՒԽ· Է· Տեսլութիւնք պարտաց, և որ ինչ օրինաւ սահ-
մանեալ ի Լիկուրգոսէ· 551
Կարգ առաջին· Պարտականութիւն· 552
Կարգ երկրորդ· Հաշիւ կալուածոց, և փարա-
գրութիւն երամոց ոսխոյ և արջառոյ· 554
Կարգ երրորդ· Ամենեան հասարակաց· 555
Որ ինչ այլ օրինաւ սահմանեալ ի Լիկուրգոսէ· 556
Պատճառք ի պետութիւն Պարտաց և յօրէնս
Լիկուրգոսի· 563
ԱՕԴ· Ա· Որ ինչ էր փոխեալ էին յօրէնս Լիկուրգոսի· 563
Ա· Որպէսի ինչ էր կարգ պետութեանն Պարտաց· 564
Բ· Հաշիւ հասատարաբաժնին կալուածոց և փարա-
գրութիւն ոսխոյ և արջառոյ· 565

Գ. Խաբուած դաստիարակութիւնը մանիպոն։ 567
Դ. Հնազանդութիւնը։ 568
Ե. Ինձասիրել պիտիս։ 568
ՑՕԴ. Բ. Որ ինչ երբ պարտաւանաց չօրինան Լիխորիմոն էին։ 569
Ը. Խորհուրդը պղտոյն պըրս ի մուռացանել և պրս ի բաղձ արկանել։ 569
Բ. Արմոյ հեբր խնամք։ 570
Գ. Հաւատամուտ անփութութիւնը առ մանիպոն։ 571
Դ. Ինքնիրել արհուիրը մարց։ 571
Ե. Յաւուրէ լուսանց պարտպոյ գամանաք։ 571
Զ. Լսարուիրը ընդ եղուարիս։ 572
Է. Ղեկաւորիւ հմայեսարութիւնը և պարկեշտանաց։ 573
ՊՐԱԿ. Ը. Արդ պետութիւնը յԱրենս և օրենք Այդոնի, և երբ հմայարակատարեսը անհնացաց ի Այդոնի վրնէ ի լսափառութիւնի Վարչին առաջնոյ։ 573
ՊՐԱԿ. Թ. Ոչ ոմանք արբ երկնէից անուանի եղեն ի փառութիւն։ 591
Հոմերոս։ 591
Խորատոս։ 593
Երկրորդս։ 595
Տպպանաց։ 596
Պետութ։ 597
Ղեմիոն։ 598
Հնիոս։ 598
Եմանիդես։ 598
Ապֆոլ։ 600
Նարկիսոս։ 600
Ժեսոփս։ 601
Չօրանեցին երանաւորի աղաւորութիւն Հոմանաց։ 601
Ժամանակ վիլիպացի։ 601
Այդոն։ 603
Ոխերոն։ 603
Պերպաիոս։ 603
Հնիաս։ 604
Ղեկերոտոս։ 604
Պերիանդր։ 604
Նարկիսոս։ 606
Լսուվոտս։ 607

Է.Ջ.	ՏՈՂ.	ՎՐԻՊԱԿ	ՈՒՂԻՂ.
49	16 ևս 19	Տանայիս	Տայանիս կամ Տաճինաս
52	Ի ծան.	տղզմանայ Պաղբայի	Պաղզմանայ աղբայի
92	Ի ծան.	Ի ք՝ հաթոր պէյան՝՝.	Ի ք՝ հաթոր պաֆմանէ պէյան՝՝.
105	20	Վափրէս	Վափրէս կամ Ափրէոս
128	36	Փաղէարեանցն	Բաղէարեանցն
129	Ի ծան.	Սիէռն	Սիէռս
132	ևս յԱրբէլ	Աստրուբաղ	Աղդրուբաղ
142	17	Կաստալիոյ	Կաստալիոյ
142	21	Կաստէլլայէն	Կաստիլիայէն
150	19	սիկացւոց	սիկանացւոց
173	26	կանգէցին	կանդնեցին
210	Ի ծան.	խաբը	Խաթաս
265	20	Գրակկոս	Գրակքոս
268	9	Հայր Նորա Սիփաքս	այրն Սիփաքս
271	37	գրկլէկաւ	գրգլեկաւ
307	15	Սեւէն	Սըւէն
312	36	Մենանդր	Մէանդր
324	29	յանէրոյ	Ի սկէսրաունէ
332	17	Սենասարայ	Սինասարայ
332	18	Փոթողագոմոր	Փոդողագոմոր
525	40	ռաւէլ	առաւէլ
598	1	Աղիաէոն	Աղկաեան

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԱԿԱԴԵՄԻԱ
ԳՐԱԴԱՐԱՆ
ՁԵՌԱԳԻՐԲ